سلسله معرفة الكرام
جو چوٿون ڪتاب

اَلَآ اِنَّ اَوْلِيَآءَ اللّٰهِ لَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُوْنَ (يونس: ٦٢)

سوانح حيات

صاحب الجمال والكمال قطب الاقطاب قيوم زمان غوث جهان

حضرت خواجه محمد عبدالغفار

رحمة الله عليه

عرف

حضرت پير مِٺا سائين

فيضهٔ الرّحم

فضلي نقشبندي قدّس سرّه العزيز

درگاهه عاليه رحمت پور شريف
لاڙڪاڻو.

بقلم

محمد ڪرم الله

خادم درگاه
فضل آباد شريف،
ماتلي.

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

سِلسله مَعرِفة الکُرام
جوچوٿون ڪتاب

سوانح حيات

صاحب الجمال والكمال قطب الاقطاب قيوم زمان غوث جهان

حضرت خواجه محمد عبدالغفار

حضرت پير مٺا سائين

رحمة الله عليه

درگاهه عاليه رحمت پور شريف
لاڙڪاڻو.

بقلم

محمد ڪرم الله

خادم درگاهه فضل آباد شريف، ماتلي.

هي ڪتاب اوهان انٽر نيٽ تي به پڙهي سگهو ٿا. پتو آهي:

www.peerdilbar.com

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

ڪتاب جا جملي حق واسطا جامعه مدينة العلم جي ذمي محفوظ آهن

حضرت پير مٺا سائين

فضلي نقشبندي قدس سره العزيز

ڪتاب جو نالو: **سوانح حيات حضرت پير مٺا سائين**
رحمت الله عليه

نگارشِ قلم : صاحبزاده محمد ڪرم الله نقشبندي

چاپو پهريون: ربيع الاول 1431 هـ

تعداد: هڪ هزار

چاپو ٻيون: رجب 1431 هـ

تعداد : يارهن سو.

ڪمپيوٽر لي آئوٽ: فقير محمد اسماعيل چنا.

ڇپائيندڙ: فقير محمد نواز غفاري .

ناشر : جامعہ مدينة العلم صالح آباد ملير ڪراچي.

هديو:

ٽائيٽل ڪتابت: فقير فيض محمد سڪندري پٽافي

دوستو: هي ڪتابُ لاجواب ۽ دلبر سائين جا لکيل ٻيا اهم ڪتاب ۽ تقريرون اوهان انٽرنيٽ تي بہ پڙهي سگهو ٿا، ٻڌي سگهو ٿا، ڏسي سگهو ٿا. پتو هي آهي:

www.peerdilbar.com

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

﴿فهرست﴾

نمبر شمار	عنوان	صفحو نمبر
.1	**باب پهريون : نسب آباءُ و اجداد**	9
.2	حضرت پير مٺا سائين جو نسب نامو حضرت آدم عليہ السلام تائين	11
.3	چنڙ قوم جو مورثِ اعليٰ حضرت مخدوم چنڙ پير	14
.4	حضرت چنڙ پير جي شهادت	17
.5	چنڙ قوم	18
.6	حضرت پير قريشي ۽ چنڙ پير	19
.7	پير مٺا سائين جي ذات بابت سندن زباني بيان ٿيل وضاحت	19
.8	ڇا غيرسيد مرشد ٿي نہ ٿو سگهي؟	20
.9	اباڻو علائقو	21
.10	علمي گهراڻو	23
.11	حضرت مولانا يار محمد علم جي طلب ۾	23
.12	مولانا يار محمد جون علمي ۽ قلمي ڪاوشون	24
.13	مولانا يار محمد جي مزار جي تعظيم	27
.14	پهريون پٽ : مولانا محمد اشرف ۽ ان جو اولاد	28
.15	ٻيو پٽ:مولانا عبدالرحمان ۽ ان جو اولاد	31
.16	حضرت پير قريشي جي مخالفت	32
.17	مولانا عبدالرحمان جي پشيماني	33
.18	ٽيون پٽ : حضرت خواجہ محمد عبدالغفار پير مٺا سائين ۽ سندن اولاد	35
.19	چوٿون پٽ: مولانا عبدالستار ۽ سندس اولاد	36
.20	چار پائر چار ئي ماهر	38
.21	**باب ٻيون : تعليم ۽ تربيت**	39
.22	پهريون استاد والد گرامي	40

نمبر شمار	عنوان	صفحو نمبر	نمبر شمار	عنوان	صفحو نمبر
.23	حصولِ علم خاطر تڪليفون	42	.40	شريعت جو پاس	73
.24	پير مٺا سائين جو استادي سلسلو	47	.41	عجيب امتحان	75
.25	طالب العلمي دوران تصنيف	48	.42	خلافت و اجازت	75
.26	پير مٺا سائين جو علمي مقام ۽ ديوبندي عالم جي حيراني	49	.43	۽ قريشي جي ڪاوڙ لهي وئي	77
.27	ٻولين تي عبور	50	.44	ملفوظاتِ فضليہ	79
.28	**باب ٽيون : حصولِ طريقت**	51	.45	**باب چوٿون : منازلُ الابرار**	81
.29	سلسلہ قادريہ ۾ بيعت	53	.46	سنڌ ۾ سوجهرو	82
.30	حضرت پير مٺا سائين جو قادري سلسلو	58	.47	لنگر شريف (پهريون مرڪز)	83
.31	قريشي جي قربت ۾	60	.48	لنگر جو وڏيرو جذبي ۾	84
.32	بيعت ۽ ڪيفياتِ عشق و مستي	62	.49	بختياري شريف (ٻيون مرڪز)	85
.33	مرشد سان محبت	64	.50	ڪڪسي شريف (ٽيون مرڪز)	86
.34	حضرت پير مٺا سائين جو نقشبندي سلسلو	65	.51	ٻوبڪ شريف (چوٿون مرڪز)	87
.35	احوال: حضرت پير فضل علي قريشي رحمة الله عليہ	66	.52	محراب والا (پنجون مرڪز)	87
.36	قريشي ڪريم جا خط	68	.53	جذبي والي بستي (ڇهون مرڪز)	88
.37	تصنع ڪان بيزاري	69	.54	جانورن مٿان ٻاجھ	88
.38	پير چمڙ ڪان منع نامو	70	.55	عاشق آباد شريف(ستون مرڪز)	90
.39	بي بي جِوَندي جي گذارش	71			

نمبر شمار	عنوان	صفحو نمبر
.56	باگي پتي جي ڳوٺ ۾ پهرئين تبليغ	91
.57	سنڌياڻي سان شادي	94
.58	عاشق آباد ۾ مخالفتون	95
.59	سنڌين سان محبت	96
.60	لاڙ جي ماڻهن جو وفد	98
.61	دينپور شريف (اٺون مرڪز)	100
.62	قريشي ڪريم جي وفات	100
.63	سهڻا سائين جي سعادت	101
.64	جاڙي ڳوٺ ۾ غفاري فيض جي پالوٽ	101
.65	فقيرن سان مخالفتون	102
.66	پير مٺا سائين جي مستقل سنڌ ۾ آمد جو منظر	102
.67	مچرن جو ٽاٽو	103
.68	عشق جا اٽانگھا پنڌ	104
.69	پير مٺا جو لقب	105
.70	دينپوري درويش جو حال	105
.71	دين پور جا احوال	106
.72	نور پور شريف (نائون مرڪز)	108
.73	دينپور کان نور پور منتقلي	110
.74	شادي ۽ ستاوڙو	110
.75	نور پور ۾ نظامِ اسلامي	111
.76	رسمن جي پاڙ پٽيائون	112
.77	نور پور ۾ عرس پير قريشي جو منظر	113
.78	سچڻ ڏسان يا سبق پڙهان	114
.79	دادو ضلعو غفارين جو قلعو	115
.80	عورتن ۾ انقلاب	117
.81	ڳوٺ حاجي ماڇي	118
.82	انڙ پور (فضل پور) ڏهون مرڪز	119
.83	عجيب علاج	120
.84	راڻ اسٽيشن(يارهون مرڪز)	121
.85	آبڙي (ڳاها ڳوٺ) ٻارهون مرڪز	121
.86	ڳيريلو (تيرهون مرڪز)	122
.87	مَسُوحب(چوڏهون مرڪز)	123
.88	خان محمد بوزدار پندرهون مرڪز	123
.89	رحمتپور شريف (سورهون مرڪز)	124
.90	جامع مسجد غفاري جي تعمير	128
.91	فقيرياڻين جي خدمت	129

صفحو نمبر	عنوان	نمبر شمار	صفحو نمبر	عنوان	نمبر شمار
150	مزارن تي پڙ	.111	129	خدمت جو جذبو	.92
151	نزولِ ارواح ڇا آهي؟	.112	131	رحمتپور ۾ روحاني رنگ	.93
152	لطائفِ اولياء الله	.113	134	غفاري جماعت جا نشان	.94
153	**باب ڇهون : تعليماتِ غفاريه**	.114	136	ڪوئيٽه (سترهون مرڪز)	.95
154	خانقاهي نظام	.115	136	يتيم جي مال مان خيرات	.96
158	عورتن کي تعليم	.116	137	**باب پنجون : عقائدِ غفاريه**	.97
160	تربيت جا اثرات	.117	138	رسول الله ﷺ حيات النبي آهي	.98
163	ذڪر ڪان اڳ عقيدا درست ڪيو	.118	139	نبي ڪريم ﷺ کي غيب جو علم	.99
164	عالمن کي الله وارن جي صحبت ضروري آهي	.119	143	شانِ اهلبيت	.100
165	ذڪرِ جلي ۽ ذڪرِ خفي	.120	144	سيد اسان جا مرشد آهن	.101
167	مولانا غلام عمر جي هڪ فتويٰ	.121	145	افضليت صديقِ اڪبر	.102
167	عورتن جي فتني کان بچو	.122	145	ولي الله مرندا ناهن	.103
168	طالب المولئٰ	.123	147	الله وارن جي سڃاڻ	.104
170	وصول جو راز	.124	148	اقسامِ اولياء الله	.105
171	آزمائشون ۽ امتحان ضرور ايندا آهن	.125	148	جهنڊي جي پوڄا	.106
172	ابي امان جا وڏا حق آهن	.126	148	اولياء الله جي نگاهه پاڪ هوندي آهي	.107
172	غير جون محبتون ختم ڪيو	.127			.108
173	آخر الظهر پڙهو	.128	149	ولين مٿان قبا	.109
174	نماز جا آداب سکو	.129	150	همايون جي روضي تي حاضري	.110

نمبر شمار	عنوان	صفحو نمبر		نمبر شمار	عنوان	صفحو نمبر
.130	حقيقتِ ايمان مرشد وٽان ملندي	175		.149	معبودانِ باطل	186
.131	عورتن کي کارو ڪري قتل نہ ڪيو	175		.150	استادن لاءِ نصيحت	187
.132	عورتن جو خلط ملط ٿيڻ	176		.151	ڪوڙ جا الفاظ	188
.133	صبر ڪشادگي جي ڪنجي آهي	176		.152	ارشادات غفاري سهڻا سخن ۽ ٻاجهارا ٻول	189
.134	بيعتِ ثانيہ	177		.153	**باب ستون : حڪاياتِ غفاريہ**	193
.135	طريقہ نقشبنديہ جو دارو مدار	177		.154	قربِ صفات ۽ قربِ ذات	194
.136	ماڻهن جا چار طبقات آهن	178		.155	تجليات صفات	195
.137	پير ٽن قسمن جا آهن	178		.156	بي نيازي	195
.138	مريد ڪير ۽ مراد ڪير آهي؟	179		.157	عشقِ مصطفيٰ ﷺ	196
.139	مجلس جي آدابن جو خيال ڪيو	179		.158	ڪيمياجو نسخو	196
.140	رزق جي تنگي جو سبب	180		.159	قرآن ڪڻي اچڻ	197
.141	پير جي معنيٰ ڇا آهي؟	181		.160	جنات جا اثرات	198
.142	زمين جو ٺيڪو	181		.161	عجيب جواب	198
.143	پنجاب ۾ نبي سڳورا آيا آهن	182		.162	مرشد وٽڻ جو مقصد ڪهڙو؟	198
.144	مرشد جي تعريف	182		.163	هَٺُ ۽ هَٺِي	199
.145	جي ڦِريا سي ڦُريا	183		.164	خدمت ۾ عظمت آهي	200
.146	ٽي شيطاني حملا	183		.165	تعويذن گهرڻ واري تي ڪاوڙ	200
.147	خوف الله جو ۽ اميد الله ۾ رکو	185		.166	خير خواهي	201
.148	ذڪر جاري ٿيڻ جون نشانيون	186				

نمبر شمار	عنوان	صفحو نمبر
167.	خدمتِ خلق جھڙي نيڪي نہ آهي	202
168.	واپار ۾ دوکيبازي نہ ڪيو	202
169.	حق تلفي	203
170.	پائيوار ڪان اجازت وٺڻ	203
171.	شيطان جي ناڪابندي	203
172.	عشق مجازي	204
173.	عشق مجازي جي يڪرنگي	204
174.	توجہ اولياء الله	205
175.	ڪيفياتِ جذب و محبت	205
176.	قندهاري ڏينيو	206
177.	مرشد جو جلوو	206
178.	امام رباني ۽ داتا گنج بخش جي حضور ۾	207
179.	قنڌاري جو قبو	207
180.	خواجہِ اجمير جي دعوت	208
181.	دهليءَ جو سفر	209
182.	حقيقي بادشاهي	210
183.	دل ڪٿي آهي؟	210
184.	روھڙيءَ جا رنگين ماڻهو	210
185.	اتباع سنت	211
186.	تواضع ۽ انڪساري	212
187.	پرين جي پيزارن تان قافلو قربان	212
188.	پريان سندي پار جي مڙئي مٺائي	213
189.	محبت چيز مهانگي	213
190.	ديدارِ مرشد	214
191.	مرڻ بعد بہ دل هلندي رهي	214
192.	وفات بعد بہ الله ڪرڻ	215
193.	يتيم جي مال مان خيرات	215
194.	پير قريشي حضرت مخدوم بلال جي دربار ۾	216
195.	ڪيس مان آزادي	217
196.	پيرن چمڻ ڪان منع	218
197.	محبت ادب سيڪاري ٿي	218
198.	عجيب نسخو	218
199.	ايصالِ ثواب	219
200.	وات ويندي نصيحت	219
201.	قريشي جا ڪشف	220
202.	پوري ملڪ ۾ امن ڪرائي ڇڏيان	220
203.	لنگر جو پنڙو پيت بيمارين جو علاج	221
204.	مرڻ بعد ذڪر جا آواز	222
205.	رحمت جي پالوت	222
206.	سچ جي حاضري	223
207.	جانور جو ڪلام	224
208.	ڪونجن جي ٻولي	224
209.	مُردن مٿان مهرباني	225

نمبر شمار	عنوان	صفحو نمبر	نمبر شمار	عنوان	صفحو نمبر
.210	مودودي جو قاصد مريد ٿي ويو	225	.228	**باب نائون : مڪتوباتِ غفاريہ**	257
.211	قبر ڪشادي	226	.229	پير مٺا سائين جا اکر مبارڪ	258
.212	فقير هُڻ تہ خوش هَئِين	226	.230	مڪتوبات شريف	261 ڪان 318
.213	قبر ۾ قريشي جي مريد جو حال	227	.231	**باب ڏهون : ڪلامِ غفاريہ (چُونڊ)**	319 ڪان 414
.214	زيتون ڪارايائون	228	.232	**باب يارهون : ڪراماتِ غفاريہ**	415
.215	خليفي نذير احمد جي نماز	228	.233	۽ باھ اجهامي وئي	416
.216	فقير ڪي قبر ۾ فرحت	228	.234	فقير جو ڏندبو	416
.217	ٽيپ رڪارڊر ۾ آواز	229	.235	باھ ڇا ساڙي انهن ڪي!!	417
.218	پير قريشي سان ڪجور جي ڪڪڙي جو ڪلام	230	.236	تتل تيل سان وضو	417
.219	مولوين جي دعوت	230	.237	۽ هتڪڙي وجي پري پئي	417
.220	بکر پور وجو ٿا فقير پور ڇو نہ ؟	230	.238	جِنَ بہ جنهن جا مريد هئا!	418
.221	پنجڪٽي ٽيسئي گهٽي	230	.239	دليون جيارڻ	418
.222	**باب اٺون : سرائيڪي ملفوظات**	231	.240	الله وارا مرندا ناهن	419
.223	در شان صديق اڪبر رضي الله عنه	232	.241	صحبت جي تاثير	420
.224	در شان عمر فاروق رضي الله عنه	232	.242	عجيب عنايت	420
.225	شان عثمان غني رضي الله عنه	233	.243	دربار تي اچڻ جي روحاني دعوت	420
.226	شان علي المرتضيٰ رضي الله عنه	236	.244	مُردو زنده ٿي پيو	421
.227	ملفوظات و ارشادات گرامي سرائيڪي ٻولي ۾	241 ڪان 256	.245	پير مٺا سائين دربار مصطفيٰ ۾ ديوانِ اولياءَ ۾	422

نمبر شمار	عنوان	صفحو نمبر
.246	عجيب ڪرامت	425
.247	اکين جو علاج	426
.248	تڪڙو فيصلو	427
.249	اڻ مندائتا ميوا	427
.250	چورن منجهان مور	428
.251	**باب ٻارهون : صورت ۽ سيرت**	429
.252	صورتِ غفاريہ	430
.253	لباس مبارڪ	432
.254	مولانا علي محمد چاڪر ڪوٽي جي شاهدي	432
.255	سونهاري صورت	433
.256	نگاهن جي تاثير	433
.257	سيرتِ غفاريہ	435
.258	تبليغ اسلام ۽ تطهير افڪار	435
.259	وعظ ۽ نصيحت جو انداز	435
.260	اسان سنڌي آهيون	436
.261	تبليغ جو حرص	436
.262	سنڌن آواز	438
.263	سنڌن حافظو	439
.264	سنڌن مجلسي زندگي	439
.265	سهڻا اخلاق	439
.266	سنڌن هلڻ جو انداز	440
.267	سنڌن اکر	440
.268	سنڌن شب بيداري	440
.269	سنڌن تواضع ۽ انڪساري	441
.270	سياست کان دوري	442
.271	لنگر جي خدمت	442
.272	پيرين پوڻ کان منع	443
.273	عام جماعت کي پيغام	443
.274	ڪيفياتِ محبت	443
.275	ڪشف الصدور	444
.276	قرض ادائگي	444
.277	فوٽو بازي	445
.278	سنڌن توڪل	445
.279	مسافرن جي خدمت	446
.280	حج بدل	446
.281	**فجر ۽ عصر نمازن ۾ تاخير**	447
.282	**تلقينِ ذڪر**	447
.283	**حلقہ مراقبو**	448
.284	تماڪ ۽ ناس ڇڏڻ جو نسخو	448
.285	مجلسِ غفاريہ	449
.286	سنڌن خوشي ۽ غمي	449
.287	گهريلو زندگي	449
.288	عورتن ۾ تبليغ جو طريقو ۽ وقت	450

نمبر شمار	عنوان	صفحو نمبر		نمبر شمار	عنوان	صفحو نمبر
.289	گهروارن کي عاجزي جي نصيحت	450		.311	روشن ضميري	456
.290	ڪڏهن دعويٰ ڪو نه ڪيائون	450		.312	خُدامِ غفاريہ	457
.291	دعا جو طريقو	450		.313	قُرة الابصار	458
.292	تهجد نماز جو طريقو	451		.314	وفادار ساٿي	458
.293	سندن خوراڪ	451		.315	روئٽو فقير	458
.294	پسنديده کاڌا	451		.316	ناظم، نانگري، مُستخار	459
.295	سندن پسنديده رنگ	451		.317	امامت،حاضري جي خدمت	459
.296	منجهند جي ننڊ (قيلولہ)	451		.318	مؤذن	459
.297	وضو جو طريقو	451		.319	پير مٺا سائين جا نعت خوان	459
.298	سندن مزاج	451		.320	خليفہ خدا بخش	460
.299	سندن غصو	452		.321	مريدن سان مهر	460
.300	سندن صلہ رحمي	453		.322	**باب تيرهون : انتقال پُر ملال**	461
.301	استغراقي ڪيفيت	453		.323	محبت جو هوڪو	462
.302	نہ ريڊيو ٻڌائون نہ اخبار پڙهيائون	453		.324	شب خيزي ۽ تبليغي محنتون	462
.303	انگريزن کان نفرت	453		.325	جسماني عوارض، معالج	462
.304	عشقِ رسول	453		.326	پيڪرِ تسليم و رضا	463
.305	تسبيح خانو	453		.327	جماعت کان شاهدي ورتائون	463
.306	من پسند شعر	454		.328	استغراقي ڪيفيت	463
.307	پرهيزگاري	455		.329	حضرت جان جانان کي پنهنجي پڳ پهرايائون	464
.308	**ذبح جو طريقو**	455		.330	وصال جي وقت پڇڙن سان ڳالهہ	464
.309	ننگر جي خدمت	456		.331	ٻيبين سڳورين جو سوال	465
.310	ڪپڙو تحفي ۾	456		.332	سول اسپتال لاڙڪاڻي ۾	465

نمبر شمار	عنوان	صفحو نمبر	نمبر شمار	عنوان	صفحو نمبر
.333	**ٻچڙن جو آخري ديدار**	465	.353	پٽڪ جي رسم	485
.334	**رت جي ضرورت**	465	.354	بعض منع ٿيل ڪم	485
.335	آخري الفاظ	466	.355	ٻين نياڻي	486
.336	آخري لمحات	466	.356	ٽين نياڻي	487
.337	انتقال پُر ملال	466	.357	ٻيبي سائڻ جو مشغلو	488
.338	قبر شريف ۽ نمازِ جنازه	467	.358	سائڻ جو پيغام	488
.339	اختلافات	467	.359	نياڻي جي پيشاني چميائون	489
.340	**باب چوڏهون : ازواج ۽ اولاد**	469	.360	گهروارن کي دعائون ياد ڪرايائون	489
.341	گهرواريون	470	.361	گهروارن کي نصيحت	490
.342	گهروارين ۾ وقت جي ورهاست	473	.362	مولانا غلام مصطفيٰ بن صالح محمد	490
.343	گهروارين جو خرچ پکو	474	.363	خليفه مولانا محمد سعيد	491
.344	خليفن کي نصيحت	474	.364	مولانا غلام فريد غفاري	493
.345	پيير مٺا سائين جو جملي اولاد	474	.365	ابوبڪر مُقام لاڙڪاڻو	493
.346	نسب نامو اولاد ۽ امجاد	475	.366	حضرت سائين محمد ديده دل (پيير مٺا سائين جو ڏهٽو)	494
.347	پيير مٺا جي وڏي نياڻي	476	.367	**باب پندرهون: سجاده نشينان**	495
.348	قبر ۾ پڪين سِرُن جو مسئلو	480	.368	حضرت خواجه خليل الرحمان	496
.349	مرشد جي اهليه جي تعظيم	481	.369	استادي سلسلو	499
.350	قبر جي ڪيفيت	483	.370	قريشي ڪريم جي گود ۾	500
.351	حضرت خواجه خليل الرحمان جو ڪشف	484	.371	مڪاشفو	500
.352	حضرت مولانا غلام فريد جو ڪشف	484	.372	تدريس يا تبليغ	501

نمبر شمار	عنوان	صفحو نمبر		نمبر شمار	عنوان	صفحو نمبر
.373	عجيب امتحان	501		.393	**خواجہ مظهر جان جانان مٺان مهر**	522
.374	خدمتِ فقراء	502		.394	مرشد جي طريقي سان پيار	522
.375	سلسلہ نقشبنديہ ۽ قادريہ جي اجازت	503		.395	قريشي ڪريم جو عيادت لاءِ اچڻ	523
.376	لوڙهائي بزرگ سان ملاقات	503		.396	خدماتِ خليليہ	525
.377	انتظامي امور جي نگراني	506		.397	شاديون ۽ اولاد	525
.378	رحمتپور جي زمين جو انتخاب	506		.398	حضرت پير مٺا سائين رحمة الله عليه جو ڪين لکيل خط	526
.379	اسلاف جي هڪ عجيب ادا	506		.399	ملفوظاتِ خليليہ	527
.380	وصل جو عجيب منظر	508		.400	قلب جا قسم	527
.381	وصالِ مرشد ۽ سجاده نشيني	508		.401	حياتي جا قسم	528
.382	عظيم اقدامات	509		.402	اجتماع ضدين محال آهي	528
.383	فنا في الشيخ	510		.403	ٻٽي سزا ڇا لاءِ؟	529
.384	غور طلب	511		.404	سوال: سبب تضعيف ڇا آهي؟	529
.385	علامہ رهڙوي جو فرمان	511		.405	حد جاري ٿيڻ سان آخرت جو عذاب ختم آهي يا نہ؟	530
.386	گفتار جي تاثير	512		.406	قرب الاهي	531
.387	سندن پوشاڪ ۽ خوراڪ	514		.407	خلفاءِ خليليہ	532
.388	انڪساري ۽ عاجزي	515		.408	خليفو ڊاڪٽر سعيد احمد	532
.389	دنياوارن کان بي پرواهي	516		.409	خليفو حافظ محمد اسحاق	532
.390	تعميرات کان بي نيازي	517		.410	خليفو محمد قاسم ڀائي	533
.391	خواجہ خليل الرحمان داتا دربار ۾	519		.411	خليفہ مولوي حاجي عزيز الله جتوئي ڀيٽو، ضلع دادو	534
.392	مولوي مکڻ کي سجاتائون	520				

نمبر شمار	عنوان	صفحو نمبر	نمبر شمار	عنوان	صفحو نمبر
.412	خليفه آخوند حاجي محمد موسيٰ چانڊيو، نور پور شريف	535	.427	شرائطِ خلافت	558
.413	خليفه ماستر محمد سليمان ڪلهوڙو، راڌڻ اسٽيشن	537	.428	خليفن جي لاءِ هدايتون	561
.414	حضرت مولانا خدا بخش "بيخرچ" سيتارجا	539	.429	خليفن کي نصيحتون	563
.415	تخلص "بيخرچ" جو سبب	541	.430	خلافت جو طريقو	566
.416	خليفه حضرت خدا بخش "باخرچ" ظامي	541	.431	اجازت نامن جي ڪتابت	566
.417	سنڌ ديني مراڪز	542	.432	اجازت نامو حضرات نقشبنديه مجدديه فضليه عاليه	568
.418	خليفه فقير حاجي عبدالحق ڏامراهو، ڏامراها لاڙڪاڻو	543	.433	خليفي محمد دائود کي سٺن اخلاقن جو سرٽيفڪيٽ	569
.419	**سجاده نشين ثاني :** حضرت محمد جان جانان	547	.434	خليفن مٿان توجهات	570
.420	پير مٺا سائين جي دستار مبارڪ	549	.435	خلافت جي طلب	571
.421	دنيا کان ڪناره ڪشي	549	.436	خلفاءِ جي تبليغ لاءِ علائقن جو تعين	573
.422	سنڌ عادتون	551	.437	خطن جو سلسلو	574
.423	سنڌ خلفاءِ ڪرام	552	.438	پير غفاري جاهلن کي عالم بنايو	575
.424	**سجاده نشين ثالث :** حضرت محمد عبدالغفار عرف پير مٺا سائين ثاني	553	.439	خليفه حافظ محمد صالح جو ڪشف	576
.425	تصنيفات	556	.440	خليفن کان باز پرس	577
.426	**باب سورهون: خلفاءِ ڪرام**	557	.441	وعظ ۾ اثر	577

نمبر شمار	عنوان	صفحو نمبر	نمبر شمار	عنوان	صفحو نمبر
.442	ناراضگي جي معافي	578	.460	هڪ عارفہ عورت جي ديدِ بصيرت	606
.443	سلبِ خلافت	578	.461	پير مٺا سائين جا مريد علماءِ ڪرام	608
.444	جماعت طرف پيو خط	579	.462	پير مٺا سائين مٿان اعتراضات	609
.445	خلفاءِ جا باهمي تعلقات	580	.463	ذڪر بالجهر	610
.446	ٻن خليفن جي ملاقات جو حسين منظر	581	.464	غفاري فقير	613
.447	اسماءِ خلفاءِ ڪرام	583	.465	ڪامورن جو اعتراض	614
.448	مراڪزِ غفاريہ	588	.466	جذبو ۽ وجد	615
.449	فيض غفاري بطريقہ اويسي	594	.467	نبي ڪريم ﷺ جو جذبو	616
.450	**باب سترهون : المُعاصرين**	595	.468	حضرت موسيٰ عليہ السلام جو جذبو	616
.451	رجال الغيب ڪير آهن؟	596	.469	مٺا سائين جي نگاهہ جي تاثير	617
.452	هڪ جِنّ جي بياني	597	.470	جذبي جو مخالف مولوي	618
.453	مجذوبن جا اشارا	597	.471	واعظ الاسلام جو جذبو	619
.454	مصيبت جو سبب	599	.472	جذبي بابت ڪتاب	620
.455	گرهوڙي جي پيشگوئي	599	.473	اسماءِ گرامي حضرات علماءِ ڪرام	628
.456	سنڌ جي بزرگن جي گذارش	599	.474	الرسالة الغفارية جو رد	631
.457	لوڙهي وارن بزرگن جي عقيدت	600	.475	حق گوئي	632
.458	حضرت پير غلام مجدد سرهندي جو فرمان	600	.476	ظاهربين عالمن جي مجلس ۾ نہ ويهو	634
.459	شيخ الاسلام مشورين وارا بزرگ	601	.477	طالبِ دنيا جو وعظ	634

نمبر شمار	عنوان	صفحو نمبر		نمبر شمار	عنوان	صفحو نمبر
.478	وعظ جو وڪرو	634		.486	ڪيس	638
.479	چنديءَ ڪان منع	635		.487	”حق پير مٺا“ تي اعتراض	638
.480	مولوي جي ڪاوڙ	635		.488	حضرت پير مٺا سائين جو مسلڪ	639
.481	مُلن جو حال	636		.489	پير مٺا جا عقائد	639
.482	پير غفاري جي تعليم	636		.490	حضرت قريشي جو مذهب	640
.483	مخالفت جو لوڙهو	636		.491	ڪفر جي فتويٰ	641
.484	گرفتِ الاهي	637		.492	وهابي جي صحبت	641
.485	ٻڪري جي سُرمي جو الزام	638		.493	حضرت پير قريشي ﵀ ديوبندي هرگز ڪون هئا	642

(الحمد لله اڄ بروز ڇنڇر 5 ربيع الاول 1431 هه شام جو پنج بجي ڪتاب جي ڪمپوزنگ پروف ريڊنگ ڪري ڪتاب ڇپائي لاءِ ڪراچي پريس موڪلي رهيو آهيان. وما توفيقي الا بالله العزيز الرحيم فقير ڪرم الله)

﴿بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ﴾

(**تقريظ**)

پيرِ پارسا، صوفي باصفا، عاشقِ مصطفيٰ ، عالِمِ باعمل، خطيبِ بي بدل حضرت خواجہ محمد **عبدالغفار** عرف **پير مٺا سائين ثاني**، جاناني، خليلي، غفاري، مجددي نقشبندي مدظلہ العالي

سجاده نشين خانقاه عاليہ دارالارشاد **رحمت پور** شريف لاڙڪاڻو

بسم الله الرحمان الرحيم

اَلْحَمْدُ للهِ الَّذِي عَمَّ الْوَرِيٰ الائُه ، وَعَلَي النَّبِي وآله صلواتُه وثنائُه

مرقومِ مُطهر، سوانح حيات غفاريہ نظر مان گذريو. مصنف ميان ڪرم الله نقشبندي غفاري الاهي وڏي عرق ريزي سان هيڏو ضخيم ڪتاب تصنيف بالتحقيق ڪري سلسلہ عاليہ جي برادرانِ سلوڪ تي احسان ڪيو آهي ۽ دنياءِ تصوف ۾ ڪوربينن جي رهنمائي ڪئي آهي ۽ سورج غفاريت جي شعاعن ڪي افق تائين رسايو آهي ۽ اسلاف جي سهڻي سلسلہ ڪي وڌايو آهي. جيئن عارف سعدي رحمت الله عليہ شيراز جي علمي ميخانن کان اُڃ اُجهائي وطن اچي وري ملاقات لاءِ وچڻ وقت فرمايو آهي تہ سندس حضور ۾ هديہ محبت پيش ڪرڻ لاءِ چيم :

بدل گفتم از مصر قند آورم * بر دوستان ارمغانی برم

نہ قندے کہ مردم بصورت خورند * کہ اربابِ معنیٰ بکاغذ برند

فقير صاحب هديہ عقيدت ڪي دنياءِ علم وتصوف ۾ آڻي حضرت غوث الوريٰ قبلہءِ حقيقت ڪعبہءِ معرفت قيوم زمان حضرت **پير مٺا سائين** قدس سره ڪي عالِمِ برزخ ۾ شاد ڪري روحاني راحت بخشي آهي ۽ سلسلہ ۽ سلوڪ جي نمڪ خواري جو حق ادا ڪيو آهي.جيڪو گهڻو اڳ ۽ گهڻن فيض جاوداني غفاري جي دعويدارن ڪي ڪرڻ گهربو هو پر :

این سعادت بروز بازو نیست * گر نبخشد خدائی بخشده

فقير محقق ميان ڪرم الله لاءِ هميشہ دعاگو آهيون تہ الله تعاليٰ اجا بہ مزيد سندس فيض فضل ۽ علم ۽ تحقيق ۾ واڌارو فرمائي آمين بجاه سيد الامين.

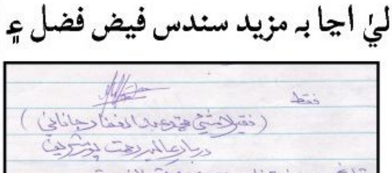

فقط (فقير لاشيءِ محمد عبدالغفار جاناني)

دربار عاليہ رحمت پور شريف

تاريخ 14 صفر المظفر 1431 هجرة النبوية موافق 30-01-2010

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(**تقريظ**)

پيرِ طريقت، واقفِ رموزِ حقيقت و معرفت بَقِيهُ السّلف، قُدوَةُ الخَلف حضرت خواجہ

محمد ديده دل غفاري، مجددي نقشبندي مدظلہ العالي

سجاده نشين خانقاه عاليہ غريب آباد شريف لاڙڪاڻو

حامدًا ومصليًا ومسلمًا

لکندي تعريف جنهن جي ٿا هٿ ڏکن،
تنهن محبوب جون کهڙيون ڳالهيون ڪجن.

اها حقيقت آهي تہ ايڏي وڏي عظيم، سحر انگيز هستي، وليءِ ڪامل جي شان ۾ ڪجھ لکندي واقعي هٿ ڏکيو وڃن. صاحبزاده سائين ڪرم الله الاهي غفاري جن جو ڪافي عرصي کان اصرار هيو تہ هن عظيم ڪتاب "**سوانح حيات غفاريہ**" جي باري ۾ پنهنجي خيالات کان تحريري شڪل ۾ آگاھ ڪيو. پر مون جهڙي سست ۽ ڪاهل لاءِ ڪجھ تحرير ڪرڻ تمام مشڪل مرحلو آهي نہ صرف ايترو بلڪ تحرير بہ اهڙي عظيم شخصيت جي باري ۾ ، منهنجي لاءِ جبل جهاڳڻ جهڙو ڪم هيو. بهر حال بي اثر ۽ بي ثمر جيڪي شڪستہ الفاظ مونکي مليا سي پيشِ خدمت آهن.

ڪنهن پاڪيزه هستي جو نالو ڪڻندي احتراماً چيو ويندو آهي تہ وضو ڪري پوءِ نالو وٺو. جيڪڏهن حضرت قبلہ **پير مٺا سائين** رحمت الله عليہ جن جي شخصيت بابت ڪتاب جو مطالعو ڪندي هيئن چيو وڃي تہ جيڪو سندن سوانح حيات پڙهي ٿو پلي بي وضو هجي پر ان جو پاڪ وضو ٿيو وڃي. اها ڳالھ ڪا گهٽ نہ آهي.

۽ هيئن بہ چئي سگهجي ٿو تہ هي اهو درياھ آهي جنهن کي ڪوزي ۾ بند نہ ٿو ڪري سگهجي.

سندن جو هر هڪ صحبت يافته فقير الڳ سان سندن جي باري ۾ ڪتاب لکي ته لکي سگهي ٿو ته اها ڳالهه غلط نه آهي.

مان ايترو چئي سگهان ٿو ته **دلبر جون دلبريون دلبر ئي ڄاڻن** ۽ لکن باقي اسان جهڙن جي وس جي ڳالهه نه آهي.

۽ اها ڳالهه به غلط نه آهي ته : "ناقصان را پير کامل کاملان را رهنما"

مون پنهنجي عظيم والده ماجده کان حضرت قبلا نانا سائين جن جو ذڪر ايترو ڪثير ۽ ايتري پُر اثر انداز ۾ ٻڌو آهي جو سندن جي سحر انگيز شخصيت ۾ سحر زده آهيان ۽ سندن جي ذات ۾ پاڻ کي مُقيد سمجهان ٿو. ٻنڊڻن کان **پير مٺا پير مٺا** جي ٻولي ۽ لولي ٻڌي اٿم ان ڪري مونکي ائين لڳندو آهي ته مان قبلا سائين جن جي هر حالات وواقعات کان آگاه نه بلڪه اکين ڏٺو شاهد آهيان. الله جا ڪروڙين ڪرم جنهن مونکي ان عظيم شخصيت جي خانوادي سان نسبت عطا ڪئي.

۽ سائين پير مٺا جي برادر حضرت سائين عبدالستار جن جي زيارت نصيب ٿي ۽ پنهنجي پياري ماما سائين **حضرت سائين خليل الرحمان** جن جي بي انتها شفقت نصيب ٿي ۽ رب العزة جو احسان عظيم اهو به جو سندن جي لخت جگر امان سائڻ جن جي شفقت محبت ۽ صحبت نصيب ٿي رهي آهي ۽ هن عاجز جي سڳي ناني صاحبه اهليه قبله پير مٺا رحمت الله عليه جن جو سايو الله سائين تا دير پوري جماعت غفاري تي قائم رکي انهن جو شفقتون مون سان شامل ڪامل آهن.

العرض والغرض ته : صاحبزاده ڪرم الله سائين سان ڪجهه عرصي کان ملاقاتن ۾ تعطل رهيو پر هر وقت ياد هيا. ڪجهه وقت اڳ درشن ٿيو چيائون سائين قبلا پير مٺا سائين جن جي سوانح حيات لکڻ جو خيال آهي خيال ته عظيم هو پر حالات واقعي مشڪل هيا پاڻ مدد گهريائون هن عاجز کان جيترو ٿي سگهيو پنهنجي رشتيدارن عزيزن کي چئي تعاون حاصل ڪيو ۽ پاڻ جيڪو ان وقت ياد اچي سگهيو ۽ گهڻو ڪجهه امان سائڻ کان معلومات جو خزانو تحرير ڪرايو ويو جن جو پاڻ ذڪر به ڪيو اٿن.

مان مڪمل ڪتاب نہ پڙهي سگهيو آهيان ڪجهہ وقت جي ڪمي جي ڪري ۽ والده ماجده جي ناسازيءِ طبع جي سبب.

سندن باري ۾ اڳ جيڪي ملفوظات لکيون ويون آهن انهن ۾ تحرير ڪرڻ وارن ڪان ڪجهہ لفظن جي ڪمي بيشي ٿي وئي هوندي پر مان جيتريقدر ڏسي سگهيو آهيان تہ سندن سوانح جو هي ڪتاب مجموعي طور تہ غلطين ڪان پاڪ آهي. مان حيران آهيان ايتري گهٽ عرصي ۾ ايترو تحقيقي ڪم ۽ ايڏو ضخيم ڪتاب ۽ اهو بہ ايڏي وڏي عظيم شخصيت تي لکڻ ڪنهن ڪارنامي ڪان گهٽ نہ آهي ۽ هڪ تاريخي دستاويز جي حيثيت رکي ٿو هن ناچيز جي طرفان لک لک واڌايون جو ڪروڙين دلين جي سالن ڪان اڃ اجهايائون.

ماٺو سڀ نہ سهڻا پڪي سڀ نہ هنج
ڪنهن ڪنهن ماٺو منجهہ اچي بوءِ بهار جي

هي ڪتاب هر اهو شخص جيڪو طالب موليٰ، عاشق صادق، عارف بالله محبت جو قائل علم جو پياسي آهي ان لاءِ انمول تحفو آهي.

واقعي سائين ڪرم الله پوري جماعت غفاريہ تي ڪرم نوازي ڪئي آهي خصوصاً جماعت لاءِ بي بها خزانو آهي اسان سڀ رب العزت ڪان دعا گهرون ٿا الله سائين صاحبزاده ڪرم الله الاهي ڪي صحت، عافيت، سلامتي ۽ سندس اولاد ڪي سندن نقش قدم تي هلڻ جي توفيق عطا فرمائي فيض بہ فراواني ۽ درجات جي بلندي عطا ڪري آمين ثم آمين.

از قلم

ناچيز ديده دل غفاري

درگاهہ غريب آباد شريف لاڙڪاڻہ

02-02-2010

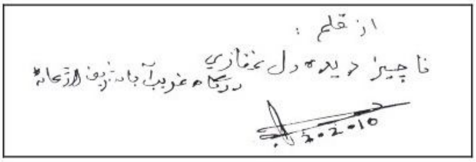

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(**تقريظ**)

صاحب العلم والقلم، وصاحب الحلم والكرم استاد العلماء، شيخ الحديث
حضرت علامہ **حبيب الرحمان** گبول طاهري بخشي غفاري ادام الله وجوده
شيخ الجامعة الغفارية دربار الله آباد شريف كنديارو

پير مٺا سائين پير مٺا

حامدا ومصليا مسلما اما بعد!

ڏسي صورت تنهنجي ۽ حسن و جمال ،آيو نور سج چنڊ جي کي زوال
تنهنجو نوري چهرو ڪمال در ڪمال، پير مٺا سائين پير مٺا سائين پير
(ازمنظوم ڪلام خليفہ اعظم حضرت پير مٺا سائين نور الله مرقده)

هن زماني جي وجود ۾ اچڻ کان وٺي اڄ ڏينهن تائين نہ معلوم ڪيترا ڪروڙ يا ارب انسان هن ڌرتي تي آباد ٿيا ۽ پنهنجو وارو وڄائي اڻ ڏٺي ڏيهہ جا راهي ٿيا، جن ۾ واضح اڪثريت انهن ماڻهن جي رهي آهي جن جو جلد يا ٿوري عرصي بعد ڪو نانءُ نشان ئي باقي نہ رهيو البتہ هر دور ۾ ڪي ٿورڙا ۽ محدود سهي پر اهڙا املهہ ماڻڪ انسان بہ پيدا ٿيندا رهيا جن کي وسارڻ ڪنهن جي وس جي ڳالهہ نہ آهي اهي هيءَ دنيا ڇڏي بہ زنده آهن .

ليسَ من ماتَ فاستراح بميّتٍ ، انما الميتُ ميتته الاحياء

زندگی نتوان گفت حیاتے کہ مارا است ' زنده آن است کہ بادوست وصالے دارد

اهڙن ئي سدا حيات املهہ انسانن مان شيخ المشائخ حضرت پير مٺا قدس سره بہ هڪ هيا جن صوفين جي سر زمين سنڌ ۾ رهي سنڌ، هند، عرب ۽ عجم کي نقشبندي فضلي فيض سان اهڙو تہ سيراب ڪيو جو ڳوٺن ۽ شهرن کان سواءِ بر بيابن ۾ جهر جهنگن مان بہ الله

الله جون سدا بهار صدائون پڌرڻ ۾ ايندڙيون هيون. قلبي ذڪر سان گڏ جهري ذڪر بہ سندن جماعت جو شعار هيو.

بقول سيدي و مرشدي حضرت الحاج الله بخش پير سهڻا سائين قدس سره:

فضلي فيض جو دنيا ۾ نعرو آهي، چمڪيو دين جو روشن تارو آهي،

وَڏِيل جِهل سندي انڌو ڪار هئي، گهٽيل دين جي رونق بازار هئي،

آئي رهبر جي ويو گلزار بڻي، اڄ دين نبي جو قرارو آ

شريعت و سنت جي پوري پابندي ڪرڻ طريقہ عاليہ نقشبنديہ جي خاص نشاني آهي ڏسو مڪتوبات امام رباني مجدد الف ثاني قدس سره:

الحمد لله اڄ بہ حضرت پير مٺا قدس سره جي جماعت ۾ اهي اسلامي شعار (سنت مطابق ڏاڙهي، دستار، ڏنڊڻ، شرعي پردو ۽ نماز با جماعت) ڏينهون ڏينهن وڌندا نظر اچن ٿا سندن خلفاءِ ڪرام ۽ انهن جا متعلقين ۽ مريدين اڄ بہ انهن نبوي سنتن کي سيني سان سانديي دل و جان سان انهن جي اشاعت لاءِ ڪوشان آهن. اهو سڀ ان ڪري جو حضرت پير مٺا رحمت الله عليہ عالم عامل ۽ ڪامل پير هيا. متوڪل علي الله، امة محمديہ عليٰ صاحبها الصلاة والسلام جا سچا خير خواه هيا. سوال چندي کان ڪوهين پري نذر نياز کان بيزار خاص الله جي رضا لاءِ دين جي خدمت ڪيائون ۽ پنهنجي پوئلڳن ۾ بہ اهو دين جو درد پيدا ڪيائون جو اڄ دنيا جي تقريبًا سيني ملڪن ۾ سندن خليفن جا خليفا يا مريد موجود آهن .

ڪجهہ هن ڪتاب جي باري ۾:

حضرت پير مٺا قدس سره جي وصال پُر ملال بعد بيدار مورائي صاحب ”گجينہ حيات غفاريہ“ نالي سنڌي ۾ سندن مختصر سوانح حيات ڇپرائي وري اردو ۾ گلستان غفاريہ نالي ڪتاب شايع ڪرايو. حضرت پير مٺا قدس سره جا خطباتِ جمعہ متعدد بار ڇپرائڻ جي سعادت هن عاجز کي حاصل ٿي جنهن سان گڏ سندن اجمالي سوانح حيات پڻ شايع ڪئي ان کان سواءِ هن عاجز جماعت جي ترجمان تہ ماهي رسالہ ”**الطاهر**“ ۾ هڪ خصوصي شمارو حضرت پير مٺا قدس سره جي حوالي سان شايع ڪرايو هيو. تاهم ضرورت ان ڳالهہ جي هئي تہ جهڙي طرح حضرت پير مٺا قدس سره جي شخصيت جامع هئي ،

تيئن سندن سوانح حيات بہ هم جهت جامع شايع ٿئي.

الحمد لله عزيزالقدر صاحبزاده مولانا ڪرم الله صاحب ان اهم ڪم کي هٿ ۾ کنيو ۽ وڏي جفا جاکوڙ سان مڪمل تحقيق سان مواد گڏ ڪري ڪتاب شايع ڪرڻ جو اهتمام ڪيو آءُ مڪمل ڪتاب پڙهي نہ سگهيس تاهم جيڪي مضمون پڙهيا ان پٽاندڙ اهو چوڻ ۾ ڪوبہ وڌاءُ نہ ٿيندو تہ ڪتاب لاجواب ۽ پنهنجي موضوع تي پهريون جامع ڪتاب آهي گذريل مهيني پاڻ قرب ڪري الله آباد شريف هن عاجز جي مڪتب ۾ ملاقات لاءِ تشريف فرما ٿيا هيا جيتري دير ملاقات ۽ معلومات جو تبادلو ٿيو.

ذکر پیران تازه ایمانت کند ۽ تنزل الرحمة عند ذکر الصالحين

مطابق مشائخ طريقت جي فيض جي باراني محسوس ٿي ۽ اڄ هي تقريظ لکندي بہ فيوض وبرڪات جي فراواني محسوس پئي ٿئي اللهم زد شال الله شهنشاهہ، موصوف جي محنت کي مقبول بنائي ۽ اهل ذڪر جماعت کي ان مان فيض حاصل ڪرڻ ۽ قدرداني ڪرڻ جي توفيق عطا فرمائي.

آمين بحرمة سيد الاولين والآخرين

عليہ وعليٰ آلہ واصحابہ من الصلوات افضلها ومن التحيات اڪملها

رقمہ حبيب الرحمٰن

فقير حبيب الرحمن گبول طاهري بخشي

درگاهہ الله آباد شريف

29 صفر المظفر 1431 هہ 14.02.2010

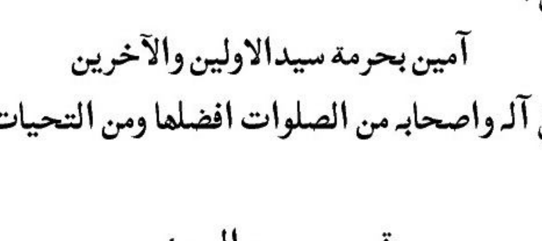
رقمہ حبیب الرحمن
فقیر حبیب الرحمن گبول طاهري بخشي
درگاه الله آباد شريف
٢٩ صفر المظفر ١٤٣١ھ - 2010-2-14

(**تقريظ**)

محسنِ سنڌ عالي جناب محترم ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ

University of Sindh

Professorial Office Allama I.I. Kazi Chair

Dr. N. A. BALOCH
Professor Emeritus

Old Campus
Hyderabad City-71000

Ref. No ____________

Dated ____________

اسلامي تعليم ۽ تربيت جو روشن سلسلو

صاحبزاده محمد ڪرم الله عرف ”دلبر سائين“ گذريل ٻن ٽن سالن کان وٺي مهرباني ڪري سندن تصنيفات ۽ مطبوعات جا تحفا راقم ڏانهن پئي موڪليا آهن. جن جي مطالعي مان معلوم ٿئي ٿو تہ پاڻ پنهنجي جماعت جي خليفن، خادمن توڙي عام مسلمانن جي تربيت لاءِ وڏو ڪم ڪيو اٿن. والاجر عندالله . ضلع بدين ماتلي شهر ۾ سندن خانقاه درگاهہ ، توڙي سنڌ ۾ پيا سندن الحاقي مرڪز اسلامي تربيت واري هن روشن سلسلي ڪي وڌائي رهيا آهن. منهنجي آڏو سندن ٻہ تازيون تصنيفون آهن. هڪ ”**سوانح پير مٺا سائين**“ پيو سندن خليفن جو تذڪرو. ”**تذڪرة الخلفاءِ الغفارية**“ . سوانح پير مٺا سائين وارو ڪتاب معاشري ۾ اسلامي تربيت جي سلسلي ڪي وڌائڻ لاءِ هڪ رهنما جي حيثيت رکي ٿو. تذڪرو بہ هڪ اهم ڪتاب آهي جو ان ۾ جماعت جي سرواڻن جي سچائي ۽ ڪامياب خدمتن جو ذڪر آهي. مختصر طور ائين چوڻ صحيح ٿيندو تہ غفاري جماعت جي سرواڻن، توڙي خادمن، خليفن طرفان اسلامي تعليم ۽ تربيت وڌائڻ جو هي هڪ روشن سلسلو آهي جنهن جي سُهائي ۾ صراطِ مستقيم واري اسلامي وات سنئين سڌي ۽ وڏي وسعت ۽ ويڪر سان روشن نظر اچي ٿي. اللهم زدفزد .

خادم العلم
نبي بخش بلوچ

علامہ آئي آئي قاضي چيئر
سنڌ يونيورسٽي حيدرآباد سنڌ تاريخ : 29-6-2010

عزت مآب محترم ڊاڪٽر
نبي بخش بلوچ صاحب جن جو تاثراتي خط

University of Sindh

Professorial Office Allama I.I. Kazi Chair

Dr. N. A. BALOCH
Professor Emeritus

Ref. No.

Old Campus
Hyderabad City - 71000

Dated 29. 3. 2010

12 ربيع الثاني 1431ھ
29.3.2010

جناب صاحبزاده محمد ڪرم الله قادري نقشبندي دلبر سائين سلامت

السلام عليڪم ورحمة الله وبرڪاتہ:

اوهان جا احسان جو پنهنجي خادم هئان اوهان پنهنجي طرفان تصنيف ڪيل شايع ڪيل ڪتابن جو تحفو عنايت ڪيو آهي. هي جڻ هڪ ڪتب خانو آهي جنهن مان خواجہ عبد الغفار رح ڪان وٺي طريقي جي فيض وارن عالمن عارفن جي ڪيل خدمتن جو احوال صحيح ثقہ صورت ۾ ملي ٿو. مونکي ڪي ڪتاب پڙهڻ جو موقعو مليو آهي خاص سلسلي جي باني بزرگ بابت اوهان جو تصنيف ڪيل ضخيم ڪتاب زيرِ نظر آهي. اوهان جيڪا ديني خدمت ڪئي آهي اها خدمت انگريزن طرفان متعين ڪيل ڏگرين ڪان مٿاهين آهي. اوهان جا پنهنجا لکيل ڪتاب تحقيق ۽ تصنيف ۾ اوهان جي اعليٰ لياقت تي شاهد آهن. اوهان جِي مآخذ تي نظر آهي ۽ دل روشن آهي ۽ اوهان اسلامي اقدار خلاف موجوده مخالفانہ ماحول ۾ الاهي قنديل کي روشن ڪري جهالت کي مرغوب ڪيو آهي. جزاڪ الله. آءٌ پنهنجو وعدو پاڙي نہ سگهيو آهيان جو وجع المفاصل سببان هلڻ جهڙو نہ آهيان. باوجود ان جي انشاءَ الله ماٺلي اچي ملاقات جو لطف حاصل ڪندس. اميد تہ اوهان بخير و عافيت هوندا.

مخلص نياز مند

نبي بخش عفي عنہ

(**تقريظ**)

صاحبِ تفسير تميمي (بي نقاط) ۽ مؤرخ نثر، اديبِ شهير، محترم ۽ مڪرم جناب

رسول بخش تميمي جاتي.

ڳُــڙ نـ پسجي ڳالهيين ، جان جان ڳُــڙُ نـ کاءِ.

ڪنهن ڪتاب ڪي فقط ڏسي ان بابت ڪابہ راءِ نٿي ڏيئي سگهجي، جيستاءِ ان ۾ يڪجا ڪيل خزاني ڪي مطالعي ۾ نـ آڻجي. معروف شيخ طريقت، ذهين ۽ سجاڳ عالم و فاضل، جديد تقاضائن مطابق مختلف موضوعن ۽ عنوانن کي محققانہ صورت ۾ آڻي شستہ ، شائستہ ۽ شگفتہ انداز ۾ قارئين جي نظر ڪندڙ دورِ حاضر جي لائق و فائق ليکاري، قابلِ عزت و احترام مخدوم محمد **ڪرم الله** الاهي صاحب جون اصلاحي، اسلامي، سفري، توڙي تاريخي تحريرون منهنجي مطالعي مان گذريون آهن. تاهم جامع ۽ مستند سوانحي تحرير جيڪا سندن سلسلہ عاليہ جي پيرِ طريقت، مرشد افضل جي شخصيت متعلق آهي، جيڪا عقيدت، الفت، اُنسيت سان گڏ تحقيقي انداز جو هڪ عمدو ثمر آهي، سو ڪنهن قاريءَ کان داد حاصل ڪندڙ بهترين دستاويز آهي.

مخدوم محمد ڪرم الله صاحب، بيشڪ مخدوم محمد جعفر بوبڪائي ۽ مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ جو سِڪُون پيو لاهي. هن صاحب پنهنجي علمي توڙي عملي، روحاني توڙي جسماني سگهہ کي خانقاهہ يا مدرسي تائين محدود ناهي رکيو، ليڪن ڪَٽَسِ علمي توڙي عملي بصيرت ڏيهان ڏيهہ پيئي پڙهجي ۽ پچارجي. ڪتاب ۾ ڏنل، فهرست ۾ آيل هر مضمون سان يقينًا هر قاري سهمت نـ بہ ٿئي پر پوءِ بہ استعمال ٿيل ٻولي، سِٺاءُ، سلاست، بلاغت کان ڪوبہ انڪاري ڪين ٿيندو.

هي ڪتاب اذڪار، گفتار ۽ ڪردار جو آئينو آهي. جنهن ۾ هڪ ولي اڪمل کي هڪ محقق مؤرخ ۽ مصنف جي اک جيئن معلوم ڪيو ائين لکيو آهي. مذڪوره مخزن ۾ تصوف و روحانيت متعلق پڻ جوڳي ڄاڻ ڏني ويئي آهي. مخدوم صاحب کان اڳ هن عنوان تي شايد ئي ڪو اهڙو جامع ضخيم دستاويز شايع ٿيو هجي. هن ڪتاب جي ٻي ايڊيشن ۾ فهرست منڍ ۾ رکي وجي تاڪہ پڙهندڙ اڳ ئي عنوانن کي پڙهي وٺي. هوئن ڪتاب خوبصورت ٽائيٽل، پڪي جلد، سٺي ڪاغذ عمده ڪمپوزنگ بارڊر سميت گهٽين سُهڻاين سان سينگاريل آهي. مصنف کي ڪوڙ واڌايون جنهن سنڌي ادب کي بهترين سوکڙي ڏني آهي تنهن لاءِ ڪتاب جو خالق ڪيرون لهڻي ٿو.

جاتي ــ مگر ــ پيين — خادمِ اولياء

2010/05/22 ع — رسول بخش تميمي.

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

پيش لفظ

ڪھڙو سنڌ واسِي هوندو جيڪو قطبِ عالم حضرت پير مٺاسائين جي نالي کان واقف نہ هجي؟ پاڻ عشقِ الاهي جا علمبردار هئا. عشقِ رسول ۾ يڪتاءِ روزگار هئا. اهلبيتِ اطھار جا حبدار هئا. قافلہءِ عُشاق جا سالار هئا. سلسلہ نقشبنديہ جا تاجدار هئا. بلڪ نقشبنديہ، قادريہ ، چشتيہ ۽ سهرورديہ سلاسل جا مَجمَعُ البِحَار هئا. پاڻ عارف اڪمل ۽ مرشد مڪمل هئا. عُلومِ نقليہ وعقليہ ۽ علوم شرعيہ وروحانيہ جا جامع هئا. پاڻ صاحبِ ارشاد و تلقين هئا. پاڻ پنهنجي نوراني نظرءِ فيضاني اثر سان هزارن انسانن جا احوالِ حيات بدلائي ڇڏيا.

پاڻ عالمَ هئا، عابدَ هئا، زاهد هئا، مُتّقي ۽ مُصلح هئا. راتين جو جاڳي عبادت ڪرڻ وارا، ڏينهن جو خلقِ خدا جي اصلاحِ احوال ڪرڻ وارا هئا. سندن صورت حسين ، مَہَ جبين هئي، سندن گفتار پر اسرار، پر انوار هئي، جيڪا ماڻهن جي دلين جي دنيا بدلائي ڇڏيندي هئي. سندن سيرت سُنتِ نبويّ جي عملي تصوير هئي. پاڻ راڄن کي رنگ لاتائون، گمراهن کي گس لاتائون. وڇڙيل ٻانهن کي رب سان ملايائون.

سندن ولادت پاڪستان جي پنجاب صوبي جي ضلعي ملتان جي شهر جلالپور پير والا جي قريب هڪ ننڍڙي ڳوٺ لنگر شريف ۾ ٿي. سندن آباء و اجداد پُشتان پُشت علم ۽ عرفان ۾ ماڻهن جا مهندار ۽ عالمن ۽ صالحن جا پڳدار ٿيندا ٿي آيا. سندن والد ڪريم جو تہ علمي مقام ئي نرالو هيو. سندن پورو گهراڻو علمي ادبي ۽ صالح گهراڻو هيو. اهي زماني جي قطب حضرت چنڙ پير رحمة الله عليه جي ٻاءُ جي اولاد مان هئا.

پير مٺا سائين جو والدِ گرامي مولانا يار محمد رحمت الله عليہ جيّد عالِم دين ۽ صاحبِ تصانيفِ ڪثيره هيو. خلقِ خدا جو رهبر هيو. ان عظيم پيءُ جي پيار ۽ پرت ڀري صحبت ۾ پير مٺا سائين جي تعليم ۽ تربيت جو آغاز ٿيو ۽ پوءِ وقت جي جَيّد عالمن وٽان ظاهري عُلوم ۽ فُنون جي تڪميل ڪيائون. تفسير جا ماهر بنجي نڪتا.

قرائت جو وڏن وافر علم هيو. حديث نبوي کي پڙهيائون، پُرجهيائون، سيني ۾ سمايائون ۽ اهڙي انداز ۾ نبوي ادائن کي پڙهيائون جو سيرتِ نبوي جي رنگ ۾ رنگجي نڪتا. پاڻ فقه جا ماهر هئا. فلسفي ۽ منطق ۾ يدِ طوليٰ رکندا هئا. حصولِ علومِ تصوف جو آغاز قادري سلسلي جي شيخ طريقت حضرت خواجه فتح محمد قادري رحمة الله عليه وٽان ڪيائون. جتان فيوضاتِ قادري حاصل ڪيائون. پوءِ سلسله عاليه نقشبنديه ۽ بقيه سلاسلِ روحانيه جا فيوضات حضرت پير فضل علي شاه قريشي رحمة الله عليه جي صحبتن مان حاصل ڪيائون.

قادر قدير ڪين وڏي فياضي سان حسنِ صورت ۽ حسنِ سيرت عطا ڪيو هيو. استادن ڪين علم جا حسين پوش پهرايا. مرشدن مٿن معرفت الاهي جا ڇٽ ڇٽي صبغة الله جي رنگ ۾ رنگي، اسرارن ۽ انوارن جو امام بنايو. هڪ ڏاتر جي ذات ٻي استادن ۽ مشائخن جي سوغات پاڻ " تَخَلَّقُوا بِاَخْلَاقِ اللهِ " جو مظهر بنجي نڪتا. مالڪ ڪريم سندن گفتار کي پر اسرار ۽ پر انوار بنائي ڇڏيو هيو. جڏهن ڳالهايائون ٿي ته دلين جا زنگ ڌوئي ٿي ڇڏيائون. جنهن ڏانهن نظر ٿي ڪنيائون ته ان جي تقدير مَٽائي ٿي ڇڏيائون. جنهن شهر ڳوٺ وستي يا واهڻ ۾ ويا ٿي ته الله جي ذڪر اسم ذات جي جهونگار جاري ڪندا ٿي ويا. پاڻ شخصيت ساز هئا. تاريخ ساز هئا. بلڪه عهد ساز ۽ غريب نواز هئا.

پاڻ الله جي پيغام پهچائڻ لاءِ پنهنجي اباڻي ڳوٺ لنگر مان مسافر ۽ مهاجر بنجي نڪري پيا ته پوءِ ڪنهن جاءِ تي قرار نه ورتائون. الله جي ڌرتي تي الله جي ٻانهن جي اصلاحِ احوال لاءِ مختلف ڳوٺن شهرن، واهڻن ۽ وستين ۾ مراڪز بنائيندا ويا. جتي ماڻهن ۾ جهالت جو انڌارو ڏٺائون اتي ديرو دمايائون. عشقِ محمد صلى الله عليه وسلم جي سوجهري سان اهو علائقو منور بنائي وري ڪنهن ٻي جاءِ کي شرفِ قيام بخشيائون. مليل ڄاڻ مطابق پاڻ پنجاب، سنڌ ۽ بلوچستان جي سترهن جاين تي نقل مڪاني ڪيائون. جتي پهتا اتي ذڪر الاهي جي جهونگار جاري ڪري ڇڏيائون. بستي آرائين ۾ آيا ته اها "جذبي والي بستي" جي نالي سان مشهور ٿي وئي. پوءِ قريه بقريه سفر ڪندا آيا. ڪنهن قريه ۾ قرار ڪو نه ورتائون. "عاشق آباد" ۾ عشق جا دونهان دکائيندي سڀوري سنڌ ۾ پهتا. سنڌ جي وستي وستي واهڻ واهڻ، شهر شهر، نگر نگر سفر ڪندا آيا. دين جا رنگ لائيندا آيا.

آخر لاڙڪاڻي ساھہ سيباڻي کي آخري آرامگاه جو شرف بخشيائون. قادر ڪريم کين سنڌ مٺان رحمت جو ڪڪر بنائي موڪليو. سنڌ ڌرتي اڳ ئي پيرن، فقيرن، صوفين ۽ صالحن جي سرزمين مشهور ۽ معروف هئي. پاڻ چوڏهين جو چنڊ بڻجي سنڌ جي افق تي طلوع ٿيا تہ سندن روشني سنڌ جي هر ضلعي هر تعلقي تقريباً هر شهر وستي ۽ واهڻ کي پرنور بنائي ڇڏيو. جاهلَ سندن صحبت ۾ عالمَ ٿي ويا. عالم سندن نگاھہ سان عارف ٿي ويا. پوليس جي جمعدار تي نگاھہ ڪيائون تہ ان کي ولي الله بنائي، هزارين انسانن جو اڳواڻ بنائي ڇڏيائون. ڌنارن ۽ پنهوارن تي نگاھہ ڪيائون تہ اهي بہ "قَالَ اللهُ ۽ قَالَ الرَّسُولُ " جون ٻوليون ٻولڻ لڳا. جهنگن ۽ ٻرن ۾ ٿرن جي پٽُن تي بہ الله الله جي تنوار جاري ٿي وئي. سندن قدمن جي برڪت ناڙي کي نور پور بنائي ڇڏيو. سنڌ جي مختلف ڪُونن شهرن کي روحاني رنگ ۾ رنگيندي آخري عمر جا ايام لاڙڪاڻي ۾ گذاريائون. سندن قدمن جي برڪت سان رامپور "**رحمتپور**" بڻجي پئي. اها ئي رحمتن جي جاءِ سندن مرقدِ منور بڻجي وئي. سندن نگاھہ سان ٻار ۽ ٻُڍا الله جي ٻاجهاري ٻولي ٻولڻ لڳا. هر پاسي هوهو جي جهونگار جاري ٿي وئي. عورتون پردي دار تهجد گذار بڻجي ويون. پاڻ اهڙو شخصي انقلاب برپا ڪيائون جو لکين ڪَتِيَلَ قلبن کي روشن ڪيائون. سندن صحبت ۾ اخلاقِ ذميمہ وارا اخلاقِ حسنہ جا پيڪر بڻجي ويا. پاڻ ڏوٻي بڻجي قلبن کي ڌوتائون. ماڻهن جا مَنَ مانجهيائون، سينا صاف ڪيائون. اونين ۽ اعرابين کي قربئون قريب ڪري انهن جا ميرا منهن ڌوئي اونداها قلب اُجاري انهن کي فنا ۽ بقا جي منزلن تي فائز ڪيائون. پاڻ محسنِ سنڌ هئا پاڻ ابر رحمت هئا، پاڻ ڪڪرِ ڪرامت هئا. پاڻ نورِ هدايت هئا. پاڻ شمعِ ولايت هئا.

پاڻ پوري عمر الله جي دينِ متين جي خدمت ڪندي جڏهن وڃي پنهنجي پالڻهار سان مليا تہ پنهنجي پويان لائق ۽ فائق فرزند دلبند حضرت **خواجہ خليل الرحمان** ڇڏيائون. جنهن سندن مشن کي جاري ۽ ساري رکيو. هن پاڪيزه پدر جو پاڪيزه پسر عالم هيو، عاقل هيو، رهبر هيو، رفيق القلب هيو، سريع الاثر هيو. سندس صحبت ۾ گمراهن کي گس مليو. ڀٽڪِيَلَ مسافرن کي منزل ملي.

سائين صاحبزاده صاحب جن مختلف علوم مثلاً عروض ، صرف، نحو ، منطق ۽ فلسفي جا امام هئا. تفسير ۽ حديث جا غواص هئا. فقه ۾ وڏي مهارت رکندا هئا. معرفت الاهي جي حقيقت کين پاڪ پيءُ جي گود ۾ ملي هئي. سندن فضيلت لاءِ اها ڳالهه ڪافي آهي جو حضرت پير مٺاسائين خود فرمائيندا هئا تہ:

"منهنجو پٽ محمد خليل رئيسُ العلماء آهي".

سندس وصال پُر ملال ۽ برزخ طرف اِرتحال بعد سندس نورِ نظر، لختِ جگر حضرت خواجہ **مظهر جان جانان** رحمة الله عليه سندس جائنشين ٿيو. جنهن جي پيشاني ۾ ننڍپڻ کان نور الاهي چمڪندڙ هيو. ايامِ طفلي ۾ ئي قطبِ عالم پير مٺا سائين جن کيس پنهنجي پاڪ پڳ پهرائِي ۽ صدري سيني تي اوڍائِي هئي. هن مانيئٽي محبوب پنهنجي آبِ اڪرم ۽ جَدِ اعظم جي سجاده نشيني کي سهڻي طرح نڀايو. دنيا کي روحانيت جو رنگ لڳايو. جنهن کي بہ تلقينِ ذڪر ڪندو هيو تہ ان کي جذبو چالو ٿي ويندو هيو.

وري سندس گهر ۾ هڪ اهڙو گلاب جو گل ٽڙيو جنهن جو اسم گرامي پنهنجي جدِ اعليٰ جي نامِ نامي مطابق "**عبدالغفار**" رکيو ويو. هن ناميارِي نينگر جي پيشاني ۾ بہ ننڍپڻ کان نور الاهي جلوه گر هيو. عظيم استادن جي تعليم ۽ تربيت سندس صلاحيتن کي ويتر نِکاري نروار ڪيو. پنهنجي والدِ گرامي جي انتقال پُر ملال بعد جڏهن پاڻ آباءُ و اجداد جي مَسند مبارڪ تي فائز ٿيو تہ دنيا کيس "**حضرت پير مٺا سائين ثاني**" جي سهڻي لقب سان سڏڻ لڳي. پاڻ نهايت محنت ۽ محبت سان پنهنجي اجداد جي عظيم سرمايي کي سنڀالي رهيو آهي. خانقاه عاليہ رحمتپور ۾ هر مهيني جي يارهين جي رات هڪ پرڪيف نوراني محفل ٿيندڙ آهي. ان کان علاوه ساليانا پروگرام بہ عظيم الشان ٿيندڙ آهن.

قطبِ عالم حضرت پير مٺاسائين جا نوراني نواسا حضرت سائين خواجہ محمد "**ديده دل**" مدظلہ بہ ان چمنِ غفاري جا حسين خوشبوئدار گل آهن. جيڪي پنهنجي اسلاف ۽ اڪابرين جي نقشِ قدم تي هلندي سلسي پاڪ جي ترويج ۽ اشاعت ۾ شب وروز ڪوشان آهن. سندن آستانو لاڙڪاڻي شهر ۾ درگاه "**غريب آباد**" جي نالي سان معروف آهي. جتي بہ ماهانہ محفل ٿيندڙ آهي.

ان کان علاوه حضرت پير مٺاسائين جن پنهنجي پويان خلفاءَ ۽ صلحاءَ جي هڪ بيمثال جماعت ڇڏي جيڪي سندن تعليمات ۽ فيوضات جا روشن چراغ آهن. اڄ به پوري ملڪ ۾ توڙي ملڪ کان ٻاهر غفاري فيض جو درياءُ موجزن آهي.

حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي فيض ور ۽ فيض رسان گهراڻي جا سنڌ مٿان وڏا وڏ ۽ عظيم احسان آهن. جنهن جي سنڌ سراپا ممنون ۽ مشڪور آهي. پر افسوس ته اهڙي قدآور ۽ ڪامل شخصيت جي مڪمل سوانح حيات اڄا تائين ڪنهن ڪونه لکي آهي. توڙي جو سندن وصال کي پنجيتاليهہ سال پورا ٿي چُڪا آهن. اهلِ سنڌ مٿان سندن اهو قرض رهيل هيو، جو پنهنجي محسن جي سوانح حيات کي ظاهر ۽ باهر ڪري ايندڙ نسلن لاءِ سندن تعارف ۽ الفت ۽ اڪير جو ذريعو باقي رکيو وڃي.

جيئن ته هن فقير (ڪرم الله) جا والدِ گرامي حضرت خواجہ **محمد الاهي بخش** قُدّسَ سِرہٗ به سندن خانقاهہ جا مريد هئا. پير غفاري جو غلام سڏائيندي فخر محسوس ڪندا هئا. ڇو جو سندن روحاني رنگ ۾ رنگجي خرقهءِ خلافت حاصل ڪري نڪتا هئا ان ڪري هن فقير جي دل ۾ اها تمنا هئي ته سندن جامع سوانح حيات لکان. پوءِ جڏهن سنڌ جي علماء ۽ مشائخ جي سوانح لکڻ جو سلسلو "**مَعرِفَةُ الڪرام**" شروع ڪيم ته دل چاهيو اول پنهنجي مرشد جي مرشد مُربّي ۽ محسن جي سوانح حيات لکان. ان سلسلي ۾ مواد جمع ڪرڻ جي ڪوشش شروع ڪيم. ڪراچي کان ڪشمور تائين ڳوٺن، وستين، واهڻن ۾ ڪٿي خود وڃي ڪٿي خليفي منظور احمد ڪرمي کي موڪلي، پير مٺا سائين جي خلفاء جي بارگاهن ۾ وڃي مواد جمع ڪيم. سندن اباڻي ڳوٺ لنگر شريف ويس ۽ جتي جتي پاڻ رهيا انهن جاين تي خود وڃي مواد جمع ڪيم. جيڪو اڄ اوهان جي هٿن ۾ آهي.

ان سلسلي ۾ آءُ پير مٺا سائين جي موجوده سجاده نشين "**پير مٺا سائين ثاني**" جو بيحد ممنون ۽ مشڪور آهيان جن وک وک تي منهنجي رهبري ۽ رهنمائي فرمائي. جن ماڻهن کان مواد حاصل ڪرڻ جي ضرورت پئي ته پاڻ انهن کي فون ڪري يا هن فقير سان گڏ پنهنجو ماڻهو موڪلي حالات و واقعات گڏ ڪرڻ ۾ مدد ڪيائون. ڪتاب جي تقريظ لاءِ پنهنجا قيمتي لفظ لکي ڪتاب کي چار چنڊ لڳائي ڇڏيائون.

سخي پير مٺا سائين جي سخي نواسي حضرت سائين محمد **"ديده دل "** جو بہ بيحد شڪر گذار آهيان جنهن پنهنجو قيمتي وقت ڪيڏي سهڻيون صلاحون، مفيد مشورا ڏنا ۽ مواد جي حصول ۾ هن فقير جي گهڻي مدد فرمائي. وڏي فياضي سان ڪتاب جي تقريظ جا لاڪيڻا لفظ لکي ڪتاب جي قدر قيمت ڪي دوبالا ۽ ڪتاب لکڻ واري جو مانُ مٿاهون ڪري ڇڏيو.

قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي نوراني نياڻي حضرت سائين محمد ديده دل جي جيجل امڙ عابده، زاهده، عارفہ مخدومہ محترمہ بيبي **"اَمَةُ الكريم"** سائڻ الله ڪريم ڪين صحت سلامت شاد آباد رکي. پاڻ حضرت پير مٺا سائين جي لختِ جگر آهي ۽ سندن شبيہ آهي ۽ سندن گهريلو زندگي جي اکين ڏٺي شاهد آهي. پير مٺا سائين جي گهريلو زندگي، سندن گهروارِيُن، اولاد، آباءَ اجداد، سندن راتين جي عبادت، زهد، شب بيداري ۽ عبادتگذاري بابت هڪ سئو سوال لکيم پوءِ اهو سوالنامو منهنجي گهرواري محترمہ فرزانہ ڪرم ڪي ڏنم. جنهن امان سائڻ ڪان سوال پڇيا ۽ امان سائڻ جا جواب رڪارڊ بہ ڪيا ۽ ڪاغذ تي بہ لکيا. جيڪي هن ڪتاب جي زينت آهن. بلڪ هي ڪتاب امان سائڻ جي دعائن ۽ شفقتن جو صلو آهي. امان سائڻ هن ناچيز کي پائٽيو سڏيندي آهي. انهن عنايتن، احسانن ۽ مهربانين تي امان سائڻ جو لک ڀيرا شڪر گذار آهيان. الله ڪريم سندن سايہءِ شفقت پوري جماعتءِ غفاريہ مٿان قائم دائم رکي.

حضرت سائين محمد ديده دل مدظلہ جي ڀيڻيوي حضرت سيد علم الدين شاهہ مدظلہ جا وڏا وڙ ۽ احسان جن پير مٺا سائين جي زندگي مبارڪ بابت پي ايچ ڊي ڪرڻ لاءِ جيڪو مواد جمع ڪيو هيو وڏي فياضي سان ان جي ڪاپي عنايت ڪيائون.

آءٌ حضرت مولانا محمد امين الدين خليلي مدظلہ خطيب درگاهہ عاليہ مخدوم بلال شهيد رحمت الله عليہ جو بہ شڪر گذار آهيان، جي پنهنجو قيمتي وقت ڪيڏي مواد حاصل ڪرڻ جي سلسلي ۾ مختلف جاين تي گڏجي هليا ۽ پير مٺا سائين جي سجاده نشينن خصوصاً حضرت خواجہ محمد خليل الرحمان، حضرت خواجہ محمد مظهر جان جان رحمت الله عليهما ۽ سندن خلفاءَ بابت وڏي معلومات فراهم ڪيائون. وقتاً فوقتاً هي فقير فون تي ساڻن رابطي ۾ رهيو. پاڻ معلومات ۽ مفيد مشورا ڏيندا رهيا.

حضرت علامہ مولانا حبيب الرحمان گبول طاهري مدظلہ ساڪن دربار عاليہ الله آباد ڪنديارو جا وڏا وڙ جن ملاقات جو وقت عنايت ڪيو ۽ پنهنجي مفيد مشورن سان نوازيو ۽ وٽن جمع ٿيل مواد جي ڪاپي عنايت ڪئي.

پير مٺا سائين جي خليفي مولانا محمد علي پٽي جي صاحبزادن مولانا محمد بشير ۽ مولانا محمد منير جا ٿورا جن پير مٺا سائين جا ڪجھ خط ۽ معلومات عنايت ڪئي.

پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي قريبي رشتيدارن مولانا محمد حسين، مولانا ابوبڪر جا ٿورا جي پنجاب جي سفرن ۾ قريہ بقريہ گڏجي هليا. جزاهما الله خير الجزاء.

ڪجھ وضاحتون:

- هن ڪتاب ۾ مستند ۽ پڪين پختين روايتن، ڪرامتن ۽ حڪايتن آڻڻ جي ڪوشش ڪئي اٿم. غير مستند ۽ غير معياري مواد کي ڇاٽي واٽي ڇڏي ڏنو اٿم.
- مقامات جو خود مشاهدو ڪري اتي صالح ۽ ثقہ ماڻهن سان ملي مواد جمع ڪيو اٿم.
- ڪتاب لکڻ ۾ جن ڪتابن (مراجع) تان استفادو ڪيو اٿم اهي ۽ پيو سڀ مواد هن عاجز وٽ رڪاٽ تي موجود آهي. ڪجھ اهم مراجع جي ڪاپي دربار رحمتپور شريف جي گادي نشين مدظلہ العالي کي بہ پيش ڪئي اٿم.
- اول خيال هيو تہ ڪتاب هڪ ئي جلد ۾ مڪمل ڪبو پر مواد ايترو جمع ٿي ويو جو مجبوراً ڪتاب کي ٻن جلدن ۾ ورهائڻو پيو. پهرئين جلد ۾ حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ ۽ سندن گهراڻي ۽ سندن سجاده نشينن جو ذڪر ڪيو اٿم. هن حصي جو نالو "سوانح حيات حضرت پير مٺا سائين" رکيو اٿم.
- ٻئي جلد ۾ انشاءَ الله پير مٺا سائين جي خليفن ۽ انهن جي گادي نشينن ۽ انهن جي مراڪز جو ذڪر ڪيو ويندو. ان جو نالو "تذڪرة الخلفاءِ" هوندو.
- جمع ٿيل مواد جي ترتيب ۽ تاليف جو آغاز پنهنجي پنجيتاليهين جنم جي ڏينهن 29 جمادي الثاني 1430ھ تي ٻنهين جهانن جي سردار ﷺ جي بارگاھ ۾ مديني پاڪ ۾ ڪتاب جي قبوليت ۽ تڪميل جي دعا گهرڻ سان ڪيم.
- ڪتاب ۾ جتي ضروري محسوس ڪيو اٿم اتي حاشيہ ۾ ڪجھ وضاحتي نوٽ هنيا اٿم. حديثن جي تخريج يا بعض فقهي مسائل جي تحقيق بہ حاشيہ ۾ ڪئي اٿم.

اعتراف

هن ڪتاب جي تياري ۾ تمام گهڻن معتبر ماڻهن سان مليو آهيان. پنجاب ۽ سنڌ جي مختلف درگاهن ۽ مقامات جا دور دراز جا سفر ڪيا اٿم، رات ڏينهن جي مسلسل محنت ۽ جدوجهد ۽ پوري جانفشاني ۽ زرِ ڪثير خرچ ڪري مواد جمع ڪرڻ بعد به اقرار ڪيان ٿو..... اعتراف ڪيان ٿو ته.......شاهِ نقشبند غريب نواز حضرت پير مٺا سائين جي جيڏي وڏي شخصيت آهي، جيڏو وڏو سندن مقام ۽ شان آهي اهڙو آءُ ڪتاب لکي نه سگهيو آهيان. چوندا آهن : ما لايدرك كله لايترك كله سڀ نه مليو ته سڀ هٿان نه وڃائجي. جي چوڻي جي مطابق جو ڪجهه ميسر ٿي سگهيو سو پيشِ خدمت آهي.

وڏيڪ لاءِ احبابن ، سڄڻن ۽ ساچاه وَندن جي خدمت ۾ گذارش آهي ته اگر ڪنهن وٽ پير مٺا سائين يا سندن خلفاء بابت ڪا مزيد معلومات هجي يا سندن ڪو خط يا ڪتاب يا ڪو مضبوط مواد هجي ته عاجز کي اطلاع ڪري. فقير خود سندس خدمت ۾ حاضر ٿي مواد جي ڪاپي حاصل ڪندو . جيئن ٻئي ايڊيشن ۾ اضافو ڪري سگهجي.

فقير جو رابطو هي آهي:

موبائيل فون نمبر : 03002522741

اي ميل ايڊريس: dilbarpeer@yahoo.com

پوسٽ جي ايڊريس: فقير ڪرم الله دربار فضل آباد شريف ماتلي سنڌ.

هن ڪتاب ۾ اگر ڪا خوبي آهي ته اها فقط الله ڪريم جو فضل ۽ مرشدن ڪريمن جي دعا جو صلو آهي ۽ اگر ڪا خامي آهي ته اها منهنجي ڪم علمي ۽ ڪوتاهي آهي. آءُ ان جو شڪر گذار رهندس جيڪو مون کي منهنجي اوڻاين جي نشاندهي ڪري ۽ مون کي منهنجي اصلاح جو موقعو مهيا ڪري. فقط

دعائن جو طلبگار

محمد ڪرم الله قادري نقشبندي

خادم دربار فضل آباد شريف ماتلي.

ربيع الاول 1431 هـ

باب پهريون : نَسَبُ شَيْخُنَا مُحَمّد عَبْد الْغَفَّار وَاَجْدَادُهُ الْكِبَار وَ اخْوَانُهُ الْاَبرارِ

نسب آباءُ واجداد

قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين رحمة الله عليه جو تعلق برّ صغير جي هڪ نهايت قديم ۽ قابلِ تعظيم "چنَڙ" قوم سان هيو. سندن نسب نامو فارس جي بادشاهن کان ٿيندو، حضرت اسحاق ۽ حضرت ابراهيم خليل الله عليهما السلام کان ٿيندو حضرت سيدنا آدم عليہ السلام تائين پهچي ٿو. سورهين پيڙهي ۾ سندن ڏاڏو حضرت چنڙ پير رحمة الله عليه مادر زاد ولي الله هيو.

پير مٺا سائين جو گهراڻو هڪ زبردست علمي فڪري ۽ روحاني گهراڻو هيو. جن وٽان علم ۽ روحانيت جا متلاشي اچي روحاني اُڃ اُجهائيندا هئا.

هن باب ۾ سندن نسب نامو لکيو ويو آهي. سندن گهراڻي جو ذڪر ڪيو ويو آهي. سندن والدِ گرامي جا حالات سندن ڀائرن جي سوانح لکي وئي آهي. سندن ولادت، ننڍپڻ، جا واقعات لکيا ويا آهن. [1]

---

[1] هن باب جو اڪثر مواد پنجاپ ۾ وچي سندن ڳوٺ جي ٺقہ ماڻهن کان حاصل ڪيو ويو آهي. ڪجھہ مواد هيٺين ڪتابن مان لکيو ويو آهي.(1) نسب نامو قلمي جيڪو پير مٺا سائين جي والد مولانا يار محمد جو لکيل آهي. (2) گنجينہ حيات غفاريہ (3) گلستان غفاريہ مولانا بيدار مورائي. (4) تاريخ جلالپور پير والا تحرير وتحقيق پروفيسر ناصر عباس. (5) حضرت عماد الدين المعروف چنن پير تاليف مولانا حبيب الرحمان اختر

سندن ذات ۽ نسب :

قُطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين چنڙ قبيلي منجهان هيا. سندن نسب سورهين پيڙهي ۾ حضرت عماد الدين عرف ”چنن پير يا چنڙ پير“ رحمة الله عليه جي پاءُ سان ملي ٿو. اهي زماني جا قطب ڪامل اڪمل ولي بلڪ مادر زاد ولي الله هئا. جن جي مزار صوبي پنجاب جي شهر بهاولپور جي ڏکڻ اوڀر ۾ چاليهه ڪلوميٽرن جي مفاصلي تي ريگستاني علائقي ۾ هڪ واريءَ جي دڙ مٿان واقع آهي.

حضرت پير مٺاسائين رحمت الله عليہ کان حضرت چنڙ پير رحمت الله عليہ تائين سندن سلسلهءِ نسب ، پير مٺاسائين جن پاڻ پنهنجي قلمي بياض ۾ پنهنجي مبارڪ هٿن سان لکيو آهي. جنهن تان مولانا بيدار مورائي پنهنجي ڪتاب گنجينه حيات غفاريه ۾ لکيو آهي. [1] اهو شجرهءِ نسب قابلِ اعتماد آهي. حضرت چنڙ پير رحمت الله عليہ کان حضرت سيدنا آدم عليہ السلام تائين نسب نامو جيڪو هن فقير کي حضرت پير مٺاسائين جي پاءُ مولانا عبد الرحمان جي پوٽي مولانا محمد حسين ڪراچي واري وٽان مليو آهي. جيڪو قلمي صورت ۾ آهي سندس چَواڻي ته اهو پير مٺاسائين جي والد گرامي حضرت مولانا يارمحمد رحمت الله عليہ جي مبارڪ هٿن سان لکيل آهي. (والله اعلم) انجي ڪجهه حصن جي تصديق پين مستند ڪتابن جيئن البداية والنهاية وغيره مان به ملي ٿي. اهو نسب نامو ايران جي ناميارن بادشاهن ۽ حضرت ابراهيم خليل الله کان ٿيندو حضرت سيدنا آدم عليہ السلام تائين پهچي ٿو. توڙي جو ان جي مڪمل صحت الله بهتر ڄاڻي ٿو پوءِ به اهو اهم تاريخي دستاويز جي حيثيت رکي ٿو. انڪري اسان انکي هتي پيش ڪري رهيا آهيون.

---

[1] ڏسو محترم بيدار مورائي جا به ڪتاب گلستانِ غفاريه ص 23 ۽ گنجينه حيات غفاريه ص 10. ملفوظات غفاريه جيڪا خليفي حبيب الرحمان جي هٿن جي لکيل آهي ان جي ص 15 ، 16 تي به سندن نسب نامو موجود آهي ۽ ملفوظات فضليہ جي مقدمي ۾ ص 7، 8 تي مولانا پيخرچ رحمة الله عليه به ساڳيو نسب نامو لکيو آهي.

حضرت پير مٺا سائين جو نسب نامو
حضرت سيدنا آدم عليه السلام تائين

سيدنا آدم عليه السلام ابنه سيدنا شيث عليه السلام ابنه انوس ابنه اخنوع ابنه متوشلح ابنه لامك ابنه نوح ابنه سام ابنه ارفخشد ابنه قينان ابنه شالخ ابنه عابر ابنه ارغو ابنه فالغ ابنه ساروغ ابنه ناخور ابنه آذر (تارخ) ابنه سيدنا ابراهيم عليه السلام[1] ابنه سيدنا اسحاق عليه السلام ابنه سيدنا يعقوب اسرائيل عليه السلام ابنه يهوذا ابنه جمشدا ابنه ملك ابنه منوچهرلقبه فارس ابنه مرزبان ابنه مسوره ابنه ملك ابنه برهما ابنه دادا ابنه كيقباد ابنه ملك ابنه كيابو ابنه يامين ابنه ملك ابنه كتمش ابنه ملك مهراسب ابنه گشتاسب ابنه ملك ابنه اسفنديار ابنه ملك تهتن ابنه ملك ساسان ابنه ملك مهرس ابنه ملك اتابك ابنه ملك ساسان ابنه ملك كردوس ابنه ملك سيدوس ابنه دوين ابنه كميار ابنه دينار ابنه خانسان ابنه هرمزديار ابنه شادان ابنه بخت خور ابنه يزد ابنه سيدوس ابنه دادين ابنه سيردار ابنه كرد ابنه يتكر ابنه قبان ابنه سيندوش ابنه فيروز ابنه ازدخور ابنه ارديار ابنه بهرام ابنه هرادس ابنه ادر ابنه حسيسك ابنه ناحشر ابنه مهركنه ابنه بهرام ابنه مرزبان ابنه هرمز ابنه كاؤس ابنه هرمز ابنه حسن وپرويز ابنه شهريار ابنه يزدگرد ابنه شهريار ابنه اردشير ابنه يزدجرد ابنه قعقاع ابنه شيرويه ابنه هامان ابنه نرسى ابنه شهريار ابنه يزدجرد ابنه فيروز ابنه قباد ابنه راجه ارسدهير ابنه قطب الاقطاب ولى الله مادر زاد حضرت عماد الدين المعروف مخدوم چنن پيرصاحب المعروف چنڙ پير اخوه محمد اويس ابنه محمد زكريا ابنه محمد اسحاق ابنه نور محمد ابنه غلام رسول ابنه احمد على ابنه غلام حسن ابنه نور محمد ابنه غلام رسول ابنه حافظ محمد ابنه محمد پناه ابنه خان محمد ابنه خليل احمد ابنه عبد الرحمان ابنه خير محمد ابنه الشيخ العالم يار محمد ابنه القدوة الشيخ القطب محمد عبد الغفار رحمه الله ابنه خواجه خليل الرحمان ابنه خواجه مظهر جان جانان ابنه الشيخ العالم محمد عبد الغفار الثانى حفظه الله[2] .

---

[1] انظر : البدء والتاريخ (ج 1 / ص 224) تاريخ الإسلام للذهبي (ج 1 / ص 3) سبل الهدى والرشاد في سيرة خير العباد (ج 1 / ص 298) وقال ابن دريد: في كتاب الاشتقاق: وأما نسب إبراهيم إلى آدم عليهما الصلاة والسلام فصحيح لا خلاف فيه لأنه منزل في التوراة www.wikipedia.org

[2] لقد وجدت اختلافا كثيرا في الاسماءِ وفي ترتيب الاسماءِ في الكتب فأعتمدت علي ما نصه شيخنا العلامة يار محمد رحمه الله (فقير كرم الله)

1. **قطب الاولیاء مخدوم چنن پیر المعروف چنڑ پیر** رحمت اللہ علیہ
2. حضرت خواجہ محمد اویس برادر وسجادہ نشین حضرت چنڑ پیر
3. حضرت خواجہ محمد زکریا
4. حضرت خواجہ محمد اسحاق
5. حضرت خواجہ نور محمد
6. حضرت خواجہ غلام رسول
7. حضرت خواجہ احمد علی
8. حضرت خواجہ غلام حسن
9. حضرت خواجہ نور محمد
10. حضرت خواجہ غلام رسول
11. حضرت خواجہ حافظ محمد
12. حضرت خواجہ محمد پناہ
13. حضرت خواجہ حافظ خان محمد
14. حضرت خواجہ خلیل احمد
15. حضرت خواجہ عبدالرحمان
16. حضرت خواجہ خیر محمد
17. حضرت خواجہ یار محمد
18. **قطب عالم حضرت خواجہ محمد عبدالغفار "پیر متا سائین"** رحمۃ اللہ علیہ
19. صاحبزادہ حضرت خواجہ خلیل الرحمان
20. حضرت خواجہ مظہر جان جانان
21. حضرت محمد عبدالغفار پیر متا ثانی

مخدومہ محترمہ بیبی امۃ الکریم

حضرت خواجہ محمد دیدہ دل مدظلہ

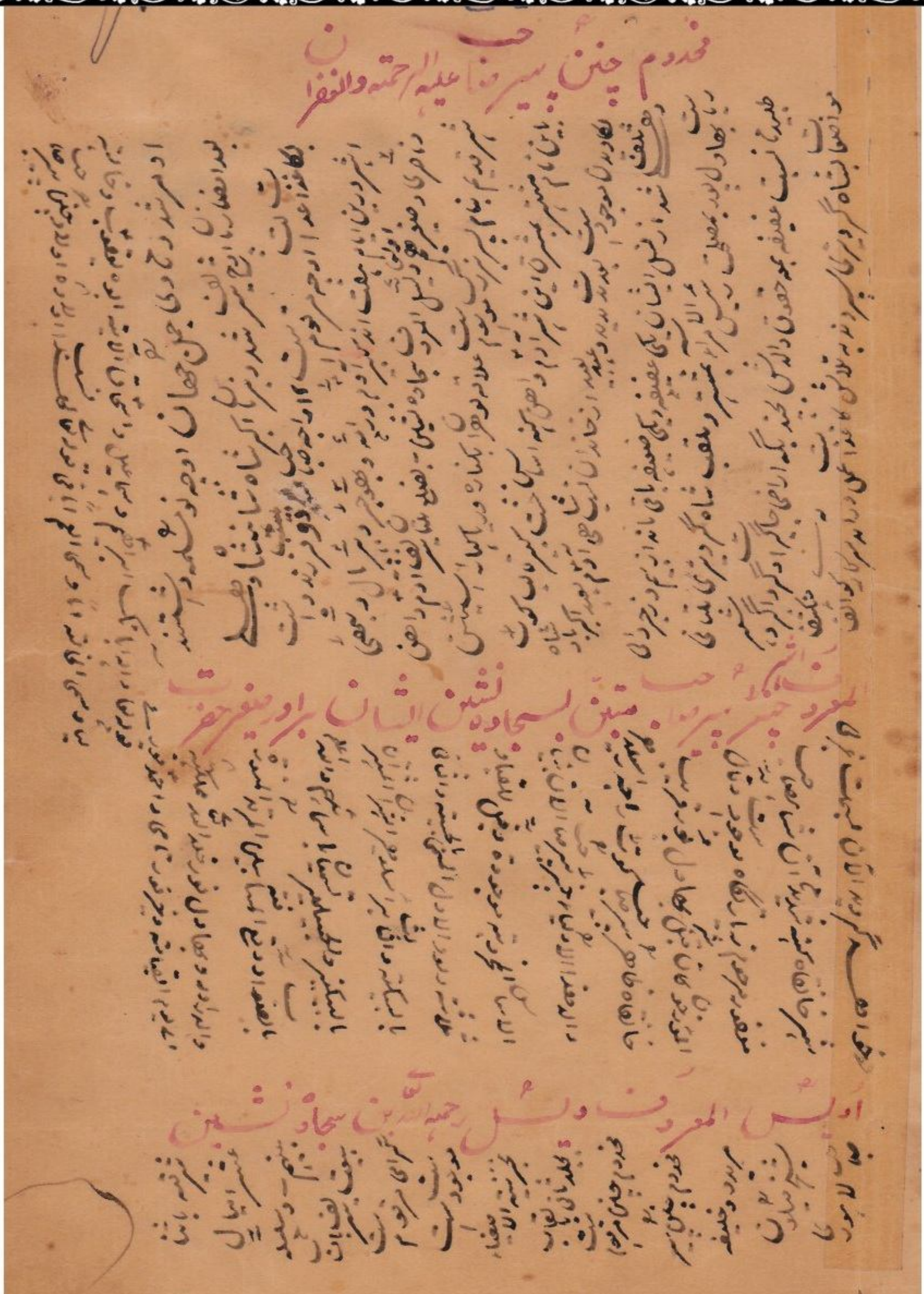

حضرت پير مناسائين جي نسب نامي جو هڪ ورق
جيڪو سندن والد حضرت مولانا يار محمد ﷫ جو لکيل آهي.

چنڙ قوم جو مورثِ اعليٰ حضرت مخدوم چنڙ پير رحمة الله عليه

حضرت خواجہ عماد الدين رحمت الله عليہ المعروف حضرت مخدوم چنڙ پير قدس سره العزيز الله جا عارف اكمل ولي الله هئا. روهي جي هن علائقي جي سڃاڻ ئي سندن نالي سان آهي. پاڻ جهنگ ۾ رحمتن جا رنگ لڳايا اٿن. سندن ولادت جي باري ۾ عجيب روايتون مشهور آهن. انهن مان هڪ هيءَ بہ آهي تہ :

حضرت قطبِ كمال سيد جلال رحمة الله عليه قلعي ڊيراور ۾ آيا ۽ اتي جي هندو راجا سڏيرن ۽ ان جي قوم کي اسلام جي دعوت ڏنائون. گڏوگڏ هيءَ پيشگوئي بہ ڪيائون تہ راجا جي گهر هڪ ٻچڙو پيدا ٿيندو جيڪو مادرزاد ولي الله هوندو. پوءِ ائين ٿيو.[1]

مخدوم چنڙ پير جي ولادت 638 هہ ۾ ٿي. بعض ماڻهن جي چواڻي تہ جڏهن سندن ولادت ٿي تہ ان هندو راجا کين صندل جي ڪاٺي جي صندوق (يا پينگهڙي) ۾ وجهائي ان پِٽَ تي ڦِٽي ڪرڻ جو حڪم ڏنو. جتي هينئر سندن مزار آهي. ماءُ جي مامتا سبب رات جو سندن والده آئي تہ ڏٺائين تہ ٻچڙو چنڊ جي چانڊوڪي ۾ آڱر وات ۾ وجهي چوسي رهيو آهي. مٿس آسمان کان نور جا ڪرڻا وسي رهيا آهن. پاڻ چنڊ سان راند ڪيڏي رهيو آهي. چنڊ جي چانڊوڪي کي چنن چئبو آهي. ان ڪري کين چنن نالي سان سڏڻ لڳا. بعد ۾ چنن پير يا چنڙ پير جي نالي سان مشهور ٿيا. بقول بعض : صندل جي ڪاٺي جنهن جي پينگهڙي ۾ پاڻ پيل هئا، ان کي سرائيڪي ۾ ”چنن“ سڏبو آهي. انڪري بہ پاڻ چنن پير جي نالي سان مشهور ٿيا. چون ٿا تہ ان پينگهڙي ۾ هڪ نانگ آيو جنهن کين ڏنگيو پر ان جو ڪو اثر سندن جسم تي ڪو نہ پيو ان ڪري پاڻ ”ويسل پير“ جي نالي سان بہ سڏيا ويندا آهن. ويسل شايد سرائيڪي ۾ ان کي چئبو آهي جنهن تي زهر جو اثر نہ ٿئي.

ننڍپڻ ۾ ڪانئن عجيب عجيب ڪرامتن جو ظهور ٿيندو هيو. سندن ننڍپڻ جي وقت جي ڳالهہ آهي تہ قطبِ ڪمال حضرت سيد جلال روهي ”چولستان“ جي سفر تي آيا ان وقت حضرت چنن پير ٻارن سان راند ڪيڏي رهيا هئا.

---

[1] حضرت عماد الدين المعروف چنن پير تاليف مولانا حبيب الرحمان اختر ص 9 بحوالہ ”خط پاڪ اُچ“ تاليف جناب شهاب دهلوي.

پاڻ منجهن روحاني رنگ ڏسي کين پنهنجي قريب ڪيائون ۽ سندن نالو ”امير محمد“ رکيائون. ڪڏهن ڪڏهن پاڻ ننڍپڻ ۾ ٻارن سان راند ڪيڏندي کين ٺڪريون ورهائي ڏيندا هئا. ٻار اهي ٺڪريون ڪٺي بستي ۾ هندو دڪاندار وٽ ويندا هئا. هندو دڪاندارُ ، سندن ڪرامتن کان واقف هيو. انڪري ٺڪريون وٺي کين گهربل سودو ڏئي ڇڏيندو هيو ۽ اهي ٺڪريون پاڻ وٽ جمع ڪندو ويندو هيو. هڪ ڀيري صندوق ۾ ڏسي ته اهي ٺڪريون سڀ سون جون اشرفيون ٿي پيون آهن، انڪري پاڻ ٺيڪري پير جي نالي سان مشهور ٿيا. انهن سببن ڪري تاريخ ۾ حضرت چنڙ پير جا ڪيئي نالا مشهور آهن. ڪنهن شخصيت جا گهڻا نالا ان جي گهڻين خوبين تي دلالت ڪندا آهن. سندن ديني خدمات سبب کين **عماد الدين** يعني دين جو ٿنڀو به سڏيندا هئا. بعض سوانح نگارن سندن اٺ نالا بيان ڪيا آهن.

1. چنن پير 2. چنڙ پير 3. عماد الدين 4. ويسل پير
5. راجه سندهو 6. امير محمد 7. ٺيڪري پير 8. راجه سنجل [1]

جڏهن پاڻ وڏا ٿيا ته حضرت شير شاه مخدوم سيد جلال الدين حيدر سرخ پوش بخاري رحمت الله عليه جا مريد ٿيا ۽ مزيد فيض برڪت حاصل ڪيائون. سيد بخاري رحمت الله عليه حضرت غوث بهاوالحق ملتاني رحمت الله عليه کان فيض حاصل ڪيو هيو.

حضرت چنڙ پير رحمت الله عليه گهڻو وقت تبليغي سفر ۾ گذاريندا هئا. جتي ڪجهه وقت رهندا هئا ته سندن اُها عارضي قيامگاهه به برڪتن جي جاءِ بڻجي ويندي هئي ماڻهو ان جاءِ مان اچي تبرڪ حاصل ڪندا هئا. ڪروڙ پڪا گوگڙان ضلعه لودهران ۾ اڄ به سندن بيٺڪون ”نشستگاهون“ مشهور آهن، ماڻهو اتي زيارت لاءِ حاضر ٿيندا آهن.

سندن روحاني تبليغ سان هزارين ماڻهو فيضياب ٿيا. ڪيئي خاندان سندن نوري نظر سان مسلمان ٿيا. سندن تبليغ جا اثرات اڄ تائين به گجرات، سيالڪوٽ، اوڪاڙه، گوجرانواله، جهنگ، مظفر ڳڙهه، علي پور، جلالپور پير والا، احمد پور شرقيه، خصوصاً روهي (چولستان) جي علائقن ۾ محسوس ٿين ٿا. انهن علائقن جا گهڻا گهراڻا اڄ تائين

[1] حضرت عماد الدين المعروف چنن پير تاليف مولانا حبيب الرحمان اختر ص 13

۽ سندن عرس مبارڪ يا خاص ڏهاڙن ۾ سندن دربار جي حاضري ڀرڻ ايندا آهن. روهي جي هن اڻ وسندڙ علائقي کي پاڻ روحاني فيض سان رنگي آباد ڪيائون.

خزينة الاصفياء جي مصنف مطابق پاڻ شيخ سيلون کان روحاني فيض حاصل ڪيائون، سندن سلسلۂ مشائخ حضرت غوث بهاؤل الحق ملتاني رحمت الله عليه سان ملي ٿو.

حضرت مخدوم چنڙ پير

شيخ سيلون

شيخ حسام الدين متقي ملتاني چشتي وسهروردي

شيخ سيد شاه عالم

سيد برهان الدين قطب

سيد ناصر الدين

سيد جلال الدين مخدوم

شيخ رڪن الدين ابو الفتح

شيخ صدرالدين عارف ملتاني

شيخ بهاء الدين زڪريا ملتاني

(خزينة الاصفياء ج 2 ص 106)

حضرت چنڙ پير جي شهادت:

حضرت چنڙ پير رحمت الله عليہ جي تبليغ ۾ هزارين ماڻهو اسلام ۾ داخل ٿيڻ لڳا. جڏهن اها خبر جيسلمير جي راجا کي پئي تہ کيئي برهمڻ مسلمان ٿي رهيا آهن. ان متعصب هندو راجا سندن بستي تي فوج چاڙهي. ان جنگ ۾ گهڻا مسلمان شهيد ٿيا. ان ئي جنگ ۾ حضرت چنڙ پير رحمت الله عليہ بہ شربتِ شهادت پيتو. انهن شهيدن جون مزارون بہ حضرت چنڙ پير جي قريب بنايون ويون ، وقت گذرڻ بعد گهڻين قبرن جا آثار متجي ويا پر اجا بہ کافي قبرون اتي موجود آهن. سندن مزار تي مسلمان تہ گهڻي تعداد ۾ اچن ٿا پر هندو بہ وڏي عقيدت رکن ٿا. خصوصاً ماڙيچا هندو وڏي سِک سان سندن سلامِي ڀريندا آهن.

1960 ع کان سندن مزار جو نظام محکمۂ اوقاف پنجاب جي حوالي آهي. سندن قبر پکي گنبد نما بنائي وئي آهي. چئني پاسن کان ديوار جو کٽهڙو بنايو ويو آهي. سندن مزار جي ڀر ۾ عاليشان مسجد بہ بنائي وئي آهي. زائرين جي سهولت لاءِ حجرا بہ بنايا ويا آهن. مسافرن لاءِ مٺي پاڻي جو بهترين انتظام کيو ويو آهي. دربار تائين پکو روڊ بہ بنايو ويو آهي. اوقاف کاتي پاران مسجد ۾ خطيب، موذن خدمتگار بہ مقرر کيل آهن. باقائدي سان پنج وقتي نماز ۽ جمعہ نماز بہ ادا کئي وڃي ٿي. عرس مبارک جي تقريبات جي لاءِ بہ بهترين جڳهہ آهي ۽ عاليشان اهتمام کيو ويندو آهي. سندن دربار اڄ بہ مرجعِ خلائق آهي جتي خلقِ خدا فيوضات حاصل کري ٿي. حضرت چنڙ پير رحمة الله عليه ساري عمر شادي کو نہ کئي. سندن وصال بعد سندن جائنشين سندن برادرِ مکرم جناب محمد اويس رحمت الله عليہ مقرر ٿيو. سندس ئي اولاد اڄ چنڙ قوم جي نالي سان مشهور ۽ معروف آهي.

چنڙ پير جو ميلو:

روهي جي علائقي ۾ اڄ بہ سڀ کان وڏو رسمي ميلو ۽ طويل دورانيي جو عوامي اجتماع حضرت چنڙ پير رحمت الله عليہ جو ئي ٿيندو آهي جتي سنڌ، بلوچستان ۽ پوري پنجاب کان سندن معتقدين وڏي تعداد ۾ حاضر ٿيندا آهن. ان وقت روهي ۾ روشنين جو عجيب عالم هوندو آهي. ماڻهن جي محبت ڏسڻ وٽان هوندي آهي.

چنڙ قوم:

لفظ چنڙ اصل ۾ "چنن" آهي. سرائڪي ٻولي ۾ چنن کي چنڙ بہ چوندا آهن. جيئن سرائڪي ۾ "هڻ" کي "هنڙ" ڪري لکيو ۽ پڙهيو ويندو آهي. "چن" چنڊ کي سڏبو آهي جيئن پير مٺا سائين جو هڪ شعر آهي تہ : *تی ڈے چار ئی یار پیارے، توں چن تہ اوھن تارے* پوءِ چنن مان چنڙ مشهور ٿيو. اها نسبت حضرت چنڙ پير رحمت الله عليہ جي نالي سبب آهي. بعض نسب جي ڄاڻ رکڻ وارن مطابق چنڙ قوم اصل مهر آهن يا مهار قبيلي جي هڪ شاخ آهن. پوءِ حضرت چنڙ پير جي نسبت جي ڪري اهي "چنڙ" مشهور ٿيا. (والله اعلم) چنڙ ذات جا خاص پنج پاڙا آهن.

چنڙ قوم جا پاڙا:

1. آدماڻي: جن جو مورثِ اعليٰ آدم خان هيو. ان ئي ستلج درياءَ جي پار آدم واهڻ ڳوٺ جو بنياد وڌو هيو. مشهور عالِم دين مولوي غلام رسول چنن بہ آدماڻي چنڙن مان هيو.
2. ويسل: جنهن پاڙي مان حضرت قطبِ عالم پير مٺاسائين رحمت الله عليہ جن آهن.
3. پوجڙ: شهر بهاولپور جي ڏير واري دروازي جي قريب پوجڙ محلي ۾ انهن جي رهائش هئي. 4. پيرپال : 5. رام

حضرت پير مٺاسائين رحمت الله عليہ قلمي بياض ۾ لکيو آهي تہ:

وگویند کہ حضرت چنڑ پیر لاولد بود و برادرش حضرت خواجہ محمد اویس قدس سرہ العزیز جانشینش گردید۔

چون ٿا تہ حضرت مخدوم چنڙ پير رحمت الله عليہ کي اولاد ڪونہ هيو، تنهنڪري بزرگن جي وصال کان پوءِ سندن ڀاءُ حضرت خواجہ محمد اويس رحمت الله عليہ کي سندن جانشين مقرر ڪيو ويو.

خواجہ محمد اويس جو اولاد اڄ بہ بهاولپور، احمد پور شرقيہ، ڪروڙ پڪا، لودهران، جلالپور پير والا ۾ گهڻي تعداد ۾ موجود آهي. جيڪي چنڙ قوم سڏجن ٿا. جن مان ڪيئي ڪامل اڪمل اولياءَ صلحاءَ ۽ ڪاملين واصلين ڀانها پيدا ٿيا. حضرت پير مٺا سائين بہ ان خانوادي مان آهن.

حضرت پير قريشي ۽ حضرت چنڙ پير:

حضرت قريشي صاحب ﷫ تر جي سفر ۾ هئا تہ حضرت چنڙ پير ﷫ جي روح مبارڪ جو نزول ٿيو. قريشي صاحب کي چيائين اوهان اسان جي علائقي ۾ آيا آهيو، اسان وٽان بہ ٿيندا وڃو. فرمايائون واندڪائي نہ آهي باقي ويجهو آيس تہ پوءِ ضرور ايندس. پوءِ چنڙ پير فرمايو تہ مولوي عبدالستار جي پارت اٿوَ ان جي سفارش ٿو ڪيان. فرمايائون جنهن وقت اسان جي ڏاڏي چنڙ پير منهنجي ڀاءَ جي سفارش ڪئي ۽ هن فقير جي نہ ڪئي تہ مون کي خوشي حاصل ٿي ڇو تہ سفارش ۾ پارت ان جي ڪبي آهي جيڪو قصور وار هجي يا دور هجي. پوءِ قريشي صاحب فرمايس هندستان ۾ اوهان جو ڪهڙو تعلق آهي. فرمايائين منهنجو اولاد اتي آهي. پاڻ قريشي صاحب مولوي عبدالستار ڏي منهن ڪري چيو اوهان ذات جا چنڙ آهيو؟ مولوي صاحب چيو هائو. حضرت قريشي صاحب کي ۽ جنهن فقير تي نزول ارواح ٿيو ان کي اسان جي ذات جي خبر ڪانہ هئي ۽ اسان جي ۽ چنڙ پير جي رشتي جي بہ خبر ڪانہ هئي. هاڻي ڏسو الله وارن کي خبر پوي ٿي يا نہ؟ (ملفوظات غفاريہ خليفہ عبد الرحمان)

پير منا سائين جي ذات بابت سندن زباني بيان ٿيل وضاحت:

قطبِ عالم پير منا سائين رحمت الله عليہ جي جڏهن سنڌ ۾ وڏي شهرت ٿي. سندن فيض مان لکين پياسا اچي روحاني اُڃ اجھائڻ لڳا تہ ان وقت سيد پيرن ۽ مولوين طرفان وڏي زور شور سان اهو اعتراض اٿاريو ويو تہ: "پير منو سيد ناهي، مرشد سيد ئي وٺڻ گهرجي".

هڪ ڏينهن پاڻ تقرير ڪندي فرمايائون:

"هن عاجز جو ڏاڏو وڏو بزرگ هيو ۽ ان جو شجرو موجود آهي. ان کي هزارين جريب ملڪيت هئي اها سڀ هاڻي خليفن حوالي آهي. گادي بہ اسان جي وڏن خليفن جي حوالي ڪري ڇڏي آهي. اجا تائين اسان وٽون تہ چوندا آهن تہ توهان اسان تي ٿورو ڪيو آهي. ٻڌو ! فقيرُ ذات جو چنڙ آهي ڪو ويسر پول ۾ سيد سڏي تہ ان جي مرضي نہ تہ سيد نہ آهيان. مان سيدن جو غلام آهيان. مخالف ڪاوڙ کان "چنو" ٿا سڏن. چنو شايد هتي موچي کي سڏيندا آهن. اسان جي ملڪ ۾ چنن جي وڏي قوم آهي. وڏا زميندار وڏين ملڪيتن وارا آهن. جيڪر ملان انهن کي موچي سڏن تہ انهن جي چڱي طرح خبر وٺن. اهي وڏا سرڪش آهن. ڀلا ٻڌايو تہ ڇا موچي جنت ۾ ڪونہ ويندا؟ پنجاب ۾ ڪي سيد

آهن، جيڪي موچڪو ڏنڊو ڪندا آهن. هڪ سيد ڪنڀار جو ڪم ڪندو آهي پوءِ سيد جو لقب هليو ويو ڇا؟ منهنجا وڏا تہ ستن پيڙهين کان عالم آهن. محبوب ڪريم ﷺ جي ڏاچي حضرت ابو ايوب انصاري جي در تي ويٺي هئي اهو ڪورڪو ڪم ڪندو هيو. ان جي بخت سان ساري دنيا ۾ ڪو پڄي نہ سگهيو. ٻئي جي توهين ڪرڻ سخت گناهہ آهي“.

﴿ملفوظات غفاريہ ص : 52 مخطوط﴾

ڇا غير سيد مرشد ٿي نہ ٿو سگهي ؟

چوندا آهن ذات تي ناهي ڏات جو وهي سو لهي. پر سنڌ ۾ گهڻو ڪري ماڻهن جو اهو گمان هيو ۽ آهي تہ مرشد هجي تہ سيد غير سيد مرشد ٿي نہ ٿو سگهي يا چوندا آهن تہ غير سيد کان فيض نہ ملندو. اهو سراسر گمانِ باطل آهي. ها اگر سيد بہ هجي ۽ ارشاد جي اوصاف وارو بہ هجي تہ نور عليٰ نور آهي. الله جي عطا ۽ سخا لاءِ ۽ ولايت ۽ بزرگي لاءِ سيد هجڻ قطعي شرط نہ آهي. ڪنهن بہ تصوف جي ڪتاب ۾ شيخ جي شرائط منجهان سيد هجڻ جو شرط نہ لکيو آهي. مرشد جي معنيٰ ارشاد ڪندڙ راهہ ڏيکاريندڙ پوءِ اهو ڪهڙي بہ ذات مان بہ ٿي سگهي ٿو.

راڻي وٽان رات نئون نياپو آئيو
لڌي سين ”لطيف“ چئي ڏاتر وٽان ڏات
ڪونہ پڇي ٿو ذات جيڪي آيا سي اگهي ويا

سيد فقير محمد شاهہ ميهڙ واري بيان ڪيو تہ سندن ڏاڏو سيد در محمد شاهہ چوندو هيو تہ مان سيد کان سواءِ ٻئي جو مريد نہ ٿيندس. پوءِ پاڻ مدينہ منوره ويا. اتان حڪم ملين تہ بغداد وڃو پوءِ پاڻ بغداد شريف آيا. اتي ساڻن مهرباني ٿي، پوءِ حڪم ٿيو تہ ظاهري بيعت وڃي بزرگ محمد (نالي متو) سان ڪيو، جيڪو ذات جو جسڪاڻي (مگڻهارفقير) هيو ۽ پاٽائي بزگن جو فيض يافتہ هيو. پوءِ پاڻ اتان اچي ان جسڪاڻي بزرگ سان بيعت ڪيائون ۽ روحاني فيض حاصل ڪري ڪمال جي درجي کي رسيا.

اباڻو علائقو

اها معلومات ملي نہ سگهي آهي تہ حضرت چنڻ پير جي اولاد مان ڪنهن، روهِي (بهاولپور) کان جلالپور (ملتان) طرف نقل مڪاني؟ ڪيئن ۽ ڪهڙي دؤر ۾ ۽ ڪهڙن سببن ڪري ڪئي؟ بهرحال حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جا اباڻا ڏاڏاڻا وڏي عرصي کان جلالپور پير والا جي قريب "بستي لنگر" شريف جا رهواسي هئا.

جلالپور پير والا جو شهر:

ضلع ملتان جي تعلقہ جلالپور جو شهر، ملتان شريف کان ڇهاسي ڪلوميٽر ڏکڻ ۾ واقع آهي. شهر جي سورهن ڪلوميٽر اولہ ۾ درياءِ چناب آهي ۽ ڏهہ ڪلوميٽر ڏکڻ ۾ درياءِ ستلج آهي. اهي ٻئي درياءَ هتان کان صرف ڏهہ ڪلوميٽرن جي مفاصلي تي هيڊ پنجند وٽ اچي پاڻ ۾ ملن ٿا. جلالپور جي اولہ ۾ ايڪيهہ ڪلوميٽرن تي شهر سلطان ۽ ٻاويهہ ڪلوميٽر ڏکڻ ۾ اُچ شريف آهي. وچ ۾ دريائن مٿان پُل نہ هجڻ سبب وڏا چڪر ڪاٽڻا پوندا هئا. هاڻي اتي پل جو ڪم هلي رهيو آهي. جنهن سان ٻئي پارَ پاڻ ۾ روڊ ذريعي ڳنڍجي پوندا.

اها حقيقت آهي تہ پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي پنجاب ۾ پيدائش ۽ رهائش، تحصيل علم، حصولِ تصوف ۽ حصول ڪمالات ظاهري ۽ باطني، تدريس ۽ تبليغ، وارا اڪثر علائقا جلالپور پير والا شهر جي سئو ڪلوميٽر آس پاس آهن. مثلاً:

- سندن ولادت واري ڳالاري بستي "لنگر" هتان کان صرف چند ڪلوميٽر پري آهي.
- سندن استاد علامہ عاقل محمد جنهن وٽ دورهءِ حديث پڙهيائون ان جي ۽ سندن قادري مرشد مولانا فتح محمد جي مزار جلالپور شهر جي قبرستان چاه خيري والا ۾ آهي.
- هتان شهر سلطان ايڪيهہ ڪلوميٽر آهي، ان کان ٽي ميل جي مفاصلي تي مسڪين پور شريف ۾ سندن نقشبندي مرشد پير قريشي رحمت الله عليہ جي دربار آهي.
- سندن تبليغي مراڪز جيئن عاشق آباد وغيره بہ هتان کان ايترو ڏور نہ آهن.

سرائيڪي وسيب: جلالپور پير والا ۽ ان جي ڀرپاسي واري هن علائقي جو شمار قديم سُلجهيل تهذيبن ۾ ٿئي ٿو. ماضي ۾ هي علائقو ٻن دريائن چناب ۽ ستلج جي وچ ۾ هجڻ ڪري بحري گذرگاهه جي حيثيت رکندو هيو. دهلي کان ايران وڃڻ وارو رستو هجي يا ملتان کي اُچ سان ملائڻ واري جرنيلي شاهراه هجي، اهي هن علائقي کان گذرندا هيا. هي علائقو شاهانِ وقت، عظيم جرنيلن، صوفين، تاجرن ۽ عام ماڻهن جي گذرگاهه هيو. ①

ملتان جا فاتح هن علائقي کان گذريا هئا. سڪندرِ اعظم جلالپور کان ٽي ڪلوميٽر پري شجاعتپور وٽ فوج سميت ڪجهه وقت رهيو هيو جنهن کي سڪندريه نالي سان سڏيو وڃي ٿو. هن علائقي ۾ پير مٺا سائين رحمت الله عليه جو اباڻو ڳوٺ "لنگر" ۽ ان کان علاوه بستي لانگ، شجاعت پور، علي پور، دُراب پور، عنايت پور، شاهپور، بهادر پور، منصور پور، غازي پور، خانپيله، هوت واله، حافظ واله، ماڱڪ والي بوسڻ والي وغيره . اچي وڃن ٿا، ان علائقي کي "**سرائيڪي وسيب**" سڏيندا آهن.

هتان جا ماڻهو طبعي طرح سخي فياض ۽ مهمان نواز آهن. هنن جي مٺي ٻولي سرائيڪي آهي. توڙي جو ڪٿي ڪٿي پنجابي ۽ اردو به ڳالهائي وڃي ٿي.

سرائيڪي ڪلام، دوهيڙا، لوڪ گيت ناهڻ، ٻڌڻ ۽ ٻڌائڻ هتان جي ماڻهن جو محبوب مشغلو آهي. شادي غمي هجي يا عام حالات هجن، هتان جا ماڻهو اوطاقن ۾ ويهي يا وري وڏن گهاٽي ڇانوَ وارن وڻن جي سايي کَٽُون لڳائي يا پَٽَ پٽر تي ويهي دوهيڙا ۽ ڪلام ٻڌي ۽ ٻڌائي لطف اندوز ٿيندا آهن. ② هتان جون زمينون سرسبز ۽ شاداب آهن. ڪڻڪ ۽ ڪپهه هتان جا اهم فصل آهن. هتان جا انب به ملڪن ۾ مشهور آهن. هتان جا ماڻهو مِٺا ۽ مهمان نواز آهن. وڏن زميندارن وٽ مهمان خانا ۽ اوطاقون نهيل آهن، غريبن وٽ به مهمانن جي رهائش ۽ کاڌي جو سٺو انتظام هوندو آهي. ③

---

① تاريخ جلالپور پير والا تحرير ۽ تحقيق پروفيسر ناصر عباس ص 3

② تاريخ جلالپور ص 26، 27

③ هتان جي حالات حاصل ڪرڻ لاءِ اول خليفي منظور کي موڪليو ويو. وري ٻيو ڀيرو هي عاجز 30 ذوالقعد 1430 هه تي جلالپور پير والا بستي لنگر شريف حاضر ٿيو. روبرو اهي مقامات ڏٺا، مقامي ماڻهن سان ملي احوال ورتا ۽ تصويرون ڪڍيون.

علمي گهراڻو

حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جو گهراڻو علمي گهراڻو هيو. هن گهراڻي کي الله ڪريم علم ۽ عمل جي قدرتي ڏات سان نوازيو هيو. خاندان جا اڪثر افراد بلڪ سندن اڪثر اجداد حضرت چنڙ پير تائين سڀ علماءَ فضلاءَ صالحين ۽ ڪاملين ٿيا هئا. الله ڪريم هن گهراڻي کي علم ، عمل ۽ روحانيت جو فيض وارو گهراڻو بڻايو هيو. اهي علم وادب سان ذوق شوق رکندڙ هئا. اهي حضرت امام اعظم رحمة الله عليه جي فقہ حنفي جا پيروڪار هئا.

تان جو خواجہ محمد اويس جي پندرهين پيڙهي ۾ هڪ برک عالم روحاني رهبر ۽ مصلح حضرت مولانا يار محمد پيدا ٿيا. جيڪي ظاهري علوم جا ماهر، علمِ لدني جا گوهر عارف بالله صوفي باصفا هئا. پاڻ ڪيئي ڪتابن جا مؤلف پڻ هئا. سندس وفات بعد جڏهن ڪتابن جي تقسيم ڪئي وئي هئي تہ سندس ڇئن پٽن مان هر هڪ کي گاڏي ڪتابن جي ورثي ۾ ملي هئي ، جيڪا هڪ سئي ڪتب خاني جيتري ڪتابن تي مشتمل هئي.

حضرت مولانا يار محمد رحمة الله عليه علم جي طلب ۾:

حضرت خواجہ خير محمد پنهنجي پٽ مولانا يار محمد کي حضرت مولانا محڪم الدين سيلاني رحمة الله عليه جي خانقاه شريف ۾ علم لاءِ داخل ڪيو. اتان پاڻ علم جو حظِ وافر حاصل ڪيائون. پر اڃا سندن سيني جي سيرابي نہ ٿي. مزيد علمي اڃ اجهائڻ لاءِ پاڻ اتان هڪ قافلي سان گڏجي هندستان جي شهر ٽونڪ جي هڪ مدرسي ۾ وڃي داخل ٿيا. پويان سندن والد ڪريم ٻچڙي جي جدائي ۾ روئي روئي بيحال ٿي پيو. پوءِ گهروارن سندس تسلي لاءِ هڪ مصنوعي خط لکي کيس ڏيکاريو. جنهن ۾ لکيائون تہ پاڻ ديني علم پڙهي رهيا آهن، جلد وطن واپس ورندا. ان خط پڙهڻ سان ڪجهہ ڏينهن تہ کين ڪجهہ تسلي ٿي. پوءِ فرمايائون هي خط منهنجي ٻچي جو نہ آهي. اگر ان جو هجي ها تہ منهنجي دل جو اضطراب ختم ٿئي ها. پوءِ پاڻ جلد وفات ڪري ويو. خدا جي قدرت سندن وصال جي

تئين ڏينهن مولانا يار محمد جو خط موصول ٿيو جنهن ۾ پاڻ علم جي تحصيل کان فارغ ٿي ڳوٺ اچڻ جي تاريخ لکي هئائون. ان واقعي کي حضرت پير مٺاسائين رحمت الله عليہ پنهنجي بياض ۾ فارسي ۾ هنن لفظن ۾ لکيو آهي:

"جدم در فرقت فرزند ارجمند همچوں ديوانه گرديد واز هر اطراف ونواح هيچ دقيقه از تجسس نگذاشت فقط هندستان بماند و هنوز برطانيه ريل هندستان نرانده بود۔ آخر در درد و سوز فرقت بيمار شده برچارپائی بماندند و مطابق احوال حضرت يعقوب عليه السلام گرديد و هر چند که احباب در تسلّی کوشيدندے گويا آتش عشق افزوں درافزوں بيافزوندے۔"

منهنجو ڏاڏو پٽ جي جدائيءَ ۾ چڻ تہ ديوانو ٿي ويو. چؤطرف هڪ لمحو بہ ڳولا جو نہ ڇڏيائين. فقط هڪ هندستان ملڪ ئي رهيل هيو جتي اجان برطانيہ ريل نہ هلائي هئي. نيٺ وڇوڙي جي سور ۽ صدمي سبب حضرت يعقوب عليہ السلام وانگر بيمار ٿي بستري تي پئجي رهيو. دوستن جيئن کيس دلاسو ٿي ڏنو، تيئن سندس عشق جي آتش وڌندي ٿي وئي. ان جعلي خط پڙهڻ بعد فرمايائون:

اين خط مصنوعی آورده ايد واگر خط فرزندم بودے اين آتش شوق در دل مشتعل است ضرور اورا بزوال آوردے پس بعد ازاں جان بجان آفريں بسپرد"

هي خط اوهان جعلي آندو آهي. جيڪڏهن اهو خط سچو هجي ها تہ منهنجي دل ۾ جيڪا شوق جي باهہ پري رهي آهي سا ضرور گهٽجي ها پوءِ پاڻ وصال فرمائي ويا.

مولانا يار محمد جون علمي ۽ قلمي ڪاوشون :

پاڻ جڏهن هندستان مان پڙهي آيا تہ پنهنجي ڳوٺ ۾ ديني تدريس جاري ڪيائون. پاڻ زبردست عالم ۽ مقرر بنجي آيا. پنهنجي خداداد صلاحيتن سان ماڻهن جي قلوب کي منور ڪيائون. ان سان گڏ الله ڪريم کين قلمي ميدان جو بہ شهسوار بنايو هيو. پاڻ ڪافي ڪتاب تصنيف فرمايائون. انهن مان جن جا نالا معلوم ٿي سگهيا آهن سي هي آهن.

معراج نامہ : هيءُ ڪتاب فارسي زبان ۾ قصہءِ معراج بابت لکيل آهي.

رسالہ نصيحت : هيءُ ڪتاب فارسي، اردو ۽ سرائڪي زبان ۾ نظم جي صورت ۾ آهي. هن ڪتاب اندر عجيب و غريب نصيحتون بيان ڪيل آهن. جيئن: فضائل جمعہ ، فضائل

نماز، فضائل رمضان، احڪامِ قرباني، صدقہ عيدالفطر، دنيا جي محبت جي مذمت، آخرت جي طرف رغبت ۽ مؤمنن کي نصيحت وغيره. هن ڪتاب جي خاص خوبي هيءَ آهي جو هر هڪ نصيحت جي شروع ۾ قرآن شريف جي آيت يا حديث شريف لکي بعد ان جي تشريح نظم ۾ ڪئي وئي آهي.

چهل حديث: هن ڪتاب ۾ پاڻ منتخب شده چاليهہ حديثون عربيءَ بمعہ شرح پنهنجي قلم سان لکيون اٿن.

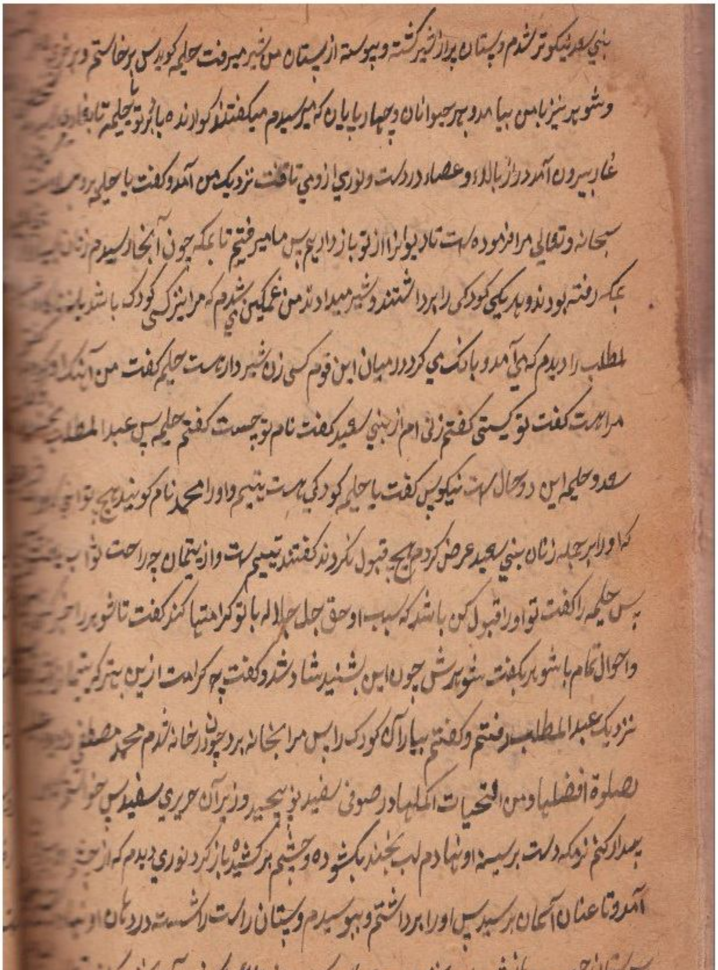

حضرت مولانا يار محمد جي هٿن سان لکيل ڪتاب "قصص الانبياءَ"

جنهن جي اصل ڪاپي هن فقير جي ڪتب خاني ۾ محفوظ آهي.

قصص الانبياءُ: هي فارسي ٻولي ۾ لکيل ڪتاب آهي. جنهن ۾ نبين جا قصا حسين پيرايہ ۾ لکيل آهن. هن فقير کي اهو ڪتاب مولانا خورشيد احمد وٽان مليو. جيڪو پير مٺاسائين رحمت الله عليہ جي چاچي جو پوٽو آهي. نهايت سن رسيده صالح عالم آهي. ان ٻڌايو تہ هي ڪتاب حضرت مولانا يار محمد جي پنهنجي تصنيف ۽ سندن هٿ اکر آهن. (والله اعلم) ڪتاب بوسيده حالت ۾ آهي. ڪتاب جا اڳ پوءِ جا پنا موجود نہ آهن. معلوم هجي تہ سندن سڀ ڪتاب قلمي آهن. ڇاپي اندر آيل نہ آهن.

اي ڪاش جي مولانا يار محمد رحمت الله عليہ جي تصانيف کي محفوظ ڪيو وڃي ها ۽ انهن کي ڇپائي منظر عام تي آندو وڃي ها تہ اها ديني تبليغي خدمت بہ ٿئي ها ۽ سندن روح بہ راضي ٿئي ها. [1]

مولانا يار محمد جي شادي ۽ اولاد:

الله ڪريم پاڻ جوڙا جوڙيندو آهي. قادر جو قانون آهي تہ:

وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِيْنَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ [النور/26]

پاڪيزه عورتون پاڪيزه مڙسن لاءِ ۽ پاڪيزه مرد پاڪيزه عورتن لاءِ.

جي مصداق حضرت مولانا يار محمد رحمت الله عليہ جي شادي هڪ پاڪ سيرت، عابدہ زاهده عارفہ عورت بيبي "مَنَ ڀاوڻي" سان ٿي. پوءِ الله ڪريم انهن کي صالح اولاد سان نوازيو.

بيعت ۽ سلسلہ روحانيت:

مولانا يار محمد رحمت الله عليہ پوري عمر فقہ، حديث، تفسير قرآن جو درس ڏيندا رهيا. عمر جي آخري سالن ۾ حضرت پير قريشي رحمت الله عليہ سان بيعت ڪيائون ۽ پوءِ درس نظاميءَ جي تدريس ترڪ ڪري مسجد شريف جا مقيم ۽ معتڪف ٿي ويهي رهيا.

---

[1] خبر پئي تہ پير مٺا سائين جي پائٽي جناب بشير احمد ظامي مرحوم جيڪو علائقي ۾ "باباءِ سرائڪي" جي نالي سان مشهور هيو. ان حضرت مولانا يار محمد جا سڀ ڪتاب بهاولپور جي سرڪاري مرڪزي لائيبرري ۾ جمع ڪرايا آهن. بہ ڀيرا ڪتابن جي تلاش ۾ اتي وڃڻ ٿيو. ليبرري جي بي مروت چيئرمين هر ڀيري اهو چئي موٽايو تہ ڇاپي وارو موجود ناهي. مولانا فياض احمد اويسي جي ڪرمنوازي سان ليبرري جي مخطوطات واري حصي تائين رسائي ملي پر اتي مولانا يار محمد جو ڪو بہ ڪتاب موجود نہ هيو.

همہ وقت نماز ۽ مراقبي ۾ مصروف رهڻ لڳا. تان جو وصال تائين سندن اهو معمول جاري رهيو. جڏهن سندن طبيعت وڌيڪ ناساز ٿي تہ مسجد کان گهر آيا ۽ سڀني ٻچن کي نيڪي ۽ تقويٰ جي وصيت ڪيائون پوءِ فرمايائون تہ مون کي مسجد شريف جي ڀرسان دفن ڪجو. سندس وصال کان پوءِ قبر جي تياري ڪئي وئي تان جو شام ٿي وئي. پوءِ سندن پٽن پاڻ ۾ مشورو ڪيو والد صاحب کي صبح جو دفن ڪندا سين. پير مٺا سائين خود فرمائيندا هئا:

"اسان جو وڏو ڀاءُ مولانا محمد اشرف جيڪو وڏو عالم بہ هيو ان چيو تہ والد صاحب کي قبر جي وحشت نہ ٿيندي ڇو جو پاڻ سڄي ڄمار ديني درس و تدريس ۾ مصروف رهيا آهن ۽ آخري عمر الله تعاليٰ جي ذڪر ۾ بسر ڪئي اٿن. پوءِ مولانا محمد اشرف پنهنجي والد جي قبر ۾ داخل ٿي ڪجهہ آيتون پڙهڻ لڳو. پڙهندي پڙهندي ڪيس اتي ننڊ وٺي وئي. اتي ساري رات سمهيل رهيو. جڏهن صبح ٿيو تہ ڪانئس قبر جي ڪيفيت جي باري ۾ پڇيو ويو تہ چيائين قبر مبارڪ ۾ پڙهندي پڙهندي موت جو تصور ڪندي سمهي رهيس ۽ ننڊ اچي وئي. تانجو الله تعاليٰ جي طرفان بي انتها عنايتن ۽ رموزات معنوي ۽ اسرار باطني جو اهڙو اظهار ٿيو جنهن جو بيان نہ ٿو ڪري سگهان. پوءِ صبح جو حضرت مولانا يار محمد کي مسجد جي ديوار جي ٻاهران ڏکڻ پاسي مٽيءَ حوالي ڪيو ويو".

مولانا يار محمد جي مزار مبارڪ جي تعظيم:

پير مٺا سائين رحمت الله عليہ فرمايو تہ والد صاحب جي وصال کان پوءِ حضرت پير قريشي رحمت الله عليہ اسان جي غريب خانہ تي تشريف فرما ٿيا پاڻ مسجد شريف ۾ وعظ نصيحت ڪندي فرمايائون تہ اسان ساري زندگي ۾ مولانا يار محمد جهڙو باطني نعمت جو قدردان نہ ڏٺو. پوءِ فرمايائون تہ مولانا صاحب جي قبر مبارڪ طرف اسان جي پُني ٿي وڃي ٿي. پوءِ اسان جي ڀاءُ مولانا عبدالستار کي گهرائي فرمايائون تہ مسجد شريف جي صحن جي پٽ وڏي ڪري ڇڏيو جيئن اسان جي پٺي قبر کي نہ ٿئي. پوءِ سندن حڪم موجب پٽ تيار ڪرائي وئي جيڪا اجا تائين موجود آهي. (ملفوظات غفاريہ 114)

بستي لنگر شريف ۾ پير مٺاسائين جي والد ڪريم مولانا يار محمد ۽ سندس فرزند مولانا عبد الرحمان جون خستہ حال مزارون جيڪي هن وقت نام نهاد توحيدي ٺيڪيدارن جي تسلط ۾ آهن.

مولانا يار محمد جا اوصاف ۽ اخلاق:

پير مٺا سائين فرمايو تہ: "منهنجو والد صاحب حضرت پير قريشي رحمت الله عليہ سان بيعت هيو ۽ نهايت ئي عاشق هيو. ماڻهن سان پنهنجي مرشد جي تعريف ڪري انهن کي پير قريشي کان مستفيض ٿيڻ لاءِ راغب ڪندو هيو. اڪثر وقت مراقبي ۾ مخمور رهندو هيو".

حضرت مولانا يار محمد جو اولاد :

مولانا يار محمد رحمت الله عليہ کي الله ڪريم چار فرزند عطا ڪيا.

1. مولانا محمد اشرف. (2) مولانا عبد الرحمان (3) حضرت مولانا عبد الغفار "پير مٺا سائين".(4) مولانا عبد الستار. پاڻ پنهنجي چئني فرزندن کي ديني تعليم ڏياريائون. تانجو سندن سڀ فرزند عالم باعمل ۽ واعظ با اثر بڻيا.

پهريون پٽ :

مولانا محمد اشرف ۽ انجو اولاد

پاڻ مولانا يار محمد جا وڏا فرزند هئا. عالم باعمل هئا. پاڻ حاجي امداد الله مهاجر مڪيءَ جي خليفي مولانا عاقل محمد صاحب وٽ جلالپور پير والہ ضلعہ ملتان ۾ علم پڙهيا ۽ اتي ئي دستاربندي ڪيائون. سندن باري ۾ پير مٺاسائين پنهنجي بياض ۾ لکن ٿا تہ:

"عالمے بود جر تح و فصیح واعظ و خوش تقریر پر تاثیر و ھمہ عمر در تدریس بماند
ومزار او در قبرستان حضرت شیخ ولی اللہ موجود ست"۔

پاڻ وڏا عالم، فصيح ۽ واعظ هئا. سندن تقرير پر تاثير هئي. سڄي عمر مدرسي ۾ پڙهائيندا رهيا. سندن مزار شريف حضرت شيخ ولي الله جي قبرستان ۾ موجود آهي. اهو قبرستان بستي لنگر جي قريب آهي.

پاڻ ڀهريائين عبدالله پور پرسان ٽاٽو نوشهره جديد ۾ پندرهن سالن تائين تدريس ڪيائون. ان دؤران سندن گهراڻي جا ڪجھ فرد حضرت حافظ فتح محمد صاحب رحمت الله عليه جا وڃي مريد ٿيا. پاڻ بہ سندس خدمت ۾ ويا تہ حضرت حافظ صاحب جن کين فرمايو تہ : "اشرف تون اسان جو آهين تون اسان وٽ پڙهاءِ". پوءِ پاڻ جامعہ قادريہ فتحيہ جلالپور پيروالا ۾ تدريس شروع ڪيائون ۽ جا آخري عمر تائين جاري رکيائون. حضرت پير مٺا سائين جن بہ علم جو ڪافي حصو ان وٽان حاصل ڪيو هيو.

قريشي جي قربت ۾:

حضرت حافظ فتح محمد رحمت الله عليه جي وصال بعد آخر عمر ۾ مولانا محمد اشرف حضرت قريشي صاحب رحمت الله عليه سان دست بيعت ٿيا. حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليه فرمايو تہ : "اسان جو وڏو ڀاءُ مولوي محمد اشرف شروع ۾ جذبي جو مخالف هيو پر حضرت پير قريشي رحمت الله عليه جي بيعت کان پوءِ کيس بي انتها جذبو ٿيندو هيو. پاڻ چوندو هيو تہ مون کي هميشہ جذبي جي ڪري بخار ٿو رهي. مون کي ياد ناهي جو ڪڏهن بخار وقفو ڪيو هجي يقين آهي تہ ذڪر جي غلبي ڪري منهنجو موت ٿيندو. ڇو جو منهنجي رڳ رڳ ۾ ذڪر سمائجي چڪو آهي. پوءِ ٿيو بہ ائين جو والد محترم جي وصال کان پوءِ پاڻ بہ جلد هن دارِ فاني مان دارالبقا طرف جذبي جي حالت ۾ رحلت فرمائي ويو".

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ [البقرة/156]

مولانا محمد اشرف جو اولاد: کيس هڪ پٽ نالي مولانا احمد حسن هيو. اهو اڃا ڇهن سالن جي عمر جو هيو تہ سندس والد سندس هٿ وني پنهنجي ڀاءُ مولانا عبدالستار جي حوالي ڪيو ۽ پوءِ پاڻ جلد ئي وصال ڪري ويو.

پير مٺا سائين جن فرمايو: "جڏهن منهنجي ڀاءُ محمد اشرف جو وصال ٿيو تہ سندس صاحبزادو احمد حسن اڃا ننڍو هيو. منهنجو ننڍو ڀاءُ عبدالستار ان جو ولي ٿيو.

مولوي صاحب يتيم جي رقم واپارين کي ڏني تہ جيئن ڪاروبار مان حاصل ٿيل نفعي مان يتيم پائيتي جو گذر سفر ستو هلي سگهي. پر مخالفن مولوي صاحب تي الزام لڳايو تہ هي يتيم جو مال هڙپ ڪري ويو آهي. جڏهن ماڻهن مولوي عبدالستار صاحب کان دريافت ڪيو تہ حقيقت بيان ڪيائين تہ فلاڻي واپاري وٽ پئسا آهن. پوءِ مخالف شرمسار ٿيا.

احمد حسن پنهنجي چاچا مولانا عبدالستار ۽ مولانا دين صاحب خانبيلہ واري کان تعليم پرائي ۽ ڪجھ علمي سبق مولانا عبيدالله سنڌي کان بہ حاصل ڪيا هئائين. تعليم مڪمل ڪرڻ کان پوءِ مختلف جڳهن مثلاً سنجر پور، پڊ عيدن ڳوٺ الله بخش ميرون وغيره ۾ پڙهايائين. مولانا احمد حسن صاحب ۽ حڪيم الله بخش جا ٻئي صاحبزادا حضرت پير مٺا سائين جا مريد ٿيا هئا. پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جا صاحبزادا حضرت خواجہ خليل الرحمان رحمت الله عليہ بہ ڪجھ وقت مولانا احمد حسن وٽ پڙهيا هئا. پاڻ چوهٺ سالن جي ڄمار ۾ وفات ڪيائين. ڪيس سندن وصيت مطابق سندس والد صاحب جي مزار پرسان دفن ڪيو ويو.

مولانا احمد حسن جو اولاد: کيس گهڻو اولاد ٿيو، انهن جو مختصر احوال هن طرح آهي.

1. منظور الاهي بيبي : جيڪا جميل احمد پٽ مولانا عبدالرحمان جي نڪاح ۾ آئي. انجو اولاد منير الزمان، رؤف الزمان، بلقيس بي بي، ثمينہ بيبي، ياسمين بيبي.

2. نور الاهي بيبي: زال حاجي امير احمد جيڪو عبدالرحمان جو پٽ هيو. ان کي بہ پٽ ۽ چار نياڻيون ٿيون. محمد قاسم، محمد طارق، ڪلثوم بيبي، سلميٰ بيبي، صفيہ بيبي، رابعہ بيبي.

3. حافظ محمد انور : ان ابتدائي تعليم پنهنجي والد صاحب کان حاصل ڪئي. باقي تعليم يونيورسٽي جامعہ اسلاميہ بهاولپور کان حاصل ڪيائين. وفاق المدارس جو ڪورس بہ ڪيائين. پنهنجي علائقي ۾ ڪراچي ۾ امامت و خطابت ڪيائين. سندن مزار بستي سجاول والہ لڳ مسافر خانہ ضلع بهاولپور ۾ آهي.

4. مولانا ابوبڪر: پاڻ تحصيل احمد پور شرقيہ ضلع بهاولپور جي بستي پٽيجي ۾ سنہ 1953ع ۾ پيدا ٿيا. ابتدائي تعليم پنهنجي والد مولانا احمد حسن صاحب کان حاصل ڪيائون.

مڪمل تعليم مولانا الله بخش صاحب ڪوٽ لالو ضلع نواب شاهه کان ۽ دوره حديث جامع مسجد صادق بهاولپور مولانا سعيد احمد شاهه صاحب ڪاظمي رحمة الله عليه کان حاصل ڪيائون. هن وقت پاڻ رهبر پمپ مسجد بهاولپور، احمد پور شرقيه ضلع بهاولپور ۾ امامت ۽ خطابت ڪري رهيا آهن. [1]

5. بيبي آمة الڪريم، 6. محمد اڪبر، 7. محمد اصغر، 8. محمد اجمل، 9. محمد احمد، 10. احمد يار 11. حافظ محمد اهي سڀ ننڍي عمر ۾ وفات ڪري ويا. [2]

ٻيو پٽ:

مولانا عبد الرحمان ۽ انجو اولاد

مولانا عبد الرحمان پير مٺا سائين جو ٻيو نمبر ڀاءُ هيو. پاڻ چوٽي جو عالم هيو. ابتدائي تعليم پنهنجي ڀاءُ مولانا محمد اشرف صاحب کان حاصل ڪيائين ان کان پوءِ مولانا خير محمد صاحب وٽ پڙهيو پوءِ مولانا الاهي بخش انڙان واري وٽ دستار بندي ڪيائين. حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليه سندس باري ۾ لکن ٿا تہ:

"ودوم مولانا عبدالرحمٰن صاحب رحمة الله عليه عالمے باعمل واعظے بود بااثر و بخدمت مولوی صاحب الاهی بخش مرحوم انڑانواله دستاربندی نمود۔"

ٻيو مولانا عبدالرحمان صاحب رحمة الله عليه عالم باعمل ۽ واعظ با اثر هيو. مولوي الاهي بخش صاحب اُنڙان واري وٽ دستاربندي ڪيائون.

درس مڪمل ڪرڻ بعد ڪافي جاين تي پڙهائيندا رهيا. پنهنجي اهل و عيال سان گڏ هڪ حج بہ ڪيو هئائون. سڄي عمر وعظ نصيحت ۽ تدريس ۾ گذاريائون. پير مٺا سائين فرمائيندا هئا تہ اسان جو وڏو ڀاءُ مولوي عبدالرحمان صاحب شڪل ۽ صورت جي لحاظ کان نهايت حسين، هيبت وارو ۽ رعبدار هوندو هيو.

---

[1] مولانا ابوبڪر هن عاجز فقير ڪرم الله سان بيعت آهن. نهايت منڪسر المزاج ۽ درويش صفت انسان آهن.

[2] هي تفصيل سندن ڳوٺ ۾ وڃي اصل ماڻهن کان حاصل ڪيو ويو.

حضرت پير قريشي جي مخالفت :

حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي پنهنجي مرشد حضرت قريشي صاحب رحمت الله عليہ سان والهانہ محبت هئي بلڪ پاڻ مرشد جي محبت ۾ فنا في الشيخ هئا ٻئي طرف وري سندن ٻيو نمبر ڀاءُ مولانا عبد الرحمان ايڏو وڏو عالم هجڻ جي باوجود حضرت پير قريشي رحمت الله عليہ جو سخت مخالف هيو.

پير مٺا سائين رحمت الله عليہ فرمايو: ”هڪ ڀيري حضرت پير قريشي رحمت الله عليہ کي جلال پور پير والا ۾ دعوت هئي. جڏهن پاڻ اسان جي گهرن جي سامهون گذريا تہ مون ۽ منهنجي ڀاءُ مولانا عبدالستار صاحب سندن گهوڙي جي لغام کي جهليو ۽ عرض ڪيو سين تہ سائين اسان جي ڀاءُ مولوي عبدالرحمان جي مُلائپ ختم ڪري پوءِ ويندا تہ من اهو اسان جو هم خيال ٿي پوي. پاڻ فرمايائون تہ اسان کي جلدي وڃڻو آهي. فقير انتظار ۾ آهن. اسان دير ڪندا سين تہ لنگر بہ خراب ٿي ويندو. اسان جي گهڻي اصرار تي پاڻ فرمايائون سچ پڇو تہ اسان کي الهام ٿيو آهي تہ مولوي عبدالرحمان کي الله تعاليٰ اسان جي فيض کان محروم ڪري ڇڏيو آهي. پوءِ ڪجهہ قرآن شريف جا ڪجهہ لفظ بيان فرمايائون جيڪي مون کي ياد نہ آهن جن ۾ ”ليس له نور“ جا لفظ بہ هئا. جڏهن اهي لفظ ٻڌاسين تہ اسان سائينجن جي گهوڙي جو لغام ڇڏي ڏنو سين. سوچيو سين جڏهن مولوي عبدالرحمان سندن فيض کان ازلي محروم آهي تہ پوءِ سائينجن کي ڇو تڪليف ڏيون.

حضرت قريشي صاحب جو ڪشف :

پير مٺا سائين رحمت الله عليہ فرمايو تہ: حضرت قريشي رحمت الله عليہ اسان جي ڳوٺ ۾ دعوت تي ايندا رهندا هئا. هڪ دفعي پاڻ مسجد ۾ تقرير نصيحت فرمائي رهيا هئا پر مولانا عبدالرحمان مسجد جي هڪ ڪنڊ ۾ الڳ ٿي ويهي ورد وظيفو پڙهڻ لڳو.

سائينجن کي ڪشف گهڻو ٿيندو هيو. تقرير ڪندي پاڻ فرمايائون تہ اگر ڪو ماڻهو مولوي صاحب جي ظاهري شڪل و صورت کي ڏسندو تہ چوندو هي حضرت خضر عليہ السلام جو خليفو آهي پر ڪو ان جي اندر کي ڏسي تہ خدا جي پناهہ. پوءِ پاڻ آڱر مبارڪ سان ڪو اشارو فرمايائون جنهن کي اسان سمجهي نہ سگهيا سين. پر مجلس مڪمل ٿيڻ کان پوءِ خبر پئي تہ مولوي صاحب حضرت جن جي گهوڙي کي چورائڻ لاءِ چور گهرايا هئا. چور

گھوڙي تہ چورائي نہ سگھيا پر گھوڙي جو ٽڙو ۽ لغام ڪٽي ويا. پوءِ اسان کي خبر پئي تہ حضور جي آگر جو اشارو گھوڙي جي لغام طرف هيو.

مولانا عبد الرحمان جي پشيماني:

پاڻ فرمايائون: حضرت صاحب جن جي وصال کان ڪافي عرصو پوءِ مولانا عبدالرحمان صاحب کي ندامت ۽ پشيماني ٿي. عاشق آباد ۾ پنهنجي گھرواريءَ سان گڏ اسان وٽ آيو. پاڻ پشيماني سبب ٻاهر مسجد ۾ اچي ويٺو ۽ گھرواريءَ کي گھر ۾ موڪليائين. سندس گھرواريءَ ٻڌايو تہ هو هاڻي گھڻو پشيمان ٿيو آهي ۽ توهان کان معافي وٺڻ آيو آهي. مهرباني ڪري هن کي معاف ڪيو. مون کي رحم اچي ويو تہ ٿيهہ ميلن جو سفر ڪري صرف معافي وٺڻ آيو آهي. اسان هن کي معاف ڪيوسين. مولانا صاحب چيو تہ توهان حق تي هيا. مان سڄي عمر غلطي تي هئس. چيائين حضرت عبدالرحيم گرهوڙي پيشن گوئي ڪئي هئي تہ چوڏهين صدي ۾ مجدد قطب الارشاد ايندو جنهن جون هي نشانيون هونديون. اهي سڀ نشانيون پير قريشي ۾ هيون پر افسوس جو سندن جو وصال ٿي چڪو آهي. پر مان ٻڌو آهي تہ سنڌ ۾ بزرگ خواجہ حسن جان سرهندي صاحب آهي توهان گڏجي هلو تہ آءُ ان جي بيعت ڪيان. اسان چيوسين تہ اسان هلي نہ ٿا سگھون باقي توهان کي سندن ائڊريس ڏيون ٿا توهان پاڻ ئي روانا ٿي وڃو. پتو ڏنو ويو پر مشاغل جي ڪري دير ٿيندي رهي تان جو بزرگ خواجہ حسن جان صاحب بہ وصال ڪري ويا. ان کان پوءِ مولوي صاحب اسان وٽ ايندو رهندو هيو مگر عار جي سبب بيعت نہ ڪيائين. پر مولوي صاحب کي اسان سان ايترو تہ اعتقاد ۽ محبت هوندي هئي جو عاشق آباد ۾ اسان کي تڪليف ٿي تہ مولوي صاحب موجود هيو.

روئي چوڻ لڳو تہ منهنجي دل توهان جي جدائي برداشت نہ ٿي ڪري سگھي. زارو زار روئندي اسان جي صحت لاءِ دعا ڪرڻ لڳو. مون کي چيائين تہ مون سان توهان وعدو ڪيو تہ اگر مان فوت ٿي وڃان تہ منهنجي نماز جنازه توهان پڙهائجو. اسان چيو تہ هي وعدو نہ ٿو ڪري سگھجي ڇو جو متان توهان جي وفات وقت اسان تبليغ تي هجون.

پوءِ ٿيو بہ ائين جو جڏهن مولوي صاحب وفات ڪري ويا تہ اسان سنڌ ۾ تبليغ جي دوري تي هئاسين. وفات کان اول پاڻ پنهنجي ننڍي ڀاءُ مولانا عبدالستار کي وصيت ڪيائين تہ منهنجي قبر والد صاحب جي پيراندي ۾ کجو ۽ غسل بہ توهان ڏجو ۽ نماز جنازه لاءِ اسان جو (پير مٺا سائين جو) نالو ڪنيائين تہ ان کي عاشق آباد شريف مان گهرائي وٺجو. جيستائين پاڻ نہ اچن تہ منهنجو جنازو نہ پڙهجو کٽي بہ ڏينهن گذري وڃن. پير مٺا سائين جن فرمايو تہ اسان ان وقت سفر ۾ هئاسين ان ڪري سندس نماز جنازه مولانا عبدالستار پڙهائي ۽ انهيءَ ئي جاءِ تي دفن ڪيو ويو.

مولانا عبدالرحمان جي پنهنجي والد صاحب سان ڏاڍي محبت هئي. وصال کان اول والد جي مزار پاڪ تي ويو ۽ قبر جي مٽي کڻي پنهنجي منهن، بدن کي مَلي چوڻ لڳو تہ ابا جان جي قبر مبارڪ جي مٽيءَ مان جنت جي خوشبوءِ ٿي اچي. وفات ڪيائين تہ سندس مزار بہ والد صاحب جي مزار سان گڏ بڻي. ڪيس چار پٽ هڪ نياڻي جو اولاد ٿيو. پير مٺا سائين رحمت الله عليہ فرمايو تہ ڪڏهن اهو بہ وقت هيو جو مولوي عبدالرحمان پير قريشي رحمت الله عليہ جي مخالفت ڪندو هيو، سندن بيعت بہ نہ ڪيائين نہ صحبت ڪيائين پر حضرت جن جي وصال بعد وري اولياء الله جا ڪتاب پڙهي يقين ٿيس تہ واقعي الله وارن کان فيض برڪت حاصل ٿئي ٿو. ايتري تائين جو الله وارن جي قبر جي مٽي کي منهن ۽ بدن سان مَليندي چوي پيو تہ هتان جنت جي خوشبوءِ اچي رهي آهي. حضور ﷺ جو ارشاد بہ آهي تہ "إِنَّمَا الْقَبْرُ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ" قبر جنت جي باغن مان هڪ باغ آهي.[1] انهيءَ ڪري تہ مولوي صاحب قبر کان جنت جي خوشبوءِ محسوس ڪري رهيو هيو. ڇو تہ والد صاحب جي قبر مبارڪ جنت جو باغ بڻجي چڪي هئي. (ملفوظات غفاريہ ص:119)

مولانا عبد الرحمان جو اولاد

1. مولانا بشير احمد ظامي : جيڪو سرائيڪي ادب جو وڏو ماهر هيو، بلڪ اڄتائين ڪيس "باباءِ سرائيڪي" سڏيو وڃي ٿو. پاڻ ڪافي ڪتاب لکيائين.

---

[1] قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا الْقَبْرُ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ أَوْ حُفْرَةٌ مِنْ حُفَرِ النَّارِ سنن الترمذي (ج 8/ ص 500)

ڪيس ست پٽ هئا : محمد اقبال، محمد حميد، مجيد احمد، محمد ناصر، عبدالرحمان، محمد جاويد، محمد رفيق.

2. مولانا خليل احمد اويسي : ڪيس ہہ فرزند محمد حسين ۽ محمد اڪرم ۽ هڪ نياڻي صغران بيبي ٿيا.
3. جميل احمد : ڪيس ہہ فرزند منير زمان ۽ رئوف زمان ۽ ٽي نياڻيون بلقيس بيبي ثمينہ بيبي ۽ ياسمين بيبي آهن.
4. مولانا حاجي امير احمد : ڪيس ہہ فرزند محمد قاسم ، محمد طارق ۽ چار نياڻيون ڪلثوم بيبي ، سلميٰ بيبي ، صفيہ بيبي رابعہ بيبي آهن.
5. غلام فخريہ بيبي : ڪيس هڪ ئي پٽ آهي مولانا خورشيد احمد.

ٽيون پٽ :

حضرت خواجہ محمد عبدالغفار پير مٺاسائين ۽ سندن اولاد

سندن ولادت اباڻي ڳوٺ لنگر شريف ۾ ٿي. سندن پيدائش سان پوري گهراڻي ۾ خوشي جي لهر ڇانئجي وئي. ڇو تہ سندن سهڻي صورت ڏسي ۽ پيشاني مبارڪ مٿان نور جي جهلڪ ڏسي هر ڪنهن کي پڪ ٿي وئي تہ هي نينگر ڪو عام ٻار ناهي. بلڪہ هي الله جو نوازيل بندو آهي.

سندن طبيعت مبارڪ ننڍپڻ کان ئي منفرد ۽ نرالي هوندي هئي. پاڻ اڪثر ڪري ٻارن کان الڳ رهندا هئا. پڙهڻ سان ڪين وڏو چاهہ هوندو هيو. پنهنجي والد ڪريم سان گڏجي هر نماز جماعت سان ادا ڪندا هئا.

ننڍپڻ جي هڪ ڪرامت:

هڪ ڀيري ڳوٺ جا ٻار بلورن سان راند ڪيڏي رهيا هئا پاڻ ہہ انهن وٽ اچي بيٺا تہ ڳوٺ جي وڏيري ڪين چيو تہ اوهان نيڪ خاندان جا اولاد آهيو منهنجي لاءِ الله تعاليٰ کان دعا گهرو تہ مون کي اولاد ٿئي. پاڻ ٻارن مان هڪ کان هڪ بلور وٺي وڏيري صاحب کي ڏنائون ڪيس فرمايائون تہ هن کي پاڻيءَ ۾ ڌوئي اهو پاڻي پاڻ ۽ پنهنجي گهرواري کي وجي پيار.

وڏيري صاحب وڏي عقيدت سان اهو بلور وٺي ائين ئي ڪيو جيئن پاڻ فرمايو هئائون. الله جي فضل سان هڪ سال ڪان پوءِ وڏيري جي گهر ۾ پٽ ڄائو. پر حيرت جي هي ڳالهہ هئي جو ان ٻار جي بدن جي ڪل جو رنگ بعينہ ان بلور جهڙو هيو. هن پوري ڪتاب ۾ اوهان سندن زندگي مبارڪ جا احوال پڙهندا. سندن اولاد بابت اسان هڪ جدا باب آندو آهي.

چوٿون پٽ:

مولانا عبدالستار ۽ سندس اولاد

سندس ولادت بہ اباڻي ڳوٺ لنگر شريف ۾ ٿي. پاڻ ڇهني پائرن ۾ سڀني ڪان ننڍا هئا. ماڇين جي ڳوٺ ۾ مولوي عزيز الله صاحب جن وٽ علم پڙهيا ۽ اتي ئي دستاربندي ڪيائون. حضرت پير قريشي رحمت الله عليہ جي بيعت ڪيائون. ڪين قريشي ڪريم خلافت بہ عطا ڪئي.

"وبشرفِ مجاز از حضرت قبلہ عالم قلبي وروحي فداه مشرف
بتدريس علم مصروف اند وبہ تبليغ ليلپور نيز مير وند۔"

پاڻ حضرت پير قريشي رحمۃ اللہ علیہ جن جا خليفہ آهن ۽ سندن اجازت سان علم پڙهائڻ ۾ مصروف آهن ۽ تبليغ جي غرض سان ليلپور ڏانهن بہ ويندا آهن.

آخر ۾ پاڻ ڪافي وقت پير مٺا سائين جن جي صحبت ۾ لاڙڪاڻي ۾ بہ رهيا هئا.

خلافت و اجازت:

مولانا عبدالستار صاحب جي خلوصِ نيت ۽ للٰهيت ڪي ڏسي حضرت قريشي رحمت الله عليہ ڪين خلافت و اجازت عطا ڪئي. حضرت قريشي ڪريم فرمائيندا هئا تہ اسان ڪڏهن بہ ٻن پائرن ڪي گڏ تبليغ جي اجازت نہ ڏني آهي، پر اها اوهان جي خوش نصيبي ۽ سعادت آهي جو اوهان سان گڏ اوهان جي ننڍي پاءُ مولانا عبدالستار صاحب ڪي بہ اجازت ملي آهي. نہ رڳو ايترو پر پاڻ هيئن بہ فرمايائون تہ اوهان جي خاندان ڪي ڏسي دل گهريو پئي تہ جيڪڏهن اوهان جو والد ماجد رحمۃ اللہ علیہ يا وڏو پاءُ مولانا محمد اشرف صاحب رحمۃ اللہ علیہ زنده هجي ها تہ ان ڪي بہ اجازت ڏيون ها.

مولانا عبد الستار جا اوصاف :
پاڻ پير مٺا سائين جا هم شڪل هئا. پاڻ عالم هئا، عاقل هئا. مبلغ هئا. خوشخط هئا. سندن اڪر سهڻا هوندا هئا. پير مٺا سائين سان ڏاڍي دل هوندي هين. آخري وقت ۾ پير مٺا سائين جي وصال وقت ٻه درگاهه رحمت پور شريف تي موجود هئا. سندن غسل ڪفن دفن ۾ ٻه شريڪ هئا. پير سائين جي نمازِ جنازه لاءِ حضرت سائين صاحبزاده جن ڪي امامت لاءِ ٻه پاڻ عرض ڪيو هئائون. پوءِ سائين صاحبزاده نمازِ جنازه پڙهائي هئي.

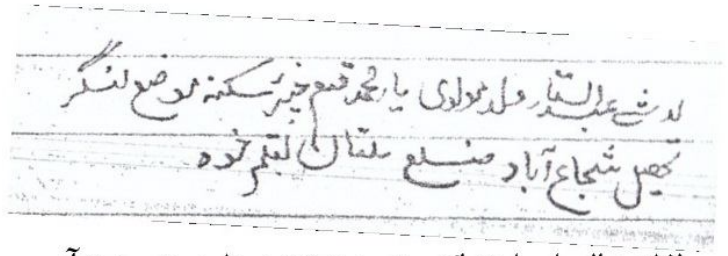
لاش عبد الستار ولد مولوی یار محمد قوم خیر سکنہ موضع لنگر
تحصیل شجاع آباد ضلع ملتان بقلم خود

مولانا عبد الستار جا هٿ اکر سندن هڪ خط هن عاجز وٽ محفوظ آهي.

مولانا عبدالستار جو اولاد: ڪيس ٻه نياڻيون ٿيون. پهرئين بيبي غلام سڪينه جيڪا صاحبزاده خواجه خليل الرحمان جي نڪاح ۾ هئي. ٻين بيبي غلام عائشه جيڪا مولانا غلام رشيد بن غلام مصطفيٰ جي نڪاح ۾ آئي. ڪيس ٽي فرزند ۽ چار نياڻيون پيدا ٿيون.

1. مولانا عبدالرحمان صاحب : مولوي عبدالرحمان جي پيدائش 1952ع ۾ بستي لنگر چاه چنڻ واله موضع شجاعت پور جلالپور پير واله ضلع ملتان ٿي.

ابتدائي تعليم پنهنجي ناني مولانا حاجي عبدالستار صاحب کان حاصل ڪيائون. باقي تعليم جامعه رحمانيه جلالپور پير والا ۾ مولوي عبدالستار رحماني کان حاصل ڪيائون. پاڻ پير مٺا سائين سان بيعت هئا. ڪين پنج فرزند ۽ چار نياڻيون آهن. مولانا غلام مصطفيٰ، مولانا غلام مرتضيٰ، قاري محمد بلال، قاري محمد اويس، قاري محمد عمر فاروق.
نياڻيون : رابعه بيبي، ساجده بيبي، ميمونه بيبي، معصومي بيبي.

2. مولوي عزيز الرحمان صاحب : پاڻ ابتدائي تعليم پنهنجي ناني عبدالستار صاحب کان حاصل ڪيائين.

پوءِ مختلف مدارس منجهان فراغت حاصل ڪري هن وقت ڳوٺ جي مدرسي جا مهتمم آهن. بيعت پير عبدالله ڀلوي شجاع آباد واري سان ڪئي اٿس. کيس اٺ فرزند ۽ چار نياڻيون ٿيون. فرزند : قاري عتيق الرحمان، مجيب الرحمان، شفيق الرحمان، خليل الرحمان، مطيع الرحمان، شعيب الرحمان، قاري جمشيد ۽اسامہ. نياڻيون : معصومہ بيبي، حليمہ بيبي، مريم بيبي ۽ عائشہ بيبي.

3. مولوي حبيب الرحمان : پنهنجي ابتدائي تعليم پنهنجي ناني عبدالستار کان حاصل ڪيائين. باقي تعليم باب العلوم ڪروڙ پڪا مان حاصل ڪيائين. ٽي شاديون ڪيائين پهرئين شادي مان هڪ فرزند محمد طيب ٿيو. ٻين شاديءَ مان هڪ فرزند محمد طاهر ۽ ٽين شاديءَ مان محمد عبدالله ۽ هڪ نياڻي ٿي.

چار پائر چارئي ماهر:

حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ فرمائيندا هئا تہ اسان چارئي ڀائر سياري جي موسم ۾ چُلهہ تي گڏجي ويهندا هئاسين پوءِ پاڻ ۾ علمي گفتگو ڪندا هئاسين. ڪڏهن هڪ مسئلي تي بحث ڪندي ڪندي رات ڍلي ويندي هئي. ڪڏهن پوري رات گذري ويندي هئي. بابا سائين پيو ٻڌندو هيو ۽ خوش پيو ٿيندو هيو.

بستي لنگر ۾ حضرت پير مٺاسائين جي دور جي پراڻي مسجد اڄ بہ موجود آهي.

باب پيون : تَذكِرَةُ الْاَبْرَارِ فِي اَسَاتِيذِ شَيخِنَا مُحَمّدِ عَبْدِ الْغَفَّار

تعليم ۽ تربيت

قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليه ڪٿي پڙهيا ؟
سندن استاد ڪير هئا ؟
سندن تعليم و تربيت ڪيئن ٿي ۽ ڪنهن ڪئي ؟
سندن استادن جو سلسلو نبي ڪريم ﷺ تائين ڪيئن آهي.
سندن علمي مقام ڇا هيو ؟
پاڻ ڪيترين ٻولين ۾ لکي پڙهي ۽ ڳالهائي سگهندا هئا ؟
سندن حافظو ڪيتريقدر هيو ؟
پاڻ پنهنجي استادن جو ادب ڪيتريقدر ڪندا هئا ؟
سندن علمي مقام بابت علماءَ ڇا فرمايو ؟
پاڻ عالمن جا ڪيتريقدر قدردان هئا ؟

پھريون استاد :

والد گرامي حضرت مولانا يار محمد رحمت الله عليه

حضرت پير مٺاسائين رحمت الله عليه جا پھريان استاد جن وٽ پاڻ ابتدائي تعليم حاصل ڪيائون سندن والدِ گرامي حضرت مولانا يار محمد رحمت الله عليه هئا. جيڪي چوٽيءَ جا عالم، واعظ، مصلح ۽ صالح انسان هئا. لکڻ ۽ خوشخطي به پاڻ والد ڪريم کان سکيا. سندن اکر سھڻا موتيءَ جي داڻن وانگر هوندا هئا. فرمايائون منهنجو والد مون کي پَٽي لکائيندو هيو ۽ فرمائيندو هيو ته اها ياد ڪر . اها پَٽي هن طرح هئي:

ایک بادشاہ نے ایک ملاں کے پاس لڑکا پڑھانے کے لئے بھیجا اور ملاں کے پاس ایک چرم دوز (موچی) کا بیٹا پڑھتا تھا تو ملاں نے بادشاہ کے شہزادے کے ساتھ اس چرم دوز کے بیٹے کو بھی پڑھانا شروع کیا۔ بادشاہ نے جو خبر سنی تو ملا کو بلا کر کہا کہ اس چرم دوز کے لڑکے کے ساتھ میرے بیٹے کو مت پڑھا اگر کسی شریف لڑکے کو پڑھائے تو حرج نہیں۔ ملا بڑا لالچی تھا۔ ظاھری تو بادشاہ سے اقرار کیا لیکن خفیہ طور پر اس چرم دوز کے بیٹے کو بھی بادشاہ کے بیٹے کے ساتھ پڑھاتا رہا۔ جب بادشاہ کو یہ بات معلوم ہوئی تو رنج ہوا اور ایک وقت میں دونوں لڑکوں کو اپنے پاس بلایا اور جلاد کو بلا کر کہا کہ تلوار کھینچ کر تیار رہو۔ جب دونوں لڑکے سامنے آئے تو بادشاہ نے اول اپنے بیٹے سے کہا کہ جاؤ اپنے استاد کو دونوں کانوں سے پکڑ کر لے آؤ تو لڑکے نے کہا تم باپ ہو اور وہ میرا استاد ہے اس کی بے حرمتی میں کیسے کر سکتا ہوں۔ آپ کا یہ فرمان مان نہیں سکتا۔ اگر کوئی دوسرا حکم ہو تو ماننے کے لئے تیار ہوں۔ بادشاہ بولا میں تیرا باپ ہوں اور بادشاہ بھی ہوں میرا کہنا مان۔ جواب دیا ہرگز نہیں مانوں گا۔ بادشاہ نے جلاد کو حکم دیا اس کا سر کاٹ ڈال اور جس وقت جلاد نے تلوار سیدھی کی تو بادشاہ نے کہا بیٹا اب کیا کہتا ہے۔ کہا موت قبول ہے استاد کی بے حرمتی قبول نہیں۔ جلاد کو روکا پھر چرم دوز کے لڑکے سے مخاطب ہوا۔ تم ایسا کرو گے وہ بولا آپ بادشاہ ہیں جیسے آپ بولیں گے کرونگا۔ بادشاہ نے کہا' وہ استاد کو دونوں کانوں سے پکڑ کر کھینچ کر لایا۔ بادشاہ نے ملا سے کہا میں تجھے نہیں کہتا تھا کہ میرے لڑکے کو اس چرم دوز رذیل کے لڑکے کے ساتھ مت پڑھا تو نے میرا خیال نہ کیا۔ ابھی تمہیں معلوم ہوا کہ رزیل اور شریف میں کیا فرق ہے؟ پھر استاد بہت پشیمان ہوا۔

ڪيڏي عبرت آموز حڪايت آهي. حضرت پير مٺا سائين فرمايو تہ بابا سائين بار بار اها پٽي لڪائيندو هيو. لڪي پيش ڪندو هيس تہ ميساري وري لڪائيندو هيو. اڪرن جي بہ مشق ٿيندي رهي ۽ سبق بہ ملندو رهيو.

ٻيو استاد:

مولانا امام الدين:

پاڻ عربي تعليم اُچ شريف ۾ حضرت مولانا امام الدين صاحب وٽ پڙهيا. جنهن تقريباً ٻارهن سال ڳوٺ مهند ۾ محمد ظريف مهند وٽ رهي درس پڙهايو هيو پوءِ اتان چڏي اچي اُچ شهر ۾ مخدوم شمس الدين وٽ پڙهائڻ شروع ڪيائين. اهو دين پور شريف واري خليفي جو مريد هيو ۽ حضرت فضل علي قريشي رحمت الله عليہ ﷫جو معتقد هيو. پير مٺاسائين اتي رهي علم جو ڪجھ حصو ان کان حاصل ڪيو.

ٽيون استاد:

مولانا نظام الدين:

پاڻ فرمايائون ديره نواب ۾ بہ پڙهيس. اتي وڏا ڪتاب پڙهندو هيس جهڙوڪ عبدالغفور وغيره اتي وڏا طالب رهندا هئا. سرڪار جي طرفان خرچو بہ ملندو هيو. ان وقت طالب وڏي عزت ۽ وقار سان پڙهندا هئا. استاد بہ وڏي محنت ۽ هيبت سان پڙهائيندو هيو. چندو اصل ڪونہ هوندو هيو.

ديره نواب ۾ سندن استاد مولانا نظام الدين هيو. جيڪو بظاهر علم جي اعتبار کان نهايت قابل ۽ ماهر هيو پر پيرن جو سخت مخالف ۽ منڪر هوندو هيو. خصوصاً مولانا رومي ﷫جي مٿان سخت ڪاوڙ هوندي هيس. جڏهن اها خبر پير مٺاسائين جي والد ڪريم کي پئي تہ پاڻ ڏاڍا رنج ٿيا ۽ مدرسي ۾ اچي کين فرمايائون تہ ٻيا مدرسا ڪُتا آهن جو الله وارن جي بي ادب وٽ ٿو پڙهين. پوءِ والد صاحب کين ڳوٺ وٺي ويو جتي پاڻ پنهنجي وڏي ڀاءُ مولانا محمد اشرف صاحب وٽ پڙهڻ لڳا.

هن مان معلوم ٿيو تہ حضرت پير مٺا سائين جو والد اهلسنت جا عقائد رکڻ وارو هيو ۽ الله وارن جو عاشق ۽ بي ادبن کان نفرت ڪرڻ وارو هيو. پنهنجي ٻچن کي ولين جي بي ادب استاد کان سبق پڙهڻ جي منع ڪيائين.

چوٿون استاد:

مولانا محمد اشرف:

فرمايائون اسان جو پاءُ ۽ استاد مولانا محمد اشرف پڙهائي جو قابل هيو. پر ڏاڍو ڪاوڙيل هوندو هيو. وڏن طالبن ڳاڙهي ڏاڙهي وارن کي بہ دسي ماريندو هيو تہ بہ پيا کِلندا هئا.

پنجون استاد:

ملتان ۾ پڙهيا:

پاڻ ڪجهہ وقت ملتان شريف ۾ بہ پڙهيا. پر اهو معلوم ٿي نہ سگهيو آهي تہ ملتان ۾ سندن استاد ڪير هيو؟ فرمايائون اسان ملتان ۾ پڙهندا هئا سين. اتي طالبن جي عادت ڏٺي سين جو اتي ماٺهو لک صلواة پڙهائڻ لاءِ وٺي ويندا هئا. پوءِ طالب اول انهن سان پئسا طئہ ڪندا هئا پوءِ وڃي صلواة پڙهندا هئا. فرمايائون اتي اهو اصطلاح عام هيو تہ ڪٿان ٿا کائو؟ چئي لکن جي ڪمائي آهي پيا ٿا کائون.

طالب علمي جو هڪ واقعو:

فرمايائون اسان جڏهن ملتان ۾ پڙهندا هئاسين اتي هڪ خارجي (اهلبيتن جو مخالف) رافضين (شيعن) جو اچي مهمان ٿيو. اهڙو انهن کي مطيع ڪيائين جو سڀ رافضي ان اڳيان ٻانهون ٻڌيو اول گهول پيا ٿيندا هئا. سڀ وڏن وڏن شيعن کي گمرائي چيائين اوهان اهلبيت جا حبدار آهيو ٽن يارن کي نہ ٿا مڃو مان ٽنهين کي مڃان ٿو، اهلبيت کي نہ ٿو مڃان. هاڻي ڏسو مان حضرت عثمان غني جو اوهان کي شان ٿو ڏيکاريان هٿ خالي ڏيکاري مٺي ڪري چوي تہ حضرت عثمان جي مهابي روپيہ اچي. هٿ بند ڪري وري جو کولي تہ هٿ ۾ روپيہ اچي وڃيس. اهو انهن کي اچلائي ڏئي وري ٻيهر ڪري تہ ٻيو روپيو اچي. چوي اوهان حضرت علي رضي الله عنه کي مڃو ٿا تہ ان جي مهابي چار آنا تہ آڻي ڏيکاريو. پوءِ سڀ شيعا ان خارجي جا پير پيا ڌوئن، خدمتون پيا ڪن وڏو شعبدي باز هيو.

حصولِ علم خاطر تڪليفون:

پاڻ فرمايائون اسان جڏهن پڙهندا هئاسون تہ ان وقت وڏي غربت ۽ مسڪيني جو دؤر هيو. مدرسن ۾ مانيءَ جي وڏي قلت هوندي هئي. پوءِ جنهن وقت ماني ملندي هئي تہ اسان ان مان ڪجهہ کائيندا هئا سون ۽ ڪجهہ وري بچائي رکندا هئاسون.

جيئن پئي وقت ڪم اچي سگهي. اگر ماني سُڪي ويندي هئي تہ ان کي پاڻي ۾ پِجائي نرم ڪري کائيندا هئاسين. اهڙو ڏکيو وقت بہ گذاري اسان دين جو علم حاصل ڪيوسين.
پاڻ فرمايائون پڙهائي دوران ڏاڍيون تڪليفون سَٺيم. راتوڪا پاروٺا سُڪل ٽُڪر صبح جو ٺانڊن تي سيڪي کائيندو هوس. انهن ۾ ڏاڍي لذت ايندي هئي. ڀاڄي تمام ٿوري هوندي هئي. پوءِ آءُ پنهنجي ڀاڄيءَ ۾ پاڻي وجهي کائيندو هوس. طالب چوندا هئا تہ يار! ڏسو تہ سهي هن جي ڀاڄي ڪُٺي ئي ڪانہ ٿي!

علم جي طلب ۾ سنڌ جو سفر:

پير مٺاسائين جن کي ٻانهن ۾ هڪ وڏو هوندو هيو. هڪ ڏينهن ان بابت فرمايائون تہ مون کي علم پڙهڻ جو ايڏو شوق هوندو هيو جو جتي بہ چڱي پڙهائي جي ڳالهہ ٻڌندو هيس تہ اتي وڃي علم پڙهندو هيس.
هڪ ڀيري ملتان ۾ هڪ طالب ٻڌايو تہ سنڌ ۾ سکر ضلعي ۾ پڙهائي ڏاڍي سٺي آهي پوءِ آءُ ان طالب سان گڏجي سکر جي ڀرسان ميرپور پٽو ڳوٺ ۾ پهتس. اتي وڏيرو صاحب نواب دودا خان پٽو سخاوت سبب تمام گهڻو مشهور هيو. مدرسي جو سڄو انتظام بہ ان نيڪ مرد جي حوالي هوندو هيو. اهو طالب جيڪو مون کي سنڌ ۾ وٺي آيو هيو سو راتو واهہ منهنجا ڪپڙا، پئسا ۽ ٻيو ضروري سامان چوري ڪري کڻي ويو. صبح جو اها خبر جڏهن مدرسي وارن کي پئي تن مون کي صلاح ڏني تہ اوهان نواب صاحب کي هن حقيقت کان واقف ڪيو. اميد تہ هو اوهان جي هر طرح مدد ڪندو. مون کي سوال ڪرڻ کان سخت نفرت هوندي هئي. صبح جو ان وٽ ويس ڏٺم تہ نوڪر ڳوڻ دنيا جي کڻي آيو اچي پٽ تي هاريائين اتان اهو زميندار پيو ماڻهن ۾ ورهائي. مون رڳو اهو نمونو پئي ڏٺو باقي سوال ڪونہ ڪيم. آخر پنڌ جيڪب آباد وارو رستو وٺي ڪشمور کان رياست ۾ پهتس. ان سفر ۾ ٻانهن تي ڦُرڙي ٿي هئي جيڪا ساري ٻانهن کي وڪوڙي وئي. هي ان ڦرڙي جو نشان آهي. پوءِ رياست ۾ هڪ رات وڃي چاچڙن ۾ پهتس اتي هڪ نيڪ دل سيد هيو ان زوري غسل ڪرايو. ڦٽ کي ڌوئي ٻڌائين اسٽيشن چني ڳوٺ تائين جو ڪرايو ست آنا ڏنائين. گاڏي تي چڙهي ڳوٺ پهتس ڪيترو وقت پنڌ ۾ لڳو پر ڪنهن کان سوال ڪونہ ڪيم.

ڇهون استاد:

حضرت علامہ عاقل رحمۃ اللہ علیہ محمد

(ولادت 1813ع ـ وفات 19 جون 1923ع)

جيئن تہ علامہ عاقل محمد رحمت الله عليہ اسانجي مرشد حضرت پير مٺاسائين جو اهو استاد آهي جنهن وٽ پاڻ آخري ڪتاب ۽ دورهءِ حديث پڙهيو هئائون، انڪري سندن حالات ڪجهہ تفصيل سان بيان ڪجن ٿا.

حضرت علامہ عاقل محمد شيخ الاسلام ۽ مفتيءِ هند جي لقبن سان مشهور هئا. سندن سلسلءِ نسب ايڪيهين پيڙهي ۾ حضرت غوث بهاؤالحق ملتاني رحمۃ اللہ علیہ سان ملي ٿو. پاڻ ننڍپڻ ۾ مديني پاڪ ويا. اتي ست سال علم پرايائون. عرب جي مشهور عالمِ دين حضرت علامہ احمد زيني دهلان کان سندِ فراغت حاصل ڪيائون. علامہ دهلان حضرت خواجہ محمد حسن جان سرهندي، حضرت مولانا احمد رضا خان بريلوي جو بہ استاد آهي. تحصيلِ علم بعد علامہ عاقل محمد ڪافي عرصو مسجد نبوي (عليٰ صاحبها الصلاة والسلام) ۾ معلم ٿي پڙهايائون. مولانا امداد الله مهاجر مڪي کان خلافت ۽ اجازت واري روحاني سند بہ حاصل ڪيائون. مديني پاڪ ۾ رهائش دوران ڪڏهن جُتِي نہ پاتائون.

علم جي روشني عام ڪرڻ لاءِ پاڻ مديني پاڪ مان واپس جلالپور پير والا آيا. اتي جامع مسجد ۾ امامت خطابت درس و تدريس جو سلسلو شروع ڪيائون. جڏهن شاهِ هندستان شاهجهان جو گذر هتان ٿيو ۽ کيس خبر پئي تہ حضرت غوث بهاول الحق ملتاني جي خاندان جو هڪ بزرگ هتي ديني خدمات سرانجام ڏئي رهيو آهي تہ پاڻ سندس ملاقات لاءِ آيو. ان وقت فرمان جاري ڪيائين تہ هتي شاهي مسجد تعمير ڪئي وڃي. پوءِ ٿن قبن واري شاهي مسجد تعمير ڪئي وئي. ان جي سنڀال لاءِ زمين جو ٽڪرو بہ وقف ڪيائين. جنهن جو متولي علامہ عاقل محمد کي مقرر ڪيائين.

مفتيءِ هند علامہ عاقل محمد جي شاندار مدرسي ۾ ان وقت بہ چوويهہ هزار ڪتابن جو ذخيرو هيو. سندن فتويٰ دهلي، ڪلڪتي تائين ويندي هئي. سندس مشهور شاگردن ۾ حضرت علامہ عبد الغفار (پير مٺا سائين) ، علامہ غلام رسول پونتوي، مولانا عبد العزيز شجاع آبادي، علامہ عبد الله پيلوي، علامہ نسيم طالوت، ديوان سلطان احمد،

مولانا عبد الله درخواستي شامل آهن. دلچسپ ڳالهہ هي آهي تہ پير مٺا سائين جا فرزند دلبند ۽ سندن پهريان گادي نشين حضرت خواجہ خليل الرحمان رحمة الله عليه پنهنجي والد گرامي ۽ علامہ عبد الله پيلوي ۽ مولانا عبدالله درخواستي وٽ پڙهيا هئا. سندس اهي ٽئي استاد علامہ عاقل محمد جا شاگرد هئا ان لحاظ سان پير مٺا سائين علامہ عاقل محمد جا سڌا شاگرد ۽ خواجہ خليل الرحمان سندس پوٽا شاگرد آهن.

پير مٺا سائين پنهنجي هن استاد جي باري ۾ فرمائيندا هئا تہ : "اسان جو استاد تمام نيڪ صالح هيو، نہ چندو ڪندو هيو نہ پگهار وٺندو هيو في سبيل الله پڙهائيندو هيو. ان جي معاش جو معاملو الله ڪريم خود حل ڪندو هيو".

علامہ عاقل محمد جي مزار قبرستان چاهہ خيري والا شهر جلال پور پير والا، ضلع ملتان شريف ۾ آهي.

مزار مٿان جيڪو ڪتبو لکيل آهي:

فقيه العصر مفتي اعظم پاک و هند مُدرس مسجد نبوي حضرت مولانا مفتي قاضي عاقل محمد قريشي خليفه مجاز حاجي امداد الله مهاجر مكي. شاگرد رشيد الشيخ احمد زيني دهلان مفتي حجاز

وفات 19 جون 1923ع

24 صفر 1352 هہ بروز سومار

جيئن تہ حضرت پير مٺاسائين رحمت الله عليہ علم جو گهڻو حصو پنهنجي پيءُ مولانا محمد اشرف وٽ پڙهيا ۽ دوره ۽ حديث علامہ عاقل محمد وٽ پورو ڪيائون. وري مولانا محمد اشرف بہ علم جي تڪميل مولانا عاقل محمد وٽ ڪئي هئي ۽ سائين صاحبزاده خليل الرحمان بہ سندن پوٽو شاگرد آهي. انڪري پير مٺا سائين جو استادي سلسلو حضرت حبيب ڪريم ﷺ تائين علامہ عاقل محمد جي اساتيذ مطابق پيش ڪجي ٿو. [1]

سلسلهء اساتيذ ايندڙ صفحي تي ڏسندا. ←

جلالپور پير والا جي قبرستان چاهہ خيري والا ۾ علامہ عاقل محمد جي ضريح مبارڪ

قرائت ۽ تجويد جي تعليم:

پاڻ جڏهن تحصيلِ علم کان فارغ ٿيا تہ سندن والد کين قرائت لاءِ حضرت قاري مطيع الله صاحب رحمة الله عليه ڏانهن موڪليو جنهن حرم پاڪ ۾ ست سال قرائت جو درس ڏنو هيو.

---

[1] تمام وڏي محنت مشقت بعد جنهن رات پير سائين جن جو استادي سلسلو نبي ڪريم ﷺ تائين مڪمل ٿيو، اها پوري رات خوشيءَ ۾ ننڊ نہ آئي. ڪنهن چيو آهي تہ "لڏيءَ جي لذت بہ عجيب هوندي آهي". ڪنهن چيو آهي تہ: لَذَّةُ الاَفْكَارِ خَيرٌ مِّنْ لَذَّةِ الابكار.

حضرت خواجه محمد عبدالغفار جو استادي سلسلو

- العلامة القُدوة حضرت محمد عبدالغفار رحمه الله
- الشيخ العلامة عاقل محمد
- الشيخ احمد بن زيني دحلان المكي
- الشيخ عثمان الدمياطي
- الشيخ محمد امير كبير
- الشيخ علي بن محمد العربي السقاط المالكي
- الشيخ ابراهيم الفيومي
- الشيخ احمد الفرقاري المالكي
- الشيخ علي الاجهوري
- الشيخ نورالدين علي بن ابي بكر القرافي
- الشيخ الحافظ السيوطي
- الشيخ علم الدين البلقيني
- الشيخ ابي اسحاق ابراهيم التنوخي
- الشيخ سليمان بن حمزه
- الشيخ ابو الحسن علي بن الحسين بن المقير
- الشيخ الحافظ محمد بن ناصر السلامي
- الشيخ الحافظ ابي القاسم عبدالرحمٰن بن منده
- الشيخ الحافظ ابي بكر محمد بن عبدالله
- الشيخ مكي النسيابوري
- الشيخ امام مسلم بن حجاج القشيري ابو الحسين
- الشيخ يونس بن عبدالاعلیٰ
- الشيخ عبدالله بن وهب
- الشيخ مالك بن انس
- الشيخ ابن الشهاب
- الشيخ ابي السلمة بن عبدالرحمٰن
- سيدنا ابوهريرة رضي الله عنه
- استاد الكل سيد الرسل هادي السبل سيدنا رسول الله صلى الله عليه وسلم

المَراجع :

صحيح مسلم ، العقود اللؤ لؤية بالاسانيد العلويه لسيد محمد بن علوي المالكي المكي، الاجازات المتينة لعلماء بكة والمدينة لشيخ العلامة الفهامة احمد رضا بريلوي القادري ، گنجينه حيات غفاريه لبيدار موراڻي ، ملفوظات غفاريه لخليفة حبيب الرحمٰن.

هن سلسلي جي تصديق:

30 شوال 1430 هـ تي هن ڪتاب جي سلسلي ۾ بهاولپور وڃڻ ٿيو. اتي استاد العلماءُ استاذيم شيخ الحديث حضرت علامہ مولانا فيض احمد اويسي مدظلہ العالي جيڪي پاڪستان جا وڏا محدث، مصنف ۽ محقق آهن. هن فقير جا حديث ۾ استاد آهن. سندن اڳيان حضرت مٺا سائين رحمت الله عليہ جو مٿي آندل استادي سلسلو پيش ڪيم ۽ تصديق لاءِ عرض ڪيم. پاڻ غور سان پڙهيائون. سندن طبيعت ناساز هئي، هٿن تي رعشہ هيو ان جي باوجود هن سلسلي مبارڪ جي صحيح هجڻ جي تصديق لکيائون:

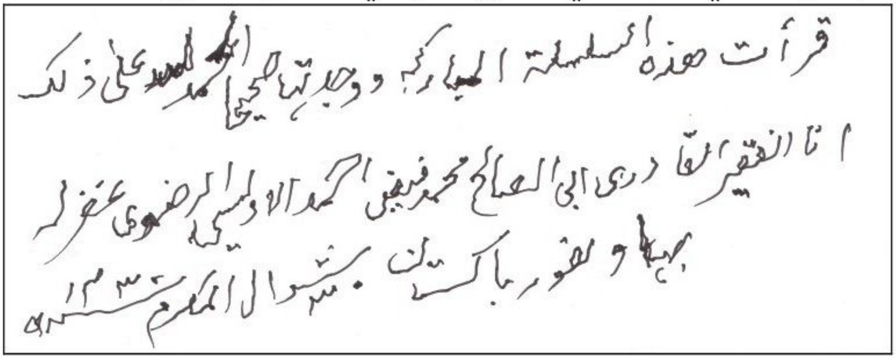

قرأت هذه السلسلة المباركة ووجدتها صحيحا الحمد لله عليٰ ذلک

انا الفقير القادري ابي الصالح محمد فيض احمد الاويسي الرضوي غفرله

بهاولفور باكستان 30 شوال المكرم 1430 هـ

طالب العلمي دوران تصنيف :

حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ ڪي لکڻ جو ننڍپڻ کان نينهن هيو. ڪتاب تصنيف ڪرڻ جو شغف بہ ننڍپڻ کان هين. مولانا عبدالرحمان جي لکيل ملفوظات مطابق جڏهن حضرت پير مٺا سائين ديره نواب ۾ پڙهندا هئا. سندن استاد جتوئين جي شهر جو رهڻ وارو هيو. ان زمانې ۾ پاڻ شيعن جي ترديد ۾ هڪ ڪتاب لکيائون ۽ بي نمازين جي مذمت ۾ بہ ڪتاب لکيائون. جڏهن پاڻ اهو ڪتاب لکي رهيا هئا تہ رياست جو وزير ۽ ڪپتان غلام محي الدين اهي ٻئي حضرت قريشي رحمت الله عليہ جا مريد هئا، مسجد ۾ آيا. پاڻ فرمايائون وزير ڏاڍو ساده مزاج ۽ متواضع هيو.

هڪ ڏينهن مسجد ۾ آيو تہ استاد صاحب اتي ڪونہ مليس نماز پڙهي اچي استاد صاحب مٿان بيٺو پڇيائين ڪٿي ويا آهيو. استاد صاحب فرمايو جتوئين ۾ ويٺو آهيان. پوءِ سڀ چوڪرن بابت پڇيائين تہ ڇا ٿا پڙهن؟ آءُ لکي رهيو هيس مون کي سڏيائين استاد کان پڇيائين هي نينگر ڇا ٿو لکي. استاد چيو شيعن جي رد ۾ ڪتاب لکي رهيو آهي ۽ بي نمازين جي مذمت ۾ بہ لکي رهيو آهي. پوءِ وزير صاحب چيو مون کي پڙهي ٻڌاءِ. پوءِ ڪيس پڙهي ٻڌايم ڏاڍو خوش ٿيو. ڪپتان کي چيائين تہ هن عمر ۾ هي نينگرو اهڙو سهڻو ۽ مدلل لکي ٿو تہ اڳتي هن مان وڏيون اميدون آهن. ان وقت نواب جو پٽ ننڍو هيو سڄو ڪارو هنوار وزير جي هٿ ۾ هيو ان جي باوجود ڏاڍو نوڙت وارو هيو.《ملفوظات غفاريہ ص 63 مخطوط ملخصاً》

پير مٺا سائين جي علمي مقام بابت هڪ ديوبندي عالم جي حيراني:

مولانا فضل محمد جمالي ڳڙهي خيرو واري مسجد نبوي ۾ هن فقير سان بيان ڪيو تہ سائين پير محمد شاهہ رحمۃ اللہ علیہ جيڪي اصل شاهہ پنجو سلطان جا رهواسي هيا پوءِ اچي ڳڙهي خيرو ۾ رهيا. وفات بہ اتي ڪيائون. اهي بيان ڪندا هئا تہ حضرت پير مٺا سائين جي وقت ۾ نيڙهي جو مدرسو مشهور هيو. ديوبندين جو ڳڙهہ هيو. اتي هڪ وڏو عالم مولوي حبيب الله هيو. ان کي ديوبندين گڏجي چيو تہ تون وڏو عالم آهين. پير مٺو پنجاب کان آيو آهي. تون وڃي ان سان سوال جواب ڪر خبر پوي تہ عالم بہ آهي يا نہ؟

کهڙي خيالات جو آهي؟ پوءِ مولوي حبيب الله ٻاويهہ دقيق سوال مختلف شرعي علوم جا لکيا اهي ڪٺي منجهند جو لاڙڪاڻي پهتو. سائينجن جو پڇيائين. چيائون سائينجن ظهر نماز تي ايندا. مولوي صاحب امام جي مصلي پويان بيٺو هجي سائينجن جيئن آيا جماعت کڙي ٿي تہ مولوي حبيب الله تڪبير چئي جڏهن حي الصلاة چيائين تہ اڳتي وسري ويس. بار بار لفظ ورجائڻ لڳو. سائينجن پوئتي نهاري فرمايو :

ايں فقير کوں تکبير آکھڻ نہیں آندی پیا کوئی تکبیر آکھے۔

خير نماز ادا ٿي وئي. سائينجن ماڻهن ڏانهن منهن ڪري بيان شروع ڪيو تہ بعض لوڪ هيئن ٿا چون. ان جو جواب هي آهي. اهو سوال بعينہ اهو هيو جيڪو مولوي حبيب الله لکي آيو هيو. وري پاڻ فرمايائون : بعض ماڻهو هي سوال ٿا ڪن ان جو جواب هي آهي.

تانجو مولوي صاحب جي سوال ڪرڻ يا ڪاغذ پيش ڪرڻ کان اڳ ئي پاڻ سندس ٻاويهہ سوال بہ بيان ڪيائون ۽ انهن جا مدلل جواب بہ ڏنائون. پوءِ دعا گهري جيئن اٿيا تہ مولوي حبيب الله ملڻ لڳو پاڻ ان ڏانهن نهاريائون تہ جذب ۾ اچي ويو پاڻ حويلي ڏانهن روانا ٿي ويا. شام جو مولوي صاحب واپس ڳوٺ ويو. اتي مولوي بہ سڀ انتظار ۾ هئا. تہ ڏسون ڇا خبر ٿو آڻي؟ مولوي صاحب واپس آيو چيائين بابا منهنجي مجال ناهي مون ۾ طاقت ناهي. منهنجي سوال پڇڻ کان اڳ سڀ جواب ڏئي ڇڏيائون. وٽس ڪو غيبي يا لدني علم آهي

ٻولين تي عبور:

حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ عربي فارسي، اردو، سرائيڪي، سنڌي ٻوليون ڳالهائي ڄاڻندا هئا، انهن ٻولين ۾ لکي ڄاڻندا هئا. نہ صرف ايترو پر پاڻ عربي فارسي اردو ۽ سرائيڪي ٻولين جا بهترين شاعر بہ هئا. سندن شاعري جي جهلڪ ايندڙ بابن ۾ ملاحظہ ڪندا. اگر ڪو عالم ايندو هيو تہ ان سان پاڻ فارسي ٻولي ۾ ڳالهائيندا هئا. پر سندن گفتگو ايترو تہ بي تڪلف هوندي هئي جو عام ماڻهو ائين سمجهندو هيو جو ڄڻڪ سندن ٻولي ئي فارسي هجي. ان طرح عربي ٻولي ۾ سندن شاعري پڙهڻ سان سندن عربي داني ۽ سندن فصاحت بلاغت ۽ سندن انشاءَ پردازي جو پتو پوي ٿو.

استاد جي فرزند جو احترام:

منهنجي والد ڪريم رحمت الله عليہ بيان فرمايو تہ رحمتپور شريف ۾ هڪ ماڻهو پنجاب مان آيو. عمر جو اڌڙوٽ رنگ جو مشڪي هيو. اسان لاءِ اوپرو هيو پر حضرت صاحب جن ان سان وڏي مروت ۽ مهرباني سان پيش آيا. پاڻ ان سان اُٿي مليا. ان لاءِ ويهڻ ۽ رهڻ جو خاص انتظام فرمايائون. حالانڪ سندن دربار ۾ خوش آمد برآمد اصلي نہ هوندي هئي. پوءِ پاڻ فرمايائون هي منهنجي استاد جو پٽ آهي. پوءِ جڏهن نماز جو وقت ٿيو تہ اهو مهمان مصلي جي قريب ويٺل هيو. ان جي ڏاڙهي سنت مطابق نہ هئي. پاڻ هن عاجز (حضرت محبوب الاهي) کي فرمايائون:

شما امامت بکنید ایں ریش بر سنت نمے دارد

اوهان امامت ڪرايو هن جي ڏاڙهي سنت مطابق نہ آهي.

باب ٽيون:

مَشَائِخ شَيخِنَا مُحَمَّد عَبد الْغَفَّارِ فِي طُرُقِ التَّصَوُّفِ وَسُلُوكِ سَبِيلِ الْاَبْرَارِ وَالْاَخْيَارِ

حصولِ طريقت

سلاسل ۾ بيعت ۽ حصولِ روحانيت

قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليه ڪهڙن سلسلن ۾ ڪهڙن مشائخن وٽان روحاني فيوضات حاصل ڪيا؟

حضرت خواجه فتح محمد قادري رحمت الله عليه جيڪي سندن گهراڻي جا مرشد هئا انهن ڪين ڪهڙي دعا ڏني هئي؟

سندن قادري سلسلو ڪيئن آهي؟

سلسله عاليه نقشبنديه ۾ پاڻ ڪنهن جا بيعت هئا؟

سندن مشائخ جو مختصر احوال .

پاڻ پنهنجي مشائخ ڪان ڪيئن اڪتسابِ فيض ڪيائون؟

تلاشِ منزل، روحاني رهبر، قادري نسبت،قريشي جي قربت، شيخ ڪامل سان عشق ۽ الفت، روحاني رنگ، خلافت جو خرقو.

حضرت پير فضل علي شاهه قريشي رحمت الله عليه سان ڪيئن بيعت ٿيا؟

پنهنجي مرشد سان ڪيتريقدر دل لاتائون؟

پنهنجي مرشد کي ڪيئن ڏٺائون؟

مرشد جي خدمت ڪيئن ڪيائون؟

سندن نقشبندي سلسلو ڪيئن آهي؟

طالب علمي ۾ الله وارن سان الفت :

حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليه کي ننڍپڻ کان الله وارن سان الفت هئي. صوفين سالڪن، مست ۽ مجذوبن سان محبت ۽ الفت رکندا هئا. اها الفت ڪين والد ڪريم کان ورثي ۾ ملي هئي. سندن والد گرامي صحيح العقيده سُني عالم هجڻ سان گڏ روحاني مصلح به هيو. ايستائين جو پير قريشي رحمت الله عليه جهڙو ڪامل ولي به سندن مزار کي پُٺي ڏيڻ گوارا نه ڪندو هيو. ان والد جي صحبت ۽ تربيت ۾ پاڻ الله وارن جي صحبت جي اهميت ۽ افاديت کان واقف ٿيا. اولياءِ ڪرام جي صحبتن جا آداب به والد ڪريم کان سکيا. پوءِ سندن شوق جو اهو عالم بڻيو جو طالب علمي جي زماني ۾ به اگر ڪا فرصت جي گهڙي ملندي هين ته ڪنهن ولي جي صحبت ۾ هلي ويندا هئا.

فرمايائون: جڏهن اُچ شريف ۾ پڙهندو هيس خبر پئي ته هتان به ميل پري هڪ درويش لوڙهي ۾ ويٺو آهي. جمعي جي رات هئي اوڏانهن هليو ويس. بزرگ جو نالو عبدالله هيو. مون کي نصيحت ڪيائين ته ڪنهن کان به گُهرَ سوال نه ڪر. الله تي توڪل ڪري ويهه الله خود تنهنجا سڀ ڪم سرانجام ڪندو. فرمايائين : مان پنهنجي مرشد جي فرمان سان هت جهنگ ۾ اچي ويٺس. ڪنهن کان گُهر سوال ڪونه ڪيم. هتي ماڻهن منهنجي لاءِ خود اچي قبي واري مسجد ٺاهي آهي. گَهر به ٺاهيو آهي. لوڙهو هٽي ڏنو اٿن.

فرمايائون : عبدالله فقير جو ننگر ڪوهرن جو هوندو هيو.

فرمايائون: آءُ سندس صحبت ۾ ويٺو ئي هيس ته هڪ ماڻهو ٻاجهري جي ڳنڍ کڻي آيو. ميان عبدالله چيس ڇو آندي اٿئي؟ چيائين اسانجو فصل لٿو، بابي چيو ته هي آنُ فقير عبد الله کي پهچائي اچ. پوءِ منهنجي ٻڌائڻ لاءِ ان کان پڇيائين مون توهان ڏانهن نياپو ته ڪو نه ڪيو هيو؟ يا گُهر سوال ته ڪو نه ڪيو هيو؟ چيائين نه. اسان پاڻان آندي آهي. پوءِ مون ڏي مخاطب ٿي چيائين:

"مولوي چوندا آهن ته جُتي جي ڳلي ڇڄي ته به الله کان گهرو پوءِ مولوين کي ڇا ٿيو آهي جو گهوڙن تي چڙهي در در ڀِٽي رهيا آهن".

فرمايائون : هن فقير ننڍپڻ کان توڪل جو سبق فقير عبد الله کان سکيو.

سلسلہ قادريہ ۾ بيعت

حضرت حافظ فتح محمد قادري

(ولادت محرم 1255 ھ 1835ع ـــ وفات 25 صفر 1336 ھ 11 ڊسمبر 1917ع)

پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جو گهراڻو سلسلہ عاليہ قادريہ ۾ حضرت خواجہ حافظ فتح محمد صاحب جلالپور پير والا واري جو مريد هيو. هي بزرگ عالم باعمل هيا. صاحبِ تصانيفِ ڪثيره هيا.

ننڍپڻ ۾ قرآن حفظ ڪيائون، درسِ نظامي جي تعليم لاءِ سنڌ جي مشهور ديني درسگاهہ جامعہ عباسيہ رستم شڪارپور ۾ اچي حاصل ڪيائون. اتي هڪ سنڌي عالم مولانا عبد الستار وٽ علم پڙهيا. ①

تصوف جو سير ۽ سلوڪ ماڙڪ پور ضلعہ مظفر ڳڙهہ جي روحاني شخصيت حضرت خواجہ خدابخش قادري وٽان حاصل ڪري خرقہ خلافت حاصل ڪري جلالپور ۾ اچي ظاهري ۽ باطني علوم جي درسگاهہ کوليائون. جتي درسِ قرآن ، درسِ حديث ۽ درسِ مثنوي عجيب اثرائتي انداز ۾ ڏيندا هئا. علم ۽ روحانيت جا طالب پري پري کان وٽن اچي علم ۽ فيض حاصل ڪندا هئا.

سندن آواز ۾ ميٺاج هيو. جمعہ تي جڏهن پاڻ وعظ فرمائيندا هئا تہ مخلوق جوق در جوق سندن وعظ ٻڌڻ ۽ سندن اقتداءَ ۾ نماز پڙهڻ لاءِ حاضر ٿيندي هئي. عيد تي تہ وٽن وڏو اجتماع ٿيندو هيو.

پاڻ نهايت سخي ۽ مهمان نواز هئا. سندن ننگر هر وقت جاري رهندو هيو. سنڌين جا قافلا جيڪي پيادل ملتان شريف حضرت غوث بهاول الحق جي دربار ڏانهن ويندا هئا تہ انهن جي رهگذر بہ اها هئي. اهي وٽن اچي منزل ڪندا هئا. پاڻ انهي جي بهترين خدمت ۽ مهمان نوازي ڪندا هئا. پاڻ فرمائيندا هئا تہ :

ماڻهن کي ماني کارائڻ ۾ مزو ايندو آهي اسان کي پين کي کارائڻ ۾ مزو ايندو آهي.

---

① ان مان معلوم ٿيو تہ سنڌ علم ۽ فضل جو مرڪز رهي آهي.

پاڻ متوڪل ۽ بي ريا ۽ مستجاب الدعوات هئا . جنهن مقصد لاءِ دعا جا هٿ کڻندا هئا تہ اهو ڪم الله جي فضل سان سرانجام ٿي پوندو هيو. شعر شاعري سان بہ شغف رکندا هئا. سندن شعرن جو هڪ مجموعو آهي جنهن ۾ ڏھ هزار کان وڌيڪ شعر آهن.

هڪ ڀيري پاڻ روهي چولستان خواجہ غلام فريد سان ملڻ ويا تہ خواجہ صاحب فرمايو تہ گهڻي عرصي بعد ملاقات ٿي آهي اوهان بہ پنهنجو پهرياڻ لاهيو پاڻ بہ لاٿائون پوءِ هڪ ٻئي سان ڀاڪر پائي مليا.

حضرت پير مٺا سائين بہ تحصيل علم دؤران حضرت خواجہ فتح محمد قادري سان سلسلہ عاليہ قادريہ ۾ بيعت ڪئي ۽ سندن صحبتن مان اڪتسابِ فيض ڪيائون.[1]

هڪ دعا جيڪا حقيقت جي صورت ۾ ظاهر ٿي:

هڪ ڏينهن پير مٺاسائين رحمت الله عليہ کي خواجہ فتح محمد رحمت الله عليہ فرمايو تہ: "اوهان سٺا شاعر آهيو هي قصو "معتمر ۽ ريا" جو شعرن ۾ ٺاهي اچو ۽ جمعہ جي ڏينهن اسان کي اچي پڙهي ٻڌايو". پوءِ پاڻ اهو قصو سرائڪي زبان ۾، زليخا جي طرز تي ٺاهي کڻي ويا. جمعي جي ڏينهن جڏهن بزرگن وعظ پورو ڪيو تہ پير مٺا سائين کي فرمايائون تہ هاڻي اهو قصو پڙهي ٻڌايو. پاڻ جيئن پڙهڻ شروع ڪيائون تيئن بزرگ زار و زار روئڻ لڳا. ان موقعي تي پير مٺا سائين جا والد ڪريم ۽ ٻيا ويجها رشتيدار بہ موجود هئا. پاڻ اجا اڌ قصو مس پڙهيائون تہ بزرگ روئندي روئندي بيحال ٿي ويا. فرمايائون بس. باقي حصو وري ايندڙ جمعہ تي ٻڌائجو. پوءِ پاڻ ٻئي جمعہ تي اچي باقي اڌ پڙهيائون تہ بہ پاڻ زاروزار رنا. ان مهل دعا لاءِ هٿ کنيائون تہ پير مٺاسائين سندن هٿ کي پڪڙي عرض ڪيو سائين ! پنهنجي خاص وقت ۾ جڏهن اوهان الله سان معيت ۾ هجو ان مهل مون لاءِ دعا گهرجو. بزرگ فرمايو. انشاءَ الله ان مهل بہ گهرندس پر هينئر بہ منهنجا هٿ نہ روڪ. پوءِ پاڻ تمام

گهڻي لجاجت سان دعا گهريائون ۽ پير مٺاسائين کي فرمايائون

[1] 30 شوال 1430 ھ تي اسان جلالپور پير والا شهر ۾ سندن آستاني تي حاضر ٿياسين. سندن مزار پر انوار تي بہ حاضري ڏني سين جيڪا جلالپور پير والا ۾ چاھ خيري والا جي عام قبرستان ۾ واقع آهي. اتي ڏاڍو روحاني سڪون آهي. ساڳي قبرستان ۾ سندن مزار جي قريب ئي پير مٺا سائين جي استاد علامہ عاقل محمد جي مزار بہ آهي. اتي بہ حاصر ٿياسين. الحمد لله علي ذالڪ (ڪرم الله)

”مون تو لاءِ اهڙي دعا گهري آهي جنهن جو اثر تون پاڻ ڏسندين“.

پوءِ حضرت مٺا سائين رحمت الله عليه فرمائيندا هئا تہ مون کي جيڪا پير قريشي جي صحبت نصيب ٿي سا ان بزرگ جي دعا جو اثر هيو.

حافظ صاحب جي شاعري:

پاڻ زبردست شاعر هئا. سندن شاعري ۾ سوز وگداز بہ آهي تہ علم ومعرفت بہ آهي. ڪيف و سرور بہ آهي تہ خيال جي اعليٰ پرواز بہ آهي. سندن هڪ شعر ملاحظہ فرمايو.

چہ حیرانم پریشانم نمیدانم کجا مانم * نہ دربانم نہ سلطانم نہ ویرانم نہ بستانم
نہ انسانم نہ حیوانم نہ غمناکم نہ شادانم * نہ گلزارم نہ تیرانم نہ ہشیارم نہ مستانم
نہ خندانم نہ گریانم نہ درجامہ نہ عُریانم * نہ فغفورم نہ خاقانم نہ رنجورم نہ درمانم
نہ در مصر و نہ کنعانم نہ افلاطوں نہ لقمانم * نہ در سیر و نہ زندانم نہ باشوکت نہ ذیشانم
بگو اے ”حافظا“ آخر ترا چہ مذہب و مشرب؟ * مسلمانم مسلمانم غلامِ شاہِ جیلانم

پيران پير دستگير محبوب سبحاني رحمت الله عليہ جي شان ۾ منقبت

جنابِ شاہ جیلانی۔ مدد یا شاہ جیلانی
توہیں محبوبِ اکبر دا۔ توہیں دلبند سرور دا
اتے فرزند حیدر دا۔ محیّ الدّین جیلانی
توہین مظہر ولایت دا۔ اتے دریا سخاوت دا
توہین مصدر عنایت دا۔ محیّ الدّین جیلانی
ولیاں دا توہیں افسر۔ جُھکاون سر تیڈے در پر
توہیں حسنین دا گوہر۔ محیّ الدّین جیلانی
میری ہے لاج تیرے گل ہیں کیا آکھاں تیکوں ول
توں ہیں دارو اتے درمل محیّ الدّین جیلانی
حافظ عاجز تے بچارا۔ زکارے جُملہ آوارہ
کر وہن غور بے کارا۔ محیّ الدّین جیلانی

سلسلہ شریف قادریہ فتحیہ

تصنیف لطیف حضرت سلطان العارفین حافظ فتح محمد صاحب قادری رحمت اللہ علیہ جلالپور پیر والہ' ملتان

خدایا از طفیل ذات امجد * مرا کن برکرامت خویش اسعد
باسرا فیل اعظم شان اعلیٰ * عطا کن معرفت خود اے خدایا
بحرمت حضرت جبریل عالی * امانم دہ زحالِ لاوبالی
بسرور انبیا شاہِ رسولاں * منور کن دلم بانور ایقاں
بآں شاہِ نجف اعلیٰ مراتب * مرا مامون فرما ازعواتب
طفیلِ حسن بصری ناقد البصر * نگاہم دار از تاریکئی قبر
بحرمت آں حبیبِ خویش عجمی * ملغزاں از صراطِ خویش قدمی
بآں داوٗد طائی شیخ برحق * بکن واصل مرا باذات مطلق
بحرمت معرفت معروف کرخی * بکن آساں بوقتِ مرگ تلخی
بآں سری کہ شد آں مخزن اسرار* دلم را کن برحمت مطلع انوار
بحرمت آں جنیدِ نیک کردار * بحالم مغفرت کن انت غفار
بشبلی پاک طینت پاک سیرت * بنورِ خود دلم را بخش زینت
بحرمت عبد رحماں ذوالکرامت * نگاہم دار یارب در قیامت
بحرمت بوالفرح فرخندہء ذات * رہائی بخش از جملہ خطیئات
بحرمت بوالحسن قرشی نگارے * بروزِ حشر برمن کن ستارے
بحرمت بوسعید قاضی الحق * سعیدم کن خدایا انت ارزق
بحرمت غوث اعظم شاہ محبوب * خلاصم بخش ازہر کارِ معیوب
بحرمت والا جاں آں عبدالرزاق * محبت خویش روزے کن باشفاق
بحرمت آں عماد الدین قاضی * شوم یا رب باحکام توراضی
بحرمت شہاب الدین احمد * عطاکن معرفت خود اَنتَ اَجودُ
بشرف الدین یحیٰ شیخ عالی * بکن زندہ دلم دا بانوالی
بحرمت آں علاوٗالدین اعلیٰ * نظر رحمت بکن سویئم خدایا
بحرمت آں ابوالعباس ذیشان * بکن تو خاتمہ بالخیر ایماں
بحرمت عبد باسط باسط الحال * بدہ توفیق یارب نیک افعال
بحرمت شیخ قاسم نعمتِ حق * مرا دہ رتبہ عالی انت اشفق

بحرمت آں شہاب الدین ثانی * مرا دہ باب لطف خود مرانی
بحرمت شیخ شمس الدین بانور * مگر داں مرمرا از خویش مستور
بحرمت شیخ عبداللہ عابد * مرادم دہ خدایا انت ماجد
بحرمت شیخ محمود ستودہ * بکن بیدار چشمِ من غنودہ
بحرمت شیخ ابراھیم سالم * بدہ تو مقصدِ من انت عالم
بحرمت شیخ یحیٰ زندہ القلب * مرادہ آنچہ من دارم ز مطلب
بحرمت شیخ زکریاوذاکر * بکن ذاکر دلم را انت قادر
بآں عبدالکریم ذوالکرامت * مرا برہاں الٰہی از غرامت
بحرمت شیخ حاجی حرم رحماں * مرا باذاتِ خود واصل بگرداں
بحرمت شیخ حق اشرف محمد * بحبِ خویش کن یا رب مقید
خدایا بخش کن بہر خدا بخش * دل تاریک را نور صفا بخش
ازاں نورِ محمد دہ ضیائی * شود در خاطرِ من روشنائی
الٰہی از طفیل ایں جملہ احباب * وھب لی معرفت خود انت وہاب
بحرمت ایں ہمہ حضرت والا * منور کن دلم را ذوالجلالہ
بحرمت ایں ہمہ اوتاد واقطاب * محبت خود عطا کن ہم فتحیاب
بحرمت ایں ہمہ اخیار وابرار * دلم را کن خدایا مخزن اسرار
الٰہی از طفیل ایں جملہ کرام * ثباتم دہِ مرا بردیں اسلام
بحرمت ایں ہمہ صلحاءِ گزیدہ * مشرف کن با خلاقِ حمیدہ
بحرمت ایں ہمہ حافظ گدارا * رساں باذات خود واسع عطایا
بحرمت حافظِ فتح محمد * توئی دانی زحالِ قلب سوزد
ضیائے شمعِ جاں عبدالغفاراست * دریں دنیا سکون است وقرار است
بحرمت آں خلیل الرحمان رہبر * دلم را کن بنورِ خود مُنور
طفیلِ شیخ کامل جان جاناں ، محبت معرفت دہ سوزِ جاناں
بحرمت حضرت عبد الغفار ثانی ، خدایا از غم و رنجم رہانی

وصلي الله عليٰ خير خلقه سيدنا محمد وعليٰ آله وصحبه وبارک وسلم

حضرت پير مٺا سائين جو قادري سلسلو

سيدنا رسول الله ﷺ

1. حضرت علي المرتضیٰ رضي الله عنه
2. شيخ امام حسن بصري
3. شيخ حبيب عجمي
4. شيخ داؤد طائي
5. شيخ معروف ڪرخي
6. شيخ سري سقطي
7. شيخ جنيد
8. شيخ شبلي
9. شيخ عبدالرحمٰن
10. شيخ ابو الفرح
11. شيخ ابوالحسن
12. شيخ ابو سعيد مخزومي
13. شيخ عبدالقادر جيلاني
14. شيخ عبدالرزاق
15. شيخ عمادالدين
16. شيخ شهاب الدين
17. شيخ يحيٰ
18. شيخ علاؤ الدين
19. شيخ ابو العباس
20. شيخ عبدالباسط
21. شيخ قاسم
22. شيخ شهاب الدين
23. شيخ شمس الدين
24. شيخ عبدالله
25. شيخ محمود
26. شيخ ابراهيم
27. شيخ يحيٰ
28. شيخ زڪريا
29. شيخ عبدالڪريم
30. شيخ حاجي عبدالرحمان
31. شيخ اشرف محمد
32. شيخ خدابخش
33. شيخ نور محمد
34. شيخ حافظ فتح محمد
35. قطبِ عالم حضرت محمد عبدالغفار رحمة الله عليه
36. حضرت خواجه خليل الرحمٰن
37. حضرت خواجه مظهر جان جانان
38. حضرت محمد عبدالغفار پير مٺا سائين ثاني

موجوده سجاده نشين:

هن وقت سندن دربار فتحيہ شهر جلالپور پير والا ۾ سندن سجاده نشين حضرت مولانا فتح محمد مدظلہ آهن، جيڪي عالم باعمل آهن. پاڻ قرآن شريف پنهنجي مامي حافظ شاڪر محمد صاحب رحمة الله عليه وٽ پڙهيا آهن. ان ڪان پوءِ فارسي جا ڪتاب مولانا مولوي محمد بخش صاحب رحمة الله عليه جلالپوري وٽ پڙهيا. پوءِ انوار العلوم (ملتان) وڃي غزاليءِ زمان رازيءِ دوران سيد احمد سعيد شاهہ ڪاظمي رحمة الله عليه ڪان صرف نحو پڙهيا. پوءِ سندن فرمان سان خدا بخش صاحب جلالپوري ڪان ابتدائي ڪتاب فقہ صرف نحو پڙهيا. جيڪي مدرسہ قادريہ فتحيہ ۾ مُدرس هئا. پوءِ حديث تفسير ٻيا ڪتاب حضرت مولانا مفتي محمد امين الدين بدايوني ڪان پڙهيا. آخر ۾ ملتان وڃي حضرت ڪاظمي رحمة الله عليه وٽ دوره حديث ڪيائون.

حضرت حافظ صاحب رحمة الله عليه جو وصال:

حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ فرمائيندا هئا تہ حضرت حافظ صاحب رحمة الله عليه جي وقت ۾ منهنجو توجہ علم جي طرف گهڻو هوندو هيو. اوچتو سندن وصال ٿي ويو پوءِ تہ ڏاڍي پريشاني ٿي. هن نعمت واسطي ڪافي ڪوشش ڪيم. پنجاب ۾ گهڻيون گاديون هيون. ظاهر ۾ تہ ڏاڍو رعب و تاب ۽ دٻدٻو هيو پر جنهن ڳالهہ کي ڳوليم پئي تہ اهڙو پير ڪامل ملي جنهن وٽ شريعت ۽ طريقت ٻئي هجن پر افسوس! جو اهڙو پير ڪٿي بہ نظر نہ آيو.

پرڪائون:

حضرت حافظ صاحب رحمت الله عليہ جي وصال بعد فرمايائون تہ:

ایک وقت ابتلا آزمائش کا آگیا اور آیۃ شریف

يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيْهِ ۝ وَأُمِّهِ وَأَبِيْهِ (عبس: 34و35)

کا نقشہ آنکھوں کے آگے پھر جاتا تھا۔ ماں باپ بڑے بیزار ہوگئے اور بھائی بند دشمن خونخوار ہوگئے۔ دوست سراپا مغز بے پوست، غیر اغیار ہوگئے۔ خویش و اقربا کالعقرب پئے آزار ہوگئے۔ یار غمگسار و یار تیمار و جار وفادار بجائے گل خار ہوگئے۔ لہٰذا استقلال طبیعت کا جاتا رہا اور بدوں ذات باری تعالیٰ جل و اعلیٰ شانہ کے کوئی مأمن اور گریز گاہ نظر نہ آتی تھی۔

قريشي جي قربت ۾:

فرمايائون انهن ڏک وارن ڏهاڙن ۾ درياهِ ستلج جي ڪناري تي علي گوهر لانگاهه وٽ مسجد شريف ۾ رهندو هيس. هڪ ڏينهن ڏاڍي ڏک ۾ ويٺو هوس تہ اوچتو مولوي الاهي بخش صاحب بيٽ ڪيچ علائقي جلالپور پير والا ضلع ملتان وارو آيو. ڳالهين ڪندي مولوي صاحب چوڻ لڳو تہ مولوي الهڏتي نائچ عمر پوريءَ جو عجيب و غريب حال ٿي ويو آهي. ان وٽ هڪ ڊگهي تسبيح آهي جنهن جا مڻيا ٿلها ۽ ويڪرا آهن ۽ اهي مڻيا اٽڪل ڀ سؤ ڪن ٿيندا. اها تسبيح هٿ ۾ ڪٽي مڻيا ٺڙڪائيندو رهندو آهي ۽ زبان تي بلڪل خاموشي اٿس. مزي جي ڳالهہ هيءَ آهي جو ماڻهن سان ڪچهري ۾ بہ تسبيح ٺڙڪائيندو ٿو رهي. نماز پڙهندي پڙهندي بدن ۾ ڌڪٽي وني ويندي اٿس. ماڻهو مٿس ڪلندا ۽ اعتراض ڪندا آهن پر مولوي صاحب بلڪل ماٺ ۾ رهندو آهي. ڪنهن کي بہ ڪو جواب نہ ٿو ڏئي. مون پڇيو ڀلاءِ تہ ان مولوي صاحب اهو طريقو ڪٿان حاصل ڪيو آهي؟ مولوي صاحب چوڻ لڳو تہ :ضلع مظفر ڳڙهہ جي ڳوٺ "مستوئين" ۾ هڪ بزرگ خبر ناهي ڪٿان آيو آهي، مذڪوره مولوي صاحب بہ هي سڀ ڪجهہ ان بزرگ کان ئي حاصل ڪيو آهي. مون پڇيو تہ اوهان ڀلا ڇا ٿا سمجهو؟ مولوي صاحب جو هيءُ طريقو سچ پچ صحيح آهي يا رڳو مصنوعي آهي؟

" مولوی صاحب نے کہا نہیں ، نہیں ، میں خود ہی اس بزرگ کی خدمت میں باتفاق شب باش ہوا ہوں۔ بڑے متقی سادہ روش بے ریا نظر آئے ہیں اور مولوی اللہ ڈتہ صاحب ہمارے دوست اور بڑے عالم محدث ہیں۔ تدریس کرتے کرتے بوڑھے ہوگئے ہیں اس پر فریب کا اتہام لگانا غلط فہمی ہے۔"

پاڻ فرمايائون تہ هن فقير کي بہ مولوي الهڏتہ صاحب جو اڳوٽو حال معلوم هيو. مولوي صاحب اصل فلسفي، صرف نحو، منطق، حديث، تفسير ۽ فقہ ۾ پنهنجو مٽ پاڻ هيو. حويلي لانگ ۾ سڄي عمر سبق پڙهائيندو رهيو ۽ سوين ماڻهو سندس علم مان فيضياب ٿيا. مولوي صاحب پنهنجي ڳوٺ نيچ جو وڏيرو بہ آهي پر آءٌ دعويٰ سان ٿو چوان تہ مولوي صاحب کي ڪو نئون ماڻهو ڏسي ائين ڪڏهن بہ نہ سمجهندو تہ هي ڪو مولوي يا وڏيرو آهي چو تہ ڏسڻ ۾ بلڪل گودڙي پوش فقير نظر ايندو آهي.

پهريائين اهو مولوي صاحب غير مقلدن وانگر اوليائن جي ڪرامتن جو منڪر ۽ پيرن جي پيريءَ جو ٻہ انڪاري هيو. فرمايائون : مولوي الاهي بخش صاحب جي تقرير منهنجي رڳ رڳ ۾ تاثير سان گڏ هڪ نئون شوق ۽ محبت جي نئين ڏن پيدا ڪئي. تان جو ديدار جي شوق منهنجو صبر ۽ سڪون ڪسي ورتو. منهنجي سيني ۾ ان بزرگ جي زيارت جي ذوق جي باهہ ڀڙڪڻ لڳي. پوءِ اجا ٻہ ٽي ڏينهن مس گذريا هئا تہ درياء چناب ڪان ٽيندو شهر سلطان ۽ ڪوٽلہ گامون ۽ ڪانڌ والہ ڪان سڌو ڪوٽلہ رحم شاهہ ۾ پهتس. وچينءَ جو وقت هيو جيئن آءُ مسجد ۾ داخل ٿيس تہ رحم علي شاهہ صاحب جي ننڍي ڀاءُ ڪرم علي شاهہ مون ڪي ڏسي پاڻ وٽ گهرايو. آءُ بلڪل آزادانہ نموني اسلام عليڪم چئي ويهي رهيس. شاهہ صاحب نهايت نرميءَ سان فصاحت جو گهوڙو بلاغت جي ميدان ۾ ڊوڙائيندي حال احوال پڇڻ لڳو. سندن منٺڙي گفتار ٻڌي منهنجون مڙوئي تڪليفون ۽ ٿڪاوٽون دور ٿي ويون. مون ڪيس اول ڪان آخر تائين سڄي ماجرا بيان ڪري ٻڌائي.

شاهہ صاحب آفرين، جزاڪ الله چئي فرمايو تہ تون وڏو خوش نصيب انسان آهين. هاڻي ٻڌ ان بزرگ جو نالو حضرت پير فضل علي قريشي آهي. اهو سلسلہ عاليہ نقشبنديہ جي شيخ طريقت خواجہ سراج الدين جو خليفہ مجاز آهي. وڏو ڪامل اڪمل ولي الله بزرگ آهي. مولوي الهڏتي صاحب ڪي بہ سندن خدمت ۾ وڃڻ جو شوق مون ئي ڏياريو هيو. شاهہ صاحب وڏيڪ ٻڌايو تہ خدا جو قسم! سچ پچ حضرت صاحب جن جو هتِ اچڻ اسان لاءِ نجات جو ذريعو بنجي ويو آهي. هتان ڪان هڪ ميل ڪن پري سيڪڙان ڳوٺ ۾ هڪ ڪلراٺي زمين تي مسجد شريف لاءِ ڪوهي ڪوٺائي اٿن. ٻن پهرن تائين ٻني ٻاري جو ڪم ڪار ۽ مال جو گاهہ پنو ڪندا آهن. ماڻهن ڪي پاڻ ذڪر قلبي ڏسيندا آهن. سندن توجہ ۾ ايڏو تہ اثر آهي جو ڪنهن پٿر دل انسان ڏانهن ڏسن تہ ان جي جان ۾ بہ ڏڪڻي پئجي وڃي. پاڻ حلال جي روزي ڪمائيندا آهن ۽ مريدن ڪي بہ ان جو تاڪيد ڪندا آهن. پاڻ نهايت پرهيزگار، شريعت پاڪ جا پائبند، بي طمع، بي رياء برڪتن ڀريا با اخلاق انسان آهن. مَنجَهن هڪ سچي پير جون سڀ صفتون موجود آهن. شاهہ صاحب چيو تہ منهنجو وڏو ڀاءُ رحم علي شاهہ، حضرت صاحب جن جو سخت مخالف آهي.

پنهنجي پاڻ کي شيخ ڪامل ٿو سمجهي. آءٌ ان ڪان لِڪي ڇپي حضرت صاحب جن ڏانهن ويندو آهيان ۽ سندن فرمان مطابق ذڪر ڪندو رهندو آهيان. هتي مولوي امام الدين رهندو آهي اڄ موڪل وٺي گهر ويو آهي اهو ۽ ان جو فرزند مولوي عبيدالله اهي ٻـ حضرت صاحب جن جي مخالفت ۾ منهنجي پاءُ جا پانهن پيلي آهن. جي انهن کي تنهنجي هن حال جي خبر پئجي ويئي تـ ڪيئن بـ ڪري توکي روڪيندا ۽ پير سائين جن بابت چوندا تـ هيءُ ڪڙمي ماڻهو آهي، بزرگي ڪا اهڙي شيءِ ڪانهي جيڪا ڇٽي وٽي کي ملي وڃي. مون ڇيو سٺو ٿيو جو اوهان مون کي سمجهايو. هاڻي مون کي هڪ سفارشي خط لکي ڏيو تـ پاڻ سان گڏ کڻي وڃان متان نئون ماڻهو ڏسي مون ڏانهن پورو توجہ نـ ڏين. شاهہ صاحب چيو تـ تنهنجي چوڻ سان آءٌ توکي چٺي تـ لکي ٿو ڏيان پر تنهنجو اهو گمان سراسر غلط آهي، جيئن تون سمجهين ٿو ائين هرگز ناهي. هڪ ڀيرو ڪنهن ڏانهن ڏسڻ سان چقمق وانگر پاڻ ڏانهن ڇڪي وٺن ٿا. سندن دربار تي پهچڻ بعد ڪوبہ ڏاريو نـ ٿو رهي.

پوءِ صبح جو سويرو اٿي، فجر جي نماز آرائين ڳوٺ ۾ اچي پڙهيم اتي جي پيش امام کان رستي جو ڏس پڇي، سڌو حضرت صاحب جن جي مسجد شريف ڏانهن روانو ٿيس. ڇا ڏسان تـ پاڻ مصلي مبارڪ تي تشريف فرما آهن ۽ لِڱا پائي مون ڏانهن ائين پيا ڏسن جيئن ڪو ماڻهو ڪنهن جي انتظار ۾ وينو هجي. هيءُ فقير قدمبوسي ڪري سندن خدمت اقدس ۾ حاضر ٿيو. پاڻ مون ڏانهن ڏسي مرڪڻ لڳا.

مون اهو سفارشي خط سندن خدمت ۾ پيش ڪيو. پاڻ پڙهندا ويا ۽ مرڪندا رهيا. چٺي پڙهي فرمائڻ لڳا تـ هت سفارش جي تـ ڪا ضرورت ڪانهي. ان ڪان پوءِ ٿوري گهڻي گفتگو ڪري اندر حويلي مبارڪ ڏانهن هليا ويا. ان وقت سندن خدمت ۾ ميان شاهہ صاحب قريشي جهان پوري جن بـ موجود هئا. مون کي هٿ کان پڪڙي مسجد ۾ وٺي ويا ۽ حال احوال پڇي چوڻ لڳا تـ جيسين بيعت نـ ڪندين تيسين مقصد ماڻي نـ سگهندين.

بيعت ۽ ڪيفياتِ عشق و مستي :

پوءِ پاڻ جيئن ٻپهري نماز وقت تشريف فرما ٿيا. نماز با جماعت ٿي، ان ڪان پوءِ پاڻ هن عاجز کي بيعت سان سرفراز ڪري قلبي ذڪر جي تلقين فرمايائون.

پوءِ جيئن واپس ڳوٺ پهتس تہ اهڙو حال ٿي ويو جو قلب جي جوش سبب سلطان الاذكار بہ جاري ٿي ويو ۽ بدن تي ڏڪڻي وني ويئي. ائين پيو معلوم ٿيندو هيو تہ ڄڻ باهہ جي تتل تنور ۾ پيو پُڄان. مٿو ڳرو ٿيندو ٿي ويو، ائين سمجهہ ۾ پئي آيو، ڄڻ دماغ ڦاٽڻ وارو آهي. ايڏو تہ استغراق طاري ٿي ويندو هيو جو مراقبي جو ارادو كندي ئي گم ٿي ويندو هوس. پنهنجي پاڻ كي گم ڏسي، ڊپ ٿيندو هيو تہ كو مرض تہ نہ لڳي ويو آهي. وري كڏهن كڏهن ائين محسوس ٿيندو هو تہ "منهنجي دل وجود جي پڃري كي چيري آسمان ڏانهن اڏامي رهي آهي." اكين مان ڄڻ تہ باهہ جون چڻنگون پيون نكرن. حالت هيءَ هئي جو نہ كجهہ كلام كري سگهندو هوس ۽ نہ وري كا نيڻن كي ننڊ ئي نصيب هئي. اهو سڀكجهہ ذكر جي غلبي ۽ دل جي لڳاتار جاري ٿيڻ كري ٿيندو هيو.

ان حالت كان گهبرائجي، ٽئين ڏينهن آءٌ واپس سندن دربار شريف پهتس. معلوم ٿيو تہ پاڻ مدواڻين جي ڳوٺ ۾ ويل آهن. اتي حضرت صاحب جن جي خدمت ۾ پهچي، كين پنهنجي حال كان واقف كري، عرض كيم تہ سائين! مون كي مٿي ۾ بہ سور ٿو رهي، سيني تي بہ ڏاڍي سوڙهہ ۽ سختي آهي، انهيءَ حالت كان طبيعت تمام گهبرائجي ويئي آهي. پاڻ مُركندي فرمايائون تہ فكر نہ كر الله تعاليٰ فرمايو آهي.

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا [الأحزاب/72]

اسان پنهنجي امانت آسمانن، جبلن ۽ زمينن كي آڇي، پر انهن ان جي بار كڻڻ كان انكار كيو. انسانن اڻ ڄاڻائيءَ سبب انهيءَ امانت جو بار كڻي پنهنجي پاڻ تي وڏو ظلم كيو. اها امانت اسم ذات جو ذكر آهي "توكي انهيءَ مهرباني جي مبارك هجي."

پوءِ فرمايائون تہ مٿي ۾ مكڻ جي مالش كندو كر ۽ جنهن وقت تو كي گرميءَ جي شدت محسوس ٿئي تہ ٿڌي پاڻيءَ سان غسل كر. جڏهن حضرت صاحب جن پنهنجي حويلي مبارك ۾ تشريف فرما ٿي ويا تہ ميان غلام صديق مَدواڻي بلوچ، جيكو حضرت صاحب جن جو پهريون مريد هيو. مون كي سڏي چوڻ لڳو تہ لك لك مباركون هجنئي. مولوين تي تہ كا خاص مهرباني آهي.

اها تو کي جيڪا تڪليف محسوس ٿي ٿئي، در حقيقت ذڪر جي برڪت ۽ ٻلائي آهي. الحمد لله هي عاجز ڏاڍو خوش ٿيو، ان ڏينهن کان وٺي سڀ خيال ۽ خطرا دور ٿي ويا.

روحاني رنگ: پاڻ فرمائيندا هئا ته آغاز ۾ مون کي جذبو گهڻو ٿيندو هيو ۽ اها حالت ٻه ٽي سال هلي. جنون ايتري قدر غالب هوندو هيو جو ڪڏهن ڪڏهن مٿي تان دستار لاهي، زمين تي اڇلي، هيڏانهن هوڏانهن ڊوڙندو هيس. پير اگهاڙا هوندا هئا. مِٽي ڪٺي مٿان وسائيندو هيس. قريشي صاحب فرمائيندا هئا ته هن مولوي کي ڏسو ڪڏهن ايڏي آڪڙ هوندي هيس جو ٿن گڏهن تي به هن جي آڪڙ ڪجي نه سگهي. فرمايائون گوڏ کان سواءِ ٻيو ڪپڙو جان تي پائي نه سگهندو هيس. پر الحمد لله جو اهڙي اضطراري حالت ۾ به اُگهڙ جو هوش رهندو هيو ۽ نماز جي وقت نماز پڙهي سگهندو هيس. منهنجي اها حالت ڏسي حضرت پير قريشي رحمة الله عليه جن فرمائيندا هئا ته مولوي صاحب! ڪپڙا ڪٿيءَ کي ڌوئڻ لاءِ ڏيئي آيا آهيو ڇا؟ عرض ڪندو هيس سائين اوهان لهرايا آهن، جڏهن پهرائيندئو ته پائيندس.

مرشد سان محبت : حضرت پير مٺا سائين جيئن بيعت ڪري موٽيا پنهنجي دل پنهنجي پير جي حوالي ڪري موٽيا، پوءِ ساري عمر ان محبت ۾ ڪا ڪمي ڪو نه آندائون. مرشد ڪريم قريشي رحمة الله عليه سان والهانه محبت هوندي هين. جڏهن سندن واڪاڻ ۾ ويهندا هئا ته ڪلاڪن جا ڪلاڪ لڳي ويندا هين جيئن ڪو عاشق پنهنجي معشوق جا اوصاف بيان ڪري. ان محبت تحت صديقي سنت کي پاريندي پنهنجي جوان سال نياڻي عمر رسيده مرشد جي نڪاح ۾ ڏنائون. پوءِ جڏهن به قريشي جي دربار تي ويندا هئا ته ڪڏهن رشتي واري حجت ڪونه ڪندا هئا. سِرَ سيراندي ڪري سمهي رهندا هئا. مرشد جي محبت خاني تي ڪڏهن سک جي سڌ ڪانه ڪيائون. مرشد جي در جا اٽيا ٽڪر ڪائي سر سيراندي ڪري سمهي وقت جون گهڙيون گذاري مرشد وٽان دل واري دولت ۽ سرمدي سک حاصل ڪيائون. سندن هميشه هيءَ عادت هئي جو پنهنجي مرشد جي طريقي تي عمل ڪندا هئا. هر معاملي ۾ فرمائيندا هئا منهنجي پير هيئن فرمايو. فرمائيندا هئا اسان پنهنجي پير جي فتويٰ تي عمل ڪنداسين توڙي ڪٺي دنيا ان جي مخالفت ڪري.

حضرت پير مٺا سائين جو نقشبندي سلسلو

مختصر احوال

﴿حضرت پير فضل علي شاھ قريشي﴾ رحمت الله عليه

(ولادت 1270 ھ وفات 1354ھ)

سندن اسم گرامي فضل علي شاھ ۽ والد جو نالو مراد علي شاھ هيو. پاڻ نبي ڪريم ﷺ جي چاچي حضرت عباس رضي الله عنہ جي اولاد مان هيا. انڪري ماڻهو ڪين هاشمي ۽ قريشي سڏيندا هئا. سندن ڏاڏاڻا عباسي يلغار ۾ عربستان ڪان سنڌ ۾ وارد ٿيا. اتان وري اچي ميانوالي ۾ رهائش اختيار ڪيائون. اتي اچڻ وارو وڏو ڏاڏو دائود نالي هيو ان ڪري ان بستي جو نالو دائود خيل مشهور ٿي ويو. ان بستي ۾ 1270 ھ ۾ حضرت پير فضل علي شاھ جي ولادت ٿي. سندن والدين ڪجھ عرصي ڪان پوءِ اتان نقل مڪاني ڪري اچي ڪالا باغ ۾ مستقل رهائش پذير ٿيا. اتي پير قريشي صاحب جن اردو فارسي ۽ عربي جي تعليم حاصل ڪئي. عربي تعليم شرح وقايہ ۽ شرح جامي تائين پڙهيائون.

اهو حضرت قريشي صاحب جي جواني جو زمانو هيو ۽ حضرت خواجہ محمد عثمان داماني نقشبندي رحمت الله عليہ (متوفي 1314ھ) جي پيري جو زمانو هيو. خواجہ داماني ۽ حضرت خواجہ دوست محمد قنڌاري رحمت الله عليہ جا خليفہ مجاز هئا.

قريشي صاحب سندن صحبتن ۾ وڃڻ شروع ڪيو. ان وقت ڪو ماڻهو خواجہ داماني رحمت الله عليہ وٽ مريد ٿيڻ ايندو هيو ان کي خليفہءِ اول خواجہ لال شاھ يا پنهنجي فرزند خواجہ سراج الدين (متوفي 1333 ھ) جي خدمت ۾ موڪليندا هئا. حضرت قريشي صاحب کي ٽنهين بزرگن ڪان اڪتسابِ فيض جي سعادت نصيب ٿي. ٽئي ڪامل اڪمل اولياء الله ۽ صاحبانِ ڪمال هئا.

پير قريشي رحمت الله عليہ بيان ڪندا هئا تہ خواجہ عثمان داماني بيان ڪيو تہ هڪ دفعي هڪ پٺاڻ ڪپڙي وڪڻڻ وارو آيو. خواجہ دوست محمد قندهاري ان ڪان ڪپڙا خريد ڪيا. ڪپڙا جدا ڪري فرمايائون انهن جي قيمت ٻڌاءِ پر ٻڌاءِ حق. سندن حق چوڻ سان پٺاڻ تي وجد طاري ٿي ويو. زمين تي ليٽڻ لڳو.

حضرت پير قريشي صاحب بيان ڪيو تہ خواجہ عثمان داماني رحمت الله عليہ بيان ڪيو تہ هڪ ڀيري خواجہ دوست محمد کي پيٽ ۾ سور پيو پاڻ ڦوٿا گهرايائون. مون کي ڪشف ٿيو ٻڌان پيو تہ ڦوٿا پيا چون اي الله اسان ۾ شفا رکاءِ جو تنهنجو پيارو کائي تہ درد لهي وڃيس. فرمايائون : خواجہ دوست محمد وٽ طعام ايندو هيو تہ پاڻ اول ان طعام کي توجہ ڏيندا هئا ان جي ڪدورت ڪڍي پوءِ طعام واپرائيندا هئا.

جڏهن 1896 ع ۾ ميانوالي ۾ ڏڪار آيو هيو تہ حضرت پير قريشي رحمت الله عليہ پنهنجي اهل وعيال سميت حجاز مقدس وڃڻ جو ارادو ڪيو. ان وقت وٽن جيڪا زمين يا گهر هيو ان کي وڪڻي ٻيڙي نهرايائون تہ ان ۾ چڙهي درياءِ سنڌ جي ذريعي ڪراچي پهچن. ڇو تہ ان وقت اُتي اڃا ريلوي جو نظام نہ هيو. پوءِ جڏهن ٻيڙي ۾ چڙهي ضلعہ مظفر ڳڙهہ جي جتوئي ڳوٺ وٽ پهتا تہ مولوي رحيم بخش جيڪو سندن پراڻو دوست ۽ هم سبق هيو سو ڪين منٿ آزي ڪري لاهي وٺي آيو. وٽس هڪ ٻہ ڏينهن رهڻ بعد جيئن واپس درياءَ تي آيا تہ ٻيڙي چور چورائي ڪاهي ويا. تلاش ڪرڻ تي بہ نہ ملي. پوءِ مولوي صاحب ڪين وري واپس وٺي آيو ۽ اتي مستقل رهڻ جي التجا ڪيائين. پوءِ پاڻ في الحال سفر جو ارادو ملتوي ڪري درياءَ جي ڪناري ڪوٽلہ رحيم شاهہ ۾ رهائش اختيار ڪيائون. ويران زمين آباد ڪري گذران ڪرڻ لڳا. پوءِ جتوئي جي قريب هڪ بستي فقير پور نالي آباد ڪيائون. پر اتي ماڻهن کي آمد رفت جي سخت تڪليف هئي ان لاءِ ضلعہ مظفر ڳڙهہ تحصيل علي پور ۾ شهر سلطان کان چار ميل پري زمين خريد ڪري اتي ”مسڪين پور“ نالي درگاهہ آباد ڪيائون. قريشي صاحب جن دهلي جي تبليغي سفر ۾ هئا تہ ڪين فالج جي بيماري ٿي، واپس دربار تي آيا ۽ رمضان جي پهرين رات چوراسي سالن جي عمر ۾ سنہ 1354 هہ 28 نومبر 1935 ع تي وصال فرمايائون. سندن مزار مسڪين پور جي مان واري ماڳ ۾ مرجع خاص و عام آهي.

قريشي ڪريم جي منور مرقد

رنگين صفحو 100

قريشي ڪريم جا خط :

حضرت پيير قريشي رحمت الله عليه زبردست مصلح ۽ مبلغ هئا. برصغير جي اڪثر علائقن ۾ پاڻ سفر ڪيائون. ان ڪان علاوه خطن جي ذريعي ٻه ماڻهن جي اصلاح احوال لاءِ ڪوشان رهيا. تبرڪاً سندن چند خط پيش ڪجن ٿا، جيڪي پاڻ مختلف ماڻهن کي لکيائون.

پهريون خط:

از مسکین پور شریف

بخدمت جناب میاں رحمتہ اللہ صاحب حفظہ اللہ تعالیٰ اسلام علیکم ورحمتہ اللہ

آپ کا خط آیا خوشی ہوئی۔ نفس کو وسواس کا موقع نہ دیں اور وسواس کی طرف خیال نہ کریں۔ اگر وسواس آئیں تو اُسے دور کریں اور اپنی پہلی حالت کو یاد کریں۔ اب تو الحمد للہ بہت اچھی حالت ہے اور غصے کے لئے اگر آجائے تو اعوذ باللہ پڑھیں اور پانی پی لیں اور اگر کھڑے ہوں تو بیٹھ جائیں۔ یہ چیزیں استعمال میں لاویں۔ انشاء اللہ تعالیٰ دونوں امراض دفع ہونگے۔ ذکر کو ہمت سے کریں اور شریعت کی پابندی کریں جو کچھ ملتا ہے شریعت کی پابندی میں ملتا ہے۔ تقویٰ کرو خوفِ خدا رکھو۔ اللہ تعالیٰ آپ کے اور جمیع مسلمانان کے مطالب پورے فرمائے آمین۔ فقیر ہر دم دعا گو ہے۔ مبارک ہو کہ اللہ تعالیٰ نے مجھے فرزند ارجمند دوسرا عطا فرمایا ہے۔ آپ تمام جماعت سکھر و دیگر جماعت کو اطلاع دیں اور مبارک دیں۔ تاریخ عقیقہ بتاریخ ۵ رجب مقرر ہے۔ پیر جی غلام دستگیر شاہ کو اطلاع دیں۔ ۲ رجب المرجب بروز سوموار

فقط فقیر محمد فضل علی قریشی عباسی مسکین پور شریف

ٻيو خط

از مسکین پور شریف

مورخہ ۱۸ شوال المکرم اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ

بندہ آنجناب کے مقصد سے آگاہ ہوا۔ جزاک اللہ تعالیٰ کہ مقصد سعید کی طلب ہو رہی ہے۔ لہٰذا مختصر عرض ہے کہ صحبت شیخ واتباع سنت ﷺ کی سعی کرتے رہیں۔ تمام جماعت کو اسلام علیکم۔

ٽيون خط

بخدمت ماسٹر صاحب زاد اللہ محبتکم اسلام علیکم

اس جگہ ہر وجہ خیریت ہے۔ تمہاری خیریت مطلوب ہے۔ اللہ تعالیٰ آپ کو ترقی نصیب فرماوے۔ عرس شریف بتاریخ ۲۲ بساکھ مطابق ۱۹ محرم ۴ مئی ختم ہوگا۔ فقط محمد فضل علی قریشی

چوٿون خط :

از مسکین پور شریف عزیزی رحمت اللہ اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ

آپ اپنے کام میں کوشاں رہیں، خوب اللہ اللہ کرتے رہیں۔ بس ایک ذات واحد (اللہ) کو نہ چھوڑیں، دین و دنیا خود بخود سنور جائیں گے اور دشمنانِ ظاہری و باطنی اپنے منہ کی کھائینگے۔ شریعت کے کاموں میں کوشاں رہیں۔ دعاہے کہ اللہ تبارک وتعالیٰ آپ کو دین و دنیا کے امورات میں کامیاب کرے۔ آمین۔ والسلام

تصنع کان بيزاري :

پاڻ مولوين جا مرشد سڏبا هئا. چو تہ سندن جماعت ۾ اڪثر ڪري علماء هوندا هئا. مرشد العلماء هجڻ جي باوجود بہ پاڻ نهايت منڪسر المزاج هوندا هئا. رحمۃ اللہ علیہ تصنع بناوٽ ۽ سجاوٽ ڪان تمام گهڻو پري هئا. بلڪل سادو لباس پهريندا هئا. ٻاهران آيل ماڻهو سڃاڻي نہ سگهندو هيو تہ پير ڪهڙو آهي مريد ڪهڙا آهن؟زراعت ڪيتي ٻاڙي ڪندا هئا. پاڻ پنهنجي هٿن سان هر هلائيندا هئا. ڏاندن ڪي گاهہ وجهندا هئا. چنجور سان جهنگ هٽي ٻني صاف ڪندا هئا. وتوهڙ سان پتر پچندا هئا.

جماعت جا علماء بہ پيا ٻني ۾ ڪم ڪندا هئا. درگاهي فقير بہ ڪنهن عالم پير يا وڏيري سان رعايت نہ ڪندا هئا. هر هڪ ڪي حڪم هيو تہ ٻني جو ڪم ڪري.

هڪ دعوت : تي پاڻ ويا اتي هڪ وزير آيل هيو. ڪليڪٽر ڪامورا ذات لٺل هئا پاڻ ويا تہ سندن پٽڪو مبارڪ ڍلو ٿي ويو. ان جا ور چهري تي اچي پيا. ڪنهن چيو تہ سائين پٽڪو صحيح ڪري ٻڌو. پاڻ فرمايائون اوهان جو ان ۾ ڪهڙو ڪم؟ فقيرن جي جذبي جي ڌماچوڪڙي لڳل هئي. حافظ ڪريم بخش جذبي جي حالت ۾ چئي پيو "واهہ پير تنهنجي چال چلت مبارڪ ان تان صدقي وڃان." هڪ ڀيري پاڻ گاڏي ۾ وڃن پيا تہ بہ ائين ٿيو سندن پٽڪو مبارڪ ڍلو ٿي ويو. فقير عرض ڪيو پٽڪو صحيح ڪري ٻڌو سوين ماڻهو اڳيان اوهان جي انتظار ۾ بيٺا آهن. فرمايائون پٽڪو ائين رهندو جنهن ڪي منهنجي شڪل نہ وڻي سو ڪٽي مون ڪي نہ ڏسي.

صدرِ مجلس: هڪ ڀيري هڪ وڏو جلسو هيو جنهن ۾ خطاب لاءِ مولانا عطاء الله شاهه بخاري آيل هيو. صدارت حضرت قريشي صاحب رحمة الله عليه جي هئي. پاڻ آيا تہ اڪ مٿان ڪنهن جيت چڪ پاتو هيو اڪ تي ورم آيل هيو. پاڻ ان حال ۾ آيا تہ اڪ مٿان ڪو ڪپڙو بہ ڪونہ ڏنائون . بخاري اچي ساڻن وڏي عقيدت سان مليو. پير مٺا سائين فرمايو تہ عطاء الله شاهه ٻئي طريقي جو ٿي ڪري بہ حضرت قريشي صاحب جي وڏي عزت ڪندو هيو هن جماعت جي تعظيم ڪندو هيو. چني ڳوٺ ۾ هڪ جلسي ۾ عطاء الله شاهه آيو. تقريباً چار هزار ماڻهو آيل هئا. جڏهن تلاوت ڪيائين تہ قريشي جي هڪ فقير کي جذبو ٿي ويو. ماڻهن سمجهيو هاڻي الائي ڇا فتويٰ لڳائيندو. پاڻ وعظ بند ڪري چيائين قرآن ان ٻڌو آهي. ان کي منهنجي مجلس مان نہ ڪڍو. قرآن ٻڌو ان آ، سمجهيو ان آ.

پير چمڻ کان منع نامو:

قريشي صاحب هڪ ڀيري حضرت پير مٺا سائين کي فرمايو تہ منهنجي طرفان لکي ڪاغذ مسجد ۾ چسپان ڪري ڇڏ تہ ڪو بہ اسان جي نہ پيرين پوي نہ پيرن کي چمي. پير مٺا سائين فرمايو ائين ڪيو سين پر پوءِ بہ محبت مارا مُڙيا ڪونہ .

ميڏا پير ڪنڊ ڪير: حضرت قريشي صاحب جو هڪ مريد هيو صبح شام چوندو رهندو هيو ميڏا پير، ميڏا پير حضرت پير مٺا سائين ڪيس فرمايو تہ ان ۾ اجان ڪجهہ لفظن جو اضافو ڪر. ميڏا پير ڪنڊ ڪير پوءِ اهو مستانو رات ڏينهن اهو نعرو هڻندو رهندو هيو.

مرشد جي ناراضگي جو خوف : فرمايائون: مون کي هميشہ خوف رهندو آهي. متان اهڙو ڪم ٿئي جو مرشد ڪريم ناراض نہ ٿي پون.

ڪشف القبور : پير مٺا سائين رحمت الله عليہ فرمايو حضرت قريشي صاحب رحمت الله عليہ رحمة الله عليه جنهن بہ بزرگ جي قبر کان لنگهندا هئا تہ ختم شريف ڏيڻ کان پوءِ ان بزرگ کان حال احوال وٺندا هئا. اگر پاڻ تڪڙ ۾ هوندا هئا تہ پويان بہ فقير مزار تي حال احوال وٺڻ لاءِ ترسائيندا هئا. سندن مريدن ۾ بہ ڪافي صاحبِ حال ۽ صاحبِ ڪشف القبور هوندا هئا. فرمايائون "هڪ ڀيري آءٌ حضرت جن سان سفر ۾ گڏ هيس مون کي مستي جي ڪيفيت طاري هئي. ساري جماعت کان پوئتي هيس. جڏهن پاڻ حضرت نصيرالدين

چراغ دهلوي جي مزار تي سلام ڪري هليا پويان پن فقيرن ڪي مراقبي لاءِ ترسايائون. آءٌ بلڪل پويان پئي آيس. مون حضرت نصير الدين کي چيو تہ تون تون آهين پر هن وقت اسان جي مرشد قريشي جو مثل ڪو ڪونهي. مان تو ڏي نہ اچان ها پر منهنجو پير آيو آهي ان ڪري آيو آهيان.“ جڏهن اهي حال وارا فقير موٽي آيا تہ بزرگن سان ٿيل گفتگو بيان ڪيائون. پوءِ چيائون اوهان جي مريد (مٺا سائين) اسان کي هيئن چيو آهي. پاڻ مون کي سڏائي فرمايائون تو بزرگ کي هي لفظ چيا آهن؟ مون چيو هائو. پاڻ کليا ۽ فرمايائون بزرگ هن مست جو ڇو تو خيال ڪري. ڏسو مزار وارن کي ڪيئن ٿي خبر پئي.

حضرت قريشي صاحب جو مريد فقير حاجي احمد بخش قريشي صاحب جو وڏي محبت وارو فقير هيو سو وفات ڪري ويو. قريشي صاحب جن مولوي خدا بخش کي سندس قبر تي حال احوال معلوم ڪرڻ لاءِ موڪليو. جڏهن وڃي قبر تي مراقبو ڪيائين تہ حاجي احمد بخش ڊگهو احوال شروع ڪيو. ان جي پرسان هڪ قبر هئي مولوي صاحب جو ڏنو تہ هڪ نوجوان آهي. ان سان گڏ هڪ تمام سهڻي عورت آهي پاڻ ۾ راند ٿا ڪن. عورت اهڙي سهڻي هئي جو ان جو مثال دنيا ۾ ڪونہ آهي. مولوي صاحب چيو منهنجو خيال اوڏانهن ويو تہ فقير احمد بخش چيو مون ڏي خيال ڪر ايڏانهن نہ ڏس توکي مرشد منهنجي احوال وٺڻ لاءِ موڪليو آهي تون هوڏي ڪاڏي ٿو ڏسين؟ مون چيو تہ ان مرد ۽ عورت جو ڇا معاملو آهي؟ چيائين ان نوجوان جو نالو محمد اشرف آهي. زندگي ۾ هڪ عورت مٿان عاشق هيو. پر پاڻ کي پاڪ دامن رکيائين پرهيزگار رهيو. الله جي خوف کان ساري عمر ان عورت کي هٿ نہ لاتائين ان جي عيوض الله ڪريم ان کي بهشتي حور عطا ڪئي آهي. جنهن سان رانديون ڪري رهيو آهي.

بي بي ڄوندي جي گذارش : فرمايائون اچ شريف ۾ چوندا آهن تہ سوا لک ولي آهن. حضرت سيد جلال جي مزار اچ مقدس ۾ آهي جيڪو غوث بهاوالحق ملتاني جو خليفو هيو. ان جي سامهون بي بي جوندي جي مزار بہ آهي. درياء جي پاڻ ڪري اڌ قبو ڪِري پيو آهيس اڌ بيٺل آهي. آءٌ جڏهن بہ اچ شريف وڃان تہ سيد جلال رحمة الله عليه جي مزار تي ضرور وڃان. پوءِ ڪڏهن ڪڏهن بي بي جي مزار تي بہ وڃان. هڪ ڀيري حضرت قريشي

صاحب وٽ نزول ارواح جو ٿيو بي بي صاحبہ حضرت قريشي کي عرض ڪيو تہ هن فقير کي تاڪيد ڪيو تہ جنهن وقت بہ مزار تي اچي ختمو ڏئي تہ مون ڏانهن بہ ضرور اچي.

ڪشف قريشي :

فرمايائون هڪ ماڻهو حضرت قريشي صاحب وٽ آيو ويهي ويهي وري اٿي هليو ويو. فرمايائون خبر اٿوَ تہ هي ڇو آيو هيو؟ هي شخص منهنجو مريد ٿيڻ آيو هيو پر منهنجو ڏندُ پڳل ڏسي بي اعتقاد ٿي هليو ويو. فرمايائون مون کي گاهہ ڪارائي ها ڇا؟ جو ڪائي نہ سگهان ها. ڪين ڪشف گهڻو هوندو هيو. آخر ۾ حضرت قريشي صاحب ڏند وجهايا هئا. فرمايائون الله وارا بہ انسان هوندا آهن اهي عيبن کان خالي نہ هوندا آهن. باقي گناهن کان محفوظ هوندا آهن. جيڪڏهن ڪو چوي تہ پير اهڙو وٺان جيڪو عيبن کان خالي هجي سو وڃي ڪنهن ملائڪ جو مريد ٿئي. باقي الله وارا ڪائن ٿا پيئن ٿا انهن کي جسماني بشري عارضات لڳن ٿا.

پير مٺا سائين جي مرشد سان محبت:

پير مٺاسائين رحمت الله عليہ کي پنهنجي مرشد سان والهانہ محبت ۽ الفت هئي. پاڻ پنهنجي پير جا پروانا ۽ عاشق صادق هئا. سندن صداقت ۽ سچائي بي مثال هئي. سندن اندر وارو عشقُ ، مشڪ وانگر لڪڻ جو نہ هيو. اندر وارو عشقُ نهايت درد ڀريل غزلن ۽ ڪلامن جي صورت ۾ ظاهر ٿيندو هيو. جن ۾ سڪ ۽ سوز، درد ۽ فراق ۽ جهوري ۽ مهجوري جون ڪيفيات جو اظهار هوندو هيو. هر وقت سندن سيني ۾ برهہ جي باهہ ڀڙڪندڙ هوندي هئي، دل جي درد جو اثر زبان جي ذريعي اهڙيءَ طرح ظاهر ٿيندو هو جو ٻڌندڙ بہ انهيءَ گرميءَ جو اثر محسوس ڪندا هئا ۽ بي اختيار انهن کان دانهون نڪري وينديون هيون.

زمين مرشد حوالي ڪيائون : پير مٺا سائين کي والدِ گرامي جي ورثي مان پندرهن جريب زمين ملي سا سڀ پاڻ پير قريشي رحمة الله عليہ کي ننگر ۾ ڏئي ڇڏيائون. زمين ڪچي ۾ هئي.

سڪ ۽ صداقت جو عظيم مثال:

پاڻ صديقي سنت کي پاريندي پنهنجي نياڻي پنهنجي پير جي نڪاح ۾ ڏنائون.

شريعت جو پاس: پاڻ فرمايائون تہ هڪ ڏينهن فقيرپور شريف ۾ حضرت پير قريشي ﷫ جن ڪا نصيحت فرمائي رهيا هئا، ڏٺم تہ سندن چهرو مبارڪ نوراني بنجي ويو ۽ اکيون بلڪل ڳاڙهيون ٿي ويون. تقرير ڏاڍي جوش واري پُر تاثير هئي، الفاظ نهايت لذيذ شيرين هئا، جيڪي ٻڌندڙن جي دلين کي گهائي رهيا هئا. اوچتو وچ ڪلام ۾ سندن زبان مبارڪ مان هيءُ الفاظ نڪرڻ شروع ٿيا : ''من رأني فقد رأ الحق'' جنهن مون کي ڏٺو تہ ان پڪ خدا کي ڏٺو. جڏهن سندن طبيعت مبارڪ ٺڌي ٿي ۽ اها حالت دفع ٿي تہ پاڻ مون ڏانهن مخاطب ٿي فرمايائون تہ مولوي صاحب! معاف ڪجو، مون کان هي الفاظ بي اختيار نڪري ويا آهن. هن فقير مرڪندي عرض ڪيو تہ سائين! ڇا ٿي پيو، اوهان تہ حديث شريف پڙهي آهي. ظاهري طور ان جي تاويل جي بہ ڪا ضرورت ڪانهي. الله تعاليٰ جو شڪر آهي جو اوهين انهن دعوائن جا مدعي نہ آهيو. اوهان سنت جي پيرويءَ جو تاڪيد فرمائيندا آهيو. اوهان تي ڪڏهن ڪڏهن وڏيون وارداتون عجيب و غريب حالتون طاري ٿين ٿيون. ان جي باوجود اوهان لغزش کان بچو ٿا، اها اوهان جي وڏي استقامت آهي.

(گنجينہ حيات غفاريہ ص 39، 40)

پير سان پريت:

غوث غفاري کي پنهنجي پير دلپذير قريشي ڪبير ﷫ سان بي انتها محبت ۽ الفت هئي. جڏهن پاڻ مجلس ۾ ويهندا هئا تہ پنهنجي پير جي تمام گهڻي واکاڻ ڪندا هئا ، جيئن ڪو عاشق پنهنجي محبوب جي تعريف مان نہ ڍاپندو آهي تيئن پاڻ بہ پنهنجي مرشد جون خوبيون بيان ڪندي نہ ٿڪبا هئا. ائين لڳندو هيو تہ پاڻ پنهنجي مرشد جا مستانا ، پير جا پروانا هئا. سڪ ۾ صادق ، پرت ۾ پڪا هئا. سندن صداقت ۽ سچائي، جو ثبوت اڄ بہ سندن اهي شعر آهن جن ۾ سڪ ۽ سوز، درد ۽ فراق سمايل آهي.

هڪ جاءِ تي پنهنجي پير جي واکاڻ ڪندي فرمائن ٿا.

سگ آستان رضی اللہ عنہ رضی اللہ عنہ س ڈایم در دا روز قدیم ازل دا

گل وچ پاتم طوق غلامی خواجہ پیر فضل دا

عشق عطا کر پیر دا ہینوں تھی منصور پکاراں
ہن احسان تیڈے ہر ویلے ربا باہر کنوں شماراں
برکت پیر ضمیر منور حضرت فضل علی وڈ شانہ
مصدر فیض انیس الغرباء کاشف راز حقانہ

جڏهن پاڻ پنهنجي اندر جي الفت سڪ ۽ سوز منجهان پنهنجا جوڙيل اهي ڪلام پڙهندا هئا تہ جماعت مٿان جوش جذبو طاري ٿي ويندو هيو. پاڻ پير جي درگاهہ تي ڪڏهن جتي ڪو نہ پاتائون. پيشاب ۽ قضا حاجت لاءِ درگاهہ ڪان ڪافي پنڌ پري نڪري ويندا هئا. درگاهہ جي زمين مان وٽ لاءِ پٿر بہ استعمال نہ ڪندا هئا. جڏهن سنڌ مان سندن جماعت ساڻن گڏ ايندي هئي تہ انهن کي فرمائيندا هئا ڪو بہ مون ڏانهن متوجہ نہ ٿئي منهنجي پير ڏانهن متوجہ ٿيو. پاڻ پنهنجي جتي بہ پاڻ کڻندا هئا پنهنجو ڪونئرو بہ پاڻ پريندا هئا.

ننگر جي خدمت:

پير مٺا سائين پنهنجي مرشد جي در جي خدمت کي عبادت سمجهندا هئا. سندن مرشد حضرت پير قريشي رحمة الله عليه جن پاڻ بہ ٻني ٻاري جو ڪم ڪندا هئا ۽ جماعت کي بہ ڪم ڪرڻ جو تاڪيد فرمائيندا هئا. وٽن ڪو ماڻهو مريد ٿيڻ ايندو هيو اول ان جا هٿ ڏسندا هئا. اگر ان جا هٿ سخت ۽ ڪم ڪار وارا هوندا هئا تہ ان کي مريد ڪندا هئا. جنهن جا هٿ بي ڪما ۽ نازڪ هوندا هئا تہ ان کي مريد نہ ڪندا هئا. سندن ننگر جي زمين هئي ان ۾ پاڻ هر هلائيندا هئا. چنجور سان ٻوٽا پٽيندا هئا. حضرت پير مٺا سائين وٽ جڏهن جماعت جو عروج هيو. جذبن جي ڏم ڏڙي لڳل هوندي هئي تہ پاڻ فرمائيندا هئا:

ڈیکھ گھنوا ے می ڈِے ہل چلاوݨ والے پیر دا فیض ہے

عجيب امتحان:

هڪ ڀيري حضرت قريشي صاحب رحمت الله عليہ پير مٺا سائين کي فرمايو تہ هي ڪوڏر کڻو هتي کَڏ کوٽيو. فرمايائون هڪ اونهارو پيو ٽاڪ منجهند، ٿيون سامهون مرشد ڏسن بيٺا ٿوري دير ۾ پگهر ۾ شل ٿي ويس. وارياسي زمين هئي جيترو کوٽيان اوترو واري وري اندر پئجي وڃي. فرمايائون کوٽي کوٽي ٿڪجي پيس عرض ڪيم سائين هاڻي تہ نفس رڙيون ٿو ڪري. پاڻ فرمايائون : ”رڙيون ڪرڻ ڏيس“. پوءِ گهڻي دير بعد پاڻ جڏهن واپس ويا تہ مون بہ کوٽڻ بند ڪيو پوءِ گهڻو زمانو ڏسندو رهيس اها کڏ ائين ئي پئي هوندي هئي. پوءِ مون سمجهيو تہ هي صرف منهنجي نفس جو امتحان پئي ورتائون.

ڪسر نفسي:

هڪ ڀيري حضرت قريشي ﷫ ڪا کاڌي جي شيءِ نانگري کي ڏني تہ جماعت ۾ جيڪي عالم آهن انهن ۾ اعزازاً تقسيم ڪر. نانگري صاحب جماعت کي چيو تہ آءٌ سيني کي نہ ٿو سڃاڻان سو جيڪي علماءَ هجن سي هٿ مٿي کڻن تہ جيئن ڪين ونڊ ڏيئي سگهجي. ٻين سيني هٿ کنيو، پر پير مٺا سائين ﷫ هٿ مٿي نہ کنيو. نانگري صاحب تہ ڪين سڃاڻندو هيو. جڏهن شيءِ ورهائيندو پير سان لنگهيو تہ چيائين اوهان هٿ ڇو نہ کنيو. پاڻ فرمايائون تہ آءٌ مولوي ٿوري آهيان، هت درگاهہ تي تہ طالب بنجي سکڻ آيو آهيان.

خلافت و اجازت :

پاڻ فرمايائون تہ هڪ ڀيري هي عاجز ۽ مولوي عبدالمالڪ صاحب ٻئي ڪنهن ڪم سان ديري نواب صاحب شهر وياسين. هي ان وقت جي ڳالهہ آهي جڏهن پنجاب ۾ احمد پور شرقيہ ۾ قيام پذير هيس. جڏهن اسان ٻئي اتان ڪان واپس اچي رهيا هئاسون تہ احمد پور شرقيہ جي قريب هڪ قبرستان ۾ هڪ مجذوب مليو. ڪنهن مهل اسان کي ٿوري دير ڏسندي روانو ٿي ويو. ائين پي معلوم ٿيو تہ اهو ڪجهہ چوڻ پيو گهري. مون مولوي صاحب کي چيو تہ هلو ان مجذوب سان ملون. مولوي صاحب چيو تہ ڇڏيو مجذوبن ۾ ڇا رکيو آهي؟ انهن جي اهڙي هلڻ، ويهڻ ۽ ڏسڻ جي عادت هوندي آهي. مون چيو تہ ملون تہ سهي. مولوي صاحب کي زوريءَ پاڻ سان ساڻ ڪري هلي مجذوب کي سلام ڪيوسين. مجذوب سلام جو جواب ڏنو. ان مجذوب چيو تہ توهان جو مرشد قبلہ عالم قريشي صاحب نبي پاڪ ﷺ جو پيارو محبوب آهي. فلاڻي رات حضور نبي ڪريم ﷺ جن توهان جي

مرشد کي چئن شخصن لاءِ امانت عطا فرمائي آهي. انهن مان ٻہ توهان آهيو ۽ ٻہ فلاڻا فلاڻا شخص آهن. جڏهن توهان سندن خدمت ۾ حاضر ٿيندئو تہ اها امانت توهان جي حوالي ڪئي ويندي. ائين چئي مجذوب پنهنجو موضوع بيان بدلايو ۽ قبرستان طرف روانو ٿي ويو. مون مولوي صاحب کي چيو تہ توهان مجذوب جي ملڻ کان گريز پيا ڪريو پر ڏٺوَ انهيءَ حضرت قبلہ عالم جي باري ۾ ڪهڙي نہ خوشخبري ٻڌائي. جڏهن اسان پنهنجي مرشد ڪريم جي خدمت ۾ حاضر ٿياسون واقعي اها حقيقت سامهون آئي جيڪا ان مجذوب ٻڌائي هئي. پير قريشي صاحب اسان چئن شخصن کي گهرائي جن جا نالا مجذوب ٻڌايا هئا خلافت عطا فرمائي. (ملفوظات غفاريہ ص 134)

قرب جا ڪپڙا:

پير مٺا سائين رحمت الله عليہ فرمايو تہ: هڪ ڀيري حضرت صاحب جن سان گڏ سفر ۾ هجون. مولوي عبدالمالڪ بہ هجي. هڪ ڏينهن ان کي فرمايائون وڃ نوان ڪپڙا قميص، گوڏ، بوٽ وٺي اچ. مون ڏانهن اشارو ڪري فرمايائون تہ هن فقير کي پهرايون. پوءِ مولوي صاحب ڪپڙا وٺي آيو. مون کي پهرايائون پوءِ ڪجھ دير پائڻ بعد مون ادب جي ڪري لاهي رکيا. پوءِ مولوي عبدالمالڪ کي پهرايم. پاڻ فرمايائون خوشخبري ٻڌجو هي ڪپڙا توهان کي خلافت جي خوشخبري ٿا ڏين. پوءِ اچي ٻيڙي تي سوار ٿياسين. ماڻهن کين عرض ڪيو تہ هيلھ سانوڻ ۾ بہ مينهن نہ پيو آهي نہ درياء نہ چڙهيو آهي. ماڻهو ۽ جانور ڪچي ۾ مرن ٿا. ڪا دعا گهرو تہ بارش وسي. پاڻ دعا جا هٿ کنيائون. ٿوري دير ۾ اچي مينهن لٿو. جڏهن ٻيڙي کان پار پهتاسين تہ سڀ ڪپڙا لاهي گوڏ ٻڌي هليا. پاڻ گهوڙي تي سوار ٿيا. گوڏي سٿر جيترو پاڻي ٿي ويو. سارو ڏينهن هلياسين گهڻي تڪليف بعد ٿهڙي محل مس ٻاهر پهتاسين. ڪچي مان نڪري هڪ ڳوٺ ۾ آياسين. فرمايائون هتي ڪو اوهان جو واقف آهي؟ ههڙي ضرورت وقت سوال ڪرڻ جائز آهي. عرض ڪيم واقف نہ آهي، باقي خبر آهي تہ هي ذات جا موچي آهن. پوءِ سڏ ڪيو سين. هڪ نوجوان نڪري آيو. وڏي اخلاق سان مليو. حضرت صاحب جن لاءِ پنهنجو گهر خالي ڪيائين.

حضرت پير متا سائين کي مرشد قريشي ڪريم وٽان مليل سَنَدَ

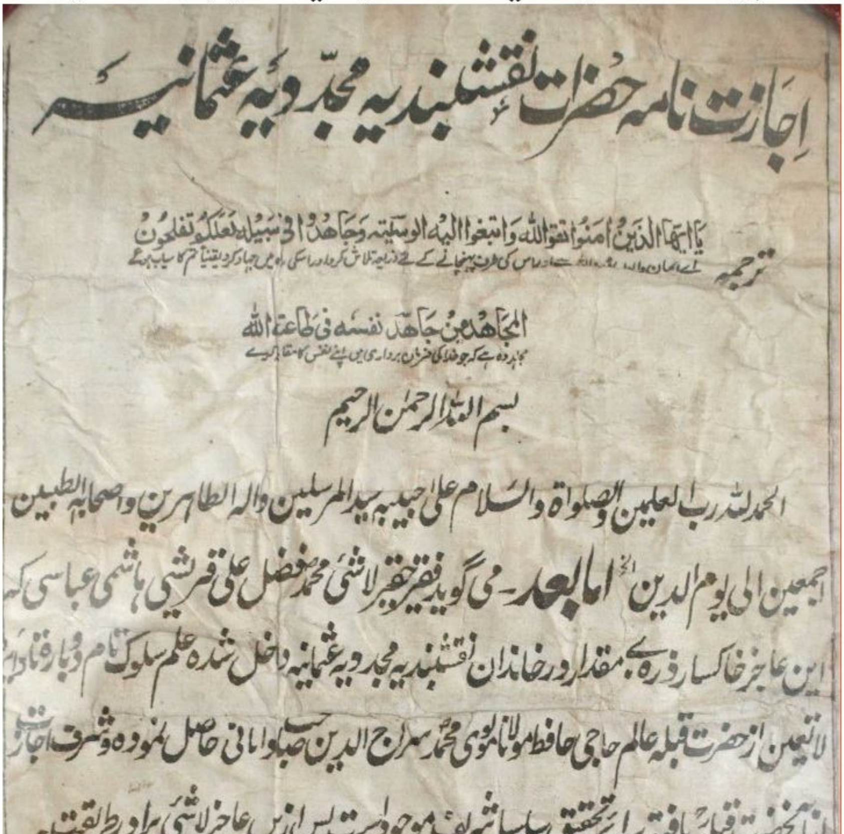

اِجازت نامہ حضرات نقشبندیہ مجددیہ عثمانیہ

یا ایہا الذین امنوا اتقوا اللہ وابتغوا الیہ الوسیلۃ وجاھدوا فی سبیلہ لعلکم تفلحون

ترجمہ: اے ایمان والو اللہ سے ڈرو اور اس کی طرف پہنچانے کے لئے ذریعہ تلاش کرو اور اسکی راہ میں جہاد کرو یقیناً تم کامیاب ہوگے

المجاھد من جاھد نفسہ فی طاعۃ اللہ

مجاہد وہ ہے کہ جو خدا کی فرمانبرداری میں اپنے نفس کا مقابلہ کرے

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ رب العلمین والصلوٰۃ والسلام علی حبیبہ سید المرسلین والہ الطاہرین واصحابہ الطیبین اجمعین الی یوم الدین الخ اما بعد - می گوید فقیر حقیر لاشئ محمد فضل علی قریشی ہاشمی عباسی کہ این عاجز خاکسار ذرہ بے مقدار در خاندان نقشبندیہ مجددیہ عثمانیہ داخل شدہ علم سلوک تام و بار فنا و بقا لاتعین از حضرت قبلہ عالم حاجی حافظ مولانا مولوی محمد سراج الدین صاحب ثانی حاصل نمودہ و شرف اجازت از آنحضرت قبلہ یافتہ برائے تحقیق سلسلہ شریف موجود است پس ازیں عاجز لاشئ برادر طریقت جناب مولانا صاحب مولوی محمد عبد الغفار صاحب ولد مولوی محمد صاحب ساکن لنگر علم سلوک و جذب و حالات و واردات صحیحہ حاصل نمودہ برائے تعلیم اسم ذات و علم سلوک برائے طالبان مولیٰ و برائے خدمت اسلام بموجب ضرورت اجازت دادہ شد طالبان راہ حق جل و علیٰ را مناسب است کہ زود فیض ظاہری و باطنی ازیں شیخ کامل حاصل نمایند و ہیچ خطرہ و شک در دل نیارند کہ جناب خلیفہ صاحب موصوف للہ فی اللہ خدمت اسلام و برادران اسلام کنند فقط

دستخط ....

تاریخ ــ ماہ شوال سنہ ۱۳۴۸ ہجری ــ یوم ــ وقت ــ مقام فقیر پور شریف

المجتبیٰ باہتمام

خاکسار ذرہ بے مقدار محمد فضل علی قریشی ہاشمی عباسی از فقیر پور شریف

هن سند جي اصل ڪاپي حضرت سائين محمد ديده دل وٽ موجود آهي.

ڪڪڙ ڪُھي ماني تيار ڪرايائين. پاڻ نہ کاڌائون، باقي اسان کي کائڻ جي اجازت ڏنائون. اسان تي ڇڻا هئاسين هڪ هي فقير پيو مولانا عبدالمالڪ ٽيون حافظ ڪريم بخش. ڪتون گڏ رکيائون. مون کي سفر ۾ شروع کان جدا سمهڻ جي عادت هئي. پاڻ فرمايائون ڪٽ منهنجي ڪٽ سان رلائي رک. مان گوڏ ٻڌندو هيس دل ۾ خيال ڪيم تہ ننڊ ۾ متان گوڏ هيڏي هوڏي ٿئي سو ننڊ نہ ڪيان. متان بي ادبي ٿئي. گهڻي رات جاڳيس آخر ٿڪاوٽ سبب ننڊ اچي وئي. جيڏي مهل جاڳيس تہ ڏسان حضرت صاحب جن دعا ويٺا گهرن. وري ننڊ وٺي وئي وري جاڳيس تہ ڏٺم تہ پاڻ دعا ۾ مشغول آهن. آخر پاڻ ساري رات دعا ۾ مشغول رهيا. ان سفر تان موٽياسين. پاڻ گهوڙي تي سوار هئا. اوچتو مٿن حال ٿيو. سندن اکيون ٻوٽجي ويون. گهوڙي جو لغام هٿن مان ڇڏائجي ويو . حضرت صاحب جن تي اهڙي نموني حال ٿيندو رهيو. پوءِ حڪم فرمايائون مون کي الله تعاليٰ طرفان اوهان ٿنهين کي خلافت ڏيڻ جو امر ٿيو آهي. پوءِ اسان ٿنهين کي خلافت اجازت ڏنائون.

۽ قريشي جي ڪاوڙ لهي وئي:

سلسلي جي اجازت ملڻ بعد پير مٺا سائين رحمت الله عليہ پنهنجي مرشد جي حڪم سان تبليغِ دين ۽ اشاعتِ سلسلہ جو ڪم شروع ڪيو. پنجاب جي مختلف علائقن ۽ سنڌ ۾ تبليغ ڪيائون. ڪافي سفرن ۾ مرشد ڪريم جي معيت ۾ سنڌ ۾ آيا. هتان سنڌ ۾ تبليغ ڪري جماعت قطاري پير قريشي رحمت الله عليہ جي دربار مسڪين پور وٽي ويندا هئا.

پير مٺا سائين جن حڪايت بيان فرمائيندا هئا تہ : سنڌ جي هڪ فقيرياڻي جيڪا نهايت نيڪ صالحہ ۽ تهجد گذار عورت هئي. درگاهہ مسڪين پور ۾ اچي رهي. ڏينهن جو لنگر جي خدمت ڪندي هئي ۽ رات الله جي خوف ۾ روئندي، عبادت ڪندي گذاريندي هئي. پاڻ ان بيبي صاحبہ جي خدمت، صداقت ۽ دين تي استقامت ڏسي ڏاڍو خوش ٿيا ۽ ان نيڪ ٻانهيءَ کي گهرائي فرمايائون تہ مائي صاحبہ! تو کي اولاد آهي؟ بيبي صاحبہ عرض ڪيو تہ سائين نہ. پاڻ فرمايائون تہ سڀاڻي تو کي تعويذ لکي ڏينداسون. انشاء الله تعاليٰ رب پاڪ تو کي نيڪ اولاد عطا فرمائيندو. عورتن کي اڪثر اولاد سان محبت هوندي آهي ان ڪري پيرن فقيرن وٽ پنڌ ڪنديون آهن ۽ دعائون گهرائينديون آهن.

پر هيءَ ذڪر واري ٻانهي، الله تعاليٰ جي عشق محبت ۾ اهڙي تہ مستاني هئي جو روئي دانهن ڪري چيائين تہ يا حضرت! آءٌ هت اولاد واسطي نہ آئي آهيان، دعا ڪيو تہ الله تعاليٰ پنهنجي رضا نصيب فرمائي. پنهنجو عشق ۽ محبت عطا فرمائي. پاڻ سندس انهن لفظن تي ايتري قدر تہ خوش ٿيا جو ان وقت ئي حويلي مبارڪ مان نڪري، مسجد ۾ آيا ۽ جماعت کي سڏائي فرمايائون تہ اسان کي سنڌ جي مٿان ڪن سالن کان وٺي رنج هيو. سنڌين جي بي ادبي ۽ بي قدري ڏسي ڪانئن نا اميد ٿي ويا هئاسين تہ هي طالبِ دنيا آهن، فائدو حاصل نہ ڪندا. پر اڄ هڪ ذڪر واري سنڌياڻي عورت الله جي محبت جي اها ڳالهہ ٻڌائي آهي جو مردن جا ڪنڌ بہ جهڪيل آهن. سنڌ جي مٿان جيڪا رنجش هئي سا اڄ لهي ويئي. جڏهن عورتن ۾ بہ الله جي محبت جي ايتري طلب آهي تڏهن اسان کي يقين ٿي ويو آهي تہ سنڌ ۾ اڄا بہ طالبِ مولا آهن. ڪي مردِ مجاهد، مخلص ٻانها، هن نعمت جي لائق ضرور لڀي پوندا.

پير مٺا سائين رحمة الله عليه فرمايو تہ واقعي اها ڳالهہ صحيح هئي تہ هن کان بہ سال اڳ سنڌ ۾ متواتر رات ڏينهن تبليغ لاءِ سفر ڪندا هئاسون. پر نفعو ڪجهہ بہ نظر نہ ايندو هيو. ماڻهن جون دليون سيهي وانگر سخت معلوم ٿينديون هيون. پر جڏهن حضرت صاحب جن جي دل تان رنج لٿو ۽ سنڌ جي مٿان راضي ٿيا ۽ ماڻهو ڪِولين وانگر طريقهءِ عاليہ ۾ داخل ٿيڻ لڳا. جتي وڃون اتي ڪثير فائدو ٿيڻ لڳو. [1]

---

[1] هي ڳالهہ غور طلب آهي تہ : حضرت پير مٺا سائين جهڙو عالمُ ۽ صالحُ مبلغ بہ سال مسلسل تبليغ ڪري پر فائدو ظاهر نہ ٿئي. سبب صرف هيءَ تہ مرشد جي سنڌ مٿان ناراضگي هئي ۽ جڏهن مرشد راضي ٿيا تہ ماڻهو جوق در جوق جماعت ۾ داخل ٿيڻ لڳا. هن مان معلوم ٿيو تہ فائدي ۽ فيض لاءِ، ماڻهن جي سڌرڻ لاءِ ۽ سلسلي جي اشاعت لاءِ مرشد جو راضي هجڻ ضروري آهي. پير مٺا سائين جي وصال بعد حضرت سائين صاحبزادي خواجہ خليل الرحمان يا جن خلفاءَ درگاهون قائم ڪيون، ماڻهن کي الله جي ذڪر جي تلقين ڪئي ۽ انهن جي صحبتن ۾ هزارين نہ پر لکين ماڻهو فيضياب ٿيا ۽ ٿي رهيا آهن. اهي آستانا اڄ بہ قائم آهن. فيض ۽ برڪت اڄ بہ جاري آهي. اڄ بہ اتي لکين ماڻهو سڌري رهيا آهن. اها مرشد پير مٺا سائين جي راضي هجڻ جي نشاني آهي. اگر پاڻ راضي نہ هجن ها تہ هي فائدو ۽ فيض ڪيئن ٿئي ها ! اگر اجازت نہ هجي ها تہ فيض ڪيئن ملي ها!!

ملفوظات فضليه

حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليه اڪثر اوقات پنهنجي مرشد ڪريم جي ملفوظات قلمبند ڪندا هئا. پير قريشي صاحب جن ڪڏهن خوشطبعي ۾ فرمائيندا هئا ته اسان جي پاسي ۾ ڪرامًا ڪاتبين ويٺو آهي، جيڪو ٿا چئون سو لکي ٿو وٺي. اهي ملفوظات مخطوطي جي صورت ۾ اڃا به موجود آهي. ان جو ڪجهه حصو دربار عاليه رحمتپور شريف پاران جناب مولانا خدا بخش بيخرچ ڇپايو هيو. جيڪو اڄڪلهه ناپيد آهي. الله ڪري جو جلدي مڪمل ملفوظات ڇپجي اچي. اهي ملفوظات واقعي به تعليماتِ تصوف جو حسين مرقعه آهي.

قريشي ڪريم جا گفتا هجن ۽ مٺا سائين محبوب جو قلم هجي ان لکت ۾ روحانيت ڇا هوندي؟ ۽ ان جي چاشني جو عالم ڇا هوندو؟ چند سِٽُون پير مٺا سائين جي قلم سان لکيل تبرڪاً پيش آهن:

حضرت غوث الاعظم پيران پير جي ڪرامت:

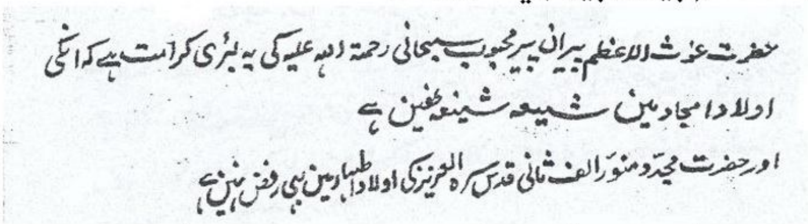
حضرت غوث الاعظم پیران پیر محبوب سبحانی رحمۃ اللہ علیہ کی یہ بڑی کرامت ہے کہ انکی
اولاد امجاد میں شیعہ شنیعہ نہیں ہے
اور حضرت مجدد منور الف ثانی قدس سرہ العزیز کی اولاد اطہار میں بھی رفض نہیں ہے

مان پيران پير جو ادنيٰ غلام آهيان ان جي مون مهرباني ڳاڻيتي ڪان به گهڻي آهي

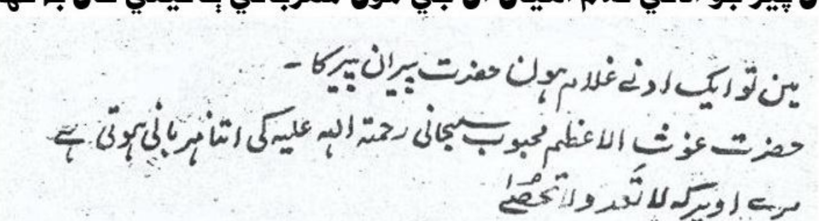
میں تو ایک ادنے غلام ہوں حضرت پیران پیر کا -
حضرت غوث الاعظم محبوب سبحانی رحمۃ اللہ علیہ کی اتنا مہربانی ہوتی ہے
میرے اوپر کہ لا تعد و لا تحصٰے

نقشبندي طريقي جي خوبي:

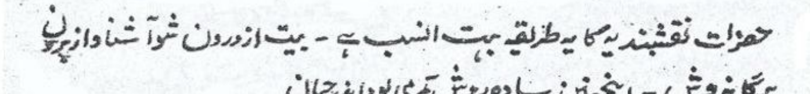
حضرات نقشبندیہ کا یہ طریقہ بہت انسب ہے - بیت از درون شو آشنا و از برون
بیگانہ وش - اینچنین سادہ روش کم می بود اندر جہان

ادب ضروري آهي:

حضرت شاہ بہاؤ الدین نقشبند بخاری رحمۃ اللہ علیہ ایک دن بیت الخلاء
مین داھنا پاؤن رکھا تو تین دن آپکی حالت بند ہوگئی

ملامتون فقيري جو پوش آهن:

قاضی صاحب مذکور نے عرض کیا حضرت لوگ بہت ملامت کرتے ہین
فرمایا ملامتین سے ڈرتے ہو تو ملامتین پارسل کرکے میرے پاس بھیج دیا کرو
ملامتین تو غلاف ہین فقیرون کا جیسا کہ قران شریف غلافون مین لپٹا ہوا
ہوتا ہے

نزول ارواح ڇا آهي ؟

نزول ارواح کی بابت بات چلی فرمایا ملا لوگ بولتے ہین یہ حلول ہے حالانکہ دراصل بروز
ھے انہون ملا ئون کو کیا پتہ اس حالت کا شاہ عبدالعزیز محدث دہلوی رحمۃ اللہ علیہ نے اسکی
بڑی تحقیق فرمائی ھے
فرمایا حضرت امام ربانی رحمۃ اللہ علیہ کا فیض ھے کہ پیر حقیقت صلوۃ کہلی ہوئی ھے اور کسی کو حقیقت
قران کہلی ہوئی ھے غرضیکہ فیض سے خالی کوئی نہین ہر ایک کا پیالہ لبریز ھے

عالمن کي نصيحت:

ہر عالم جو اپنے ظاہری علم مین یکتا دوران ہے اور علم باطن سے معرا اور نا دان ہے تو
منافق سمجھا جاویگا

تصوير جي نحوست :

حضور سراپا نور نے فرمایا ایکدن حضرت سید العارفین خواجہ غلام علی دھلوی تبرکات
کی زیارت کرکے واپس تشریف لائے تو انہون نے پیر حضرت قبلہ مرزا مظہر جان
جانان دھلوی قدس سرہ العزیز نے فرمایا آج آپمین ظلمت معلوم
دکھائی دیتی ھی اور دیکہین تو کیا دیکہین تبرکات مین تصویر رکھی ہوئی تھی

باب چوٿون: مَنَازِلُ الْاَبرَارِ وَاَسْفَارِ شَيْخِنَا مُحَمّد عَبْدُ الْغَفَّار وَمُرِيْدِيْهِ الْاَخْيَار

مَنَازِلُ الابرار

ڪاروانِ عُشاق منزل بمنزل

حضرت پير مٺا سائين کي جڏهن سندن مرشد ڪريم تبليغ جي ذميداري سونپي تہ پاڻ رات ڏينهن ان ڪم ۾ مصروف ۽ مشغول ٿي ويا. سندن تبليغ جو طريقو بہ عجيب هيو. سندن معمول هيو تہ جتي جهالت ۽ گمراهي گهڻي ڏسندا هئا، اتي مرڪز قائم ڪندا هئا. پوءِ ڇهہ ٻارهن مهينا يا سال ٻہ سال يا جيتري ضرورت سمجهندا هئا اوترو وقت اتي اهلِ خانہ سميت مقيم ٿي ويندا هئا ۽ مخلص مريدن جو ساٿ بہ ساڻ هوندو هيو. اتي سادگي واري طرز جي مسجد ۽ حويلي حجرا مسافر خانا بہ تعمير ٿي ويندا هئا. پوءِ ان مرڪز ۽ انجي پسگردائي ۾ تبليغ ڪندا هئا. سندن روحاني ڪشش تي علائقي جا ماڻهو جوق در جوق فوجّ در فوج سندن مجلسن ۾ ايندا هئا. پاڻ پنهنجي فيضانِ نظر سان انهن جي روحاني اخلاقي تربيت ڪندا هئا. پوءِ وري ڪنهن ٻئي ڳوٺ ۾ وڃي ديرو دمائيندا هئا. مرڪز تي رهڻ دوران مختلف ڳوٺن شهرن وستين واهڻن ۾ وڃي في سبيل الله دين جو پيغام پهچائيندا هئا. پوري زندگي پاڻ ائين تبليغ ڪيائون. مليل ڄاڻ مطابق پاڻ سترهن جاين تي نقل مڪاني ڪندي منزلون ڪيون اٿن. آخري منزل رحمتپور شريف لاڙڪاڻو بنايائون جنهن پلاري پُونءِ کي پنهنجي مزار مقدس جو شرف بخشيائون. انهن منزلن مان پنجاب ۾ سندن اباڻي ڳوٺ "لنگر" ۽ عاشق آباد، ۽ سنڌ مان دينپور ۽ نور پور جي مرڪزن تي ڪجهہ وڌيڪ قيام فرمايو اٿن. باقي منزلن تي مهينو ڇهہ مهينا يا سال ڪن رهيا آهن. هن باب ۾ اسان بيان ڪنداسين تہ پاڻ ڪهڙين جاين تي ڪيترو وقت قيام فرمايائون . ان ڪان علاوه پاڻ ڪٿي ڪٿي ۽ ڪهڙن ڪهڙن علائقن ۾ تبليغي سفر ڪيائون.

سنڌ ۾ سوجهرو:

اهو اهڙو وقت هيو جڏهن فتنا اونداهي رات وانگر ڦهلجي چڪا هئا. حق کي ناحق، ناحق کي حق سمجهڻ ۾ عيب ۽ عار نہ ٿي سمجهيو ويو. فسق ۽ فجور عام جام هيو. وارثانِ محراب و منبر ٿڪل مسافر وانگر ماڻهن مان نا اميد بنجي چڪا هئا. اهڙي ابتر حالات ۾ قادر پنهنجو ڪرم ڪري، پاڻهن مٺان پاڃهہ ڪري مٺا سائين محبوب کي مُصلح، مرشد ۽ مربي بنائي موڪليو. پاڻ فضلي فيض جا جهاز ڀري سنڌ ۾ تقسيم ڪرڻ آيا.

پاڻ سنڌ سونهاري ۾ حق ۽ سچ جو سوجهرو بنجي آيا. پاڻ عقائدِ اهلسنت، حنفي مذهب ۽ مجددي مسلڪ مٿان ماڻهن کي هلائي ڏيکاريائون. سندن نظر فيض اثر هئي. پاڻ نہ صرف ولي الله هئا پر ولي گر هئا. قربِ الاهي کان پري پيل هزارن کي ولي الله ۽ عارفِ بالله بنائي ويا. پاڻ سلف صالحين جي عملي تصوير هئا. خلف لاءِ محبت ۽ معرفت جي تنوير هئا. سندن اخلاق ڪريمانہ هئا ۽ تبليغ حڪيمانہ هئي. هر فرقي وارو ڪائنس اچي مستفيض ٿيندو هيو.

صحتِ عقائد بعد توجہ الي الله، عشقِ رسول، فڪرِ آخرت ۽ حقوق العباد سندن تبليغ جا بنيادي عنصر هئا. پاڻ قافلہِ عشاق جا حُدي خوان هئا. قادر ڪريم سندن آواز ۾ اهڙو ڪو اثر رکايو هيو جو جنهن ٻڌو سو موهجي پيو. سندن صورت ۾ صانعِ قدرت اهڙو ڪو محبت جو رنگ ڀريو هيو جو جنهن ڏٺو سو عاشق بنجي پيو. پاڻ پنهنجي اباڻن ڪکن مان دين جو درد ڪٺي نڪتا، جتان جتان وڪون واريندا ويا، مشڪ جا مَٽ هاريندا ويا. ماڻهو سندن پويان لڳندا ويا. ايڪن مان ڏهاڪا، ڏهاڪن مان سوَ، سون مان هزار، هزارن مان لک ٿي ويا. میں تنہا ہی چلا جانب منزل فقط * لوگ ملتے گئے کارواں بنتا گیا

پاڻ زندگي جو مقصد تبليغ دين بنائي ڇڏيو هيائون. ڏينهن رات ان ڪم ۾ مصروف رهيا. ڳوٺن توڙي شهرن ۾ تبليغ جو سلسلو جاري رکيائون. خدا جي مخلوق کي الله جا احڪام ٻڌائيندا رهيا ۽ فيضِ محمدي سان ماڻهن جي دلين کي منور ڪندا رهيا. دور دراز سفرن کان علاوه جن مقامات تي پاڻ ماڻهن جي تربيت وتعليم لاءِ روحاني مرڪز ۽ اصلاحي خانقاهون قائم ڪيائون. انهن جو مختصر بيان پيشِ خدمت آهي.

پنجاب ۾ ڦهريون مستقل مرڪز:

لنگر شريف

ڦهريون مرڪز

جيئن اڳ بيان ٿي چڪو تہ "لنگر شريف" جي بستي سندن اباڻو ڳوٺ آهي. هي بستي ضلعہ ملتان جي تعلقي جلالپور پير والا ۾ شهر جلالپور کان ڪجهہ ڪلوميٽر جنوب مغرب ۾ واقع آهي. هن بستي ۾ سندن ولادت ٿي، ننڍپڻ گذريو. تعليم ۽ تربيت جا مراحل طئي ڪيائون. جلالپوري جوان خواجہ فتح محمد رحمت الله عليہ کان قادري فيوضات حاصل ڪيائون. هن بستي ۾ رهڻ دؤران پاڻ حضرت پير قريشي رحمت الله عليہ سان بيعت ٿيا ۽ عشق الاهي ۽ معرفتِ محبوب جي سُرڪي پيتائون. پوءِ هتان جماعتون قطاري قريشي ڪريم رحمة الله عليه جي مجلسن ۾ وٺي ويندا هئا.

مٺا سائين جي جنم جي جاءِ واري اها بستي جيڪا تقريباً ڏيڍ سؤ سال اڳ آباد ٿي هئي سا اڄ بہ الحمد لله موجود آهي. سندن دؤر جي مسجد بہ اڃا تائين موجود آهي. مسجد سان گڏ ڏکڻ ۾ سندن والد "آبُ العُلَماءُ" حضرت خواجہ يار محمد رحمت الله عليہ جي مزار پاڪ موجود آهي. ان سان گڏ سندن ڀاءُ مولانا عبدالرحمان جي بہ مرقد آهي. ان ڳوٺ کان هڪ ڪلوميٽر ڪن پري شيخ اولياء جي قبرستان ۾ سندن وڏو ڀاءُ ۽ استاد مولانا محمد اشرف ۽ مولانا عبدالستار ابدي آرام فرمائي رهيا آهن ۽ سندن گهراڻي جي ڪافي ماڻهن جون مزارون بہ ان قبرستان ۾ آهن.

قريشي ڪريم جي لنگر ۾ آمد:

حضرت پير فتح محمد قادري رحمت الله عليہ جي وصال بعد پير مٺا سائين جيئن قريشي صاحب جي حلقہءِ ارادت ۾ آيا تہ پنهنجي ڀائرن ۽ ڳوٺ وارن کي حضرت قريشي جي بيعت جي ترغيب ڏنائون. ان جي نتيجي ۾ سندن والد ڪريم ۽ سندن ڀاءُ مولانا عبدالستار بہ پير قريشي رحمت الله عليہ جي بيعت ڪئي. قريشي صاحب ڪڏهن ڪڏهن بستي لنگر ايندا هئا. سنت ئي خواجہ يار محمد صاحب وصال ڪري ويا.

سندن وصيت مطابق کين مسجد جي ڀاهران ڏکڻ طرف دفنايو ويو. هڪ ڀيري حضرت قريشي صاحب رحمة الله عليه جماعت سان گڏ جڏهن لنگر ۾ آيا، هڪ ماڻهو کي ڏٺائون جيڪو حضرت يار محمد رحمة الله عليه جي مزار طرف پُٺي ڪري ويٺو هيو. پاڻ ان کي فرمايائون تہ اتان هٽي وڃ. الله جي ڪامل ولي ڏانهن پُٺي ڪري نہ ويهہ.

لنگر جو وڏيرو جذبي ۾:

هڪ ڀيري قريشي ڪريم رحمت الله عليہ جيئن حلقو مراقبو ڪرايو تہ بستي جي سربراهہ ملڪ واحد بخش چنڙ کي جذبو ٿي ويو. الله الله ڪندي ٻُل هنيائين تہ مسجد جي ڇت تي وڃي پيو. اتي غش پيو رهيو. جڏهن جذبو ختم ٿيس هوش ۾ آيو تہ ڇوڙڻ لڳو تہ مون کي هيٺ لاهيو. حضرت صاحب جن مشڪي فرمايس تہ جيئن چڙهي ويو هئين ائين هيٺ لهي اچ. پوءِ آهستي آهستي هيٺ لهي آيو.

چوندا آهن تہ : ' اَلْاَقَارِبُ كَالْعَقَارِب مائٽ مثل وڇون جي آهن.

جيئن وڇون جو ڪم ڏنگڻ آهي تيئن مائٽن جو ڪم بہ ڏنگڻ هوندو آهي. پير مٺا سائين جي والد جي وصال بعد لنگر ۾ ساڻن تمام گهڻيون مخالفتون ۽ مائٽن پاران دل آزاريون ٿيون. پوءِ پاڻ اتان الله جي رضا خاطر نقل مڪاني ڪري ٻئي ڳوٺ طرف نڪتا.

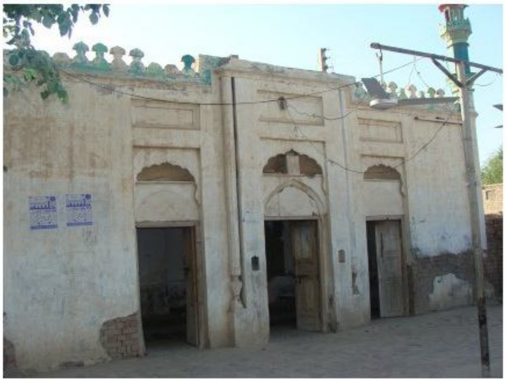

مٺا سائين جي اباڻي ڳوٺ جي مسجد

سندن والد ۽ ڀاءُ جون مزارون

پنجاب ۾ ٻيون مرڪز:

بختياري شريف

ٻيون مرڪز

ڪُلهي پيٽ موضع بختياري لڳ اُچ شريف تحصيل احمد پور شرقيہ ضلع بهاولپور. هن ڳوٺ ۾ پير مٺا سائين رحمت الله عليہ ڪجھ وقت قيام ڪيو هيو. سندن فرزندِ جليل حضرت خواجہ محمد خليل الرحمان رحمت الله عليہ جي ولادت بہ هن شهر ۾ ٿي هئي. خواجہ خليل الرحمان جي والده جو وصال بہ هتي ٿيو هيو. سائڻ جي قبر بہ هن قريہ جي قبرستان ۾ آهي.

مولانا خدابخش ظامي بيان ڪيو تہ هڪ ڏينهن رحمتپور شريف ۾ آءُ صاحبزادي خواجہ خليل الرحمان جي حضور ۾ ويٺل هيس، مولانا بيخرچ بہ موجود هيو. هڪ ماڻهو آيو. پاڻ ان سان نهايت محبت الفت ۽ سڪ سان مليا. اسان کي عجب لڳو، هي ڪير ماڻهو آهي؟ جنهن سان پاڻ ايڏي الفت فرمائي رهيا آهن. پاڻ اسان ڏانهن نهاري فرمايائون تہ هي ماڻهو بختياري جو آهي. هي ۽ آءُ هڪ ڏينهن پيدا ٿيا آهيون. ان ماڻهو جي ڏاڙهي اڌ ڪاري اڌ سفيد هئي ۽ حضرت جن جي سونهاري بلڪل سفيد هئي.

بختياري ۾ رهائش دؤران پاڻ ڪافي سفرن ۾ حضرت پير قريشي رحمت الله عليہ جا همرڪاب رهيا.

پنجاب ۾ ٽيون عارضي مرڪز:

ککسي شريف

ٽيون مرڪز

اچ شريف کان ٽي ميل ڏکڻ ۾ ڳوٺ ککسي واقع آهي. تعلقو احمد پور شرقيہ ضلعہ بهاولپور آهي. هتي جي رهائش کين خلافت جي ملڻ کان اڳ جي آهي. تحصيلِ علم جي دستارِ فضيلت حاصل ڪرڻ بعد پاڻ هن ڳوٺ ۾ ڪجهہ وقت قرآن ۽ حديث جو درس بہ ڏنو هئائون. هتان جي جماعت ڪي پاڻ حضرت پير قريشي رحمت الله عليہ جي دربار تي وٺي ويندا هئا. هڪ ڀيرو هن ڳوٺ ۾ قريشي صاحب ڪي وٺي بہ آيا هئا.

دل واري ڪي دلجاءِ:

سندن هڪ پيارو دل وارو پاڙيسري نصيرالدين نالي هيو. ان جي گهرواري بيمار ٿي پئي. ويڄن وس ڪيا پر صحت سالم نہ ٿيس. نيٺا نيٺ طبيبن مرض ڪي لاعلاج قرار ڏئي مريضہ ڪي موٽائي ڇڏيو. چيائون بچڻ جي آس اميد اجائي آهي. ان اچي پير مٺا اڳيان عرض ۽ آزي ڪئي. پاڻ نصيرالدين ڏانهن نهاري فرمايائون ميان موت جو مالڪ الله آهي. طبيب لغو ٿو چوي اوهان ٻئي الله جو ذڪر گهڻو ڪيو. مائي ڪونہ ٿي مري. ولي الله جي دعا رنگ لاتو. مائي موت جي منهن مان موٽي آئي. صفا نو بنو بنجي پئي. پوءِ بہ پندرهن سال جيئري رهي پر مڙس مرحيات ان کان اڳ اجل جو نشانو بنجي ويو.

پنجاب ۾ چوٿون عارضي مرڪز:

بوبڪ شريف

چوٿون مرڪز

ضلع بهاولپور تعلقو احمد پور شرقيہ موضع بوبڪ هي بستي احمد پور شرقيہ شهر جي اوڀر ۾ تقريباً ڏيڍ ميل جي مفاصلي تي آهي. پاڻ ڪجھ عرصو هتي بہ رهيا هئا. هتي پاڻ درس تدريس بہ ڏيندا هئا.

پنجاب ۾ پنجون عارضي مرڪز:

محراب والا

پنجون مرڪز

هي بہ ضلع بهاولپور جي تعلقي احمد پور شرقيہ جي ننڍي بستي آهي. جيڪا احمد پور جي اوڀر ۾ ڪلوميٽر ڪن قريب آهي. ان جو نالو محراب والا آهي. هتي پاڻ ڪجھ وقت لاءِ درس تدريس جي خدمت سرانجام ڏني هئائون. ان دؤران ڪين حضرت پير قريشي رحمة الله عليه پاران خلافت بہ عطا ٿي. پوءِ تہ پاڻ همہ تن و گوش تبليغ دين ۾ مصروف ٿي ويا. خلافت ملڻ شرط سندن آواز ۽ انداز ۾ انقلاب اچي ويو. پاڻ جتي بہ ويا ٿي تہ ماڻهن ۾ هڪ زبردست ديني، روحاني ۽ اخلاقي انقلاب آڻيندا ويا ٿي.

سندن فيضانِ نظر ۽ فيضان صحبت سان هزارين دليون آباد ۽ نورِ هدايت سان منور ٿيڻ لڳيون. فقيرن تي وجداني ڪيفيتون طاري ٿيڻ لڳيون. ڪي ذڪر الاهي ۽ عشقِ الاهي ۾ مجنون ۽ مفتون بنجي ٿي پيا تہ ڪي ذڪر جهونگاريندا ٿي رهيا . فقيرن جي گهر گهر مان ذڪر جون تنوارون ٻڌڻ ۾ اچڻ لڳيون . ڪين غربت مسڪيني بہ تمام گهڻي هئي پر پوءِ بہ پاڻ ڪنهن ڪان سوال نہ ڪيائون. نہ چندو ڪيائون . الله تي توڪل رکندي مفت ۾ دين جي خدمت ڪندا رهيا.

پنجاب ۾ ڇهون مستقل مرڪز: **رهائش ست سال**

جذبي والي بستي

ڇهون مرڪز

هي بستي شهر احمد پور شرقيہ جي اولهہ ۾ ٽي ڪلوميٽرن جي مفاصلي تي بهاول نهر جي پير ۾ آهي. هن بستي جو اصل نالو ”بستي آرائين“ هيو. پوءِ جڏهن الله جي ڪامل ولي جا قدم لڳا تہ هر طرف جذبا جوش جاري ٿي ويا. ماڻهو ٻنين ٻارن، ڪمن ڪارين ۾ بہ الله الله ڪندي جذبن ۾ اچي ويندا هئا. پوري بستي جا باسي سندن مريد ٿيا. هر گهر ۾ ذڪر جي تنوار ۽ جذبن جي جهونگار جاري ٿي وئي. ڪثرتِ جذبہ وذڪر سبب هي بستي ”جذبي والي بستي“ جي نالي سان مشهور ٿي وئي. جيڪا اڄ تائين بہ ان نالي سان سڏي وڃي ٿي. هن بستي ۾ پاڻ تقريباً ست سال رهيا هئا. هتان ڪان پاڻ دور دراز جا سفر بہ ڪيائون ۽ هن بستي ڪان پوءِ پاڻ عاشق آباد منتقل ٿي ويا.

جانورن مٿان ٻاجهہ: هن بستي جي رهواسي ميان عبدالخالق ٻڌايو تہ جڏهن مٺا سائين محبوب هتي رهندا هئا تہ هڪ ڪُتِي گاڏي هيٺان اچي مري وئي ان جا ٻچا رڙي رهيا هئا. پاڻ فقير الله وسائي کي فرمايائون هي ڪتي جا ٻچڙا رڙي رهيا آهن، ڇا الله اسان ڪان هنن جو نہ پڇندو. پوءِ فقير انهن کي کير پياريندو رهيو تانجو وڏا ٿي روانا ٿي ويا.

ذڪر جاري: هتان جي ڳوٺاڻي غلام حيدر چيو تہ سندس ماءُ مٺا سائين جي مريدياڻي هئي، مرڻ مهل بہ سندس دل هلي رهي هئي ۽ انهيءَ ئي حالت ۾ کيس دفنايو ويو.

ڪٽو مٺو ٿي ويو: خليفہ عبدالرحمان جي پٽ غلام فريد صاحب ٻڌايو تہ جذبي والي بستي ۾ هڪ ٻير جو وڻ هوندو هيو، جنهن جو ميوو مِٺو نہ هوندو هيو ۽ ان وقت ميوي جي موسم بہ نہ هئي. مٺا سائين جن فرمايو تہ فقيرو! هن وڻ جو ميوو ڪيئن آهي؟ چيائون ڪٽو آهي. فرمايائون ”ميوو مٺو آهي“. جڏهن وڻ ۾ ميوو پيدا ٿيو تہ اهو ڏاڍو مٺو پيدا ٿيو. ان ڪان پوءِ اهو وڻ هميشہ مٺو ۽ لذيذ ميوو ڏيندو رهيو.

موجوده بستي:

اتي ويھہ مربع فوٽ جي هڪ ننڍڙي قديم مسجد موجود آهي جيڪا مٺا سائين جو مرڪز هئي. فقير حاجي عبدالرحمان آرائين سندن خدمتگار هيو. هن وقت سندن پوٽو حاجي عبدالخالق آهي. ان سان ملاقات ٿي اهو اٺ سال خواجہ خليل الرحمان جي وقت ۾ دربار رحمتپور ۾ مؤذن رهيو آهي. هن بستي جي قريب هڪ ٻي بستي غريب آباد بہ آهي جتي بہ پير مٺا سائين جي جماعت هئي. پير مٺا سائين جي وصال بعد بہ هتان جي جماعت لاڙڪاڻي ايندي هئي. پوءِ دربار سان رابطو منقطع ٿي وڃڻ سبب ڪنهن ٻئي فِرقي جا فقير ٿي ويا.

جذبي والي بستي جي مسجد جيڪا سٽ سال مٺا سائين ﷬ جو تبليغي مرڪز هئي.

هن وقت حاجي غلام حيدر، حاجي عبدالرحمان، ملڪ الله وسايو قوم آرائين هن بستي جا چڱا آهن. مسلڪ مٽائڻ جي باوجود بہ حضرت صاحب جا ڏنل سبق ۽ مراقبو وغيره معمولات جي مطابق هتي ڪيا ويندا آهن. هن ڳوٺ ۾ رهڻ وارا سڀئي ماڻهو باشرع ۽ نماز جا پابند ۽ عورتون بہ نماز جون پابند آهن اڄ بہ پوري بستي جو ڪوبہ ماڻهو ڪنهن بہ نشي جو عادي نہ آهي. نہ ئي ڳوٺ ۾ ڪنهن بہ قسم جو ڪو غير شرعي ڪم ڪرڻ جي اجازت آهي حتيٰ ڪہ ٽي وي ۽ ريڊيو وغيره بہ ڪنهن وٽ نہ آهي.[1]

---

[1] اسان اتي پهتاسين تہ مسجد جي قريب هڪ گهر مان تلاوت جو آواز اچي رهيو هيو. ٻئي گهر مان ننڍڙين ٻارڙين جي وضو ۽ غسل جون دعائن ياد ڪرڻ جو شور ٻڌڻ ۾ آيو. بستي جا ماڻهو اڪثر ڏاڙهين وارا هئا. هن وقت انهن جو تعلق درگاهہ شريف ڪان ڪتيل هيو ۽ اهي جهادي تنظيم سان وابستہ آهن. مسجد جو امام حرڪة المجاهدين ضلع رحيم يار جو ذميدار هيو. ماڻهو ڏاڍا خليق هئا.
پير مٺا سائين رحمة الله عليہ جي قدمن جي سرهاڻ اڄ بہ علائقي مان اچي رهي هئي.

پنجاب ۾ ستون مستقل مرڪز: **رهائش اندازاً ست سال**

عاشق آباد شريف

ستون مرڪز

جذبي والي بستي ۽ ان جي آس پاس ۾ جڏهن گهر گهر ۾ ذڪر جاري ٿي ويو. ماڻهو سعادت واري راهه جا راهي بنجي ويا تہ پاڻ محبت جي مشعل ڪٺي ڪنهن ٻئي علائقي کي روشن ڪرڻ لاءِ علائقي جي تلاش شروع ڪيائون. سندن مرشد حضرت قريشي رحمة الله عليه فرمائيندا هئا تہ درگاهہ ۽ ديني مرڪز لاءِ اهڙي جاءِ منتخب ڪجي جنهن جي هڪ طرف ڪان آبادي هجي تہ ٻئي طرف ڪان وري جهنگل هجي. ماڻهن جي اچ وڃ لاءِ سواري جي سهولت هجي. جَرَ جو پاڻي مٺو هجي. اهڙي جاءِ تلاش ڪندي پاڻ **چني ڳوٺ** ڪان چار ڪلو ميٽر ڪن اتر طرف هڪ علائقي جو انتخاب ڪيائون. جنهن ۾ مذڪوره سهولتون سڀ هيون. شهر جي شور ڪان بہ ڪجهہ پري هئي ۽ اچڻ وڃڻ وارن لاءِ سواري جي سهولت بہ هئي. جاءِ سندن طبيعت موافق هئي ۽ اصل ڳالهہ هيءَ تہ ان علائقي ۾ تبليغ جي اشد ضرورت هئي.

جڏهن اتي جايون تيار ٿي ويون تہ قريشي ڪريم بہ اتي تشريف فرما ٿيا. آس پاس سَرَن جا ٻُوڙا تمام گهڻا هئا. پاڻ ڪجهہ وقت جهنگل ۾ گهمندا رهيا واپس اچي فرمايائون تہ اسان کي هن جهنگل مان بہ لطف پئي آيو ۽ ٻوڙن تي نور وسندي نظر پئي آيو. پوءِ جماعت جيڪا ساڻن همسفر هئي، انهن سان مشوره ڪيائون تہ هن جاءِ جو نالو ڪهڙو رکجي؟ سڀني جدا جدا نالا چونديا. هڪ هندستاني عالم عرض ڪيو تہ هن ڳوٺ جو آباد ڪرڻ وارو اوهان جو هڪ عاشق آهي ان ڪري هن ڳوٺ جو نالو "عاشق آباد" رکجي. ڪين اهو نالو ڏاڍو وڻيو پوءِ نالو "عاشق آباد" رکيائون. بعد ۾ ان جهنگل ۾ جتي بہ پاڻ پنهنجا قدم مبارڪ گهمايا هئائون، اها سموري زمين شهر جي آباديءَ هيٺ اچي ويئي. هن ديني درسگاهہ ۾ هند سنڌ ۽ پنجاب جي اڪثريتي علائقن جا ماڻهو اچڻ لڳا.

عاشق آباد ۾ عشاقن جو ميلو:

ننڍڙي مسجد. فقيرن جي رهڻ جا ٻہ ڪمرا. اڳيان وڏڪار. پاسي ۾ سندن رهائش جي حويلي. حويلي ۾ اندر ڏاڙهون جا وڻ هوندا هئا. فقير تڪر جي پاڙن ۾ ننگر ڪائيندا هئا. سنڌ جي جماعت بہ وڏي تعداد ۾ هتي ايندي هئي. جتان پوءِ قريشي صاحب ڏانهن ويندا هئا. هتي پاڻ هرمهيني جي ستاويهين رات جلسو مقرر ڪيائون. جماعتون جوق در جوق اچڻ لڳيون. جذبا جوش جاري ٿي ويا. هتان ڪان پاڻ ڏورانهان سفر بہ ڪيائون. خَطن جي ذريعي تبليغ بہ ڪيائون. سندن خطن مان اڪثر خط عاشق آباد جي دؤرانيہ جا آهن.

عاشق آباد ڪان سنڌ جا سفر:

عاشق آباد ۾ رهائش دؤران پاڻ گهڻا ڀيرا سنڌ جا سفر بہ ڪيائون. انهن مان ڪي سفر پنهنجي پير روشن ضمير قريشي ڪريم جي رفاقت ۾ پڻ ڪيا هئائون، جن جو سربستو احوال پاڻ پنهنجي قلم سان ملفوظات غفاريہ ۾ لکيو اٿن.

باڳي ڀنڀي جي ڳوٺ ۾ پهرين تبليغ:

منهنجا والد ڪريم حضرت محبوب الاهي رحمة الله عليه فرمائيندا هئا تہ حضرت پير مٺا سائين سنڌ ۾ سندن اوائلي تبليغ جو قصو خود بيان فرمائيندا هئا تہ:

”هي عاجز جڏهن پهريون ڀيرو ڏهرڪي ۾ آيو. هڪ ڳوٺ ۾ آيس تہ ملان ڪان پڇيم تہ مسجد ڪاڏهون آهي تہ چڙٻ سان چيائين اها سامهون اٿئي ڀيو ڪاٿهون آهي! مسجد طرف ويس. ڪؤنرو ڪٽي ڪوهہ تان وضو لاءِ پاڻي ڀرڻ آيس. هڪ عورت پاڻي پئي ڀريو ان کي چيم. چوڻ لڳي هٿ ڪونہ اٿئي ڇا! دل ۾ چيم خدايا تون پناهہ ڏي هتان جا ماڻهو ڪيڏا سخت آهن. هنن کي ڪيئن تبليغ ڪندس؟ اجان جو مسجد ۾ وڃان تہ اندر ڪُتي ٻچا ڄڻيون ويٺي آهي. مون کي ڏسي اُلر ڪيائين مون بہ لٺ سڌي ڪئي پوئتي هٽي مسجد جي ٻئي طرف کان دري هئي ان مان نڪتس تہ وچي گهرن ۾ پيس عورتن کي پردو ڪونہ هيو. گهر جي صحن تي پيو قران. پوءِ ساڳي دري مان گهڙي مسجد ۾ آيس ٻاهر مسجد مان نڪتس تہ گهٽي ۾ هڪ ملان نظر آيو. اهو گهر وٺي ويو رات رهايائين ذڪر بہ پڇيائين ڏاڍي محبت ٿيس. ٻين کي بہ ذڪر پڇرايائين اتي هڪ نوجوان بہ ذڪر پڇيو. موٽي ڳوٺ ويس تہ ان نينگر کي ڏاڍي محبت لڳي.

ڳوٺ ۾ رهڻ نہ آيس اتي پنجاب اچي پهتو. تنهن وقت منهنجو مرشد بہ سنڌ جي سفر تي ويٺو هيو. ان نينگر کي چيم تہ تون وڃي سائينجن کي دعوت ڏي تہ جڏهن سنڌ هلن تہ اوهان جي ڳوٺ بہ هلن تہ ساري ڳوٺ کي دين جو رنگ لڳي ويندو. نينگر دعوت ڏيڻ ويو. پويان ان جو پيءُ سنڌ کان اتي آيو. ڏاڍو ناراض هجي چيائين کو جادوگر آهين منهنجي پٽ کي جادو هنيو اٿئي. مست ٿي ويو آهي. ان کي سهڻي طرح سمجهايم تنهنجو پٽ مست نہ ٿيو آهي الله اوهان سان ڀلائي ڪئي آهي، تنهنجو ٻچو صالح ٿي پيو آهي. پوءِ مس راضي ٿيو. پوءِ جڏهن حضرت قريشي صاحب جن ان ڳوٺ ۾ آيا تہ سارو ڳوٺ نمازي ٿي ويو. مسجد کي صفا ڪيائون. امام مقرر ڪيائون نماز با جماعت جاري ٿي. پوري ڳوٺ ۾ جذبو چالو ٿي ويو. جيڪو ڪين ڏسي ان کي جذبو ٿي وڃي. ماڻهو منهن ڍڪي هلن متان نظر پوي ۽ جذبو نہ ٿي وڃي. شهر جو وڏيرو مُنهن کي گهنڊ هڻي نماز پڙهڻ آيو. ڏاڍيان صلواة پڙهندو اچي. هن جو گمان هيو تہ صلواة پڙهڻ واري تي جادو جو اثر نہ ٿيندو آهي. جيئن سائينجن تي نظر پيس تہ جذبو چالو ٿي ويس. جنهن عورت کوئرو نہ ٿي پيري ڏنو ان تي انئي پهر جذبو هوندو هيو“.

باگوپتو جي جامع مسجد صوفياء مسجد جي در جي مٿان اهو هجرو جنهن ۾ پير قريشي ۽ پير مٺا سائين رهندا هئا.

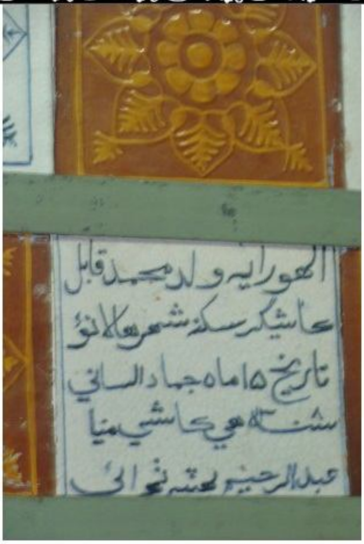

مسجد جو تاريخي ڪتبو — مسجد جي ڇت جي ڪاشيءَ تي لکيل ڪتبو

1308 هه جي تعمير ٿيل مسجد ان ئي حال ۾ اڄ بہ موجود آهي. هن تاريخي مسجد جنهن جو سنگِ بنياد حافظ الملة حضرت حافظ محمد صديق ڀرچونڊي وارن رحمة الله عليه پنهنجي هٿن مبارڪن سان رکيو هيو. هن مسجد ۾ حضرت پير قريشي رحمة الله عليه ڪافي ڀيرا تشريف فرما ٿيا هئا. پوءِ هيءَ مسجد غفاري فيوضات جو مرڪز بنجي وئي هئي.

باگي پٽي ۾ مٺا سائين رحمة الله عليه جو ويهه روزه قيام: ملفوظات غفاريہ ۾ آهي تہ:

حضور قبلہ عالم رحمۃ اللہ علیہ کی اجازت سے یہ عاجز جب تبلیغ سلسلہ میں پچھلی دفعہ سندھ میں آیا تو اس گاؤں میں بیس دن قیام کیا تھا۔ گاؤں کے سب لوگ مرد عورتیں بیعت ہوئے۔ (ملفوظات غفاریہ : ص ۳۴)

باگي پُٽي ۾ فيض نبوي جو دڪان: باگي پٽي جا ماڻهو قريشي ڪريم وٽ دعوت لاءِ ويا تہ پاڻ فرمايائون: ہم انشاء اللہ باغہ بھٹہ میں فیض نبوی کا دوکان کھولیں گے۔ (ملفوظات غفاریہ : ص ۳۴)

"سخن مقبول را رد نباشد" الله تعاليٰ پنهنجي پيارن جي گفتي کي رد نہ ڪندو آهي. واقعي ٿيو بہ ائين. قريشي صاحب جن جي وڃڻ کان پوءِ ان شهر ۾ پير مٺا سائين جي آمدو رفت جو سلسلو جاري ٿيو. تبليغي ڪم وڌندو رهيو، ماڻهو ذڪر فڪر ۽ طريقي عاليہ ۾ داخل ٿيندا ويا. ساري مسجد نمازين ۽ ذڪر وارن سان ڀرجي ويئي. سندن نوراني نظر ۾ اهڙو تہ اثر هيو جو جنهن ڏانهن بہ نگاهہ ٿي ڪيائون، ان کي محبت خداونديءَ ۾ مست بنائي ٿي ڇڏيائون. پهريائين اهي دين کان بيگانا هئا.

هر قسم جي برائين ۾ ڦاٿل هئا پر جڏهن حضرت صاحب جن جي حلقهءِ ارادت ۾ داخل ٿيا تہ نيڪ نمازي، تهجد گذار ۽ با اخلاق انسان بنجي پيا. جماعت مٿان ايڏو تہ جوش، جذبو ۽ جنون غالب هيو جو راتين جون راتيون گذري وينديون هيون پر فقيرن جي دانهن فرياد پوري نہ ٿيندي هئي. ڪيترا واقعا اهڙا بہ ٿيا هئا جو رمضان شريف ۾ سومهڻي نماز پڙهي جو جماعت حلقہ مراقبو ڪندي هئي تہ انهن جي مٿان اهڙي تہ حالت طاري ٿي ويندي هئي تہ ڪين روزي رکڻ مهل ماني کائڻ جي بہ وٿي نہ ملندي هئي، تان تہ انهيءَ عشق مستيءَ ۾ صبح جي اذان اچي ويندي هئي ۽ بنا کائڻ جي روزي جي نيت ڪري ڇڏيندا هئا. مسجد جي سامهون اوڀر طرف هڪ کوهہ هوندو هيو جنهن مان شهر جا اڪثر ماڻهو پاڻي ڀرڻ ايندا هئا. پاڻي ڀرڻ وقت ماڻهو منهن جي مٿان ڪپڙو وجهي، ڪنڌ هيٺ ڪري ڊوڙا ٿي، جلدي پاڻي ڀري ويندا هئا، مٿان سائينجن جي مٿن نظر نہ پئجي وڃي. سندن خيال موجب حضرت صاحب جن جادوگر آهن ۽ سندن اکين ۾ بہ جادوءَ جو سرمو آهي، جنهن ڏانهن بہ نيڻ کڻي نهارين ٿا تہ ان کي مست ۽ مدهوش بنائي ٿا ڇڏين. ان طرح پاڻ عاشق آباد ۾ رهائش دوران سنڌ جي گهڻن علائقن جا سفر ڪيائون، جن جا اشارا سندن عاشق آباد مان لکيل خطن ۾ ملن ٿا. سندن صحبت ۾ سنڌ جا گهڻا ماڻهو نيڪ ٿي پيا. چور، زاني، بدڪار شخص بہ سڌري صالح سدورا بنجي پيا.[1]

سنڌياڻي سان شادي: عاشق آباد مان جڏهن پاڻ سنڌ ۾ ايندا هيا تہ سنڌ ۾ حلقهءِ مريدين وڌندو ويو. پاڻ بي طمع بي لالچ ٿي دين جي خدمت ڪيائون تہ وري سنڌي ماڻهن بہ ڪين جيءَ ۾ جايون ڏنيون. سر ساهہ جان مال ٻار ٻچا قربان ڪرڻ لاءِ تيار رهندا هئا. ان سڪ ۽ صداقت ۾ ڪنڊياري تعلقي جي دريائي ڪچي ۾ "**جاڙي جي ڳوٺ**" وارا ايترو اڳتي هئا جو ان ڳوٺ جي هڪ محبت واري فقير محمد سليمان ڪلهوڙي پنهنجي نياڻي سندن نڪاح ڏني. جڏهن پاڻ واپس عاشق آباد آيا تہ اتي سندن هڪ اهلِ ذڪر صاحبِ ڪشف مريدياڻي هئي. ان عرض ڪيو سائين اوهان سنڌ ۾ شادي ڪئي آهي؟ فرمايائونس

---

[1] 21 محرم الحرام 1431 هہ جي رات حضرت مولانا محمد امين الدين خليلي جي معيت ۾ ڳوٺ باگو پٽو وڃڻ ٿيو. اهي آثار اکين سان ڏناسين. مقامي ماڻهن سان ملياسين. ڪجهہ پير مرد موجود هئا جن قريشي ڪريم جو ديدار بہ ڪيو هيو انهن کان احوال ورتاسين.

توکي ڪنهن ٻڌايو؟ چيائين ڪالهه آءٌ وضو ڪري نماز لاءِ ويٺي هئس تہ دل ۾ القاء ٿيو تہ حضرت پير مٺا سنڌ ۾ شادي ڪئي آهي. فرمايائون تہ اها صحيح ڳالهہ آهي.

عاشق آباد ۾ مخالفتون:

اهو قدرتي قانون آهي تہ حق وارن جي هميشہ مخالفت ٿيندي رهي آهي. عاشق آباد ۾ جيئن دين جو ڪم ٿيو تيئن مخالفتون بہ چوٽان چوٽ ٿيون.

فقير عبداللطيف عباسي دينپوري سندس اکين ڏٺو واقعو بيان ڪيو تہ: حرن جي خلاف جيڪا حڪومتي وٽ پڪڙ ڌڪڙ ٿي هئي، ان ۾ ڪنهن مخالفَ ماڻهو پوليس وٽ حضرت صاحب جن جي خلاف درخواست ڪئي تہ سائينجن وٽ حر مجاهد اچن ٿا. وٽن اندر تهہ خانا آهن ۽ وڏو بارود آهي. چيائين اسان هڪ ڏينهن ويٺا هئاسين تہ پوليس جون گاڏيون ڀرجي آيون. پوري عاشق آباد کي ڪڙو چاڙهيائون. سائينجن حويلي شريف ۾ هئا. صوبيدار ڏاڍي سختي سان پيش پي آيو. پوءِ پاڻ جڏهن نماز لاءِ نڪتا ۽ صوبيدار جي نظر سندن نوراني چهري تي پئي تہ جهڪي ويو. پاڻ خليفي خاوند بخش کي فرمايائون تہ: آفتابہ ليکر آئو اول نماز ادا کريں پھر ان سے بات کریں گے. پاڻ اطمينان سان نماز پڙهي دعا گهري پوءِ صوبيدار سان مليا. ان اها درخواست ڪڍي ڏيکاري.پاڻ مسڪرايا. فرمايائون پردو ڪرايون ٿا. پوءِ اوهان ڀلي ڏسو. صوبيدار چيو تہ اوهان جي چهري کي ڏسي اسان کي تسلي ٿي وئي آهي تہ اها ڪوڙي درخواست آهي جيڪا ڪنهن مخالف ڪرائي آهي. اوهان اگر مناسب سمجهو تہ هڪ ڀيرو چاچڙان هلو. اسان جي وڏي آفيسر سان ملو. پوءِ اڄ هلو تہ بهتر اسان وٽ گاڏين ۾ ٻن ماڻهن جي جاءِ خالي آهي. نہ تہ پوءِ اوهان پنهنجي مرضي سان جڏهن بہ اچو. پاڻ فرمايائون اسان هلڻ لاءِ تيار آهيون. انهن چيو اسان صبح جو اوهان کي کڻڻ ايندا سين. پوءِ پاڻ رات جو سائين صاحبزادي خواجہ خليل الرحمان ۽ خليفي خاوند بخش کي استخارا ڪرڻ جو حڪم ڏنائون. صبح جو سويل نماز ادا ڪري ويٺا استخارا وارن ڪاميابي جي خوشخبري ٻڌائي. پوءِ اهي سپاهي بہ آيا. پاڻ نڪتا تہ خليفو سعد الله ۽ ان جو پٽ حبيب الله بہ ساڻن گڏ هليو. انهن سان گڏجي چاچڙان ويا. اتي جڏهن ان آفيسر جي سائينجن مٿان نگاهہ پئي تہ وڏي ادب سان اٿي

مليو. صوبيدار کي چند پٺيائين تہ بزرگن کي تو چو هت اچڻ جي تڪليف ڏني آهي. اسان خود اتي هلي سندن ديدار ڪيون ها. پوءِ پاڻ شام جو واپس عاشق آباد موٽي آيا.

عاشق آباد جا احوال :

- عاشق آباد ۾ پاڻ فقيرن کي فرمايائون تہ پهرو ڏيندا ڪيو.
- سنڌ جا گهڻا فقير اتي رهندا هئا. اڪثر ڪري پهريدار سنڌي هوندا هئا.
- اهو سندن مسڪيني جو عجيب دور هيو. نہ ڪنهن ڪان گهر نہ سوال، نہ چندو نہ چوپڙي، جماعت اچي تہ انهن کي پنهنجي گهران ننگر کارائن.
- رات جو جنب تي اٺو پيئو وجي تہ پاڻ بہ پنهنجي گهر وارين سان گڏ جنب پيمائن.
- هڪ ڀيري سڀ جماعت کي گهرائي انهن کي وضو ڪرڻ سيکاريائون.
- خليفو سعد الله ۽ انجو پٽ خليفو حبيب الله عاشق آباد ۾ رهندا هئا.
- خليفو خاوند بخش بہ اڪثر اوقات اتي رهندو هيو.
- عاشق آباد مان سنڌ ۾ گهڻي ۾ گهڻا تبليغي خط خليفي رحمة الله کي لکيائون.
- عاشق آباد ۾ ستاويهہ رمضان تي ساليانو ڏهاڙو ملهائيندا هئا.
- عاشق آباد مان پنهنجي هڪ مخلص سنڌي خليفي شاهہ صاحب کي لکيل هڪ خط ۾ پاڻ کي " فقير حقير لاشئ خاک نشیں ساکن اور عاکف باب اللہ" ڪري لکيائون.
- پاڪستان نهڻ واري سال پاڻ سنڌ ڏانهن اسريا.
- مولوي قمر الدين ولد مولوي عبدالله ڀٽي جي ولادت ٿي تہ پاڻ پنهنجي هٿن سان ان کي سُتي پياريائون.

سنڌين سان محبت :

پاڻ فرمايائون تہ هڪ ڀيري آءُ ۽ مولوي عبدالمالڪ صاحب پاڻ ۾ ڳالهيون ڪري رهيا هئاسون تہ مولوي عبدالمالڪ چيو دل گهري ٿي جيڪر حضرت صاحب جن تبليغ لاءِ هندستان ڏانهن موڪلين تہ ڏاڍو چڱو، چو تہ هندستان ۾ اڪثر علم وارا آهن ۽ هن نعمت جو ضرور قدر ڪندا. جنهن تي مون بہ ڪيس ٻڌايو تہ مولوي صاحب! منهنجي تمنا آهي تہ جيڪر پاڻ مون کي سنڌ ڏانهن موڪلين تہ ڏاڍو ستو چو تہ سنڌي ماٺهو الله وارن جا عاشق آهن. پوءِ پاڻ فرمايائون تہ ننڍپڻ ۾ آءُ ڏسندو هوس تہ سنڌي مرد، عورتون پيرين پيادل

حضرت غوث بهاؤالحق ملتاني رحمة الله عليه ڏانهن ويندا هئا. پڻ سبب سندن پير ڦاٽي پوندا هئا انهن مان رت وهندو هُين. پوءِ بہ ڦٽن کي اڳڙيون ويڙهي وري اڳتي روانا ٿيندا هئا. سندن اهڙي سڪ ۽ صداقت ڏسي، هن فقير کي بہ دل ۾ سنڌ ڏانهن تبليغ ڪرڻ جو شوق پيدا ٿيو. پاڻ فرمايائون تہ اسان جو ڳوٺ درياء جي ڪناري تي هيو، تنهنڪري اهي سنڌي، رات جو اسان وٽ رهي، صبح جو درياء پار ڪري پوءِ اڳتي ويندا هئا. مون کي ياد آهي تہ منهنجو والد ماجد رحمة الله عليه منهنجي مٿي تي ماني رکندو هيو، جيڪا آءُ ڪٽي کين کارائيندو هوس. پاڻ فرمايائون تہ حضرت پير قريشي رحمة الله عليه جن کي "ڪشف القلوب" گهڻو ٿيندو هيو. اهو ئي سبب آهي جو پاڻ بنا ڪنهن عرض ڪرڻ جي خليفي عبدالمالڪ کي هندستان ڏانهن ۽ مون کي سنڌ ۾ تبليغ ڪرڻ جو حڪم فرمايائون.

سنڌ ۾ مستقل رهائش جون صلاحون :

سنڌ ۽ سنڌين سان کين اصل کان پيار هيو. وري مرشدن بہ سنڌ طرف تبليغ جو حڪم فرمايو پوءِ پاڻ سنڌ جا سفر ڪندا رهيا سنڌين جي بي مثال محبت ۽ قرباني جي جذبي سندن دل ۾ سنڌ هجرت ڪرڻ جي خواهش پيدا ڪئي. ان دوران سندن مخلص مريد ۽ خليفا جن مان حضرت سهڻا سائين، خليفو رحمت الله ، خليفو خاوند بخش، خليفو سعد الله وغيره انهن بہ باربار عرض پئي ڪيا تہ پاڻ سنڌ کي پنهنجو وطن بنائن. سنڌ کي سندن وجود مسعود جي ضرورت آهي. پوءِ پاڻ سنڌ طرف هجرت جو عزم مصمم فرمايائون.

عاشق آباد کي الوداع :

عاشق آباد ۾ پنهنجا تبليغي مقاصد پورا ڪرڻ بعد پاڻ سنڌ ڏانهن اسريا. عاشق آباد ۾ پنهنجي خليفي مولانا ڪريم بخش کي پنهنجو قائم مقام بنائي آيا.

مولوي غلام فريد صاحب جي چوڻ موجب حضرت پير مٺا سائين جي وڃڻ کان پوءِ مائي جيندا زال ڪوڙا جيڪا حضرت صاحب جي مريدياڻي بہ نہ هئي، ان جي اکين جي بينائي گهٽ ٿي وئي. جتي حضرت صاحب جن تهجد جي نماز پڙهندا هئا اتان جي مٽي اکين تي لڳايائين ۽ اکين جي بينائي واپس اچي ويس.

لاڙ جي ماڻهن جو وفد : فقير محمد رمضان شيخ بيان ڪيو تہ اسان لاڙ منجهان تقريباً چاليهہ ماڻهن جو وفد جنهن ۾ ٽي چار مولوي بہ هئا، مٺا سائين سان ملڻ لاءِ عاشق آباد جو

عزم ڪري نڪتاسين، جڏهن چني ڳوٺ اسٽيشن تي پهتاسين ته اتي ڪجهه فقير مليا. پڇيائون ڪيڏانهن ٿا وڃو؟ چيوسين سائينجن جي ديدار لاءِ. چيائون سائينجن ته سنڌ هليا ويا آهن. اسان کي پنهنجي سفر جي ناڪامي جو ڏک به ٿيو ته سندن سنڌ ۾ آمد جي خوشي به ٿي. پوءِ موٽي دينپور ۾ اچي سندن ديدار ڪيوسين.

هن مان معلوم ٿيو ته پنجاب ۾ رهائش دوران سنڌ ۾ سندن تبليغي حلقو ڪيترو وسيع ٿي چڪو هيو. سنڌي ماڻهو ڪيڏي حب ۽ هيج مان ديدار لاءِ دور دراز سفر ڪندا هئا.

مولوي عبدالرحمان جي چواڻي هڪ مشهور چور نورو مهر هيو. جيڪو چوريءَ جي نيت سان عاشق آباد آيو. بستي شروع ٿيڻ کان پهريائين پل تي به ٽي دفعا آيو پر جيئن پل کان اڳتي اچي ته انڌو ٿي وڃي ۽ واپس وڃي ته نيڪ ٿي وڃي، ان جو اقرار هن پاڻ ڪيو.

عاشق آباد ۾ ڪيترو وقت رهيا؟

ملڪ محمد عقيل ولد نور الحسن غلام فريد صاحب جو وڏو ڀاءُ آهي ان جي بقول حضرت صاحب لنگر شريف کان بستي ارائين (جذبي والي بستي) نزد احمد پور شرقيه آيا ان کان پوءِ عاشق آباد چڪ نمبر N.P. 157 نزد چني ڳوٺ آيا ۽ تقريباً ويهه سال رهيا. مولانا خدابخش ظامي جي بقول پاڻ عاشق آباد ۾ ست سال کن رهيا هئا. وڌيڪ مضبوط قول به اهو لڳي ٿو. والله اعلم.

عاشق آباد ۾ موجوده دور جو اسڪول

عاشق آباد جي مسجد جيڪا عاشقن جو مرڪز هئي.

موجوده عاشق آباد:

هن وقت اتي هڪ ننڍڙي مسجد ان ئي جاءِ تي آهي جتي پير متا جي دور ۾ هئي. مسجد پوئين دور جي نهيل آهي. ستر واري ڏهاڪي جي آغاز تائين به هتي پير متا سائين رحمة الله عليه جا

آثار باقي هئا پوءِ جڏهن 1973 ع ۾ ٻوڏ آئي ۽ سڀ سامان لڙهي ويا، انهن ۾ حضرت پير مٺا سائين جون نشانيون، ڪتاب ۽ سڀ ڪجهہ ٻڏي ويو.[1] 1

سنڌ ۾ پهريون مستقل مرڪز: **رهائش اڍائي يا ٽي سال**

دينپور شريف

اٺون مرڪز

دينپور درگاهہ جو تاريخي پس منظر

پير قريشي ۽ پير مٺا سائين سنڌ ۾ ....

جڏهن پير مٺا سائين عاشق آباد ۾ مقيم هئا تہ ڪافي ڀيرا پنهنجي مرشد سان گڏ سنڌ جا سفر ڪيائون. حضرت قريشي صاحب رحمت الله عليہ سنڌ جي جن علائقن، شهرن ۽ ڳوٺن ۾ تبليغ ڪئي. انهن مان ڏهرڪي، روهڙي، سکر، هالاڻي، خانواهڻ، مڏ واهڻ، مڏ ڪوندر حيدرآباد، ڪوٽڙي، وغيره بہ هئا. پاڻ جتي جتي ويا اتي خلقِ خدا ڪانئن فيضياب ٿي. عوام ۽ خواص ڪانئن مستفيض ۽ مستفيد ٿيا. درياءَ جي ڪڇي جي دشوار گذار رندن ۽ راهن تان پيادل پنڌ وجي خلقِ خدا کي دين جو رنگ لاتائون. درياء ڀر واري ڳوٺ عباس ڪوندر ۾ آيا تہ سارو ڳوٺ فضلي فيض سان رنگجي ويو. پاڻ ان ڳوٺ جو نالو "**ثواب پور**" رکيائون. ڀرواري مڏ ڳوٺ جو نالو "**رحمتپور**" رکيائون.

ان سفرن ۾ پير مٺا سائين ﷺ بہ ساڻ هئا. آخري سفر ۾ جڏهن پاڻ جماعت کان موڪلائي رهيا هئا تہ ماڻهن کين وڏيڪ رهڻ لاءِ چيو پاڻ پير مٺا سائين ڏانهن اشارو ڪري فرمايائون "**هي جوان هتي فيض جو دڪان کوليندو، ظاهر ۾ شيشيون بہ آهن پر عطر ساڳيو آهي**".

---

[1] 29 شوال 1430هہ شام جو ٽين بجي هن ٻره واري بستي ۾ وياسين. ننڍڙو ڳوٺ آهي، ڪچا گهر، ڪچيون گهٽيون، پاسن کان آبادي، جتي پير مٺا سائين جو قيام رهيو اتي ڪجورن جا ڊگها ڊگها وڻ ڏسي مديني جا نخلستان ياد پئي آيا. ٻڌڻ ۾ آيو تہ ستر واري ڏهاڪي ۾ جيڪو سيلاب آيو هيو ان ۾ سڀ گهر لڙهي ويا هئا. ان ۾ پراڻا آثار متجي ويا. هاڻي اتي هڪ ننڍڙي مسجد ٺهيل آهي.سندن آستاني واري جاءِ تي پوک بيٺل هئي ۽ ڪجهہ ڪجورن جا وڻ هئا. اڄ تائين بہ ڪک پن مٿان رحمت وسندي محسوس ٿي.

قريشي ڪريم جي وفات: حضرت پير قريشي رحمة الله عليه دهلي ۽ جالندهر جي سفر تي هئا جو ڪين فالج ٿيو، واپس آيا ته پهرين رمضان المبارڪ بروز خميس سال 1354 هه مطابق 28 نومبر 1935 ع تي مالڪِ حقيقي سان مليا.

قريشي جي وصال بعد سنڌ جا سفر:

مرشد قريشي ڪريم جي وصال جي دل جهوريندڙ صدمي جي باوجود پير مٺا سائين پنهنجي تبليغي مشن کي اڳتي وڌائڻ لاءِ ڏينهن رات تبليغ دين ۾ مصروف رهيا. فضلي فيوضات جيڪي مرشد جي ظاهري حياتي ۾ بالواسطه هيا سي وصال بعد بلاواسطه جاري ٿي ويا. پاڻ جتي ويا اتي ڳوٺن شهرن ۾ دين جي آبادي ڪندا ويا. جڏهن جون جهونگارون ۽ ذڪر جون تنوارون جاري ٿي ويون. حضرت قريشي رحمة الله عليه جتي ويندا هئا، انهن جماعتن تان به ڦيرو ڪيائون ته مزيد نون ڳوٺن کي به پنهنجي مبارڪ قدمن سان نوازيائون.

سهڻا سائين جي سعادت: حضرت سهڻا سائين رحمة الله عليه جي قريشي ڪريم رحمة الله عليه سان پهرين ملاقات سلاوٽ مسجد حيدرآباد ۾ ۽ ٻين ملاقات سنه 1354هه هالاڻي ۾ ٿي هئي، جتي ساڻن بيعت جو شرف حاصل ڪيائون. ساڻن ٽين ۽ آخري ملاقات جلالپور پير والا ۾ سندن خليفي حضرت محمد موسيٰ جي آستاني تي 27 رجبي جي اجتماع ۾ ٿي جتي پاڻ کين پيو سبق "لطيفه روحي" عنايت ڪيائون.

جڏهن پير مٺا سائين ڪنڊياري جي مضافات ۾ تبليغ لاءِ آيا ته خانواهڻ ۾ حضرت سهڻا سائين ساڻن بيعتِ ثانيه ڪئي. پاڻ تبليغ ڪندي ڳوٺ جتوئي، موسو ديرو، همائو، شهمير، چنيهاڻي جي ڳوٺن کي دين جو رنگ لائيندا آيا. مهيسرن ۾ به جماعت ٺهي. ڪلهوڙن ۾ خان محمد ڪلهوڙو ويٺل ڳوٺ جاڙو ڪلهوڙو ڪيٽي آباد تعلقو ڪنڊيارو پهريون فقير هيو جيڪو مائٽن کان ڪاوڙجي ويو هيو. وڃي عاشق آباد پهتو ته دين جي رنگ ۾ رنگجي موٽيو ان به اچي ڳوٺ وارن سان فيض برڪت جون ڳالهيون ڪيون. انجو پنهنجي زمين ۾ گهر هيو پوءِ لڏي اچي جاڙي جي ڳوٺ ويٺو. درياء جي ٻنهين طرفن جماعت گهڻي تعداد ۾ ٺهي وئي. هي جماعت اتان سفر ڪري عاشق آباد ويندي هئي.

جاڙي جي ڳوٺ ۾ غفاري فيض جي پالوت:

فقير عبد اللطيف عباسي دينپوري بيان ڪيو تہ هڪ ڀيري ڪڻڪن جي لاب جي موسم هئي. پاڻ پنجاب کان تبليغي سفر ڪندي لاڙڪاڻي کان ٿيندي جاڙي جي ڳوٺ پي آيا تہ راڌڻ اسٽيشن تي اچي لٿا. اتان کان نئين ڳوٺ ٽانگي تي آيا. پوءِ اڳتي اٺ تي سوار ٿي جاڙي جي ڳوٺ پهتا. جامع مسجد اڳيان لانڊي هئي ان ۾ رهيا. فقير خان محمد اتي ڀريون دعوتي هيو. شام جو تقرير ڪيائون. ڪجھ ماڻهو طريقت ۾ داخل ٿيا. صبح جو حلقہ مراقبو ٿيو ۽ تقرير ڪيائون ماڻهو اچا وڏيڪ طريقي ۾ داخل ٿيا. فقير محمد مٺل سائيجن ڪي گهر وٺي آيو. سندس سارو گهر طريقي ۾ داخل ٿيو. پاڻ مراقبو ۽ نصيحت ڪيائون. نيرن بعد پاڻ درياء پار سفر ڪندا ويا. پوءِ مختلف ڳوٺن ۾ تبليغ ڪيائون. سندن ان بابرڪت سفر جو اهڙو رنگ لڳو جو ماڻهو جوق در جوق جماعت ۾ داخل ٿيا. هر گهر ۾ الله الله جي تنوار جاري ٿي وئي. پوءِ جماعت جي سنڀال لاءِ پاڻ پنهنجي خليفي حضرت سهڻا سائين کي ڪچي ۾ جاڙي جي ڳوٺ ۾ رهائش جو حڪم فرمايائون.

فقيرن سان مخالفتون :

جيئن ذڪر ۽ جذبن جي ڌم ڌڙي چالو ٿي تيئن مخالفت جي بازار بہ گرم ٿي وئي. پير ملان مولوي وڏيرا مخالف ٿي ويا. جاڙي جي ڳوٺ وارا اصل بکري واري پيرن جا مريد هئا. هڪ ڀيري انهن پيرن مان ڪو، سهڻا سائين سان مناظري لاءِ آيو. پير مٺا سائين جو خليفہ غلام جعفر سهتو بہ موجود هيو. گفت وشنيد ٿي. هِنن قرآن حديث مان دليل ٿي ڏنا تہ پير صاحب پيو فرمائي منهنجي سيني جو ڪتاب هيئن ٿو چوي. پوءِ وڏي جهڳڙي جو امڪان ٿي ويو. اچانڪ پاسي واري هڪ گهر کي باھ لڳي. ماڻهو باھ اجهائڻ اٿي ڀڳا. في الحال جهڳڙو ٽري ويو. چيائون غفاري فقير جي گهر کي باھ لڳي آهي. پوءِ جو ڏسن تہ جنهن جي گهر کي باھ لڳي هئي سو فقيرن جو ڪٽر مخالف هيو.

پير مٺا سائين پنجاب کان سال ۾ ٻہ چڪر هت ايندا هئا. پوءِ مخالفت اچا بہ وڌندي وئي فقيرن سان جهيڙا جهڳڙا ٿيندا رهيا. حضرت جن مٿان ڪيس بہ ڪيائون. پوءِ پاڻ فقيرن کي لڏو ڪٽي ڪنهن امن واري جاءِ تي فقيرن جو ڳوٺ ٻڌي ويهڻ جي صلاح ڏنائون.

اتي ڪچي ۾ ملان مؤمن نالي هڪ ننڍڙو ڳوٺ هيو. فقير لڏي اچي ان ڳوٺ ۾ ويٺا ان جو نالو "**دين پور**" رکيائون. پوءِ پاڻ سنڌ جي سفر ۾ ايندا هئا ته دينپور ۾ ضرور ايندا هئا.

پير مٺا سائين جي مستقل سنڌ ۾ آمد جو منظر:

عاشق آباد ۾ تبليغي مقاصد جي تڪميل بعد پاڻ سنڌ کي پنهنجي عنايتن سان نوازڻ لاءِ نڪتا. اهو ڪهڙو سال هيو؟ ان بابت ڪا پڪي ثابتي ته نه آهي باقي قرائن مان معلوم ٿئي ٿو ته اهو سال 1358 هجري ۽ 1939 عيسوي هيو. ڇو ته اها ڳالهه جڳ ۾ مشهور آهي ته مولانا غلام محمد مهيسر ڪمال ديري واري پنهنجي پوئيرن کي وصيت پئي ڪئي ته هي ميدان صاف ڪري ڇڏيو، هتي جذبي وارو جوان مٺو پير اچڻ وارو آهي. پوءِ سندس وصال کان ٿي ڏينهن پوءِ حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ اتي پهتا. اها سندن سنڌ ۾ مستقل آمد هئي. مولانا غلام محمد رحمت الله عليہ 10 شعبان 1358 هه مطابق 1939 ع تي وفات ڪئي آهي. ان حساب سان پير مٺا سائين جو سنڌ ۾ هجرت ڪري اچڻ وارو سال 1358 هه ٿئي ٿو.

فقير عبد اللطيف عباسي دينپور وارو سندن سنڌ ۾ اچڻ وارو منظر هن طرح بيان ڪري ٿو ته جڏهن پاڻ مڪمل طور سنڌ ۾ رهڻ جو ارادو فرمائي عاشق آباد کان سنڌ طرف اسريا ته اول پاڻ راٽيپور آيا، اتان کان ڪنديارو آيا. اتان ٽانگن ۾ چڙهي چنيهاٽي جي شهر ۾ استاد حاجي خير محمد جي دعوت تي آيا رات جو پهتا. ان سائينجن جو انتظام پنهنجي گهر ۾ ڪيو هيو پر پاڻ ٻاهر زمين ۾ رهيا.

دينپور جا فقير بيل گاڏيون درياءَ ٽپائي ڪاهي اتي پهتا. پاڻ رات جو چنيهاٽي ۾ آرام ڪيائون. تهجد پڙهي دينپور طرف نڪتا. صبح نماز اچي درياءَ تي پڙهيائون. پوءِ ٻن ٻيڙن تي چڙهي جاڙي جي ڳوٺ واري پتڻ کان ٽپي دينپور پهتا. ان سفر ۾ خواجه خليل الرحمان ۽ سندن پورو خاندان شامل هيو. سندن رهائش لاءِ ڪوٽ ناهيو ويو. ان جي اندر سندن حويلي هئي. ڪوٽ جي چوڌاري فقيرن جا گهر هئا. گهر ڪچا هئا. مسجد ۽ فقيرن جي رهائش ڇپر هئي.

مڇرن جو ڏاٽو: منهنجا والد گرامي ۽ مرشد مربي خواجہ محمد الاهي بخش رحمت الله عليہ دينپور ۾ پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي بيعت ٿيا هئا. پاڻ فرمائيندا هئا تہ اتي اچڻ وڃڻ جي تمام مشڪل هوندي هئي. مڇر بہ تمام گهڻا هوندا هئا. هڪ فقير سائينجن کي جَهلي هڻندو هيو تہ ان کي وري ٻيو فقير جهلي هڻندو هيو. پير سائين جن فرمائيندا هئا تہ:

اتهاں مچھریں دا تھاڻا اے، مچھر جھلی نال رلیے آندن، اساکوں چک مارتے ول جھلی نال رلیے ویندن۔

پاڻ فقهي مسئلو سيڪاريندا هئا تہ نماز ۾ ٽي ڀيرا ڪنهڻ سان نماز ڀڄي پوندي. دينپور ۾ مڇرن جي مارو مار ڏسي پاڻ فرمايائون:

"هتي عموم البلويٰ آهي هاڻي سڄي نماز ۾ ڀيا ڪنهو نماز نہ ڀڄندي".

عشق جا اٽانگها پنڌ:

سندم والد ڪريم بيان فرمائيندا هئا تہ جڏهن پاڻ دينپور ۾ رهندا هئا آءُ سندن بيعت ڪري گهر پهتس تہ گهر ۾ ٻچن ٻارن ۾ قرار ڪو نہ ٿي آيو. وري واپس دينپور لاءِ پنڌِ پيس. هڪ فقير بہ ساڻ هيو ۽ نذراني جا پنجاهہ ليما بہ ساڻ هئا. درياءَ جي ڪنڌيءَ تي پهتس. خبر پئي تہ درياءَ ۾ چاڙهہ آيو آهي، ڪچو ٻڏي ويو آهي. هتان اوهان کي ملاح واهڙُ ٽپائي ڇڏيندا پوءِ پنڌ وڃڻو پوندو. فرمايائون: واهڙ ٽپي اندر ٿياسين تہ پاڻي ئي پاڻي هيو. هيٺ ڏنگر مٿان مڇر. نہ رند نہ رستو. جهاڳي جهاڳي سارو ڏينهن گذري ويو. صبح جا هَلِيَلَ نيرڙي ٽپري جو اتي پهتائين. مٿان مڇرن منهن سڄائي ڇڏيو هيو، هيٺان ڪنڊن پير چلي ڇڏيا هئا. پر جڏهن پاڻ ٽپري نماز تي نڪتا، سندن چهري تي نظر پئي تہ ٿڪَ لهي ويا. ائين لڳو جڻڪ عيد ٿي وئي.

ملاقاتِ حبیب ساڈی عید ہوگئی، ساڈا حج اکبری تی ڈی دید ہوگئی۔

پير سائين جن کي اسان جي حال مٿان ڏاڍو رحم آيو. فرمايائون:

"هي عاجز بہ هڪ ڀيري پنهنجي پير سان ملڻ لاءِ ائين درياءُ جهاڳي ويو هيو".

ڪڇي ۾ اسلامي انقلاب: دينپور ۾ پير مٺا سائين جي رهائش اڍائي يا ٽي سال ڪن هئي. ان دوران پاڻ ماڻهن جي اندر شخصي انقلاب آندائون. ڪڇي جي اندر چورن کي مور بنايائون. گمراهن کي ديندار بنايائون.

ان فيض ۽ برڪت جو اظهار حضرت سهڻا سائين هنن لفظن ۾ ڪيو آهي:

منهنجو پير ڪامل سخي فيض وارو * نوري نور آهي سو نوري نظارو.
ڪلهوڙا ڪڇي جا مست ٿي مچي ويا، رتڙ رنگ وٺي لعل ٿي سڀ رچي ويا،
مهيسر محبت ۾ پڪا ٿي پچي ويا، ڪؤنريچن قاضين کي لڳو يار وارو.
پتا جوش جذبي ۾ مستان ٿي ويا، ڪونڌي ٿي قلندر جلدي جوان ٿي ويا،
رکي سومرا سڪ سي حيران ٿي ويا، ڪارن ۽ ڪوجهن کي ڏنو بخت وارو.
بروهي ٽڪر جا بهاري ۾ آهن، ڪوسا چانڊيا مگسي خماري ۾ آهن،
حاجي ماڇي ڪنير گلزاري ۾ آهن، جتوئين پڙهيو ٿي پنو پرت وارو.
قريشي ۽ سادات سرمست ٿي ويا، کهڙا پاڳت پٽي ميمڻ چست ٿي ويا،
چنا سيال سهڻا پر عشق ٿي ويا، نانگورن ۾ اچي ادا هنيو نر نعرو.
سخا فيض سهڻو جو ڪيان ڇا بيان، مثل شمس جي جڳ ۾ روشن عيان،
ڏسي جي نہ چمڙو تہ ڪهڙو زيان، حاسد منجهہ ڏکن جي آڏکيو ويچارو.
(حضرت) الله بخش عصيان جي مون ڪيا هن، عمل مون عبادت ذرو نا ڪيا هن،
مگر پير ڪامل هٿ مون ڪيا هن، ڇڏيندا نہ خالي هي ڪوجهو ۽ ڪارو.

پير مٺا جو لقب:

جڏهن پاڻ دينپور ۾ آيا، اول ماڻهو ڪين سندن نالي "عبد الغفار" سان ياد ڪندا هئا.پوءِ ماڻهن ڪين محبت منجهان "پير مٺا" ، "مٺا سائين" سڏڻ شروع ڪيو. انڪان علاوه ڪين مٺو پير ، مٺل پير، ذڪر وارو پير، لنگر وارو پير، ذاڪري پير، يارهين وارو پير، پنجاب وارو پير، مٺو پير ڪنڊ ڪير، راڄن جو راڻو، پنجابي پير وغيره جي لقبن سان بہ سڏيندا هئا فقير عبد اللطيف عباسي دينپور واري بيان ڪيو تہ هڪ پيري دينپور ۾ پاڻ ٽپهري نماز پڙهي ويٺا تہ سهڻا سائين ۽ خليفي نصير الدين گڏجي هي غزل پڙهيو.

ڏسي صورت تنهنجي ۽ حسن و جمال، آيو نور سج چنڊ کي زوال
تنهنجو نوري چهرو ڪامل در ڪمال پير مٺا ، پير مٺا ، پير مٺا.

ان ڪان پوءِ سندن نالو پير مٺا مشهور ٿيو.

دينپوري درويش جو حال : پاڻ اجان پنجاب ۾ هئا. ڪڏهن ڪڏهن دينپور ۾ فضل وارو ڦيرو ڪندا هئا. جذبن جي ڌُم ڌڙي جاري هوندي هئي. مرد عورت صالح ۽ ديندار بنجي رهيا هئا. چور زاني شرابي رهزن صالح بنجي رهيا هئا. هڪ ذڪر واري فقير ڪي حال ٿيو ان ۾ ڏنائين تہ ابليس هڪ رسي ۾ ٻڌل آهي ان جو منهن ڪارو ڪيو ويو آهي. ان جي برادري جا شيطان ان جي منهن تي ٺڪون هڻي رهيا هئا، جوتا هڻي رهيا هئا. فقير پڇيو تہ هن کي ڇا جي سزا ٿي ملي؟ چيائون هي دعويٰ ڪري آيو هو تہ دينپوري فقيرن کي پير مٺا کان بدگمان ڪندو ۽ فقيرن کي وري بي دين بنائيندو پر ائين ڪري نہ سگهيو ان ڪري هن کي سزا ڏئي رهيا آهيون.

دينپوري شفاخانو : فقير محمد موسيٰ جتوئي جيڪو درگاهہ غفار آباد جو نانگري پڻ آهي ان بيان ڪيو تہ دينپور ۾ پاڻ حڪم ڪيائون تہ ڪاغذ تي لکي پٽ تي لڳائي ڇڏيو تہ هتي جيڪو بيمار ايندو سو شفاياب ٿيندو. ٻن ڏينهن بعد فرمايائون تہ اهو لاهي ڇڏيو. پوءِ هتي رڳو بيمار ايندا ذڪر پڇڻ وارا نہ ايندا.

بيماري ۾ خطاب : فقير محمد موسيٰ جتوئي چيو تہ دينپور ۾ پاڻ بيمار ٿي پيا. ٻہ ٽي ڏينهن ٻاهر نہ نڪتا. فقيرن ديدار جي التجا ڪرائي. پاڻ کٽ تي پاڻ ڪڍائي آيا. کٽ پوئين صف ۾ رکي وئي پاڻ لهي نماز پڙهيائون. پوءِ فقيرن چيو تہ تقرير فرمايو تہ بيان شروع ڪيائون تہ ڇڻڪ بيمار ئي نہ هئا.

الرسالة الغفارية: جڏهن پاڻ دينپور ۾ مقيم هئا جذبن جي ڌم ڌڙي هئي تہ ڪافي اهلِ علم ڇَوائيندڙن جذبي مٿان اعتراض ڪيا، انهن جي جواب ۾ مولانا محمد صالح پتو آگاٽين واري سندن حڪم سان ڪتاب "الرسالة الغفارية" لکيو جيڪو ان ڏينهن ڇپجي آيو. اهو ڏسي پاڻ گهڻو خوش ٿيا. ڪتاب کي پسند فرمايائون. ان ۾ جذبي جي حق هجڻ لاءِ دليل ۽ سلوڪِ مجدديہ جا اسباق لکيل هئا. ڪتاب جي قيمت ان وقت سوا روپيو هئي.

دينپور جا احوال:

- هن روحاني مرڪز ۾ مقامي ماڻهن کان علاوه ڪافي پيا فقير بہ لڏو ڪٽي اچي پير جا پاڙيسري ٿي رهيا.

- درياءَ جي ڀنهين پاسن جا ماڻهو سندن صحبتن کان مستفيد ٿيندا رهيا. درياءَ جي اوپر واري جماعت وچان ٻيڙين ذريعي درياء پار ڪري پهچندي هئي. اولهه واري جماعت واهُڙ ٻيڙين ذريعي پوءِ پيادل پنڌ ڪري پهچندي هئي. فقير وڏي محبت ۽ جذبي سان سندن جي شان ۾ منقبتون پڙهندا ۽ الله جو ذڪر ڪندا ايندا هئا.
- مسجد شريف لئي جي لاڪڙ سان ٺاهي وئي هئي. جيڪا سادگيءَ سان گڏ پُر وقار هئي.
- سياري جي موسم ۾ ٻاهه جو وڏو مچ ٻاريو ويندو هيو.
- گرمي جي موسم ۾ وڏيون جهليون ٺهرايون ويون جيڪي فقير هلائي مرشدن کي هوا پهچائيندا هئا.
- حويلي ۾ گهڻيون فقيرياڻيون خدمت ۾ مقرر هونديون هيون.
- هتي سنڌ جي ڪُنڊَ ڪڙڇ شهرن کان علماء، امراء ۽ غرباء جا وفد اچڻ لڳا.
- هن بستي ۾ رهڻ دوران پاڻ سنڌ جي ڪافي علائقن جا دورا به ڪيائون.
- دينپور ۾ سندن پورو گهراڻو به موجود هيو. جن مان سندن فرزند حضرت سائين صاحبزاده خواجه خليل الرحمان ۽ سندن وڏي نياڻي بيبي آسيه جيڪا حضرت پير قريشي رحمة الله عليه جي گهر واري هئي سي به موجود هئا.
- درگاهه دين پور شريف جي زمين غير آباد جهنگل ڪنهن ڪلهوڙي زميندار جي نالي هئي. ان زميندار زمين جي مالڪاڻي حق جي ڪورٽ ۾ دعويٰ درج ڪئي. جنهن جي حاضري تي حضرت سائين صاحبزاده خليل الرحمان صاحب ۽ ٻيا خليفا ڪورٽ ويندا هئا.
- سندن پراڻو خليفو مولانا مفتي ڪريم بخش صاحب ڪراچي واري جي سائينجن سان پهرئين ملاقات دين پور شريف ۾ ٿي ۽ بيعت سان سرفراز ٿيو.
- دينپور ۾ رهائش دوران پاڻ لاڙ جو سفر ڪيائون جڏهن پاڻ موريا باگراڻي پهتا ته ڪين عرض ڪيو ويو حضرتا دعا فرمايو هن علائقي ۾ پورا ٽي سال برسات نه پئي آهي. پاڻ دعا جا هٿ کنيائون ۽ هوڏانهن برسات جو سلسلو شروع ٿي ويو. تانجو فقيرن عرض ڪيو ته هاڻي دعا گهرو ته برسات بند ٿئي. پاڻ فرمايائون ته برسات رحمت آهي.

رحمت جي بند ٿيڻ لاءِ دعا گهرڻ ناجائز آهي. اهڙي طرح برسات مسلسل ست ڏينهن هلي. پوءِ ڪين اتان بيل گاڏي ذريعي ٽنڊو محمد خان ريلوي اسٽيشن تي پهچايو ويو.

- ان ڪان پوءِ پاڻ بوزدارن جي ڳوٺ متصل ٽنڊو الهيار ۾ تبليغ لاءِ هڪ مهينو تيرهن ڏينهن قيام فرمايائون. هڪ يارهين جو موقعو بہ اتي ملهايائون.

سنڌ ۾ ٻيون مستقل مرڪز:

نور پور شريف

نائون مرڪز

ضلعہ دادو تعلقو ميهڙ ۾ باليشاهہ اسٽيشن ڪان ڪجهہ ڪلوميٽر اوڀر ۾ درياءَ جي ڪچي ۾ هڪ ننڍڙو ڳوٺ "ناري " نالي سان مشهور هيو. جتي ڪيئي قومون رهنديون هيون. اتي سادات جون حويليون بہ هيون. ان ڳوٺ ۾ پاڻ ڪيئين تشريف فرما ٿيا؟ ان جو احوال هن طرح آهي:

ناري ۽ غفاري:

فقير غلام حسين غفاري نصير آباد واري جي لکت مطابق: دينپور ۾ رهائش دوران هڪ ڀيري حضرت پير مٺا سائين جن لاڙڪاڻي جي ڀرسان حبن جي ڳوٺ ۾ تشريف فرما هئا تہ ناري ڳوٺ جو الله ورايو چانڊيو نالي هڪ شخص ، اتي سندن خدمت ۾ حاضر ٿيو ۽ سندن بيعت ٿيو. جڏهن ڳوٺ پهتو تہ سندس حال بدليل هيو. پوءِ تہ ڏاڙهي رکايائين، ڏندڻ ، پٽڪو نماز سنت ۽ شريعت سان سينگارجي ويو. اوچتو الله جون ضربون پيو هڻي، مراقبي ۾ ڪيس جذبو ٿي وڃي. ڳوٺ وارن پڇيس تہ هي رنگ توکي ڪٿان لڳو؟ ان پنهنجي پير روشن ضمير مٺا سائين محبوب جي فيض ۽ برڪت سندن جمال ۽ ڪمال جا تذڪرا ڪيا. پوءِ ناري جي ساداتن مان سيد صالح محمد شاهہ کي ساڻ ڪري دينپور پنڌ پهتو. جتي سندن يارهين شريف جي رونق ڀري محفل هئي. شاهہ صاحب جڏهن سندن زيارت با فيض وبرڪت ڪئي ۽ نيڪوڪار ۽ ديندار جماعت ڏٺي تہ ڏاڍو متاثر

ٿيو ۽ سائينجن سان بيعت ڪيائين. پنهين واپس اچي ڳوٺ وارن کي حضرت قبلہ عالم جي تلقين، نصيحت، ذڪر وغيره جي حقيقت کان واقف ڪيو. پوءِ ايندڙ يارهين شريف جي موقعي تي سيد محمد صالح شاهہ پنهنجي ڳوٺ مان نامور سادات سائين محمد تقي شاهہ، سيد سخي پلي رکيو شاهہ ۽ سرڪرده سيد احمد شاهہ ۽ محترم آخوند محمد موسيٰ ۽ ٻي جماعت سان دين پور شريف ۾ پهتا. حضرت جن جو نوراني چهرو، سندن ڪمال گفتار مسڪار ۽ نيڪوڪار اهل ذڪر جماعت ڏسي ذڪر پڇيائون ۽ بيعت جو شرف ماڻيائون. پوءِ انهن سيدن حضرت جن کي ناري ۾ دعوت لاءِ عرض ڪيو جيڪو پاڻ قبول فرمايائون. مقرر شدهہ وقت تي جڏهن پاڻ ناري طرف اسريا تہ ان وقت عام سوارين جي سهولت گهٽ هئي پوءِ حضرت جن لاءِ جيپ ۽ باقي مستورات ۽ جماعت لاءِ ٻيل گاڏين جو انتظام ڪيو ويو. ڪيترين گاڏيون سينگاريل پردن ويڙهيل جن ۾ سندن اهل عيال ۽ حضرت سائين صاحبزاده ٻہ سندن هم سفر ۽ رفيق هئا. سندن قافلو ذڪر جي ضربن سان مستانن فقيرن جي اپ ڏاريندڙ نعرن "حق پير مٺا حق يار مٺا" جي گونج ۾ ناري پهتو.

هڪ فقير غزل پڙهي رهيو هيو: "صديءَ جو سلطان پلي آيو تہ پنجاب مان"

ناريءَ جا ماڻهو ڪوهہ کن پنڌ اڳتي اچي سندن استقبال ۽ سندن ديدار کان مشرف ٿيا. پوءِ ان محبتن ڀريي جلوس جي شڪل ۾ کين رهائش گاهہ تي آندو ويو. پاڻ اتي تقريباً هڪ مهينو قيام فرمايائون. سندن رهائش گاهہ سائين سخي پلي رکيو شاهہ صاحب جي حويلي ۾ ڪئي وئي جنهن ۾ وقت جو ڪامل اڪمل ولي حضرت ميان محمود ٻوڙن لاکيرن وارو ٻہ اچي رهيو هيو.

ولي را ولي مي شناسد :

نورپور جي سيدن جو حضرت ميان محمود ٻوڙن لاکيرن واري سان پراڻو عقيدتمندي وارو ڳانڍاپو هيو. 1942ع ۾ جڏهن ٻوڏ آئي تہ سيد سڳورا ميان محمود کي پنهنجي ڳوٺ وٺي آيا. پاڻ ڪجهہ عرصو اتي رهيا. پاڻ جڏهن پهتا تہ سيدن هڪ گهر سندن حوالي ڪيو. پاڻ فرمايائون. عنقريب هتي هڪ جوان ايندو جنهن جي جماعت ۾ گهڻو جذبو هوندو. پاڻ پاڻي پي جيڪو باقي بچي سو پيتين تي هاري ڇڏيندا هئا. فرمايائون هيءَ

حويلي ان بزرگ جي رهائش گاهه هوندي. پوءِ جڏهن پير مٺا سائين پهتا ته ڪيئي جايون سندن واسطي خالي ڪيون ويون پر پاڻ ﷺ ڪنهن جاءِ ۾ نه رهيا. ان جاءِ ۾ اچي قيام ڪيائون جتي ميان محمود سائين رحمة الله عليه رهي ويا هئا. جڏهن جاءِ ۾ پهتا ته ٿڌو ساهه ڀري فرمايائون: " اٿان به ڪو جوان قدم گهما ڳيا هي".

سچ ته ولي کي ولي سڃاڻندو آهي ۽ ولي کي الله ڪريم اڳ جو علم به عطا ڪندو آهي.

سارو ڳوٺ مرد عورتون سلسله عاليه ۾ داخل ٿيا. هڪ مهيني جي قيام کان بعد حضرت سهڻا سائين جي اصرار تي واپس دين پور شريف روانا ٿيا.

هن بستي جا ڀاڳ کلي پيا، ڪامل پنهنجا قدم گهمائي ويا، ذڪر و فڪر جون تنوارون جاري ٿي ويون. حبيبن ڪريمن ﷺ جي سنت هئي جو پاڻ قبيح نالا مٽائي سهڻا نالا رکندا هئا. پاڻ فرمايائون ناري نالو درست نه آهي پوءِ پاڻ "نور پور" نالو منتخب ڪيائون. پوءِ ته واقعي به نور پور ٿي پئي. تر پاسي وارن ڳوٺن وستين کي به وڏو ديني فائدو ٿيو.

دينپور کان نور پور منتقلي:

دينپور ۾ دين جو وڏو ڪم ٿيو، ماڻهن جي اصلاح احوال جا تبليغي مقاصد حاصل ڪرڻ بعد پاڻ نورپور ۾ رهائش جو ارادو فرمايائون.

دينپور جي ماڻهن ۾ محبت ۽ الفت به بي انداز هئي، پر هتي اچڻ وڃڻ وارن لاءِ سواري ۽ رستي جي سهولت نه هئي. پاڻ ان تلاش ۾ هيا ته هاڻي ڪنهن اهڙي جاءِ تي مرڪز بڻايو وڃي جتي آيلن کي اهنجائي نه ٿئي.

شادي ۽ ستاوڙو:

دينپور ۾ رهائش دوران فقير خدابخش ملاح ڳوٺ همائو لڳ ڪنڌيارو واري وڏي سڪ ۽ محبت منجهان پنهنجي نياڻي بيبي "حليمان" سندن نڪاح ۾ ڏني. مولانا عبد الرب جي بقول سنڌ ۾ اچڻ بعد سندن اها پهرئين شادي هئي. هيءَ امان سائڻ سندن نورِ نظر نواسي حضرت سائين ديده دل جي ناني آهي. شادي بعد نور پور جي سيدن عرض ڪيو ته سائين اسان وٽ سنڌ ۾ رواج آهي ته گهوٽ کي ستاوڙي تي وٺي ويندا آهن. سو اوهان به ستاوڙي تي اسان وٽ نور پور هلو. پوءِ سندن هلڻ لاءِ سوارين جو بندوبست ڪيو ويو. ان طرح پاڻ نور پور کي نوراني بڻايائون. سنڌ ۾ هي سندن ٻيو نمبر مرڪز هيو. نور پور بابت پاڻ

فرمائيندا هئا تہ : ”هي اسان جو پيو گهر آهي“. جڏهن پاڻ خليفن لاءِ تبليغي حدون مقرر ڪيائون تہ فلاڻو خليفو فلاڻي علائقي ۾ تبليغ تي وڃي. فرمايائون خليفن جا نالا ۽ انهن جي جماعت جا ڳوٺ لکو تہ هڪ خليفي پنهنجي تبليغي تڪ ۾ ”نور پور“ بہ لکيو تہ پاڻ فرمايائون نور پور وارن جا خليفا بہ اسان مرشد بہ اسان آهيون.

نور پور ۾ نور جون لاٽون:

جڏهن پاڻ نور پور پهتا تہ هتي پاڻ فيض نقشبندي جي اها پالوٽ فرمايائون جو ماڻهو چوندا هئا تہ نور پور جا وڻ ۽ ليون بہ ذڪر ڪن ٿا. واقعي بہ ڪک پن مان ذڪر جون تنوارون پيون ٻڌبيون هيون. هر وقت جذبا ۽ جوش جاري هوندا هئا. مجنون فقير جذبي جي حالت ۾ اڪ جا ڳٽر پيو ڪائي، چوي هي ڪمند مون کي پير ڏنا آهن. اوهان بہ ڪائو. ڪڙا اڪ ڪير ڪائي، ديڳين جي چرين مان ٽانڊا جهولي ۾ ڪٺي چوي هي لعل موتي مون کي پير ڏنا آهن. نہ هٿ سڙيس نہ ڪپڙو.

نور پور ۾ نظامِ اسلامي :

پاڻ نور پور ۾ عملي طرح اسلامي نظام نافذ ڪيائون. اهو هن طرح جو غافلن کي ذاڪر بنايائون، انهن جي قلبن کي اسم ذات سان ڌوئي شريعت محمدي مٿان عمل ڪرڻ جو عاشق بنايائون. ماڻهو ڪنهن زور زبردستي سان نہ پر رضا خوشي سان دين جي ڳالهين تي عمل ڪرڻ لڳا. ان عملي نظام جي هڪ جهلڪ پيش آهي.

ڪوهن جي پاڻي جو احتياط:

ان وقت پيئڻ جي پاڻي لاءِ ساري ڳوٺ ۾ ڪوهہ هئا. پاڻ فرمايائون ڪوهن مان پاڻي پاڪائي سان ڪڍيو وڃي. ڪوهن ۾ دلو مٽ يا باٽلي جنهن جو ترو ڌوتل نہ هجي سو نہ لاٿو وڃي. پوءِ ڪوهن تي پاڻي ڪڍڻ لاءِ ڪاٺ جا گرٽا ٺاهيا ويا. انهن ۾ بالٽيون ٻڌيون ويون جن جي ذريعي پاڻي ڪڍيو ويندو هيو.

نظامِ صلواة:

فرمايائون: پوري ڳوٺ جا ماڻهو مرد عورتون پائبندي سان نماز پڙهن. ڪو بہ مرد جماعت نماز ترڪ نہ ڪري“. نماز صحيح طريقي سان ادا ڪرڻ لاءِ سڀ ماڻهو نماز جا مسئلا سکن“. انهن جي سکيا لاءِ مبلغ مصلح مقرر ڪيا ويا. تعليمِ بالغان شروع ڪئي وئي.

قانون ٺاهيو ويو تہ اگر ڪو ماڻهو نماز نہ پڙهندو تہ ان کي جوڳي سزا ڏني ويندي. پوءِ هڪ دڪاندار نماز نہ پڙهندو هيو تہ فقيرن ان جي دڪان تان سودو خريدڻ بند ڪري ڇڏيو. ٺانجو سارو ڏينهن ان جي دڪان تي ڪو گراهڪ نہ وڃي. آخر مجبور ٿي پڪو نمازي بنجي ويو.

دادن نالي ڏنار هيو. ان جي عمر ٻڪرين چارڻ ۾ گذري. ڪڏهن نماز نہ پڙهيائين. ان کي چيائون جي نماز نہ پڙهندين تہ توسان سلام ڪلام بند. پوءِ سندس گهر واري ماني آٽي اڳيان رکيس پر ڳالهائيس نہ . آخر اهو بہ پڪو نمازي بلڪہ هڪ مسجد جو مؤذن ۽ خدمتگار بنجي ويو. مسجد ۾ بانگ صلاة ۽ پاڻيءَ جا مٽ وضوءَ لاءِ ڀريندو هيو. مرڻ مهل وصيت ڪيائين ڪيس ان مسجد جي پير ۾ دفن ڪيو وڃي. وصيت موجب ائين ڪيو ويو.

نالن جي تبديلي: ڪيترن ماڻهن جي غلط نالن جي بجاءِ اسلامي نالا رکيائون.

فقير راهب جو نالو محمد شريف ۽ مصري شاهہ جو نالو عبدالله شاهہ رکيو ويو.

رسمن جي پاڙ پٽيائون:

- ٻوٺ ۾ هر سال ذوالحج ۽ شوال جي عيدن واري ڏينهن ميلو ملاکڙو لڳندو هيو. اهو بند ڪرايائون.
- عيد نماز جي اطلاع لاءِ خاص دهل گهرايو ويندو هيو. اهو بند ڪرايائون.
- شادي يا غمي تي ٿيندڙ جاهلاڻي ريتن رسمن ۽ رواجن کي معطل ڪيو ويو.
- ٻوٺ ۾ ڳئون ذبح ڪئي وئي تہ پاڻ اچي خود ان جي ذبح جو معائنو ڪيائون. فرمايائون: اهو طريقہ ذبح مڪروه آهي. هن گوشت کي سادات، علماء، شاهوڪار افراد نہ کائن باقي غرباء طبقي ۾ تقسيم ڪري ڇڏيو ڇو تہ ذبيحہ جي نڙيءَ وارو حلقو ڏڙ جي طرف ڪٽيل آهي ۽ ساهہ واري رڳ بہ سراسر ڪٽيل آهي.
- ذڪر جو حلقہ مراقبو صبح جي نماز بعد پيو عشاء جي نماز بعد ڪيو ويندو هيو.
- هڪ پيري پنهنجي مرشد حضرت قريشي صاحب جو عرس بہ هتي ڪيو هئائون.
- شاهہ صاحب پلو ننگر ڪندا هئا. پلاءِ پت ڪندا هئا.

- نورپور ۾ رهائش دوران جڳ مشهور عالِم دين واعظ الاسلام مولانا محمد سليمان نوناري ٽرڙي وارو جيڪو خواجہ عمر جان چشموي ﷬ جو مريد هيو. سو پنهنجي پن پٽن عبدالرحيم ۽ عبدالرحمان کي مٺا سائين جي سندن خدمت ۾ بيعت لاءِ وٺي آيو هيو. پاڻ انهن کي بيعت نہ ڪيائون فرمايائون عمر ۾ ننڍا آهن.
- مولانا محمد امين الدين خليلي بيان ڪيو تہ : جڳ مشهور قاري خير محمد جيڪو پير مٺا سائين جو مريد هيو سندس استاد مولوي نذير احمد صاحب ، قاري خير محمد کي چوندو هو تہ اوهان پير مٺا پير مٺا ٿا چؤ ، پير جا وجي هٿ ٿا چمو مان ڏسان تہ ڪيس هٿ بہ نہ ڏيان. قاري صاحب چيس تہ هڪ ڀيرو سائينجن جي خدمت ۾ هلي تہ ڏس. پوءِ ڪيس وٺي آيو. جڏهن ان جي نظر سائينجن تي پئي تہ وجد ۾ اچي ويو. ان بيهوشي جي عالم ۾ ٽي نمازون بہ رهجي ويس. ليٽڙيون پائيندو ٿي رهيو. صبح جو جڏهن هوش آيس تہ سائينجن جي پيش پيو.

نور پور ۾ عرس پير قريشي جو منظر:

جڏهن پاڻ هتان اسري ويا لاڙڪاڻي ۾ رهائش اختيار ڪيائون تہ نورپوري سادات حضرت جن کي دعوت عرض ڪئي جا پاڻ قبول فرمايائون. ان ڀيري پاڻ نور پور شريف ۾ ڇهہ مهينا رهيا ۽ ان دوران هر ماهہ يارهين شريف بہ ملهايائون ۽ حضرت پير قريشي ﷬ جو ساليانو عرس بہ اتي ملهايائون. ان جلسي ۾آيل جماعت لاءِ سندن حويلي مبارڪ جي اوپر ۾ هڪ وڏي پلاٽ تي ڪکاون ڇاپرا ناهيا ويا ۽ زمين تي ڪانهن وڇايا ويا ۽ مٿان ڪجهہ شاميانا بہ لڳايا ويا. حضرت جن کي حويلي کان جلسي گاهہ تائين بگي تي سوار ڪري آندو ويو ٿي. بگي کي فقير هٿ سان هلائي رهيا هئا. بگي جي پهرئين حصي ۾ مٺا سائين مهندار ۽ پوئين حصي ۾ سائين صاحبزادا شهسوار هئا. اهو عجيب حسين منظر هيو. قدرت جو حسن هتي جمع هيو. هر ڪو بيتابي سان سندن چهري کي ڏسڻ پسڻ لاءِ اداس ۽ آتو هيو. فقيرن جي ذڪر جي هونگار ۽ الله الله جي تنوار جاري هئي. ڪي جذبن ۾ ڦٿڪي رهيا هئا. ڪي بيخودي ۾ رقص ڪري رهيا هئا. سندن چهري مٿان

مسڪار هئي، جيڪا عاشقن جون دليون موهي رهي هئي. نماز ۽ تلقين کان پوءِ وري ساڳي طرح ڪين بگي ۾ سوار ڪري حويلي طرف آندو ويو ٿي.

اجتماع ۾ ايندڙ گهوڙن، ٽانگن، بيل گاڏين ۽ پيادل جماعت جي وفدن جو بي مثال منظر هيو. ڪڇي جي ڪک پن مان ذڪر جي تنوار پڌجي رهي هئي. رستا رونق وارا هئا، پيچرا پانڌيئڙن سان ڀرپور هئا. صبح نماز بعد قرآن خواني ٿي پوءِ قارين مٺي آواز ۾ تلاوت ڪئي. سينا مسرور ٿي ويا. جناب قاري احمد صاحب ان وقت ڪم سن قاري هئا. سندن والد بزرگوار مولانا عبدالڪريم ديروي ڪيس حضرت جن جي خدمت ۾ پيش ڪري عرض ڪيو ته ”هي طفل توهان جي حوالي آهي. پوءِ قاري صاحب تلاوت مٺي آواز سان ڪئي. هر طرف کان سبحان الله جا آواز اچڻ لڳا. تلاوت بعد پاڻ ختم شريف جي دعا فرمايائون. پوءِ جناب خليفي مولوي غلام جعفر ؒ پرتاثير تقرير ڪئي. پوءِ جڏهن خليفي حضرت الاهي بخش ؒ تقرير دلپذير ڪئي ته پاڻ به زاروزار روئي رهيا هئا ۽ پوري جماعت مٿان ڪيفيت طاري ٿي وئي. تانجو مريد نواز مٺا سائين ؒ به روئي رهيا هئا. ان وقت عجيب قال هئي ۽ عجيب حال هيو. پاڻ فرمايائون الله کي ائين راضي ڪبو آهي، جيئن هي مولوي صاحب روئي رهيو آهي. آخر ۾ پاڻ روحاني وجداني بيان فرمايائون پوءِ ته ماڻهو بيوس نچڻ لڳا. جذبن ۾ آهون ۽ دانهون ڪرڻ لڳا. ان طرح اهو جلسو اختتام پذير ٿيو.

سڄڻ ڏسان يا سبق پڙهان:

جلسو ختم ٿي ويو. ماڻهو آلين اکين سان پنهنجن ماڳن طرف موٽي ويا. پر عاشقن اجا به اداس هئا، انهن جون نگاهون پير مٺل جي ڏيڏي ۾ لڳل هيون. هڪ مستانو فقير ڇپر جي ٽوٽين ڀاڪر پائي زارزار روئي رهيو هيو ۽ چئي رهيو هيو ته:

ادا مون کي چيائون ته هل هلي الله واري جو ديدار ڪر. مون کي ائين ته ڪو نه ٻڌايائون ته درياءَ جي ڪڇي ۾ دلين جو ڏاڙيل وينو آهي. ادا او منهنجي دل ڦري ويو، هاڻي مان ڪيئن ڳوٺ موٽي وڃان!! پوءِ شعر پيو پڙهي پاڻ به روئي پيو ۽ ساري جماعت به روئي پئي

ملان مار نه مون ، سبق پڙهان ڪِنَ سڄڻ ڏسان.

سيد تقي شاهه ۽ سيد يلي رکيو شاهه :

هي ٻئي سيد سڳورا پاڻ ۾ ڀائر هيا. سيد تقي شاهہ وڏو ۽ پلي رکيو شاهہ ننڍو هيو. ٻئي وڏا زميندار هجڻ جي باوجود نهايت سخي جواد سندن ميزبان ۽ خدمتگذار هئا. پلي رکيئي شاهہ جي گهرواري بيبي لال خاتون هئي. جيڪا تمام نيڪ صالح عابده زاهده عورت هئي. حضرت جن سان والهانہ محبت هوندي هيس. سندن خدمات جي صلي ۾ پاڻ سيد محمد تقي شاهہ ۽ سيد پلي رکيو شاهہ ۽ سيد محمد صالح شاهہ ۽ سيد علي محمد شاهہ کي خلافت عنايت ڪيائون.

سيد پلي رکيو شاهہ ۽ بيبي لال خاتون جو حج :

پاڻ حج جو ارادو فرمايائون، ان لاءِ پاس بہ ٺهرايائون. سيد پلي رکيو ۽ سندس بيبي صاحبہ بہ سائينجن سان گڏ حج جي تياري ڪئي. پر پوءِ پاڻ طبيعت جي ناچاڪائي سبب سفر تي وڃي نہ سگهيا. تہ شاهہ صاحب جن بہ نہ ويا. پوءِ پاڻ کين فرمايائون اوهان حج تي وڃو اسان اوهان سان حج ڪنداسين. پوءِ اهي جڏهن حج ڪري آيا تہ قسم کڻي چيائون اسان طواف شروع ڪيو تہ ستن چڪرن ۾ پير مٺا سائين اسان سان گڏ هئا.

تبليغي سفر: دينپور ۽ نورپور ۾ رهائش دؤران پاڻ درياءَ جي ڪچي ڪان نڪري ڪافي ڳوٺن شهرن ۾ وڃي تبليغ ڪيائون. ڪاڇي جا دور دراز جا اوڪا ۽ اڙانگا سفر ڪيائون. هڪ ڀيري فريدآباد جي ويجهو ڪاڇي ۾ حاجي محمد صالح رند وٽ بہ دعوت تي ويا اهو سفر تمام ڏکيو هيو. ان سفر ۾ جناب مولانا عبدالڪريم ديروي کين دعوت ڏئي پنهنجي جاءِ تي وٺي آيو هيو.

دادو ضلعو غفارين جو قلعو:

هونئن تہ مٺا سائين محبوب پوري سنڌ کي رنگ لاتو پر دادو وارن سان ڪامل جون قربداريون ڪثير هيون.

(1) سندن قيام دادو ضلعي ۾ گهڻو رهيو.

(2) مرڪز بہ دادو ۾ گهڻا بنايائون.

(3) سندن خلفاءَ جي اڪثريت بہ دادو مان هئي.

(4) دادو جي گهڻن ڳوٺن ۽ شهرن ۾ تبليغي سفر بہ ڪيائون.

ان چئن بنيادي سببن ڪري ، سندن جماعت جو وڏو انگ دادو مان هيو. پاڻ دادو جن ڳوٺن ۾ رهيا يا بنفسِ نفيس هلي ويا انهن مان ڪجهه هي آهن. دينپور، نور پور، ميهڙ، دادو، ڦلجي، باليشاهه، زهرا ماڇي، جمشيري جتوئي، پيٽو، پٽيجي، انڙپور، خانپور، راڌڻ وغيره

ضلعي دادو ۾ غفاري فيض جا سفير :

(1) خليفو سيد محمد صالح شاهه نور پور.

(2) خليفو سيد محمد تقي شاهه نور پور.

(3) خليفو سيد پلي رکيو شاهه نور پور.

(4) خليفو سيد علي محمد شاهه نور پور.

(5) خليفو سيد يار محمد شاهه نور پور.

(6) خليفو سيد عبدالله شاهه دادو.

(7) خليفو سيد حامد علي شاهه مجذوب دادو.

(8) خليفو مولانا مفتي ڪريم بخش صاحب مدرس دار القرآن ميهڙ.

(9) خليفو مولانا مفتي محمد صاحب مهيسر پپري ميهڙ.

(10) خليفو مولوي مفتي الله ڏنو صاحب دائود ڪانڊڙو.

(11) خليفو مولانا يار محمد صاحب جويو مدرسه خيرپور ناٿن شاهه.

(12) خليفو مولانا ڪريم بخش صاحب آڳرو .

(13) خليفو مولانا مولوي الاهي بخش صاحب خانپور تعلقه خيرپور ناٿن شاه.

(14) خليفو مولوي قاري احمد صاحب ديروي.

(15) خليفو مولوي فقيه غلام رسول ڪوسو صاحب راڄوا ميهڙ.

(16) خليفو مولوي محمد ابراهيم واچوڙو واعظ الاسلام وڏا جتوئي ميهڙ.

(17) خليفو مولانا مولوي در محمد صاحب چانڊيو ڪنبائي ميهڙ.

(18) خليفو مولوي محمد صاحب ديروي ميهڙ.

(19) خليفو مولانا مولوي عبدالعزيز صاحب جتوئي پيٽو.

(20) خليفو مولانا مولوي بشير احمد صاحب واڍن وارو.

(21) خليفو حافظ محمد صالح صاحب حال وارو لونگ تنيو.

(22) خليفو مولوي حبيب الله صاحب راڌڻ.

(23) خليفو مولوي غلام محمد صاحب سولنگي جامع مسجد باليشاهہ.

(24) خليفو ميان سعد الله صاحب راڌڻ استيشن.

(25) خليفو سائين ماستر سليمان عباسي صاحب باليشاهہ راڌڻ.

(26) خليفو ماستر قاضي نصير الدين صاحب ٽڳن وارو.

(27) خليفو سائين حاجي بخشل صاحب سوڍاري ميهڙ.

(28) خليفو ميان نصير الدين شاهہ دين پور.

(29) خليفو ميان امير الدين شاهہ صاحب دين پور.

(30) خليفو ميان محمد الياس شاهہ فضل پور.

(31) خليفو ميان مشتاق احمد ڪاڇو ميان نصير محمد تڪ وارو.

(32) خليفو ميان نثار احمد صاحب ڪوسو ڪمانگر.

(33) خليفو مولوي عبدالرحمان ايري لانگري منگواڻي.

(34) خليفو جناب الله ڏتہ صاحب غفار آباد سنڌي ٻتڙا.

(35) خليفو صاحب ڏتہ چانديو نور پوري.

عورتن ۾ انقلاب :

سندن لڳاتار محنتن ۽ اڻ ٿڪ تبليغي ڪوشش جو نتيجو اهو نڪتو جو مردن سان گڏ هزارين عورتون بہ نيڪ ۽ ديندار بنجي پيون. انهن ۾ دين جو ايڏو ذوق شوق پيدا ٿيو جو اهي پنج وقتي نماز سان گڏ آڌيءَ جو اٿي تهجد نماز بہ باقاعده پڙهڻ لڳيون. شادي غميءَ وقت جيڪي ڪجهہ بد رسمون رواج، ساٽ سونڻ ۽ سهرا وغيره هلندڙ هئا انهن سڀني کي صفا ختم ڪري ڇڏيائون. پير غفاري جون مريدياڻيون بہ محبت ۾ مردن کان گهٽ ڪونہ هيون. اهي بہ الله جي محبت حاصل ڪرڻ لاءِ جيئن پيرين پيادل پنجاب وينديون هيون. تيئن سنڌ جي جن مرڪزن ۾ پاڻ رهيا اتي باقائده عورتن جو اجتماع ٿيندو هيو. جنهن ۾ عورتون پنهنجي وارثن سان گڏ باپرده اچي الله جو دين سکنديون هيون.

هڪ ماهہ جو قيام :

ڳوٺ حاجي ماڇي

خيرپور ميرس رياست ۾ هڪ طرف اهل تشيع جو زور هيو تہ ٻئي طرف گم گشتہ راهہ فولاد شر جي بہ پيگهي متل هئي. جنهن گهڻي خلق کاري ڇڏي هئي. اتي تبليغ دين ۽ پيغام حق پچائڻ جي اشد ضرورت هئي، ان لاءِ پاڻ ڳوٺ حاجي ماڇي لڳ راڻيپور ۾ هڪ مهينو متواتر قيام فرمايائون. غوث غفاري جي توجهات سان ان پوري پٽي ۾ ذڪر الله جاري ٿي ويو. خاص طرح شر قوم گهڻي انداز ۾ مستفيض ٿي. فولاد شر جا ڪيترائي ويجها مٽ مائٽ بہ حضرت جن جي صحبت ۾ نيڪوڪار بنجي پيا. اڄ تائين شر قوم ۾ غفاري فيض جا اثرات نظر اچن ٿا. پاڻ پنهنجي پياري فقير مولانا محمد دائود شر کي خرقۂ خلافت بہ عطا ڪيائون. جنهن پوري زندگي دين جي خدمت ۾ وقف ڪري ڇڏي هئي.

سنڌ ۾ ٽيون عارضي مرڪز: رهائش چاليهہ ڏينهن

انڙ پور (فضل پور)

ڏهون مرڪز

انڊس هاءِ وي تي ڄامشورو کان سيوهڻ شريف ويندي وات تي علي آباد اسٽاپ اچي ٿو. ان جي اوڀر ۾ ڇهہ ڪلوميٽرن جي مفاصلي تي درياءَ جي ڪچي ۾ هڪ بستي "انڙپور" نالي آباد آهي. ان بستي ۾ تبليغ خاطر پير مٺا سائين جو پيارو خليفو مولانا بشير احمد ويندڙ هيو. اتي ڪجهہ محبت وارا مريد بہ موجود هئا.

1949 ع ۾ مٺا سائين نور پور شريف ۾ پنهنجي مرشد قريشي ڪريم جو ساليانو عرس ملهايو. رمضان المبارڪ جي آمد آمد هئي، سخت گرمين جي موسم هئي، ساٿين صلاح ڏني تہ جيڪر رمضان جا روزا هلي انڙپور ۾ رکجن، ڇو جو اتي جي آبهوا وڻندڙ ۽ موافق آهي. تبليغ جي بہ اتي اشد ضرورت آهي. پوءِ پاڻ انڙپور جا عازم ٿيا. خليفن فقيرن ۽ عاشقن جو قافلو ساڻ هيو، صاحبزاده خواجہ خليل الرحمان ۽ سندن اهل و عيال بہ

همسفر هئا. پاڻ شعبان جي آخري ڏهاڙن ۾ انڙ پور کي پنهنجي قدمن جو شرف بخشيائون. الله داد شاه جلاڻي سيد واري مسجد کي مرڪز بنايائون ۽ پاڻ مسجد جي قريب حاجي فاروق علي انڙ جي اوطاق ۾ رهائش رکيائون. ان مسجد ۾ ان وقت امام پير محمد روشن قريشي هيو، جيڪو خليفي عبدالڪريم قريشي جو چاچو هيو.

انڙ پور کي پاڻ "فضل پور" جو نالو ڏنائون. اتي پاڻ تقريباً چاليهہ ڏينهن رهيا. رمضان جا روزا بہ اتي رکيائون ۽ عيد بہ اتي ڪيائون. نا سمجهي ۽ جهالت سبب اتي سندن ڪافي مخالفت بہ ٿي. پاڻ فرمايائون تہ ٻج ڇٽيون ٿا وجون اميد تہ هتان ڪي داڻا نڪرندا.

رٽائرڊ ماستر فقير محمد خان عرف "مَنّ" ٻڌايو تہ پاڻ جڏهن هتي رهيا تہ فقير حاجي عبدالڪريم قريشي، فقير خدا بخش ڪوسو، فقير ولي محمد زرداري، فقير حاجي رب ڏنو لوهار، مولانا عبدالله ميمڻ، فقير محمد صديق لوهار، فقير محمد دائود ڪوسو، فقير محمد سليمان لوهار، فقير محمد هاشم ميسو فقير محمد عرس انڙ وغيره سندن مريد ٿيا.

اڪثر وفات ڪري ويا آهن. پر انهن جو اولاد اڄ تائين بہ غفاري سلسلي سان وابستہ آهي.

عجيب علاج :

سندُم مرشد محبوب الاهي رحمة الله عليه فرمايو تہ: "انڙپور جي سفر ۾ حضرت صاحب جن سان ڪافي ناميارا خلفاءَ ۽ علماءَ بہ گڏ هئا. سندن طبيعت مبارڪ ناچاڪ ٿي پئي. هڪ ڏينهن پاڻ ڳاڙهي رنگ جو شربت جماعت ڏانهن موڪليائون تہ اهو پي مون کي اوبر ڪري ڏيو تہ اوهان اهلِ ذڪر جي اوبر پيان تہ الله ڪريم مون کي شفا ڏئي. پوءِ جڏهن برتن جماعت اڳيان آيو. ڪن پي اوبر ڪئي، ڪن چيو تہ اسان بي ادب ڪيئن ٿيون جو مرشد کي اوبر ڪري ڏيون. پاڻ اهو پاڻي پيتائون. بحمد لله خوش ٿي ويا.

مولوي غلام رسول ڪوٽ لالو وارو بہ ان سفر ۾ ساڻ هيو. جن اوبر نہ ڪئي انهن خليفن ۽ فقيرن کي گهرائي چيائين تہ اوهان پاڻي نہ پي پنج خطائون ڪيون آهن.

(1) مرشد فرمايو تہ اوبر ڪري ڏيو. اوهان مرشد جو فرمان نہ مڃيو.

(2) مرشد اوهان کي مؤمن سمجهيو تڏهن اوهان ڏانهن پاڻي موڪليائون، شايد ناهيو.

(3) مٿو شربت مرشد پاران ملي تہ ان ۾ فيض هوندو آهي. اوهان ان فيض کان محروم رهيا

(4) اوهان شايد مرشد جا سچڻ ناهيو.
(5) اوهان شايد سندن بيماري ۾ راضي آهيو.
حضرت جن جي وصال بعد هي جماعت سمٺا سائين جي بيعت ٿي. سمٺا سائين جن مولانا عبدالڪريم قريشي جيڪي غوث بهاؤالحق جي اولاد مان هئا ان کي خلافت سان نوازيو. ان مانجهند کان پيٽاري تائين تبليغ ڪئي ۽ جماعت ناهي. هن وقت حضرت سچڻ سائين جن جو خليفو فقير محمد سعيد انڙ هتي مبلغ مقرر آهي. هر ماه چوويهين تاريخ جلسو ڪندا آهن. فقير محمد هاشم ميسور انڙ پور واري پير مٺا سائين جو حليو بيان ڪندي ٻڌايو تہ : پاڻ درميانہ قد ۽ تمام سمٺا هيا. سندن منهن ويڪرو هيو. پاڻ پنجابي جتي زريدار پائيندا هئا. پهراڻ سنهو پهريندا هئا.
فقير گل حسن ڪوسو ٻڌايو تہ عيد واري ڏينهن پاڻ ويٺا هئا تہ بہ فقير دودو فقير ۽ شمداد فقير سامهون پئي آيا. پاڻ فرمايائون تہ هنن ٻنهين مان هڪ جي دل ذڪر ڪري ٿي.
پاڻ دودي فقير ڏانهن اشارو ڪيائون. يعني پاڻ ايتريقدر روشن ضمير هئا جو ماڻهن جي دلين جي حالت بہ پڙهي وٺندا هئا. فقير محمد هاشم ميسو جي بقول اهو سال تقريباً 1950ع هو.[1]

سنڌ ۾ چوٿون عارضي مرڪز:

راڻ اسٽيشن

يارهون مرڪز

جڏهن پاڻ انڙ پور کان واپس وريا تہ درياءَ ۾ چاڙهہ آيل هيو. دينپور ۽ نور پور شريف ٻئي دريائي ٻوڏ ۾ آيل هيون پوءِ پاڻ راڻ ريلوي اسٽيشن جي پر واري ميدان ۾ پندرهن ڏينهن لاءِ عارضي قيام فرمايائون. هتي جا حالات درست نہ ڏسي هتان رختِ سفر ٻڌائون.
ڪين آبڙي جي دعوت لاءِ عرض ڪيو ويو جنهن کي پاڻ قبول فرمايائون.

---

[1] اسان جو ان ڳوٺ ۾ 12 ذوالحج 1430هہ تي وڃڻ ٿيو. ماڻهو ڏاڍا خليق مهمان نواز هئا. (محمد ڪرم الله)

سنڌ ۾ پنجون عارضي مرڪز:

آبڙي (ڳاھا ڳوٺ)

ٻارهون مرڪز

جڏهن پنجاب مان آيا ته اول آبڙي جي پرسان ڳاهن جي ڳوٺ ۾ به اڍائي مهينا رهيا هئا. پوءِ حافظ محمد صديق ڇبن واري دعوت ڪئي پاڻ ڇبن ۾ پندرهن ويهه ڏينهن ان وٽ رهيا. پوءِ راڻيپور ۾ حاجي ماڇي، حاجي ٻانهو، عبداللطيف، حاجي عثمان وٽ اچي به مهينا يا ڪجهه گهٽ رهيا. هن شهر ۾ رهڻ دؤران هڪ عجيب ڪرامت ظاهر ٿي هئي. ٿيو ائين جو فقيرن حضرت صاحب جن جي رهڻ لاءِ واڻڪين جاين مان هڪ ته ماڙ جاءِ ورتي. پاڻ فرمايائون اها واڻڪي جاءِ آهي بوءِ اٿس مٿان هڪ به ماڙ ڏاهيوس. صبح جو ڏاهڻ جي صلاح ٿي ان رات صاحبزاده سائين خواجه خليل الرحمان خواب ۾ ڏٺو ته حضرت پيران پير محبوب سبحاني غوث اعظم سيدنا عبد القادر جيلاني ۽ حضرت عثمان مروندي قلندر لال شهباز تشريف فرما آهن. عرض ڪيائين سائين ڪيئن مهرباني فرمائي اٿو؟ فرمايائون فقيرن مٿان ڪا مشڪل اچڻ واري آهي سو انڪري آيا آهيون. صبح جو جيئن فقير جاءِ ڏاهڻ لاءِ مٿي چڙهيا ٽين ماڙي جو مٿان ڪتهڙو مڙس ڪان وڏو هيو پهريائين ان ڪي ڏاهڻ جي ڪوشش ٿي ڪيائون ۽ اندرئون ڪوٽائي ڪري اندرئين طرف ڪان ٻيهي ٻاهر پيا ڌڪو ڏين ته پٽ ٿورو ٻاهر لُڏي ۽ اندرئين طرف هلي آئي. فقير سڀ پٽِ جي هيٺان اچي ويا. جيئن جو مٿين ماڙيءَ واري پٽ هيٺين ماڙي تي ڪري ته وچين ماڙي جون به ڪانيون پيچي پيون ۽ سموري هيٺين ماڙي تي اچي ڪري تانجو ته ماڙ سموري جاءِ هيٺ اچي پئي ۽ نَوَ فقير ته ماڙ جي پٽِيُن اندر اچي ويا. جاءِ ۾ لوهي سامان پيل هيو. بس ڌوڙ ڌڪاءُ ٿي ويو. ڪا خبر ڪانه پئي پوي ته فقير ڪٿي هوندا. پوءِ ڪوڏاريون ڪٺي اچي ڪوٽڻ لڳا. اجا سِرَ مٿي ڪٽن ته فقير مٿو ڪنبيءَ وانگر ٻاهر پيو ڪڍي تانجو نَوَ ئي فقير صحيح سلامت نڪتا ۽ ڌڪ ته ڪو نه لڳن بلڪ ڪا رهڙ به ڪانه آين. صرف هڪ فقير ڪي ڪجهه ٿوري رهڙ آيل هئي ان ڪي سڀ ڪِلي چوڻ لڳا ته شايد تنهنجي اعتقاد ۽ محبت ۾ ڪا ڪمي آهي. تڏهن توکي رهڙ آئي آهي.

سنڌ ۾ ڇهون عارضي مرڪز:

ڳيريلو

تيرهون مرڪز

پاڻ ڪجهہ مهينا ڳوٺ ڳيريلو ضلعہ لاڙڪاڻو ۾ بہ رهيا. اتي واٽڪيون جايون هيون انهن ۾ سندن قيام هيو. ڪافي تعداد ۾ مقامي علماءَ بہ سندن خدمت ۾ اتي اچي مستفيد ٿيا. مولوي غلام رسول جتوئي صاحب خطبہ رسولي بہ اتي سندن خدمت ۾ حاضر ٿيو هيو. پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي نياڻي مخدومہ محترمہ بيبي امة الڪريم سائڻ جيڪا حضرت سائين محمد ديده مدظلہ جي امڙ سائڻ آهي ان جي ولادت بہ ڳيريلو ڳوٺ ۾ ٿي هئي.

سنڌ ۾ ستون عارضي مرڪز:

مَسُو حبَ

چوڏهون مرڪز

هي شهر لاڙڪاڻي جي قريب "مسو حبَ" نالي هڪ ڳوٺ آهي. ان ڳوٺ ۾ حضرت پير مٺا سائين جن بہ مهينا سڪونت فرمائي هئي.

حضرت خليفہ عبد الرحمان مجذوب بيان ڪيو تہ : حبَ ۾ تمام گهڻا مڇر هوندا هئا. جڏهن حضرت صاحب جن حبَ ۾ تشريف فرما ٿيا تہ مڇر بلڪل ختم ٿي ويا. ڇڙڪ مڇرن جو نام و نشان نہ هيو. وري جنهن ڏينهن پاڻ حبَ مان نڪتا تہ ان ڏينهن وري اچانڪ مڇرن جا ڪٽڪ اچي ويا.

سنڌ ۾ اٺون عارضي مرڪز:

ڳوٺ خان محمد بوزدار

پندرهون مرڪز

موجوده تعلقي ۽ ضلعي ٽنڊو الهيار ۾ چمبڙ ۽ ٽنڊوالهيار روڊ تي هڪ ننڍڙي ڳوٺ خان محمد بوزدار ۾ حضرت جن ڪجهہ عرصو قيام فرمايو. فقير حاجي ولي محمد بوزدار سندن ميزبان هيو. ان جي گهر ۾ پاڻ وارد ٿيا.

ان ئي ڳوٺ جي قريب حضرت سهڻا سائين رحمة الله عليہ ”طاهر آباد “ نالي مرڪز قائم ڪيو هيو جيڪو اڄ تائين آباد آهي. جنهن جي سرپرستي حضرت سڄڻ سائين ڪندا آهن تہ اتي جا ڪاردار مولانا غلام مصطفيٰ بوزدار آهن.

سنڌ ۾ نائون مستقل مرڪز:

رحمتپور شريف لاڙڪاڻو

سورهون مرڪز

رحمتپور شريف جو بنياد:

الحمد لله هاڻي جماعت غفاري جو هر طرف غلغلو ٿي چڪو هيو. مخالفن توڙي موافقن، پنهنجن توڙي پراون جي عوامي توڙي نجي محفلن ۾ پير مٺا جو تذڪرو هيو. پيرن، مولوين، وڏيرن جيتري مخالفت ٿي ڪئي اوترو فقيرن ۾ محبت پئي وڌي ۽ نون ماڻهن کي سندن زيارت جو اشتياق ٿي پيدا ٿيو. خلق ڪشان ڪشان، جوق در جوق، فوج در فوج سندن ديدار لاءِ اچڻ لڳي. پاڻ جتي رهيا ٿي اتي پٽَ ۽ پلاٽ پورا نہ ٿي پيا. سندن دلي خواهش هئي تہ ڪنهن اهڙي جاءِ تي مستقل مرڪز ٺاهيو وڃي، جتي ريلوي توڙي روڊ جي

سهولت هجي. جر جو پاڻي مٺو هجي. ماڻهن جي آزاد اٿڻ ويهڻ جو سک هجي. اهڙي جاءِ جي تلاش ۾ حضرت سائين صاحبزاده رحمة الله عليه ۽ خليفہ حضرت سهڻا سائين رحمة الله عليه پيش پيش هئا. هڪ ڏينهن سندن حضور ۾ عرض ڪيائون تہ لاڙڪاڻي اسٽيشن جي پر ۾ سرڪاري زمين پيل آهي، سا مذڪوره سڀ سهولتن واري آهي. سا جيڪر حاصل ڪجي تہ درگاهہ لاءِ نهايت مناسب ٿيندي. سنڌ پنجاب بلوچستان جي ماڻهن کي اچڻ وڃڻ ۾ آساني ٿيندي. پاڻ ڪين اجازت ڏنائون. پوءِ سائين صاحبزاده ۽ سهڻا سائين رحمة الله عليهما گڏجي اها ليز ڪرائي.

رامپور مان رحمتپور:

سندن عادت هئي جو ڪنهن ڪم جي آغاز کان اول يا تہ خود استخارا ڪندا هئا يا ڪنهن خليفي کي امر ڪندا هئا. رحمتپور جي روحاني مرڪز جي انتخاب لاءِ بہ اول استخارا ڪرايائون، جنهن ۾ جواب سهڻو مليو. پوءِ خليفي حضرت حافظ محمد صالح حال واري کي فرمايائون تہ ان مرڪز بابت مٿي محمد ڪريم ﷺ کان معلوم ڪيو. خليفي صاحب مراقبو ڪيو. حضرت حبيب ڪريم ﷺ جي زيارت سان مشرف ٿيو، عرض پيش ڪيائين پاڻ ڪريمن فرمايو " جيڪا جاءِ اوهان پسند ڪئي آهي سا اسان کي بہ پسند آهي". ان جو نالو "**رحمتپور**" رکو. ان جاءِ جو اصل نالو رامپور هيو. پوءِ پاڻ ان جو نالو "رحمتپور" رکيائون.

درگاهہ رحمتپور شريف:

هت ڪجهہ واٽڪيون ٿنل اُجڙيل جايون ۽ زمين ۾ هيناهيون مٿاهيون هيون. پر ڪامل جي قدمن لڳڻ سان هن پِٽَ جا ڀاڳ کُلي پيا. هر طرف کان الله جي طالبن، روحانيت جي مُتلاشين جا ٽولا ٽولا اچڻ لڳا ۽ ڏسندي ڏسندي هي اڱڻ الله جي عارفن سان آباد ٿي ويا. پاڻ پنهنجي باطني توجهہ ۽ نوراني نظر سان رڻَ کي رونقون بخشيائون. رحمتن جا رنگ لاتائون ۽ غير آباد زمين کي گلستان بنايائون.

پاڻ خليفن ۽ فقيرن کي حڪم ڪيائون تہ اهي اباڻا ڳوٺ وطن ڇڏي اچي رحمتپور ۾ رهن. محبت وارن مريدن پِرين جو پاڙو غنيمت سمجهي اچي رحمتپور ۾ ديرو دمايو. پنجاهہ کان مٿي اهلِ ذڪر فقيرن جون جهوپڙيون جڙي ويون. جيڪي نهايت سادگي جو

مظهر هيون. ظاهر ۾ ڪو زيب زينت، ڏيک ويک ۽ اجايو ٺٺ ٺانگر نظر نہ هيو پر حقيقت ۾ هيءَ جاءِ صاحبِ قدر ۽ اهلِ نظر لاءِ قلبن جو قرار ۽ روحن جي راحت هئي. ڇو تہ روح جي غذا ، دلين جو سڪون ۽ اطمينان الله جو ذڪر صبح شام جاري هيو. جنهن هستي پرين پسايو، محبوب حقيقي ملايو تنهن پرين جو پاڙو قدر وارن لاءِ فردوسِ برين جي مثل هيو.

هاڻي هيءَ متبرڪ بستي الله جي عارفن جو مرڪز بنجي پئي. پاڻ هر وقت ماڻهن جي من جي صفائي ۾ مصروف هيا. تعليم ۽ تربيت جو سلسلو صبح شام جاري ۽ ساري هيو. پاڻ تبليغ لاءِ افراد (خلفاءَ) تيار ڪيائون. جن جي شخصي تعمير تي خصوصي توجہ ڏنائون. انهن جا مَنّ مانجهي انهن کي تزڪيہ نفوس، ۽ تصفيہ قلوب ڪرائي، تقويٰ ۽ توڪل سيکاري، بلڪہ پنهنجي روحاني رنگ ۾ رنگي تبليغ لاءِ تيار ڪيائون. هاڻي هتان مبلغن جا جٿا مُلڪان مُلڪ وڃڻ لڳا. پاڻ فرمايائون تہ : "هن ڏنار محمد عثمان کي بہ تبليغ تي موڪليان تہ ماڻهن جا ڳَلا قطاري ايندو". هڪ طرف رجال الغيب سندن باري ۾ ماڻهن کي ٻڌائي رهيا هئا ۽ ڪن کي تہ خضر خوابن ۾ اچي سندن صحبت ۾ اچڻ جون صلاحون ڏئي رهيو هيو. تہ ٻئي طرف وري سندن تيار ڪيل خلفاءَ مختلف علائقن ۾ تبليغي ڪم ۾ مصروف ٿي ويا. هر مبلغ کي هڪ علائقو مقرر ڪري ڏنائون.

ڪو مبلغ (خليفو) مشرقي پاڪستان پيو وڃي، تہ ڪو ڪوئٽہ ۽ قلات تہ ڪو ڪيچ مڪران پيو وڃي. ڪو حب ۽ هاڙهي ۾ ذڪر جي هونگار پيو ڪري تہ ڪو لسٻيلو اٿل ۽ وندر جي واٽن تي ماڻهن کي الله الله پيو سيکاري. ڪو ايران پيو وڃي تہ ڪو حجاز ۾ تبليغ پيو ڪري. ڪي مبلغ پنجاب ۾ تبليغ پيا ڪن تہ ڪي صوبي سرحد جي پٺاڻن کي پرت جا پيغام پيا پهچائن. سندن هڪ خليفو سفر ڪندي ڪندي وڃي گجرات پهتو. سندن نوراني نگاهہ سان گجراتي ماڻهو غفاري طريقي ۾ داخل ٿيا. هيڏهون بنگالي سندن صحبت بابرڪت ۾ پهچي رهيا هئا تہ هيڏهون ڪيچ ۽ قلات خضدار، باغبان ۽ مڪران کان جماعتون اچي رهيون هيون. ملڪ جي اڪثر علائقن مان سنڌ جي هر ضلعي مان ماڻهو بہ سندن صحبت ۾ اچڻ لڳا. هڪ مبلغ کي ٿر جي علائقي ڏانهن تبليغ واسطي موڪليائون، جيڪو تبليغ ڪندي ڪوڪراپار وڃي پهتو، جتي ٿرين ۾ ٿر ٿر جذبا

جوش چالو ٿي ويا. هاڻي هرطرف کان سندن صحبت حصولِ برڪت لاءِ مخلوق اچڻ لڳي. جو مبلغ جنهن پار ويو ٿي تہ جماعتن جا جٿا ساڻ وٺيون ٿي آيو.[1]

ہر کجا چشمہ بود شیریں * مردم و مور مرغ گرد آیند

جنهن جاءِ تي مٺي پاڻيءَ جو چشمو هوندو آهي اتي ماڻهو، ماڪوڙا ۽ ڪِوليون اچي ڪٺي ٿينديون آهن. ڀلا! الله جي ذڪر کان زياده ڀي ڪهڙي شيءِ مٺي آهي؟

هڪ ايران جو سياح .... سير و سفر جي خيال کان مٺا سائين محبوب جي حضور ۾ حاضر ٿيو. سندن فيض و برڪت ڏسي صحبت ۾ رهي پيو. ڪجھ وقت کان پوءِ پاڻ ڪيس تبليغ جي اجازت ڏيئي ايران موڪليائون.

سندن سهڻي صورت ۽ سيرت، تقرير پُر تاثير ۽ اوصاف حميده جو ڪمال ڏسي، هر ذي فهم انسان سندن شيدائي بنجي پيو. سندن فيض برڪت جو اهو عالم هيو جو ڪيترا چور، بي دين ۽ ڀنگ نوش توبہ تائب ٿي نيڪوڪار، ديندار ۽ پرهيزگار بنجي پيا. جيڪي بہ ماڻهو سندن حلقہءِ ارادت ۾ داخل ٿيا ٿي، انهن جون سياھ دليون الله تعاليٰ جي نور معرفت سان منور ٿي ويون ٿي. پاڻ آيلن ڪي دل کولي روحاني ۽ عرفاني خيرات عطا ڪيائون. فرمايائون: "مان آهيان بيمار پر تبليغ ۾ ويهان ٿو تہ مون ڪي خبر نہ ٿي لڳي".
چوندا آهن تہ : "وڏي ڏک ۽ غم اچڻ سبب ڀيا ننڍا فڪر ۽ درد ياد نہ رهندا آهن". حضرت پير مٺا سائين جي دل ۾ بہ دين جو درد ۽ امت جو فڪر ايتريقدر هيو جو تبليغ ۾ ويٺا تہ ڪين پنهنجي بيماري ۽ تڪليف جو ذري برابر احساس نہ رهندو هيو.

روزانو فجر نماز بعد جماعت کي مراقبو ڪرائيندا هئا، پوءِ اڪثر ڪري سياري توڙي اونهاري ۾ منجهند جو ٻارهين تائين وعظ نصيحت ڪندا هئا. عمر جي آخري ايام ۾ تہ اڪثر ائين ٿيندو هيو جو پاڻ فجر پڙهي جو نصيحت ڪرڻ ويهندا هئا تہ ان فجر واري وضو سان ٻپهريءَ نماز پڙهائي پوءِ حويلي ۾ واپس ويندا هئا. اهو سارو وقت مسلسل تقرير پر تاثير فرمائيندا رهندا هئا. شام جو وري عصر نماز کان مغرب تائين

[1] هن ڪتاب جي ٻئي جلد ۾ انشاء الله اوهان پير مٺا سائين جي خليفن جا نالا ۽ انهن جون تبليغي خدمات پڙهندا.

نصيحت ڪندا رهندا هئا. رات جو ٻه جڏهن پاڻ عشاء نماز لاءِ ٻاهر ايندا هئا تہ جيڪڏهن رستي ۾ ڪنهن ماڻهوءَ ديني مسئلو پڇيو تہ پاڻ اتي ئي بيهي رهندا هئا. بيٺي بيٺي ڪلاڪن جا ڪلاڪ گذري ويندا هئن. نوجوان فقير ٻہ پيا پير مَٺائيندا ۽ هيڏي هوڏي پيا ٽيڪ سيڪ ڏيندا هئا. پر پاڻ هڪ هنڌ بيٺا هوندا هئا. سندن داماد مولانا غلام فريد ڪرسي کڻي ايندو هيو. پر ڪرسي ائين خالي پئي هوندي هئي ۽ پاڻ ڪلاڪن تائين بيٺي نصيحت پوري ڪري نماز پڙهائيندا هئا. جماعت کي هن طرح دلداري ڏيندا هئا تہ دين جو هڪ مسئلو سکڻ يا سيکارڻ سڄي رات جي عبادت کان افضل آهي. سندن گفتار ۾ نهايت درد ۽ جادو نما اثر هوندو هيو جنهنڪري سندن مجلس ۾ جيڪو ٻہ هڪ دفعو ويهندو هيو ۽ سندن مٺڙي من موهيندڙ گفتار ٻڌندو هيو سو پروانہ جان جانِ قربان ڪرڻ لاءِ بہ تيار ٿي ويندو هيو. پڇاڙي وقت ۾ پاڻ سخت بيمار ٿي پيا ۽ علاج واسطي ٻن حڪيمن کي ٻاهران گهرايو ويو هيو. اجا حڪيم صاحب علاج شروع ئي ڪن تہ پاڻ ڪين نصيحت ۾ شروع ٿي ويا. اهو ڏينهن جمعي جو هيو. ايڏي تڪليف ۽ ڪمزوريءَ جي باوجود پاڻ لڳاتار ڇهہ ڪلاڪ تبليغ ڪندا رهيا تان جو ٻہ وڄي ويا. آخر ڪين نماز لاءِ عرض ڪيو ويو. ڪين هلڻ تہ ڇا پر اٿڻ جي بہ طاقت ڪانہ هئي. تبليغ وقت دين جو درد ۽ جنون غالب هيو جنهنڪري ڪين ڪابہ تڪليف محسوس نہ ٿي. تبليغ پوري ٿيڻ سان سندن ڪمزوري وڌي ويئي. سندن داماد ڪين ڦيٿن واري ڪرسيءَ تي ويهاري مسجد تائين وٺي آيو. پوءِ اتان ڪين هٿن تي کڻي صف ۾ ويهاريو ويو. اهڙيءَ حالت ۾ بہ پاڻ نماز جماعت سان ادا ڪيائون. اها سندن ٻاهر آخري نماز هئي. پاڻ اتباعِ سنت، خدمتِ خلق، سخاوت، تبليغ، تقويٰ، تواضع ۽ توڪل ۾ ڪمال ڪري ڏيکاريائون.

روحاني رنگ:

رحمتپور جي روحاني روشني جڳ کي معطر ۽ منور بنائي ڇڏيو. هن تربيت گاهہ مان عابدين، زاهدين، عارفين، متقين، مخلصين ۽ علماءِ ربانيين جي هڪ جماعت جُڙي نڪتي. بلڪہ هتان روحاني رهنمائن ۽ سرواڻن ۽ اڳواڻن جو جَمّ غفير جُڙي نڪتو جن ملڪ جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ جذبن جي ڌم ڌڙي لڳائي ڇڏي.

جامع مسجد غفاري جي تعمير:

جڏهن هن مسجد مبارڪ جو ڪم پئي ٿيو تہ پاڻ اچي ويهندا هئا. فقير ڪم بہ پيا ڪندا هئا ۽ ذڪر جذبن جي ڌُم ڌڙي بہ جاري هوندي هئي. وڏا وڏا مولوي عالم بہ ڪم ڪندا هئا. ڪم هلڻ دؤران هڪ ڏينهن حضرت سائين محمد قاسم مشوري صاحب آيا وڏن مولوين کي گارو ڪڻندي ڏٺائون. فرمايائون: "سبحان الله حضرت سليمان عليہ السلام بہ ديوَن ڪان ڪم ڪرايو هيو[1] پر هن جوان بہ جِنَ وهائي ڇڏيا آهن".

مسجد جي ڪچي اڏاوت هئي جنهن ۾ نم جون ڪامون سيد محمد صالح شاهہ نور پور واري پنهنجي نِمس واري باغ مان هديةً موڪليون هيون. ڪجھ وقت گذرڻ ڪان پوءِ ساڳي مسجد شريف کي شهيد ڪري پڪي اڏاوت سان ٻيهر تعمير شروع ڪئي وئي. جڏهن ڇت تائين ڪم پهتو تہ پاڻ فرمايائون مسجد کي شهيد ڪيو وڃي. سندن فرمان تي مسجد کي شهيد ڪيو ويو وري نئين سر ٽن قبن واري مسجد جو ڪم شروع ڪيو ويو. وچون گنبذ وڏو ۽ ٻنهين پاسن وارا ٻہ گنبذ نسبتاً ننڍا رکرايا ويا. جڏهن وچون گنبذ تعمير ٿيڻ وارو هيو تہ ان جي بناوت بہ خوبصورت نہ پئي لڳي. فرمايائون تہ مسجد کي شهيد ڪيو وڃي. ان طرح سان پنج ڀيرا مسجد کي دوبارو ناهيو ويو. فرمايائون:

تسان ڪم پئے ڪرو تساڈا ثواب پيا ودھسی آخر پنجين ڀيري پنج قبائين مسجد جُڙي راس ٿي.

فقيرياڻين جي خدمت:

مسجد جي صحن ۾ هڪ طرف مٽيءَ جا ڍڳا ۽ ٻئي طرف هيٺاهين هئي. فقيرياڻين عرض ڪيو تہ اسان کي بہ هن مسجد مبارڪ ۾ خدمت جو موقعو ڏنو وڃي. ٻيبين سڳورين حضرت جن کي فقيرياڻين جي اها درخواست پهچائي. هڪ رات مڪمل پردو ڪيو ويو. فقيرياڻين پنهنجي رَوَن جي پلاندن ۾ رلهين تي مٽي ڍوئي. فجر جي نماز تي فقير جو اچي ڏسن تہ مسجد جو سارو صحن سڌو هيو.

---

[1] سندن اشارو مسجدِ اقصيٰ جي تعمير طرف هيو.

خدمت جو جذبو:

سندمِ والد ڪريم (حضرت خليفہ محمد الاهي بخش رحمۃ اللہ علیہ) فرمايو تہ هڪ ڏينهن حضرت جن مون کي ۽ هڪ ٻہ ٻيا فقير بہ هئا اندر حويلي ۾ گهرايو. تيشي چوناري مون کي ڏنائون زمين تي پير سان ليڪو ڪڍي فرمايائون هن جاءِ تي فقيرياڻين جو ڪاڪوس ٺاهيو. مون زندگي ۾ ڪڏهن اوساري ڪونہ ڪئي هئي. پر مرشد اڳيان عذر ڪرڻو نہ هيو، عرض ڪيم حاضر سائين. پوءِ ڪم شروع ڪيوسين، مون چيو حضرتا اگر ڪاڪوس ڪجهہ وڏو ٺاهجي، جماعت گهڻي اچي ٿي. فرمايائون :

"اساں آپ فقیریں دے کاکوس بھارݨ دے ھیلک ہوں"

يعني اسان فقيرن جا ڪاڪوس ٻهارڻ جا هيراڪ آهيون. سندن انهن لفظن تي اسان کي ڏاڍو روئڻ آيو. منجهند ٿي تہ پاڻ ڏسڻ آيا. ديوار ڏسي فرمايائون:

"کون اکھیسی اے دیوار کاریگر نہیں ب ݨ ائی" عرض ڪيم سائين اها سڀ اوهان جي عنايت آهي. بابا سائين فرمايو تہ ان کان پوءِ آءٌ مستري ٿي ويس. ٿورو گهڻو گهر جو ڪم ڪار پاڻ ڪندو هيس.

حجرن جي تعمير:

مسجد مبارڪ جي ٺهڻ بعد مسجد جي اتر ۾ فقيرن جي رهائش لاءِ حجرا مسافر خانا تعمير ڪيا ويا. اندر فقيرياڻين جي رهڻ لاءِ بہ مسافرخانا ڇاپرا ٺاهيا ويا. درگاهہ شريف تي سدائين ڪم پيو هلندو هيو. فرمائيندا هئا اها بہ فقيرن جي رياضت آهي.

فقيرن جا گهر:

پاڻ محبت ڪيش فقيرن ۽ خليفن کي حڪم ڪيائون تہ لڏا ڪٽي هتي اچي رحمتپور ۾ رهو. اهي فقير جيڪي متن مائٽن جا آزاريا هئا، انهن پنهنجي لاءِ نجات جي راهہ سمجهي. مرشدن جو پاڙو انعام الاهي سمجهي اچي اتي رهيا . پوءِ سٺ ستر گهر فقيرن جا اچي آباد ٿيا. ان وقت اها بستي اڪيلي نظر پئي آئي. پل واري روڊ کان ان وقت اها پل ڪونہ هئي. درگاهہ جي ڏکڻ طرف قمبر ريلوي لائين جو بند ۽ نظر جو ڳوٺ اهڙي طرح

اولهہ طرف ڪا آبادي ڪا نہ هئي. غير آباد زمين هئي. اهڙي طرح اوڀر طرف ريلوي لائين تائين ڪا بہ آبادي نہ هئي. بس پل کان رحمت پور واري گهٽيءَ جي پل ڀرسان هڪ گهر هيو. درگاهہ عاليہ جي لڳ اتر ۾ هڪ زمين جو نمبر هيو جنهن ۾ ڪٽڪ جي آبادي ٿيندي هئي. اسٽيشن کان درگاهہ عاليہ تائين وچ تي صرف ريلوي ملازمن جا ڪواٽر هئا. هاڻي انهيءَ ساري علائقي جي آبادي کي سرڪاري طور بہ رحمت پور محلو سڏيو وڃي ٿو. هن پاڳ واري بستي ۾ جيڪي پير جا پاڙيسري بنجي رهيا انهن مان ڪجهہ خوشنصيب هي هئا.

1. خليفہ سيد عبدالله شاهہ صاحب جيڪي وصال بعد بہ رحمتپور جي پاڪ مٽيءَ ۾ مدفون آهن.ڪين صديق صفت انسان ڇئجي تہ شڪ نہ آهي. هڪ ڀيري حضرت قبلہ عالم شاهہ صاحب جي حياتيءَ ۾ سندن حويلي ۾ تشريف فرما ٿيا. فرمايائون تہ : شاهہ صاحب! هي جاءِ جو ٽڪرو توهان کي وڏيڪ ٿا ڏيون. ڪنهن وقت توهان کي ڪم ايندو. هي اهو ئي زمين جو ٽڪرو آهي جنهن ۾ پاڻ مدفون آهن.
2. حضرت سهڻا سائين رحمت الله عليہ بہ پير جي پاڙي ۾ گهر اڏي ويٺا، ان ئي خوشنصيب گهر ۾ سندن فيض جي وارث پڳدار پٽ حضرت سڄڻ سائين مد ظلہ العالي جي ولادت ٿي.

پير مٺا سائين پاڻ اچي سندس ڪن ۾ اذان چئي ۽ دعا فرمائي.

3. مشهور واعظ مولوي غلام جعفر سهتو.
4. سائين صاحبزاده خواجہ خليل الرحمان جو سهرو محترم فقير گل محمد سهتو.
5. خليفو مولوي عبدالرحمان نانگري.
6. خليفو حافظ محمد زمان مگسي.
7. فقير عبدالڪريم پنجابي جيڪو غفاري مسجد جو بانگو بہ هيو.
8. فقير محمد عثمان بروهي.
9. خليفہ امير الدين بلوچ .
10. خليفو عاشق محمد سيال هنن ٻنهين کي پاڻ رحمتپور شريف جي سماجي نظام جو ناظم مقرر ڪيو هئائون. وغيره

رحمتپور ۾ روحاني رنگ :

رحمتپور شريف هڪ روحانيت جو چشمو هيو، بلڪ چشمهءِ آبِ حيات هيو، جتي هزارين عشقِ الاهي جا اڃايا اچي پريم جا پيالا پيئندا هئا. هي هڪ روحاني مڪتب هيو، جتي چوويهه ڪلاڪ ذڪر الاهي جي تنوار جاري رهندي هئي. هتي تعليماتِ تصوف جي عملي تصوير ظاهر نظر ايندي هئي. هتي قرونِ اوليٰ جي صوفياءِ ڪرام جي خانقاهي نظام جي جهلڪ نظر ايندي هئي. هه وقت هتي شريعت ۽ طريقت، حقيقت ۽ معرفت جا سمورا سبق سيکاريا ويندا هئا. ان ڪان سواءِ هر اسلامي مهيني جي يارهين تاريخ هڪ عظيم اجتماع ٿيندو هيو. جنهن ۾ هر خليفي کي جماعت سوڌو پهچڻ لازمي هوندو هيو. جڏهن خلفاء ڪرام سنڌ، پنجاب، بلوچستان جي مختلف شهرن، ڳوٺن، وستين ۽ واهڻن مان جماعتون ڪوني قطاري اچي رحمتپور پهچندا هئا تہ لاڙڪاڻي جو شهر ماڻهن سان ڀرندو هيو. ريلوي اسٽيشن ۽ بس اسٽاپن تي ڏاڙهي ڏنڊڻ ۽ پٽڪي وارن فقيرن جا ميلا متل هوندا هئا. هر پاسي الله الله جون زوردار ضربون هونديون هيون. هر پاسي هڪ عجيب سماءُ نظر ايندو هيو. ايران ڪان خليفه جلال الدين صاحب ايراني جماعت قطاري ايندو هيو، تہ پنجاب ڪان خليفو حبيب الرحمان ، خليفو .....جماعتون وٺي پهچندا هئا. ڏهرڪي ڪان خليفو خاوند بخش پٽو جماعت سميت ايندو هيو. اتر سنڌ ڪان خليفو رحمت الله جي جماعت فوج در فوج ايندي هئي. خليفه ميان عبدالحليم گادي نشين درگاهه حضرت غلام صديق شهداد ڪوٽي جي جماعت ريل جا گاڏا ڀرجي ايندا هئا. جيڪب آباد ڪان جناب خليفه الله ڏتہ صاحب . ميهڙ جي اردگرد جي جماعت خليفه سائين حاجي بخشل صاحب سوڍر فريد آباد آڻيندا هئا. خليفه سيد غلام حسين شاه قمبر وارا پنهنجي جماعت ۽ جمعيت ساڻ ڪري پهچندا هئا. حضرت سمڻا سائين ڪڇي ۽ ٻار ۽ هر طرف ڪان جماعت ساڻ وٺي ايندا هئا. خليفو ماستر نصيرالدين عرف قاضي صاحب ٽڳن پياري ڳوٺ سيتا ڪان جماعت آڻيندا هئا. جناب خليفو ماستر محمد سليمان صاحب ڪلهوڙو بوٽرو باليشاهه وغيره ڪان جماعت آڻيندا هئا. خليفو سائين نور محمد رتڙ خيرپور ڪان جماعت جي فوج وٺي ايندا هئا. خليفو سيد علي محمد شاهه نور

پور ڪڇي جي تڪ جي جماعت آڻيندا هئا. جناب خليفہ حضرت الاهي بخش خانپور ڪڪڙ لاڙ ۽ پار جي جماعت جتن جا جٿا ساڻ وٺي ايندا هئا. جناب خليفو ميان فضل محمد بروهي صاحب غيبي ديري ڪاڇي جي تڪ جي جماعت آڻيندا هئا. جناب خليفو ميان غلام صديق بروهي صاحب مسڪين پوري پنهنجي تڪ مان جماعت آڻيندا هئا. جناب مولوي در محمد چانديو صاحب پنهنجي تڪ ڪنب ۽ منگواڻي ڪان جماعت آڻيندا هئا. جناب حافظ محمد صالح حال وارو مبلغ بنگال لونگ تنيو ۽ جانوري وغيره مان جماعت آڻيندا هئا. جناب سيد سائين عبدالله شاهہ رحمتپوري پنهنجي تڪ وارهہ ڪاڇي وغيره جي جماعت آڻيندا هئا. ان طرح هڪ سئو سٺ خليفا جڏهن جماعتون ساڻ قطاري رحمتپور ۾ پهچندا هئا تہ واقعي بہ هتي عجيب منظر هوندو هيو.

ٿورڙي ئي عرصي ۾ هن دربار جي شهرت پوري سنڌ ۾ ٿي وئي، سنڌ جي هر ضلعي، هر تعلقي، ڳوٺن ۽ واهڻن مان يارهين شريف لاءِ بسون ڀرجي اچڻ لڳيون. گاڏين جا منشي ”هلو هلو لاڙڪاڻي هلو“ پڪارڻ لڳا. رستن تان ويئل يارهين جا راهگير ڪٽندي ڪٽندي بسون ۽ گاڏيون ڀرپور ٿي لاڙڪاڻي اچي لهنديون هيون. تر پاسي جا ماڻهو پيادل پنڌ قافلن جا قافلا اچي رحمتپور پهچندا هئا.

پير سائين بہ انهن مٿان خصوصي فيوضات جي پالوٺ فرمائيندا هئا. دل کولي خيرات روحاني ڏيندا هئا. اچڻ وارن جا اندر اُجاريندا ۽ سينا سنواريندا هئا. فرمائيندا هئا:

فقيرو تُساں آتے وڈے ادب نال ملدے ہو، مى ڈی دل ول تساڈے نال آملدی ہے۔

میں تُساڈا قدر نہ کیتا، میں اسٹیشن تے تساڈے استقبال خاطر آواں ھا۔

بس پوءِ تہ فقيرن مٿان روج ۽ راڙو طاري ٿي ويندو هيو. پاڻ صبح جي نماز پڙهي مجلس ڪندا هئا تہ منجهند تائين مجلس جاري هوندي هئي. آخري عمر ۾ تہ سندن دستور اهو ٿي ويو جو فجر جي وضو سان ظهر نماز پڙهائي پوءِ حويلي ڏانهن ويندا هئا. وري جو حويلي ۾ ويا تہ اتي مستورات ۾ مجلس جاري ٿي ويندي هئي. هڪ ڏينهن فرمايائون:

فقيرو هي عاجز سمجهيون ويٺو آهي تہ اوهان ٽڪجي پيا آهيو، پر پوءِ بہ اوهان ڪي نہ ٿو ڇڏيان، جو وري الائي اهڙا موقعا هٿ اچن الائي نہ ! پوءِ فرمايائون تہ هڪ ماڻهو زال ڪي

طلاق ڏني پوءِ وري ان کي مُکن جي مار ڏنائين. مائي چيس طلاق بہ ڏنئي هاڻي مارين ڇوٿو؟ چيائين وري الائي هٿ اچين الائي نہ سو بہ تي مُکون تہ هڻي وٺانءِ.

فقیرو ول تُساں می ڈِے ہتھ آئو الائے نہ آئو، میں ول تساں کوں ہتھ آواں الائے نہ آواں۔

عورتن جو عظيم اجتماع:

هن روحاني ميڙاکي ۾ نہ صرف مرد حاضر ٿيندا هئا پر هزارن جي تعداد ۾ اهلِ ذکر مستورات بہ اسلامي پردي ۾ ملبوس ٿي، پنهنجي وارثن سان گڏجي ايندي هيون. درگاهہ ۾ اندر عورتن لاءِ الڳ رهائش گاهہ ۽ ديگر انتظام ٿيل هوندو هيو. زناني حصي ۾ ستن سالن جي ڇوڪري کي اندر وڃڻ جي اجازت نہ هئي ۽ ستن سالن جي نياڻي کي ٻاهر فقيرن ۾ اچڻ ممنوع هيو. اهو دستور اڄ تائين بہ جاري آهي. عورتن جي سکيا ۽ تربيت لاءِ پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي نياڻي حضرت بيبي آسيہ معلمہ مقرر هئي. عورتن کي حيض نفاس جي مخفي مسئلن ، نماز روزي جي فقهي مسئلن سان گڏ روحاني ۽ اخلاقي تربيت بہ ڏني ويندي هئي. ان تربيت گاهہ مان هزارين عورتون ديني مسائل جون عالمائون بنجي نڪتيون، جن وري وڃي پنهنجي ڳوٺن شهرن ۾ ٻين کي مسائل سيکارڻ شروع ڪيا.

غفاري جماعت جا نشان :

غفاري جماعت توڙي جو هزار خوبين جو مجموعو آهي. احياءِ سنت جي امين جماعت آهي. پوءِ بہ خصوصي طرح هن جماعت جون علامتون آهن.

"ڏنڊڻ، ڏاڙهي، پٽڪو ۽ تهجد" ۽ ذکر اللّٰه اللّٰه "

علاوه ازين جذبو جماعت جي سُڃاڻ آهي. "حق پير مٺا" چوڻ هن جماعت جو اهڃاڻ آهي. ٿلهن مڻڪن واري تسبي وجائي حلقو مراقبو ڪرڻ هن جماعت جي نشاني آهي.

هڪ ڀيري جماعت غفاريہ جو خانپور ۾ ميڙاڪو هيو. ماڻهو رات جو جلسو ٻڌي بيگاهہ وقت ۾ واپس وريا انهن ۾ هڪ ٻہ نوان بہ هئا. پوليس انهن کي پڪڙيو چيائون اسان جلسي تي ويا هئاسين، مريد آهيون. صوبيدار چيو تہ ان جماعت جي علامت آهي ڏنڊڻ اگر اوهان وٽ آهي تہ اوهان کي اجازت آهي ورنہ اوهان کي آواره گردي جي ڏوهہ ۾ جيل موڪليندا سين. سڀني وٽ ڏنڊڻ هئا. انهن کي ڇڏي ڏنائون جيڪي نوان هئا انهن وٽ

ڏنڊڻ نہ هئا تہ انهن کي پوليس گرفتار ڪيو. صبح جو ضمانت تي آزاد ٿيا. اها خبر ڪين پئي. فرمايائون سنتن سبب آخرت ۾ بہ ائين ملائڪ ڇڏي ڏيندا.

غفاري جماعت مٿان ڪيفياتِ حالات وواردات:

غفاري جماعت جي فقراءَ مٿان الله ڪريم جون عظيم مهربانيون هيون. مديني واري مير ﷺ جون خصوصي نگاهون هيون.

- ڪيترا فقير هئا جن کي رسول الله ﷺ جو ديدار ٿيندو هيو. حضرت خليفہ حافظ محمد صالح کي مراقبي ۾ حضرت حبيب ڪريم ﷺ جو ديدار ٿيندو هيو. مسائل جو جواب وٺندو هيو. حاجي امام بخش سجاڳي ۾ مٿي جي اکين سان حضرت حبيب ڪريم ﷺ جو ديدار ڪيو هيو.
- ڪيترا اهڙا فقير هئا جيڪي ملائڪن کي اکين سان ڏسندا هئا. جيئن جمعدار خليفہ الله ڏتو مراقبي ۾ ويهندو هيو تہ ملائڪن جو مشاهدو ڪندو هيو.
- جماعت ۾ ڪيترن فقيرن جو قلب ظاهر ظهور هلندو هيو. خليفي ماستر محمد سليمان ڪلهوڙي باليشاهہ واري جي دل ظاهر ظهور هلندي نظر ايندي هئي. اسڪول جي ڊيوٽيءَ تي ويندو هيو تہ دل پئي هلندي هيس. هر ڪو پيو ڏسندو هيو.
- سيد غلام نبي شاهہ نور پوري جي همشيره صاحبہ جنهن کي قلب جو ذڪر سائين سيد پيلي رڪئي شاهہ ذڪر جي تلقين ڪئي هئي، ان سائڻ جو قلب مبارڪ هلندو هيو پر قلب جي هلڻ جو آواز بہ ٻڌڻ ۾ ايندو هيو.
- منهنجي امڙ سائڻ بيان ڪندي آهي تہ سندس وَرُ (منهنجا مرشد ڪريم محبوب الاهي) آرامي هوندا هئا تہ سندن دل مان الله الله جو آواز آءُ ڪنن سان ٻڌندي هيس.
- ڪافي فقيرن مٿان نزولِ ارواح ٿيندو هيو.
- ڪيترا فقير روءِيا صالحہ ۾ عجيب اسرارءِ انوار مشاهدو ڪندا هئا.
- جماعت جي اڪثر ويجها فقير ترڪ ماسوي الله جي مقام پهتل هئا.
- فقير هڪ ٻئي کي ڏسندا هئا تہ بي اختيار انهن جي زبان مان اسم "الله" نڪري ويندو هيو.

بلوچستان پهريون عارضي مرڪز:

ڪوئيٽه

سترهون مرڪز

ڪوئيٽه ۾ ڪامل جا قدم:

لاڙڪاڻي جي شديد گرمين سبب پاڻ رمضان جي روزن رکڻ لاءِ ڪوئٽه ويا. اتي حده محلو ڪوئيٽه ۾ بزرگ ميان عبدالله حدوي جي مسجد ۾ جمعه نماز پڙهندا هئا. سندن روحاني محافل اتي به جاري رهنديون هيون. بهانو ته گرمين جو هيو پر اصل مقصد ڪوئيٽه جي ڪٺور دل ماڻهن کي ذڪر قلبي جي چاشني چکائڻ هيو. اتي ڪثير تعداد ۾ ماڻهو سندن صحبتن مان مستفيد ٿيا. مذڪوره مسجد ۾ صاحبزاده خواجه خليل الرحمان جمعه تي تقرير ڪئي. پاڻ "الله لا اله الا هو الحي القيوم" تي ٽي جمعا بيان ڪيائون. ستاويهين تي واپس ٿيا ته حُدوي بزرگ فرمايو ته صاحبزادي کي اسان وٽ ڇڏيو ته تفسير پورو ڪن. نه ته اسان کي عمر ڀر جي حسرت رهندي. پاڻ فرمايائون ته عيد کان پوءِ ايندو. پوءِ پاڻ عيد بعد ويا. چار جمعا ٻيا اتي رهيا تفسير مڪمل ڪيائون.

يتيم جي مال مان خيرات: پاڻ جڏهن ڪوئٽيه کان موٽيا ته خبر پئي ته رحمتپور شريف جو رهواسي فقيرُ مشتاق احمد جيڪو ننگر جو مال سنڀاليندو هيو، سو وفات ڪري ويو آهي ۽ ان جي زال سندس ڪپڙا فقيرن ۾ تقسيم ڪيا. پاڻ جڏهن اها خبر ٻڌائون ته جن ڪپڙا ورهايا ۽ ورتا هئا انهن مٿان سخت ناراض ٿيا. فرمايائون: فقير مشتاق جا ٻارڙا صغير يتيم آهن انهن جي مال مان خيرات نه ٿي ڪري سگهجي. جن ڪئي آهي انهن غلط ڪيو آهي ۽ جن ورتا آهن انهن به غلط ڪيو آهي. پوءِ انهن فقيرن کان ڪپڙا واپس ورايائون ۽ انهن کي جوڳي سزا به ڏنائون. جيئن اڳتي ڪو به اهڙو ڪم نه ڪري.

باب پنجون : سِرُّ الاَسرَار فِي عَقَائِدِ شَيخِنَا مُحَمَّد عَبْد الْغَفَّارِ

عقائدِ غفاريہ

عبادتن جي قبوليت جو دارو مدار عقيدي جي درستي تي هوندو آهي. اعمال کهڙا بہ سهڻا ڇو نہ هجن پر جي عقيدو صحيح نہ آهي تہ اهي اعمال بيڪار بنجي پوندا آهن. عبادت کان اول عقيدي جي درستي ضروري هوندي آهي.

حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جا عقيدا جماعت اهلسنت سوادِ اعظم مطابق هئا. پاڻ فقہ ۾ امام ابوحنيفہ جا مقلد "حنفي المذهب" هئا.

پاڻ امام رباني مجدد الف ثاني جي تعليمات مطابق وحدة الشهود جا قائل هئا. رسول الله ﷺ کي نُور مڃيندا هئا ۽ ڪائنن مدد وٺڻ ڪي نہ صرف جائز سمجهندا هئا پر پنهنجي شعرن ۾ پاڻ مدني ڪريم کي الغياث چئي سڏڙا ڪري مدد لاءِ پڪاريو اٿن. رسول الله ﷺ جي علم غيب عطائي ڪُلي جا قائل هئا.

صحابہ ڪرام ۾ سڀني کان افضل سيدنا ابوبڪر صديق کي سمجهندا هئا، پوءِ سيدنا عمر پوءِ سيدنا عثمان پوءِ سيدنا علي رضوان الله عليهم اجمعين کي افضل سمجهندا هئا.

اولياءَ الله جي شان عزت ۽ عظمت جا وڪيل هئا. پنهنجي نياڻي جيڪا سندن مرشد جي نڪاح ۾ ڏني هئائون، ان جي مزار مٿان پنهنجي نگراني ۾ قبو ٺهرايو هئائون.

پاڻ عظيم مصلح هئا. سندن شخصيت آفاقي ۽ بين الاقوامي هئي. الله ڪريم ڪين اصلاح امت لاءِ منتخب فرمايو هيو.

پاڻ فرمائيندا هئا تہ اسان نہ بريلوي آهيون نہ ديوبندي آهيون. پاڻ شيعن ۽ وهابين کان سخت نفرت ڪندا هئا. پاڻ افراط ۽ تفريط کان بچڻ وارا هئا. سندن عقائد بابت ڪجهہ هن باب ۾ ڪجهہ ايندڙ بابن ۾ ملاحظو ڪندا.

اول عقيدا صحيح ڪيو: فرمايائون اعمالِ صالحہ کان اڳ عقائد جي درستگي ضروري هوندي آهي. عمل سُهڻا هجن پر جي عقيدا سُٺا نہ آهن تہ اعمال جي ڪا قيمت نہ آهي.

الله وحده لاشريڪ آهي: فرمايائون: الله تعاليٰ پنهنجي ذات ۽ صفات ۾ وحده لا شريڪ آهي. ڪو بہ سندس مٽ ثاني يا شريڪ ناهي.

رسول الله ﷺ حيات النبي آهي: فرمايائون مُلان چون ٿا نبي ڪريم ﷺ وفات ڪري ويو ڇُٽو. معاذ الله. اسان جو سهڻو نبي ڪريم ﷺ حيات آهي. اسان کي هٿ ڏسي ٿو. حضور جن کي اهڙي حياتي آهي جو هي اسان جون هزار حياتيون ان جي ذري سان ملي نہ ٿيون سگهن. شهيد جي زندگي بابت قرآني نص موجود آهي. نبين جو شان ۽ مقام يقيناً شهيدن کان مٿي آهي. شهادت جو درجو ملندو ئي نبين جي طفيلئون آهي. هزار شهيد گڏ ڪجن تہ نبين جي شان برابر ٿي نہ ٿا سگهن. الله ڪريم درجا بيان ڪيا آهن.

وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ فَأُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِيْنَ أَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِّنَ النَّبِيِّيْنَ وَالصِّدِّيْقِيْنَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصّٰلِحِيْنَ وَحَسُنَ أُولٰٓئِكَ رَفِيْقًا [النساء/69]

پهريون درجو نبين جو آهي پوءِ صديقن جو پوءِ شهيدن جو پوءِ صالحن جو. هاڻي شهيد زنده باقي نبي مُرده معاذ الله.

نبي ڪريم باخبر آهن: الله ڪريم ڪين غيبي علم عطا ڪيو آهي. ڏسو ابو جهل مُٺ پٿرين جي ڀري آيو اي محمد ﷺ ٻڌايو تہ هن ۾ ڇا آهي؟ سهڻي نبي ڪريم ﷺ فرمايس تہ مان چوان يا اهي خود ڳالهائن پوءِ پٿرين اندران ڪلمو پڙهيو. اهو علم غيب ناهي تہ ٻيو ڇا آهي؟ امام رباني رحمة الله عليه فرمايو تہ منهنجي طريقي ۾ قيامت تائين جيڪي داخل ٿيندا مون کي انهن جو ن شڪليون ڏيکاريون ويون انهن جا نسب ۽ قبيلا بہ ڄاڻان ٿو.

امت جي اعمال جو علم رکن ٿا: فرمايائون اسان جو نبي حيات آهي. ڪيس امت جي عملن جي خبر پوي ٿي. هاڻي ٻڌايو بُرا عمل ڪري پوءِ سندن اڳيان ڪهڙو جواب ڏينداسين. عشقِ رسول جا غزل پڙهڻ سولا آهن عاشقِ رسول ٿي ڏيکاريو. هڪ ماڻهو هيو جيڪو غزل پڙهندو هيو. سارا لوک مدینے جاندا ہے، میرا آوݨ کیوں نہیں بھاندا ہے

غزل تہ اهو پڙهندو هيو پر ان جا عمل تمام برا هئا.

نبي ڪريم ﷺ کي الله پاڪ علمِ غيب عطا ڪيو آهي:

دربار رحمتپور شريف ۾ هڪ ڏينهن حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جيئن فجر نماز پڙهي ويٺا تہ خليفي مولوي عاشق محمد عرض ڪيو تہ هڪ مولوي آهي ۽ ڪجهہ شڪ شڪوڪ اٿس. پاڻ فرمايائون تہ سامهون اچي ويهي. پوءِ اهو اچي سامهون ويٺو ۽ سوال ڪيائين تہ ڪالهہ سائين جن علم غيب بابت تقرير ڪئي ۽ علم غيب نبي ڪريم ﷺ ۽ ولين لاءِ ثابت ڪيو ۽ مان عقيدن جا ڪتاب گهڻا مطالعي هيٺ رکندو آهيان. جيئن شرح عقائد نسفي ۽ نبراس ۽ فقہ اڪبر وغيره انهن ڪتابن ۾ آهي تہ غيب جو علم الله تعاليٰ کان سواءِ ٻئي جي لاءِ چوڻ ڪفر آهي ۽ حضرت ابراهيم وٽ ملائڪ لهي آيا تہ انهيءَ لاءِ گابو ڪهي طعام تيار ڪيائين ۽ پوءِ طعام نہ کائڻ سبب انهن کان ڊنو جيڪڏهن علم غيب هجيس ها تہ طعام تيار نہ ڪري ها ۽ ڊڄي بہ نہ ها ۽ حضرت يعقوب عليہ السلام کي حضرت يوسف عليہ السلام جي خبر نہ پئي جنهن وقت کوهہ ۾ هيو ۽ حديث ۾ آهي تہ جيڪڏهن ڪو صلواة منهنجي مزار جي مٿان پڙهي ٿو تہ ٻڌان ٿو ۽ جيڪڏهن ڪو پري کان پڙهي ٿو تہ مون تائين پهچائي وڃي ٿي ۽ حديث جا لفظ آهن مون تائين صلوات پهچائي وڃي ٿي. هاڻي توهان سمجهايو تہ نبي ڪريم ﷺ کي علم غيب ڪيئن آهي؟

پاڻ فرمايائون تہ تنهنجي سوال جو ماحاصل ۽ مطلب اهو آهي تہ سڀڻي نبي ڪريم ﷺ کي علمِ غيب ڪونهي ۽ پاڻ نہ ڪِي ڪجهہ ڄاڻن ٿا؟ چيائين هائو.

پاڻ فرمايائون ٻڌ! اسان چئون ٿا سڀڻي نبي پاڪ ﷺ کي علم غيب آهي ۽ عطائي ڪُلي آهي ۽ پاڻ هر شيءِ کي ڏسن ٿا. باقي رهيو الله تبارڪ وتعاليٰ سان مساوات سو الله تعاليٰ جو علم غيب خاص الله تعاليٰ سان خاصة الشیٔ ما یوجد فیه ولا یوجد فی غیرہ سو الله تبارڪ و تعاليٰ کي علم غيب ذاتي آهي ۽ حضرت رسول ڪريم ﷺ کي عطائي آهي ۽ الله تعاليٰ قرآن شريف جي حق ۾ فرمايو آهي تہ قرآن تبیان لکل شیٔ يعني سڀ شيءِ جو بيان ڪندڙ آهي ۽ ٻئي هنڌ فرمايو اٿس.

وَلَا رَطْبٍ وَّلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ [الانعام/59]

يعني ڪا آلي ۽ سُڪي شيءِ رهيل نہ آهي جيڪا قرآن ۾ ذڪر ڪيل نہ هجي.

مطلب تہ سڀ شيءِ جو علم قرآن ۾ آهي ۽ علم غيب بہ شيءِ ۾ داخل آهي. هاڻي جيڪڏهن سهڻي نبي ڪريم ﷺ کي علم غيب جو نہ آهي تہ پوءِ تہ قرآن شريف بابت سندن علم ناقص چئبو حالانڪہ جنهن وقت حضرت جبريل حروف مقطعات کڻي آيو ۽ پڙهيائين تہ پاڻ ڪريمن فرمايو: فَهِمْتُ وري پڙهيائين تہ بہ پاڻ فرمايائون تہ فَهِمْتُ وري پڙهيائين تہ بہ پاڻ فَهِمْتُ فرمايائون. جنهن علم جي خبر جبريل کي بہ نہ هئي سو علم نبي ڪريم ﷺ وٽ هيو. سهڻي نبي پاڪ فرمايو آهي تہ :

علمني ربي ادبني ربي يعني مون کي منهنجي رب علم پڙهايو آهي ۽ سيکاريو آهي.

پوءِ جيڪڏهن سهڻو نبي ڪريم ﷺ قرآن جي علم ۾ ناقص ۽ علم غيب جو نہ ڄاڻيندڙ آهي تہ چئبو تہ تعليم ۾ ناقص آهن ۽ اهو نقص ۽ قصور استاد جو چئبو شاگرد کي تعليم چڱيءَ طرح نہ ڏنائين. جيئن توهان مان ڪو وڃي ديوبند مان پڙهي اچي ۽ ان کي علم نہ اچي تہ اهو ديوبند وارن جو قصور چئبو يا تہ شاگردُ ڪم فهمُ چئبو. جو نہ سمجهائين. (هتي ٻئي ڳالهيون محال آهن) ۽ اسان جي تہ دعويٰ آهي تہ علم مان ملان نہ ٿا ڄاڻن توڙي ڪٽي ديوبندي هجن اچن اهي هڪ ست جو مطلب ٻڌائين. اڙي ملان توهان جو خانو خراب ٿيو آهي جو جهٽ پٽ ڪفر جي فتويٰ ڏيو ٿا.

پوءِ فرمايائون تہ مولوي اشرف علي علم غيب جي جيڪا معنيٰ ڪئي آهي اسان ان سان ان معنيٰ ۾ متفق نہ آهيون. غيب جي معنيٰ آهي نامعلوم شيءِ ڄاڻڻ.

غيب اهڙو ڪو ڇڙاڪُو لفظ ٿا سمجهن جو جيڪو ڪنهن جي لاءِ چوي تہ انکي ڪافر ٿا چون. جيئن هڪ ماڻهو ليمي تي چڙندو هيو. ڇوڪرا چون ليمو ليمو تہ وٺي پويان پوين توهان بہ ائين آهيو ۽ الله تعاليٰ فرمايو :

وَلَا يُحِيْطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَآءَ [البقرة/255]

۽ انجي علم ۾ ڪنهن شيءِ جو احاطو ڪري نہ ٿا سگهن سواءِ ان جي جيڪو چاهي.

۽ ٻئي هنڌ فرمايائين :

عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ أَحَدًا (26) إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِنْ رَّسُولٍ [الجن/26، 27]

الله غيب جو علم ڄاڻڻ وارو آهي. پنهنجو غيب ڪنهن تي ظاهر ڪو نہ ٿو ڪري سواءِ هن جي جو رسولن مان جنهن تي راضي ٿئي. (تہ ان کي ڄاڻائي ٿو)

۽ سڄڻي نبي پاڪ ﷺ کان وڌيڪ الله پيو ڪنهن تي راضي آهي؟ ۽ جي حضور تي راضي ناهي تہ پوءِ ڪنهن تي راضي نہ آهي.

باقي رهيو فرق سو امام رباني رحمة الله عليه لکيو آهي تہ سڄڻي نبي پاڪ ﷺ جو علم بنسبت علمَ الله تعاليٰ جي محدود ۽ متناهي آهي. الله تعاليٰ جو علم لامحدود ۽ لامتناهي آهي. ڇا پيلا توهان جي خيال موجب جيڪو علم غيب سڄڻي نبي پاڪ ﷺ کي عطا ٿيل آهي بس اهو ئي علم الله تعاليٰ کي آهي!! ائين تہ پوءِ الله جو علم محدود ٿيبو حالانڪہ الله جي علم کي ڪا حد نہ آهي ۽ الله تعاليٰ جون عجيب قوتون آهن. پنهنجي ٻانهن کي علم جا ڪيئي ذريعا عطا ڪري ٿو.

هڪ شخص گونگو هوندو هيو ۽ مال چاريندو هيو. ٻار جو مار ڏينس تہ رڳي پيءُ کي هٿن جي آڱرين تي اچي ٻڌائي تہ پڻس سمجهي تہ اڄ ٻارن مار ڏني اٿس پوءِ ٻارن کان پڇي تہ ڳالهہ صحيح نڪري پئي. هاڻي ڏسو تہ اشارن سان ڳالهائي ٿو ۽ الله تعاليٰ سندس پيءُ کي ڪيئن بنا گفتگو ڪرڻ جي معلوم ٿو ڪرائي تہ فلاڻي ڳالهہ چوي ٿو.

هڪ شخص جا ڪن صفا بند ۽ ٻوڙيل هوندا هئا پوءِ ماڻهو ڳالهيون ڪن تہ انهن ڏي متوجہ ٿي ويهي ۽ سموريون ڳالهيون ٻڌي پوءِ انهيءَ کان پڇن تہ ڇا سان ٻڌين ٿو؟ چوي تہ اکين سان ٻڌان ٿو.

حيدرآباد جو هڪ شخص مادر زاد انڌو هيو. جهنگ ۾ مال چاريندو هيو. ڪجهہ ديد ڪانہ پوندي هيس ۽ گهر ۾ بہ اهو مال جي خدمت ڪندو هيو هن فقير بہ ان کي مال چاريندي ڏٺو هيو. ولي الله جو غيب جو علم ڄاڻڻ ۽ انهن تي الهام ٿيڻ قرآن شريف مان ثابت آهي. جنهن وقت حضرت موسيٰ عليہ السلام حضرت خضر عليہ السلام جي ملاقات ٿي تہ چيائين تہ مان توسان گڏجي هلان تہ مون کي ڪجهہ سيکار جيڪي تون سکيل آهين. حضرت خضر عليہ السلام چيس تون صبر نہ ڪري سگهندين ۽ ڪيئن صبر ڪندين ان شيءِ تي جنهن جو علم تو کي نہ آهي آخر ڪار جنهن وقت گڏجي هليس.

حضرت خضر عليہ السلام ٻيڙي کي ڀڳو تہ حضرت موسيٰ عليہ السلام اعتراض ورتس. جو ڀڳئي تہ حضرت خضر چيو تہ مون تو کي نہ چيو تہ تون صبر نہ ڪري سگھندين پوءِ حضرت موسيٰ عليہ السلام چيس تہ مون کان ڳالهہ وسري وئي پوءِ پنڌ ڪيائون تہ حضرت خضر عليہ السلام هڪ ڇوڪري کي ٻي ڏوهہ ماري وڌو. حضرت موسيٰ عليہ السلام چيس تہ بي ڏوهي ڇوڪرو قتل ڪري وڌئي ۽ ڪم خراب ڪري وڌئي. چيائين تہ مان نہ چيم تہ تون هرگز صبر نہ ڪري سگھندين. وري حضرت موسيٰ عليہ السلام عذر ڪيو پوءِ هڪ شهر ۾ آيا ماني گھريائون تہ انهن شهر وارن ماني نہ کارائين تہ بہ حضرت خضر عليہ السلام هڪ ڀت ڈاهي ان کي تيار ڪيو تہ بہ حضرت موسيٰ عليہ السلام اعتراض ڪيو.

هاڻي ڏسو تہ خضر جي علم جي موسيٰ ڪليم الله کي بہ خبر نہ پئي باقي ملان ڪٿين ڄاڻندو. حضرت خضر عليہ السلام تشريح ڪري ٻڌايس تہ ٻيڙي ان ڪري ڀڳم جو ظالم آڏو هيو انهن کان ٻيڙي ڦري ها ۽ هي غريب هئا :

وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَآ أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَّكُفْرًا [الكهف/80]

يعني پر ڇوڪرو ان ڪري ماريم جو ان جا پيءُ ماءُ نيڪ آهن ۽ اسان کي خوف ٿيو تہ متان هن جي محبت جي ڪري اهي بہ بي فرماني ۽ ڪفر ۾ پون.

هاڻي حضرت خضر عليہ السلام کي ان ڇوڪري جي ماءُ پيءُ جي نيڪ هجڻ جي خبر ڪيئن پئي؟ وري ان مقتول ڇوڪري جي بدلي جي باري ۾ چيائين تہ:

فَأَرَدْنَا أَنْ يُّبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِّنْهُ زَكَاةً وَّأَقْرَبَ رُحْمًا [الكهف/81]

يعني پوءِ اسان ارادو ڪيو تہ ان جي عيوض رب انهن کي ان کان وڌيڪ پاڪيزه بدل عطا ڪري جو رحمدلي ۾ بہ انهن (والدين) جي ويجهو هجي.

۽ حضرت خضر عليہ السلام جو چيو تہ ارادو اسان ڪيو ۽ الله ڏي نسبت نہ ڪيائين هن ڪري جو قتل ڪم ظاهر ۾ قبيح آهي. احترام ۽ عزت ۽ ادب کان ان جي نسبت الله ڏي نہ ڪيائين ۽ پڇاڙيءَ ۾ چيائينس تہ مان هي سڀ ڪم پنهنجي خيال سان نہ مگر الله جي حڪم سان ڪيا. هاڻي معلوم ٿيو تہ غيب جو علم ذاتي خدا جو خاصو آهي باقي عطائي علم سو تہ قرآن مان ثابت آهي جيئن الله تعاليٰ فرمايو آهي تہ:

وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا [النساء/113]

۽ توکي سيکاريائين جو ڪجهہ تون نہ ڄاڻندو هئين ۽ اي محبوب تنهنجي مٿان الله جو وڏو فضل آهي.

۽ بريلوين سيني جو ۽ بعض ديوبندين جو اهو عقيدو آهي تہ حضور نبي ڪريم ﷺ کي علم عطائي آهي ۽ اسان بہ ائين ٿا چئون. باقي جيڪو ذاتي علم چوندو تہ اسان ان کان بيزار آهيون. باقي ديوبندي چون ٿا جزوي آهي ۽ ڪلي جا قائل نہ آهن.

پوءِ فرمايائون ديوبندين جا وڏا امداد الله صاحب مهاجر مڪي ۽ اشرف علي ٿانوي هئا. سلوڪ جي بعض مسائل کي مولوي اشرف علي چڱي نموني بيان ڪيو آهي. الله وارن جو ادب سان نالو ورتو اٿئين. سلوڪ جا مسائل قرآن ۽ حديث مان ثابت ڪيا اٿئين. باقي اختلافي مسائل ۾ اسان انهن سان پڌل نہ آهيون اسان ان کان بيزار آهيون. اسان نہ بريلوي آهيون نہ ديوبندي اسان حنفي ۽ نقشبندي آهيون. [1]

(ملفوظات غفاريہ مخطوط مولانا خليفہ عبد الرحمان ڪاتب ملخصاً)

شانِ اهلبيت: فرمايائون نبي ڪريم ﷺ جي اهلبيتن جو شان رب اعليٰ ڪيو آهي. رب قرآن ۾ انهن جي تعريف فرمائي آهي. ازواج مطهرات بابت رب فرمايو:

يَا نِسَآءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَآءِ [الاحزاب: 32]

اي نبي جون گهر واريون اوهان عورتن مان ڪنهن هڪ جهڙيون نہ آهيو.

اهل بيتِ نبوت بابت الله جل جلالہ فرمايو تہ:

إِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا [الاحزاب: 33]

الله اهو چاهي ٿو تہ اي نبي جي گهر وارئو اوهان کان هر گناهہ جي پليتي کي دور ڪري ۽ اوهان کي پاڪ بنائي بلڪل پاڪ صاف .

سيد ۽ علوي: فرمايائون: حضرت سيدنا علي المرتضيٰ رضي الله عنہ خود ۽ سندن سڀ اولادُ اهلبيت آهن. باقي سندن اهو اولاد جيڪو بي بي فاطمہ رضي الله عنہا مان آهي، انکي سيد سڏبو.

---

[1] پير مٺا سائين جي مسلڪ جي باري هن ڪتاب جي باب "المعاصرين" کي پڙهندا.

باقي ٻين ٻيبين مان ٿيل اولاد کي عَلوي سڏبو. فرمايائون حضرت علي رضي الله عنہ پنهنجي پٽن جا نالا ابوبڪر، عمر ۽ عثمان رکيا هئا. حضرت علي رضي الله عنہ جي اگر يارن سان اڻ بڻت هجي ها تہ پنهنجي پٽن تي اهي نالا ڪيئن رکي ها.

سيدن سان محبت: فرمايائون هن فقير کي سيد تمام پيارا آهن انهن جي سخت محبت دل ۾ رکان ٿو. پوءِ جهڙا بہ سيد هجن. باقي اهل تشيعت وارن سان منهنجو نهراءُ ناهي. مون ٻڌو آهي تہ سنڌ ۾ ڪي مولوي شيعن اڳيان پانهون ٻڌي بيهن ٿا. اهو ڪيئن ٿو نهي جيڪي بي بي عائشہ صديقہ رضي الله عنها کي گهٽ وڌ ڳالهائن محبوب ڪريم ﷺ جي يارن کي گاريون ڏين انهن اڳيان پانهون ٻڌي بيهڻ ڪيئن جائز آهي.

فرمايائون علم ۽ معرفت اصل سيدن جي ميراث آهي. اگر اهي هن راهہ تي اچن تہ جلدي فائدو ماڻن ٿا.

سيد اسانجا مرشد آهن: فرمايائون هن طريقي ۾ جيڪو اثر آهي ۽ جلدي فائدو ٿئي ٿو ماڻهو سڌرن ٿا سو بہ انڪري آهي جو اسان جي طريقي ۾ سادات ڪرام جو فيض آهي. حضرت امام جعفر صادق رضي الله عنہ رضي الله عنه هڪ طرف پنهنجي آباءَ ۽ اجداد کان فيض ورتو تہ ٻئي پاسي پنهنجي ناني حضرت قاسم کان ، رضي الله عنه جيڪو حضرت ابوبڪر صديق رضي الله عنہ رضي الله عنه جو پوٽو هيو ان کان بہ فيض ورتائين. انڪري هن طريقي ۾ ٻيٽي طاقت آهي. حضرت امام جعفر صادق رضي الله عنه مجمع البحرين هئا. سندن سيني ۾ فيض جا ٻہ درياء ڪٺا ٿيل هئا.

فرمايائون سادات ڪرام جي عزت فرض آهي. تعظيم ۽ تڪريم لازم آهي اسان جا اهي مرشد آهن. حضرت امام رباني رحمت الله عليہ فرمايو آهي جنهن کي اهلبيت جي محبت ناهي ان جي ايمان ۾ نقصان آهي.

فرمايائون سيدن کي گهرجي تہ غير شرعي ڪمن ۽ منهيات کان بچن.

افضل البشر بعد الانبياءِ: فرمايائون : اسان جو عقيدو آهي تہ افضل البشر بعد الانبياء حضرت ابوبڪر صديق رضي الله عنہ آهي. پوءِ حضرت عمر رضي الله عنہ آهي جيڪو اهو عقيدو نہ رکي تہ اهو حنفي نہ آهي ڪا ٻي بلا آهي.

حضرت ابوبڪر صديق رضي الله عنہ بابت پاڻ ڪريم ﷺ فرمايو آهي تہ:

ما صب الله فی صدری شیأ الا و صببته فی صدر ابی بکر رضي الله عنه (تفسير حقي (ج 5 / ص 185)

الله ڪريم جو ڪجهہ منهنجي سيني ۾ پلٽيو هيو سو مون ابوبڪر جي سيني ۾ پلٽيو آهي. ان ڪري نبين کان بعد حضرت ابوبڪر افضل البشر، خير البشر بلڪ سيد البشر آهي. اهو اهلسنت جو عقيدو آهي جنهن جو اهو عقيدو نہ آهي اهو اهلسنت جو نہ آهي.

افضليت صديقِ اڪبر: فرمايائون الله جي ذات کان بعد ساري ڪائنات ۾ سڀ کان وڏو شان ۽ رتبو سهڻي نبي ڪريم ﷺ جو آهي. پاڻ سڀ نبين جا امام قائد ۽ اڳواڻ آهن. سڀ نبين کان بعد اڳين پوين سڀ انسانن ۾ بهتر حضرت ابوبڪر صديق رضي الله عنه آهي. پوءِ حضرت عمر رضي الله عنه فاروق آهي جنهن انهن ٻنهين تي ڪنهن ٻئي کي فضيلت ڏني سو حنفي نہ آهي.

مولوي خوشي محمد : فرمايائون مولوي خوشي محمد هن جماعت جو مخالف آهي. پهريون هن فقير کي ان ڏانهن ڪجهہ دل تي ملال هيو پوءِ هڪ سيد ان جي صحبت ۾ ويهڻ وارو آيو ان ٻڌايو تہ مولوي صاحب جو عقيدو آهي تہ افضل البشر بعد الانبياء حضرت ابوبڪر صديق رضي الله عنہ آهي. ان ڏينهن کان وٺي اهو دل جو ملال لهي ويو جو سنت جماعت جو عقيدو اٿس باقي منهنجو مخالف آهي ۽ مون کي گهٽ وڌ ڳالهائي ٿو ان جو مون کي ملال نہ آهي. مون کي ٻيا ئي گهڻا گهٽ وڌ ڳالهائڻ وارا آهن.

ولي الله مرندا ناهن: فرمايائون : چندي خور ملان چون ٿا تہ ولي الله مري ويا مٽي ٿي ويا ڪا طاقت ڪا نہ اٿن حالانڪ رب فرمايو :

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَٰكِنْ لَا تَشْعُرُونَ [البقرة: 154]

۽ جيڪي الله جي راهہ ۾ قتل ڪيا ويا آهن انهن کي مئل نہ سڏيو بلڪ اهي زنده آهن ۽ پر اوهان نہ ٿا ڄاڻو.

فرمايائون اولياء الله جو وڏو شان آهي اهي نبي ڪريم ﷺ جا نائب آهن. اهي برزخ مثل آهن الله ۽ ٻانهن جي وچ ۾ وسيلو آهن.

اوليا را هست قدرت از اله ❊ تیر جسته باز گرداند ز راه

ولين کي الله وٽان طاقت مليل آهي ڇٽل تير بہ واٽ کان موٽائي سگهن ٿا.
ولي نبي نہ آهن پر نبين جي رنگ ۾ آهن. نبی نیست لیکن بر نگ نبی
صديقن جو درجو شهيدن کان مٿي آهي. نبين جو درجو صديقن کان مٿي آهي. جي شهيد زنده آهن تہ صديق ۽ نبي ڇو نہ زنده آهن.
ولي وسيلو آهن: فرمايائون ولي الله وسيلو آهن رب فرمايو:
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ [المائدة/35]
اي ايمان وارئو الله کان ڊڄو ۽ ان ڏانهن وسيلو تلاش ڪيو ۽ ان جي راهہ ۾ جهاد ڪيو تہ پڪ سان اوهان ڪامياب ٿي ويندا.
ولين جو توجہ: فرمايائون اولياءَ جي توجہ ۾ وڏي تاثير هوندي آهي. توجہ سان جذبو پيدا ٿيندو آهي. جيئن تير نشاني تي لڳي. پر توجہ جي تاثير صاحبِ توجہ جي حال ۽ مقام مطابق هوندي آهي.
مٺن جي ماني: فرمايائون منهنجو پير ملاڻپ کان منع ڪندو هيو. ميٽن جي ختمن جون مانيون کائڻ کان بہ منع ڪندو هيو. اهي مانيون طبيعت ۾ تڪاسلي ۽ سستي پيدا ڪن ٿيون.
اولياءَ الله مجتهد آهن: فرمايائون بعض اولياء مجتهد جي درجي تي فائز هوندا آهن. انهن کان اگر ڪا غلطي ٿي وڃي تہ بہ ان کي هڪوڻ اجر ملندو. امام رباني مجتهد هيو.
امداد اولياءَ الله: فرمايائون ولين کان مدد وٺڻ قرآن مان ثابت آهي ۽ انهن جو مدد ڪرڻ بہ قرآن مان ثابت آهي. حضرت سليمان عليہ السلام پنهنجي وزير کان مدد ورتي جڏهن چيائين:

قَالَ عِفْرِيتٌ مِّنَ الْجِنِّ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَن تَقُومَ مِن مَّقَامِكَ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٌ (39) قَالَ الَّذِي عِندَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَآهُ مُسْتَقِرًّا عِندَهُ قَالَ هَذَا مِن فَضْلِ رَبِّي [النمل/39، 40]

ڏسو الله جي نبي الله جي ولي کان مدد ورتي الله کي عرض نہ ڪيائين ان کان مدد نہ ورتائين. بي بي بلقيس جي مسلمان ٿيڻ جو بہ علم هيس. پاڻ کي طاقت هوندي بہ ولي کان مدد ورتائين ان جو شان ۽ طاقت ظاهر ڪيائين.

ان ولي تختِ بلقيس توجہ سان آندو. اولياء الله جو توجہ ۾ تصرف برحق آهي. جذبو بہ ان توجہ جي ثمرات مان هوندو آهي. جذبي وارو اگر حور بہ اڳيان اچيس تہ ان ڏانهن اک کڻي بہ نہ نهاريندو پر جذبي جي حالت حقيقي سو هجيس.

ٿانوي بابت فرمايائون : منهنجي مرشد جي اڳيان مولوي اشرف علي ٿانوي شاهہ جو گفتگو نڪتو پاڻ فرمايائون مولوي اشرف علي عالم هيو. باقي الله وارو هجڻ ۽ صاحبِ باطن هجڻ ٻي شيءِ آهي. برابر منهنجي پير جو چوڻ سچو هيو اسان کي ان جا گهڻا مريد مليا آهن پر قلب جي اصل خبر بہ ڪانہ اٿن.

خارجي ۽ رافضي : فرمايائون خارجي ٽن يارن کي مڃن ٿا پر حضرت علي رضی اللہ عنہ کي ۽ اهلبيتن کي نہ ٿا مڃن. عطاء الله شاهہ بخاري چوندو هيو تہ ٻنهين کي آمهون سامهون ڪري ٻنهين مان رسو ڪڍجي تہ پاڻ ۾ وڙهو اسان توهان جي جنگ ڏسون.

فرمايائون عطاء الله شاهہ بخاري انهن چنڊيالن کي جيڪي چنڊ ڪڍيو درگاهن تي ويٺا آهن انهن کي ۽ شيعن کي چوندو هيو تہ اسان جي وڏن توهان جو ڪهڙو ڏوهہ ڪيو آهي جو انهن جي مقبرن تي ويهي ٿا غير شرعي ڪم ڪيو. وڃو وڃي پنهنجي ابن ڏاڏن جي قبرن تي وڃي مرو.

الله وارن جي سڃاڻ : فرمايائون الله وارن جي سڃاڻ ڏاڍي ڏکي آهي. هر ڪو انهن کي سڃاڻي نہ سگهندو آهي ڇو تہ حديث قدسي ۾ آهي تہ : اوليائی تحت قبائی لا یعرفهم غیری منهنجا دوست منهنجي قدرت واري ڪُرتي ۾ ڍڪيل آهن انهن کي مون کان سواءِ ڪونہ سڃاڻيندو آهي. ڇو تہ انهن جي سڃاڻ خود خدا جي سڃاڻ آهي. امام رباني فرمايو آهي :

من عرفهم وجد الله جنهن الله وارن کي سڃاتو ان الله کي لڌو.

عام ماڻهو چوندا آهن ادا فقير وٽ وياسين هائو نيڪ آهي باقي اها شيءِ سا ٻي آهي.

اها ماڻهن جي ڀُل آهي. عوام ڪالانعام کي ڪهڙي ڪل تہ ولي ڇا آهي؟

جنهن کي رب باطني اک ڏيندو آهي اهو الله وارن کي سڃاڻي وٺندو آهي.

حضور نبي ڪريم صلی اللہ علیہ وسلم فرمايو آهي تہ مَن رآني فقد رأالحق جنهن مون کي ڏٺو ان حق کي ڏٺو. اهو ڏسڻ ڇا آهي؟ ظاهري اکين سان تہ ابوجهل بہ ڏسندو هيو.

اگر صرف ظاهري ڏسڻ فائدو ڏئي ها تہ فرعون جي جھولي ۾ حضرت موسيٰ عليہ السلام پلجي وڏو ٿيو هيو پر اهو ڏسڻ اجا ڪا ٻي شيءِ آهي.

اقسامِ اولياءَ الله : فرمايائون طبيعتن جي اعتبار ڪان ولي ٻن قسمن جا هوندا آهن. هڪڙن جي طبيعت ۾ جلال هوندو آهي. اهي موسوي المشرب هوندا آهن.

جن جي طبيعت ۾ جلال هوندو آهي انهن سان نهايت احتياط سان پيش اچڻو پوندو آهي. اهي جو لفظ ڪيندا آهن ائين ٿي پوندو آهي پوءِ جيڪي انهن وٽ بي ادبي واري انداز سان پيش ايندا آهن اهي جلدي تباهہ ٿي ويندا آهن. ٻين جي طبيعت ۾ جمال هوندو آهي. اهي محمدي المشرب هوندا آهن. انهن ڪان امت کي تمام گهڻو نفعو حاصل ٿيندو آهي.

جهنڊي جي پوڄا : فرمايائون جاهل ماڻهو جهنڊو ڪوڙي ان کي رنگ برنگي ٻتيُن سان سينگارن ٿا ان جي پوڄا ڪن ٿا ان کي طواف ڪن ٿا ان ڏانهن پنڌ نہ ٿا ڪن. جهنڊي ڪان مرادون گهرن ٿا ، اهي جاهلاڻيون ۽ مشرڪانہ رسمون آهن. جهنڊو بہ اهڙو جو ڪيئي ماڻهو گڏ ٿين تہ مس اپو ڪن. وري چون تہ اهو غازي عباس جو جهنڊو آهي. حضرت عباس رضي الله عنه بہ تہ انسان هيو اهو جهنڊو هٿ ۾ ڪڻي گهوڙي تي چڙهي هلندو هيو. جهنڊو ان وقت جنگ ۾ ڪڻندا هئا لشڪر ۽ سالار جي سڃاڻ هوندو هيو. هن وقت ڪهڙي جنگ آهي جو جهنڊو ڪڻن ٿا. مسلمان سڏائن وري جهنڊي جي اهڙي پوڄا جو ڪافر بہ بتن جي اهڙي پوڄا ڪونہ ڪن. اهي ماڻهو حبدار سڏائن ٿا پر ڪم اهلبيتن جي ناراضگي وارا ڪن ٿا. اهلبيتن جا نالا اڌورا ونن ٿا. هڪڙو حبدار ماتم ڪري ڪري ٿڪجي پيو. ساهہ ڪڻڻ لاءِ وينو تہ سگريٽ جو سوٽو هڻي دونهون ٻاهر ڪيڍي چوي هئہ حسين. وري سوٽو هڻي چوي هئہ حسين. ٻيا چون واہ جو حبدار آهي ٿڪجي پيو آهي تہ بہ پنڻ ڪان بس ڪونہ ٿو ڪري.

اولياءَ الله جي نگاهہ پاڪ هوندي آهي : فرمايائون الله جو ولي جڏهن فناءِ نفس ڪائي موٽي ٿو تہ ان جو جسم موهوب من الله هوندو آهي. نفساني رزائل سيئہ ۽ عادات شنيئہ ڪان پاڪ ٿيل هوندو آهي. اهو ولي سهڻي نبي ڪريم ﷺ جو نائب هوندو آهي اهو اگر تعليماتِ دين لاءِ عورتن کي سامهون تلقين ڪري تہ جائز آهي.

حضرت رسول ڪريم عليہ افضل التحيات والتسليمات عورتن جي منهن پوندا هئا. ان مسئلي ۾ علماء جو اختلاف آهي. مولوي اشرف علي لکيو آهي تہ ڪو نہ پوندا هئا. انور علي شاهہ لکيو آهي تہ پوندا هئا. انور علي شاهہ اشرف علي شاهہ کان حديث جي فن ۾ وڌيڪ آهي.

اهو ولي الله جو فاني ٿي ويو سو طبيب جي مثال آهي. جهڙي طرح علاج خاطر عورت کي طبيب جي منهن لڳڻ جائز آهي تهڙي طرح ولي الله جي سامهون اچڻ بہ جائز آهي. اگر فنائيت حاصل ڪيل نہ آهيس تہ مرشد بنجڻ جو لائق ئي ناهي. اهو ناقص آهي.

حضرت امام رباني فرمايو آهي تہ :

ناقص ناقص راکامل نمی کند ناقص ناقص کي ڪامل نہ ٿو ڪري.

ولين مٿان قبا :

حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ اولياءِ ڪرام جي مزارن جي مٿان زائرين جي سک ۽ سهولت لاءِ ڇپر ڇانوَ يا قبر مٿان قبي بنائڻ جا نہ صرف قائل هئا بلڪ ان تي عامل هئا. سندن نياڻي جيڪا پنهنجي مرشد جي عقدِ نڪاح ۾ ڏني هئائون ان جي وصال پُر ملال بعد پاڻ انجو قبو تعمير ڪرايو هئائون. جيڪو غفاري مسجد جي ڏکڻ ۾ اڄ بہ موجود آهي.

جڏهن ان قبي جي تعمير ٿي رهي هئي تہ پاڻ فرمايائون هي قبو مان پنهنجي نياڻي سمجهي نہ ٿو ٺهرايان، بلڪ پنهنجي مرشد حضرت قريشي رحمت الله عليہ جي گهر واري سمجهي ٺهرايان ٿو.

خود پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي قبر مبارڪ مٿان سندن فرزندِ جليل حضرت خواجہ محمد خليل الرحمان رحمۃ اللہ علیہ شاندار قبو ٺهرايو، جيڪو پنهنجي حسن ۽ زيبائش جي اعتبار کان مشائخ سنڌ جي مزارات ۾ منفرد ۽ نرالو آهي.

فرمايائون : بعض ملان ان کي بدعت ٿا چون تہ پوءِ سيدالڪونين ﷺ جي مزار انور مٿان قبو مبارڪ ٺهيل آهي. اڳيان بادشاهہ جهڙوڪ حضرت عمر بن عبدالعزيز جيڪو ثاني عمر فاروق هيو. ان مزار مبارڪ مٿان تعمير ڪيئن برداشت ڪئي. انهن بدعت سمجهي ڇو نہ ڊاٺو.

امام ابو حنيفہ تي گذريو آهي. امام شافعي امام مالڪ دين جا امام هئا انهن ڇو ان بدعت کي برداشت ڪيو. باقي هاڻي جا ڪانئڪ خور ملان بدعت چون ٿا. قبن جي وڏي مخالفت نجدين ڪئي.

فرمايائون منهنجو پير نجدين کي بي ادب سڏيندو هيو ڪافر ڪونہ چوندو هو. فقير بہ بي ادب سڏين ٿو.

همايون جي روضي تي حاضري : فرمايائون حضرت قريشي صاحب رحمت الله عليہ هڪ ڀيري دهلي مان زيارتون ڪري نڪتا شهر جي ڀڪ ۾ هڪ وڏو قبو هيو. پاڻ فرمايائون خبر اٿوَ هي ڪنهن جو روضو آهي؟ سڀني چُپ ڪئي. پاڻ فرمايائون همايون بادشاہ جو آهي. ان سفر ۾ وڏا ديوبندي عالم بہ ساڻن گڏ هئا جيڪي قبن جو انڪار ڪندا هئا ۽ ان کي بدعتِ سيئہ چوندا هئا. قريشي صاحب فرمايو تہ انهن روضي ٺاهڻ وارن جو خيال سٺو هيو تہ جيئن هي هندن جو ملڪ آهي ۽ اهي تعداد ۾ بہ گهڻا آهن. سو مسلمان جي بادشاهن جي وفات بعد بہ عزت هجي. هندن ۽ مسلمانن ۾ مرڻ بعد بہ فرق هجي. جو هندن کي مرڻ بعد ساڙيندا آهن. خاڪ درياء ۾ لوڙهي انهن کي برباد ۽ گمنام ڪري ڇڏيندا آهن ۽ مسلمانن کي عزت سان رکيو وڃي.

فرمايائون: اولياءَ الله جي مزارن تي قبن ٺاهيندڙن جو خيال سٺو آهي. هڪ تہ ولي الله جي عزت ۽ احترام واسطي. ٻيو ختم ڏيڻ وارا ٻري کان ٽڪل اچن ٿا ٿڌي ڇانوَ ۾ سڪون سان ختم پڙهن.

مزارن تي پڙ : فرمايائون حضرت قريشي صاحب هڪ بزرگ جي مزار تي ختمو ٿي ڏنو تہ هڪ شخص پڙ ڪٽي آيو. بزرگ جي قبر تي وجهڻ لاءِ هڪ طرف کان ناهي ٻيو تہ ٻيو طرف سڏو نہ ٻيو ٿئيس. پوءِ حضرت صاحب جن ٻئي طرف کان خود وٺي نهرائي وجهايس. فرمايائون پڙ وجهڻ واري جو خيال بہ سٺو هيو تہ بزرگ جي مزار ٻين قبرن کان ممتاز نظر اچي. ٻيو تہ مٿان پڪي گند ڪيرائن ٿا ان کان مزار محفوظ رهي. فرمايائون جيڪو منهنجي پير جي طريقي جو مخالف آهي آءٌ ان کي مولوي ئي نہ ٿو سمجهان.

نزولِ ارواح: حضرت پير مٺا سائين ﷫ جي تعليمات جي تاثير هئي جو فقير تمام گهڻا متقي ۽ پرهيزگار هوندا هئا. مشڪوڪ ڪاڌن کان ڪِنارو ڪندا هئا. حلال ڪاڌي کائڻ ۽ ڪامل ولي جي توجهات سبب فقيرن مٿان نزولِ ارواح گهڻو ٿيندو هيو. مثلاً هڪ بلڪل اڻ پڙهيل فقير جي اندر ڪنهن ولي الله جي روح جو نزول ٿيندو هيو تہ اهو قرآن ۽ حديث پيو پڙهندو هيو. غيب جون خبرون پيو ٻڌائيندو هيو. آيتن جا عجيب تفسير پيو ڪندو هيو جو عالمَ بہ دنگُ رهجي ويندا هئا. وري جڏهن اها ڪيفيت هٽي ويندي هيس تہ ڪجهہ نہ ڄاڻندو هيو.

نزولِ ارواح ڇا آهي؟

جيئن ڪنهن ماڻهو جي اندر ۾ "جِنّ" اچي ويندو آهي تہ جِنُ ان ماڻهو جي حواسن تي قابض ٿي ويندو آهي. پوءِ ان ماڻهو جي گفتار، ڪردار ۽ قوت جن واري بنجي پوندي آهي. ان جي گفتار جِنَ جي گفتار ٿي ويندي آهي.

الله جا ولي جيڪي دنيا کان پردو ڪري وڃن ٿا انهن جا روح آزاد هوندا آهن ۽ اهي سريع السير هوندا آهن. اهي ڪنهن ماڻهو جي بدن ۾ اچن تہ ان ماڻهو جا پنهنجا حواس صامت ٿي ويندا آهن ۽ ان بزرگ جو روح ان جي حواسن تي قابض ٿي ويندو آهي. ان ماڻهو جي زبان مان اهو بزرگ ڳالهائيندو آهي. حضرت قريشي صاحب ﷫ جي جماعت ۽ پير مٺا سائين ﷫ جي جماعت ۾ نزول ارواح گهڻو ٿيندو هيو.

مولوي احمد دين ۽ نزول ارواح: مولوي احمد دين پڪو وهابي هيو. پوءِ حضرت قريشي صاحب ﷫ جو مريد ٿيو. قريشي صاحب جي فقيرن وٽ جڏهن نزول ارواح ٿيندو هيو ان ۾ مولوي صاحب کي شڪ پوندو هيو. هڪ وقت مولوي صاحب ويٺو هجي هڪ فقير جيڪو بلڪل اڻ پڙهيل هيو ان تي نزول ارواح ٿيو. اول حضرت جن کي سلام ڪيائين اسلام عليڪ يا غوث. پوءِ مولوي احمد دين ڏي مخاطب ٿي چيائين مان فقير عبدالغفور همايوني آهيان. اي مولوي تون منهنجو مريد هئين آخري پيري جو آيو هئين تہ ننگر ۾ پاڇي ڪونہ هئي ۽ ماڪيءَ سان تو کي ماني ڏني هئي سون پوءِ ڳوٺ پهتين تہ تو کي منهنجي وفات جي خبر پئي تہ ڏاڍو غمگين ٿئين دل ۾ چيئي تہ هاڻي ڪيڏانهن وڃان؟

جي اهي ڳالهيون سچيون آهن تہ نزولِ ارواح ۾ شڪ ۽ بدگماني نہ ڪر ۽ خاموشي ٿي وئي وري ٿوري دير بعد فقير وري ڳالهايو. چيائين اسلام عليڪ يا غوث پوءِ مولوي احمد دين ڏانهن مخاطب ٿي چيائين آءٌ الله بخش تونسي شريف وارو آهيان. جنهن وقت تنهنجو پير مولانا عبدالغفور همايوني وفات ڪري ويو تہ ڏاڍو دل ۾ غم ٿيو هيئي دل ۾ هن فقير جي نالي چيئي تہ بزرگ آهي تہ اهو آهي ان جو مريد وجي ٿيندس پوءِ اوچتو هن فقير جي وفات جي خبر پڌئي تہ ڏاڍو رنج ۽ غم ٿيئي. اها ڳالھ سچي آهي يا نہ؟ مولوي صاحب چيو هائو بلڪل سچي آهي. پوءِ خاموش ٿي ويو. وري ٿوري دير گذري تہ حضرت امام غزالي جي روح جو نزول ٿيو. اول سائينجن کي سلام ڪندي چيائين اسلام عليڪ يا غوث. پوءِ مولوي صاحب کي مخاطب ٿي چيائين آءٌ محمد بن محمد الغزالي آهيان. تو کي الله وارن جي حالتن تي اعتراض آهي تہ منهنجو تصنيف شده ڪتاب احياءِ العلوم پڙھ تہ اعتراض دفع ٿي ويئي.

پوءِ پاڻ فرمايائون هاڻي ڏسو الله وارن کي ڪيئن ٿي خبر پوي.

لطائفِ اولياءَ الله: فرمايائون: بعض اولياءِ مقربين و صديقين جا لطائف بِأمرِ الله ۽ بِمَشيَةِ الله (الله جي امر ۽ ان جي رضا سان) عرش تائين جا سير بہ ڪندا آهن. ان ولي کي معلوم هوندو آهي تہ منهنجو فلاڻو لطيفو فلاڻي طرف وجي رهيو آهي پوءِ اهو لطيفو انساني شڪل اختيار ڪندو آهي. ڪڏهن پنهنجِي ڪڏهن ٻئي ولي الله جي صورت وٺندو آهي. ڪڏهن ٻين ملڪن ۾ وجي اسلام جي تبليغ ڪندو آهي يا ڪڏهن ماڻهن جي رهنمائي ۽ مشڪل ڪشائي ڪندو آهي. بعض اولياءَ وري اهڙا هوندا آهن جن کي پنهنجي لطيفن جي سير سياحت جو پتو بہ نہ هوندو آهي.

باب ڇهون: دُرَرُ الْبِحَارِ فِي تَعْلِيمَاتِ مُرْشِدِنَا مُحَمَّد عَبْدِ الْغَفَّارِ

تعليماتِ غفاريہ

هن باب ۾ قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جا سهڻا ۽ سون ورِيتا سخن، قيمتي قول ۽ ٻاجهارا ٻول جمع ڪيا ويا آهن. جيڪي پاڻ پنهنجي دُر افشان دهان ۽ فيض واري زبان سان ارشاد فرمايائون. جيڪي علم ۽ معرفت جو گنجينو ۽ تعليماتِ تصوف جو دفينو آهن. شريعت ۽ طريقت، حقيقت ۽ معرفت رشد و هدايت بابت رهنما اصول آهن. سندن انقلابي اقدامات جا آئينہ دار آهن. سندن حرمين جي حب، ديني حميت، تبليغي جوش خروش، تقويٰ ۽ عشقِ الاهي جي رنگِ جو مظهر آهن. شريعت جي پاسداري، بدعتن کان بي زاري بلڪ بدعتن جي بيخ ڪَني بابت سندن عملي اقدامات جا غماز آهن. محافظتِ دين بابت خدماتِ غفاريہ جو ڪليو ثبوت آهن. جن کي پڙهڻ سان هڪ طرف سندن اعلىٰ علمي مقام جو پتو پوي ٿو تہ ٻئي طرف سندن روحاني رنگ ۽ تربيت جي ڍنگ جي خبر پوي ٿي. سندن لفظَ هيرن جو هار آهن. جيڪي دلين جو اوجار آهن ۽ سالڪن لاءِ سرمايو آهن ۽ ڪاملن لاءِ رهبر ۽ رهنما آهن. سندن ٻهڳُٺا ٻول دلين کي ڇُهن ٿا، اکين کي آلو ڪن ٿا. سندن قالُ پڙهندڙن جو حالُ مَٽائي ڇڏي ٿو. سندن سهڻو تربيتي اسلوب پڙهي يقيناً دل جي دنيا بدلجي وڃي ٿي.[1] نيز سندن تعليمات جي روشني ۾ غفاري فقراءَ کي زندگي جو رخ متعين ڪرڻ ۾ مدد ملندي.

---

[1] منهنجا والد ڪريم **محبوب الاهي** خواجہ محمد الاهي بخش رحمت الله عليہ اٺويهہ سال حضرت پير مٺا سائين ﷫ جي خدمت ۽ صحبت ۾ رهيا هئا. سندن هر لفظ هر نڪتو ڪين برزبان ياد هيو. جڏهن مجلسن ۾ ويهندا هئا تہ اڪثر پنهنجي مرشد جون ڳالهيون ورجائيندا هئا. هنَ فقيرَ اُهي ڳالهيون ٻڌيون ۽ لکيون. هي اهي ئي اقوال آهن. باقي اگر ڪنهن ٻئي قابلِ اعتماد فقير کان ٻُڌَلُ سندن ڪو قولُ آندو اٿم تہ ان فقير جو نالو لکيو اٿم. باقي جنهن قول سان گڏ راوي جو نالو لکيل نہ آهي تہ اهو قول سندُمِ مرشد، والد ڪريم ﷫ کان سمجهڻ گهرجي.

خانقاهي نظام

جڏهن پاڻ رحمتپور ۾ مستقل قيام فرمايائون تہ هتي هر طرف کان مخلوق جوق درجوق سندن خدمت با برڪت ۾ اچڻ لڳي ۽ سندن خلفاءَ شهر شهر ، نگر نگر هلي وڃي پيغامِ حق پهچائڻ لڳا. سنڌ جي هر گوشي کان پنجاب قلات لسٻيلو مڪران ۽ ساحلِ سمندر کان مخلوق اچڻ لڳي. بنگال ۾ هڪ خليفو موڪليائون جتي چار هزار ماڻهو سندس دست بيعت ٿيا. اهو وفات ڪري ويو تہ وري ٻيو خليفو موڪليائون. هاڻي رحمتپور الله جي ذاڪرن جو "هيڊ ڪواٽر" هيو ۽ روحانيت جي مُتَلاشِيُن لاءِ "باب الفيض" هيو.

رحمتپور جي بستي دنيا جي شهرن ۽ ڳوٺن کان منفرد ۽ ممتاز بستي هئي. جتي عملاً نظامِ مصطفيٰ نافذ هيو. هن بستي جو بنياد تقويٰ ۽ طهارت تي رکيو ويو هيو. هر اچڻ وارو هتي اچي پاڻ کي هڪ نئين دنيا ۾ محسوس ڪندو هيو. جتي ڪوڙ ڪُپت، خيانت ملاوت نہ هئي. بازاري شيون مَلايون، مِٺايون، بازاري گوشت نہ واپرايو ويندو هيو. شهر لاڙڪاڻي جي ٻر سان گٽرن جي پاڻي تي آباد ٿيندڙ سبزيون ۽ ڀاڄيون استعمال ڪونہ ڪيون وينديون هيون. بلڪ ٻاقرياڻين کان آيل تازيون سبزيون استعمال ڪيون وينديون هيون. جيڪي سنئي پاڻي تي تيار ٿينديون هيون. هر طرف ذڪر جي جهونگار ۽ تنوار جاري هوندي هئي. ڪي الله ٻيا ڪندا هئا تہ ڪي پير مٺا پير مٺا جا ترانا ٻيا پڙهندا هئا. ڪي مستي ۾ مدهوش ڪي عشق جي نشي ۾ الهوت رهندا هئا.

هر نماز تي هِي قُدسي صفات ڪامل اڪمل ولي الله اچي ويهندو هيو. جنهن جي چهري مان نور پيو چمڪندو هيو. ڪنهن ڏانهن نيڻ کڻي نهاري تہ ان جي رڳن ۽ جان ۾ محبتن ۽ مسرتن جا سمنڊ پَلٽجي پون. ڪنهن تي غيض و غضب جي نگاهہ ڪري تہ ان لاءِ قيامت قائم ٿي وڃي. ڪنهن جي قلب تي کڻي آڱر رکي تہ انجي دل الله الله پڪارڻ شروع ٿي وڃي. هر هڪ کي پنهنجي الطافِ ڪريمانہ ۽ عنايات شاهانہ سان پيو نوازي. سندس صاحبزادو رئيس العلماء هيو. جيڪو شريعت جو آفتاب ۽ طريقت جو منور ماهتاب هيو.

سندس خلفاء آسمانِ سعادت جا تابان تارا هئا. سندس فقراء محبت جا متوالا هئا، دين جا رکوالا هئا. سندس بارگاهِ ذيجاه ۾ شريعت طريقت حقيقت ۽ معرفت جي تعليمات ملي رهي هئي. ان منظر کي ڏسي قرونِ اوليٰ جي صوفياءِ ڪرام جو خانقاهي نظام ياد اچي ويندو هيو. پاڻ سنڌ جي سرزمين تي محبين ۽ متعلقين جي دلين ۾ اسلامي انقلاب آڻي ڇڏيائون. عوام ۾ هڪ جوش ۽ جذبي جو هڪ نئون روح ڦوڪي ڇڏيائون.

پاڻ صوفياءِ متقدمين جي طرز تي هڪ خانقاهي نظام ناهيائون. جنهن ۾ مردن، عورتن، ٻارن، ٻڍين بابت قانونَ ٺاهيا ويا. هر درگاهي فقير کي لازم هيو تہ انهن قانونن مٿان عمل ڪري. توڙي جو ان نظام جي جوڙيل دستور ۾ خلاف ورزي ڪرڻ وارن لاءِ ڏنڊ ڏوهہ بہ مقرر ڪيا ويا هئا. پر ڏنڊ ڏوهہ جي نوبت تمام گهٽ ايندي هئي. ماڻهو ان نظام مٿان جبراً يا ڪرهاً نہ پر بخوشي عمل ڪندا هئا. بلڪ ان نظام ۾ نجات ۽ انتي عمل ڪرڻ کي سعادت سمجهندا هئا. ان نظام جا چند اصول پيش آهن:

1. نماز باجماعت ادا ڪئي ويندي:

ان نظام جو هڪ اصول هيو تہ درگاهہ تي رهڻ وارو يا ٻاهران اچڻ وارو هر ماڻهو نماز باجماعت ادا ڪندو. جيڪو بنا شرعي عذر جي جماعت سان نماز نہ پڙهندو تہ ان کان چار آنا ڏنڊ وصول ڪيو. پاڻ فرمايائون : منهنجو پٽ نہ اچي تہ ان کان روپيو ڏنڊ وٺو. جي آءُ نہ اچان تہ مون کان بہ روپيا ڏنڊ وٺو ۽ جيڪو ڏنڊ نہ ڀري ان جي ٽوپي لاهي وٺو.

فقير غلام محمد بروهي کي نماز جي حاضري وٺڻ لاءِ انچارج مقرر ڪيو ويو. جيڪو جماعت سان نماز تي نہ ايندو هيو اهو ان کان ڏنڊ وصول ڪندو هيو. اگر ڪو ڏنڊ نہ ڏئي تہ ان جي ٽوپي يا پٽڪو لاهي وٺندو هيو. ان قانون ۾ ڪنهن سان ڪا بہ رعايت ڪانہ هوندي هئي. هڪ ڏينهن بروهي فقير کي فرمايائون جيڪي فقير ننگر جي ڪم سان آهن انهن کان جماعت رهجي وڃي تہ انهن کان ڏنڊ نہ وٺو ڇو تہ ننگر جو ڪم بہ عبادت آهي.

2. تهجد جي پائبندي ڪئي ويندي:

رحمتپور جي چمنستانِ محبت ۾ آباد ٻاهٺ گهرن جي هر رهواسي کي لازم هيو تہ غفاري مسجد ۾ اچي تهجد نماز ادا ڪري. تهجد نماز جي باقائدي حاضري ٿيندي.

جيڪو تهجد تي نہ پهچي تہ ان مٿان ڏنڊ هيو تہ بہ ڪلاڪ درگاهہ تي جاڳي پهرو ڏئي. ان طرح اندر حويلي ۾ عورتن جي بہ تهجد جي حاضري هوندي هئي.

3. ريڊيو يا ڳائڻ وڄائڻ نہ هوندو:

ان وقت اجا تي وي جي بيماري ڪونہ آئي هئي ريڊيا هوندا هيا. پر درگاهہ تي ڪنهن گهر ۾ ريڊيو نہ هيو. ڪنهن گهر مان ساز يا سرود جو آواز نہ ايندو هيو.

4. غير شرعي رسمن کي ترڪ ڪيو ويندو:

شادي هجي يا غمي، طهر هجي يا تهوار، سڀ رهواسين مٿان لازم هيو تہ ڪو بہ ڪنهن غير شرعي ريت يا رسم تي عمل نہ ڪندو. هر معاملي ۾ شريعت پاڪ تي عمل ڪيو ويندو.

5. ورثو ترڪو شريعت مطابق ٿيندو:

ڪو فقير فوت ٿيندو تہ ان جي ملڪيت جي ورهاست شرعي قانون مطابق ٿيندي. نياڻين کي بہ ورثي جو شرعي حصو ملندو.

6. معاملات ۾ پوليس يا ڪورٽن ۾ نہ وڃبو:

رحمتپور جي رهواسين توڙي عام جماعت کي لازم آهي تہ پنهنجي معاملات کي شرعي طريقي مطابق حل ڪن. ڪو معاملو پيش اچي تہ ڪنهن صالح عالم کان مسئلو پڇي ان تي عمل ڪيو وڃي. مشاجرات يا جهڳڙن جي نوبت اچي تہ پوليس يا ڪورٽ ۾ وڃڻ بجاءِ شرعي طريقي سان تصفيہ ڪيو وڃي. ان مقصد لاءِ دربار تي علماءِ ۽ خلفاءَ جي هڪ ڪميٽي مقرر ڪئي وئي. جيڪا فقراءَ جي معاملات کي حل ڪندي هئي. خليفو عاشق محمد ۽ خليفو امير الدين ان ڪميٽي جا اهم رڪن هئا. پير سائين پاڻ بذاتِ خود فقيرن جي رشتيداري معاملن يا ذاتي ۽ نِجي معاملن ۾ مداخلت نہ ڪندا هئا.

7. ڪاروبار شرعي طريقي مطابق ڪبا:

دڪانداري ۽ ڪاشتڪاري يعني تجارت ۽ زراعت جي پيشي وارن فقيرن کي لازم آهي تہ اهي ڪاروبار جا شرعي مسئلا سکن. پنهنجي ڪاروبار ۾ سچائي، امانتداري ۽ ڪفايت شعاري جو مظاهرو ڪن. ڪوڙ، ملاوت، خيانت، دغائي، ٺڳائي کان پاسو ڪن. اگر بہ شراڪت دار آهن تہ ڀائيوار سان پوري امانداري سان معاملو ڪن.

8. شرعي مسائل سکڻا پوندا :

هر فقير کي ضروري آهي تہ اهو عام زندگي جا مسئلا سکي. ان لاءِ گهڻو ڪري پاڻ ڪلاڪن جا ڪلاڪ ويهي درس ڏيندا هئا ۽ خلفاءَ مدرس بہ مقرر ڪيا ويا هئا.

رمضان جو تربيتي ڪورس :

رمضان جو چنڊ ڏسڻ کان اڳ پاڻ پوري جماعت کي اعلان ڪندا هئا تہ سڀ فقير رحمتپور ۾ اچي رهو ۽ دين جا مسئلا سکو. رحمتپور جي رهواسين کي حڪم هيو تہ رمضان جو پورو مهينو پيا ڪم ڪار ڇڏي سارو وقت دين سکڻ ۾ مصروف ٿي وڃو. ساري جماعت مهمانن توڙي رهواسين جي سحري افطاري جو انتظام پير سائين جن پاڻ ڪندا هئا. پورو مهينو پاڻ فقيرن کي شرعي ۽ روحاني سکيا ڏيندا هئا. مزيد انهن جي تربيت لاءِ علماءَ ۽ خلفاءَ کي بہ مسائل ياد ڪرائڻ لاءِ مقرر ڪيو ويندو هيو. جيئن قاري خان محمد کي فقيرن کي قرآن صحيح پڙهڻ سيکارڻ لاءِ ويهاريائون تہ حروف جي ادائگي سمجهائي. ق ۽ ڪ جو فرق سمجهائي. س ، ث ، ص جون مخرجون سيکاري.

- ان تربيت ۾ مبلغن کي تبليغ ڪرڻ سيکاري ويندي هئي.
- هر فقير کي ڇهہ ڪلما ياد ڪرايا ويندا هئا.
- وضو جون ۽ صبح شام جون مسنون دعائون ياد ڪرايون ويندیون هيون.
- استنجا، وضو، تيمم، غسل، پاڪائي پليتي جا مسائل سيکاريا ويندا هئا.
- نماز جا شرط، رڪن، واجب، مڪروه ڇڱندڙ وغيره هر فقير کي ياد ڪرايا ويندا هئا.
- صاحبِ نصاب ماڻهن کي زڪواة جا مسائل سيکاريا ويندا هئا.
- حج تي وڃڻ وارن کي حج جا مسائل سيکاريا ويندا هئا. مديني پاڪ جي حاضري جا آداب سيکاريا ويندا هئا.
- ڪاروباري فقيرن کي واپار جا مسائل سيکاريا ويندا هئا.
- گهريلو زندگي جا روزمره جا معاملا ۽ مسئلا سيکاريا ويندا هئا.
- حقوق العباد، پيءُ ماءُ جا حق، اولاد جا حق زال مڙس جا حق، پاڙي وارن جا حق سيکاريا ويندا هئا. ٻارن جي تربيت جو بہ خاص اهتمام ڪيو ويندو هيو.

عورتن کي تعليم : پاڻ جيئن مردن جي تعليم ۽ تربيت جو اهتمام ڪيائون تيئن عورتن جي تربيت ڏانهن بہ خاص ڌيان ڏنائون. پاڻ ڪلاڪن جا ڪلاڪ خطاب ڪري انهن کي مسائل سيکاريندا هئا. سندن نياڻي عورتن کي تعليم ڏيندي هئي. حيض نفاس ۽ زنانا مسئلا سيکاريندي هئي. فرمايائون عورتن کي فرضي علم پڙهايو پاڪائي پليتي جا مسئلا ضرور سيکاريو.

خود بہ عورتن کي تبليغ و نصيحت لاءِ گهڻو وقت ڏيندا هئا. انهن کي ستر ۽ پردي، مڙسن جي فرمانبرداري، حقوق العباد جي سکيا ڏيندا هئا. ان تعليمات مان ڪجهہ هي آهن:

- پاءُ پنهنجي پاءُ جي زال جي منهن نہ پوي. يعني ڏير پاجائي جي وچ ۾ پردو ڪجي.
- عورت تيز خوشبوءِ دار تيل ۽ پاؤڊر ۽ آواز وارا زيور ۽ زيبدار برقعو يا خوشنما چادر ڍڪي ٻاهر نہ نڪري.
- عورت ٻارن کي ريجهائڻ لاءِ ڪوڙي ڳالهہ نہ ڪري. جيئن عورتون ٻارن کي ريجهائڻ لاءِ چونديون آهن: ”ٻچا بس ڪر توکي ڳڙ يا ڪتل تي ڏيان.“ حالانڪہ ٻار جڏهن بس ڪري ويندو آهي تہ ان کي ڪا شيءِ نہ ڏني ويندي آهي. پوءِ اهو ناجائز دلاسو هڪ قسم جو ڪوڙ آهي.

پير مٺا سائين جي تعليم ۽ تلقين سان عورتون ايتريون تہ سنت ۽ شريعت کان باخبر هونديون هيون جو انهن کي وضو نماز جا مستحب، سنتون واجب، فرض ۽ مڪروهہ، نماز جا پيچندڙ، غسل ۽ تيمم جا مسئلا ۽ حيض نفاس جا مسئلا برزبان ياد هوندا هئا. شادين ۾ دهل، ڪاجن ۾ سرودن تي نچڻ ڳائڻ ترڪ ڪري روزي، پنج وقت نماز ۽ تهجد پڙهڻ جون پابند بنجي ويون.

9. مسائل ۽ مونجهارن جو حل دريافت ڪيو:

ان درگاهي نظام ۾ هيءَ ڳالهہ بہ شامل هئي تہ ڪو بہ فقير پنهنجو ظاهري يا باطني، علمي يا روحاني مونجهاري جو حل حضرت صاحب جن کان بنا روڪ ٽوڪ جي پڇي سگهي ٿو. پر ان لاءِ ڪجهہ وقتن ۾ سوال نہ پڇڻ جي پابندي هئي. مثلاً پاڻ فرمايائون:

- فرض نماز کان بعد جلدي سنتون ادا ڪرڻ گھرجن. ڪي ماڻھو فرض بعد اچي مسئلا پڇن ٿا. ائين نہ ڪيو.
- فرض نماز کان اڳ ڪي دروازي تي بيھي رھن ٿا ۽ ان مھل سوال ڪن ٿا ھوڏھون جماعت انتظار ۾ ھوندي آھي ائين نہ ڪيو.
- تقرير ھلندڙ ھجي تہ وچ ۾ سوال نہ ڪيو تقرير ھلندڙ ۾ ڳالھائڻ بي وقوفائي آھي.
- فجر نماز فرض بعد حلقہ مراقبہ ٿيندو آھي ان مھل بہ سوال نہ ڪيو. مراقبي کان پوءِ پلي سوال ڪيو. پنھنجا عرض معروض پيش ڪيو ان وقت ڪشادو وقت ھوندو آھي.
- اگر ڪنھن کي خلاصو عرض ڪرڻو ھجي تہ خط لکي پڇي سگھي ٿو.

پُڇاڻو: ان درگاھي نظام جي خود نگراني ڪندا ھئا. خليفن ۽ فقيرن کان وقتاً فوقتاً خود پڇاڻو ڪندا ھئا. پوءِ ھر ڪنھن تي ھيبت ھوندي ھئي تہ متان مرشد ناراض نہ ٿي پون. ان ڪري ھرڪو ان نظام جي متان عمل ڪرڻ ۾ ھر وقت چاڪ و چوبند ھوندو ھيو. پاڻ ڪجھ ڏينھن سفر ۾ ويندا ھئا ۽ جڏھن واپس ورندا ھئا تہ فقيرن کي سامھون گھرائي ھر ھڪ کان جدا جدا پڇندا ھئا تہ تھجد پڙھندو ھئين؟ جماعت سان نماز پڙھندو ھئين؟ اگر خدانخواستہ ڪنھن وٽان نھڪر جو جواب ملندو ھيو تہ ان جي سخت سرزنش ڪندا ھئا. وري حويلي ۾ ويندا ھئا تہ رحمت پور جي جميع فقيرياڻين کي گھرائي انھن مان ھر ھڪ کان جدا جدا پڇندا ھئا تہ نماز پڙھندي ھئينءَ، تھجد نماز پڙھندي ھئينءَ؟ پوءِ اگر خدانخواستہ ڪنھن وٽان نھڪر جو جواب ملندو ھيو تہ ان کي سخت تنبيہ ڪندا ھئا.

ھڪ خليفي کي تنبيہ: پاڻ ھڪ سفر کان موٽيا حسبِ دستورساري مقامي جماعت کي گھرايائون انھن کان نماز جماعت تھجد جو پڇيائون. وري انھن جي گھروارين بابت پڇيائون ھڪ خليفي چيو تہ منھنجي گھرواري تھجد ڪونہ پڙھندي ھئي. فرمايائون ڇو؟ چيائين پارڙو نٿيو ھيس. روئندو ھيو ان ڪري. پاڻ فرمايائون :

ہاں تی ڈا بال شاید ہی تھیسی متاں رووے آسمان ڈَل پووے متاں زمیناں پھاٹ پوون، او بے وقوفا توں اہڑے زال کیوں پرݨ یا ہیں جیکا تہجد نماز نہ پڑھے ۔ عاشق محمد امیر الدین کتھ ھن ؟ ایں دی جھوپڑی پٹو، اے می ڈےے پیر دی درگاہ تے رہݨ دے لائق نہیں، متاں ہیں دی نحوست ہناں تے پووے۔

تربيت جا اثرات:

سندن ان تربيت ۽ اصلاح جي عملي صورت ماڻهن کي هڪ نئين زندگي عطا ڪئي. هر ماڻهو سک ۽ سکون سان گذارڻ لڳو. سندن مريد سڀ با شرع ، ڏاڙهي مٺ تي، مٿي تي پٽڪو، هٿ ۾ تسبي، کيسي ۾ ڏندڻ. پنج وقت نماز با جماعت، تهجد نماز جي پائبندي، عورتون پرديدار، عورتون دهل سهرا غير شرعي شادي ۾ هرگز نہ وڃن. ڪنهن بہ مريد جي در تي ڪتو پاليل نہ هوندو هيو. ڪو بہ بيڙي نوش، حقہ نوش نہ هوندو هيو. شاديون شرعي طريقي مطابق ڪندا هئا. غمي شرعي طريقي مطابق ڪندا هئا. ميت جي ميراث ورهائيندا هئا تہ نياڻين کي پورو حصو ڏيندا هئا. رحمتپور رسول الله ﷺ جي سنت شريعت جي رنگ ۾ رنگجي وئي. ان سان گڏ هر فقير جي من ۾ تبليغ جو اهڙو ولولو پيدا ٿيو جو هر فقير دين جو مبلغ بنجي پيو. رحمتپور جي هن روحاني مرڪز مان اهڙا مبلغ اٿي نڪتا جن دين جو درد دل ۾ کڻي ملڪ جي شهر شهر ، ڳوٺ ڳوٺ، بستي ۽ واهڻ ۾ وڃي سردي گرمي ۽ بک اڃ برداشت ڪري امت مسلمہ کي دين جو پيغام پهچايو. نتيجتاً هزارين ڀٽڪيل ماڻهن کي صراط مستقيم تي هلڻ جي ساڄاهہ ملي. سندن فيض برڪت، صحبت جي ڪمال اثر ۽ نوري نظر سان ڪيئي چور، ظالم، زاني، خوني، ڏاڙيل برايون ڇڏي نيڪوڪار ۽ دينڊار ٿي ويا.

شرابي، نشئي، فاسق ۽ فاجر، بد مذهب گناهن کان توبہ تائب ٿي نيڪ صالح بنجي پيا. پاڻ فرمائيندا هئا تہ: "شيطان مردود کوں لگھ ہے، آوے بھلی زور لاوے، اتھے اسم ذات دی برکت ہے"

لنگر عام جام جاري هيو :

خانقاهہ شريف تي هردم لنگر جاري رهندو هيو. جيڪو هر مقيم توڙي مسافر لاءِ هر دم جام جاري رهندو هيو. توڙي جو لنگر تمام سادو "رٻ پيت" هوندو هيو جنهن ۾ چانور ڪو ڪو نظر ايندو هيو باقي رڳي رٻ هوندي هئي پر ان ۾ لذت اهڙي هوندي هئي جو ماڻهن کان ٻوڙ پلاء وسري ويندا هئا.

فرمايائون الله تعاليٰ توفيق ڏني آهي جماعت کي ٻوڙ پلاء ٺاهي کارائي سگهون ٿا پر پوءِ هتي سڀ عبد البطن (پيٽ جا پوڄاري) ايندا الله جا طالب ڪونہ ايندا.

ننگر ۾ نماز جي لذت: فقير نور عالم پنجابي بيان ڪيو تہ مان زندگي ۾ هڪ ڀيرو درگاهہ رحمتپور ويس پر اهو منظر مون کان زندگي ڀر ڪونہ وسرندو. جڏهن پهتس تہ ننگر هلي رهيو هيو رب پيٽ ڏسي اول تہ دل کي نفرت ٿي پوءِ جڏهن پيالي سان هڪ سُرڪ پيتم تہ اهڙو مزو آيو جو زندگي تائين ڪنهن ڪاڏي ۾ اهو مزو نہ آيو. وري جڏهن سائينجن جي صورت ڏٺم تہ اڄ تائين اهڙي حسين صورت مون کي نظر نہ آئي آهي. وري سائينجن جي پويان نماز پڙهيم تہ ان نماز ۾ جيڪو سرور ۽ سڪون مليو لذت ۽ حظ حاصل ٿيو سو ساري زندگي ۾ ڪنهن بہ عبادت ۾ ڪو نہ مليو اٿم.

ڪنهن سان امتيازي سلوڪ نہ هيو: حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ وٽ ڪنهن وڏي يا ننڍي لاءِ ڪو امتيازي سلوڪ نہ هيو. نہ ڪنهن سان خوشامد نہ هوندي هئي. هر هڪ لاءِ هڪ جهڙو ننگر هوندو هيو. امير غريب سڀ اتي يڪسان هوندا هئا.

والد ڪريم حضرت محبوب الاهي رحمت الله عليہ بيان فرمايو تہ: هڪ ڏينهن حضرت صاحب جن جي خدمت ۾ ويٺا هئاسين تہ هڪ ماڻهو آيو. چيائين پنجاب ۾ فلاڻي بزرگ جو مريد هيس اهو وفات ڪري ويو آهي. مان مرشد جو ڏاڍو دادلو هيس. جڏهن ويندو هيس تہ پنهنجي خاص ماني مان مون ڏي موڪليندا هئا. خاص بسترو مون لاءِ ايندو هيو. مون سان سندن وڏو راز هيو پوءِ اهي وفات ڪري ويا تلاش ۾ هيس تہ وري اهڙو ڪو ڪامل مرشد ملي سو هتي اچي اهو ساڳيو منظر ڏٺو اٿم. ائين خبرون ڪيائين. شام ٿي تہ لنگر آيو ڏهن جي ٽولين ۾ فقيرن اڳيان رب پيٽ رکيو ويو. اهو ماڻهو هيڏانهن هوڏانهن نهاري پيو تہ شايد مون لاءِ حويلي مان ڪا خاص ماني ايندي. پر هتي تہ ڪنهن سان خوشامد ڪونہ هوندي هئي. پوءِ رب مان هڪ سُرڪ ڀري اٿيو. وري ڪيس ڪو خاص بسترو بہ ڪونہ مليو راتو واهہ هليو ويو. صبح جو سائينجن فرمايو اهو ڪاڏي ويو حبدار؟ چيائون رات جو ئي رمندو رهيو. پاڻ مسڪرايا.

ایک ہی صف میں کھڑے ہوگئے محمود و ایاز ، نہ کوئی بندہ رہا نہ بندہ نواز

آداب مجلس جي پاسداري هئي:

فرمايائون هلندڙ مجلس ۾ نہ ڪنهن کي سلام ڪيو نہ ڪنهن سان ڪلام ڪيو نہ سوال پڇو. صحابہ ڪرام محبوب ڪريم ﷺ اڳيان اهڙو ادب سان ويهندا هئا جو چوندا هئا:

كالطير علىٰ رؤسنا جهڙڪ اسان جي مٿن تي پکي هجن.

ادب جي ڪري گردن هيڏي هوڏي نہ ڪندا هئا.

فرمايائون: مجلس جا هي آداب سکو:

- نئون ماڻهو اچي تہ مجلس ۾ اندر داخل نہ ٿئي ٻاهران جتي جاءِ ملي اتي ويهي رهي.
- فرمايائون منهنجو اڳيون مرشد خواجہ فتح محمد رحمت الله عليہ ستاويهين رجبي تي جلسو ڪندو هيو. ان ۾ پاڻ تقرير ڪندو هيو. هڪ رات سندن مجلس هلي رهي هئي تہ شاهہ صاحب مخدوم جماعت کي لتاڙيندو آيو. سائينجن جي پرسان ان جي ڪرسي رکائي وئي ان تي اچي ويٺو. ماڻهن جو سمورو ڌيان ان طرف هليو ويو. جنهن مهل ويٺو تہ پاڻ فرمايائونس هن خلق لتاڙڻ انهن کي ايذائڻ کان تون نہ اچين ها گهر ويٺو رهين ها تہ چڱو هيو. تون وعظ ٻڌڻ نہ آيو آهين بلڪ پنهنجي مخدومي ڏيکارڻ آيو آهين.
- فرمايائون متڪبر ماڻهن کي مجلس ۾ اندر اچڻ نہ ڏيو.

تعليمات غفاريہ

سندن تعليمات ڪيئن هئي؟

مُشتے از نمونہ خروارے خرارن مان هڪ مٺ حاضر آهي.

ذڪر کان اڳ عقيدا درست ڪيو:

فرمايائون سُڪل ڪپڙي کي صابڻ ڪو نہ لڳندو آهي. اول آلو ڪبو آهي پوءِ صابڻ لڳندو آهي تہ ڪپڙو صاف ٿيندو آهي. ذڪر الله صابڻ آهي پر اول درست عقيدي ۽ الفت جي آلاڻ هجي تہ اثر ڪري.

ذڪرِ الاهي گهڻو ڪيو:

فرمايائون دنيا آخرت جي غمن جو علاج ذڪر الاهي آهي. ذڪر ۾ رب خاصيت رکائي آهي جو اهو غم الم لاهي دل کي اطمينان بخشي ٿو. انڪري الله جو ذڪر گهڻو ڪيو. حديث قدسي ۾ آهي، الله فرمايو تہ:

من شغله ذكرى عن مسألتى أعطيته أفضل ما أعطى السائلين [1]

جنهن کي منهنجي ذڪر اهڙو مشغول ڪيو آهي مون کان سوال بہ نہ ٿو گهري تہ ان کي گهرڻ وارن کان بہ پلو عطا ڪندس.

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ [البقرة/152]

اوهان منهنجو ذڪر ڪيو تہ مان اوهان کي ياد ڪيان.

جڏهن الله اسان کي ياد ڪري تہ پوءِ تشويش ڪهڙي؟

مسجد جا آداب بجا آڻيو:

فرمايائون مسجدون عبادت لاءِ ۽ الله جي ذڪر لاءِ آهن ڪچهرين لاءِ نہ آهن. مسجدن ۾ دنياوي گفتگو نہ ڪيو. گوڙ شور نہ ڪيو.

---

[1] عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه ، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : «يقول الله تبارك وتعالى : من شغله ذكري عن مسألتي أعطيته أفضل ما أعطي السائلين» رواه البيهقي في فضائل الأوقات (ج 1/ ص 219)

اصل ڪم دين جو آهي:

فرمايائون اصل ڪم دين جو آهي باقي دنيا ۾ رهڻو آهي تہ بقدرِ ضرورت دنياوي ڪم بہ ڪبو. الله وارا دنيا جو ائين ڪم ڪندا آهن جيئن درياء مان لنگهندڙ ماڻهو مجبوري جي ڪري جتي لاهي مٿي تي رکندو آهي.

دل دنيا کان فارغ رکو:

فرمايائون : هٿ ڪم ڪار سان هجي دل يار سان هجي. ولي اهو آهي جنهن جي دل دنيا کان فارغ هجي.

عالمن کي الله وارن جي صحبت ضروري آهي :

فرمايائون: عالمن کي الله وارن جي صحبت ضروري آهي. اڳيان عالم علم پڙهي پوءِ الله وارن جي صحبتن ۾ ويندا هئا. جاتي بہ ڪو الله جو ولي ٻڌندا هئا انهن جي محبت ۾ سفرڪري هلي ويندا هئا. الله وارن جون تصنيفون پڙهندا هئا ۽ هاڻو ڪا مولوي نہ الله وارن جي صحبت ۾ وڃن نہ وري انهن جي ڪتابن کي هٿ لائن. رهندو الله وارن جا مخالف بنيا ويٺا آهن.

مولوين جي ڪاوڙ :

فرمايائون: جاهل کي ڪنهن تي ڪاوڙ اچي تہ ان کي گاريون ڏئي، مولوي کي ڪنهن تي ڪاوڙ اچي تہ ان کي ڪافر يا مُشرڪ چوي.

فرمايائون: عوام کان مولوين ۾ ڪاوڙ چوڻ پنجوڻ آهي. سواءِ انهن کي جن کي الله بچائي.

فرمايائون : ديوبندين وٽ بريلوي ڪافر آهن ۽ بريلوين وٽ ديوبندي ڪافر آهن حالانڪ ڪافر لاءِ الله وٽ "خُلُودُفِي النَّارِ" يعني هميشہ جهنم ۾ رهڻ جي سزا آهي.

فرمايائون: اڄ جا مولوي نيرن، منجهند ۽ رات ڪفر ۽ شرڪ جي فتوائن تي ڪن ٿا.

شريعت تي عمل ڪيو :

فرمايائون: اسان جو مريد اهو آهي، جيڪو سنت محمدي ۽ شريعت احمدي (علي صاحبها الصلاة والسلام) تي عمل ڪري. جيڪو ائين نہ ٿو ڪري سو اسان جو مريد نہ سڏائي نہ اسان ڏي اچي. نہ اهڙي مريد جي اسان کي درڪار آهي.

بي دينن سان سنگت نہ رکو:

فرمايائون جِنس جنس سان ٺهندي آهي. فقيرَ فقيرن سان ٺهن ٿا، بي دين بي دينن سان ٺهن ٿا. اوهان فقير آهيو تہ بي دينن سان ياري هرگز نہ رکو.

کند همجنس با همجنس پرواز ❊ کبوتر با کبوتر باز با باز

جنس جنس سان اڏامندي آهي کبوتر کبوتر سان، باز باز سان گڏ پرواز کندو آهي.

ذکرِ جلي ۽ ذکرِ خفي:

فرمايائون ڏاڍيان ذکر کان آهستي ذکر وڌيڪ نفعي وارو آهي. حديث ۾ بہ آهي تہ:

خَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ وَخَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي [1]

ڀلو ذکر اهو آهي جيکو مخفي هجي ڀلو رزق اهو آهي جيکو ضرورتن جو پورائو ڪري.

ٻي حديث ۾ آهي تہ:

الذکر الذي لا تسمع الحفظة خير من الذکر الذي تسمع الحفظة سبعون ضعفاً

اهو (خفي) ذکر جيکو محافظ (ملائڪ) بہ نہ ٻڌن سو ان ذکر (جَلي) کان ستر ڀيرا ڀلو آهي جنهن کي محافظ (ملائڪ) ٻڌن. رب العالمين فرمايو آهي تہ:

وَاذْكُرْ رَّبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَّخِيفَةً وَّدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ وَلَا تَكُنْ مِّنَ الْغَافِلِينَ (الاعراف: 205)

۽ پنهنجي پالڻهار جو ذکر ڪر پنهنجي اندر ۾ نياز مندي ۽ خشيت سان بنا ڏاڍيان آواز جي صبح ۽ شام ۽ غافلن منجهان نہ هج.

فرمايائون: ذکر قلبي جي ثبوت لاءِ آيتون آيل آهن. فرمايائون: مطلوب ۽ مقصود ذکرُ نہ آهي بلڪ مذکور آهي. ذکر مُوصِلُ اِلَي المَطلُوب يعني محبوب سان ملائڻ وارو آهي. پوءِ ذکر ڏاڍيان بہ جائز آهي، آهستي بہ جائز آهي، ڇو جو ٻنهين جا دليل حديثن ۾ موجود آهن. جنهن کي جهڙو ذکر ذوق ڏئي اهو ائين ذکر ڪري سگهي ٿو.

---

[1] مسند أحمد- (ج3/ص407) صحيح ابن حبان- (ج4/ص110) مصنف ابن أبي شيبة- (ج7/ص108) شعب الإيمان للبيهقي- (ج2/ص120)

محبوب سبحاني رحمة الله عليه جو فرمان:

فرمايائون حضرت سيدنا عبدالقادر جيلاني محبوب سبحاني رحمة الله عليه به فرمايو آهي ته:

الذاكر لله عزوجل من يذكر بقلبه و من لم يذكر بقلبه فليس بذاكر

الله جو ذاڪر اهو آهي جيڪو دل سان ذڪر ڪري جيڪو دل سان ذڪر نه ٿو ڪري ته اهو ذاڪر ئي ناهي.

گهروارن کي نماز پڙهايو:

فرمايائون: پنهنجي گهروارن کي نماز جي تلقين ڪيو جنهن جي زال يا نياڻي يا پٽ نماز نه ٿو پڙهي ته اهو خود به اُن سان گڏ دوزخ ۾ پوندو.

نياڻيون ڄمڻ عيب نه سمجهو:

فرمايائون: ماڻهو نياڻين جي ڄمڻ کي عيب سمجهن ٿا حالانڪه نياڻيون رب جي رحمت آهن. اها عورت ڀاڳ واري آهي جيڪا اول نياڻي ڄڻي ٿي.

جنهن شخص کي ٽي نياڻيون هجن انهن جي سُهڻي تربيت ڪري شادي ڪرائي ته اهو جنتي آهي.

فرمايائون: نياڻي کي اگر ابو هڪ چولو يا سُٿڻ وٺي ڏئي ته ويچاري چوندي پئي ته مون کي ابي لٽا وٺي ڏنا آهن.

نياڻيون نه وڪڻو:

فرمايائون: پئسن تي نياڻيون وڪڻڻ حرام آهي اهي پئسا وٺڻ حرام آهن. حره آزاد عورت کي وڪڻڻ کان رسولِ خدا ﷺ منع ڪئي آهي.

نياڻين کي ورثي جو حصو ڏيو:

فرمايائون اسان سنڌ ۾ ڏٺو آهي ته اڪثر ماڻهو نياڻين کي ورثي جو حصو نه ٿا ڏين. اها حق تلفي آهي. الله ڪريم قرآن ۾ فرمايو آهي:

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ

اوهان جي اولاد جي باري ۾ الله اوهان کي وصيت ڪري ٿو ته پٽ لاءِ ٻن نياڻين جيترو حصو آهي. توڙي هڪ جريب زمين هجي ته به نياڻي کي ان مان حصو ڏيو. فقيرَ ٿيا آهيو ته ڀينرن کي پيءُ جي ملڪيت مان حصو ڏيو.

بي دينن سان مائٽي نہ ڪيو:
فرمايائون مائٽي دينداري ڏسي ڪيو. پنهنجا عزيز رشتيدار اگر بي دين آهن تہ انهن سان هرگز مائٽي نہ ڪيو. جنهن پنهنجي نيڪ نياڻي، بي دينن ۾ ڏني اُن ڄڻڪ سندس حق ٿوڙي ڇڏيا.

حضرت مولانا غلام عمر ﷫ جي هڪ فتويٰ : هڪ ڀيري مولوي نور محمد اگڙن واري حضرت پير متا سائين ﷫ جي خدمت ۾ حضرت علامہ غلام عمر سوني جتوئي وارن جي لکيل هڪ فتويٰ پيش ڪئي. ان ۾ لکيل هيو تہ: "جيڪڏهن پاءُ جو پٽ نيڪ هجي پر رڳو ڏاڙهي ڪوڙ آهي تہ ان کي پنهنجي ڌيءُ نہ ڏجي." پاڻ ان فتويٰ کي گهڻو پسند ڪيائون ۽ جماعت کي پڙهي ٻڌايائون. فرمايائون ٻڌو مان بہ اوهان کي ائين چوندو آهيان تہ مائٽي نيڪن صالحن سان ڪيو. صالحُ نياڻو اوهان جي نياڻِي سان سٺو هلندو اگر سٺو نہ هليو تہ ظلم بہ ڪونہ ڪندو. جاهلُ بي دينُ نياڻو اوهان جي نياڻي سان ظلم ڪندو. پوءِ اها پئي اوهان کي ساري عمر پٽيندي.

صالح اولاد راحت آهي : فرمايائون صالح اولاد ابي امان لاءِ راحت آهي. دنيا ۾ خدمت ڪندو. مرڻ بعد ختمو ۽ دعا ڏيندو. جنهن جو نفعو قبر ۾ ملندو رهندو.

سڱ تي سڱ نہ ڏيو: فرمايائون حق مهر بنا سڱ تي سڱ ڏيڻ يا وٺڻ جائز نہ آهي.① 1

عورتن جي فتني کان بچو: فرمايائون: عورتن جي فتني کان بچو. شينهن چنبو هڻي تہ ماري وجهي عورت چنبو هڻي تہ ايمان ڦُري وٺي.

فرمايائون: شينهن هلندو آهي تہ گردن جُهڪائي هلندو آهي. ڪتو لوسي هيڏي هوڏي تڪيندو واجهائيندو ويندو آهي. اوهان شينهن ٿيو گردن جهڪائي هلو پرايون عورتون نہ تڪيو. بدنظري کان بچو. ڇو تہ اها شيطان جو تير آهي.

إِنَّ النَّظْرَةَ سَهْمٌ مِنْ سِهَامِ إِبْلِيسَ مَسْمُومٌ ② 2

---

① شريعت ۾ ان کي شغار سڏبو آهي. جو سڱ جي سڱ ڏئي مائٽي ڪري حق مهر نہ ڏئي. ان کان رسول الله ﷺ منع ڪئي آهي.
عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَهَى عَنِ الشِّغَارِ وَالشِّغَارُ أَنْ يُزَوِّجَ الرَّجُلُ ابْنَتَهُ عَلَى أَنْ يُزَوِّجَهُ ابْنَتَهُ وَلَيْسَ بَيْنَهُمَا صَدَاقٌ صحيح مسلم (ج 7 / ص 231)

② عَنْ عَبْدِ اللهِ بن مَسْعُودٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ النَّظْرَةَ سَهْمٌ مِنْ سِهَامِ إِبْلِيسَ مَسْمُومٌ. المعجم الكبير للطبراني (ج9 / ص 17)

بري نظر شيطان جي تيرن مان هڪ زهر آلوده تير آهي.
فرمايائون: فقيرَ پر اين عورتن کان اکيون بند ڪن ٿا. پر حقير پرائي عورت کي ائين ڏسن ٿا جيئن مولوي ڪتاب جو مطالعو ڪندا آهن. ائين ان جي هر هر عضوي کي گهوري غور سان ڏسن ٿا. فرمايائون: حديث ۾ آهي تہ اگر پرائي عورت کي ڏسي شهوت ٿئي تہ پنهنجي گهر اچي پنهنجي گهرواريءَ سان گڏجو.

ڏاڙهي رکايو : فرمايائون ڏاڙهي مُٺ هجي. پنهنجي سونهاري تي هٿ رکي فرمايائون ڪاڏي ڪان هيٺ مٺ هجي بعض ماڻهو چپ کان وٺي چار آڱر مٺ ڪندا آهن. ائين صحيح نہ آهي. گهٽي ڊگهي ڏاڙهي جيڪا ڏُن ڪان هيٺ هلي وڃي ان کي ڪٽي ڇڏيو. فرمايائون: ڏاڙهي کي ڪنگو ڪيو. تيل مکيو. ان جي صفائي سترائي رکو.

عمل صالح ڪيو: فرمايائون وقت نہ وڃايو زندگي جو قدر ڪيو صالح عمل ڪيو. ريلوي اسٽيشن تي مال جا انبار پيا هوندا آهن. هڪ ماڻهو ڪرسي وجهيو ويٺو هوندو آهي پيا پيا ڪم ڪندا آهن. ڪرسي وارو پيو چوندو آهي واه واه شاباس شاباس تہ ان جي شاباس تي مزدور مال جا انبار ڪٽي وٺندا آهن. فقيرُ اوهان کي شاباس ويٺو ڪري اوهان تي ان جو ڇو نہ ٿو اثر ٿئي. همت ڪيو. بيماري اچي وئي يا پيري اچي وئي يا وري موت اچي ويو تہ پوءِ ارمان جا هٿ هڻندئو. اگر عمل نہ ڪيا اٿوَ تہ ارمان تہ ڪيو تہ ڪيئن زندگي غفلت ۾ گذري وئي.

*ہرچہ از من گم شد گرز سلیمان گم شدے * ھم سلیمان ھم پری ھم اھر من بگریستے*

جا شيءِ مون کان گم ٿي وئي آهي سا جي سليمان (عليہ السلام) کان گم ٿئي ها تہ جنن ديوَن جي لشڪر سان گڏجي روئي ها.

منافق اڄ بہ آهن : فرمايائون: اسان جي جماعت ۾ منافق بہ آهن اسان انهن کي چڱي طرح سڃاڻون ٿا پر انهن جا عيب نہ ٿا کوليون. انهن جي هدايت لاءِ دعاگو هوندا آهيون.

طالب المولىٰ : فرمايائون طالب المولىٰ اهو آهي، جيڪو پنهنجي ارادي کي مرشد جي ارادي جي تابع ڪري مريد جي معنيٰ بہ اها آهي تہ پنهنجو ارادو اصل نہ رکي پير سان مشابهت صورتاً ۽ معناً هجيس ۽ اگر مشابهت تام نہ اٿس تہ اهو حقيقت ۽ باطن ۾

بعيد در بعيد آهي اهو ڪيئن فائدو حاصل ڪندو.

فرمايائون: هن طريقي جو پيو نالو "انعڪاسيہ" آهي يعني پير کان عڪس وٺڻ. مرشد ۾ اهڙي فنائيت هجيس جو مرشد جو شهود ٿي وڃيس ۽ ظاهر ظهور گڏ هجيس ۽ مرشد جي ناراضگي جو خوف دل ۾ هجيس تہ متان اهڙو ڪم ڪيان جو مرشد ناراض نہ ٿي وڃي.

غير شرعي ڪم نہ ڪيو: شادي غمي ۾ غير شرعي ڪمن کان سخت پرهيز ڪيو.

فرمايائون: موت تي ماتم نہ ڪيو. خوشيءَ ۾ دهل سهرا نہ ڪيو.

ڏندڻ جي پابندي ڪيو: فرمايائون : هر فقير کي ڏندڻ ساڻ هجي. جنهن مهل بہ وضو ڪيو تہ اول ڏندڻ هڻي پوءِ وضو ڪيو تہ هڪ نماز جي بدلي ستر نمازن جو ثواب ملندو.

فرمايائون حديث ۾ آهي تہ : السِّوَاكُ مَطْهَرَةٌ لِلْفَمِ مَرْضَاةٌ لِلرَّبِّ[1]

ڏندڻ وات جي پاڪائي آهي رب جي رضا آهي.

پاڪائي ٻن قسمن جي آهي هڪ وات جي صفائي ٻيو وات جي گناهن لغويات ۽ فضول گفتگو وات مان صادر ٿيل گناهن جي صفائي.

مشائخ جو ادب ڪيو :

هڪ ڀيري پاڻ ٽپهري نماز پڙهي ويٺا تہ قاري خير محمد اٿي عرض ڪيو تہ حضرتا ! اجازت ڏيو تہ جماعت کي هڪ عرض ڪيان. پاڻ اجازت ڏنائونس. جماعت کي چيائين تہ ادبِ مرشد ضروري آهي. سائينجن لاءِ جيڪو ڪپڙو وڇايو وڃي ٿو. ان تي فقيرن کي لت ڏيڻ نہ گهرجي پوءِ ادب بابت ڪافي ڪجھ چيائين پوءِ ويٺو تہ پاڻ پنهنجي زبان مبارڪ سان فرمايائون : فقيرو ! ادب وارو ڪامياب ٿيندو آهي. جنهن ۾ ادب ناهي اهو نعمتِ الاهي کان محروم رهندو آهي. اڳيان بزرگ بي ادبي ڪرڻ وارن کي پنهنجي جماعت مان ڪڍي ڇڏيندا هئا.

هڪ ڀيري هڪ بزرگ جي محفل ۾ سندس ڪنهن مريد ناز بوءِ جو ٻَڙُ ٻَڙي ان کي مروٽي اڇلايو. بزرگ ڏنس پئي. پاڻ فرمايائونس تو پنج گناھ ڪيا آهن.

1. سائو پن پٽيئي زيان ڪيئي.

---

[1] رواه البخاري والنسائي عن عائشة رضي الله عنها و احمد عن ابي بكر الصديق رضي الله عنه

2. اهو ذڪر پيو ڪري ان ڪي ذڪر ڪان روڪيئي.
3. ان ڪي نپوڙي اڇلايئي هڪ بري ڪم جو آغاز ڪيئي.
4. عبث اجايو فعل ڪيئي.
5. منهنجي روبرو ڪيئي منهنجي دل ۾ محبت ۽ هيبت هجيئي ها تہ ائين نہ ڪرين ها.
سو تون بي ادب آهين جماعت جو لائق نہ آهين اسان جي جماعت مان نڪري وڃ.
فرمايائون: حضرت قريشي صاحب رحمة الله عليه جي آڏو هڪ ماڻهو ڳالهائي پيو ۽ تڏي جي پن سان راند پيو ڪيڏي. پاڻ فرمايائونس اهو ادب ڪٿان سکيو آهين؟
فرمايائون : باقي جيڪو محبت ۾ مست آهي اهو مجبور آهي ان تي ميار نہ آهي.
وصول جو راز: فرمايائون رب العالمين فرمايو آهي تہ :

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ [العنكبوت: 69]

اهي ماڻهو جيڪي اسان جي خاطر مجاهدو ڪن ٿا تہ اسان بہ انهن ڪي پنهنجا رستا ڏيکاريندا سين ۽ بيشڪ الله نيڪي ڪرڻ وارن سان گڏ آهي.
فرمايائون: اسان جي طريقي ۾ سڀ کان وڏو مجاهدو مرشد ڪامل سان محبت رکڻ ۽ رابطو ڳنڍڻ، مرشد جو تصور پچائڻ ۽ پنهنجي مرشد ۾ فنائيت حاصل ڪرڻ آهي. مرشد سان مضبوط رابطي رکڻ ۾ سڀ ڪم بنجي پون ٿا. امام رباني رحمت الله عليہ فرمايو آهي تہ :

در طريقهء ما محرومي نيست : اسان جي طريقي ۾ محرومي ناهي.

پيو تہ مرشد جي مخالف سان هرگز دوستي نہ رکجي.
شريعت جي ڪمن کان روگرداني نہ ڪجي ۽ اٿڻ ويهڻ سڀ شريعت مطابق بنائجي. پير جي حضور ۾ ادب سان ويهجي هيڏي هوڏي نہ واجهائجي.
پاڻي هيٺاهين تي لهندو آهي : فرمايائون: پاڻي هيٺائين تي لهندو آهي. مرشد جو توجہ ۽ نگاهہ بہ ان مريد تي اثر ڪندي آهي، جنهن جي اندر ۾ هيٺاهين هوندي آهي. ڪڏهن ائين ٿيندو آهي جو مرشد هڪ مريد ڪي توجہ ڏيندو آهي پر پنهنجي نيازمندي سبب ڪو ٻيو مريد اهو فيض حاصل ڪري وٺندو آهي.

اهلِ فضيلت جو احترام ڪيو : فرمايائون: پهرئين صفن ۾ اهلِ فضيلت ويهن. اهلِ فضيلت سيد، عالمَ ۽ خليفا آهن. جماعت ڪي بہ انهن جو خيال رکڻ گهرجي اگر اهلِ فضيلت ڪي پوئتي ويٺل ڏسن تہ پاڻ هٽي انهن ڪي جاءِ ڏين. الله ان جو اجر عطا ڪندو.

آزمائشون ۽ امتحان ضرور ايندا آهن : فرمايائون الله تعاليٰ پنهنجي ٻانهن کان آزمائشون ۽ امتحان ضرور وٺندو آهي. پوءِ جنهن جو جيڏو وڏو مقام هوندو آهي ان کان امتحان بہ اوڏا وڏا وٺندو آهي.

فرمايائون : جيتري زمين اوتري ڀل.

البلاء للولاء كاللهب للذهب دوستن لاءِ امتحان ائين آهن جيئن سون کي ٽانڊي تي گرم ڪبو آهي تہ اهو نِکري ۽ اُجري پوندو آهي.

اگر گوئی کہ من در زیر ظلم، نظر بر شهداء کربلا کن
اگر گوئی کہ من مسکین حالم، نظر بر خاندانِ مصطفیٰ کن

جي چوين ٿو تہ مسڪينُ آهين تہ مصطفيٰ ﷺ جي خاندان ۾ انهن جي مسڪيني طرف نظر ڪر. جي چوين ٿو تہ تون ظلم ۾ آهين تہ ڪربلا جي شهيدن طرف تہ نظر ڪر.

کوئی نہیں بے غم خلقا ہے خالق * ہر کہیں کوں ہے دلسوزی

فرمايائون : پيٽ جي بک ۽ زال جو شوق اهي بہ امتحان آهن.

فرمايائون : نوڪري تي اهو چڙهندو جيڪو امتحان پاس ڪندو آهي.

فرمايائون : رنگپور دے هن رنگ نیارے هک کوں بوڑے هک کوں تارے

ڏينيو نہ ٿيو : فرمايائون ڏينيو ٻنجي ماڻهن کي نہ ايذايو. ڪول ٻنجي نوڙت نياز سان زمين تي هلو.

من آں مورم کہ در پایم بمالند * نہ زنبورم از نیشم بنالند

مان اها ڪول آهيان جو مون کي پيرن ۾ لتاڙن ٿا. مان ڏينيو نہ آهيان جنهن جي ڏنگ کان ماڻهو دانهون ڪن ٿا.

صبر ۽ شڪر ڪيو: فرمايائون فقير و نعمتن تي شاڪر ٿيو. تڪليفن تي صابر ٿيو. جنهن ۾ صبر شڪر ناهي سو فقير ناهي.

جنتي ۽ جهنمي ڪير آهن؟ فرمايائون جيڪي ماڻهو مردم خور، خون ريز، متڪبر آهن جي ويڙون وانگر ماڻهن کي ڏنگيندا رهن ٿا، اهي جهنم جو ٻارڻ بنجندا ۽ جيڪي صالح، ضعيف، نحيف، مظلوم ۽ متواضع آهن اهي بهشت جو سينگار بنجندا.

رب جي ذڪر ۾ به جاڳي ڏسو: فرمايائون دنيا جي مشغولين ۾ لهو ۽ لعب ۾ به گهڻيون راتيون جاڳيا آهيو پر ڪا رات رب جي ذڪر ۾ به جاڳي ڏسو.

خواب را بگذار امشب اے پسر * یک شبِ در کوئے بے خواباں گذار

اي ٻچا اڄ رات ننڊ ڇڏ ۽ جاڳڻ وارن جي ڳلي ۾ به تہ ڪا رات گذاري ڏس.

ابي امان جا وڏا حق آهن: فرمايائون ابي امان جا وڏا حق آهن. الله تعاليٰ خود قرآن ۾ ابي امان جي پارت ڪئي آهي رب فرمايو آهي تہ:

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِندَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُل لَّهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُل لَّهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُل رَّبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا (الاسراء: 23)

۽ تنهنجي رب اهو فرض ڪري ڇڏيو آهي تہ ان کانسواءِ ڪنهن ٻئي جي پوڄا نہ ڪيو ۽ پنهنجي پيءُ ماءُ سان احسان ڪيو. اگر انهن مان هڪ يا ٻئي تو وٽ ڪراڙپ کي پهچن تہ انهن کي اف بہ نہ چئو ۽ نہ ڪي انهن کي جهڙڪ ۽ انهن سان سنو ڳالهاءِ انهن لاءِ پنهنجي رحم جون ڪنيڙاتيون ڪول ۽ چئو تہ اي الله انهن تي رحم ڪر جيئن انهن مون کي ننڍپڻ ۾ پاليو هيو.

مقتول جا گناه بخشجي وڃن ٿا: فرمايائون: جيڪو هيڻو ۽ مظلوم قتل ڪيو وڃي ٿو ان جا سڀ گناهہ معاف ٿي وڃن ٿا سواءِ قرض جي.

فرمايائون: خوني ماڻهو جيئن ٻئي کي قتل ڪري ٿو اهڙو عذاب ان کي ٿيندو رهندو. مثلاً مقتول کي ڪهاڙي سان ڪنو اٿائين تہ قيامت تائين ان جا عضوا ڪٽيا پيا ويندا.

غير جون محبتون ختم ڪيو: فرمايائون: اهو ذڪر الله ئي آهي جيڪو اندر جو اندر غير جون محبتون پيو ختم ڪندو آهي ۽ الله جي محبت پيدا ڪندو آهي.

تانجو هلندي هلندي الله جي محبت کان سواءِ اندر ۾ ڪا محبت ڪانہ رهندي آهي. ڪنهن چيو تہ:

سانوں وی لگدیاں ھن ھواواں تھدھیاں
ماڻ ھو کرن نندّاں میکوں تی ڈِیاں دلیلاں

جيڪو زبان سان ذڪر ڪري تہ اهو ذاڪرين مان لکبو ۽ جيڪو دل سان ذڪر ڪري تہ اهو مقربين مان لکبو. فرمايائون حضرت عطار رحمة الله عليه فرمايو آهي تہ :

عام را نبود بجز ذکر زبان، ذکر خاصان باشد از دل بے گمان
ذکر خاص الخاص ذکر سر بود، هر کہ ذاکر نیست او خاسر بود

عام رڳو زباني ذڪر ڪندا آهن ۽ الله جا خاص ٻانها ولي قلبي ذڪر ڪندا آهن ۽ خاص الخاص ٻانهن جو ذڪر سري هوندو آهي جيڪو ذاڪر ناهي سو نقصان ۾ آهي.

فرمايائون: مون حضرت قريشي رحمت الله عليہ کان سر جي معنيٰ پڇي، فرمايائون اهو توجہ الي الله آهي.

وضو ٺاهي ڪيو: فرمايائون وضو چڱي طرح ٺاهي ٺاهي ڪيو.

- پيشاب يا پائخاني وقت قبلي ڏانهن منهن يا پُٺي نہ ڪيو.
- وضو مٿاهين جاءِ تي ڪيو. پيشابُ نرم جاءِ تي ڪيو.
- پيشاب جي قطرن کان پرهيز ڪيو جيئن پيرن يا ڪپڙن کي نہ لڳن.
- عذابِ قبر جو آغاز اتان ٿيندو آهي جتي پيشاب جا قطرا لڳا.
- پيو چغلخوري بہ عذابِ قبر جو سبب هوندي آهي.
- وَٽُ چڱيءَ طرح پڇايو.
- روزي ۾ استنجا ڪيو تہ ڪشادا ٿي نہ ويهو متان پاڻي اندر وڃي روزو مڪروه ٿي پوندو. باقي روزو نہ هجي تہ مقعد کي چڱي طرح ڌوئو.
- اولاد کي مسئلا نہ سيکاريندؤ تہ قيامت واري ڏينهن اوهان کان حساب ٿيندو اوهان جون نمازون روزا پورا نہ پوندا.

آخر الظهر پڙهو: فرمايائون ننڍن ڳوٺن ۾ جمعي نماز پڙهو ٿا تہ احتياطاً آخر ظهر جون چار رڪعتون جمعي نماز بعد پڙهندا ڪيو. ان جي نيت هي ڪيو:

"نويت آخر الظهر" باقي ڪي مولوي صاحب ڀراڙين ۾ اصل جمعي نماز نہ ٿا پڙهن. ائين نہ ڪجي گهڻا جاهل ماڻهو اهڙا آهن جيڪي انين ڏينهن اچي الله اڳيان سجدو ڪن ٿا انهن ڪي نہ روڪجي. باقي آخر ظهر پڙهجي جو وڏن ڪان ان جو ثبوت آهي .

حج تي وڃو تہ اول ان جا مناسڪ سکو: فرمايائون اگر حج فرض ٿي وڃي تہ ادا ڪرڻ ۾ دير نہ ڪيو. اگر فرض ناهي تہ قرض ڪڻي حج تي نہ وڃو ۽ وڃو تہ اول ان جا مسائل سکو پوءِ وڃو. حج جا اهڙا مناسڪ آهن جن جي ڇڏڻ سان دم پئجي ويندو آهي. اول مناسڪ سکجن پوءِ حج تي وڃجي. حج جي سفر ۾ نمازون قضا نہ ڪجن. ڪي ماڻهو حج فرض بہ نہ اٿن ڪوٺيا ڪان رلندا پنندا حج تي وڃن ٿا. نفلي حج لاءِ ڪيئي فرضي نمازون وڃائن ٿا.

نماز جا آداب سکو: فرمايائون نماز ۾ هٿ دُن جي هيٺان متصل لڳ رکو. دن جي خود مٿان نہ رکو نہ دن ڪان مٿان رکو. سڄو هٿ کابي هٿ مٿان رکي سڄي هٿ جي آڱوٺي ۽ ڇيچ سان کابي هٿ جي ڪارائي پڪڙيو. پيرن جي وچ ۾ چار آڱرين جو مفاصلو رکو. جيڪو پير گهڻا ڪليل رکي ٿو اهو حنفي مذهب جي خلاف آهي. ڇڏا ڪولي بيهڻ ۽ هٿ سيني مٿان ٻڌڻ اهو غير مقلدن وهابين جو طريقو آهي ان ڪان بچو. اهي الله وارن جا مخالف هوندا آهن.

الله وارن جي قريب رهو: فرمايائون: الله وارن جي بيعت ڪري انهن ڪان فيض حاصل ڪرڻ گهرجي. الله وارن جي قريب ٿيڻ الله جي قريب ٿيڻ ۽ انهن ڪان پري ٿيڻ الله ڪان پري ٿيڻ آهي. رومي فرمايو آهي تہ :

چوں شودی دوراز حضور اولیاء ❊ در حقیقت گشتہء دور از خدا

جڏهن الله وارن ڪان پري ٿئين تہ اصل ۾ خود خدا ڪان پري ٿئين.

سالڪ ڪيتري بہ عبادت ڪري نفل پڙهي پر بنا پير جي وصول الي الله نہ ٿيندو ڇو تہ عبادت جو مغز مرشد جي محبت آهي.

گر تو سنگِ خارہء مرمر شوی ❊ چوں بصاحب دل رسی گوهر شوی

اگر تون ڪڙو پٿر آهين تہ سنگ مرمر ٿي پوندين جڏهن ڪنهن الله واري وٽ ويندين تہ موتي بنجي پوندين. پر الله وارن جا قدر شناس اڄ دنيا ۾ تمام ٿورا رهيا آهن.

قدر زر زرگر بداند قدر جوهر جوهری ❊ قدر گل بلبل بداند قدر دلدل شہ علی

سون جو قدر سونارو ڄاڻندو، جوهر جو قدر جوهري ڄاڻندو . گل جو قدر بلبل کي هوندو، دُلدُل جو قدر حضرت علي رضي الله عنہ رضي الله عنه ڄاڻندو.

حقيقتِ ايمان مرشد وٽان ملندي :

فرمايائون هڪ هوندي آهي صورتِ ايمان ٻي هوندي آهي حقيقتِ ايمان. حقيقتِ ايمان بنا مرشد ڪامل جي اصل نہ ملي سگهندي آهي ڀلي ڪٽي اٺ ڪتابن جا ڇو نہ پڙهي.

اولياءَ الله جو انڪار نہ ڪيو:

فرمايائون اڳي عالمَ الله وارن جو انڪار ڪونہ ڪندا هئا. هاڻي اهڙو نفسانيت جو دؤر اچي ويو آهي جو عالمَ پاڻ بہ فائدو حاصل نہ ٿا ڪن پر ٻين کي روڪن ٿا. الله وارن جو انڪار خراب آهي. اهو محرومي جو سبب هوندو آهي.

وساوس شيطاني کان بچو :

فرمايائون: شيطان اگر وسوسو وجهي تہ ان کي جواب ڏئي جان ڇڏائجي نہ ڪہ ضعيف ٿي ڦاسي پئجي.

عورتن کي ڪاري ڪري قتل نہ ڪيو :

فرمايائون او سنڌيو او بلوچو اوهان وڏيڪ غيرتمند آهيو يا الله وڏيڪ غيرت مند آهي؟ اگر زنا جو ڏوهہ ثابت ٿي وڃي تہ الله جو حڪم آهي ان کي لٺ ڪهاڙي يا بندوق سان نہ ماريو. بلڪہ پٿر هڻي ماريوس. اهڙي ڪڙي سخت سزا زاني لاءِ رب مقرر ڪئي آهي. پر زنا جو ڏوهہ ثابت ٿئي تہ پوءِ. ان ثبوت لاءِ چار شاهد هجن سي بہ سرائي سرميداڻي جي شاهدي ڏين. باقي صرف شڪ تي عورتن کي ڪاري ڪري قتل ڪرڻ ڪٿان جائز آهي؟ مرو تہ اوهان کي الله اڳيان سخت جواب ڏيڻو پوندو. قرآن ۾ ڪاٿي لکيل آهي تہ شڪ شبهي تي قتل ڪيو. سورة نور کي پڙهي ڏسو رب ڇاٿو فرمائي.

تعويذات جو اثر ان تي ٿيندو جنهن کي يقين هوندو: فرمايائون ڪڏهن تعويذ پڙهڻ سان رهندو سور وڏي ويندو آهي پوءِ ماڻهو بي اعتقاد ٿي ويندا آهن. تعويذ لاهڻ نہ گهرجي. تعويذ جو اثر ان کي ٿيندو آهي جيڪو اعتقاد رکندو آهي. ① 1

عورتن جو خلط ملط ٿيڻ: فرمايائون: عورت جو سارو جسم اگهڙ آهي. هڪ عورت کي ٻي عورت جي اگهڙ ڏسڻ جائز نہ آهي.

فرمايائون: هڪ عورت جو ويم ٿيندو آهي تہ سڀ عورتون اچي گڏ ٿينديون آهن، اهو هرگز جائز نہ آهي. البتہ دائي بقدرِ ضرورت ڏسي سگهي ٿي.

فرمايائون: هڪ عورت ٻي عورت سان يا هڪ مرد ٻئي مرد سان هڪ سوڙ ۾ گڏجي نہ سمهي. ماءُ پنهنجي بالغ نياڻي سان ياڪر پائي نہ سمهي.

صبر ڪشادگي جي ڪنجي آهي: فرمايائون صبر ڪشادگي جي ڪنجي آهي.

غم ڏک مصيبت اچي تہ صبر ڪيو الله وري ڪشائش ڪري ڏيندو.

فرمايائون: ڇا اهلبيتن پار ڪڍيا هئا؟ يا پردو ڦاڙي ٻاهر نڪتا هئا؟ يا ماتم بہ ڪيو هئائون. ڇا اهلبيتن کان قرآن وسري ويو هيو؟ جو رب فرمايو آهي تہ :

يَا أَيُّهَا الَّذِيْنَ آمَنُوْا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَواةِ إِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِيْنَ [البقرة/153]

اي ايمان وارؤ صبر ۽ نماز جي ذريعي رب جي مدد حاصل ڪيو. بيشڪ الله صبر وارن سان گڏ آهي. رب فرمايو :

الَّذِيْنَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُّصِيبَةٌ قَالُوْا إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ [البقرة/156]

ڇا انهن کان اهي قرآني لفظ وسري ويا هئا جيڪي رب سيکاريا آهن. إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

فرمايائون: الله تہ صبر سيکاريو آهي. اهلبيتن بہ صبر ڪيو آهي، پر حبدار سڏائڻ وارن کي الائي ڇا ٿيو آهي جو ماتم ڪرڻ کي عبادت سمجهن ٿا.

---

① آخري ايام ۾ حضرت پير سائينجن پاڻ تعويذ ڦيٽو ڪو نہ ڪندا هئا. ان لاءِ خليفي عبدالرحمان نانگري کي مقرر ڪيو هئائون. ڪو سائل ايندو هيو تہ ان کي خليفي ڏانهن موڪليندا هئا.

شهرت جي طلب نہ رکو: فرمايائون : ولي الله اهو آهي، جيڪو ترڪ ماسوئ الله هجي. جيڪو دنيا ۾ شُهرت جو طالب نہ هجي. جنهن جي دل با خدا هجي. پوءِ ظاهر ۾ کڻڙو بہ ڌنڌو ڪاروبار حلال جو ڪندڙ هجي.

فرمايائون: الله جي ٻانهن جو جيئن مرتبو وڏندو آهي، تيئن اهي مخلوق لاءِ وڌيڪ فائدو پهچائڻ وارا بنجندا آهن ۽ جاهلن جو دنياوي مرتبو جيئن وڌندو آهي تيئن اهي مخلوق لاءِ آزار جو باعث بنبا آهن.

بيعتِ ثانيہ: فرمايائون: هڪ طالب العلم قرآن شريف ياد ڪري رهيو آهي. پندرهن سيپارا ياد ڪيائين تہ استاد وفات ڪري ويو. هاڻي ٻڌايو تہ اهو ٻئي استاد وٽ وڃي حفظ مڪمل ڪندو يا نہ؟ پلا ٻڌايو هڪ مريض پنهنجي بيماري جو ڪنهن طبيب کان علاج ڪرائي رهيو آهي. اڃا مڪمل صحتياب نہ ٿيو تہ طبيب وفات ڪري ويو ٻڌايو هاڻي ٻئي طبيب وٽان علاج ڪرائيندو يا نہ؟ ٻڌو مرشد مقصود نہ هوندو آهي. مقصود الله جي ذات ۽ ان جي معرفت هوندي آهي. مرشد باطني بيمارين جو طبيب هوندو آهي. اگر ڪو ڪنهن بزرگ جو مريد ٿيو اڃا اندر جون بيماريون نہ نڪتيون آهن ۽ اهو بزرگ برزخ هليو وڃي تہ سالڪ کي لازم آهي تہ ضرور ڪنهن ڪامل وٽ پنهنجو علاج مڪمل ڪرائي.

مرشد ڦل سڀُن واسطي نہ هوندو آهي. مرشد ان لاءِ وٺبو آهي تہ گناهن جي اوجهڙ مان ڪڍي محمدي رستي تي آڻي. حضرت پيران پير محبوب سبحاني سيدنا عبد القادر جيلاني رحمت الله عليہ چار مرشد ورتا هئا. آخر ۾ جڏهن حضرت ابو سعيد مخزومي وٽ آيو تہ بزرگ فرمايس مان تو کي اهڙو پُر ڪندس جو ڪنهن وقت بغداد جي منبر تي چوندين:

قدمی هٰذہ علیٰ رقبة كل ولی الله منهنجو هي قدم سڀ ولين جي گردن تي آهي.پوءِ ائين ٿيو.

طريقہ نقشبنديہ جو دارو مدار: فرمايائون هن طريقي جو دارومدار محبت پير ۽ فنائيت پير تي موقوف آهي. بس فنائيت حاصل ٿي تہ ڪم ٿي ويو. فنائيت ان کي چوندا آهن جو پنهنجو وجود نظر نہ اچيس ۽ پير جو وجود نظر اچيس. جڏهن مريد محبت ۾ ڪامل ٿيندو آهي تہ ان جو اهو حال ٿيندو آهي.

ماڻهن جا چار طبقات آهن : فرمايائون ماڻهن جا چار طبقات آهن :

اول بہ هوشيار آخر بہ هوشيار

اول سست پڇاڙي ۾ هوشيار اهي ٻئي ڪتي ويا.

اول بہ سست پڇاڙي بہ سست

اول هوشيار پڇاڙي سست اهي ٻئي طبقا هارائي ويا.

فقيرو! اوهان سستي نہ ڪيو. همت ڪري پاڻُ ملهائي ڏيکاريو. قيمتي حياتي ڪي غفلت ۾ برباد نہ ڪيو. هي گرانقدر بي بها شيءِ ذڪر الاهي ۽ معرفت الاهي حاصل ڪيو.

الله جو شڪر جو جاهل نہ بنايائين: فرمايائون الله جو شڪر آهي جو اسان کي مسڪين بنايائين پر جاهل نہ بنايائين. جهل جهڙي ڪا بہ بري شيءِ آهي ئي ڪونہ .

سعدي فرمايو آهي تہ :

ز جاهل نيايد جز افعال بد ٭ وز و نشنود کس جز اقوال بد

جاهل کان برن ڪمن ۽ بڇڙن لفظن سواءِ ٻيو ڪجهہ نہ نڪرندو.

سرانجام جاهل جهنم بود ٭ کہ جاهل نکو عاقبت کم بود

جاهل جي پڇاڙي جهنم هوندي ڇو جو جاهل چڱي پڇاڙي وارو گهٽ ملندو.

سر جاهلاں بر سر دار بہ ٭ کہ جاهل بخواری گرفتار بہ

جاهل جو سر سوريءَ تي ڀلو جو جاهل خواري ۾ ورتل چڱو.

پير ٽن قسمن جا آهن : فرمايائون پير ٽن قسمن جا آهن :

دلا يار اسہ قسم اندر جهانی ٭ زبانی اند نانی اند جانی

مرشد ٽن قسمن جا آهن هڪڙا زباني آهن، ٻيا لالچي ڏن پٽ جا طالب ٽيا جاني مرشد آهن جيڪي گهران ڪارائي مريد کي منزل تي رسائن.

وليءَ لاتعداد آهن : فرمايائون وليءَ نبي ڪريم ﷺ جي نور جو چمڪار آهن. نبين جو تعداد ڪن سوا لک تہ ڪن گهٽ وڌ ڇيو آهي پر ولين جو تہ ڪو تعداد ئي نہ آهي. اهي لاتعداد آهن ۽ اهي قيامت تائين ايندا رهندا.

جئين قيامت قريب ٿيندي جهل ۽ انڌارو وڌندو تيئن نور نبوي وڌيڪ چمڪار ڪندو. تانجو خاتم الولايه حضرت امام مهدي ايندو. ان جي ولايت پنجين لطيفي اخفيٰ تي هوندي اڄ تائين ڪنهن جي ولايت ان لطيفي تي نہ ٿي آهي. حضرت امام رباني مجدد الف ثاني رحمت الله عليہ لکيو تہ هن سلسلي ۾ اڪثر سالڪ چوٿين لطيفي تي ولي ٿيا آهن.

اسانجو انعڪاسي طريقو آهي : فرمايائون هي اسان جو طريقو انعڪاسي آهي. جيڪو مريد دل کي صاف ڪري غير جون محبتون مَنَ مان ڪڍي مرشد ڏانهن متوجہ ٿئي تہ فيوضات ۽ برڪات مرشد جي سيني مان ان مريد جي سيني ۾ منتقل ٿين ٿا. جيئن آئينو صاف هجي ۽ سج جي سامهون رکجي تہ سج تہ ان ۾ نظر ايندو پر سج جو تاءُ ۽ روشني بہ ان ۾ نظر ايندي پر جي آئيني کي ڪَٽُ لڳل هوندي تہ عڪس صاف نظر نہ ايندو. آئينو جيترو مُصفيٰ مُجَليٰ ۽ روشن هوندو اوترو عڪس صاف نظر ايندو. فيوضات صُوري ۽ معنوي ان ۾ منتقل ٿيندا.

عشق جو تعلق دل سان آهي: فرمايائون: سلطان العارفين حضرت بايزيد بسطامي رحمت الله عليہ بت ۾ ڀريل لحيم شحيم ۽ جسيم هيو سندس سينو ڪشادو هيو. ڪنهن چيو تہ اوهان کي الله جو عشق ڪئين آهي؟ اوهان جو جسم تہ عشق ۾ ڳريو ئي ناهي. بزرگ جواب ڏنو تہ الله جو عشق قلب ۽ دل سان تعلق رکي ٿو نہ ڪو قد بت سان.

مريد ڪير ۽ مراد ڪير آهي ؟ فرمايائون هڪڙا طالب مريد هوندا آهن ٻيا مراد هوندا آهن. مراد اهو آهي جو پنهنجا سڀ اختيارات ڇڏي پنهنجي پير جي ارادن جو تابع ٿي وڃي پنهنجو سرمايو ۽ مُوڙي مرشد بنا ٻي ڪجهہ نہ سمجهي. جڏهن ان ڳالهہ کي توڙ رسايائين تہ اهو غمن ۽ ڏکن کان ڇٽي پيو. مراد ۽ مريد ۾ زمين آسمان جو فرق آهي مريد آهي راهہ رفتن مراد آهي راهہ بُردن. مريدُ پاڻَ ويچارو پيو ٿو پنڌ ڪري ۽ جهنگن کي جهاڳي. مراد کي خود مرشد وني ٿو وڃي. جيئن پنڌ ڪندڙ کي ڪو چوي ادا خيال نہ ڪر مان تو کي اتي هلي ٿو پهچايان اهو پنڌ ڪندڙ ڏکن ڏولاون کان ڇٽي پوندو.

مجلس جي آدابن جو خيال ڪيو : فرمايائون: مجلس جي آداب جو خيال رکو. ڪو ماڻهو ٻاهران اچي ٿو پوءِ ماڻهن کي لتاڙيندو هلندڙ مجلس ۾ اچي اسان سان ملي ٿو اهو ماڻهن

کي بہ ايذائي ٿو، اسان کي بہ ايذائي ٿو. اهو نہ اچي ها تہ ڀلو هيو.

فرمايائون: گهڻا ماڻهو اسان وٽ اچن ٿا رهن ٿا پر فائدو نہ ٿو حاصل ٿئين. ڇو جو انهن ۾ ادب نہ آهي. ادب انسان کي منزل تي پهچائيندو آهي.

فرمايائون: مرشد جي حضور ۾ نفل بہ نہ پڙهجن. تسبيحات بہ نہ پڙهجن. ورد وظيفا بہ سامهون نہ پڙهجن. بلڪ اکيون ۽ دل جو توجہ مرشد ڏانهن ڪجي. ڪنن کي ٻين پاسن کان ٻوڙو ڪجي، عضون کي اجائي حرڪت نہ ڏجي. ٻئي ڏي اک سان نہ واجهائجي. مريد مرشد جي اڳيان پيلا ٻئي ڏانهن ڇو ٿو واجهائي؟ مرشد کان وڌيڪ ٻي ڪهڙي شيءِ آهي جو ان ڏانهن ڏسي ٿو. اصحابي سڳورا محبوبن ڪريمن ﷺ جي محفل ۾ ائين ويهندا هئا ڄڻڪ انهن جي مٿن تي پکي هجن متان اڏامي وڃن.

اهو مرشدي جو لائق بہ نہ آهي: فرمايائون: جيڪو مرشد بہ آهي، پر مريدن کي آداب نہ ٿو سيکاري اهو مرشدي جو لائق بہ نہ آهي.

اولاد جي سهڻي تربيت ڪيو: فرمايائون: پٽن، نياڻين، زالن، گهر ڀاتين کي نيڪ بنائڻ لاءِ هر ممڪن ڪوشش ڪيو. اولاد کي ديني تعليم ڏيو انهن جي سهڻي تربيت ڪيو.

رزق جي تنگي جو سبب: فرمايائون: رزق جي تنگي جو سبب الله جي ذڪر کي ڇڏي ڏيڻ هوندو آهي. رب فرمايو آهي تہ:

وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِيْ فَإِنَّ لَهُ مَعِيْشَةً ضَنْكًا وَّنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَىٰ [طه/124]

جيڪو منهنجي ذڪر کان منهن موڙيو تہ ان جي روزي تنگ ڪئي ويندي ۽ اسان ان کي قيامت واري ڏينهن انڌو ڪري اٿاريندا سين.

اڄ ڏسو ماڻهن ذڪر خدا جو ڇڏيو آهي تہ تنگي ۾ مبتلا آهن. هر طبقو پريشان آهي. وڏيرن جي پوري نہ ٿي پوي، مولوي پنڻ پنيان ڪاهي پيا آهن. پير وري مريدن جي در در تي ڏن لاءِ ڊوڙي رهيا آهن. اها تنگدستي ناهي تہ ٻيو ڇا آهي؟

روحاني بيمارين جو علاج ڪرايو: فرمايائون: جسم بيمار ٿئي ٿو ان جي علاج لاءِ ڪيڏي ڪوشش ڪيو ٿا. پر روحاني بيمارين جو علاج ڇو نہ ٿا ڪرايو! جسم بيمار ٿيو تہ موت اچڻ جو خطرو آهي پر دل بيمار ٿي تہ ايمان وڃڻ جو خطرو آهي.

لک جانيون ايمان تان قربان ڪجن. پوءِ پڇايو تہ انهن جو علاج ڪرائجي يا نہ؟ انهن جو علاج مرشد ڪامل وٽ ٿيندو. اوهان چوندا تہ اسان جا پنهنجا پير آهن. پڇو اهي ويچارا خود مريض آهن سو اوهان جو ڪهڙو علاج ڪندا. اوهان تہ اڃا ڪڏهن نماز پڙهو ٿا اهي تہ اها بہ نہ ٿا پڙهن.

پير جي معنيٰ ڇا آهي ؟ فرمايائون: پير فارسي لفظ آهي. ان جي معنيٰ آهي پوڙهو. پوڙهو دنيا جي ڪمن ۾ هوشيار هوندو آهي. مرشد کي پير ان ڪري ٿا سڏن جو اهو دين جي ڪمن ۾ عاقل ۽ هوشيار هوندو آهي. الله واري کي دنيا وارن کان وڌيڪ عقل هوندو آهي. اها معنيٰ لازمي ۽ مجازي آهي . مرشد جي معنيٰ آهي سڌي رستي تي هلائيندڙ.

جيڪو پاڻ ئي سڌي رستي تي نہ آهي سو ٻين کي ڪهڙو سڌي رستي تي هلائيندو! جيڪو خود بي نمازي آهي سو ٻين کي ڇا نمازي بنائيندو؟!!

شبهناڪ شيون نہ کائو: فرمايائون: بازاري گوشت ۽ بازاري مَلايون مِٺايون جن جي پاڪ صاف هجڻ يا حلال حرام جي ڪا خبر ناهي اهي نہ کائو. لاڙڪاڻي ۾ هڪ اُٺ مري ويو ڪاساين ان جو گوشت ڪپي شهر ۾ هلائي ڇڏيو.[1]

گٽر جي پاڻي تي پيدا ٿيل سبزيون نہ کائو: فرمايائون: شهرن جي پاسي ۾ گٽر جي پاڻي تي آباد ٿيندڙ سبزيون نہ واپرايو. ڇو تہ انهن ۾ ان ناپاڪ پاڻي جا اثرات ٿين ٿا.

زمين جو ٺيڪو : فرمايائون: زمين جو ٺيڪو پئسن تي ڪٽي سگهجي ٿو باقي اَنَ تي نہ ڪٽڻ گهرجي.[2]

ڇيٽن جي باهہ : فرمايائون تقويٰ اها آهي جو ڇيٽن جي باهہ تي پڪل ماني نہ کائجي.[3]

چوري نہ ڪيو: چوري نہ ڪيو. چور پاڪ نہ ٿو ٿئي، جيستائين ان جو هٿ نہ ڪپيو وڃي.

---

[1] پير سائينجن پاڻ بزاري گوشت استعمال نہ ڪندا هئا. درگاه تي ڇيلو وني ڪُهائي ان جو گوشت واپرائيندا هئا.

[2] يعني ٻني ڪنهن کي ان شرط تي ڏئي جو ان سان پول ڪري تہ توکي هيترو اَنُ ڏيڻو پوندو. فقهاءِ احناف وٽ ائين جائز نہ آهي.

[3] توڙي جو فتويٰ ۾ تہ جائز آهي پر هي سندن تقويٰ هئي جو پاڻ ڇيٽن جي باهہ تي پڪل ننگر جماعت کي نہ کارائيندا هئا. ننگر جي رڌ پچاءَ ۾ ڇيٽا ڪم نہ آندا ويندا هئا بلڪ ڪاٺيون ڪم آڻينديون هيون.

ولين جو علم : فرمايائون: هڪ ماڻهو حضرت امام رباني کان حج تي وڃڻ جي صلاح پڇي. پاڻ فرمايائون توکي عرفات ۾ ڪعبة الله ۾ ڪو نہ ٿو ڏسان. ڏسو ولي الله کي ڪئين خبر پئي هيترن ماڻهن ۾ ڪيئن قوليائين تہ ڪو نہ آهي.

پنجاب ۾ نبي سڳورا آيا آهن: فرمايائون: پنجاب ۾ نبي سڳورا آيا آهن. انهن جي مزارن تي اڄ بہ نور وسي رهيو آهي. ① 1

هر شيءِ الله جي تسبيح پڙهي ٿي: فرمايائون : رب العالمين فرمايو آهي تہ :

وَإِنْ مِّنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَٰكِنْ لَّا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ [الإسراء/44]

ڪا بہ اهڙي شيءِ نہ آهي مگر هر شيءِ الله جي تعريف جي تسبيح پڙهي ٿي پر اوهان انهن جي تسبيح نہ ٿا سمجهو.

هاڻي هي ڪپڙو بہ هڪ شيءِ آهي ٻڌايو اهو تسبيح پڙهي ٿو يا نہ؟

اگر انڪار ڪبو تہ قرآن جو انڪار آهي. اگر هاڪار آهي تہ ٻڌايو اوهان ڪڏهن ان جي تسبيح ٻڌي آهي؟ يقيناً الله جي تسبيح پڙهي ٿو پوءِ الله جي ٻانهن مان ضرور ڪي اهڙا بہ هوندا جيڪي ان جي تسبيح ٻڌن ۽ سمجهن.

مرشد جي تعريف : فرمايائون سج اڀريو جهان روشن ٿي ويو. ڪو ان جي تعريف ڪري ٿو تہ سج جي تعريف اصل ۾ ان جي ناهڻ واري ۽ ان کي چمڪائڻ واري جي تعريف آهي. الله واري جي تعريف خود خدا جي تعريف آهي. جنهن ان کي ولايت عطا ڪئي آهي. اي فقيرو! اوهان پنهنجي مرشد جي تعريف ڪندا رهو. مخالفن جي مخالفتن تي ڌيان نہ ڏيو.

مادحِ خورشيد مداحِ خداست ' مادحِ اولياء مداحِ خداست

---

① قرآن شريف ۾ آهي تہ : وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ [فاطر/24] ڪا اهڙي امت نہ آهي جنهن ۾ ڪو ڊيڄاريندڙ نہ گذريو هجي. امام رباني مجدد الف ثاني بہ مڪتوبات شريف ۾ لکيو آهي تہ هندستان ۾ انبياءَ آيا آهن. دربار رحمتپور شريف جي موجوده سجاده نشين پير مٺا سائين ثاني فرمايو تہ مشرقي پنجاب ۾ سرهند شريف کان ٽيهہ ڪلوميٽرن جي مفاصلي تي انبياءَ جون مزارون آهن. پاڻ انهن جي زيارت بہ ڪري آيا آهن.

سچ جي واڪاڻ ڪندڙ الله جي تعريف ڪندڙ آهي اولياء جي تعريف ڪرڻ وارو خود خدا جي واڪاڻ ڪري رهيو آهي. باقي غير شرعي پير جي تعريف ڪرڻ نہ گهرجي.

عورتون بنا وارث نہ اچن: فرمايائون هت ڪا عورت بنا وارث جي نہ اچي جيڪڏهن آئي تہ ان جو حساب ان پاسي جي خليفي کان ورتو ويندو.

جي ڦريا سي ڦُريا: فرمايائون: ڪي ماڻهو اعتراض ڪندي چون ٿا تہ اسان جي جماعت مان ڪي ماڻهو ڦري چو ٿا وڃن؟ ٻڌايو شيطان ڪيڏي عبادت ڪئي هئي پوءِ لعنتي ٿي ويو ان ۾ ٻئي ڪنهن جو ڪهڙو ڏوهہ بلڪہ شيطان ازل ۾ تڙيل هيو. اگر ڪي جماعت مان ڦري وڃن ٿا تہ اهي ازل جا ماريا آهن. ان ۾ ٻئي جو ڪهڙو قصور.

درگاہ پر جو آوے جلدی برات پاوے ، منھ پھیر کر جو جاوے رستہ دراز ہے

ڪو اچي ٿو تہ ان جو پنهنجو فائدو آهي، ڪو ڇڏي وڃي ٿو ان جو پنهنجو نقصان آهي.

الٽو معاملو: فرمايائون: اڄ دور اهڙو اچي ويو آهي جو زال ٿئي مڙس، مڙس ٿئي زال، پيءُ ٿئي پٽ، پٽ ٿئي پيءُ، مرشد ٿئي مريد ۽ مريد ٿئي مرشد تڏهن ٿو ڪم هلي.

ٽي شيطاني حملا: فرمايائون هن طريقي ۾ جيڪو بہ داخل ٿئي ٿو شيطان ان تي ٽي حملا ڪري ٿو. پهريون هلڪو هوندو آهي ٻيو ان کان وڌيڪ ٽيون تمام سخت. ٽنهين حملن ۾ بچي ويو تہ پوءِ اهو اڳتي بچي ويندو. پوءِ شيطان ڪيرائي نہ سگهندس.

ڏاڙهي ڪوڙڻ: فرمايائون : اڳي ڪنهن کي سزا ڏيندا هئا تہ ان جي ڏاڙهي ڪوڙيندا هئا. زالون ڪنهن تي ڪاوڙيون هيون تہ چونديون هيون هل ماريا ڏاڙهي ڪُوڙيا. هاڻي خبر ناهي ماڻهن کي ڇا ٿي ويو آهي جو پنهنجي هٿن سان پاڻ کي سزا ڏين ٿا. [1]

ڏاڙهي سهڻي نبي پاڪ ﷺ کي هئي، اصحابن کي هئي اگر سهڻي نہ هجي تہ الله تبارڪ و تعاليٰ پنهنجي محبوب کي ڇو ڏئي ها؟ پنهنجي محبوب کي پياريون ۽ سهڻيون شيون ڏنيون آهن. ٻيو تہ امر بہ آهي :

---

[1] پاڻ ڏاڙهي ڪوڙڻ واري تي سخت برهم ٿيندا هئا. ڪڏهن نرمي تہ ڪڏهن سختي سان ڏاڙهي رکڻ بابت فرمائيندا هئا. سندن مريدن ۾ ڪو بہ بنا ڏاڙهي جي ڪونہ هوندو هيو.

خَالِفُوا الْمُشْرِكِينَ وَفِّرُوا اللِّحَى وَأَحْفُوا الشَّوَارِبَ [1] 1

مشرڪن جي مخالفت ڪيو، ڏاڙهي رکو مڇون ڪتايو.

ڏاڙهي بہ پوري مٺ رکڻ گهرجي، نہ ايڏي وڏي جو ڏسڻ سان نفرت پيدا ٿئي. وڏن طبيبن لکيو آهي تہ ڏاڙهي مسلسل ڪوڙيندڙ جي مردانگي طاقت گهٽجي وڃي ٿي. حڪيم مولوي الله بخش پنجابي ڪوٽ لالو وارو حڪيم اجمل خان جو شاگرد آهي، ان چيو تہ اڪثر ماڻهن جي مردانگي قوت گهٽ آهي اها بيماري سنت جي ترڪ ڪرڻ جي سزا آهي.

جيڪو خدائي ڏنل شڪل بدلائيندو الله تعاليٰ ان جي باطن جي شڪل بدلائي ڇڏيندو.

مرد ڪي سنهون لباس : فرمايائون دن ڪان وٺي گوڏن تائين مرد جو بدن اگهڙ آهي. ان جو ڍڪڻ لازم آهي. باقي مرد مٿئين بدن تي سنهو ڪپڙو چاري وارو پائي تہ جائز آهي. عورت جو سارو بدن اگهڙ آهي ان ڪي پوري جسم تي سنهو لباس پائڻ جنهن مان بدن ظاهر ٿئي تہ اهو ناجائز آهي.

مرد ٿيو: فرمايائون ڄاهن ۾ ڪُمين وانگر نہ ٿيو مرد ٿيو. ڄاهي ڪي ڪو سامهون ايندو آهي تہ منهن ڪٽي لڪائيندو آهي. ڪُمي بہ ائين ڪندي آهي. اوهان مرد آهيو مرد ٿي ڏيکاريو. ڪو مخالفت ڪري ٿو تہ ڄاهي ۽ ڪمي وانگر منهن نہ لڪايو. اوهان اڪ اڪ ۾ ملائي ان سان ڳالهايو. الله اوهان جو حامي ۽ مددگار آهي ڇو تہ اوهان حق تي آهيو.

بدنگاهي ڪان بچو: فرمايائون: اسان جو طريقو عاليہ نقشبنديہ ڏاڍو نازڪ طريقو آهي. زنا ۽ برو ڪم تہ ڇڏ پر جيڪو رڳو بري نظر سان نهاريندو ان ڪي بہ اصل فائدو نہ ٿيندو.

فرمايائون: جيئن مرد ڪي پَرائي عورت ڏانهن ڏسڻ جائز نہ آهي، تئين ڪنهن عورت ڪي بہ پرائي مرد ڪي ڏسڻ جائز نہ آهي. اول حڪم عورتن ڪي آهي پوءِ مردن ڪي. عورتون برقعي مان اندران پراون مردن ڪي نہ ڏسن. فرمايائون : اي اهلِ ذڪر فقيرو ! پنهنجي نگاهن جي حفاظت ڪيو. اوچتي نظر پئجي وڃي تہ معاف آهي دوبارو ڇتائي نہ ڏسو.

---

[1] عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَالِفُوا الْمُشْرِكِينَ وَفِّرُوا اللِّحَى وَأَحْفُوا الشَّوَارِبَ وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ إِذَا حَجَّ أَوْ اعْتَمَرَ قَبَضَ عَلَى لِحْيَتِهِ فَمَا فَضَلَ أَخَذَهُ صحيح البخاري (ج 18/ ص 249)

شينهن وانگر گردن جهڪايون هليا وڃو.

ظالم جهنم ۾ ويندا : فرمايائون: جيڪي ماڻهو الله جي مخلوق سان ظلم ڪن ٿا. ماڻهن کي ايذائن ٿا انهن جي جاءِ جهنم آهي ۽ جيڪي خلقِ خدا کي راحت رسائن ٿا انهن جي جاءِ جنت آهي. سهڻي نبي ڪريم ﷺ کان پڇيائون تہ: هڪ شخص آهي جيڪو ساري رات عبادت ٿو ڪري پر مردم آزار آهي ۽ ماڻهن سان ظلم ٿو ڪري. پاڻ فرمايائون اهو دوزخي آهي. وري پڇيائون ٻيو ماڻهو آهي جو سهڻي خُلق وارو آهي ۽ ماڻهن سان مروت سان پيش اچي ٿو. پاڻ فرمايائون اهو بهشتي آهي.

سچي دل سان توبہ ڪيو: فرمايائون سچي دل سان توبہ تائب ٿيو. توبہ ڪرڻ اهڙو عمل آهي جو گناهہ تہ معاف ٿين ٿا پر گناه نيڪين ۾ بدلايا وڃن ٿا جيئن قرآن پاڪ ۾ آهي تہ :

إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا الفرقان/70

خوف الله جو ۽ اميد الله ۾ رکو: فرمايائون ڪو ڪک بہ الله جي حڪم بنا نہ ٿو چُري. الله جي رضا ۽ مشيت کان سواءِ نہ ڪو اوهان کي نفعو پهچائي سگهي ٿو نہ نقصان. انڪري خوف صرف الله جو رکو ۽ اميد بہ صرف الله جي ذات ۾ رکو. ڪا شيءِ الله جي حڪم کان سواءِ ڪجهہ ڪونہ ڪري سگهندي.

وڻ جي اهل : فرمايائون اوهان ڏٺو هوندو تہ وڻ هميشہ ان پاسي ڪِرندو آهي جاڏي ان جي اهل هوندي گهڻي ڪوشش ڪيو تہ ٻئي پاسي ڪونہ ڪرندو . سو نيڪين ڪرڻ واري جو موت ايمان سان ۽ عاقبت جنت هوندي انڪري هر وقت نيڪين جو خيال رکو.

اللّٰہ وارن جو علم: فرمايائون: الله تبارڪ وتعاليٰ جا علم گهڻا آهن. ڪن کي اهڙو علم عطا ڪري ٿو جنهن جي ٻئي کي خبر بہ ڪانهي. پلا دنياوي طرح ئي ڪٺي ڏسو. انگريزي وارا عربي نہ ڄاڻن ۽ عربي وارا انگريزي نہ ڄاڻن ۽ ڪنير ڍڪاٽڪو علم نہ ڄاڻي نہ ڍڪڻ ڪنيارڪو ائين لوهر صراف جي علم کان نا واقف آهي سون ۽ هيرن لعلن جواهرن جي انڪي ڪهڙي خبر؟ اهڙي طرح ڪي باطني ۽ لدني علم بہ اهڙا آهن جو بنا استاد جي الله عزوجل جن کي چاهي عطا ڪري ٿو. جيئن پيري وادي نہ ڪنهن وٽ پڙهيو نہ سکيو جو پکي زمين تي ڏڳي يا اوني مال جي پيرن جا نشان سهي سڃاڻندو وڃي ۽ ڪيترن مالن

۽ وڳن جي پيرن مان چورايل جانور جو پير ڪٽي وڃي توڙ ڪري ٿو. ان کي الله پاران عطا ڪيل علم چئبو. جيڪو سڀ ڪنهنکي حاصل ناهي. هاڻي ڪنهن عالم يا عربي دان يا انگريزي خواندي کي چئجي ته هي پير سڃاڻ ته هر گز نه ڏسيندو. ڇو جو ان وٽ اهو علم نه آهي. سو الله وارن کي به الله جل جلاله اهو باطن جو علم بخشيندو آهي جنهن جي عام جهان کي خبر نه هوندي آهي.

ذڪر جي جاري ٿيڻ جون نشانيون : فرمايائون: ذڪرجي جاري ٿيڻ جو اهو مطلب نه آهي ته ڪو عضوا جُنبش ۾ اچي وڃن بلڪه دل دنيا جي محبت کان خالي ٿيڻ لڳي. دل ۾ گناهن کان نفرت ۽ نيڪين جي محبت ملي. خوفِ خدا اندر اچي. بي فرماني ۽ سرڪشي کان باز اچي خوفِ خدا، شوقِ اطاعت نصيب ٿئي. خصائلِ قبيحه، دل جي ڪدورت، ظلمت، قساوت ۽ شدت ختم ٿئي ۽ دل ۾ نرمي پيدا ٿئي ته سمجهو ته دل جاري ٿي آهي ۽ ذڪر جا اثرات ۽ ثمرات مرتب ٿي رهيا آهن.

عصر کان بعد پاڻي پيئڻ : هڪ ڀيري عصر جي نماز کا بعد پاڻي طلب فرمايائون. مولوي غلام فريد صاحب حويلي شريف کان جست جي وڏي وٽي ۾ پاڻي پيش ڪيو. پاڻي پيئڻ کان پوءِ پاڻ فرمايائون ته پاڻي پيئڻ ڪنهن به ٽيهري وقت منع نه آهي بلڪه بسم الله الرحمان الرحيم پڙهي پيئجي ته ڪوئي حرج نه آهي. فرمايائون ته پاڻي پيئڻ لاءِ ڇهه سنتون آهن: پاڻيءَ کي ڏسڻ، سڄي هٿ سان جهلڻ، بسم الله پڙهڻ، ويهي پيئڻ، ٽن ساهين ۾ پيئڻ ۽ آخر ۾ الحمدلله پڙهڻ.

معبودانِ باطل :

فرمايائون : الٰه باطله ٻن قسمن جا آهن.

1. آفاقي : جيئن بت، پٿر، پپر، سج چنڊ، درياء، ستارا وغيره جيڪو انهن کي معبود سمجهي انهن جي پوڄا ڪري اهو مشرڪ في الشريعة آهي.

2. انفسي : جيئن اولاد، زال، مال، عيال، گهر، مڪان، دڪان، باغ بنگلا، زمين وغيره. جڏهن انهن جي محبت کي الله جي محبت جي مساوي سمجهي ته اهو مشرڪ في الطريقة آهي. رب فرمايو ته : أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَـٰهَهُ هَوَاهُ ﴿الجاثيه : 23﴾

ڇا تو ان ماڻهو کي نہ ڏٺو جنهن پنهنجي خواهش کي پنهنجو معبود بڻايو آهي.
انهن شين کي ترڪ بہ ڪو نہ ڪبو، انهن شين ۾ غرق بہ نہ ٿبو.

الحب لله والبغض لله:

فرمايائون : محبت رکو تہ بہ خدا خاطر ۽ دشمني رکو تہ بہ خدا خاطر. پنهنجي نفساني ۽ شهواني شيطاني مقاصد خاطر تعلقات نہ جوڙيو.

جو آوے برات پاوے:

فرمايائون هي منهنجي پير جي دربار کليل آهي جيڪو ايندو سندس فائدو آهي جيڪو منهن موڙي ويندو اسان کي ان جي رتي برابر پرواهہ ناهي.

دربار پر جو آوے جلدی برات پاوے، منہ پھیر کر جو جاوے رستہ دراز ہے۔

ننگر جا آداب:

فرمايائون: جڏهن اجتماعي طرح ننگر کائو تہ ڏهن ڏهن جون ٽوليون ڪري ويهو. پوءِ سيني کي ننگر ملي وڃي تہ نانگري بسم الله الرحمان الرحيم وڏي آواز ۾ چوي پوءِ سڀ گڏجي شروع ڪيو. سندن ان سهڻي طريقي تي عمل ڪندي جماعت غفاري جڏهن ننگر کائيندي هئي تہ هزارين ماڻهو پنجن منٽن ۾ ننگر کائي ويندا هئا. ڪو بہ هل هنگامو يا لڙ شور نہ ٿيندو هيو. ڪيترا ماڻهو رڳو ڏسڻ ايندا هئا تہ غفاري فقير ننگر ڪيئن ٿا کائن؟

اڄ بہ درگاهہ رحمتپور شريف ۾ جماعت غفاريہ کي جڏهن سيني کي ننگر ملي ويندو آهي تہ پوءِ بسم الله چئي ويندي آهي. پوءِ سڀ فقير گڏجي بسم الله پڙهي پنهنجي پاسي کان ننگر کائڻ شروع ڪندا آهن. اگر ڪنهن فقير جي پاسي کان ڪا ٻوٽي هوندي آهي تہ پاڻ سان گڏ ويٺل ٻين فقيرن ۾ هڪ جيتري ورهائيندو آهي.

پاڻ فرمايائون: اگر مهمان کي ماني ڏني وڃي تہ اهو ڪنهن ٻئي کي کائڻ جي صلاح نہ ڪري. جيڪو طعام بچي تہ اهو گهر ڌڻي کي واپس ڪري. ڇو تہ اها بہ وٽس امانت آهي.

استادن لاءِ نصيحت:

فرمايائون: شاگرد ڪاڪوس ۾ وڃڻ لاءِ استاد کي ٻانهون ٻڌي اجازت وٺي ٿو، يا پيشاب لاءِ وڃي ٿو تہ استاد کي چوي ٿو تہ ”سائين هِڪُ ڪري اچان.“ هوڏانهن هڪ عدد الله تعاليٰ سان نسبت رکندڙ آهي. ائين نہ ڪيو.

ڪوڙ جا الفاظ: فرمايائون تہ فقيرو! ماني گهرڻ مهل چوندا آهيو تہ ماني ٽڪر آهي تہ ڏيو پوءِ سڄي ماني ملي تہ ڪائي ٿا وجو يا پاڻي گهرو تہ اهو بہ صحيح گهرو ائين نہ چئو تہ پاڻي ڍڪ ڏيو. پوءِ پاڻيءَ جو گلاس ملي وڃي تہ پورو گلاس پي ٿا وڃو. ڇا اهڙا لفظ چئي ماڻهو ڪوڙ جي دائري ۾ نہ اچي ويندو؟!

تصويرن جي مخالفت:

پير مٺا سائين رحمت الله عليہ فوٽو جي سخت مخالف هئا. ايستائين جو حويلي شريف ۾ اهڙو ماچيس بہ نہ رکڻ ڏيندا هئا جنهن ۾ ڪنهن جانور جي تصوير هجي.

مريد: فرمايائون اسان جو مريد اهو آهي جيڪو اسان جي فرمان تي هلي جيڪو عمل نہ ٿو ڪري اسان ان کان پري ۽ بيزار آهيون. جيڪو شريعت جي خلاف هلي سو اسان جو نہ آهي ڀلي ڪٿي فقير سڏائيندو هجي يا خليفو اسان ٻنهين جهانن ۾ ان کان بيزار آهيون.

ارشادات غفاري

حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليه جا

:: سُهڻا سُخن :: ٻاجهارا ٻول :: قيمتي قول :: مصريءَ جون ترُون ::

1. دوستي رکو تہ الله خاطر ڀلي کڻي اوهانجو ڏاريو هجي.
2. دشمني رکو تہ خدا خاطر ڀلي کڻي اوهان جو پنهنجو هجي.
3. ڀلو آهي تہ فقير گڏجي پنهنجو اهڙو ڳوٺ ٻڌي ويهو جنهن ۾ شريعت جي پائبندي هجي. قانونِ الاهي بالادستي هجي. کو بہ کم شريعت پاڪ جي خلاف هرگز نہ ٿئي.
4. جهڳڙي جي حالت ۾ پوليس يا ڪورٽن ۾ نہ وڃو بلڪ معاملو شريعت حوالي ڪيو.
5. غيرت مڙسيءَ جو نشان ۽ مردانگيءَ جو جوهر آهي.
6. زباني اقرار ڪرڻ آسان آهي پر ان تي عمل ڪري ڏيکارڻ ڏاڍو ڏکيو آهي.
7. ٻين جي تڪليف کي پنهنجي تڪليف سمجهو .
8. پنهنجي والدين جي پوري پرگهور ڪيو. پنهنجي حال آهر انهن کي سٺي خوراڪ کارايو، سٺي پوشاڪ پهرايو.
9. ريتن ۽ رسمن جا پائبند نہ ٿيو. شريعت پاڪ تي عمل ڪيو.
10. شاديون غميون سنت شريعت مطابق ڪيو.
11. شاديءَ جي موقعي تي دهل شرنايون نہ وڄايو، سهرا ڳائڻ، موڙ ٻڌڻ، لائون ڏيارڻ، سانن سُونڻن واريون سڀ رسمون ڇڏي ڏيو.
12. غير شرعي شادي ۾ شريڪ تہ نہ ٿيو پر اهڙي شادي جو ٻيت پنهنجي ڪتي کي بہ نہ کارايو.
13. پٽ جو ڄڃ چم جو ٽڪر ڪپڻو آهي، سو جي پاڻ کي ڏانءُ اچي تہ ڪپي ڇڏيو نہ تہ حجام کي بہ ٽي روپيا ڏئي ڪپائي ڇڏيو. ان تي رسمون نہ ڪيو.

14. اٿندي ويهندي، گهمندي ڦرندي وضو هجي يا نہ هجي مگر خيال هجي تہ دل ٿي چوي الله الله.
15. صفات رزيلہ ۽ عاداتِ قبيحہ متجي وڃن ۽ اوصافِ حميده ۽ اخلاقِ سعيده نصيب ٿين تہ اها ذڪر جاري ٿيڻ جي نشاني آهي.
16. جڏهن دل ۾ذڪر جاري ٿيندو آهي تہ گناهن کان نفرت ۽ نيڪين جي محبت پيدا ٿيندي آهي.
17. دشمن کان بدلو نہ وٺو نہ وري ان کي بد دعا ڏيو.
18. پنهنجو معاملو الله جي حوالي ڪيو.
19. الله پلو ڪارساز ۽ پلو منتقم آهي.
20. مخالفن جي مخالفتن کان نہ ڊڄو.
21. مخالفت فقيري جو ڏاج آهي
22. اهلِ ذڪر الله جا محبوب آهن.
23. الله وارن جي دشمنن کي خود خدا مغلوب ۽ مقهور ڪندو آهي.
24. اسان جي طريقي ۾ محنت ۽ رياضت ڪونهي صرف محبتِ شيخ ۽ تصورِ شيخ درڪار آهي.
25. ڪوبہ اسان جي پيرين نہ پوي.
26. اسان جو مريد اهو آهي، جيڪو سنت محمدي ۽ شريعت احمدي تي عمل ڪري.
27. جو فرمان نہ مڃي ، عمل نہ ڪري سو اسان جو مريد نہ سڏائي نہ اسان ڏي اچي.
28. اسان کي مريدن جي درڪار نہ آهي.
29. وقت وڏو قيمتي خزانو آهي ان کي برباد نہ ڪيو.
30. جنهن جي ڏني روح کي راحت ملي وري ان جي در وڃڻ گهرجي.
31. مُلان برهہ جو باب پڙهن ها تہ اعتراضن واري زبان بند ٿي وڃين ها.
32. طمع وارو رهبر ناهي رهزن آهي ۽ بي همت ماڻهو مرد ناهي زال آهي.
33. جيڪو مرشد جي دربار جي خدمت نہ ڪري اهو فيض کان اڪ کي ڇوڏو پڏي.

34. منهنجي وفات کان پوءِ ھي منهنجي پير جو فيض پيٺو چئوٽو ٿيندو.
35. دنيا جا طالب ٿيندئو تہ نہ دنيا ھٿ ايندوَ نہ خدا ملندوَ. الله جا طالب ٿيندئو تہ الله بہ ملندو دنيا بہ پويان لڳي پوندوَ.
36. فرمايائون: خوشي جي موقعي تي تاڙيون نہ وڄايو. تاڙيون وڄائڻ جاهلن جو ڪم آھي.[①] 1
37. فرمايائون: فقيرو! تماڪ، ناس، بيڙي ۽ سگريٽ وغيره خود تہ استعمال نہ ڪيو پر ان جو واپار بہ نہ ڪيو. خبردار! متان ڪنهن اهل ذڪر دڪاندار ڪنهن کي بيڙي يا سگريٽ جي دڪائڻ لاءِ ماچيس جي تيلي ڏئي.
38. خبردار! بدعتي ماڻهن کي پئسن جي خيرات بہ نہ ڏيو.
39. فرمايائون: مولوي، عالم ۽ پير بہ وقت ماني کائن ڇو تہ حضور ڪريم ﷺ کان بہ وقت ماني کائڻ ثابت آھي.
40. پير جي مخالف جي منهن کي ڇتائي بہ نہ ڏسو.
41. اهل الله جي صحبت نفلي عبادتن کان بهتر آھي.

[①] التصفيق وهو ضرب إحدى اليدين بالأخرى لإحداث صوت (صحيح ابن خزيمة ج 3/ ص 382)
ذهب أكثر المفسّرين إلى أَن المُكَاء والتَّصْدِية إِنَّما أحدثهما الكُفَّار عند مبعث النبيّ صلى الله عليه وسلم ؛ لِتَقْطَعَ عليه وعلى المؤمنين قراءتهم وصلاتهم ، وتخلط عليهم (الجواهر الحسان للثعالبي (ج 2 / ص 109) كما قال الله سبحانه وتعالى عنهم : وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ
وقد حرم بعض العلماء التصفيق لقوله عليه الصلاة والسلام : « إنما التصفيق للنساء » ولعن رسول الله صلى الله عليه وسلم المتشبهات من النساء بالرجال والمتشبهين من الرجال بالنساء ، ومن هاب الاله وأدرك شيئاً من تعظيمه لم يتصور منه رقص ولا تصفيق ولا يصدران إلا من جاهل (روح المعاني للألوسي ج 15 / ص 417)
قَالَ جَابِرٌ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ التَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ فِي الصَّلَاةِ وَالتَّسْبِيحُ لِلرِّجَالِ مسند أحمد (ج 29 / ص 272)
إنما كره التسبيح للنساء وأبيح لهن التصفيق لأن صوت المرأة فتنة ولهذا منعت من الأذان والإقامة والجهر بالقراءة في صلاتها (الاستذكار الجامع لمذاهب فقهاء الأمصار : ج 2 / ص 248)
وَيَحْرُمُ التَّصْفِيقُ خَارِجَ الصَّلَاةِ بِقَصْدِ اللَّعِبِ وَإِلَّا كُرِهَ حاشية البجيرمي على الخطيب (ج 4 / ص 418)
وقال الشامي التصفيق من زي الكفار : "وَالتَّصْفِيقِ وَضَرْبِ الْأَوْتَارِ مِنْ الطُّنْبُورِ وَالْبَرْبَطِ وَالرَّبَابِ وَالْقَانُونِ وَالْمِزْمَارِ وَالصَّنْجِ وَالْبُوقِ ، فَإِنَّهَا كُلَّهَا مَكْرُوهَةٌ لِأَنَّهَا زِيُّ الْكُفَّارِ رد المحتار (ج 26 / ص 496)

42. جيڪو خاصانِ خدا وٽ مقبول ۽ منظور آهي سو الله وٽ بہ مقبول ۽ منظور آهي.
43. عجب بخت ان جا جنهن کي الله وارن جو حضور نصيب آهي.
44. سالڪ لاءِ فائدي واريون شيون ٻہ آهن، الله جو ذڪر ٻيو مرشد سان رابطو.
45. ذڪر گهڻو ڪري پر مرشد سان محبت نہ اٿس تہ ٿورو فائدو ٿيندس. ذڪر گهٽ ڪري ٿو پر مرشد سان محبت اٿس تہ گهڻو فائدو ٿيندس.
46. پير جو ڪمال ان جي مريدن مان معلوم ٿيندو آهي.
47. لذتن ۽ حلاوتن جو طالب بہ الله جو طالب نہ آهي. الله جو طالب اهو آهي جو مزو اچي يا نہ اچي ذڪر فڪر ڪاهيندو ڪمائيندو رهي.
48. دل ۾ شڪستگي پيدا ڪيو. الله جو قرب شڪستہ دلين کي نصيب ٿيندو آهي.
49. ذڪر اسم ذات قلبي ڪرڻ سان دل نرم ۽ رقيق ٿئي ٿي ۽ جوش جذبو بي اختيار حالت طالب سان شامل ٿئي ٿي.
50. اهل دل اُهي ماڻهو آهن جن جي دل زنده روشن هجي.
51. مستيءَ جي معنيٰ آهي جذبو وجد حال بي اختياري حالت جنهن ۾ دانهن فرياد پُر جوش آواز ڪرڻ ڌهڻ وغيره ٿئي ٿو.
52. افسوس انهن دلين تي جيڪي محبت عشق الاهي کان محروم ۽ لذتِ درد کان خالي ۽ غافل پيل آهن.
53. جنهن وقت هوا گهُلندي آهي تہ پوڪ جون تيليون ڌهنديون ڪِرنديون هيٺ مٿي پيون ٿينديون آهن. مگر کهڙي بہ ڏاڍي هوا لڳي تہ پٿر هڪ جاءِ تي پيو هوندو آهي.
54. جيڪا محبت ۽ مستي، عشق الاهي ۾ حاصل ٿئي ٿي ان جهڙي ٻي ڪا لذيذ شيءِ آهي ئي ڪونہ.
55. . پين طريقن جي انتها اسان جي طريقي جي ابتدا ۾ آهي.

باب ستون : ڪَشَفُ الاَسْتَارِ فِي حِڪَايَاتِ مُرْشِدِنَا مُحَمَّد عَبْدِ الْغَفَّارِ

حڪاياتِ غفاريہ

هن باب ۾ قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين رحمۃ اللہ عليہ جون حڪايتون جمع ڪيون ويون آهن.

پاڻ ماڻهن جي پڇيل سوالن جا جواب ڏيندي جو ڪجهہ ارشاد فرمايائون. يا سندن زندگي مبارڪ جا ذاتي واقعا.

يا سندن سامهون پيش آيل قصا.

يا جيڪي نصيحت آميز ۽ عبرت انگيز قصا پاڻ بيان فرمايائون.

يا پنهنجي مرشد ڪريم جا جيڪي چشمديد واقعا پاڻ بيان فرمايائون.

يا سندن مخلصين ۽ محبين سندن زندگي مبارڪ ڪي ڪيئن ڏٺو ؟ اهي نقل ۽ حڪايتون جمع ڪيون ويون آهن.

پهرين حڪايت

قُربِ صفات ۽ قربِ ذات :

خليفہ مولانا عبد الرحمان لکيو آهي تہ : 5 جمادي الثاني 1380 ھ جمعي جو ڏينهن هيو. حضرت پير مٺاسائين رحمت الله عليہ جمعي نماز بعد ويٺا هئا تہ مولانا الله بخش ڪوٽ لالو واري عرض ڪيو تہ سائين حديث پاڪ ۾ آهي تہ : ”يتقرب الی عبدی بالنوافل“ منهنجو ٻانهو نفلن جي ذريعي منهنجو قرب حاصل ڪري ٿو. اوهان جي سلسلي ۾ نفلات جو ايترو اهتمام ڇو نہ آهي؟ پاڻ فرمايائون : مبتدي ڪي نفلن پڙهڻ کان وڌيڪ ذڪر ۽ مراقبي ۾ فائدو ملي ٿو. مثلاً تهجد جي وقت ۾ هڪ ماڻهو مراقبو ڪري ٿو ٻيو تهجد جا نفل پڙهي ٿو تہ مراقبي ۽ ذڪر واري ڪي گهڻو فائدو ۽ ثواب ملندو. پر جي تهجد بہ پڙهي ۽ مراقبو بہ ڪري تہ نور علیٰ نور آهي. نوافل مان مراد رڳو نماز پڙهڻ نہ آهي پر ذڪر ۽ فڪر بہ نوافل ۾ شامل آهن. حضرت امام رباني مجدد الف ثاني رحمت الله عليہ طريقت جا مجدد هيا پاڻ الله تبارڪ و تعالیٰ جي بارگاهہ مان سهل ۽ افضل طريقو حاصل ڪري سالڪن کي سيکاريو اٿن. پاڻ اهڙا راز لکيا اٿن جو ماسلف ڪنهن بہ انهن تي قلم ڪو نہ کنيو هيو. پاڻ فرمايو اٿن تہ جنهن ولي الله جو عروج اُتم ٿيندو آهي تہ ان جو نزول بہ اُتم هوندو آهي. اهو عوام سان رَلجي مِلجي ويندو آهي ۽ سمورو عالمِ اسباب ڏانهن متوجہ ٿي ويندو آهي. ان درجي کي **”سير في الاشياءِ“** سڏيندا آهن. ان ولي الله جو درجو سيني کان بالا هوندو آهي. ان کي عام ماڻهن جي سڌاري ۽ وصول الي الله جي وات وٺائڻ لاءِ مقرر ڪيو ويندو آهي. ان جو نفلات ڏانهن ڌيان نہ هوندو آهي. اهو فرض ۽ واجب ۽ سنتن تي اڪتفا ڪندو آهي. نماز ۾ تمام گهڻو متوجہ الي الله ٿي ويندو آهي ۽ سلام کان بعد وري سارو مخلوق ڏانهن متوجہ ٿي ويندو آهي. اهو حال هر هڪ ولي الله جو نہ هوندو آهي. اهڙو ولي الله گهڻي انتظار کان بعد پيدا ٿيندو آهي. اسان جو پير قريشي صاحب بہ ان مقام وارو هيو. عام ماڻهن سان اهڙي مشابهت هوندي هين جو نئون آيل ماڻهو سڃاڻي نہ سگهندو هيو تہ پاڻ پير آهن. سندن توجہ نفلات کان وڌيڪ ذڪر الاهي طرف هوندو هيو. هونئن بہ قربِ نوافل ۾ قربِ صفات آهي ۽ ذڪر الاهي ۾ قربِ ذات آهي. ان ڪري اسان جي مشائخ ذڪر تي گهڻو زور ڀريو آهي.

ٻين حڪايت:

تجليات صفات

بابا سائين جن رحمت الله عليہ بيان ڪيو تہ : حضرت صاحب جن فرمايو تہ : هڪ ڀيري پنهنجي مرشد حضرت پير قريشي صاحب رحمت الله عليہ کي عرض ڪيم الله جي صفات جو ديدار ٿئي. پاڻ قرآن جا هي لفظ پڙهيائون :

قَالَ رَبِّ أَرِنِيْٓ أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِيْ وَلٰكِنِ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِيْ فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَّخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا [الأعراف/143]

مون وري عرض ڪيو ديدار ٿئي پر مرشد جي صورت ۾. پاڻ خاموش رهيا. پوءِ جيئن مراقبو شروع ٿيو حضرت جن مان تجليات جو اهڙو ظهور ٿيو جو منهنجي تن بدن کي باهہ لڳي وئي. جيئن تتل تيل واري ٽئي ۾ ڏاٽيون ڦُچنديون آهن ائين ساري وجود کي باهہ لڳي وئي. پوءِ دانهون ڪيم مون توبہ ڪئي پاڻ جواب ۾ هي آيت پڙهيائون.

أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا [الكهف/72]

پوءِ جڏهن تسبي رکيائون پوءِ منهنجي حالت رفع ٿي.

ٽين حڪايت:

پير راضي هجي

فرمايائون هڪ ڀيري قريشي صاحب جي خليفن پاڻ ۾ صلاح ڪئي تہ حضرت جن کان ٻہ سوال معلوم ڪيون. هڪ تہ فنا ۽ بقا ڇا آهي؟

ٻيو اگر اسان جو سلوڪ رهجي تہ اوهان کان بعد ڪنهن جي بيعت ڪيون؟

هن فقير ڇيُنِ اوهان ڀلي وڃي ڇچو منهنجو فنا ۽ بقا سان ڪهڙو ڪم بس پير راضي هجي. هڪ سيد مون کي ڏاڍو زور ڀريو ڇيائين تو کي شايد فنا بقا حاصل آهي تہ ٻہ انهن سان گڏ ڪونہ ويس. پوءِ سائينجن کان ڇچيائون الائي نہ . مون وري ڪونہ ڇچيو مانِ.

مون سوچيو تہ جڏهن پاڻ روشن ضمير آهن تہ پوءِ ڇچڻ جي ڪهڙي ضرورت !

چوٿين حڪايت:

عشقِ مصطفيٰ صلى الله عليه وسلم

فرمايائون هڪ ڀيري حضرت قريشي صاحب رحمة الله عليه جي مجلس ۾ غزل پڙهڻ وارن ٻن ڄڻن تمام مٺي ۽ سُهڻي آواز ۾ حضرت سعدي جو فارسي غزل پڙهيو:

عرش است کمیں پایۂ ایوان محمد

جڏهن لفظ محمد چيائون تہ مون مٿان حالت طاري ٿي وئي. مون تي عشقِ رسول جو اهڙو غلبو ٿيو جو جيڪڏهن اگر بيت جو ٻيو بند ورجايائون تہ عشقِ محمد ڪريم صلى الله عليه وسلم ۾ منهنجو هيانءُ ڦاٽي پوندو. دل ۾ چيم اهو موت ڀلو آهي. حضرت قريشي صاحب رحمة الله عليه منهنجي حال کي سمجهي ويا. غزل پڙهڻ واري کي منع ڪيائون وڌيڪ نہ پڙهو. ڪو ٻيو غزل پڙهو. ان راز جي خبر صرف مون کي ۽ قريشي صاحب کي هئي.

پنجين حڪايت:

ڪيميا جو نسخو

بابا سائين رحمت الله عليہ فرمائيندا هئا تہ هڪ دفعي حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ رحمة الله عليه وٽ هڪ شخص آيو ۽ عرض ڪيائين تہ: "سائين مان غريب ۽ مسڪين آهيان ۽ سيد بہ آهيان، عالم بہ آهيان، قرآن جو حافظ ۽ حڪيم بہ آهيان. وڏي عرصي کان وٺي رزق جي تنگي ۾ مبتلا آهيان. ڪٿي وڃي پيش امام ٿيان ٿو تہ بہ تي ڏينهن کان پوءِ ڪڍي ڇڏن ٿا. حڪمت جي ڪنهن کي دوا ڏيان ٿو تہ ان کي فائدو نہ ٿو ٿئي. اها ساڳي دوا ٻيو ڪو حڪيم ڏئي ٿو تہ فائدو ٿئي ٿو. آءٌ حافظ بہ آهيان پر ماڻهو مون کي امامت ڪرائڻ يا طالبن کي قرآن شريف پڙهائڻ لاءِ مسجد ۾ رکڻ لاءِ تيار نہ آهن. ڦيڻا تعويذ بہ ڪندو آهيان پر ان مان بہ ماڻهن کي ڪو فائدو نہ ٿو پهچي پر اهي ساڳيا ڦيڻا ۽ تعويذ ٻيو ڪو ڪري تہ ان مان ماڻهن کي فائدو پهچي ٿو. مون ٻڌو آهي تہ توهان وٽ ڪيميا جو نسخو آهي. ايتري خلق توهان وٽ اچي لنگر کائي ٿي. سو مون سوچيو تہ اهو ڪيميا جو نسخو توهان کان وٺان. سيد آهيان اوهان وٽ لڙي آيو آهيان خدا واسطي اهو ڪيميا جو نسخو مون کي عنايت ڪيو. پاڻ رحمة الله عليه فرمايائون: "برابر مون وٽ ڪيميا جو نسخو آهي پر تون اهو وٺندين ڪونہ." چوڻ لڳو تہ مان ضرور وٺندس. مهرباني ڪري عنايت ڪيو.

فرمايائون تہ تو وٽ گھر ۾ ڪجھہ پئسا رکيل آهن؟ چيائين هائو سائين. فرمايائون تہ ان مان اٽو، ڀاڄي ۽ ٻيو سامان وٺي گھر ۾ ڏي. پليءِ ڀار ٻچا ڪائي ڀؤ ڪن ۽ تون ويهي الله جو ذڪر ڪر. ان شخص چيو تہ سائين اگر اهو ختم ٿي وڃي تہ پوءِ. پاڻ فرمايائون تو وٽ ڪو ڍور ڍڳو هوندو؟ چيائين هائو سائين آهي. فرمايائون اهو ڪپائي انهن پئسن مان گيهہ، ڪنڊ، اٽو، چانور ۽ ٻيو سامان وٺي گھروارن کي آڻي ڏي ۽ تون ماٺ ڪري ويهي الله جو ذڪر ڪر. ان شخص چيو سائين پلا اهو ختم ٿي وڃي تہ پوءِ. فرمايائون تو وٽ ڪي زيور وغيره هوندا؟ چيائين هائو. فرمايائون اهي وڪڻي ان مان اٽو، چانور، گيهہ، ڪنڊ وغيره وٺي گھر وارن کي ڏي تہ اهي کائن ۽ تون ويهي الله جو ذڪر ڪر. چيائين اگر اهو بہ ختم ٿي وڃي تہ پوءِ. پاڻ فرمايائون پلا تو وٽ زمين جو ڪو ٽڪر هوندو. چيائين هائو سائين آهي. فرمايائون تہ اهو ڪپائي ان مان دال، چانور، اٽو، گيهہ، ڪنڊ ۽ ٻيون کائڻ پيئڻ جون شيون خريد ڪري ٻچڙن کي آڻي ڪاراءِ ۽ تون ويهي الله جو ذڪر ڪر. چيائين سائين اهو بہ ختم ٿي وڃي تہ پوءِ. پاڻ فرمايائون هاڻي تو هر شيءِ وڪڻي ڇڏي. هاڻي تو وٽ ڪابہ شيءِ نہ بچي آهي جنهن تي تون ڀروسو ڪري ويٺو هئين. هاڻي تون الله جو مهمان آهين، هاڻي الله تي پورو ڀروسو ۽ يقين رکي ويهہ ۽ ذڪر ويٺو ڪر، ڏس پاڻهي ٿو رب تنهنجي سار سنڀال لهي، ان هنڌان تو کي رزق عطا ڪندو جنهن جو تو کي وهم گمان ۾ بہ نہ هوندو. ان شخص چيو تہ سائين الله بادشاهہ آهي ڏئي تہ بہ مرضي وارو آهي ۽ نہ ڏئي تہ بہ مرضي وارو آهي. جيڪڏهن نہ ڏئي تہ رهندو گھر جا ٿيڙ ڪپائي ويهان. پاڻ فرمايائون: اسان وٽ تہ ڪيميا جو اهو نسخو آهي. خود بہ خوش کائون ٿا راڄن کي بہ کارايون ٿا.

ڇهين حڪايت:

قرآن ڪڻي اچڻ

هڪ ماڻهو پير مٺا سائين رحمت الله عليہ کي اچي عرض ڪيو تہ هڪ ماڻهو مون ڏي قرآن ڪڻي آيو آهي تہ پنهنجي ڌيءَ جو سڱ مون کي ڏي اهو منهنجو ويجهو مِٽُ بہ نہ آهي. هاڻي ڇاڪيان؟ پاڻ فرمايائونس ڏس اگر نيڪ صالح آهي تہ ان کي ڏي ورنہ تہ هرگز نہ ڏجانءِ. قرآن ائين تہ ڪو نہ ٿو چوي تہ غلط ڪم لاءِ ڪو قرآن ڪڻي اچي تہ اهو ڪم ڪيو.

هزار خويش کہ بيگانہ از خدا باشد ❋ فدائے يک تن کہ آشنا خدا باشد

هزار پنهنجا عزيز جيڪي الله ڪان بيگانا هجن ان ذاتئي تان قربان ڪري ڇڏجن جيڪو الله سان آشنا آهي.

ستين حڪايت:

جنات جا اثرات

هڪ ڏينهن پاڻ تهجد نماز پڙهي ويٺا تہ خليفي عاشق محمد اچي عرض ڪيو سائين حافظ احمد تي خبر ناهي ڪهڙي حالت آهي جو بيجا لفظ ڪڍي ٿو ان لاءِ دعا گهرو. پاڻ دعا گهريائون پوءِ فرمايائون تہ خيالن جي بيماري اٿس سوداء غالب اٿس ۽ ان ۾ جِنّ جي ملاوت اٿس. جنات اهڙا آهن جو سڀ بيماري ۾ ملاوت ڪن ٿا. تانجو مٿي جي سور، ڪَنَ جي سور، بخار ۽ زڪام ۾ بہ ملاوت ڪن ٿا. ماڻهن جي بيمارين خواه جانورن جي بيمارين ۾ ملاوت ڪن ٿا. پوءِ فرمايائون حافظ احمد کي ڪنهن سُني طبيب کي ڏيکاريو ۽ آية الڪرسي خالدون تائين. لايلف قريش ۽ قل اعوذ برب الفلق ۽ قل اعوذ برب الناس پنجن وقتن تي دم ڪيوس انشاء الله ٺيڪ ٿي ويندو.

اٺين حڪايت:

عجيب جواب

فقير محمد عثمان لاڙڪ خيرپور ناٿن شاهہ واري بيان ڪيو تہ: اسان سائينجن جي مجلس ۾ ويٺا هئاسين تہ هڪ ماڻهو اچي حضرت صاحب جن جي خدمت ۾ عرض ڪيو تہ اوهان جي فلاڻي فقير ۾ منهنجو ڪم آهي، نہ ٿو ڪري، اوهان ان کي منهنجي سفارش ڪيو تہ منهنجو ڪم ڪري. پاڻ فرمايائون: اهو ماڻهو مون وٽ ڪڏهن ڪڏهن ايندو آهي هاڻي جڏهن بہ آيو تہ ان کي چوندس ذڪر اسم ذات خوب ڪري. باقي تنهنجي لاءِ دعا گهران ٿو الله ڪندو تنهنجو ڪم ٿي ويندو.

نائين حڪايت:

مرشد وٺڻ جو مقصد ڪهڙو؟

هڪ ڏينهن پاڻ جماعت ڏانهن منهن ڪري فرمايائون: لوهر ڏي وڃبو آهي تہ لوهہ جو اوزار ٺهرائجي. سوناري ڏانهن وڃبو آهي تہ ڪو سونو ڳهہ ناهي ڏئي. ڊکڻ ڪاٺ جو ڪم ڪندو آهي. رازو گهر ٺاهي ڏيندو آهي. ٻڌايو پير ڇاجي لاءِ وڃبو آهي؟ سڀ جماعت ادب

جي ڪري خاموش هئي. پوءِ پاڻ فرمايائون اوهان شايد ائين سمجهيو آهي تہ مرشد ان لاءِ ونبو آهي تہ دعا گهرائجي، پٽ ٿين، مال ملڪيت ملي. دعا گهري تہ ڪم ڪار صحيح ٿي وڃن. هڪ پنجابي فقير عرض ڪيو تہ سائين پير ان لاءِ ونبو آهي تہ شريعت تي عمل ڪرائي. فرمايائون ٺيڪ آهي. فقير اڃا ان جو شرح ٿو ڪري تہ پيران لاءِ ونبو آهي تہ اڳ ايمان ضعيف هيو، زوال جو امڪان هيو پوءِ پير جي مدد سان رجسٽري پڪي ٿي وڃي. يا تہ اصل ڪونہ هيو تہ پر ان ڪي وِيَلُ ايمان وٺائي ڏئي. اڳي اوجهڙ ۾ پئي هليو تہ پير ان ڪي سڌي واٽ محمدي تي هلائي. اڳي دوزخ جي واٽ تي هيو تہ پير ان ڪي جنت جي راهہ هلائي ۽ جنت ۾ پهچائي. مريد شريعت ڪان اوپرو هيو مرشد ان ڪي شريعت جو سونهون بنائي. اڳي باطن جي هزارين مرضن ۾ مبتلا هيو، مرشد ان ڪان اهي مرض ڇڏائي ۽ صحت ايماني جو شربت پياري. اوهان نہ پڌو آهي تہ حضرت پيران پير سيدنا عبدالقادر جيلاني فرمايو آهي تہ : "جيڪڏهن اهڙو مرشد ڪامل ملي تہ ان تان هر شيءِ قربان ڪر. ان جي فرمان جو تابع ٿي رهہ". واقعي بہ اهڙو مرشد ڪامل ملي تہ الله ۽ رسول بہ اتان ملندو. دين دنيا جي ڀلائي بہ اتان ملندي.

*گرتو ذات پیر را کردی قبول * ہم خدا در ذاتش آمد ہم رسول*

اگر تو مرشد جي ذات کي قبول ڪيو تہ ان جي ذات مان خدا بہ ملندئي تہ رسول بہ ملندئي. حجن ادا ڪرڻ، علم پڙهڻ، حافظ ۽ قاري ٿيڻ سان رب نہ ملندو آهي.

صد کتاب و صد ورق در نار کن ، روئے دل را جانبِ دلدار کن

سؤ ڪتاب ۽ سؤ صفحا باهہ ۾ وجهہ پنهنجي دل کي دلدار طرف متوجہ ڪر.

ذهين حڪايت:

هَٽُ ۽ هَٽِي

فرمايائون هڪ ننڍڙي شهر ۾ هڪ ننڍڙي هٽي هجي. ان جو هلائيندڙ ڪوجهي شڪل وارو هجي. پر ان جو رابطو ڪراچي جي وڏي دڪان سان هجي. اهو ساڳيو ڪراچي وارو ڪپڙو ساڳي مُلهہ ۾ هن هٽيءَ تي مِلي تہ هتان وٺندؤ يا ڪراچي ويندؤ؟

هن فقير بہ هتي رحمتپور ۾ اها هتي ڪولي آهي جو منهنجي پير قريشي وارو وَڪَـرُ هتي ملي ٿو. اهو سارو سامان هتي ملي رهيو آهي. بيشڪ آءٌ ڪوجهڙو آهيان پر سامان ساڳيو هتي ملي رهيو آهي. جڏهن پاڻ ائين فرمايائون تہ ساري جماعت ۾ جذبو جنون چالو ٿي ويو.

يارهين حڪايت:

خدمت ۾ عظمت آهي

فرمايائون الله وارن جي در تي ننگر جي جنهن بہ خدمت ڪئي سو مخدوم ٿيندو. اولياءِ ڪرام خدمتن جي ذريعي وڏا مقام حاصل ڪري ويا. هي عاجز بہ پنهنجي مرشد جي دروازي تي ويندو هيو تہ همہ وقت خدمت جي ڪوشش ڪندو هيس. اگر ڪو سخت ڪم هوندو هيو تہ دل ۾ چوندو هيس افسوس جيڪر آءٌ بہ ڪڙمي هجان ها تہ اهي سخت هر هلائڻ، چنجور سان پوٽا پٽڻ وارا سخت ڪم ڪيان ها. هڪ ڀيري حضرت قريشي صاحب هڪ فقير سان گڏ نوڙي پئي وٽي دل ۾ خيال ٿيم تہ هائو جي مون ڪي بہ نوڙي وٽڻ ڏانءُ اچي ها. هڪ ڀيري قريشي صاحب واهہ تان پئي لنگهيا. ڪاني سنهي رڪيل هئي سوچيم تہ ڪپڙا لاهي واهہ ۾ گهڙان تہ سائينجن منهنجي مٿي تي هٿ رکي هلن. مون سوچيو پئي تہ هڪ فقير ڪپڙن سوڌو پاڻي ۾ لهي پيو ۽ سندن هٿ مبارڪ وٽي پنهنجي مٿي تي رکيائين. مون کي ان جو ارمان اڄان تائين آهي. مون سوچيو عاشق ڪري ڏيکاريو. هڪ رات ٻهاري ڪٽي آيس تہ پنهنجي مرشد جو رستو صاف ڪيان. ڇا ڏسان تہ هڪ فقيرُ آهي سو پنهنجي ڏاڙهي سان ٻهاري ڏئي رهيو آهي. ان وقت بہ آءٌ ڏاڍو شرمسار ٿيس. پنهنجي دل کي چيم تون بہ حبدار ٿو سڏائين پر تون ٻهاري ڪٽي آيو آهين هو حبدار ڏس جيڪو پنهنجي سونهاري سان مرشد جي گهٽي ٻهاري رهيو آهي.

ٻارهين حڪايت:

تعويذن گهرڻ واري تي ڪاوڙ

هڪ ڀيري هڪ ماڻهو سندن خدمت ۾ هڪ شخص کي وٺي آيو تہ هي ماڻهو هڪ عورت تي عاشق آهي تعويذ لکي ڏيوس تہ ان سان شادي ٿئيس. پاڻ ان تي ڏاڍو ناراض ٿيا. فرمايائون منهنجي پير مون کي ماڻهن کي ذڪر سمجهائڻ لاءِ موڪليو آهي نہ ڪہ تعويذن لکڻ لاءِ. وڃو ڪنهن ملان کان وڃي تعويذ لکايو.

تيرهين حڪايت:

عشقِ رسول ﷺ

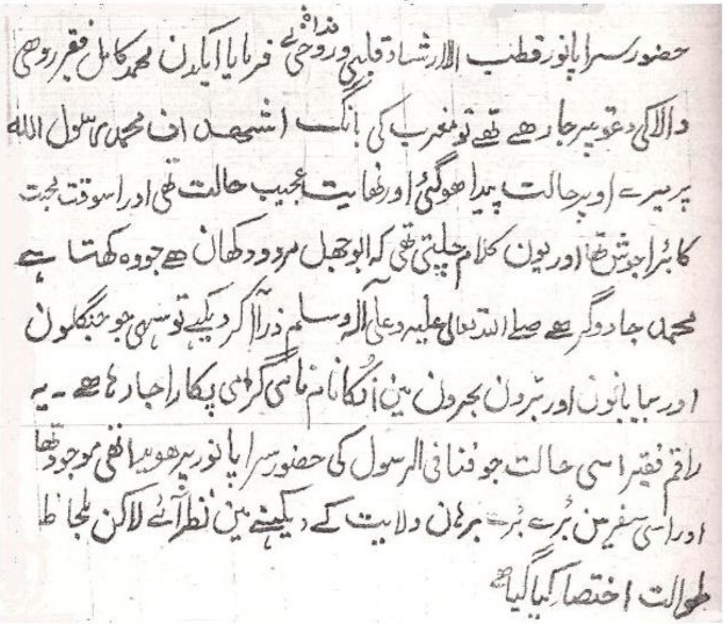
حضور سراپا نور قطب الارشاد قلبی و روحی فداہ نے فرمایا ایک دن محمد کامل فقیر روھڑ
دالاکی دعو پیر جا رہے تھے تو مغرب کی بانگ اشہد ان محمد رسول اللہ
پر میرے اوپر حالت پیدا ہوگئی اور نہایت عجیب حالت تھی اور اسوقت محبت
کا بڑا جوش تھا اور یوں کلام چلتی تھی کہ ابوجہل مردود کہاں ہے جو وہ کہتا ہے
محمد جادوگر ہے صلے اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم ذرا آکر دیکھے تو سہی جو جنگلوں
اور بیابانوں اور بڑے بحروں میں انکا نام نامی گرامی پکارا جا رہا ہے ۔ یہ
راقم فقیر اسی حالت جو فنا فی الرسول کی حضور سراپا نور پر ہو رہی تھی موجود تھا
اور اسی سفر میں بڑے بڑے برہان ولایت کے دیکھنے میں نظر آئے لاکن بلحاظ
طوالت اختصار کیا گیا ہے

ملفوظات فضليہ قلمي ص .... هي حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جا هٿ اکر آهن.

چوڏهين حڪايت:

خير خواهي

فرمايائون: هي عاجز اوهان جو خير خواه آهي. توهان جي فائدي لاءِ توهان تي سختي ڪيان ٿو. جيئن ماءُ ٻار کي چپاٽ هڻندي آهي تہ ان جي فائدي لاءِ هوندي آهي. پوءِ فرمايائون ننڍپڻ ۾ هڪ ڀيري منهنجي امڙ مون کي ٻہ مار ڪيي هئي. هڪ ڀيري سندس ڀاڻج مهمان ٿي آيا انهن کي ماني مٿان مکڻ ۾ پتاشا رکي ڏنائين مان رنس تہ مون کي ٻہ ڏي. پوءِ مون کي ٿورو مکڻ ۾ هڪ پتاشو پوري ڏنائين مون ضد ڪيو تہ اجا گهڻو ڏي جيترو مهمانن کي ڏنو اٿئي چيائين اهي ٻہ آهن تون هڪ آهين مون چيو هڪ آهيان تہ انهن جي اڌ جيترو تہ ڏي پوءِ منهنجي سرزنش ڪيائين آءٌ روئڻ لڳس تہ پوءِ مون کي پرچايائين ۽ ماني مکڻ ۾ پتاشا ٻہ ڏؤ تي ڪارايائين.

پندرهين حڪايت:

خدمتِ خلق جهڙي نيڪي ناهي

پير سائينجن پاڻ عملي طرح هميشہ سياست کان ڪناره ڪش رهيا نہ ڪڏهن ووٽن ۾ بيٺا نہ ڪنهن سياسي سرگرمي ۾ حصو ورتائون نہ ڪنهن سياستدان سان تعلقات رکيائون نہ انهن جي سياسي پروگرامن ۾ شرڪت ڪيائون. ان هوندي بہ سياستدانن جي اصلاح لاءِ ڪوشان هوندا هئا. آچر 21 جمادي الثاني 1380هہ صبح جو وقت هيو خليفي عاشق محمد عرض ڪيو تہ مون کي سرڪاري طرح ميمبري ملي آهي، آءُ ان کان بيزار آهيان نہ وري ان جو ڪو شوق اٿم. باقي هي آهي جو ڪو ننگر جو سرڪاري ڪم ڪار آهي تہ اهو آساني سان سرڪار مان ڪرائي وٺان ٿو. وڏيڪ جيڪا اوهان جي مرضي. پاڻ فرمايائون ڀلي ميمبري هجي ان ۾ ماڻهن جو نفعو آهي. نيڪ ميمبر هجي تہ مخلوقِ خدا جي خدمت ڪندو. خدمتِ خلق کان وڌيڪ ٻي ڪا نيڪي ڪانهي.

سورهين حڪايت:

واپار ۾ دوکيبازي نہ ڪيو

هڪ دڪاندار فقير سندن خدمت ۾ عرض ڪيو تہ : سائين مان دڪاندار آهيان. گيہ جو دڪان اٿم. مصنوعي گيہ (ڊالڊا) بہ وڪڻندو آهيان تہ ديسي گيہ بہ. اسان دڪاندارن جو پاڻ ۾ اتفاق آهي تہ هڪ ٻئي جو عيب نہ ڪيندا سين. مان ڇا ڪندو آهيان جو گراهڪ کي چوندو آهيان ادا هڪ گيہ اٿئي شهري اهو روپيہ ۾ ملندئي پيو اٿئي ٻهراڙي جو سو ملندئي روپيہ ۾ ٽي پاءُ ائين ڇئي پنهنجي مٺان آخرت جو بار ۾ پڇاڻو لاهيندو آهيان. حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ فرمايس تو کي پيٽا موچڙا ملندا. پيڻو گناهہ ٿو ڪرين هڪ ڪوڙ ٻيو فريب. ونندڙ ويچارن کي ڪهڙي خبر شهري جي معنيٰ ۾ حقيقت ڇا آهي؟ سستو سمجهي اهو ئي خريد ڪندا صاف چونہ ٿو ٻڌائين تہ هي ديسي گيہ آهي ۾ هي ڊالڊا آهي. چيائين ائين ڪيان تہ دڪان ڪيئن هلندو؟ فرمايائون دنيا جي ٿوري نفعي لاءِ آخرت جو عذاب نہ وِهاءِ.

سترهين حڪايت:

حق تلفي

هڪ ڏينهن حضرت جن ويٺل هئا. ننگر جي پيرِ جي وڻ مان هڪ پڪي جو ٽُڪيل پيرُ هيٺ ڪِري پيو.هڪ فقير کڻي کاڌو. پاڻ فرمايائون پرائو پير ڇو کاڌئي؟ چيائين سائين ٽُڪيل ۽ خراب هيو. فرمايائون خراب هجي ها ته نه کائين ها. سُٺو هيو تڏهن ته کاڌئي ان پير ۾ سڀ جماعت جو حصو هيو.

ارڙهين حڪايت:

پائيوار کان اجازت وٺڻ

بابا سائين جن رحمت الله عليہ بيان فرمايو ته : هڪ پيري هڪ فقيرُ چٽن جو ٻوڙو وٺي کڻي آيو. فرمايائونس پنهنجا اٿئي؟ چيائين هائو. پاڻ هڪ چٽو وات ۾ وجهي چٻاڙيائون وري پڇيائونس زمين ۾ ڪو حصيدار ته ڪونہ اٿئي؟ چيائين سائين ياءُ آهي. پاڻ اهو چٻاڙيل چٽو وات مان ڪڍي ٿُوڪاري ڪڍي ڇڏيائون. فرمايائونس ياءُ کان موڪلايو هيئي؟ چيائين سائين اهو بہ پٽيندو آهي مان بہ پٽيندو آهيان. فرمايائونس تو اسان کي اهو چوري جو مال کارايو آهي. پوءِ هڪ فقير کي سڏي فرمايائون تہ هن کي هڪ پئسو چٽي جو ڏي تہ پنهنجي ياءُ کي وڃي ڏئي.

اٺويهين حڪايت:

شيطان جي ناڪابندي

فرمايائون: اسان ڏي اچڻ کان هر پاسي کان شيطان ناڪا هنيون ويٺو آهي. ماڻهن کي روڪي رهيو آهي تہ متان ڪو اسان ڏانهن اچي. پر نصيبن وارا پوءِ بہ اچي وڃن ٿا. هڪ شڪارپور جو سيد لاڙڪاڻي اسٽيشن تي لٿو. پڇا ڪيائين هتي هڪ الله وارو آهي ان جو ڏس ڏيو تہ اسٽيشن ماستر وٺي ويهاريس. ويہ دادو کان گاڏي اچڻ واري آهي ان ۾ واپس موٽي وڃ توکي ڪنهن ڀُلايو آهي. اهو الله وارو ڪٿي اهو جنن وارو آهي. پوءِ اتان موٽي ويو حبيب ڪوٽ ۾ گاڏي جو مٽاءُ پيو ٿئي. اسٽيشن تي ويٺو هجي تہ هڪ ماڻهو هن جماعت جو مليس.ان حال پڇيس پوءِ ان چيس افسوس تون عقل وارو ماڻهو آهين پرائي چئي لڳو آهين. هڪ پيرو وڃي تہ ڏسين ها. هاڻي موٽي هل تنهنجي ٽڪيٽ مان ٿو پريان هلي ڏس تہ سهي ان پرديسي جوان اچي ڇا رنگ لڳايا آهن. پوءِ اهو ماڻهو موٽي آيو ۽ طريقت ۾ داخل ٿيو.

ويهين حڪايت:

عشقِ مجازي

فرمايائون هڪ مولوي حضرت پير قريشي رحمت الله عليہ جو مريد هيو. ڪنهن عورت تي عاشق هيو پر محبت ۾ اهڙو محو هيو جو ڪيڏي مهل تصور ڪندو هيو تہ (پنهنجي خيال ۾)خود اها عورت بنجي ويندو هيو. هڪ ڀيري حضرت قريشي صاحب نماز پئي پڙهائي. مولوي پويان بيٺل هيو. نماز ۾ تصور عورت جو ڪيائين جڏهن پاڻ سلام ورايائون تہ فرمايائون عورت جماعت ۾ نماز پڙهڻ جو آئي آهي؟ سڀني چيو سائين عورت تہ ڪا ڪانہ آهي. پاڻ فرمايائون جاچ ونو. ان مهل ان مولوي پٽڪو لاهي پيرن تي رکيو. چيائين سائين اها عورت آءٌ آهيان. پوءِ ساري ڳالهہ ڪيائين. پاڻ اهڙو توجہ ڪيائونس جو اها حالت متنجي ويس ۽ ذڪر الاهي جو غلبو ٿي ويس پوءِ اهڙو سبب ٿيو جو چند ڏينهن بعد ان عورت جي شادي بہ مولوي سان ٿي. الله وارن جي عنايت ڏسو. مرض کان بہ ڇڏايائونس ۽ مطلوب بہ ملايائونس.

ايڪيهين حڪايت:

عشق مجازي جي يڪرنگي

فرمايائون: هڪ ڀيري ملتان ۾ ان مولوي صاحب انگور پئي کاڌا. چيائين مان کاوان منهنجو محبوبُ نہ کائي. پوءِ هٿ ڊگھو ڪيائين محبوب وٽ کاءُ. تہ هڪ عورت جو هٿ ظاهر ٿيو چوڙيون ڪنگڻ پاتل هجنس. ان کي انگور ڏنائين حالانڪہ ملتان کان ان عورت جو گھر چاليهہ ميل پري هيو.

تصور: فرمايائون مولوي عبدالستار ڳالهہ ڪئي تہ هڪ ڏينهن منجهد جو وقت هجي. مولوي صاحب چيو تہ مان پنهنجو محبوب گھرايان؟ اسان چيو ڪيئن گھرائيندين؟ ڇا ڪيائين جو جُتي لاهي پانهون پٿي ان عورت جي طرف انجو تصور ڪري متوجہ ٿي ويو. گھڙي ڪن ۾ هڪ عورت آئي هٿ اٽي ۾ ڀريل هجنس. مون کي ڏسي چيائين ادا مولوي صاحب هن فقير کي سمجهايو مونکي بي وقتو گھرائي ٿو. هينئر اسان جا مرد ٻنيين تا اچڻ وارا آهن. مون چيو هن توکي ڇا ڪيو؟ تون خود آئي آهين. چيائين هي جيڏي مهل ويهي ٿو تہ مون کي هر طرف کان باهہ باهہ نظر اچي ٿي صرف هڪ جاءِ خالي نظر اچي ٿي اوڏانهن ڊوڙان ٿي تہ هن وٽ اچي پهچان ٿي. فرمايائون هي عشق مجازي جي يڪرنگي آهي.

فرمايائون: اگر ڪو طالب پنهنجي مرشد جو تصور پچائيندو ۽ ان جي محبت ۾ محو ٿيندو تہ مرشد جي سيني جو سڀ فيض ان ڏانهن منتقل ٿي اچي ٿو.

ٻاويهين حڪايت:

توجہ اولياءَ الله

فرمايائون: مولوي اشرف علي شاهہ لکيو آهي تہ توجہ ڪو ضروري نہ آهي. مولوي صاحب کي توجہ جي ڪهڙي خبر؟ توجہ اهڙي شيءِ آهي جو سينن کي پاڪ بنائي ٿو. گناهن جي ڪٽ لاهي ٿو. دل جي ڪيفيات مٽائي ٿو. توچہ دانی زبان مرغانی

حضرت امام رباني رحمت الله عليہ صاحبِ قبر کي بہ توجہ ڏيئي باڪمال ڪندا هئا.

حضرت قريشي صاحب رحمت الله عليہ جو مريد مولوي خدا بخش فوت ٿي ويو تہ پاڻ ان جي قبر تي ان کي توجہ ڏنائون. فرمايائون توجہ سبب مولوي صاحب کي عجيب اسرار منڪشف ٿيا. مغلقات ڪليا معاني ظاهر ٿيا. ڪو اهل هجي تہ هلي ڏسي تہ ان سان ڇا مهرباني ٿي آهي. رحمت الله فقير تي بہ وفات ڪان پوءِ ان جي قبر تي توجہ ڪري ان کي ڪمال درجي تي پهچايائون.

ٽيويهين حڪايت:

ڪيفياتِ جذب ومحبت

خليفي عبدالرحمان وڳڻ جي لکيل ملفوظات ۾ آهي تہ دربار رحمتپور شريف ۾ : 8 رجب سنہ 1380 هہ جو صبح هيو مراقبو ٿيو. فقيرن مٿان جذبي جي ڪيفيت طاري ٿي. سيد نصير الدين شاهہ جذبي جي حالت ۾ بار بار هي بيت ٿي پڙهيا ۽ زارو زار رنو ٿي.

قسم ٿئي خدا جو هلي آهلي آ، چوٽڪاري جي ٻي نہ ڳلي آ

پوءِ مراقبي بعد ٻين فقيرن بہ غزل پڙهڻ شروع ڪيا. سيني تي جذبي جي حالت طاري ٿي. ڪو بہ جذبي کان خالي نہ هيو. ڪنهن ڪپڙا پئي ڦاڙيا. ڪو سندن قدمن تي ڪِري پيو. آخر سيني عرض ڪيو اسان خاص اوهان جي رضا لاءِ هتي گڏ ٿي وينا آهيون. هاڻي اسان لاءِ دعا گهرو اسان کي ڪجهہ نہ گهرجي صرف اوهان جي رضا گهرجي. پوءِ پاڻ سيني لاءِ دعا گهري دولتخاني طرف روانا ٿي ويا. ﴿ملفوظات غفاريہ ص: 84_85﴾

چوويهين حڪايت:

قندهاري ڏينيو

سندم والد ڪريم رحمة الله عليه بيان فرمايو تہ هڪ ڏينهن حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ کي هڪ ماڻهو عرض ڪيو منهنجي ڪاوڙ ڪونہ ٿي مري ان جو ڪو علاج ٻڌايو. پاڻ سندن سامهون ويٺل فقيرن ڏانهن اشارو ڪري فرمايائون هي جيڪي منهنجي اڳيان ويٺا اٿئي انهن جي ڪاوڙ ڪونہ مُئي آهي. ڪنهن کي ڇهنڊڙي هٽي پوءِ پڇڻ واري ڪجاڻءِ جي پهچي ويئي تہ ڇيري ڇڏيندئي. پوءِ فرمايائون ڪاوڙ لاهڻ لاءِ درود پڙهندا ڪيو.

پنجويهين حڪايت:

مرشد جو جلوو

حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ پنهنجو هڪ واقعو بيان فرمائيندا هئا تہ هڪ ڀيري حضرت قريشي صاحب جن پتي ڳوٺ کان روانا ٿيا ۽ ست ڪوهہ ڪري راجن پور پهتا. جتي حضرت خليفہ محمد بخش صاحب جو مريد محمد ڪبير ڪمپائونڊر واهہ جي پل تي سندن انتظار ۾ ويٺو هيو. ان حضرت صاحب جن کي گُلن جا هار پهرايا ۽ مٿن گلن جي ورڪا ڪئي. ساڳئي وقت هڪ مولودي، جيڪو حضرت جن سان گڏ هيو تنهن هڪ غزل سُر سان پڙهڻ شروع ڪيو.

رانجھا جوگی امان ویس وٹا کے آیا ❋ ہیر نگ رنگپور اندر دھوم مچا کے آیا

پاڻ فرمايائون: ان وقت هن عاجز مٿان اهڙي حالت طاري ٿي ڏسان پيو تہ حضرت صاحب جن جي منهن مبارڪ تي نوراني تجليون وسي رهيون آهن. آءٌ مستي ۽ مدهوشيءَ جي حالت ۾ حضرت صاحب جن جي چوڌاري ڦرڻ لڳس. ان وقت بيخودي جي عالم ۾ منهنجي واتان اهڙا الفاظ پئي نڪتا جيڪي بظاهر شريعت جي خلاف هئا. خليفي صاحب جيتوڻيڪ سڄي عمر عشق مستيءَ ۾ گذاري هئي. پر ان وقت مٿس سڪون طاري هيو. مون کي چيائين تہ شريعت پاڪ نهايت نازڪ آهي. هر حال ۾ ان جو لحاظ رکڻ ضروري آهي.

ڇويهين حڪايت:

امام رباني مجدد الف ثاني ۽ داتا گنج بخش جي حضور ۾

فرمايائون: جڏهن حضرت پير قريشي صاحب رحمة الله عليه جن حضرت امام رباني مجدد الف ثاني جي مزار مبارڪ تي آيا وڏي عزت ۽ احترام نياز ۽ عقيدتمندي سان پيش آيا. ڪافي دير تائين مجدد پاڪ جي مزار تي مراقب رهيا. سرهند کان واپسي ۾ پاڻ لاهور پهتا. جڏهن حضرت داتا گنج بخش علي هجويري جي دربار تي پهتا . جماعت وضو ڪري مسجد شريف ۾ پهتي. پاڻ مزار مبارڪ تي مراقبي ۾ ويٺا. ڪافي دير کان پوءِ واپس موٽي آيا. جماعت تہ اڳي ئي سندن جي انتظار ۾ هئي، بس اچڻ شرط نماز پڙهايائون. پوءِ فرمايائون تہ اسان جڏهن حضرت داتا گنج بخش رحمة الله عليه جي مزار مبارڪ تي مراقبو ڪيو تہ پاڻ پنهنجي ابتدا جو احوال ٻڌائي، اجا ٿوري نصيحت مس ڪيائون تہ فرمايائون هن وقت ٽپهريءَ جو وقت تنگ ٿيندو پيو وڃي ۽ جماعت بہ اوهان جي انتظار ۾ آهي. تنهنڪري اوهان کي اجازت آهي. اوهان کي جيڪا نصيحت حضرت مجدد منور الف ثاني رحمة الله عليه سرهند شريف ۾ ڪئي هئي، منهنجي نصيحت بہ اهائي آهي. پوءِ پاڻ فرمايائون ڪاٿي رهي سرهند تہ ڪاٿي رهي لاهور ڏسو الله جا دوست ڪيئن هڪ ٻئي جي احوال کان آگاهہ آهن.

فرمایا : "حضرت مجدد منور الف ثانی رحمة الله عليه کے مزار پر مراقبہ کیا تو آپ نے بہت نصیحت فرمائی۔ جب لاہور حضرت داتا گنج بخش رحمة الله عليه کے مزار پر مراقبہ کیا تو آپ نے فرمایا میں وہی نصیحت کرتا ہوں جو آپ کو حضرت مجدد صاحب نے کی تھی۔"

ستاويهين حڪايت:

قنڌاري جو قبو

فرمايائون: پير قريشي رحمت الله عليہ سرهند شريف ۾ هڪ مقبري کان گذريا. پاڻ ڪنهن بزرگ جو مقبرو سمجهي اوڏانهن وڌيا ڪنهن چيو تہ اهو تہ قنڌار جي ڪنهن بادشاهہ جو مقبرو آهي. پاڻ اڳتي وڌيا تہ خليفي مولانا حافظ ڪريم بخش رحمة الله عليه عرض ڪيو تہ سائين! ظاهر ۾ تہ ملڪ جو بادشاهہ هيو پر حضرت امام رباني مجدد الف ثاني رحمة الله عليه جو عاشق صادق مريد هيو. ساري زندگي پير جي عشق ۾ پوري ڪيائين. مرڻ مهل بہ وصيت ڪيائين تہ سندس لاش بہ سندس مرشد جي پياري سهڻي شهر سرهند ۾ دفنايو وڃي. پاڻ ان جي

اهڙي سک ۾ صداقت جو ٻڌي واپس وريا ۽ مزار تي اچي سلام ڪيائون قل پڙهي دعا گهريائون.

اناويهين حڪايت:

خواجہ اجمير جي دعوت

فرمايائون: حضرت پير قريشي رحمت الله عليہ ڪي روحاني طرح حضرت خواجہ معين الدين چشتي رحمت الله عليہ ساري جماعت سميت ساليانہ عرس شريف جي دعوت ڏني. پاڻ سفر جي تياري ڪيائون. جماعت بہ ڪافي انداز ۾ اسٽيشن تي موجود هئي. ڪين خيال ٿيو تہ هيتري گهڻي جماعت گڏ ٿي آهي، سي بہ اڪثر غريب آهن. ٽڪيٽ جو بہ انهن وٽ انتظام ناهي. پاڻ اسٽيشن کان ٿورو پرسان هڪ واريءَ جي دڙي تي وڃي ويٺا. ان وقت حضرت صاحب جن سان آءٌ ۽ مولوي نذير احمد صاحب گڏ هئاسين. ٿوري وقت ۾ حضرت صاحب جن تي سُڪر جي حالت طاري ٿي. مٿن اها حالت اڪثر تڏهن ٿيندي هئي جڏهن ڪين ڪو حال ٿيندو هيو. پوءِ پاڻ فرمايائون: تہ حضرت خواجہ معين الدين جن اسان وٽ آيا هئا ۽ فرمايائون تہ اوهان سموري جماعت سميت اچو اوهان ڪي ڪنهن بہ قسم جي تڪليف نہ ٿيندي. اسان اوهان سان گڏ آهيون. ڪو بہ فڪر نہ ڪيو. ان حال اندر هيءُ بہ ڏٺوسين تہ هڪ گهوڙي آهي جنهن جي مٿان سڄي جماعت ماڪوڙن وانگر سوار ٿي آهي ۽ اها گهوڙي هوا وانگر تيز رواني ٿي آهي ۽ خيريت سان منزلِ مقصود تي پهتي آهي. انهيءَ مان بہ معلوم ڪيوسين تہ جماعت ڪي ڪا بہ تڪليف ڪانہ پهچندي. پوءِ پاڻ ۽ هڪ ٻن خليفن اجمير تائين جي ٽڪيٽ ورتي باقي ٻي سڀ جماعت آني ٻہ آني واري ٽڪيٽ وٺي گاڏي ۾ سوار ٿي.[1] ان وقت پاڻ مون ڏانهن نهاري فرمايائون تہ حضرت خواجہ معين الدين اوهان کي خاص دعوت ڏني آهي ۽ اچڻ لاءِ تاڪيد فرمايو آهي.

وايں غلام سگِ آستاں را فرمودہ کہ در مدحت حضرت شیخ معین الدین غزل تصنیف کن و بوقت حضور درگاہ شریف بخواں، چنیں کردہ شد۔

[1] ياد رهي تہ ان وقت هندستان ۾ حڪومتِ ڪفار هئي ۽ هن وقت پاڪستان هڪ اسلامي ملڪ آهي.

۽ پاڻ هن غلام سگِ آستان کي فرمايائون تہ حضرت خواجہ معين الدين ﷫ جي تعريف ۾ غزل ٿاهي هلو سندن درگاهہ شريف تي پڙهجو. پوءِ هن عاجز ائين ڪيو.

پورو ڏينهن ۽ رات گاڏيءَ ۾ گذريو. ٻئي ڏينهن پيهري نماز جالندهر استيشن تي جماعت ڪري پڙهي سين. جنهن وقت اجمير جي استيشن تي لٿاسين تہ مخلوق تمام گهڻي هئي. حضرت صاحب جن فرمايو تہ ٻہ چٽا هڪ ٻئي سان هٿ ملائي هلن.

حضرت صاحب جن سرودن جو ٿورڙو آواز بہ پسند نہ ڪندا هئا پر حضرت خواجہ معين الدين ﷫ جي درگاهہ تي سندن طريقہ چشتيہ جو لحاظ رکندي پاڻ سماع جي مجلس ۾ شامل ٿيا ۽ جماعت کي بہ ٻڌڻ جي اجازت فرمايائون ۽ ساڳئي وقت قوالن کي پئسا بہ ڏنائون.

ودرگاه شریف حضرت خواجہ معین الدین اجمیری بسبب اتباع شیخ سرود بشنیدند وحکم شنیدن دادند وقوال رافلوس نیز بدادند

پاڻ فرمايائون تہ حضرت صاحب جن درگاهہ شريف جي خادمن کان گلن جي پٽين جو تبرڪ ورتو ۽ انهن کي نذرانہ طور پئسا ڏيڻ فرمايائون.

واز خادمان خانقاه حضرت معین الدین اجمیری ﷫ تبرک برگ گلہا بگرفتند ونقد نذر گذارند

اٺٽيهين حڪايت:

دهليءَ جو سفر

فرمايائون: حضرت قريشي رحمت الله عليہ جڏهن دهليءَ پهتا تہ حضرت خواجہ نور محمد بدايوني ﷫ جي مزار مبارڪ تي حاضري ڏنائون. سندن ارادو هيو تہ هتي ختم شريف بخشي رات هلي حضرت خواجہ نظام الدين دهلوي ﷫ جي روضي تي رهجي. بس ايتري ۾ حضرت خواجہ نور محمد ﷫ جن فرمايو تہ اسين مسڪين آهيون. تنهنڪري اسان وٽ رات نہ ٿا رهو. بس انهن لفظن ايڏو تہ اثر ڪيو جو پاڻ وڃڻ وارو خيال ئي لاهي ڇڏيائون ۽ رات اتي ئي رهي پيا. پير مٺا سائين ﷫ فرمايو تہ جيڪا مهرباني ۽ فيض برڪات جي پالوٺ، پيران ڪِبار جي طرفان، هن رات ۾ ٿي، اهڙي زندگيءَ ۾ نہ ٿي. پاڻ جيترو وقت

مزار وٽ رهيا فقراء کي سارو وقت خمار ۾ جذب طاري رهيو. ايڏو تہ مخمور رهيا جو بک ۽ اڃ جو نالو نشان ئي نہ رهيو. خود حضرت قريشي صاحب بہ عالمِ استغراق ۾ محو رهيا. جڏهن پاڻ خواجہ صاحب کان وڃڻ جي اجازت طلب فرمائي تہ خواجہ صاحب فرمايو تہ اجا بہ اسان جي باطني توجهہ جي دعوت باقي آهي. اجا ڪجهہ وقت ترسو. (ملفوظات غفاريہ)

ٽيهين حڪايت:

حقيقي بادشاهي

پاڻ فرمايائون: صبح جي وقت دهليءَ پهتاسين. ڇا ڏسون تہ مغل بادشاهہ همايون جي مقبري مان رڳو هڪ ماڻهو ٻاهر نڪتو جيڪو صفائيءَ جي خيال کان اندر ويو هيو پر ٻئي پاسي حضرت خواجہ نظام الدين ﷫ جي روضي مان ماڻهو ڪِولين وانگر اچي وڃي رهيا هئا. اها حالت ڏسي حضرت صاحب جن فرمايو سبحان الله! ڏسو! جن پنهنجي الله سان عشق لاتو، پنهنجي رب کي راضي ڪيو، وصال کان پوءِ بہ انهن جي درن تي مخلوق سلامي آهي. ماڻهن جي دلين ۾ انهن جي محبت آهي. حقيقت ۾ بادشاهي الله پنهنجي ٻانهن کي عطا ڪئي آهي.

ايڪٽيهين حڪايت:

دل ڪٿي آهي ؟

فرمايائون : سکر جي شهر ۾ حضرت پير قريشي صاحب رحمت الله عليہ فضل الدين دڪاندار جي دعوت ۾ هئا. فجر کان فارغ ٿي وينا هئا. هڪ شخص کي فرمايائون تنهنجو نالو ڇا آهي؟ ان چيو تہ مراد علي. پاڻ فرمايائون تہ هيڏي قريب ٿيءُ تہ توکي ذڪر سمجهايون. پوءِ پاڻ ان کي چيائون تہ ٻڌاءِ تہ تنهنجي دل ڪٿي آهي؟ ان پنهنجي ڇاتيءَ تي هٿ رکيو. پوءِ پاڻ ان کي چيائون تنهنجو ڪن ڪٿي آهي؟ ان هٿ رکيو. فرمايائون تہ تنهنجو جو نڪ ڪٿي آهي؟ ان نڪ تي هٿ رکيو. فرمايائون تہ تون تہ بدن جي ساري عضون کان واقف آهين مگر اڄ تائين دل جو پتو نہ رکيو اٿئي. فرمايائون ڇا دل بيڪار آهي؟ انهي کان ڪو ڪم ئي نہ ورتو اٿئي. پوءِ پاڻ ان جي قلب تي آڱر مبارڪ رکي ذڪر سمجهايائون. فرمايائون تہ دل زنده ٿي ويندي تہ قبر ۾ بہ زنده رهندي.

ٻتيهين حڪايت:

روهڙيءَ جا رنگين ماڻهو

جڏهن اچا پير مٺا سائين پنجاب ۾ هئا تہ اڪثر روهڙي ايندا هئا. تمام گهڻا ماڻهو طريقي ۾ داخل ٿيا. انهن مان اڪثريت واپارين ۽ ملازم طبقي جي هئي. اهي ڏاڍا نيڪ ٿي ويا، پنج وقت نماز سان گڏ تهجد گذار ۽ ڏاڙهي وارا ٿي ويا.

پر اهي جذبي کان ڏاڍو ڊڄندا هئا. چوندا هئا تہ سائين اسين دڪاندار آهيون ۽ رهڻ جون جايون بہ مٽي آهن. دڪانن تي جذبو ٿئي ٿو تہ ڪپڙا خراب ٿي پون ٿا. پٽڪو لٿو تہ بي عزتي ٿي پوي ٿي ۽ مٽان جاين تان ڪِرون تہ ڏڪ لڳن ٿا. جيئن اهي جذبي کان ڊڄن ۽ ٿهن، تيئن جيڪو ذڪر پڇي تنهن کي جذبو ٿي پوي.

مراقبي ۾ بہ ٻانهون ٻڌندا هئا، جذبو نہ ٿئي. هڪ طرف هيءَ حالت، ٻئي طرف وري دنيا جي ترقيءَ لاءِ دعائون گهرائيندا هئا تہ دنيا گهڻي ٿئي. پوءِ هڪ ڀيري حضرت قريشي صاحب رحمة الله عليه روهڙيءَ ۾ تشريف فرما ٿيا تہ جماعت جو حال احوال پڇيائون. پير مٺا سائين سمورو احوال عرض ڪيو، جنهن تي پاڻ رنج ٿي فرمايائون تہ اهڙن بي قدرن وٽ نہ وڃو. هي دنيا جا طالب آهن، فائدو نہ وٺندا. ها، جتي ڏسو تہ جماعت هن نعمت جو قدر ڪري ٿي، اتي پيلي رهو. اهو ڏينهن اهو ڏهاڙو، پاڻ وري روهڙيءَ نہ ويا. جڏهن بہ سندن روهڙي کان گذر ٿيندو هيو ۽ انهن کي سندن آمد جو پتو پوندو هيو تہ اهي اڳي ئي اسٽيشن تي اچي ويهندا هئا گهڻو ئي روئندا پٽيندا هئا، پر پاڻ وري انهن وٽ نہ ويا.

ٽيٽيهين حڪايت:

اتباع سنت

فرمايائون: هن طريقهءِ عاليہ نقشبنديہ مجدديہ ۾ ترقي ۽ باطني اصلاح جو دارومدار سنت عاليہ جي اتباع ۾ آهي. حضرت امام رباني مجدد الف ثاني رحمة الله عليه هن طريقي عاليہ جو پيران پير آهي. مڪتوبات شريف ۾ لکن ٿا تہ طريقہ نقشبنديہ عين صحابہ ڪرام وارو طريقو آهي جنهن ۾ چلہ ڪشي ۽ ٻين رياضتن کان وڌيڪ شريعت مقدس جي اتباع کي ترجيح ڏني ويئي آهي. پاڻ بہ شريعت پاڪ تي عمل ڪندا هئا ۽ جماعت کي بہ تاڪيد فرمائيندا هئا.

پاڻ انگريزن جي لباس کان سخت نفرت ڪندا هئا . حتيٰ ڪہ قميص ڪي ڪالر وجهڻ ڪان بہ منع فرمائيندا هئا.

چوٿيهين حڪايت:

تواضع ۽ انڪساري

فرمايائون: حضرت امام رباني مجدد الف ثاني رحمة الله عليه فرمايو آهي تہ :

هر کہ خود را از سگ بهتر بداند از سگ بد ترست

جيڪو شخص پاڻ کي ڪتي کان ڀلو ٿو سمجهي، اهو حقيقت ۾ ڪتي کان بہ بچڙو آهي.

فرمايائون: خواجہ بهاؤالدين نقشبند بخاري رحمة الله عليه جيڪو هن طريقۂ عاليہ جو پيران پير آهي اهو ڪسر نفسي ڪندي فرمائيندو هيو تہ: "منهنجا گناهہ ايترا تہ گهڻا آهن جو جيڪڏهن ڪنهن مانيءَ جي ٽڪر تي لکي، اها ماني ٻارهن مهينن جي بڪايل ڪتي جي اڳيان رکجي تہ اهو بہ منهنجا گناهہ ڏسي مانيءَ جو ٽڪر نہ کائيندو."

پير مٺا سائين پاڻ هي بيت پڙهندا هئا :

*ازاں بر ملائک شرف داشتند * کہ خود را ز سگ بد پنداشتند*

الله جا اهي ٻانها بہ آهن جن جو شان شوڪت ملائڪن کان بہ مٿاهون آهي پر اهي پاڻ کي ڪتي کان بہ گهٽ سمجهندا آهن.

پنجتيهين حڪايت:

پرين جي پيزارن تان قافلو قربان

فرمايائون: مريد کي جو ڪجهہ ملي ٿو سو مرشد جي محبت ۾ ملي ٿو. محبت قرباني سيکاري ٿي.

حضرت امير خسرو بادشاهہ جو وزير بہ هيو تہ حضرت خواجہ نظام الدين دهلوي رحمة الله عليه جو خليفو بہ هيو. هڪ ڀيري هڪ وڏو واپاري قافلو سامان سان پرائي واپس پئي آيو تہ واٽ تي هڪ پينو فقير مليس. امير پڇيس تہ فقير ڪر خبر ڪٿان پيو اچين؟ چيائين تہ دهلي کان. فرمايائين دهلي ۾ تہ منهنجا مرشد رهندا آهن، انهن جي ڪا خبر ڪر.

فقير چيو مان وٽن خيرات لاءِ ويو هيس. پاڻ پنهنجي پُراڻي جتي مون کي عنايت ڪيائون. سا کڻيوو پيو وڃان. امير خسرو فرمايس فقير ان جتي جي مونکي زيارت

ڪرائيندين. فقير جتي ڪيڏي ، ڏسڻ سان ڪيس وجد وٺي ويو. جڏهن هوش ۾ آيو ته فقير کي چيائين ته سودو ڪندين؟ هيءُ سامان سميت سڄو قافلو تون ڪڻ اها نعلين مبارڪ مون کي ڏي. پوءِ فقير کان وٺي، چمي اکين تي رکي، ريشمي رومال ۾ ويڙهي پنهنجي هٿ ۾ ڪيائين ۽ قافلي جي مهار فقير کي ڏنائين.

جڏهن اها خبر حضرت خواجه نظام الدين رحمة الله عليه کي پيئي ته پاڻ ڪيس فرمايائون:

خسرو بسيار ارزاں خريدی — هيءُ سودو تو کي ڏاڍو سستو پلئهِ پيو آهي.

ڇٽيهين حڪايت:

پريان سندي پار جي مٺي مٺائي

فرمايائون: حضرت سيد جلال بخاري رحمت الله عليه رحمة الله عليه بخارا ڇڏي اچي ملتان ۾ حضرت غوث بهاؤ الحق ملتاني رحمت الله عليه رحمة الله عليه جي خدمت ۾ رهيو. ملتان جي گرمي ته مشهور آهي. حضرت سيد جلال بخاري رحمة الله عليه گهڻي گرميءَ سبب پهرياڻ جي دامن سان پاڻ کي هوا هڻي رهيا هئا ته اوچتو حضرت غوث بهاؤ الحق رحمة الله عليه جي نظر پئجي ويئي. پاڻ فرمايائون ته :

سيد جلال گرمیِ ملتان خوب است يا سردیِ بخارا؟

اي سيد جلال ! ملتان جي گرمي ڀلي يا بخارا جي سردي؟

حضرت سيد جلال رحمة الله عليه عرض ڪيو ته :

سردیِ بخارا را بر گرمیِ ملتان صد بار قربان می کنم۔

سائين ملتان جي گرميءَ مٿان بخارا جي سرديءَ کي سؤ ڀيرا قربان ڪيان.

ستٽيهين حڪايت:

محبت ڇيز مهانگي

فرمايائون ته فقيرو! قُمري نالي هڪ پکي آهي جيڪو سرؤ جي وڻ تي عاشق هوندو آهي هڪ ڏينهن شڪاريءَ ڪيس پڪڙي ڪُهڻ جو ارادو ڪيو. تڏهن قمريءَ روئي شڪاريءَ کي چيو ته اي منهنجا مالڪ، منهنجا آقا، تو کي اجازت آهي مون کي ڀلي کهي کاءُ پر منهنجو هڪ عرض آهي ته خدارا! جڏهن مون کي ڪُهي ڪباب ڪرين ته مون کي سرؤ

جي ڪاٽيءَ ۾ سيخ ڪجانءِ تہ جيئن مرڻ مهل بہ پنهنجي محبوب کان جدا نہ ٿيان. پوءِ پاڻ هيءُ بيت پڙهيائون.

قمری بزیر کارد، صیاد گفت مُرد * در شاخ سروُسازی، سیخ کباب ما

انتيهين حڪايت:

ديدارِ مرشد

فرمايائون: حضرت حافظ محمد صديق ڀرچونڊي وارارحمت الله عليہ ﷺ هڪ خليفي کي سمجهائڻ پيا. سندن عصا مبارڪ کي هيٺان تيز ڇهنب واري ڪُنڊري هئي. ان کي سامهون ڪوڙي ان تي ٽيڪ ڪيون بيٺا هئا. وري تڪجي پون تہ لٺ کي ڇڪي ڪڍي وري ڪوڙن پيا. خليفي جي نگاهہ سائينجن جي چهري ۾ هئي. سائينجن جيئن ڪنڊري ڪڍي وري ڪوڙي تہ خليفي صاحب جي پير ۾ چپي پئي. بزرگ زور ڏيون بيٺا رهيا. ٻئي طرف خليفي صاحب محبت جي مستيءَ ۾ بي فڪر ٿيو بيٺو رهيو. جڏهن عادتاً بزرگن عصا جو مٿي ڪنئي تہ زور ڏيارڻ ۽ وچڙڻ لڳي، جان ڪٽي نهاري تہ اها ڪُنڊري خليفي جي پير جي پنيءَ کان لنگهي پار هلي ويئي آهي. بزرگن پڇيس تہ فقير ايذاءُ تہ ڪونہ آيو، ٻڌايئي بہ ڪونہ. چيائين تہ سائين ! اوهان بہ موجود هجو ۽ ايذاءُ بہ اچي. ائين ڪيئن ٿي سگهي ٿو. هي محبت هئي ۽ پنهنجي مرشد جي ديدار جي محويت هئي.

اٺيتاليهين حڪايت:

مرڻ بعد بہ دل هلندي رهي

فقير شاهنواز بلوچ ڪيرٿر جو زميندار هيو. فقط هڪ ڀيرو حضرت پير مٺا سائين محبوب رحمت الله عليہ جي دربار ۾ حاضر ٿي ذڪر حاصل ڪيو هئائين. پاڻ ڪيس ذڪر قلبي جي تلقين فرمايائون. ڪجهہ عرصي کان پوءِ اهو فوت ٿي ويو. مرڻ کان پوءِ بہ سندس قلب هلندو رهيو. ايتري قدر جو سندس ڪفن بہ هلي رهيو هيو. آس پاس جا ماڻهو پنڌ ڪري فقير جو قلب ڏسڻ آيا ۽ حيران ٿي ويا. سندس سؤٽ عاشق علي اها ڪرامت ڏسڻ کان پوءِ درگاهہ شريف تي آيو ۽ ڏاڍي اعتقاد ۽ محبت سان ذڪر پڇيائين ۽ ٻڌايائين تہ مرحوم شاهنواز کي جڏهن ساميءَ اندر رکيو ويو تہ بہ سندس قلب زور سان هلي رهيو هيو.

اها پير مٺا سائين ڪريم جي نگاهہ هئي جو پاڻ جنهن تي نظر ڪندا هئا ان جي دل الله جي ذڪر ۾ جاري ٿي ويندي هئي. اهڙي جاري ٿيندي هئي جو مرڻ بعد بہ الله الله ڪندي هئي. الهداد فقير ويٺل شهر لاڙڪاڻہ ريل گاڏين ۾ سرمون وڪڻندو هيو. جڏهن اهو وفات ڪري ويو تہ سندس قلب ظاهر ظهور هلي رهيو هيو. وصيت موجب ان فقير جي جنازي نماز پڙهڻ لاءِ ڪيس درگاهہ شريف تي آندو ويو. سندس جنازي سان گڏ سندس عزيز قريب ۽ پاڙي وارا بہ آيا هئا ۽ انهن سان گڏ هڪ مولوي صاحب بہ هيو. فقير جي لاش سان گڏ ڊاڪٽرن وارو اوزار (Statuscope) بہ کڻي آيا هئا. جنهن جي ذريعي قلب مان چٽو آواز الله الله جو ٻڌڻ ۾ اچي رهيو هيو.

چاليهين حڪايت:

وفات بعد الله الله ڪرڻ

تعلقہ ڪنڊيارو شهر خانواهڻ جي ڀرسان عباس ڪوندر جو ڳوٺ آهي. حضرت صاحب جن جي تبليغ ۽ ڪوشش سان سڄو ڳوٺ سڌري نيڪوڪار بنجي پيو. پاڻ هن ڳوٺ جو نالو "ثواب پور" رکيائون. هن ڳوٺ ۾ پيرل نالي هڪ فقير فوت ٿي ويو. آسپاس ڪان سندس عزيز قريب منهن ڏسڻ لاءِ اچڻ لڳا. جڏهن ڪٿ جي ويجهو آيا تہ الله الله جا بلند آواز نعرا هنيائون. اوچتو ئي اوچتو پيرل فقير جي لاش ۾ چرپر ٿي. چيلهہ جيترو ڪٿ تان مٿي ٿي چوڻ لڳو الله الله الله پوءِ چوڻ لڳو تہ ياد رکو! الله وارا ڪڏهن بہ نہ مرندا آهن. ائين چئي الله الله ڪندي وري سمهي پيو. اهڙيءَ طرح ٽي ڀيرا ائين چيلهہ جيترو مٿي ٿيو اهي ساڳيا لفظ چئي، پڇاڙيءَ ۾ الله الله ڪري هميشہ لاءِ خاموش ٿي ويو.

ان واقعي جا چشمديد شاهد اڄ بہ موجود آهن.

ايڪيتاليهين حڪايت:

يتيم جي مال مان خيرات

هڪ ڏينهن خليفي امير الدين مگسي عرض ڪيو تہ اسان جي ڳوٺ ۾ يتيم جي مال مان خيرات ڪئي وئي ان جي کائڻ وارن ۾ ڪجهہ فقير بہ شريڪ هئا. پاڻ فرمايائون يتيم جي مال مان خيرات جائز نہ آهي. جن کاڌي آهي اهي اوتري رقم جمع ڪري يتيم حوالي ڪن. اڳتي لاءِ اهڙو ڪم نہ ڪن. پوءِ فرمايائون: حلال کي حرام سمجهڻ يا حرام کي حلال سمجهڻ ڪفر آهي.

پائيتاليهين حڪايت:

پير قريشي حضرت مخدوم بلال جي دربار ۾

پير مٺا سائين ملفوظات شريف ۾ لکيو آهي تہ:

حضرت پير قريشي رحمت الله عليہ سکر کان ريل ۾ چڙهي دادو تشريف فرما ٿيا. رات دادو ۾ رهيا. گهڻي مخلوق ڪانئن فيضياب ٿي. صبح جو سوير سيد جيوڻ شاهہ کين دادو کان موٽر تي سوار ڪري حضرت مخدوم بلال رحمت الله عليہ جي خانقاهہ تي پهچايو. ان ڏينهن درگاه عاليہ تي شايد مهيني جي پهرئين جمعي جو ڪو ميلو هيو. جيوڻ شاهہ درگاه شريف تي تقرير ڪندي گهڻو ڪجهہ بيان ڪيو. چيائين تہ اسان وٽ سنڌ ۾ پنجاب کان هڪ ولي الله تشريف فرما ٿيو آهي جنهن جي توجہ سان مرده دليون زنده ٿين ٿيون. پوءِ تہ مخلوق حضرت صاحب جي ديدار لاءِ بي قرار ٿيڻ لڳي. پير قريشي صاحب ماڻهن کي ذڪر سمجهايو ۽ بيعت بہ فرمايائون. پوءِ پاڻ مخدوم بلال جي مزار شريف تي مراقبو ڪيائون. مراقبي کان پوءِ فرمايائون تہ :

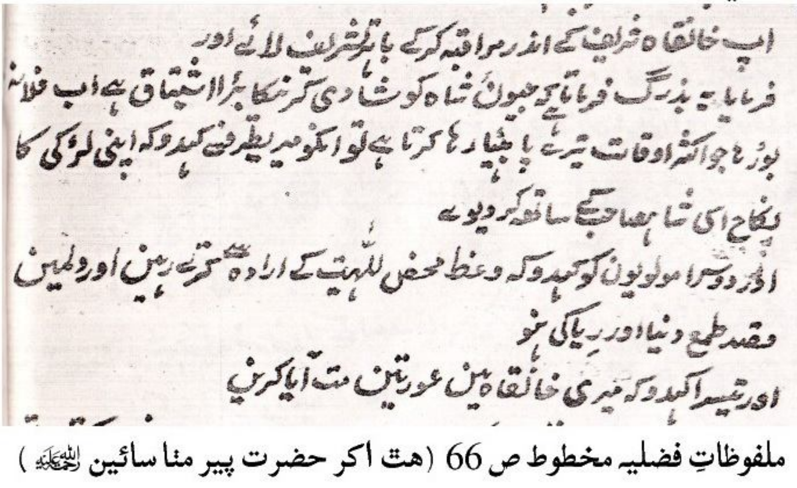

آپ خانقاہ شریف کے اندر مراقبہ کرکے باہر تشریف لائے اور
فرمایا یہ بزرگ فرماتے ہیں کہ جیون شاہ کو شادی کرنے کا بڑا اشتیاق ہے اب فلانہ
بوڑھا جو اکثر اوقات تیرے پاس بیٹھا رہا کرتا ہے تو اسکو میری طرف سے کہدو کہ اپنی لڑکی کا
نکاح اسی شاہ صاحب کے ساتھ کردیوے
اور دوسرا مولویوں کو کہدو کہ وعظ محض للّٰہیت کے ارادہ سے کرتے رہیں اور دل میں
مقصد طمع دنیا اور ریا کی نہو
اور تیسرا کہدو کہ میری خانقاہ میں عورتیں مت آیا کریں

ملفوظاتِ فضليہ مخطوط ص 66 (هٿ اکر حضرت پير مٺا سائين رحمة الله عليه)

پاڻ خانقاهہ مان اندران مراقبو ڪري ٻاهر نڪتا تہ فرمايائون تہ هي بزرگ فرمائي ٿو تہ:

1. جيوڻ شاهہ کي شاديءَ جو گهڻو شوق آهي، فلاڻو ڪراڙو جيڪو اڪثر تو وٽ ويهندو آهي ان کي منهنجي پاران چئو تہ پنهنجي نياڻي جو نڪاح ان شاهہ صاحب سان ڪري.

2. مولوين کي چئو تہ وعظ فقط الله جي رضا خاطر ڪن، دل ۾ مقصد دنيا جي لالچ يا ڏيکاءَ جو نہ رکن.

3. چئونِ تہ منهنجي درگاهہ ۾ عورتون نہ اچن.

حضرت پير قريشي ڪريم رحمت الله عليہ فجر نماز دربار مخدوم صاحب تي ادا ڪئي پوءِ پاڻ ڦُلجي اسٽيشن تي آيا اتان شڪارپور روانا ٿيا. رستي ۾ مولوي سليم الله صاحب کي فرمايائون تہ حضرت مخدوم صاحب اسان کي مراقبي ۾ ارشاد فرمايو تہ:

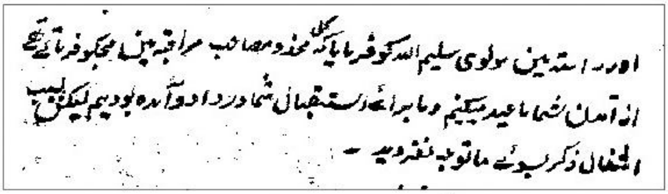
اور در استیشن مولوی سلیم الله کو فرمایا کہ مخدوم صاحب مراقبہ میں مجکو فرماتے تھے
از آمدن شما عید میکنیم وما برائے استقبال شما در دادو آمده بودیم لیکن بسبب
اشتغال ذکر بسوئے ما توجہ نفرودید

از آمدن شما عید میکنیم وما برائے استقبال شما در دادو آمده بودیم لیکن بسبب اشتغال ذکر بسوئے ما توجہ نہ فرودید

(ملفوظات ص ٦٧)

يعني توهان جي اچڻ تي اسان عيد جهڙي خوشي ملهائي ۽ اسان توهان جي استقبال لاءِ دادو ۾ آيا هئا سين. مگر توهان ذڪر ۾ مشغول هجڻ سبب اسان جي طرف توجهہ نہ ڪيو.

ٽيئيتاليهين حڪايت:

ڪيس مان آزادي

هڪ ماڇو نامي گرامي چور هيو. ڏوڪري جي مختيار ڪار وٽ ان جو ڪيس هلندڙ هيو. اهو اچي حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جو مريد ٿيو. ذڪر پچيائين. تمام نيڪ صالح بنجي پيو. سونهاري باشرع رکيائين. رات ڏينهن نيڪي ۾ گذرڻ لڳس. جڏهن مختيار ڪار وٽ حاضري تي ويو تہ اهو هن جي ڏاڙهي پٽڪو ڏسي حيرت ۾ اچي ويو. چيائين چور آندو اٿوَ يا ڪو مسجد جو پيش امام وني آيا آهيو. ان چيو سائين مان هيس چور پر پير مٺا سائين جو مريد ٿي آيو آهيان چورين زورين کان توبہ ڪئي اٿم. مختيار ڪار هجي بہ شيعو پر چيائين بيشڪ ان جُوان راڄن کي رنگ لاتا آهن. جي انجو مريد ٿي آيو آهين تہ مان بہ تنهنجو ڪيس خارج ڪيان ٿو. بس صرف انهن کي چوري واپس ڪر.

هڪ مشهور ڌاڙيل هيو حڪومت ان مٿان انعام مقرر ڪيو هيو. سو اچي پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جو مريد ٿيو. ڏاڙهي ڏندڻ پٽڪو ذڪر ۾ مشغول ٿي ويو. حضرت جن ان جو نالو مَٺائي پيو رکيو. هڪ سپاهي کي انجي خبر پئي سو اهو بہ انعام جي لالچ تي اچي درگاهہ تي رهيو. جنهن کان پڇي ڪو ڪو نہ ٻڌائيس. چوتہ پير مٺي ان ڌاڙيل جو ظاهر باطن بہ مَٺائي ڇڏيو تہ ان جو نالو بہ مَٺائي ڇڏيو هيو.

چوئيتاليهين حڪايت:

پيرن چمڻ ڪان منع

هڪ ڀيري حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ هڪ ڪاغذ لکائي مسجد ۾ چسپان ڪرايو تہ اسان سان مصافحو ڀلي ڪيو پر اسان جي پيرن کي نہ چمو.

فرمايائون : هڪ ڀيري حضرت قريشي صاحب رحمت الله عليہ هڪ مولوي صاحب کي فرمايو تہ ماڻهن کي چئو تہ مون سان مصافحو ڀلي ڪن پر پيرن تي چمي نہ ڏين. پيرن تي هٿ بہ نہ رکن. اهو مولوي صاحب ويو ماڻهن ۾ اهو اعلان ڪري موٽي آيو ۽ اچي حضرت صاحب جن جي پيرن تي چمي ڏئي چيائين تہ حسب الفرمان پيغام پهچائي آيو آهيان. باقي هن فقير کي چُمڻ کان روڪيندا نہ ڪيو ڇو جو حديث ۾ پيرن چمڻ جو ثبوت آيل آهي.[1] (1)

پنجيتاليهين حڪايت:

محبت ادب سيکاري ٿي

پير مٺا سائين جن فرمايو: هڪ ڀيري حضرت قريشي صاحب رحمت الله عليہ فرمايو تہ مون عورتن کي ذڪر جي تلقين ڪئي. انهن ۾ هڪ ننڍي نينگري هئي. ذڪر پڇي جو واپس موٽي تہ جيستائين نظر پيس پوئين پير پئي وئي. اسان کي پُٺي نہ ڏنائين ان نينگري تي اسان کي عجب لڳو. پوءِ سوچيوسين تہ محبت ادب سيکاريندي آهي.

ڇائيتاليهين حڪايت: **عجيب نسخو**

هڪ ماڻهو ڄنگهہ جي سور وارو مٺا سائين جن وٽ آيو. فرمايائونس عبدالرحمن کان تعويذ وٺي ٻڌ. پر جي سور وڌي وڃئي تہ بہ تعويذ نہ لاهجانءِ ڀادر ڪٺي سور واري هنڌ تي هوريان هوريان هٽي ڇڏجانءِ مان تعويذ اصل نہ ڇوڙيندس. سور سان ائين ڳالهائجانءِ جيئن ماڻهو سان ڪلام

---

[1] هي سندن احتياط هيو. ڇو تہ اگر جاهلن کي پير چمڻ جي کُلي اجازت ڏني وڃي تہ اهي سجدو ڪرڻ شروع ڪندا. باقي شريعت ۾ پيرن چمڻ جي اجازت آهي. جيئن سنن ابودائود ۾ حضرت زارع رضي الله عنه کان روايت آهي تہ اهو جڏهن وفد عبد القيس ۾ حبيبن ڪريمن جي دربار ۾ آيو تہ رسول الله ﷺ جا هٿ پير چميا هئائين. عن زارع رضي الله عنه وكان في وفد عبد القيس قال : لما قدمنا المدينة ، فجعلنا نتبادر من رواحلنا فنقبل يد رسول الله ﷺ ورجله ، رواه أبو داود

ڪبو آهي. پوءِ اهو ماڻهو ڪجهه ڏينهن بعد ڪين مليو چيائين برابر تعويذ ٻڌڻ سان سور وڌي ويو پوءِ اوهان واري ڳاله تي عمل ڪيم ته ٽئين ڏينهن سور صفا ختم ٿي ويو.

ستيتاليهين حڪايت:

ايصالِ ثواب

پير مٺا سائين محبوب رحمت الله عليه فرمايو ته: هڪ الله جو ولي ڪنهن قبر ڪان لنگهيو ته ان کي عذاب ٿي رهيو هيو. مراقبو ڪيائين ان چيو منهنجي وارثن ۾ هڪ نياڻي آهي ان کي چؤ ته منهنجي پاران خيرات ڪري ته مون تان عذاب معاف ٿئي. پڇيائين ڇا نالو ڪهڙو شهر اٿس؟ سڄو پتو ميت ٻڌايو. ولي الله ان ڳوٺ ۾ ويو برابر اها نياڻي برابر هئي. تڙ تي ڪپڙا ڌوئي رهي هئي. هن وٽي سارو حال ڪيس. مائي جيئن نهر ڪناري ويٺي هئي ته پاڻي جي هڪ لپ پري ڪناري تي اڇلائي چيائين هي بابي جي نالي خيرات ڪيم. ولي سڳوري کي ارمان ٿيو. مائي کي رحم ته نه آيو پر مذاق ڪري ڇڏيائين. پوءِ ولي سڳورو جيئن موٽيو ته ان ساڳي قبر ڪان لنگهيو. ڏسي اهو ميت جنت ۾ نظر آيس. پڇيائينس هي ڪهڙي سبب مهرباني ٿيئي؟ چيائين اوهان جا ٿورا جڏهن اوهان منهنجي نياڻي کي پيغام ڏنو ان پاڻي جي لپ ڪناري تي اڇلائي ته هڪ ڪيڙو پياس سبب تڙپي رهيو هيو. اهو پاڻي ان کي لڳو پوسل ٿي ان جي جان بچي پئي ان ڪري الله ڪريم مون کي بخشي ڇڏيو آهي.

انيتاليهين حڪايت:

وات ويندي نصيحت

فقير مولاداد مڪي واري بيان ڪيو ته هڪ ڀيري حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليه سفر ۾ هئا. پاڻ بگيءَ تي سوار هئا. سامهون هڪ ڄڃ گذري. جنهن ۾ دهل وڄي رهيا هئا ۽ عورتن سهرا پئي ڳايا. جڏهن ڄڃ سامهون آئي ته پاڻ سڃاتائون هڪ فقيرُ هيو جيڪو اڳيان سينگاريو ويٺو هيو. پاڻ بگي روڪي ان کي سڏيائون. فرمايائون تنهنجي شادي آهي؟ چيائين هائو. پاڻ ان گهوٽ کي فرمايائون اسان جو فقير به آهين وري غير شرعي ڪم به ڪرين ٿو پوءِ ساري ڄڃ کي اهڙي عجيب نصيحت ڪيائون جو دهل سهرا، ڳائڻ وڄائڻ بند ٿي ويا. شادي جون باقي رسمون سنت مطابق ادا ڪيائون.

اٺونجاهين حڪايت:

قريشي جا ڪشف

فرمايائون: منهنجي مرشد پير قريشي صاحب رحمت الله عليہ کي تمام گهڻو ڪشف ٿيندو هيو. هڪ ڀيري پاڻ ٿر طرف دعوت تي اسريا. هڪ جاءِ تي آيا وڏو ڪبڙ جو وڻ هجي انجي هيٺان اچي ويٺا. گهڻي دير مراقبو ڪيائون. اٿيا تہ ٿڌا ساهہ ڀريائون. فرمايائون هن ڳوٺ جو ڪو ڪراڙو هجي تہ ان کي اسان وٽ وني اچو. هڪ تمام ڪراڙو آيو. پاڻ ان کان پڇيائون هن وڻ هيٺان ڪو ولي الله تہ نہ ويٺو آهي. چيائين گهڻو عرصو ٿيندو خواجہ غلام فريد هتان لنگهايا هئا. ان وڻ هيٺان مانجهاندو ڪيو هئائون. ان کوهہ مان پاڻي پيتو هئائون. پاڻ ان کوهہ جي ڳِرڻن کي چُميائون فرمايائون سبحان الله اجا تائين اتي نور ۽ رحمت وسي رهي آهي.

وري فرمايائون: اوهان جو وڏيرو وفات ڪري ويو آهي ڇا؟ چيائين هائو. فرمايائون هن مقام وارا سڀ مون وٽ دانهن ڪٽي آيا آهن تہ ان تي اهڙو عذاب ٿي رهيو آهي جو اسان جا سک ڦٽي ويا آهن. پوءِ پاڻ جماعت کان قل پڙهائي انهن لاءِ دعا گهريائون.

فرمايائون: هڪ ڀيري پاڻ چني ڳوٺ اسٽيشن جي مسجد ۾ آيا. مسجد جي ديوار وڏي هئي ٻاهر نظر نہ ٿي پئي. پاڻ فرمايائون ديوار پويان ڪي قبرون آهن ڇا؟ فقير ڏسي آيا. چيائون هائو. فرمايائون انهن ٻنهين کي عذاب ٿي رهيو آهي. انهن دعا لاءِ عرض ڪيو آهي. پاڻ دعا گهريائون. فرمايائون هاڻي انهن تي تخفيف ٿي آهي. انهن ٻنهين جا نالا بہ ٻڌايائون.

پنجاهين حڪايت:

پوري ملڪ ۾ امن ڪرائي ڇڏيان

فرمايائون جيڪي ملڪ ۾ ڌاڙا لڳن ٿا. انهن سڀني جا اڳواڻ وڏيرا آهن. فرمايائون مون کي صرف ٿي ڏينهن بادشاهي ڏين تہ پوري ملڪ ۾ امن امان قائم ڪري ڏيکاريان. پڇيو ويو ڪيئن؟ فرمايائون سڀ وڏيرن کي اندر ڪرايان تہ پاڻهي امن ٿي ويندو.

ايڪونجاهين حڪايت: :

لنگر جو پٽڙو يت بيمارين جو علاج

خليفہ در محمد ڪنبائي بيان ڪيو تہ : مان جواني کان دل جو مريض هيس. دورو پوندو هيم. ويڄن وس ڪيا پر ڪنهن ڦڪي فرق ئي نہ ڏيکاريو. آخر حڪيمن ۽ ڊاڪٽرن کان مايوس ٿي پيس. وري اچي دل ۾ خيال پيو تہ جڏهن رب تعاليٰ قرآن ۾ فرمايو آهي تہ : مون کان سواءِ ڪو بہ بيماري نہ ٿو لاهي سگهي تہ پوءِ هي حڪيم ۽ ڊاڪٽر ڇالاءِ؟ علاج خود هڪ شرڪ آهي. پوءِ هڪ رات خواب ۾ هڪ رنگين شيشن ۽ دوائن سان ڀريل تمام وڏي اسپتال ڏٺم. ان جي دروازي تي هڪ سفيد ريش بزرگ ڏٺم، جيڪو دوائون ڏئي رهيو آهي. ان کي چيم اوهان حڪيم آهيو؟ چيائين هائو. مون چيو مان هن ڌنڌي کي شرڪ ٿو سمجهان پوءِ آيت پڙهيم :

وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ [الأنعام/17]

جڏهن الله کان سواءِ ڪو بہ مرض ٽاري نہ ٿو سگهي تہ پوءِ ڀين جو ان ڪم ۾ دخل ڏيڻ ناجائز آهي. توهان تہ عالم ۽ بزرگ بہ ڏيکارجو ٿا توهان اهو ڌنڌو ڇو ٿا ڪيو؟ پاڻ مرڪندي فرمايائين تہ ٻچا قرآن حڪيم آهي يا نہ؟ مون چيو هائو. پاڻ فرمايائين هي ساري اسپتال قرآن جي حڪمت کان ڀريل آهي. جيڪا تو آيت پڙهي اها آيت خود هڪ علاج آهي انهن ماڻهن لاءِ جيڪي رڳو دوائن ۽ ڊاڪٽرن تي ڀروسو ڪن ٿا ۽ الله تعاليٰ ڏي توجهہ نہ ٿا ڪن. اها خود هڪ بيماري آهي انهن لاءِ اها آيت دوا آهي مگر تنهنجي لاءِ دليل وسيلي واري آيت آهي. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ [المائدة/35]

تون هن آيت کي پڙهڻ جو انڪاري نہ ٿي. پوءِ مون عرض ڪيو سائين مان دل جو مريض آهيان مان علاجن کان نا اميد ٿي چڪو آهيان. ڇا ڀلا توهان جي دواخاني ۾ منهنجي لاءِ ڪو علاج آهي؟ پاڻ دوائن ڏي نظر ڪري جواب ۾ فرمايائين تہ دوائن ۾ تنهنجي لاءِ ڪا بہ دوا ڪانہ آهي. انهن لفظن سان اکين ۾ پاڻي اچي ويم . سخت غمناڪ ٿيس. پاڻ وري تسلي ڏنائين ٻچا غم نہ ڪر. تنهنجي دوا رڳو پٽڙو يت آهي. پوءِ جڏهن درگاهہ رحمتپور ۾ آيس ۽ حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ کي ڏٺم بعينہ اها خواب واري صورت نظر آئي. هڪدم مريد ٿيس ۽ ننگر جو پٽڙو يت ڪاڌم تہ اها ورهن جي بيماري ختم ٿي وئي.

ڀاونجاهين حڪايت: :

مرڻ بعد ذڪر جا آواز

فقير عبد الحميد ذڪر وارو فقير هيو. جڏهن وفات ڪري ويو ته قبر ۾ به ذڪر ڪندو هيو. ان جو ذڪر عام ماڻهو به ٻڌندا هئا. هڪ ڏينهن حضرت پير مٺا سائين جن فجر نماز ادا ڪري ويٺا فرمايائون: رات مرحوم عبدالحميد جو ذڪر توهان مان ڪنهن ٻڌو؟ هڪ ٻن فقيرن چيو ته سائين اسان ٻڌو. پاڻ فرمايائون ته اسان رات چٽو پٽو فقير جو ذڪر گهر ۾ ٻڌوسين. پوءِ پنهنجي ساري عيال کي ننڊ مان اٿاري انهن کي به فقير جي ذڪر جون ضربون ٻڌرايوسين. اي فقيرو اوهان به ائين الله جو ذڪر ڪيو جو مرڻ بعد به اوهان جون تنوارون جاري هجن.

فقير محمد حسن پٽو عبدالحميد فقير جو دوست هيو. عبدالحميد فقير جي وفات کان بعد روزانو ان جي قبر تي ختمي پڙهڻ لاءِ ويندو هيو. هڪ ڏينهن صبح جو اوڏانهن وڃي پيو ته پٺيرو عبدالحميد فقير کي ڏٺائين. تڪڙو ان کي پهچي سلام ڪيائين. هٿ ملائي چيائين ته عبدالحميد آهين. ان چيو ته هائو. محمد حسن چيو تون ته وفات ڪري ويو آهين مان تنهنجي قبر تي روزانو ايندو آهيان. وري تون ٻاهر گهمي رهيو آهين. چيائين ته ادا مان ڪر مان روزانو سائين جن جي مجلس ۾ مراقبي ۾ ويهندو آهيان. اسان کي مئل نه سمجهه. ائين چئي نظرن کان غائب ٿي ويو. محمد حسن اهو سارو واقعو اچي پير مٺا سائين جي اڳيان بيان ڪيو. پاڻ ان جي تصديق ۽ تحسين ڪيائون.

هرگز نه ميرد آنکه دلش زنده شد بعشق ثبت است بر جريدهء عالم دوام ما

ٽيونجاهين حڪايت:

رحمت جي پالوٽ

مولانا عبد الحليم ڪرامت غفاريه ۾ پنهنجي والد خليفه مولانا در محمد جو واقعو لکن ٿا ته : پير مٺا سائين جن جو اوئلي دؤر هيو پاڻ باعيال سفر ۾ نڪرندا هئا. هڪ ڀيري دريائون پار ڪچي جي هڪ ڳوٺ ۾ سندن دعوت هئي. ميزبان جو گهر سُني هيو، باقي ساري ڳوٺ وارا اهلتشيع سان واسطو رکندا هئا. ڳوٺ جو چڱو مڙس صوبيدار به هيو اهو به ان فرقي سان واسطو رکندو هيو. جڏهن سائينجن پهتا سندن واسطي هڪ گهر خالي ڪيو ويو.

ان جي چوڌاري پردي جي مضبوط ڪنڌي ناهي وئي. صوبيدار صاحب بندوقن ۽ کھاڙين سان مسلح باڊي گارڊ وٺي آيو. چيائين تہ مان حڪم ٿو ڪيان تہ اسان جي مسجد يا اسان جي ڳوٺ ۾ وعظ نہ ڪيو. اگر ڪندئو تہ اوهان تي سڌا فائر ڪبا. اسان ڪي توهان جي وعظ جي ڪا ضرورت ناهي. ميزبان مسڪين ماڻهو هيو. اهو سست ٿي پيو. حضرت جن ڪي روئي عرض ڪيائين تہ مان اڪيلو گهر سني آهيان مان مقابلي جهڙو نہ آهيان. پاڻ مرڪندي فرمايائون فقير تون غم نہ ڪر جيڪي الله پاڪ ڪي منظور هوندو اهو ئي ٿيندو. سڀ فقراء مونجهاري ۾ پئجي ويا تہ هاڻي ڇا ٿيندو؟ عصر جي وقت پاڻ حڪم فرمايائون تہ هن شهر جي ٻاهر ڪناري ۾ قبرستان آهي ان جي ڀرسان جيڪو پلاٽ آهي ان ۾ توهان ٻهارو ڏيئي ۽ پلال وڇايو رات اتي مجلس ٿيندي. مغرب ۽ عشاء جي نماز پڙهي ويٺاسين. سائينجن حڪم موڪليو تہ مولوي در محمد وعظ ڪري. جيڪي فقير هئا سڀ گڏجي ويٺا مون وعظ شروع ڪيو تہ رئيس صاحب ڳوٺ جي وڏي ميڙ سان هٿيار بند وٺي آيو. چيائين اول ٻڌان تہ ڇا ٿا چون؟ اسان بہ ڪربلا جو قصو شروع ڪيو. ٿوري دير ۾ اهڙو ڪو مرشدن ڪريمن جو توجہ ٿيو جو سڀ فقيرن تي روج راڙو طاري ٿي ويو. پر ڳوٺ وارا بہ جذبي ۾ اچي ويا. اهو صوبيدار صاحب بہ زواروزار روئڻ لڳو. ريوالور ۽ پٽڪو ڌوڙ ۾ گم ۽ پاڻ ڦٿڪي پيو پوءِ باقي ڳوٺ وارا بہ دانهن ۽ رڙين ۾ پئجي ويا تان تہ سارو ڳوٺ اچي گڏ ٿيو. سڀ جذبي ۾ اچي ويا. صبح جو سارو ڳوٺ مريد ٿيو. اول ان صوبيدار ميون ڪٽايون پوءِ راڄ ڳوٺ وارن ڪٽايون. تان جو مُڇن جا انبار ٿي ويا.

چونجاهين حڪايت: سچ جي حاضري

فقير عبد القادر سومري ڪاڇي واري بيان ڪيو تہ حضرت پير مٺا سائين جن جي زباني ۾ مون ٻڌو پاڻ فرمايائون: هڪ ڏينهن حضرت پير قريشي رحمت الله عليہ صبح جو حلقہ مراقبي مهل فرمايو تہ اڄ اسان ڪان سچ مراقبي ۾ حاضري جي اجازت گهري آهي. اڄ ڪو بہ مراقبي ۾ ڪپڙي مان منهن مٿي نہ ڪري. هڪ فقير کي خيال ٿيو اهو وري ڪيئن ٿو ٿي سگهي جو سج لهي مراقبي ۾ اچي. سو منهن تان ٿورو ڪپڙو مٿي ڪيائين تہ اکين ۾ اهڙو تيز شعاع لڳس جو پوري زندگي آشوب چشم ۾ مبتلا رهيو.

پنجونجاهين حڪايت:

جانور جو ڪلام

مولوي غلام جعفر بيان ڪيو تہ گرمين جي موسم ۾ جنهن سال رمضان شريف ۾ پاڻ ڪوئيٽہ ويا هئا. وات تي شهر جي ٻاهران ماڻهن جو ميڙ ڏٺائون. اهي ڪاري مِرون ڪي ماري رهيا هئا . خنزير خوف ڪان دانهون ڪري رهيو هيو تہ پاڻ فرمايائون: اي فقيرو اِهو جانور مون کي چوي ٿو . اي خدا جا دوست مونکي خدا واسطي ڇڏاءِ. مونکي بيگناه مارن ٿا . سو توهان اِنهن ماڻهن کي جهليو متان خدا جو قهر نہ پوي. شايد ڪوئٽہ ۾ زلزلا انهن ظلمن جي ڪري ايندا آهن . پوءِ اُهي ماڻهو حضرت صاحب جو فرمان ٻڌي بس ڪري ويا . اهڙي صورت سان خنزير خلاصي حاصل ڪئي .

ڇاونجاهين حڪايت:

ڪونجن جي ٻولي

فقير عبد القادر سومري بيان ڪيو تہ هڪ ڏينهن حضرت پير مٺا سائين جن فرمايو تہ الله وارن جي ڪلام ۾ شڪ نہ ڪجي. شڪ ڪرڻ محرومي جو سبب هوندو آهي. پوءِ فرمايائون تہ: بزرگ شهداد ڪوٽي اصل قلات جو رهندڙ هيو. سنڌ ۾ انجي اچڻ جو سبب هي ٿيو جو هڪ ڀيري پاڻ مجلس ۾ ويٺا هئا. ٿي ڪونجون ٻوليون ڪنديون لنگهيون ٿي ويون. اتي قلات جي والي احمد يار خان عرض ڪيو تہ سائين اِنهن ڪونجن ڇا چيو؟ پاڻ فرمايائون: هڪڙي ڪونج وڏي هئي. ٻي اُن جي ڌيءُ ۽ ٽين ڀاڻج هئي. اها صلاح ٿي ڪيائون تہ فلاڻي ڪُنب تي توتڙ ۽ ڪچرو چوڳو چڱو آهي اتي هلي گذر ڪيون. خان قلات اهو ٻڌي ڪي نوڪر انهي ڪنب تي موڪليا وڃي ڏسن تہ برابر ٽئي ڪونجون اُتي ويٺيون چڳن. الله وارا هر چيز جون ٻوليون سمجهندا آهن. انهن اچي خان قلات سان ڳالهہ ڪئي. پوءِ خان قلات پنهنجي پير حضرت غلام صديق شهداد ڪوٽي سان ساري حقيقت بيان ڪئي. بزرگ صاحب جلال ۾ اچي ويا ۽ فرمايائون تون اسان ۾ شڪ رکين ٿو . اسان جي ڳالهين جي ثابتي وٺين ٿو. سو اسان کي هتي رهڻ ٺيڪ ناهي. تنهن تي خان قلات خلان ڏاڍيون معذرتون ڪيون پر بزرگن جو رنج نہ ويو. پوءِ قلات کي خير آباد چئي اچي شهداد ڪوٽ ۾ سڪونت پذير ٿيا.

ستونجاهين حڪايت:

مُردن مٿان مهرباني

فقير عبد القادر بيان ڪيو تہ: هڪ ڏينهن پنهنجي مرشد حضرت قريشي صاحب سان گڏ سفر ۾ هياسين. هڪ ريلوي اسٽيشن تي گاڏين جو ڪراس هيو. ڪجهہ دير گاڏي بيٺي. اسٽيشن جي پاسي ۾ مقام هيو. پاڻ ختم شريف پڙهي مقام وارن لاءِ دعا گهريائون. مون ڏٺو بہ ماڻهو آيا اچي سائينجن سان وڏي محبت سان مليا. ڪجهہ وقت ڳالهيون ڪري هليا ويا. پوءِ سائينجن فرمايو: خبر اٿوَ اِهي بہ آدمي ڪير هئا ۽ ڇا چئي رهيا هئا؟ اسان عرض ڪيو ماڻهو تہ ڏٺاسون پر انهن جي ڳالهہ ٻڌي نہ سگهياسين. پاڻ فرمايائون: اِهي شخص هن پاسي واري قبرستان جا اهل مماتي وارا هئا. چيائون اوهان جي چند گهڙين هتي ترسڻ سان ساري مقام تان عذاب ڪڇي ويو آهي. وري جو اوهان ختم شريف بخشيو آهي تہ ان جا اجر جدا ملي رهيا آهن. پوءِ پير مٺا سائين فرمايو:

ڈیکھو می ڈے پیر دے آوڻ نال مُردے شفا پئے پاون، جے دل کوں زندہ کرے تاں کہڑا عجب ہے۔

پوءِ پاڻ هي شعر پڙهيائون: طبیب آئے ملک ساڈے وچ جو دل مردہ جوا ڈیوے

توڻ ے مُہلک ہوون مرضاں تاں پل وچ کر شفا ڈیوے

اڻونجاهين حڪايت:

مودودي جو قاصد مريد ٿي ويو

فقير محمد عثمان لغاري ڳوٺ صحبت خان لغاري ڪاڇي واري بيان ڪيو تہ: هڪ ڀيري مولانا مودودي صاحب پنهنجو هڪ قاصد حضرت پير مٺاسائين جي خدمت ۾ رحمتپور شريف موڪليو تہ اوهان جماعت سوڌا اسان جي جماعت ۾ داخل ٿيو.

پاڻ فرمايائونس اوهان بہ ٽي ڏينهن اسان وٽ ترسو پوءِ توهان کي جواب ڏينداسين. اهو بہ ٽي ڏينهن حضرت جن جي صحبت ۾ رهيو. سندن فيض برڪت، فقراء ۾ سنت شريعت ۽ تقويٰ طهارت جي پابندي ڏسي رحمتپور ۾ ئي رهي پيو. هڪ ڏينهن حضرت صاحب جن کي عرض ڪيائين مون مودودي جي جماعت کي ڇڏيو. مون کي پنهنجو مريد بنايو. پوءِ اهو رحمتپور ۾ رهي پيو. فقيرن کي تجويد ۽ قرائت پڙهائيندو هيو.

اٺهنين حڪايت:

قبر ڪشادي:

غازي فقير چانڊيہ بيان ڪيو تہ آءٌ رحمتپور شريف ۾ رهيل هيس. هڪ ڏينهن حضرت صاحب جن تقرير ڪندي فرمايو تہ: ”اهلِ ذڪر جي قبر ڪشادي ٿي ويندي آهي“. منهنجي دل ۾ خيال آيو تہ قبر تہ اها ئي قبر آهي اها ڪشادي ڪيئن ٿيندي؟ اهو سوچيندي سوچيندي ننڊ اچي وئي. خواب ۾ ڏسان ٿو تہ مان مري ويو آهيان. مون غسل ڏين ٿا اهو بہ ڏسان ٿو پيو. ڪفن ڍڪائن ٿا، جنازي جي نماز پڙهن ٿا. سڀ ڏسان پيو. پوءِ آڻي منون کي قبر ۾ پوريو اٿن. ڏسان سوڙهي سامي اونداهہ انڌوڪار آهي. اوچتو منهنجي دل ۾ خيال آيو تہ مرشد ڪريم فرمائيندا هئا تہ ذڪر وارن جي قبر ڪشادي ٿيندي آهي. سو مان بہ ذڪر ڪري ڏسان. مون الله ڪرڻ شروع ڪيو آهي تہ منهنجي قبر ايتري ڪشادي ٿي وئي آهي جو نظر پئي ڪٿي. روشني بہ ٿي وئي آهي. پوءِ اک جو کلي تہ ڏسان بستر تي ستل آهيان. پوءِ جيئن نماز جو وقت ٿيو. حضرت جن جي پويان نماز ادا ڪيم. پاڻ بيان شروع ڪيائون. فرمائڻ لڳا تہ:

هاڻ تہ فقيرين ڪوں پڪ تھی ہوسیں تہ قبر کیوں کشادی تھیندی اے۔

ستين حڪايت:

فقير هُڻ تہ خوش هَئِين

غازي فقير بيان ڪيو تہ آءٌ رحمتپور ۾ موجود هئس. منهنجو چشمديد واقعو آهي تہ هڪ فقير وفات ڪري ويو ان وصيت ڪئي تہ منهنجو جنازو منهنجو پير پڙهي. پوءِ نانگري عبدالرحمان ان کي غسل ڏنو. جنازو تيار ڪري ڪٺي آيا تہ پير سائينجن پاڻ ان جي نمازِ جنازه پڙهائي. پوءِ انجو منهن کوليو ويو. پاڻ ان ميت ڏانهن نهاري فرمايائون تہ :

فقير هُڻ تہ خوش ہئیں۔

حضرت جن جي ائين چوڻ سان فقير اکيون کولي سائينجن ڏانهن نهاريو وري ڪٺي اکيون ٻوٽيائين.

ايڪهٺين حڪايت:

قبر ۾ قريشي جي مريد جو حال

فقير عبد القادر سومري بيان ڪيو تہ پير مٺا سائين رحمت الله عليہ فرمايو تہ: سونو خان بلوچ حضرت قُريشي صاحب جن جو سچو مريد هيو. ان جي وفات جي ويهہ سال بعد قريشي ڪريم ان جي قبر ڪان گذريا پاڻ سندس قبر تي گهڻي دير مراقبو ڪيائون. پوءِ جڏهن اڳتي روانا ٿيا تہ بيان فرمايائون: سونو فقير اسان سان نوراني لباس ۾ اچي مليو. ان ئي مقام ۾ رياست بهاولپور جو نواب محمد صادق بہ مدفون آهي سو بہ اچي اسان سان سبز لباس ۾ مليو. سوني خان عجيب حالت بيان ڪئي. اسان پڇيو تہ اوهان سان قبر ۾ يا سڪرات ۾ ڇا حال گذريو؟ چيائين تہ مون کي مرڻ جي ڪا خبر ڪانهي جڏهن مُلان مونکي غسل ڏئي رهيو هيو. مون دانهون ڪيون تہ مان جيئرو آهيان، پر منهنجي ڪنهن ڪونہ ٻڌي تانجو ڪٽ تي منهنجو جنازو کڻي هليا ۽ جنازو پڙهيائون پوءِ مونکي يقين ٿي ويو تہ مان مري ويو آهيان. پوءِ مونکي قبر جي سامي ۾ لاٿائون ۽ ان ۾ هڪ دري کلي جنهن مان ايڏي فرحت محسوس ٿي جو هزار ها سال گذرن تہ بہ چوان اِتي سمهيو پيو رهان. پوءِ ان دري مان بہ حسين عورتون آيون. غير محرم عورتن کي ڏسڻ سان مون کي جذبو ٿي ويو. تہ پرائين عورتن تي نظر پئجي وئي. الله اڳيان ڇا جواب ڏيندس؟ ان جذبي ۾ مان ڦتڪڻ لڳس. انهن عورتن کي ڏک لڳا. انهن جا هار ڇڄي پيا اهي ميڙڻ لڳيون ۽ چوڻ لڳيون تہ اسان حورون آهيون اسانکي الله تنهنجي وندر لاءِ ۽ راحت واسطي موڪليو آهي.ايتري ۾ خبر پئي تہ سائين آيا آهن سو اچي حاضر ٿيو آهيان. تڏهن قريشي صاحب فرمايو ڏسو ويهہ سال ڪيئن ساعت وانگر گذري ويس. فرمايائون: نواب محمد صادق کي سائي لباس ۾ ڏٺم ۽ ان کان پڇيم تنهنجو حال ڇا آهي؟ چيائين مان وڏو گنهگار هيس. مگر منهنجي پنهنجي مرشد حضرت خواجہ غلام فريد سان سچي محبت هئي. ٻيو مون وٽ ڪو عمل ڪونہ هيو. قبر ۾ عذاب جا فرشتا موڪليا ويا مونکي ڏاڍي هراس ۽ هيبت اچي ورتو. ايتري ۾ قدرتي نِدا آئي. جيڪڏهن گنهگار آهي ليڪن منهنجي دوست جو دوست آهي. ان کي معافي آهي. چيائين مان ڏاڍو خوش آهيان.

ٻاهٺين حڪايت:

زيتون ڪارايائون

غازي فقير چانڊيہ گولاڙچي واري بيان ڪيو تہ : هڪ ڀيري آءٌ پهرو ڏئي رهيو هيس. حضرت صاحب جن ڪي ڏنم تہ پاڻ زيتون ڪائي رهيا هئا. منهنجي دل ۾ خيال آيو تہ سائينجن پاڻ زيتون ڪائن ٿا هائو جي اسان ڪي بہ ڪارائن. مان ائين دل ۾ سوچيندو هليو ويس. وري ٻئي ڀيري جڏهن موٽي آيس، حضرت صاحب جن ساموهون مون ڏانهن پئي آيا. سندن هٿن ۾ ننڍڙي ٽوڪري زيتونن سان ڀريل هئي. پاڻ مون ڪي سڏي فرمايائون فقير هي زيتون تہ ڪائي ڏسو.

ٽيهٺين حڪايت:

خليفي نذير احمد جي نماز

فقير عبد القادر بيان ڪيو تہ هڪ ڏينهن حضرت صاحب جن جي لعل لسان دُرافشان ۾ پاڻ فرمائن پيا تہ: جذبو الله جو انعام آهي. جذبو مشاهدي جو مقام آهي. جذبي ۾ اگر ڪنهن ڪان ڪا ڳالهہ سرزد ٿي وڃي تہ ان تي ميار نہ آهي. پوءِ فرمايائون: توهانکي پنهنجو چشم ديد واقعو ٻڌايان ٿو جو سکر جي شهر ۾ هڪ وڏو جلسو هيو. جڏهن نماز جو وقت ٿيو تہ خليفي مولانا نذير احمد صاحب نماز پڙهائي. نماز ۾ هي عاجز بہ موجود هيو. نماز ۾ الحمد شريف ڪان بعد سورة پڙهڻ جي بجاءِ بيت پڙهيائين. ان نماز ۾ هزارن جي تعداد ۾ جماعت هئي جن ۾ سوين علماءَ بہ حاضر هئا ڪنهن اعتراض نہ ڪيو. اجان بہ ان دور جا فقير زنده آهن پڇي ڏسو .

چوهٺين حڪايت:

فقير ڪي قبر ۾ فرحت

حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ فرمايو تہ: پير قريشي رحمت الله عليہ جي درگاه تي هڪ فقير فوت ٿي ويو. ان جي ڪانڌين ۾ هي عاجز بہ شامل هيو. ان لاءِ جڏهن قبر کوٽيائون. ڪانڌين مان هڪ فقير قبر ۾ لٿو ڏسان سوڙهي ٿاهي اٿن يا ويڪري. اندر وڃي سامي ۾ ستو. سمهڻ شرط ان کي ايڏو آرام ۽ فرحت آئي جو اٿي ئي نہ ڇٽڪ گهري ننڊ پئجي ويو هجي. فقيرن ڏاڍا سڏ ڪيس پر سڏ ئي نہ پيو ڏئي فقط خمار ۾ ايترو چيائين تہ مونکي

نہ اٿاريو هن کي ٻي قبر کوٽي جاءِ ڏيو. تنهن تي فقير گهلي ڇڪي ٻاهر ڪڍيس. پر تي ڏينهن کنهن سان نہ ڳالهايائين بعد ۾ حضرت قريشي صاحب پڇا ڪيس چيائين مون کي ايڏو آرام اڳي ويو جو چوان تہ هتان ٻاهر نہ نڪران. ائين پيو چوان جي سوين ورهہ گذرن تہ بہ هن فرحت ۾ فرق ئي نہ ايندو. لڪين سال لحد ۾ پيو رهجي. پوءِ حضرت قريشي صاحب فرمايو تہ فوت ٿيل فقير وڏو ذاڪر ٻانهو هيو ان ڪري ان جي قبر کي قدرت قرار ۽ آرام جي جاءِ بڻايو ۽ جيڪو فقير سامي ۾ ستو سو بہ ذڪر وارو هيو.

پنجهنين حڪايت:

قرض ونجي تہ واپس بہ ڪجي

حضرت پير مٺا رحمت الله عليہ فرمايو : پنجاب ۾ ٻار هڪ عجيب نصيحت آميز راند ڪيڏندا هئا. پنهنجي هٿ جي ننڍڙي چيچ ڏانهن اشارو ڪري چوندا هئا تہ چيچ چوندي آهي تہ کاوان پيان، کاوان پيان. ان جي پرواري چيچ ڪيس چوندي آهي تہ ڪٿان آڻيندينءَ؟ ڪٿان آڻيندين؟ وچين آڱر چوندي آهي قرض ڪڍان ڪڍان، قرض ڪڍان. اشهد آڱر چوندي آهي تہ قرض ڪير لاهيندو؟ قرض ڪير لاهيندو؟ آڱوٺو چوندو آهي تہ آءٌ جو وينو آهيان، آءٌ جو وينو آهيان.

ڇاهٺين حڪايت:

ٽيپ رڪارڊر ۽ آواز

جناب بيدار مورائي ٻڌايو تہ: جڏهن ٽيپ رڪارڊر نئون ايجاد ٿيو هيو تہ حضرت سهڻا سائين رحمت الله عليہ پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي آواز رڪارڊ ڪرڻ لاءِ پنج هزارن ۾ گهرايو.اهو وڏين گول ڪيسيٽن وارو هيو جنهن جي هڪ پاسي تي ڇهہ ڪلاڪ تقرير رڪارڊ ٿي سگهندي هئي. اها ٽيپ حضرت پير مٺا سائين جي آڏو رکي وئي. پاڻ جڏهن حويلي پاڪ تي ويا تہ مولانا غلام فريد کان پڇيائون تہ مجلس ۾ اسان جي اڳيان ڇا رکيو ويو هيو؟ عرض ڪيائين اهو آواز محفوظ ڪرڻ جو اوزار آهي. فرمايائون اها ڪٽي اڇي اسان کي هلائي ڏيکاريو. پوءِ پاڻ جڏهن پنهنجي تقرير ٻڌائون تہ فرمايائون: اگر هيءَ مشين اسان جي مرشد جي وقت ۾ هجي ها تہ ڪيترا بہ هزار خرچ ڪري ضرور خريد ڪيون ها ۽ پنهنجي مرشد جو مٺڙو آواز محفوظ ڪيون ها.

ستهنيهن حڪايت:

پير قريشي سان ڪجور جي ڪڪڙي جو ڪلام

فرمايائون: هڪ ڀيري حضرت قريشي صاحب رحمت الله عليہ فرمايو تہ ڪَڪِڙيون درود پڙهڻ واسطي هڪ پاري ۾ رکيل هيون. خيال ڪيم تہ انهن مان چونڊي سُٺيون رکان. هڪ ڪڪڙي ڪنيم جيڪا ڪاري ڏنگي ۽ رونڊي ٿيل هئي ان کي اڇلائڻ گهريم تہ مسجد کان ٻاهر پوي پر اندر مسجد ۾ ڪِري. ڪرڻ سان چَوڻ لڳي مون کي ڇو اڇلايئي منهنجو ڏوهہ تہ نہ آهي؟ مون کي انهي خلقيندڙ ائين خلقيو آهي مون تي ڇو ٿو ڪاوڙ ڪرين. اهو ٻڌي ڪٽي ڇُمي پاري ۾ رکيم ۽ چونڊڻ کان بس ڪيم. هاڻي جنهن وقت اها هٿ ۾ ايندي آهي تہ ڇمندو آهيانس.

انهتين حڪايت:

مولوين جي دعوت

پير مٺا سائين جن ملفوظات فضلي ۾ لکيو آهي تہ : هڪ ماڻهو قريشي ڪريم کي دعوت عرض ڪئي. فرمايائون هن وقت اسان مولوي عبدالغفور جي دعوت تي وڃون ٿا. مولوين جي دعوت کي اسان نہ ڇڏيندا سين ڇو تہ مولوي دعوت ڪائڻ تہ سکيا آهن پر دعوت ڪارائڻ ﺑہ سکن.

اٺهترين حڪايت:

بکر پور وڃو ٿا فقير پور ڇو نہ ؟

ملفوظات فضليہ ۾ پير مٺا سائين لکن ٿا تہ : بکر پور جي هڪ ماڻهو حضرت پير قريشي سان پنهنجي ذڪر جي ڪمي جي شڪايت ڪئي. قريشي صاحب فرمايو ماڻهو دنياوي معاملات ۾ لاهور تائين مقدمي کي نہ ٿا ڇڏن پر دين لاءِ بکر پور کان فقير پور نہ ٿا اچي سگهن. ﴿ملفوظات: ص 4﴾ ان وقت سندن دربار فقير پور ۾ هئي.

سترين حڪايت:

پنجڪٽي تيسئي گهٽي

فقير عبدالحڪيم بڪراڻي چيو جڏهن پهريون ڀيرو حضرت پير مٺا سائين جي صحبت ۾ ويس پاڻ ذڪر جي تلقين ڪيائون پوءِ فرمايائون: گهن فقيرا پنج ڪلڻے۔ اے پنج کلڻے تھیسی گھاٹے سندن لفظن منهنجي تقدير مٽائي ڇڏي. گناهن کان توبہ تائب ٿي فقير بنجي ويس.

باب اٺون: جَوَاهِرُ الاَسْرَارِ فِي اَقْوَالِ قَائِدِنَا وَشَيْخِنَا مُحَمَّد عَبْدِ الْغَفَّارِ

سرائيڪي ملفوظات

سرائيڪي سندن مادري زبان هئي. جيڪا مٺي ۽ وڻندڙ ٻولي آهي. سنڌ ۾ گهڻو وقت رهڻ ۽ شب وروز سنڌين سان گفتگو ڪرڻ سبب آخر عمر ۾ سندن ٻولي تي سنڌي زبان جو اثر نمايان نظر ايندو هيو. جيڪو سندن شعرن مان به واضع آهي. سندن اهي شعر جيڪي عاشق آباد ۽ پنجاب ۾ چيل آهن، اهي نيش پيش سرائيڪي ۾ آهن. جيڪي سنڌ ۾ اچڻ بعد شعر چيا اٿن انهن مٿان سنڌي ۽ اردو ٻولين جو اثر نمايان نظر اچي ٿو. هن باب ۾ سندن ڪجهه سرائيڪي لکڻيون ۽ سرائيڪي اقوال پيش آهن. جيڪي پُر ڪشش هجڻ سان گڏ علمي فڪري ۽ روحانيت سان پرپور آهن. باب جي آغاز ۾ خلفاءِ راشدين بابت سندن لکيل علمي جواهر پارا آهن، جيڪي سندن عقائد جي اظهار سان گڏ سرائيڪي ٻولي ۾ سندن زبردست انشاءَ پردازي جو مظهر آهن. ان ڪان پوءِ سندن سرائيڪي اقوال جمع ڪيا ويا آهن. جيڪي گهڻو ڪري هن فقير پنهنجي والد (حضرت خواجه محمد الاهي بخش) ڪان ٻُڌا ۽ ڪجهه اقوال اهي آهن جيڪي سندن صحبت ۾ ويهڻ وارن مختلف ماڻهن ڪان ٻڌا. ڪجهه اقوال اهي آهن جيڪي سندن سرائيڪي ملفوظات مان ورتل آهن جيڪا سندن خليفي مولانا شاهه محمد ميراڻي جي لکيل آهي.

در شان صدیق اکبر رضی اللہ عنہ

وچ توصیف اتے مدح خلفاءِ راشدین دے۔ تے وچ شان صحابہ راسخین دے۔ ذوے الایقان والیقین دے۔ احادیث کنوں کتاب ترمذی شریف دے۔ نقل کرکے وچ موقعہ مناقب دے ایراد کیتا ویندے۔

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰه عَنْهَا قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰه عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَنْبَغِي لِقَوْمٍ فِيهِمْ أَبُو بَكْرٍ أَنْ يَؤُمَّهُمْ غَيْرُهُ رواہ الترمذی

بی بی عائشہ ام المؤمنین رضی اللہ تعالیٰ عنہا فرمیندن جو فرمایا ہے حضرت رسول کریم علیہ و علے آلہ افضل الصلوات نہیں شایان واسطے قوم دے۔ جو ابوبکرؓ موجود ہووے تے امامت کرے غیر اوندا۔

یعنی باوجود موجود ہوونڑ صدّیق یار غار دے، اوں رفیق اتے شفیق وفادار دے، وچ قوم دیندار دے، نہیں کوئی بیا مستحق امامت دا۔ تے نہیں کوئی سزاوار تے لائق ایں شرف تے کرامت دا۔

پیارے دوستو افسوس ہے عقلِ جہلا دا۔ جو منکرن قاطع البرہان دے، سوہنڑے نبیؐ دے فرمان دے۔ ضد کوں پلیونے، تے ایمان کوں ڈتونے۔ سوہنڑے نبیؐ دے حکم دا انکار کیتونے۔ اللہ سائیں بچاوے اجھی جہالت کنوں، تے اجھی ضلالت کنوں، تے آخرت دی خجالت کنوں۔

در شان عمر فاروق رضی اللہ عنہ

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰه عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ كَانَ بَعْدِي نَبِيٌّ لَكَانَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ ۔ رواہ الترمذی۔

عقبہ پتر عامر دا روایت کریندے۔ جو فرمایا ہے رسول کریم ﷺ جیکر ہووے ہا بعد می ڈے نبی تا ہووے ہا عمر پتر خطّاب دا۔

سوہنڑا نبی کریم، صاحب خُلق عظیم، او امت پرور، دارین دا سرور فرمیندے میں سید المرسلین ہاں۔ میں خاتم النبّیین ہاں۔ می ڈے بعد کہیں نبی مبعوث نہیں تھیونڑ اں۔ جیکر بطریق فرض اعتباری کوئی نبی

ہووے ہا، تاں عمر پتر خطاب دا ہووے ہا۔ جو لائق مروّۃ دے اتے سزاوار نبوّۃ دے ایہو عمرؓ ہے۔ کامل الایمان والاقدر ہے۔ شجاع الاشجعین ہے۔ امیر المؤمنین ہے۔ انیس المسلمین ہے۔

پیارے دوستو تاملّ فرماؤ جو سوہݨا نبی کریم علیہ وعلے آلہ افضل الصلوات فرماوے عمرؓ پتر خطاب دا بعد میڈے مستحق نبوّت دے ہے۔ اتے جیڑھا وَث سݨ تے آکھے نا ، عمرؓ کافر ہے، اتے غادر ہے، ایہ غاصب ہے اتے جابر ہے، ظالم ہے اتے زاجر ہے۔ بھلا میں شخص دا ایمان رہگیا جو سوہݨے نبی کریمؐ ﷺ دے فرمان کوں نال تکذیب دے نسبت کرے؟ اج ݨ ایہ مسلمان رہگیا؟ نبیؐ دا امتی رہیا؟ تابع سنت رہیا؟

افسوس اے جو حکم دے برخلاف کرّن تے ہک ذرہ نا ڈرن۔ ہݨ شاعر وِچ مدح خوانی فاروق اعظمؓ دے رطب اللسانی کریندے۔ اتے نال تمام عذب البیانی دے سامعین حاضرین مخلصین کوں سݨ ویندے۔ ذرا غور کر کے ہیں پاسے توجہ فرمانوݨ اں۔ اتے انصاف پانوݨ اں۔

شان عثمان غنی رضی اللہ عنہ

عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللّٰهِ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰه عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِكُلِّ نَبِيٍّ رَفِيقٌ وَرَفِيقِي يَعْنِي فِي الْجَنَّةِ عُثْمَانُ ۔ رواہ الترمذی

طلحہ پتر عبیداللہ رواَیت کریندے۔ جو فرمایا ہے رسول کریم علیہ افضل الصلوات وَاسطے ہر نبی دے سنگتی ہے وِچ بہشت دے اتے سنگتی میڈا وِچ بہشت دے عثمانؓ ہے۔

افسوس ہے وَاسطے منکرین دے تے حاسدین تے، اتے کاشِ وَاسطے مخلّین فی الدّین دے۔ جو سردار، اتے شاہِ ابرار، اوَ دوَ عالم دا مختار مدحت کرے تے ایہ مذمت کرِن۔ اوَ فرماوے میڈے یارن، تے مددگارن۔ ایہ وَث آکھن خارِن، تے دل آزارن۔ اوَ فرماوے فرماں بردارِن تے غمخوارِن۔ ایہ وَث آکھن بیزارِن، تے دل دا بارِن۔ اوَ فرمائے میڈے شفیقن تے رفیقن۔ اے وَث آکھن زندیقن

تے شقیقن ۔ اوَ فرماوَے اصحابی کالنجوم ۔ ایہ آکھن کجھولٍ وَظلومٍ ۔ اوَ فرماوَے ایہ می ڈِی شریعت دے ب ݨ انوݨ وَالِن، تے اسلام دے وَدھانوݨ وَالِن ۔ اے وَث آکھن شریعت دے وَنجانوݨ وَالِن، تے بِنا اسلام دی ڈھانوݨ وَالِن ۔ اوَ فرماوَے اسلام دے وَچ قوِیّن ۔ اے وَث آکھن اسلام دے وَچ غوِیّن ۔

پیارے دوَستو انصاف کروَ جو سوہݨ ے نازنین راحت العاشقین سید المرسلین محبوب ربّ العالمین دے حکم دا انکار کرے، تے س ݨ تے نا باوَر نا اعتبار کرے ۔ بلکہ استہزا کرے تے استحقار کرے، حکم دی عدوَل کرے تے فرار کرے، ہر وَقت تکذیب اتے بہتان دی زبان دراز کرے، تلبیس اتے تزوَیر طراز کرے، جے نام مبارک س ُ ݨ ے تاں پ ُ ݨ ے ۔ سَبّ آغاز کرے ۔ نہ کہیں دا شرم کرے نہ لحاظ کرے ۔ بھلا اوَ مسلمان رہ گیا، یا اوَندا ایمان رہ گیا؟ ڈِسو اوَ ڈِوَہیں جہانیں وَچ ماریا گیا، کہ تاریا گیا؟ اللہ تعالیٰ تاں فرمیندے ۔

''وَمَا یَنۡطِقُ عَنِ الۡهَوٰی اِنۡ هُوَ اِلَّا وَحۡیٌ یُّوۡحٰی''۔ می ڈِا رسول تے پیارا مقبول اپ ݨ ی خواہش دے مطابق نہیں کلام کریندا مگر جو وَحی بھیجاں اکھیندے اوَں دی طرف ۔ یعنی سوا می ڈِے اعلام دے بغیر وَحی یا الہام دے نہیں الیندا ۔ تے نہیں کہیں کوں ازخود بافتہ گالھیں س ُ ݨ وِیندا ۔ تاں جو ایندا الاوَݨ ے، اوَہو می ڈِا فرمانوݨ ے ۔ جو ایندا ڈِسانوݨ ے، اوَہو می ڈِا س ݨ انوݨ ے ۔ جو ایندا سکھانوݨ ے، اوَہو می ڈِا چ ݨ انوݨ ے ۔ کیوں جو ایہ می ڈِا حبیب وَچ مدرسے قرب ''دَنیٰ فَتَدَلّٰی'' دے، تے وَچ مکتب ''قَابَ قَوۡسَیۡنِ اَوۡ اَدۡنٰی'' دے، نال علم اسرار ''اَوۡحٰی اِلٰی عَبۡدِهٖ مَا اَوۡحٰی'' دے، نہایت قابل تعلیم یافتہ ہے ۔ جو ہر پیغمبر متعلّمے، تے ایہ انہاندا معلّمے ۔

پیارے دوستو! آنجھیں شانیں وَالا نبی، ایہو جہیں وَسیع علم وَالا نبی، جو اشارات تے رموزات حرُوف مقطعات دے پڑھکے نہیں دم مریندا۔ تے کوئی نہیں انہاندی تشریح کریندا۔ تے کوئی نہیں انہاندا معنے ڈسیندا۔ ہر کوئی اپݨی عجز تے نارسائی دا اقرار ِیئے۔ تے ہر کوئی کنوں کشف مغلقات تے مشتبہات معانی قرآنی دے انکساریئے۔ نال تمام زاری اتے تضرّع دے مُقرا تے معترف ہو کے لہٗ’’۔ نہیں جاݨ دا معنیٰ انہاندی کوں مگر اللہ۔

وݨ سݨ وَ علم سوہݨے نبی دا۔ جبرئیل امین ذوَالقوۃ المتین جو پڑھے ہا الف تاں نبی سائیں فرماوے ہا فہمتُ یعنی سمجھے میں وَت پڑھے ہا لآم سوہݨا نبیؐ فرماوے ہا فہمتُ یعنی سمجھے میں جبرائیل امین وَت پڑھے ہا را سوہݨا نبیؐ فرماوے ہا فہمت اوں جلیل جمیل، رب دے خلیل دی خدمت عرض کرے ہا۔ سوہݨا امین پیغام رسان ہاں عاشق اتے معشوق درمیاناں۔ میڈا مفہوم وَی کنوں مقاصد حرُوف الرادے معدوَمے۔ جو معنیٰ انہاندا معلومے۔ تے آپ ہجرد سݨݨ دے، تے میڈی زبان کنوں حرُوفیں دے نکلݨ دے فریندے وَے فہمتُ کہیں شاعر اکھے۔

میانِ عاشق وَ معشوق رمزیست کراما کاتبیں را ہم خبر نیست

عاشق اتے معشوق دے درمیان آنجھیں ہک رمز لگی ہوئی ہوندی،، جو کراما کاتبین فرشتیاں کوں وَی پتہ نہیں لگدا۔

کجا بودم کجا آمدم نال الی المطلوب گالھ ہئی اتھاں جو سوہݨے نبیؐ کوں جیتئیں اللہ تعالیٰ حکم نہیں کریندا کجھ نہیں فریندا۔ جیتئیں اللہ سئیں اذن نہیں ڈیندا ایہ نہیں الیندا۔ تاں وݨ بایں طور فرمان رسول رحمان، مقبول ایزد منانّ، کامل الایقان تے وَاجب الاذعان ہویا۔ بلکہ عین فرمودہ خدا ہویا۔ جو منکرے دائرے اسلام توں جدا ہویا۔ اوَ معترض تے محترز شریعت محمدؐ مصطفیٰ ﷺ ہویا۔ جو انکاری ہویا، اوَ ناری ہویا۔ بھلا اوَ جزا دے لائقے، یا سزا دے لائقے؟ اوَ لعنت دے لائقے، یا دعا دے لائقے؟ بھلا اوَ

اعلیٰ علیین دے ڈا دا ہے، یا سجّین دے ڈا دا ہے؟ ہݨ تساں انصاف کرو آنجھیں مؤمن بہشت کوں مݨ ݨ یسن *، کہ جہنّم کوں ہنڈیسن؟ ایہو جہیں کوں شراب طہورے ڈیسن، کہ قارورے پلیسن؟ ایہو جہیں کوں زمہریرا تے سعیر وِچ نیسن کہ بہشت دی بو وی سنگھیسن؟ جے ایہو جہیں کوں مؤمن س ڈیندن، تے محب پنجتن اکھیندن، تاں یار آنجھیں مؤمنیّت کنوں ساڈے ست سلامݨ۔ ہݨ شاعر وِچ تعریف عنصر لطیف ذوالنورینؓ دے، داماد رسول الثقلین دے، حضرت عثمانؓ ابن عفّان دے بیان کریندے۔ تے قفل سکوت کوں کلید نُطق نظم دی لیندے۔ تے در سخیں دے باہر ائیندے۔

شان علی المرتضیٰ رضی اللہ عنہ

پیارے دوستو! حضرت ابن حجر مکی صواعق محرقہ وَالا لکھدے۔ جو حضرت سیدنا وَ مرشدنا وَ ہادینا امام جعفر الصادقؓ رضی اللہ عنہ دی خدمت عالیہ وِچ کہیں شخص معروض کیتا یا ابنِ رسول اللہ! آپ دے تالی تے حبدار، یعنی غالی تے اشرار، اہل السقر وَ النّار، وِچ شان صحابہ کبار، میمون اطوار، ابوبکرؓ باوقار وَ عمرؓ ذوالاقتدار، وَ عثمانؓ نامدار، سب بے انتہا وَ بے شمار، لیل وَ نہار اکھدن۔ اتے آپ دے نال دعویٰ محبت دا مریندن۔ تے آپ کوں مُحِب س ڈِوِیندن۔ حضرت مجرد وَ سماعت ہیں تقریر دے سخت غصّے وِچ آکر فرمایا قَدْ رَفَضُوا عَنَّا۔ یعنی اساڈے طریقے اتے ملت کنوں جدا ہو گئے، ابلیس دے آشنا ہو گئے، اہل ضلالت تے بدعت دے پیشوا تے مقتدا ہو گئے، راہِ راست کنوں یکسو ہوکر تھیوݨ شقاوت دے راہ نما ہو گئے۔ پچھے او فرقے اہل بغاوت دے کوں س ڈِوا کر بھوں موعظت فرمائی۔ لیکن او منکر اپݨے عقائد کنوں باز نہ آئے۔ دوستو! منکرین خلفاء راشدین دے وَ حاسدین حضرات صحابہ راسخین فی الدین دے۔ ایہ او فرقہ ہے جیڑھا نال رافضیت دے موسومے۔ جو حضرت امام صاحبؒ انہاں کوں س ڈِے رافضی۔ جیویں جو تساکوں معلومے۔ جے سچ پچھو تاں عقل انہاندا معدومے، تے بھیڑاوَت انہاندا مقسومے۔ تے ایہ ٹولا اللہ دی رحمت کنوں محرومے۔ نماز اتے روزے دے سُونہیں کائنی۔ اتے

بھنگ حقے تے ہجومے۔ ایہ ٹولا منکرے خلفاء ثلاثہ صحابہ کرام دا۔ تے انہاندے مقابلے وِچ ہک بیا ٹولا ہے۔ اوؤث منکرے اہلبیت عظّام دا۔ جے ہن خلفاء راشدین دا منکر تاں وی ایمان نہ ریہا، جے اہلبیت صالحین دا منکر تاں وی ایمان نہ ریہا۔

مسلمانو دوستو! ایہ ڈوہیں فرقے ہک داناں رافضی ہے، تے ڈوجھے داناں خارجی ہے۔ ایہ ڈوہیں اسلام دی بنا پٹ ݨ والے ہن، تے ستون دین دا سٹ ݨ والے ہن، چوہاب ݨ کے ایہ بیخ شجر شریعت دی کٹ ݨ والے ہن۔ خبردار رہو، انہاندی رفاقت کنوں بیزار رہو۔ عزیزو پیارے دوستو! تساں اتباع سنت علی صاحبہا افضل الصلوات تے ہشیار رہو۔ انہاں رزیلاں بدبختیلاں دے عقائد کنوں برکنار رہو۔ ایہ ڈوہیں فریق، وِچ وِرطے بحر ضلالت دے غریق، جہنّم دے نیوݨ والے ہن۔ تے سخت دوکھے ڈیوݨ والن۔ رافضی خلفاء والاشان دے منکر تاں سوہݨے نبی کریم ﷺ دے فرمان دے منکر، تاں خود رسول رحمان ﷺ دے منکر۔ اللہ تعالیٰ قرآن شریف وِچ فرمیندے۔

مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ وَالَّذِيْنَ مَعَهٗۤ اَشِدَّآءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَآءُ بَيْنَهُمْ تَرٰهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَّبْتَغُوْنَ فَضْلًا مِّنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا۔

محمد ﷺ رسولے اللہ دا، اتے او لوک جو نال ہوندے ہِن یعنی ابوبکر صدیقؓ، سختی کرݨ والے ہن اتے کافرین دے یعنی عمر فاروقؓ، مہربانی کرݨ والے ہِن وچالے اپݨے یعنی عثمان بن عفانؓ، ڈیکھدیں توں انہاں کوں رکوع کرݨ والا یعنی علیؓ ابن ابی طالب، کریندن مہربانی کنوں اللہ دے اتے رضامندی۔ ہݨ ایہ قرآن دے منکر تاں خود خدا سبحان دے منکر۔ جے خدا دے منکر تاں ول ایہ مسلمان رہ گئے؟ نہ ریہے۔ تاں ساڈا انہاں دے نال کیہاں کار۔ ایہ اساں کنوں دھار اساں انہاں کنوں بیزار۔ اتے خارجی معرکہ وت اہلبیت والاقدر دے منکر۔ جے اہلبیت دے منکر تاں حکم حضرت خیر البشر ﷺ دے منکر۔ جے حکم دے منکر تاں خود پیغمبر دے منکر۔ اتے قرآن شریف وچ اللہ تعالیٰ

فرمیندے۔ قُلْ لَّآ اَسْئَلُکُمْ عَلَیْہِ اَجْرًا اِلَّا الْمَوَدَّۃَ فِی الْقُرْبیٰ۔ آکھ اے محمد علیہ السلام اپݨی امت کوں نہیں سوال کریندا میں کنوں تساڈے اوتے ہیں تبلیغ دے کوئی اجرت دا، مگر دوستی اتے محبت رکھݨ تساڈی نال اہل قرابت میڈے دے۔ تفصیل بعد الاجمال تاں ہݨ محبت رکھݨ نال اہلبیت عظام دے ہک کنوں وجوبات ایمان تے اسلام دے ہے۔ حدیث شریف وچ آیا ہے۔ مَثَلُ اَھلِ بَیتی کَسَفِینَۃِ نُوحٍ مَن رَکِبھَا نَجیٰ۔ سوہݨا رسول کریم علیہ والہٖ افضل الصلوات فرمیندے تمثیل اہلبیت میڈے دی مانند بیڑے نوح علیہ السلام دے ہے جو کوئی ایندے اوتے سوار تھیا اوں نجات پاتی۔ تاں دوستوا دوستی اہلبیت عظام دی ہک اقوے رکن ہے کنوں ارکان ایمان دے۔ ہݨ جے قرآن دا انکار، تاں خود خدا رحمان دا انکار۔ جے اللہ دا انکار تاں ڈسو ایمان رہ گیا؟ جیوت ایمان نہ ریہا، تا ساڈا انہاں دے نال کیہاں سروکار۔ اساں اہلبیت کوں باالراس والعین منیندے ہیں۔ تے خلفاء کرام کوں وسیلۃ الدارین سمجھیندے ہیں۔ مخالفین دے یار نہ تھے ہیں نہ تھیندے ہیں۔ رافضیاں نال وی ساڈا وگوڑ، تے خارجیاں نال وی ساڈا نجوڑ۔

اساں منّوں کل اصحابیں کوں

اساں خارجیاں دے یار نسے   اساں رافضیاں دے یار نسے
اساں منّوں کل اصحابیں کوں   اصحابیں کوں احبابیں کوں
چوں یاریں کل اقطابیں کوں   ایں شریعت دے اربابیں کوں
اساں دشمن دل آزار نسے

اساں پنجتن پاک منیندے ہوں   چم اکھیاں نام رکھیندے ہوں
اساں قدمیں دی خاک چمیندے ہوں   اُہا سرمہ خاک بݨیندے ہوں
اساں منکر تے غدّار نسے

اساں ہوں چاکر چوں یاریں دے　　اوں نبیؑ دے خاص پیاریں دے
اوں دل دے اکھیں ٹھاریں دے　　دلداریں دے سچاریں دے
اساں بری نسے بیزار نسے

اساں آل رسول دی منّی ہے　　ایہا محکم دین دی بنّی ہے
او خاسر ہے جئیں بھنّی ہے　　ایہ گالھ نہ اصلوں ظنّی ہے
بد مذہب بد کردار نسے

جو منکر ابوبکرؓ دا ہے　　او برّہ نار سقر دا ہے
جو حاسد میر عمرؓ دا ہے　　نا جیندا ہے نا مردا ہے
کوئی غنیؓ کنوں انکار نسے

اساں سبھے منّ ڻ والے ہیں　　ہیں در دے پِن ڻ والے ہیں
سر دشمن بھنّ ڻ والے ہیں　　لاہ لِتر کھنّ ڻ والے ہیں
اساں موذیں دے تیمار نسے

ایہ دوزخ جاسِن ساڈا کیا　　پئے کھلے کھاسِن ساڈا کیا
جے سر بھر ڈھاسِن ساڈا کیا　　جے آپے پھاسن ساڈا کیا
اساں انجھیں دے غمخوار نسے

ایہ آپت دے وچ لڑدے ہِن　　پئے راتیں ڈینہہ جھگڑدے ہِن
جا جھیڑے مول نبڑدے ہِن　　پئے رنگدے مفتے رڑدے ہِن
اساں اصلوں جھیڑے کار نسے

ساکوں پیر شبیر پیارا ہے　　فرزند ایہ بی بی زہراؓ ہے
ایہ جگر نبیؑ دا پارا ہے　　ایہ ہک کیا کنبہ سارا ہے
ہوں سگ در تے کئی عار نسے

جو انہاں دی سنگت پھاس گئے چودھار وِلڑہ خنّاس گئے
اوندے تھی ول ستیئے ناس گئے ایمان کنوں بے آس گئے
بس ڈھیندی درکار نسے

تساں آپت وچ ڈوہیں لڑ مرو گل لگ ہک بے دے اڑ مرّو
ایویں گل گل جل جل سڑ مرو ایویں روندیں رِنگدیں رڑ مرّو
اساں تساں وانگیں خونخوار نسے

ہئوں حیدرؓ دے حبدار اساں اوندے منکر توں بیزار اساں
خود خادم آل اَطہار اساں ہوں واصف یار چار اساں
کوئی دل وچ غیر اغیار نسے

جو آل رسول کباری ہے اوندی رِفض کنوں بیزاری ہے
اوکوں شریعت بھوں پیاری ہے اقراری او چو یاری ہے
بے غیر اُتے اعتبار نسے

س ل ٹ نام علیؓ دل ٹھردے سے وت ابوبکرؓ دے بردے سے
اساں ڈونہاں دے نوکر در دے سے بیا ذوالنوّرینؓ عمرؓ دے سے
کوئی دل وچ بار غبار نسے

ایہ ڈوں فرقے منحوس میاں ایہ مہمل ہن معکوس میاں
ایہ ہن اَنگل پنجوس میاں ودے در در مارن لُوس میاں
اساں ایہو جھیندے دلدار نسے

ایہے مومن (حضرت) عبدالغفارؒ نہیں ایہے پنجتن دے حبدار نہیں
اوہے ابوبکرؓ دے یار نہیں فاروقؓ دے وت دلدار نہیں
جیویں ایہ ہن اساں خوار نسے

ملفوظات و ارشادات گرامی

آپ فرمیندن:

1۔ نبی سائیں دے اهل بیت نال محبت رکھݨ فرض ہے۔ جیکر کوئی اهل بیت نال محبت نہ لاوے تاں ݙھاڑے قیامت دے جہنم دے عذاب وچ مبتلا تھیسیں۔ ولیکن نبی سائیں دے اهل بیت اوھے ھن جیکی شریعت تے ثابت قدم ھن۔

2۔ می ݙے سامنے کوئی سونے دا ݙھیر آݨ رکھے میکوں آکھے نبی سائیں دی ھک سنت کوں ترک کرو تے ایہ سونا انعام ݙتا ویسیں۔ میں ہوں سونے دے ݙھیر کوں ٹھُک مریساں نبی سائیں دی ھک سنت کوں نہ چھڑیساں۔

3۔ زبان نال ذکر کرݨ دا ثواب بہوں تھیسی مگر اللہ سائیں دی محبت دا راستہ قلب دا ذکر ہے۔

4۔ قلب دے ذکر کرݨ نال دل مصفیٰ مجلیٰ تے پاک تھیندی اے۔

5۔ بچو مرشد دے مخالف کنوں، کافر نال رَلئے پئے آئو لیکن مرشد دے مخالف نال نہ آئو۔

6۔ فقیرو! دنیا دی محبت چھوڑ ݙیوو۔ اللہ سائیں دی محبت اختیار کرو۔

7۔ اللہ سائیں دی محبت بھی ہووے تے نال دنیا دی محبت وی هووے ک ݙھݨ ایویں نہ تھیسیں اے ݙوں چیزاں ھک ٻئے دے ضد ھن۔

8۔ جیں دل وچ دنیا دے محبت هوسی انھں دل وچ اللہ سائیں دی محبت نہ تھیسیں۔

9۔ اے عاجز کوئی مولویں دا مخالف نہیں۔ میں آپ مولوی ھاں مگر اج دے جھڑے مولوی ھن، او فقط دنیا دے طالب ھن۔ اپݨے دین کوں دنیا تے وچیندن۔ اتھے نام نہاد مولویں کنوں بیزار ھاں۔

10۔ پچھلے اٹھ ڈہ سال ایں عاجز دے خلاف مولویں ڈاڈھا شور مچایا، ہݨ بیوس تھی تے چپ کر بیٹھے ہن۔

11۔ جنھں شخص قلبی ذکر کیتا اھو شخص دیندار خائف خدا تھی ڳیا۔

12۔ میڈی دعویٰ ہے اساڈا کوئی خلیفہ صاحب کوئی چندا سوال نہ کریسیں۔ جیکر کتھاں کوئی اساڈا وی س ڈاوے ول چندا وی کرے تہ میکوں پکڑ ڈیو پچھے لقاء ڈیکھو۔

13۔ میڈی دعوت ہے سچی دنیا کوں بیشک آئو اتھاں ٹکو اے ننگر نہ کھٹ سیں اور نہ چندا تھیسیں نہ ڈن اگڑیسیں اے ننگر میڈے پیر دا ہے۔

14۔ ڈُھنگ مانئیں دا رج تے کھاؤ پچھے سچی رات اللہ دا ذکر کرو۔

15۔ پیر دا کم ایھو ہے جو اپݨے مرید کوں رب نال ملاوے۔

16۔ پیری مریدی دا اصل مقصد ایھو ہے جو مرید کوں وصول الی اللہ نصیب تھیوے۔

17۔ اڄ دے جھڑے پیر ھن، انھاں ول اے نمونہ رکھیا جو مرید دے گھر آوݨ فقط ڈن گھنݨ واسطے کھاوݨ پیوݨ واسطے۔ نہ شریعت تے آپ عمل کرن نہ مریدیں کوں آکھن۔

18۔ فقیرو! جیکر تساں لوک اھا تمنا رکھو تہ اللہ سائیں راضی تھیوے اور اللہ سائیں نال محبت تھیوے تہ پوء دنیا دے حرص ھوس کنوں منھ موڑ ڈیو۔ فقط اللہ سائیں کوں پئے یاد کرو بیاں محبتاں قلب دے اندروں نکال چھوڑو۔

19۔ غافلیں جاھلیں تے لوفریں دی محبت اتے صحبت تے دنیا دا شوق چھوڑ ڈیو۔

20۔ اگر جے تساں لوک لوفریں دی محبت بہ اختیار کرو اور اللہ سائیں دی محبت دی بہ تمنا کرو تہ اس حالت میں کجھ بہ حاصل نہ تھی سیں، ٹھلے رہ ویسو۔

21۔ جھڑا شخص پیغمبر علیہ الصلواۃ والسلام دی سنت دے خلاف عمل کرے اھو ہرگز منزل مقصود تک نہ پہنچ سگھ سیں۔ نہ ٻیاں کوں فائدہ ڈے سگھسیں۔

22۔ فقیر وَ املامتاں خواریاں لکھ تھیون مگر عاشق جھڑے ہوندن اھے ملامتاں کنوں نہیں ڈر دے۔

23۔ ایھو رواج جاھلین جاری کیتا ہے۔ جو بے دین جاھل پیریں دا ادب کرتے انھاں کوں تمام مغرور کر چھوڑیا نے۔

24۔ مسلمانو! بچو غافل تے جاھل پیریں کنوں۔

25۔ شیعا اھڑا بدترین تے ردی طریقہ ہے۔ جو انھاں دے مذھب دا خاص اصول ہے گلا کرݨ حضرات خلفاء راشدین دی تے حضرت ام المؤمنین بی بی عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا دی تے گھٹ وَدھ آکھݨ گالیاں ڈیوݨ حضرت محبوب سبحانی کوں تے اللہ دے پیاریاں کوں۔ انھاں دے مذھب وِچ گلا کرݨ وِی عبادت اے۔ معاذ اللہ استغفر اللہ۔

26۔ جیکر اللہ تعالی پڑھئے آدمی تے ڈمرجے تاں وَھابی تھیوے، جاھل تے ڈمرجے تاں شیعہ تھیوے

27۔ شیعے کالے کتے ھن جھڑے صحابہ کرام تے بھئونکدے وَتن، تے وہابی بگے کتے ھن جھڑے خود نبی کریم علیہ السلام دی شان وِچ بھئونکدے وَتن۔

28۔ شیعہ مذھب وَالے اکثر حضرت غوث الاعظم سیدنا عبدالقادر جیلانی رحمۃ اللہ علیہ دی گلا کریندے ھن۔ نہ نماز پڑھن نہ روزا رکھن جیکوکم اپݨے نفس دے رائے موجب کرن انھاں کوں جائز ہے۔

29۔ میکوں سندھ وِچ تبلیغ کریندے چالیھ سال تھی گئے ھن۔ ھݨ میں ساری سندھ دا وَاقف ھاں۔

30۔ عام لوکیں دی نظر میں وَلی اللہ اوھو ہے۔ جو ننگا تھی ببے یا گھݨیاں گالیاں ڈیوے باقی نماز پڑھے یا نہ پڑھے۔

31۔ اتھاں کوئی ننگا تھی ببے ڈیکھو کراچی دے لوک آویسن اکھیسن۔ جو ایھو وَڈا اللہ وَالا ھے۔

32۔ بعض لوک ایں عاجز کوں جادوگر س ڈیندے ھن۔ الحمد للہ۔ جو ایھا سنت وِی ادا تھئی۔

33۔ وَلی اللہ اوَ ہے جو جنھ دی ھک نظر مخلوق کوں رنگ لا چھوڑے۔

34۔ اے فیض می ڈِے پیر دا ہے اے درگاہ می ڈِے پیر دی ہے، میں پیر نہ ہاں، میں اپ ڻے پیر دا غلام ہاں۔ میکوں سندھ وَچ موکلیں تبلیغ وَاسطے مگر نظر کرم انھ جوان دی ہے۔

35۔ ڈِیکھو ایں وَقت رحمت پور شریف وَچ تقریباً پاہٹھ (62) گھر ھن۔ سب عورتاں مرد چھوٹے خواہ وَڈے سبھ نمازی ھن۔ سبھ تہجد گذار، ڈِنداڻ ھر ھک نماز دے ٹائم وَقت کول رکھن۔ اھڑا کوئی گوٹھ ڈِکھاوَ جنھ وَچ ایھو جا شریعت دا نظام ہووَے! ایہ سبھ می ڈِے پیر دا بے مثال فیض ہے۔

36۔ انشاء اللہ تعالیٰ حضور پر نور فداہ امی وَابی اللہ سائیں دے دربار وَچ ھیں جماعت دے بارے میں شفاعت کریسن، اوَر یقین ہے کہ حضور کریم ﷺ ھیں جماعت نال راضی ہوسن کیوں جو فیض انھ محبوب دا ہے، اے عاجز تاں صرف پیغام پہنچاوَڻ وَالا ہے۔

37۔ یزید بھنگور ھا، بے نمازی ھا، شرابی ھا، شریعت پاک دا مخالف ھا ڈِھ حضرت امام صاحب بے دین دی بیعت قبول نہ کیتی۔

38۔ حضرت امام حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہ دا سر مبارک دمشق دی بازاریں وَچ قرآن شریف پڑھندا پیا ہا، اوَر اے شیعہ فرقہ قرآن شریف کوں س ڈِیندے بیاض عثمانی۔ انہاں دا ایمان اللہ سائیں کھس گِدھا ہے۔

39۔ جو اصحابیں سگوریں دی گلا کرن۔ اللہ سائیں انہاں کوں ایھا سزا ڈِے چھوڑی ہے جو آپوں آپ وَتن سر کوں خاک ملیندے پٹیندے ٘کٹیندے۔

40۔ مسلمانو! اللہ سائیں کنوں ڈِروَ۔ رب دا ذکر کماوَ۔ رب دے عشق دی لذت چکھو بیا گالھیاں چھوڑو رب نال دل لاوَ پچھے مزا ڈِیکھو۔

41۔ فقیروَ! تُساں دل نال ذکر کماوَ۔ مونجھے نہ تھیوَ۔ فائدہ ضروَر ضروَر تھیسیں۔

42۔ اللہ وَالے اللہ سائیں دے پیارے ہوندن، انہاں دا مذہب ایھو ہے جو دنیا کنوں بیزار رہندن۔ نہ کنھں دے در سوال کرن نہ مخلوق کنوں پنن۔

43۔ ھݨ دے پیر ݙیکھو۔ تساں خود انصاف کرو۔ جناب مختیار کار صاحب ڈھل دی معافی ݙیوے بلکہ اے کنھں غریب مسکین کوں معافی نہ ݙیون، ݙن ضرور گھنن۔

44۔ حضرت محبوب سبحانی، حضرت خواجہ معین الدین اجمیری، حضرت محمد عثمان قلندر سیوھݨ وَالا، حضرت شاہ عبداللطیف بھٹائی، حضرت خواجہ نظام الدین اوَلیاء دھلوی۔ حضرت خواجہ غلام علی دھلوی، حضرت مجدد امام ربانی رحمت اللہ تعالیٰ علیھم اجمعین ایہ سبھ اوَلیاء اللہ ھن انھاں ک ݙھں کنھں دے در سوال نہ کیتا نہ ݙن گِدھا۔ اھاپن ڑ دی رسم جاھل پیریں شروع کیتی ہے۔

45۔ فقیرو اللہ سائیں دا ذکر گھݨا کرو۔ ذکر کرݨ نال دنیا تساݙی غلام بݨ ویسیں۔ تساں دنیا دے میڑݨ وَاسطے دھکے کھائیندے ہوج ݙھݨ ذکر کریسو تہ اھا دنیا تساݙے پچھوں دھکے کھاسی۔

46۔ ݙاڑھی کوں شریعت موافق رکھو۔ ݙاڑھی کوڑ کنوں نبی کریم علیہ الصلواۃ وَالسلام بیزار ن۔

47۔ نماز پنج وَقت پڑھو، تہجد پڑھو، چوری نہ کرو، زنا نہ کرو، گلا نہ کرو، دنیا دی محبت چھوڑ ݙیئو۔

48۔ قلبی ذکر کرݨ وِچ نہ وَضو دی پابندی ہے، نہ وَقت دی پابندی ہے، نہ قبلہ شریف منہ کرݨ دی ضرورت ہے۔ دنیا داکم کار بیٹھک کرو تے دل نال ذکر کرو۔

49۔ لاڑکانہ شہر میں فقیر اللہ داد فوت تھی گیا جنھں وَقت مرے پیا تہ وَصیت کیتس تہ می ݙا جنازا رحمت پور دے فقیریں کنوں پڑھایا ہوے۔ پچھے انھں دا جنازہ مبارک رحمت پور آیا۔ ڈاکٹر بہ جنازے نال آیا۔ اپݨ ی دوربینی چائی آیا۔ فقیر دی دل تے رکھ بیا طرف می ݙے کن تے رکھیں تہ میکوں اللہ اللہ س ݨ ݨ وِچ پے آیا۔ میں آکھیم اے نمونہ عام لوکیں کوں ݙیکھاو جو میت دے متھوں تہ جادو نہ چلسے۔ اتنے میں ایک مولوی صاحب آیا۔ او مولوی صاحب منطق دا صاحب ہا، اپݨ ی

منطق پے چلایس۔ کھٹ تے دوربینی رکھیں۔ مگر کجھ آواز نہ پیا آوے۔ وَل میت دی بازو، متھے تے دوربینی رکھیں۔ مگر کجھ آواز س ݨ ڻ میں نہ آیا۔ مطلب تہ مولوی صاحب میت دی ہر ھک عضوے تے دوربینی رکھیں کجھ بہ نہ پیا س ݨ ے۔ آخر جڈݨ میت دے دل تے پیا رکھے تہ دل وِچوں اندراں آوازپیا آوے اللہ اللہ۔

50۔ ڈیکھو کیا مہربانی ہے۔ قلبی ذکر کرݨ والے ذاکرین کوں نہ اتھاں دنیا میں کجھ غم تھیسن نہ آخرت میں غم تھیسن۔ تساں لوک قلب دا ذکر کروَ پوء آپھیں پتہ لگ سیں تے قلبی ذکر مفید ہے یا نہ۔

51۔ میں فخر نہیں کریندا ھاں جو میں کوئی پیر ہاں می ڈے مرید تھیؤ۔ میں آپ اللہ والیں دا غلام ہاں۔ میں خود اللہ والیں کنوں فیض پنیا ہے۔ میں فیاض نہیں ہاں۔ جیکر تساں لوک فیاض پیر ڈھونڈو تہ حضرت خواجہ محمد فضلی علی قریشی (رحمتہ اللہ علیہ) مسکین پور شریف والا جوان ہے۔

52۔ فقیرو اپ ݨ ی عورتیں کوں، اپ ݨ ے سارے ٹبر کوں نماز پڑھاؤ، عورتیں کوں شرعی پردا کراؤ۔ بدمعاشی، رذیل کم دنیا دی محبت چھوڑ ڈیؤ۔

53۔ ھݨ می ڈے پیر دی کرامت ڈیکھو۔ ھک زمیندار حضرت صاحب قریشی مسکین پوری شریف والے دا مرید ھا۔ مگر ھک عورت نال محبت ھیں۔ حضور کوں خبر پئی۔ آپ انھں زمیندار کوں موچڑے ماریونے خوب پادر لگایونے۔ اھو زمیندار خوش پیا تھیوے۔ شکر تھیا جو حضور دے نعلین مبارک می ڈے منھ تے لگے۔ می ڈا منھ ھݨ برکت والا ہے۔ پر اجڑ رن دی محبت نہ پیا چھوڑے۔ حضور آکھیا جو خدا کریسیں اھارن شال مروَیسیں۔ تھیا بہ ایویں۔ اھارن مرگئی۔ انھں زمیندار دی جند چھٹی گناہ کنوں۔

54۔ فقیرو تساں کوں عرض کریندا ھاں تہ قلب دا ذکر کماوَ ایمان دی لذت چکھو۔ وقت ہے حیاتی کوں غنیمت جاݨ وَ۔ متاں ارمان کروَ۔

55۔ حضرت امام محمد غزالی رحمۃ اللہ علیہ شافعی مذہب دا ہے۔ اوں لکھدا ہے جو جھڑا شخص نماز نہ پڑھے بحکم حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی شریعت مطابق انھں شخص بے نمازی دے قتل دا حکم ہے۔ ھݨ تساں ݙسو اگر اے شریعت دا حکم نافذ تھیوے تہ کتنے کوں قتل کیتا ویسیں۔

56۔ بس جیکر چاہو تہ اللہ سائیں راضی تھیوے اور حضرت نبی کریم رؤف رحیم پیغمبر پاک دی شریعت پاک پیاری لگے شریعت دے کم آسان تھیون تہ قلبی ذکر کرو۔

57۔ می ڈے دوستو! اللہ سائیں کوں یاد کرو۔ اللہ سائیں اور اللہ سائیں دے حبیب پاک دے پیروی کرو۔ وقت اے ہے۔

58۔ تی ڈے متھوں ماء پی دا پیار ہے۔ جیکر دنیا دی مصیبت تیکوں پکڑے تہ تی ڈے ماء پی جند قربان کریسن مگر تی ڈی تکلیف برداشت نہ کر سگھسن اچھا توں ماء پی کوں آکھ جو تی ڈی قبر وچ فقط ڈوں کلاک ٹکن۔ ایویں ھرگز نہ کر سگھسن۔

59۔ او مسلمان! دنیا دے پچھوں دھکڑے کھاندے او۔ اللہ سائیں کوں یاد نہیں کریندے جنھں اللہ تیکوں ماء دی پیٹ میں ڈھ مہینا پالیا۔ جنھں تیکوں وڈا کیتا جنھں تیکوں عقل ڈتا ہے جو تیکوں رزق پیا ڈیندا ہے۔ تیکوں پیدا کرن والا رب تیکوں پالݨ والا رب ہے۔ اگر انھں کوں دل نال یاد کریسیں ھمیشاں خوش رہسیں۔

60۔ اللہ والے شاہوکاریں کنوں بیزار رہندے ھن، می ڈا پیر فرمائیندا ھا تہ اللہ سائیں کنھں شاھوکار کوں ای ڈے نہ آݨ۔ شاہوکار ولی اللہ دے اگوں کول ماکوڑی ٹن ڈݨ دی مثال ھوندے ھن۔

61۔ اللہ والے دنیا دار کنوں بیزار ھوندے ھن ۔ باقی رسمی پیر تہ دنیا دار کوں گولیندے ھن۔ جیکر کوئی دنیا دار انھں دا مرید تھیوے تہ ول رسمی پیر رج کریسیں۔

62۔ مسلمانو! سیاݨے تھیوو، پیر گھنو کامل۔ جو شریعت پاک دا تابع ہووے جنھ دا باطن با خدا ظاہر باشرع ہووے اور بالکل بے طمع ہووے۔ اوہ تساڈی دنیا وچ قبر وچ حشر وچ مدد کریسیں۔ رسمی پیر نہیں۔

63۔ فقیرو! تقویٰ اختیار کرو۔ متقی لوکیں دی اللہ تعالیٰ قرآن شریف وچ تعریف کیتی اے۔ اللہ کوں اھے شخص پیارے ھن جیکے تقویٰ کریندن۔

64۔ تقویٰ کیا اے ؟ جہڑی چیز حلال اور حرام دے درمیاں ہے اہا متشبہ ہے۔ اھیں شبھناک چیز کنوں بچݨ تقوی ہے۔

65۔ سݨ ہک مولوی قمبر دے طرف دا ھا۔ پکا وھابی ھا۔ کنھں دعوت تے پیا ونجے۔ دعوت والا بیل گاڈی تے مولوی کوں گھن آیا۔ دعوت والے دا ھک ڈاند ھا تکھا۔ انھں ڈاند دا مولوی نام رکھیا حضرت پیران پیر سید عبدالقادر جیلانی (رحمتہ اللہ علیہ) بیا ڈاند کجھ ڈھلا ھا۔ انھں دا مولوی نالا رکھیا حضرت محمد عثمان صاحب قلندر سیوھݨ والا۔ مولوی وھابی اوں دعوتی جاھل آدمی کوں پیا آکھے جو گاڈی تیز چلاو۔ مار ڈنڈا پیراں پیر کوں تہ تیز تھیوے۔ ول آکھیں جو قلندر کوں ڈنڈا مارتہ او بہ تیز تھیوے۔ نعوذ باللہ منھا (توبہ توبہ یا رب سائیں معاف فرما) دعوتی جاھل مولوی دی آکھݨ موجب ڈونھیں ڈاندیں کوں ڈنڈے ماریندا گیا۔ ڈنڈے دے مارن دے سبب ڈونھیں ڈاند تمام تیز بھگے۔ راستہ ھا خراب، تیز گاڈی چلݨ سبب اتفاقا گاڈی اٹل پئی۔ گاڈی چلاوݨ والا بچ گیا۔ مولوی دا کندھ ڈوں ٹکر تھی گیا مر گیا۔ ڈیکھو کرامت تے غیرت حضرت سیدنا عبدالقادر جیلانی رحمتہ اللہ علیہ دی اور حضرت محمد عثمان صاحب قلندر سیوھݨ شریف والے دی۔

66۔ جو شخص حضرت پیراں پیر رحمتہ اللہ تعالیٰ علیہ دا منکر تھیسیں تہ خدا دا قسم توڑے عباداتاں کرے زمین تے جبلیں وچ دریاھیں وچ عباداتاں کرے۔ ساری رات قرآن شریف، نفل پڑھے مطلب

تہ جیکی بہ نیکی دے کم ھن سب پورے کرے مگر رگو حضرت پیراں پیر کوں نہیں منیدا پیا ہے او شخص ایمان نال ھر گز نہ مرسین۔ یاد رکھو تساں ایمان بچاؤ۔

67۔ مسلمانو! بچو وھابی مولویں کنوں۔ اوہ اللہ والیں دی گلا کریندے ھن۔

68۔ مسلمانو! بچو ظلم دے کمیں کنوں۔

69۔ ھندو لوکیں دی محبت کنوں بیزار تھیوو۔ جے ھندو لوکیں نال محبت رکھو تہ ڈھاڑے قیامت دے شہنشاہ مدینہ تساں کنوں بالکل بیزار ھوسیں۔ پچھے تساڈی شفاعت کون کریسی؟

70۔ مولوی صاحبان! سݨو جھڑے ویلے وعظ کرو تہ اللہ سائیں دی درگاہ وچ اے امید رکھو اور عاجزی نال عرض کرو تہ یا اللہ سائیں ایں واعظ دے متھوں میکوں اور جمیع حاضرین جماعت کوں ہدایت عطا فرما۔

71۔ واعظ اس ٹائیم تائیں کرو جو جماعت سݨݨ والے کوں سݨݨ دا شوق ھووے۔

72۔ ایں عاجز دا پیر قلبی وروحی فداہ عشاء دی نماز تے نکلدا ھا تہ ساری رات پیا وعظ کریندا ھا۔ باقی رات دا ڈیجھا حصہ ھوندا ھا تہ عشاء دی نماز پڑھا حویلی مبارک طرف تشریف لاویندا ھا۔ مگر جماعت کوں آپ دی تقریر سݨݨ دی بہوں محبت ھوندی ھئی۔

73۔ میڈی طبیعت ہے جو میں بئیاں مولویں دا واعظ نہیں سݨدا ھا۔ کیوں جو ھک شخص گوشت پلاء ڈھئو تے کھاتے رج کرے تہ ول انہں کوں دال ساگ مزا نہ ڈیسیں۔ بس میڈے واسطے حضور مربی دی تقریر نصیحت مبارک کافی اور مفید بابرکت سراسر ہدایت تھی۔ مولویں دے وعظ سݨݨ دی ضرورت نہ رھی۔ اپݨے پیر دی تقریر کافی تھی۔

74۔ وعظ نصیحت سݨو تھجد دے وقت اٹھ تے تھجد نماز پڑھو اور ذکر کرو نیکی دے کم کرو۔

75۔ اپݨے پیر دی طرف متوجہ تھی رہو۔ فیض دا انتظار کرو۔ ڈینھ رات ذکر میں لگے رہو۔

76۔ ذکر اتنا کثرت نال کرو جو دنیا دے طالب تساں ذاکریں کوں دیوانہ چریا سڈن۔

77۔ ذکر والیں تے اھو شخص ٹوک طعنا کریسیں جو یا تہ خود شیطان ھوسیں یا شیطان دا مرید خلیفا ھوسیں۔

78۔ ڈیکھو سندھ وچ کیا حالت لگی پئی ہے، جو چور غریب دے گھر دی چوری کرن مثلاً کھاٹ ھݨن یا ڈھور کاھن یا ٹپڑ چوری کرن۔ ول جے گھر دا مالک بیدار تھے گیا تہ گھر دے مالک کوں قتل کر چھوڑن۔ ڈیکھو تہ ظلم۔ چوری بہ انھں غریب دی کرن تہ ول بے گناہ قتل بہ اوں غریب کوں کن۔

79۔ جھڑا شریعت دا مسئلہ سݨو انھن تے فوراً عمل کرو، عمل نہ تھیا تہ وعظ سݨݨ دا کیا فائدہ؟

80۔ جھڑے مولوی صاحبان ھیں جماعت دے مخالف ھن۔ انھاں دا واعظ نہ سݨو۔ انھں وعظ وچ تساں کوں فائدہ نہ تھیسی۔ پر اگر کوئی مولوی صاحب آپ باعمل ھجے، اولیائیں دا منکر نہ ھجے تہ پوء بیشک دل چاہے تہ انھں دا واعظ سݨو فائدہ تھیسی۔

81۔ ایں عاجز دی طبیعت اھا ھوندی ھئی جو میں اپݨے پیر دے بغیر ٻیاں مولویں دا واعظ نہ سݨاں ھم۔

82۔ وعظ دا اثر کیوں نہیں تھیندا؟ سبب اھو ہے جو مولوی صاحب پیسیں دی لالچ تے وعظ کریندن۔ سݨو اگر کوئی مولوی صاحب اھانیت کرتے وعظ کریندا ہے جو لوکیں کوں اٻجھا واعظ سݨاواں جو خوش تھیون میکوں ٻھوں پیسے دنیا ڈیون، تہ اھڑا طمع والا حافظ یا عالم بحکم اللہ تعالیٰ جھنم دا پارݨ تھیسی۔

83۔ عورت کوں چاہیندا اے کہ اپݨے ننڈھے ٻال کوں کھیر پلاوے انھن دے وچ انھن دے واسطے اجر تے ثواب اے۔

84۔ مڑس عورت دا حق پورا کرے۔ عورت مڑس دا حق پورا کرے۔ اولاد پی ماء دا حق پورا کرے۔ اور پی ماء اولاد دا حق پورا کرے۔

85۔ قرآن شریف وچ جو کچھ لکھیل ہے اھو سب کچھ سچ ہے اور ضرور ایویں تھیسیں۔

86۔ دنیا وِچ خرید فروخت گھن ڈیون کم کار کرݨ دا کم بیشک کرو۔ شریعت دی حد اندر دنیا دا اشغال بیشک بحال کرو کوئی منع نہیں۔ فقط دل جھڑی ہے اھا اللہ سائیں نال لاؤ۔ بئے پاسے دل کوں متوجہ نہ کرو۔

87۔ عورت سہرے نہ آکھے۔ کیوں جھڑی عورت سہرے آکھے سیں تہ انھں عورت دی متھوں اللہ سائیں دی لعنت پئی نازل تھیسی۔

88۔ مسلمانو! اللہ سائیں دے قرآن تے عمل کرو۔ قرآن شریف اللہ سائیں دا زبردست بھیجا ہوا کتاب ہے۔ جھڑا شخص قرآن شریف کوں معمولی جاݨے اھو درحقیقت مسلمان نہیں۔

89۔ اللہ سائیں کوں اساڈی عبادت دی پرواہ نہیں مگر اھو اساں ڈے واسطے فائدہ ہے۔

90۔ اللہ والیں کوں دنیا دی کائی چیز پسند نہیں لگندی۔ ولی اللہ دنیا کنوں تارک ہوندن۔ اوہ دنیا کوں ہیچ تے ہیچ سمجھندن۔

91۔ اللہ والیں دی اھا عجیب غریب صفت ہے جو دنیا دے لوکیں نال ہھندے ہن اتھندے ہن گالھیاں کریندے ہن۔ دنیا وچ کھاوݨ پیوݨ گھن ڈیوݨ شادیاں کرݨ مطلب تہ دنیا دے سب اشغال پورے کریندے ہن۔ شریعت پاک دی حد اندر مگر حقیقت میں دنیا کنوں فارغ ہوندن۔ دل انھاں دی دنیا دی محبت کنوں خالی ہے دل انھاں دی رب نال ملی پئی ہے۔

92۔ اللہ والیں دی دل دا تعلق فقط اللہ سائیں نال ہے انھاں دی دل دا توجہ اللہ سائیں دی طرف ہوندا ہے۔ دنیا دی طرف انھں دی دل دا توجہ نہیں ہوندا ہے۔

93۔ مثال طور جیویں ھک شخص بی خیالا بیٹھا رہے۔ انھں نال کوئی بیا شخص گالھیاں پیا کرے مگر او آپݨے بے خیالی وچ انھں دی گالھ نئی نہ سمجھے اور گالھ کرن والے دے مغز دی چرپی اجائی گئی۔ اسی طرح اللہ والے دنیا کنوں بے توجہ ہوندے ہن۔

94۔ اوٗ مسلمانو! حیا سکھو، قتل نہ کروٗ۔ جہنم دی باہ کنوں ڈروٗ۔

95۔ اوٗ مسلمانو! غیرتمند تھیوٗ نبی سائیں علیہ الصلواۃ وٗالسلام فرمایا ہے .جو میں بے غیرت شخصیں دی شفاعت ہرگز نہ کریساں۔

96۔ کوئی عورت اپݨے مڑس کوں خوش راضی کرݨ وٗاسطے زیبدار کپڑے پاوٗے یا سرمہ لگاوٗے یا سرخی لگاوٗے سینگار کرے ایں نیت نال کہ میڈا مڑس میکوں ڈیکھ تے خوش تھیوے تہ عورت کوں ثواب ملسیں۔ جیستائیں اوٗہو سنگھار برقرار رھسی اوٗستائیں انھں عورت دے متھوں اللہ سائیں دی رحمت پئی نازل تھیسی۔

97۔ مسلمان! ایمان بچاوٗ چوڈھیں صدی ہے۔ قربِ قیامت دا ہے۔ اللہ سائیں دے سچے قرآن شریف تے عمل کروٗ۔ تاش دا شوق، راگ دا شوق، رنڈئیں دا شوق، فلم دا شوق، ٹی وٗی دا شوق، ریڈئے دا شوق چھوڑ ڈیئو۔ جاگھڑی فراغت ملے یا قرآن شریف پڑھو یا مراقبہ کر بھو یا فقہ دے مسئلے سکھو۔

98۔ مسلمانو! نیک عمل کروٗ۔ قرآن شریف اساں مسلمانیں دے وٗاسطے نازل تھیا ہے۔ پڑھو اوٗر عمل کروٗ۔ بھلا انھں قرآن تے تساں نہ عمل کروٗسیں تہ وٗل بیا کون کریسیں۔ بھیل یا باگڑی یا ھندوٗ بھودی عمل کریسن؟

99۔ تساں اللہ سائیں کوں راضی کروٗ امید تساں بہ خوش آباد رھسو تساڈے بال بچے وٗی خوش رھسن۔

100۔ نیکی دے کمیں کوں اوٗر گناھیں دے کمیں کوں ہرکوئی جاݨ ی بیٹھا ہے۔ فقط عملی طاقت کیر پیدا کرے .جو کم تھی سگھن۔ اھا طاقت مرشد کریم دی توجہ نال اوٗر انھں دی صحبت بابرکت دی وٗچ بہݨ نال پیدا تھیندی ہے۔

101۔اے خلیفو! تساں ہکڑی جھا تے کیوں بہہ وٗیندے اوٗ، جتھاں دین دا کم تھیوے اوٗاپݨا وٗطن بݨا ڈیوٗ، اے دنیا ساری مسافر خانہ اے۔ وٗطن تاں آخرت وٗالا اے۔

102۔ سچا جہان پیا اللہ دیان نعمتاں کھاوے ۔ درندے پرندے، جنات، حیوانات سب پے می ڈے مالک سائیں دے خزانے کوں لٹیندے ھن مگر خزانہ ہرگز کھٹ ݨ دا نہیں ہے، کہ اے انسانی خزانہ نہیں ، خدائی خزانہ اے نہ کھٹ سیں ۔ میکوں بہ اُتھوں ملدا اے۔

103۔ حضرت سیدنا عبدالقادر جیلانی وݙی برکت والا پیر ھا۔ انھ جوان دی کرامت ݙیکھو تہ جیکی انھ دی مخالفت کریندے ھن انہاں کوں پن ݨ نصیب ہے یا انہاں دا ایں جہاں وچ منھ کالا ہے۔ رافضی لوک مخالفت کریندے ھن ۔ انہاں دا حال ݙیکھو تہ شل رب سائیں اتجھی شکل دشمن کوں بہ نہ ݙیوے۔

104۔ اللہ والیں دا منکر لعنت دا حقدار ہے۔ تساں ایمان بچاؤ۔ نہ تہ قیامت روز پکڑ تھیسی۔

105۔ کتنے مولوی خود حضرت ختم الانبیاء امام الانبیاء حضرت نبی کریم علیہ الصلوٰۃ والسلام دے علمِ غیب دی مخالفت کریندن۔ تساں ایمان بچاؤ۔ اپ ݨ اتے عقیدہ تے ایمان مضبوط کرو۔

106۔ اللہ والیں دے عاشق ب ݨ ونجو۔

107۔ وظائفین دے جھڑے شوقین ھن ۔ اوھے ایں قلبی ذکر کوں معمولی سمجھی ییٹھن ۔ او شاید اکھیندے ھوسن تہ اے ذکر فقط ھک لفظ اللہ ہے۔ کجھ لمبا ہووے ہا۔ گھݨا جملہ وݙا جملہ ہووے ھا تہ فائدہ ݙیوے ھا۔

108۔ رضی اللہ عنہ س ݨ وا اے ذکر اللہ سائیں دے مل ݨ واسطے سدھا سولا تے آسان رستہ اے۔

109۔ یاد رکھو۔ اے عاجز ج ݙھݨ نماز فرض کنوں بعد دعا منگدا اے اھا دعا سبھناں واسطے جامع دعا ہے۔ ہر کوئی اپ ݨے مطلب واسطے آمین آمین آکھے۔ بیا بھیرا دعا منگاوݨ دی ضرورت کے نہیں۔

110۔ جو شریعت تے عمل نہ کرے او اساݙا مرید نہیں شیطان دا مریدے۔

111۔ فقیرؤ مسنون دعاواں یاد کر گھنو، مسجد وِچ وَنجو یا مسجد کنوں باہر نکلو یا مانی کھاوٗ یا مسافری تے نکلو یا پائخانہ اندر داخل تھیوؤ یا پائخانہ کنوں باہر نکلو تہ سبھناں وَاسطے دعائیں ھن۔ اے دعائیں سکھو یاد کروٗ اوٗر ہر جائز موقعے تے ایھے دعائیں پڑھو۔

112۔ سݨوٗ! جیویں ساری دی فصل کوں یا کنھ فصل کوں کیڑا لگ وَیندا ہے۔ اے بد عمل مولوی بہ اسلام کوں کیڑے لگے ھن۔

113۔ اے عاجز کوئی پیر نہیں۔ اے درگاہ میڈے پیر دی درگاہ ہے۔ اے فیض بھی میڈے پیر دا ہے۔ میں ھاں نیاپے رساوݨ وَالا۔

114۔ ھݨ ڈیکھو آفیسر تے کامورے رشوت کھائی کھائی جیویں مشین دے ھر ھک پرزے کوں تیل آندا ہے ایویں انہاں دی رگ رگ وِچ حرام داخل تھی گیا ہے۔ اللہ کنوں ڈروٗ وے اللہ کنوں ڈروٗ۔

115۔ بعض لوک جذبے تے اعتراض کریندے ھن۔ حالانکہ جذبہ اللہ سائیں دی رحمت دی نشانی ہے۔ جذبہ وَالا اپݨے جذبہ تے بیخودی وِچ خلاف شریعت کوئی کم کرے یا گفتگو کرے تاں وی جذبہ وَالے دے متھوں کوئی گناہ نہیں۔

116۔ انسان دی دل جسم دا بادشاہ ہے، دل جو ارادہ کریسیں سبھ اعضاء اھو کم کریسن۔ دل سدھر گئی تاں سارا جسم سدھر وَیسیں، دل دا سدھرݨ اللہ دے ذکر نال ہے۔

117۔ اے عاجز تساڈا خیر خواہ ہے۔ میڈے صلاح سݨوٗ تہ اللہ سائیں دا ذکر گھݨا کروٗ جو قربِ قیامت ہے چھیکڑے ٹائیم ہے۔ حیاتی تے اعتبار نہیں، مڑس تھیوٗ۔

118۔ مڑس پہلوان اھو نہیں جو راث داکھاڑی چاتی وَتے لوکیں کوں لٹیندا قتل کریندا۔ در حقیقت مڑس اھو ہے جیکو اپݨے نفس نال جنگ کرے۔

119۔ اتھاں ڈیکھو نہ محنت ہے نہ ریاضت ہے نہ چلہ نہ ڈھاکا فقط ذکر کردے رہو۔

120۔ سندھ وِچ کتے دے شوقین گھݨے ھن۔ کتے دے جیکر کوئی تعریف کرے تہ انھں شخص کوں ڈاڈھا پیار ڈیندن۔ حالانکہ کتا پالݨ شریعت وِچ جائز نہیں۔

121۔ ھݨ فرقہ بازی ہے۔ وَھابی آکھیندے ھن جو وَسیلہ گھنݨ ناجائز ہے اوَر حضور نور نہیں ھن بشر ھن۔ انہاں کوں ثبوت ڈیندا ھا۔ حضرت سیدنا عبدالقادر جیلانی رحمۃ اللہ علیہ پنج صدی دا بزرگ ھستی ھن۔ آپݨے دوَر دے مجدد ھن۔ حضرت مخدوم ابو سعید علیہ الرحمتہ دا مرید ھا۔ انھں دے وَسیلہ اھو رتبہ درجہ مِلیس جو سیدنا عبدالقادر جیلانی دا وَڈا مرتبہ ہے اوَر حضرت خواجہ معین الدین چشتی اجمیری رحمۃ اللہ علیہ جن بہ ج ڈھں مرشد گدھا ث ڈھں وَلایت دا درجہ حاصل تھیں۔ مرشد گھنݨ وَسیلہ وَٹھݨ ضروری بلکہ تمام اشد ضروری ہے۔

122۔ بعض لوکیں ایھو نمونا اختیار کیتا اے جو وَعظ سݨݨ تے عمل نہ کرن۔ اے فقط وَعظ سݨݨ دے چسکے چکھیندن۔ آکھن وَاہ جو شعر پڑھیا، وَاہ جو قرآن پڑھیا۔ بھائی وَاعظ ڈاڈھا مزا ڈتا باقی عمل دے طرف دھیان نہ کرن۔ انھیں دا سبب اھو ہے جو خود مولوی صاحب وَعظ کرݨ وَالا بے عمل ھوندا ہے

123۔ لالچی مولوئیں کوں آخرت دی سخت پکڑ تھی سیں۔

124۔ فقیرو! دنیا دی لالچ بالکل نہ رکھو۔ اللہ سائیں دے عاشق تھیوو۔

125۔ سہݨے نبی سائیں دی شریعت نال پیار رکھو۔ اپݨے رب نال دل لاوَ۔

126۔ ڈانی پیر صاحب آپ ئی پنندا ہے تساں کوں کھڑا رتبہ مرتبہ ڈیسیں۔

127۔ فقیرو! می ڈا سندھ وِچ قیام کرݨ دا مقصد اھو ہے جو لوک سدھرن۔ اللہ سائیں دا ذکر کرن۔

128۔ شرعی پردہ ایویں ہے جو نہ عورت مرد کوں ڈیکھے نہ مرد غیر عورت کوں ڈیکھے۔ ھݨ عورتاں چادری برقعہ پائیندے ھن، برابر مرد تہ عورت کوں نہ ڈٹھا مگر عورت ھر ھک مرد کوں ڈٹھا ایہو پردہ شرعی تاں نہ تھیا۔

129۔ جے عورت باہر نکلے تہ برقعہ کرے پر برقعہ میلا بالکل سادا ہووے۔

130۔ عورت گھر کنوں باھر چلے تاں ڈھنگ اھڑا رکھے جیویں پیرسن پوڑھی عورت ھلندی ہے یعنی کبی تھی چلے۔

باب نائون: مَفَاتِيحُ الْاَسْرَارِ فِي مَكْتُوبَاتِ شَيْخِنَا وَقُدْوَتِنَا مُحَمَّد عَبْدِ الْغَفَّارِ

مکتوباتِ غفاریہ

خط کي اڌ ملاقات سڏيو ويندو آهي. خطُ پنهنجن پيارن ڏانهن پيغام رساني جو قديم ۽ عظيم طريقو رهيو آهي. خط ڏُور دراز علائقن ۾ رهڻ وارن مطلوب ماڻهن کي پنهنجي من جي محبتن کان آگاهہ ڪرڻ جو احسن ذريعو آهي. خطُ ديني تبليغ جو اهم وسيلو رهيو آهي. هر دور ۾ اولياءَ صلحاءَ صوفياءِ ۽ علماءَ خطن جي ذريعي پين تائين دين جو پيغام پهچايو آهي. خود رسول الله صلي الله عليہ وسلم جن بہ وقت جي بادشاهن کي تبليغي خط لکيا هئا. تہ پوءِ خطن ذريعي تبليغ ڪرڻ سنتِ مصطفيٰ بہ آهي. اسان جي رهبر حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جيئن زباني تبليغ ڪئي تيئن خطن جي ذريعي بہ پاڻ تبليغ جو حق ادا ڪيائون.

هن باب ۾ قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جا خليفن ، فقيرن ۽ مختلف شخصتين کي لکيل خط جمع ڪيا ويا آهن، جن ۾ تصوف جي تعليم بہ آهي تہ روحانيت جو رنگ بہ آهي ۽ سندن مزاج گرامي جون ڪيفيات بہ آهن. خطن ۾ ان دور جي سماجي معاشي معاشرتي حالات جي عڪاسي بہ آهي تہ سندن علمي فقهي ۽ فڪري مقام جي بلندي جو بہ پتو پوي ٿو. خطن ۾ نصيحت بہ آهي، علم و حڪمت بہ آهي. وصول الي الله جون واٽون بہ سيکاريل آهن. تہ غافلن کي غفلت مان ڪڍي ذڪر الاهي ۾ سرشار ڪرڻ جون تجويزون بہ لکيل آهن. مصائب ۽ مشڪلات مان ڇوٽڪاري لاءِ ورد وظيفا بہ آهن تہ اسلامي زندگي گذارڻ جو طريقو بہ سيکاريو ويو آهي.[1] (1)

---

[1] هن باب ۾ آيل خط ڪجهہ تہ خلفاءِ ڪرام جي درگاهن تي وڃي حاصل ڪيا ويا آهن. ڪجهہ وري هيٺين ڪتابن مان حاصل ڪيا ويا آهن.(1) مڪتوبات غفاري جيڪو خليفي رحمت الله کي لکيل خطن جو مجموعو آهي. اهو هن فقير کي حضرت سائين ديده دل وٽان عنايت ٿيو. (2) مڪتوبات غفاري جيڪو حضرت خليفي سائين نور محمد جو جمع ٿيل مجموعو آهي. (4) خليفي محمد پٽي جي فرزند مولانا منير احمد وٽان مليو. ڪجهہ خط مختلف درگاهن تان حاصل ڪيا ويا آهن.

۸۶

محتری سلمکم اللہ تعالیٰ

السلام علیکم - عزیزا جسکا نام محبت ہے - اسکو معاف
مشقت ہے - نہ محنت ہے نہ ریاضت ہے اور صرف
آپکی عنایت ہے لانہایت ہے - اور محبت والا کا
مرتبہ اونچا ہے اور یہ محبت کا دور ہے - اور محبت والا برسوں
کی منزل ساعت میں طے کر جاتا ہے اور یہ محبت بیچارا سا بیمار
رہبر کر جاتا ہے - زیادہ کیا لکھوں محبت کی شرح طویل ہے اور
وقت کی فرصت قلیل ہے - اور فقیر لاشی سوا محبت کے کسی چیز کو نہیں سمجھا
اور یہ محبتی سے زیادہ کسی شئی کو بہتر نہیں سمجھا - جواب بمقدار
مشتاقاً آپ عزیزہ سعیدہ کا اپنی ہی غلام قبول رکھنا چاہیئے

مشفقا السلام علیکم

محبت وہ چیز ہے کہ ہر دو القدس بہن دیکھے - اور جسکو روز ازل
سعید کا بنا گیا ہے یہ محبت میری ہی اسکے حصہ میں لکھی گئی ہے
سبحان اللہ بڑا بختاور ہے وہ شخص کہ جسکو اس نعمت سے
سرفراز فرمایا - اور لوگوں کو نماز و وظیفہ کرنے سے
باطن میں اتنا کام ہو بڑھتا ہے اور ترقی ہوتی ہے خدا باش
محبت کو ضرور گذار لو فقرا اور دن بدن بڑھتے جاؤ
اور جانیکی اجازت ہے

لاشی فقیر محمد عبد الغفار فضلی

الخفی و الجلی
عن الشر و الشرک

۸۷

مکرمی و محترمی میاں غلام علی سلمہ اللہ تعالیٰ

السلام علیکم - عزیزا ذکر کے بالمقابل کوئی اور طریقہ نجات
کا آجتک نظر میں نہیں آیا - اور دارین کی فلاح اور نجات
بس اسمیں مندرج ہے - اور راس الروس سکیو لکا اسمیں مندرج
ہے - ذکر کرتے کرتے دیوانہ ہو جاؤ اور ایسے عقل کی کوئی ضرورت
نہیں جو ذکر کا مانع اور یاد حضرت حقیقی نہ دنیا سے غافل کرے اور ایسے
عقل سے توبہ توبہ اور لاکھ بار توبہ - تم ذکر کی شادی میں شاد ہو جاؤ
شادی خود ہو جاویگی

لاشی فقیر محمد عبد الغفار فضلی

محترمی - السلام علیکم

[illegible] احوال بالتفصیل معلوم ہوگا
نماز عصر کے بعد [illegible]
اور محبت کے حلقہ کا [illegible] کثرت
ذکر اور تصور [illegible] غیر کی
محبت کی نفی اور دل کو خالی کر کے پیر کی
محبت کو دل میں سما دیوے اور دل کو
پیر کی محبت کا گھر بنا دیوے اور غیر [illegible]
آفت [illegible] مٹا دیوے اور
پیر سے لگا دیوے لا کا یہ [illegible]
دیوے

لاشی فقیر محمد عبد الغفار فضلی

۴۸۲

شفقی و مکرمی

سلامت باشید — دعا کیجاتی ہے اللہ تبارک و تعالیٰ

آپکو محبت اور سچا یقین عطا فرماوے — بیعت کیلئے اجازت ہے

باسلامت ... نئے مرید ... آداب ... جو اللہ ...

کتابیں دیکھا کیجئے ... و السلام

فقیر محمد عبد الغفار فضلی

و علیکم السلام — آپکا بیماری بہت ... لکھا

دل کا رشتہ اللہ اور سوتی کپڑا اور کام بالکل سمجھ

میں آگیا و الا ... صحت آپکا ہوگیا ہے اور ... ہو

گیا ہے اور کام بالکل مرد ہی ہوگیا چاہئے و علیکم

اب سب ... کا کام ... سمجھ ہونا چاہئے اور ... کپڑا

سوتی ہو تو چاہئے لاشی فقیر ... فضلی

۴۸۶

السلام علیکم — دعا کیجاتی ہے اللہ تعالیٰ آپکو محبت

عطا فرماتا رہے اور انشاء اللہ تعالیٰ اس سے

بڑھکر بھی ہوجاویگی — ہمت اور استقامت

کو جانے نہ دیجئے — اور دیکھتے نہیں کہ جانیوالا آدمی کبھی

بیٹھتے نہیں چلتا ہی رہے اور تیز چلے یا کہ آہستہ بھی سہی آخر منزل

مقصود پر پہونچ جاتا ہے — اور دعا کیجاتی ہے آپکی والدہ کیلئے

اور بخدمت مولوی رحمۃ اللہ صاحب بعد السلام علیکم معروض کریں کہ ایک تھان

جیسا کہ آپکا ہے خرید کرکے لے آویں اور ایک کپڑا جسکا نمونہ ارسال

کیا جاتا ہے بموقت و ڈیرہ صاحب میاں عطا محمد صاحب کے ... سے ملیگے

تو ساتھ لے آویں اور جتنا ہی ملے لے آویں لیکن اس نمونہ کے پورا موافق

ہو یا اس سے بڑھکر زیادہ عمدہ اور باریک ہو ورنہ لاویں —

لاشی محمد عبد الغفار فضلی

اور ایک ... تصویر ... نمونہ ... ارسال ... بطور ... عطاء ...

عزیزا تصور شیخ اوٹھتے بیٹھتے

موجب ترقی محبت ہے — پہلے دل کو

غیر محبت سے خالی کرکے اسکے بجا پیر کی

محبت کو بٹھائے اور غیر کی نفی پیر کی محبت کا

اثبات کرے اور تصور میں ہر وقت اور ہر آن

بچشم ارادت پیر کی صورت مطالعہ کرے

اور اسکی شکل کو پیش نظر رکھے

آپ ذکر کی کثرت کیا کرو دوسرا اتباع شریعت

اور بندہ کے نزدیک محبت سے بڑھکر کوئی مقام نہیں ہے

بی بی کے زخم پر مکھن بڑھ ہوئے کے بعد استعمال کرو شفا

ہوگی ۱۲

۴۸۶

محترمی و مکرمی — السلام علیکم —

دعا کیجاتی ہے اللہ تبارک و تعالیٰ

شفاء کاملہ عاجلہ عطا فرماوے اور بیعت کی

بھی اجازت ہے

لاشی فقیر محمد عبد الغفار فضلی

۴۸۶

مشفقی و مکرمی سلمکم اللہ تعالیٰ

السلام علیکم — سب مرادات و حاجات

دین اور دنیا کے — آخرت اور عقبیٰ کے اسی

ذکر تعالیٰ میں پوشیدہ ہیں — اور بوقت ...

ذکر کی کثرت کرنی چاہئے — ذکر کی ... آزمائش ...

یا اللہ ذکر ... — ... مجربات ...

محبت ... — فقیر محمد عبد الغفار فضلی

۴۸۶

مکرمی و محترمی — سلمکم اللہ تعالیٰ —

السلام علیکم و رحمۃ اللہ و برکاتہ — تنہا ذکر بے محبت پیر قلیل النفع — و تنہا محبت بے ذکر

موصل الی المطلوب ہے — اور ذکر محبت کے ساتھ ضم کیا جاوے تو یہ نور علیٰ نور ہوگیا

الحمد للہ تعالیٰ آپکو محبت کامل ہے اور اس پر یقین ہے اور جو اصل چیز ہے وہ تو آپکو حاصل ہوگئی ہے — اب تیا ... دل

میں کھٹکا اور خطرہ کیسا پڑگیا — عزیزا محبت میں قسم دل بھی بڑی ... دیکھو تو سہی محبت

کہاں تک پہنچاتی ہے اور کیا کیا کام کرتی ہے اور کراتی ہے — عزیز محبت پیر کی ایک جوہر ہے نکالا ہوا ذکر

جیسا کہ کسی چیز سے ست نکالا جاوے انکو اصل کہتے ہیں اور انکو جوہر بھی کہتے ہیں اور ست بھی کہتے ہیں

اور ... کے نزدیک اسی محبت ... ہے ... عزیز فضلی ہے

لاشی محمد عبد الغفار فضلی

السلام علیکم - عزیزا آپکو ذکر ہے اور آپکی بی بی کو بھی ذکر ہے
محبت اور سچ اور پکا یقین اور اعتقاد ذکر ہونیکی قوی
علامت ہے اور آپ دن بدن اعتقاد کو اور محبت کو
بڑھاتے جائو اور پیر خیال اور کیطرف متوجہ ہو اور نہیں تو ہمیشہ دل
کی پیر کیطرف لگی رہے اور پیر دل کا قبلہ گاہ بنجائو
الحمد للہ آپکو ذکر ہے اور محبت بھی ہے اور آئندہ اسیطرح استقامت کو
بڑھاتے جائو - اور دعا آپکیجاتی ہے امید ہے کہ آپکا والد آپکا
اور حسن عقیدت دیکھکر خود معتقد ہوجاویگا خلاصہ
ہرحال دل اطمینان اور تسلی کرو اور اجازت ہے جسوقت چاہے

۸۷

بعد دعوات
مشفقی عزیز القدر میان عبداللہ سلمہ اللہ تعالیٰ
السلام علیکم وعلی من اتبع الھدیٰ - عزیزا دلمین مطالعہ کرو
اگر دل تمہاری پیر کیطرف متوجہ ہے یا کہ ذکر کیطرف متوجہ ہے تو حضرت
باریتعالیٰ کا حمد اور شکر بجا لائو - اور روز بروز رسوخ محبت مین بڑھتے جائو
اور ترقی کرتے جائو - اور اگر دل تمہاری خدانخواستہ دنیا کیطرف لگی ہوئی
اور دنیا کیطرف مائل ہے اور پیر کیطرف کچھ ذرہ بھی راغب نہین اور اگرچہ تو ہمی
لیکن بطور سرسری پس ویل لک الویل و یا ویلتا کانت القاضیہ اسکے لئے تو موت
اچھی ہے اور اس زندگی اور حیاتی پر دھوڑ اور تف ہو پیر کی محبت اور عشق کے بغیر اور ماسوا
عشق مولا تعالیٰ شانہ کا حاصل کرنا چاہتا ہے اور حضرت مجدد منور اللہ تعالیٰ قدسہ فرماتے ہین از اندرونکہ
چشم تست احول - کہ معبود تو پیر است اول - اور حضرت رومی قدس سرہ فرماتے ہین گر تو ذات پیر را
کردی قبول - ہم خدا در ذاتش آمد ہم رسول - اور حضرت شاہ عبدالرحیم اور شاہ ولی اللہ محدث دہلوی رحمۃ اللہ تعالیٰ
علیہما فرماتے ہین - سایہ رہبر بہست از ذکر حق - عزیزا طالب مولا جبتک پیر کو اپنا قبلہ
اور کعبہ دلکا نہ بناوے اور اپنے اختیارات کو پیر کے سپرد نہ کرے تو ایسے بوالہوس کو دنیا یا بعدہٗ
کہ مفت مفوات اور مغزمنت مارو - اور عزیزا صحبت ناجنس بہ پیر ضروریات سے ہے اور
اور علی الخصوص پیر کی مخالف سے تو بطریق اولیٰ اور پیر کے طریقہ کے مخالف سے مکالمہ اور مخالطت سد راہ ہے

۸۷
بعد دعوات
مشفقی عزیز القدر میان عبداللہ سلمہ اللہ تعالیٰ
السلام علیکم وعلی من اتبع الھدیٰ - عزیزا دلمین مطالعہ کرو
اگر دل تمہاری پیر کیطرف متوجہ ہے یا کہ ذکر کیطرف متوجہ ہے تو حضرت
باریتعالیٰ کا حمد اور شکر بجا لائو - اور روز بروز رسوخ محبت مین بڑھتے جائو
اور ترقی کرتے جائو - اور اگر دل تمہاری خدانخواستہ دنیا کیطرف لگی ہوئی
اور دنیا کیطرف مائل ہے اور پیر کیطرف کچھ ذرہ بھی راغب نہین اور اگرچہ تو ہمی
لیکن بطور سرسری پس ویل لک الویل و یا ویلتا کانت القاضیہ اسکے لئے تو موت
اچھی ہے اور اس زندگی اور حیاتی پر دھوڑ اور تف ہو پیر کی محبت اور عشق کے بغیر اور ماسوا
عشق مولا تعالیٰ شانہ کا حاصل کرنا چاہتا ہے اور حضرت مجدد منور اللہ تعالیٰ قدسہ فرماتے ہین از اندرونکہ
چشم تست احول - کہ معبود تو پیر است اول - اور حضرت رومی قدس سرہ فرماتے ہین گر تو ذات پیر را
کردی قبول - ہم خدا در ذاتش آمد ہم رسول - اور حضرت شاہ عبدالرحیم اور شاہ ولی اللہ محدث دہلوی رحمۃ اللہ تعالیٰ
علیہما فرماتے ہین - سایہ رہبر بہست از ذکر حق - عزیزا طالب مولا جبتک پیر کو اپنا قبلہ
اور کعبہ دلکا نہ بناوے اور اپنے اختیارات کو پیر کے سپرد نہ کرے تو ایسے بوالہوس کو دنیا یا بعدہٗ
کہ مفت مفوات اور مغزمنت مارو - اور عزیزا صحبت ناجنس بہ پیر ضروریات سے ہے اور
اور علی الخصوص پیر کی مخالف سے تو بطریق اولیٰ اور پیر کے طریقہ کے مخالف سے مکالمہ اور مخالطت سد راہ ہے

مکتوب:

برخوردار سعادت اطوار محمد خلیل سلمہ اللہ الجمیل، اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ
مولوی عاشق محمد موصول بخدمت است ماجرا اینجانب بوضاحت خواہد شنوانید لہذا تاکیداً نوشتہ میشود کہ بی توقف بمجرد خواندن خط بریں اندریں۔ وقت احتمال ورود سخت تصدیعہ است اعاذ نااللہ سبحانہ وتعالیٰ مخلوق راز قواعد شدیدہ پاکستان ھراس وخطرہ جائست بس زیادہ ازیں چہ گویم۔ لاشی محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

صلاح شعار فلاح آثار مشفقی مولوی نور محمد صاحب سلم اللہ تعالیٰ

اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ جمعیت صوری موقوف برجمعیت معنوی است وحصول جمعیت معنوی بیوصول بصحبت شیخ از قبیلہ محال است چنانچہ در تحفۃ الاحرار حضرت جامی قدس سرہ السامی سنجیدہ کلامی بوضاحت تمامی دریک بیت جستنہ فرمودہ : رُستن زیں پردہ کہ برجان تست، بے مددے پیر نہ امکان تست
وحضرات شیوخ مارضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین اندریں باب در کتب تصوف مطولہ ومدونہ خویش بسیار بشدید تاکید نوشتہ اند کہ دار مدار در طریقہء مابر صحبت پیر است وحضرت عروۃالوثقیٰ خواجہ محمد معصوم وحضرت مجدد مور الف ثانی رحمہما اللہ تعالیٰ مکتوبات بلوائح ومبینات مزید بریں مسطور فرمودہ کہ حاضر را از غائب صد گونہ تفاوت است ودر بعض مکتوبات حضرت ایشاں تفاوت زمین وآسماں رقم یافتہ شد وغائب اگرچہ راسخ بارادت باشد وواثق بریاضت باشد تاہم حاضر در ترقیء درجات وحاصل نمودن فیوض وبرکات ازاں بالاتر والا وحضرت مجدد منور الف ثانی رحمتہ اللہ تعالیٰ علیہ فرمودہ اند :

کن بین یدی الشیخ کالمیت بین یدی الغسال یقلب کیف یشاءُ

وبغیر تفویضِ وجود اصلاً کسے بمنزل مقصود نمے تواند رسید حضرت خواجہ حافظ چہ عجب گفتہ :

بمئی سجادہ رنگیں کن گرت پیر مغاں گوید کہ سالک بے خبر بنود زراہ ورسم منزلھا

حاشا عالمی کہ پندارِ علم در سر دارد ایں علم برائے او سم قاتل وسد راہ میگردد وحجاب اکبر میشود، لہذا حضرات صوفیہ ماسلف فرمودہ اند العلم حجاب الاکبر مضمن ومستلزم بہ ہمیں معنیٰ دانستہ اند وحضرت قبلہ عالم سید الاتقیاء غوث الوریٰ مرشدی ادام اللہ فیوضہ وبرکاتہ علینا فرمودہ اند وقربان او شوم۔
عالمے کہ پئے از سلوک نبردہ مثل او مثل یک چشم است وسالکے کہ از علم برہ نبردہ مثل او مثل نیز یک چشم است وزہے نصیب پئی از ہر دو عالم حظ کامل بردہ مثل او ہر دو چشمان بصیرت است.

شفقت پناہ این گرامی انفاس زندگان را غنیمت شمرده هما امکن در تحصیل علم سلوک کما ینبغی مبذول کنند و از تلونیات و حظوظ و لذائذ دنیا و با و اعراض نمرده اقبال باشغال اذکار ایزد تعالیٰ کرده میشود اولیٰ
وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ [الحجر/99] الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَّقُعُودًا وَّعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ [آل عمران/191]
بااین اگر مداومت و مواظبت و استقامت حاصل شود ہرچہ گفتم از خود نگفتم بلکہ گفتند مرا بگو، ہمت را بگمارید واز شکل بحقیقت آئید واز لفظ بمعنیٰ گرائید چنداں مداومت نمائید کہ ذکر و حضور ملکہ دل شود و انقطاع تام از ماسوا حاصل آید و تعلق علم وہبی آود ماعدا گشتہ شود و رسوخ تام بر محبت پیر دریں راہ نیز ناگزیر است گفتہ اند فنا فی الشیخ مقدم فنا فی اللہ است بذکر کثیر پر دازند بدوام حضور بوصف نیستی موصوف بودند از جانب حق سبحانہ وتعالیٰ فیض دائر است. برین کس کہ اگر یک ساعت آن فیض منقطع شود اثری ازوی نماند اللہ تعالیٰ از رقیت ماسواء خولیش محترز گرداند آمین. جمیع جماعت اہلذ کر آنجائی را اسلام علیکم.

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

مشفقی و مکرمی میاں فضل الٰہی سلمکم اللہ تعالیٰ اسلام علیکم ورحمتہ اللہ و برکاتہ

عزیزا ذکر بہت کرو اور ذکر کی تاکید قرآن شریف میں ہے قولہ تعالیٰ واذکروا اللہ کثیرا لعلکم تفلحون اور حدیث شریف میں وارد ہے

سَبَقَ الْمُفَرِّدُونَ قَالُوا وَمَا الْمُفَرِّدُونَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ الذَّاكِرُونَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتُ[1] (1)

شب و روز ذکر میں اور حلقہ مراقبہ میں مداومت کریں۔

ذکر کن ذکر کن تا ترا جانست پاکئی دل ز ذکر رحمان است

ذکر عامان را بود ذکرے زبانی، ذکر خاصاں باشد از دل بیگمان۔

عزیزا ایک ذکر کثیر اور دوسرا اتباع شریعت نہ چھوڑو تیسرا رابطہ پیر نہ چھوڑو۔

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

---

[1] صحیح مسلم ج13/ص169

مکتوب:

بخدمت مشفقی میاں نواب شاہ صاحب

اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ مقصود از ذکر قلب وطئ منازل سلوک ترک ماسویٰ للہ وتوجہ الی اللہ ہست کما قال مولانا جامی رحمۃ اللہ علیہ ونعم ما قال شعر

خلیل آسا درِ ملکِ یقین زن * نوائے لااحب الآفلین زن

یکے دان ویکے بین ویکے گو * یکے خوان ویکے خواہ ویکے جو

بر نقص باطن ومشعر بر عدم جمعیت خاطر طالب مولیٰ را باید کہ از حب دنیا ومافیھا محترز باشد وقلب را معمور بمحبت حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ سازد وبحصول معرفت ومقام رضا پردارد ودر آمد رفت فوائد بیشمار اند چنانچہ حضرت خواجہ محمد معصوم قدس اللہ سرہ در مکتوب شریف نوشتہ کہ حاضر بر غائب ہفتاد گونہ فوقیت دارد' واللہ اعلم بالصواب۔ وبندہ عازم آں صوب است انشاء اللہ تعالیٰ۔ بخدمت منبع محاسن اشفاق مجمع مکارم اخلاق مشفقی مولوی صاحب اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ ودیگراں جماعت اہلذکر را مطالع باد۔

ربنا لاتجعلنا من الذین کما قلت لم تقولون مالا تفعلون واللہ یھدی الی الرشد من یشآء

لاشیء محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

بخدمت مکرمی ومحترمی جناب حاجی نواب شاہ صاحب!

سلامت باشید اسلام علیکم

دوبارہ جلد واپسی ایں بندہ خطرات ووساوس واقع شدن محتوی بر نارسائی حقیقت کارست ایں چنیں خطرات وامثال اینہا باختصار بیان کردمی زیبد وبخط وکتابت کار ندارد۔ چہ اگر درجوابش مبادرت کردہ شود یکے انشاء اللہ تعالیٰ بطول عریض اولا خواہد شد وبندہ را یارائی آں نیست در ذکر ومحبت بشیخ دل را باید کرد کہ سر موئے گنجایش نباشد۔ وہرگہ کہ پیر در نظر طالب محبوب میدارید خطائے او ثواب وعیبش ہنرے نماید۔ واگر بحکم ضرورت درجوابش پرداشتہ شوم گویا ستائش خود کردہ باشم وایں نہایت مذموم است فَلَا تُزَكُّوا اَنْفُسَكُمْ نص قطعی است۔ والبتہ روبرو بقصدِ اطمینان رسائیدہ ہیچ باکے نیست۔

عزیزا مولوی رضا محمد یک مکتوب محتوی ومتضمن بر قبول دعوت ارسال داشتہ وبسیار اشتیاق وانتظار جماعت آنجائی را اظہار فرمودہ وکرایہ نیز ارسال نمودہ۔

مشفقا بست وہفتم ۲۷ ربیع الثانی عرس شریف مجوز نمودہ ازاں اطلاع مرقوم۔
مشفقی میاں عاشق محمد را مطلع خواہند فرمود کہ بتاریخ ششز دھم ربیع الثانی یا قبل ازیں در عاشق آباد رسیدہ شود بخدمت گرامی مولانا مولوی نور محمد صاحب و جمیع جماعت اہلذکر آنجائی راالسلام علیکم مطالع باد۔

لاشیء محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

بخدمت گرامی حضرت حاجی نواب شاہ صاحب سلامت باشید اسلام علیکم وعلیٰ من اتبع الھدیٰ

عزیزا بیشک یہ آپ کی بات صحیح ہے آجکل لاڑکانہ کی طرف سفر کرنا نہایت دشوار ہے۔ بخدمت مولانا مولوی صاحب نور محمد صاحب ۲۷ رمضان شریف لیلتہ القدر کی رات یہاں فقیروں کا اجتماع ہوتا ہے اور ساری رات جاگتے ہیں اور ذکر کرتے ہیں۔ اور آپ اور دیگر احباب اہلذکر آنجائی اس مجمع کی شمولیت اور حصول برکات کیلئے تشریف لے آنویں تو بہتر ہے اور اگر آپ کسی عوارضات سے ادھر آنے کو متعذر ہو جاویں تو وہیں مجمع جماعت اہلذکر ساری رات صبح تک جاگتے رہیں اور ذکر مراقبہ تسبیح، تحمید تہلیل صلواۃ تسبیح اور تہجد پڑھتے رہیں کہ لَیْلَةُ الْقَدْرِ خَیْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ [القدر:3333] نص قطعی ہے۔ اور حدیث شریف میں ہے:

لَا يَقْعُدُ قَوْمٌ يَذْكُرُونَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا حَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ وَنَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ وَذَكَرَهُمُ اللَّهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ [1] (1)

عزیزا تبلیغ میں بدل وجان کوشش فرماتے رہیں اور کثرت ذکر کی تحریص دلاتے رہیں کیونکہ مبتدی بجز کثرت ذکر مستحق ترقی کا نہیں ہو سکتا اور ہر وقت علی المخصوص بوقت حلقہ توجہ اپنے وجود کی نفی اور استبلائے دید قصور یہ دونوں ضروریات سے ہیں۔ خاک شو خاک بروید گل

اور کوئی کتاب سلوک کی جیسا کہ مکتوبات شریف امام ربانی اور احیاء العلوم حضرت امام غزالی رحمۃ اللہ علیہ مطالع میں رکھا کرو اور امید ہے بہت فائدہ ہوگا۔ والسلام علیکم اولاً وآخراً جمیع جماعت اہلذکر آنجائی کو اسلام علیکم مطالع باد۔

---

[1] صحیح مسلم

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

عزیز القدر مشفقی و مکرمی میاں فتح الدین صاحب سلمہ اللہ تعالیٰ السلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ ومغفرتہ آپ کا مکتوب پہنچا استقامت پر مبنی تھا، اس کے مطالعہ سے خوشی حاصل ہوئی۔ عزیزا الحمدللہ سبحانہ وتعالیٰ آپ کی دل زندہ ہے اور ذاکر ہے اور کمی ذکر کا موجب کثرت اشغال دنیوی ہیں۔ اس کا کوئی اندیشہ نہیں ہے، حتی المقدور کوشش کروتا آنکہ ترک باطنی میسر ہو جاوے اور ظاہری اشغال کوئی ایسے مضرت رساں نہیں ہوتے۔ اور اگر طالب صاحبِ استقامت کو دنیاوی لغزشیں پے درپے درپیش ہونے لگیں تو مانع ترقی باطن کی نہیں ہوسکتیں، کیونکہ اصل مقصود تو استقامت ہے اور استقامت کے لئے حضرت مجدد منور الف ثانی رحمۃ اللہ علیہ فرماتے ہیں ''الاستقامۃ فوق الکرامۃ'' عزیزا کتاب 'ہدایت الانسان' اور 'کتاب فیض الکریم' یہ دونوں منگوا کر مطالعہ میں رکھیں۔ یہ دونوں بزبان اردو ہیں، ان کا مطالعہ بہت مفید ہوویگا۔ ملنے کا پتہ

''اللہ والے کی قومی دکان ملک چنن الدین ککے زئی تاجر کتب قومی کشمیری بازار لاہور''۔

ان دونوں کتابوں کی فقط ایک روپیہ قیمت ہے۔ اور آپ کی بی بی کے واسطے ایک تعویذ بھیجا جاتا ہے۔ یہ گلے میں باندھ دو اور چند تعویذ پینے کے ہر ایک تعویذ کو تین تین دن پیتے رہیں۔ اور اگر بتاریخ ۲۷ رمضان شریف جولیلۃ القدر کی رات ہے یہاں آجاؤ تو بہتر ہے اور اس رات فقیروں کا مجمعہ ہوتا ہے اور ساری رات جاگتے ہیں اور ذکر کرتے ہیں۔ اور میاں فیاض حسین کو بھی اس سے مطلع فرماویں اور احباب کو بھی اس رات کی شمولیت برکات کی دعوت ہے۔ اور آپ آسکو تو بالمشافہ دعائیں بی بی صاحبہ پر دم کرنے کے لیے بتادی جاویں گی۔ عزیزا آپ کا ڈاڑھی نہ منڈانا اور بیڑی کا نہ پینا یہ دونوں کام استقامت قوی اور بالاہمتی پر دال ہیں۔ اللہ تبارک وتعالیٰ آپ کو اس سے بھی زیادہ ہمت عطا فرماوے آمین۔ بیت

ذکر کن ذکر کن تا ترا جان است   پاکئ دل زذکر رحمٰن است

عزیزا عاشقوں کا کام ہے بلکہ یہ فرض ہے کہ بغیر یاد محبوب کے نہیں رہ سکتے۔ اور افسوس صد افسوس کہ اس خالق یگانہ کو یاد نہ کیا جاوے اور اس کے سوا اوروں کو محبوب بنایا جاوے اور یہ سب دوران دنیا کے اندر رہنے والے

مجازی محبوب اخیر میں بوقت نزع بھاگ جاویں گے، اور پھر یَا أَيُّهَا الْإِنسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ کی ندائیں آنے لگ جاویں گی، اس وقت کیا جواب دیں گے۔ والسلام لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

بخدمت محترمی ومکرمی مولوی اللہ بخش صاحب سلمہ اللہ تعالیٰ

بعد السلام علیکم و الشوق الی لقائکم المسئول من اللہ تعالیٰ عافیتکم۔

صحیفہ گرامی آپ کا پہونچا حقیقت سے آگاہی ہوئی۔ عزیزا تبلیغ افضل عبادت ہے، کما ورد:

وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَىٰ تَنفَعُ الْمُؤْمِنِينَ

اور جس وقت حضرت موسیٰ علیٰ نبیّنا وعلیہ السّلام اپنے سسرال حضرت شعیب علیہ السّلام سے مرخص ہوئے، راستے میں ایک تیہہ میں چلتے ہوئے رات پڑ گئی۔ اتفاقیہ موسم سرما کی تھی اور تھوڑی بارانی بھی برس رہی تھی، ہوا نہایت تیز اور تند چل رہی تھی، برودت کا بہت زور تھا اور آپ کے ساتھ ایک کثیر تعداد کا بکریوں کا گلہ بھی تھا۔ اور رات کی تاریکی اور بادلوں کی گرج اور بجلی کی کڑک اور مینہ کی گھنگور اور حضرت پیغمبر علیہ السّلام کی بی بی عصمت پرورده کو وضع حمل کا درد آغاز۔ تو آپ باایں ہمہ ابتلا کمال استقلال سے آگ کی تلاش میں ادھر ادھر پھرنے لگے۔ جب کوہ طور کی لمعانی نظر آنے لگی تو اپنی اہلیہ کو یوں فرمانے لگے: کما قال اللہ تبارك وتعالیٰ:

إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَآتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ آتِيكُم بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَّعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ (7) لَهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (9) وَأَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّىٰ مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسَىٰ لَا تَخَفْ إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيَّ الْمُرْسَلُونَ (10) إِلَّا مَن ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًا بَعْدَ سُوءٍ فَإِنِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ (11) وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ فِي تِسْعِ آيَاتٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ (النمل)

جب کہ آپ نے خلعت رسالت زیب تن فرمائی اور یہ نو معجزات بھی آپ کو ملے، تو اب دیکھ اسی پیغمبر علیہ السّلام کی حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ کے اذن کی تعمیل اور اس کی قبول حسنہ اور اتباع مااحسنہ، باوجود اتنے درد و شدائد جو آپ کو مرکوز خاطر تھے، بلکہ انہیں جملہ تکلفات مسبوق الذکر سے سبکدوش ہونے کے متلاشی تھے سب کو یک لخت لوح

لَّہُ ثُمَّ ذَرْھُمْ ''۔ تو آپ نے کیسا کیا، سیدھے بالا بالا براہ راست فرعون کی طرف چل پڑے حتیٰ کہ مصر میں جا پہونچے۔

کہاں وہ بی بی اور کہاں رہی ان کی تیمار داری، کہاں رہا گلہ اور کہاں گلہ بانی! لکھا ہے کہ حضرت بی بی صاحبہ واپس اپنے والد ماجد حضرت شعیب علیٰ نبینا وعلیہ السلام کی خدمت اقدس میں اکیلی جا پہونچی۔

عزیزا نور فیض ولایت کا نور نبوت اور رسالت سے مقتبس مکتسب ہے۔ ولذٰلك قال النّبی ﷺ

إِنَّ الْعُلَمَاءَ هُمْ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ [1] (۱) ایضًا علماء أمتی کأنبیاء بنی إسرائیل [2] (۲)

اور علماء سے مراد اولیائے کرام ہیں نہ کہ علمائے ظواہر۔ کیونکہ حضرات اولیائے عظام مورث علم ظاہر و باطن کے ہوتے ہیں اور انہوں کا علم باطنی خاص مشکوٰۃ اور مصباح نبوت سے ماخوذ ہے اور علمائے ظواہر محروم ازیں حظ العظیم۔ اور ولی اللہ بعد ملی مراحل فنائیت کے جس وقت بقا باللہ کے مقام پر پہونچتا ہے تو اس وقت پوری نبیوں کی طرح تبلیغ کے کام کو انجام دے سکتا ہے کہ قولہ علیہ السلام: الشیخ فی قومه کالنبی فی أمته [3] (۳)

کہ ہر چند یہ تبلیغ کا کام نہایت دُشوار اور گراں ہے اور اس سے بری الذمہ ہوں، نیز از قبیلۂ محال لیکن حسب استطاعت مجال اپنے کو اس میں صرف کرنا بغایت اعلیٰ ہمّتی اور من عزم الامور سے متصوّر ہے۔ محبت اور اخلاص لَّہِ [4] (۴)

کے مصداق پر قصہ کو مصمم رکھنا یہ ہی صراط مستقیم اور راہ راست ہے کما قال صدیق اکبر رضی اللہ عنہ فی شعرہ [5] (۵)

احب الصالحین ولست منهم لعل اللہ یرزقنی صلاحًا

---

[1] سنن ابن ماجه (ج1/ص259)

[2] فیض القدیر شرح الجامع الصغیر (ج 1 / ص 21)

[3] مرقاة المفاتیح شرح مشکاة المصابیح (ج 17 / ص 410)

[4] هود/29

[5] وقال بعض العلماء ان القائل هذا الشعر هو الامام الشافعي رحمه الله

أُحِبُّ الصَّالِحِينَ وَلَسْت مِنْهُمْ لَعَلِّي أَنْ أَنَالَ بِهِمْ شَفَاعَهْ

انظر حاشية الصاوي على الشرح الصغير (ج 11 / ص 238)

قدرما اگرچہ یہ بندہ کمینہ نالائق غلیظ القلب لاشئی اس بات کے قابل نہیں کہ آپ لوگوں کو فہمائش کرسکے لیکن بالکل ساکت رہنا نیز نامناسب سمجھتا ہے۔ بجا گفتن و گفتن بجا خاموش۔ اس لیے بصد ادب معروض ہوں کہ اس کام تبلیغ میں جو اک اہم الہام سے ہے اور جس کے منقبت اور آداب اور لوازمات خدمت بالا مذکورہ پڑھ چکے ہیں لاریب حتی المقدور کوئی دقیقہ فروگذار نہ فرماویں اور آخرت کا توشہ اس سے مہیا رکھیں۔ مشفقا اس قلیل زندگی میں اس نعمت غیر مترقبہ کے حاصل کرنے میں سعی بلیغ اور کوشش کماینبغی مبذول فرماؤ۔ کسی نے کہا ہے کہ ؎

مارے نہ موت جس کو کوئی بشر نہیں * سامان سو برس کا کل کی خبر نہیں

بس بے برگی کو برگ اور سامان سمجھو اور سفر کو حضر سمجھو۔

خدا خود می رسان است ارباب توکل را * دولت داریں مکمل و محصل باد

بندہ کو بیماری کا ابتک آرام نہیں ہے۔ دعا فرماؤ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ شفاء کاملہ عاجلہ عطا فرماوے آمین۔ آپ کے ہر دو عطوفت ناموں کے جواب کا مضمون اسی ایک عریضہ میں مندرج ہے۔ مشفقی و مکرمی میاں دین محمد کو السّلام علیکم مطالع باد و جناب ہتر صاحب میاں اللہ آندو خان کو السلام علیکم مشفقی و مکرمی میاں شیر محمد صاحب کو و جمیع کو لَهُم مَّغْفِرَةً وَّأَجْرًا عَظِيمًا (الاحزاب/35)

جملہ کو سلام و دعوات "والمسئول من اللہ تعالیٰ عافیتکم و سلامتکم فی الدارین"۔

لاشیء فقیر محمد عبدالغفّار فضلی

مکتوب

بخدمت گرامی عزیزالقدر جناب شاہ صاحب سلمہ اللہ تعالیٰ السلام علیکم

لِهِ أَكْبَرُ (العنکبوت/45) نص قطعی ہے، اور تبلیغ ذکر کی نیز تمام عبادتوں سے برتر اور بہتر ہے۔ وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَىٰ تَنفَعُ الْمُؤْمِنِينَ (الذاریات/55) اور كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ (آل عمران/110) نص قطعی ہے۔

عزیزا زہے سعادت اور زہے طالع اس کے جو اس کام تبلیغ میں کوشان اور سرگرم ہے۔ عزیزا ہمت کو بالا رکھو اور آن و آوان تبلیغ میں مستعد رہو، انشاءاللہ تعالیٰ برکات و فیوضات پیران کبار کے ہمچوں بارش باران دیکھتے رہو گے۔ اور حلقہ و مراقبہ میں اور قبل بعد ازیں ہر وقت دید قصور غالب اور تیز رہے،

حتیٰ کہ اپنے کو تمام مخلوق سے بلکہ گبر اور یہود سے بھی بدتر سمجھو۔ سعدی رحمہ اللہ تعالیٰ نے کیا خوب فرمایا ہے/

ازاں بر ملائک شرف داشتند خود راازسگ بد بہ پندا شتند

والسلام علیٰ من اتبع الہدیٰ۔ بخدمت مولانا مولوی نور محمد صاحب نیاز و تسلیم و بخدمت جمیع جماعت اہل ذکر آنجائی راالسلام علیکم مطالع باد۔ عزیزا جب آپ یہاں عاشق آباد تشریف لاؤ گے تاریخ عرس کی مجوز کی جاویگی، انشاءاللہ تعالیٰ۔ از طرف لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب

بخدمت گرامی حاجی نواب شاہ صاحب۔ سلامت باشد السلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ ومغفرتہ آپ کا مکتوب پہونچا حقیقت سے آگاہی ہوئی۔ عزیزا حضرت شاہ عبدالعزیز محدث دہلوی رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ نے لکھا ہے کہ جو شخص غائبانہ چاہے ہزار کوس پر بھی ہو اپنے پیر کا تصور کرکے سامنے اس تصور کے باادب اور کمال نیاز بازانو ہو کر بیٹھے اور فیض کا ان سے انتظار رکھے اور ہر وقت اس طرح کرتا رہے، تو فوراً تھوڑے عرصہ میں اس شخص کو اتنا ہی فائدہ ہوویگا جو شخص کہ پیر کے سامنے رہنے والا ہے۔ اور اس کا فیض اس حاضر رہنے والے سے کم نہ ہوویگا، بلکہ دن بدن ترقی کرتا جاویگا۔ یہ ایک ایسی نعمت ہے کہ ہر بوالہوس کو نہیں دی جاتی بلکہ خاصان کو عطا کی جاتی ہے۔ محبت پیر کی آج کل کالعنقا گم ہوگئی ہے، لیکن "لیس من فضل اللہ ببعید"۔ طالب کو چاہئے کہ ہر وقت ہمت کو برگماشتہ رکھے اور کوشش میں ہرگز کوتاہی نہ کرے۔ بیت

اگر شاہ بیاید بدر پیرہ زن تو از حسرت خواجہ سبلت مکن

عزیزا توجہ دینے کے وقت خود کو ناموجود سمجھنا چاہئے، گویا اس طرح سمجھے کہ میں موجود ہی نہیں ہوں اور قطب الاقطاب محبوب الٰہی حضرت قریشی رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ اس حلقہ میں موجود ہیں اور فیض ان سے آرہا ہے اور توجہ کے وقت یہی تصور ہونا چاہئے کہ فیض اس حضرت ممدوح سے آرہا ہے۔ اور یہی خیال اٹھتے بیٹھتے رکھا کریں۔

توخود مباش اصلاً کمال این است وبس

(تودرو گم شو وصال این است وبس)

اپنے کو ہمیشہ نابود ولاشیء سمجھنا چاہئے اور خود کو اصحاب قبور میں سے سمجھنا چاہئے۔

جیسا کہ حدیث شریف میں وارد ہے:

''عدّ نفسك كانك من اصحاب القبور [1] ''(1) ۔ فیض کی نسبت اپنی طرف نہ کرنی چاہئے، یوں سمجھیں کہ پیران سے فیض آرہا ہے۔اور جماعت میں رشد وجذبہ دکھائی دیوے تو یہ بھی یوں سمجھیں کہ پیر قریشی رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ توجہ دے رہے ہیں۔ غرض یہ کہ اپنے کو بالکل گم اور لاشئ سمجھیں۔باقی احوال عند الملاقات معروض ہوویگا۔ بخدمت گرامی مکرمی و محترمی مولوی نور محمد صاحب و جمیع جماعت اہل ذکر و مشفقی محمد علی شاہ صاحب السلام علیکم و مشفقی میاں بڈھل کو السلام علیکم مطالع باد۔ بموقع ۲۷ رمضان شریف اگر فرصت مل سکے تو یہاں تشریف لانا، فائدہ عظیم ہوویگا۔ جمیع جماعت اہل ذکر کو مضمون واحد معروض باد کہ آنا جانا موجب ترقی باطن کا ہے،ہرچند اس امر میں امتناع اور دریغ نہ کی جاوے۔ بلکہ روز بروز اشتیاق، قلق اور فراق افزوں ہونی چاہئے۔

ہم چوں سود ہندواں ہر روز گردد بیشتر والسلام علیٰ من اتبع الھدیٰ

مکتوب:

بخدمت گرامی میاں فتح الدین صاحب سلمہ اللہ تعالیٰ الواھب السلام علیکم و علیٰ من اتبع الھدیٰ

عزیزا خطا سرزد ہونے کے بعد جو انسان از سر صدق واخلاص سے تائب ہو جاوے ان کی خطا عند اللہ معاف ہو جاتی ہے۔اور حدیث شریف میں ہے ''التائب من الذنب كمن لا ذنب له [2] ''(2) یعنی توبہ کرنے والا بالکل پاک اور صاف ہو جاتا ہے۔کسی بزرگ نے کہا ہے: گرہزار بار توبہ شکستی باز آ گر کافر و بت پرستی باز آ باز آ

عزیزا گناہ وارد ہونے کے بعد دل میں ندامت کا کھٹکا پیدا ہونا علامت ایمان کی ہے اور اسی گناہ واقع ہونے کے بعد جلد تر پشیمانی اور تحر آپ کو لاحق ہونے لگا تو اللہ تبارک و تعالیٰ کا یہ احسان ہے اور یہ بڑی کامل نشانی آپ کے ایمان کے کامل ہونے کی ہے۔اور جس کی قلب غلیظ اور سیاہ ہوتی ہے اس کو گناہ کرنے پر کوئی ندامت اور پشیمانی محسوس نہیں ہوتی، بلکہ بیباک و بے خطر ہو کر گناہ پر دلیرانہ حملہ کرتا ہے اور اس پر کرات، مرات مصرت اور مداومت کرتا ہے نعوذ باللہ السمیع العلیم من ذالک۔ عزیزا اللہ تبارک و تعالیٰ کی طرف ایسا دل میں محبت اور رجوع رکھو جیسا کہ پیاسے کا پانی کی طرف،اور ذکر مراقبہ کی بہت کثرت کرو۔

---

[1] كن في الدنيا كأنك غريب أو كأنك عابر سبيل، وعد نفسك في أصحاب القبور (مسند الشهاب للقضاعي ج 3/ ص 5

[2] عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ رواه ابن ماجه (ج 12/ ص 301)

لَهٗ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ‘‘ نص قطعی ہے۔ حضرت رب العالمین خالق الخلق کی محبت کے بغیر انسان کو اگر حیوان کہا جائے تو بے جا نہیں بلکہ حیوان سے بھی بدتر ہے۔ کوئی اللہ تعالیٰ کا عشق حاصل کرنا چاہے تو قلب کے ذکر کی بہت کثرت کرے، اور اپنی بی بی کو بھی نماز اور ذکر کی ترغیب دیا کرو اور کوئی وقت مجوز رکھو کہ باہم بیٹھ کر مراقبہ کیا کرو۔

ذکر کن ذکر کن تاترا جان است　　پاکیٔ دل زذکر رحمٰن است

عزیزا اگر خط جوابی کے لیے کارڈ بھیجا کرو تو امید ہے جلد جواب دیا جائے گا۔ یہاں ڈاکخانہ دو میل کے فاصلہ پر ہے اس لئے دیر ہو جاتی ہے معاف فرماویں۔ عزیزی مولوی فیاض کو السلام علیکم معروض باد۔

مکتوب

مشفقی و مخلصی جناب حاجی نواب شاہ صاحب سلمہ اللہ تعالیٰ السلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ

آپ کے مکتوب شریف کے مطالعہ سے خوشی حاصل ہوئی۔ عزیزا ہر چند ہو سکے ترک ماسوا اللہ تعالیٰ میں کوشش فرماؤ اور محبت غیر کی دل میں ایک قلعہ خیبر کی مثال ہے، اور اس مضبوط قلعہ کو حضرت علی المرتضیٰ شیر مرداں رضی اللہ تعالیٰ عنہ کی طرح فتح کرو اور اس قلعۂ قوی کو بنیاد سے اکھیڑ ڈالو۔ عزیزا یاد رکھو جب تک محبت غیر بقدر دانۂ حرمل ہی کیوں نہ ہو دل میں موجود، تب تک محبت حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ کی اور معرفت اس کی حرام ہے۔ اور مرض مہلک کا علاج ذکر نفی اثبات لا الہ الا اللہ نہایت مفید ہے۔ ذکر اور مراقبہ اور تبلیغ میں سرگرم رہو اور اس راہ میں دیوانگی کی ضرورت ہے، اور کسی نے فارسی میں کہا ہے

دل اندر زلف لیلیٰ بند و کار را از عقل مجنوں کن　　کہ عاشق را زیاں دارد مقالات خردمندی

اشغال دنیا سے آزاد ہو جانا علامت ہے آزاد دل ہونے کی، ہر چند ہو سکے آزادی اختیار کرو، اور سفر بہت کرو کہ اس میں بہت فوائد مضمر ہیں ’’وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرٰى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ‘‘ نص قطعی ہے۔ غرض یہ کہ گھر کو سفر سمجھو اور سفر کو گھر سمجھو۔ آپ کا خط اور معاً مولانا مولوی نور محمد صاحب و مولوی اللہ بخش صاحب کا خط پہنچا۔ خلیفہ صاحب مولوی عبد الواحد صاحب بہت وقت ٹکے رہے ہیں، اب روانہ ہو گئے ہیں، اور میاں رحمت اللہ ڈہر کی والا عرس شریف سے لیکر اب تک ٹکے ہوئے ہیں۔ نہایت مخلص بندہ ہے۔ اب لنگر میں مولوی خاوند بخش و میاں رحمت اللہ ٹکے ہوئے ہیں۔ ارادہ بندہ کا اس طرف تھا لیکن جب آپ نے اس طرف کے ملٹری کے شدائد لکھے ہیں اس لیے تیاری ملتوی ہو گئی ہے۔ انشاء اللہ بعد صلاح کے تیاری کی جاوے گی۔

مکتوب:

بخدمت مکرمی میاں شیر محمد صاحب سلمہ ربہ تعالیٰ السلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ

آپ کے خط کی حقیقت مندرجہ سے آگاہی ہوئی۔ عزیزا تمام سلوک کا حاصل حق سبحانہ وتعالیٰ کی محبت اور معرفت ہے، نہ کشف نہ جذبہ نہ واردات نہ الہامات مراد ہے۔ بلکہ اس راستہ میں مراد نفس سے نامرادی فائدہ اور کام نفسی سے ناکامیابی ہے۔ فائدہ بذریعہ ذکر طے مراحل اور سبھی منازل قطع کرتے کرتے ایک عالی مقام تفویض کا آجاتا ہے، جس کی وجہ سے سالک کو رنج اور راحت کا احساس نہیں رہتا۔ کل دھندے اور اضطراب سے چھوٹ جاتا ہے۔ اور جس کو اپنے شیخ سے محبت ہو جاوے، اس کا مرتبہ فوق المراتب ہے۔ کما قال الشاعر

گر توذاتِ پیر را کردی قبول　　　ہم خدا در ذاتش آمد ہم رسول

چوں بصاحب دل رسی گوہر شوی

اور یہ کام مژدہ ہے۔ شیخ کامل اور صاحبِ دل ہونے کی شرط ہے ورنہ ناقص پیر ناقص کو کامل نہیں کر سکتا، بلکہ کامل اور صاحبِ دل ناقص کو کامل کر سکتا ہے۔ اور پیر کے دل زندہ ہونے کی شرط قوی ہے اور نص قطعی سے ثابت ہے۔ جیسا کہ قولہ تعالیٰ ''وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا'' فافہم اللہ تبارک وتعالیٰ اس عاجز کو اور تم کو اور ہمہ جماعت اہل ذکر کو اس حظِ عظیم سے مستفیض فرماوے۔ وھو الموفق المعین۔ میاں اویس محمد مستری بمعہ دیگر احباب اہل ذکر پنو عاقل سے آگیا ہے اور کام جگہ کا شروع ہے اور عنقریب وہ تمام ہو جاوے گا انشاء اللہ تعالیٰ۔ جناب خلیفہ صاحب کی اس آئندہ جج کے دن کورٹ میں حاضری ہے اور خلیفہ صاحب تو ماشاء اللہ آگے سے زیادہ محبت میں معمور اور مسرور ہے۔ شعر

ملامت صیقل زنگال عشق است　　　ملامت شانۂ بازار عشق است

ونفعنا اللہ تعالیٰ وایاکم بالذکر المحبۃ آمین　لاشیء فقیر محمد عبد الغفّار فضلی

مکتوب:

بخدمت مشفقی میاں شیر محمد سلمہ ربہ السلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ

آپ کے خط پڑھنے سے بہت فرحت حاصل ہوئی۔ عزیزا اسباب ترقی باطن یہی ہیں رابطۂ شیخ اور ترک ماسوی اللہ اور ترک موالات اور غیر کی دوستی، حسد، حقد اور بغض کینہ سے سینہ کو صاف رکھنا اور عداوت، کبر اور ریا، عجب سے

پرہیز کرنا اور دل کو محبت ایزد تبارک وتعالیٰ سے مملور کھنا اور معرفت سے معمور رکھنا۔ حضرت سعدی رحمۃ اللہ علیہ فرماتے ہیں ؎ ترک دنیا شہوت است ہوس پارسائی نہ ترک جامہ وبس

یہ شمردہ باتیں سالک کے لئے سخت مہلک ہیں۔ کما امکن تقویٰ پر استقامت کرنا ایک وجوبی امر ہے۔ قولہ تعالیٰ لَّهِ أَتْقَاكُمْ (الحجرات:13)''، ''وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى'' (البقرۃ: 197) ہے۔ و اتباع الشریعت علیٰ صاحبھا افضل الصلوٰت واکمل التحیات پر حریص ہونا کما قال سعدی رحمۃ اللہ علیہ ؎

خلافِ پیمبر کسے رہ گزید که ہرگز بمنزل نخواہد رسید
محال است سعدی کہ راہِ صفا تواں رفتن جز در پئے مصطفیٰ

اور پندار وجود سے سخت برکنار رہنا اور اپنے کو لاشئ سمجھنا جیسا کہ حضرت جامی رحمۃ اللہ علیہ فرماتے ہیں ؎

بیا جامی ز بود خویش پرہیز ز پندار وجود خویش پرہیز

اور حضرت سعدی رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ فرماتے ہیں۔ بیت

مرا پیر دانائے روشن شہاب دو انمول فرمود برروئے آب
یکے آنکہ برخویش خودبیں مباش دگر آنکہ برغیر بدبین مباش

حضرت قبلہ شمس العارفین مظہر جانِ جاناں رحمۃ اللہ علیہ اپنی تالیفات میں لکھتے ہیں کہ یہ دو نصیحتیں حاصل اور خلاصہ تمامی سلوک کی ہیں اور ان دونوں موعظت میں دریا در کوزہ مندرجہ ہے۔ اور ہمارے حضرت قبلہ عالم سید الاتقیاء ادام اللہ فیوضھم فرمایا کرتے تھے:

خودی تکبر ترے گھر مُٹھے سید مُلا مصر وڈا وڈا آپ کہانون وڈا گیونے وسر

یہ بات لاریب فیہ ہے۔ سالک اگر لحاظ امراض باطنی کا نہ رکھے اور مطلق بے غوری اور لایعنی کرے تو بہر کیف ابواب ترقی کے ان پر مفتوح نہیں ہوسکتے اور نہ وہ منزل مقصود کو پہنچ سکتا ہے۔ اور سچ پوچھو تو محبت پیر کی سالک کے لئے ایک بڑی اکسیر ہے، جیسا کہ ایک بیمار ایسی بیماری اور مرض میں مبتلا ہووے کہ جس کو جان تلف ہونے کا سخت اندیشہ ہووے اور طبیب اس کو ایسی دوا بتلاوے جو دوا کی جگہ دوا اور غذا کی جگہ غذا تھوڑے دن استعمال کرنے اور بن پیسہ شفا ہو جاوے۔ بتلاؤ اس بیمار کو کتنی خوشی پہنچے گی اور اس مریض کا دل کیسا سرور سے مالا مال ہو جاویگا۔ محبت کا بھی ایسا ایک نسخہ بڑا مجرب اور سریع الاثر سمجھو اور محبت بے تصور حاصل نہیں ہوسکتی۔ کتابوں میں لکھا ہے

کہ جس کو اپنے شیخ کے ساتھ رابطہ ہو گیا شیطان ان کو لغزش نہیں دے سکتا اور شیطان کا قابو اس پر نہیں ہو سکتا۔ اور بے رابطہ ذکر والے پر ممکن ہے کہ شیطان ان کو بہکا دیوے نعوذ باللہ منھا۔ حاصل الکلام تصور شیخ اصل الاصول ہے اور طالب کے لئے اعلیٰ وظیفہ ہے۔ حضرت مولانا جلال الدین رومی رحمۃ اللہ علیہ فرماتے ہیں ؎

گر تو ذاتِ پیر را کردی قبول ہم خدا در ذاتش آمد ہم رسول

تمام اہل ذکر کو السلام علیکم از جانب ایں فقیر و منجانب عالم اندرونی اینجائی بجانب عالم اندرونی آنجائی اہل ذکر السلام علیکم۔ ہر ایک بی بی اہل ذکر کو معروض کیا جاتا ہے کہ ذکر میں اور مراقبہ میں سستی ہرگز نہ کیا کریں اور تصور کا خیال ہر وقت لگا رہے۔ جس شیخ سے تعلیم سلوک کی ہووے اس کا تصور اعلیٰ اور افضل اور نہایت مفید ہے۔ غصہ اور رنج کی عادت چھوڑ دیویں۔ دنیا کی محبت سے دل کو ٹھنڈا کرنا چاہئے اور اللہ تعالیٰ کی محبت میں دل کو گرم کرنا چاہئے۔ دنیا چار دنوں کی کھیتی ہے، آج وقت ہے کچھ کر لو۔ اپنے مردوں کو بھی راضی رکھو۔

لاشیء فقیر محمد عبد الغفار فضلی

مکتوب:

بخدمت گرامی مشفقی حاجی نواب شاہ صاحب سلمہ اللہ تعالیٰ وعلیٰ من اتبع الھدیٰ

آپ کا محبت بھرا خط پہنچا، جس سے بہت خوشی حاصل ہوئی۔ عزیزم! طالب مولیٰ جس قسم کی بھی تکلیف میں ہوگا، ہرگز شیخ کی محبت کو نہیں چھوڑے گا۔ کیونکہ قوی رابطہ کا طالب محبت کے اثر کی وجہ سے پیر کے کمالات کو اپنی طرف کھینچ لیتا ہے۔ جس قدر پیر کی محبت شدید ہوگی، اسی قدر قلب میں بھی فیض زیادہ ہوگا۔ طالب پیر کی محبت کے ذریعے باطن میں وہی رنگ حاصل کرتا ہے اور حضرت مجدد الف ثانی رحمۃ اللہ علیہ کا یہ قول جو حکمت سے معمور ہے، اس تقریر کی تائید کرتا ہے۔ آپ فرماتے ہیں کہ "محبت کے لئے ضروری ہے کہ محبوب کی اطاعت یا تابعداری کی جائے۔ اس وقت فنافی الشیخ حاصل ہوتی ہے، جو پہلا زینہ ہے اس سرمستی کا اور دوسرا ہے فنافی اللہ کا، جہاں اسے بقاباللہ کا مرتبہ حاصل ہوتا ہے"۔ عزیزم پیر کی محبت کی خوبیوں کا کیا بیان کروں۔ اگر اپنی پوری عمر اس کی شرح کرنے میں صرف کروں تو بھی ہزاروں اوصاف میں سے صرف ایک بھی پوری طرح ادا نہیں کر سکوں گا۔ اس راستے میں اللہ تبارک و تعالیٰ کے عجیب وصول کی منزل بھی فقط پیر کی محبت کے ذریعے حاصل ہوتی ہے۔ اللہ تعالیٰ آپ کو اور ہمیں یہ سعادت نصیب فرمائے۔

بخدمت جناب نور محمد صاحب! یہ ایک مضمون مطالعہ کریں اور آپ کی پاکباز بیوی کے لئے جو تعویذ لکھے گئے ہیں، وہ انہیں پلاتے رہیں اور سنگھانے والے تعویذ شاہ صاحب سے لیکر استعمال فرمائیں، انشاء اللہ تعالیٰ جلد شفایابی ہوگی۔ بخدمت مولوی میاں عنایت اللہ، میاں محمد ابراہیم، میاں پیر بخش، میاں خیر محمد، شاہ صاحب، میاں محمد اسماعیل، میاں نور محمد، میاں محمد شفیع، میاں سکھیہ، میاں لطف اللہ، میاں عبدالکریم اور وہاں کی تمام جماعت اہل ذکر کو السلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ۔ لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

مشفقی مولوی محمد حنیف سلمہ اللہ تعالیٰ السلام علیکم ورحمۃ اللہ

عزیزم چند نصیحت کی باتیں گوش دل سے سنیں۔ ماں باپ کی خدمت بیٹوں پر فرض ہے۔ جیسا کہ اللہ تعالیٰ نے فرمایا ہے " فَلَا تَقُلْ لَّهُمَآ أُفٍّ وَّلَا تَنْهَرْهُمَا " (ترجمہ: پس تم ان کو اُف تک مت کہو، ان کو مت جھڑکو)۔

ایک اور مقام پر فرمایا " وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا " (ترجمہ: ماں باپ کے ساتھ نیکی کرو)۔

ایک اور جگہ پر قرآن پاک میں حکم ہے کہ: " وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ " (ترجمہ: ان کے لئے مہربانی کے بازو کھولو)۔ افسوس صد افسوس انا للہ وانا الیہ راجعون۔ آپ نے شاید قرآن مجید کی یہ آیات نہیں پڑھیں۔ الحذر الحذر واحفظ الایمان واحفظ الایمان وَلَا تَتَّبِعِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا عزیزا ایمان کی سلامتی کی فکر کریں اور ایمان کو سلامت رکھیں، اور شیطان کی تابعداری نہ کریں۔ تحقیق شیطان انسان کا دشمن ہے، اسے اپنا دشمن سمجھیں (یعنی اس کے ساتھ دشمنی والا معاملہ کریں)۔

عزیزم اس سے ایمان کے سلب ہونے کا خطرہ ہے۔ ماں باپ کے پاؤں کی مٹی کو اپنی آنکھوں کا سرمہ بنائیں اور اپنے گناہ اور خطائیں ان سے بخشوائیں اور ان سے قصور پر روئیں اور فریاد کریں۔ ان اللہ غفور رحیم الآن فالآن تحقیق اللہ تعالیٰ مہربان بخشنے والا ہے۔ فوراً اسی وقت پشیمانی ظاہر کریں، ورنہ غضبِ الٰہی آپ کے لئے تیار ہے جس کا نازل ہونا آپ کے لئے لازم اور جائز ہے۔

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

مشفقی ومحترمی ومکرمی جناب شاہ صاحب سلمہ ربہ تعالیٰ

السلام علیکم و علیٰ من اتبع الھدیٰ المسئول من اللہ تعالیٰ عافیتکم و سلامتکم فی الدارین مدظلہ

خط آپ کا پہنچا کیفیت مندرجہ سے آگاہی ہوئی۔ اسی فقیر حقیر لاشئ خاک نشیں ساکن اور عاکف باب اللہ کو حق الخدمت و رعایت دوستانہ بے اختیار اس بات پر آمادہ کیا ہے کہ مشفق عزیز کے لئے دعاء ظہر الغیب سے کوئی دقیقہ فروگذار نہ کرے اور توجہ غائبانہ سے اور دعاء حصول وصول قرابت ترقی درجات صوریہ اور معنویہ آپ کے لئے تغافل کو روانہ رکھے۔ مشفقا حضرات اہل اللہ کا سیر و سلوک از ابتدا تا انتہا اس عبارت آیت کریمہ میں مندرج ہے لّٰہِ بَاقٍ ترجمہ یعنی وہ چیزیں جو کہ تمہارے پاس ہیں تمام فنا ہونے والی ہیں اور وہ چیزیں جو اللہ تعالیٰ کے پاس ہیں باقی رہنے والی اور پائندہ ہیں۔ اور حضرات صوفیاء کرام اہل معرفت اس آیت شریفہ کے اسرار اور معانی میں غواصی کر کے یہ نکتہ دُر ناسفتہ برآمد کرتے ہیں۔ ہر چند طالب صادق و سالک ارادت واثق آپ کو تعلقات منتسبات صوریہ کمالات اور درجات جو کہ یہ سب حضرت حق سبحانہٗ تعالیٰ کے کمالات کے پرتو سے ظہور میں آرہے ہیں اور اسے اصل پرتو کمالات لایزال ایزد تعالیٰ کی یہ سب فرع ہیں جب تک اسی فرع کو اصل کے حوالے نہ کرے اور آپ کو تمامی منتسبات چھوڑ کر اسی جناب قدس کے سپرد اور تفویض نہ کرے نہ بہر گونہ و بہر کیف طالب انوار لایزال بقا کو نہیں پہنچ سکتا اور بغیر نفی مطلق اور بدوں حوالہ باصل شرف بقا کو نہیں حاصل کر سکتا اور کلمہ ما کا کہ اس آیت کریمہ میں دو جگہ واقع ہے اور بموجب قاعدہ کے کلمہ کا معنٰی عموم پر دلالت کرتا ہے۔ طالب کو چاہئے شہباز بن کر بحر اسرار معانی اس آیت کریمہ میں غواصی کرے اور عموم اس دو کلمہ سے بحر اتم حاصل کرے۔ حاصل یہ نکلا کہ اپنے وجود کی نفی کرے۔ جب وجود کی نفی ہو گئی جو اسی وجود عنصری کے منتسبات ہے سب کی نفی ہو جاوے گی۔ اور حقیقت میں یہ جملہ ہستی موہومی فرع ہے اصل کی جس وقت اسی ظل اور فرع پر لاہو جاوے گی پھر وہی اصل کا اصل رہ جاوے گا ''اللہ بس باقی ہوس'' مصرع ''تو مباش اصلاً کمال این است و بس''۔ بس یہی سبق پکاؤ اور تبلیغ کا کام فارغ البال ہو کر کرو اور تعلقات صوریہ اور باطنیہ سے بالکل سبکدوش ہو جاؤ۔ ''خدا خود می رسان است ارباب توکل را''۔ ہمارے پیر قبلہ عالم قلبی و روحی فداہ یہ بیت پڑھا کرتے تھے:

پلے خرچ نہ بندھے پکھی تے درویش جنہاں تکیہ رب دا انہاں رزق ہمیش

دولت دارین مکمل و محصل باد آپ کے دونوں مکتوب شریف کا جواب اسی ایک عریضہ میں مطالعہ فرماویں۔ مشفقی میاں محمد اسماعیل صاحب و مکرمی میاں محمد بدل و میاں پیر بخش صاحب و دیگر جماعت اہل ذکر آنجائی را علی

الخصوص مولانا منبع مکارم اخلاق و مخزن محاسن اشفاق مولوی نور محمد صاحب کو السلام علیکم مطالع۔ اور بیماری کا اب تک آرام نہیں ہے، دعا فرماؤ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ شفاء کاملہ عاجلہ عطا فرماوے آمین۔ دعا قبل از خوردن بعام ''بسم الله الشافی بسم الله الکافی بسم الله الذی لا یضر مع اسمه شیٔ فی الارض و لا فی السماء و هو السمیع العلیم'' دعاء بعد خوردن بعام ''الحمد لله الذی اطعمنی هٰذا و رزقنی من غیر حولٍ منی و لا قوة''۔ یہ دعا ہر روز گیارہ بار پڑھے مفید ہے ''یا حیّ یا قیوم برحمتك استغیث''۔ لاشیٔ فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

بخدمت گرامی جناب حاجی نواب شاہ صاحب سلمہ اللہ تعالیٰ السلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ

آپ کا عطوفت نامہ پہنچا حقیقت مندرجہ سے آگاہی ہوئی۔ ذکر میں از حد زیادہ کوشش کرو اور اس سے کیا زیادہ تاکید کی جاوے کہ حضور محبوب الٰہی من الصلوٰت والتحیات افضلہا فرماتے ہیں (حدیث)

لَهٗ حَتّٰى يَقُوْلُوْا مَجْنُوْنٌ (مسند احمد - (ج23 / ص271))

اور تبلیغ کا کام سب سے برتر ہے، اس میں دوسروں کی ترقی اپنی ترقی کا موجب بن جاتی ہے۔ ہمت کو بالا رکھو بلکہ دن بدن تبلیغ میں سبقت حاصل کرو۔ اور آنا جانا بیشتر کیا کرو کیونکہ نہ آنے میں شیطان کو بہت مضبوط موقع ملتا ہے، اور رابطہ شیخ تو از حد مفید ہے۔ یہ نعمت ہر ایک بوالہوس کو نہیں ملتی بلکہ اخص الخاص لوگوں کو یہ نعمت دی جاتی ہے۔ حضرت خواجہ احرار قدس اللہ تعالیٰ سرہ فرماتے ہیں ''سایہ پیر بہ است از ذکر حق''۔ اور تلاوت قرآن شریف اتنا کیا کرو جو فراموش نہ ہو جاوے اور جمعہ کے خطبات یاد کر لو اور عیدین اور نکاح کے خطبات بھی یاد ہوویں اور کتاب رکن دین اردو منگا کر اس کو پڑھو۔ جو ضروری مسائل نماز کے ہیں یاد کر لو۔ فرائض، سنن، واجبات، مستحبات، مکروہات سب سمجھ لو اور وضو کے احکام بھی خوب سمجھ لو، اور غسل کے فرائض، واجبات غسل نیز یاد کر لو اور آسان چند کتابیں فقہ کی ضرور منگالو اور مطالعہ کیا کرو اور آنا جانا بالکل کثرت سے کیا کرو۔ حتیٰ کہ عاشق آباد کو اپنا وطن اور گھر سمجھو اور گھر کو سفر، جس وقت سفر سے تشریف لاؤ فوراً یہاں آجانا، انشاء اللہ تعالیٰ بندہ عازم سفر ہے۔ لاشیٔ فقیر محمد عبدالغفار فضلی از عاشق آباد شریف

مکتوب:

مشفقی و مکرمی میاں محمد عثمان و میاں رضا محمد سلمہ اللہ تعالیٰ السلام علیکم

میاں پیر بخش اور میاں شیر محمد کی فوتگی سن کر دل کو سخت صدمہ پہنچا، اور فقیر اور فقیر انیاں اس جگہ کے سن کر آبدیدہ ہوئے اور رو دیا۔ عزیزا دوستوں کی جدائی اور مفارقت ایک ایسی مصیبت ہے جس کی حد اور بیان نہیں۔ عزیزا اللہ تعالیٰ اپنے بعض بندوں کو غیب کی بات سے مطلع کر دیتا ہے۔ میاں شیر محمد کی موت سے دو مہینہ آگے اطلاع پہونچی اور میاں شیر محمد مرحوم کے خط کے جواب میں کچھ الفاظ اشارۃ اس عاجز نے لکھے تھے /

''کُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَۃُ الْمَوْتِ''۔ اللہ تبارک و تعالیٰ ان کی قبر کو منور فرماوے اور ان کی قبر کو رشک فردوس بناوے اور حضرت حق سبحانہٗ و تعالیٰ ان کے دوستوں کو صبر کی توفیق عطا فرماوے علی الخصوص ان کی زوجہ بی بی اماں خاتون کو اور ان کے یتیم بچوں کے لیے ہدایت کی جاتی ہے کہ انہوں سے سب عزیز پیار کریں اور مال یتیموں میں خیرات بالکل منع ہے۔ ہاں کوئی دوست از خود دے دیوے تو کوئی حرج نہیں ہے۔ عزیزا دونوں بھائی استقامت کرو اور عبرت حاصل کرو اور تم دونوں اس عاجز کو سخت عزیز اور پیارے لگتے ہو۔ جیسا کہ میاں شیر محمد مرحوم پیارا تھا۔ لیکن فرق ہے تو یہ ہے کہ اس نے دل اپنا یکایک پیر کو دے دیا تھا اور تم نے دل کچھ پیر کو کچھ دنیا کو دے دیا۔

عزیزا نیند غفلت سے جاگو ذرا ہوشیار ہو جاؤ۔ دنیا ہمیشہ رہنے کی جگہ نہیں۔ اور بیبیاں و اہل ذکر کے دل محبت ذکر سے مجروح اور پر درد تھے۔ میاں شیر محمد کی جدائی میں اور ہی زخم زدہ ہو گئے ہوں گے۔ انہوں کا اطمینان کراؤ اور جیسا کہ میاں شیر محمد ہمدردی کرتا تھا تم ویسے ہی ہو جاؤ تانکہ

اِنَّ الدَّالَّ عَلَی الْخَیْرِ کَفَاعِلِہٖ کا تم کو درجہ حاصل ہو جاوے۔ اور اپنی والدہ کی خدمت غلامی بدل و جان قبول کرو۔ جیسا کہ حدیث شریف میں وارد ہے ''بہشت ماں کے قدموں کے نیچے ہے''۔ اور بہشت میں بلا حساب جانا منظور ہو تو اپنی والدہ کی رضامندی اور خوشنودی کے جویار ہو۔ اور تم دونوں ذکر میں استقامت اور جماعت اہل ذکر اور سلسلہ نقشبندیہ میں ایک پکے صوفی اور مستقیم ہو جاؤ۔ میاں شیر محمد تو انشاء اللہ تعالیٰ اس سلسلہ کی جماعت کا سر گروہ تھا اور استقامت والوں کا پیشوا تھا جیسا کہ ہندی شعر ہے

گھڑے بھرن سہیلیاں رنگ ورنگ گھڑے اس دا بھریا جانئے جس دا توڑ چڑھے

اور میاں شیر محمد حضرت سیدنا محمد علیہ وآلہ الصلوٰۃ کے دین کا شیر تھا اور رضا محمد تم حضرت سیدنا کی رضامندی کے

کام کرو، وعلیہ وعلیٰ الہ الصلوٰۃ والتحیات۔ اور محمد عثمان تم جیسا کہ حضرت سیدنا عثمان رضی اللہ عنہ سیدنا محمد ﷺ کا عاشق تھا، ویسے عاشق بن جاؤ، وعلیٰ الہ الصلوٰۃ والتسلیمات۔ جمیع جماعت اہل ذکر کو السلام علیکم، ذکر اور حلقہ مراقبہ میں ہر گز ناغہ نہ کرو۔ دن بدن محبت ذکر میں فنزوں در فنزوں ہوتے جاؤ۔ لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

بخدمت مشفقی میاں خاوند بخش السلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ

آپ کے خط سے حقیقت کی آگاہی ہوئی۔ عزیزا جو طالب مولیٰ کا ہووے اس کے لئے یہ بات ضروری ہے کہ دین اور دنیا کے کام اور خود اپنے کو شیخ کے سپرد کر دیوے اور ہر وقت شیخ کا منتظر فرمان کا رہے، جو حکم زبان سے نافذ ہووے اس پر فوراً عمل کرے۔ اور شیخ نتیجہ کار کا واقف ہوتا ہے، اللہ تعالیٰ ان کو جتلا دیتا ہے کہ اس کام میں یہ بہتری ہے اور اس میں نہیں۔ لہٰذا شیخ کے حوالے ہونا ضروری ہے۔ آپ کی حالت بہت اچھی ہے اور آپ کو محبت اور یقین بالکل پکا اور کامل ہے۔ مطلب اس عاجز کا یہ ہے کہ جب آپ اس طرح کرو گے تو فوراً آپ کو اس سے زیادہ فائدہ اور ترقی ہوویگی۔ جس کی آنکھ میں کٹر پڑ جاوے تو وہ دوسرے کے حوالے کر دیتا ہے کہ یہ لو میری آنکھ، آپ کے منہ کے سامنے ہے اور کٹر جلدی نکال ڈالو۔ تو طالب خدا اپنی دل کو شیخ کی طرف متوجہ کر دیوے تاکہ دل کی تمام علت غور سے نکال ڈالے گا۔ عزیزا بندہ دعا گو ہے اور آپ کے لئے دعا گو ہے اور آپ کے لئے دعا مانگتا رہتا ہے کہ اللہ تعالیٰ آپ کو اور تمام جماعت اہل ذکر کو ترقی نصیب فرماوے اور دین و دنیا میں بھی آسودہ رکھے اور دونوں جہاں میں سرفراز ہوویں اور ذکر اور اتقاء اور شریعت کی تابعداری نصیب ہووے۔ ہمت کرو ایک دوسرے کو ترغیب دیو تاکہ اس نیکی کے کام میں تمہارے شریک ہو جاویں۔ اور دنیا کی کشمکش میں مت گھبراؤ اور دل کو اس کے وسوسہ سے بالکل فارغ رکھو۔ مختصر بات ہے مرے ہوئے کو کوئی نہیں مار سکتا والسلام۔

تمام جماعت اہل ذکر اور تمام بیبیوں صاحب الذکر کی خدمت میں عرض ہے کہ ذکر میں ایک طرفۃ العین غافل نہ ہوویں اور شرارت اور فتنہ کی بات کی طرف خیال مت کریں۔ یہ شیطان کا وطیرہ ہے کہ فساد کھڑا کر دینا اور اسی وسوسہ میں ڈالنا تاکہ کسی طرح ذکر سے غافل ہو جاویں۔ خبردار اس دشمن کے فریب سے دھوکا نہ اٹھانا، تم اپنے اللہ تعالیٰ کی یاد میں لگے رہو تمہارا اوروں سے کیا کام۔ کان دے کر دوسرے کی بات مت سنو۔

لاشیء فقیر عبدالغفار فضلی

مکتوب:

بخدمت عزیزالقدر میاں خاوند بخش سلمہ ربہ السلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ

عزیزا محبت اللہ تبارک و تعالیٰ کی کثرت ذکر سے پیدا ہوجاتی ہے، جیسا کہ حدیث شریف میں وارد ہے من احبّ شیئًا اکثرذکرہ جتنا قدر جو طالب کی دل میں محبت اور شوق بڑھتا جاتا ہے اور دن بدن سوز اور قلق زیادہ ہوتی جاتی ہے یہ ہی علامت علانیہ اور متبادر ہے کہ مطلوب کو ضرور ان کی محبت ہے۔ جیسا کہ حضرت روم رحمۃ اللہ علیہ فرماتے ہیں ۔

ہیچ عاشق خود بناشد عشق جو گرنہ معشوقش بود جویائے او

فقط لاف گذاف کو محبت نہیں کہتے۔ محبت اس کو کہتے ہیں کہ محبوب کی یاد سے ایک دم بھر بھی غافل نہ رہے۔ لَہٗ قِیَامًا وَّقُعُوۡدًا وَّعَلٰی جُنُوۡبِھِمۡ ''۔اس آیت شریف میں یہ سمجھایا جاتا ہے کہ مدام ذکر میں مشتغل رہے۔ زہے سعادت جس کو یہ درجہ نصیب ہوا۔ کثرت ذکر میں بہت فوائد مندرج ہیں جو کہ تحریر سے بھی از حد افزوں و زائد ہیں۔اور آپ کی دل میں جو شعلہ طلب کا ہر وقت مشتعل ہے، آپ یوں سمجھو کہ یہ محبوب کی طلب کا نتیجہ ہے کما قال المولوی روم رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ

دردل تو مہر حق چوں شد تو ہست حق را بیگمان مہر تو

''اللھم زدفزد''۔ عزیزا فقیر حبیب اللہ کا ایک خط پہنچا ہے۔ لفافہ کارڈ موجود نہ تھا اس لئے جواب نہیں دیا گیا۔اس کے حق میں دعا کی جاتی ہے، اللہ تبارک و تعالیٰ اس کو ہدایت نصیب فرماوے اور راہ راست پر چلاوے۔

اللہ رکھیا عیالدار ہے اور قابل رحم ہے اور جمیع اہل قرابت جوار پر اس کی خدمت کرنی ایک لازمی امر ہے، اور سائلوں اور گداپیشہ لوگوں کے دینے سے اس کا دینا افضل ہے۔

دعا کی جاتی ہے حق سبحانہ و تعالیٰ ان کو وسعت عطا فرماوے۔ بخدمت جناب خلیفہ صاحب و فقیر محمد موسیٰ جمیع جماعت اہل ذکر السلام علیکم۔

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

محترمی میاں محمد مشتاق صاحب سلمہ ربہ السلام علیکم

عزیزا آپ کو جتنا قدر محبت اور شوق ہے اس عاجز کی طرف سے دو گنا زیادہ تصور فرماویں اور حقیقت میں آپ کی محبت اس عاجز کی محبت کا اثر اور نتیجہ ہے۔ اور دعا کی جاتی ہے کہ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ اس محبت کو روز بروز بڑھاوے اور فنائیت کے مقام تک پہنچاوے ''ولیس ھٰذا من فضلہ ببعید''۔ اور مولوی رحمت اللہ ماسٹر صاحب جو کہ اس عاجز کا روحانی فرزند ہے اور نہایت برگزیدہ اور بابرکت آدمی ہے، تاکید کی جاتی ہے کہ آپ اس کے ساتھ محبت اور ارتباط رکھو گے اور اس مرسل کو برنگ من ارسل کے دیکھو گے یعنی اس عاجز کی صورت میں عین بعین تو کام بنتا رہے گا اور روز بروز ترقی ہوتی جاوے گی۔ اور یہ مولوی غیر نہیں ہے، اس کی توجہ اس عاجز کی توجہ ہے، لیکن حسن عقیدت اور آداب سے کام بنتا ہے۔ اور اللہ تعالیٰ سمجھ عطا فرماوے کہ دو بینی کی عادت مٹ جاوے۔ اور وہاں کی جماعت بھی سست ہو گئی ہے، اس لئے کہ ماسٹر صاحب کو دو بینی کی آنکھ سے دیکھتے ہیں، اور سچ کہتا ہوں انشاء اللہ تعالیٰ یہ لوگ اگر عینیت اور اتحاد کی آنکھ سے دیکھتے تو آج تک خبر نہیں کیا بن جاتا اور کہاں کا کہاں تک فیض پہنچ جاتا۔ وہاں کی سب جماعت اہل ذکر کی خدمت میں مضمون واحد ہے اور السلام علیکم۔

عزیزا ختم شریف بنام حضرت پیر غوث العالم مجدد منور مائۃ اربعۃ عشر نائب خیر البشر قطب الارشاد دائرہ زمان خواجۂ خواجگان مجدد الدین امام الواصلین سندنا و قبلتنا و ہادینا و مرشدنا و وسیلتنا حضرت محمد فضل علی قلبی و روحی فداہ ابی و امی فداہ بخش دیا کرو بعدہ دعا مانگو۔ لاشیء فقیر محمد عبد الغفار فضلی

مکتوب:

مشفقی مکرمی میاں رحمت اللہ صاحب سلمکم اللہ تعالیٰ السلام علیکم و رحمۃ اللہ و برکاتہ

آپ کا خط ملا بہت فرحت حاصل ہوئی۔ عبد الحمید خان ولد حسن خان اور عبد الواحد خان اور محمد خان اور علی محمد آپ کے چچا صاحب سب کو بیعت کیا گیا ہے اور سلسلہ عالیہ میں داخل کر دیا گیا ہے۔ اور استقامت کرو اور پختہ ہو جاؤ، پختہ ہونا لازم ہے اور خام غیر مستقل کے لئے کوئی فائدہ نہیں ہو سکتا۔ اور ہمارے پیران کبار کا مقولہ ہے ''الاستقامۃ فوق الکرامۃ'' کرامتوں سے استقامت کا مرتبہ علو ہے۔

جواب مسئلہ اول: وتر بعد تہجد پڑھنا ثواب کثیر ہے جب کہ آپ کو یقین پورا ہو کہ تہجد مجھ سے کبھی قضا نہیں

ہو سکے گی، والا فلا۔

مسئلہ دوسرا: تہجد کی آٹھ رکعتیں ہیں اور ہر ایک رکعت میں فاتحہ شریف کے بعد تین قل ھواللہ احد ختم کریں۔

مسئلہ تیسرا: حدیث شریف میں وارد ہے کہ میت کالغریق ہوتا ہے۔ فوراً خیرات اور صدقات اور ختم پڑھ کر اس کی روح کو ثواب بخش دیا کرو اور یہ کوئی قید نہیں کہ گھر میں پڑھو یا قبر پر، بہر کیف جہاں کوئی ہو ثواب بعام و کلام پہنچ جاتا ہے۔

مسئلہ چوتھا: قبر پختہ بنانا منع ہے۔

مسئلہ پانچواں: قبروں پر دینی اور دنیوی حل ہونے کے لئے یہ ذکر نہایت جامع برکات وظیفہ ہے۔ اطمینان فرماویں اور ذکر بکثرت کیا کریں اور سلسلہ شریف بھی صبح و شام پڑھتے رہیں۔

رستن زیں پردہ کہ بر جان تست   بے مدد پیر نہ امکان تست

لاشیء فقیر محمد عبد الغفار فضلی

مکتوب:

بخدمت اعزی مشفقی مولانا مولوی نذیر احمد صاحب   بعد از السلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ۔

"المرام من الاقام" اینکہ صحیفہ گرامی آپ کا پہنچا۔ کیفیت مافیہا سے آگاہی ہوئی، مسرت مزید ہوئی۔ عزیزا دنیا بے وفا اور مکارہ ہے اور مافیہا سب فانی ہیں۔ اس کے تلذذات اور تلوینات، تمکنیات پر مطمئن نہ ہونا چاہیے۔ تمکن خلود غیر ممکن ہے۔ طالب مولیٰ کو چاہئے مطلوب اصلی کو حاصل کرے جس غرض کے لئے عدم سے موجود ہوا۔ اللہ تعالیٰ کی محبت فرض ہے، بغیر محبت پیر کے ترک ماسوی اللہ اور توجہ الی اللہ نہیں حاصل ہو سکتی۔ اہل اللہ کا اتفاق ہے علاج باطنی امراض کا ضروری ہے۔ مرض ظاہری سے خطرہ جان ہے اور مرض باطنی سے ضرر ایمان ہے۔ چونکہ دنیا دار المحن الفتن ہے۔ "أَنَّ الدُّنْيَا مَزْرَعَةُ الْآخِرَةِ کما قال النّبی صلّی اللہ علیہ وسلم[1]"۔ دنیا محل فراق ہے عیش عشرت گاہ نہیں۔ بزرگوں کا فرمان ہے کہ مرید کو پیر کی خدمت میں تمامی عمر رہنا چاہئے، یہ نہ ہو سکے تو نصف حیاتی پیر کی خدمت میں صرف کرے۔ یہ بھی فرمان ہے اور نہایت ہی آسان ہے، جو شخص پیر کی

---

[1] فتح الباری لابن حجر- (ج 18 / ص 219)

محبت میں فانی ہے اور پیر پر مال و عیال و جان کی قربانی کرنے والا ہے تو یہ حاضر سے غائبانہ فائدہ کثیر اٹھا سکتا ہے۔ بلکہ بزرگوں نے فرمایا ہے اقرب وصول الی اللہ کا یہ طریق ہے۔ لہٰذا عزیزا کوشش فرماؤ آمد و رفت سے ترقی باطن کی ہوتی ہے۔ اگر زیادہ نہ ہو سکے تو دو موقع مجوز ہیں، انہی پر شامل ہونا موجب ازدیاد فیض اور ترقی باطن ہے اور مجلس فقراء میں بیٹھنا فائدہ کثیر ہے اور مجوز دو موقع یہ ہیں ماہ رمضان شریف کی ۲۷ اور عرس شریف کا اجتماع۔

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

مشفقی گرامی قدر میاں خاوند بخش صاحب سلمہ ربہ السلام علیکم

یہاں خیریت ہے آپ کی خیریت مطلوب۔ عزیزا تبلیغ میں بجان و دل کوشش کرتے رہو اور خوش خلقی اور نرمی سے لَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ'' نص قطعی ہے۔ گاہے گاہے عورتیں اھلۃ الذکر کو جمع کر کے باپردہ حلقہ کرایا کرو اور مسائل نماز کے اور احکام شریعت کے سنائے کرو۔ اور ترغیب ذکر اور ترک محبت دنیا کے مسائل اور ترک محبت زیورات کے مسائل سنائے کرو اور پردہ کے احکام اور رجوع بمحبت پیر۔ اور سفر جتنا ہو سکے بہتر ہے۔ اور مردوں کو ترغیب نماز جماعت اور حلقہ اور کثرت ذکر کے مسائل اور ترک بغض اور حسد اور ترک محبت دنیا کے مسائل۔ حدیث شریف میں ہے 'حُبَّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ '' اور حدیث شریف میں ہے '' مَنْ أَحَبَّ دُنْيَاهُ أَضَرَّ بِآخِرَتِهِ وَمَنْ أَحَبَّ آخِرَتَهُ أَضَرَّ بِدُنْيَاهُ فَآثِرُوا مَا يَبْقَى عَلَى مَا يَفْنَى [1] '' یعنی دنیا کی محبت کرنے والے کو آخرت کا نقصان ہے اور طالب آخرت کو دنیا کا نقصان ہے۔ بہتر تو یہ ہی ہے کہ باقی کو فانی پر ترجیح دو۔ والسلام اولا آخرا جن اہل ذکر نے اس عاجز کو سلام بھیجے ہیں انہوں کو اس عاجز کی طرف سے سلام۔ خیریت انجام و دعا، عاقبت بالخیر اور دعا ہے تمام کو کہ رسوخ بہ محبت پیر عطا فرماوے۔ بیت

ذکر کن ذکر کن تا ترا جان است پاکیٔ دل زذکر رحمٰن است

بخدمت مشفقی میاں عبدالواحد صاحب اسلام علیکم مطالع باد۔

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

---

[1] مسند أحمد (ج 40/ ص 183)

مکتوب:

بخدمت مشفقی ماسٹر رحمت اللہ صاحب سلمہ اللہ الواہب

اسلام علیکم و علیٰ من لدیکم عزیزا' کمترین ماہ جیٹھ سے سانون علاقہ جلالپور پیر والہ میں بمقام لنگر قیام پذیر رہااور آپ کا لفافہ بہت دیر سے ملا۔ سبب اس کا یہ ہے کہ جہاں پہ عاجز متمکن تھا وہ جگہ لبِ دریا پر ہے۔ طغیانی دریا کے وقت اس کے آس پاس سیلاب بالکثرت ہوا کرتی ہے اور راستہ آنے جانے کا بند ہو جاتا ہے۔ عزیزا بندہ ہر وقت آپ کی ترقی ظاہری و باطنی کا حضرت ایزد متعال سے خواستگار ہے اور ترقی باطنی استعداد طالب پر موقوف اور منحصر ہے جس قدر طالب کا اعتقاد اور اخلاص اور ہمت بڑھتی گئی' اس قدر فیوض و برکات توجہ سے ان کے قلب کے اندر وسعت سے متاثر ہوتے رہتے ہیں۔ طالب کو بجز اپنے شیخ کے دوسرے پر نظر نہ پڑے اور اس کو فیض و برکات میں یکتائے زمانہ سمجھے' جیسا کہ بچہ شیر خوار بدوں ماں کے دوسرے سب عنوان الطاف سے بیگانہ ہوتا ہے اور کسی کے ساتھ الفت نہیں ہوتی سوا اپنی والدہ کے۔ ایک کتاب میں یوں لکھا ہے کہ جیسا بچہ شیر خوار ماں کی جدائی سے گہوارہ میں بے قرار اور بے چین ہوتا ہے' اسی طرح طالب کی دل میں بھی جدائی سے جو' جس سے فیوض باطنی حاصل کر رہا ہے ایک قلق اور اضطراب پیدا ہو جائے۔ غرض یہ کہ بغیر شیخ کے ان کو کوئی دنیا کے لذائذ اور اشیاء مرغوب مزہ نہ دیویں' لیکن یہ نعمت جماعت میں سے اللہ تبارک و تعالیٰ اُس کے نصیب کرتا ہے جس کو مقدر میں بہرہ لکھا ہو اور نہ ہر ایک بوالہوس کو یہ انعام دیا کرتے ہیں' چونکہ ہر صیاد کی دام میں شیر شکار نہیں ہو سکتا۔ ازاں قلمی کہ دن بدن ہمت کو بڑھاؤ اور ازدیادِ محبت سبب ازدیادِ فیوض باطنی کا ہے۔ آدمی کے وجود میں اللہ تبارک و تعالیٰ کے نزدیک دل سے برتر مقام نہیں ہے اور اللہ تبارک و تعالیٰ کے فیوضات میں سے برتر اور ادنیٰ معرفت ہے وہ اس لئے اولیٰ فیض کو برترین مقامات میں سے قلب تھا۔ اس میں رکھا گیا' تو دل بندہ کی مقام معرفت حضرت رب العالمین کی ہے اس لئے انسان کو لازم ہے کہ عزیز ترین مقام میں رذیل ترین اشیاء کو جگہ نہ دیویں۔ محبت دنیا اور ومافیھا یہ سبھی رذیل اور ردی ہے۔ ان کا شوق اور خیال دل میں نہ آنے دیوے اور ترک ماسوا پر ثبات اور استقرار رہے۔

عزیزا! نکاح کرنا سنت ہے' حضرت سید الانبیاء علیہ و علیٰ آلہ افضل الصلوٰۃ فرماتے ہیں:

مَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي (رواہ البخاري، ومسلم والنسائي، وابوداؤد واحمد)

یعنی جو شخص میری سنت میں سے کسی سے اعراض کرے وہ میری امت میں سے نہیں ہے۔

اور شادی کرنے میں اور فوائد بہت ہیں۔ نیت یہی ہونی چاہیے کہ میں سنت ادا کر رہا ہوں اور جو آپ نے لکھا ہے حدیث شریف میں ہے "الاعمال بالنیات" جزا عملوں کی نیتوں پر مرتب ہوتی ہے، تمثیل مثنوی شریف میں ہے ایک مرید نے پیر کو اپنے نئے مکان میں برکات حاصل کرنے کے لئے لے آیا۔ پیر صاحب نے پوچھا یہ اتنے پنجرے اس مکان میں کس لئے رکھے گئے ہیں؟ مرید نے عرض کیا کہ ہر طرف کی ہوا انہیں پنجروں سے اندر پہنچتی رہے اس لئے رکھائے گئے ہیں۔ پیر صاحب نے فرمایا اگر تمہاری قصد یہ ہوتی کہ اذان کی آواز انہی پنجروں سے اندر پہنچتی رہے، اس لئے رکھائے گئے ہیں تو کیا عجب ہوتا جہاں تک یہ مکان رہتا اس وقت تک ثواب ملتا رہتا اور ہوا کا فائدہ بھی اس میں خود بخود ہو جاتا ہے۔ جیسا کہ کوئی شخص حج بیت اللہ کا ارادہ کر کے گھر سے نکلتا ہے تو خود بخود سمندر کو بھی، حجاز مقدس کو بھی، مکۃ المعظمۃ شہر کو بھی اور پہاڑوں کو بھی دیکھ سکتا ہے لیکن ثواب ان کا ضائع نہیں ہوتا۔

عزیزا! ہر کام میں اول نیت کو خالص کرنا ضروری ہے۔ ایک حدیث شریف میں ہے

نیة المؤمن خیر من عمله یعنی مؤمن کی نیت اس کے عمل سے بہتر ہے۔

اس لئے کہ عمل کرنے سے کوئی ریا ملاوٹ ہو جائے اور نیت میں تو کوئی خلل انداز نہیں ہو سکتا۔

تمام جماعت اہل الذکر کو السلام علیکم، صاحبڑنہ کو ذکر کی مداومت اور تقویٰ کی تاکید، آپ حسب امکان جماعت اہل الذکر اور غیر جماعت والوں اسی کام پر ترغیب دیا کریں، کہ ذکر کی طرف راغب کرنا دوسرے کو اور اس طرف کوشش کرنا اس کا یہ ایک بہت بڑے اہم امورات نیکی سے ہے۔ خداوند تبارک و تعالیٰ نصیب فرماوے۔ اور آپ کو اور اپنے وجود کو ذکر کے لئے گویا ذکر کے لئے تصور کرنا اور یہ سمجھنا کہ میری نجات اور زندگی اس میں اور میں اس کے لئے پیدا ہوا ہوں۔ شیر محمد بھی اس عاجز کے پاس پہنچا ہے اور خلیفہ صاحب اور مولوی عبدالواحد صاحب بھی آپ کے پاس خط ارسال کیا ہے۔

۲۵ جماد الثانی بندہ عاشق آباد کا عازم ہے انشاء اللہ تعالیٰ

لاشیءِ محمد عبدالغفار

نقشبندی فضلی بمقام ڈیرہ نواب

مکتوب:

بخدمت جناب ماسٹر رحمت اللہ صاحب اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ

آج بتاریخ 12 صفر بروز سنیچر کمترین ڈہر کی پہنچ چکا ہے۔ جس وقت بندہ عازم ہو ویگا' نیز مطلع کیا جاویگا۔ فقط جملہ جماعت اہل الذکر کو السلام علیکم اگر ہو سکے تو جناب شاہ غلام دستگیر صاحب کو ایضاً آگاہ فرمائیں۔

اسلام علیکم عبدالواحد مطالع فرمائیں۔ لاشیء محمد عبدالغفار نقشبندی

مکتوب:

مشفقی منشی صاحب جناب والا قدر میاں رحمت اللہ اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ

بندہ بسبب کسی عوارض کے آپ کی خدمت اقدس میں نہیں پہنچا۔ اور جلد واپس آنے کی وجہ میاں غلام دستگیر شاہ صاحب کو مفصل احوال معلوم ہے۔ آپ اس سے بوقت ملاقات معلوم کر سکتے ہیں اور شاہ صاحب نے بھی آپ کی خدمت میں اس بارے میں خط ارسال کیا لیکن نہیں پہنچ سکا۔ خاص آپ کی دفع ناراضگی کے واسطے یہ خط لکھا جاتا ہے۔ اللہ تبارک و تعالیٰ آپ کو ترقی ظاہر و باطن میں عطا فرمائے۔ بحرمت سیدی و سندی حضرت مرشدی ادام اللہ تبارک و تعالیٰ وبرکاتہ امید رکھتا ہوں کہ آپ جیسے میرے اس عذر کو قبول فرمادینگے اور دل کی ملال رفع فرمادینگے۔ بندہ اس وقت لاچار تھا اور معذور تھا اور بہت حیلہ کیا کہ آپ کو اسٹیشن گمبٹ پر اطلاع پہنچے لیکن نہیں پہنچ سکا۔ یہ معاف فرمادیں' دوسری دفعہ دعوت انشاء اللہ تعالیٰ ضرور دی جاوے گی۔

مکتوب:

جناب والا مشفقی ماسٹر صاحب سلمہ اللہ اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ

حضرت قبلہ عالم محبوب مرشد کو عارضہ بخار لاحق الطبع ہے لہٰذا اطلاعاً مرقوم۔ میاں غلام دستگیر شاہ صاحب کو نیز مطالع کریں ایک آپ کا کارڈ جو اس کمترین کے نام پر آپ نے ارسال کیا' اس کا جواب یہی دیا جاتا ہے کہ عرس شریف ۲۹ محرم الحرام اور مطابق ۲۲ بیساکھ کو مقرر کیا گیا ہے' تمام جماعت کو آگاہ فرماویں۔

لاشیء محمد عبدالغفار از مسکین پور شریف

مکتوب:

بخدمت محترمی مکرمی ماسٹر صاحب میاں رحمت اللہ صاحب سلمہ اللہ تعالیٰ اسلام علیکم و علیٰ من لدیکم

عزیزا! آپ کے مکتوب شریف کے مطالعہ سے فرحت حاصل ہوئی۔ الخط نصف الملاقات۔ عزیزا جس وقت آپ کا مکتوب شریف وارد لایا تو اسی وقت حافظ محمد حیات صاحب اور حضرت خلیفہ عبدالواحد صاحب موجود تھے۔ بس پڑھتے ہی بندہ نے اس کا جواب خلیفہ صاحب کے سپرد کر دیا۔ خلیفہ صاحب ممدوح نے فرمایا' میں گھر جاتے ہی تمام مفصل احوال اس طرف کا اور دعوت کا لکھ کر ماسٹر صاحب کی خدمت میں ارسال کرونگا۔ عزیزا امید واثق ہے کہ اس نے جواب دیدیا ہوویگا۔ لیکن پہنچنے میں شاید کچھ دیری ہوئی ہے واللہ اعلم۔ عزیزا ! ذکر و مراقبہ حتی الوسعت کوشش کریں فروگذار نہ فرمائیں اور نہ ذکر پر تحریص اور ترغیب میں کوئی دقیقہ فروگذار نہ فرماویں۔

فذکر فان الذکریٰ تنفع المؤمنین وما علینا الاالبلاغ

ازیں جانب سلام و دعوت میاں صاحبڈنہ و جمیع جماعت اہل الذکر آنجائی کو اسلام علیکم مطالع باد. صفر المظفر کے مہینے کا اول سوموار انشاء اللہ تعالیٰ روانگی ہوویگی۔ قبل ازیں آپ کا ایک کارڈ موجود تھا۔ آپ کے بے اجازت وہ کارڈ خلیفہ صاحب کی طرف ضرورتاً لکھ دیا لہٰذا معافی دی جاوے اور یاد آنے پر انشاء اللہ تعالیٰ کارڈ خرید کر کے دیا جاویگا یا قیمت۔ ۱۵ محرم الحرام ۱۳۵۹ھ

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار سگ قدیم آستانہ عالیہ فضلیہ

مکتوب:

بخدمت مکرمی ماسٹر صاحب رحمت اللہ سلم ربہ اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ

تاریخ عرس شریف تیسری ربیع الاول مقرر ہے مطابق ۲۲ بساکھ اور وہ جنتری جو آپ کے پاس موجود ہے وہ کس قدر بحساب غلط نما ہے اور بحساب ہندوان صحیح' اس لئے کہ ہندوؤں کے دو بساکھ ہوتے ہیں۔ آپ میعاد مذکورہ سے آگے تشریف لاویں تو بہتر ہے۔ اطلاعاً مرقوم اور فقیر صاحبڈنہ کو اسلام علیکم۔ واضح ہو کہ آپ اپنی اس بیماری باطنہ کے علاج کی کوشش کرو۔ خدانخواستہ اگر یہ بڑھتی بڑھتی بڑھ گئی تو پھر اس کا علاج محال ہوگا۔

سرچشمہ باید گرفتن بمیل' چوں پر شد نشاید گرفتن بہ پیل

بس یہ اشارہ کافی ہے واللہ الھادی

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار سگ دربار فضلیہ

مکتوب:

اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ

عزیزا! دارومدار سلوک کی اتباع شریعت پر ہے۔ علی صاحبہا من الصلواۃ افضلھا و من التحیات اکملھا ایک حدیث شریف میں وارد ہے کہ : بَدَأَ الْإِسْلَامُ غَرِيبًا وَسَيَعُودُ كَمَا بَدَأَ غَرِيبًا فَطُوبَىٰ لِلْغُرَبَاءِ (1)[1]

جن غریبوں میں اسلام کی پابندی ہے انہین خوشخبری دی گئی ہے انہوں ہی کو بشارت ہے انہوں کو سرفراز فرمایا اور حاصل سلوک کا بھی یہی ہے کہ صلابت فی الدین ' دین میں پکا اور سخت ہو جاوے اور قبل ازیں یہی اس عاجز نے شاید کسی مکتوب میں لکھا ہے کہ جتنے فوائد آنے جانے میں مضمر رکھے ہوئے ہیں اور کسی چیز میں نہیں چاہے کتنا ہی ریاضت اور محنت کوشش کیوں نہ ہو اور حاضر کو غائب پر تفوق اور تفاوت ہے اس کی ایک تمثیل پیش کی جاتی ہے جیسا کہ صحابہ کرام کو شرف صحابیت کا حاصل ہوا بسبب حضور محبوب کبریا علیہ افضل الصلواۃ کی مرافقت اور صحبت سے ' حتیٰ کہ جنہوں نے حضور علیہ افضل الصلواۃ کو ایک لحہ بھر دیکھا یا جسم مطہر کو بقدر پشت ناخن کے دیکھا وہ بھی صحابیت کے مدارج میں منسلک ہو گیا۔ اور حضرت خواجہ اویس قرنی رحمۃ اللہ علیہ اگرچہ حضور صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کے ہم زمان تھے اور بڑے عاشق بدل و جاں تھے اور بڑے مرتبہ ولایت کو پہنچ چکے تھے لیکن کہیں صحابہ کرام سے مرتبہ میں سبقت نہ کر سکے۔ اب آپ خیال فرماؤ کہ صحبت میں کتنی ترقی مندرج ہے اور ہمارے حضرات پیران کبار رحمہم اللہ تعالیٰ فرماتے ہیں کہ صحبت میں رہنے والا سست ' غائب چست سے ترقی کر جاتا ہے اور ہمارے حضرت قبلہء عالم غوث الوریٰ سید الاتقیاء تو یوں فرماتے تھے کہ پیر کی محبت والا ' ذکر کرنے والے سے جلدی ترقی حاصل کر لیتا ہے۔

عزیزا! اس میں ایک بڑا بھید بھاری چھپا رکھا ہے جس کی گنجائش کتابت اس کے مضمون کی اس تھوڑے کاغذ میں نہیں۔ اب معروض یہ ہے کہ جتنا ہو سکے فرصت وقت کو غنیمت سمجھو اور اس زندگی بے بہا کو بے بہا کام میں صرف کرو۔

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار سگ آستانہ عالیہ فضلیہ

---

[1] رواہ مسلم عن ابی ھریرۃ رضی اللہ عنہ والترمذی وابن ماجہ واحمد فی مسندہ

مکتوب:

بخدمت مکرمی میاں رحمت اللہ صاحب سلمہ ربہ السلام علیکم و علیٰ من اتبع الھدیٰ

آپ کا خط پہنچا مطالعہ سے فرحت اور بہجت مالا مال حاصل ہوئی۔ آپ کے مضمون محبت اور شوق سے بھرے ہوئے پڑھ کر دل نہایت متاثر ہوا۔ اللھم زد فزد حضرت حق سبحانہ تعالیٰ جمیعت صوری و معنوی سے مستفیض فرمادے۔ حسب الایماء آپ کے لئے دعا مانگی جاتی ہے اور یہ تو کوئی کہنے کی بات ہی نہیں ہے۔ اس بندہ کا وجود بتمامہ آپ کے لئے دعا ہے۔ عزیزا دعوت پر آنے کا خلیفہ صاحب کے مشورہ پر موقوف ہے۔ جس وقت وہ صاحب مذکور تیار ہو کر آجاویں گے' بندہ بھی اس وقت تیار ہے۔ اس وقت مولوی صاحب مولوی نور محمد صاحب نے ایک خط بمضمون دعوت' شمولیت جلسہ کا' جو کہ ۱۵ شوال مجوزہ تھا' اس عاجز کے پاس بھیجا ہے۔ لیکن وہ خط بندہ کو ۱۵ شوال عین موقعہ جلسہ پر ملا۔ اس کے بابت معذرت نامہ ان کی خدمت میں ارسال کیا گیا ہے اور پوسٹ ماسٹر کو چٹھی رسانوں کی سستی اور استغنا ورزی کی درخواست دی گئی تھی۔ لیکن اس نے بے پرواہی فرمائی۔ اب عرض ہے کہ ایک درخواست بزبان اردو سلیس عبارت لکھ کر بنام انسپکٹر صاحب پوسٹ بہاولپور ارسال فرمادیں اور تمام کیفیت چٹھی رسانوں کی' عدم توجہی اور منی آرڈر رسانے کی میعاد میں افراط و تفریط مفصل لکھیں اور چٹھی رساں کی وقت اور تاریخ' بموجب واقعہ صحیح صحیح بالوضاحت تحریر کر کے بہاولپور بھیج دیویں اور اوروں رفیقوں کو بھی مطلع فرمادیں کہ شاید اس رڑ پیٹ کرنے سے کوئی فائدہ ہو جاوے۔ پتہ یوں ہے بحکمہ عالیہ جناب انسپکٹر صاحب پوسٹ ریاست بہاولپور۔ درخواست میں اوروں دوستوں کے بھی دستخط یا نشان انگوٹھا ہونا چاہیے۔ گویا سب ہی کی طرف سے یہ درخواست لکھی گئی ہے۔

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار سگ آستانہ فضلیہ

11.2.39

مکتوب:

بخدمت منبع محاسن اشفاق ماسٹر رحمت اللہ صاحب اسلام علیکم و علیٰ من اتبع الھدیٰ

آپ کے خط کے مطالعہ سے جو مزید شوق سے بھرا ہوا تھا' فرحت بے اندازہ حاصل ہوئی۔ اللھم زد اور بندہ نے ایک درخواست آپ کے مطالعہ کرنے سے پہلے دوبارہ چٹھی رسانان انسپکٹر کو بھیجی تھی اور قبل آپ کے

مضمون درخواست کے ابلاغ کرنے کے اس عاجز کی درخواست کا واپسی حکم تحقیق افسر چٹھی رسانوں کو اکثر خانپور میں رہتا ہے، پہنچا، وہ حسب الحکم اس بندہ کے پاس تفتیش کے لئے آیا۔
بندہ نے تمام ماجرا سنا کر یوں لکھ دیا کہ آئندہ چٹھی ہماری، بدون باشندگان عاشق آباد کے کسی غیر کو نہ دیجاوے یا براہ راست بندہ کو پہنچادیا کریں، یا کہ سکنائے اس بستی کو دیا کریں۔ عزیزا! امید ہے کہ یہی دھمکی کافی ہوگی اور آپ کا مضمون درخواست کا بھی امید ہے کفایت کریگا اور خلیفہ صاحب کی آج تک اس بندہ کو کوئی خبر نہیں ہے۔ اور بسبب ورود ایام سردی کے بندہ قدرے سفر کرنے سے متامل ہے۔ اور یہ صورت توقف خلیفہ صاحب کے مشورے پر محمول ہے۔ اگر انہوں نے اس رائے کو جائز رکھا تو خیر والا فلا وڈیرہ فتح محمد صاحب و حافظ محمد حیات و میاں عطا محمد و محمد ھاشم و فقیر الھڑتہ و جمیع جماعت آنجائی کو اسلام علیکم مطالع باد۔
و مشفق میاں عطا محمد معروض دوکانداری و تجارت اصل پیشہ اولیاؤں و اصفیاؤں کا ہے ہمارے حضرت خواجہ خواجگان و پیر پیران طالع اولیاء سید الاصفیاء مرشدی فرماتے تھے اگر مسلمان لوگ تجارت کا پیشہ اختیار کرتے تو دنیا میں ہرگز ذلیل نہ ہوتے۔ اور اہل یہود جو ترقی کر رہے ہیں اور دنیا میں دن بدن افزونی ہے، بسبب تجارت کے۔ افسوس جو مسلمانوں کا اصل پیشہ تجارت کا تھا، مسلمانوں نے فروگذار کر دیا اور ہندوؤں نے اختیار کر لیا۔
عزیزا! تجارت بہت اچھی چیز ہے لیکن ہر کام میں استقامت شرط ہے۔ عزیزا! وقت کو غنیمت سمجھ کر ذکر اور مراقبہ اور تبلیغ میں ہما امکن کوشش فرمادیں۔ اور سینہ کو مدام انوار عشق سے منور اور مشتعل رکھیں جیسا کہ سعدی رحمتہ اللہ علیہ فرماتے ہیں :

زہے لذت درد اصحاب عشق ❊ زہے لذت شوق ارباب عشق

رزقنا اللہ تعالیٰ وایاکم اور حلقہ میں توجہ دینے کے وقت درمیان میں خود کو نکال دیویں۔ یوں سمجھیں کہ حضرت غوث مکرم پیر قریشی توجہ دے رہے ہیں اور آپ کو منکسر الحال اور بندہ ذلیل سمجھیں اور حدیث شریف میں وارد ہے کہ : انا عند القلوب المنکسرۃ
حضرت حق سبحانہ تعالیٰ فرماتے ہیں : شکستہ دلوں کے پاس رہتا ہوں۔ سبحان اللہ شکستہ دلوں کی کیسی خوش قسمتی ہے کہ رب العالمین باوجود بے نیاز ہونے کے انہوں کو رتبہ معیت کا حاصل ہے۔ والسلام

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار سگ آستانہ عالیہ فضلیہ

مکتوب:

بخدمت مکرمی و محترمی ماسٹر رحمت اللہ صاحب سلمہ اللہ الواہب اسلام علیکم و علیٰ من اتبع الھدیٰ

شفقت پناہا آپ کا مراسلہ مختومی باارادت و حسنِ عقیدت پہنچا۔ عزیزا! بندہ از سراتا پا گناہوں میں ملوث اور مستغرق ہے جیسا کہ ایک تمثیل مشہور ہے "چٹی ڈاڑھی آٹا خوار" ویسا ہی اس عاجز کا اصلی حال ہے اور آپ نے جو تعریف اور مدح فرمائی ہے اور یہ بھی صحیح اور ٹھیک ہے کیونکہ حدیث شریف وارد ہے۔

المؤمن مراۃ المؤمن یعنی مؤمن مؤمن کا شیشہ کا مثال ہے۔

جیسا کہ آئینہ جتنا مجلّہ اور مصفا کیوں ہی نہ ہو اتنا ہی شکل دیکھنے والے کو نورانی دکھلاتا ہے۔ لہٰذا اس عاجز میں آپ کو اپنی شکل نورانی اور بصفات ستودہ دکھائی دیتی ہے اور حسن ظن ایک اسلام کا شعار ہے اللہ تبارک و تعالیٰ آپ کی اس نعمت کو بڑھائے اور ہی قائم رکھے۔

عزیزا! جتنا قدر آپ کتب سلوک کا مطالع فرماؤگے' اتنا قدر آپ کو زیادہ واضح ہوتا جائیگا کہ دارومدار علم سلوک کی صحبت شیخ پر مرتب ہے اور یہ بات در حقیقت بعید از قیاس ہی نہیں ہے کیونکہ صحابہ کرام رضوان اللہ تعالیٰ علیھم اجمعین جنہوں نے حضور علیہ الصلواۃ والسلام کے قرب اور بعد میں زندگی کو بسر کیا تو انہوں کے مراتب میں ہی صد گونہ تفاوت ہے اور طالب بطریق انعکاس اپنے شیخ سے فیض حاصل کرتا ہے اور طالب میں قوت رابطہ اور محبت کی دن بدن بڑھتی جاوے تو باطن میں شیخ کی طرف سے تجلی فیض انعکاسی کی بھی طالب کے سینہ میں بڑھتی جاتی ہے۔ اللھم زد فزد جواب میں دیری ہو گئی ہے۔ خلیفہ صاحب کا انتظار تھا۔ خلیفہ صاحب کے کیس کا فیصلہ رمضان شریف کے پچھلے جمعہ کے دن ہو جائیگا۔ سفر کا ارادہ اس کمترین کا بعد رمضان شریف کے انشاء اللہ تعالیٰ مصمما ہے۔

عزیزا! جو شخص بہ اِخلاص روزہ رکھے اور زبان لغو اور گلا سے بند رکھے اور باطن کو ترک ماسوائے اللہ سے مامور رکھے اور ہر کام نیک میں مہاورت اور اہتمام کرے 'گویا اس نے پورا حق رمضان شریف کا ادا کیا۔ تراویح میں ہر چند کوشش ہونی چاہیے کیونکہ یہ سنت موکدہ ہے اور شب لیلۃ القدر ۲۷ کو عبادت میں ذکر اور مراقبہ اور نوافل اور تسبیحات سے زندہ رکھے اور اخیرہ عشرہ میں معتکف ہونا یہ اولیٰ امر ہے۔ اور رمضان شریف میں جو

نیکی کرے باقی مہینوں کی نیکی اس کے مساوی نہیں ہو سکتی۔ خود اور اپنی جماعت کو اس طرح توجہ دلاویں تا کہ اس مہینے متبر کہ کے فیوض سے حصہ لے لیویں۔

عزیزا! عرس شریف ۱۵ شعبان شریف مجوزہ تھا اور بعید والے تو خیر لیکن قریب والوں کو بھی پتہ نہ لگ سکا اور یہ بندہ اور باقی چند خلفاء اور چند احباب اس موقع پر جا پہنچے اور آئندہ کے واسطے یہ مشورہ کیا گیا ہے کہ ۲۵ شعبان کو مقرر کیا جاوے۔ واللہ اعلم بالصواب۔

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار سگ آستانہ عالیہ فضلیہ

مکتوب:

بخدمت مکرمی ماسٹر رحمت اللہ صاحب السلام علیکم و علیٰ من اتبع الھدیٰ

عزیزا! آپ کے مکتوب کے مطالعہ سے جو کہ سراپا شوق اور محبت سے مملو تھا اور اشعار بھی نہایت شوق انگیز اور درد آمیز تھے فرحت تازہ اور بہت بے اندازہ حاصل ہوئی۔ اللھم زد فزد

مصرعہ زہے لذت درد اصحاب عشق۔

اور مثنوی شریف میں مولانا روم رحمۃ اللہ علیہ فرماتے ہیں۔

شاد باد اے عشق خوش سودائے ما * اے طبیب جملہ علت ہائے ما

عاشقانرا مذہب و ملت جدا است * عشق اضطرلاب اسرار خدا است

اور حضرت سعدی رحمۃ اللہ علیہ فرماتے ہیں: گرترا عشق نیست جانوری

سچ ہے وہ شخص چارپائے سے بھی بدتر ہے۔ جس کو عشق اور سوز و گداز نہیں بلکہ شرف قبولیت جو انسان کو حاصل ہے یہ سب عشق سے حاصل ہے۔ اس لئے کتابوں میں لکھا ہے:

جذبة من جذبات الرحمٰن متفوق من عبادة الثقلين

یعنی ایک نعرہ جذبہ محبت سے دونوں جہانوں کی عبادت سے درجہ میں برتر ہے۔ سبحان اللہ اس سے بڑھ کر اور کیا ہے: اعطانا اللہ سبحانہ و تعالیٰ . شفقت پناھا! گرفتاری ما دونِ حق نہایت بری اور بد چیز ہے اس سے حتی الامکان بچنے کی کوشش کرو اور ماسویٰ اللہ کو کلمہ لا سے ہر وقت نفی کیا کرو تا کہ حجرہ دل کے اندر محبت غیر کی گھسنے نہ پاوے۔ تا بجاروب لا نروبی راہ ' کے رسی در مقام الا اللہ

وڈیروں کے گوٹھوں میں آنا جانا بکثرت رکھو اور حلقہء مراقبہ کی عادت ڈالو اور ترغیب اور تحریص میں کوئی دقیقہ فروگذار نہ کرو۔ امید ہے آپ کی اس کوشش اور سعیء بلیغ کا نتیجہ اچھا نکلے گا۔ مردہ دلوں کا زندہ ہو جانا یہ نعمت غیر مترقبہ ہے۔ زندہ دل مردہ در زیر گل ❋ بہتر از زندہ تن مردہ دل

دونوں وڈیروں کو میاں علی محمد خان و میاں فتح محمد خان صاحبان کو اسلام علیکم مطالع ہو و دیگر جماعت اہل ذکر آنجائے کو نیز اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ عزیز و اللہ تعالیٰ کی محبت میں پروانہ بن جاؤ۔

حافظا در عشق بازی کم ززن ہندو مباش * کوز وصل و عشق شوہر زندہ در آتش رود

ذکر اور مراقبہ سے باطن اور ظاہر میں ترقی ہوتی ہے اور دل پر جو حجابات ہیں سب اٹھ جاتے ہیں اور پھر نور معرفت کا چمک کر مجلی ہو جاتا ہے اور اندھیرا اجالا بن جاتا ہے۔

احقر الناس لاشیء فقیر محمد عبدالغفار سگ آستانہ فضلیہ

مکتوب:

بخدمت محترمی و مکرمی جناب ماسٹر صاحب سلمہ اللہ تبارک و تعالیٰ

بعد السلام علیکم رحمتہ اللہ وبرکاتہ و مغفرتہ و علیٰ سائر من اتبع الھدیٰ

المسئول من اللہ تعالیٰ عافیتکم و سلامتکم فی الدارین

آپ کے ہر دو مکتوبات شریف کے جواب کا مضمون اسی ایک عریضہ میں مندرج کیا جاتا ہے۔ عزیزا! نور ولایت کا اور فیوض اور برکات کا جملہء نورِ رسالت اور نبوت سے ماخوذ ہیں جیسا کہ اس سلسلہ عالیہ نقشبندیہ کا سید الطائفہ حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ ہے اور حضرت سرور عالم علیہ و علیٰ آلہ من الصلوٰۃ افضلھا و من التحیات اکملھا فرماتے ہیں : ما صب اللہ فی صدری الاوصببتہ فی صدر ابی بکر و کما قال النبی ﷺ حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام فرماتے ہیں جو فیوضات اور برکات اور علوم حق سبحانہ و تعالیٰ نے میرے سینہ میں اضافہ فرمائے ہیں وہی سب کے سب میں نے حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ کے سینہ میں پلٹ دئے ہیں۔ تو اس سلسلہء عالیہ نقشبندیہ کی تجلی فیوضات اس تجلی سے افروختہ ہے کہ جس نے مشکوٰۃ اور مصباح رسالت سے فروغ حاصل کیا اور دوسرا اس سلسلہ کا اُتم البرکاتِ اور افضل ہوتا ہے اس لئے ہے کہ اس میں اضافہ فیوضات رسالت سے ہے اور باقی سلاسل میں افادہ و اضافہ فیوضات ولایت سے ہے۔ اس سلسلہ کے طالب بحر قلزم رسالت سے سیراب ہوتے ہیں اور باقی بحر ولایت ہے۔ جیسا کہ عبارت مسبوق الذکر سے واضح ہو چکا ہے۔

بہ بین تفاوت ز کجاست تا بہ کجا اور تیسری اس سلسلہء عالیہ میں یہ خصوصیت ہے کہ حضرت پیرانِ پیر مجدد منور الف ثانی فرماتے ہیں مافضلیا نیم یعنی اس سلسلہ میں جو فیوضات اور عطیات اور برکات لانہایات وارد ہوتے ہیں محض محبت الٰہیہ اور خاص فضل سے وابستہ ہیں اس میں بے ریاضت اور بے محنت آناً فاناً کام بن جاتا ہے ،اوروں حضرات کے طلبائے جہد و ریاضت شاقہء مقصود پر نہیں پہنچ سکتے اور چوتھی اس میں یہ خصوصیت ہے کہ ہمارے شیخ الشیوخ حضرت محبوب الٰہی کا اسم مبارک فضل علی ہے اور حضور کا وجود مسعود میں مجسمہ فضل ہو گیا اور علی ،اللہ تبارک و تعالیٰ کا نام مبارک ہے۔ تو حاصل اسم مبارکہ یہ معنیٰ نکلا فضل اللہ کا تو گویا بایں معنیٰ اللہ کا فضل ہمارا پیر ہو گیا اور اللہ کا فضل ہمارا اور ہمارے لئے ہو گیا اور اللہ کا فضل ہمارے حصہ میں آ گیا۔

فی الحیات و بعد الممات الی الابد و الابدین الحمد للہ علیٰ ذالك حمداً کثیراً طیباً مبارکاً فیه کما یحب ربنا

ان یحمد و ینبغی له

اس لئے ہمارے محبوب سیدی و مولائی قبلہء عالم ختم شریف کے لئے اپنے نام گرامی کے مطابق قرآن شریف

لَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

دیکھو اس آیت کریمہ میں لفظ "فضل اللہ" کا موجود ہے اور اس آیت شریف کا یوں ترجمہ ہے یہی اللہ کا فضل ہے جس کو اللہ چاہتا ہے اسی کو اپنا فضل عطا کرتا ہے۔ اور اللہ بڑا صاحب فضل کا ہے تو اللہ تعالیٰ و تقدس ذوالفضل ہو گیا اور فضل ہمارا پیر ہو گیا اور دستگیر ہو گیا۔

معدن علم و حیا فضل علی فضل علی * و مخزن انوار خدا فضل علی فضل علی

مشفقا اس سلسلہ میں فضل ہی فضل ہے۔ جب فضل ہمارے لئے ہے تو ہم دنیا و آخرت کا کاہے کو غم کھائیں اور کاہے کو ہم مضطر رہیں اور اللہ تعالیٰ کا اسم نامی اللہ ذو الفضل العظیم ہے اور ہمارے پیر کا نام حضرت فضل علی ہے اور ہم دو فضلوں کے درمیان میں آ گئے کسی نے کہا ہے اور کیا اچھا کیا ہے :

خدایا تو کریمی و رسولِ تو کریم * صد شکر کہ ہستیم میانِ دو کریم

مخدوما! تبلیغ کا کام محض بوجہ اللہ اور حسبتاً للہ دل لگا کے کرو اور مزدوری کی حق سبحانہ و تعالیٰ سے توقع رکھو۔ ذکر بہت کرو تا کہ توجہ الی اللہ ہو جاوے اور نفی اثبات تہلیل لسانی بہت کرو تا کہ ترک ماسویٰ اللہ ہو جائے توجہ کے وقت نفی وجود سے زیادہ فائدہ ہوتا ہے۔ تو خود مباش اصلاً کمال این ست و بس۔

مہربانا! بضرورت عید الاضحیٰ سے آگے چند یوم فقط ایک رات کے لئے یہاں تشریف لاؤ تو بہتر ہے۔ بندہ باقی احوال سے اس لئے ساکت ہے کہ اس کا اِلتوا ملاقات تک موقوف ہے۔ بالمشافہ عرض کیا جاوے گا اور بموقعہ عید حسب وعدہ آپ کا وہاں جانا ضروری ہے جمیع جماعت اہلِ ذکر آنجائے کو اسلام علیکم مطالع باد۔ حافظ محمد حیات صاحب کے خط کا جواب ابھی اس وقت لکھا جاتا ہے انشاء اللہ تعالیٰ مولوی صاحب الٰہی بخش صاحب اور شاہ صاحب دونوں صاحبان شہداد پور کی طرف ضلع لاڑکانہ اور قلات روانہ ہوگئے ہیں۔ فضل اللہ تعالیٰ اوشامل باد دونوں صاحبوں نے چار خطوط ارسال کئے ہیں۔ ہر چاروں کا جواب ابھی لکھ کر ارسال کرتا ہوں انشاء اللہ تعالیٰ۔

احقر الناس لاشیء فقیر محمد عبدالغفار سگ قدیم آستانہ عالیہ فضلیہ

مکتوب:

بخدمت مکرمی و محترمی جناب ماسٹر رحمت اللہ صاحب سلمہ ربہ السلام علیکم رحمتہ اللہ وبرکاتہ ومغفرتہ ایک خط بخدمت مولوی اللہ بخش صاحب بمعرفت آپ کے گڈجی میں کل ارسال کیا گیا لیکن آج معلوم ہوا کہ آپ رانی پور تشریف لائے ہیں۔ عزیزا! بندہ دو دن سنہڑی کے شہر جو قریب لاڑکانہ کے ہے' قیام پذیر ہوا اور ایک رات دن لاڑکانہ میں اور ایک دن شہداد کوٹ اور دو دن قبہ سعید خان اور ایک دن مولوی محمد سلیمان صاحب اور قریب چار پانچ سو کے بیعت ہوئے اور بہت زور شور سے جذبات ہوئے اور معاً مخالفین حملہ آور ہوتے رہے اور کئی دن رحمت پور اور کئی دن ڈہر کی اور کئی دن خانپور اور یہاں شورش سخت جذبہ کی مچی۔ چونکہ جماعت یہاں کی بالکل نئی بیعت شدہ تھی اور مخالفین کا بھی یہاں بڑا جم غفیر تھا۔ بہت نزاع برپا ہوا۔ لیکن بندہ تو فوراً گوٹ کر آگیا۔ آپ پیر قریشی جانے اور وہ جانیں ہمارا بھلا کیا!

عزیزا! دنیا کے انقلاب موجب ترقی باطن کے ہیں اور دم اعلیٰ حسب استعداد طالب حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ ہر ایک پر آزمائش بھیجتا ہے جیسا کہ فرماتے ہیں:

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ (البقرة:155)

فرماتے ہیں دشمنوں کو تمہارے اوپر مسلط کرتا ہوں اور ہر پہلو اور نواح سے تمہارے اوپر حملہ آور ہوتے ہیں اور تم کو جان ومال کے ضایع ہونے کا سخت خطرہ عظیم اور بڑی دشواری درپیش آجاتی ہے یا کہ بالکل غریب اور تہی دست کر دیتا ہوں اور یہ سب واردات آزمائش اور امتحان کے لئے بھیجے جاتے ہیں کہ دیکھیں بندہ میرے اوپر بھروسہ کرتا ہے یا کہ مذبذب اور مضطر ہو کر اِدھر اُدھر بھاگتا ہے۔

مشفقا! باطن با خدا اور ظاہر با خلق اس حضرات نقشبندیہ کا مرتبہ اور شان ہے۔ مکتوب شریف میں وارد ہے۔ الصوفی کائن و بائن یعنی صوفی ظاہر با خلق مشتغل اور باطناً خلق سے جدا اور مستثنیٰ ہے۔

عزیزا! استقامت کو دن بدن بڑھاؤ اور رفتہ رفتہ ترقی کرتے جاؤ۔ اب ثانیاً بخدمت مولوی اللہ بخش صاحب لکھا جاتا ہے جناب من اسلام علیکم در عالم رویا کشتن پدر معبر بہ ترک تعلقات معنویہ است وایں موجب ترقی باطن ست۔ اللّٰھم زد فزد۔

نوشتہ اند کہ پیر صاحب شریعت را در خواب بصورت نامشروع دیدن اضغاث احلام است۔

خلیل الرحمٰن امروز بخدمت خلیفہ صاحب مولوی نذیر احمد صاحب روانہ گردیدہ عزم دارد کہ باقی ماندہ کتابہا بخدمت مولانا مذکور اتمام خواہم نمود۔ حلقہ و مراقبہ از لوازمات ذکرانہ و کثرت ذکر مورث ازیاد محبت و عشق الٰہیہ حسب استطاعت کوشان باشند واز تبلیغ ہیچے دقیقہ فروگذار نخواہسند فرمود کہ الدال علی الخیر کفاعلہ ازیں بہرہ خواہند یافت وازفاذکرونی اذکرکم حظِ عظیم و قاعدہ عمیم خواہید برداشت۔ مشفقی وڈیرہ صاحب میاں فتح محمد و جمیع جماعت اہل الذکر آنجائے را اسلام علیکم مطالع باد۔ بروز جمعہ ۱۳۶۰ھ

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار سگ آستانہ فضلیہ

مکتوب:

بخدمت مکرمی و گرامی و مشفقی میاں رحمت اللہ سلمہ اللہ تبارک و تعالیٰ

اسلام علیکم رحمتہ اللہ و برکاتہ و مغفرتہ

آپ کا ملاطفہ گرامی پہنچا۔ حقیقت سے آگاہی ہوئی۔ چونکہ وہ دو حالوں پر مشتمل تھا۔ محبت کے حالات بھی مفصل لکھے ہوئے تھے اور تکلیف کے حالات بھی اجمالاً لکھے ہوئے تھے۔ لہٰذا من وجہ خوشی حاصل ہوئی اور من وجہ ملال۔ عزیزا قبل ازین آپ کا کوئی لفافہ اور کارڈ اس عاجز کو نہیں ملا۔ یہ غلطی چٹھی رسان کی معلوم ہوتی ہے، واللہ اعلم بالصواب۔

عزیزا آپ نے لکھا ہے کہ محبت اور آپ کے راضی ہونے کا کوئی ڈھنگ بتاؤ۔ بس یہ ہی ڈھنگ ہے جو آپ کو معلوم ہے، اور حضرت مجدد منور الف ثانی قدس اللہ تعالیٰ سرہ فرماتے ہیں: اول نیاز خستہ بعدہ خاطر شکستہ پس توجہ شیخ بقدرے نیاز میرود۔ ہر چند کہ طالب محبت پیر میں راسخ تر پس توجہ بقر و انداز محبت طالب سود مند۔ اور بی محبت طالب کے لیے بی سود لھذا حضرت خواجہ خواجگان نقشبند بخاری قدس سرہ فرماتے ہیں "سایہ پیر بہ است از ذکر حق" جب تک طالب پیر کی محبت میں فنائیت حاصل نہ کرے آگے ترقی کا راستہ مسدود رہ جاتا ہے۔

اور حضرت خواجہ ما مجدد منور الف ثانی قدس سرہ فرماتے ہیں اقرب طریق بوصول اللہ سبحانہ و تعالیٰ محبت پیر است۔ ھینئا لارباب النعیم نعیمھا اور بندہ ھر دم ھر آن انشاء اللہ تعالیٰ آپ پر نھایت راضی ہے۔ اور فقط آپ پر نہ بلکہ آپ کے جملہ اقوال اوہ افعال اوہ خصال پر راضی ہے۔ آپ کی گھر والوں پر اور آپ کے بھائی پر اور آپ کے متعلقین اور جملہ دوستوں پر اور آپ کے نشست و برخواست آپ کو جو دوست رکھتا ہے اس پر راضی اور آپ جس کو دوست رکھتے ہو اس پر راضی اور آپ کی تبلیغ پر راضی ہے۔ اور دعا کی جاتی ہے حضرت سبحانہ و تعالیٰ اس خوشنودی اور رضا کو موجب ترقی باطن کا بناوے۔ وھو واسع المغفرۃ والرحمۃ و لیس ھذا من فضلہ و لطفہ بعید عزیزا! جو آپ نے شورش کی بات لکھی ہے آپ اس کی بات فکر مت کرو۔ آپ کو اور اپنے اختیارات کو حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ کے سپرد کر دو۔ اور ھمیشہ اس کی ذات مقدس کی مرضیات کے جویاں رھو اور اللہ والے قبل موت مرے ہوئے ہوتے ہیں۔ انہوں کو مرنے کا کوئی ڈر نہیں ہوتا۔ اس لئے حضرت محبوب کبریا علیہ و علیٰ آلہ من الصلاۃ افضلھا فرماتے ہیں :

کن فی الدنیا کانك غریب او کعابر سبیل وعد نفسك من اھل القبور

یعنی دنیامیں ایسارہ جیساکہ مسافر یاکہ راہ رواں اور آپ کو مردہ اھل قبروں میں شمار کرے۔

اس لئے حضرت مظھر جان جاناں قدس سرہ فرماتے ہیں : "کوئی جو تجھ کو پکار کر بلاتا ہے تو میں ایسا سمجھتا ہوں جیساکہ مجھ کو قبر کے اوپر کوئی پکار رہا ہے۔ سچ ہے فنائیت اس کو کہتے ہیں۔ کسی نے کیا کھا ہے : "تو مباش اصلا کمال ایں است و بس" اور طالب مولیٰ کے لقا کو پسند رکھتے ہیں۔ جیساکہ مقولہ ہے :

الموت جسر یوصل الحبیب الی الحبیب اور کسی نے کہاہے :

آنکس کہ تراشناخت جاں راچہ کند، فرزند و عیال و خانما راچہ کند،

دیوانہٕ کنی وہر دو جھانش بخشی، دیوانہٕ تو ہر جہاں راچہ کند۔

عزیزا! حضرت مجدد منور الف ثانی قدس اللہ تعلی اسرارہ ایک عجیب بات لکھی ہے طالب مولیٰ کو کیوں تکلیف دی جاتی ہے؟ اس کی وجہ یہ ہے قدرے طالب کی دل جو کسی طرف مائل ہوگئی پھر غیرت محبیت نے اس کو فوراً جلا دیا۔ اور ابتلاء آزمائش میں ان کو پھنسا دیا۔ اس لیے کہ اسکے تعلقات مختلفہ دل کے ٹوٹ جائیں اور خاص میری طرف متوجہ ہو جائیں۔ بحر حال حضرت رب العالمین وما انا بظلام للعبید فرماتے ہیں۔

عزیزا! آپ نے لکھا بمع اپنی بی بی کے آجائوں گا۔ واضح ہو کہ بی بی کا یہاں لے آنا ضروریات میں سے نہیں ایک معمولی بات جس کا نفع سے نقصان کام زیادہ اندیشا ہو۔ بالکل اس خیال کو ترک کر دینا چاہیے۔ بلکہ ھمیشہ کے لیے یہ خیال ملتوی کر دینا چاہیے۔ اور بی بی صاحبہ کو وہیں گھر میں حلقہ و مراقبہ کی ترغیب دیتے رہو۔ عزیزا! آپ سفر نارے کی استفاء فرمایا ہے۔ اب آپ کے لیے یہ سب سے افضل اور بھتر ہے چھٹی کے دن محض خاصۃ للہ اور خاص طلب رضا مولی تعالی کے لئے تبلیغ کرو۔ اور اسی طرف آنے سے تبلیغ کرنا زیادہ مفید اور نافع۔

ہاں البتہ چھٹی کے پھلے دو تین دن یا آخر میں یہاں آنا۔ تو یوں مشورہ نہایت اچھا ہے۔ عزیزا! کسی کی مردہ دل زندہ ہو جاوے یہ بڑی اعلی نعمت ہے۔ جہاں تک سانس رہے اس کو نہ چھوڑیں۔ فذکر ان نفعۃ الذکری نص قاطع ہے۔ عزیزا بندہ میعاد مجوز پر اس لئے نہیں آسکا جو خارش اور کھانسی کی مرض کا دورہ تھا۔ اور اب تک بھی ویسی ہی حالت ہے۔ عزیزا! بندہ سیاہ رو اور نھایت نالائق اور کمینہ ترین مخلوق میں سے ہے آگے بھی نیکیوں پر ہوشیار نہ تھا۔ حتی کہ جوانی لغو اور لعب میں تلف کر بیٹھا اور اور اب بڑھاپے اور کمزوری کی زور ہے۔ لھذا قلمی کہ آپ کو اب جوانی ہے جو جو نیکی کرو کر سکتے ہو اور سب نیکیوں سے یہ اعلی نیکی ہے جس کی بابت آپکو کر رہا ہوں۔ احوال باقی عندالملاقی۔ جمیع جماعت اھل ذکر آنجائے میاں محمد سومر و احب اور میاں محمد عبدالعزیز صاحب اور میاں میاں محمد عمر واحب کو السلام و علیکم مطالع باد۔

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار سگ آستانہ عالیہ فضلیہ

مکتوب:

بخدمت مکرمی و گرامی مشفقی جناب ماسٹر صاحب سلمہ اللہ تعالیٰ السلام علیکم رحمتہ اللہ و برکاتہ

ملاحظہ گرامی کی حقیقت معلوم ہوئی۔ عزیزا! ہم جس کام کے لئے پیدا ہوئے ہیں وہ یہ ہے کہ گرفتاری مادونِ حق سبحانہ و تعالیٰ سے بالکل نجات حاصل ہو جاوے اور قید و رقت (غلامی) نفس سے محض مخاصی میسر ہو جاوے۔ نہ دنیا ہماری نہ ہم دنیا کے ہیں۔ یہاں تو ہر آن ہر آوان ہر طرف سے یہ ندا آرہی ہے الرحیل الرحیل چلو چلو مسافرو جاؤ جاؤ۔ وہ محبوب مکرم کبریا اس سرائے دنیا میں اس لئے ہمیں بھیجا کہ میری محبت حاصل کرو اور میرے سے امداد مانگو اور میرے سے اُنس پیدا کرو اور میرے سے دل کو لگاؤ۔ عزیزا! زہے نصیب اس کا جو اسی دام دنیا میں آپ کو بچالیا اور نہ دنیا ان کی بنی اور نہ وہ دنیا کا بنا۔ جہاں کا تھا وہاں ہی رہا دنیا کے مشاہدہ گلزار میں یار کے مشاہدہ کو نہ بھلایا اور اغیار کے آزار سے وعدہ دیدار نہ بھلایا۔ افسوس ہم جس کام کے لئے آئے تھے وہ کام پورا نہ کر سکے۔ ہم اسی مسافر خانہ میں حب وطن کو بھلا بیٹھے۔ شاعر نے کیا خوب کہا ہے۔

مارانہ موت جس کو کوئی بشر نہیں * سامان سو برس کا کل کی خبر نہیں

عزیزا! طلب محبت میں سر گرم ہو جاؤ اور دل میں غیر کی محبت سر موٗ گنجائش نہ کر سکے۔ لیکن اس منزل کو پہنچانے کا زینہ اول پیر کی محبت ہے۔ رزقنا اللہ سبحانہ و ایاکم۔

آپ کے مکتوب شریف کے مطالعہ سے معلوم ہوا کہ آپ کے بھائی آپ کا یہاں کا آنا جائز نہیں رکھتے۔ عزیزا! اس میں کوئی حرج نہیں، آپ بڑی خوشی سے اور کشادگی دل سے منظور کرلو۔ بلا وقت انہوں سے جا کر معاہدہ کرلو کہ میں ہمیشہ اس بات پکا رہوں گا اور اس طرف کا آنا جانا حسب منشا تمہارے بند کر دونگا لیکن منت سماجت سے یہ دو باتیں ضرور منالو اور امید ہے کہ ضرور مان لیوینگے ایک تو یوں عرض کرو کہ جس وقت فقیر پنجابی استاد میرا اس ملک سندھ میں آوے میں کئی دن ان کے پاس رہ کر کچھ مسائل سمجھتار ہونگا اور دوسرا یہ کہ میں ایک دن کی دعوت بھی دیتار ہونگا اور اُمید ہے کہ آپ جس وقت اس طرف کا آنا موقوف کر دو گے یہ دو باتیں آپ کی ضرور مان لینگے اور جو بڑے بھائی ہیں ان سے یہ معاہدہ کیا جاوے اور کرایا جاوے جب اس بات کا معاہدہ کراؤ گے فوراً مطلع فرماؤ، بندہ کو انتظار رہے گا اور آپ اس بات کی مصلحت کو اپنی عقل اور فراست سے سمجھ سکتے ہو۔ زیادہ تشریح کی اتنی ضرورت نہیں ہے اور آپ اسی طرف کے آنے کے موقوف ہونے کے سے رنجیدہ خاطر نہوویں کیونکہ مقصود کعبہ کی زیارت سے کعبہ والے کی رضامندی ہوتی ہے۔ جب کعبہ والے کی رضا اور خوشنودی گھر بیٹھے ہی حاصل ہو جاوے بلکہ ہزار حصہ زیارت والوں سے بھی اس کو زیادہ ملے جو گھر میں رہے اس کو جہاز کا چکر کھانا اور سمندر کا سفر کرنا کیا ضرور ہے۔

دل بدست آور کہ حج اکبر است * و از ہزاراں کعبہ یک دل بہتر ست

دل کا مرتبہ تو کعبہ سے بھی زیادہ ہو گیا۔ عزیزا! یہ بندہ تو تمام جماعت اہل ذکر سے آپ کو زیادہ بلکہ دو چند حصہ زیادہ محبوب رکھتا ہے۔ یقین کرلو اور انشاء اللہ تعالیٰ اس میں جھوٹ ہرگز نہیں ہے اور نہ اس میں خوشامد ہے۔ لیکن مجبور ہونے کی وجہ سے آپ کو مشورہ دیا جاتا ہے کہ تم اپنے بھائیوں کے خلاف ہرگز نہ کرو اور اس طرف کا آنا جانا قطعاً بند کر دو اور انہوں سے اس پر اطمینان کرالو۔ لیکن کسی طرح منت کر کے یہ دو باتیں مذکورہ انہوں سے منوالو اور اس عاجز کا بھی ماجرا سنادو کہ وہ حضرت غوث الزمن کا آپ کو سگ دروازہ کہلاتا ہے۔ اور کہتا کہ مجھ کو ان کے دروازے سے فائدہ ہوا اور ان کی دوستی سے نفعہ ہوا اور میں ان کے دوستوں کا دوست ہوں اور ان کے دشمنوں کا دشمن ہوں اور ایک گداگر فقیر ہوں پیروں کی جوتیوں کی

بھی بیٹھنے کی لیاقت نہیں رکھتا۔ لہٰذا قلمی کہ جلد جاکر انہوں سے یہ معاہدہ کرو اور جواب سے فوراً مطالع فرماؤ جمیع جماعت آنجائے کو اسلام علیکم مطالع باد۔

لاشیء فقیر عبدالغفار فضلی

۲۹ محرم الحرام ۱۳۶۰ھ

مکتوب:

مشفقی عزیز القدر ماسٹر رحمت اللہ صاحب سلمہ اللہ تعالیٰ اسلام علیکم

مشفقا! بندہ دعا اور توجہ سے آپ کے لئے ہرگز غفلت کو روا نہیں رکھتا اور تم جیسے دوستوں اور عزیزوں کی یاد۔ اس بندہ نے ایک خلیفہ مقرر کر رکھا ہے۔ اب یہ بات رہی ہی نہیں کہ کوئی یاد دلاوے تو یاد آوے بلکہ یوں تو ہے کہ آپ یاد کریں یا نہ کریں آپ کی تصویر محبت دل پر نقش بر سنگ کی طرح مہر زدہ ہوگئی ہے اور امید رکھتا ہوں بفضلہٖ و منہ تبارک و تعالیٰ جب کہ بندہ کی خاطر پُر تصور محبت کا نقشہ کھینچا ہوا ہے۔ ویسا ہی بطریق انعکاس آپ کے قلب میں بھی مقناطیسی کشش کا اثر ہوویگا۔ بس عاشقوں کے لئے یہ بڑی نعمت ہے۔ من احب شیئاً اکثر ذکرہ۔ عزیزا! علانیہ اور مخفی تبلیغ کا کام جاری رکھنا چاہیے اور اہل ذکر کو بڑی محبت اور خلق اور پیار سے ترغیب دینے میں بڑی کوشش فرماویں اور کمال عاجزی اور انکساری سے اللہ تبارک و تعالیٰ کی جناب میں ملتجی ہوکر جماعت کو توجہ دیتے رہیں۔ اور ذکر کی کثرت اور اتباع شریعت کی سخت شدمد سے تحریص دیتے رہیں اور جو نئے لوگ ہیں ان کو خوش روئی سے اور جو پرانے ہیں ان کو خوش خوئی سے اور دل کو ہر وقت محبت حضرت حق سبحانہ تعالیٰ سے معمور رکھیں اور ہر آن و ہر آوان غیر کی محبت سے دور رکھیں اور اس کے انعامات میں مشکور رکھیں اور ان کے درد عشق میں مجروح رکھیں بلکہ بسمل کی طرح مذبوح رکھیں۔

مکتوب:

بخدمت گرامی ماسٹر رحمت اللہ صاحب سلمہ اللہ تبارک و تعالیٰ اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ

آج بتاریخ ۱۱ گیارہ ماہ صفر روز جمعہ بندہ میاں غلام حسین کے پاس خانپور روانہ ہے۔ شاید دو دن کے بعد ڈہرکی بعدہ رانی پور یار حمت پور انشاء اللہ تعالیٰ اطلاعاً مرقوم۔ اور آپ کا صہرا اس جہاں فانی سے انتقال کرکے دار البقا کی طرف روانہ ہوا ہے۔ بڑا افسوس ہوا۔ لیکن اللہ تعالیٰ کی رضا پر راضی رہنا چاہیے۔ اللہ پاک مرحوم کو جنت

الفردوس عطا فرمائے گا اور آپ کو صبر جمیل کی طاقت عطا فرمائیگا۔ انا للہ و انا الیہ راجعون۔ یہ بندہ ان کی معذرت کے لئے آپ کے پاس آجاویگا۔ انشاء اللہ تعالیٰ۔

مکتوب:

بخدمت مکرمی و محترم جناب والا مولوی رحمت اللہ صاحب سلامت باشند اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ

عزیزا! آپ اشتغال بدنیا اور حوارثات و عوارضات سے گھبراہٹ موجب تنزل اور سبب انطفاء نائرہ و شعلہ محبت ہے۔ اعاذنا اللہ تعالیٰ وایاکم عن ھٰذہ الابتلاءِ

عزیزا! غیرت الٰہی تعالیٰ شانہ یہ تقاضا کرتی ہے کہ غیر کی محبت ایک ذرہ بھر بھی قلب میں نہ رہے اور سالک با وفا کو تو جس وقت دل اس کی تھوڑی سی غیر کی طرف متوجہ ہوتی ہے فوراً گوشمالی اور دھمکی دیجاتی ہے۔ اور پھر یوں اس کے دل میں ندا دیتے ہیں۔ اب دیکھ لی تم نے غیر کی وفا اور مہر اور محبت۔ سبحان اللہ باطن میں ایک عجیب طرح کا معاملہ رکھا ہوا ہے اور سالک کو چاہیے کہ تمام عیش و عشرت و ملبوسات و ماکولات ومشروبات وزن و فرزند و عزت و شان و تجمل غرض یہ کہ جو دنیا کے ساز و سامان ہیں اور جو آخرت کے حور و غلمان ہیں سب سے مطلّقاً فارغ اور خالی ہو جاوے اور شیخ الشیوخ پیران پیر فرماتے ہیں: "دنیا کو آخرت کے لئے چھوڑ دو۔" سبحان اللہ و تعالیٰ۔

عزیزا! کوشش کرو دل کے محل میں غیر کو گھسنے نہ دو۔ خبردار' خبردار اور جب دونوں جہاں سے جب نکمے اور ہاتھ نہ دھوؤ گے اور اچھی طرح خالی اور فارغ نہ بنو گے تب تک دور ہی تڑپتے رہو گے۔

تو خود مباش اصلاً کمال ایں است وبس ❋ رو در و گم شو وصال ایں است وبس

والسلام اولاً و آخراً عرس شریف پر بمعہ احباب تشریف لاویں۔ انشاء اللہ وتعالیٰ گیارہویں جمادالاول ختم ہوگا۔

مکتوب:

عزیزم مولوی رحمت اللہ صاحب سلمہ اللہ تقدس اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ

آپ کا مکتوب شریف چونکہ اشتیاق اور محبت سے محرر تھا۔ اس کے مطالعہ سے فرحت بے اندازہ حاصل ہوئی۔ عزیزا محبت محرک ہے سلسلہ فیوضات کی اور محبت محرک ہے مادون حق تعالیٰ شانہ اور محبت موجب فائدہ و استفادہ کی ہے اور سوائے محبت کے دروازہ استفادہ کا مسدود رہ جاتا ہے اور محبت والا فیوضات پیر کو جذب کر لیتا ہے اور برکات کھینچ لیتا ہے۔ محبت کسی بختاور اور استقامت والے کے نصیب میں آتی ہے اور ہر ایک بوالہوس اس قسمت سے محروم اور متروک۔

عزیزا! جس طرح ہو سکے اور بہر انواع کہ ممکن باشد تبلیغ کو ہر گز نہ چھوڑو۔
عزیزا تبلیغ میں رضامندی کے مقابلہ میں افسر ناراض ہو جاویں تو کیا ہوا۔ حاجی صاحب سے بغیر کسی طمع اور حاجت کے دروازہ نقد سے خرید کرنا کوئی حرج نہیں ہے۔ بارہ برس کے لڑکے کی طلاق جائز ہے بشرطیکہ اس میں آثار بلوغت پائے جائیں اور آثار بلوغت تین ہیں: ا۔ موئے زیر ناف ۲۔ بغل ۳۔ احتلام آٹھ برس کے لڑکے کے کیساتھ دس سال کی لڑکی کا نکاح ہو سکتا ہے خیرو کے متعلقین کے ساتھ برتاؤ کے متعلق یوں لکھا جاتا ہے

اگر مردی احسن الیٰ من اساء ہر چند ہو سکے دست بکار دل بیار

مبلغ پچاس روپیہ حاجی صاحباں کا ارسال شدہ لنگر میں وصول نہیں ہوا۔ لیکن سُنا ہے کہ ڈاکخانہ میں آگیا ہے۔ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ اس کی مقبولیت کا شرف عطا فرمائے آمین۔ بخدمت حضرات حاجی خورد و کلاں پیر و جواں اندرون و بیرون۔ اسلام علیکم مطالع باد۔ لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی۔

مکتوب:

اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ!

مکتوب آپ کا ۲۴ ربیع الآخر کا لکھا ہوا اب عشرہ آخر جماد الاول میں پہنچا۔ حقیقت سے آگاہی ہوئی۔
عزیزا! تبلیغ کے کام میں بجان و دل کوشاں رہو اور نہایت عجز و انکساری سے اور اخلاص سے حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ کی رضا کے جویاں رہو اور اعداء اسلام سے ہرگز نہ ڈرو لیکن مصلحت کاری کا خیال ملحوظ خاطر رہے۔ اور اس مقدس بے چوں باری و تعالیٰ کی قضا کسی طرح رد نہیں ہو سکتی۔ جیسا کہ لَارَادَّ لِقَضَائِه وارد ہے اور فرماتے ہیں: أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكُّمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشَيَّدَةٍ (النساء:78) یعنی تم مضبوط برج اور سنگین قلعوں میں مرنے کے لحاظ سے چھپ کر بیٹھ جاؤ تاہم موت تم کو وہاں نہ چھوڑے گی۔
مشفقا! جان دینی آسان ہے لیکن ایمان دینا بڑا دشوار ہے۔ ایمان اور ایمان کے فروعات کو سخت قابو پکڑو۔ اور مؤمن کی یہی علامت ہے۔ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ (المائدۃ:54)
اب یہ مسئلہ محقق ہے کہ جہاں کامیاب ہونے کا امکان نہ رہے اور ہر طرف سے جہاں حملہ آور ہو جاویں تو قرآن شریف میں صاف صاف وارد ہے؛ وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا یعنی جاہلوں کے مقابلہ میں سلام کرتے ہوئے چلے جاؤ۔ دیکھ لو جاہلوں کے ساتھ جھگڑنے اور بات چیت کرنے کی نہی وارد ہو گئی ہے اور دوسری جگہ فرماتے ہیں: وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا (الفرقان:72) یعنی جس مقام پر بیہودہ گوئی دیکھو یا سنو

وہاں سے باحترام واکرام گذرتے ہوئے چلے جاؤاور حاصل یہ نکلا کہ بیہودہ گوئی اور لغو گویاں سے میل جول نہ رکھو اور انہوں کی صحبت سے پرہیز کرو اور نیز اور جگہ فرماتے ہیں : وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ (البقرۃ: 195)

یعنی اپنے آپ کو ہلاکت میں مت ڈالو اور جہاں دیکھو کہ خطر جان کا ہے وہاں سے دور بھاگو۔ عزیزا! افضل بات یہ ہے کہ آپ یہاں سے انتقال کر کے دوسری جگہ جیسا کہ حاجن کا گوٹھ یا کوئی اور جگہ قیام اختیار کرو۔ اور آپ کو سنت حضرت رسول کریم علیہ وآلہ افضلہا ومن التحیات اکملہا ومن البرکات اتمہا اتباع کا ثواب جزیل مل جاویگا۔ اور دوسرا مشورہ جو زبانی آپ کو معروض کیا گیا تھا وہ بھی افضل ہے واللہ اعلم بالصواب اگر آپ کو فراغت مل جاوے تو ایک رات کے لئے یہاں آجاویں تو بہتر ہے۔ بقصد دفع شر اعداء اس دعا کو بعد ہر فریضہ نماز بہت دفعہ بلحاظ معنی پڑھتے رہا کرو۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

اَللّٰهُمَّ اكْفِنَاهُ بِمَا شِئْتَ اللّٰهُمَّ إِنَّا نَجْعَلُكَ فِي نُحُورِهِمْ وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ شُرُورِهِمْ [1] (1)

مکتوب:

عزیزم والا قدر میاں رحمت اللہ خدا باد برشما اسلام علیکم

آپ کا مکتوب اسٹیشن روہڑی پر ملا۔ عزیزا! اطمینان فرماؤ آپ کو ظاہراً باطناً انشاء اللہ ترقی ہو رہی ہے۔ اور ہووے گی۔ آج ۱۸ تاریخ ماہ ھٰذا اگڑن روانگی ہے۔ آپ کے معرفت جو دعوتیں ہیں وہ آپ کی صحابت اور صحت ہونے پر موقوف رکھی گئی ہیں۔ اس عاجز کا خانہ آپ کا خانہ ہے۔ محض بے تکلف رہو اور آپ کو اگر کوئی نقدی ضرورت پڑے تو بمعرفت مولوی خاوند بخش صاحب لنگر سے منگالیویں اور خرچ کریں۔ بخدمت عزیزم مولوی خاوند بخش و میاں رحمت اللہ اسلام علیکم از جانب ایں فقیر بعالم اندرون اطمینان دلاویں۔ میاں عبداللہ، میاں نصیر الدین، میاں اللہ ڈتہ کو اسلام علیکم۔

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار از روہڑی

از طرف لاشیء خلیل الرحمٰن بخدمت عالیہ اسلام علیکم مطالع باد

لَهُ أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا خَافَ قَوْمًا قَالَ اللّٰهُمَّ إِنَّا نَجْعَلُكَ فِي نُحُورِهِمْ وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ شُرُورِهِمْ (رواہ ابوداؤد واحمد)

مکتوب:

بخدمت گرامی درجت ماسٹر رحمت اللہ صاحب سلمہ اللہ تعالیٰ اسلام علیکم و علیٰ من تبع الھدیٰ

آپ کے خط کا مطالعہ موجب ازدیاد خوشی کا ہوا۔ عزیزا! ماہ پہلا جمعہ جو آپ نے مقرر فرمایا ہے نہایت اچھا کام کیا ہے جتنا قدر دل میں اخلاص بڑھتا جاوے اتنا قدر پایہ قبولیت کو عمل پہنچتا جاتا ہے اور اتنا ہی اس عمل کا نتیجہ بخیر مرتب ہوتا ہے۔ اہل ذکر کو ترغیب و تحریص فرمایا کرو اور ذکر قلب کے فضائل کو واضح اور لائح کرو تا کہ دست استقامت حاصل ہو جاوے اور دل کو طمع اور خوشامد سے خالی کر کے محض بوجہ اللہ ذکر کی تعلیم کیا کرو اور حلقہ اور مراقبہ میں توجہ دینے کے وقت آپ کو درمیان سے نکال دیا کرو اور یوں سمجھو کہ حضرت صاحب قبلہ عالم قریشی صاحب توجہ دے رہے ہیں اور یہ فیوضات اور برکات انہوں کے ہیں اور اپنا ایک ذرہ بھی اس میں حرکت اور حصہ نہ سمجھو اور ہر ایک کیساتھ بردباری سے برتاؤ کرو یوں نہ ہو کہ کسی کی تھوڑے سے قصور سے رنج ہو جاؤ اور شکستگی اختیار کرو اور آپ کو خادمِ مخلوق سمجھو۔

حدیث شریف میں : اَلْخَلقُ عِیالُ اللہِ کسی کے عیال کی کوئی اگر خدمت کرتا ہے تو ان کے لئے البتہ باعث سرفرازی کا ہوتا ہے اور عیالدار ان پر اپنی رضامندی اور خوشنودی ظاہر کرتا ہے۔ آپ سے سب کو اچھا سمجھو اور آپ کو سب سے حقیر سمجھو جیسا کہ حضرت شیخ سعدی رحمۃ اللہ علیہ فرماتا ہے۔

مرا پیر دانائے روشن شہاب، دو اندرز فرمود بر روئے آب
یکے آنکہ بر خویش خود بیں مباش، دگر آنکہ بر غیر بد بیں مباش

جمیع جماعت اہل ذکر آنجائے کو اسلام علیکم مطالعہ باد دعوت کے متعلق کیا لکھوں کہ خلیفہ صاحب تا ہنوز اس عاجز کے پاس نہیں آئے واللہ اعلم بالصواب دل میں یوں خیال آتا ہے کہ اگر خلیفہ صاحب سفر کرنے سے پہلو تہی فرماتے ہیں تو بندہ بصحابت مولوی الٰہی بخش صاحب آپ کی طرف چلا آوے کیونکہ یہ سب نئی جماعت اور نئے آدمی ہیں۔ بس آپ کی جانب دعوتیں لیکر واپس آجاؤں اور باقی دعوتیں اللہ تبارک و تعالیٰ کو منظور ہے ویسا ہی ہو ویگا۔ لاشیء فقیر محمد عبد الغفار فضلی سگ قدیم آستانہ فضلیہ

مکتوب:

الحمد للہ والصلواۃ والسلام علیٰ سید العلیٰ و علیٰ آلہ التقیٰ و اصحابۃ النقیٰ

بخدمت مخلص ماستر رحمت اللہ صاحب المسئول من اللہ تعالیٰ عافیتکم و سلامتکم

صحیفہ کراچی آپ کا پہنچا' مطالعہ سے خوشی حاصل ہوئی۔ عزیزا دعا کی جاتی ہے کہ آپ کی شادی موجب استقامت و محبت کی ازدیادی ہووے اور آپ کو اس کار خیر کی مبارکبادی ہووے۔ میاں جمال الدین فقیر کی فوتگی موجب ملال خاطر ہوئی۔ انا للہ وانا الیہ راجعون حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ ان کی قبر کو روضة من ریاض الجنة بناوے اور اس عاجز کی طرف سے فقیر مرحوم کے اہلیہ و عیال کو دعائے استقامت واجر و تقویٰ و تحریص بر ذکر و مداومت بر نماز تبلیغ فرمانویں کہ :

لَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

نص قطعی ہے اور گل محمد کے بارے میں دعا کی جاتی ہے۔ اللہ تبارک و تعالیٰ ان کو نجات عاجلہ عطا فرماوے اور آپ یوں درخواست کریں اس عاجز کی طرف سے گل محمد اور ماسٹر صاحب اور فلاں فلاں عرصہ کثیر سے سلسلہء نقشبندیہ میں داخل ہیں۔ بشرطیکہ اس عاجز کے دستخط ضرور ہوویں۔ تبلیغ میں تکاسلی کو ناگوار سمجھو۔ نفی میں کوہ ہستی موہومہ کو بیخ بُن سے اکھیڑ ڈالو اور نیست و نابود کردو تاکہ ذکر کے وقت لا یذکر اللہ الا اللہ کا پورا معنی محقق ہو جاوے۔ کسی نے کہا ہے :

نماز زاہداں تسبیح و سجود است ❋ نماز عاشقاں نفیء وجود است

جمیع جماعت اہل ذکر گوٹھ حاجن ورانی پورو گڈیجی وماچھیاں و بنی اسلام علیکم مطالع باد۔

والسلام علیٰ من اتبع الھدیٰ لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

بخدمت مکرمی و محترمی ماسٹر رحمت اللہ صاحب سلمہ اللہ الواہب اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ

عزیزا ! مراقبہ میں لذت حاصل ہونا یا نہ ہونا مطلوب نہیں ہے۔ حضرت مجدد قدس سرہ العزیز فرماتے ہیں "طالب ذوق و طالب شوق طالب خدا نیست " بس اس کا مطلب یہ ہے کہ بے سروپا ہوکر درپر گرپڑنا اور ہمارے حضرت ادام اللہ تعالیٰ برکاتہ فرماتے تھے کہ کتے کی عادت ہوتی ہے کہ چپکے بیٹھ کر تاکتا ہی رہتا ہے اور انتظاری کشاں کشاں کے بعد کھانا تناول کرنے والا گردہ نان آپے ہی کمال رحمدلی سے بقدر لقمہ دو لقمہ توڑ دیتا ہے۔ مراقبہ اسی طرح ہونا چاہیے۔

۲۔ البتہ مقرر شدہ وظائف پر مواظبت اور مداومت کرنا ضروری ہے۔

۳۔ اور ادائے قرض کے بابت حتی المقدور کوشش لازمی ہے۔

۴۔ داڑھی کٹے اور منڈے کے پیچھے نماز مکروہ تحریمہ اور واجب الاعادہ ہے۔
لیکن اس موقعہ پر بلحاظ خلاف و تفرقہ پڑ جانے کے نماز جمعہ پڑھتے رہا کریں۔ بشرطیکہ آخر ظہر ضرور پڑھیں اور امام کو بھی مسئلہ سے واقفیت رفتہ رفتہ کروادیویں تو بہتر ہے۔
۵۔ آخر ظہر کے میانہ قعدہ میں فقط التحیات پر اکتفا ہے اور رکعت تیسری میں ثناء و تعوذ نہیں ہے۔ جس فقیر نے ذکر پوچھا تھا اور جس کو شوق ہے پوچھنے کا دونوں کو سلام علیکم اور مشفقی میاں صاحبڈنہ کو اسلام علیکم کے تاکید ذکر و مراقبہ کی مطالعہ ہو۔ اور بی بی مستورہ کو ذکر کی طرف زیادہ رجوع دلانا اولیٰ ہے کیوں کہ بدوں قوت روحانی کے استعداد ظاہری عمل کی نہیں ہو سکتی اور ظاہری اعمال یکایک دار و مدار روحانی پر ہے اور قوت روحانی موقوف بذکر ہے۔ جماعت ماچھیانوالی کو منجانب اس کمترین کے اسلام علیکم اور آپ ان کی طرف جایا کریں اور وعظ اور تبلیغ کما ینبغی کیا کرو۔ حافظ عبدالرحیم و میاں عبداللہ فقیر کو اسلام علیکم میاں شیر محمد کیسا تھ اس عاجز نے وعدہ کیا کہ ۲۱ جمادی الآخر کو اسٹیشن رانی پور پر اترونگا۔ لیکن بسبب سخت گرمی کے بعد خط لکھ دیا کہ میں اس موقعہ پر آنے سے متعذر ہوں۔ اس بارے میں میاں غلام جعفر کا بھی شمولیت جلسہ کے بابت تاکیدی ایک خط آیا۔ لیکن بندہ موقعہ پر نہیں جاسکا۔

لاشیء اقل البضاعتہ محمد عبدالغفار سگ قدیم آستانہ فضلیہ

مکتوب:

مکرمی مولونا مولوی رحمت اللہ صاحب سلمکم اللہ تعالیٰ اسلام علیکم

عزیزا! صاحب ارشاد رحمۃ اللہ علیہ و تبلیغ دل کو غیر کی محبت سے بالکل خالی اور گرفتاری بمادون حق سبحانہ و تعالیٰ سے آزاد حتیٰ کہ ایک ذرہ بھر بھی غیر کی گنجائش نہ رہے اور ماسویٰ اللہ تعالیٰ کے حب اور تمنا بمقدار دانہ حرمل کے بھی دل میں نہ سما سکے اور دید قصور کی تیز و حدید ہو جاوے اور ہر آن و ہر آوان یہ خیال ہووے جو میرا کاتب یمین محض بیکار بیٹھا ہے اور کاتب شمال مصروف بکار۔ ہر وقت جناب حضرت باری تعالیٰ میں عجز وانکساری اور شکستگی اور یہ ہی اخص الخواص اللہ والوں کا مراقبہ ہے جو ہر وقت مشہور خاطر ہے اور تادم واپسیں یہی مرکوز خاطر رہے۔

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

مخلصی مولوی رحمت اللہ صاحب سلمہ اللہ تعالیٰ اسلام علیکم

اب بندہ کو بخار سے آرام ہے۔ الحمد للہ علیٰ ذالک حمداً کثیراً مبارکاً فیہ۔ آپ کے مکتوب کے مطالعہ سے نہایت خوشی حاصل ہوئی۔ عزیزا تبلیغ بہ دل و جان کرنے سے اور محض مخلصاً اللہ تبارک و تعالیٰ کے لئے کرنے سے بہت باطن میں طالب مولیٰ تعالیٰ کی ترقی ہونے لگ جاتی ہے۔ حتیٰ کہ انتہاتک پہنچ جاتی ہے اور حقیقت میں اہل اللہ کے نزدیک موجب ترقی باطن کا یہی تبلیغ ہے اس میں فنافی الشیخ، فنافی الرسول ﷺ اور فنافی اللہ تعالیٰ و تقدس حاصل ہوتی ہے۔ تادم زیست اس کام کو ہرگز نہ چھوڑو ہرگز نہ چھوڑو۔ اور جناب حاجی صاحبان جو مکان کے لئے مشورہ پوچھتے ہیں نہایت عمدہ مشورہ ہے بلکہ ہر ایک خلیفہ کو یونہی زیبا ہے کہ اپنے نامزد ایک ایک علیحدہ مکان تیار کرائیں اور آپ اور اپنی جماعت وہیں سکونت پذیر ہوویں۔ لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

مکرمی گرامی قدر مولوی رحمت اللہ صاحب اسلام علیکم

میاں لونگ فقیر احوال زبانی معروض خواہد کرد احوال او شنیدہ بخدمت حاجی صاحب سفارش خواہد فرمود وحسب شریعت مقدس اصلاح آں بیچارہ خواہند نمود۔ بخدمت جمیع جماعت حاجی صاحبان اسلام علیکم مطالع باد۔

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

مولوی رحمت اللہ صاحب سلمہ اللہ الواہب اسلام علیکم

حامل عریضہ موصول الخدمت ہے۔ آپ براہ نوازش اس کو کوئی ایسی مجرب دعا کی اجازت فرماؤ جو اس کے ورد کرنے سے قرضہ سے اور قرض خواہاں سے نجات حاصل ہو جاوے۔ اور یہ دعا نیز ادائے قرضہ کے لئے مجرب ہے ہر روز بعد نماز صبح بلاناغہ ایک سو دفعہ بقصد تسہیل قرضہ پڑھا کریں۔

اَللّٰھُمَّ اکْفِنِی بِحَلَالِكَ عَنْ حَرَامِكَ وَأَغْنِنِی بِفَضْلِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ (۱) [1]

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

---

[1] ترمذی میں ہے رسول اللہ ﷺ نے فرمایا کہ اگر کوئی شخص یہ دعا پڑھے اس پر اگر کوہِ صبیر جتنا قرضہ بھی ہو تو اللہ تعالیٰ اتار دیگا۔ دعا یہ ہے:

اَللّٰھُمَّ اکْفِنِی بِحَلَالِكَ عَنْ حَرَامِكَ وَأَغْنِنِی بِفَضْلِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ

مکتوب:

بخدمت مولانا مولوی ماسٹر رحمت اللہ صاحب سلمہ اللہ الواہب اسلام علیکم و علیٰ من اتبع الھُدیٰ۔

عزیزا! حاجی صاحبان نہایت سادہ دل اور مخلص اور صادق الارادت آدمی ہیں اور انہوں کا شخص معہود فی الذھن کیساتھ لین دین کا معاملہ رکھا ہوا ہے۔ جیسا کہ آپ کو معلوم ہے از ملتمس کہ آپ کو جس وقت اسکول سے فراغت میسر ہووے تو فوراً بصاحبت ایک حاجی صاحب اس شخص مافی الضمیر کے اس کے پہنچیں اور باحضاد باحضاد خود حساب لین دَین سے بے باق کراکے پھر واپس لوٹ جائیں۔ عزیزا جیسا کہ بکری کو گلہ سے الگ اور علیحدہ کر بگھیاڑ پھاڑ ڈالتا ہے اب ایسی حالت اس شخص کی ہو رہی ہے۔ عیاذ ناللہ تعالیٰ۔ عزیزا اس بات اقل کو اکثر تصور فرماویں اور اس بات کو ایک معمولی بات نہ سمجھیں۔ اس بگھیاڑ کا بہت خیال رکھیں اور جماعت میں سے کسی کو علیحدہ نہ ہونے دیں۔ بندہ کو اب قدرے آرام ہے دعا فرماؤ کہ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ شفا کاملہ عطا فرماوے۔ اور آپ نے رضامندی کے مستوجب کام کرائے وھو مجیب قریب اور بخدمت جمیع جماعت اہل الذکر بالعموم و بالخصوص ماسٹر ان صاحبان کو السلام علیکم مطالع باد لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی۔

مکتوب:

محترمی و مکرمی مولوی صاحب مولوی ماسٹر صاحب رحمت اللہ اسلام علیکم

وڈیرہ صاحب مشفقی میاں عطا محمد زمین کے انتقال کرانے میں تعجیل مت کریں پہلے مشورہ کیا جاویگا بعد میں دیکھا جائیگا اور آپ کیساتھ در پنہانی جو مشورہ کیا گیا تھا پہلے استخارہ کرو اگر جواب باصواب ملے اور دل کو اطمینان ہو جاوے تو پھر جاکر سلسلہ چلاؤ اور بادل کشادہ مفصل بات کرو اور اپنی طرف سے کہو بصورتیکہ خیر خواہ بن کر گویا مشورہ دے رہے ہیں اور وہ یوں نہ سمجھیں اور تصور کریں کہ مولوی صاحب خاص ہماری نیک خواہی اور ترغیب بطور دوستانہ دینے کو آئے ہیں اور یوں نہ خیال کریں کہ بہ خود فرستادہ ہیں اور پیغام رساں ہے اور تقریر کا ایسا پہلو اختیار کیا جاوے کہ سننے والا یوں سمجھے کہ اس کام میں ہماری عزت اور آبرو بڑھانا چاہتا ہے واللہ تعالیٰ اعلم بالصواب جواب سے جلد مطلع فرمانویں اور کام تبلیغ میں ایسے سر گرم اور مشتغل رہو کہ کالمجرد عن الاشغال ماسویٰ اس کے مانع نہ بن سکیں اور موجب دیر اور دریغ کا نہ سمجھے جاویں۔ اور اپنے اس گرانمایہ حیاتی کو اس کام تبلیغ میں وقف کردو۔ لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

بطرف مولانا مولوی رحمت اللہ صاحب سلام باشند و علیٰ من اتبع الھدیٰ

دعا کی جاتی ہے حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ آپ کو محبت میں دیوانہ بنائے۔ المعروض عید کے دن یہاں تشریف لے آؤ تو بہتر ہے۔ لیکن بشرط فراغت اور تشریف لے آنے کے وقت خلیفہ عبدالواحد کو بھی ساتھ لے آویں اور میاں سبحان بخش آسکے تو بہتر ہے۔ اور مولوی اللہ بخش اور شاہ صاحب اور مولوی نور محمد صاحب اور میاں غلام جعفر کو بھی بلایا گیا ہے اگر آسکے تو اسی موقع پر آجاویں گے ورنہ عید کے بعد ہی سہی۔ اگر آپ بخدمت حاجی صاحبان میاں دھنی بخش صاحب و میاں حاجی بانھا صاحب کی طرف جاؤ تو اس عاجز کی طرف سے جمیع جماعت خورد و کلاں اور سب اہل الذکر کو سلام مسنون معروض ہوویں۔ اور میاں جان محمد و میاں محمد رمضان کو نیز۔

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی۔

مکتوب:

مولانا مولوی رحمت اللہ صاحب اسلام علیکم

عزیزا! ہر ایک کے ساتھ خلق اور مروت اور احسان کا پیشہ اختیار کرو اور جو بد خلقی کرے تم خلق سے پیش آؤ اور جو قطع کرے تو ان سے پیوند کرو اور جو دشنام اور گالیاں دیوے تم اس کو دعا کرو اور اہل ذکر کے ہیں تو زیادہ مستحق ہیں۔ اور علی الخصوص وہ آدمی جس کا آپ نے خط میں قصہ تحریر فرمایا۔ عزیزا اب مشورہ یہ ہے کہ آپ اس کے ساتھ بالضرور پیوند مواصلت اور ہم خصبت اور موانست کا لگادو۔ جب اس نے اپنی اصل التماس اور دلی آرزو کو ظاہر کر دیا پھر آپ کیوں دیری کرتے ہو اور کیوں توقف اور تعطل پیش کرتے ہو اور اسے بچانے کی خاطر کی تمنا پوری کیوں نہیں کرتے۔ بندہ کے خیال میں ایسے نیک آدمی کو ویسا غافل اور لایعنی کر کے چھوڑ نہ دینا چاہیے اور اس کی مرضی کے موجب کرنا چاہیے۔ اور آپ اگر ان کی خلاف ورزی کریں تو ممکن ہے شیطان ان کو بہکادیوے گا اور دشمنوں کے ہاتھ میں پھنس جاوے گا۔ پھر آپ کیا کرو گے۔ آپ یہاں کونسی تاریخ آؤ گے ؟ اور قبل ازیں آپ کے خط کا جواب دیا گیا تھا۔ شاید آپ کو ملا ہے یا نہ اب ایک بات یاد آگئی ہے۔ بندہ وہ اچھا ہے کہ صاف اور ظاہر کہدیوے کہ میرا اس کیساتھ دل نہیں لگتا اور جی نہیں چاہتا اور دل لگی کی جگہ صاف کہدیوے کہ میرا تیرے ساتھ دل چاہتا ہے تو حدیث شریف میں ہے کہ ان کو پھر یوں جواب دینا چاہیے کہ جزاک اللہ عزوجل میرا بھی تیرے ساتھ دل چاہتا ہے۔

مکتوب:

مشفقی و مکرمی مولوی رحمت اللہ صاحب سلمکم اللہ تعالیٰ

اسلام علیکم عزیزا! چونکہ اصلی مقصود تبلیغ حق سبحانہ و تعالیٰ کی استرضاء ہے اور مخلوق کیساتھ خوش خلقی اور تواضع و انکساری محض خالصاً اللہ عزوجل کے لئے کرو اور من تواضع للہ رفعہ اللہ اور اپنی بی بی کو لے جایا کرو اس میں عورتوں کو زیادہ اُنس پیدا ہوویگا اور بغیر اُنس کے تو کام بنتا ہی نہیں اور یہ تو کرات مرات تجربہ میں آچکا ہے کہ محبت کے مقابل دنیا میں اور کوئی چیز نہیں نہ ہزار محنت و ریاضت نہ ہزار وعظ و نصیحت فقط ایک محبت ہو تو بس اور کی کیا پرواہ اور اپنے ہمایوں کے ساتھ نہایت بردباری اور تحمل اور خوش خلقی اور خندہ پیشانی سے برتاؤ کرو اور ماچھیوں کے ساتھ ہی ویسے اخلاق حسنہ تبدیل نہ فرماویں۔

خاک شو خاک تابروید گل۔ اور اللہ تبارک و تعالیٰ کی رضا کے جویاں رہو اور ان کی بے نیازی سے ہمیشہ ترسان ولرزاں۔ لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

مکرمی و محترمی و گرامی قدر مولانا مولوی رحمت اللہ اسلام علیکم و علیٰ من اتبع الھُدیٰ

مکتوب شریف کے مطالع سے بہت بہجت اور مسرت حاصل ہوئی اور دوستوں کے داستان پڑھنے سے واقعی نصف ملاقات ہوجاتی ہے۔ عزیزا! یہ معلوم آدمی نہایت نیک بلکہ اس جماعت میں سے برگزیدہ اور مخلص ہے اور اس کیساتھ رغبت اور شفقت کرنی واجبات سے ہے اور اس کا معاملہ ایک قابل عبرت دیکھ لو جو پرانے آدمی ہیں وہ سب کے سب سست ہو جاویں اور یہ نیا آدمی اور اجنبی ہو کہ چست ہے۔

1۔ اور بندہ کا چونکہ پہلے ہی پہلے صریح انکار کر دیا تو آئندہ ہمیشہ اس کے آگے بندہ کا کوئی مذکور نہ چلایا جاوے اور ان کی خاطر کو رنج اور شکستہ نہ کیا جاوے اور بندہ دراصل تمام مخلوق اور خلق اللہ تعالیٰ شانہ کا خاک پا ہے اور علی الخصوص اہل ذکر کا تو محض نیاز مند اور دعا گو ہے اور آپ کو گبر اور ترسا سے بھی بدتر سمجھتا ہوں اور اس کے انکار کرنے سے کوئی نقص عائد نہیں ہوا۔ اور دعا کی جاتی ہے کہ اللہ تعالیٰ و تقدس اپنی محبت میں مستغرق کرے اور استقامت عطا فرماوے۔

2۔ اب آپ کو ایک مشورہ دیا جاتا ہے اگر پسند آوے تو بہتر ورنہ آپ کی مرضی یہ آدمی معلوم چونکہ اس عاجز کے خیال میں بڑا نیک اور مخلص ہے تو اس کیساتھ آپ ہی صلہ کرو اور اپنی ذیل عطوفت میں داخل کر دو اور آپ کی موافقت اور مجالست اور محبت اور مرافقت میں آگیا تو امید ہے کہ اس میں بھی دو چند حصہ نیک اور مخلص ہو جاوے گا۔ اور آپ کو گل سے تشبیہ دینا یہ انکی کمال اور کمال محبت کی علامت ہے۔

الحمد للہ عزیزا! سمجھ لو بے محبت کوئی کام ہی نہیں بنتا اور محبت اس وقت بڑی گرانمایہ قیمت چیز ہے۔

3۔ اور آپ کو یہ مشورہ اگر قبول خاطر نہیں ہے تو اس کے ساتھ سابقہ حالت سے بھی دو چند حصہ زیادہ محبت اور شفقت مبذول فرماؤ۔ اور خفیہ جلیہ مہربانی سے ہر ہمیشہ حاضر اور غائبانہ کوئی دقیقہ فروگذار نہ فرماویں اور محض اللہ فی اللہ محبت رکھنے والا عند اللہ تعالیٰ ثواب عظیم کا مستحق ہوتا ہے۔ حدیث شریف پیارے نبی کریم علیہ و علیٰ آلہ افضل الصلوات و اکمل التحیات حضور علی المرتضیٰ رضی اللہ عنہ کو فرمایا کہ اگر ایک آدمی تیرے سبب سے نیک ہو جاوے تو اسی طرح سمجھو کہ مشرق سے لاکر مغرب تک جو نیکیاں ہیں سب سے یہ نیکی برتر ہووے گی اور ہمیشہ اس حدیث شریف کا مضمون یاد رکھو۔ لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

مشفقی و محترم عزیز القدر مولوی رحمت اللہ صاحب سلمکم اللہ تعالیٰ اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ

عزیزا! معلوم آدمی کو جو آپ اس عاجز کے لئے مستعد اور متوجہ اور راغب ہونے میں کوشش اور سعی بلیغ فرمارہے ہیں اور باوجودیکہ ان کی عدم رضا بھی آپ کو اچھی طرح منکشف ہوچکی ہوگی اور پھر بھی آپ اس کا مطالبہ نہیں چھوڑتے لہٰذا عارض کہ معاملہ برعکس ہوگیا ہے۔ اب آپ اپنے لئے اس کو بلاؤ اور وہ بلادریغ قبول اور منظور کرلیویں گے اور جو کام مشکل اور دشوار نظر آئے اس کو ترک کردینا افضل ہے اور جس میں سہولت نظر آئے اسکو اختیار کرلینا چاہیے اور یہ معلوم ہے کہ وہ آدمی آپ کو لیوے گا اور خوش ہو جاوے گا اور سچی بات یہ ہے کہ جو آپ کو پیارا مانگے گا' وہ اس عاجز کو بھی پیارا لگتا ہے اور جو آپ کو برامانے گا' یہ عاجز قیامت تک اس کا دوست نہیں ہے اور جو آپ کا دوست ہے وہ میرا دوست ہے جو آپ کا دشمن ہے وہ میرا دشمن ہے۔ چنانچہ شاعر نے کہا ہے:

من تو شدم تو من شدی من تن شدم تو جاں شدی
پس کس نگوید بعد ازیں من دیگرم تو دیگری

عزیزا! سرائے دنیا کو نظر میں ایسا رکھو جیسا کہ مسافروں کی سرائے اور آپ کو یہاں کا رہنے والا نہ سمجھو جیسا کہ راہ رواں مسافر تھک کر بیٹھ جاتا ہے کوئی پیار کرتا ہے تو یہ بھی پیار کرتا ہے اور کوئی گالیاں دیتا ہے یا دشمنی کرتا ہے تو یہ تحمل اور صبر کرتا ہے۔ چلو جی ہم تو کل جائیں گے پھر ہم مقابلہ کاہے کو کروں۔ اور لطائف کا ذکر بہت کرو اگر آپ عشق الٰہی چاہتے ہو تو ذکر کی کثرت کرو۔

ذکر کن ذکر کن تاں ترا جان است ٭ پاکئی دل زذکر رحمان است

حتیٰ کہ ذکر کرتے کرتے جان نکلے۔ تبلیغ میں پہلے نیت کو خالص کرو پھر بے طمعی پیدا کرو پھر خلق اور پیار اور پیر کو قبلہ ء دل تصور کرو۔ قبل ازیں دو عریضہ بمعرفت ڈاک ارسال کئے ہیں شاید پہنچے ہونگے۔ واللہ اعلم بخدمت عزیزم میاں عطا محمد کو اسلام علیکم و جمیع جماعت اہل ذکر آنجائے۔

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی۔

مکتوب:

مولانا مولوی رحمت اللہ صاحب سلمکم اللہ تعالیٰ اسلام علیکم

پہلے اس آدمی معلوم کو اکیلا نصیحت کی جاوے کہ اس حرکت ناشائستہ سے باز آجاوے۔ اگر ہاں کہے تو بہتر ورنہ مراقبہ میں ان کو بٹھلانا ترک کردو اور ہرگز ہرگز اس کو حلقہ میں شامل نہ کیا جاوے۔ اور آپ تو یوں سمجھے ہونگے کہ اس کو محبت ہے اور دراصل یہ محبت نہیں ہے اور محبت ہوتی تو آپ کا کہنا ضرور مان لیتا اور ایک ذرہ بھی انکار نہ کرسکتا بلکہ مجال ہی نہ رہتی کہ انکار کرسکے اور بالراس والعین آپ کا فرمان قبول کرلیتا۔ نہیں نہیں یہ محبت نہیں یہ ذکر اور توجہ کی تاثیر ہے اور یہ اصلی نہیں ہے عارضی ہے اور عارضی ناپئدار ہوتی ہے اور اگر یہی عارضی محبت مرید کے لئے مفید اور ضروری ہے کیونکہ یہی عارضی بڑھتی بڑھتی پھر اصلی اور سچی بن جاتی ہے لیکن اسی فائدہ کے مقابلہ میں ضرر اور نقصان کا احساس اور ڈر لگتا ہے۔ اور دیکھ لو اور ذرا سوچ لو' دل میں کہ جس وقت یہ آپ کو پکڑے گا اور آپ کیساتھ لوٹ پوٹ ہوویگا تو دوسروں کو دیکھتے ہی دل میں ضرور خطرات پیدا ہونگے اور اسی حرکت کی سرزد ہوجانے سے شیطان کو بڑا عمدہ اور آسان موقعہ مل جاوے گا اور بس تھوڑے عرصہ میں جماعت کو بہکا کر بے اعتقاد کردیوے گا۔ اور وہ عورتیں جو حلقہ کے اندر یہ کارروائی اور حرکت اپنی آنکھوں سے دیکھ رہی ہیں گھر جا کر اپنے مردوں کو بالتفصیل سناویں گی اور پہلے آپ اور پھر رفتہ رفتہ مردوں کو بھی بے اعتبار اور بے اعتقاد بنالیویں گی۔ اعوذ باللہ من شرور انفسنا و من سیئات اعمالنا اور بعد میں معتقد ہونے کی عورت میں یہ حلقہ عورتوں کا ازخود بند ہوجانے کا امکان رکھا ہے اور جس حلقہ میں وہ آدمی موجود ہو وہاں حلقہ میں جانا چھوڑدو اور اسے یوں کہو کہ گھڑا جس وقت پُر ہوجاتا ہے تو اور پانی ہرگز نہیں سماسکتا اور ناممکن ہے کہ اور پانی اس میں ڈال سکیں اور اسی طرح ہماری قلب جب محبت پیر سے پُر ہوگئی تو

تیری محبت کی جگہ میں کہاں سے ڈھونڈھوں اور تیری محبت کی جگہ کہاں سے لاؤں۔ تم آوارہ ہو مغز خراشی مت کرو۔ اور دل ایک ہے۔ ہم نے ایک جگہ اس کا سودا کر دیا ہے۔ ہاں اگر تم ہمارے سچے عاشق اور دلدادہ ہو تو ہمارا کہا مان لو اور میرے کہنے پر عمل کرنے کو تیار ہو جاؤ۔ جس طرح میں کہوں کرتے جاؤ۔

اے دوست اگر جان بطلبی جان بتو بخشم

از جاں چہ عزیز است بگو آں بتو بخشم

عزیزا! یاد رکھو یہ شیطانی ایدام ہے وہ تم کو اس میں پھسلانا چاہتا ہے اور تم کو شکار کرنا چاہتا ہے۔ الحذر الحذر ڈرو ڈرو اس سے دور بھاگو اس سے اور شیطان اعلان دیدیوے گا کہ دیکھو یہ حلقہ میں عورتوں کو لگاتے ہیں اور لڑتے بھڑتے ہیں اور بیگانہ عورتوں کو پردہ سے باہر نکال لیتے ہیں اور اٹکل سے اللہ اللہ بھی کرتے ہیں اور اپنے آپ کو عابد زاہد بھی کہلاتے ہیں لیکن وہ بے تمیز اس نعمت کو کہاں پہچان سکیں کہ یہی شعلہء محبت عارضی کا رفتہ رفتہ بصورت اصل کے ہو جاتا ہے اور پھر حضرت منصور کی طرح نعرہء انا الحق مارتے ہوئے دار پر چڑھنے کو تیار ہو جاتے ہیں۔

عاشقاں ز مذہب و ملت جدا است * عشق اضطراب اسرار خدا است

یہ خط بخار کی حالت میں لکھا گیا ہے۔ اور افراط و تفریط سے مجھے معاف فرماویں اور بہت خطوط تھے انہوں کا جواب حاجی خیر محمد صاحب کے ذمے لگائے گئے اور آپ کا خط اس لاچاری حالت میں لکھا گیا۔

چوں دل باد لبرے آرام گیرد * بوصل دیگرے کئے کام دارد

المسئول من اللہ تعالیٰ مافیتکم لاشیء فقیر محمد عبد الغفار فضلی

مکتوب:

مکرمی عزیزی محترمی مولوی رحمت اللہ سلمک اللہ تعالیٰ تبارک اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ ومغفرتہ مشفقا اہل اللہ تلذذات و تنعیمات و تلوینات دنیا پر فریفتہ اور شیدا نہیں ہوتے اور ننھے بچوں کی طرح میٹھے اور چرب و شیریں ماکولات و مشروبات پر دل کو نہیں لگاتے اور عورتوں کی طرح سرخ و زرد و وسمہ کرشمہ میں مصروف نہیں ہوتے۔ یہ لوگ اللہ والے دل ایک اللہ والے کو دے دیتے ہیں اور غیر کی گرفتاری سے بالکل آزاد اور صفا ہر وقت اور ہر آن ایک پر دید اور ایک پر شیدا اور ایک کا تصور اور ایک کا تفکر اور ایک پیر اور ایک اللہ تعالیٰ شانہ کی تابعداری میں مصروف رہتے ہیں اور دنیا کو مسافر خانہ تصور کرتے ہیں بلکہ جیل خانہ اور مدام لقاء ذات تقدس و تعالیٰ کے مشتاق اور شائق رہتے ہیں۔

عزیزا تبلیغ پر اس سے بھی زیادہ کوشش اور سعی بلیغ کی جاوے اور محض خلوص نیت واسترضاء حضرت حق جل شانہ کے اور باطنی بالکل ترک ماسوائے اللہ ہو جائے اور گرفتاری اور محبت اور التفات مادون حق تعالیٰ شانہ کی صفا استبرا اور دل میں اغیار کی محبت کا قلع قمع ہو جائے اور بغیر دوست کے اور فرمان دوست کے غیر کی التماس ہی نہ رہے اور پہلے اپنے دل میں رنگ محبت کا پیدا کرو پھر دوسروں کو اسی رنگ میں رنگین کرلو۔

عزیزا! اب مائی دائی کی اب ضرورت نہیں ہے۔ الحمد للہ بیماری کی شفا رونما اور خیر ہے۔ عزیزا! سیم جو کہ سندھ میں جوتیوں پر بھرا جاتا ہے ایک چار روپیہ کا خرید کر کے بوقت تشریف آوری ساتھ لے آنویں۔ لیکن خالص اور عمدہ سیم تلاش کر کے خرید فرماویں اور مولوی اللہ بخش صاحب بمعہ جماعت کل پرسوں آنے والے ہیں اور آپ اگر زیادہ نہیں فقط دوراتوں کے لئے منہ دکھلا کر پھر چلے جانا تو بہتر ہے۔

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

از دربار عاشق آباد شریف

ماہ اول ۱۳۶۶ھ

عزیزم مہربان شفیق حسن عقید تمند مولوی محمد رحمت اللہ صاحب اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ

بعد مسنون خلاصہ احوال یہ ہے کہ آپ کا تحریر نامہ ملا، احوال سب معلوم ہوا۔ دل میں بڑی فرحت حاصل ہوئی۔ اللہ تعالیٰ آپ کو ترقی فرمائے۔ مولوی اللہ بخش صاحب نے تحریر فرمایا کہ معہ جماعت صفر ماہ کی تین تاریخ عاشق آباد شریف آ پہنچیں گے۔ اگر وقت میسر ہو تب ابھی ایک یا دو دن کیلئے عاشق آباد شریف میں ہو جاوے۔ فقط عزیزم میاں بخشہ خان و عزیزم میاں محمد مشتاق کو بعد از اسلام علیکم کے انا للہ انا الیہ راجعون دعا کی جاتی ہے حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ آپ کو اس مصیبت کا نعم البدل عطا فرماوے گا اور جزا جزیل فی الیوم الآخر۔

مکتوب:

مشفقی عزیز القدر جناب ماستر رحمت اللہ صاحب سلمہ اللہ تعالیٰ

اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ عرس شریف ۲۷ ہفت بیست ربیع الثانی مقرر کیا ہے۔ جمیع جماعت قریب و بعید ستائیس ۲۷ آنجائے کو مطلع فرماویں۔ پیر کو معبود اور خدا اور اللہ کہنا منع ہے بلکہ کفر ہے۔ اگر مغلوب الحال ہو کر کسی منہ سے یہ الفاظ نکل جائیں تو پھر توبہ کرنی چاہیے۔ اور پیر کی محبت فرض ہے ہمیشہ بڑے احتیاط اسی

طرف آنے کے متعلق آپ خیال فرمایا کریں اور بندہ کے جلدی واپس آنے کا یہی موجب تھا جو آپ کو معلوم ہے۔ مشفقی میاں محمد سومرو، میاں عبدالعزیز و میاں محمد عمر و میاں مہر الدین شاہ صاحب وڈیرہ صاحب و میاں حافظ حیات محمد صاحب و میاں عطا محمد صاحب وغیرہ وغیرہ صاحبان کو اسلام علیکم مطالع باد و تاریخ عرس شریف سے مطلع فرماویں ۲۷ ربیع الثانی کے دن ختم ہو جاویگا۔ انشاء اللہ تعالیٰ۔

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

محبی و محترمی مولوی صاحب مولوی رحمت اللہ صاحب سلمہ اللہ تعالیٰ اسلام علیکم ورحمتہ اللہ و برکاتہ

قبل ازیں ایک عریضہ آپ کی خدمت میں ارسال کیا گیا کہ دو تولہ سیم خرید کر کے جلد تر بھیج دو۔ عزیزا! اب دو تولہ سیم کی ضرورت نہیں خرید مت کرنا اور تقریباً بیس یا دس روپیہ کا گھی دستیاب ہو سکے تو کسی صورت بطور اطمینان بوقت فراغت ارسال فرماویں یا کہ خود لے آویں اور سخت تر تعجیل نہ فرماویں جس وقت اور جب بھی پوری تسلی ہو جاوے تو بعد میں لے آنویں اور بندہ انشاء اللہ تعالیٰ اس ماہ کے آخیر میں عازم سفر کا ہے۔ واللہ اعلم۔

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

فدائی و محبی مولوی رحمت اللہ سلمکم اللہ تعالی السلام علیکم علی من اتبع الھدی

اجتماع جماعت اہل ذکر کا ماہ اول جو آپ نے مقرر فرمایا ہے آپ خیال اور قصد نہایت نیک اور مشتمل بہ استقامت ہے۔ لیکن یہ عاجز بوجہ کسی عوارضات کے بلحاظ رفع فشات کے اس اجتماع گوٹھ ملکی میں جائز نہیں رکھتا۔ بلکہ آپ کا قیام نیز اس گوٹھ میں منظور نہیں کسی اور جگہ جہاں نیک لوگ اہل ذکر ہویں انہوں میں خسخانہ تیار کر کے بیٹھ جاؤ۔ اور یہاں سے ہجرت کر لو اور وہی پہلی روش اختیار کر لو اور کسی معاند وغیر معاند سے کوئی بات ادھر ادھر کی مت چھیڑو۔ تانکہ دروازہ فتنہ کا بند اور مسدود رہ جاوے۔

عزیزا! آپ دیکھ رہے ہو کہ جب تک ریاست میں فتنہ بند نہیں ہوا۔ اور یہ بات زنان جو آپ نے لکھی ہے اسکو ایک معمولی نہ سمجھو۔ یہ ایک فتنہ کی بڑی بات ہے۔ اور دیکھتے نہیں کہ ایک چنڑگی یعنی چنگاری سے آگ بھڑک جاتی ہے۔ والسلام اولا آخر۔

مکتوب:

مشفقی و محترمی و مکرمی مولوی صاحب رحمت اللہ

اسلام علیکم ورحمت اللہ و برکاتہ المسئول من اللہ تعالیٰ عافیتکم وسلامتکم

آپ کے خط پڑھنے سے بہجت اور فرحت بے اندازہ حاصل ہوئی۔ حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ اس سے بھی زیادہ اور مزید اندر مزید ترقی عطافرمائے اور اثر جو کہ مستفیض کے اندر پایا جاتا ہے یہ مفیض کے فیوضات کا انعکاس ہے۔ الحمدللہ و تعالیٰ و تقدس اب عرض یہ ہے کہ مدام دید قصور میں مدت پیدا کرو اور مکر خداوندی جل وعلیٰ سے ترساں ولرزاں۔ لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

ایضاً۔ اور بندہ بتاریخ ماہ حال بروز جمعہ ڈہر کی تیار ہے انشاء اللہ تعالیٰ آپ بروز خمیس بمعہ جماعت اطراف ونواحی ڈہر کی تشریف لاویں تو بہتر اور وہاں سے میہڑ کی طرف براستہ کنڈیارو اور کچے جانے کا ارادہ ہے۔ آپ اگر دس بارہ دن کی چھٹی لیکر ساتھ رہیں تو عمدہ ہے اور نہ ہونگے تو خیر۔ والسلام۔

مکتوب:

محترمی و مشفقی مولوی رحمت اللہ سلمہ اللہ تعالیٰ اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ

عزیزا! بلحاظ مصالح چند جو آپ نے تحریر فرمائے ہیں رانی پور میں رہنا بہت اچھا ہے اور چوڑیاں بہت جلد تیار کرا کے بھجوادیں اور ٹھپہ جو کہا گیا تھا اور نمونہ ہی بھیج دیا گیا تھا۔ اگر ہاتھ نہ لگے تو اس میں کوئی حرج نہیں جیسا ہی ہو ویسا اچھا ہے اور میاں مٹھل شاہ صاحب کہتا ہے کہ ترازی زیورات کو تولنے والی اگر ساتھ لے آویں تو یہاں زیورات کے وزن کی اشد ضرورت ہے۔ کمال مہربانی متصور ہووے گی۔

بخدمت جمیع جماعت اہل ذکر آنجائے سلام علیکم مطالع باد۔

لاشیء سگ آستانہ فضلیہ محمد عبدالغفار

مکتوب:

مولوی صاحب اسلام علیکم جس وقت ڈہر کی تشریف لے آویں تو ایک روپیہ کا سیم لے آنا اور روپیہ بدست حامل عریضہ ارسال خدمت ہے۔ لاشی فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

بخدمت محترمی مولوی رحمت اللہ صاحب سلمہ اللہ تبارک وتعالیٰ اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ

آپ نے جماعت کا ایک فقیر کو روانہ کردو کہ وہ زبانی احوال آکر مفصل سنادیوے اور تحریری سے زبانی افضل ہے

۱۸ رجب ۱۳۶۷ھ۔ لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

ا سلام علیکم یہ نصیحت جو ہجرت کے متعلق کی گئی تھی اوروں کے لئے کی گئی تھی نہ کہ آپ کے لئے اور آپ اسی طرح حسب الدستور شب و روز ذکر اور تبلیغ میں مصروف رہو کہ خیر الناس من ینفع الناس

مکتوب:

بخدمت گرامی جناب عزیز القدر ماسٹر صاحب سلمہ اللہ تعالی السلام علیکم ورحمت اللہ وبرکاتہ

مکتوب آپ کا پہنچا حقیقت مندرجہ سے آگاھی ہوئی۔ عزیزا! محب کے لیے ضروری ہے کہ اپنے وجود کو اپنے محبوب کے وجود کا وقایہ بناوے۔ اور ظاہر اور باطن اور قریب اور بعید ان کی انسداد مضرت کا خیال ملحوظ خاطر رہے۔ اور ان کی توہین کو اپنی توہین سے زیادہ سمجھے۔ اور ان کے نقصان کو اپنے نقصان سے زیادہ غرضیکہ ہر حین و ہر آں ان کے مصالح کا خیال رہا کرے۔ محب صادق محتاج تنبہ اور نصیحت کا نہیں ہوتا۔ مناسب اوقات اہر صورت ان کی بہتری اور بھبود کا جویاں ہوتا ہے۔ یوں نہیں کہ اپنے کسی غرض کو مد نظر رکھ کے محبوب کے حقوق اور لوازم خیر اندیشی کے بالکل متروک العمل کردیوے۔ بلکہ انکی ایک بہتری کے عیوض اپنے ھزار ہا بدتری کو جواز رکھے گا۔ اور انکے ایک سود کے بجائے اپنے ہزار ہا نقصان کو جائز:

از محبت تلخ شیریں میشود عزیزا بندہ تو آپ کا ایک پل کا دور ہونا روا نہیں رکھتا۔ لیکن اصل بات یہ ہے کہ اللہ تبارک وتعالی قرب معنوی عطا فرماوے۔ پھر اب تو یہ بُعد صوری اس قرب معنوی کے آگے لاشئ سمجھا جاوے گا۔ اور بندہ انشاء اللہ عنقریب تیار ہے۔ اطلاع دیا جاوے گا۔ جمیع جماعت اھل ذکر کو السلام علیکم۔

لاشیء فقیر عبد الغفار فضلی

دانشمند آدمی حسب دوراں دنیا کے اپنے عقل سے کام لیتا ہے۔

مکتوب:

جناب محترمی مولوی رحمت اللہ صاحب سلمہ اللہ تبارک وتعالی

السلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ آپ اپنی جماعت کا ایک فقیر روانہ کردو کہ وہ زبانی احوال آکر مفصل سنادیوے۔ اور تحریر سے زبانی افضل ہے۔ ۱۸ رجب ۱۳۶۷ھ لاشیء محمد عبد الغفار فضلی۔

مکتوب:

مشفقی و مکرمی مولوی خدا بخش سلمکم اللہ تعالیٰ اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ

آپ کا محبت نامہ پہنچا اور اس کے مطالع کرنے سے اور محبت آمیز الفاظوں سے فرحت و مسرت حاصل گردید اور اطلاعاً مرقوم کہ رمضان شریف میں سابقہ دستور پر دورہء قرات مقرر ہوا ہے اور عرس شریف گیارہ شوال کی مجوز ہوا ہے۔

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

بخدمت عزیز القدر میاں خانوند بخش سلہ ربہ اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ

عزیزا محبت اللہ تبارک و تعالیٰ کی کثرت ذکر سے پیدا ہو جاتی ہے جیسا کہ حدیث شریف میں وارد ہے من احب شیئا اکثر ذکرہ جتنا قدر جو طالب کی دل میں محبت اور شوق بڑھتا جاتا ہے اور دن بدن سوز اور قلق زیادہ ہوتی جاتی ہے یہ ہی علامت علانیتہ اور متبادر ہے کہ مطلوب کو ضرور انکی محبت ہے جیسا کہ حضرت روم رحمۃ اللہ علیہ فرماتے ہیں

ہیچ عاشق خود نباشد عشق جو، گرنہ معشوقش بود جویائے او

فقط لاف گذاف کو محبت نہیں کہتے، محبت اس کو کہتے ہیں کہ محبوب کی یاد سے ایک دم بھر بھی غافل نہ رہے۔ الذین یذکرون اللہ قیاما وقعودا وعلیٰ جنوبھم اس آیت شریف میں یہ سمجھایا جاتا ہے کہ مدام ذکر میں مشتغل رہے زہے سعادت جس کہ یہ درجہ نصیب ہوا۔ کثرت ذکر میں بہت فوائد مندرج ہیں جو کہ تحریر سے بھی از حد افزوں وزائد ہیں۔ اور آپ کے دل میں جو شعلہ طلب کا ہر وقت مشتعل ہے آپ یوں سمجھو کہ یہ محبوب کی طلب کا نتیجہ ہے۔ کما قال المولوی روم رحمۃ اللہ علیہ

"دردل تو مہر حق چوں شد تو، ہست حق را بیگمانِ مہر تو"

اللھم زد فزد عزیزا فقیر حبیب اللہ کا ایک خط پہنچا ہے لفافہ کارڈ موجود نہ تھا اس لئے جواب نہیں دیا گیا اس کے حق میں دعا کی جاتی ہے اللہ تبارک و تعالیٰ اس کو ہدایت نصیب فرماوے اور راہِ راست چلاوے۔ اللہ رکھا فقیر عیالدار ہے اور قابل رحم ہے اور جمیع اہل قرابت جوار پر اسکی خدمت کرنا ایک لازمی امر ہے اور سائلوں

اور گدا پیشہ لوگوں کے دینے سے اسکا دینا افضل ہے۔ دعا کی جاتی ہے حق سبحانہ و تعالیٰ ان کو وسعت عطا فرماوے۔ بخدمت جناب خلیفہ صاحب و فقیر موسیٰ جمیع جماعت اہلذکر اسلام علیکم

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

بخدمت مکرمی جناب شاہ صاحب سلمہ اللہ تعالیٰ

اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ ومغفرتہ

مکتوب شریف آپ کا پہنچا مندرجہ حقیقت سے آگاہی ہوئی جو ہمارے اور تمہارے اوپر لازم ہے وہ یہ ہے کہ ہم بدل و جان حتیٰ المقدور تبلیغ کے کام میں سر گرم رہیں۔ ہمارا کام ہے ذکر بتانا آگے ان کی مرضی ہدایت کا کارخانہ سبھی اسی حق سبحانہ و تعالیٰ کے قدرت میں ہے۔ آپ فقط ذکر بتلانے کے ذمہ دار ہو۔ فی صدی ایک آدمی جو طالب مولیٰ راسخ العقیدت ملجاوے اس کو غنیمت سمجھو اور آپ کا اجرِ تبلیغ کا ضایع نہ ہوویگا اور اپنے کو خاص اسی کام کیلئے متعین سمجھو اور گھر کو سفر اور سفر کو گھر سمجھو۔ بندہ عنقریب تیار ہے انشاء اللہ تعالیٰ جمیع جماعت اہلذکر آنجارا اسلام علیکم مطالع باد۔ لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

بخدمت گرامی مشفقی حاجی نواب شاہ صاحب سلم اللہ تعالیٰ وعلیٰ من اتبع الھدیٰ

مراسلہ شما چونکہ مشتمل برابطہء محبت بود متہیج و مسرور ساخت۔ عزیزا طالب مولیٰ بہر نجے کہ باشد لیکن محبت شیخ مقتداء ہرگز از دست نہ دہد۔ زیراکہ طالب و شوق رابطہ محبت کمالات پیر راا کتساب میکند ہر آئینہ محبت بیشتر فیض در قلب او نزول تر۔ وطالب بواسطہء محبت برنگ پیر در باطن منصبغ میگردد و قول حضرت مجدد منور الف ثانی قدس سرہ اللہ تعالیٰ اسرارہ مؤید ایں تقریر است فرمودہ اند محبت شیخ غالب بہر نحیکہ عین ایں محبت در دل نگذرر دو گرفتاری ہائے دیگر تمام از دل رخت بندہ ولوازم محبت اطاعت محبوب است ایں زمان فنافی الشیخ میسر شود کہ زینہء اول است دریں راہ وثانیاً فنافی اللہ میگردد کہ بقاباللہ براں مرتب است۔

عزیزا از خوبی ہائے محبت پیر چہ گویم اگر بہمہ عمر خویش بشر حش پر دازم ہنوز یکے از ہزار نگفتہ باشم و دریں راہ وصول عجیب مولا و عزوجل متوط بمحبت پیر است، اعطانا اللہ تعالیٰ وایاکم۔ بخدمت مکارم اخلاق مولوی نور محمد صاحب مضمون واحد مطالع باد وآنچہ از عصمت پناہ مستورہ خویش نوشتہ تعویذ ہائے نوشایندن و تعویذ ہائے دو دوہانیدن از شاہ صاحب گرفتہ استعمال خواہند فرمود انشاء اللہ تعالیٰ شفاء کاملہ عاجلہ خواہد شد۔ بخدمت مولوی میاں عنایت اللہ صاحب و بخدمت میاں محمد ابراھیم و میاں پیر بخش و میاں محمد عثمان شاہ صاحب و میاں محمد اسماعیل و میاں نور محمد و میاں محمد شفیع و میاں لطف اللہ و میاں عبدالکریم و جمیع جماعت اہلذ کر آنجائی والسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ۔ لاشیء محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

بخدمت گرامی میاں فتح الدین احمد صاحب سلم اللہ تعالیٰ

اسلام علیکم و علیٰ من اتبع الھدیٰ

عزیزا آپ کے خط کے مطالعے سے بے انداز فرحت حاصل ہوئی۔ عزیزا اس طریقہ عالیہ میں دارومدار محبت پر رکھی گئی ہے اور یہ طریقہ مبنی ہے محبت پر اضافہ اور استفاضہ کا باب اسی محبت سے مفتوح ہوتا ہے اور رابطہ اور محبت کی کیا کہوں مابین شیخ اور مرید کے رابطہ ایک ایسی چیز ہے کہ طالب مولیٰ اسی قوت رابطہ سے فیوضات معنوی پیر کے اکتساب کر سکتا ہے اور بطریق انعکاس اس کے برکات معنوی کو اپنی طرف کھینچ سکتا ہے۔

عزیزا ذکر کن ذکر کن تاترا جان است پاکئی دل ز ذکر رحمٰن است۔

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

بخدمت مشفقی میاں عاشق محمد سلم اللہ تعالیٰ

بعد از اسلام علیکم واضح باد در ذکر مدام و علی الاستمراء معروف باشید و بکوشید کہ بوصول ترک ماسوی اللہ سبحانہ مشرف شوید۔ حتیٰ کہ دروں بجز حب او تعالیٰ شانہ ہیچ نماند و نیز اورا التقدس صفاتہ بردل پیوستہ باشید واز رقبت ہوائے عبوری بناشد جملہ اشیائے فراموش شوند و ھم نفس رستد باشید ارادہ اشیاء ایں وازیں حضرت بایزید بسطامی قدس اللہ تعالیٰ سرہ فرمودہ "اریدان لاارید" وایں مقام فنائیت است۔

عزیزا تا بحد فنا نرسد چاشنی از معرفت نچشد وبے اختیاری کلام بالا از قوۃ تستمع باملا آمدہ۔

عزیزا در خواندن علم شریعت کمر بستہ باشید و بر مطالعہ کتب زانو شکستہ ء بخدمت استاد بر جستہ باشید و آنکہ ترا ازیں مانع شود انسان گستہ باشید و در ادائے آداب استاد پیوستہ باشید واز رقبت ہوائے نفس رستہ باشید و مکائد او نہفتہ باشید۔

عزیزا ہر گاہ شاہ صاحب سفر واپس تشریف آورد شاہ صاحب باشما بندہ را مطالع خواہند فرمودہ انشاء اللہ تعالیٰ حسب الاطلاع تیاری کردہ شود وآن اطلاع موجب تیاری خواہد شد۔

والسلام جمیع جماعت اہلذکر آنجائی و مطالع باد۔

لاشیء محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

بخدمت مشفقی میاں خانوند بخش

اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ

آپ کے خط سے حقیقت کی آگاہی ہوئی۔ عزیزا جو طالب مولیٰ کا ہووے اس کے لئے یہ بات ضروری ہے کہ دین اور دنیا کے کام اور خود اپنے کو شیخ کے سپرد کر دیوے اور شیخ کا ہر وقت منتظر فرمان کا رہے جو حکم زبان سے نافذ ہووے اس پر فوراً عمل کرے اور شیخ نتیجہ کار کا واقف ہوتا ہے اللہ تعالیٰ ان کو جتلا دیتا ہے کہ اِس کام میں یہ بہتری ہے اُس میں نہیں ہے۔ لہٰذا شیخ کے حوالہ ہونا ضروری ہے۔آپ کی حالت بہت اچھی ہے اور آپ کو محبت اور یقین بالکل پکا اور کامل ہے۔

مطلب اس عاجز کا یہ ہے کہ جب آپ اس طرح کرو گے تو فوراً آپ کو اس سے زیادہ فائدہ اور ترقی ہووےگی جس کی آنکھ میں کٹر پڑ جاوے تو وہ دوسرے کے حوالے کر دیتا ہے کہ یہ لو میری آنکھ آپ کی مونہہ کے سامنے ہو اور کٹر جلد نکال ڈالو تو طالبِ خدا اپنی دل کو شیخ کی طرف متوجہ کر دیوے تانکہ دل کی تمام علت غور سے نکال ڈالیگا۔

عزیزا بندہ دعاگو ہے اور آپ کے لئے دعاگو ہے اور آپ کے لئے دعا مانگتا رہتا ہے کہ اللہ تعالیٰ آپ کو اور تمام جماعت اہلذکر کو ترقی نصیب فرماوے اور دین دنیا میں بھی آسودہ رکھے اور دونوں جہاں میں سرفراز ہوویں اور ذکر اور اتقاء اور شریعت کی تابعداری نصیب ہووے ہمت کرو ایک دوسرے کو ترغیب دیوو تانکہ

اس نیکی کے کام میں تمہارے شریک ہو جاویں اور دنیا کی کشمکش میں مت گھبراؤ اور دل کو اس کے وسوسہ سے بالکل فارغ رکھو۔ مختصر بات ہے مرے ہوئے کو کوئی نہیں مار سکتا والسلام

تمام جماعت اہلذکر اور تمام بیبیوں صاحب الذکر کی خدمت میں عرض ہے کہ ذکر میں ایک طرفتہ العین غافل نہ ہوویں اور شرارت اور فتنہ کی بات کی طرف خیال مت کریں یہ شیطان کا وطیرہ ہے کہ فساد کھڑا کر دینا اور اسی وسوسہ میں ڈالنا تانکہ کسی طرح ذکر سے غافل ہو جاویں۔ خبردار اس دشمن کے قریب سے دھوکا نہ اٹھانا تم اپنے اللہ تعالیٰ کی یاد میں لگے رہو۔ تمہارا اوروں سے کیا کام۔ کان دیکر دوسرے کی بات مت سنو۔ میاں عبدالرحمٰن آرائین کی طرف سے بخدمت میاں عبدالرحمٰن اسلام علیکم۔

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

مشفقی میاں عبداللہ سلم اللہ تعالیٰ

اسلام علیکم و علیٰ من اتبع الھدیٰ

عزیزا دل میں مطالع کرو اگر دل تمہاری پیر کی طرف متوجہ ہے یا کہ ذکر کی طرف متوجہ تو حضرت باری تعالیٰ کا حمد اور شکر بجالاؤ اور روز بروز رسوخ میں بڑھتے جاؤ اور ترقی کرتے جاؤ اور اگر دل تمہاری خدانخواستہ دنیا کی طرف لگی ہوئی اور دنیا کی طرف مائل ہے اور پیر کی طرف کچھ ذرہ بھر بھی راغب نہیں اور اگر ہے تو سہی لیکن بطور سرسری پس ویل کل الویل و یا ویلتا کانت القاضیة

اس کے لیے تو موت اچھی ہے اور اس زندگی اور حیات پر دھوڑ اور تف اور جو پیر کی محبت اور عشق کے بغیر اور ماسوائے عشق مولا تعالیٰ شانہ کا حاصل کرنا چاہتا ہے ، حضرت رومی قدس سرہ فرماتے ہیں :

گر تو ذاتِ پیر را کردی قبول ، ہم خدا در ذاتش آمد ہم رسول"

اور حضرت شاہ عبدالرحیم اور شاہ ولی اللہ محدث دہلوی رحمتہ اللہ تعالیٰ علیہا فرماتے ہیں :

"سایہ رہبر بہ است از ذکر حق گفتن"

عزیزا! طالبِ مولیٰ جب تک پیر کو اپنا قبلہ اور کعبہ دل کا نہ بناوے اور اپنے اختیارات کو پیر کے سپرد نہ کرے تو ایسے بوالھوس کو کہدینا چاہیے کہ مفت ہفوات اور مغزمت مار و اور عزیزا صحبت ناجنس سے پرہیز ضروریات

سے ہے اور علیٰ الخصوص پیر کے مخالف سے تو بطریق اولیٰ اور پیر کے اور طریقہ کے مخالف سے مکالمہ اور نشت برخواست منع ہے اور یہ حجاب اکبر ہے اور بزرگوں نے لکھا ہے :

ہر کہ با پیر تو بد باشد وتو باآں نیکو باشی از تو سگ بہتر است

اور بندہ راقم عرض کرتا ہے کہ مخالف کی صحبت ایسا جلد تر اثر تاثیر کرتی ہے جیسا کہ سگِ مجنون کسی کو کاٹ دیوے اور اسی بدبخت مخالف کی صحبت سے تو ہندو اور یہودی کی صحبت اچھی ہے کیونکہ ہندو تیرے عقیدے کو پیر اور رہبر کی بابت سست نہ کریگا اور ایسی گفتگو ہی نہ کرے گا اور یہ بدبخت مخالف تو ہر وقت اسی کوشش میں لگا رہے گا کہ کسی طرح اس کو پیر سے بے اعتقاد کرلوں اور ایمان سلب کرلوں۔ **نعوذ باللہ تعالیٰ من ذالک من سوء الاعتقاد** عزیزا کتاب فیض الکریم اور ہدایت الانسان اور ارشاد الطالبین اردو منگوا کر ضرور مطالع میں رکھو اور اہلذکر کی جماعت سے صحبت رکھنا اس طریقہ عالیہ میں مسنون ہے .

اور ماہ پہرہ جمعہ خود بمعہ جماعت آنجائی بالضرور شامل ہوا کرو اور نہ شامل ہونا اور کنارہ کر جانا یہ علامت ہے سست عقیدہ اور عدم محبت کی اور جذبہ جوش کا ہونا جائز ہے۔ خطرہ مت کرو اور آپ لوگوں کی لام اور مزاح اور ٹوک ہنسی سے کیوں ڈرتے ہو؟

حدیثِ عشق زاں بطال مینوش کہ در سختی کند یاری فراموش

عزیزا مولوی رحمتہ اللہ ماسٹر کے وجود کو غنیمت جانو اگر آپ اس کو محبت کی اور اعتقاد کی نگاہوں سے دیکھو گے تو اس سے آپ کو بہت فائدہ پہنچے گا اور گھر بیٹھے ہوئے کام بنتا رہے گا اور دن بدن ترقی اپنے باطن میں معلوم کرتے رہو گے چونکہ یہ مولوی اس عاجز کا بھیجا ہوا ہے تو اس کو اس عاجز کی صورت میں دیکھتے رہو پھر دیکھو کیا ہوتا ہے۔

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

مشفقی میاں خاوند بخش صاحب سلمہ ربہ 'اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ

امابعد عزیزا بہ برکت ویمن توجہ حضرت غوث الزمان حضرت پیر خویش قلبی وروحی فداہ وابی وامی فداہ قلب ایں فقیر را از بغض وحسد وکینہ وغصہ مبرا ومصفا کردہ اند وبر ہیچ احدے از اعداء خود بندہ را غصہ ورنج بمقدار ذرہ محسوس نمی شود از اول تا آخر نہ رنجیدہ بودم نہ رنجیدہ ام ونرنج خواہد بود انشاء اللہ تعالیٰ بفضلہٖ منہ العظیم ولطفہ العمیم واگر رنج ہست بر نفس خود ہست بحکم آنکہ اعداء عدوک فی جنبک ایں لعین مرا ہر وقت رنج میدارد حتی

کہ از نیکی ہا مرا محروم داشتہ و کاتب یمین راز نوشتن معطل بنشاندہ و کاتب یسار را در کار مصروف ساختہ واز درد ہائی خود چہ گریم مصرعہ گربگویم شرح ایں بیحد شود

آرے بمقتضائے بشریت البتہ اثر ازینہا مثل غبار بردل پیدا میشود لیکن بعون عنایت الٰہی تعالیٰ شانہ و یمن پیر قلبی و روحی فداہ این اثر دیر پا نمی ماند و کہباء منثورا میگردد الحمد اللہ تعالیٰ علیٰ ذالک کہ دل از تلوشات غیر تہی و مصفی است و ترکہ واز غیر استبراء نمودہ بایں فقیر موالنست و مرافقت داری و شب و روز بخدمت نشتہ از تمام جماعت سندھی و ہندی عزیز و پذیر دل ہستی ہر کہ نزدیکتر عزیزتر وآنچہ دل برائے تو میخواہد برائے دیگر نمی خواہد بندہ تراہیچوں یکے از اہلخانہ می شمارد و بل از یشاں عزیزتر می انگارد پس شمارا خیال فاسد در حلال انداختہ ایں راز سر بدر کنید و شاد باشید و تو نزد بندہ مدام عزیزتر باشی ازانچہ باشی الحمد للہ تعالیٰ و تبارک والصلواۃ حبیبہ الکریم و علیٰ الہ العظیم۔

لاشیء محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

بخدمت عزیز القدر مکرمی میاں شیر محمد سلم اللہ تعالیٰ

اسلام علیکم و علیٰ من اتبع الھدیٰ

خط آپ کا پہنچا کیفیت مندرجہ مکشوف ہوئی اللہ تبارک و تعالیٰ آپ کو اسی سے بھی زیادہ اخلاص اور محبت عطا فرماوے۔ سچ پوچھو تو حقیقت میں باطن کی ترقی انہوں لوگوں کو حاصل ہے جنہوں نے محبت کا ساغر بھر کر پیا۔ کما قال النبی ﷺ : اذکروا اللہ حتیٰ یقولو مجنون یعنی اللہ تعالیٰ کا ذکر اتنا کرو کہ لوگ تم کو کہیں کہ یہ دیوانے ہیں۔ آہا مجنوں تو بیچارہ بی بی لیلیٰ کی محبت میں دین ایمان اور جان کو فروش کر دیا اگر اللہ تعالیٰ کے طالب ترک ماسوی اللہ کر کے اس محبوب حقیقی کی محبت میں دیوانہ ہو جائیں تو کوئی عجیب بات نہیں ہے۔ بندہ تو یوں دعاء مانگتا ہے کہ الٰہی جماعت اہلذکر کو اپنی محبت دے' دیوانہ اور مستانہ کر دے۔ اللہ تبارک و تعالیٰ آپ کی محبت اور وہاں کے رفقاء کی دم بدم زیادہ فرماوے عزیزا کثرت سے آنے جانے پر بہت فائدے مرتب ہوتے ہیں۔ تمثیل ایک شخص ساٹھ برس کی عمر کا تھا۔ کسی نے پوچھا تمہاری کتنی عمر ہو گی بولا دس ۱۰ سال۔ کہا آپ جھوٹ کیوں بولتے ہو؟ بولا میاں جھوٹ نہیں ہے سچ ہے میں فقط دس سال پیر کی خدمت عالیہ میں ٹکارہا ہوں بس وہی دس برس شمار میں لاتا ہوں باقی برس عبث ہے۔

لاشیء محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

(خلیفہ صاحب وڈیرہ محمد علی کی طرف صادر فرمایا)

جو کرتا ہے نیکو کاری اس کی مخلوق کرتی ہے تابعداری، جو کرتا ہے بہت ذکر وہ دونوں جہاں میں ہے بے فکر۔ جو چاہتا ہے اللہ تعالیٰ کی رضا، اس پر ہے ضرور راضی خدا۔ ذکر کر ذکر کر ذکر کر ذکر کر۔ فکر کر فکر کر فکر کر فکر کر زہد کر جُہد کر۔ ذکر کر ذکر تا تُرا جانست، پاکئ دل ز ذکرِ رحمان است

مکتوب:

(ایضاً وڈیرہ کی طرف صادر فرمایا)

مشفقی و مکرمی سلمکم اللہ تعالیٰ اسلام علیکم

سب ہی مرادات و حاجات دین اور دنیا کے آخرت اور عقبیٰ کے اسی ذکر قلبی میں پورے ہو جاتے ہیں اور بوقت غم اور مشکل ذکر کی کثرت کرنی چاہیے۔ ذکر ذکر کن تا تُرا جانست، پاکئ دل ز ذکرِ رحمٰن است اس فقیر کے تجربات میں سے یہی نسخہ مجرب ہے کہ ہر آں و ہر آواں ذکر اور ذکر۔ لاشیء محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

(ایضاً وڈیرہ کی طرف صادر فرمایا)

محترمی سلمکم اللہ تعالیٰ اسلام علیکم ! عزیزا جس کے دل میں محبت ہے اس کو معاف ہے نہ مشقت ہے نہ محنت ہے نہ ریاضت ہے اور مدام اس پر نہایت ہے لا نہایت ہے اور محبت والا کا رتبہ اور ہے اور بے محبت کا اور ہے اور محبت والا برسوں کی منزل ساعت میں طے کر جاتا ہے اور بے محبت بے چارہ ساری عمر رہ جاتا ہے۔ زیادہ کیا لکھوں محبت کی شرح طویل ہے اور وقت کی فرصت قلیل ہے اور فقیر لاشیء سوا محبت کے کسی کو برتر نہیں سمجھتا اور بے محبتی سے زیادہ کسی شی کو بدتر نہیں سمجھتا۔ مشفقا اپنی عزیزہ معصومہ کا نام بی بی غلام بتول رکھنا چاہیے۔ لاشیء محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

بخدمت مشفقی عزیزا میاں عاشق محمد صاحب سلمہ اللہ تعالیٰ اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ

عزیزا مراد از ذکر محبتِ مذکور است کما ورد فی الحدیث "المرء من احب شیئا اکثر ذکرہ" و وصول محبت او تعالیٰ شانہ وابستہ بمحبت شیخ است، ہر چند محبت پیر پشیتیر قدم در وصول بمطلوب پیشتر ہر کہ خویش را در پیر خویش فانی ساخت واز رِقیت ماعدا خلاصی یافت و بجز او دیگر یرا نشناخت زہے دولتے است کہ بدست آوردہ وحضرت خواجہ خواجگان مجدد منور الف ثانی قدس سرہ فرمودہ اند حصول رابطہ شیخ مر مرید را بے تکلف و بے تعلل علامت

مناسبات تام است درمایں پیر و در مرید کہ سبب افادہ واستفادہ دہ است ہیچ طریقے اقرب بہ وصول از طریق رابطہ نیست تاکدام دولت مند راکہ بآنسعادت مستعبد سازند و حضرت خواجہ احرار قدس اللہ سرہ در فقرات می آرند سایہ رہبر بہ است از ذکر حق گفتن۔ عزیزا طئی مسافت راہ باطن باسہل طریق میسر میگردد و بہ نسبت رابطہ کہ با پیر خود دارد برنگ باطن او منصبغ میگردد وودریں رنگ درکلیت طالب سرایت میکند و در لطائف عشرہ سیر اجمالی متحقق میشود ' باید کہ روئے دل ازہر جانب بہ پیر متوجہ سازد وساحت سینہ از جمیع مرادات خالی ساختہ براد پیر پر سازد و در دیدن و دانستن او وراۓ پیر نماند۔ آنچہ ہم خوبان دارند تو تنہا داری ونزد بندہ فضیلت رابطہ شیخ بکثرت تجربہ ثابت گردیدہ بلکہ بدل محبت پیر طریق بوصول الی اللہ سبحانہ مسدود ودریں ہیچ رید نیست

رزقنا اللہ سبحانہ وایاکم بحرمۃ حبیبہ الکریم علیہ وعلیٰ آلہ من الصلوات افضلہا ومن التحیات اکملہا وجمیع جماعت اہلذکر آنجائی رااسلام علیکم مطالع باد۔

لاشیء محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

عزیز القدر مشفقی میاں عاشق محمد صاحب

سلم اللہ تعالیٰ اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ

عزیزا مقصود از ذکر محبت مذکور است تعالیٰ شانہ و محبت مذکور تقدس وتعالیٰ آنگاہ میسر شود کہ روئے دل ازہر جہات معرض باشد وبجانب پیر مقتداء خویش مقبل وبدوں جہت پیر رسیدن بمقام معرفت از قبیلہ محال وہر کہ در محبت پیر فانی نشود طریق فنافی الرسول وفنافی اللہ برومسدود و حصول مطلوب منوط بحصول محبت شیخ است چنانچہ حضرت جامی علیہ الرحمتہ مع فرماید رستن زیں پردہ کہ برجان تست ' بے مددے پیر نہ امکان تست

ہچوتوموری وضیعف اے پسر گیر پرش تابہ ثریا بپر۔ لاشی محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

بخدمت مکرمی ومحترمی میاں عاشق محمد صاحب سلمہ اللہ تعالیٰ

اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ

خط شما رسید ازکیفت آگاہی گردید۔ عزیزا محبتِ پیر یکے از نعمتہائے عظما است وہر بوالھوس راازیں نعمت بہرہ ندہند بلہ خاصانرا عطا کنند اگرچہ ایں نعمت امروز کالعنقاء مفقود ونا پیدا گردید لیکن طالب رامی باید کہ ہمت از طلب او پست نکند وسعی بلیغ ہیچ دقیقہ فرونگذارد واز عنایات الٰہی مایوس نگردد

و لیس ھذا من فضل اللہ تعالیٰ ببعید و فضل اللہ یؤتیہ من یشآء و اللہ ذو الفضل العظیم
بیت اگر شاہ آید بدر پیرزن ' تو از حسرتِ اے خواجہ سبلت مکن وحضرت شاہ عبدالعزیز محدث دہلوی قدس سرہ در قوالجمیل نوشتہ الرابطة بشیخه فاذا صحبه خلیٰ نفسه من کل شیء الا محبته و ینتظر لما یقیض منه واذا غاب الشیخ عنه یخیل صورته بین عینیه بوصف المحبة والتعظیم فتفید صورته ما تفید صحبته غرض یہ کہ محبت پیر موجب ترقی باطن است وایں طریق اقرب واسہل است بوصول از طرقہائے دیگر طالب رامی باید کہ مہما امکن کوشش فرماید حتیٰ کہ روز بروز ترقی وافزونی پیدا شود

ہمچو سودِ ہندواں ہر روز گردد بیشتر ' رزقنا اللہ تعالیٰ وایاکم

جمیع جماعت اہلذکر آنجائی رااسلام علیکم مطالع باد اگر بموقع ۲۷ رمضان شریف در اینجا بیائید و بشمولیت جماعت ذکر کیند فائدہ عمیم است جملہ جماعت را مضمون واحد معروض

لاشیء محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

میاں خدا بخش اسلام علیکم

خط آپ کا پہنچا۔ عزیزا بندہ تو تیرے ساتھ اتنا پیار رکھتا ہے کہ جس کا میں بیان نہیں کر سکتا اور نہ کر سکوں گا۔ نتیجہ اس پیار کا کیا ہے کہ تمہاری دل اللہ کی محبت سے معمور ہو جاوے اور غیروں کی الفت سے دور ہو جاوے۔ شریعت کے کاموں میں چالاکی ہو جاوے اور سلامت سے بے باکی ہو جاوے۔ اللہ تعالیٰ فرماتا ہے :
وَ لَا یَخَافُوْنَ لَوْمَةَ لَآئِمٍ ۚ ۝۵۴ (المآئدۃ) نہیں ڈرتے مؤمن شریعت کے امورات میں کسی کی ملامت سے۔

عاشق اس کو کہتے ہیں کہ محبوب کے نام کا در نہ چھوڑے اور مؤمن وہ ہے کہ اسلام کی رسی ہاتھ سے نہ توڑے اگرچہ تمام دنیا کے لوگ ان کے مقابلہ میں اٹھ کھڑیں تو نہ ڈرے۔ اور کیا کوئی نیک لوگ آسمانوں پر تو نہیں اڑ جاتے۔ عزیزا نیک اور بد کی یہی تمیز ہے۔ اس عاجز کو تم بہت پیارے لگتے ہو اور یہ دعا ہے کہ اللہ تعالیٰ تم کو استقامت عطا کرے آمین۔

لاشیء محمد عبدالغفار فضلی

مکتوب:

مکرمی عزیزی محترمی مولوی رحمت اللہ سلمہم اللہ تعالیٰ تبارک

اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ ومغفرتہ

مشفقا اہل اللہ تلذ ذات وتنعیمات وتلوینات دنیاپر فریفتہ اور شیدا نہیں ہوتے اور ننھے بچوں کی طرح بیٹھے اور چرب وشیریں ماکولات ومشروبات پر دل کو نہیں لگاتے اور عورتوں کی طرح سرخ وزردو وسمہ کرشمہ میں مصروف نہیں ہوتے۔ یہ لوگ اللہ والے دل ایک اللہ والے کو دے دیتے ہیں اور غیر کی گرفتاری سے بالکل آزاد اور صفاہر وقت اور ہر آن ایک پر دید اور ایک پر شیدا اور ایک کا تصور اور ایک کا تفکر اور ایک پیر اور ایک اللہ تعالیٰ شانہ کی تابعداری میں مصروف رہتے ہیں اور دنیا کو مسافر خانہ تصور کرتے ہیں بلکہ جیل خانہ اور مدام لقاء ذات تقدس وتعالیٰ کے مشتاق اور شائق رہتے ہیں۔

عزیزا تبلیغ پر اس سے بھی زیادہ کوشش اور سعی بلیغ کی جاوے اور محض خلوص نیت واستر ضا حضرت حق جل شانہ کے اور باطن بالکل ترک ماسوائے اللہ ہو جائے اور گرفتاری اور محبت اور التفات مادون حق تعالیٰ شانہ کی صفا استبرا اور دل میں اغیار کی محبت کا قلع قمع ہو جائے اور بغیر دوست کے اور فرمان دوست کے غیر کی التماس ہی نہ رہے اور پہلے اپنے دل میں رنگ محبت کا پیدا کرو پھر دوسروں کو اسی رنگ میں رنگین کرلو۔

عزیزا! دوائی کی اب ضرورت نہیں ہے۔ الحمد للہ بیماری کی شفا رونما اور خیر ہے۔

عزیزا! سیم جو کہ سندھ میں جوتیوں پر بھرا جاتا ہے ایک چار روپیہ کا خرید کر کے بوقت تشریف آوری ساتھ لے آنویں۔ لیکن خالص اور عمدہ سیم تلاش کر کے خرید فرماویں اور مولوی اللہ بخش صاحب بمعہ جماعت کل پرسوں آنے والے ہیں اور آپ اگر زیادہ نہیں فقط دوراتوں کے لئے منہ دکھلا کر پھر چلے جانا تو بہتر ہے۔

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

باب ڏهون: رُمُوزُ الاَسْرَار فِيمَا قَالَ شَيْخُنَا مُحَمَّد عَبْدُ الْغَفَّارِ فِي الْقَصَائِدِ وَالاَشْعَار

كلامِ غفاريہ (چُونڊ)

هن باب ۾ قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين رحمة الله عليه جو عربي ، فارسي ، سرائڪي ۽ اردو ڪلام لکيو ويو آهي. جيڪو پاڻ مختلف اوقات ۾ چيائون بلڪ پنهنجي دلي ڪيفيات جو اظهار شعرن جي صورت ۾ ڪيائون. سندن شعرن مان شعر جي پختگي ۽ خيالات جي اعليٰ پرواز جو پتو پوي ٿو. سندن شعر عالمانہ عارفانہ ناصحانہ ، مفڪرانہ ۽ مدبرانہ آهن. جن جي پڙهڻ سان دل کي راحت ۽ سڪون ملي ٿو. محبت ۾ اضافو اچي ٿو. عقائد جو اصلاح ٿئي ٿو. حق ۽ باطل جي پروڙ پوي ٿي. شعرن ۾ نيڪي جو امر آهي. برائي کان منع آهي. شريعت بہ آهي تہ طريقت ۽ معرفت بہ آهي. هي ڪلام اسان مختلف مجموعن مان چونڊي لکيو آهي. [1](1)

شعر گوئي:

---

[1] (1)خطبات غفاريہ قلمي جيڪو پير مٺا سائين جي پنهنجي هٿن سان لکيل آهي. سيد علم الدين شاھ درگاھ غريب آباد لاڙڪاڻو وارن کان ان جي ڪاپي ڪرائي وئي. (2) خطبات غفاريہ قلمي جيڪو پير مٺا سائين جي هٿن مبارڪن سان لکيل آهي جيڪو پنجاب مان مليو آهي. (3) مجموعہ ڪلام غفاري ترتيب مولانا خدابخش بيخرچ ڇپايل مڪتبہ غفاريہ سيٺارجا زير نگراني دربار رحمتپور لاڙڪاڻو. (4) ديوان غفاريہ ترتيب حضرت سائين محمد ديده دل جيڪو هن وقت ڇپائي جي مرحلن ۾ آهي. (5) بياض غفاري جيڪو پير مٺا سائين جي داماد ۽ حضرت سائين محمد ديده دل جي والد گرامي حضرت مولانا غلام فريد جو آهي، ان جي ڪاپي سيد علم الدين درگاھ غريب آباد واري کان ملي. (6) خطبات غفاريہ ادارة المعرفه دربار الله آباد شريف ڪنڊيارو. (7) گلستان غفاريہ (8) گنجينہ حيات غفاريہ تاليف جناب محترم بيدار مورائي. (9) (10) ٻہ قلمي بياض جيڪي احمد پور شرقيہ مان مولانا نذير احمد آرائين وٽان مليا، جيڪي سندس والد مولانا خدابخش آرائين جا لکيل آهن. اهو پير سائين جو نعت خوان هيو ۽ ڪيس پير سائين پاڻ پنهنجو ڪلام پڙهڻ سيکاريندا هئا.
(11) ڪمپوزڊ شعر جيڪي سائين نالي مٺا "پير مٺا سائين ثاني" عنايت فرمايو. اهي يارهن ئي ڪتاب فقير جي ڪتب خاني ۾ موجود آهن.

شعر گوئي ڏاتر جي ڏات آهي. شعر جي ذريعي ماڻهو پنهنجي من جي ڪيفيتن اندروني احوال ۽ روحاني مقال کي الفاظن جي روپ ۾ پين اڳيان پيش ڪري ٿو. اسانجي اسلاف ۽ اڪابرين مان ڪافي اولياءَ، صلحاءَ ۽ صوفياء شاعري کي حق جي حمايت ۽ باطل جي مخالفت ۾ بطور هٿيار استعمال ڪيو آهي. انهن دين جي دشمنن سان شعرن جي ذريعي جنگ ڪئي آهي. عهدِ رسالت مآب جي اسلامي شعراءَ جو ڪلام ان ڳالھ جو شاهد آهي. مبلغينِ اسلام امر بالمعروف ۽ نهي عن المنڪر لاءِ شاعري کي وسيلو ۽ ذريعو بنايو آهي.

قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين جيئن هر محاذ تي تبليغ دين ڪئي تيئن پاڻ شاعري واري ميدان کي بہ خالي نہ ڇڏيائون. پنهنجي انمول شعرن جي ذريعي ماڻهن کي دين جي تعليم ڏنائون. تصوف جا راز ۽ اسرار سيکاريائون. اڄ بہ سنڌ پنجاب ۾ هزارين ماڻهو اهڙا ملندا جن کي سندن گهڻا شعر، غزل، مولود ۽ ڪافيون ياد آهن. مقرر تقريرن ۾ سندن شعر پڙهندا آهن. نعت خوان سندن شعر پڙهي مجلس کي گرمائي ۽ جهومائي ڇڏيندا آهن. فقراءَ سندن شعرن کي پڙهي محبت جون موجون ماڻيندا آهن. اهو دستور آهي تہ نظم جو اثر نثر کان وڌيڪ ٿيندو آهي. شعر ياد بہ رهندو آهي، دل جي ڪيفيات کي بہ مَتائي ڇڏيندو آهي.

پاڻ فرمائيندا هئا تہ: ”مون کي ننڍپڻ کان شعر گوئي جو شغف هوندو هيو ۽ متوڪل بہ هوندو هيس. آءٌ جڏهن حضرت حافظ غلام صديق جلال پور واري وٽ ويندو هيس تہ اتي هڪ شاعر هوندو هيو ان سان گهڻو ويهندو هيس. سائينجن اسان پنهين کي گڏ ويٺل ڏسي فرمائيندا هئا: ”سڪڻا تي گهر ڪجھ نہ رکڻا هي پئي اٿوَ“ پوءِ هي بيت پڙهندا هئا:

پلے خرچ نہ بندھن پکھی تے دُرویش ، جنھاں تکیہ رب دا انھاں رزق ہمیش

حضرت قريشي صاحب رحمۃ اللہ علیہ هن عاجز کي ڏسي فرمائيندا هئا:

لطف علی مسکینین کوں رب ڈیندئی رزق ھوائی

سندن شعر پيش آهن.

تی ڈے سوا بیا کون ہے

توں نا سُڻیں ساڈی خدا ، تی ڈے سوا بیا کون ہے۔
لاریب توں ساڈا خدا ، تی ڈے سوا بیا کون ہے۔
برّ و بحر چوڈھاں طبق ، جنّ و بشر سارے ملک،
خالق توں ہیں جملہ خلق، تی ڈے سوا بیا کون ہے۔
شمس و قمر حجر و شجر ، انور نجوم آندے نظر،
ہر جا تے ہے تی ڈا امر ، تی ڈے سوا بیا کون ہے۔
شاہیں کوں توں جوڑیں گدا ، سئے تھے گداگر اغنیا،
توں بادشاہیں دا بادشاہ ، تی ڈے سوا بیا کون ہے۔
دھوم دھام جو دوران دی ، ہل چل مُلک جہان دی،
ایہا وصف تی ڈے شان دی ، تی ڈے سوا بیا کون ہے۔
کئی جیت گئے کئی ہار گئے ، کئی بڈدے بیڑے تار گئے،
کئی تاری توں لنگھ پار گئے ، تی ڈے سوا بیا کون ہے۔
احسان ہے تی ڈی رسم ، مخلوق تے فضل و کرم،
تی ڈی ذات ہے اعلیٰ اتم ، تی ڈے سوا بیا کون ہے۔
فریاد رَس مسکین دا، غمخوار ہر غمگین دا،
مُونِس غریب حزین دا ، تی ڈے سوا بیا کون ہے۔
توں ہئیں خُداوند کِبریا ، کہیں کوں نہ طاقت چُوں چرِا،

فانی جہاں تیکوں بقا ، تی ڈے سوا بیا کون ہے۔
شیطان توں بچاویں توں ، نیکی دے کم کراویں توں،
جنّت دے وچ پہنچاویں توں ، تی ڈے سوا بیا کون ہے۔
وڈا اساں تے ہے کرم ، بھیجیو نبی شافع اُمم،
گئے ٹل اساڈے سبھے غم ، تی ڈے سوا بیا کون ہے۔
توں ہک ہئیں ساڈا خدا ، ہک ذات تی ڈی کوں بقا،
سارا توں جانڑیں ماجرا ، تی ڈے سوا بیا کون ہے۔
"فضل لیؒ" تے کر فیض و فضل ، ہاں محض مُفلس بے عمل،
توں ہئیں خداوند عزّوجل ، تی ڈے سوا بیا کون ہے۔[1] (۱)

❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁

[1] پاڻ شاعري کي تبليغ دين جو مؤثر ذريعو سمجهندي ، پنهنجي شعرن کي بطور پيغامِ دين استعمال ڪيو اٿن. پنهنجي شعرن ۾ شريعت طريقت حقيقت ۽ معرفت جا راز پڌايا اٿن. ماڻهن کي نيڪين جو امر ۽ برائين کان منع ڪئي اٿن. جيئن هن شعر ۾ پاڻ الله جي هيڪڙائي (وحدانيت) سندس قوت، قدرت، خِلقت جو بيان ڪندي مالڪ ڪريم جي حمد و ثنا ۽ حضرت حبيب ڪريم ﷺ جي تعريف ۽ توصيف عجيب انداز ۾ بيان فرمائي اٿن. ان سان گڏ پنهنجي عبديت ۽ عاجزي جو اقرار ڪندي رحمت ربي طرف متوجه آهن.

مصطفیٰ کے واسطے

اپنی عزت شان و شوکت کبریا کے واسطے، بے مثل بے چون مولا عزّ و جاہ کے واسطے۔
رحمتً للعالمیں وہ ہے شفیع المذنبیں، لاج پرور روز محشر مصطفیٰ کے واسطے۔
بوبکرؓ، حضرت عمرؓ عثمانؓ و حیدرؓ چار یار، خاتمہ بالخیر کر اِنھیں حق نما کے واسطے۔
روز محشر پُر خطر ہے عاصیوں کو کیا ضرر ، جبکہ ہیں وہ منتظر تیری نگاہ کے واسطے۔
ایسے مجرم کے جبھی تو معاف کر دیوے جرم، کیا عجب ہے تیری ذاتِ کبریا کے واسطے۔
کون ہے کس کے آگے فریاد لے جاکے کروں، کوئی نہیں آشنا مدد کر پُر خطا کے واسطے۔
سنتا ہوں ایسا تیرا آکر جو در کھٹکاتا ہے، نہیں لوٹاتے ہاتھ خالی ہر گدا کے واسطے۔
جرم ہیں گر لاکھ پر رحمت تیری سے بہت کم، کچھ نہ کیا میں نے عمل یوم الجزا کے واسطے۔
عاجز (حضرت) عبدالغفارؒ پہ یاالٰہی رحم کر، خاص رحمت کی نظر اِس بے نوا کے واسطے۔[1] (۱)

❀ ❀ ❀ ❀ ❀ ❀ ❀

[1] هن شعر ۾ پاڻ : الله جي حضور ۾ سراپا التجا آهن. ان سان گڏ هن شعر ۾ عقائدِ اهلسنت جي پرچار آهي. رسول الله ﷺ جي جهانن لاءِ رحمت هجڻ ۽ سندن شانِ شفاعت جو اقرار آهي. نبي ڪريم ﷺ ۽ خلفاءِ راشدين جو توسل وٺڻ جي تعليم آهي. انسان گڏ پنهنجي انڪساري ۽ عاجزي جو اقرار ڪندي رحمان رحيم اڳيان رحم جي درخواست ڪري رهيا آهن.

دیدہ گریاں سینہ بریاں بیقراری اضطراب

اے خداوندا بذاتِ کبریا کے واسطے، قرۃ العینین احمد مصطفیٰؐ کے واسطے۔
بے حساب و بے عقاب و بے عتاب بخش دے، لختِ جوکبد النّبیؐ خیر النّساءؓ کے واسطے۔
ہے رضامندی تیری مطلوب در ہر دوسرا، لا فتیٰ اِلاّ علیؓ حَسن العلیٰ کے واسطے۔
رکھ مجھے در ہر دو عالم زیر سایۂ عاطفت، سیدِ شہداء شہیدِ کربلاؓ کے واسطے۔
حضرتِ سجّاد زین العابدینؓ کا واسطہ، باقرؓ و جعفرؓ امام الاتقیاء کے واسطے۔
کشتی میری ڈوبتی کو پار کردے یا خدا، موسیٰ کاظمؓ اور امام علی رضاؓ کے واسطے۔
حضرتِ سید محمد ہے تقیؓ جس کا لقب، جود کر نابود پر اس ذِی العطا کے واسطے۔
تاجدارِ ہر دو عالم حضرت علی النقیؓ، عاقبت محمود کر اس راہنما کے واسطے۔
موت کی تلخی نہ دیکھوں گور میری کر مُنیر، احسن حسن العسکریؓ شمس الھُدیٰ کے واسطے۔
موت دے جب ذات تیری راضی و خوشنود ہو، سیدِ موعود مہدیؓ پیشوا کے واسطے۔
دیدہ گریاں سینہ بریاں بیقراری اضطراب، عشق اپنے میں عطا کر دائما کے واسطے۔
تا قیامت عشق تیرے میں ہو یہ جان گداز، آل امجاد النّبیؐ بدر الدّجیٰ کے واسطے۔
دین و دنیا کے سبھی اعداء میرے مقہور کر، حضرت فضلِ علیؒ ظلّ ہما کے واسطے۔
مشکلیں آسان فرما دین و دنیا کی تمام، عاجز محمد عبدالؔ غفارؔ بے نوا کے واسطے۔(۱)[1]

❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁

[1] هن شعر ۾ پاڻ : مدني ڪريم ﷺ کي اکين جو نار سڏي رهيا آهن ۽ ٻارهن امامن جي واسطي ۽ وسيلي سان الله جي حضور ۾ دعا التجا ڪري رهيا آهن.

اپݨا عشق عطا کر میکوں برکت حضرت پیراں:

یا رب سچّا برکت میڈے پیر فضلؒ دے سائیں، ہے در دا محتاج نہ کر توں دم جیواں جے تائیں۔
برکت میڈے پیر فضلؒ دے معاف کرو برائیاں، رکھ امید عنایت دی میں در تیڈے تے آئیاں۔
منزل دور دراز ڈسیوے پلے عمل نہ کوئی، تیڈے باجھوں پیارا ربّا کون کرے دل جوئی۔
پیر قریشیؒ غوث العالم تیکوں ہوں پیارا، جیندی صورت سیرت اُتے ہے شیدا جگ سارا۔
لقب ڈتو محبوبی دا توں خود محبوب دلیں دا، کیا تعریف کراں میں اوندی ظاہر پیا ڈسیندا۔
نور قمر شرمندہ تھیوے رُخ روشن متوالا، چمنستان ولایت دے وچ ہے مانند گل لالہ۔
سگ آستان سݙایُم در دا روز قدیم ازل دا، گل وچ پاتم طوق غلامی خواجہ پیر فضلؒ دا۔
عشق عطا کر پیر دا میکوں تھی منصور پکاراں، ہِن احسان تیڈے ہر ویلے باہر کنوں شماراں۔
برکت پیر فضل علیؒ دے فضل کریں رب سائیں، رحمت تیڈی نازل ہووے روز قیامت تائیں۔
میں عاجز بدکار گناہیں بخش میڈیاں تقصیراں، اپݨا عشق عطا کر میکوں برکت حضرت پیراں۔
ہک نہ ڈوہ ہزاراں پلے پر توں بخشݨ ہارا، میں جیہاں کوئی بدتر نہ نظرے پھریم توݨے جگ سارا۔
پیر فضلؒ دی سِک وچ سینے کر توں بحر معانی، پاک منزہ عیب کنوں توں بیشک دِل دا جانی۔
عرض میڈا منظور کروہݨ ڈیو نہ دھکے دھوڑے، ڈے توفیق ایہ بندہ عاجز تیڈا در نہ چھوڑے۔
منگدے ہاسے فضل خدا دا کیتا رب کبیر فضل، دل دی آس پچُائی مولا ڈتس ساکوں پیر فضلؒ۔
برکت نیکاں توں چا بخشیں ایں عاجز دے تائیں، توں ہیں لائق فضل کرم دے تیڈیاں ہوون رضائیں۔
برکت غوث العالم دے جنیں شجرہ لکھیا سارا، یا رب سچا ڈوں جہانیں کریں میڈا چھٹکارا۔
کرو عبدالؔ غفارؔ تے سائیں مہر کرم دی باراں، دل توں تیڈے ذکر سوا ہِی غیر دی یاد وساراں۔

دنیا ڈیکھ تے خلقت بھُل گئی

عرب دا والی منہ ڈکھلاونج وچ پنجاب دے پھیرا پا ونج

امت رُل گئی توں بن ڈُل گئی دنیا ڈیکھ تے خلقت بھُل گئی
دین کوں چھوڑ تے تھی بے مُل گئی اُجڑی امت پھیر وسا ونج

توں بِن سوہݨا کون سنبھالے ڈیکھ ہݨ ڈاڈھا ابتر حالے
فسق فجوری ظلم کمالے رُل گئیں کوں سائیں ہݨ راہ لاونج

جڑیا ہویا تی ڈا دین ونجیندن حب دنیا وچ سر پئے ڈیندن
ایمان اپݨا ہݨ کھویندن موہنہ آفت وچ آئے نے بچا ونج

حقہ بھنگ تے پیڑی نوشِن غفلت دے وچ مست بے ہوشِن
اندر کفر اسلام دے پوشِن بگڑی خلقت جوڑ بݨاونج

چوریاں کرݨ دا پیا ورتارا کوڑیں قسمیں تے کرن گذارا
راشی تھی گیا عملہ سارا ظلم دی بھا بل گئی وِسا ونج

جھمر تاڑی نغزہ لوڈی راتیں ڈینہاں کھیڈن کوڈی
دین اسلام دے سخت ہن ہوڈی بیڑے بڈدے پار تراونج

دھییں بالغ نا پرݨاون لُک چھپ چوری یال کڈھاون
جے پرݨاوِن ڈوں گھِن کھانون فسق فجوریں توں چھڑوا ونج

(حضرت) عبدالغفارؒ گناہ ہن بارے لہو لعب ہن کم آوارے
نظر مہر دی ہک درکارے اُجڑے گھر آباد کرا ونج

صلوٰۃ اللہ سلام اللہ علیکم یا رسول اللہ

میں ݙیکھاں رخ منور کوں ݙکھاوَ یا رسول اللہ
نہ مِٹدے درد غم میݙے مٹاوَ یا رسول اللہ۔
بھرم گیا شرم لتھا میں کنتے کر ونجاں متھا،
میں آتش عشق وچ تتاّ ونجاوَ یا رسول اللہ۔
صلوٰۃ اللہ سلام اللہ علیکم یا رسول اللہ،
نبی امّی حبیب اللہ بلاوَ یا رسول اللہ۔
توں ہَیں لجپال بدکاراں غریباں تے گناہ گاراں،
تیݙے اُتوں میں جِند واراں چھڑاوَ یا رسول اللہ۔
نہیں خرچی سفر گھر دی میں ہر کہیں دی تھیم بردی،
نہ حاجت مال زر دی سݙاوَ یا رسول اللہ۔
میں پر تقصیر ہاں عاصی تیݙے در دا میں میراسی،
اداسی تے اللہ راسی دامن لاوَ یا رسول اللہ۔
(حضرت) عبدالغفارؒ بیچارہ، ز جملہ کار آوارہ،
بیوس بیکس تے بیکارہ، ملاوَ یا رسول اللہ۔

احمدؐ نام پکیندی رہ

جیکر چاہیں اَحد کوں مَل ڻا احمدؐ نام پکیندی رہ
جتھاں جو ݙیکھیں نامِ محمدؐ چُم چُم اکھیاں تے لیندی رہ

اُتھندے ہہندے صفت ثنا کر اہیں عربی تی صلےّ علیٰ پڑھ
فَاتَّبِعُونِی سر کوں جھکا کر یُحْبِبُ ورد پکیندی رہ

اَنا بَشَر دا شور نہ مچا توں وچ یُوحیٰ دے دید لِکا توں
آ بھیڑا انصاف جو پا توں پر کجھ سوچ سچُیندی رہ

اے ہن کوئی راز نرالے عاشق تے معشوق وچالے
چھوڑ مسئلے کل جز والے کجھ تا سوچ سچیندی رہ

بنا محمدؐ رب کوں گول ڻ محض ہے اپڻے آپ کوں رول ڻ
بنا سبھی ڻ کھیر ولوڑڻ مفت نہ مغز کھپیندی رہ

(حضرت) عبدالغفارؒ دا لجپال محمدؐ ہر ہک دا غمٹال محمدؐ
قبر حشر وچ نال محمدؐ توں نہ خوف کریندی رہ

اَغِثنی یا رسول اللہ

ز عصیاں رُو سیاہ کردم اَغِثنی یا رسول اللہ
ہے تکیہ آپؐ کا ہردم اَغِثنی یا رسول اللہ
توئی شافی توئی کافی کرو میری خطا معافی
ز کردہٴ خود پشیمانم اَغِثنی یا رسول اللہ
کوئی کہتا ہے بدخویم تجھے معلوم کیا گویم
رہائی دہ ز آزارم اَغِثنی یا رسول اللہ
عَذَابُ السَّقَرِ مُوصَدَۃٌ فَاِنَّ النَّارَ مُوقَدَۃٌ
فَاِنَّکَ لَاَ تذَر فرَدًا اَغِثنی یا رسول اللہ
جہاں سارے دے وچ جانی نہیں کوئی تیرا ثانی
توئی افضل توئی اکرم اَغِثنی یا رسول اللہ
لکھاں ڈکھڑے کھُٹ لٹ دے نہیں، زخم اُلڑے چھُٹ لٹ دے نہیں
ڈکھا یک بار دیدارم اَغِثنی یا رسول اللہ
ذرا روئے دکھا جانا، جنازے میں تو آجانا
قبر میں توں رکھیں پرتم اَغِثنی یا رسول اللہ
(حضرت) عبدالغفارؒ گریانم بفرقت سینہ بریانم
ونجایو مونجھ تے ہر غم اَغِثنی یا رسول اللہ

ایہ باندی یاد ہئی یا نہ؟

پہلے قاصد ڈسا جلدی ایہ باندی یاد ہئی یا نہ
ہجر دے دور تھیوݨ دی ایں دل مسرور تھیوݨ دی
نظر منظور تھیوݨ دی اُہا رُت ساکھ ہئی یا نہ
وتاں مَیں در بدر رُلدی گلی کوچے شہر رُلدی
بیاباں بحر بر رُلدی حقیقت پہنچ گئی یا نہ
کیتس گلی دا ککھ میکوں تے ناسیں تار کک میکوں
آئے غم درد نِت میکوں خبر دلبر کوں پئی یا نہ
صحن اُجڑے سہانوݨ دی ایں روندی دے رہانوݨ دی
تیکوں کوئی گالھ آنوݨ دی سچ ݨ سوہ ݨے سُ ݨ ئی یا نہ
مَیں ہاں پنجاب وچ ماندی ڈکھاں توں پل نہیں واندی
نہ وت سینگیاں سنیاں بھاندی صبا عرضی پچُئی یا نہ
میڈے طیبہ سڈانوݨ دی تے ہندوستان آنوݨ دی
تے میڈی لاج لانوݨ دی کوئی تجویز تھئی یا نہ
بلا تقصیر مارݨ دی اُتوں ہتھڑے اُلارݨ دی
تے دل توں چا وِسارݨ دی سچ ݨ عادت وٹئی یا نہ
ایہ دل رنجور کرلاوے بجز دیدار تڑپھاوے
جو ہک پل چین نا آوے ڈتس داروں دوائی یا نہ
(حضرت) عبدالغفارؒ عمر ساری رہا مہجور آزاری
ڈٹھی واہ یار تیڈی یاری اج ݨ تھیسی رہائی یا نہ

کریں عرض ونج دلدار کوں

قاصدا من ناں خدا ونج ڈے سنیہڑا یار کوں
طرفوں می ڈے ہتھ جوڑ کے کریں عرض ونج دلدار کوں
گزری وہاݨ ی دا حال ڈے پچھے آکھیں یار وصال ڈے
مہتاب مونہہ ڈکھال ڈے ہُݨ نہ سکا لاچار کوں
سُولاں دی نِت بھر مار ہے ہر پاسوں دھوں اندھار ہے
اجڑیا چمن تہبار ہے ہُݨ آ سُہا گلزار کوں
ڈُکھیں دی نِت گزران ہے ہُݨ باقی بت تے جان ہے
تی ڈا سجݨ ارمان ہے پیارا کیتو گھر بار کوں
می ڈا آکھیں بیمار ہا نِت روندا زار و زار ہا
پُر درد پُر آزار ہا سکدا تی ڈے دیدار کوں
نازک بدن باشی عرب دَکھن تے پورب ہند سب
توں بِن نہیں کئی بی طلب پالو سجن اقرار کوں
کیا تھی پووئی گل لانویں چا باندی کوں مونہہ ڈکھلانویں چا
وسار ڈتو توݨے بلوانویں چا گھولاں بری بیزار کوں
نِت نِت سجن دا سوز ہے اج روندیں کتواں روز ہے
نوکر تی ڈا نو آموز ہے ونج آکھ اوں سردار کوں
عبدالؔ غفارؔ کوں تانگھ نِت سُولاں دی سینے سانگ نِت
ہر دم اُڈاراں کانگ نِت تھیوے شفاء بیمار کوں

ونج ڈے سنیہڑا یار کوں

قاصدا من ناں خدا ونج ڈے سنیہڑا یار کوں
ساری حقیقت ونج سُݨا احمدؐ نبی مختار کوں
فرقت ہجر وچ ماندیاں ونج موہنہ دے بھر تے ڈھاندیاں
تی ڈے باندیاں دی باندیاں ونج آکھ اوں غمخوار کوں
ہب گس اتے تھی بس گئی اگلی تے پچھلی چس گئی
وس رس گئی کِھل ہس گئی اکھیں بری بیزار کوں
بیکار ہاں ہر کار توں صدقے تھیواں میں یار توں
مدنی موہن منٹھار توں میڈی لاج تئیں لجدار کوں
تیکوں قسم ہے حق پاک دی سُݨ گالھ میں مشتاق دی
ماری میں درد فراق دی رونواں ایہیں آزار کوں
سڑ سڑ تھیا کولے جگر بھالو ول میڈوں نظر
بہرِ خدا ہݨ بیٔ نہ کر آ ڈیکھ میں لاچار کوں
بہتر ہجر توں سائیں ہے اجل کیتا ہجر ناحق قتل
پایم ہجر وچ گیڑ ڳل ونج آکھ اوں غمخوار کوں
(حضرت) عبدالَغفارؒ غریب کوں بیکار تے بے نصیب کوں
ونج آکھ یار طبیب کوں تھیوے شفاء بیمار کوں

حبیبِ خدا مالکِ دو سرا

حبیبِ خدا مالکِ دوسرا گنہگار اُمت دا ہے آسرا
جو جابرؓ دے کیویں ڈوہئیں چھوٹے بال نبی سائیںؐ دی مہانی دا کر خیال
بِھرا کوں بِھرا کُٹھا چُھری دے نال پچھے چَھت کوٹھے توں ماریس اچھال
ڈٹھا سر دے بھرانڑے اُتے مرگیا
آ جابرؓ دی بی بی ڈِٹھے ڈوہیں لعل جو ہک لحظے وِچ مرگئے ننڈھے بال
تے جابرؓ کوں روکر سنڑایس ایہ حال آکھیں چُپ صبر کر نہ کر توں ملال
توں بالیں کوں چادر تلے چا سُمہا
توں کھانڑا پکا جلد تیار کر شفیع الحشر سوہنڑا خیر البشر
اِجھو آندے ہِنْ نبی ہُنڑیں ساڈے گھر بُھلا موت بچڑیں دی سٹ گھت خطر
توں خوش تھی تے ہتھ نال کھانڑا کھوا
نبی سائیںؐ دی کر پاس کر توں شناس متاں ڈیکھ ماتم تِھیون ول اداس
نہ کر موت بچڑیں دا دل وچ قیاس جے مرگئے ہن تاں جانڑ اللہ دی آس
ایہے گالھیں ہَن آئے شہِ انبیاءؑ
تے جابِرؓ کوں فرمایا خیر الوریٰؐ تی ڈِے بال کِتھن توں جلدی گِھن آ
سوہنڑا گِن او کھیڈنڑ ڈوہائی بِھرا میں کِتھ گولاں ہُنڑ او ہوسن کیڑھی جا
آیا جلد جبرئیل پیغام چا
جو جابرؓ دے بچڑے ڈوہئیں گئے نی مَر ڈوہئیں زال مَردیں کوں ایہا خبر

انهیں تی ڈِی دعوت دا کیتا قدر ب ݨ ایا میں تیکوں شفیع الحشر

فقط دیر لبیں دے چول ݨ دی ہئی اُٹھے کلمہ پڑھ کر تے جیندے ڈوہئی
خُدا سائیں حیاتی اُنہاندی وَدھئی پے جھولی نبی سَئیں دے وچ سر جھکئی
پیغمبر دا ظاہر تِھیا معجزہ

اول یار بوبکرؓ ذیشان ہے عمرؓ با وَقر تِریجھا عثمان ہے
تے چوتھا علیؓ شیرِ یزدان ہے رکھݨ چئوں دی حُب ساڈا ایمان ہے
ہے راضی نبیؐ جو اِنہاندی رَضا

جَہل دے جنگل وچ عقل کر نہ رُل سِدھے دَگ شریعت توں پونویں نہ بُھل
خبردار کاکا تھی ہوشیار چُل ایہ بُستاں نبوَت دے ہِن چار گُل
انہیں چئوں دے قدمیں تے تھی ونج فِدا

جیرِڑھا چئوں دا دشمن او دشمن رسول ول ایمان اوندا نہ رہ گیا مول
نہ ریہا جے ایمان ول کیا وصول جیکر کوئی نہ منّے وڈا بوالفضُول
حوالے حدیثاں دے ہِن جا بجا

ایہ ہِن چار وچ شان ہک بے توں ودھ مدارج اِنہاندی خدا جاݨے حد
چمیٹی کوں سِجھ نال کیویں حسد ہے منکر تاں ابلیس دا اہلِ مد
پرے رَہ توں (حضرت) عبدالؔ غفارؒ سدَا

ربا آس میڈی کوں پجا چا

ربا احمدؐ مِٹھڑا ملا چا ربا آس میڈی کوں پجا چا

سجنڑا ہجر نہ تھیوے پسیلہ رنگ سوز کنوں ساوا پیلہ
نہ کوئی وارث سانگ وسیلہ میکوں شہر مدینہ ڈکھا چا

طعنے ڈیون لوک پرائے سئے سئے صدمے ہجر اُٹھائے
اجڑ قسمت نہ پئی بھڑائے ربا مونجھ میڈی کوں مٹا چا

ہن بخت تے بھاگ تنہاں دے جیڑھے روضے دی چھاں تلے بھاندے
جیڑھے خدمت دے وچ راہندے میڈے اوچڑے صحن کوں وسا چا

ہاں میں عاجز نہ کہیں ڈا دا راہندا ہر دم شوق زیادہ
ہک آسرا ذات خدا دا میکوں زیارت نصیب کرا چا

دل تھئی بے صبر کر آرام نہ سگھدی تونڑے اصلوں نہیں کہیں ڈھنگ دی
چولے چاکر دعائیں منگدی میں غریب دا عرض مٹا چا

وس (حضرت) **عبدالغفارؒ** نہ چلے ہاں غریب نہ خرچی پلے
پیا سختی نہ سر توں ٹلے میڈے سارے ایہ بار من چا

عجب ہے یار دا چہرہ

عجب ہے یار دا چہرہ تعالیٰ اللہ تعالیٰ اللہ
ہے مرہم درد دِل واللہ جزاک اللہ جزاک اللہ
حسن ازلی دے ہِن شعلے ملک آنون ب ݨا ٹولے
تھیون صدقے اتے گھولے سبحان اللہ سبحان اللہ
اول ہا نور حق پیدا نہ ہن چوڈاں طبق پیدا
نہ لوح کرسی فلک پیدا نہ آدم ہا صفی اللہ
قدیمی ذات لجپالے ہزاراں درد غم ٹالے
کیویں اصحاب ہِن گالھے مجاہد فی سبیل اللہ
حکم اوندا منیندا ہے پیا ہر جا چھیندا ہے
نہ انجھاں شان کھیندا ہے تونڑیں موسیٰ کلیم اللہ
ملک جبرائیل باندا ہا کیویں قدماں تے ڈھاندا ہا
سدا گھن گھن تے آندا ہا آیت آیت کلام اللہ
اگے ہن شرک دے کھاڑے کفر بدعت دے دھاڑے
وچونس دین دے لاڑے پڑھالیں لا الہ الا اللہ
خدا دی ذات دا ماہر ڈکھاوے معجزے ظاہر
س ڈیندا بوجہل ساحر معاذ اللہ معاذ اللہ
فلک تے شق قمر تھیندا ڈکھاوے معجزہ ڈیہندا

تھیوے مردہ ولا جیندا آکھے قم باذن اللہ
رحم ایں تے نیارا ہے خدا کوں بہوں پیارا ہے
ایندا لمبا پسارا ہے عجب ذیشان بسم اللہ
(حضرت) عبدالغفارؒ مضطر تے کر رحمت میں بے پر تے
ونجاں میں ہئے کیں در تے رسول اللہ حبیب اللہ

عالم دا سردار محمدؐ

نبیاں دا مختار محمدؐ عالم دا سردار محمدؐ
نہ شرک کفر دا نام ریہا کیتا دین اظہار محمدؐ
ذی رونق باغ بہاراں کھلیا جاں گلزار محمدؐ
نوشیرواں دے کنب گئے ماڑے آئے جڈاں سرکار محمدؐ
سئے سلطان سکندر در تے مل بیٹھے دربار محمدؐ
گرگ تے میش چرن رل جنگل کیتے جڈاں نروار محمدؐ
وچ قرآن ہے صفت جنہاں دی من توں چارے یار محمدؐ
امت دا وچ روز حشر دے ہوسی اُتھاں غم خوار محمدؐ
جان جہاں ایمان اساڈا ہن اکھیاں دے ٹھار محمدؐ
سئے سلطان زمین و زمن دے در تے پانڑی ہار محمدؐ
عبدالغفارؒ سئے سل گناہی ہر جا مددگار محمدؐ

پیالہ آب کوثر دا پلانویں

صبا روضے رسول اللہ دے جانویں   مزار انور نبیؐ تے سر جھکانویں
درود آکھیں صلوٰۃ آکھیں ثنائیں   میری طرفوں تحیات ونج پوچانویں
ملے فرصت سخن آکھڻ دی تیکوں   میرا احوال رو روکے سݨانویں
میرا دل غم کنوں آزاد فرماؤ   کڈیں وچ ہند دے تشریف لانویں
تھیون حیران حور و ملک انسان   جے برقع رخ منور توں لہانویں
عرب دا ڈھول اے محبوب سرور   سوہݨا رخسار مانند گل ڈکھانویں
عرب دی چال من موہݨی ڈکھاؤ   تے دعویٰ حسن داریں دا مٹانویں
اُلاراں بانہہ میں ہر دم پکاراں   تے حسرت عاشقاں دی کوں ودھانویں
میری حالت شکستہ روز خستہ   میڈے اُجڑے صحن کوں آ سہانویں
اُلاراں بانہہ میں ہر دم پکاراں   میرے ڈُکھڑے تے غم سارے وِنجانویں
قبر رات اتے یوم الحشر وچ   براہ مرحمت جلدی چھڑانویں
عبدالغفارؒ عاصی پر خطا کوں   پیالہ آبِ کوثر دا پلانویں

جو دم نکلے صلےؐ علیٰ کہتے کہتے، حبیبِ خدا کی ثنا کہتے کہتے۔

نکل جاوے پرواز کر روح میرا ، محمدؐ نبی مصطفیٰ کہتے کہتے
جب دوزخ کی پل پر گذر ہوگا میرا ، گزر جاؤں گی یا الٰہ کہتے کہتے
چلوں گی بناز و خرامانِ جنّت ، شہِ انبیاءؑ کی ثنا کہتے کہتے
اُٹھوں گی میں جب قبر سے روز محشر ، مدد کر شہِ انبیاءؑ کہتے کہتے
حشر میں جب ہوویگا جی بت کا جھگڑا ، آئیں گے نفسی نفسی ندِا کہتے کہتے
مگر ایک لولاک کا چتر سربر ، آیا اُمتی کی صدا کہتے کہتے
ثناء خوان (حضرت) عبدالّ غفارؒ ہے نبیؐ کا ، مرونگی شفیعُ الوریٰ کہتے کہتے

مِٹھے دلدار دے کیتے

تیاری کر چلے حاجی اُوں عربی یار دے کیتے
وطن عیش و اَمن بُھل گئے سوہݨے دیدار دے کیتے
نبیؐ دے عشق وچ جلّے مسیں آ درد ڈُکھ ٹلّے
وطن کوں چھوڑ کر چلّے موہَن منٹھار دے کیتے
لگیاں دلیں پئے کون ھُݨ لایاں پیتاں سٹے کون ھُݨ
پچھوں تے وَل ہٹے کون ھُݨ سُنجے گھر بار دے کیتے
خدا رنگ چا لایا گُل کوں ڈیکھݨ دا شَوق ہے کُل کوں
وطن بُھل گیاّ بلبل کوں چمن گلزار دے کیتے
جگر دے گوشے ٹُھر ویسِن مدینے پیر جاں پیسِن
ایہ گھر تے پال وِسر وَیسِن مِٹھے دلدار دے کیتے
اَندر بھڑکن برہوں بھاہیں اکھیِن سݨ نبیؐ سائیں
سٹیاں اَساں غیر دِیاں چاہیں تیڈی سرکار دے کیتے
عجب سنّت اونہاں لوکاں جنہاں لایاں اُتھئیں جھوکاں
برہوں پلپل ڈیوے چوکاں سَیّد اَبرار دے کیتے
(حضرت) عبدالغفارؒ ہے بردا ہے سگ آستان اطہر دا
اوں شافع روزِ محشر دا ہے ہر بدکار دے کیتے

نہیں سہندی دل جدائی جیویں

طیبہ دا دلدار دُلارا دل دی آس پُجائی جیویں
واہ ابرِ کرامت کرم کیتی چا مہر دا مینہہ برسائی جیویں
بھاگ سُہاگ تے بخت والا بختاور پھیرا پائی جیویں
ہِیں بیوس بیکس امت دے سر رِم جِھم مینہ برسائی جیویں
واہ لج پرور سرور لجپالا کل تقصیر مٹائی جیویں
ہِیں اُجڑئے انگڻ اگواڑ اجاڑ کوں رشک بہار بڻائی جیویں
تیڈی لال لباں دی لالی توں تھئی لعل دی آب سوائی جیویں
تیڈے دُرج دَہَن دُر دنداں توں دُر عدن کوں ہے زیبائی جیویں
پووے فلک لسک انوار جھلک جگ مُسک دے نال مسائی جیویں
مہتاب موُہن متوالیں دی تیڈی صورت سُرت بُھلائی جیویں
حُسن یوسفؑ دا ڈیکھ زلیخا گِل وچ گاری پائی جیویں
تیڈا ڈیکھ حُسن خود حضرت یوسفؑ بیٹھا دل لُٹوائی جیویں
ایہ پنڻا جڈڻ دا پِنڻ سکھیا بیٹھا در تے پلڑو وِچھائی جیویں
خود کرڻ سخاوت سخیاں کوں ہے تئیں ایہا ریت سکھائی جیویں
ہے (حضرت) **عبدالغفارؒ** بیکار بیکس سٹ ساری آس پرائی جیویں
بن درشن دل دیوانی تھئی نہیں سہندی دل جدائی جیویں

اُجڑی دھرتی کوں وسانوݨ کم محمدؐ دا

سبب کیہڑے کنوں دنیا تے آنوݨ کم محمدؐ دا،
مدت دی اُجڑی دھرتی کوں وسانوݨ کم محمدؐ دا۔

توں سݨ سیرت محمدؐ دی تہ کیویں دنیا تے گذریندے،
سوالی جو کوئی آوے تہ بھر بھر جھولیاں ݙیندے،
محض تسیاں تے بُجھیاں کوں رجانوݨ کم محمدؐ دا۔

ݙیکھو یارو ایویں جگ تے ایویں آکر ݙکھائی ہووے،
قمر ٹکڑے اشارے توں چا انگل ہک بھنوائی ہووے،
لتھا سورج علیؓ کیتے ولانوݨ کم محمدؐ دا۔

جیڑھا خود مالک الملک جیندے مونہہ دا قسم چاوے،
رضا محبوب تے راضی محمدؐ جیویں منواوے،
سفر کر لامکاں تے رب رتجھانوݨ کم محمدؐ دا۔

جݙاں محشر دا ݙینہہ تھیسی ساری خلقت حیران ہوسی،
نبی ہوسن تہ چپ تھیسن تڑپھدی ہر دی جان ہوسی،
اگوں رب دے نبی آکھن الانوݨ کم محمدؐ دا۔

ݙٹھا جلوہ صفاتی طور تے موسیٰ پیا ڈھندا،
محمدؐ لامکاں تے سامݨے اللہ دے بہندا،
اصل دیدار ربّی دا پکانوݨ کم محمدؐ دا۔

سوا نیزے تے آسی سورج سبھے ہوسن عرق وچ غرق،
خدا آسی جلالی وچ نہ اعلیٰ ادنیٰ وچ فرق،
لواء الحمد دا جھنڈا اٹھانوݨ کم محمدؐ دا۔
عمل والے خدا دی رحمتاں کوں ڈیکھ خوش تھیسن،
ہتھکڑیاں پا کے بے عملے اپݨے کرسیں کوں ڈیکھ روسن،
آکھن سݨدے ہاسے جو ہے چھڑانوݨ کم محمدؐ دا۔
جے تئیں امت نبی سائیں دی نہ جنت وچ قدم ڈیسی،
نبی ہووے ولی ہووے محمدؐ سائیں کوں پکریسی،
تسیاں کوں (حضرت) عبدالغفارؒ کوثر پلانوݨ کم محمدؐ دا۔

نہیں نبھدی

اساکوں در خدا سئیں دے ، پنݨ باجھوں نہیں نبھدی ،اوندی دربار عالی وچ ، نوݨ باجھوں نہیں نبھدی
او فخر الانبیاء عالی ، او مونس مہ لقا والی ، نبیؐ دی خاک قدمیں دی ، چُمݨ باجھوں نہیں نبھدی
صفت یسٓ تے طٰہٰ ، مزمّل تے مدثّر ہے ، بجز امید ہیں در دے رکھݨ ، باجھوں نہیں نبھدی
ڈِٹھا کل کافراں شق القمر دا معجزہ ظاہر، آکھن ہک بے کوں ہݨ کلمہ ، پڑھݨ باجھوں نہیں نبھدی
ڈُسا مَن جَاءَ بالصدّق ہے ، کیندے شان وچ نازل، جیکوں خدمت نبیؐ دے وچ ، رہݨ باجھوں نہیں نبھدی
چودھاروں ویڑھ حضرت کوں ، ونجن مشرک مارݨ کیتے، آکھے صدیقؓ اج صدقے ، تھیوݨ باجھوں نہیں نبھدی
عمر فاروقؓ پروانہ ، صبر کیویں ہا کرسگدا، آکھے فاروقؓ دل وچ سر ، ڈیوݨ باجھوں نہیں نبھدی
لقب فاروقؓ جاں ہویا ، عیاں حق کیتس اُتے باطل ، سرِ تسلیم خم ہے جو ، مَنݨ باجھوں نہیں نبھدی
فخر نبیاں دی ڈو دختر ، دا ہے شوہر توں بیشک مَن، اوں ذوالنورینؓ دے درجے ، لکھݨ باجھوں نہیں نبھدی
شجاعت ڈیکھ حیدرؓ دی ، آکھے مرحب اتے انتر، آیوسے موت دے گھاٹے ، مرݨ باجھوں نہیں نبھدی
(حضرت) عبدالغفارؒ دا عرضے ، بخدمت کل مسلماناں،سوا حُب چار اصحاباں ، رکھݨ باجھوں نہیں نبھدی

خدایا کر کرم جلدی ڈِکھا دیدار مدنی دا

خدایا کر کرم جلدی ڈِکھا دیدار مدنی دا، تھیواں مجنون دیوانہ ب ݨا لچدار مدنی دا۔
صفت جیندی خدا کیتی ہے شاہد خود کلام اللہ، رضا ایندی رضا رب دی اشارت ڈیکھ وجہ اللہ،
اُمت سئیں دی ب ݨا میکوں کرے عرضیاں کلیم اللہ، کیتا ہر ہک ازل وچ ہا ایہو اقرار مدنی دا۔
نہ آدم ہا نہ دنیا ہئی نہ دنیا دا نشاں پہلے، نہ ہا ارض و سما پیدا نہ ہا کون و مکاں پہلے،
خداوند پر اکیلا ہا نہ ظاہر ہا عیاں پہلے، لدھی کونین ہستی جاں تھیا اظہار مدنی دا۔
رُٹھا آدم کنوں اللہّ ولا اوکوں منَایا کئیں، آیا طوفان ہا نوح تے اوندا بیڑا ترایا کئیں،
چخے چڑھیا خلیل اللہّ اوکوں کرسی بلھایا کئیں، بدل گئی آگ چو طرفوں کھلیا گلزار مدنی دا۔
حکم جاری پیغمبر تے کیتا قربانی دا اللہ، پکڑ بچڑا کیتس حاضر ایویں جلدی خلیل اللہ،
چُھری رکھ تے کُہیندا ہا تے پڑھ تکبیر بسم اللہ، چُھری رُک گئی ذبیح اللہّ س ُݨ اذکار مدنی دا۔
متھے بھرݨے لِٹایس کیوں کیتس حلقوم چا تلے، ہا پُٹھ وچ نور مدنی دا ادب کر خاک نہ رلے،
پیغمبر جوش ول کیتا چُھری دی دھار نہ چلے، چالے عاشقی دے ول کیتس دیدار مدنی دا۔
بحر تقدیر دا آکھے جہاز اپ ݨا کوئی ٹھیلے، مِ ڈیاں موجاں قہر دیاں ہِن اتھاں آکے کوئی دم میلے،
پت ݨ کربل تے سید دا بھریا ہا پُور جئیں ویلے، چُھٹا بیڑا صحیح سالم گیا لنگھ پار مدنی دا۔
ہے رحمت کل جہاناں دا بیواہی ہے محمدؐ دی، خزانے بخش رحمت دے تے شاہی ہے محمدؐ دی،
قیامت ڈینہہ عدل ہوسی گواہی ہے محمدؐ دی، اتھاں اُتھ راج ہے سارا سبھو سرکار مدنی دا۔

قسمت آزما ڈیکھوں

اُٹھونی سینگیاں سنیاّں جو قسمت آزما ڈیکھوں
موہَن مٹھڑے حجازی کوں سبھے ڈُکھڑے سُنا ڈیکھوں

آواری تھیاّں بیکاری گناہ بھاری شرمساری
کروں رَل مَل تے چُل زاری ایہ سر صدقوں جُھکا ڈیکھوں

نبی مرسل گدا جَیندے ملائک ہن فدا جیندے
بحر بر ہِن سخا جیندے او سرور انبیاء ڈیکھوں

مسیحؑ ہے نعت خواں جیندا مکاں ہے لامکاں جیندا
مطیع سارا جہاں جیندا او محبوبِ خدا ڈیکھوں

جو لَب چولے شکر گھولے مِٹھی شیریں سخن بولے
خدا جَیندی رضا گولے او نازک دلربا ڈیکھوں

یہوں اگواڑ مل در تے سبھی تانگھاں پرے کر تے
وطن کوں چھوڑ کر پرتے نہ رولے جابجا ڈیکھوں

ڈیکھوں دِلبر نگینے کوں اوندی مَسند رنگینے کوں
چمن گلشن مدینے کوں تے رخ شمس الضحیٰ ڈیکھوں

نہ ہٹ (حضرت) عبدالغفارؒ توں نہ کر ہک پل وِسارا توں
تے رکھ رب دا سہارا توں او مدنی مہ لقا ڈیکھوں

نور بھری دربار شالا ڈِکھاوے قسمت،

نور بھری دربار شالا ڈِکھاوے قسمت،
عربی دا دربار شالا ڈِکھاوے قسمت۔

سُول ستاوے لمبیاں لاوے ہجر عربی دا بھا بھڑکاوے
روندیاں زار و زار روندی رہاوے قسمت

سونے دا سجِھ اوں ڈیہاڑے اُبھرسی جڈاں میکوں ساوا روضہ نظرسی
مدینے دی وچ بازار شالا پھِراوے قسمت

پہاں میں روضے دی ڈھلی چھاں تے خاک حرم دی رکھاں میں ہاں تے
آوِم دل کوں قرار وِچھڑی مِلاوے قسمت

کانگل کھنڈ دیاں چُوریاں ڈیساں جڈاں میں دیس سجݨ دے ویساں
تے ہند ڈسے سُنج بار جلدی پچاُوے قسمت

روہ لنڈیالے پندھ اَڑانگے کیوں چا کیتے نی مل ݨ مہانگے
سوہݨا عربی یار نت نت سِکاوے قسمت

شہر مدینے دیاں کُوچے گلیاں باغ بہشتی عنبر رلیاں
مدینے دا گلزار شالا گھماوے قسمت

(حضرت) عبدالغفارؒ دی التجائے کرو جے رحمت دی نیم نگاہے
تھیواں جلد تیار ریاست چھڑاوے قسمت

دلدار گھر آوے

دیدار دی درکار ہے دلدار گھر آوے،
او رات پُر برکات گویا شب قدر آوے۔
نہیں مال عزت منزلت فردوس دا طالب،
دیدار دے انوار دی شالا سحر آوے۔
دوزخ برابر عاشقاں کوں جنّت الماویٰ،
جے یار دل افگار دا مونہہ نہ نظر آوے۔
ہیں زندگی دے بعد وعدہ ہوگیا دیدار دا،
فردوس دے میدان وچ جَڈّاں حشر آوے۔
پر مست بادہ نوش وحدت دیر نہیں سَہندے،
پردہ اُٹھاؤ چا ذرا جو کجُھ صبر آوے۔
ڈِے زاہداں کوں بخش اپڑیاں حوراں تے غلمان،
ساکوں تی ڈِے دیدار دی ہے غرض در آوے۔
دیدار نہ نُمائی و جنّت را بیا آرائی،
نارِ سَقر توں عاشقاں کوں کیا خطر آوے۔
تیرے کرشمے ناز بے انداز و پیچیدہ،
تیرے سوا نابود تم کو کیا ضرر آوے۔
(حضرت) عبدالغفارؒ اِس بیہوشی اور خود کشی میں ہے،
جب اُٹھا پردہ تو خودی زیر و زبر آوے۔

مدینے چل

اُٹھی اے دل مدینے چل جو ویندے ڈینہہ گذردے نی
شتابی بدھ کمر تکڑی اگوں پینڈے سفر دے نی
پڑھاں سو حمد آیُم پچھڑے ہزاراں درد ئے ڈُکھڑے
نہ دفتر عشق دے کُھٹڑے زخم وَدھ گئے اندر دے نی
ایہ بٹھ پئی ہند ناکاری تے سٹ گھٹ غیر دی یاری
عرب دے مُلک کر تیاری ٹُھرن گوشے جگر دے نی
میں گھِن گھِن ناں تیڈا رووان ہنجوں دے نال مونہہ دھوواں
تیڈی خدمت دے وچ ہوواں سڑاواں ڈُکھ اندر دے نی
پچھاں پاندھی تے راہ تکاں میں بھج بھج تے پچھوں تھکاں
میں سڑ سڑ سِخ تے پکاں جو اوکھے راہ ڈونگر دے نی
غماں وچ جیڑا سڑ گیا ڈُکھاں وچ اُڑدا اڑ گیا
ہجر دا نانگ لڑ گیا نہ اِتھ منتر پکڑ دے نی
سڑو سینگیاں میڈیاں سنیاں رُلاں تھل راہ جبل لیاں
چولا بوچھڑ دَھیاں دَھیاں سفر اوکھے خطر دے نی
پڑھایاں عشق اُستادیاں آیاں مونجھاں گیاں شادیاں
تھیاں سُنج بَر تے آبادیاں نہ ہک پل جی سنبر دے نی
(حضرت) عبدالغفارؒ کر ہڑ بس کریسیں کیا بھلا ایہ ڈس
اَجئی نہ کھپ نہ تھی بیوس توں تھی تابع امر دے نی

دلبر دیاں عجب لجپالیاں،

سوہݨے احمدؐ مدنی دلبر دیاں عجب لجپالیاں،
سُنجیں کوں کرے بختور چا جیں ڈِوں دیداں بھالیاں۔
ہر پیغمبر کوں رہی سِک سوہݨے دے دیدار دی،
دل لٹی زلفیں خَم و خَم اکھیاں کجلیاں کالیاں۔
مستحق ہوون سَقر دے تھی ونجن ول جنتی،
سَےَ شفا پاون ہِیں در توں سَئیں دیاں سختیاں ٹالیاں۔
سِدرہ تے کرے عرض سوہݨے مدنی کوں روح الامین،
جَلدے پر پرواز وچ می ڈِے منزلاں اگوں بھاریاں۔
حسن حوریں دا ڈیکھ تے قدسی ملائک بُھل ونجن،
حسن دلبر مدنی تے ہِن حوراں کملیاں گالھیاں۔
بُلبلیں بستان نبوت وچ ایں گُل تے ہِن فدا،
ناز اَنوکھے دل موہن دے ہِن لٹیندیاں چالیاں۔
مونہہ منور بھاگیں بھریا نازنیں نازک مزاج،
لذّت او ہِن چاݨ دے جیں سݨیاں مِٹھیاں گالھیاں۔
ہے مسیح چوتھے فلک تے رب دے اگے ملتجی،
کر محمدؐ دی اُمت آساں پچا دل والیاں۔
بخت ہِن بیدار جے عبدالؔ غفارؒ توں ہِیں قبول،
سر ونجے وچ سک سِجݨ دے مِلن شہر نِکالیاں۔

توں تاج ماݨیں عرش تے راج ماݨیں

توں تاج ماݨیں عرش تے راج ماݨیں، توں ہر نبی توں چنگا معراج ماݨیں

تیکوں بیبی آمنہؓ چایا تیکوں دائی حلیمہ چایا
تی ڈا سارے جگ تے سایا توں تاج ماݨیں

توں عرب عجم دا سائیں تی ڈیاں ہِن صفتاں ہر جائیں
تی ڈیاں پڑھدے ملک مداحیں توں تاج ماݨیں

تی ڈے حوراں سہرے گانون نِت پریاں گھول گھمانون
کل ملک وی صدقے جاون توں تاج ماݨیں

تی ڈے چارے یار پیارے توں چَن تے او ہِن تارے
ہِن نور اکھیں دے سارے توں تاج ماݨیں

ہِن روضے وِچ ڈوں رَلے صدّیقؓ عمرؓ سائیں بھلے
سر برَسن نور تجلے توں تاج ماݨیں

ہے ابوبکر سائیںؓ اعلیٰ من موہن تے متوالا
او بلبل توں گُل لالہ توں تاج ماݨیں

کراں کیا تعریف عُمرؓ دی عثمانؓ علیؓ حیدر دی
ہِم تانگھ اِنہاندے در دی توں تاج ماݨیں

جے در توں خالی وَلّاں ونج کتیں در پلو جھلاں
میں گھناں مول نہ ٹلاں توں تاج ماݨیں

تی ڈا بُوہا چھوڑ نہ ویساں تی ڈے در تے ایہ جِند ڈیساں
تی ڈا داغ قبر وچ نیساں توں تاج ماݨیں

ایہو **عبدالؔ غفارؔ** دا عرضے میکوں لاغر کیتا غَرضے
تھیوے دفع تمامی مرضے توں تاج ماݨیں

یا محمدؐ الغیاث!

رُخ تیرے پر مبتلا ہوں یا محمدؐ الغیاث!
جان دل سے مَیں فدا ہوں یا محمدؐ الغیاث!
عشق تیرے در بدر مجھ کو پھرایا کر فقیر،
در تیرے کا مَیں گدا ہوں یا محمدؐ الغیاث!
رحم فرما یا نبیؐ مجھ پر خدا کے واسطے،
عاجز ہوں بے نوا ہوں یا محمدؐ الغیاث!
حرمتِ بوبکر صدیقؓ حرمتِ حضرت عمرؓ
طالب دیدار کا ہوں یا محمدؐ الغیاث!
حرمتِ عثمانؓ حیدرؓ بخش میرے سبھ قصور،
بے خبر ہوں پُر خطا ہوں یا محمدؐ الغیاث!
عشق تیرے بھیجے میری طرف سُولاں کی سوغات،
مانگتا مَیں یہ دُعا ہوں یا محمدؐ الغیاث!
پُر خطا (حضرت) عبدالغفارؒ پہ رحم فرما یا نبیؐ!
در تیرے پر مَیں پڑا ہوں یا محمدؐ الغیاث! [1] (1)

---

[1] هي شعر عربي، فارسي، اردو ۽ سرائيڪي ٻولين جو حسين امتزاج آهي. جنهن ۾ پاڻ پنهنجي عاجزي جو اقرار ڪندي حضرت حبيب ڪريم ﷺ جي بارگاهه بيڪس پناهه ۾ فرياد ۽ عشقِ حبيب واري دلي ڪيفيتن جو اظهار ڪري رهيا آهن. خلفاءِ راشدين جو توسل وٺي رهيا آهن. الغرض هي شعر سندن عقائد جو ترجمان ۽ سندن علمي، فڪري ۽ شعري محاسن جو حسين مرقع آهي.

یارسول اللہؐ تیرے عشق جلایا مجھ کو،

یا رسول اللہؐ تیرے عشق جلایا مجھ کو،
نا رہی راحت روح رنج ستایا مجھ کو۔
لیلتہ القدر سے ہے برتر شبِ وصالِ آنحضرتؐ،
چہرہ نور بدخشاں نا دکھایا مجھ کو۔
جس دلبر کا سوز ہے دل میں وہ ایسے مستغنی،
کبھی خواب میں آکر نہ بلُایا مجھ کو۔
نہ لگایا تھا عشق اس گل بدن کو پہلے آزما کر،
کیا چھاتی کو ہدف تیر چلایا مجھ کو۔
کیا شکایت کروں یہ ہے سبھ اپنڑی قصور کم بختی،
ہجر کے ہاتھ سے محبوب نے مرایا مجھ کو۔
حسرت سے ہیں آنسو جاری یہ کیسی ہے غمگساری،
در بدر کفنی کو گل ڈال پھرایا مجھ کو۔
ہجر کی رات اندھیری اوباش پھروں،
عشقِ جاناں کے طُوفان ڈوبایا مجھ کو۔
ازل کے روز کا (حضرت) عبدالؔغفارؒ ہے غلام قدیم،
کیا مشتاق لقاء خوب رُلایا مجھ کو۔

مبارک ہو مبارک ہو

حبیبِ کبریا آیا، مبارک ہو مبارک ہو۔ محمدؐ مصطفیٰ آیا، مبارک ہو مبارک ہو

جیڑھا دردیں دا داروں ہے گنہگاریں دا داروں ہے
شفیع روزِ جزا آیا مبارک ہو مبارک ہو

صاحب جن و بشر دا ہے حشر دا ہے قبر دا ہے
زہے مُشکل کُشا آیا مبارک ہو مبارک ہو

جیندے احسان ہِن لگھاں نہیں توفیق کیا لِکھاں
نبیؐ خیر الوریٰ آیا مبارک ہو مبارک ہو

خُدا جیندا مدح خوانے گواہی ڈیندا قرآنے
اساڈا پیشوا آیا مبارک ہو مبارک ہو

نبیؐ دا بوبکرؓ یارے تھیا ہمراہ وچ غارے
ایہ مخلص دلربا آیا مبارک ہو مبارک ہو

ڈوجھا حضرت عمرؓ عالی کفر دی بیخ جڑھ گالی
عجب خوشتر لقا آیا مبارک ہو مبارک ہو

ترتجھا عثمانؓ ذیشانے نبیؐ دا محرم دل جانے
گوہر وحدت سخا آیا مبارک ہو مبارک ہو

تے چوتھا یار حیدرؓ ہے ایہ برتر نیک محضر ہے
علیؓ المرتضیٰؓ آیا مبارک ہو مبارک ہو

احقر عبدالؔ غفارؔ اُتے غلامِ نابکار اُتے
عجب ظلِ ھُما آیا مبارک ہو مبارک ہو

<u>دربار ڈیکھے چل سنیاں</u>

جیندے ملک رہن دربان سدا دربار ڈیکھے چل سنیاں
جیندے عرش تے فرش غلام رہن سرکار ڈیکھے چل سنیاں
میکائیل تے اسرافیل کنوں جبرائیل تے عزرائیل کنوں
جیندا شان بلند خلیل کنوں سردار ڈیکھے چل سنیاں
جیندے نور دی جھلک فلک وچ پئی کل ملک تے چوڈاں طبق وچ پئی
جیندی چمک تمام خلق وچ پئی دربار ڈیکھے چل سنیاں
جیڑھا کل امت دا ماݨا ہے جیندا لامکاں تے ٹکاݨا ہے
جیندا ناز خدا کوں بھاݨا ہے دلدار ڈیکھے چل سنیاں
جیڑھا نال نظر پُر نور کرے منظور کرے ڈکھ دور کرے
مغفور کرے مسرور کرے لج دار ڈیکھے چل سنیاں
جیندا سایا ہے سارے جہان اُتے سبھ جن و پری اِنسان اُتے
ہر مظہر کون و مکان اُتے غمخوار ڈیکھے چل سنیاں
محل نوشیرواں دا کنب گیا نعرہ شِرک کُفر دا جنب گیا
تھی مقہور کفر دل ہنب گیا سالار ڈیکھے چل سنیاں
ہتھ عصا اِنی رَسُولُ دا کر سرتاج لولاک لما دا دھر
اکھیں سرمہ چھکا ما زاغ البصر ہک وار ڈیکھے چل سنیاں
ہیبت ڈیکھ کافر ڈر ڈر ونجن سڑ حسرت وچ مر مر ونجن
ساڈے گوشے جگر ٹھر ٹھر ونجن دیدار ڈیکھے چل سنیاں
رکھ (حضرت) **عبدالغفارؒ** امید ہوں توݨے جرم دے وچ میں قید رہوں
اوندے لطف دے وچ امید ہوں انوار ڈیکھے چل سنیاں

چہرۂ تابانِ محمدؐ

والشمس صفت چہرۂ تابانِ محمدؐ یسٓ دی تحسین ہے دندانِ محمدؐ
والیّل زلف واصفِ قرآن محمدؐ تھیا شق قمر فلک تے برہان محمدؐ
بلبل بمدح نغمہ سرایانِ محمدؐ
شیرین شکر واہ لبِ دندانِ محمدؐ

جبرئیل کرے عرض گھن آیاں سواری پیا شور افلاکاں تے اے محبوب کباری
فرمان ہے ذیشان خداوند دا جاری اج رات ملاقات تے مل ݨ دی ہے ساری
روح الامین ہے تی ڈٖا دربان محمدؐ
اُٹھی جاگ پیارا مِٹھا جانان محمدؐ

مالک کوں ملیا حکم کہ دوزخ کوں بجُھاڈے ناریاں دے اتوں نار دی تکلیف اُٹھاڈے
رضوان ہے مامور جو جنت کوں سجَاڈے فردوس دی رونق کوں دو چند وَدھاڈے
میکائیل پیا آن کے قدمان محمدؐ
آکھے تی ڈٖے حُسن توں قربان محمدؐ

حوریں وچ ہل چل ساڈٖا دلبر اَج آیا قدسیاں وچ ہے شور پیغمبر اج آیا
نبیاں دے وچ غوغا رہبر اج آیا غِلماں دے وچ غُل ساڈٖا سرور اج آیا
رحمتِ دو عالم مہربان محمدؐ
ہر ہک دے اُتے تھورے تے احسان محمدؐ

افلاکاں تے گیا سوہݨا ول سیر کریندا تدریج سیتی ہر کوں گیا فیض پچیندا
پھونتا ایہ اُتھاں کہیں دا جِتھاں وہم نہ ویندا بے واسطہ بے مثل دے نال اُتھ کے الیندا
قوسین دے وچ پھونتا زہے شان محمدؐ
اُمت دا وی ہوں وقت رہیا دھیان محمدؐ

بیٹھا جڈاں دلبر ونج قوسین وچالے اَوراق امت دے بیٹھا ہک ہک کوں سنبھالے
امّت میں کیتی ربّا ہݨ تیڈے حوالے فرمایا خداوند نہ کر خوف و خیالے
دوزخ دے نہیں امت تیڈی شایان محمدؐ
بخشش دا میڈا وعدہ فراوان محمدؐ

آدمؑ توں تا عیسیٰؑ کل نبیاں دا سہارا واہ جوان دی جرأت کیویں چاتس ول بارا
محبوبِ خداوند تے طیبہ دا دُلارا بخشا کے امت اپݨی کوں ول ولیا پیارا
ہن برس اٹھاراں وَلیا وچ آن محمدؐ
مرغوب موہن خوب ہے قربان محمدؐ

ہے عبدالغفارؒ فدا لکھ واری اج تئیں نہ خدا خلقی آنجھیں صورت پیاری
ابوبکرؓ و عمرؓ دا منکر او ہے ناری عثمانؓ علیؓ دا جو بدبخت انکاری
اختر میڈی شریعت دے اعلان محمدؐ
میڈے چار خلیفے ایہو فرمان محمدؐ

افلاکاں تے گیا سوہݨا ول سیر کریندا تدریج سیتی ہر کوں گیا فیض پچیندا
پہونتا ایہ اُتھاں کہیں دا جِتھاں وہم نہ ویندا بے واسطہ بے مثل دے نال اُتھ کے الیندا
قوسین دے وچ پہونتا زہے شان محمدؐ
اُمت دا وی ہوں وقت ریہا دھیان محمدؐ

بیٹھا جڈاں دلبر ونج قوسین وچالے اَوراق امت دے بیٹھا ہک ہک کوں سنبھالے
امّت میں کیتی ربّا ہݨ تیڈے حوالے فرمایا خداوند نہ کر خوف و خیالے
دوزخ دے نہیں امت تیڈی شایان محمدؐ
بخشش دا میڈا وعدہ فراوان محمدؐ

آدمؑ توں تا عیسیٰؑ کل نبیاں دا سہارا واہ جوان دی جراَت کیویں چاتس ول بارا
محبوبِ خداوند تے طیبہ دا دُلارا بخشا کے امت اپݨی کوں ول ولیا پیارا
ہݨ برس اٹھاراں وَلیا وچ آن محمدؐ
مرغوب موہݨ خوب ہے قربان محمدؐ

ہے **عبدالغفارؒ** فدا لکھ واری اج تئیں نہ خدا خلقی اجھیں صورت پیاری
ابوبکرؓ و عمرؓ دا منکر او ہے ناری عثمانؓ علیؓ دا جو بدبخت انکاری
اختر میڈی شریعت دے اعلان محمدؐ
میڈے چار خلیفے ایہو فرمان محمدؐ

جند جان گھولاں

نبی سائیںؐ دے قدماں توں جند جان گھولاں
ایں سوہݨے محمدؐ توں ہر آن گھولاں

ایں قامت کرامت دل آویز اتوں ہزاراں سہی سرِو بستان گھولاں
ایہ مرغوب محبوب مطلوب ہر دا ایں جانانِ عالم توں خوبان گھولاں
محمدؐ منور دے زیبائے رُخ توں مصر کیا ہے بل سارا کنعان گھولاں
اوندی خاک قدماں دی سرمہ بݨاواں میں کحل الجواہر تے مرجان گھولاں
فرادیس گلزار حُور و ملائک فخر کل رسولاں توں رضوان گھولاں
اوں مرغوبِ رفتار عقلِ ربا توں میں کوہی کبک دی خرامان گھولاں
خوشبو نبیؐ دی معنبر بہشتی گلاب و عطر مشک و ریحان گھولاں
اوں لب لعل شیریں شکر شہد اتوں میں کوثر اتے آبِ حیوان گھولاں
ایں کجلے بھریئے نین نرگس نما توں سیاہ چشم آھُوئے بیابان گھولاں
شفا ہے بیماریں دا دیدارِ حضرت زمین و زمن عرشِ رحمان گھولاں
ایہ پنجاب ہند سندھ تے ایہ ماڑ ساری بلخ تے بخارا بدخشان گھولاں
عرب تے حبش شام بنگال پورپ یمن ترک تاتار یونان گھولاں
بجز تی ڈِے عبدالغفارؒ ہے پریشاں ایہ سرمایہ سرُ ساز سامان گھولاں

ایں یوسف عرب والے تے جگ سارا ہے دیوانہ

زلیخا ہک حُسن یوسف تے تھئی شیدا تے مستانہ
پر ایں یوسف عرب والے تے جگ سارا ہے دیوانہ
ایندا شائق کلیم اللہ صفیّ اللہّ نجیّ اللہّ
خلیل اللہّ تے روح اللہّ ایہ ہے جانانِ جانانہ
کیویں اصحاب ہن گالھے بدر خیبر اُحد والے
رہیے ثابت قدم نالے جیویں شمع تے پروانہ
سبھے ہَن ڈیکھ تے جیندے نہ ہک پل ہن پرے تھیندے
لِکھاں درجے میں کیا ایندے ایہ کُل مُرسل توں وڈ شانہ
مہر دی جاں نظر بھالے ہزاراں درد غم ٹالے
وڈے صاحب شرم والے امت عاجز دا خصمانہ
عبدالؔ غفارؔ سگ در دا اوں مدنی ماہ پیکر دا
اوں سرور لاج پرور دا ایندا دربار شاہانہ

شانِ صدیقِ اکبر رضی اللہ عنہ

اول میں مدح صدیق اکبرؓ دی سݨانواں
مونِس تے مرغوب پیغمبر دی سݨانواں
توصیف دی تشریح دا بدھ نقشہ ڈکھانواں
سݨ مجلس کرے واہ واہ جو موہوں سخن الانواں
صلوات دا کر غوغا تے پڑھ غل مچا ڈے
لکھ جان مقدس ہووے تاں کر توں فدا ڈے
جنگل دے شغالاں توں بھلا شیراں کوں ڈر کیا
روڑاں توں ٹے کِھکھن ایہو ہے شور تے شر کیا
شہباز شکاری کوں ہے وچ اوج حذر کیا
چیڑیندے چکار توں بازاں کوں خطر کیا
شاعر جو مناقب دے ایہ اشعار بݨیندے
مولیٰ شالہ راضی تھیوے امید رکھیندے

صدیق اکبر رضی اللہ عنہ

او سالار سردار ابرار یارو ابوبکر صدیقؓ دلدار ہے
نہاں کیا عیاں ہے ایہ اظہار یارو او سچّار غمخوار فی الغار ہے
ہے قرآن وچ شان رخشان اوندا رسولِ خدا خود مدح خوان اوندا
ثنا خواں خداوند رحمان اوندا او دردیں دا داروں جگر ٹھار ہے
او پیر مغاں راہ ھدیٰ ڈیندا ڈیکھو جو پروانہ تھی جان جل ویندا ڈیکھو

جو نظرے نبیؐ تاں دعا یاد ہووے او خانہ یگانہ تے آباد ہووے
نبیؐ توں فدا جان زر مال کیتس نظر مہر و پرور طلبگار ہے

حسوداں عنوداں توں رکھوال کیتس چا گھر کوں لٹائیں تے دل نال کیتس
صحن سوہݨے سرور تے جاروب ڈیندا بہر آن مونس مددگار ہے

نبیؐ سئیں جے سڈے ایہ لبیّک اکھیندا تے بݨ ماشکی در تے پاݨی بھریندا
جے حضرت جیڑھی طرف تشریف لاوے بہر وقت گفتار ہر ہروار ہے

متاں کوئی حضرت کوں ایذا پوچاوے پھرا پیش چوگرد چودھار آوے
نبیؐ سئیں دے راہ توں خس و خار چݨدا پہرے دے وچ گوٹھ چودھار ہے

ایہ طعنے تبرّے نہ کن ڈے تے سݨدا مذمت کرے بوجہل سخت پݨدا
نبیؐ ڈیکھ تعمیل تحسین آکھے ایہ ہے پاس پورا وفادار ہے

تے جبرئیل آمین آکھے رحم کر الٰہی بہر حین آکھے
نبیؐ سئیں دا جیں راہ گذران تھیوے بہر طور تکمیل تکرار ہے

لیں تصدیق توں شاہ شادان تھیوے اوہیں راہ تے جان قربان تھیوے
جدائی نبیؐ پاک ہک پل نہ سہندا او ہے لاجپور تے لجدار ہے

او صدیقؓ صادق منّو مسلمانو بایمان سابق منّو مسلمانو
جو منکر او فاسق منو مسلمانو عنادی ایندا زشت کردار ہے

عمر رضی اللہ عنہ کون جوانے؟

معلوم تساکوں ہے عمرؓ کون جوانے؟
اکھوائی جیں اسلام دی اعلان اذانے۔
حیران عدل تے ڈیکھ خود نوشیروانے،
جنگل تے چراگاہ تھیا گرگ شبانے۔
تعریف کریندا تساں انصاف کریسو،
صَولت اتے شوکت ایندی سݨ سو تاں منیسو۔
آغاز توں اول پڑھو صلوات نبیؐ تے،
اوں قرۃ عینین رسولِ عربی تے،
خوشنود خداوند ہے اوں بخت قوی تے،
پڑھدے جو درود اوں شہِ امّی لقبی تے،
ایہ طائفہ اسلام جو مجلس ہے معقدّ،
مغفور کرے غافر جو نیک ہے اتے بد۔

اَللّٰھم صَلّ علي سيّدنا محمّدٍ وّ علیٰ اٰل سیّدنا محمّدٍ وّ بارِک و سلّم

عمر رضی اللہ عنہ باوقر دُر فتوۃ دا یارو

عمرؓ باوقر دُر فتوۃ دا یارو جو حبدار ایندا شرفدار ہے
ایہ ذالجود قوۃ مروۃ دا یارو وڈی بادشاہی دا ایندا دربار ہے
صفت یار فاروقؓ کن ڈے تے سݨ توں او افضل ز مخلوق کن ڈے تے سݨ توں
اوندا درجہ مسبوق کن ڈے تے سݨ توں زبردست ظاہر تے ہشیار ہے

اکھایس اذان آن ممبر تے ظاہر تے تکبیر جہری نمازاں دی باہر
تے جریان ہر ہر نواحی اوامر باعلان عالم تے اظہار ہے
ثروت مروت تے شوکت شہانی طریقہ عدالت دا نوشیروانی
کیتی گرگ میشاندی آ شبانی بلا رنج بے ڈنج آزار ہے
نہ عنّاد طنّاد کافر نہ چھوڑے تے بدعات رسمات دے نام پوڑے
بہ نیروئے بازو عدل دین جوڑے رعیّت دا رہبر نگہدار ہے
عمرؓ ذیقدر نزد خیرالبشرؐ ہے بحر جود جوّاد دا ایہ گھر ہے
ایہ تریاق عراقی کفر دی زہر ہے کفر شرک بیشک زہر مار ہے
ایں وڈ شان ہر آن سے دان کیتے نبیؐ سئیں عمر نال احسان کیتے
وڈے گبر مشرک مسلمان کیتے مبادر مبارِز بکفّار ہے
خلافت نبیؐ دی امارت دے ڈا دا عدل بے بدل ہا نہ ذرّہ ریا دا
خشوع تے خشیّت حذر ڈر خدا دا نِکو خُو ، نکِو رُو ، نِکو کار ہے
ایکوں ڈیکھ ابلیس روپوش ہووے ڈسے سایہ تاں سِر تے پاپوش ہووے
حدیث ایہ نبیؐ سئیں فراموش ہووے یفِرُ ز ظلّ العمر یار ہے
عمرؓ ذِی الکرم دے مدارج سڻے نی مناہج معلیٰ معارج سڻے نی
دلائل دلیلاں حوائج سڻے نی جو جنت عدن جائے حبدار ہے

شانِ عثمان غنی رضی اللہ عنہ

ہݨ حضرت عثمان دی تعریف شروع ہے
ہن بخت بلند اوندے جیندا دل دا رجوع
ہے میزاب رحمت تلے جیں دل کوں خضوع
بہرہ اوکوں ملدا جیکوں خوفے تے خشوع
توصیف دے دستان پڑھاں کیا مشہورن
دشمن ایندے بے دید تے رحمت کنوں دورن
صلوات مسلمانو پڑھو دل دے رجوع نال
ہر مرض توں ہر قرض توں صلوات ہے ڈکھ ٹال
پڑھدا جے درود ہک دفعہ کوئی شخص تا فی الحال
ڈاہ واری خدا بھیجے تبارک و تعال
صلوات دا غلغل اتے چا شور مچاوو
تھڑ تھل پووے ونج عرش تے خود عرش ہلاوو
اللّٰھُمّ صلّ علیٰ سیّدنا محمّدٍ و علیٰ اٰلِ سیّدنا محمّدٍ و بارک وسلّم

عثمانؓ جانان سردار ہے

ایہ کانِ سخا باصفا صاف سینہ جو عثمانؓ جانان سردار ہے
ایہ عزلت گزینہ تے دلبر نگینہ بہ ہمت تواناؤ ہشیار ہے
ایہ عثمان شاہ جامع قرآن ہووے جو قلزم سخاوت دا طغیان ہووے
تے حاتم وی خود جیندا مہمان ہووے بنگران حیرت گرفتار ہے

آ ماتحت محتاج محکوم تھندے ۔ تے مسکین سائل سدا در تے رہندے
فراوان انعام اکرام لہندے ۔ خزینہ توں روزینہ دینار ہے
جمیل الشمائل جلیل القدر ہے ۔ حمیدہ خلائق تے لائق وقر ہے
پسندیدہ گفتار شیریں شکر ہے ۔ نہ محدود بے انت بسیار ہے
گداگر ہوون ایں تونگر بݨائے ۔ گداگر ہزاراں گدا توں چھڑائے
گدا ایندے در دا پیاں کوں رچائے ۔ ایہ ذی علم باحلم ورتار ہے
ایہ یکتا حیا وچ سخا تے عطا وچ ۔ ایہ صابر تے شاکر رہا ہر بلا وچ
تے شامل باَوراد صبح و مسَا وچ ۔ بہ تحمید تحلیل اذکار ہے
مصر والیں چودھار بلوا چا کیتا ۔ ایں ہفتہ شب و روز پاݨی نہ پیتا
جو صابر صبر کر ہکو روزہ نیتا ۔ کیتس نال تلوار افطار ہے
نہ پیوݨ دے کیتے ڈیون بوند پاݨی ۔ او نمرود شدّاد دے جفت ہاݨی
کیتونے جیڑھے ظلم لمبی کہاݨی ۔ پگئی فوج کر ویڑھ چودھار ہے
عیاں شان عثمانؓ تکرار آکھاں ۔ جو حاسد ہے ایندا حطب نار آکھاں
محبّاں دی جا خُلد گلزار آکھاں ۔ جو تَجرِیْ تے مِنْ تَحْتِ اَنْہار ہے
کرے راز گویاں نبیؐ نال مخفی ۔ رموز آشنائی اتے چال مخفی
ہووے حال خوشحال تے بھال مخفی ۔ ایہ واقف معانی تے اسرار ہے

شانِ حیدر کرار رضی اللہ عنہ

حیدرؓ دی مدح دا شاعر ہک صیغہ نکالا
سݨ خارجی بیدین دا تھیوے مونھہ کالا
وت رافضیاں کوں وی جگر سوزِ خجالا
پَر چَوں دے منݨ والیں تے ہے فیض نرالا
شاعر دا سخن سݨ تے او انصاف پذیرے
حب حیدرؓ دے وچ جیندی جو دل اسیرے
نعرہ کرو صلوات دا یکبار مسلمان
سݨ شور تے خوش تھیندے ملائک اُتے اسمان
صلوات پڑھݨ والے دے درجات فراوان
حوراں اوندیاں مشتاق لقا جنّت رضوان
شاعر وی مثل بلبل گُل ڈیکھ فدا ہے
وچ چمن گلیں چوں تے ایہو نغمہ سرا ہے

اللّٰھُمّ صلّ علیٰ محمّدٍ وَّ علیٰ اٰلِ سیّدنا محمّدٍ وَّ بارک وسلّم

او صفدر بہادر تے کرّار ہے

جو ہے شیر نر بیشہ ہیجا مقرّ او صفدر بہادر تے کرّار ہے
او خیبر شکن تیر افگن بہادر علیؓ غیر فرّار جرّار ہے
علیؓ کرّم اللہ وَجہہ لقب ہے معزز قریشی صحیح النّسب ہے
شجاع اشجعانِ عجم تے عرب ہے دلاور ایہ ول دل دا ہسوار ہے

ایہ ضیغم غضنفر ببر شیر نر ہے ایہ مرحب تے انتر دا دافع شرر ہے
ایہ حسنینؓ سبط النبّی دا پدر ہے ہمایون میمون اطوار ہے
ایہ یکرُوح یکجسم یکجاں نبیؐ ہے جو دَمُکَ دمی دا فرماں نبیؐ ہے
کیتے دان جیویں جو شایاں نبیؐ ہے ایہ جنگی سَپہ دا سپاہ دار ہے
نہیں شک ہے پک حدیث ایہ صحیح جو مَن کُنتَ مولاہُ شاہد صریح
دِگر لافتیٰ گفت اِلاّ علیؓ ہے مخالف ایندا نِت نگونسار ہے
جو بستر نبیؐ تے ستا بےخطر ہا تن و جان روح جسم قربان کر ہا
علیؓ بابھا دا جو لدّھا وقر ہا ایہ کونین ساری دا مختار ہے
سوالی جیندے در توں ولیّا نہ خالی ڈِتونس ڈِونہیں لعل کوثر دے والی
عجب نیک چالی اتے لاجپالی ایندا عالی دربار دُر بار ہے
مصیبت اٹھاوے تے بکھ تس نبھاوے کنطق النّبی دُر معانی الاوے
عَلِیٌّ مَعَ الْحَق مدارج کوں پاوے جو نا منّے رب دی اوکوں مار ہے
نہ تھی خارجیا توں خارج ایانوں توں واقف نہ ہوں حدیثوں قرانوں
توں لاعلم مجہول حیدرؓ دے شانوں جو منکر سقر دا سزاوار ہے
نہ دجّال دی جال وچ یار پھس توں رفاقت توں کر رافضیاں دی بس توں
جو امکان لگی پرے پرے نس توں مخل چوں پنی چار دا بیشک گنہگار ہے
توں آ شیعہ کاکا نہ کاوڑ دی گالھے نبیؐ سئیں دے داماد سورھے تے سالے
حرم محترم پاک حضرت دی زالے انہاں دا تیکوں کیہاں انکار ہے
ے ثابت حدیثاں روایات دے وچ مُبیّن ہے قرآن آیات دے وچ

ہے تعریف انجیل توریت دے وچ روایت کیتی کعب الاحبار ہے
توں ودھ گھٹ اکھیندیں تے غیبت کریندیں پیا کوڑ لیندیں تے دشنام ڈیندیں
ولیں کوں ڈُکھیندیں نبیؐ کوں رنجیندیں مخالف عقوبت گرفتار ہے
حشر وچ فرشتے گھلیسن ٹنگیسن جو سبّی دی جڑ جُڑ تے سُبّی کڈھیسن
جھنبھاڑاں تڑ و تڑ گُبّی پہیسن خداوند حاکم تے جبّار ہے
ہے یُعجِب بَزُرّاع دا اظہار اظہر تے لِیَغِیظَ بِہِمُ الْکُفّار اظہار ہے
ہے کافر کرے جیڑھا انکار اظہر او سمجھو جہنم دا حقدار ہے
اشارت سمنج "اَیّہم اِقْتَدَیْتُم" بشارت سمنج بعدہ اِهْتَدَیْتُم
خسارت سمنج ایہ فَاِن لَم سَمِتعُم فہم کر سخن صادق اخبار ہے
اساں چار منّوں اساکوں کیا ڈر اے مگر ہک عزیزا تساڈا خطرّے
کریسن اگوں چیر تے ذرّے ذرّے تبرّے کرے جو ستمگار ہے
اساں پنجتن کوں بدل جاں منیندے نمک خوار اساں انہاں دے دریندے
شیعہ خارجی مفت ٹکراں مریندے جو خیرالامور اَوسَط کار ہے
توں آ تاں سہی تیکوں بندہ بݨانواں سکھانواں پڑھانواں چنگی مت لانواں
پچیوں رُل شودا آ رستہ ڈکھانواں پشیمان تھی کُھلّی دربار ہے
ہے (حضرت) عبدالغفارؒ خداوند قادر او حیؒ تے قیّوم اوندے کم نادر
کریسی خطا معاف او غافر تے ساتر اوندا لطف ہر وقت درکار ہے

ابوبکرؓ و عمرؓ سائیں

سمجھ اختر شریعت دے ، ابوبکرؓ و عمرؓ سائیں،
ایہ ہِن گوہر حقیقت دے ، ابوبکرؓ و عمرؓ سائیں۔
گناہ ساڈے جیکر بارِن ، مگر ضامن وی ہوشیارِن،
نبیؐ دے خاص حبدارِن ، ابوبکرؓ و عمرؓ سائیں۔
نبیؐ توں ہَن فدا سارے ، رسول اللہ کوں ہَن پیارے،
نہ کرسگدا کوئی انکارے ، ابوبکرؓ و عمرؓ سائیں۔
نبی سائیںؐ دے وزیر آکھاں ، شریعت دے امیر آکھاں،
ڈوہیں روشن ضمیر آکھاں ، ابوبکرؓ و عمرؓ سائیں۔
نبیؐ دے ہُݨ وی رَلے ہِن ، تے سر نوری تجلے ہِن،
عجب ایہ بخت بھلے ہِن ، ابوبکرؓ و عمرؓ سائیں۔
صفت کیتی خدا جیندی ، رہی اُتھ جا ڈِسا کیندی،
میں ہاں بس خاک قدمیں دی ، ابوبکرؓ و عمرؓ سائیں۔
مہر دی بھال بھالن چا ، ہزاراں درد ٹالِن چا،
مگر جیکوں سنبھالن چا ، ابوبکرؓ و عمرؓ سائیں۔
کرن ایہ جَیں تے فیاضی ، نبیؐ راضی خدا راضی،
ونجن بخشے گناہ ماضی ، ابوبکرؓ و عمرؓ سائیں۔
انہاں دا جو ہے انکاری ، سمجھ اونکوں او ہے ناری،
(حضرت) عبدالؔ غفارؒ اقراری، ابوبکرؓ و عمرؓ سائیں۔

میرا شافی قیامت میں علیؓ شیرِ خدا ہوگا،

میرا شافی قیامت میں علیؓ شیرِ خدا ہوگا،
حسنؓ والئے کوثر شہیدے کربلا ہوگا۔
مصیبت سر پر گر آوے نجف کی طرف منہ کرکے،
پکارو جان دل سے تم علیؓ مشکل کشا ہوگا۔
نہیں جنت کی کچھ حاجت فقط دیدار کافی ہے،
خدا کے روبرو جاکر میرا یہ التجا ہوگا۔
خدا اونکو دیا رتبہ وحی خیر الوریٰ شاہد،
چلو جنت رشک پہ ہر کا پیشوا ہوگا،
علیؓ بالمقابل کوئی نہ آتا جنگ میں ہرگز،
لگے ایک ضرب حیدرؓ کی تو سر دھڑ سے جدا ہوگا۔
کرے (حضرت) عبدالؔ غفارؒ اونکے قدم کی خاک آنکھوں میں،
زہے قسمت اگر حاصل میرا سب مدعا ہوگا۔

حسنؓ فرزند حضرت مصطفیٰ دا

حسنؓ فرزند حضرت مصطفیٰ دا — حسنؓ مقبول ذاتِ کبریا دا
حسنؓ نور البصر خیر النساءؓ دا — حسنؓ دلبند مولا مرتضیٰؓ دا
حسنؓ ہے گوہر دریا سخا دا — حسنؓ بازو شہیدے کربلا دا
حسنؓ مقتدیٰ اہلِ صفا دا — حسنؓ ہے سبط محبوبِ خدا دا
حسنؓ ہے ضامن حافظ ہرگدا دا — حسنؓ حامی روزِ جزا دا

بارہ امام کافی ہیں

اگر میں ہوں بڑا عاصی تو پنجتن میرے شافی ہیں،
ہے دل میں شوق ہر لحظہ وہ بارہ امام کافی ہیں۔
میں ہوں رنجور فُرقت میں مصیبت میں مشقت میں،
محبت پاک پنجتن میں نہ ہم لافی گذافی ہیں۔
اگر ہوں سست نیکی میں خطا میں چست ہوں ہردم،
میرے ہیں پیشوا ایسے وہ کرادیتے معافی ہیں۔
ہے دل میں شوق پنجتن کا گلوں میں طوق پنجتن کا،
یہ ہے ایمان کا مایہ دروں بیرون شافی ہیں۔
اکیلے ہیں جہاں میں ہم سجن کے درد میں پُر غم،
زباں پر کلمہ ہے سچ کا نہ کرتے ہم تلافی ہیں۔
پڑھوں ''لَا تقنطُوا'' ہر دم نہ ہوں مایوس رحمت سے،
کیا وعدہ خدا نے جب نہ کرتے وہ خلافی ہیں۔
(حضرت) عبدالؔغفارؒ ہوں مخمور جذبے شوق لذت میں،
خدا دیوے جزا مجھ کو جو ان کے لطف باقی ہیں۔

شہنشاہ کربلا جاݨ ے

حقیقت عشق اللہ دی شہنشاہ کربلا جاݨ ے۔

خلیل اللہ اگے واللہ عجب عاشق تی ڈِا اللہ
کٹھا بچڑا سبیل اللہ تے جند جاں کر فدا جاݨ ے

تے سݨ فرکار تیریں دا رونوݨ بالیں صغیریں دا
تے خوش تھیوݨ شیریں دا ایہا حکمت خدا جاݨ ے

مُوذ چون بال ہووے تے عمرہ ہرژدہ سال ہووے
تے اصغر خورد بال ہووے ہتھیں تے چاء کُہا جاݨ ے

گلوں اصغر دے تیر آیا نکل وچ گل دے کھیر آیا
تے روندا ول شبیر آیا صبر صابر مکا جاݨ ے

شمر آکھے مریساں میں پیوݨ پاݨی نہ ڈیساں میں
تے خنجر کوں چلیساں میں سید دل کوں سُہا جاݨ ے

روا خون آل یسینے اکھن سبھ قلب سنگینے
کرن سے طعن تو ہینے تریہہ فاقہ نبھا جاݨ ے

بدن تیریں توں پُر ہووے ادا رب دا شکر ہووے
فدا سر نا عذر ہووے ذی توقیر لا جاݨ ے

پیالہ خشک حلق ہووے اُتوں دھپ دی قلق ہووے
زباں تے ورد حق ہووے عجب شیوہ وفا جاݨ ے

شہنشاہ کربلا جاݨ ے

حقیقت عشق اللہ دی شہنشاہ کربلا جاݨ ے۔

خلیل اللہ اگے واللہ عجب عاشق تی ڈِا اللہ
کٹھا بچڑا سبیل اللہ تے جند جاں کر فدا جاݨ ے
تے س ݨ فرکار تیریں دا رونوݨ پالیں صغیریں دا
تے خوش تھیوݨ شیریں دا ایہا حکمت خدا جاݨ ے
معُوذ چون پال ہووے تے عمرہ ہژدہ سال ہووے
تے اصغر خورد پال ہووے ہتھیں تے چاء کُہا جاݨ ے
گلوں اصغر دے تیر آیا نکل وچ گل دے کھیر آیا
تے روندا ول شبیر آیا صبر صابر مکا جاݨ ے
شمر آکھے مریساں میں پیوݨ پاݨی نہ ڈیساں میں
تے خنجر کوں چلیساں میں سید دل کوں سُہا جاݨ ے
روا خون آل یسینے آکھن سبھ قلب سنگینے
کرن سۓ طعن تو ہینے تریہہ فاقہ نبھا جاݨ ے
بدن تیریں توں پُر ہووے ادا رب دا شکر ہووے
فدا سر نا عذر ہووے ذی توقیر لا جاݨ ے
پیالہ خشک حلق ہووے اُتوں دھپ دی قلق ہووے
زباں تے ورد حق ہووے عجب شیوہ وفا جاݨ ے

بدن چوں برگ گل نازک تھیوِن قربان کُل نازک
نہ کوئی پاسکدا مُل نازک ایہ ذات کبریا چاتڑے

تھیا ارشاد سبحانی رسول اللہ دا دل جانی
تھئی منظور قربانی عجب درجے ودھا چاتڑے

ندا آئی میں ہاں راضی توں بس کر جنگ دی غازی
ملی شاہ کوں سرفرازی امت کوں بخشوا چاتڑے

بہشتیں کل دا افسر ہیں پیارا ذات پرور ہیں
تو والی حوض کوثر ہیں تے بھر ساغر پلا چاتڑے

ایہو کلمہ موہوں جاری تھیواں قربان لکھواری
نہ پووے فرق وچ یاری جیویں تی ڈی رضا چاتڑے

توں میکوں کر عطا بچڑے کراں سارے فدا بچڑے
تی ڈے راہ وچ کُہا بچڑے سید وعدہ بچُا چاتڑے

بدن تھیوے ذرے ذرے چھکن سر تے توڑے ارے
ایہ عاشق نا عذر کرے نہ کو دل کوں سہا چاتڑے

کئی وت عاشق ہن اج دے اوکھا کھا تے نہیں رہدے
مصیبت ڈیکھ تے بھجدے بیا کوئی غیر کیا چاتڑے

(حضرت) عبدالؔ غفارؒ سگ در دا مداحی آل اطہر دا
ثنا خواں چار گوہر دا ایہ دشمن آشنا چاتڑے

کرامت حضرت غوث اعظم جیلانی رحمت اللہ علیہ

یا غوثِ معظم قطبِ وریٰ　　واہ خوب ہے تیری چالریا

پیر سیر کرنے کو دریا پر گیا　　ایک بوڑھی بیٹھی کرتی آہ و بکا
پوچھا پیر نے مائی اب تو رو نہ ذرا　　مجھے حال اپنا بتاوریا
میں تو بیٹا بِٹھا کر پار لے آئی　　کشتی جنج کی بحر میں ڈوب گئی
باراں برس گذر گئے میں روتی رہی　　دریا کے کنارے باوریا
وہاں پیر نے سجدہ کو سر جھکا　　کیا عرض اے مالک روزِ جزا
فی الحال مجھے چشموں سے دکھا　　اس ندیا سے نکلے ساگریا
جب حضرت عرض گذار ہوا　　تب ظاہر سب اسرار ہوا
بیڑا جنج کا ظاہر ہوا　　ایک نعرے سے عرض ہلاوریا
اس وقت ندا آئی فوق سما　　محبوب میرے کیوں نعرہ کیا
تیرے نعرے سے ہوگیا محشر بپا　　اور فرش زمیں تھر تھاوریا
تیرا عرض محض منظور سجن　　کرو قبراں دے مردے نشور سجن
میرا لطف ہے تجھ پر وفور سجن　　تیری سبھ سے ہے چال نرالریا
سبھ مچھلی کے پیٹ سے پیدا ہوئے　　ہر اک انسان علیحدہ ہوئے
بے فرصت آنکے شیدا ہوئے　　تیرے سر پہ نور کی چھالریا
اب سر کوں جھکا دیکھو سہی　　میرا حمد ادا کرو دیکھو سہی
تھوڑے پلک نِوا کر دیکھو سہی　　محبوب ہمارے سانوریا
باراں برس کے ڈوبے عیاں ہوئے　　سبھ پیدا پیر و جواں ہوئے

شہ کے قدموں سب غلطاں ہوئے سب پیر تیرے ہیں چاکریا
اتنا اوچی نہ رُو کُرلا مائی کیتا رحم ہے تجھ پر خدا مئیَ
گھر جاکر نیاز پکا مائی تیری رب نے آس پجاوریا
تم آل نبیؐ اولاد علیؓ تیرے تابع ہووے ہر ایک ولی
اے شاہ مکرم ذیشان جلی دکھیارن کے ہو تم والریا
ہے (حضرت) عبدالغفارؒ غلام تیرا مجھے کوثر کا بھر دو ساغریا

ڈینہہ راتیں چرخہ کت ڑی

ڈینہہ راتیں چرخہ کت ڑی توں تند نکیری گھت ڑی
سکھ ہوش عقل تھی سیاݨی کِھن امڑی دی ہݨ مَت ڑی
اِگوں تند دی قیمت پوسی نہیں ونجݨ والے جت ڑی
آیا وقت وونڑن دا نیڑے باقی رہ گئے ڈینہہ پنج ست ڑی
رکھ گھر وچ وَر کوں راضی کر حاضر گلدی رَتڑی
نا لچوا سَورہے پیکے نا مار توں اپݨی پت ڑی
جے وقت سُترُݨݨ دا آیو توں ڈوڑہ چھیسیں وَت ڑی
بھج پرے پرائی شئے توں توں اصلوں نا لا ہتھ ڑی
رکھ دل تے (حضرت) عبدالغفارؒ ایویں کر نا چیتا خط ڑی

بزرگوں کی خدمت میں آکر تو دیکھو۔

درِ فیض حضرت دے جاکر تو دیکھو،
ذرا چشمِ دل کو صفا کر تو دیکھو۔
جے چاہو صفائی اندر کی اے بھائی،
فضل شاہؒ کی انگلی لگا کر تو دیکھو۔
یہ قیومِ زماں ہے قطبِ جہاں کا،
ذرہ دل سے پردہ اُٹھاکر تو دیکھو۔
جے چاہو محبّت خدا کی تو بھائی،
فضل سائیںؒ کی صحبت نبھا کر تو دیکھو۔
ڈیوے شوق دل کو فضل سائیںؒ کی تقریر،
یہ تقریر شیریں سُناکر تو دیکھو۔
خدا کی قسم ہے دربار عالی،
چراغِ محبت جلاکر تو دیکھو۔
ہے فیض فضلؒ کا الٰہی فضل کا،
بغل میں تمہیں آکر تو دیکھو۔
یہ عبدالغفارؒ بیچارہ فضل شاہؒ کا خادم،
بزرگوں کی خدمت میں آکر تو دیکھو۔

نامش نامی فضل علیؒ

نامش نامی فضل علیؒ از فیض جہاں نازیدہ، فہم فہیم سلیم مسلم تابندہ فہمیدہ۔
رشکِ قمر شد نور رُخش خورشید خجل گردیدہ، در خوبی محبوبی ہم نادیدہ ہیچ شنیدہ۔
خاک رہش عشاق بدل و جاں در چشمان کشیدہ، معتقداں ز حوادث کُلّی جملہ جہان رہیدہ۔
زہے ہمایوں طالع آنکس دارد چنیں عقیدہ، قلب مقفل گردد جاری چوں انگشت رسیدہ۔
بادہ نوش حریفاں بیخود شوند ز ہوش رمیدہ، ہندی سندھی ہندوستانی دائم پشت خمیدہ۔
بادفیوض فضل در قطعہ فضا زمیں ورزیدہ، (حضرت) عبدالؔغفارؒ مُخِل مُخُلّ ماندہ کبد کبیدہ۔

سگِ آستانِ دلبر خواجہ فضل علیؒ دا

ہاں میں گدا ایں در دا خواجہ فضل علیؒ دا، باندا غلام بَردا خواجہ فضل علیؒ دا۔
سوہݨی سخا دی چالی بندہ نواز عالی، سائل نہ کوئی خالی خواجہ فضل علیؒ دا۔
ذیشان ذوالکرم ہے خُلق ایں تے بس ختم ہے، بھاگیں بھریا قدم ہے خواجہ فضل علیؒ دا۔
مَلک ہِن مدام یارو در دے غلام یارو، ہے فیض عام یارو خواجہ فضل علیؒ دا۔
ڈکھڑے سݨانواں کیں کوں بگل پئی دی لاج تیکوں، تکیہ ہے خاص میکوں خواجہ فضل علیؒ دا۔
تَیں جیہاں نہ کوئی نظردا خادم قدیم در دا، روزِ ازل دا بَردا خواجہ فضل علیؒ دا۔
(حضرت) عبدالؔغفارؒ بدتر ہے نعت خوانِ سرور، سگِ آستانِ دلبر خواجہ فضل علیؒ دا۔

پیر فضلؒ دے در دے

اساں روز ازل دے بردے ہک پیر فضلؒ دے در دے
توں جاݨیں یار نہ جاݨیں اساں روز الست وِکاݨی
سٹ فخر وڈائیاں ماݨیں پئے در تیں دھاہیں کردے
دل آیا ہتھ بے پرواہاں دل دردوں کردی دھاہاں
ہک ماریا ناز نگاہاں پئے تھدھڑے ساہیں بھردے
سُݨ فضلؒ پیا دلدارا منہ پارا گل رخسارہ
دل موہݨے ناز نگارہ ہن وکھرے توں دلبر دے
پئے دھکڑے لگدے جاہی نت سُول نہ ڈیندے ساہی
سٹ سوہݨا بی پرواہی نت وہندے بحر ہجر دے

حضرت فضل غوث زمن

ہادی پیر مغاں حضرت فضل غوث زمن، سَرو قد خورشید خَد عالی خِرد سیمتن قرۃ العینین مطیع اللہ رفیع اللہ ڈونہیں، گوہر بحر کرم سوہݨے صنم در عدن ہونی نولکھ ودھائیاں نت مبارک بادیاں، جوانی ماݨن جگ سماݨ دل کوں بھاݨن دل موہن کام گار و نامدار و زینت و زیب زماں ، نازنیں دہن حسین و یاسمین و گلبدن زاغت الابصار حاسد تھے نگونسار و ذلیل ،ساڈے سانگے ساڈے بھانگے اے دلانگھے نت جشن نوح دی عمر ہنڈہانون بختور نیک ارجمند ، ہوون قائم ہوون دائم نت ہوون عیش و امن عندلیبیں دی دعا گُل گُل اوتے رب علا ، یاد رکھ دل شاد رکھ آباد رکھ ہر دم چمن التجاء (حضرت) عبدالغفارؒ میڈی ایہا صبح و شام ، کر نظر مہر والا وقر ایہو عرض من

طبیب آئے ملک ساڈے وچ

طبیب آئے ملک ساڈے وچ   جو دل مردہ جِوا ڈیوے
توڑے مہلک ہوون مرضاں   تاں پل وچ کر شِفا ڈیوے
تَیں نہیں سُݨیا نام جے کڈاہیں   حضرت فضل علیؒ سائیں
ہِن اوندے فیض ہر جائیں   سکاں دل دیاں لہا ڈیوے
پَساریندے نہ پچھ ہٹ توں   سبھے نُسخے پرے سٹ توں
نہ چا لوکیں دے ہُݨ ڈِٹ توں   اِتھئیں آ ونج دوا ڈیوے
توں آ میڈے پیر دی خدمت   توں من گھن ہُݨ ایہا میڈی مَت
پچھے ارمان کھاسیں وت   جو ایہو جیہاں ول خدا ڈیوے
نہ پھر توں ہَسپتالاں وچ   نہ رہ کوڑے خیالاں وچ
نہ پھس توں مکر چالاں وچ   بیماریاں سبھ وِنجا ڈیوے
ہوون مجروح جیکر بعضے   زخم اُلڑے ہوون تازے
رکھے مرہم جو وچ لکھے   بس ہکواری چھُٹا ڈیوے
بیماری لا دوا ہووے   بچݨ دا نہ آسرا ہووے
قسم رب دی شِفا ہووے   جیکر دِلوں چا دعا ڈیوے
سُخن دے وچ اثر سوہݨا   تے رُخ روشن قمر سوہݨا
ولی صاحب قدر سوہݨا   مُراداں سبھ پچُا ڈیوے
جو آ در دا مُرید ہووے   تے نِت شفقت مزید ہووے
نظر رحمت جدید ہووے   توڑے او پُر خطا ہووے

توں ے وچ ملک پھردا رہ ولی اللہ ڈیکھیں سئے سئے
کُجا اںجھاں نظر وچ آئے سکہ سونا بݨا ڈیوے
(حضرت) عبدالغفارؒ ایہ سر توں فدا قدمیں دے وچ کر توں
نہ تھی توں دور ہِیں در توں سبھے مونجھاں مٹا ڈیوے

یا غوثِ معظم قطب الوریٰ

یا غوثِ معظم قطب الوریٰ واہ خوب ہے تیری چالریا
دلدار دلارے دل کے موہن تم دل کے پیارے سانوریا
تیرا نام ہے خواجہ فضل علیؒ تیرے زیر قدم دنیا کے ولی
شاہا تیری ہے دربار جلی تم وارث مُلک کے والریا
تصویرِ تیری کو مصوّر نے جس ڈھنگ سے کھینچا ہوں میں فدا
ہے رشک بتانِ آذر کی تیری پیکر پاک نِرالریا
تم قمر لقا محبوبِ خدا سارے جگ کو ناز سے موہ لیا
تم سورج بُرج ولایت کے تیرے سر پہ ہے نور کی جھالریا
تیرے نرگس نین مقوس ابرو پلکاں پیکاں ہدف دلیں
واہ شمس ماہت کی جلوہ گری تیری چال ہے سبھ لجپالریا
ہے (حضرت) عبدالغفارؒ تیری مدح میں نغمہ سرا بُلبل کی طرح
جیسے گُل کے اوپر غلغل کی صدا ہے طوق گل میرے چاکریا
فضلؒ دے فیض دا دریا لہر طغیان توں صدقے
ملیح ماہی منور توں شہِ خوبان توں صدقے

خم و خم زلف پیچیدہ   در و دلہائے گرویدہ
سخن صحبان سنجیدہ   مٹھے جانان توں صدقے

ایہو شُہرہ خَلق وچ پئے   تے ونج زلزل فلک وچ پئے
ایہو غوغہ مُلک وچ پئے   مُوہن مستان توں صدقے

مہر دیاں نِت نگاہیں ہِن   انوکھیاں نِت ادائیں ہِن
وڈیاں نِت دل کوں چاہیں ہِن   سَجَڻ دل جان توں صدقے

ایہ ہے محبوب حق تعالیٰ   سبھو چالا نبی والا
بیشک ایندا قدر اعلیٰ   کفِ قدمان توں صدقے

ایہ خواجہ نقشبندیہ   ایہ سلسلہ ارجمندیہ
ایہ ہے دِل وچ پسندیہ   نظر فیضان توں صدقے

ہوون مُردے جِوا چھوڑے   ہوون بُڈّدے ترا چھوڑے
سبھے مرضاں ونجا چھوڑے   دعا درمان توں صدقے

(حضرت) عبدالغفارؒ بے کارہ   ہے جگ سارے توں آوارہ
ہے تکیہ تی ڈِا دِلدارا   لطف ارزان توں صدقے

فضلؒ دے فیض دا دریا، لہر طغیان توں صدقے

فضلؒ دے فیض دا دریا لہر طغیان توں صدقے
ملیح ماہی منور توں شہِ خوبان توں صدقے
خم و خم زلف پیچیدہ در و دِلہائے گرویدہ
سخن صحبان سنجیدہ مٹھے جانان توں صدقے
ایہو شُہرہ خَلق وچ پیۓ تے ونج زلزل فلک وچ پیۓ
ایہو غوغہ مُلک وچ پیۓ مُوہن مستان توں صدقے
مہر دیاں نِت نگاہیں ہِن انوکھیاں نِت ادائیں ہِن
وڈیاں نِت دل کوں چاہیں ہِن سجَنڑ دل جان توں صدقے
ایہ ہے محبوب حق تعالیٰ سبھو چالا نبی والا
بیشک ایندا قدر اعلیٰ کفِ قدمان توں صدقے
ایہ خواجہ نقشبندیہ ایہ سلسلہ ارجمندیہ
ایہ ہے دِل وچ پسندیہ نظر فیضان توں صدقے
ہوون مُردے جِوا چھوڑے ہوون بُڈّے ترا چھوڑے
سبھے مرضاں ونجا چھوڑے دعا درمان توں صدقے
(حضرت) عبدالؔ غفارؔ بے کارہ ہے جگ سارے توں آوارہ
ہے تکیہ تی ڈا دِلدارا لطف ارزان توں صدقے

نہ چھوڑ فضل دا درڑی

نہ چھوڑ فضل دا درڑی — ہِیں در تے توں ونج مرڑی
ہِیں پیر فضلؒ توں دلڑی — کر صدقے گھر زر در ڑی
تھی دھوڑ قریشیؒ دے در دی — سٹ کوڑا ماݨ فخر ڑی
پَٹ بوٹا ہستی ہووݨ — ہِیں ہستی پایا شر ڑی
ہیں دولت کوں لا چُوچی — نہ نیسیں نال قبر ڑی
دل ڈِے چا پیر فضلؒ کوں — پیا سٹ گھت خوف خطر ڑی
نِت پرم نگر دے پندھڑے — توں محکم بدھ کمر ڑی
ایہو خاکی جیڑا خاکے — چَوں ڈِیہاں دی کرفر ڑی
رکھ (حضرت) عبدالؔ غفارؒ ارادت — ایہو کیتا پیر امر ڑی

کر کلہڑا کھڑائی ویندیں

ڈِسا دلبر سبب کیا ہے — جو اج جھوکاں ل ڈِائی ویندیں
وفا کیتو کیڑھی دلبر — جو کر کلہڑا کھڑائی ویندیں
موہوں خوش تھی تے نہ بولیو — وفاداری کوں نہ گولیو
بیگانے دیس وچ رولیو — کلیندے ساہ تے لِکائی ویندیں

ڈِتو نہ سدھ تیاری دی
نہ ہے ایویں ریت یاری دی
سوہݨی صورت پیاری دی
اندر وچ چوٹ لائی ویندیں

ڈسا کیتئیں رویسیں توں
کڈاں ول پھیرا پیسیں توں
ڈسا ہݨ گھن تے ویسیں توں
نہ کئی دل دی سݨائی ویندیں

ڈیکھو دلبر ہیئے ویندے
جو ویندیں کھڑ نہ مکلیندے
لہا زیور سہاگیں دے
میکوں بیوہ بݨائی ویندیں

وِسر گیاں ساریاں پرت پیتاں
پرݨیاں لایاں ہن پیتاں
نہ ہن یاری دیاں ایہ ریتاں
سبھے جھگڑے مکائی ویندیں

اساں کنوں یار دل چایو
کھیں پی جا تے ونج لایو
نہ ویندیں کھڑ تے مکلایو
جلی دل کوں جلائی ویندیں

کڈاں ولسیں ڈسائی ونج
کوئی وعدہ پکائی ونج
میڈے نال ہݨ مکائی ونج
ایویں لُٹ پھر مسائی ویندیں

متھے چھتڑے تے سر چوٹیاں
میں لائی ہم پیت سن چھوٹیاں
مسائیم چا سنگت کھوٹیاں
جو جڑ جگ تے روائی ویندیں

(حضرت) **عبدالغفارؒ** عمر ساری
ریہا مہجور آزاری
بھلا ڈس گالھ ہکواری
سجݨ کیوں مونہہ لکائی ویندیں

اچ دے پیریں کنوں دلڑی تھی گئی ہے کک

اچ دے پیریں کنوں دلڑی تھی گئی ہے کک
پنّ ڑ پیشہ ب ڑیا جبرا چاوڑ دی ٹک

گدھا پیر تیں جھنڈے تے گھڑیالیں والا
ڈھولک طبلہ طنبور مطرب سازیں والا
گودھا گھنے نہ چھوڑے پکڑے پیر ناحق

کھسے کھووے تے کُھرڑے جیڑھی چیز رکھیں
رُسیں رووں تے رڑیں پوندا پیر بکیں
جو شئے در تے ڈیکھے مارے ہل دا جھٹک

حُقّہ بھنگ تے چلم چنڈو چرس پیوے
تھیوے ضیق النفس نہ مرے نہ جیوے
نرویا تھیوے ج ڈاں کھاوے تاکھوں ترڑک

تھِندی روٹی دا ہیلک چِھچھڑے بوٹی دا ہیلک
کھاوے کھولے نہ رجے بدھے تھنبھیں تے نہ تک
جیڑھی چیز آوے ونجے تھیندی بگڑک
چا بھنگ مل ڑاں تے بیٹھا کراماتاں چلائے

می ڈِی داری کرو تہاڈے لئے ہِن سجائے
جیکوں پِٹوں چا اساں او نہ تھیوے اُچھک

مُچھاں پال تے وال ودھائی وَدِن
ڈاڑھی پدھر کرا تے مُنوائی ودِن
چمڑ پوش حُقہ چمٹہ لاوے لٹک

ڈِس (حضرت) عبدالغفارؒ کامل پیر کیڑھے
تارک سُنت نبیؐ دے نہ ہوون جیڑھے
اوکوں جاݨ ولی پکا ہے ایہو پک

توں سین سید دا پڑھدا تے شین شریعت بھل گیا
جیں سین پکایا شین وساریا اوجھڑ وچ او رُل گیا
بس بُھل گیا او رُل گیا ایں دنیا توں بے مُل گیا
ایمان اوندا تھی گُل گیا او مرݨ توں اگے ڈُل گیا
ہک شین وساݨ نال او ساری بازی بیٹھا ہار میاں

نیکی کما اج وقت ہئی

سُݨ تُوں سِیاݨا دوستا نیکی کما اج وقت ہئی
غفلت کوں چھوڑ اے غافلا نیکی کما اج وقت ہئی
تیݙے کنّیں وچ پیا ݙور ہے ہر پاسوں مَوت دا شور ہے
ایہا گوش وچ گھنگھور ہے نیکی کما اج وقت ہئی
مِٹھڑا میݙی سݨ گالھ توں رکھ قدم ݙیکھ تے بھال توں
انڄاݨ چال سنبھال توں نیکی کما اج وقت ہئی
نازک بدن گل لالہ توں دنیا تے نا تھی گالھا توں
اڳوں دا رکھ سنبھالا توں نیکی کما اج وقت ہئی
مَل مَل کے ہتھ پچھتاسیں توں مڈی پَٹ کے جاں اِتھوں جاسیں توں
روسیں تے پیا غم کھاسیں توں نیکی کما اج وقت ہئی
بدن اجاڑیا موت دا ماریا پچھاڑیا موت دا
لودھیا لتاڑیا موت دا نیکی کما اج وقت ہئی
ایہا نگری مُلک پرایا ہے تیں پکا ݙیرا لایا ہے
تیݙا دُنیا ہوش بُھلایا ہے نیکی کما اج وقت ہئی
مٹھڑا متوّ مہ رخا ہیں ساہ دا نہیں پَل دا وِساہ
قبر تیݙی ہے کلّھی جا نیکی کما اج وقت ہئی
فضلیؒ تے ہے رب دا فضل وسدا پیا سر تے بدَل
پیا فیض دا دریا اُچھل نیکی کما اج وقت ہئی

آخر ہک دن مرنا

جے لکھ برساں جیوے کوئی آخر ہک دن مرنا ، آبِ حیات جے پیوے کوئی آخرِ ہک دن مرنا
کتھن پیر پیغمبر مُرسل کیتے گور ٹکاݨے، کتھن عابد ساجد زاہد رب دے راہ وکاݨے
کتھن او متکبر جابر کتھ اَݨ جاݨ سیاݨے، ہر ہک تے رب سوہݨے اک دن موت کوں حاضر کرنا
کتھن او جنھیں لوہے کوں وچ ہتھیں موم بݨایا، کِتھن او جنھاں پٹ پہاڑیں کوں مثل بَرود اُڈایا
کتھ رستم دستان دِلاور زور زلل ڈِکھلایا، ایں دوران دہر وچ آخر مرنا دم نہ بھرنا
کتھن او جو تخت جِنھاں دے اُڈدے وچ ہوائیں،دیو پریاں جن بُھوت اڑانگے تابع بریاں بلائیں
کتھن اورنگزیب تے اکبر رنگ محل کتھ جائیں،بِن ایمان برادر سݨ توں مشکل پار اُترنا
کتھن اوجنھیں سِراپݨے کوں آرے دے نال چِرایا، کتھن او جنھیں بدن اپݨے کوں کیڑیں داقوت بݨایا
کتھن او جنھیں پیٹ مچھی وچ رب دا ذکر کمایا، کتھن او جنھیں بھا وچ پیر آ دھرنا تے نا ڈرنا
ایہ نگری ہے دیس پرایا مُلک ایہو بیگانا، دنیا تے توں تھی دیوانہ بݨیا بیٹھیں مستانا
موت حکم ڈے فوت تی ڈِے دا لکھ بھیجے پروانہ،اگوں ندی تار سݨیندی سِکھ ہݨ تاری ترنا
کفن کوں تاݨ قبر وچ سُتے بستر خاک سِرھاݨے،عاقل مرد مُدمّغ ماݨک سئے موتی دے داݨے
نازک بدن ملوک معظم سئے وچ خاک نماݨے، ہُݨ وَقتیٰ ہݨ سمل سیاݨا غافل کیونکر پھرنا
چھوڑ تکبر تکیہ تاڈا گردن موت مروڑے ، بدن تی ڈا گلبرگ گلابی کھاسِن ماس مکوڑے
قبر دے وچ تھی کلّھا روسیں تھیسیں خاک پنوڑے ، گُرز دی مار فرشتے ڈیسن سر سامی وچ دھرنا
پل پل پیک اجل دے پہنچن موت سنیہڑے گھلے ، کالی قبر منور تھیوے عمل تی ڈے جے بھلے
فضَلِ لیؒ باجھ فضل دے اصلوں کوئی نہ چارہ چلے ، مرشد دا وسیلہ کامل اِتھے اُتھے پکڑنا

<u>آخر ہک دن مرنا</u>

جے لکھ برساں جیوے کوئی آخر ہک دن مرنا ، آبِ حیات جے پیوے کوئی آخرِ ہک دن مرنا
کتھن پیر پیغمبر مُرسل کیتے گور ٹکاݨے، کتھن عابد ساجد زاہد رب دے راہ وکاݨے
کتھن او متکبر جابر کتھ اَݨ چاݨ سیاݨے، ہر ہک تے رب سوہݨے اک دن موت کوں حاضر کرنا
کتھن او جنھیں لوہے کوں وچ ہتھیں موم بݨایا، کتھن او جنھاں پٹ پہاڑیں کوں مثل بَرود اُڈایا
کتھ رستم دستان دِلاور زور زلل ڈِکھلایا، ایں دوران دہر وچ آخر مرنا دم نہ بھرنا
کتھن او جو تخت جنھاں دے اُڈدے وچ ہوائیں،دیو پریاں جن بھُوت اڑانگے تابع بریاں بلائیں
کتھن اورنگزیب تے اکبر رنگ محل کتھ جائیں،بِن ایمان برادر سُݨ توں مشکل پار اُترنا
کتھن او جنھیں سِر اپݨے کوں آرے دے نال چِرایا، کتھن او جنھیں بدن اپݨے کوں کیڑیں داقوت بݨایا
کتھن او جنھیں پیٹ مچھی وچ رب دا ذکر کمایا، کتھن او جنھیں بھا وچ پیر آ دَھرنا تے نا ڈرنا
ایہ نگری ہے دیس پرایا مُلک ایہو بیگانا، دنیا تے توں تھی دیوانہ بݨیا بیٹھیں مستانا
موت حکم ڈِے فوت تی ڈِے دا لکھ بھیجے پروانہ،اگوں ندی تار سݨیندی سکھ ہݨ تاری ترنا
کفن کوں تاݨ قبر وچ سُتے بستر خاک سِرھاݨے،عاقل مرد مُدَمِّغ ماݨک سَئے موتی دے داݨے
نازک بدن ملوک معظم پَئے وچ خاک نماݨے، ہݨ وَقتی ہݨ سمل سیاݨا غافل کیونکر پھرنا
چھوڑ تکبر تکیہ تاڈا گردن موت مروڑے ، بدن تی ڈا گلبرگ گلابی کھاسِن ماس مکوڑے
قبر دے وچ تھی کلّھا روسیں تھیسیں خاک پنوڑے ، گُرز دی مار فرشتے ڈِیسن سر سامی وچ دھرنا
پل پل پیک اجل دے پہنچن موت سنیہڑے گھلے ، کالی قبر منور تھیوے عمل تی ڈِے جے بھلے
فضؔلیؔ باجھ فضل دے اصلوں کوئی نہ چارہ چلے ، مرشد دا وسیلہ کامل اِتھے اُتھے پکڑنا

آخر موت ہے

یاد رکھ ہر آن آخر موت ہے
بَݨ نہ توں اَݨ جاݨ آخر موت ہے

خیال رکھ آخرت دا ہر دم اے بِھرا
حکم ہوسی رحمان آخر موت ہے

جیندی خاطر دو جہاں پیدا تھئے
اوندا ہئی فرمان آخر موت ہے

دَرِّھج دنیا دے اُتے شادان ہیں
عبث ہے ارمان آخر موت ہے

ڈُکھ سکھ دے وچ جو صابر رہے
ہے اوہو انسان آخر موت ہے

مرݨ توں پہلے یاد رکھ توں
مرݨ دا کر سامان آخر موت ہے

دین وچ نہ سست بݨ تھی چست ونج
پِھر نہ سرگردان آخر موت ہے

جُمعہ وچ سستی جماعت وچ قصور
نہیں تیکوں شایان آخر موت ہے

کیوں نہوی ڈیندا بھلا ایہ زکوۃ توں
نہیں تیکوں کُئی دِھیان آخر موت ہے

کہیں دا حق نہ کھا نہ کر کہیں تے ظلم
بݨ نہ توں اَݨ جاݨ آخر موت ہے

ہے فنا دا ملک اِتھ دل نہ لگا
سُݨ پیاری جان آخر موت ہے

ہے کِتھاں فرعون تے قارون کِتھ
مرگیا ہامان آخر موت ہے

موت دی چکی دے وچ پِس گئے سبھے
جنّ اتے انسان آخر موت ہے

کیا بَھلا آوے اِتھاں دل کوں خوشی
لحظے دا ہے مکان آخر موت ہے

واہ تیڈا ماریا عقل دنیا تے دل
دین دا نقصان آخر موت ہے

تھی ونجیں توں سارے ملک دا بادشاہ
حاکم اتے سلطان آخر موت ہے

مال و زال تے بال وچ مصروف ہیں
تھی کے توں ذیشان آخر موت ہے

تھی ونجیں سلطان سکندر دنیا وچ
تھی ونجیں سلیمان آخر موت ہے

عقل حکمت ذہن صنعت وچ جے توں ب ݨ ونجیں لقمان آخر موت ہے
زور طاقت وچ جے توں تھیویں رستمِ دستان آخر موت ہے
خوش لحن داؤدی ہے ہرکوں پسند سوہݨا خوش اِلحان آخر موت ہے
جے تیکوں درکار رب راضی تھیوے ہر تے کر احسان آخر موت ہے
مَن حکم شریعت محمّد مصطفےٰؐ ڈیکھ وچ قرآن آخر موت ہے
حُسن جوانی دے اُتے غرّہ نہ تھی سُݨ توں میڈی جان آخر موت ہے
ہے برابر تخت بخت تے خاک دھوڑ ڈیوے رب ایمان آخر موت ہے
ایں حویلی دنیا وچ ہر کوئی غریب لحظے دا مہمان آخر موت ہے
ایہ جہاں (حضرت) عبدالؔ غفارؒ بے بقا کوڑ دا جہان آخر موت ہے

<u>مالِ دنیا کو نہیں کچھ پائداری دوستو</u>

مالِ دنیا کو نہیں کچھ پائداری دوستو
مالِ دنیا کو نہیں کچھ اُستواری دوستو
آج ہے فرصت تمہیں کرلو عبادت اے عزیز
کیونکہ نہرِ زندگی ہردم نہ جاری دوستو
وچ محبت خوف رب دے ہونا چاہئے خستہ دِل
حق تعالیٰ کو پسند ہے انکساری دوستو
سر جُھکالو سجدہ میں پنج وقت پڑھ لو تم نماز
اس طرح ہے حکم رب دا حکم جاری دوستو
ہر گدا ہر بادشاہ چکھے گا موت کا ذائقہ

خواہ وہ ہے جنتی یا ہووے ناری دوستو
گذریا دورِ شبابت پیری کا وقت آگیا
خواب کے بستر پہ شب ساری گذاری دوستو
ساری عمر دنیا میں جو کرتا رہے گا ذکر حق
اُس کی جا فردوس ہے اور فضلِ باری دوستو
وہ خدا تعالیٰ جو ہے خالق زمین و آسماں
ساری خلقت کی کرے حاجت براری دوستو
اے میرا پیارا خدا مخلوق کا حاجت روا
ہو نہ عقبیٰ میں کسی کو شرمساری دوستو
تو کریمی تو رحیمی کامگار و کارساز
کر عطا اپنی محبت بے قراری دوستو
موت دے جب ذات تیری راضی اور خوشنود ہو
قلب کر زندہ ذکر میں دِلفگاری دوستو
اے کریما کرم کر اے بے نیازا عرض سُن
تیری رحمت کی ہے بس اب انتظاری دوستو
اور کی رغبت کا فضلیؔ کو نہیں کچھ ولولہ
دائما کر فضل کی باران باری دوستو

کر اللہ اللہ روز و شب

اے سالکِ راہِ خدا　　کر اللہ اللہ روز و شب
اے طالبِ نورِ ہدیٰ　　کر اللہ اللہ روز و شب
غمگین دل کوں شاد کر　　بُلبل وانگیں فریاد کر
ہر دم خدا کوں یاد کر　　کر اللہ اللہ روز و شب
فردوس کی ہے آرزو　　تو کر ذکر بے گفتگو
ہے دو جہاں کی آبرو　　کر اللہ اللہ روز و شب
کر نفس دا تزکیہ توں　　کر قلب دا تصفیہ توں
کر ذکر وچ تخلیہ توں　　کر اللہ اللہ روز و شب
اے مردہ دل بیدار تھی　　غفلت نہ کر ہوشیار تھی
نہ سُست بݨ بیکار تھی　　کر اللہ اللہ روز و شب
جنّت ملے راحت ملے　　رحمت خدا رأفت ملے
شاہت ملے جاہت ملے　　کر اللہ اللہ روز و شب
دعویٰ محبت دا کریں　　پیا عشق دیاں لافاں ڈٖیں
سِر تے گناہ سَےَ سےٴ مݨیں　　کر اللہ اللہ روز و شب
دنیا دا دھندا کوڑ ہے　　لوں لاتاں مݨ کا چوڑ ہے
دنیا مٹی لَپ دھوڑ ہے　　کر اللہ اللہ روز و شب

کر ذکر تے پُرنور تھی وچ عشق رب معمور تھی
دنیا کنوں بھج دور تھی کر اللہ اللہ روز و شب

جے چاہیں توں رب دا لقا پیا ذکر توں ہر دم کما
ہیں قلب خفتہ کوں جگا کر اللہ اللہ روز و شب

اے نازنیں خوشتر لقا خرّم خراماں خوش ادا
سُݨ عرض اے مؤمن بِھرا کر اللہ اللہ روز و شب

فضلیؔ توں دل دیوانہ تھی حیرانہ تے مستانہ تھی
وچ عشق رب ویرانہ تھی کر اللہ اللہ روز و شب

ترک نماز کرے جیکوئی

پڑھن نہ نماز اُہے ازلوں لگے قفل جنہیندے
ترک نماز کرے جیکوئی او دوزخ وݨ جیندے
مسجد وچ نا پیر رکھن مونہہ پھیر پروں لنگھ ویندے
نوڑ سلام کرن کئی بارھوں متھا رہیے ٹکیندے
مئی مسیت محابے رب دے مدد کریں پکریندے
پڑھن نماز ٹھکو ٹھک تھیوے وچ لحظے بھُکتیندے
فرض نماز کیتی حق تعالیٰ ہر کوئی سمجھیندے
آنجھیں کلمے کُفر دے آکھن پڑھی نماز ونجیندے

اشک باری گریہ زاری شب بیداری

یا الٰہی خود بذاتِ کبریا کے واسطے
کرم کی برسات برسا مصطفیٰؐ کے واسطے

اشک باری گریہ زاری شب بیداری کر عزیز
ہے مُجیب قریب مولیٰ ہر دعا کے واسطے

اے بھرا توں ذکر کر کچھ فکر کر، زہد کر کچھ جہد کر
عمل کر کچھ سمل کر دار البقا کے واسطے

حق پرستی میٹ ہستی کر توں مستی مست بݨ
دم بدم کر اللہ اللہ دائما کے واسطے

باعقل کر توں عمل نا تھی جہل ناعاقبت
سر جھکا بُھل بخشوا اپݨی خطا کے واسطے

اے عزیزا باتمیزا باز آ ہُݨ باز آ
توبہ کر تعجیل کر اپݨی رہا کے واسطے

مر توں آگے موت دے جڈاں لوک آکھن مرگیا
جنّت الفردوس ماویٰ ہے شہدا کے واسطے

ذکر کر بھر زور ذاکر قلب وچ تھیوے اثر
چست تھی نا سُست تھی اپݨی بچا کے واسطے

بے نمازی حیلہ سازی دغا بازی چھوڑ ڈے

ترک کر تلاش دُنیا پُر دغا کے واسطے
پاک تھی اتے خاک تھی موصوف با خاکی صفت
محو تھی مفتون تھی خاصہ خدا کے واسطے
قلب دا تصفیہ کر اتے نفس دا تزکیہ کر
تعزیہ کر نفس ناقص پُرخطا کے واسطے
زانی ہے زندیق زندانی ظہیر اندر سقر
ہے سقر خود مقر زانی بے حیا کے واسطے
شوم ہے او بوم ہے محروم بدمقسوم ہے
جَیں تلف کیتی عمر دنیا بے وفا کے واسطے
اے خدا حاضر اتے ناظر سمیع تے بصیر
خالق مخلوق کل ارض و سما کے واسطے
بھال کر ساڈے حال تے چال بدافعال تے
رحم کر توں اے رحیم اپݨی سخا کے واسطے
برکتوں فضل علیؒ کر فضل فضلِ لیؒ تے مدام
اپݨی رحمتِ وسیع بے انتہا کے واسطے

لائے دلبر دل وچ دیرے

لائے دلبر دل وچ دیرے
تی ڈے ڈیکھن دے وچ پھیرے

ایہا دل محراب مصلیٰ ایہا دل ہے طور تجلّیٰ
ایہا دل ہے عرش معلّیٰ ہن دلبر اصلوں نیڑے

چھڈ مسئلے علم مسائل سٹ جتاں عقل دلائل
سٹ نحوی فعل تے فاعل سٹ کوڑے جھگڑے جھیڑے

ہِیں دل وچ نور عیانے ایہا دل مکتب قرآنے
ہِیں دل وچ جملہ جہانے پر ہوون بخت بھلیرے

بِن خالق دے پیا کوڑے سب خاک مٹی لَپ دھوڑے
ایہا دنیا سَپ سنگھوڑے رہے ہر دم یار پریرے

تھی کملی دل سیاݨی حق باجھوں غیر نہ جاݨیں
پیا ہَیَ سب کوڑ کہاݨی بس ہک دی سِک ایہا ڈھیرے

دل (حضرت) عبدالؒ غفارؒ سلیمے ڈِتی پیر فضلؒ تعلیمے
ایہا رہبر دی تفہیمے ہُݨ ہر دم دید بصیرے

سجݨ دا دیلجے چُل

اُٹھی مدہوش دیوانہ سجݨ دا در یلجے چُل
وݨاکر ویس جگیانہ گداگر بݨ پِنجے چُل
سدا جلجل ہنجوں ململ رووَاں پلپل اَکھیں ململ
نہیں ایں درد دا درمل رِہائی ہݨ منگجے چل
نہ ظاہر مونہہ ڈِکھلاوے نہ شب کوں خواب وچ آوے
عقل تے ہوش بُھل جاوے اوکوں سچ کوڑ ایکھجے چل
مِلن نت مونجھ دیاں ماراں آون سئے سُول کر واراں
نہ کوئی مَحرم جو غم گاراں تے قدمیں وچ ڈِہجے چل
فقط دیدار دا سائل صَنم دلدار دا سائل
مِٹھل منٹھار دا سائل تے ونج در تے پہجے چل
بیراگݨ بݨ تے بُت گالیم مصر تے روم پڑتالیم
اجائی دا مفت جی جالیم کئی کاری کریجے چل
قسم رب دی، نہ گھر دی ہے نہ کئی وَت لوڑھ زَر دی ہے
محض سک ہِیں امر دی ہے جو ہکواری ڈِکھیجے چل
آون ڈُکھ سُول مݨ مݨ دے تے گل لگ رووَاں وَݨ وَݨ دے
ونجن سئے سئے بݨ ا بݨ دے خبر ایہا سݨیجے چل
ڈِینہاں راتیں ایہ جی جَلدا نہ سکھ ملدا نہ ڈُکھ ٹلدا
اندر گِلدا تے بُت بلَدا عُمر رَل تے نبھیجے چل

سچ ݨ دا در ملیجے چُل

اُٹھی مدہوش دیوانہ سچ ݨ دا در ملیجے چُل
وٹاکر ویس جگیانہ گداگر ب ݨ پنیجے چُل
سدا جلجل ہنجوں ململ رووٰاں پلپل اکھیں ململ
نہیں ایں درد دا درمل رہائی ہ ݨ منگیجے چل
نہ ظاہر مونہہ ڈکھلاوے نہ شب کوں خواب وچ آوے
عقل تے ہوش بھل جاوے اوکوں سچ کوڑ ایکھیجے چل
مِلن نت مونجھ دیاں ماراں آون سئے سُول کر واراں
نہ کوئی محرم جو غم گاراں تے قدمیں وچ ڈیہیجے چل
فقط دیدار دا سائل صنم دلدار دا سائل
مٹھل منٹھار دا سائل تے ونج در تے ٹیہجے چل
بیراگ ݨ ب ݨ تے بُت گالیم مصر تے روم پڑتالیم
اجائی دا مفت جی جالیم کئی کاری کریجے چل
قسم رب دی، نہ گھر دی ہے نہ کئی وَت لوڑھ زر دی ہے
محض سک ہیں امر دی ہے جو ہکواری ڈیکھیجے چل
آون ڈکھ سُول م ݨ م ݨ دے تے گل لگ رووٰاں و ݨ و ݨ دے
ونجن سئے سئے ب ݨ ا ب ݨ دے خبر ایہا س ݨ یجے چل
ڈینہاں راتیں ایہ جی جلدا نہ سکھ ملدا نہ ڈکھ ٹلدا
اندر گلدا تے بت پلدا عمر رل تے نبھیجے چل

نہ کر پھیرا کیتس کیڑھا سڑیا جیرا جگر بیرا
کیتس میں تے ظلم جیڑھا ایندا باعث پچھیجے چل
مِٹ ڻ دے نہیں ہٹ ڻ دے نہیں ایہ غم اصلوں ونج ڻ دے نہیں
تے مِنّت کوں مَن ڻ دے نہیں ایہو جھگڑا میکیجے چل
جگر غم دے سنگولے ہِن ڈِینہاں راتیں دے رولے ہِن
جیوڻ دے ڈِینہہ تھولے ہِن اُتھاہیں ونج مَریجے چل
مکُا (حضرت) **عبدالؔ غفّارؒ** ہُڻ ریہا اَصلوں نہ چارا ہُڻ
توں سَٹ سارا کھپارا ہُڻ پلو گل پا ملیجے چل

<u>ہجر کیتم لاچار میاں</u>

رہی سُرت نہ تَن توفیق بدن اَتے ہجر کیتم لاچار میاں
نت شوق سڄڻ دا طوق گلو ہِن پاجھ شما آزار میاں
اول بیزر مفت خرید کیتس پچھے زُلف دی قید شدید کیتس
ول نال ہک دید شہید کیتس ڈِسو کون کرے نروار میاں
ہِن باغ خوشی دے وِیران سبھے غم سوز سِتم ہجران سبھے
مِی ڈِے مارڻ کیتے رانی خان سبھے پیا مونجھ دی نِت یدھ مار میاں
سب عشرت عیش حرام تھیُم اتے تلخ تمام آرام تھیم
جیندے کارڻ جگ بدنام تھیم بیٹھے قول اقرار وسار میاں
نت چاہ تے سِک دیدار دی ہے مٹھے بول ڻ خوش گفتار دی ہے
ہک غرض موہن مَنٹھار دی ہے ہے سُولاں دے نال وَپار میاں

اللہ مونجھ میڈی کوں لہانویں ہا　　میکوں جیندیں سجݨ ملاویں ہا
ہکوار دیدار کرانویں ہا　　نت رونوݨ نال وپار میاں
کیتا سُولیں دردیں نِدھاݨ میکوں　　ڈِتا امڑی چمیں ڈاݨ میکوں
آئی ویڑھ غماں دی کھاݨ میکوں　　نت سوز سِتم دی ملھار میاں
سینگے سنگتی لوک ستاوے میکوں　　مُحرق نار ہجر دی جلاوے میکوں
نِت سوز الم ستاوے میکوں　　کیتم یار سجݨ بے وقار میاں
سَنّت روز اَزل دی ماری ہِم　　چانوݨ لادی مونجھ مونجھاری ہِم
دلڑی بیوس نت آزاری ہِم　　نت لاغر تے لاچار میاں
دل نت مشتاق ہَلاک رہی　　شب روز ایں سوز دی دھاک رہی
سِینہ چاک تے دل غمناک رہی　　رونواں دلڑی کڈھے پکُار میاں
ڈُکھ سُول بݨا جاگیر بیٹھے　　غم درد تھی ول دِلگیر بیٹھے
میڈے ماݨ دی کر تدبیر بیٹھے　　رہندا رات ڈینہاں تکرار میاں
دل (حضرت) عبدالغفارؒ نہ رہندی ہے　　سِک سانگ فراق نہ چھَندی ہے
ہݨ وقت ہجر نہ سَہندی ہے　　ہک محرم ہاں دیدار میاں

اَجّ ݨ ہک باݨ باقی ہے

رُٹھے ڈھولے مناوݨ دا   اَجّ ݨ ہک باݨ باقی ہے
سجّݨ دے گل دے لاوݨ دا   اجّ ݨ ہک باݨ باقی ہے
دِھکے دھوڑے نہ تھئے تھوڑے   ڈیہنو ڈیہنہ درد تھئے ڈوڑے
روندی دل دے رہاوݨ دا   اجّ ݨ ہک باݨ باقی ہے
ڈُکھیں سُولیں توں ہاں ہٹ گئے   ہجر دے تازے دھک چُھٹ گئے
ہجر توں ہتھ چھُڑاوݨ دا   اجّ ݨ ہک باݨ باقی ہے
کَرن مِل سینگیاں ہاسے   شالا کہیں دی نہ دل پھاسے
صنم کوں ڈکھ سݨاوݨ دا   اجّ ݨ ہک باݨ باقی ہے
فضَلؒ محبوب متوالے   کیتے گاِلھے عقل والے
ہیں دل دی سِک لہاوݨ دا   اجّ ݨ ہک باݨ باقی ہے
اول ایہو نینہہ سہل جاتا   وَنج اوکھی جا تے دل لاتا
تے گل وچ پلڑو پاوݨ دا   اجّ ݨ ہک باݨ باقی ہے
لِکھاں دفتر نہیں کُھٹدے   نہ مرہم توں زخم چُھٹدے
زخم اُلڑے چُھٹاوݨ دا   اجّ ݨ ہک باݨ باقی ہے
(حضرت) عبدالغفارؒ دل لائی   مصیبت ویڑھ کر آئی
وفا دے آزماوݨ دا   اجّ ݨ ہک باݨ باقی ہے

دلڑی کردی دانہاں

آ مل مٹھڑا محرما دلڑی کردی دانہاں ، تھل وچ ماراں دھروکڑیاں بجھ بجھ مونہہ بھر ڈھاہاں
بیوس دلڑی بانڈری نہ کر مل ڻ مہانگڑے ، پیتاں پال پیارڑا بھالو بھال ک ڈاہاں
رُلدیاں روہ جبل وچ پیریں پئے گئے چھالڑے ، لایو لا ڈکھلایو برہوں بگھایاں بھاہاں
پیر فضلؒ دے نیننہ وچ جیڑا جُکھ جُکھ جالڑے ، صورت مُول نہ وسرے ماریا ناز نگاہاں
تھیاں خال سیاہ دی باندی مفت وکاندڑی ، گل لانوڻ دے سانگڑے ول ول تھکن پانہاں
(حضرت) عبدؐ غفارؒ ہمیش دے آئے درد ہنڈانوڻ یں ، کہیں کوں مُول نہ بھاندڑا طعنے تبرّے ساہاں

پئی کلھڑی کرلانواں

آ مل سوہڻا سانورا پئی کلھڑی کرلانواں ، جادو کیتو جانیاں جی بُت نال ہنڈانواں
سئے سئے سُول سیاپڑے دھوڑے درد اندیشڑے ، ویری ویر وساریم ما پیو کوں نہ بھانواں
سکھڑے آسے پاسڑے آئے ہجر ہنڈیپڑے، مٹھیاں ناز نگاہ دی صدقے صدقے جانواں
تھل وچ کلھڑی کوکدی ڈسدے ڈہر ڈرا کلے ، دردوں ت ڈڑے بھوکدے س ُ ڻ س ُ ڻ تے تڑپھانواں
پیر فضلؒ دے پیارڑے پھاتھے دام دلاسڑے ، مُلک وسایا مارڑو بے زر مفت وکانواں
(حضرت) عبدؐ غفارؒ نہ ہک میں سہنس ہزاراں پھاتڑے ، تھیاں در دی گولڑی بھانواں مُول نہ بھانواں

مر ونج یارا مرݨ کنوں پہلے

عمرا جائی نہ اجاڑ مر ونج یارا مرݨ کنوں پہلے

مار انا الحق منصور دا نعرہ ست گھت ہستی دا سارا کھپارا
ست ہستی پاڑ پہاڑ

سرمد وانگے سر کپوا چا جگ وچ اپݨا نام ودھا چا
پردہ دوئی دا پھاڑ

کوڑی صحبت کوڑی سنگت کوڑے نخرے کوڑی رنگت
بلدی بھا وچ ساڑ

فضؔلیؒ فیض فضلؒ دا لٹ توں بن فرہاد جبل کوں پٹ توں
پٹ ہستی پاڑ پہاڑ

دوھڑہ

دھاڑ وے لوکو دھاڑ پئی میں تا دھاڑیلوں جاں لُٹی
خبر نہ پئی ایویں پیر پُنل گیا اَٹھ مکُلایا اُٹھی
سُدھ نا ہئی جو کھوٹ کریسن ناحق ویسن کٹھی
فضؔلیؒ پنل دی پیت پراݨی روز ازل دی مُٹھی

ڈَس ملا میڈے یار جہیں کئی صورت پی ڈِکھلا تاں سہی
جیویں یار میڈا دلیں لُٹیندا ایویں توں ہک دل وِندلا تاں سہی
جیویں یار میڈا مویاں دلیں جِویندا ایویں ہک دل موئی جِولا تاں سہی
جیویں پتھر موم بݨاوے دلبر ایویں ہک دل موم بݨا تاں سہی
شہباز بݨاوے چڑیاں کوں او ایویں ہک شہباز بݨا تاں سہی

خطبات غفاریہ براءِ جمعہ وعیدین

خطبہ اوّل

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ لِرَبٍّ هُوَ شَافٍ لِسَقِيْمٍ وَ الشُّكْرُ لِاَرْحَمَ مَنْ كَانَ رَحِيْمٍ

اَلْعَالِمُ وَالْوَاحِدُ وَالْبَاقِیْ اَبَداً وَالْغَافِرُ لِذَنْبٍ جَدِيْدٍ وَّ قَدِيْمٍ

اَلظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَالنَّافِعُ حَقٌّ اَلرَّازِقُ لِلْعَبْدِ وَ اِنْ كَانَ اَثِيْمٍ

اَلْحَاكِمُ وَالنَّافِذُ لِلْحُكْمِ سَرِيْعًا لَا مَانِعَ مَا يُوْصِلُ مِنْ فَضْلٍ كَرِيْمٍ

اَلْعَالِمُ وَالنَّافِذُ فِیْ كُلِّ اَوَانٍ وَالْحَافِظُ مِنْ نَارِ سَعِيْرٍ وَّ جَحِيْمٍ

اَلْقَابِضُ وَالْبَاسِطُ وَالرَّافِعُ رَبِّیْ اَلْمُحْیِ الْمُمِيْتُ مِنْ عَظْمٍ رَمِيْمٍ

وَ اَشْهَدُ بِا الصَّادِقِ لِلْخَبْرِ جَلِیِّ اَلْقَاسِمُ لِلْكَوْثَرِ مِنْ كَرَمٍ عَمِيْمٍ

فَعَلَيْهِ صَلٰوةٌ وَّ سَلَامٌ بِكَمَالٍ مِنْ عِنْدِ هُوَ الْقَادِرُ مِنْ غَيْرِ نَدِيْمٍ

وَ اَشْهَدُ بِاللّٰهِ لَهٗ لَيْسَ نَظِيْرٌ اَلْخَالِقُ لِلْعِيْسٰى مِنْ بَطْنٍ عَقِيْمٍ

وَالْمَلَكُ يُصَلُّوْنَ عَلٰى اَفْضَلِ رُسُلٍ وَالنَّاسُ جَمِيْعُوْنَ بِاٰدَابٍ عَظِيْمٍ

وَ عَلٰى اَوَّلِ اَصْحَابِ نَبِیٍّ وَّ رَسُوْلٍ صِدِّيْقٌ رَفِيْقٌ هُوَ فِی الْغَارِ نَدِيْمٍ

وَاَعْدَلِهِمْ نَاطِقُ بِالْحَقِّ صَوَابًا مِنْ هَيْبَتِهٖ فَرَّ اِبْلِيْسُ رَجِيْمٍ

وَ عَلٰى اَعْلَمِهِمْ جَامِعُ اٰيَاتٍ شَرِيْفٍ عُثْمَانُ قَتِيْلُ بِيَدِ الْقَوْمِ رَجِيْمٍ

وَ عَلٰى زَوْجِ بَتُوْلٍ اَسَدِ اللّٰهِ وَلِیِّ هُوَ فَاتِحٌ لِلْخَيْبَرِ مِنْ فَضْلٍ عَمِيْمٍ

وَ عَلٰی قُرَّةِ عَیْنَیْهِ شَهِیْدَیْنِ قَتِیْلَیْنِ حَسَنَیْنِ سَعِیْدَیْنِ بِجَنَّةِ نَعِیْمِ

وَعَلٰی حَمْزَةَ عَبَّاسٍ خِیَارَیْنِ اَمِیْرَیْنِ عَمَّیْنِ الشَّرِیْفَیْنِ رَسُوْلٍ وَّ کَرِیْمِ

وَعلٰی بِنْتِ رَسُوْلٍ هِیَ زَهْرَاءُ بَتُوْلٌ لِلْخَلْقِ ضَمِیْمَیْنِ هِیَ فِیْ یَوْمِ سَهِیْمِ

وَعَلٰی سَائِرِ مَنْ تَابَعَ لِلدِّیْنِ حَنِیْفًا رَحِمَ اللّٰهُ عَلَیْهِمْ وَلَهُمْ فَضْلُ عَظِیْمِ

وَمَا هٰذِهِ الْحَیٰوةُ الدُّنْیَا اِلَّا لَهْوٌ وَّلَعِبٌ وَّ لَهْوٌ وَّاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةِ لَهِیَ الْحَیَوَانُ لَوْ کَانَ یَعْلَمُوْنَ اِنَّ مَلَكَ الْمَوْتِ وُکِّلَ بِکُمْ وَ اَنْتُمْ غٰفِلُوْنَ وَالْقَبْرُ مُنْتَظِرٌ اِلَیْکُمْ وَ اَنْتُمْ فِیْ نَوْمِ الْغَفْلَةِ نَائِمُوْنَ

خطبه ثانیه

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ رَبٌّ تَعَالٰی شَانُهٗ اَضْحَی الضُّحٰی بُرْهَانُهٗ اَعْلَی الْعُلٰی سُلْطَانُهٗ

اَعْلَی الْاَعَالِیْ ظَاهِرٌ مَوْلَی الْمَوَالِیْ بَاهِرٌ مِنْ کُلِّ شِبْهٍ طَاهِرٌ سُبْحَانُهٗ سُبْحَانُهٗ

حَرَقَ الْقُلُوْبُ بِعِشْقِهٖ وَجَلَ الصُّدُوْرُ بِطَلَبِهٖ فُقِدَ الْعُقُوْلُ بِوَلَهِهٖ سُبْحَانُهٗ سُبْحَانُهٗ

سُبْحَانَ جَلَّ جَلَالُهٗ لِکُلِّ عَمَّ نَوَالُهٗ فَوْقَ الْفُهُوْمِ کَمَالُهٗ سُبْحَانُهٗ سُبْحَانُهٗ

سُبْحَانَ مَنْ هُوَ وَحْدَهٗ اِخْتَارَ اَحْمَدَ عَبْدَهٗ صِدْقٌ حَقِیْقٌ وَعْدَهٗ سُبْحَانُهٗ سُبْحَانُهٗ

صَلُّوْا عَلٰی مَحْبُوْبِهٖ خَیْرُ الرُّسُلْ مَطْلُوْبِهٖ نُوْرِ الْهُدٰی مَقْصُوْدِهٖ سُبْحَانُهٗ سُبْحَانُهٗ

بعد النَّبِیِ خَیْرَ الْبَشَرِ صِھرُ الرَّسُوْلِ اَبُوْبَکْرْ اَعْطَاہُ مَوْلٰہُ الْقَدَرْ سُبْحَانُہٗ سُبْحَانُہٗ

مِنَ الصَّحَابَۃِ اَعْدَلُ عُمَرَ النَّقِیْ اَکْمَلٌ مِنْ فَضْلِ رَبِّہٖ اَفْضَلُ سُبْحَانُہٗ سُبْحَانُہٗ

عُثْمَانُ ذِی الْحَمِّ الْحَیَاءِ حَافِظُ الْاٰیَاتِ النَّبَاءِ اِخْتَارَہٗ رَبُّ الْعُلٰے سُبْحَانُہٗ سُبْحَانُہٗ

مَوْلٰی عَلِیٌّ الْمُرْتَضٰی اِبْنُ عَمِّ الْمُصْطَفٰی اَدْرَکَ مِنَ اللہِ الْھُدٰی سُبْحَانُہٗ سُبْحَانُہٗ

اَلْفَاطِمَۃُ کَبِدُ النَّبِیْ خَیْرُ النِّسَاءِ نُوْرٌ بِہٖ بِضْعَۃُ النَّبِیِّ الْاَبْطَحِیْ سُبْحَانُہٗ سُبْحَانُہٗ

اَلْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ سَرُوْرُہٗ بَصَرُ الْعُیُوْنِ وَ نُوْرُہٗ سِبْطُ النَّبِیِّ ظُھُوْرُہٗ سُبْحَانُہٗ سُبْحَانُہٗ

عَمَّاہُ ذُوالْمَجْدِ وَ الْکَرَمِ عَبَّاسُ حَمْزَۃُ مُحْتَرَمْ یَا رَبِّ فَارْحَمْ جَمْعَھُمْ سُبْحَانُہٗ سُبْحَانُہٗ

رِضْوَانُ رَبِّ مُحَمَّدٍ عَنْ آلِ صَحْبِ مُحَمَّدٍ عَنْ کُلِّ حِزْبِ مُحَمَّدٍ سُبْحَانُہٗ سُبْحَانُہٗ

وَ عَلَیْنَا مِنَّۃُ النَّبِیِ الشَّیْخُنَا فَضْلِ عَلِیْ اَلْھَادِیُ الْمَھْدِیْ تَقِیْ سُبْحَانُہٗ سُبْحَانُہٗ

بَارَکَ اللہُ لَنَا وَلَکُمْ وَ تَقَبَّلَ اللہُ مِنَّا وَ مِنْکُمْ وَ اَسْتَغْفِرُ اللہُ الْعَظِیْمَ لِی وَ لَکُمْ وَلِسَائِرِ الْمُسْلِمِیْنَ اَجْمَعِیْنَ اَنَّہٗ تَعَالٰی جَوَّادٌ کَرِیْمٌ مَلِکٌ قَدِیْمٌ بَرٌّ رَءُوْفٌ رَحِیْمٌ

﴿ خطبہ دوم ﴾ خطبہ اوّل

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِىْ عَمَّ الْوَرٰى آلَائُهٗ ‏ وَ عَلَى النَّبِيِّ وَ اٰلِهٖ صَلَوَاتُهٗ وَ ثَنَائُهٗ

بِاللّٰهِ اَشْهَدُ اَنَّهٗ مُتَوَحِّدٌ وَّ مُحَمَّدٌ ‏ هُوَ عَبْدُهٗ وَ رَسُوْلُهٗ شَرُفَتْ بِهٖ اٰبَائُهٗ

صَلَّى عَلَيْهِ وَ اٰلِهٖ اَبَدًا وَّ سَائِرِ صَحْبِهٖ ‏ رَبُّ الْاَنَامِ تَعَزَّزَتْ وَ تَقَدَّسَتْ اَسْمَائُهٗ

يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا دَيَّانَكُمْ حَقَّ التُّقٰى ‏ وَ تَزَوَّدُوْا لِلْمَوْتِ اِذْ كُلٌّ اَتَاهُ فَنَائُهٗ

وَ اخْشَوْا لِقَاءَ صَنِيْعِكُمْ وَ الْحَشْرَ عِنْدَ مَلِيْكِكُمْ ‏ اِذْ لَا مُحَالَةَ وَاقِعٌ بَعْدَ الْحِسَابِ جَزَائُهٗ

خطبہ ثانیہ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِىْ قَدْ عَمَّنَا نَعْمَائُهٗ ‏ وَ تَحِيَّةُ الْمَوْلٰى عَلٰى مَنْ صَادِقٌ اَنْبَائُهٗ

وَاَرٰى وَ اَشْهَدُ اَنَّهٗ فَرْدٌ وَّ اَحْمَدُ عَبْدُهٗ ‏ وَ رَسُوْلُهٗ صَلَّى عَلَيْهِ اللّٰهُ جَلَّ ثَنَائُهٗ

وَ عَلٰى اَبِىْ بَكْرٍ وَّ فَارُوْقٍ وَّ عُثْمَانَ الزَّكِيِّ ‏ وَ الْمُرْتَضٰى وَ عَلٰى كِلَا الْحَسْنَيْنِ هُمْ خُلَفَائُهٗ

وَ عَلَى الْبَتُوْلِ الْفَاطِمَةِ وَ عَلٰى كِلَا الْعَمَّيْنِ لَهٗ ‏ وَ عَلَى الصَّحَابَةِ كُلِّهِمْ رِضْوَانُهٗ وَ رَضَائُهٗ

فَاغْفِرْلَنَا يَا رَبَّنَا وَ اَدْخِلْنَا فِىْ دَارِ السَّلَامِ ‏ وَ انْشُرْ عَلَيْنَا رَحْمَتَكَ لَا زَالَ اسْتِعْلَائُهٗ

لِلّٰهِ تَعَالٰى اَوْلٰى وَ اَعْلٰى وَ اَعَزُّ وَ اَجَلُّ وَ اَتَمُّ وَ اَهَمُّ وَ اَكْبَرُ۔

خطبہ اوّل **خطبہ سوم**

اَلْحَمْدُ لِمَنْ خَصَّ لَهُ الْفَضْلُ كَمَالًا وَ الشُّكْرُ لِمَنْ عَمَّ لَهُ اللُّطْفُ نَوَالًا

بَرٌّ وَّ رَؤُوْفٌ وَّ رَحِيْمٌ وَّ عَظِيْمٌ حَنَّانٌ وَّ مَنَّانٌ ذُوالعِزِّ جَلَالًا

وَهَّابٌ خَبِيْرٌ وَّ قَدِيْمٌ وَّ كَرِيْمٌ قَدْ خَلَقَ عَلَى الْاَرْضِ بِحَارًا وَّ جِبَالًا

لَا ضِدَّ وَ لَا نِدَّ وَ لَا كُفْوَ لِرَبِّيْ لَا جِسْمَ وَ لَا رُوْحَ وَ لَا شِبْهَ مِثَالًا

مَوْصُوْفٌ بِوَصْفٍ اَزَلِيٍّ اَبَدِيٍّ اَلثَّابِتُ وَ الدَّائِمُ لَا نَقْصَ زَوَالًا

لَا فَوْقَ وَ لَا تَحْتَ وَ لَا قَبْلَ وَ لَا بَعْدَ لَا كَيْفَ وَ لَا كَمْ فَهُوَ اللّٰهُ تَعَالٰى

خطبۂ ثانیہ

اَلْحَمْدُ لِمَنْ اَرْسَلَ فِي الْخَلْقِ رَسُوْلًا فِيْ كُلِّ زَمَانٍ هُوَ مُبَدِّلٌ ضَلَالًا

فَالْاَوَّلُ مَا اَظْهَرَهٗ نُوْرُ نَبِيٍّ كَالشَّمْسِ مُجَلًّا وَّ مِنَ النُّوْرِ تَلَالَا

قَدْ عَزَّزَهُ اللّٰهُ خِطَابًا بِمُحَمَّدٍ وَ الْحَامِدُ لِلّٰهِ غُدُوًّا وَّ اَصَالًا

صِدِّيْقٌ اَنِيْسٌ هُوَ فِي الْغَارِ جَلِيْسٌ قَدْ جَآءَ اِلَى الصِّدْقِ سَرِيْعًا وَّ عِجَالًا

وَالثَّانِيْ فَارُوْقٌ لَهُ الْوَصْفُ بِعَدْلٍ وَ الْمُنْصِفُ لِلْحَقِّ لَهٗ خَيْرٌ مَّـآلًا

وَالثَّالِثُ عُثْمَانٌ هُوَ الْجَامِعُ الْفُرْقَانَ قَدْ جَمَعَ آيَاتٍ قَصِيْرًا وَّ طِوَالًا

وَالرَّابِعُ بِالْاِسْمِ عَلِيٌّ وَّ وَلِيٌّ كَاللَّيْثِ اِذَا صَالَ لَحَرْبٍ وَّ جِدَالًا

حَسْنَيْنِ هُمَا سَبْطُ نَبِيٍ اِبْنُ عَلِيٍّ عَنْهُمْ رَضِيَ اللّٰهُ لَهُمْ حَسَنُ اَعْمَالًا

اَلْحَمْزَةُ وَالْعَبَّاسُ هُمَا عَمُّ نَبِيٍّ قَدْ رَحِمَهُمُ اللّٰهُ لَهُمْ خَيْرَ خِصَالًا

﴿ خطبہ ۴ ﴾

خطبہ اول

اَلْحَمْدُ لِمَنْ هُوَ فَرْدٌ وَّ وَحِيْدٌ لَّهُ سَرِيْعًا وَّ عِجَالًا
مِنْ قُدْرَتِهٖ سَآئِرُ ضَيْفَاءَ وَسِيْعٌ وَحْشٍ وَّ سِبَاعٍ وَّ ظَبْيٍ وَّ غِزَالًا
نُوْرٌ وَّ غَفُوْرٌ وَّ صَبُوْرٌ وَّ شَكُوْرٌ لَايَزَالَ قَرِيْبٌ وَّ مُجِيْبٌ لِسُوَالًا
لَا اَكْلَ وَ لَا شُرْبَ وَ لَا لُبْسَ لِرَبِّيْ لَا حَرَّ وَ لَا بَرْدَ وِصَالًا وَّ فِصَالًا
اَلْحَاضِرُ وَ النَّاظِرُ مِنَ اللُّطْفِ وَ فِيْ فِي الدَّاجِ اِلَى النَّمْلَةِ لَوْ سَارَ وَ مَالًا
سُلْطَانٌ ذُوالْمُلْكِ عَلَى الْكُلِّ سَلِيْطٌ مُخْتَارٌ عَلَى الْعَبْدِ نِجَاتًا وَّ نَكَالًا

خطبۂ ثانیہ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِىْ قَدْ عَمَّنَا نَعْمَآئُهٗ وَ تَحِيَّةُ الْمَوْلٰى عَلٰى مَنْ صَادِقٌ اَنْبَائُهٗ
وأَرَىٰ وَ اَشْهَدُ اَنَّهٗ فَرْدٌ وَّ اَحْمَدَ عَبْدُهٗ وَ رَسُوْلُهٗ صَلَّىٰ عَلَيْهِ اللّٰهُ جَلَّ ثَنَآئُهٗ
وَ عَلٰى اَبِىْ بَكْرٍ وَّ فَارُوْقٍ وَّ عُثْمَانَ الذَّكِىْ وَ الْمُرْتَضٰى وَ عَلٰى كِلَا الْحَسَنَيْنِ هُمْ خُلَفَائُهٗ
وَ عَلَى الْبَتُوْلِ الْفَاطِمَةِ وَ عَلٰى كِلَا الْعَمَّيْنِ لَهٗ وَ عَلَى الصَّحَابَةِ كُلِّهِمْ رِضْوَانُهٗ وَ رَضَائُهٗ
فَاغْفِرْلَنَا يَا رَبَّنَا وَ انْصُرْ بِفَضْلِكَ دَائِمًا وَ انْشُرْ عَلَيْنَا رَحْمَتَكَ لَا زَالَ اسْتِعْلَائُهٗ

لِلّٰهِ تَعَالٰى اَوْلٰى وَ اَعْلٰى وَ اَعَزُّ وَ اَجَلُّ وَ اَتَمُّ وَ اَهَمُّ وَ اَكْبَرُ۔

﴿ خطبہ ۵ ﴾

خطبہ اوّل

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمَاءَ لِمُحَمَّدٍ اَعْطٰی کَمَالًا کَامِلًا فِی الْاَنْبِیَاءِ لِمُحَمَّدٍ

جَعَلَ السَّمَآءَ مُدَوَّرًا وَّ الشَّمْسَ خَلَقَ مُنَوَّرًا فِی الْجَوِّ خَطًّا مِّحْوَرًا وَّ الْمُسْتَوٰی لِمُحَمَّدٍ

جَعَلَ اللَّیَالِیْ مُزَیَّنًا بِالنَّجْمِ کَانَ مُضِیًّا ذَرْوَاۃَ اَوْجِ مُقَلِّبًا حَرَّکَ السَّمَاءَ لِمُحَمَّدٍ

طَافَ الْمُدِیْرُ مَدَوَّرًا تَحْتَ الْقُدُوْمِ مُزَوَّرًا سُبْحَانَ اَسْرٰی نَازِلًا خَرَقَ السَّمَاءَ لِمُحَمَّدٍ

تَدْوِیْرُ مَا فِیْہِ الْقَمَرُ سَابِحٌ لِنَجْمٍ فِی الْاَمْرِ اِعْجَازُہٗ شَقُّ الْقَمَرِ نَصَبَ اللِّوَاءَ لِمُحَمَّدٍ

صِدِّیْقُ فِیْ تَصْدِیْقِہٖ فَارُوْقُ فِیْ تَوْفِیْقِہٖ عُثْمَانُ فِیْ تَرْفِیْقِہٖ حَیْدَرُ فَتٰی لِمُحَمَّدٍ

سِبْطَاہُ فِیْ غُفْرَانِہٖ عَمَّاہُ فِیْ رِضْوَانِہٖ وَ بَنَاتُہٗ فِیْ جَنَابِہٖ خُلُقُ الصَّفَا لِمُحَمَّدٍ

خطبۂ ثانیہ

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ عَمَّ الْوَرٰی آلَائُہٗ وَ عَلَی النَّبِیِّ وَ اٰلِہٖ صَلَوَاتُہٗ وَ ثَنَائُہٗ

بِاللّٰہِ اَشْھَدُ اَنَّہٗ مُتَوَحِّدٌ وَّ مُحَمَّدٌ ھُوَ عَبْدُہٗ وَ رَسُوْلُہٗ شَرُفَتْ بِہٖ اٰبَائُہٗ

صَلّٰی عَلَیْہِ وَ اٰلِہٖ اَبَدًا وَّ سَائِرِ صَحْبِہٖ رَبُّ الْاَنَامِ تَعَزَّزَتْ وَ تَقَدَّسَتْ اَسْمَائُہٗ

یٰٓاَیُّھَا النَّاسُ اتَّقُوْا دَیَّانَکُمْ حَقَّ التُّقٰی وَ تَزَوَّدُوْا لِلْمَوْتِ اِذْ کُلٌّ اَتَاہُ فَنَاءُہٗ

وَ اخْشَوْ لِقَاءَ صَنِیْعِکُمْ وَ الْحَشْرَ عِنْدَ مَلِیْکِکُمْ اِذْ لَا مُحَالَۃَ وَاقِعٌ بَعْدَ الْحِسَابِ جَزَآئُہٗ

یَا قَوْمَنَا اَجِیْبُوْا دَاعِیَ اللّٰہِ وَ اٰمِنُوْا بِہٖ یَغْفِرْ لَکُمْ مِّنْ ذُنُوْبِکُمْ وَ یُجِرْکُمْ مِّنْ عَذَابٍ اَلِیْمٍ

﴿ خطبہ ٦ ﴾ **خطبہ اوّل**

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ جَعَلَ السَّمَاءَ لِمُحَمَّدٍ   اَعْطٰی کَمَالًا کَامِلًا فِی الْاَنْبِیَا لِمُحَمَّدٍ

لَوْ لَاکَ قَالَ خِطَابُهٗ اُمُّ الْکِتَابِ کِتَابُهٗ   خَیْرُ الْمَآلِ مَآبُهٗ سَعْدُ الْعُلٰی لِمُحَمَّدٍ

اَسْرٰی لِعِزَّةِ شَانِهٖ وَحْیٌ بِنُطْقِ لِسَانِهٖ   قَوْسَیْنِ حَدُّ قِرَانِهٖ قُرْبُ الدَّنٰی لِمُحَمَّدٍ

وَ الشَّمْسُ فِیْ تَوْصِیْفِهٖ وَ اللَّیْلُ فِیْ تَعْرِیْفِهٖ   یٰسٓ فِیْ تَشْرِیْفِهٖ نَزَلَ الضُّحٰی لِمُحَمَّدٍ

وَ یَدٌ سَخِیٌّ بَازِلٌ قَلْبٌ عَلِیْمٌ شَاغِلٌ   وَحْیٌ یُّرِیْدُ نَازِلٌ صَدْرَ الصَّفَا لِمُحَمَّدٍ

یَمُّ الْعِنَایَةِ وَ الْکَرَمِ نُوْرُ الْهِدَایَةِ وَ النِّعَمِ   اِذْنُ الشَّفَاعَةِ لِلْاُمَمِ یَوْمَ الْجَزَاءِ لِمُحَمَّدٍ

اَعْلَی الْمَدَارِجِ فِی الْجُمَلِ خَتْمُ النُّبُوَّةِ فِی الرُّسُلِ   وَ الْاَمْرُ فِی الْقُرْآنِ قُلْ یَا اَیُّهَا لِمُحَمَّدٍ

لَهُ الْحَشَمُ رَأْسٌ رَفِیْعٌ فِی الْخَدَمِ   لِیْنُ الْحِجَارَةِ فِی الْقَدَمِ فَتْحُ الْغُزٰی لِمُحَمَّدٍ

صِدِّیْقُ فِیْ تَصْدِیْقِهٖ فَارُوْقُ فِیْ تَوْفِیْقِهٖ   عُثْمَانُ فِیْ تَرْفِیْقِهٖ حَیْدَرْ فَتٰی لِمُحَمَّدٍ

سِبْطَاهُ فِیْ غُفْرَانِهٖ عَمَّاهُ فِیْ رِضْوَانِهٖ   وَ بَنَاتُهٗ فِیْ جَنَابِهٖ خُلُقُ الصَّفَا لِمُحَمَّدٍ

لَهُ لَنَا وَلَکُمْ فِی الْقُرْآنِ الْعَظِیْمِ ط وَ نَفَعَنَا وَ اِیَّاکُمْ بِالْاٰیَاتِ وَ الذِّکْرِ الْحَکِیْمِ ط اِنَّهٗ تَعَالٰی

جَوَّادٌ کَرِیْمٌ مَلِكٌ بَرٌّ رَّءُوْفٌ رَّحِیْمٌ ط

خطبۂ ثانیہ

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ لَا یَنْتَهِیْهِ الْوَاصِفُوْنَ وَ الشُّکْرُ لِلّٰہِ الَّذِیْ قَدْ جَآءَ مِنْهُ الْمُرْسَلُوْنَ

رَبٌّ تَعَالٰی شَانُهٗ مُسْتَوْجِبٌ غُفْرَانُهٗ قَدْ جَآءَنَا قُرْاٰنُهٗ اِنَّا لَمِنْهُ الْمُهْتَدُوْنَ

لَهُ الَّذِیْ هُوَ وَاحِدٌ حَیٌّ قَدِیْمٌ وَ الرَّسُوْلُ مُحَمَّدٌ حَقٌّ وَّ کُلُّ الْمُرْسَلُوْنَ

صَلّٰی عَلَیْهِ وَ اٰلِهٖ اَعْدَادَ ذَرَّاتِ الْوَرٰی وَ عَلٰی جَمِیْعِ الْاَنْبِیَاءِ مَعَ اٰلِهِمْ هُمْ طَاهِرُوْنَ

یَا رَبِّ اَنْتَ خَلَقْتَنَا اَحْسَنْتَ اِذْ رَبَّیْتَنَا اَنْعَمْتَ اِذْ کَرَّمْتَنَا اِنَّا لِفَضْلِكَ مَادِحُوْنَ

لِلّٰہِ تَعَالٰی اَعْلٰی وَ اَوْلٰی وَ اَعَزُّ وَ اَجَلُّ وَ اَتَمُّ وَ اَهَمُّ وَ اَکْبَرُ

اِنَّهٗ تَعَالٰی جَوَّادٌ کَرِیْمٌ مَلِكٌ بَرٌّ رَؤُوْفٌ رَّحِیْمٌ ط

خطبۂ ثانیہ دیگر

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ زَیَّنَ الْاَیَّامَ بِیَوْمِ الْجُمُعَةِ وَ اللَّیَالِیَ بِلَیْلَةِ الْجُمُعَةِ نَحْمَدُهٗ وَ نَسْتَعِیْنُهٗ وَ نَسْتَغْفِرُهٗ لِلّٰہِ وَحْدَهٗ لَا شَرِیْكَ لَهٗ وَ نَشْهَدُ اَنَّ سَیِّدَنَا مُحَمَّدًا عَبْدُهٗ وَ رَسُوْلُهٗ ط ثَبِّتُوْا عَلَی الْاِیْمَانِ وَ لِلّٰہِ تَعَالٰی اَعْلٰی وَ اَحْلٰی وَ اَجْلٰی وَ اَکْرَمُ وَ اَنْعَمُ وَ اَعْظَمُ وَ اَبْشَرُ وَ اَنْذَرُ وَ اَکْبَرُ ط

سلسلہ عالیہ طیبہ نقشبندیہ مجددیہ غفاریہ خلیلیہ جانانویہ غفاریہ شریف :

دادگر اے داورا اپنی رضا کے واسطے
والیء کونین ختم الانبیاء کے واسطے
بوبکر صدیق اکبر حضرت سلمان پاک
حضرت قاسم مکرم مقتدیٰ کے واسطے
صدق سے الفت ہو ہم کو کذب سے ہو اجتناب
جعفر صادق امام الاتقیاء کے واسطے
شیخ اکبر بایزید و ابوالحسن کا واسطہ
ابوالقاسم بوعلی کہف الوریٰ کے واسطے
حضرت ابویوسف عالی ماہ تابندہ منیر
پیر عبدالخالق شمس الضحیٰ کے واسطے
شاہ محمد عارف و محمود انجیر امیر
پیر عزیزاں علی قمر اللقاء کے واسطے
خواجہءِ بابا سماسی شہ کلالِ باکمال
شاہ بھاوالدین پیر پارسا کے واسطے
پیر علاوالدین ھم یعقوب چرخی دستگیر
پیر عبیداللہ عابد بے ریا کے واسطے
حضرت خواجہ محمد زاھدِ واصل بحق
خواجہءِ درویش محمد اولیاء کے واسطے
خواجہ امکنگی و عبدالباقی صاحب رازدان
شہ مجدد الف ثانی بادشاہ کے واسطے
حضرت معصوم سیف الدین قیوم زمان
شاہ محمد محسنِ مرد خدا کے واسطے

سید نور محمد جان جاناں پیر حق
خواجہ عبداللہ شاہ مجدد رھنما کے واسطے
بو سعیدِ احمدی احمد سعید صاف دل
حاجیءِ دوستِ محمد مرتضٰی کے واسطے
حضرت عثمان عارف اور محمد لعل شاہ
شاہ سراج الدین تارک ماسویٰ کے واسطے
قطبِ عالم پیرِ پیراں خواجہ قیوم زمان
حضرت فضل علی شمس الھدیٰ کے واسطے
موت کا دن عید کا ھو بے توسط جاں بحق
قطب الاقطاب مربی باوفا کے واسطے
قطب الارشاد مجدد مائۃ اربعتہ عشر
خواجہ محمد عبدالغفار غوث الوریٰ کے واسطے
جس طرف دیکھوں مجھے بس نظر آئے پیر پیر
کر مجھے نعمت عطا بحر سخا کے واسطے
شاہ شاھاں پیر پیراں رحمت پوری امیر
ھو غلامی طوق گردن باوفا کے واسطے
خواجہ محمد خلیل الرحمٰن نائب خیر البشر
عشق مجھکو کر عطا اپنی عطا کے واسطے
حضرت خواجہ محمد جان جاناں پیر حق
محبت کر اپنی عطا نور الھدیٰ کے واسطے
حضرت خواجہ محمد عبد الغفار ثانی رھنما
کر مجھے الفت عطا اپنی رضا کے واسطے

وصلی اللہ تعالیٰ علیٰ خیر خلقہ ونور عرشہ سیدنا محمد و آلہ واصحابہ اجمعین برحمتك یا ارحم الراحمین

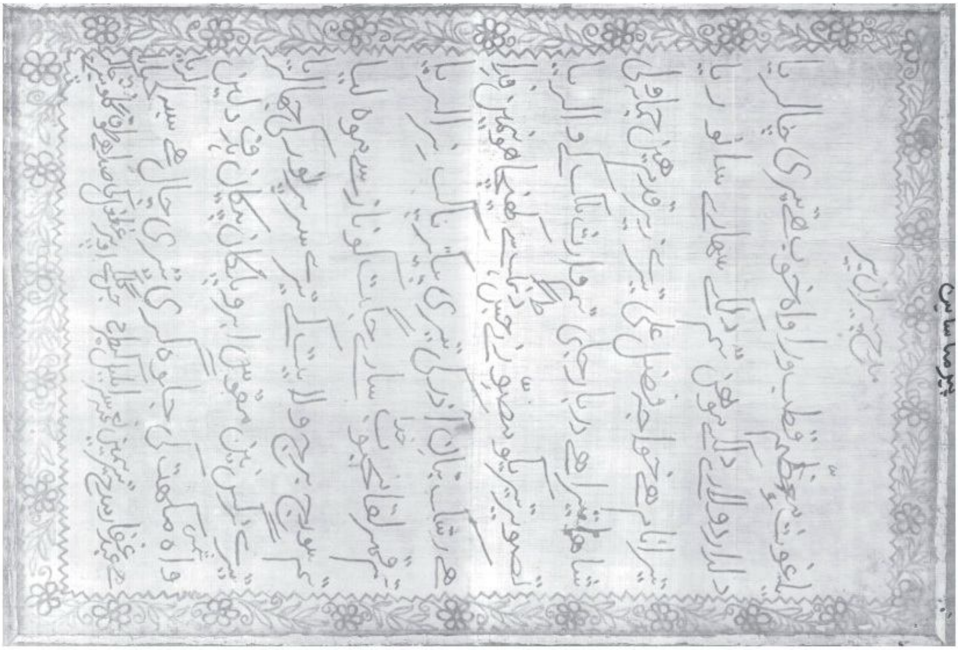

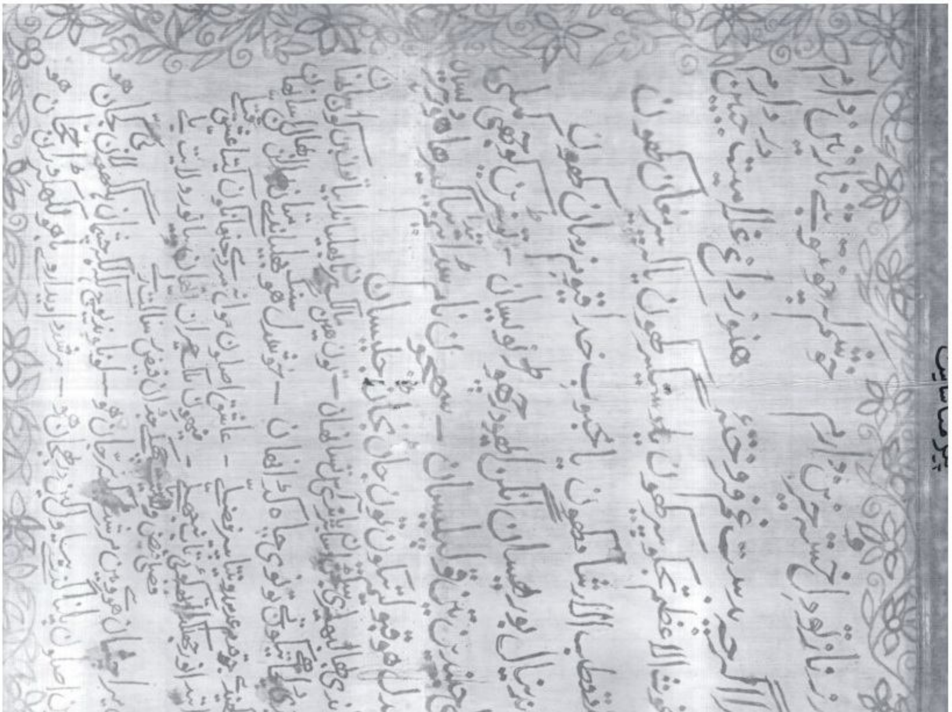

پیر مٹا سائیں جي شاعري، سندري هٿ اکر

خطبه اول

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي تبارك تعالى شانه — اضحى الضحى برهانه اعلى العلى سلطانه

سبحانه سبحانه

اعلى الاعالي ظاهر مولى الموالي باطن — من كل شبه طاهر سبحانه سبحانه

حرق القلوب بعشقهم وجا الصدور بطلبه — فقد العقول بوجهه سبحانه سبحانه

سبحانه بجلاله للكل عم نواله — فوق الفهوم كماله سبحانه سبحانه

سبحان من هو وحده اختاره لحبيبه عبده — صدق تحقيق وعده سبحانه سبحانه

صلوا على محبوبه خير الرسل مطلوبه — نور الصدور مطلوبه سبحانه سبحانه

بعد النبي خير البشر صحبه الرسول ابوبكر — اعطاه مولاه القدر سبحانه سبحانه

ومن الصحابة اعدل عمر التقي الاكمل — من فضل ربه افضل سبحانه سبحانه

عثمان ذي الحلم والحيا حافظ الآيات النبا — اختاره رب العلى سبحانه سبحانه

ثم العلي المرتضى ابن لعم المصطفى — ادركت من الله الرضا سبحانه سبحانه

الفاطمة كبد النبي خير النساء نور به — بضع النبي الابطحي سبحانه سبحانه

حسن الحسين سرور بصر العيون ونوره — سبط النبي ظهوره سبحانه سبحانه

عماه ذو المجد الكرم عباس حمزه محترم — يارب فارحم جمعهم سبحانه سبحانه

رضوان رب محمد عن آل صحب محمد — عن كل حزب محمد سبحانه سبحانه

المحيي دين النبي الشيخ فضل على — المرشد الجمع الولي سبحانه سبحانه

خطبات غفاریہ سندن مبارک هٿن سان لکيل

باب يارهون: نُورُ الْاَبْصَارِ فِی كَرَامَاتِ شَيْخِنَا مُحَمَّد عَبْدُ الْغَفَّارِ

كراماتِ غفاريه

الله ڪريم پنھنجي جھان جو ھڪ نظام جوڙيو آھي، ان تحت ڪائنات جا سڀ ڪم حسبِ عادت سرانجام ٿي رھيا آھن. ڪڏھن الله ڪريم پنھنجي خاص پانھن جو شان ۽ مان ۽ انھن جي عزت ۽ عظمت پين کي ڏيکارڻ لاءِ انھن جي ھٿان عجيب ڪم ظاھر ڪندو آھي. جيڪي عادت جي خلاف ھوندا آھن. انھن کي ”خرقِ عادت“ يا ڪرامت سڏبو آھي.

الله جي دوستن جون ڪرامتون برحق آھن. انھن جو انڪار اھوئي ڪندو آھي جيڪو ازلي بدبخت ھوندو آھي. قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جون ڪرامتون بيشمار آھن. بعدد قطر الامطار آھن، انھن مان ڪجھہ ھن باب ۾ جمع ڪيون ويون آھن. [1]

سندن طبيعت مبارڪ ۾ تمام گھڻي انڪساري ۽ عاجزي ھوندي ھئي اگر ڪا ڪرامت ظاھر ٿيندي ھئي ان جي نسبت يا تہ پنھنجي پير ڏانھن ڪندا ھئا يا فرمائيندا ھئا تہ اھا اسم ذات جي برڪت ۽ ڀلائي آھي.

---

[1] ھن باب ۾ آندل ڪرامتون معتمد عليہ ماڻھن جي صدري روايتن کان علاوه علامہ عبد الحليم چانڊيو جي ڪتاب ”ڪرامات غفاريہ“ تان نقل ڪيون ويون آھن.

۽ باهہ اجهامي وئي

رحمت پور شريف جي نوراني بستي ۾ فقيرن جا ڪکاوان گهرڙا هئا. هڪ ٻيري بستي جي اوڀر طرف کان بلوچن جي گهرن کي باهہ لڳي ۽ سڀ گهر ساڙيندي جڏهن فقيرن جي گهرن جي ايترو قريب پهتي جو وچ ۾ صرف هڪ رستو باقي بچيو ۽ باهہ بہ زورائتي هئي جو گهٽي پنڌ تان ٽي ساڙيائين. سڀ فقير الله ۽ پير مٺا پير مٺا ڪندي گهرن مان نڪري پيا. باهہ جا شعلا جڏهن فقيرن جي گهرن تي ڪِرن تہ خود بخود اجهامي وڃن. فقير امام بخش جي گهر مٿان جڏهن اچي پرندڙ شعلا ڪِريا، سڀني سمجهيو تہ اڄ فقيرن جا جهڳا سڙي رک ٿي ويندا پر الله جي فضل سان فقيرن جو ذري جو نقصان نہ ٿيو ۽ باهہ خود اجهامي وئي. عين ان مهل هڪ فقيرُ رحمت پور جي مسجد شريف ۾ مراقبو ڪيون ويٺو هيو ان تي حال ٿيو ۽ ڏٺائين تہ حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ هڪ سائي جهاز تي چڙهيل آهن ۽ جنهن فقير جي گهر کي باهہ لڳي ٿي ان کي پاڻ پاڻي سان وسائيندا وڃن ٿا. پوءِ جڏهن خير ٿي ويو تہ فقيرن اچي اها حقيقت سندن حضور ۾ عرض ڪئي. پاڻ فرمايائون تہ اها اسم ذات جي برڪت آهي.

فقير جو ڏنڊو

پوءِ پاڻ فرمايائون تہ اسين جڏهن آبڙي جي ٻرسان ڳاهن جي ڳوٺ ۾ هياسين تہ هڪ شخص جي گهر کي باهہ لڳي جيڪو اهلِ ذڪر نہ هيو ۽ ان جي ڀرسان فقيرن جا گهر هئا. ۽ واچ بہ تمام سخت ۽ اٽائي هئي. پوءِ فقيرَ باهہ وسائڻ لاءِ پاڻي ڀري آيا تہ هڪ فقير کي جذبو ٿيو ۽ جذبي جي حالت ۾ ڏنڊو کڻي باهہ جي آڏو فقيرن جي گهرن کان بيهي رهيو ۽ فقيرن کي چيائين تہ باهہ تي پاڻي نہ وجهو ۽ باهہ هيڏانهن هرگز نہ ايندي ۽ ڪجهہ اثر نہ ڪندي. فقير جي ڏنڊي کي ڏسي باهہ وسائڻ وارا چُپ ڪري بيٺا. جو تہ جيڪو باهہ جي مٿان پاڻي وجهڻ جي ڪوشش پيو ڪري فقير ان تي ڏنڊو پيو اولاري . باهہ ان گهر کي ساڙي خود اجهامي وئي. فقيرن جي گهرن ڏانهن هرگز نہ وڌي. اها الله جي نالي جي برڪت آهي. فقير دنيا آخرت جي باهِيُن کان امن ۾ آهن.

باهه ڇا ساڙي انهن کي؟

هڪ ڀيري هڪ لوهر باهه ۾ ڪوڏر کي گرم ڪيو. جڏهن اها تپي لال ٿي وئي تہ اتان آدم فقير غفاري جذبي جي ڪيفيت ۾ اچي لنگهيو. چوڻ لڳو تہ ذڪر وارن کي جهنم جي باهه نہ ساڙيندي دنيا جي باهه انهن کي ڇا ڪندي؟ پوءِ الله الله ڪندي ان تتل لال ڪوڏر مٿان بيهي رهيو، نہ پير سڙيس نہ جسم کي لهس آيس.

باهه ڇا ساڙي انهن کي، عشق ۾ جي ويا سڙي،
سيج تي سڪ سان سمهن ڪيئن جي اٿيا روئي رڙي.

تتل تيل سان وضو

شهر ڦلجيءَ جو هڪ غفاري فقيرُ دڪاندار هيو. هڪ ڏينهن دڪان تي تيل جي تئِي باهه تي چڙهيل هيس جنهن ۾ شيون پچائي ڪپائيندو هيو. دڪان جو ڪم ڪندي ٽپهري نماز جو وقت تنگ ٿي ويس. جيڏي مهل نماز ياد آيس ان وقت مٿس جذبي جي حالت پيدا ٿي ۽ ان ٽهڪندڙ تيل مان وضو ڪرڻ لڳو. تانجو گُرڙيون ڪري نڪ کي پاڻي ڏئي منهن ڌوئي جنهن وقت ٻانهون ڌوئڻ لڳو تہ پاسي واري دڪاندار ڏسي ورتس ۽ اچي هٿن کان پڪڙيائينس. مگر فقير کي نہ ٽهڪندڙ تيل ساڙيو ۽ نہ جسم مٿان ڪو نشان ٿيو.

۽ هٿڪڙي وچي پـَري پئي....

احمد فقير جمالي وينل ڳوٺ قائم رودناٽي تعلقہ جوهي کي مخالفن ڪوڙي ڪيس ۾ قابو ڪرايو. جڏهن ڪيس جي حاضري تي جوهي جي مختيارڪار عبدالڪريم منگي وٽ هٿ ڪڙي لڳل پيش ٿيو. ڏاڙهي ڏندڻ ڏسي مختيار ڪار پڇيس ڪنهن جو مريد آهين؟ چيائين پير مٺي رحمتپور واري جو. مختيار ڪار چيو تہ پير مٺي جو مريد وري هٿن ۾ هٿڪڙي؟ اهي لفظ ٻڌڻ سان فقير کي جذبو ٿي ويو. زور سان الله جي ضرب هنيائين تہ هٿڪڙي وچي پري پئي. اها ڪرامت ڏسي مختيار ڪار تي ايترو اثر ٿيو جو اچي حضرت صاحب جن جو مريد ٿيو.

جِنَ بہ جنهن جا مريد هئا؟

هڪ ڏينهن حضرت پير مٺا سائين جي اڳيان خليفي نور محمد بيان ڪيو تہ آءٌ هڪ جاءِ تي فقيرن وٽ تبليغ لاءِ ويس. هڪ گهر ۾ وٺي ويا، ٻڌايائون تہ هتي جنن جي گهٽي ڪينس آهي. مون کي کٽ تي ويهاريائون، جڏهن بيان شروع ڪيم تہ جنهن کٽ تي ويٺل هيس ان تي ٽي سرون اچي لڳيون پر مون ان طرف ڌيان ئي نہ ڏنو. تقرير ۽ نصيحت ۾ مشغول رهيس. سائينجن جي تعريف جا غزل پڙهڻ شروع ڪيم. مجلس پوري ڪري خير سان ڳوٺ هليو آيس. ٻئي ڏينهن ان ڳوٺ مان ماڻهو آيو تہ هڪ جنڙي ظاهر ٿي آهي سا چوي ٿي تہ خليفي صاحب کي وٺي اچو تہ مان ذڪر پڇنديس. پوءِ وري ويس ۽ مون کان ذڪر پڇيائين پير مٺا پير مٺا جا نعرا پئي هنيائين. چيائين تہ هت گهڻا جِنَ رهندڙ آهن. هن گهر سان لونگ نالي جِنُ حرڪت ڪندو آهي. هاڻي مون ان کي هتان ڪڍي ڇڏيو آهي ۽ توهان فقيرياڻن کي هدايت ڪيو جو ڪنهن ڪنهن وقت نماز ۾ سستي ڪن ٿيون. پوءِ اها جنڙي فقيرياڻي تي جذبو ايندو هيس. گم ٿيل شين جي خبر سچي پچي ڏيندي هئي. مون چيس تہ لنگر جو ڳابو چورائجي ويو آهي ان جي خبر ڏي. چيائين تہ ٻہ ٽي ڏينهن مهلت ڏيو آءٌ جانچ لهان. پوءِ ٻڌائيندس پوءِ ڪجهہ ڏينهن گذرڻ بعد صحيح چور جي ۽ جاءِ جي خبر ڏنائين. جڏهن اچي اها ڳالهہ سائينجن سان ڪئي سين تہ پاڻ فرمايائون جنن کي غيب جو علم ڪونهي مگر اهي "سريع السير" هوندا آهن يعني جلدي سفر ڪري اچي خبر ڏيندا آهن. پوءِ فرمايائون تہ هن جماعت ۾ گهڻا جِنّ داخل آهن.

دليون جيارڻ

پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي سڀ کان وڏي ڪرامت اها هئي جو پاڻ لکين دلين کي الله جي ذڪر سان زنده ڪيائون. عرفاءَ جو چوڻ آهي تہ مرده ماڻهو جيارڻ آسان آهي مگر مرده دل زندهہ ڪرڻ مشڪل آهي. مئل ماڻهو اگر جيئرو ٿئي بہ سهي پر نيت ان کي وري مرڻو آهي، مگر مئل دل جا الله جي عشق محبت ۽ ذڪر سان زندهہ ٿي سا وري تا قيامت ڪو نہ مرندي. ڪنهن چيو آهي تہ: چوں دل زندہ شود ہرگز نہ میرد

جيڪا دل هڪ ڀيرو زندهہ ٿي اها هرگز نہ مرندي.

مرڻ بعد بہ دل هلندي رهي..

فقير شاهنواز بلوچ کيرٿرجو زميندار هيو. فقط هڪ ڀيرو حضرت صاحب جن جي خدمت اقدس ۾ آيو هيو. پاڻ ڪيس قلبي ذڪر جي تلقين فرمائي هئائون. ڪجھ عرصي ڪان پوءِ اهو فوت ٿيو تہ مرڻ بعد بہ سندس قلب ايتري قدر هلي رهيو هيو جو ڪفن منجهان بہ ان جي دل هلندي نظر ٿي آئي. آس پاس جا ماڻهو پنڌ ڪري مرحوم شاهنواز جو قلب ڏسڻ آيا ۽ حيران ٿي ويا. سندس سوٽ عاشق علي اها ڪرامت ڏسڻ ڪان پوءِ درگاھ شريف تي آيو ۽ ڏاڍي اعتقاد ۽ محبت سان ذڪر پڇيائين. ٻڌايائين تہ مرحوم شاهنواز کي جڏهن ساميءَ اندر رکيوسين تہ بہ سندس قلب زور سان هلي رهيو هيو.

فقير الهداد ويٺل شهر لاڙڪاڻو، ريل گاڏين ۾ سرمون وڪڻڻ جو ڪم ڪندو هيو. جڏهن وفات ڪري ويو تہ سندس قلب ظاهر ظهور هلي رهيو هيو. وصيت موجب ان فقير جي جنازي نماز پڙهڻ لاءِ کيس درگاھ شريف تي آندو ويو. سندس جنازي سان گڏ سندس عزيز قريب ۽ پاڙي وارا بہ آيا هئا ۽ انهن سان گڏ هڪ مولوي صاحب بہ هيو. فقير جي لاش سان گڏ ڊاڪٽرن وارو اوزار (Status cope) بہ کڻي آيا. جنهن جي ذريعي قلب مان چٽو آواز الله الله جو ٻڌڻ ۾ اچي رهيو هيو.

الله وارا مرندا ناهن:

تعلقو ڪنڊيارو ۾ خانواهڻ ڳوٺ جي ڀرسان عباس ڪونڌر جو ڳوٺ آهي. حضرت صاحب جن جي تبليغ ۽ ڪوشش سان سڄو ڳوٺ سڌري نيڪوڪار بڻجي پيو. پاڻ هن ڳوٺ جو نالو "ثواب پور" رکيائون. اتي ڀيرل فقير فوت ٿيو. آسپاس ڪان عزيز قريب منهن ڏسڻ لاءِ ڪلئي اچي ڪٺا ٿيا. فقير جو منهن ڏسندي فقيرن زور سان الله الله جون ضربون هنيون تہ اوچتو ميت جي جسم ۾ چرپر ٿي پاڻ چيلھ جيترو ڪٽ تان ڪنڌ مٿي ڪري، الله الله چيائين پوءِ چوڻ لڳو: "ياد رکو! الله وارا ڪڏهن بہ نہ مرندا آهن". ائين چئي الله الله ڪندي وري سمهي پيو. اهڙيءَ طرح ٽي ڀيرا ائين ڪيائين. مذڪوره ڳوٺ ۾ ان واقعي جا عيني شاهد اجا تائين موجود آهن.

موت ڇا ماري انهن کي جي مرڻ ڪان اڳ مئا ، آهي مرڻو موت ڪان اڳ ڪو مرڻ وارو هجي !

صحبت جي تاثير

قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي اها وڏي ڪرامت هئي جو سندن صحبت ۾ رب ڪريم عجيب تاثير رکائي هئي. وڏا رهزن، ڌاڙيل، چور، بدمعاش، زاني، خوني، شرابي، راشي ۽ بدڪار جڏهن هڪ ڀيرو سندن صحبت ۾ ويهندا هئا تہ انهن جي طبيعت بدلجي ويندي هئي. جڏهن موٽندا هئا تہ هڪ نئين زندگي، نئون عزم وٺي موٽندا هئا. اهي پٿر دل انسان جيڪي پنهنجي پيءُ جي مرڻ تي بہ نہ رُنا سي سندن صحبت مان موٽندا هئا تہ اکيون آليون ڪٽي موٽندا هئا. سندن صحبت ۾ هزارين بدڪار ۽ بداعمال انسان تائب ٿي نيڪوڪار متقي، عابد ۽ زاهد بنجي ويا.

عجيب عنايت:

نعت خوان نوازل فقير بروهي بيان ڪيو تہ : مون کي مرشد پير مٺا جي محبت چوٽان چوٽ هئي. ڪوشش ڪري هر يارهين تي ويندو هيس. پر وري جو موٽندو هيس تہ دل اداس ۽ بي قرار رهندي هئي. هڪ ڀيري لاڙڪاڻي مان يارهين شريف کان پنهنجي ڳوٺ فتح خان بروهي ڪاڇو تعلقو جوهي ضلعہ دادو وڃي رهيو هيس. واٽ تي اڃي پور پيا. روئان بہ پيو غزل بہ پڙهان پيو. جڏهن جوهي کان پريان بيراج وارو بند ٽَپِيُس ، روئڻ روڪي نہ سگهان، آهون بند نہ ٿين مستي ۽ موج ۾ چوان پيو تہ هائو جي هت مرشد جو ديدار ٿئي تہ ڪهڙي نہ مون لاءِ عيد ٿي وڃي. ان سوچ ۾ هيس اجا جو اڳيان نهاريان تہ مرشد پير مٺا سائين اڳيان موجود آهن . آءٌ ساڻن مليس پاڻ هي لفظ فرمايائون ۽ نظرن کان پوشيده ٿي ويا:

”فقيرو غم نہ کرو تسلی رکھو اے عاجز تسان نال کھڑے ہے اللہ دا ذکر گھڻا کرو“

دربار تي اچڻ جي روحاني دعوت:

نعت خوان نوازل فقير بيان ڪيو تہ سندس ڀاءُ محمد صالح پير مٺا سائين جو مريد ٿي آيو. منهنجو ٻيو ڀاءُ محمد حسين ۽ آءٌ گڏجي غزل پڙهندا هئاسين. هڪ رات ڳوٺ جا ماڻهو مسجد ۾ ڪٺي ٿيا. چيائون اسان کي اڄ پير جي محبت جا غزل ٻڌايو. پوءِ اسان غزل چياسون محبت جو عجيب منظر بڻجي ويو. فقيرن کي جذبا ٿي ويا.

جذبي جي حالت ۾ فقير اتر ڏانهن منهن ڪري ٻانهون ٻڌي نوڙت سان ويهه پنجويهه منٽ يڪو ويهي رهيا. بعد ۾ جڏهن جذبو ختم ٿيو اسان پڇا ڪئي هي ڇا هيو؟ جذبي وارن سڀني هڪڙي ئي ڳالهه ڪئي. چيائون اسان ڏسون پيا ته پير مٺا سائين پاڻ تشريف فرما ٿيا. پاڻ فرمائي رها آهن: "اهي فقير غزل سڻي اڪيندي هن، اسان ڏي درگاهه تي آون ته انهان دي ڪاڻ پلائي هئي". پوءِ اسان يارهين تي وياسين، سائين جن جا مريد ٿياسين.

منهنجي ڀاءُ محمد حسين کي نانگ ڏنگ هنيو. شهيد ٿي ويو. ان جي جدائيءَ ۾ مون هڪ غزل ناهيو، جيڪو ابي امڙ ڀائرن مان ڪنهن کي ڪونه ٻڌايم اهو ارادو رکيم ته وڃي سائين جن جي آڏو پيش ڪندس. اهو خيال رکي يارهين تي دربار تي پهتس. اتر ڪان وڏي دروازي ڪان اڃا ٻاهر ئي هيس ڏٺم ته خليفو عبدالحڪيم پنجابي سڪر وارو هيڏي هوڏي ڦرندو ڏسندو ٿو وتي. مون تي جو نظر پيَسِ ڀڄي اچي ٻانهن ۾ هٿ وجهي چيائين ته سائينجن ڏيڍي شريف ڪان بيٺا آهن. فرمائن ٿا ته فقير نوازل ڪون آکهو اپڻي پرا دي وڇوڙي وچ جيڪو غزل ٺاهيس سو اسان ڪون سڻاوي. مون تي روئڻ جي ڪيفيت طاري ٿي وئي. اڳتي وڃان ته منهنجي انتظار ۾ لائوڊ جهليو بيٺا هئا. هن عاجز غزل شروع ڪيو ته مون تي ۽ پوري موجود جماعت مٿان جذبي جي ڪيفيت طاري ٿي وئي.

مُردو زنده ٿي پيو

قاري قربان علي چانڊيه غفاري بيان ڪيو ته هڪ ڀيري حضرت خواجه خليل الرحمان رحمت الله عليه ميرواٽي ڳوٺ ۾ دعوت تي آيل هئا. تقرير دوران پاڻ بيان فرمايائون ته حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليه جڏهن پنجاب ۾ سڪونت پذير هئا ته هڪ ڳوٺ ۾ وعظ و ارشاد خاطر سندن وڃڻ ٿيو. اتفاقاً اتي حضرت صاحب جن جي پهچڻ ڪان اڳي دعوتين جو هڪ ماڻهو فوت ٿي پيو. ميزبان ان غم ۾ پريشان هئا ته سائينجن به اچي پهتا. انهن سارو واقعو بيان ڪيو. سندن ويهڻ واسطي کٽ رکي هئائون. پاڻ کٽ تي هڪ پير رکي ۽ هي آيت پڙهيائون:

أَلَيۡسَ ذَٰلِكَ بِقَٰدِرٍ عَلَىٰٓ أَن يُحۡـِۧيَ ٱلۡمَوۡتَىٰ [القيامة/40] ڇا الله مردن کي جيئرو ڪرڻ تي قادر نه آهي؟ بس اڃا پيو پير کٽ تي مس رکيائون ته مئل ماڻهو جيئرو ٿي اٿي ويهي رهيو. گهر وارن ۾ خوشي اچي وئي. اها ڪرامت ڏسي تمام گهڻا ماڻهو مريد ۽ معتقد ٿيا.

پير مٺا سائين دربار مصطفيٰ ۾ ديوانِ اولياءَ ۾

مولانا محمد امين الدين خليلي چيو تہ ساڄس مولانا محمد قاسم سوني جتوئي واري بيان ڪيو تہ هڪ ڀيري حضرت علامہ مولانا حضرت محمد قاسم مشورن وارا ۽ حضرت حافظ امام بخش صاحب ۽ ڪافي ٻيا صالحين جي جماعت سوني جتوئي واري درگاهہ تي موجود هئا. ڪچهري ۾ ان وقت جي بزرگن جو ذڪر ڇڙيو. پوءِ حضرت پير مٺا سائين جي ڳالهہ نڪتي تہ پنجاب مان هڪ نئون بزرگ آيو آهي ان جي صحبت ۾ گهڻا ماڻهو نيڪوڪار ۽ اهلِ ذڪر نوراني صورت وارا بڻجي پيا آهن. حضرت مشورن واري سائين فرمايو تہ الحمدالله اها بہ صالحين جي نشاني آهي مگر سوال هي آهي تہ ان بزرگ کي ڪنهن حضور ﷺ جي مجلس ۾ ڏٺو آهي يا نہ؟ اتي حافظ امام بخش صاحب فرمايو آءٌ درياءُ پار ڪري موٽي ”آباد ڳوٺ“ ۾ آيس تہ ان بزرگ جي بہ اتي دعوت هئي. ٿپهري جو وقت هيو. پاڻ نماز پڙهايائون. مان بہ جماعت ۾ شريڪ ٿيس. توجہ ڪري ڏٺم تہ بزرگ جو سارو سينو نورِ معرفت سان ڀريل هيو. وري بہ مشورن واري سائين فرمايو تہ سوال هي آهي ڀلي معرفت ڪيتري بہ هجي مگر حضور ﷺ جي مجلس تائين سندس پهچ آهي يا نہ؟ان سوال کي ٽي ڀيرا مجلس ۾ دهرايائون تہ اتي مجلس ۾ ويٺل نالي ملان محمد مڏن واري عرض ڪيو تہ سائين مون هڪ خواب لڌو آهي. ان جو بيان ڪيان ٿو تہ مان سخت بيمار هيس غشي جي حالت ۾ پهتل هئس. منهنجا ڀائر حڪيم علي شاهہ کي منهنجي مٿان وٺي آيا. ان چيو هي مريض لا علاج آهي. عنقريب مري ويندو. حڪيم جي ڳالهہ ٻڌي مون روئڻ شروع ڪيو. افسوس جو منهنجي حج واري اميد پوري نہ ٿي سگهي. ان افسوس ۾ روئندي مون کي ننڊ اچي وئي. ڏسان پيو تہ حج جي تياري ڪري ڪراچي جي حاجي ڪيمپ ۾ پهتو آهيان. پوءِ بحري جهاز ۾ سوار ٿي جده کان مڪہ پهچي سڀ حج جا احڪام پورا ڪري مدينہ شريف پهتو آهيان. مسجد نبوي ۾ نمازون پڙهان پيو. ٿپهري نماز کان بعد هڪ شخص آيو آواز ڪيائين تہ ملان محمد مڏ وارو ڪهڙو آهي؟ مون عرض ڪيو تہ مان آهيان. ان چيو تہ تو کي حضور ﷺ سڏايو آهي. مون سان گڏ هل مان ان سان گڏ مديني پاڪ کان ٻاهر جنت البقيع جي طرف نڪري ويس.

اوندهہ بہ ٿي وئي هئي. مون کي ڊپ ٿيو تہ هي شخص متان مون کي ڦري يا ماري نيٺ سِرُ سَهائي ان جي پويان لڳس. پوءِ ڏٺم تہ هڪ زمين جي هيٺائين ۾ ڏاڪڻ آهي اوڏانهن اندر وياسين تہ روشني وڌندي وئي. آخر هڪ اهڙو ميدان نظر آيو جنهن ۾ تمام وڏي خلق نوراني چهرن سان ويٺل نظر آئي. ان محفل جي اولهہ ۾ هڪ وڏي اسٽيج ٺهيل هئي. مان بہ ان محفل جي آخري ڇيڙي ۾ جوتين واري جاءِ کان ويهي رهيس ۽ اهو قاصد اڳتي وڌي ويو. مون پنهنجي قريب ويٺل ماڻهن کان پڇيو تہ هي ڇا جي محفل آهي؟ انهن چيو تہ تو کي خبر نہ آهي ڇا؟ شايد تون نئون آيو آهين؟ مون چيو تہ هائو مان نئون آيل آهيان. بي خبر آهيان. انهن چيو تہ هي ديوانِ اولياء جي مجلس آهي. حضور عليہ السلام ان اسٽيج تي اچڻ وارا آهن. پوءِ سيني کي فيض ۽ ونڊ ملندو. بس ٿوري دير ۾ سررو ڪائنات ﷺ تشريف فرما ٿيا. ساري مجلس نور سان روشن ٿي وئي. ايڏي تيز روشني جو ڪِولي بہ زمين تي ڏيکارجي پئي. ساري خلق هيٺ ويٺل هئي. مگر ڪي نوراني چهري وارا سائين جن جي ساڄي ۽ کاٻي بيٺل هئا. کاٻي پاسي هڪ وڏي رعب وارو ڪشادي سيني وارو جوان بيٺو هيو ۽ ساڄي پاسي هڪ نحيف البدن ميندي لڳل ڏاڙهي مبارڪ ڪي تمام قرب ۾ بيٺل هيو ۽ اوپر طرف ڏاڪڻ جي سامهون هڪ نوراني شخص دفتر کنيو بيٺو هيو. دفتر ڏسي سڏ ڪري پيو ان وسيلي سان کاٻي پاسي واري جوان وٽ اهو شخص پهچي پيو ۽ اهو جوان چوي پيو هي اسان جي طريقي جو ولي آهي. وري مون پڇيو تہ هي کاٻي پاسي وارو جوان ڪير آهي ۽ دفتر وارو سڏيندڙ ڪير آهي؟ ۽ ساڄي پاسي وارو تمام قرب وارو جوان ڪير آهي؟ انهن چيو تہ دفتر وارو جوان حضرت پيران پير محبوب سبحاني عبدالقادر جيلاني آهي تمام اوليائن کي حضور ۾ پهچائڻ وارو اهو آهي ۽ کاٻي پاسي وارو جوان حضرت علي رضي الله عنہ آهي ۽ جيڪو قادري چشتي سهروردي طريقي وارن کي حضور عليہ السلام جي آڏو پيش ڪري رهيو آهي ۽ ساڄي پاسي وارو حضرت ابوبڪر صديق رضي الله تعاليٰ عنہ آهي جيڪو نقشبندي طريقي وارن کي حضور عليہ السلام جي اڳيان پيش ڪري رهيو آهي. آخر جڏهن تمام طريقت وارا اولياء سڏجي چڪا پوءِ عام خلق کي سڏو اوپر کان سڏ ٿيندا رهيا. آخر مون کي بہ سڏ ٿيو.

حضور ﷺ جي اڳيان ادب سان بيٺس. پاڻ فرمايائون ملان محمد خوش آهين؟ عرض ڪيم سائين هاڻي خوش آهيان. پاڻ فرمايائون تہ تون سبزي ڪندو آهين ۽ ڪٿي ڪپائيندو آهين؟ مون چيو هائو سائين مان سبزي ڪندو آهيان ۽ لاڙڪاڻي جي جيلس بازار ۾ ڪٽي وڃي وڪڻندو آهيان. پاڻ فرمايائون ان مسجد ۾ نماز پڙهندو آهين؟ مون عرض ڪيو هائو مان اتي نماز پڙهندو آهيان. پاڻ فرمايائون تہ مسجد جي پيش امام قاري محمد صديق کي تون سڃاڻين ٿو؟ مون عرض ڪيو هائو سائين. پاڻ فرمايائون ان کي اسان جا سلام چئجانءِ تہ تون اسان جو بيشڪ عاشق آهين. مگر افسوس آهي جو تون نماز عشاء کان بعد چوري دڙي محلہ ۾ اسان جي ہن گستاخن سان ڪچهري ڪرڻ ويندو آهين. هاڻي انهن کان منهن مٽ يا اسان جي طرف کان منهن مٽ. مون عرض ڪيو سائين ان کي ضرور سلام چوندس. پوءِ فرمايائون تہ تنهنجي شهر ۾ اسان جا ٻچا سيد ويٺل آهن. اهي ڪنهن مشڪلات ۾ قائل آهن انهن کي اسان جي طرف کان تسلي ڏجانءِ تہ ڏکيا ڏينهن ٿورا آهن جلدي مشڪل حل ٿي ويندي. غمناڪ نہ ٿين. اتي مجلس برخاست ٿيڻ واري هئي تہ حضرت صديق اڪبر رضي الله عنہ عرض ڪيو يا رسول الله هي منهنجي طريقي جوهڪ ولي "**محمد عبد الغفار**"اچي رهيو آهي. بس ايتري ۾ ڏٺم تہ حضرت پير مٺا سائين اچي ويا. حضرت صديق اڪبر رضي الله عنہ جي وساطت سان حضور ﷺ جي اڳيان ٻانهون ٻڌي عرض ڪيائون تہ سائين مان توهان جي امت کي تبليغ ڪرڻ ۾ مشغول هيس، تڏهن مون کي دير ٿي وئي. پاڻ ڪريمن ﷺ ڪرسي مبارڪ کان اٿي حضرت پير مٺا سائين کي ڀاڪر پاتو ۽ پيشاني تي چمي ڏنائون فرمايائون:

"اسان تو کان راضي آهيون. تون غم نہ ڪر."

ان کان بعد مجلس ۾ کير جا ٽپ پريل هئا ۽ ڪُپڙا ايترا موجود هئا جيترا ماڻهو هئا. هر هڪ کي هڪ ڪُپڙو کير جو مليو. مون بہ هڪ ڪُپڙو پيتو. حضرت مشورن واري سائين جن پڇا ڪئي تہ هن تـَرَ جو ڪو شخص تو سڃاتو؟ چيائين تہ هائو سائين گهاڙ واهہ وارو سائين سنهڙو ان محفل ۾ مون ڏٺو ۽ پير پاڳارن مان بہ هڪ پير بہ مان اتي ڏٺو پوءِ مان سجاڳ ٿي ويس. صبح جو منهنجي طبيعت سڌريل هئي.

جلدي رڙهي پنهنجي ڳوٺ وارن سيدن کي مشڪل ڪشائي جي مبارڪ ڏنم. پوءِ چند ڏينهن ۾ جيلس واري مسجد ۾ قاري محمد صديق مهاجر جي پٺيان نماز پڙهيم. بعد ۾ قاري صاحب کي اڪيلو حجري ۾ ويهاري پياري نبي جا سلام سڻايم. بس قاري صاحب ٻڌندو ويو ۽ روئندو رهيو ۽ مڃيائين ته واقعي دڙي محلہ ۾ به مولوي وهابي منهنجا نندپڻ جا دوست آهن جو گڏ پڙهيا هئاسين. ان لحاظ کان مخلوق کان چوري انهن سان ملندو هئس. مگر هاڻي مان توبه ڪئي مان پنهنجي آقا ﷺ سان نينهن نڀائيندس.

ان کان بعد مان سڌو رحمتپور شريف پهچي غفاري جماعت ۾ شريڪ ٿيس. ان بيان کان بعد حضرت سائين مشورين وارن فرمايو ته الحمدلله ان بزرگ جي شان جي خبر پئجي وئي بيشڪ بزرگ وڏي ڪمال جو صاحب آهي.

عجيب ڪرامت:

خليفه مولوي قادر بخش بيان ڪيو ته ساڻس حڪيم غلام نبي جهول واري بيان ڪيو ان سان خليفي الله بچايو جهول واري خود بيان ڪيو ته جيئن ٽيليفون تي آواز ايندو آهي اهڙي طرح جڏهن مان مستغرق ٿي ويهندو آهيان ته مان پير مٺا سائين جو آواز ٽيليفون وانگر پنهنجي ڪنن ۾ ٻڌندو آهيان. هڪ دفعي وينو هئس ته مرشد ڪريم جو آواز آيو ته ڇاڇري کان پري هندستان جي سرحد وٽ زميندار جي پٽ کي نانگ ڪاڌو آهي. هو ڇنڇر جي ڏينهن اٺين بجي مئل سمجهي دفن ڪندا مگر هو مئل نه آهي تون اتي پهچ ان کي دعا به ڪر دوا به ڪر اهو جيئرو آهي. ان کان پوءِ تون اتي تبليغ ڪر.

خميس جي ڏينهن شام جو آءٌ ميرپور ۾ پهتس. ماڻهن ٻڌايو ته روزانو صبح جو هتان هڪ بس ڇاڇري ڏانهن ويندي آهي مگر سڀاڻي جمعو آهي بس ڪانه ويندي. وري ڇنڇر تي ويندي مگر تو کي تڪڙو ڪم آهي ته هتان فوجين جون گاڏيون وينديون آهن انهن کي سوال ڪر ته توکي ڇاڇري پهچائن. پوءِ فوجين جي گاڏين وسيلي جمعي جي ڏينهن ڇاڇري پهتس. مگر مطلوبه ڳوٺ تمام پري هيو. اتان کان مفاصلو سؤ ڪوهه ٻڌايائون ۽ ماڻهن چيو توهان ڇنڇر جي صبح تي اتي نه ٿا پهچي سگهو. باقي ان ڳوٺ جي قريب پاڪستاني فوجي ڇانوڻي آهي، اتان فوجي هيلي ڪاپٽر فوجين کي اوڏانهن کڻي ويندا آهن.

توهان کي اهي وٺي وڃن ته پوءِ توهان جو پهچڻ ممڪن آهي. پوءِ سڏو فوج جي وڏي آفيسر سان وڃي مليس. ان کي ساري حقيقت ٻڌايم . ان چيو اوهان اسان وٽ آرام ڪيو صبح جو ساجهر اوهان کي هيلي ڪاپٽر ذريعي اتي پهچائينداسين. آخر ڇنڇر ڏينهن صبح جو هيلي ڪاپٽر تي وڃي چانوٽي ۾ لٿس. اتان ان ڳوٺ ڏانهن روانو ٿيس. پوري اٺين بجي صبح جو جنازو به کڻي عيد گاهه ۾ پهتا ته آءُ به اتي پهچي ويس. ماڻهو مون سان مليا. مون انهن کي احوال ٻڌايو، ته مون کي مرشد جو حڪم آهي ته مان ان جنازي وٽ پهتو آهيان مگر توهان کي مبارڪ هجي هي مئل نه آهي بلڪه مان هن کي دعا به ڪندس ۽ دوا به ڏيندس ته هي اٿي پوندو. ماڻهن چيو سائين هي زميندار جو اڪيلو پٽ آهي جيڪڏهن بچي پوي ته توهان جا قدم چمنداسين. مون بسم الله ڪري جنازي جو منهن کوليو ان جي اکين ۾ سرمي مان سرايون ٻوڙي وڌم ۽ نڪ ۾ ناس ڏنم ته ميت ۾ چرپر ٿي ۽ اکيون کولي نچون ڏيئي اٿي ويٺو. اها عجيب ڳالهه ڏسڻ سان ساري پسگردائي جي خلق ۽ چانوٽي جا فوجي سڀ بيعت ٿيا ۽ غفاري جماعت ۾ داخل ٿيا.

اکين جو علاج

مولانا عبد الحليم چيو ته منهنجي ماءُ ۽ منهنجي پڦي ستاويهين رمضان جي رات رحمتپور شريف ۾ فقيرياڻين واري لانڍي ۾ رهيل هيون. پڦي صاحبه کي اکين ۾ شديد سور هيو. سور سمهڻ ئي نه ڏنس. آڌي اوير چوي پئي ته مرشد جي در تي به سور سَنڌو نه ٿو ڏئي. جي مرشد هت مدد نه ٿو ڪري ته آخرت ۾ وري ڪهڙي مدد ڪندو؟ اگر ان سور سميت ڳوٺ وري ويس ته وري درگاهه تي ڪو نه ايندس. امان ان کي صبر جي تلقين ڪري رهي هئي. ايتري ۾ حويلي کان اندران به ٻيبيون سڳوريون آيون ۽ چيائون ته اکين ۾ سور واري ڪهڙي آهي؟ پڦي چيو آءُ آهيان. چيائون اسان کي سائين جن موڪليو آهي. هي دوا جا ڦُڙا به عنايت ڪيا اٿن. پوءِ پاڻ پڦي کي دوا جا ڦُڙا اکين ۾ وڌائون. مٿان ڪپهه رکي اکين تي پَٽِي ٻڌائون. ماني ۽ ٻَلي مڇيءَ جو ٻوڙ ڪيس ڪارائي سمهاري ويون. ساري رات آرام سان ننڊ ڪيائين ۽ صبح جو اٿي ته اکيون بلڪل ٺيڪ هيس. ڇڙڪ سور هيس ئي ڪونه.

تکڙو فيصلو

حضرت پير مٺا سائين جي خليفي حامد علي شاهہ کي تبليغ جو گھڻو حرص هوندو هيو. هڪ ڏينهن لاڙڪاڻي جي وڏي زميندار قاضي فضل الله جي بنگلي ۾ تبليغ لاءِ اندر هليو ويو. ڪافي وڏيرا رئيس ڪامورا مجلس ۾ ويٺل هئا. شاهہ صاحب انهن کي تبليغ ڪئي ان مجلس ۾ هڪ شرارتي ماڻهو امير علي چانڊيو نالي ويٺل هيو. جيڪو غفاري جماعت جو شديد مخالف هيو. سو ڪوڙو جذبو ڪندي شاهہ صاحب کي چيائين مون کي بيعت ڪر. شاهہ صاحب جو هٿ وٺي بي دردي سان ڇڪي زور ڏنائين. شاهہ صاحب ڪان دانهن نڪري وئي. پوءِ شاهہ صاحب جي هٿ کي مروڙي پوءِ الله الله ڪندو شاهہ صاحب کي هيٺ ڪيرايائين فرش تي بيدردي سان ڌڪا ڏنائين ۽ زخمي ڪري وڌائين. مجلس وارا تماشو ڏسي کلي رهيا هئا. شاهہ صاحب امير علي کي چيو تہ الله توسان فيصلو ڪندو. هن چيو ڪڏهن ڪندو. شاهہ صاحب ماٺ ڪري موٽي حضرت پير مٺا سائين جي خدمت پاڪ ۾ پهتو. پنهنجا زخم ڏيکاريائين. حضرت صاحب جن کي ان جو تمام گھڻو ڏک ٿيو. سندن اکين مان ڳوڙها وهي پيا. پاڻ فرمايائون تہ شاهہ صاحب توهن کي ڇو نہ چيو تہ الله توسان اڄ ئي فيصلو ڪندو. پوءِ ان ئي ڏينهن امير علي ريلوي لائين ٽپندي ريلوي سليپرن جي پٽَ ۾ ڦاٿو ۽ جلد مٿان ريل گاڏي بہ پهتي. گاڏيءَ جي هيٺان اهڙي طرح پيسجي ويو جو پالن ان جي گوشت ۽ هڏن کي باٽلين ۾ وجهي ڪنيو.

اڻ منداڻتا ميوا:

خليفہ محمد علي ڪوڏراڻي بيان ڪيو تہ: ليمون فقير جڏهن پير مٺا سائين جو مريد ٿي آيو ڪيس جذبو جام ٿيندو هيو. پير شير لاڙڪاڻي جي جتوئين مٿس مذاقون ڪيون. چيائون اگر تنهنجو پير ڪامل آهي تہ هن وقت اسان کي تنهنجي باغ مان چار انب آڻي ڏيکار. جنوري جو مهينو هيو. انبن جو ڪٿي نام ونشان نہ هيو. ليمون فقير الله الله، پير مٺا ڪندي انهن کي باغ ۾ وٺي آيو. جا ڏسن تہ واقعي اوير پاسي واري وڻ ۾ چار انب پڪل موجود بيٺا آهن. هٿن سان پٽيائون. پوءِ بہ انب ماڻهن کي ڪَٽي ڪارايائون باقي بہ انب ڪٽي درگاهہ رحمتپور شريف پهتا. انب اکين سان ڏسڻ جا شاهد اڃا تائين موجود آهن

چورن منجهان مور

خليفي در محمد ڪُنبائي بيان ڪيو تہ منهنجو ڀاءُ قيصر خان مشهور چور رهزن ۽ ڌاڙيل هيو. اسان جڏهن پير غفاري جي جماعت ۾ داخل ٿياسين تہ قيصر خان کي زوري درگاهہ رحمتپور ونئي آياسين. واٽ تي چوندو پيو اچي. جيڪڏهن توهان جي پير مون کي نہ سُڌاريو تہ پوءِ مان توهان جي پير جي گهر ۾ رَلهي بہ ڪونہ ڇڏيندس. توهان مرشد جا دشمن آهيو جو مون جهڙي ڌاڙيل کي ونئي ٿا هلو. جڏهن دربار تي پهتاسين پير سائينجن نماز بعد تقرير لاءِ ويٺا تہ اسان قيصر خان کي سعيو ڪري حضرت صاحب جن جي اڳيان ويهاريو. پاڻ جڏهن بيان ڪندي قيصر ڏانهن نيڻ کڻي نهاريائون تہ قيصر دانهن ڪري ڪِري پيو. جذبي جي ڪيفيت ۾ اچي ويو. پوءِ سائينجن جو مريد ٿيو. جڏهن واپس ڳوٺ موٽياسين. ريل گاڏي تي چڙهياسين ٽيٽي آيو ٽڪيٽ پڇا ڪيائين. اسان جي گاڏي تي هڪ همراهہ بنا ٽڪيٽ پڪڙجي پيو. ٽيٽي ان جا هٿ پويان ٻڌا هو روئي پيو. سائين مون مسڪين تي رحم ڪر. ان حال ۾ قيصر فقير کي وري جذبو ٿيو. دانهن ڪري چيائين تہ سڀاڻي قيامت ڏينهن گنهگارن جو اهڙوئي حال هوندو جهڙو هن ڏوهي جو آهي انهن لفظن اهڙو تہ اثر ڪيو جو ساري گاڏي ۾ روڄ پئجي ويو. سڀ ماڻهو زار قطار روئڻ پيا تان تہ ٽيٽي بہ روئي ويٺو ۽ هڪدم ڏوهي کي آزاد ڪيائين ۽ چوي پيو تہ افسوس اسان بہ پنهنجي مالڪ جا تمام ڏوهي آهيون. سبحان الله ولين جي نظر جو ڪيڏو ڪمال آهي جو هڪ چور ڌاڙيل کي هڪدم وڏو واعظ بنائي ڇڏيائين.

باب ٻارهون : قُرَّةُ الۡاَبۡصَارِ فِي تَذۡكِرَةِ الۡجَمَالِ وَالۡكَمَالِ شَيۡخِنَا مُحَمَّد عَبۡدِ الۡغَفَّارِ

صورت ۽ سيرت

هن باب ۾ قُطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي حسنِ صورت ۽ حُسنِ سيرت جو ذڪر ڪيو ويو آهي.

سندن جمال ۽ ڪمال، خوراڪ ۽ پوشاڪ،نزاڪت ۽ نفاست، سادگي ۽ حق گوئي، توڪل ۽ تواضع، محنت ۽ رياضت، زهد ۽ طاعت، تقوىٰ ۽ طهارت، شب خيزي ۽ آه سحر گاهي، ادب ۽ احترام، جسماني حشمت ۽ روحاني قوت، جُود ۽ سخا، مِهر ۽ محبت، شفقت ۽ مريدن سان مروت، صبر ۽ شڪر، ذڪر ۽ فڪر، مهمان نوازي ۽ مريد نوازي، سخاوت ۽ قناعت، حق گوئي ۽ بي باڪي، خودداري ۽ غمخواري جهڙين سندن امتيازي خصوصيتن جو ذڪر ڪيو ويو آهي.

پاڻ بحيثيت روحاني رهبر ۽ مُعلمِ محترم اعلاءِ ڪَلمةُ الحق خاطر ڪيئن محنتون ڪيائون. سندن مزاج ڪيئن هئي؟ جسماني خوبيون ڇا هيون؟ سندن گفتار پر اسرار ۽ ڪردار با وقار ڪيئن هيو؟ سندن معمولاتِ زندگي ڇا هيا؟ سندن ليل و نهار ڪيئن گذرندا هيا؟

پاڻ ماڻهن جي دلين مٿان راڄ ڪندا هئا. ماڻهن جي دلين موهڻ جون سندن عجيب ادائون ڇا هيون؟

ڪين مٺڙي آواز ۽ حسين چهري جي ڌاتر وٽان ڪهڙي ڌات مليل هئي. سندن مجلسي زندگي ڪيئن هئي ۽ گهريلو زندگي ڪيئن هئي؟

دوستن سان وفائون ڪيئن ڪيائون؟ دشمنن لاءِ دعائون ڪيئن گهريائون؟

صُورتِ غفاريہ

پاڻ قد جا وچولا هئا. جسم ۾ ڀريل هئا. سندن چهرو چوڏهين جي چنڊ وانگر گول چمڪدار ۽ روشن هيو. سندن پيشاني مٿان هر وقت چمڪ هوندي هئي جيڪا نوان آيل ماڻهو توڙي پراڻا مريد محسوس ڪندا هيا. سندن رنگ پوراڻ مائل گندمي هيو. سندن ڏاڙهي بلڪل سفيد مٺ برابر هئي. اها گهاٽي چاپُهين ۽ قد بت جي لحاظ کان نهايت موزون هئي. سندن وار چانديءَ جي تارن وانگر چمڪندڙ هوندا هئا. جڏهن پاڻ اسي سالن جي ڄمار کان مٿي هئا تہ بہ اگر سندن وارن مبارڪن جي سفيدي کي ڏکي چهري کي ڏسجي تہ سندن چهرو بلڪل نوجوانن جهڙو محسوس ٿيندو هيو. سندن ڏند سفيد چمڪدار موتين جي مالها وانگر پوئيل هوندا هئا. هٿن جون تريون ويڪريون هين. ڪاڀي ٻانهن جي ڪرائيءَ وٽ ڇُتل ڦَٽَ جو نشان هُين. سندن پير موڪرا ۽ سڌا هئا. سندن ڇاتي ويڪري، ڪلها ڪليل ۽ گردن اوچو هيو. هلڻ وقت گردن هيٺ جُهڪائي هلندا هئا.

سندن جسم مبارڪ تي هميشہ سفيد ڪپڙا هوندا هئا. هميشہ پٽڪو ڪلاهہ مٿان ٻڌندا هئا. ان ڪلاهہ تي حسين چمڪدار زري لڳل هوندي هئي. پاڻ ڪاري، سائي، اڇي، فيروزي يا طوطائي رنگن جون دستارون پائيندا هئا. دستار تي چار آڱرين جي پٽِي وانگر هوندي هئي ان تي سونهري يا چاندي جي ڪشيده ڪاري ٿيل هوندي هئي. پڳ پيچ در پيچ اهڙي ٻڌندا هئا جو هزارين مريدن ائين دستار ٻڌڻ جون ڪوششون ڪيون پر اهڙو ڪير پيچ ورائي ئي نہ سگهيو. دستار جو طرو ڪاٻي پاسي، ڇاتي تي قلب تائين ٿورو هيٺ لڙڪائيندا هئا. هٿ ۾ رنگين عصا ڪڻندا هئا. خوشبوءِ هميشہ استعمال ڪندا هئا. جيڪو ماڻهو سندن قريب ايندو هيو تہ خوشبوءِ سان ان جو دماغ معطر ٿي ويندو هيو.

سندن نياڻي مخدومہ محترمہ بيبي امة الڪريم سائڻ فرمايو تہ: بابا سائين جن جو قدمبارڪ درميانو هيو. وار مبارڪ گهنڊيدار هئا. وار مبارڪ ڇلڙا ڇلڙا ۽ گهاٽا هوندا هئا. ڏاڙهي مبارڪ چوڏاري هڪ جيتري مُٺِ برابر هين.

سندن چهرو مبارڪ تمام حسين هوندو هيو. سندن چپ مبارڪ سنهڙا گلابي رنگ جا هئا. ڪلهه وقت ٿڪ نه ڏيندا هئا. سندن چهري ۾ اڪثر ڪري مسڪراهٽ هوندي هئي. ڪڏهن ڪلندا هئا ته سندن جسم مبارڪ متحرڪ نظر ايندو هيو. مرڪڻ ۾ ماٺهن جون دليون موهي ڇڏيندا هئا. ڪلڻ وقت سندن مٿيان ڏند مبارڪ نظر ايندا هئا، هيٺيان نظر نه ايندا هئا.

امان سائڻ مزيد فرمايو ته:

”سائينجن جا چپ گلابي هوندا هئا. لبن مبارڪن جي بيهڪ تمام سهڻي هئي. اهي سنهڙا ۽ من موهيندڙ هوندا هئا. سندن هلڻ جي رفتار تيز هوندي هئي. رات جي وقت ورزش به ڪندا هئا. اسان ڏٺندا هئا سين ۽ سندن جسم مبارڪ کي لوڏو نه ايندو هيو نوجوانن وانگر هلندا هئا. سندن خوراڪ سادي ۽ مختصر هوندي هئي“.

مولوي عبد الحليم جي بقول: سندن حُليه هن طرح هيو: ”قد مبارڪ وچولو، سينو مبارڪ ڪشادو، اکيون سرميل وڏيون، چهرو مبارڪ گول سفيد سرخي مائل، خوش پوشاڪ نوراني لباس ڪُلي تي پٽڪو ٻڌندا هئا. وار مبارڪ سفيد چمڪندڙ هوندا هئا. وڏي ڇمار ۾ به اهڙو حُسن و جمال جو ڏسندڙ محبت ۾ موهجي پوندا هيا.

لَّهُ (1)[1](اهي ماڻهو آهن جن جي ڏسڻ سان الله ياد اچي وڃي ٿو.) جي مصداق بلڪه ان حديث جي سچي صورت هئا. جڏهن حويلي مبارڪ مان چهري شريف جو جلوو ظاهر ٿيندو هيو ته جنهن جي نظر پوندي هئي بي اختيار ان جي زبان مان اسم ”الله“ نڪري پوندو هيو. تانجو نوان آيل ماڻهو جن کي پهريون ڀيرو شرفِ زيارت ملندو هيو سي به پنهنجي رَڙ روڪي نه سگهندا هئا.

اڄ تائين به سندن اها ڪرامت آهي جو جڏهن سندن اسم ورتو ويندو آهي ته مريدن جي تن من مان اسم ”الله“ جي ضرب نڪري ويندي آهي.

---

[1] المعجم الكبير للطبراني (ج 17/ ص 410) مصنف ابن أبي شيبة (ج 8/ ص 264)
الادب المفرد للبخاري (ج 1/ ص 484)

فقير عبد القادر سومري ڪاڇي واري بيان ڪيو تہ: پير مٺا سائين جا ڀرون جاڙا محراب نما هوندا هئا. سندن اکيون سهڻيون ويڪريون ۽ سدائين سرميناڪ هونديون هيون. سرمي جي ڪثرت جي سبب اکين جي هيٺان بہ سرمي جي سياهي نظر ايندي هئي. مخالف ماڻهو چوندا هئا تہ پير صاحب وٽ جادو جو سرمو آهي. جيڪو ڪيس ڏسي ٿو سو سندس محبت ۾ مستانو ٿي پوي ٿو. اصل ۾ اها انوارات الاهي جي چمڪ هئي جيڪا سندن رخ زيبا مٿان جَرڪندي رهندي هئي. جيڪو ڏسندو هيو سو محبت ۾ مستانو عشق ۾ ديوانو ٿي پوندو هيو.

مولانا غلام حسين ابن مجنون فقير بيان ڪيو تہ: ”حضرت سائينجن بيحد حسين و جميل هئا. سندن جسم مبارڪ ڀريل، قد درميانو هيو پر هلڻ يا ويهڻ وقت سڄي جماعت ۾ ممتاز ۽ نمايان نظر ايندا هئا. پُر نور گول چهرو، اکيون مبارڪ نماڻيون جن ۾ هميشہ سرمو پاتل، ڏند مبارڪ سنها ننڍڙا موتي مالها مثل. لب لعل گلابي، وار سنها سفيد چمڪدار، ڏاڙهي مبارڪ گول وچولي گهاٽي، بدن مبارڪ سرخ سفيد ۽ حسين، سينو ڪشادو عرفان الاهيءَ جو خزينو، گردن مبارڪ تي پوئين حصي ڪان ٻنهي ڪلهن جي وچ ۾ ڪجهہ ماس ڀريل، هٿ مبارڪ ماس وارا ۽ ڪشادا هوندا هئا“.

لباس مبارڪ: سندن پوشاڪ سفيد رنگ جي تمام سهڻي هوندي هئي. سندن ڪُلاهہ دلنواز جنهن تي حسين گلڪاري ٿيل هوندي هئي. ان مٿان جڏهن سهڻي دستار سجائي ايندا هئا تہ هزارين ماڻهن جون دليون ديوانيون ڪري وجهندا هئا. سفيد قميص بنا ڪف ڪالرن جي، عمدي ۽ نفيس هوندي هئي. سياري ۾ سونهري زريءَ سان چمڪيدار واسڪوٽي يا ساليانې عرس مبارڪ تي عجيب واسڪوٽي زيبِ تن ڪندا هئا. هٿ ۾ ننڍڙو سائو يا گلابي ريشمي رومال ۽ رنگين عصا مبارڪ ساڻ ڪري نروار ٿيندا هئا. فجر جي نماز جي وقت سائي رنگ جي لوئي زيب تن ڪري عطر ريحان جي خوشبوءِ سان مجلس کي بوستان ڪري ڇڏيندا هئا. عطر لڳائڻ چڻ سندن مزاج مبارڪ جو حصو هيو.

مولانا علي محمد چاڪر ڪوٽي جي شاهدي:

علامہ چاڪر ڪوٽي بهترين عالم، مقرر ۽ حڪيم هيو. واعظ خوش الحان هيو. سندس گفتار ۾ تمام گهڻي تاثير هوندي هئي. واقعات نگاري ۾ پنهنجو مٽ پاڻ هيو.

هڪ ڀيري خانپور جي پرسان حضرت قاضي برهان الدين رحمت الله عليه جي درگاهه تي تقرير ڪندي فرمايائين: مون ڪيئي بزرگ ڀلارا ڏٺا آهن سڀئي اکين جو نور آهن. مگر جڏهن حضرت سائين مشوري صاحب جن کي ڏٺم ته ائين ڀيو پايان ڄڻڪ حضرت سليمان واري حشمت سان آهن پر مالڪ سائين من ۾ هي خيال وڌو ته چند ميل رڙهي رحمت پور ڀ ڏسان. پوءِ جڏهن رحمت پور پهتس ته حضرت پير مٺا سائين مجلس ۾ موجود هئا. سندن چهري جو حسن ۽ جمال بيمثال ڏٺم. سندن پيشاني ۾ شمس جهڙو شعاءُ ڏٺم. دنگ رهجي ويس. سوچيم ته سچ ته هن جهان جِي رات کي ڏينهن ڪري ٿو پر پير حضرت خواجه عبدالغفار جي صورت واري سچ دلين واري ديس کي روشن ڪري ڇڏيو آهي. سهڻي صورت يوسفي هڪ زليخا کي ذوق ۾ مست ڪيو هيو مگر شفاف شڪل محبوبي مٺي پير جي ديس ديوانا ڪري ڇڏيا آهن. سندن محبوبي مهانڊو ۽ نوري نظارو ڏسي چيم ته واهه لاڙڪاڻا تنهنجا ڀلا ڀاڳ جتي اهڙا گهوٽ گهڙيون گهارن ٿا. دل ۾ چيم ته سبحان الله پاڪ ذات آهي الله جي جنهن هڙي سهڻي صورت عجيب شڪل شبيهه وارو پير پنجاب مان سنڌ ۾ موڪليو آهي. پير مٺي جي خبر انهن کي هوندي جن ڏٺو هوندو. پوءِ شعر پڙهيائين :

جيئن ڏٺو هو مون، آرياڻي ائين اوهان نه ڏٺو هو.
سچ چنڊ کان وڌ الا جنهن جو تاب تکو هو.
مکڻ ماکي مصري کان وڌ الا جنهن جو نام مٺو هو.

سونهاري صورت: فقير عبد القادر سومري بيان ڪيو ته هڪ ڀيري پير مٺا سائين جن فرمايو ته: منهنجا مرشد حضرت قريشي صاحب فرمائيندا هئا ته منهنجو پير حضرت سراج الدين سلطان العارفين اهڙو سهڻو هيو جو اڪثر ڪري نقاب ڍڪي هلندو هيو. جنهن ماڻهو جي سندس چهري مبارڪ تي نظر پوندي هئي ته بي تاب ٿي پوندو هيو ۽ تاب سهي نه سگهندو هيو. ظاهري حسن و جمال توڙي باطني ڪمال ۾ بي مثال هيو. تنهن تي موجود مريدن عرض ڪيو ته قبلا شيخ سراج الدين صاحب اوهان جهڙو سهڻو هيو يا اجا زيادهه؟ تڏهن پاڻ فرمايائون: منهنجو پير ايڏو حسين هيو جو اوهانجي پير جهڙا سوين هزارين ان جي اڳيان غلام ٻانهون ٻڌيون بيٺا هوندا هئا. ڏسڻ لاءِ حيران پريشان ماندا ۽ مشتاق رهندا هئا.

فقير عبد القادر چيو تہ جڏهن مجلس ختم ٿي تہ مون خليفي ڪريم بخش کان پڇيو تہ اوهان حضرت پير قريشي صاحب بہ ڏٺا هئا. هيئنر حاضر جمال بي مثال پير مٺي جو بہ ڏسو ٿا جو پاڻ ساري دنيا ۾ سهڻا آهن، ان کان وڌيڪ انسان جو حسن ڇاٽي سگهندو؟ اوهان ٻڌايو تہ پنهين سونهارن ۾ اوهان وڌيڪ حسين ڪنهن کي ڏٺو؟ تڏهن خليفي ڪريم بخش جواب ڏنو تہ آئون پنهي پيلارن جو خادم مريد آهيان. جنهن جي حسن وجمال ڏي ڏسندو هيس اهو ئي سهڻو لڳندو هيو. مگر قريشي صاحب جو رنگ پَڪَسُرو ۽ سانورو پورو هيو. مٺي سائين جن جو رنگ مبارڪ ڳاڙهو پورو آهي. هن سڄڻ جي سونهن ۽ جمال ۽ فيض ۽ ڪمال بي مثال آهي.

نگاهن جي تاثير: خليفي محمد موسيٰ رند لاڙ واري هن عاجز سان بيان ڪيو تہ هڪ ڀيري لاڙ جي جماعت وٺي يارهين جي موقعي تي دربار رحمتپور شريف پهتس. تمام وڏي خلق آيل هئي. صبح جي وقت حضرت صاحب جن تقرير لاءِ نڪري آيا ۽ اچي ڪرسي تي ويٺا. تقرير جا چند الفاظ چئي ۽ هي شعر پڙهيائون :

قسم خدا دی قسم نبی دی عشق ہے عجب چیز لذیذ عجیب

شعر پڙهي پاڻ خاموش ٿي ويا. پوءِ پنهنجي سيني ۾ نظر ڪيائون. پوءِ نيڻ کڻي اتر طرف نهاريائون تہ اتر واري خلق سڀ جذبي ۾ اچي وئي. وري جو اوپر ڏانهن ڏٺائون تہ اوپر وارا ماڻهو نوان پراڻا سڀ جذبي ۾ اچي ويا. اهي دانهون ڪوڪون ڪرڻ لڳا. آءُ ڏڪڻ ڪان ويٺو هيس. ان حيرت ۾ هيس تہ ماڻهن کي ڇا ٿي ويو آهي؟ جو ٿا روئن ۽ دانهون ڪن. اوچتو پاڻ اسان واري پاسي نهاريائون. سندن ڏسڻ ڇا هيو بجلي جا ڪرنٽ دلين تي لڳا. اسان جي طرف وارا سڀ ماڻهو رڙيون ريهون ڪري روئڻ لڳا. پوءِ تہ پوري جماعت مٿان وجداني ڪيفيت طاري هئي. آه و فغان جاري ٿي وئي. پاڻ تقرير ڪرڻ بجاءِ اوچتو اٿي حويلي شريف ڏانهن روانا ٿيا. وري جيئن حويلي ۾ پهتا تہ اندر مستورات ۾ جذبا جوش جاري ٿي ويا. انهن جي آهہ و فغان جا آواز ٻڌڻ ۾ اچڻ لڳا. اهو پورو ڏينهن جماعت جذبن ۾ مدهوش رهي.

سيرتِ غفاريہ

الله ڪريم ڪين اوصافِ حميده ۽ اخلاقِ محموده سان سينگاريو هيو. جيئن ظاهري صورت ۾ بيمثال هئا، تيئن اخلاقن ۾ بہ پنهنجو مٽ پاڻ هئا. حلم ۽ بُردباري، تواضع ۽ انڪساري سندن نس نس ۾ سمايل هئي. مروت ۽ شفقت جا منجهن مڻ هئا. صبر ۽ برداشت ۾ عظيم مقام رکندا هئا. احسان ۽ مدارات، انفاق ۽ ايثار جا نہ صرف داعي هيا پر پاڻ ان تي ڪامل طرح عامل هئا. خدمتِ خلق سندن پيشو هيو. پنهنجي پرائي سان الفت ۽ بشاشت سندن عادت هئي. ڪرم ۽ مردانگي سندن شيوو هيو. مِهر ۽ مروت سندن خوبي هئي. خنده پيشاني سان ملڻ ۽ نهارڻ سندن خصلت هئي. سڪون ۽ وقار، عِفت ۽ پاڪيزگي، جُود ۽ سخا، رضا بالقضا، صبر ۽ شڪر جهڙا اعليٰ گُڻ منجهن بطور اتم ۽ اڪمل موجود هئا.

پاڻ انهن عظيم اخلاقن جي ذريعي ماڻهن جون محبتون خريد ڪري ورتائون. جڏهن ماڻهو سندن محبت ۾ سندن بي زر وڪاڻل غلام وانگر بنجي ويا تہ پوءِ انهن مان ڪو بہ ذاتي مفاد يا ذاتي منفعت نہ ورتائون. بلڪ انهن محبتن جي عيوض انهن کي دينداري ۽ پرهيزگاري، الله جي محبت ۽ معرفت جهڙيون نعمتون ڏنائون.

تبليغ اسلام ۽ تطهير افڪار: پاڻ پنهنجي پوري زندگي کي ، پنهنجي مٺن ٻولن قربائتن قولن ۽ سهڻن اخلاقن ذريعي مخلوقِ خدا جي رهبري ۽ رهنمائي لاءِ آرپي ڇڏيائون. قريشي ڪريم کان اجازت ملڻ بعد پنهنجي زندگي جو هر ڏينهن ۽ هر رات تبليغِ اسلام ، احياءِ دين ۽ احياءِ سنت لاءِ وقف ڪري ڇڏيائون. ماڻهن جي غلط افڪار جي پاڪائي ڪيائون. جاهلاڻين ريتن ۽ رسمن جي پاڙ پٽيائون. بي راهن کي مدني ڪريم ﷺ جي غلامي واري راهہ تي هلايائون. لکين انسانن جون قسمتون مَٽائي ڇڏيائون. سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ تي الله الله جي تنوار جاري ڪري ڇڏيائون.

وعظ ۽ نصيحت جو انداز : تبليغِ دين سندن مقصدِ زندگي هئي. خدمتِ خلق سندن پسنديده مشغلو هوندو هيو. پاڻ وعظ تقرير اڪثر هيٺ ويهي فرمائيندا هئا.

ڪڏهن ٻيهي، ڪڏهن ڪرسيءَ تي ويهي بہ تقرير ڪندا هئا. عموماً هر روز فجر ۽ عصر جي نمازن بعد تقرير فرمائيندا هئا. تقرير ڪندي ڪندي اهڙو تہ محو ٿي ويندا هئا جو متواتر ست ست ڪلاڪ بہ ويهي رهندا هئا. سندن گفتگو توڙي خاموشي حال سان ڀرپور هوندي هئي. ڪڏهن تقرير ۾ خوشطبعي بہ ڪندا هئا. ان سان سامعين جا ذهن تازا ٿي ويندا هئا وري پنهنجي اصل مقصد ڏانهن اچي ويندا هئا.

زبان ۽ طرزِ تَڪَلُم: سندن مادري زبان سرائيڪي هئي. اڪثر گفتگو سرائيڪي ۾ ڪندا هئا. ڪڏهن علماء ايندا هئا تہ انهن سان فارسي ۾ گفتگو ڪندا هئا. سندن گفتار ڏاڍي اثرائتي ۽ دلين کي جُهندڙ هوندي هئي. بيان ڪندا هئا تہ لفظن سان ماڻهن جي ڪيفيات مٽائي ڇڏيندا هئا. سندن تقرير جو انداز سخت بہ هوندو هيو. پر ان سختي ۾ بہ عجيب ميٺاج هوندو هيو. مخاطب ٿيندا هئا تہ ڪڏهن جوش ۾ چوندا هئا :

"او سنڌيو، او پنجابيو، او چالاڪ هندستانيو!

ڪڏهن ڪنهن ڏوهاري سان مخاطب ٿيندا هئا تہ چوندا هئا: ڪلي بد معاشو!"

اسان سنڌي آهيون: سنڌ ۾ رهندي ويهہ سالن بعد پاڻ فرمايائون " اسان سنڌي آهيون. سبحان الله ! دين خاطر ڳوٺ وطن ڇڏيائون. پيءُ برادر کان جدائي قبوليائون. پرديس کي ديس بنايائون. پاڻ بکيو رهي مهمانن کي کارايائون. آخر ۾ پنهنجي قوميت تان هٿ کڻي پاڻ کي سنڌي سڏايائون. فقير غلام حسين چنا بيان ڪيو تہ :

هڪ ڏينهن پاڻ رحمتپور شريف جي مسجد جي پهرئين صف جي اتر جي آخري حصي ۾ نماز ادا ڪرڻ بعد ارشاد فرمايائون تہ : " اسان هاڻي سنڌي آهيون."[①] (1)

تبليغ جو حرص: سندُم والد ڪريم حضرت محبوب الاهي رحمت الله عليہ پنهنجي پير روشن ضمير جون ڳالهيون ٻڌائيندا هئا تہ : پير سائين جن کي تبليغ دين جو تمام گهڻو حرص هوندو هيو جو ڪڏهن فجر جي نماز بعد مجلس شروع ٿيندي هئي تہ بنا وقفي جي ٻپهري تائين جاري رهندي هئي. پاڻ فجر جي وضو سان ٻپهري جي نماز پڙهائي پوءِ حويلي

---

① انهن ماڻهن تي عجب آهي جيڪي جاوا بہ سنڌ ۾ پڙهيا ۽ پرڻيا بہ سنڌ ۾ ، لوڻ پاڻي بہ سنڌ جو کائن ٿا ۽ وري پاڻ کي مهاجر يا پنجابي سڏائيندي فخر محسوس ڪن ٿا.

ڏانهن تشريف کڻي ويندا هئا. نانگري باربار اچي چوندو هيو تہ سائين ننگر تيار آهي پاڻ فرمائيندا هئا: بس اے گالھ کر گھناں پچھے دعا منگدا ہاں

ائين چئي وري جو شروع ٿيندا هئا تہ ڪلاڪن جا ڪلاڪ لڳي ويندا هين. ڪي ماڻهو مجلس ۾ ويٺي ويٺي، اتان اٿي لاڙڪاڻي شهر ڏانهن نڪري ويندا هئا، ڪم ڪار لاهي وري واپس ايندا هئا تہ سائينجن جي تقرير ائين ئي جاري هوندي هئي.

محبت وارا فقير سائينجن جي مٿان اُس کان بچڻ لاءِ ڪپڙي جي ڇانوَ ڪندا هئا. صبح جو اوپر کان ڪپڙو جهليندا هئا منجهند ٿي ويندي هئي تہ مٿان ڇانوَ ڪري بيهندا هئا. تانجو پاچا لڙي ويندا هئا وري اولهہ کان ڇانوَ جو ڪپڙو جهليندا هئا. لڳاتار هڪ ئي مجلس جاري رهندي هئي.

پاڻ عشاء نماز تي اچي رهيا آهن. اگر رستي ۾ ڪنهن ماڻهو ڪو سوال پڇيو تہ ان جو جواب ڏيڻ جو شروع ڪيائون تہ رات جا ٻارهن ٿي ويا. پوءِ اچي عشاءَ پڙهايائون. انڪري خليفا منع ڪندا هئا تہ رستي ۾ ايندي يا ويندي ڪو بہ سائينجن کان سوال نہ پڇي.

هڪ ڀيري حويلي شريف ۾ هئا ڏاڪڻ کان مٿي پئي چڙهيا تہ ڪنهن ماڻهو مسئلو پڇيو سندن هڪ پير مٿئين ڏاڪي تي هڪ پير هيٺئين ڏاڪي تي هيو، بيان ۾ جو شروع ٿيا تہ آڌي رات گذري وئي.

فرمايائون : مين بيمار هان پر تبليغ وچ ٻهندا هان تہ ميکون پتا نهين لڳدا تہ ڪو بيمار هان.

جڏهن گفتار فرمائيندا هئا تہ ائين لڳندو هيو جو سندن وات مبارڪ مان سون جا چمڪندڙ ورق نڪري رهيا آهن. اکر اکر کان جدا لفظ موتين جي مالها وانگر پوئيل هوندو هيو. سمجهاڻي دلنشين هوندي هئي. ائين سيڪاريندا هئا جيئن ننڍڙي ٻار کي ماءُ هٿ کان وٺي وک وک هلڻ سيکاريندي آهي.

نعت خوان نوازل فقير بيان ڪيو تہ هڪ ڀيري تقرير فرمائيندي ڪين منجهند ٿي وئي. اسان فقيرن کي اچي بک ورايو. اٿون بہ ويهون بہ پيا. ايتري ۾ ڏاڏو نانگري عبدالرحمان آيو حضرت صاحب جن کي عرض ڪيائين سائين فقيرن کي بک لڳي آهي، ننگر تيار آهي. سائين جن فرمايو واقعي فقيرين ڪون بک لڳي هوسي. ائين چئي وري

تقرير ۾ پئجي ويا. وري ڏاڏي نانگري عرض ڪيو تہ قبلا ننگر تيار آهي. پاڻ فرمايائون تہ تُسان بک الائي ڪنهن ڪون اکيندي هو. اين عاجز ڪون ائين پهر گهر والي زوري ماني ڏيندي هن ، جيوين ڳُتلي وچ ڪا شيءِ اڇلن ايوين چا اڇليندي هن باقي انهن عاجز ڪون بک نهين لڳندي. ائين چئي فرمايائون تسان وچ هي ڪوئي پهلوان جو ميڏي هٿ وچون ٻانهن ڇڙ واوي. پاڻ تمام پيرسن هئا تہ بہ حليو مبارڪ نوجوانن جيان ۽ پيشاني ۽ چهري ۾ گهنج بہ نہ هوندا هئا. هي نبوي عطا ۽ ديني توانائي هئي.

سندن آواز: جهڙو سندن نالو مٺو هيو اهڙو سندن آواز ۾ الله ڪريم مٺاين جا مڻ رکايا هئا. نماز ۾ جڏهن سُر سان قرآن پڙهندا هئا تہ ماڻهن ۾ روڄ پئجي ويندو هيو. نماز ۾ اڪثر جڏهن سورت سبح اسم ربک الاعلیٰ پڙهندا هئا تہ ماڻهو بي اختيار جذبي جي ڪيفيت ۾ اچي ويندا هئا. ان تي ظاهر جي عالمن اعتراض بہ وڏا ڪيا. پر جنهن هڪ ڀيرو حب مان سندن مٺو آواز ٻڌو هيو سو مٺن موهجي پيو.

وعظ ۾ جڏهن ڪو عربي يا فارسي يا سرائيڪي شعر پڙهندا هئا تہ ڪيڏو بہ سخت دل هجي انجي اکين مان پاڻي وهي هلندو هيو. وعظ تکڙو نہ ڪندا هئا پر الفاظ ٺاهي ٺاهي آهستگيءَ سان چوندا هئا جو ٻڌندڙ جي دل دماغ ۾ ويهي ويندا هئا. وعظ مبارڪ ۾ رسمي پيرن ۽ بد مُلن بي عمل لالچي علم وارن ۽ جاهل بي عملن ڀنگ پيئڻ وارن پيرن بابت تمام سهڻي نموني عجيب غريب مثالن سان سمجهائيندا هئا ۽ خلق کي انهن جي صحبت کان روڪيندا هئا.

رب ڪريم سندن آواز ۾ عجيب سوز و گداز رکايو هيو. جڏهن بيان فرمائيندا هئا تہ ان جو اثر دلين تي پوندو هيو. از دل خيزد بر دل ريزد جا ڳالهہ دل مان نڪرندي آهي سا دلين مٿان اثر ڪندي آهي. سندن صحبت ۾ سوين زاني، شرابي، بي نمازي، قاتل، فاسق فاجر، ڀنگي، چرسي، متڪبر، ڪينہ پرور، حاسد، بد مذهب، بي دين سندن صحبت مان موٽندا هئا تہ انهن جو رنگ بدلجي ويندو هيو. پاڻ پنهنجي مريدين کي تزڪيہ نفوس، تصفيہ قلوب ڪرايائون. سندن مريد "لايخافون لومة لائم" جو مظهر هوندا هئا.

سندن حافظو: الله ڪريم کين بيپناهہ حافظي جي قوت عطا ڪئي هئي. پنهنجي پوري زندگي جا هزارين واقعا کين ياد هوندا هئا. مجلسن ۾ اهي وڏي ذوق سان بيان ڪندا هئا. فرمايائون: مون کي منهنجي زندگي ننڍپڻ جواني جا سڀ قصا ياد آهن. جنهن عورت مون کي کير پياريو هيو اها بہ مون کي ياد آهي. پر گذريل زندگي ائين ٿي نظر اچي ڄڻڪ هڪ ڏينهن گذريو هجي.

قرآن جي آيتن ۽ نبوي حديثن ، فقيهن جي اقوالن ۽ بزرگن جي واقعن مان استدلال وٺندا هئا. قرآن پاڪ جي پڙهڻي سندن بيمثال هوندي هئي. قرآن پڙهندا هئا تہ ڪهڙو بہ ڪٺور دل ٻڌي تہ ڳوڙها روڪڻ سان بہ روڪي نہ سگهندو هيو. رومي جي مثنوي جو گهڻو حصو کين ياد هيو. جڏهن پنهنجي لئي ۽ ترنگ ۾ رومي جي مثنوي جا شعر پڙهندا هئا تہ جماعت مٿان وجداني ڪيفيت طاري ٿي ويندي هئي. حافظ شيرازي جا شعر ۽ سعدي جون رباعيون ۽ قطعا، خواجہ غلام فريد جو ديوان کين ازبر (ياد) هيو.

سندن مجلسي زندگي: پاڻ جڏهن مجلس ۾ ويهندا هئا تہ ڪائنچ يا گوڏ ڍلي ڪري ويهندا هئا. بعض ماڻهن کي سندن ان عادت کان حيرت لڳندي هئي. هڪ ڏينهن پاڻ ان جو سبب خود بيان فرمايائون تہ مون کي جواني کان وٺي اهو عارضو آهي جو پيٽ تي ڪائنچ يا گوڏ جي چڪ برداشت ڪري نہ سگهندو آهيان. ان ڪري ڍلَ ڪري ويهندو آهيان. اها لاچاري حالت آهي. اوهان مٿان ائين ڪيو ۽ چئو تہ پير جي سنت تا ادا ڪيون.

سهڻا اخلاق: جڏهن پاڻ ايندا هئا تہ اسلام عليڪم چوندا هئا. جماعت کان جدا ٿيندا هئا تہ ماڻهن ڏانهن نهاري اسلام عليڪم چئي حويلي ۾ ويندا هئا. ويهندا هئا تہ گردن جهڪائي ويهندا هئا. وري جو منهن مبارڪ مٿي ڪري نيڻ کڻي نهاريندا هئا تہ خلق ۾ الله الله جي تنوار پئجي ويندي هئي. ان طرح هلندا هئا تہ گردن جهڪائي هلندا هئا.

اگر ڪو ماڻهو ڪو عرض ڪندو هيو تہ ان جي ڳالهہ بلڪل غور سان ٻڌندا هئا. سائل لاءِ هٿ کڻي دعا گهرندا هئا. ڪو مسئلو پڇندو هيو تہ ان کي تسلي بخش جواب ڏئي پوءِ جدا ٿيندا هئا. ڪڏهن ڪنهن جي دل آزاري ڪو نہ ڪيائون. عيبدارن جي پرده پوشي ڪيائون. پنهنجن پراون ۾ محبتن جا مڻ ورهايائون.

سندن هلڻ جو انداز: سندن هلڻ لاءِ ڏيڍي مبارڪ کان مصلي تائين ڪپڙو وڇايو ويندو هيو، پاڻ ان مٿان قدم بقدر شانِ استغنا سان ايندا هئا. جيئن ڪو بادشاهه تخت تان لهي آيو هجي. زائرين پنهنجي طرفن کان قطارون ڪري بيهندا هئا. ڪڏهن ڪڏهن ٻه ٽي ٽي قطارون به ٿينديون هيون.

مولانا محمد امين فرمايو ته منهنجي والد چيو ته مان ليلامي ڪوٽ وٽي پهري درگاهه تي پهتس. سائينجن جي آمد جو وقت هيو ماڻهو مشتاق، اداس نگاهن سان سندن دروازي مبارڪ ڪي نهاري رهيا هئا. پاڻ جيئن نڪتا منهنجي دل ۾ خيال آيو ته سائينجن هيڏي وڏي جماعت ۾ اسان ڪي ڪٿي سڃاڻندا هوندا. آءٌ اهو سوچي رهيو هئس ۽ ٽين قطار ۾ بيٺل هئس. پاڻ جيئن نڪتا ته سڌو مون ڏانهن آيا. منهنجي ڪوٽ ڪي وڏا پيڙا هئا انهن تي ماڻهو جو ڦوٽو ڇِٽيل هيو. فرمايائون محمد عرس فقير هن تصوير ۾ نماز نه ٿيندي آهي. ائين چوندي پاڻ ڪنوڻ جي چمڪي وانگر گذري ويا ۽ آءٌ جذبي ۾ مخمور ٿي ويس.

سندن اکر: حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليه جا اکر سهڻا هوندا هئا. پاڻ جيئن نظم لکڻ ۾ بهترين شاعر هيا تيئن نثر نويسي ۾ به پنهنجو مٽ پاڻ هئا. افسوس جو سندن لکيل مواد جمع ٿي نه سگهيو ۽ ائين اهو علمي ۽ ادبي ذخيرو ضايع ٿي ويو. پر جيڪي ڪجهه ميسر ٿي سگهيو آهي ان ڪي پڙهڻ مان اندازو لڳائي سگهجي ٿو ته پاڻ قلم جا به بادشاهه هئا. اردو توڙي سرائيڪي ۾ سندن لکٽي بي مثال هئي. سندن ديوان مان ڪجهه سِٽون اوهان سرائيڪي ڪلام واري باب ۾ پڙهيون ۽ سندن هٿ اکر اوهان هن ڪتاب ۾ ملاحظو ڪندا.

سندن شب بيداري: پاڻ شب بيدار ۽ تهجد گذار هئا. رات جو گهڻو حصو الله جي ذڪر ۽ نوافل جي ادائگي ۽ دعائن ۾ گذاريندا هئا. ديس توڙي پرديس، صحت توڙي سُقم ڪڏهن تهجد ترڪ ڪونه ڪيائون. خلفاء ۽ فقراءَ ڪي به سختي سان تهجد پڙهڻ جو امر ڪندا هئا. رحمت پور شريف ۾ رات جو باقائدي تهجد جي حاضري ٿيندي هئي.

هڪ فقير بيان ڪيو ته: ”مان رات جي پهري تي هيس. حضرت جن ڪي ڏٺم ٿوري دير ستا وري اٿي دعا گهرڻ ۾ مشغول ٿي ويا. وري ٿوري دير آرامي ٿيا. وري اٿيا نفل ادا ڪري ٻِ گهي دعا گهريائون وري آرامي ٿيا. وري اٿي دعا گهرڻ لڳا. آخر مون اچي عرض ڪيو

سائين کا تکليف آهي ڇا؟ پاڻ فرمايائون: فقير سمهڻ نہ ٿا ڏين. اجا سمهون ٿا تہ کو مدد لاءِ پڪاري ٿو ان لاءِ دعا گهري الله وٽان آساني کرايون ٿا.

سندن تواضع ۽ انکساري: حضرت پير مٺا سائين جن تواضع عاجزي ۽ انکساريءَ جا پيکر هئا. ڳالهائڻ ۾ پنهنجي لاءِ "مان" جو لفظ تمام گهٽ استعمال کندا هئا. بلک "هي عاجز" جو لفظ استعمال کندا هئا. پنهنجي نالي سان "فقير لاشيءِ" لکندا هئا. لاشيءِ جي معنيٰ کا شيءِ نہ هجڻ. سبحان الله سڀ کجھ هوندي بہ پاڻ کي کا شيءِ نہ سمجهندا هئا. پاڻ مجلس ۾ جڏهن پنهنجي عاجزي ۽ انکساريءَ جو بيان کندا هئا تہ جماعت ۾ روح راڙو، قيامت قائم ٿي ويندي هئي. هڪ ڀيري تقرير دوران سندن اکين مان آب جاري هيو ۽ هيءُ بيت پڙهي رهيا هئا.

در کوئی نیک نامی مارا گذر ندادند * گر تو نمے پسندی تغیر کن قضا را

اگر جرم گیری بقدرے گناہ * بدوزخ ملائک ترازو مخواہ

اگر جرم بخشی بمقدار جود * نماند گرفتار اندر وجود

جڏهن پاڻ اهي بيت پنهنجي سُر ۾ پڙهيائون تہ پاڻ بہ زاروزار رنا ۽ پوري جماعت ۾ آھ و فغان جو عجيب منظر بپا ٿي ويو. کڏهن سرائيکي جا هي بيت بہ پڙهندا هئا.

از آدم تا ایں دم تائیں جو ہے خلقت ساری' ھیں ساری خلقت وچوں مئی ہاں بدکاری

سارا لوک ڈھونڈیندی وتاں ' سارا عالم میں کنوں چنگا میں جیہا برا نہ کو

حضرت مرشد محبوب الاهي رحمت الله عليہ فرمايو هڪ ڀيري حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ کي دعوت هئي. جلسي جو استيج تمام سهڻو سجايو ويو. سندن ويهڻ لاءِ عجيب حسين مسند ٺاهي وئي. پاڻ آيا، صرف چند گهڙيون ان مسند تي ويٺا پوءِ اٿيا. پاسي ۾ ديرو هيو. اتي وڃي پٽ تي ويٺا. فقيرن کپڙا وڇائڻ جي کوشش کئي تيسين پاڻ زمين تي ويهي رهيا. پوءِ تہ فقيرن کي اهڙا جذبا ٿيا جو پاسي ۾ جيکا ٻار پئي هئي. سا ڳاهجي وئي. ٻار جو مالک ڏاڍو خوش ٿيو تہ بنا محنت جي منهنجي ٻار ڳاهجي وئي آهي.

سياست کان دوري : پاڻ عملي طرح هميشه سياست کان ڪناره ڪش رهيا نه ڪڏهن ووٽن ۾ بيٺا نه ڪنهن سياسي سرگرمي ۾ حصو ورتائون نه ڪنهن سياستدان سان تعلقات رکيائون نه انهن جي سياسي پروگرامن ۾ شرڪت ڪيائون. ان هوندي به سياستدانن جي اصلاح لاءِ ڪوشان هوندا هئا. آچر 21 جمادي الثاني 1380ھ صبح جو وقت هيو خليفي عاشق محمد عرض ڪيو ته مون کي سرڪاري طرح ميمبري ملي آهي. آءٌ ان کان بيزار آهيان نه وري ان جو شوق اٿم. باقي هي ڳالهه آهي جو درگاهه شريف جا يا ننگر جا سرڪاري ڪم ڪار آهن ته اهي آساني سان سرڪار مان ڪرائي سگهجن ٿا. وڏيڪ جيڪا سائينجن جي مرضي! پاڻ مُسڪرائي فرمايائون: ہاں تیکوں گدڑ تھیوݨ دا شوق ہے پوءِ فرمايائون ڀلي ميمبر ٿيو. ان ۾ خدمتِ خلق جو موقعو ملي ٿو. ماڻهن کي نفعو پهچائي سگهجي ٿو. نيڪ ميمبر هجي ته مخلوقِ خدا جي خدمت ڪندو. خدمتِ خلق کان وڏيڪ ٻي ڪا نيڪي ڪانهي. پوءِ ڪيس اجازت ڏنائون.

ننگر جي خدمت: ننگر جي خدمت کي افضل عبادتن مان سمجهندا هئا. خود به خدمت ڪندا هئا، ٻين کي به ان جي ترغيب ڏيندا هئا. فرمائيندا هئا ته ننگر جي خدمت عبادت آهي. مريدن لاءِ اها رياضت آهي. هڪ ڀيري جماعت کي لکيائون ۽ اثرائتي الفاظن ۾ انهن کي خدمت جو جذبو ڏياريائون:

> بخدمت حضرات جماعت اہل الذکر عرض کیا جاتا ہے کہ لنگر کا کام کرنا بڑی سعادت ہے اور بڑا نیکی کا کام ہے حتیٰ کہ بعداز فرائض و سنن جو کام استحباب نوافل ہیں سبھی سے ثواب لنگر کے کام کا برتر اور بڑھ کر ہے۔ لہٰذا اسی اعلیٰ اور اتم ثواب حاصل کرنے کے لئے تحریص اور ترغیب دیجاتی ہے اور باتیں کرنے سے اور سوجانے سے اور نکمّے بیٹھنے سے یہ ثواب کیوں کر نہ حاصل کریں۔ بمقصد حصول ثواب اس کام میں گھس جانا چاہیے اور اِدھر اُدھر کھسک جانا اور ہروں پھروں معذرت اور تعلل پیش کرنا یہ کمی باطن اور رسمی استعداد کی نشانی ہے۔
>
> نقل از کتب تصوف

پيرين پوڻ کان منع: پاڻ ماڻهن کي پيرين پوڻ کان سختي سان منع ڪندا هئا. ڪو سندن پيرين پوندو هيو تہ ان کي ناپسند ڪندا هئا. اهڙو اشتهار پاڻ پنهنجي هٿن سان لکي مسجد شريف ۾ لڳرايو هئائون. ان جو مضمون هي هيو.

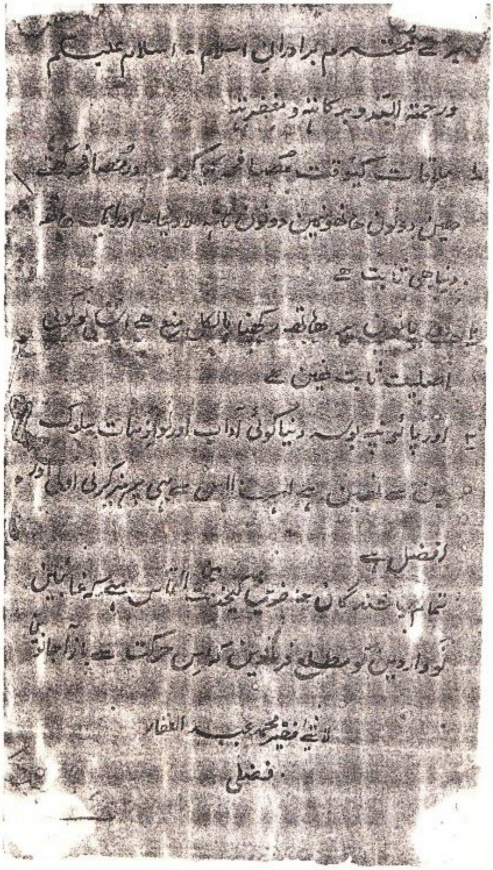

﴿ جماعت عامه کو پيام ﴾

بڑے محترم برادرانِ اسلام ! اسلام علیکم
ورحمتہ اللہ وبرکاتہ ومغفرتہ !

1. ملاقات کے وقت مصافحہ کیا کرو اور مصافحہ کہتے ہیں دونوں ہاتھوں میں دونوں ہاتھ ملادینا اور ایک ہاتھ دینا بھی ثابت ہے۔
2. پاؤں پر ہاتھ رکھنا بالکل منع ہے اس کی تو کوئی اصلیت ثابت نہیں ہے۔
3. اور پاؤں پر بوسہ دینا کوئی آداب اور لوازمات سلوک سے نہیں ہے۔ لہٰذا اس سے بھی پرہیز کرنی اولیٰ اور افضل ہے۔

تمام باشندگان حاضرین کی خدمت میں التماس ہے کہ غائبین اور نووار دین کو مطلع فرماویں کہ اس حرکت سے باز آجاویں۔

لاشیٔ فقیر محمد عبدالغفار
فضلی

پير مٺا سائين جي هٿن سان لکيل اشتهار
افسوس جو ڪاغذ قديم هجڻ سبب
فوٽو ڪاپي صحيح نہ آئي آهي

ڪيفياتِ محبت: پاڻ جيئن تصوف ۽ سلوڪ ۾ پير پاتائون تہ مٿن عشق محبت جي ڪيفيت ۽ حالت طاري رهڻ لڳي. ان عشق جي تپش ۽ گرميءَ جو اثر مٿن آخري عمر تائين رهيو. پاڻ سياري جي ڪيڏي بہ سرديءَ ۾ ڪڏهن بہ سَوڙ سان بدنُ ڍڪي نہ سگهندا هئا. ڪپڙا بہ نفيس پهريندا هئا.

ڪشف الصدور: الله ڪريم ڪين بصيرت قلبي ۽ فراستِ مؤمنانہ سان نوازيو هيو. هزارين ماڻهو سندن مجلس ۾ اچي ويهندا، اهي پنهنجي دلين ۾ ڳالهيون رٿي ايندا هئا. پاڻ بنا پڇڻ جي هر هڪ جي دل جو احوال مجلس ۾ بيان ڪري ڇڏيندا هئا. ائين معلوم ٿيندو هو تہ ڄڻ پاڻ هر هڪ ماڻهو سان گڏ آهن ۽ سندن حالات کان بخوبي واقف آهن. ايتري قدر جو اڪثر اوقات نوان ماڻهو تعجب ۾ پئجي چوندا هئا تہ اسان جيڪي بہ سوال سيني ۾ سانڍي آيا هئاسين، انهن سيني سوالن جا جواب باصواب بغير پڇڻ جي حضرت جن پنهنجي گفتگو دوران ازخود ٻڌائي ڇڏيا آهن. اهي ماڻهو اها ڪرامت ڏسي معتقد ۽ مريد بنجي ويندا هئا.

قرض ادائگي: فرمايائون ننڍو هيس گهر جي پاسي ۾ هڪ واڻئي جو باغ هيو ان کان انب وٺندو هيس. ان جا ڇهہ پيسا رهجي ويا اهو هليو ويو. پوءِ گهڻي وقت کان پوءِ خبر پئي تہ اهو مري ويو آهي، ان جا پُٽ ملتان ۾ رهن ٿا. انهن جو دڪان پڇائي انهن کي وجي اهي ڇهہ پئسا ڏنم.

فرمايائون: ملتان ۾ طالب علمي واري دؤر ۾ مبارڪ نالي هڪ دڪاندار کان تيل وٺندو هيس ان جا تيل جا ڪجهہ پئسا رهجي ويا پوءِ جڏهن عاشق آباد ۾ هيا سين ان وقت محمد خليل (صاحبزاده صاحب) (خليفہ) عاشق محمد کي موڪليم. ان جي اولاد کي وڃي اهي قرض جا پئسا ڏنائون. انهن نہ پئي ورتا پر زوري ڏنائون. پوءِ انهن کي اهڙو اعتقاد ٿيو جو اتان آيا ۽ اچي ذڪر پڇيائون. طريقي ۾ داخل ٿيا.

دعوتن جي قبوليت: اگر ڪو محبت منجهان ڪين دعوت عرض ڪندو هيو تہ پاڻ ان جي دعوت قبول ڪندا هئا. پر ان کان شريعت پاڪ تي عمل ڪرڻ جو وچن وٺندا هئا. اگر ڪنهن فوت شده شخص جي ايصالِ ثواب لاءِ ڪين دعوت ڏني ويندي هئي تہ پاڻ اول صاحبِ دعوت کان معلوم ڪندا هئا تہ فوت شدهہ شخص جي مال ملڪيت جي تقسيم شريعت پاڪ جي مطابق ٿي آهي يا نہ؟ متان ڪنهن يتيم يا بيواهہ جو حق حصو رهيل تہ نہ آهي؟ پوري تحقيق ڪرڻ کان بعد انهن جي دعوت قبول ڪرڻ فرمائيندا هئا. ابتدا ۾ باعيال دعوتن تي ويندا هئا.

فوٽو بازي: پاڻ فوٽو ڪيرائڻ جي سخت خلاف هئا. هڪ دفعي جي ڳالهہ آهي تہ : ڪين طب جي هڪ ڪتاب جو مطالعو ڪرڻو هيو، ان ۾ انساني فوٽو هئا. پاڻ مولانا غلام فريد کي فرمايائون، هن ڪتاب مان فوٽو صاف ڪر. جڏهن فوٽو صاف ڪيا ويا تہ پوءِ پاڻ ڪتاب جو مطالعو ڪيائون. پاڻ اهڙي ڪپڙي يا چادر تي ڪو نہ ويهندا هئا جنهن تي ڪا جانور جي تصوير نهيل هوندي هئي. جڏهن پاڻ حج تي وڃڻ جو ارادو ڪيو هئائون، حڪومت جي قانون مطابق پاسپورٽ لاءِ پاڻ فوٽو ڪڍايو هئائون. ڪنهن فقير ان جي ڪاپي ڪرائي ورتي. جڏهن ڪين اها خبر پئي پاڻ ان فقير ڪان فوٽو گهرائي پنهنجي هٿن سان ڦاڙيائون ۽ ان فقير کي فوٽو رکڻ ڪان سختي سان منع ڪيائون.[①] (1)

سندن توڪل: پاڻ ڪمال درجي جا متوڪل علي الله هئا. ڪين بظاهر ڪو بہ ذريعہءِ معاش نہ هيو ۽ پاڻ ڪنهن ڪان سوال يا چندي جي بہ بلڪل مخالف هئا. ان جي باوجود همہ وقت سندن ننگر جاري رهندو هيو. سٺ ستر مهمان تہ سندن دسترخوان تي هوندا ئي هوندا هئا. ازانسواءِ هر مهيني جي ڏهين، يارهين تاريخ ماهانہ جلسو ٿيندو هيو تہ هزارن جي تعداد ۾ جماعت ڪٺي ٿيندي هئي. انهن جي ڪاڌي پيتي جو انتظام بہ سندن طرفان ئي هوندو هيو. خلق پئي ڪائيندي هئي. پاڻ اعلان ڪندا هئا تہ :

> هن فقير کي اوهان ۾ ڪا بہ لالچ ڪانهي، اوهان ڪان تا قيامت هڪ پائيءَ جي بہ گهر نہ ڪئي ويندي. نذر نياز، خير خيرات جيڪي ڪجهہ ڪڍيو اٿو سو بہ پين کي ڏيئي ڇڏيو. هتي اچي مفت ۾ الله جو دين سکو".

---

① پاڻ رسمي پير ڪو نہ هئا بلڪ پاڻ زبردست روحاني رهبر ۽ عظيم مصلح هئا. شريعت جي هر حڪم تي عمل ڪري ڏيکاريائون. فوٽو بابت جيڪي شرعي وعيدون آيل آهن، انهن جي پيشِ نظر پاڻ بنا مجبوري جي فوٽو ڪيرائڻ جي سخت خلاف هئا. حديثن ۾ آيل آهي تہ فوٽو ڪيڻ واري ۽ ڪيرائڻ واري تي الله جي لعنت آهي.
نَهَى النَّبِيُّ ﷺ عَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ وَثَمَنِ الدَّمِ وَنَهَى عَنْ الْوَاشِمَةِ وَالْمَوْشُومَةِ وَآكِلِ الرِّبَا وَمُوكِلِهِ وَلَعَنَ الْمُصَوِّرَ صحيح البخاري (ج 7/ص 259) مسند أحمد (ج 38/ص 217) إن أشد الناس عذابا يوم القيامة المصورون مسند أبي يعلى الموصلي (ج 10 / ص 473)

مسافرن جي خدمت: مسافرن لاءِ لنگر جو خاص انتظام هوندو هيو. ننگر پچائڻ وارين فقيرياڻين کي وچي ڏسندا هئا ته ماني ساڙي ته نه ڇڏيائون؟ فرمائيندا هئا ته ماني نه سنهي ڪيو نه ٿلهي ڪيو. جڏهن ڪي سيد يا عالم ايندا هئا ته انهن لاءِ سٺي ماني تاهڻ جو حڪم ڪندا هئا. ڪنهن ٻار جي روئڻ جو آواز ٻڌي پڇندا هئا ته اهو ڪهڙي عورت جو ٻار آهي جو ٿو روئي؟ ان جي ماءُ ننگر جي خدمت ۾ هوندي هئي ته ان کي ٻار پرچائڻ لاءِ چوندا هئا. ڪنهن جي ٻار کي ڪن ۾ سور هوندو هيو ته انکي پنهنجو عطر ڏئي ڦڙا وجهائيندا هئا. پنهنجي نياڻي يا بيبي سڳوري کي موڪليندا هئا ته وڃي ڏسو ته ڪنهن کي ڪا شيءِ ته نٿي کپي هر طرح جو خاص خيال ڪندا هئا.

حج بدل : حضرت پير مٺا سائين جن کي پوري عمر مديني پاڪ جي ديدار ۽ حج ادا ڪرڻ جو شوق رهيو. جنهن جو اظهار پاڻ پنهنجي شعرن ۾ ڪيو اٿن.

نور بھری دربار شالا ڈکھاوے قسمت،

عربی دا دربار شالا ڈکھاوے قسمت۔

پر ابتدا ۾ مالي حالات اجازت نه ڏني وري جڏهن مالي حالات درست ٿيا ته پاڻ حج جي تياري ڪيائون. ڪاغذات به تيار ٿيا. ته وري سندن صحت صحيح نيڪ نه ٿي پئي. پوءِ حج جي سفر تي نڪري نه سگهيا. هڪ ڏينهن علماءَ کي گهرائي انهن سان مشورو ڪيائون. علماء چيو ته اگر سائينجن جي صحت نيڪ نه آهي ته حج تي وڃڻ فرض نه آهي. پوءِ پاڻ مولوي مشتاق احمد کي حج بدل جا پئسا ڏنائون. اهو سندن طرفان حج لاءِ ويو. پاڻ ان کي فرمايائون ائين نه سمجهجانءِ ته تون حج ٿو ڪرين. پر ائين سمجھ ته اسان حج ٿا ڪيون.

فرمايائون اسان خود وڃون ها ته کُلي هٿ سان اتي خيرات ڪيون ها. پوءِ مولوي صاحب خرچ کان علاوه به خيرات لاءِ گهڻا پئسا ڏنائون ته حرمين ۾ وڃي، خيرات ڪجانءِ . پوءِ اهو سندن طرفان حج بدل ڪري آيو. ڪيس ايترا پيسا ڏنائون جو ان ڪشادگي سان خرچ ڪيو پوءِ به پيسا بچائي آيو.

معمولاتِ غفاريہ

فجر ۽ عصر نمازن ۾ تاخير: پاڻ فجر ۽ ٽپهري جون نمازون تاخير سان پڙهائيندا هئا. ٽپهري نماز پڙهي ٿوري دير ويهندا هئا تہ سج لٿي جي اذان ايندي هئي. ان طرح فجر نماز بلڪل سوجهرو ٿي ويندو هيو تہ پڙهندا هئا. فرمائيندا هئا تہ فجر وقت جي آخري حصي ۾ پڙهڻ گهرجي پر ايترو وقت هجي جو نماز فاسد ٿي وڃي تہ پيهر نماز پڙهڻ جيترو وقت باقي هجي. [1] (1) سندن هيءَ بہ عادت هئي تہ اقامت کان اڳ صفون سڌيون ڪرائيندا هئا.

تلقينِ ذڪر : پاڻ جڏهن ڪنهن مرد کي ذڪر جي تلقين ڪندا هئا تہ ان جي کاٻي ٻبي جي بہ آڱر هيٺان پنهنجي ساڄي هٿ جي اشهد آڱر رکي تي پيرا چوندا هئا الله الله .

پوءِ سمجهاڻي ڏيندي فرمائيندا هئا تہ :

”جنهن جاءِ تي هن عاجز آڱر رکي آهي ان جاءِ تي انسان جي دل آهي اتي هر وقت ۾ اهو خيال رکو تہ دل چئي رهي آهي الله الله .

اهو ذڪر خيال ۾ ڪيو. نماز پنج وقت پڙهو، جنهن وقت وضو ڪيو تہ ڏندڻ هڻي وضو ڪيو تہ هڪ نماز جي بدلي ستر نمازن جو ثواب ملندو. ڏاڙهي رکايو مڇون ڪتايو. حقو، بيڙي، سگريٽ، ناس، نسوار، نشي واريون شيون استعمال نہ ڪيو. چوري، زوري، ڦرلٽ، خيانت، زنا، ظلم، ڪوڙ، غيبت نہ ڪيو. برن ٻڇڙن ماڻهن جي صحبت بلڪل ڇڏي ڏيو.

---

[1] هن مسئلي تي ظاهر بينن جا پير مٺا سائين مٿان تمام وڏا اعتراض هوندا هئا. حالانڪ فجر اجاڻ ڪري پڙهڻ سنت مان ثابت آهي. ان ۾ تمام وڏو اجر بہ آهي. ترمذي باب ٻڌو آهي : ”بَاب مَا جَاءَ فِي الْإِسْفَارِ بِالْفَجْرِ“ ان ۾ آهي تہ:

عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ أَسْفِرُوا بِالْفَجْرِ فَإِنَّهُ أَعْظَمُ لِلْأَجْرِ سنن الترمذي (ج 1 / ص 263)

عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَسْفِرُوا بِالْفَجْرِ. سنن النسائي (ج 2 / ص 377)

أَسْفِرُوا بِالْفَجْرِ فَإِنَّهُ أَعْظَمُ لِلْأَجْرِ مسند أحمد (ج 35 / ص 157)

أَسْفِرُوا بِصَلَاةِ الصُّبْحِ . فَإِنَّهُ أَعْظَمُ لِلْأَجْرِ سنن الدارمي (ج 3 / ص 450)

أَسْفِرُوا بِصَلَاةِ الْفَجْرِ . فَإِنَّهُ أَعْظَمُ لِلْأَجْرِ المعجم الكبير للطبراني (ج 4 / ص 336)

حلقہ مراقبو: فجر نماز کان پوءِ پاڻ فقيرن ڏانهن منهن ڪري ويهندا هئا ۽ ساري جماعت گول حلقو بنائي وچ خالي ڪري ويهندي هئي. ان کي حلقہ مراقبو سڏيندا هئا. پوءِ هڪ فقيرُ حلقي ۾ ويٺل ساري جماعت کي ٿوريون ٿوريون پٽريون هٿ ۾ ڏئي ويندو هيو. جنهن تي سڀ ماڻهو ڪجهہ دير درود شريف پڙهندا هئا. پوءِ پنجويهہ ڀيرا هي آيت پڙهي

لَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيم (الحديد:21)

اها آيت پير قريشي جو ختم هئي. آخر وقت ۾ پاڻ پنهنجي ختم لاءِ هي آيت منتخب فرمايائون، جا درگاهہ تي اڄ تائين پڙهي وڃي ٿي. وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَىٰ (طه/82)

آيت پڙهڻ بعد پٽريون واپس ورتيون وينديون هيون. انوقت روزانو ڏندڻ جي حاضري بہ ٿيندي هئي. پوءِ چيو ويندو هيو تہ سڀ جماعت هڪ دفعو سورة فاتحہ ۽ يارهن ڀيرا سورة القريش، يارهن ڀيرا سورة الاخلاص پڙهي ان جو ثواب بخشيندڙ حوالي ڪري پوءِ پاڻ دعا گهرندا هئا ۽ سيني کي مُنهن مٿان ڪپڙو وجهي منهن ڍڪڻ جو امر ڪندا هئا. فرمائيندا هئا تہ دل مان سڀ خيال خطرا ڪڍي يڪسو ٿي دل ۾ خيال ڪيو تہ منهنجي دل چئي رهي آهي "الله الله الله" پوءِ ڪجهہ تلاوت ڪئي ويندي هئي. پوءِ وڏن مٽين واري تسبي ڪڙڪائي ويندي هئي ۽ ڪجهہ محبت انگيز اشعار بہ پڙهيا ويندا هئا. اهو تسبي وڄائڻ ۽ غزل پڙهڻ جو عمل ڪڏهن خود ڪندا هئا تہ ڪڏهن وري ڪو خليفو پڙهندو هيو. فرمائيندا هئا تہ جنهن بہ ڳوٺ ۾ جماعت جا چند فقير هجن اهي گڏجي مراقبو ڪن، اهو مراقبو فقيري لاءِ خوراڪ ۽ معجون جي مثال آهي.

تماڪ ۽ ناس ڇڏڻ جو نسخو: پاڻ مريدن کي ٻيڙي، حقو، ناس، نسوار، پان تماڪ جي استعمال کان سخت منع ڪندا هئا. اگر ڪو انهن مان ڪنهن شيءِ جو عادي هوندو هيو تہ ان کي ڦوٽا پڙهي ڏيندا هئا. انهن جي استعمال سان پراڻا عادي ماڻهو بہ اهي بدعتون ڇڏي ويندا هئا. هڪ شخص نڪ ۾ ناس ڏيندو هيو. پاڻ ان کي مصري ۽ سنڍ دم ڪري ڏنائون، فرمايائون ان کي سفوف ڪري ناس جي بجاءِ استعمال ڪر. ائين اهو اها عادت ڇڏي ويو. ڪڏهن تماڪ ۽ نسوار وات ۾ استعمال ڪرڻ وارن کي سينڌو لوڻ ۽ ڪارا مرچ دم ڪري ڏيندا هئا نسوار جي بجاءِ وات ۾ رکندو هيو تہ اها عادت نڪري ويندي هيس.

مجلسِ غفاريہ: پاڻ فجر جي نماز ۽ مراقبي کان پوءِ گردن مبارڪ نوائي ڪجھ دير خفيہ طور ڪو ورد وظيفو پڙھندا ھئا. پوءِ پنھنجو چھرو مبارڪ کڻي جماعت طرف نظر ڪندا ھئا تہ سوين ويران دليون زنده ڪري ڇڏيندا ھئا. سندن جماعت وڏي خليق ۽ اديب ھوندي ھئي. اھي بہ سندن اڳيان پنھنجا گردن جُھڪيل ۽ نظر ھيٺ رکندا ھئا. ڪنھن کي ساڻن اک سان اک ملائڻ جي مجال نہ ھوندي ھئي. اگر اتفاقا ڪڏھن سندن اک مبارڪ سان ڪنھن فقير جي اک ملي ويندي ھئي تہ اھو بي اختيار وجد ۽ جذبي ۾ اچي ويندو ھيو. سندن مجلس ۾ اڪثر ذڪر جا فضائل، اولياءَ الله جي صحبت جا فوائد، تصوف ۽ سلوڪ جا اسرار بيان ٿيندا ھئا. شريعت ۽ طريقت حقيقت ۽ معرفت جا سھڻا سبق سيکاريندا ھئا. سندن گفتگو قرآني آيتن، نبوي حديثن، بزرگن جي اقوالن جو مجموعو ھوندي ھئي. ڪڏھن وري مثنوي شريف جا بيت سُر سان پڙھندا ھئا تہ جماعت ۾ ريھون پئجي ويندي‌ون ھيون. ڪڏھن پنھنجا ناھيل شعر پڙھندا ھئا تہ ٻڌڻ سان ماڻھو مست ٿي عشق جي واديءَ ۾ غوطا ھڻندا ھئا.

سندن خوشي ۽ غمي: جڏھن ڪنھن کي دين جو ڪم ڪندي ڏسندا ھئا، يا ڪنھن کي ذڪر فڪر ۾ يا جوش جذبي ۾ ڏسندا ھئا يا ڪنھن کي ننگر جي ڪم ۾ ڏسندا ھيا تہ تمام خوش ٿيندا ھيا. وري جي ڪنھن کي دين جي ڪنھن ڳالھ جي خلاف ڪم ڪندي ڏسندا ھئا تہ ڏاڍو ملال ٿيندو ھئن. ان مٿان سخت ڪاوڙبا ھئا. ڪنھن ماڻھو ڪا شريعت جي ڳالھ پڇي يا ڪو ديني مسئلو پڇيو تہ تمام گھڻو خوش ٿيندا ھئا ۽ ان کي ان جي سمجھ آھر تسلي بخش جواب ڏيندا ھئا.

گھريلو زندگي: پير مٺا سائين جي نياڻي مخدومہ محترمہ بيبي امة الڪريم بيان فرمايو تہ : پاڻ رمضان شريف ۾ روزانو سيپارو پڙھندا ھيا. پاڻ چوندا ھئا تہ مان سڄو ڏينھن ئي قرآن پڙھان ٿو. ڪنھن مھل ٽيھري جو يا رات جو گھر ۾ وڏي آواز سان تلاوت ڪندا ھئا. ذڪر ۽ مراقبو فجر کان اڳ ڪندا ھيا. ڏھين يارھين بجي مسجد مان ايندا ھيا تہ گھر وارن سان اچي ڪجھ دير ڪچھري ڪندا ھئا. ڪڏھن سومھڻي جو ڪڏھن ڏينھن جو مستورات ۾ بہ ٿي ڪلاڪ تقرير ڪندا ھئا.

عورتن ۾ تبليغ جو طريقو ۽ وقت: پاڻ عورتن جي تعليم ۽ تربيت تي گهڻو ڌيان ڏنائون. فرمائيندا هئا تہ اگر عورت سڌري وڃي تہ سارو گهر سڌري سگهي ٿو. اگر عورت ديندار نمازڻ نہ هجي تہ ان جا پوري گهر تي برا اثرات پون ٿا. پاڻ ڪڏهن صبح جو ڪڏهن منجهند جو ڪڏهن رات جو فقيرياڻين ۾ مجلس ڪندا هئا. صبح جو انهن کي ذڪر جي تلقين ڪندا هئا. ڪڏهن ٿَلهي جي ڪُنڊ تي ويهي بہ ٽي ڪلاڪ تقرير ڪندا هئا. جيڪو عرض ڪٽي ايندو هيو ان کي ٽائيم ڏئي سمجهائيندا هيا وظيفن جو طريقو سيکاريندا هئا. سردي ۾ بہ اگر بيهي رهيا فقيرياڻيون سردي کان پيون ڏڪنديون هيون پر سائين جي جسم مان پگهر پيو ايندو هيو. گهر وارن کي شريعت جي هر ڳالھ تي پائبندي سان عمل ڪرائيندا هئا.

گهر وارن کي عاجزي جي نصيحت: سندن طبيعت مبارڪ ۾ عاجزي ڏاڍي هوندي هئي. نيازمندي جا شعر پڙهندا هئا. مخدومہ محترمہ بيبي امة الڪريم سائڻ فرمايو تہ پاڻ گهر ۾ اسان کي تلقين ڪندا هئا تہ پنهنجي نفس کي ماريو. ائين نہ سمجهو تہ اسان پير جون نياڻيون آهيون. فقيرياڻيون ٿي گذاريو پلي سٺو کائو سٺو پيئو شريعت ۾ جائز آهي پر نفس کي ماريو اندر توهان جو وڏائي کان خالي هجي.

پاڻ پنهنجي اهلِ خانہ توڙي مريدين متعلقين کي عجز ۽ انڪساري جو اهڙو تہ درس ڏنائون جو دربار شريف تي وڏا امير ماڻهو ۽ آفيسر ايندا هئا تہ اهي ۽ مسڪين سادڙن ڪپڙن وارا خاڪ آلوده فقير هڪ پاٽ ۾ گڏجي ننگر پيا کائيندا هئا. ان طرح امير عورتون بہ مسڪين فقيرياڻين سان گڏجي رب پيٽ کائينديون هيون.

ڪڏهن دعويٰ ڪو نہ ڪيائون: پاڻ قطبِ عالم هيا. لڪين ماڻهن جا مرشد ۽ سرواڻ هئا. الله جي بارگاھ ۾ سندن وڏو مقام هيو پر ايڏي مقام جي باوجود ڪڏهن ڪا دعويٰ ڪو نہ ڪيائون. نہ پاڻ کي ولي چوايائون نہ ڪشفن ڪرامتن جا اعلان ڪيائون. هر وقت پاڻ کي عاجز فقير ۽ "لا شيءِ" سڏائيندا رهيا.

دعا جو طريقو: پاڻ دعا گهرندا هئا تہ هٿ جون تريون ملايل ۽ آڱريون ڪشاديون رکيل هونديون هين. دعا ۾ ڪڏهن ڪڏهن گهڻو الحاح ۽ زاري ڪندا هئا.

تهجد نماز جو طريقو: پاڻ رات ڪجهہ دير ننڊ ڪرڻ بعد اٿندا هئا. تهجد نماز جا چار نفل اٺ رڪعتون ٻہ رڪعتون ڪري پڙهندا هئا. هر رڪعت ۾ فاتحہ بعد ٽي ڀيرا سورة قل هو الله احد پڙهندا هئا. پاڻ سجدي ۾ ڊگهي دعا ڪندا هئا.

سندن خوراڪ: پاڻ پوري زندگي گهٽ کائڻ جا عادي رهيا. آخري عمر ۾ تہ سندن کائڻ نہ جي برابر هيو. رات جو صرف کير پيئندا هئا. ڏينهن رات ۾ ماني صرف هڪ ٽائيم کائيندا هئا اڌ آنو اٽي جو توري ان مان سندن ماني پچائي ويندي هئي. اٺ پهر گذري ويندا هئا پر ڪين کاڌي جو خيال بہ نہ رهندو هيو.

پسنديده کاڌا: پاڻ جواني ۾ ڪدو، ٻڪري جو گوشت شوق سان کائيندا هئا. ڪارا مرچ استعمال ڪندا هيا مڃي تازي هوندي هئي تہ کائيندا هئا. شديد گرمين ۾ ٿاڌل بہ استعمال ڪندا هئا ۽ هنداڻن جو جوس ڪڍائي پيئندا هئا.

سندن پسنديده رنگ: بيبي سائڻ امة الڪريم فرمايو تہ: ”حضرت جن کي سفيد رنگ جو لباس پسند هيو. گهر وارن لاءِ پاڻ ڳاڙهو، گلابي ۽ ڦڪو رنگ پسند ڪندا هئا.

منجهند جي ننڊ (قيلولہ) : جلسن جي وقتن ۾ پاڻ اڪثر فجر جي وضو سان پيهري نماز ادا ڪندا هئا. ان ڏينهن ۾ منجهند جو آرام ڪو نہ ڪندا هئا. باقي عام وقتن ۾ پاڻ جڏهن فقيرن کان صبح واري مجلس مان فارغ ٿي ايندا هئا تہ يارهين مهل آرام فرمائيندا هئا. وري هڪ بجي اٿي ظهر نماز لاءِ تياري ڪندا هئا. ڪڏهن تهجد بعد ڪجهہ دير آرام ڪندا هئا، ڪڏهن تهجد بعد دعا ۽ مراقبو ڪندي فجر ٿي ويندو هين.

وضو جو طريقو : پاڻ مسنون طريقي سان ٺاهي ٺاهي وضو ڪندا هئا. وضو ۾ ڪين ڪافي وقت لڳي ويندو هيو. وضو جون مسنون دعائون گهرندا هئا. آخري عمر ۾ ڪين بي بي صاحبہ جنهن جو وارو هيو سا وضو ڪرائيندي هئي.

سندن مزاج : پاڻ طبعاً نرم مزاج هئا. پر جڏهن ڪو شريعت جي خلاف ورزي ڪندو هيو تہ سندن چهرو مبارڪ غصي ۾ سرخ ٿي ويندو هيو. خوشيءَ جي وقت ۾ پاڻ گلاب جي گل وانگر ٽڙي پوندا هئا. جڏهن ڪنهن کي نيڪيءَ جو ڪم ڪندي ڏسندا هئا تہ خوش ٿيندا هئا. پر ڪو نماز يا نيڪي جي ڪمن ۾ ڪوتاهي ڪندو هيو تہ ناراض ٿيندا هئا.

سندن غصو : ڪين غصو گهڻي دير بعد ايندو هيو ۽ جلدي لهي ويندو هيو. گهر ۾ ڪڏهن ڪنهن تي ڪاوڙبا هئا تہ پوءِ اهي سندن قدمن ۾ رئو لاهي رڪنديون هيون پاڻ اڳتي غلطي نہ ڪرڻ جي شرط تي معاف ڪري ڇڏيندا هيا. يا ٻاهر ڪنهن تي ڪاوڙبا هئا تہ بہ جلدي سندن ڪاوڙ لهي ويندي هئي.

هڪ ڀيري پاڻ فقير عاشق محمد پنجابي تي ڪنهن غير شرعي ڪم سبب ناراض ٿيا. پاڻ ويٺا هئا. جماعت بہ سندن چوگرد ويٺل هئي. پاڻ جوش ۾ فرمايائون عاشق محمد ۽ امير الدين ڪاٿي آهن؟ هن ڪي سزا ڏيو جو منهنجي پير جي درگاهہ تي رهي اهڙا ڪم ڪري ٿو. عاشق محمد ۽ امير الدين پاڻ ۾ هڪ ٻئي کي ڪن ۾ چيو وارو ڪيو. وري جلدي سائين جن جي ڪاوڙ لهي ويندي. عاشق پنجابي کي پاسائتو جماعت مان ڇڪي ٻاهر ڪڍي ويا. ان جي چڱي مرمت ڪري موٽي اچي اڳيان ويهي رهيا. سندن گفتگو هلي رهي هئي پاڻ فرمايائون عاشق محمد کي هي دفعو معافي ڏيو، ڇو جو هي اسان جو پراڻو فقير آهي، قريشي صاحب جي صحبت ۾ بہ هلندو هيو. هي دفعو معاف ڪيوس وري اهڙو ڪم ڪو نہ ڪندو. ٻئي چوڻ لڳا. حاضر سائين. هوڏهون هُن کي مَلِٽِي ڏئي بہ آيا هئا.

امان سائڻ بيبي امة الڪريم فرمايو تہ : هڪ ڀيري هڪ فقيرياڻي ڪنهن غير شرعي طهر واري پيت ۾ وئي پاڻ ان تي سخت ڪاوڙيا. پوءِ اها فقيرياڻي منهن ڪارو ڪري ڪنڌي پادرن جي پائي معافي وٺڻ آئي. پاڻ ان کي معاف بہ ڪيائون ۽ اڳتي ائين نہ ڪرڻ ۽ غير شرعي ڪمن کان بچڻ جو وعدو ورتائون.

بيبي سائڻ امة الڪريم فرمايو تہ: هڪ ڀيري رحمتپور جي فقيرياڻين ۾ نيڪي جي ڪمن ۾ ڪجهہ سستي ٿي. لنگر جو آنُ بہ تيار ڪو نہ ڪيائون. پاڻ ان ڳالهہ تي تمام گهڻو ڪاوڙيا جو حويلي کي تالو هڻائي بند ڪرائي ڇڏيائون. هڪ فقيرياڻي ٻني مان منهن کي ڪاراڻ ملي ڇڏي. جيڪي فقيرياڻيون ويٺيون هيون انهن سمجهيو تہ شايد سائينجن جي ڪاوڙ سبب هن جو منهن ڪارو ٿي ويو آهي. سائين جن مٿين جاءِ تي ويا پئي تہ انهن اچي معافي طلب ڪئي. بيبي صاحبہ سائين جن کي ٻڌايو تہ فقيرياڻيون ٻني مان ڪاراڻ مَلي آيون آهن سائين جن پوءِ انهن کي معافي ڏني ۽ اڳتي ائين ڪرڻ کان منع ڪيائون.

سندن صله رحمي: ڪڏهن ڪڏهن پنجاب مان سندن رشتيدار ايندا هيا ته انهن کي الڳ گهر ڏيندا هيا. انهن جي رهڻ جو خاص انتظام ڪندا هيا. انهن لاءِ خاص ماني ٺهرائيندا هيا. انهن کي ڪپڙا هنڌ جون رليون دبڪيون پيون شيون تحفي ۾ ڏيندا هيا.

استغراقي ڪيفيت: حضرت بيبي امة الڪريم سائڻ بيان فرمايو: ڪين گهر ۾ ڪڏهن استغراقي ڪيفيت طاري ٿيندي هئي. هڪ دفعي ڪين وجد واري ڪيفيت طاري ٿي. هڪ هٿ جي ٽُوٺ کي پڪڙي ڪنڌ جو اشارو ڪري رهيا هئا ۽ فرمائي رهيا هئا ته مان يار کي چُوري ڪُٽي ڪارائيندس. مان يار کي چُورِي ڪُٽي ڪارائيندس. ان وقت سندن اکيون ٻوٽيل هيون پاڻ باربار ائين فرمائي رهيا هئا. مٿن چار پهر اها ڪيفيت جاري رهي.

نه ريڊيو ٻڌائون نه اخبار پڙهيائون: پاڻ مُلڪي حالات کان بلڪل باخبر هوندا هئا. اڪثر ائين ٿيندو هيو جو حڪمرانن بابت جيئن فرمائيندا هئا ائين ئي ٿيندو هيو. امان سائڻ فرمايو ته پاڻ نه ڪڏهن ريڊيو تي خبرون ٻڌائون نه وري ڪڏهن اخبار پڙهيائون.

انگريزن کان نفرت: بيبي امة الڪريم سائڻ فرمايو ته: انگريزي ٻوليءَ کان پاڻ تمام بيزار هوندا هئا. فرمائيندا هئا ته انگريزي دوزخين جي ٻولي آهي. واچ به سنڌي انگن واري پائيندا هئا. فرمائيندا هئا: گهڙي پائڻ جو شوق نه اٿم پر نمازن جا وقت ڏسڻ لاءِ رکي اٿم.

عشقِ رسول: نبي ڪريم ﷺ سان ڪين تمام گهڻي محبت هوندي هئي. پاڻ عاشقِ رسول هئا. سندن جوڙيل نعتون سندن عشقِ رسول جون شاهد آهن. بيبي امة الڪريم سائڻ فرمايو ته: هڪ دفعي بابا سائين جن مٿان وجد جي ڪيفيت طاري هئي. حضرت پير قريشي رحمت الله عليه جي اڳيان مٿيءَ ۾ ليٽي رهيا هئا ۽ هي غزل پڙهي رهيا هئا.

سارا لوک مدینے جاندا اے می ڈ آوڻ کیوں نہیں بھاندا اے

سندن اها ڪيفيت ڏسي حضرت پير قريشي فرمايو ته نعتون ته اڳ به چوندا هيئو پر ڪڏهن ائين دل سان ڪو نه چيوَ جيئن اج چئي رهيا آهيو.

تسبيح خانو: حويلي ۾ اندر هڪ ڪمرو جنهن جي چوڌاري ورانڊا هئا. اها سندن ذاتي رهڻ جي جاءِ هئي. پهريائين پاڻ ان جو نالو "تسبيح خانو" رکيو هئائون. پوءِ فرمايائون ته ان نالي رکڻ سان نفس کي وڏائي ٿي اچي.

ان ڪري ان جو نالو ٿا رکون "غريب آباد" مان بہ غريب آهيان ۽ هتي غريب اچي رهندا. اهو هڪ ننڍڙو ڪمرو هيو، جنهن ۾ فرش لڳل هيو. ان ۾ هڪ سنهڙي ننڍين پاون واري کٽولي رکيل هوندي هئي ۽ مصلو بہ رکيل هوندو هيو. پاڻ هيٺ زمين تي ويهي صلواة پڙهندا ۽ عبادت ڪندا هئا. ڪڏهن زمين تي ڪڏهن ان کٽولي تي سمهندا هئا يا ماني کائيندا هئا.

پوءِ سندن پياري خليفي حضرت **سهڻا سائين** رحمت الله عليہ **ان تسبيح خاني ۾ اي سي** لڳرائي هئي. پوءِ گرمي جي موسم ۾ سيني گهروارين کي فرمائيندا هئا تہ اچو هتي اچي آرام ڪيو. پوءِ سيئي اتي تڏي تي سمهندا هئا. پاڻ کٽولي تي سمهندا هئا.

ننگر ڪارائڻ: امان سائڻ مخدومہ محترمہ امة الڪريم حَفِظَها الله فرمايو تہ: پاڻ جماعت کي ننگر ڪارائڻ وقت ڏاڍو خوش ٿيندا هئا. فرمائيندا هئا تہ ننگر منهنجي پير جو آهي کائو. فرمائيندا هئا تہ ڪنهن کي بہ نہ موٽايو سيني کي کارايو. جمعي تي سيرو ۽ سومر تي ڇيلي جو گوشت ننگر ۾ ڪندا هئا. بيبي صاحبہ کي فرمائيندا هئا تہ دال ۾ مکڻ وجهہ پوءِ تہ سڄي دال ۾ مکڻ جي خوشبوءِ ٿي ويندي هئي. فرمائيندا هئا تہ مون کي بہ چکرايو. جماعت لاءِ سٺي شيءِ نهرايو. ويچارا هتي رهيا پيا آهن. انهن کي سٺو طعام کارايو. اهو طعام سادو سودو هوندو هيو پر ان ۾ ڏاڍي لذت هوندي هئي.

من پسند شعر: خواجہ غلام فريد جا بيت گهڻا پڙهندا هئا. پنهنجا ڇيل شعر بہ پڙهندا هئا. حافظ شيرازي، سعدي ۽ رومي جا شعر پسند سان پڙهندا هئا. هي شعر گهڻو پڙهندا هئا.

پير ميڏي جيها پير نہ ڪوئي نہ جم سين نہ جايا
سڪن ولي جيندي ڏيکڻ ڪيتي پُکهڙي اسان ڏي آيا
حضرت خواجہ فضل علي جنهن سارا ملڪ نوايا
هڪ هڪ قدم تون سو سو واري اي سر گهول گهمايا.

پرهيزگاري: پاڻ نهايت متقي ۽ پرهيزگار هيا. ڪڏهن ڪنهن بي نمازي جي هٿن جي پچايل ماني نہ کائيندا هئا. بازاري هٿ جون ٺهيل شيون جن جي پاڪائي جي پوري پروڙ نہ هجي تہ اهي مشڪوڪ شيون کائڻ کان سخت پرهيز ڪندا هئا.

خلفاءِ ڪرام ۽ مبلغين حضرات ۽ اهلِ ذڪر فقراء کي بہ بازاري شيون جيئن: ڳڙ، مِٺائي، تيل، شربت، پڪڙا، پڪوڙا بوندي، مائو مٺائي، سگر، جليبيون وغيره استعمال ڪرڻ کان منع ڪندا هئا. (1)[①] فرمائيندا هئا تہ چانهہ جي بہ عادت نہ بنايو. ڇو تہ اها گرم آهي. گرم شيءِ کائڻ پيئڻ ٺيڪ نہ آهي. البتہ زڪام يا بيماري جي علاج طور واپرائڻ ۾ حرج ناهي.

ذبح جو طريقو: فقير غلام حسين بيان ڪيو تہ : نور پور شريف ۾ رهائش دؤران هڪ ڳئون ذبح ڪئي وئي. پاڻ خود اچي ان ذبيحہ جي طريقہ ڪار جو معائنو ڪيائون. پوءِ فرمايائون تہ ذبح واري جانور جي نڙيءَ جو حلقو يعني نرگهٽ منڊيءَ طرف هجي ۽ ان جي وچين ساهہ واري وڏي رڳ نہ وڍي وڃي. بقايا پاسن واريون چار رڳون وڍيون وڃن.

پاڻ ڪاسائين جي ڪٺل جانورن جو گوشت نہ واپرائيندا هئا ۽ اهلِ ذڪر جماعت کي بہ منع فرمائيندا هئا. فرمائيندا هئا تہ : هڪ تہ ڪاسائين کي شرعي ذبح جي خبر ناهي ٻيو تہ انهن جي گوشت وڍڻ واريون اڏيون، صندل ۽ تڏا ڪليا پيا هوندا آهن. رات جو ڪتا انهن کي چٽي پليت ڪندا آهن. پوءِ ٻئي ڏينهن تي انهن صندل، اڏين ۽ تڏن تي گوشت رکي ڪاٽي وڪرو ڪندا آهن.

فرمائيندا هئا تہ اهڙا پڪڙا بہ نہ کائو جن کي اهڙي پاڻي سان رنگيو ويو هجي جيڪو مشڪوڪ هجي يا کوئرن ۾ اگهاڙو پيل هجي.

---

① اها سندن تقويٰ هئي. ورنہ تہ شريعت ۾ تہ اهي شيون منع نہ آهن. پاڻ متقي ۽ متورع هئا. فتويٰ بجاءِ تقويٰ رخصت بجاءِ عزيمت مٿان عمل ڪندا هئا. هونئن بہ شڪ واري شيءِ کان حذر ڪرڻ بهتر هوندو آهي.

عن نعمان بن بَشِيرٍ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ الْحَلَالُ بَيِّنٌ وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ وَبَيْنَهُمَا مُشَبَّهَاتٌ لَا يَعْلَمُهَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ فَمَنْ اتَّقَى الْمُشَبَّهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعِرْضِهِ وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ كَرَاعٍ يَرْعَى حَوْلَ الْحِمَى يُوشِكُ أَنْ يُوَاقِعَهُ أَلَا وَإِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمًى أَلَا إِنَّ حِمَى اللّٰهِ فِي أَرْضِهِ مَحَارِمُهُ أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ صحيح البخاري (ج 1 / ص 90)

ننگر جي خدمت: پاڻ جماعت کي ننگر جي خدمت جو گهڻو حرص ڏياريندا هئا. فرمايائون: اسان حضرت پير قريشي صاحب جي دربار ۾ کم ڪار ڪندا هئاسين. هڪ دفعي مون کي ڪم ڪندي ڏک لڳي پيو. هڪڙي فقير چيو تہ تنهنجو ڪم ٺهي ويو. مون چيو ڪيئن؟ چيائين هاڻي ڪم کان بچي پئين. مون کي ان جي ان لفظن تي ڏاڍو افسوس ٿيو. چيم حيف اٿئي هي سر جند جان ، مال مڏي سامان سڀ مرشدن تان قربان. انهن جي در جي خدمت تہ اسان لاءِ غنيمت آهي.

ڪپڙو تحفي ۾ : مولوي اشرف علي لغاري بيان ڪيو تہ پراڻا فقير ڳالهہ ڪندا آهن تہ حضرت پير مٺا سائين جن ڪنهن فقير کي ڪپڙو يا ٻي ڪا شيءِ تحفي ۾ ڏيندا هئا تہ فرمائيندا هئا تہ انهيءَ کي پائجانءِ پوڇا نہ ڪجانءِ.

روشن ضميري : حاجي علي محمد لغاري ڪاڇي واري بيان ڪيو تہ مون کي اچي شوق ٿيو تہ حج تي وڃان. پئسا خرچ نہ هيو پوءِ ٻڌون وڪرو ڪيم ڪجهہ قرض ڪنيم پوءِ پير مٺا سائين جي خليفي حضرت محبوب الاهي کي عرض ڪيم تہ اوهان مون کي سائينجن کان حج جي اجازت وٺي ڏيو. خليفي سائين فرمايو تہ قرض کڻي حج تي وڃڻ درست تہ نہ آهي. هاڻي سائينجن کي عرض ڪو نہ ٿا ڪيون هلي سندن حضور ۾ ويهون ٿا، پاڻ روشن ضمير آهن خود بيان ڪندا. پوءِ جڏهن اسان اچي دربار تي پهتاسين. سندن مجلس جاري هئي. اسان بہ اچي ويٺا سين تہ پاڻ فرمايائون: غريب ماڻهو تي حج فرض ڪونهي گهرَ جي ٻڌون کپائي قرض کڻي وڃڻ نيڪ نہ آهي. ياد رکو حج اميرن مالدارن مٿان آهي. غريب تي ڪونهي. قرض کڻڻ جي ڪا ضرورت ناهي. علي محمد فقير ، خليفي سائين محبوب الاهي کي عرض ڪيو تہ توهان سائينجن سان ڳالهہ ڪئي هئي ڇا؟ فرمايائين هي فقير تہ توسان گڏ آيو آهي. الله وارن کي الله تعاليٰ ڄاڻ ڏيندو آهي.

خُدامِ غفاريہ

اونداهي رات جا ستارا: الله ڪريم جڏهن ڪنهن بہ سياسي، سماجي يا روحاني اڳواڻ ۽ سرواڻ کي ڪاميابي عطا ڪرڻ چاهيندو آهي تہ ان سان پنهنجي خاص مدد شامل ڪندو آهي ۽ انکي مخلص سچار ۽ وفادار ساٿي ۽ ڪارڪن عطا ڪندو آهي. جيڪي رات ڏينهن محنت ڪري قائد جي ڪم کي اڳتي وڌائيندا آهن. تحريڪن جي جان، قائدين جي ڪاميابين جو راز، انهن محنت ڪش ڪارڪنن جي جدوجهد جو ثمر هوندي آهي. پر اڪثر ائين ٿيندو آهي تہ ڪاميابين ملڻ بعد اڳواڻ انهن ڪارڪنن کي نظر انداز ڪري ڇڏيندا آهن. سج جي روشني ۾ ماڻهو اڪثر انهن ستارن کي وساري ويهندا آهن جيڪي ڀاٽ اونداهي رات ۾ مسافرن کي منزل ڏيکاريندا آهن. اسان جي آقا مدني مصطفيٰ ﷺ پنهنجي انهن پراڻن ساٿين کي هميشہ پنهنجي قريب رکيو. اگر انهن کان ڪا ڪمي يا ڪوتاهي ٿي بہ وئي ٿي تہ انهن جي پراڻين خدمتن سبب انهن کان مواخذو ڪو نہ ٿي ڪيائون.

وكان ﷺ يكرم أهل بدر من المهاجرين والأنصار، (تفسير القرآن العظيم لابن كثير - (ج 8 / ص 45)

پاڻ ڪريم ﷺ مهاجرين توڙي انصارن مان بدر وارن جي وڏي عزت ڪندا هئا. بلڪہ پاڻ بدر وارن کي جنت جي بشارت ڏئي ڇڏي هئائون. جيئن بخاري ۾ آهي.

لَعَلَّ اللّٰهَ اطَّلَعَ إِلَىٰ أَهْلِ بَدْرٍ فَقَالَ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ وَجَبَتْ لَكُمُ الْجَنَّةُ أَوْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ صحيح البخاري (ج 12 / ص 378)

اهو ئي سبب هيو جو جڏهن حاطب بن بلتعہ رضي الله عنہ مڪي وارن کي مخفي لکي هڪ فوجي راز کي ظاهر ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، ان جرم جي سزا موت کان گهٽ نہ هئي پر پاڻ ڪريم ﷺ ان جي پراڻين خدمتن جي صلي ۾ ان جي غلطي کي معاف ڪري ڇڏيو.

قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ ان سنت تي عمل ڪندي پنهنجي پراڻن ساٿين خليفن ۽ مريدن جو وڏو خيال رکندا هئا.

ڪڏهن ڪڏهن انهن جي مرضي رکندي پنهنجي مزاج جي ناموافق ڳالهہ بہ برداشت ڪري ويندا هئا. پيو وري سندن عادت هئي جو ڪنهن خليفي يا خدمتگار، مريد يا مددگار ۾ ڪا سهڻي خوبي ڏسندا هئا تہ ان ڪي ڪو سٺو سهڻو لقب ڏيندا هئا. ان جي دلجوئي بہ ٿيندي هئي ۽ ٻين ۾ نيڪي جو حرص پيدا ٿيندو هيو. سندن ڪجھہ اهڙن عطا ڪيل لقبن ۽ سندن ڪن خاص خدمتگارن جو ذڪر ڪجي ٿو.

قُرۃُ الابصار : اکين جو ٺار. هي لقب پاڻ پنهنجي صاحبزادي حضرت خواجہ خليل الرحمان رحمت الله عليہ کي ڏنو هئائون.

رئيس العلماءِ: عالمن جو اڳواڻ. هي لقب بہ پنهنجي پياري صاحبزادي کي ڏنائون.

خليفا صاحب مولوي صاحب: پاڻ پنهنجي خليفن کي اڪثر ڪري "خليفو صاحب يا مولوي صاحب" چئي سڏيندا هئا". [1] (1) ڪڏهن بہ انهن جو رُڪو نالو نہ وٺندا هئا.

مولوي واعظ : وڏيرو قوٽو. جيڪو مشهور ظالم زميندار هيو. پوءِ جڏهن پير مٺا سائين جن جي صحبت ۾ آيو تہ تمام نيڪ صالح بنجي ويو. پاڻ ڪيس فرمايائون: تون مولوي واعظ آهين. وڃي تبليغ ڪر. ان لقبن جو مٿس اهڙو اثر ٿيو جو واقعي بہ وڏو واعظ بنجي ويو. وڏن عوامي اجتماعن ۾ جڏهن خطاب ڪندو هيو تہ ان جي تقرير تي وڏا وڏا مقرر ۽ مولوي، مفتي ۽ عالم بہ حيران ٿي ويندا هئا. اگر پورو مهينو تبليغ جي سفر ۾ نڪرندو هيو تہ هر رات ۾ نئين تقرير ڪندو هيو. جا ڳالهہ هڪ ڀيرو بيان ڪيائين سا وري نہ ڪندو هيو.

وفادار ساٿي: حضرت سهڻا سائين رحمت الله عليہ بابت فرمايائون:

"اهو اسان جو وفادار ساٿي آهي".

روئڻو خليفو: حضرت خليفہ مولانا الاهي بخش رحمه الله (منهنجي والد ڪريم رحمت الله عليہ) کي حضرت پير مٺا سائين جن **"روئڻو خليفو"** سڏيو. پوءِ بابا سائين جڏهن بہ وعظ ڪندا هئا تہ خود بہ روئندا هئا پوري جماعت بہ روئندي هئي. ڪڏهن ڪڏهن پير سائين جن پاڻ بہ روئندا هئا.

---

[1] چو تہ اگر مرشد سندن عزت احترام نہ ڪندو تہ ٻيا وري ڪيئن ڪندا؟

پير مٺا سائين جن جي هڪ بيبي سڳوري هن فقير جي امڙ سان ڳالھ ڪئي تہ هڪ ڀيري روئٽي خليفي مسجد ۾ تقرير پئي ڪئي. حضرت پير مٺا سائين جن پاڻ حويلي ۾ زاروزار روئي رهيا هئا. اهلِ خانہ ۽ فقيرياڻين کي فرمايائون تہ :

"اللہ تعالیٰ کوں ایویں راضی کریندئے جیویں اے مولوی صاحب پیاروندا اے"

ناظم: رحمتپور جو نظام ، رهواسين جي معاملات جو نظام خليفي عاشق محمد سيال ۽ خليفي امير الدين مگسي حوالي ڪيائون.

نانگري: خليفہ حضرت عبد الرحمان کي ننگر جي ڊيوٽي عنايت ڪيائون. جماعت ان کي محبت منجھان "ڏاڏا نانگري " چوندي هئي. ماڻھن کي دعا تعويذ ڏيڻ ۽ حلقہ مراقبي ۾ تسبيح وچائڻ جي خدمت بہ گھٽو ڪري سندس حوالي هوندي هئي.

مُستَخَار: استخارا ڪرڻ ، روحاني احوال وٺڻ، خليفہ محمد صالح حال واري جي حوالي هوندا هئا.

امامت: رحمتپور شريف ۾ سالن جا سال خليفہ مولانا محمد سعيد امامت ڪرائيندا رهيا.

حاضري جي خدمت: سندن نياڻو مولانا غلام فريد سندن حاضري جي خدمت ۾ هوندو هيو. سائينجن کي وضو ڪرائڻ، دوا درمل آڻڻ ڪارائڻ وغيره. ان پاڻ پيام رساني جي خدمت بہ ڪندو هيو.

مؤذن: ميان عبدالڪريم ڊڪڻ پير مٺا سائين جن جي مسجد جو مؤذن هيو.

پير مٺا سائين جا نعت خوان: عبدالرحمٰن ولد محمد لقمان پير مٺا سائين جو پراڻو نعت خوان هيو. صرف سندن ڪلام پڙهندو هيو. پوءِ صاحبزاده خواجہ خليل الرحمان، سائين مظهر جان جانان رحمۃ اللہ علیہ سان بہ ديس پرديس گڏ هوندو هيو. پير سائينجن پاڻ هن کي پنھنجا شعر پڙهڻ سيکاريندا هئا. پاڻ بستي محمد بخش بلوچ جو رهواسي هيو. جيڪا موضع ڪڪس لڳ اچ شريف ضلع بهاولپور سوئي گيس اسٽيشن علي پور روڊ جي پرسان واقع آهي. هن بستي ۾ حضرت صاحب جن اڪثر ايندا رهندا هئا. سندس سؤٽ بہ حضرت جن جو مريد هيو ۽ سندن ڪلام جو پارکو هيو. چوندو هيو تہ اسان ڪڪس ۾ حضرت صاحب سان گڏ کوھ مان پاڻي ڪيندا هئاسين.

پاڻ سائيڪل تي عاشق آباد کان اسان وٽ ايندا هئا. ڪئين دفعا اسان وٽ راتيون رهيا. صبح جو فجر نماز کان پوءِ مراقبو ڪرائي واپس ويندا هئا. ڪنهن کان بہ ڪڏهن سوال نہ فرمائيندا هئا. جڏهن ايندا هئا تہ خاموشيءَ سان مسجد ۾ وڃي آرام فرمائيندا هئا.

خليفہ خدابخش : ولد محمد موسيٰ قوم ارائين بستي غريب آباد پرسان احمد پور شرقيہ. هي حضرت پير مٺا سائين جو انتهائي ويجهو ساٿي ۽ سڀ کان پهريون نعت خوان هيو ۽ اڪثر سفرن ۾ ساڻن گڏ رهيو ۽ هر عرس تي ويندڙ هيو. ڪڏهن دير ٿي ويندي هيس تہ حضرت صاحب پاڻ گهرائي وٺندا هيس. نہ صرف سندس پر سندس گهراڻي جا بہ پير مٺا سائين رحمة الله عليه جي گهراڻي سان پراڻا ۽ قريبي تعلقات هئا. پير مٺا سائين جا والد خواجہ يار محمد رحمت الله عليہ جڏهن هندستان مان تحصيلِ علم کان فارغ ٿي آيا تہ هتي اسٽيشن تي هن گهراڻي جي فردن سندن استقبال ڪيو هيو ۽ ٽانگي تي چاڙهي ڪين پنهنجي ڳوٺ لنگر شريف پهچايو هئائون. حضرت پير مٺا سائين جڏهن سنڌ کان پنجاب ۾ ايندا هئا تہ پاڻ پهريائين سندس گهر ايندا هئا فقير خدابخش کي پاڻ سان گڏ وٺي ويندا هئا. سندس گهرواري بہ سندن مريدياڻي هئي. هوءَ سَتُو ناهيندي هئي جيڪي حضرت صاحب کي ڏاڍا پسند هوندا هئا. پنجاب جي فقيرن مان جڏهن بہ ڪو سنڌ ويندو هيو تہ هوءَ ان کي ستو ڏيندي هئي. حضرت صاحب ڏاڍا خوش ٿيندا هئا. جڏهن پاڻ بيمار ٿيو تہ زبان تي رڳو پير مٺا پير مٺا جي تنوار هيس. پوري عمر متوڪل رهيو. چوندو هيو تہ هڪ ڏينهن حضرت جن مون کي فرمايو هيو تہ:"خدا بخش ڪڏهن بہ ڪنهن جي اڳيان هٿ ڊگهو نہ ڪجانءِ ۽ اگر ڪير ڏئي تہ انڪار نہ ڪجانءِ. الله تعاليٰ توکي ڪو نہ ڇڏيندو." ان نصيحت بعد پوري عمر ڪڏهن بہ ڪنهن جي اڳيان هٿ ڊگهو نہ ڪيائين ۽ پنهنجي شيخ سان تاروتار عقيدت رکيائين. سندس وصال 2005ع ۾ 110 سالن جي عمر ۾ ٿيو. سندس گهراڻو اڄ تائين بہ دربار رحمتپور شريف ۾ ويندڙ آهي.

مريدن سان مهر: پير مٺا سائين جن مريدن سان مِهر ڪندا هئا. غازي فقير چيو تہ آءٌ پهرو ڏئي رهيو هيس. شديد سردي هئي. بہ فقير پيا بہ هئا. رات جو اهي هليا ويا. آءٌ پهري ۾ هيس. رات جو بہ بجي پاڻ آيا. ماچيس بہ ڪٺي آيا. فرمايائون باھ ٻاري هٿ سيڪيو.

باب تيرهون: دُمُوعُ الاَبْرَارِ فِي ذِكرِ شَيخِنَا مُحَمَّد عَبد الْغَفَّارِ

انتقال پُر ملال

قطبِ عالم، شاهِ ولايت، حضرت پير مٺا سائين جي شخصيت تاريخ ساز، عهد ساز بلڪ شخصيت ساز هئي. پاڻ علومِ نقليہ، عقليہ ۽ علوم روحانيہ وباطنيہ جا جامع هئا. پاڻ عشقِ الاهي ۽ حبِ رسول ﷺ جا علمبردار هئا. قافلۂِ عُشاق جا سالار هئا، سلسلہ نقشبنديہ جا تاجدار هئا، سلسلہ عاليہ نقشبنديہ ۽ سلسلہ عاليہ قادريہ جا مجمع البحار هئا. عارف اڪمل ۽ مرشد مڪمل هئا. پاڻ صاحب ارشاد وتلقين هئا. ڪائنات جي ڪارڻي مٺي محمد ڪريم ﷺ خود ڪين پنهنجي امت جي خير خواهي جي ڊيوٽي عطا ڪئي هئي. پاڻ جيئن تبليغ دين، اصلاح امت جو عَلم ڪٽي نڪتا تہ راڄن ڪي رنگ لائيندا ويا. جتان وڪون وارينداويا اتي عشق الاهي ۽ محبت محبوب ﷺ جي مُشڪ جا مڻ هاريندا ويا. سنڌ سندن روحاني رنگ ۾ رنگجي وئي. پوري زندگي ان محنت ۾ لڳن سان فرض نڀايائون. وفادار ۽ غمخوار، پرهيزگار ۽ ديندار، عاشق ۽ صادق ماڻهو سندن مريد همدم ۽ همقدم، هم راز ۽ همسفر ٿيندا ويا. نقشبنديہ ڪي اوج ۽ عروج تي پهچايائون. گلي گلي هوڪا ڏنائون :

پھلاں دی کھاری سر تے ہے کوئی گھن والا میں ہاں ونجن والی

هڪ ڏينهن اچانڪ جماعت ڪي گهرائي پڇيائون تہ ڇا مون اوهان تائين الله جا احڪام پهچايا آهن يا نہ ؟ سڀني چيو تہ هائو سائين برابر پهچايا آهن. پوءِ ٻئي هٿ مٿي ڪري بارگاهہ الاهي ۾ عرض ڪيائون اي الله تون شاهد ٿي تہ مون تنهنجا احڪام تنهنجي ٻانهن تائين پهچايا. پوءِ سندن طبيعت ناساز ٿيندي وئي ۽ آخر لکين عاشقن کي غم ۾ ڇڏي پنهنجي محبوب حقيقي سان وڃي مليا. هن باب ۾ سندن عمر جي آخري ايام ۽ سندن انتقال پُر ملال، تجهيز، تڪفين ۽ تدفين جو ذڪر ڪيو ويو آهي.

محبت جو هوڪو: جڏهن سندن ظاهري عمر مبارڪ جا آخري سال هئا ته پاڻ اڪثر هي ڳالهه بيان فرمائيندا هئا ته : پنجاب ۾ آرياٽيون مايون ٽوڪري ۾ گل کڻي وڪرو ڪنديون آهن. پوءِ گلي گلي هوڪو ڏينديون آهن ته :

پھلاں دی کھاری سر تے ہے کوئی وڻ ج اڻ والا جو میں ہاں ونجڻ والی

ان وقت عام فقيرن اهو راز نه سمجهيو پر سندن وصال بعد سمجهيائون ته هي پاڻ پنهنجي محبت الاهي جي گلن جو هوڪو پئي ڏنائون.

شب خيزي ۽ تبليغي محنتون: سندن عمر اسي سالن کان مٿي ٿي چڪي هئي. راتين جي مسلسل جاڳڻ ۽ ست اٺ ڪلاڪن تائين مسلسل بيان ڪرڻ جي محنت سندن طبيعت ۾ ڪافي ضعف آندو. پر پوءِ به پنهنجي روحاني قوت سان ديني تبليغ ۾ خلل اچڻ نه ڏنائون.

نماز با جماعت جي پائبندي: جڏهن طبيعت ۾ گهڻو ضعف اچي ويو ته به پاڻ جماعت سان نماز پڙهڻ ايندا هئا. آخر ۾ ويهڻ جي گاڏي (ويل چيئر) ٺهرايائون ، ان تي چڙهي اچي نماز جماعت سان پڙهندا هئا.

جسماني عوارض: ڪين جسماني طرح چار بيماريون رهيون. انهن مان شگر ۽ گُردن جي تڪليف به هئي.

معالج: حڪيم الله بخش ڪوٽ لالو وارو سندن علاج ڪندو هيو.اهو عالم به هيو ۽ سندن خليفو به هيو. جڏهن سندن طبيعت گهڻي ناساز ٿي وئي اهو اچي چارچار مهينا به رحمتپور ۾ رهندو هيو. ڊاڪٽر عبداللطيف چنا کان به علاج ڪرايائون. پوءِ به پاڻ اڪثر بيمار رهڻ لڳا.

حضرت محبوب الاهي رحمت الله عليه فرمايو ته: شام جو ٽپهري نماز بعد پاڻ مسجد ۾ ويٺا هوندا هئا ته مولانا غلام فريد سندن دوائون کڻي ايندو هيو ۽ وزن ڪارائيندو هيو. هڪ ڏينهن پاڻ فرمايائون:

”مان آهيان بيمار پر جڏهن تبليغ ۾ ويهان ٿو ته پوءِ مون کي خبر نه ٿي لڳي“.

۽ حقيقت به اها هئي جو جڏهن پاڻ تقرير ڪرڻ ويهندا هئا ته ڪو به ائين ڪو نه سمجهندو هيو ته ڪو پاڻ بيمار آهن.

پيڪرِ تسليم و رضا: آخري ايام ۾ جڏهن ڪين گهڻي جسماني تڪليف ٿي پوءِ به پاڻ پيڪرِ تسليم و رضا رهيا. سندن صبر ۽ شڪر مثالي هيو. عوام جي اڳيان اهڙي ڪا به تڪليف بيان نہ فرمائيندا هئا.

ڪاڌو بلڪل گهٽ کائڻ لڳا: آخري عمر مبارڪ ۾ سندن ڪاڌو بلڪل گهٽجي ويو هيو. فرمائيندا هئا تہ اسان کي بڪ بلڪل ڪانہ ٿي لڳي، پلي ڪيترو بہ وقت گذري وڃي. مگر جيئن تہ حڪيمن تاڪيد ڪيو آهي تہ ٿوري گهڻي غذا ضرور استعمال ڪيو نہ تہ معدي ۾ ثقالت پيدا ٿي پوندي، انڪري پاڻ بئي ٽئي ڏينهن تمام ٿورڙو ڪاڌو کائيندا هئا.

جماعت کان شاهدي ورتائون: شعبان ۾ پاڻ وصال ڪيائون، ان کان اٺ ڏهہ ڏينهن اڳ رجب 1384 هہ جي آخري تاريخن ۾ ٽپهري وقت جماعت کي گهرايائون. پوءِ سيني کان پڇيائون تہ ڇا اسان اوهان کي شريعت ۽ طريقت موجب تبليغ جو حق پهچايو آهي يا نہ؟ ساري جماعت اعتراف ڪيو تہ بيشڪ اوهان جي طرفان حق جي ادائگي ٿي چڪي آهي. پوءِ پاڻ بئي هٿ مٿي ڪري بارگاهہ الاهيءَ ۾ عرض ڪيائون تہ يا الله! تون بہ شاهد رهجانءِ تہ مون تنهنجي ٻانهن کي حق پهچائي ڏنو آهي.

ان کان پوءِ جماعت کي مخاطب ٿي فرمايائون تہ هن کان پوءِ جيڪڏهن ڪو ماڻهو اسان جي چوڻ تي نہ هليو، طريقہ عاليہ جي خلاف ورزي ڪيائين تہ قيامت جي ڏينهن اسان ان شخص کان پري ۽ بيزار هونداسين.

جماعت ۾ ٻاهر هيءَ سندن آخري مجلس هئي ان کان پوءِ پاڻ ٻاهر تقرير نہ فرمايائون.

استغراقي ڪيفيت: اها حقيقت آهي تہ جڏهن اولياءِ ڪرام جي وصال جو وقت ويجهو ايندو آهي تہ انهن مٿان هڪ استغراقي ڪيفيت طاري ٿي ويندي هئي. اهي هر وقت محبوب حقيقي جي مشاهدي ۾ مستغرق رهڻ لڳندا آهن. اهي مقرب ۽ محبوب ٻانها محبوب حقيقيءَ جي خيال ۾ ايڏو تہ محو ٿي ويندا آهن جو مٿن وصال جي مدهوشي طاري ٿي ويندي آهي.

حضرت صاحب جن مٿان بہ اهڙيون ڪيفيات طاري ٿيڻ لڳيون. سندن چهري تي سڪون ۽ سڪوت طاري رهڻ لڳو. ڪا گفتگو نہ ٿي فرمايائون.

ڪيڏي مهل الله تعاليٰ جي بارگاهه عاليه ۾ التجا ۽ مناجات ڪندي فارسي زبان ۾ پر سوز ابيات ۽ اشعار پڙهيائون ٿي. پر ان حال ۾ به نماز نه ڇڏيائون. ڪيڏي مهل اها ڪيفيت هٽي ٿي ته حاضرين کي نصيحت ڪرڻ شروع ٿي ويا ٿي. قال الله ۽ قال الرسول ﷺ سندن زبان در افشان مان نڪتو ٿي.

حضرت مظهر جان جانان کي پنهنجي پڳ پهرايائون :

ان ايام ۾ پنهنجي پياري پٽ حضرت خواجه محمد خليل الرحمان ۽ سندس فرزند حضرت سائين محمد مظهر جان جانان کي گهرايائون. جڏهن جانان سائين سندن حضور ۾ آيا ته پاڻ ڪيس سيني سان لائي پيار ڪيائون. پوءِ فرمايائون ته منهنجي صدري ۽ دستار کڻي اچو. پوءِ پاڻ پنهنجي صدري پنهنجي هٿن سان ڪيس پهرايائون ۽ دستار به ٻڌائون. پوءِ جيڏي مهل صاحبزادو صاحب پهتو ته پاڻ ليٽيل هئا اٿي ويٺا صاحبزادي کي ڀاڪر پاتائون ۽ ان وقت پوري گهراڻي جي افراد مٿان دلين کي لوڏيندڙ ۽ اکين کي رئاريندڙ ڪيفيت طاري ٿي وئي جڏهن پاڻ اهڙي بيماري جي عالم ۾ پنهنجي شهزادي کي ڀاڪر پائي پنهنجي جهولي ۾ ائين ويهاريائون جيئن ڪنهن ننڍڙي ٻار کي جهولڙي ۾ ويهاربو آهي. ان مهل قيومِ جهان جي مٿان پدري شفقت جوش ۾ هئي سندن اکين مان لڙڪ وهي رهيا هئا ۽ صاحبزاده صاحب جن به ائين روئي رهيا هئا جيئن ڪو ننڍڙو ٻار سُڏڪندو آهي.

خلفاءَ جي مجلس: پوءِ پاڻ دربار تي موجود سڀ خليفن کي "تسبيح خاني" ۾ اندر گهرايائون. فرمايائون محمد خليل تي اوهان مان ڪنهن جو حساب يا رنجش آهي ته بيان ڪيو. سيني يڪزبان عرض ڪيو ته ڪا به رنجش ڪا نه آهي. پوءِ فرمايائون سڀ اٿو محمد خليل سان ڀاڪر پايو. پوءِ سڀ خلفاءَ ۽ منتظمين صاحبزاده سائين جن سان ڀاڪر پاتو. پوءِ پاڻ سيني کي محبت ۽ اخوت جي سمجهاڻي ڏنائون ۽ مجلس برخاست ٿي وئي

وصال جي وقت ٻڌڻ سان ٻاجهه :

پير مٺا سائين جن نياڻي بيبي امة الڪريم سائڻ فرمايو ته: بيماري وارن ڏينهن ۾ پاڻ لسي پيتائون ته کين الٽي آئي. طبيعت ڪجهه وڌيڪ خراب ٿي وئي. اهو ڏسي آءٌ روئڻ لڳس. جڏهن سائينجن جي طبيعت مبارڪ ڪجهه بهتر ٿي پڇيائون ته ڪير پيو روئي؟

منهنجي نالي ٻڌايو ويو؟ پاڻ مون کي سڃاڻايائون. مان سندن قريب آيس. پاڻ بيحد پيار ۽ پاٻوهہ سان فرمايائون: ” غم نہ ڪر هڪ تون هوسين ڏوجها مين هوسان، مين تسان کون الله دي حوالي ڪيتا“

ٻيبين سڳورين جو سوال: ان وقت سندن گهرواريون خصوصاً ٻيبي حليمان سائڻ پڇيو تہ :”سائين اسان کي ڪنهن جي حوالي ٿا ڪيو“؟

پاڻ فرمايائون: ”توهان کي بہ الله جي حوالي ٿو ڪيان“.

امان سائڻ فرمايو تہ سندن فرمان جو اهو اثر ٿيو جو الله ڪريم اسان جي هر طرح سنڀال ۽ حفاظت فرمائي. سندن وصال کان پوءِ اسان ڪيڏانهن ويندا هئا سين تہ چوندا هئاسين پير مٺا هي گهر تنهنجي حوالي اٿئي. جڏهن واپس گهر ايندا هئاسين تہ گهر ۾ تازن گلن جي وڻندڙ خوشبوءِ ايندي هئي. هڪ ٻئي کان پڇا ڪندا هئاسين توکي خوشبوءِ اچي ٿي. هر چوندو هيو هائو.

سول اسپتال لاڙڪاڻي ۾ جڏهن سندن طبيعت وڌيڪ ناچاڪ ٿي تہ کين سول اسپتال لاڙڪاڻي جي پرائيويٽ وارڊ نمبر چار ۾ داخل ڪيو ويو.

ٻہ ڏينهن اسپتال ۾ هوش نہ هين. جڏهن هوش آين تہ ڊاڪٽر طبيعت پڇي تہ ان کي نماز ۽ ذڪر جي تلقين فرمائڻ لڳا.

وري وڏو ڊاڪٽر آيو ان پڇيو: يا حضرت کيا حال ہے؟ پاڻ فرمايائون بہت اچھا حال ہے؟

وري ڊاڪٽرن کي نصيحت ڪرڻ لڳا. اللہ کو یاد کرو ذکر بہت کرو. نماز پڑھو.

ٻچڙن جو آخري ديدار: جنهن رات سندن وصال ٿيو شام جو ٿپهري محل حويلي جا سڀ افراد سندن ديدار لاءِ آيا. سندن ڏوهٽي دل پانوٽي رني ان کي ٻاهر ڪديائون تہ پاڻ روئڻ جو آواز ٻڌي فرمايائون: کون روندی پئی اے مائی دل بھانوݨ ی کوں نہ رواؤ

حالانڪہ ان محل سندن اکيون مبارڪ ٻوٽيل هيون.

رت جي ضرورت : ڊاڪٽرن چيو تہ حضرت جن کي رت جي ضروت آهي. خليفن رت لڳرائڻ جي تياري ڪئي پر حضرت سائين صاحبزادن رت لڳرائڻ جي شدت سان مخالفت ڪئي.

رت لڳرائڻ نہ ڏنائون. پوءِ صاحبزاده صاحب جن کنهن کم سان ٻاهر نڪتا تہ پويان ڪين رت لڳايو ويو ۽ رت لڳڻ سان سندن طبيعت وڌيڪ نازڪ ٿي پئي. [1]

آخري الفاظ: بيبي امة الڪريم سائڻ فرمايو تہ: وصال کان اڳ پاڻ بار بار هيءُ دعا گهري رهيا هئا:

رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا

[الفرقان/74]

آخري لمحات : خليفو حافظ محمد صالح حال وارو بيان ڪندو هيو تہ : حضرت پير مٺا سائين جن جي وصال وقت ڪمري ۾ خويش ۽ خلفاء موجود هئا. سندن ڪٽ جي پرسان سائين صاحبزاده صاحب جن بہ پريشان حال بيٺا هئا.

پاڻ پنهنجو سڄو هٿ مبارڪ مٿي ڪڍي سائين صاحبزاده جن جي گردن مبارڪ تي رکيائون ۽ سندن ڪن ۾ ڪا خفيہ ڳالهہ چيائون. يا ڪو امانت جو راز عنايت فرمايائون. ان وقت سڀئي خلفاءِ ڪرام پوئتي هٽي ڪمري جي وچين ديوارن سان بيهي رهيا. ڪنهن کي مجال نہ هئي جو حضرت جن جي پرسان بيهي ڪجهہ ڳالهائي سگهي.

انتقال پُر ملال: رات جا ساڍا يارهن ٿيا هئا. اها آچر 8 شعبان المعظم 1384 ھ جي هجر واري رات هئي جو پاڻ هزارين عاشقن کي جدائي جو داغ ڏئي پنهنجي پالڻهار سان وڃي مليا. اِنَّا لِلّٰہِ وَاِنَّا اِلَيہِ رَاجِعُونَ

---

[1] چو تہ رت لڳائڻ بابت علماءِ اسلام جا رايا مختلف آهن. ڪن ان کي جائز چيو آهي ڪن ان کان منع ڪئي آهي. توڙي ڪٺي فتويٰ ۾ جائز بہ هجي تہ بہ پاڻ صاحب تقويٰ هئا. پاڻ هميشہ عمل بر رخصت ڪرڻ جي بجاءِ عمل بر عزيمت ڪندا رهيا. ان طرح حضرت سائين صاحبزاده محمد خليل الرحمان رحمت الله عليہ بہ صاحبِ تقويٰ هئا. حديث ۾ آهي تہ حرام سان علاج نہ ڪيو.

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ الدَّاءَ وَالدَّوَاءَ وَجَعَلَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً فَتَدَاوَوْا وَلَا تَدَاوَوْا بِحَرَامٍ سنن أبي داود (ج 10 / ص 371)

من تداى بحرام لم يجعل لله تعالى فيه شفاء وفي رواية إن الله تعالى لم يجعل شفاء كم فيما حرم عليكم كنز العمال في سنن الأقوال والأفعال (ج 10 / ص 52)

سندن عمر: وصال جي وقت سندن عمر اسي سالن کان مٿي هئي.

84 سال کی عمر پاکر راهی ملک بقا ہوئے۔ (ملفوظات غفاریہ: ص ١٦)

قطعہ تاريخ:

مولانا نور الدين "انور" فضل آبادي.

"فياض، عارف ، طبيب، احسن" عجيب عاملِ قرآن هو،

1384 هـ

"غفار، عاشق، امين، سالڪ" خطيب ڪامل بيان هو.

1964 ع

وصال جي وقت چار گهرواريون ۽ هڪ صاحبزادو خواجہ محمد خليل الرحمان هڪ ڀاءُ مولانا عبدالستار ۽ ٻہ صاحبزاديون ۽ لکين مريد ۽ محبت ڪيش روئندا ڇڏيائون.

تجهيز ۽ تڪفين: سندن تغسيل، تجهيز ۽ تڪفين سندن صاحبزادي جي نگراني ۾ سندن خلفاءَ ۽ رشتيدارن سرانجام ڏني.

قبر شريف: سندن قبر مبارڪ مسجد شريف جي ڏکڻ ۾ تجر ڪوٺي وئي. اها ايتري هئي جنهن ۾ ماڻهو ويهڻ چاهي تہ ويهي سگهي. قبر شريف جي پاسن کي پڪين سرن سان بنايو ويو. مٿان ان جو ونگ ورايو ويو. پڪين سرن کي اندران گارو لڳايو ويو هيو.

مزار کوٽجڻ مهل جي عيني شاهدن مان فقير چانديہ ٻڌايو تہ جڏهن مزار مبارڪ جُڙي راس ٿي تہ حضرت سائين صاحبزاده جن پاڻ اچي ان ۾ سُتا. جڏهن ٻاهر نڪتا تہ فرمايائون ڏاڍو سڪون ۽ راحت آئي.

نمازِ جنازه: سندن نمازِ جنازه سندن فرزند دلبند حضرت خواجہ خليل الرحمٰن رحمت الله عليہ رحمتپور شريف جي صحن ۾ پڙهائي.

اختلافات: پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي سانحہ ارتحال بعد سجاده نشيني جي معاملي تي شديد اختلافات ٿيا، پر قرآني فرمان آهي تہ :

وَلَا كِنَّ اللّٰهَ يَفۡعَلُ مَا يُرِيدُ [البقرة/253] وَيَفۡعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَاءُ [إبراهيم/27]

ان وقت الله جو امر جاري ٿيو ۽ پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جو شرعي، اخلاقي، قانوني ۽ حقيقي وارث سندن نورِ نظر لختِ جگر سائين صاحبزاده خواجہ محمد خليل الرحمان سندن مسند نشين ٿيو.

الله پاڪ جي هر ڪم ۾ حڪمتون هونديون آهن. مريدن جي پير مٺا سائين سان والهانہ ۽ شديد محبت هئي. ان اختلافن سبب ماڻهن جا ذهن هيڏي هوڏي منتشر ٿيا. ورنہ تہ ان دل جهوريندڙ صدمي ۾ ڪيترا فقير فوت ٿي وڃن ها ۽ ڪي مست بنجي وڃن ها.

رحمتپور: رحمت سان ڀرپور...

رحمتن سان ڀرپور ڇو نہ هجي، جو هي قطبِ عالم جو مسڪن آهي. رحمتن واري رحمان جي خليل جي مرقد منوره آهي. بزمِ غفاريہ جو روحاني رهنما حضرت پير مٺو توڙي ڄائو نپنو پنجاب ۾ هيو پر سندن جسم رحمتپور جي ماٿَ واري مِٽي مان جوڙيو ويو هيو. تڏهن تہ سندن مبارڪ مرقد محبتن واري ماڳ رحمتپور ۾ بڻي. مڪان جي عزت مڪين جي شرف سبب هوندي آهي. رحمتپور جي مٽي اولياءِ عارفين جو مَسڪن بہ آهي. مُولد بہ آهي تہ مرقد آهي. الله جي عارفن جي جنم جي جاءِ بہ آهي تہ هتي ولين بنجڻ جي فيڪٽري بہ آهي.

قطبِ عالم پير مٺا سائين ۽ سندن سجاده نشينن جي ضريح مبارڪ

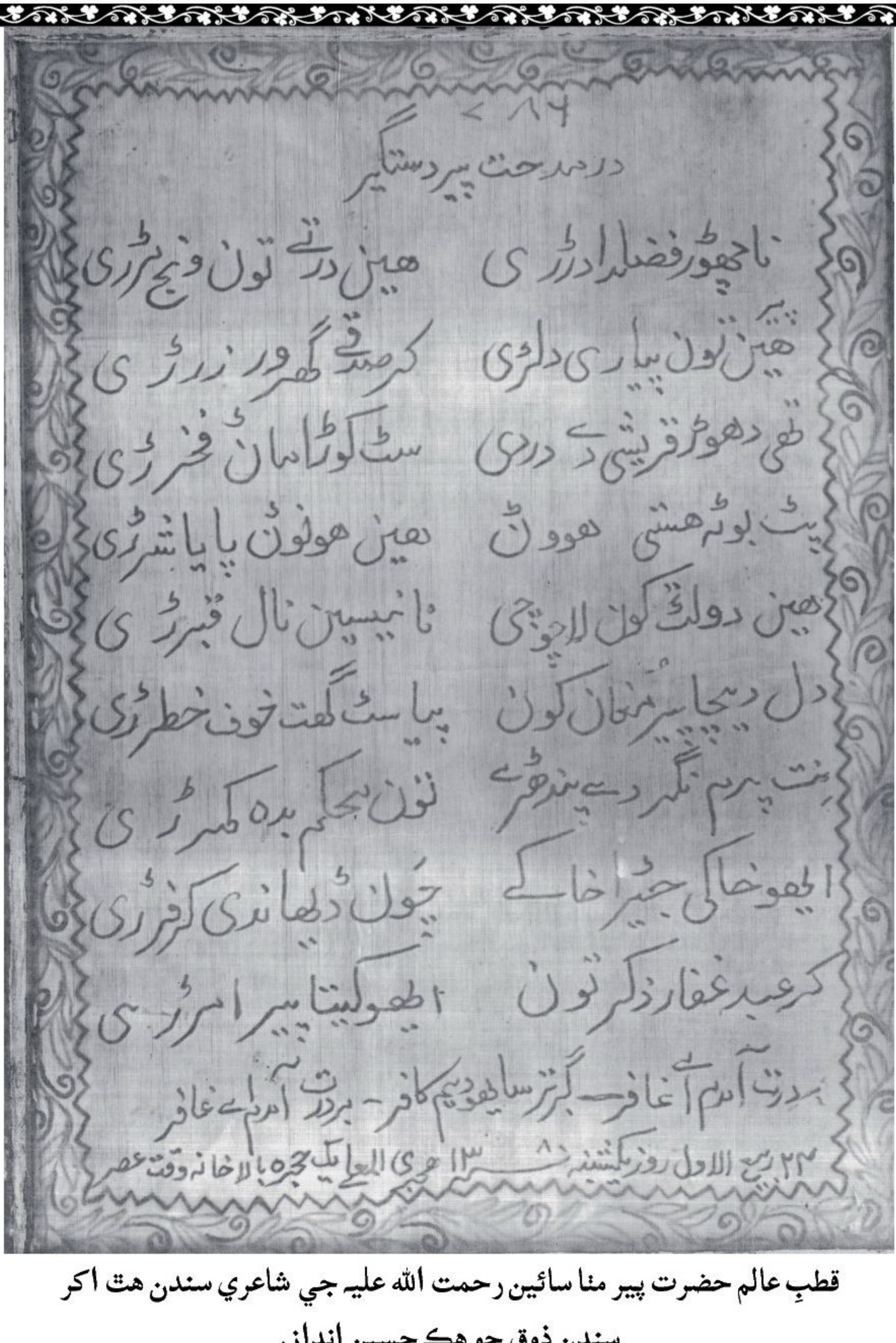

٧٨٦

در مدحت پیر دستگیر

ناچھوڑ فضلدا دڑڑی ہین درتے تون وِنج بڑڑی

پیر ہین تون پیاری دلڑی کر صدقے گھر ور زرڑی

تھی دھوڑ قریشی دے درجی ست کوڑا سان فخرڑی

پٹ بوٹہ ہستی ہوون ہین ہوتون پایا شرڑی

ہین دولت کون لاچی نا نیسین نال قبرڑی

دل دیچا پیر متان کون پیا ست گھت خوف خطرڑی

نت پریم نگر دے پندھڑے تون بیحکم بدہ کمرڑی

اتھو خاکی جیر اخاکے جون ڈھانڈی کرفرڑی

کر عبد غفار ذکر تون اتھو کیتا پیر امرڑی

بہ درت آدم آئے غافر گر تر سا اتھو دیم کافر بر درت آدم آئے غافر

۲۳ ربیع الاول روز یکشنبہ سنہ ۱۳۸۰ ہجری المعلے یک حجرہ بالاخانہ وقت عصر

قطبِ عالم حضرت پير متا سائين رحمت الله عليه جي شاعري سندن هٿ اکر
سندن ذوق جو هڪ حسين انداز.

باب چوڏهون: مَصَابِيحُ الاَنْوَارِ فِي تَذْكِرَةِ ذُرِّيَّةِ شَيْخِنَا مُحَمَّد عَبْد الْغَفَّارِ

ازواج ۽ اولاد

قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين ﷫ گهڻيون شاديون ڪيون ؟
پنهنجي گهر وارن سان سندن ورتاءُ ڪيئن هوندو هيو؟
ڪين ڪيترو اولاد ٿيو؟ انهن جا نالا ۽ مختصر احوال.
پاڻ پٽن ۽ نياڻين جي پرورش ڪيئن ڪيائون؟
پاڻ گهر ۾ وقت ڪيئن گذاريندا هئا؟
گهر جو خرچ پکو ڪيئن ڪندا هئا؟
سندن گهريلو زندگي تي هڪ نظر؟
گهر ۾ عبادت ۽ تهجد جو طريقو؟
گهر وارن سان خوشطبعيون.
گهر وارن کي نصيحتون.
ٻچڙن سان ٻاجهه.
سمهڻ ۽ جاڳڻ.
ورد ۽ وظيفا.
مثالي
گهر.

حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جون گهر واريون :

1. محترمہ بيبي الله وسائي:

بنت محترم الاهي بخش چنڙ. هي بيبي سائڻ حضرت جن جي سڀ کان پهرين سوٽ هئي. نهايت صابره شاڪره ۽ عابده عورت هئي. عُسرت ۽ تنگي جي وقت ۾ هي سائڻ پير سائين جن سان وڏي غمگساري سان پيش آئي. ساڻن گڏجي حضرت قريشي ڪريم رحمه الله جي مجلس ۾ به ويندي هئي. جڏهن پاڻ الله ۽ انجي حبيب ﷺ جي رضا لاءِ بستي لنگر مان هجرت ڪري ڪڪس موضع بختياري آيا تہ هي سائڻ عابده زاهده ۽ مهاجره پنهنجي وَرَ سان گڏ هئي. ڪڪس ۾ رهڻ دؤران هن سائڻ جي بطن مان سندن نامور اڪيلي ۽ پياري پٽ خواجہ خليل الرحمان رحمت الله عليہ جي ولادت ٿي. پير مٺا سائين جي نياڻي بيبي آسيہ رحمت الله عليها بہ هن سائڻ جي بطن مان پيدا ٿي جيڪا پاڻ پنهنجي مرشد حضرت پير فضل علي شاهہ جي نڪاح ۾ ڏني هئائون.

2. بيبي بَڪُو چنڙ:

هي بيبي سائڻ درياءَ سان گڏ هڪ ڳوٺ جي زميندار جي نياڻي هئي. هن کي پاڻ بعد ۾ طلاق ڏني هيائون.

3. بيبي چنن چنڙ :

پير مٺا سائين رحمه الله جي اصل ڳوٺ لنگر شريف جي قريب واري بستي چوٽا لنگر سندس اصل ڳوٺ هيو. هي بيبي سائڻ رنڙ هئي پاڻ ان سان نڪاح ڪيائون. ڪو وقت اهڙو آيو جو قريشي ڪريم جي ننگر تي قرض هيو تہ پاڻ هن بيبي جو سمورو سون ڪُٺي ڳوڙهو بنائي بازار ۾ وڪڻي اها رقم مرشد ڪريم جي خدمت ۾ پيش ڪئي هيائون. اها ڪيفيت بيان ڪندي حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي نياڻي بيبي امة الڪريم فرمايو تہ:

بابا سائين جن کي پنهنجي مرشد ڪريمن سان ڏاڍي محبت هوندي هئي. جا بہ شيءِ هوندي هين سا مرشد جي ننگر ۾ خرچ ڪري ڇڏيندا هئا. بيعت جي ابتدائي ڏينهن ۾ جيڪا ٻني کين اباڻي ورثي ۾ ملي هئي اها بہ پير قريشي جي خدمت ۾ پيش ڪيائون. وري چيائون تہ هاڻي ڇا ڪيان پوءِ بيبي چنڙ وٽ جيڪو سون هيو اهو ان کان وٺي ڪُٽي ڳوڙهو ناهي سوناري کي وڪڻي ان جا پئسا پير قريشي کي ڏيڻ آيا.

هوڏهون حضرت قريشي صاحب وٽ نزول ارواح ٿيو. بيبي ڄوندي رحمت الله عليها جو روح مبارڪ آيو، عرض ڪيائين تہ اوهان جو عاشق سون کي ڪُتي وڪٽي توهان کي لنگر لاءِ پيسا ڏيڻ لاءِ اچي رهيو آهي. ان روح جو آواز موجود سڀ جماعت ٻڌو. پاڻ جڏهن درگاهہ تي پهتا تہ سڀئي کين ڏسي رهيا هئا ۽ سون جي ڳالهہ ڪري رهيا هئا. جڏهن پير قريشي ڏيڏي مبارڪ وٽ آيا تہ پاڻ کين پيسا پيش ڪيائون.

جڏهن پير مٺا سائين جن سنڌ اچڻ جو ارادو ڪيو تہ بيبي چنن جي سنڌ اچڻ جي مرضي نہ هئي، پوءِ پاڻ سائينجن کان طلاق ورتائين.

4. بيبي ڪُندن:

هن سائڻ جو تعلق ڪڪس قوم سان هيو. ڪڪس بستي ۾ رهائش دوران پاڻ ساڻس نڪاح ڪيائون. کيس ڪو اولاد نہ هيو. پوءِ ڪن شرعي سبب ڪري کيس طلاق ڏنائون.

5. بيبي حليمان :

سائڻ جو تعلق حجم قوم سان هيو. سندس اباڻا پڊعيدن سنڌ جا هئا. پاڻ هن بيبي سان نڪاح پنهنجي مرشد جي شهر مسڪين پور شريف ۾ ڪيو هيائون.

6. بيبي عائشہ بوهڙ:

هي امان سائڻ قريشي ڪريم جي خليفي مولانا محمد حيات جي دختر نيڪ اختر هئي. جنهن جي رهائش چني ڳوٺ ۾ هئي. عاشق آباد ۾ رهائش دؤران پاڻ هن بيبي سان نڪاح ڪيو هيائون. هن سائڻ جي بطن مان کين هڪ پٽ ڄائو جيڪو ولادت کان چند ڏينهن بعد وفات ڪري ويو.

ننگر جي خدمت هن بيبي سائڻ جي سپرد هوندي هئي. کيس "**بيبي ننگر واري**" بيبي ڪري سڏيندا هئا. کيس گهڻو عرصو پير سائين جي خدمت جو موقعو نصيب ٿيو. آخري عمر لاڙڪاڻي رحمتپور شريف ۾ گذاريائين اتي وصال ڪيائين سندس مزار بہ رحمتن جي وسڪار واري جاءِ "رحمتپور شريف" ۾ آهي.

7. بيبي رحمت پتو:

امان سائڻ ڳوٺ باگو پتو لڳ ڏهرڪي سنڌ جي رهواسڻ هئي. پاڻ خليفي خاوند بخش پتو جي عقد نڪاح ۾ هئي. پوءِ ان ڪنن سببن ڪري کيس طلاق ڏني.

پوءِ پير سائين جن جي نڪاح ۾ آئي. پاڻ ساڻس شادي عاشق آباد ۾ رهائش دؤران ڪئي هئائون. هن سائڻ کي هڪ نياڻي ٿي. جنهن جو اسم "بيبي غلام بتول" هيو. جيڪا پاڻ پنهنجي قريبي رشتيدار ۽ خليفي محمد سعيد جي نڪاح ۾ ڏنائون. بيبي رحمت جي مزار شريف لاڙڪاڻي ۾ آهي.

8. بيبي بانو پتو:

باگو پتو جي پُٺا خاندان جي هي صالح ۽ شرف واري عورت جنهن کي الله جي ڪامل ولي جي نڪاح جو شرف نصيب ٿيو. پاڻ ان وقت عاشق آباد ۾ مقيم هئا. ساڻس شادي بہ عاشق آباد ۾ ٿي سندس وصال بہ اتي ٿيو. ڪيس ڪو بہ اولاد نہ ٿيو.

9. بيبي رقية چنڙ:

هي بيبي سائڻ پير مٺا سائين ﷫ جي سڀ کان پڇاڙِ هئي. سندس والد جو اسم محمد صالح هيو. شادي عاشق آباد ۾ ٿي پاڻ سنڌ ۾ آيا تہ منزل بمنزل هي سائڻ تبليغي قافلي ۾ ساڻ هئي. تانجو جڏهن رامپور مٺا سائين جي قدمن جي برڪت سان رحمتپور بڻي تہ هن سائڻ اتي وصال ڪيو. سندس مزار ابوبڪر مقام لاڙڪاڻو ۾ آهي.

10. بيبي زينب:

هن سائڻ سان عاشق آباد پنجاب ۾ نڪاح ڪيائون سندس وصال بہ سنڌ ڏانهن اسرڻ کان ئي عشق آباد پنجاب ۾ ٿيو.

11. بيبي غلام عائشہ قريشي:

هن سائڻ سان بہ عاشق آباد رهائش دؤران نڪاح ڪيائون.

سائينجن سان سنڌ جي سفرن ۾ ساڻ هئي. رحمتپور شريف ۾ وصال ڪيائين. مسجد شريف جي ڏکڻ ۾ قبي شريف جي اندر سندس قبر شريف آهي.

12. بيبي حليمان ميربحر:

بنت محترم فقير خدابخش ملاح ڳوٺ هَمَائُو لڳ ڪنديارو.

مولانا عبد الرب جي بقول سنڌ ۾ اچڻ بعد پير مٺا سائين جي اها پهرئين شادي هئي. هن سائڻ سان دينپور ۾ رهائش دؤران نڪاح ڪيائون. سندس بطن مان ڪين هڪ صاحبزادي حضرت بيبي "آمَۃُ الڪريم" پيدا ٿي.

جنهن جو نڪاح پنهنجي قريبي رشتيدار حضرت مولانا غلام فريد رحمت الله عليه سان ڪيائون. جنهن مان ڪيس هڪ پٽ ۽ ٻه نياڻيون پيدا ٿيون.

1. حضرت سائين محمد ديده دل .
2. بيبي دل پانوٽي .
3. بيبي دلپذير.

امان حليمه سائڻ حال حيات آهي. پاڻ نهايت متقي پرهيزگار شب بيدار، تهجد گذار آهي. ڪڏهن به بازاري شيءِ استعمال نه ڪندي آهي. ڪجهه وقت غريب آباد ۾ محلي جي ٻچن کي قرآن شريف پڙهايائين ۽ خواتين جا ضروري مسائل سيکاريائين.

13. **بيبي جويريه ڪوڪر دينپور :**

هي بيبي فقير مشتاق احمد ڪوڪر جي ڀيڻ هئي. دربار ۾ پاڻ **"بيبي ڪڇي واري"** جي نالي سان مشهور هئي. ساڻس شادي دينپور ۾ ڪيائون. ڪيس ڪو اولاد نه ٿيو هيو. سندس مزار رحمتپور شريف ۾ آهي.

گهر وارين ۾ وقت جي ورهاست: پير مٺا سائين رحمت الله عليه جي زندگي مبارڪ جي اڪثر حصي ۾ چار گهرواريون سندن نڪاح ۾ رهيون. پاڻ چئني گهروارين سان پوري رواداري برابري سان پيش ايندا هئا. جو ڪنهن کي به شڪايت جو موقعو نه ملندو هيو. بيبيون سڳوريون گڏ رهنديون هيون. گڏ کائينديون پيئنديون هيون. هي سندن سهڻي تربيت ۽ رواداري ۽ برابري جي تاثير هئي جو ڪڏهن به بيبين سڳورين ۾ تلخي جي نوبت نه ايندي هئي. هڪ بيبي جو وارو ڏينهن ۽ رات هوندو هيو. ٿيهري جو وارو بدلبو هيو. جنهن جو وارو هوندو هيو سندن ماني ۽ ڪپڙن جي خدمت اها ڪندي هئي. گهر ۾ سندن رهڻي جو انداز تمام عجيب هوندو هيو. هڪ ئي پيلي ۾ چار شينهن رهائڻ ڏکيو هوندو آهي پر هي سندن پيار ڀريو انداز هيو جو چار ئي گهرواريون هڪ ٻئي کي ادي ڪري سڏينديون هيون. هڪ ٻئي جو نالو وٺي نه سڏينديون هيون.اتفاقاً عرصي بعد ڪڏهن بيبين جي وچ ۾ اگر ڪا اٽڪٽ ٿي پوندي هئي ته پير سائينجن پاڻ هڪ ٻئي کي ڀاڪر پارائي رنجشون ختم ڪرائي ڇڏيندا هئا.

گهر وارين جو خرچ پکو: پاڻ گهروارين جا ڪپڙا هڪ جهڙا گهرائيندا هيا. گهروارين جي ڪپڙن سان گڏ پنهين ڌيئرن کي بہ ڪپڙا وٺي ڏيندا هئا. گهر جو سمورو خرچ پکو وٺي ڏيڻ بعد بہ هر بيبي ۽ هر نياڻي کي هڪ هڪ سئو (جملي ڇهہ سئو) اضافي بہ ڏيندا هئا. فرمائيندا هئا، اگر اوهان جي دل چاهي ڪا شيءِ وٺو تہ ان لاءِ هي اضافي سئو روپيا اوهان کي ڏيان ٿو.

خليفن کي نصيحت: ڪڏهن پاڻ خليفن ۽ جماعت کي نصيحت ڪندي فرمائيندا هئا تہ گهڻا فقير مون سان گهڻين شادين ڪرڻ ۾ ريس ٿا ڪن. اها ريس اهو ڪري جيڪو هن عاجز وانگر عدل ۽ انصاف ڪري. توهان پنهنجي گهروارين کي اندر موڪليو پلي منهنجي بيبين کان منهنجي باري ۾ پڇا ڪن تہ مان ڪيترو انصاف ٿو ڪيان. پوءِ ڪيترين عورتن بيبين سڳورين کان جاچ ڪئي تہ چيائون سائينجن هر گهر واري سان اهڙا ڪريم ۽ شفيق آهن جو اسان چئني مان هر هڪ اهو سمجهندي آهي تہ سائين جن جي جهڙي مون سان دل آهي اهڙي ٻي سان نہ هوندن. پاڻ مون ڏانهن ٿا نهارن خاص دل مون ساڻ اٿن. سندن سهڻو سلوڪ پيار پريو انداز ڏسي هر گهر واري ائين سمجهندي هئي تہ سائيجن کي آءٌ ئي سڀني کان وڌيڪ پياري آهيان.

پير مٺا سائين جو جملي اولاد: بيبي سائڻ امة الڪريم فرمايو تہ: "سنڌ ۾ اچڻ کان اڳ ڪين پنجاب ۾ هڪ پٽ ۽ ست نياڻيون ٿيون. نياڻيون فوت ٿي ويون هيون. باقي هڪ فرزند حضرت خواجہ خليل الرحمان ۽ هڪ نياڻي بيبي آسيہ ساڻن گڏ سنڌ ۾ آيا هئا. سنڌ ۾ ڪين هڪ فرزند ٿيو جيڪو ننڍي هوندي فوت ٿي ويو. باقي ٻہ نياڻيون سندن وصال وقت بہ حيات هيون. (1) بيبي غلام بتول (2) بيبي امة الڪريم.

نياڻين سان ٻاجهہ :

فرمايائون: "ماڻهو چون ٿا تہ پٽ پيارا آهن پر مونکي تہ نياڻيون ڏاڍيون پياريون آهن".

پاڻ ڌيئرن کي باٻو ڪري سڏيندا هئا. نياڻين سان تہ محبت رکندا هئا پر انهن جي اولاد سان بہ محبت رکندا هئا. ننڍڙن ٻارن کي گوڏي تي ويهاريندا هئا. انهن سان وڏي شفقت ۽ پيار ڪندا هئا.

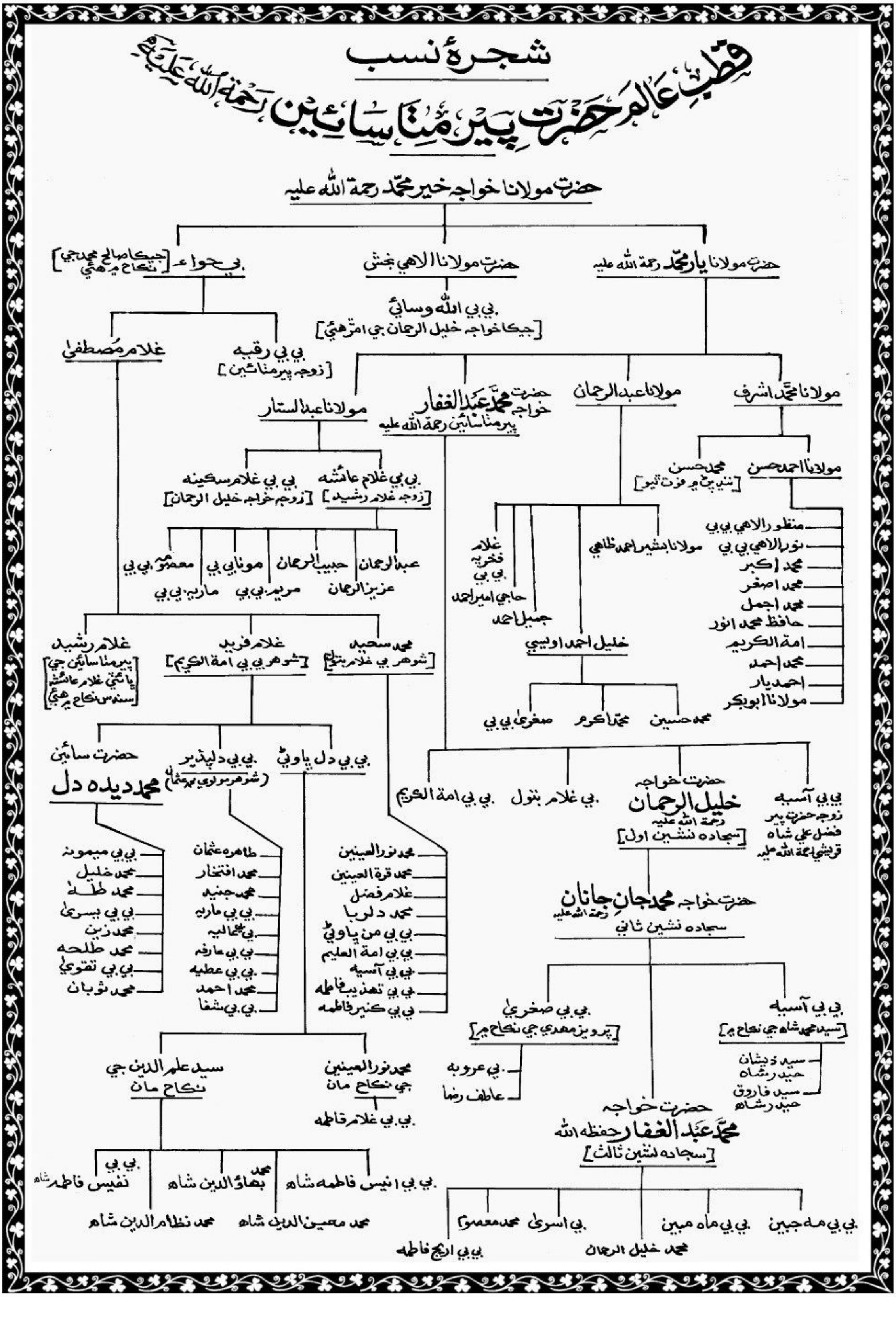

شجرۂ نسب
قطبِ عالم حضرت پیر مٹا سائين رحمۃ اللہ علیہ
حضرت مولانا خواجہ خیر محمد رحمۃ اللہ علیہ
حضرت مولانا یار محمد رحمۃ اللہ علیہ
حضرت مولانا الاهي بخش
بي بي حواء [جيڪا صالح محمد جي نڪاح ۾ هئي]
بي بي الله وسائي [جيڪا خواجه خليل الرحمان جي امڙ هئي]
بي بي رقيه [زوجه پير مٹا سائين]
غلام مصطفيٰ
مولانا محمد اشرف
مولانا عبدالرحمان
حضرت خواجه محمد عبدالغفار پير مٹا سائين رحمة الله عليه
مولانا عبدالستار
مولانا احمد حسن
محمد حسن [ننڍپڻ ۾ فوت ٿيو]
منظور الاهي بي بي
نور الاهي بي بي
محمد اڪبر
محمد اصغر
محمد اجمل
حافظ محمد انور
امة الڪريم
محمد احمد
احمد يار
مولانا ابوبڪر
مولانا بشير احمد ظاهي
غلام فخريه بي بي
حاجي امير احمد
جميل احمد
خليل احمد اويسي
محمد حسين
محمد اڪرم
صغريٰ بي بي
بي بي غلام عائشه [زوجه غلام رشيد]
بي بي غلام سڪينه [زوجه خواجه خليل الرحمان]
عبدالرحمان
حبيب الرحمان
مونا بي بي
معصوم بي بي
عزيز الرحمان
مريم بي بي
ماريه بي بي
محمد سعيد [شوهر بي بي غلام بتول]
غلام فريد [شوهر بي بي امة الڪريم]
غلام رشيد [پير مٹا سائين جي ڀائٽي غلام عائشه سان نڪاح ۾ هئي]
بي بي دل پاوٹي
بي بي دلپذير [شوهر سوائي پير محمد عثمان]
حضرت سائين محمد ديده دل
بي بي آسيه زوجه حضرت پير فضل علي شاه قريشي رحمة الله عليه
حضرت خواجه خليل الرحمان رحمة الله عليه [سجاده نشين اول]
بي بي غلام بتول
بي بي امة الڪريم
محمد نور العينين
محمد قرة العينين
غلام فضل
محمد دلربا
بي بي من پاوٹي
بي بي امة العليم
بي بي آسيه
بي بي تهذيب فاطمه
بي بي ڪنيز فاطمه
طاهره عثمان
محمد افتخار
محمد جنيد
بي بي ماريه
بي بي ماليه
بي بي عارفه
بي بي عطيه
محمد احمد
بي بي شفا
بي بي ميمونه
محمد خليل
محمد طٰهٰ
بي بي بسريٰ
محمد زين
محمد طلحه
بي بي تقويٰ
محمد ثوبان
حضرت خواجه محمد جان جانان رحمة الله عليه سجاده نشين ثاني
بي بي صغريٰ [پرويز مهدي جي نڪاح ۾]
بي بي آسيه [سيد محمد شاه جي نڪاح ۾]
بي بي عروبه
عاطف رضا
سيد ذيشان حيدر شاه
سيد فاروق حيدر شاه
حضرت خواجه محمد عبدالغفار حفظه الله [سجاده نشين ثالث]
بي بي مه جبين
بي بي ماه مبين
بي بي اسريٰ
محمد معصوم
محمد خليل الرحمان
بي بي اريج فاطمه
محمد نور العينين جي نڪاح مان
سيد علم الدين جي نڪاح مان
بي بي غلام فاطمه
بي بي انيس فاطمه شاه
محمد بهاؤ الدين شاه
بي بي نفيس فاطمه شاه
محمد معين الدين شاه
محمد نظام الدين شاه

حضرت پير مٺا سائين جي وڏي نياڻي

بيبي آسيه رحمت الله عليها

"بيبي حلقي واري"

هي عابده، زاهده عارفه ۽ عالمه بيبي، حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليه جي وڏي نياڻي هئي جيڪا حضرت قريشي ڪريم رحمت الله عليه جي نڪاح ۾ ڏني هئائون.

سائڻ جي شادي: سندس شادي ڪيئن ٿي؟ انجو ذڪر بيبي امة الڪريم سائڻ هنن لفظن ۾ بيان فرمايو ته: "بيبي آسيه اجا نوَ سالن جي نابالغه هئي. ڇهري جي تمام حسين ۽ جميل هئي. بابا سائين جن پنهنجي مرشد جي نڪاح ۾ ڏيڻ لاءِ مرشد جي آستاني تي ڪيس وٺي ويا. ساري واٽ ڪيس سمجهائيندا ويا ته سائينجن جو هيئن ادب ڪجانءِ، هيئن خدمت ڪجانءِ. منجي ڪٽي ڏجانءِ مصلو وڇائي ڏجانءِ. سندن قدم چمجانءِ. وڏي بيبي صاحبه جو ادب ڪجانءِ انجا قدم چمجانءِ. پوءِ نياڻي کي حويلي مبارڪ ۾ اندر موڪليائون. ان وقت حضرت قريشي صاحب جن پاڻ موجود نه هئا پاڻ دهلي تبليغي دوري تي نڪتل هئا. پير مٺا سائين نياڻي کي درگاهه تي ڇڏي پاڻ به دهلي وڃي مرشدن سان مليا. پوءِ نياڻي جو نڪاح به دهلي ۾ مرشدن ڪريمن سان ڪيائون.[1] جڏهن قريشي صاحب جن سفر کان واپس وريا حويلي ۾ آيا ته گهر جا ڀاتي سڀ ساڻن ملڻ لڳا. بيبي آسيه ڇيو ته مان به اچي سندن قدم چمڻ لڳس ته پاڻ مون کي وٺي پنهنجي قريب ڪيائون ۽ فرمايائون:

"توں ہئیں میڈی زال ہہہ میڈے نال"

سڀني کي عجب لڳو ته هي ڇا؟ پوءِ پاڻ انهن کي ٻڌايائون هي منهنجي نڪاح واري زال آهي.

سائڻ جي سيرت: هي سائڻ پير قريشي صاحب جي گهر ۾ ڇهه سال رهي، ٽي سال بالغ ٿيڻ کان اڳ ۽ ٽي سال بعد ۾. جڏهن پير سائين جن جو وصال ٿيو ته حضرت خواجه خليل الرحمان ۽ حضرت مولانا عبد الستار هن سائڻ کي عاشق آباد وٺي آيا.

---

[1] شرعاً پيءُ يا ڏاڏو نابالغه نياڻي جو پرڻ نڪاح ڪري سگهي ٿو.

اتان اچڻ بعد بيبي سائڻ ڏاڍو روئندي هئي. پوءِ پير مٺا سائين جن کيس ڪتابَ ڏنا تہ عورتن ۾ تبليغ ڪر ۽ انهن کي دين جا مسئلا سمجهاءِ. پوءِ سائڻ سارو ڏينهن ديوان غفاريہ مان غزل پڙهندي ۽ روئندي هئي.

مرشد جي گهرواري هجڻ جي ناتي سان پير مٺا سائين کيس "بيبي" ڪري سڏيندا هيا ۽ سندس تمام گهڻو ادب ۽ احترام ڪندا هئا. ايستائين جو ڪيس پُٺي نہ ڏيندا هئا. سندس خاص رهائش گاهہ ۾ پاڻ اندر نہ ويندا هئا. پاڻ کٽ تي ويهندا هئا تہ پاسي ۾ هڪ ننڍي کٽ رکي ويندي هئي، جنهن تي هيءَ سائڻ ويهندي هئي. جڏهن تہ سندن سامهون مٿي ويهڻ جي ٻئي ڪنهن کي مجال نہ هوندي هئي.

هن بيبي صاحبہ کي زماني جي قطب جي نياڻي هجڻ ۽ زماني جي غوث جي گهر واري بنجڻ جو شرف نصيب ٿيو. پاڻ ٻن دريائن جو فيض حاصل ڪيائين.

هيءَ بيبي سائڻ اعليٰ اخلاقن واري هئي. سندس صورت پير سائين جن سان ملندي هئي. پاڻ عورتن جي جماعت جي استاد هئي. انهن کي درس ڏيندي هئي ۽ ذڪر جو حلقو مراقبو ڪرائيندي هئي ان ڪري جماعت ۾ **"بيبي حلقي واري"** جي نالي سان مشهور هئي. پاڻ عورتن ۾ تعليم ۽ تبليغ جو وڏو ڪم ڪيائين. سندس مجلسن ۾ هزارين بيدين عورتون صالحات ۽ هزارين جاهل عورتون عالمات بنجي پيون. پاڻ عورتن جي جماعت کي فقهي مسائل سيکاريندي هئي. خصوصاً عورتن جا زنانا مسائل سمجهائيندي هئي. عورتن ۾ جڏهن تقرير ڪندي هئي تہ فقيرياڻيون ائين سمجهنديون هيون تہ ڄڻڪ پير سائين جن پاڻ تقرير ڪري رهيا آهن. فقيرياڻين ۾ جذبو ۽ وجد طاري ٿي ويندو هيو. کيس ڪشف بہ تمام گهڻو ٿيندو هيو. نانگرياڻين کي فرمائيندي هئي تہ هيترن ماڻهن جي ماني تاهيو. جماعت پنڌ ۾ آهي. پوءِ واقعي بہ ائين ٿيندو هيو.

سائڻ جي فرمائش:

جن ڏينهن ۾ بيبي سائڻ بيمار هئي. پير مٺا سائين جن کيس فرمايو تہ اسان توهان لاءِ ڏاڍا دلگير آهيون. اوهان جي ڪا فرمائش هجي يا ڪنهن شيءِ جي ڪائڻ تي دل گهري تہ ٻڌايو. بيبي سائڻ فرمايو تہ مون کي انب کارايو. حالانڪہ ان وقت انبن جي بلڪل موسم نہ هئي.

حضرت جن پنهنجي نياڻي مولانا غلام فريد کي پيسا ڏنا فرمايائون سکر ۾ وڃو فلاڻي بازار ۾ فلاڻي دڪان تي انب هوندو ان کان وٺي اچو. مولانا صاحب ويو ته واقعي اتي انب مليا. حالانڪه مدت گذري هئي جو پير سائينجن سکر نه ويا هئا. انب آيا ته بيبي سائڻ جي مٿان اهڙي ڪيفيت طاري هئي جو انبن کي هٿ به نه لاتائين.

بيبي آسيه رحمت الله عليها جي وفات:

هن بيبي صاحبه ماه رجب سال سنه 17 رجب 1959ع تي وفات ڪئي. سندس وصال تي پير سائين جن تمام گهڻو افسرده ٿيا. فرمايائون تاڙي ٻن هٿن سان وڄندي آهي، اڄ منهنجو ٻيو هٿ مون کان جدا ٿي ويو آهي.

سندن وصال جي ٻئي ڏينهن 18 رجب ڇنڇر جي ڏينهن ٽپهري نماز بعد سڀ خليفا ۽ جماعت قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين جي ويجها ٿي آيا ۽ انا لله و انا اليه راجعون پڙهيائون. ان وقت جماعت ۾ تمام گهڻو گريو هيو. پاڻ بلڪل مطمئن هئا ۽ فرمايائون ته:[1]

اسان تي حضرت رب تعاليٰ جل شانه جا وڏا احسان آهن جيڪي ڳڻڻ ڳاڻڻ کان گهڻا آهن. اسان الله هر حال ۾ پنهنجي رب جي رضا تي راضي آهيون.

پوءِ بي بي صاحبه بابت بيان ڪندي فرمايائون: بيبي صاحبه جو موت نه هيو بلڪه ان لاءِ ڇڏڪ يوم العيد هيو. اسان حيران آهيون جو ڪيس ڪابه تڪليف نه بلڪه راحت هئي. جيئن آدمي ننڊ ڪندو آهي. بي بي صاحبه کي ذڪر جو ايترو غلبو ٿي ويو جو سندس سڀ لطيفا مشين وانگر پيا هلن. گردن مبارڪ ۽ لطيفن تي هر هر پاڻي پئي وجهرايائون ۽ لطيفن جي جاءِ تي ذڪر ۾ اهڙو جوش هين جو جيئن باهه پئي ٻري. ظاهر ۾ ته ڪيس ٻي ڪا بيماري ڪا نه هئي هي عاجز سمجهي ٿو ته پاڻ "قتيل الذڪر" يعني ذڪر الاهي ۾ قتل ٿيل هئي.

---

[1] هي حسنِ اتفاق چئجي يا بيبي سائڻ جي ڪرامت چئجي جنهن ڏينهن هي فقير امان سائڻ جا حالات لکي رهيو هيو، عين ان وقت فقير محمد نواز جهتيال جيڪو پير مٺا سائين جي خليفي جناب الله ڏته صاحب جو خليفو آهي، ان تمام پراڻا ڪجهه ڪاغذ آڻي ڏنا جن ۾ حضرت پير مٺا سائين جي ٻن مجلسن جون تقريرون سندن پياري فقير حاجي محمد جمن ميمڻ (متوفي جنوري 1990ع مدفن درگاه غفار آباد) جي هٿن جون لکيل هيون. انهن مان هڪ مجلس اها آهي جيڪا بيبي سائڻ جي وفات واري ڏينهن پير سائين جن مريدن ۽ خليفن پاران تعزيت وصول ڪندي بيان فرمائي هئي. ان مجلس جي تلخيص پيش آهي.

پاڻ فرمائيندي هئي تہ : ”خواب لهندي آهيان آواز ايندو آهي تہ تياري ڪيو جواب ۾ چوندي آهيان تہ ڇا مسڪين پور شريف تياري ڪيان تہ جواب ڪونہ ملندو آهي.

وفات کان ڪجهہ ڏينهن اڳ فرمايائين تہ: مون ظاهر ظهور ڏٺو آهي تہ ڏهرڪي جي فوت ٿيل فقيرياڻي عزيزان پُٽياڻي آئي آهي چوي ٿي تہ : موت کان پوءِ ٿا ڏچو اٿي تہ ڏاڍا مزا آهن. جيڪي بيان کان ٻاهر آهن. عام ذڪر وارن سان اهڙيون ڀلايون آهن تہ اوهان لاءِ ڇا نعمتون هونديون. توهان جو تہ الله تعاليٰ وڏو شان ڪيو آهي جو اوهان جي لاءِ حضرت قريشي رحمت الله عليہ خود انتظار ۾ آهن.

برابر بي بي صاحبہ قبر ۽ سڪرات جي عذاب کان ڏاڍو ڏجندي هئي.

پوءِ فرمايائون: حضور اڪرم ﷺ جي حديث آهي تہ البلاء للولاء يعني جيڏو پيار اوڏو بار. وري هي تہ الله وارن جي عادت مبارڪ آهي (خوف رب جو). ڪيترا دفعا قبر ۽ سڪرات جي عذاب کان نجات جي اسان کان دعا بہ گهرايائين. خدا جي قدرت سڪرات يا تڪليف اصل ڪا نہ ٿيس. جمعي جي رات مورخہ 17 رجب بيبي صاحب کي ايڏو تہ جذبو ٿيو جو رحمت پور شريف جي شهر وارا ڪن ڏين ها تہ آواز ضربن جا ٻڌن ها. سڄي رات جذبو هيس تہ وري ڏينهن جو بلڪل آرام ۾ جيئن آدمي ننڊ ڪندو آهي. حڪيم مولوي الله بخش صاحب هر هر پيو وجي. هن عاجز کانئس پڇيو تہ خبر ڏيو. حڪيم صاحب چيو تہ نبض بلڪل ڪانہ آهي. باقي سڄي وجود اطهر ۾ ذڪر ئي ذڪر آهي.

فرمايائون : اسان توجہ ڪري ڏٺوسين تہ سندس قلب ۽ خيال ۽ زبان تي ذڪر ئي ذڪر هيو. سڄو ڏينهن بيبي صاحبہ جي زبان مبارڪ تي بہ ذڪر هيو ۽ لطيفن تي وري ذڪر جو ايترو تہ دهڪو هيس جو ويجهو آدمي ڇٽو ذڪر جو دهڪو پيو ٻڌي. آخر وقت تائين ذڪر چالو رهيو ۽ لطيفا سڀ هلندا رهيا. پوءِ ساهہ جو نڪري پيو تہ ساهہ ساهہ سان الله الله ٿي چيائين. بيبي سائڻ جو ائين موت ڏسي محمد خليل [1] بہ روئي پيو ۽ چوي پيو تہ شل منهنجو موت بہ ائين ٿئي.

[1] سندن فرزند دلبند حضرت خواجہ خليل الرحمان رحمت الله عليہ

فرمايائون: بيبي صاحبہ سنڌ جي جاهل اجهل عورتن سان ايڏي تہ محنت ڪئي جو هڪ عورت کي صرف هڪ لفظ سبحانڪ اللهم سکڻ ۾ مهينو لڳي ويو. پر پاڻ ڪڏهن بہ منهن نہ گهنجايائين. پورو مهينو ان کي پڙهائيندي رهي. جاهل عورتن سان بيبي صاحبہ وڏي محنت ڪئي، انهن کي سڄي نماز ياد ڪرايائين. حيض نفاس جا مسئلا، نماز جا فرض، واجب، سنتون، ۽ وضو جا فرض پيچندڙ بہ ياد ڪرايائين. عورتن ۾ وعظ تقرير لاءِ بيبي صاحبہ مقرر هئي.

تبليغ جو شغف بہ ايڏو هوندو هيس جو ڪڏهن بہ ڪَڪِ ڪو نہ ٿيندي هئي. وعظ نصيحت ۾ هميشہ ذڪر جا فضائل ۽ پير جي تعريف بيان ڪندي هئي. زبان مبارڪ ۾ وري ايڏو اثر هيس جو سندس تقرير ٻڌڻ سان نيون عورتون بہ پيون روئنديون هيون. موڪلائينديون هيون تہ روئنديون وينديون هيون.

فرمايائون: بيبي صاحبہ جي وصال کان اڳ هن عاجز خواب لڌو تہ طريقہ عاليہ جا سڀ پيرانِ ڪِبار موجود هئا ۽ حضرت پير قريشي فرمايو تہ بيبي صاحبہ جي موڪل ڏيو. مون چيو تہ يا حضرت هزارين عورتون فيض ٿيون وٺن. سنڌ لاءِ مهرباني ٿئي تہ حضرت پير قريشي مون ڏانهن نهاريو ۽ منهنجي حالت متجي وئي ۽ سجاڳ ٿي پيس.

مزار بابت مشورا:

چنچر ڏينهن نماز فجر بعد سڀ خليفا ڪٺا هئا. پاڻ بيبي صاحبہ جي مزار بابت ساٿن مشورو فرمايائون. حڪيم مولوي الله بخش عرض ڪيو تہ مون کي حال ٿيو آهي تہ سائينجن اٺ تي سوار آهن. هڪ ٻُنيڙي اٺن جيڪا مسجد جي ڏکڻ ۾ آٽي رکي اٿن. معلوم ٿي رهيو آهي تہ ان ٻُنيءِ ۾ انگور ۽ ميوا آهن. اها جاءِ هيءَ آهي. پاڻ فرمايائون تہ اسان جو خيال بہ ان جاءِ تي آهي. پوءِ ان جاءِ تي قبر ناهڻ جو حڪم ڏنائون.

قبر ۾ پڪين سِرُن جو مسئلو:

حضرت پير مٺا سائيجن مولوي الله بخش ڪوٽ لالو واري ۽ مولوي خدا بخش ۽ مولوي محمد صالح آگاٺن واري کي گهرائي پڇيائون تہ ساميءَ ۾ پڪيون سرون استعمال ڪجن تہ ڪيئن آهي؟ جو جو هن ملڪ ۾ زمين نرم آهي ۽ سيڪ سبب سامي ناهڻ مشڪل آهي. سامي اتي ناهجي جتي زمين سخت يا پٿريلي هجي. هِتي اگر پڪين سرن جي ڪوٺي

ٻڌجي تہ انسان جي مٽيءَ جي عزت رهندي. مذڪوره عالمن عرض ڪيو تہ قبر ۾ اگر پڪي سر ميت جي لَڳِ هوندي تہ مڪروه آهي. باقي ڪجهہ پري هوندي تہ جائز آهي.

پاڻ فرمايائون: ڪوٺي اهڙي ڪشادي ٺاهيو جو ميت اٿي ويهي تہ مٽي ڪي سرون نہ لڳن. سنڌ ۾ تہ وري هي رواج آهي جو ساميءَ جو تہ خيال ئي نہ ڪندا آهن ۽ اهڙي سامي ٺاهيندا جو ميت مس رکي سگهجي وري ڪچن پٽرن ۽ ڪچين سرن سان بند ڪري ڇڏيندا آهن جو بعد ۾ سيڪ سبب زمين جهڪي اچي ميت جي مٿان پوندي آهي. پوءِ لتاڙي لتاڙي مٿان ٿلهو ٺاهي ڇڏيندا آهن. فرمايائون سامي پٿرن جي سرن سان ڪوٺي ٺاهڻ سنت آهي جي پٿرن جي طاقت نہ هجي تہ پڪين سرن جي مضبوط ڪوٺي ٻڌرايو پر ڪشادي. جيئن پڪي سر ميت سان لڳ نہ هجي. حضرت امام اعظم رحمت الله عليہ فرمايو آهي تہ پڪي سر مؤمن جي قبر جي فضيلت ڪري مڪروه هن ڪري آهي جو حديث شريف ۾ آهي تہ مؤمن جي قبر جنت جو باغ آهي : روضة من رياض الجنة ڇئي مؤمن جي قبر کي جنت جي باغ سان تشبيہ ڏني وئي آهي. پڪي سر وري باه جي سڙيل مٽي آهي. تنهنڪري وري الله جل شانہ قرآن پاڪ ۾ مؤمن جي مٽيءَ جو مثال فرمايو آهي تہ:

ولقد ڪرمنا بني آدم : اسان آدم جي ذات کي عزت وارو ڪري پيدا ڪيو آهي.

ان مٽي جي عزت ڪئي وڃي. پوءِ مولوي الله بخش ۽ مولوي خدا بخش ۽ مولوي محمد صالح جن چيو تہ پنجاب ۾ وڏن وڏن عالمن پڪيون سريون هٽايون آهن باقي ايترو آهي جو اندران باه جي سڙيل جو رنگ معلوم نہ ٿئي جو سرن کي گاري گپ سان لنبي ڇڏڻ ڪافي آهي. حضرت جن فرمايو تہ ولين تي بہ قبا ۽ ڪوٺا جائز آهن. هيءَ تہ اسلام جي عزت آهي. باقي ملان ۽ وهابي تہ مخالف آهن. نجدين بہ عربستان ۾ روضا ڊهرايا آهن.

مرشد جي اهليہ جي تعظيم:

پاڻ فرمايائون : بيبي صاحبہ حضرت پير قريشي قطب الارشاد رحمت الله عليہ جي گهر واري آهي، اسان کي ان جي وفات بعد بہ ان جي عزت ڪرڻ واجب آهي.

نمازِ جنازه:

جنهن وقت سائڻ جو جنازو ٻاهر نڪتو ته بيبي صاحبہ جي ڪٽ جي مٿان پردو ڪرايل هيو. جيئن ظهر نماز جو وقت داخل ٿيو ته نمازِ جنازه حضرت صاحب جن پاڻ پڙهائي. هڪ صف ۾ تقريباً هڪ سؤ ماڻهو هئا. صفن ۾ اڪثر گهڻا عالم هئا. ڪل پنج صفون ٿيون.

ساميءَ ۾ پڪين سرن جو مسئلو:

شام ٿي ته مولوي نور محمد اڳڙن وارو آيو ۽ حضرت جن سان مصافحو ڪيائين. پاڻ پڇيائونس ته مولوي صاحب ساميءَ ۾ پڪي سر جائز آهي يا نه؟

مولوي صاحب چيو ته ناجائز آهي. اتي اڪثر گهڻا وڏا وڏا علماء ويٺا هئا. انهن چيو ته پڪي سر جائز آهي پر ميت جي لڳ نه هجي پر مولوي نور محمد نه مڃيو. چيائين ناجائز آهي. پوءِ سڄو ڏينهن ان بحث ۾ گذري ويو. نماز عصر کان پوءِ مولوي خدا بخش ان موضوع تي تقرير ڪئي. ته به مولوي نور محمد نه مڃيو. رات گذري صبح جو پاڻ فجر نماز پڙهڻ بعد جلد اٿيا. دروازي مبارڪ تي فتاويٰ عالمگيري ۽ فتاويٰ شامي گهرائي مولوي نور محمد کي چيائون ته مسئلو ڏسو. پوءِ ڪجهہ وقت گذرڻ بعد پاڻ حويلي ۾ اندر چمن ۾ وڃي ويٺا. اتي جماعت ڪم پئي ڪيو. اتي خليفي خاوند بخش پيتي ڳالھ ڪئي ته حضرت پير قريشي رحمت الله عليہ جي مزار مبارڪ تي مان خود موجود هيس ۽ پنهنجي هٿن سان پڪيون سرون ڏنيون هيوسين. جيڪا ساميءَ ۾ ڪوني تيار پئي ٿي ته اتي به هڪ عالم هيو جنهن اعتراض ڪيو هيو. پوءِ پين مولوين ڪتاب ڪڍي ان کي جواب ڏنو هيو. پاڻ فرمايائون: هاڻي ڪتاب ڏسڻ جي ضرورت ڪانہ آهي جو اسان پنهنجي پير جو اتباع ڪيو آهي. اسان کي مولوين به راتيون ننڊ ئي ڪرڻ نہ ڏني آهي. اسان پئي راتيون ڪتاب مطالعو ڪندا رهياسين. اسان کي ورِي پڪو اهو خيال هو ته ريڊيئي ۾ اعلان ڪرائينداسون ته اسان غلطي ڪئي آهي ته متان جماعت تابعداري ڪري پر هاڻي اسان کي شاهدي ملي وئي. ٿوري دير بعد مولوي نور محمد به پنهين فتوائن جي ڪتابن سميت حاضر ٿيو. پاڻ پڇيائونس ته مسئلو ڏٺوَ؟ مولوي صاحب عرض ڪيو هائو سائين فتويٰ عالمگيري لکيو آهي ته ميت جي لڳ سرون پڪيون هونديون ته مڪروهہ آهي، پر جي ميت کان پري هجن ته پوءِ جائز آهي.

قبر جي ڪيفيت:[1]

فقير محمد جمن ميمڻ بيان ڪيو تہ جڏهن ٻيبي سائڻ جي سامي ٿاهي وئي تہ ان مهل آءٌ اتي موجود هيس ۽ کوٽڻ وارن مان هيس. سامي اڏائي هٿ موڪري ڪشادي ٺاهي وئي ۽ پاسن کان پٽين کي نَوَ بار پڪين سرن جا ڏنا ويا. جيڪي مون پاڻ ڳڻيا ۽ مٿان سرن جو وَنگُ ورايو ويو. وَنگ ايترو مٿي هيو جو اندر ويهڻ سان مٿان واريون سرون مٿي کي نہ پيون لڳن. ونگ ۾ وري مٿان ٽي ٽي سرون لڳايون ويون. پير مٺا سائين جن حافظ نور محمد ۽ حافظ احمد کي حڪم ڪيو تہ قبر شريف ۾ قرآن پاڪ پڙهن. باقي ڪفن تي مَسُ سان يا خاڪ شفا سان ڪجهہ نہ لکرايائون.

ٻيبي سائڻ توجہ الي الله: ٻيبي صاحبہ جي تدفين بعد پاڻ فرمايائون سڄي جماعت کي سڏ ڪيو تہ هي ڳالهہ ٻڌن پوءِ وڃي ڪم ڪار ڪن. جڏهن جماعت اچي حاضر ٿي تہ پاڻ فرمايائون: ٻيبي صاحبہ برابر بيمار هئي پوءِ الله سائين اسان کي حاذق حڪيم

---

[1] وقال مشايخ بخارى: لا يكره الآجر في بلدتنا للحاجة إليه لضعف الاراضي. الشامي حاشية رد المحتار (ج2/ص 256)

وحكي عن الشيخ الامام ابي بكر محمد بن الفضل رحمه الله تعاليٰ انه جوز اتخاذ التابوت في بلادنا لرخاوة الارض قال: ولو اتخذ تابوت من حديد لا باس به لكن ينبغي ان يفرش فيه التراب ويطين الطبقة العليا مما يلي الميت ويجعل اللبن الخفيف علي يمين الميت وعلي يساره ليصير بمنزلة اللحد ويكره الآجر في اللحد اذا كان يلي الميت كذا في فتاويٰ قاضي خان (فتويٰ عالمگيري جلد 1اول ص 182)

(قَوْلُهُ وَيُكْرَهُ الْآجُرُّ وَالْخَشَبُ) لِأَنَّهُمَا لِأَحْكَامِ الْبِنَاءِ وَهُوَ لَا يَلِيقُ بِالْمَيِّتِ لِأَنَّ الْقَبْرَ مَوْضِعُ الْبِلَاءِ فَعَلَى هَذَا تُكْرَهُ الْأَحْجَارُ وَقِيلَ إنَّمَا يُكْرَهُ الْآجُرُّ لِأَنَّهُ مَسَّتْهُ النَّارُ فَلَا يَتَفَاءَلُ بِهِ فَعَلَى هَذَا لَا يُكْرَهُ الْحَجَرُ وَالْخَشَبُ وَقَالَ فِي النِّهَايَةِ هَذَا التَّعْلِيلُ لَيْسَ بِصَحِيحٍ فَإِنَّ مِسَاسَ النَّارِ فِي الْآجُرِّ لَا يَصْلُحُ عِلَّةً لِلْكَرَاهَةِ فَإِنَّ السُّنَّةَ أَنْ يُغَسَّلَ الْمَيِّتُ بِالْمَاءِ الْحَارِّ وَقَدْ مَسَّتْهُ النَّارُ قَالَ السَّرَخْسِيُّ وَالْأَوْجَهُ فِي التَّعْلِيلِ أَنْ يُقَالَ لِأَنَّ فِيهِ أَحْكَامَ الْبِنَاءِ لِأَنَّهُ جَمْعٌ بَيْنَ الْآجُرِّ وَالْخَشَبِ وَالْخَشَبُ لَا يُوجَدُ فِيهِ أَثَرُ النَّارِ وَقَالَ مَشَايِخُ بُخَارَى لَا يُكْرَهُ الْآجُرُّ فِي بِلَادِنَا لِمِسَاسِ الْحَاجَةِ إلَيْهِ لِضَعْفِ الْأَرَاضِي حَتَّى قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ الْفَضْلِ لَوْ اتَّخَذُوا تَابُوتًا مِنْ حَدِيدٍ لَمْ أَرَ بِهِ بَأْسًا فِي هَذِهِ الدِّيَارِ لَكِنْ يَنْبَغِي أَنْ يُوضَعَ مِمَّا يَلِي الْمَيِّتَ اللَّبِنُ. وَقَالَ التُّمُرْتَاشِيُّ إنَّمَا يُكْرَهُ الْآجُرُّ إذَا كَانَ مِمَّا يَلِي الْمَيِّتَ أَمَّا إذَا كَانَ مِنْ فَوْقِ اللَّبِنِ لَا يُكْرَهُ لِأَنَّهُ يَكُونُ عِصْمَةً مِنْ السَّبُعِ وَصِيَانَةً عَنْ النَّبْشِ قَالَ فِي الْفَتَاوَى عَلَى قَوْلِ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَضْلِ إذَا اتَّخَذُوا التَّابُوتَ مِنْ الْحَدِيدِ يَنْبَغِي أَنْ يُفْرَشَ فِيهِ التُّرَابُ الجوهرة النيرة (ج 1 / ص 427)

مولوي الله بخش ڏياريو جنهن سندس دوا ڪئي تہ پاڻ بلڪل شفاياب ٿي وئي. پوءِ بيبي صاحبہ مٺان توجہ اليٰ الله جو اهڙو غلبو ٿيو جو ڪيس ڪائڻ پيئڻ جو خيال ئي نہ رهيو.

رضا بالقضا : فرمايائون: اندر توڙي ٻاهر فقير ، فقيرياڻيون ۽ گهر واريون بيبي صاحبہ جي شفا لاءِ بار بار عرض ڪندا رهندا هئا . اسان انهن جي دل رکڻ لاءِ دعا تہ گهرندا هئاسين پر اسان جي دل جو آواز هي هوندو هيو تہ اي الله هي تہ منهنجي هڪ لڙڪي آهي پر اي الله اگر تون راضي آهين تہ هي عاجز پنهنجي سڄي ٽبر سميت تيار آهي.

حضرت خواجہ خليل الرحمان جو ڪشف :

فرمايائون: بيبي صاحبہ جي بيماري وارن ڏهاڙن ۾ اسان محمد خليل کي چيو تہ وضو ڪري مراقبو ڪيو. محمد خليل مراقبو ڪيو . مراقبي ۾ اسان جي طريقي عاليہ جا سڀ اولياءَ الله ڏٺائين. اهي هڪ جاءِ تي ڪٺا ٿيل هئا. اتي هڪ بزرگ اچڻ سان ڪلي پيو تہ ٻئي بزرگ چيس تہ رحمتپور شريف ۾ اندر ٻاهر غم جي لهر ڇانيل آهي. تون وري ڪِلين ٿو. ان بزرگ فرمايو تہ انڪري ٿو ڪلان جو پير سائين جن اسان وٽ محمد خليل کي موڪليو آهي. شايد سندن مرضي آهي تہ سندن گهر جو ڪو بہ پاتي آخرت ڏي نہ وڃي. ٿوري دير ۾ حضرت حاجي دوست محمد قنڌاري آيا ۽ اچڻ سان دعا گهرڻ ويٺا. دعا ۾ بہ هي لفظ پيا فرمائن تہ الله سائين اگر چاهي تقدير بدلائي پر اهي الفاظ فارسيءَ ۾ هئا.

حضرت مولانا غلام فريد جو ڪشف: فرمايائون: تهجد وقت مولوي غلام فريد صاحب مسجد ۾ تضرع و زاري ۽ عاجزيءَ سان رب جي دربار ۾ التماس ڪيو تہ بيبي صاحبہ کي شفا ٿئي. الله جل شانہ جي طرفان الهام ٿيس تہ بيبي صاحبہ بيمار تہ ناهي جو چوين ٿو تہ شفا ٿئي. بيبي صاحبہ جي تہ رڳ رڳ ۾ الله جو ذڪر ، الله جو عشق ۽ محبت آهي. وري مولوي صاحب دربار ايزديءَ ۾ التماس ڪئي تہ حالت رفع ٿئي. وري جواب مليو تہ ڇا اها ذڪر جي حالت ۽ رب جي محبت ٻاهي ڪي نہ هجي.

نرم دلي : هي بيبي صاحبہ ڏاڍي حساس طبيعت هئي ۽ ننڍي هوندي کان ئي ڏاڍي نرم ۽ رحمدل هوندي هئي. جڏهن پير مٺا سائين جن عاشق آباد ۾ رهندا هئا تہ اتي ننگر ۾ هڪ ٻڪرو مليو. بيبي صاحبہ ان کي پالڻ لاءِ ٻيهاريو.

مهمانن لاءِ ان ٻڪري کي ڪھڻ جي ضرورت پئي. پير سائين جن بيبي صاحبہ کان اجازت ورتي. پوءِ جڏھن فقير ٻڪري کي سير ڏيڻ اندر آيو جيئن ٻڪري ڪسجڻ مهل دانهن ڪئي تيئن بيبي صاحبہ کان بہ اهڙي دانهن نڪتي.

پٽڻ جي رسم: بيبي صاحبہ جي رحلت واري ڏينهن پاڻ فرمايائون : جاهل ماڻهو ميت جي ڪٽ جي پرسان ٿالهي ۾ اَنُ رکندا آهن ۽ چَوندا آهن تہ اهو پٽڻ آهي پوءِ اهو ميربحر کي ڏيندا آهن. اها غلط رسم آهي.

بعض منع ٿيل ڪم:

فرمايائون: ڪفن تي عهد نامو يا ڪلمو شريف نہ لکڻ گهرجي.[1]

فرمايائون: غير محرم مرد مئي کان پوءِ بہ پرائي عورت جو منهن نہ ڏسن.

فرمايائون: ڏاڍيان روئڻ پار ڪيڻ جهالت جا ڪلما چوڻ منع آهي.

فرمايائون: ڪانڌي موٽن تہ انهن جي اڳيان پاڻي هارڻ يا لوھ رکڻ جاهلاڻي رسم آهي.

فرمايائون: ڪانڌپي جي چانورن ۾ لوڻ يا مرچ نہ وجهڻ جهالت آهي.

فرمايائون: مرد عورتن سان پاڪر پائي عذر ڪرڻ جائز نہ آهي.

فرمايائون: نندي ٻار جو ڪانڌپو ڦُلا يا پڳڙا ڪرڻ جاهلاڻي رسم آهي.

فرمايائون: پنجڪُن ۾ مري تہ قبر جي چئني طرفن کان ڪِليون هڻي انهن کي ڪچا سڳا ويڙهڻ اهو اعتقاد رکڻ شرڪ آهي.

فرمايائون: ميت جي وهنجارڻ واري جاءِ تي ٽي راتيون ڏيئا ٻارڻ اها بہ بد رسم آهي.

فرمايائون: تارو ڳڻڻ ۽ گهر جي پنيان لا شو ڪيڻ شرڪ آهي.

فرمايائون: ٽي لولا پچائي ٽن طرفن ڏانهن اڇلائڻ جهالت جي نشاني آهي.

فرمايائون: گهر جي ڀاتين کي کير نہ پيارڻ، مٽي ۾ ڏوڙ وجهڻ، پٽڪو نہ ٻڌڻ بدعت آهي.

فرمايائون: اٺين ڏينهن عورتون گڏجي ميت جي مائٽياڻين کي ڦٽي ڏيڻ بدعت آهي.

فرمايائون: اڍائي مهينن بعد فوتي جي قبر کي پلؤ هڻڻ رسم آهي.

---

[1] باقي اگر ڪاغذ تي لکي اهو ميت جي پاسي ۾ رکيو وڃي تہ حرج ناهي.

ٻين نياڻي:

ٻيبي غلام بتول رحمت الله عليها

"ٻيبي استادِ"

هي پير مٺا سائين جن جي ٻيو نمبر نياڻي هئي. مٺا سائين ان سان بہ ڏاڍي محبت رکندا هيا. هي سائڻ پنهنجي ويجهي رشتيدار حضرت مولانا سعيد احمد جي نڪاح ۾ ڏني هيائون. ٻيبي آسيہ جي وصال بعد عورتن جي تعليم ۽ تربيت جو ذمو هن ٻيبي سائڻ جي حوالي ٿيو. پوءِ پاڻ عورتن کي مسائل سيکاريندي هئي. انڪري کيس "**ٻيبي استادِ**" جي نالي سان سڏيندا هئا. پير مٺا سائين جي وصال بعد پنهنجي شوهر سان گڏ غريب آباد شريف ۾ اچي رهي. پوءِ جڏهن سندن گهر واري پنجاب روانگي ڪئي تہ سائڻ بہ ساڻس گڏ پنجاب جي سفرن ۾ گڏ رهي. سندن شوهر جي وصال جي ڪجھ عرصي بعد حضرت سائين ديده دل مد ظلہ ملتان مان کين لاڙڪاڻي وٺي آيا. آخر عمر تائين سندن خدمت ڪندا رهيا.

حضرت سائين خواجہ خليل الرحمان توڙي سندن فرزند حضرت جانان سائين هن ٻيبي سائڻ سان گهڻي محبت ۽ شفقت فرمائيندا هئا.

سائڻ جو وصال ۽ تدفين:

هن ٻيبي سائڻ جي هڪ نياڻي جي شادي کهڙا شهر جي ڀر ۾ ڪليري ڳوٺ ۾ ٿيل هئي. پاڻ پنهنجي نياڻي سان ملڻ اتي ويل هئي تہ سندس طبيعت ناساز ٿي پئي. علاج لاءِ خير پور اسپتال ڏانهن کڻي ويا تہ اجا گاڏي ۾ ئي هئي تہ ذڪر ڪندي ۽ ڪلمو شريف پڙهندي سائڻ جو دم پر واز ٿي ويو. سندس وصال بعد درگاھ نور پور شريف جي گادي نشين حضرت سائين عبد الرسول جو اصرار ٿيو تہ سائڻ کي دربار نور پور ۾ دفن ڪيو وڃي. پوءِ حضرت مظهر جان جانان سائين ۽ حضرت سائين ديده دل جي گڏيل ڪوشش سان سندن جسم پاڪ کي کڻائي **دار الارشاد رحمتپور شريف** آندو ويو.

سائڻ جي نمازِ جنازه حضرت سائين پير مٺا ثاني مدظلہ پڙهائي. ان وقت حضرت سائين مظهر جان جانان، حضرت سڄڻ سائين، حضرت ديده دل سائين ۽ ٻيا گهڻا خلفاء ۽ فقراءَ بہ موجود هئا. پوءِ کين دربار رحمتپور شريف واري مسجد جي ڏکڻ ۾ سندس وڏي ڀيڻ ٻيبي آسيہ جي ڏکڻ ۾ ٻيبي ڪڇي واري جي مزار جي قريب دفن ڪيو ويو.

سائڻ جي سيرت : پاڻ نهايت منكسر المزاج عابده، زاهده، مهمان نواز عورت هئي. راتين جو جاڳڻ عبادت ۽ زهد سندس عادت بڻيل هيو. سندس اخلاق اعليٰ هئا.

راقم (كرم الله) جي امڙ سائڻ بيبي هدايت خاتون كي پنهنجي وَرَ (حضرت محبوب الاهي) جي معيت ۾ گهڻو وقت دربار رحمتپور ۾ گذارڻ جي سعادت نصيب ٿي هئي. پاڻ فرمائيندي آهي تہ: ”بيبي استادِ وڏي صبر شكر واري عورت هئي. هڪ فقيرياڻي جيكا ذهن جي بلكل كمزور هئي ان كي ٽي سالن ۾ نماز ياد كرائي هئائين“.

پير مٺا سائين جي ٽين نياڻي

بيبي امة الكريم حفظها الله تعاليٰ

”بيبي نينگرِ“

(آمَةُ الكريم: يعني كريم رب جي ٻانهي)

عابده، زاهده، عالمہ، عاقلہ، صابره، شاكره، مُعَلمہ، مُدَرِّسہ بيبي امة الكريم قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي سڀني كان ننڍي ۽ لاڏلي نياڻي حال حيات آهي. الله كريم كين سدائين شاد آباد ركي. سائڻ جي ولادت ان وقت ٿي جڏهن پير سائين جن ڳوٺ ڳيريلي ۾ سكونت پذير هئا. بيبي آسيہ كان پوءِ هن سائڻ سان پير سائينجن وڌيڪ پيار ۽ شفقت فرمائيندا هئا. ننڍپڻ ۾ كيس سڌي پنهنجي پياري گود ۾ ويهاريندا هئا. گهر ۾ كا شيءِ ايندي هئي تہ اول هن نياڻي كي فرمائيندا هئا تہ اول توكي جيكي وڻي سو كڻ. پوءِ باقي شيءِ ڀين كي ورهائي ڏيندا هئا. ڀيڀيون عرض كنديون هيون تہ سائين هن كي حصو ڏنو اٿوَ، هاڻي وڌيڪ نہ ڏينداسين پر پاڻ پوءِ بہ انهن كان كيس حصو وٺي ڏيندا هئا. جوان ٿيڻ تي سندس نكاح پنهنجي قريبي رشيدار حضرت مولانا غلام فريد سان كيائون. ٻنهين زال مڙسن جي عمر ۾ كجهہ سالن جو فرق هيو. بيبي سائڻ كجهہ عمر ۾ ننڍي هئي. پر الله كريم ٻنهين جي دلين كي هڪ ٻئي سان ملائي ڇڏيو هيو. وري الله كريم كين صالح اولاد جي نعمت سان نوازيو. حضرت سائين محمد ديده دل سندس فرزند دلبند ۽ نورِ نظر آهي. پاڻ اڃا مس پنجن مهينن جو هيو تہ سندس والد كريم جي وفات ٿي وئي.

امان سائڻ فرمايو تہ: سائينجن جو وصال ۽ وري ستت وَرَ جو وصال ٿيو پوءِ دل کي ڏاڍو صدمو رسيو، سڄو ڏينهن روئندي هئس. اڪثر غمگين رهندي هئس. چاچو (مولانا عبد الستار) دلاسا ڏيندو هيو. صبر جي تلقين ڪندو هيو. نيٺ اهو بہ وفات ڪري ويو. هڻن ڏکن ۾ بہ ٻارن کي پڙهائيم ۽ شادي ڪرائيم.

ٻيبي سائڻ جو مشغلو:

تبليغ دين جو حرص، ماڻهن جي اصلاح جي ڪوشش امان سائڻ کي پنهنجي پياري پيءُ کان ورثي ۾ ملي آهي. پاڻ عورتن ۾ تبليغ ڪري ٿي. هن وقت بہ غريب آباد ۾ هفتہ وار ۽ ماهوار اجتماع ٿيندڙ آهن. جتي مردن ۾ حضرت سائين ديده دل خطاب ڪن ٿا ۽ عورتن ۾ امان سائڻ تبليغ ڪري ٿي. سندن تبليغ سان تمام گهڻيون عورتون ديندار پرديدار نيڪوڪار بڻجي رهيون آهن.

صورت ۽ سيرت: اهي پراڻيون فقيرياڻيون جن کي حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي زيارت جو شرف نصيب ٿيو ۽ سندن مجلسن ۾ ويهڻ جي سعادت ملي، سي چونديون آهن تہ ٻيبي امۃ الڪريم سائڻ جي صورت ۽ سيرت بلڪل پير مٺا سائين جهڙي آهي. سندن هلڻُ ،ڳالهائڻ، بيان ڪرڻ يا سُر سان شعر پڙهڻ وقت اسان کي حضرت پير مٺا سائين ياد اچي ويندا آهن. الله ڪريم سندس آواز ۾ اثر رکايو آهي.

امان سائڻ جي تمنا: ٻيبي امۃ الڪريم سائڻ فرمايو تہ: منهنجي اها تمنا آهي تہ الله جي ذات شال راضي هجي ۽ منهنجو پير مون تي راضي رهي ۽ مرڻ بعد شال پير جي در تي وڃي دفن ٿيان.

سائڻ جو پيغام :

پاڻ فرمايائون : آءٌ پنهنجي بابا سائين جي سمورن خليفن محبت وارن ۽ مريدن کي دين جو پيغام ڏيڻ چاهيان ٿي تہ اهي شريعت جا مسئلا سکن. ڪامل پير جي بيعت ڪن ۽ الله جو ذڪر ڪن. قلبي ذڪر ڪن. الحمد لله مان تبليغ ڪندي آهيان ۽ منهنجو پٽ بہ پردي ۾ عورتن کي وعظ نصيحت ڪندو آهي. جيڪي عورتون بي دين هيون اهي هاڻي ديندار بڻجي چڪيون آهن. منهنجي باطن ۾ منهنجا پير آهن ۽ ظاهر ۾ مان آهيان.

نياڻي جي پيشاني چميائون:

بيبي امة الڪريم سائڻ فرمايو تہ: ”هڪ دفعي منهنجي اک خراب ٿي وئي. اک مان گند اچڻ لڳو ۽ ڏاڍي تڪليف هئي. گهرواري کي دوا آڻڻ جو چيم. ان چيو تہ سائينجن ڏانهن وڃ. مان بابا سائين کي عرض ڪيو. سائينجن اک تي صلواة پڙهي ۽ منهنجي پيشاني تي چمي ڏنائون. بس اوڏي مهل ئي منهنجي اک درست ٿي وئي، ڇڏڪ تڪليف ئي نہ هئي. شام جو منهنجي گهر واري پڇيو تہ اک ڇٽي وئي؟ چيم ها بلڪل ڇٽي وئي“.

امان سائڻ هڪ ٻي ڳالهہ بيان ڪئي تہ : هڪ ڀيري سندن ڏُهٽي دل ڀاوٽي کي تمام گهڻي تڪليف هئي. ڊاڪٽرن چيو تہ هيءَ ڪونہ بچندي. آءُ ان کي سائينجن وٽ ڪٺي ويس. عرض ڪيم سائين هن ڇوڪري کي دعا ڏيو. پاڻ فرمايائون: دائي کي چئو تہ پنهنجو خيال ڪري باقي هِنَ جي حياتي وڏي آهي. پوءِ ٿيو بہ ائين جو اها دائي گذاري وئي دل ڀاوٽي اڃا حيات آهي.

گهر وارن کي دعائون ياد ڪرايائون: امان سائڻ فرمايو تہ: پير مٺا سائين جن جو مغرب ۽ عشاء نماز کان پوءِ معمول هوندو هيو جو ورد ۾ دعائون پڙهندا هئا. پنج دعائون پاڻ بہ پڙهندا هئا. گهر وارن کي پڙهڻ جو گهڻو تاڪيد ڪندا هئا. اهي مغرب ۽ فجر نماز کان پوءِ پڙهڻ جو حڪم فرمائيندا هئا. گهر وارن کي پاڻ ياد بہ ڪرائيندا هئا. پوءِ روزانو پڇندا هئا تہ اهي دعائون پڙهيوَ يا نہ؟ انهن جو وڏو تاڪيد ڪندا هئا. دعائون هي آهن:

1. بِسْمِ اللّٰهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (1)[1]

2. سَلَامٌ عَلَىٰ نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ صَلّي الله عليٰ نُوحٍ وَعَليٰ نُوحِ السَّلامُ

3. أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّةِ كُلِّهَا مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ

---

[1] سنن أبي داود ـ (ج 13 / ص 282) ۾ حضرت عثمان بن عفان کان روايت آهي رسول الله صلي الله عليہ وسلم فرمايو تہ: جيڪو ماڻهو اها دعا شام جو ٽي ڀيرا پڙهي تہ صبح تائين ۽ جيڪو صبح جو ٽي ڀيرا پڙهي تہ شام تائين ان کي ڪا مصيبت نہ پهچندي

4. اللَّهُمَّ اكْفِنَاهُ بِمَاشِئْتَ 5. اللَّهُمَّ إِنَّا نَجْعَلُكَ فِي نُحُورِهِمْ وَنَعُوذُبِكَ مِنْ شُرُورِهِمْ
أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَـٰهَ إِلَّا اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

گهر وارن کي نصيحت :

بيبي امة الڪريم سائڻ فرمايو تہ: ڪڏهن پاڻ گهر ڀاتين کي گڏ ويهاري نصيحت فرمائيندا هئا تہ متان ائين سمجهو تہ ولي الله جون نياڻيون آهيون. پنهنجي گهروارين کي فرمائيندا هئا تہ متان توهان سمجهو تہ اسان بيبيون آهيون اسان جو شان وڏيڪ آهي. ائين نہ سمجهجو. عمل صالح ڪجو. الله جو خوف رکجو. پوءِ پاڻ سائڻ فاطمہ جي ڳالهہ ڪندا هئا تہ پاڻ ڪريمن ڪيس فرمايو هيو تہ يا فاطمة اعملي اي فاطمہ عمل ڪجان.

سائڻ جي رهائش :

هن وقت امان سائڻ جن درگاهہ غريب آباد ۾ رهن ٿيون. نهايت محنت سان دين جي خدمت ڪري رهيون آهن. الله ڪريم کين صحت سالم عطا فرمائي.

مولانا غلام مصطفيٰ بن صالح محمد

جناب مولانا غلام مصطفيٰ حضرت پير مٺا سائين جي ڀقي بيبي حواءَ جو پٽ (ڀقاٽ) هيو ۽ سندس ڀيڻ بيبي رقيہ حضرت پير مٺا سائين جي نڪاح ۾ هئي. ڪيس پنهنجي پير سان والهانہ محبت هئي. ورثي ۾ جيڪا زمين سندس حصي ۾ آئي هئي سا سڀ حضرت سائينجن جي لنگر جي حوالي ڪري ڇڏي هئائين. جڏهن پير مٺا سائين عاشق آباد آيا تہ غلام مصطفيٰ کي بہ اتي وٺي آيا. درگاهہ ۽ زمين جي سنڀال لاءِ ڪيس اتي رهايائون. ڪيس ٽي پٽ هئا. (1) مولانا محمد سعيد (2) مولانا غلام فريد (3) مولانا غلام رشيد. ٽئي پٽ بہ ساڻس گڏ عاشق آباد ۾ اچي رهيا هئا.

جناب غلام مصطفيٰ عاشق آباد ۾ وصال فرمايو سندس مزار بہ عاشق آباد جي قبرستان ۾ آهي. پوءِ مٺا سائين رحمت الله عليہ جڏهن سنڌ آيا تہ غلام مصطفيٰ جي ٻن پٽن مولانا محمد سعيد ۽ مولانا غلام فريد کي بہ ساڻ وٺي آيا. پاڻ پنهنجون بہ نياڻيون انهن جي نڪاح ۾ ڏنائون. بيبي غلام بتول مولانا محمد سعيد جي نڪاح ۾ ۽ بيبي امة الڪريم مولانا غلام فريد جي نڪاح ۾.

ٿيون پٽ مولانا غلام رشيد ڪجھ وقت عاشق آباد ۾ رهيو ۽ پوءِ وڃي پنهنجي اباڻي ڳوٺ "بستي لنگر شريف" ۾ سڪونت اختيار ڪيائين. اتي وفات ڪيائين، سندس اولاد اڄ به لنگر ۾ رهي ٿو.

حضرت خليفه مولانا محمد سعيد :

سندس ولادت جلالپور پير والا جي قريب بستي چوٽا لنگر ۾ ٿي. پير مٺا سائين کين سنڌ ۾ آندو کيس مولانا محمد صالح آگاڻين وارن وٽ درسِ نظامي مڪمل ڪرايائون پوءِ قرائت لاءِ کيس قاري خان محمد صاحب وٽ نصيرآباد موڪليائون. فارغ ٿيڻ بعد پاڻ کيس خلافت عطا فرمايائون. تبليغ لاءِ رتو ديرو ۽ آس پاس وڃڻ جو امر فرمايائون. پوءِ نياڻي بيبي غلام بتول سندس نڪاح ۾ ڏنائون. پاڻ تبليغ تمام گھڻي ڪيائون. ٻار ٻچن سميت تبليغ ڪندا هئا. نهايت ساده مزاج هئا. پير مٺا سائين جي وقت ۾ چار پنج سال پاڻ غفاري مسجد ۾ امامت ڪيائون. پير سائين جن سندس اقتدا ۾ نماز پڙهندا هئا. پيرسائين جي وصال بعد ڪجھ عرصو غريب آباد لاڙڪاڻي ۾ رهيا ۽ پوءِ پير مٺا سائين جو خليفو مولانا حبيب الرحمان کيس سنڌ مان پنجاب تبليغ لاءِ وٺي ويو. پاڻ پنهنجي جماعت کي فرمايائين سڀ مولانا محمد سعيد جي بيعت ڪيو. اندازاً ٽي حصا جماعت سندن مريد ٿي. آخري ايام ملتان ۾ رهيا اتي وفات ڪيائون سندس مزار به ملتان ۾ آهي. پنجاب ۾ تمام گھڻي تبليغ ڪيائون. پنهنجي اهليه محترمه کي به سفرن ۾ ساڻ رکندا هئا. پير مٺا سائين جي سنت مطابق گھڻي ڳوٺن ۽ شهرن ۾ هجرت ڪيائون. پاڻ پنهنجي ڪيفيات متعلق پنهنجي مرشد ڪريم کي هڪ خط لکيو اٿن. ملاحظه فرمايو:[1]

بحضور فيض گنجور لامع النور غوث معظم قطب الاعظم قطب الارشاد

مجدد دوران سيدنا و مرشدنا محبوب الرحمان نائب نبی آخرالزمان دام ظلکم

بعد از حمد باری تعالیٰ والصلواۃ علی النبی المختار آنجناب کی از حد مہربانی ہے اور عین کرم نوازی ہے ورنہ یہ کمترین توڈوباہوا دریاء عصیاں میں تھااب بھی عین یقین ہے کہ کمترین کی بی ادبیوں کو معاف کر کی ہمیشہ اپنی مہربانی اور کرم نوازی سے

---

[1] هن خط جي ڪاپي هن فقير کي مولانا محمد منير درگاهه فيضپور وارن کان ملي. خط ۾ سندن اکر تمام سهڻا آهن.

ضرور خورسند فرمایا کرینگے۔ آج رات کو زیارت بابرکت جناب سرور کائنات افضل الصلوات واکمل التحیات فداہ ابی و امی سے مہربانی آنجناب سے مشرف ہوا. اورازان سبب از زیارت بابرکات صحابہ کرام رضوان اللہ علیہم اجمعین اوراز زیارت پیران کبارِاین سلسلہ مبارک بمجرد کرمنوازی آنحضور مشرف شدم صورت احوال یہ ہے۔

آج رات بعد از تہجد مسجد شریف میں مراقبہ کی حالت میں آنجناب کی طرف متوجہ ہو کر فیض کا منتظر ہوا. حالت بیداری مین آنکھون کے آگے ایک روشنی نمودار ہوئی یکایک ایک سرسبز میدان میں تھا کہ آنجناب کی زیارت ہوئی معلوم ہوا کہ آپ مدینہ منورہ تشریف لے جارہے ہیں یہ کمترین بھی آنجناب کے ساتھ ہو لیا تھوڑی ہی دیر بعد ایک عظیم الشان کشتی میں سوار ہوئے مگر وہ کشتی اوپر کو عبور کر رہی ہے ازاں بعد تھوڑی دیر میں روضہ مقدس جناب سرور کائنات علیہ وآلہ افضل الصلوات واکمل التحیات پر پہنچے کہ ایک کونہ اونچا ہے اور اس کے بعد معلوم ہوتا ہے روضہ مقدس سے نور کے فوارے جاری ہیں وہ مثل سبزی مائل ہیں اور اوپر جارہے ہیں کہ گویا آسمان کے دروازے کھلے ہوئے ہیں اور وہ نور ایک جگہ جمع ہو کر اوپر کو جارہے ہیں اور ازان بعد روضہ مقدسہ کے قریب ایک وسیع میدان ہے مگر اونچا بہت ہے وہان کرسیان ہیں جن کے درمیان ایک میز ہے. حضور وہاں تشریف لیگئے اور ایک کرسی جو کہ کنارہ کی طرف ہے بیٹھے تھوڑی دیر بعد یکے بعد دیگر بزرگان آکر کرسیوں پر بیٹھ گئے اور حضور قبلہ عالم فداہ روحی و قلبی تشریف لائے اور آنجناب کے ساتھ والی کرسی پر رونق افروز ہوئے تو جناب والا شان نے اٹھکر ایک ایک بزرگ کے کندھے پر ہاتھ مبارک رکھا اور فرماتے گئے کہ یہ فلان بزرگ ہیں. اسکے بعد نبی کریم علیہ وآلہ افضل الصلوات واکمل التحیات بمع چار اصحاب کبار رضوان اللہ اجمعین تشریف فرماہوئے اور آتے ہی جناب کی طرف متوجہ ہوکر ارشاد فرمایا کہ میری مسکین امت کا کیا حال ہے؟ جناب نے جواب فرمایا کہ حضور پر نور کو پورا حال معلوم ہے اسکے بعد ارشاد ہوا. کہ تبلیغ کثرت سے ہووے اور فرمایا بلغوا عنی ولوآیتہ چونکہ آخری وقت ہے اس میں میری امت کے حالات تبدیل ہیں اب یہ آپ کے سپرد ہے اور فرمایا کہ جب تک ذکر کرنے والے موجود ہین قیامت نہیں آویگی اور بھی بہت ارشادات ہوئے جو کہ پورے یاد نہین والسلام علی خیر الانام۔

حضور کی کرم نوازی کا ہر وقت انتظار ہے حضور کی توجہ ہو تو بیڑے پار ہیں ورنہ اس احقر کا کچھ نہیں ہے کہ فخر کیا جاوے تو حضور کی ایک مہربانی ہے خدا جانتا ہے کہ مبشرات کے بیان میں احقر کو فخر نہیں ہوتا بلکہ حضور کے فرمان کو مد نظر رکھ کر یہ عاجز عرض گذار ہے حضور کو ہر ایک کے باطنی کیفیت معلوم ہے. بس ضرورت ہے کہ حضور توجہ باطنی سے ایسا مالا مال فرماویں کہ جناب کی محبت مین مجنون ہو جائوں کیونکہ جناب کی نظر پتھر

کو بھی موتی بنا سکتی ہے مجھ جیسے ہزاروں کمترین سے کئی حصہ زیادہ جناب کی محبت میں متقی ہے اور ولی ہیں۔
اولیا را ہست قدرت از الہ * تیر جستہ باز گردانند ز راہ کمترین احمد سعید عفی عنہ لاشی غفاری

حضرت مولانا غلام فريد غفاري

مولانا غلام فريد بن غلام مصطفيٰ بن صالح محمد جي ولادت جلالپور پيرِ والا جي قريب بستي چوٽا لنگر ۾ ٿي. پير مٺا سائين سان گڏ سندن هجرتن ۾ ساڻ رهيا. سنڌ ۾ آيا تہ پير سائين جن کيس مولانا محمد صالح وٽ درس نظامي مکمل ڪرايو ۽ پنهنجي پياري نندي نياڻي بيبي امة الڪريم سندس نڪاح ۾ ڏنائون. مولانا محمد سعيد ۽ مولانا غلام فريد ٻنهين ڀائرن جي شادي هڪ ئي رات ۾ دربار رحمتپور شريف ۾ ٿي. حضرت پير سائينجن پنهنجي ٻنهين نياڻن کي حويلي اندر گهر نهرائي ڏنا هئا.

مولانا غلام فريد جا هٿ اکر

مولانا غلام فريد کي گهڻو وقت سائيجن جي خدمت جو موقعو مليو. خصوصاً جڏهن سائين صاحبزاده صاحب جن موجود نہ هيا ۽ پير سائينجن جي طبع مبارڪ ناساز هئي. ان وقت پاڻ مرشد ڪريم جي گهڻي خدمت ڪيائون. سڄي سڄي رات جاڳندا هئا. ان خوف ۾ تہ متان ننڊ اچي وڃي ۽ مرشدن کي ڪا ضرورت پوي. ساري رات پيٽ کي ٽيڪ لڳائي ويٺا رهندا هئا. صبح جي وقت جڏهن پير سائين جن مجلس ۾ ويهندا هئا تہ پوءِ پاڻ سائيڪل تي وڃي گهر جو سيڌو سامان وٺي ايندا هئا. کيس ٻہ نياڻيون ۽ هڪ فرزند دلبند ارجمند پيدا ٿيو. جنهن جو نالو پير مٺا سائين جن جي ڏنل خاندان جي چوڏهن نالن مان هڪ نالو "محمد ديده دل" رکيو ويو. پاڻ 24 ربيع الاول تي هن دنيا مان لاڏاڻو ڪيائون. سندن مزار لاڙڪاڻي جي ابوبڪر مقام ۾ آهي.

ابوبڪر مُقام لاڙڪاڻي ۾ مدفون غفاري فقراءَ ۽ خلفاءَ:

لاڙڪاڻي جو ابوبڪر قبرستان غفاري جماعت جي گهڻن ناميارن ماڻهن جي آخري آرامگاهہ آهي. انهن مان مشهور ۽ معروف هي آهن: حضرت مولانا غلام فريد رحمت الله عليہ منگي

مختيارڪار عبدالڪريم ، خليفه سعد الله سومرو. خليفه حبيب الله . فقير عبدالله داروغو جنهن وفات کان بعد ضرب الله هنئي هئي. فقير عبدالرحمان سنديلو نانگري محمد سفيل وغيره

حضرت سائين محمد ديده دل مدظله:

پير مٺا سائين جو ڏوهٽو

قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليه جي ڏوهٽي حضرت سائين محمد ديده دل مدظله جي ولادت 29 ڊسمبر 1968ع ۾ غريب آباد ۾ ٿي. پرائمري تعليم ٽي درجا عبدالرحمان ڀٽو وٽ پڙهيا. پوءِ پي سي اسڪول ۾ پنج درجا پڙهيا.

پوءِ شيخ زيد هاءِ اسڪول ۾ مٽايل ڪيائون. پوءِ ٽي سال درگاهه الله آباد ڪنڊيارو ۾ ديني تعليم حاصل ڪيائون. پوءِ پرائيويٽ ميٽرڪ ۽ انٽر ۽ بي اي سچل اورينٽل ڪاليج ۾ ڪيائون. ايم اي (اڪنامڪس) سچل ۾ ڪيائون. پوءِ مولوي عالم فاضل عربي جو امتحان سچل ۾ ڪيائون. 1988 ۾ ڪيس حضرت سچڻ سائين مدظله جن خلافت عطا ڪئي. هن وقت پاڻ حڪومت پاڪستان طرفان ”قومي امن ڪاميٽي براءِ بين المذاهب هم آهنگي“ جا صوبائي چيئرمين آهن. سندن دربار غريب آباد ۾ هر ماه ٻارهين جي شام تيرهين جي رات جلسو ملهائيندا آهن. ان ڪان سواءِ هر جمعي جي ڏينهن خواتين ۾ مجلس ذڪر ۽ مسائل جو درس ڏيندو آهي جيڪو پير مٺا سائين رحمت الله عليه جي نامور نياڻي سائين ديده دل جي امڙ حضرت بيبي امة الڪريم سائڻ ڏيندي آهي. سائين جن پنهنجي نانا سائين جي مشن کي زنده رکندي تبليغي ڪم سرانجام ڏئي رهيا آهن. لاڙڪاڻي جي پسگردائي ۽ سنڌ جي مختلف شهرن کان علاوه دور دراز علائقن ۾ تبليغي سفر به ڪندا آهن. سعوديه، امارات، انگلينڊ ۾ به تبليغي دورا ڪيا اٿن.

باب پندرهون: تَذْكِرَةُ الْاَخْيَارِ فِي ذُرِّيَّةِ شَيْخِنَا مُحَمَّد عَبْدِ الْغَفَّارِ

سجاده نشينان

1. رئيس العلماءِ حضرت خواجہ محمد خليل الرحمٰن رحمۃ اللہ علیہ
2. تاج الفقراءِ حضرت خواجہ محمد جان جانان رحمۃ اللہ علیہ
3. زينت الصلحاءِ حضرت خواجہ محمد عبد الغفار (ثاني) مد ظلہ العالي

قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ پوري زندگي دينِ متين جي خدمت ۾ وقف ڪري ڇڏي هئي. پاڻ رحمتپور شريف نالي هڪ عظيم روحاني ادارو قائم ڪري پنهنجي خالق حقيقي سان وڃي مليا. پاڻ شب وروز ان اداري جي تاقيامِ قيامت آباد هجڻ جون دعائون گهرندا رهندا هئا. پاڻ راتين جو روئي روئي لڙڪ هاري هن اداري جي بقا ۽ آبادي جون جيڪي دعائون گهريائون، الله ڪريم وٽ اهي مقبول ۽ منظور هيون. سندن وصال بعد الله ڪريم اهڙا عظيم مبلغ ۽ مصلح سندن گادي نشين بنايا جن سندن فيض ۽ فقر کي چار چنڊ لڳايا. دربار اڄ تائين بهترين انداز ۾ آباد آهي. اهي ذڪر جون تنوارون ۽ الله الله جون پاجهاريون پولويون ۽ لوليون اڄ تائين جاري ۽ ساري آهن ۽ انشاءَ الله قيامت تائين جاري رهنديون.

هن باب ۾ اسان سندن سجاده نشينن جي سوانح ۽ انهن جي تبليغي مساعي جو بيان ڪنداسين. (1)

---

(1) هن باب ۾ آندل مواد جو اڪثر حصو حضرت علامہ مولانا محمد امين الدين خليلي خطيب دربار مخدوم بلال شهيد رحمت الله عليہ جو عنايت ڪيل آهي. جزاه الله خيرا الجزاء

سجاده نشين اول

رئيس العلماءِ حضرت خواجہ محمد خليل الرحمٰن رحمة الله عليه

محبوب الاولياءِ قُدوَةُ الاصفياءِ سَنَدُ المَفَسّرين، قائد المحدثين، واقف رموزِ خفي وجلي خليل الله حضرت خواجہ خليل الرحمٰن قدس سره.

پاڻ غوث الزمان حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جا اڪيلا ۽ لاڏلا فرزند ارجمند هئا ۽ سندن خلافت ۽ مسند جا حقيقي ۽ شرعي وارث هئا. پاڻ مجمع البحرين هئا. علومِ شرعيہ ۾ يَدِ طوليٰ رکندا هئا. علوم روحانيہ، معرفت ۽ حقيقت جي بحار جا غوّاص هئا. علم ۽ عمل فڪر ۽ نظر جا امام هئا. پاڻ الله جي ڪامل ولي جي قرب ڀري گود ۾ پليا، اڪمل ۽ عارف استادن وٽ پڙهيا. والد ڪريم سندن مرشد ۽ مُربي هئا جن کان روحاني فيوضات پرايائون. عمر جو وڏو وقت والد ڪريم جا مُشير ۽ وزير رهيا. ڪجهہ وقت لاءِ هجرِ يوسفي واري فُرقت جي ڪوٺاري مان رچي ريٽا تي اچي والد جي مسند جا حقيقي وارث بنيا تہ راڄن کي رنگ لاتائون. غفاري غوث جي مشن کي پايہءِ تڪميل تي رسايائون. مسند نشيني بعد سندن صورت ۽ سيرت، ڪردار ۽ گفتار، هوبهو اَلوَلَدُ سِرٌّ لِاَبِيهِ جو مظهر بنجي پئي. سندن زندگي مبارڪ جو احوال پيش آهي.

ولادت باسعادت: جڏهن حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي رهائش اُچ شريف (احمد پور شرقيہ) جي قريب ڪلها ڳوٺ موضع بختياري ۾ هئي جتي اڪثر الڪلهي بلوچ آباد هئا. پاڻ اتي تبليغ دين ۽ سلسلہ عاليہ جي ترويج ۾ مصروفِ عمل هئا تہ ان وقت سندن گهرواري عابده زاهده بيبي " الله وسائي" جيڪا سڱ ۾ سندن سڳي سؤٽِ هئي، ان جي بطن مبارڪ مان چنڊ جهڙو سهڻو ٻچڙو تولد ٿيو.ان جو نالو "**خليل الرحمان**" رکيائون.

سندن ولادت جي تاريخ معلوم ٿي نہ سگهي آهي. پر اندازو آهي تہ اهو سال 1903ع يا 1904 ع هجي. ڇو تہ وصال وقت 1976-10-21 سندن عمر تقريباً 72 سال هئي.

تعليم ۽ تربيت: عظيم پيءُ جو عظيم اڪيلو فرزندُ خواجہ "خليل الرحمان"، جنهن کي زماني جي غوث جي آغوش نصيب ٿي. سندس پهرين تعليمگاهہ ۽ تربيتگاهہ والدِ جي پيار ڀري گود هئي. الف ، با تا ثا جي پهرين پٽِي قطبِ عالم پير مٺا سائين رحمة الله عليه وٽ پڙهيا. پوءِ پاڻ مزيد تعليم لاءِ وقت جي جيد علماءَ وٽ ڪين مختلف مدارس ۾ داخل ڪرايائون.

ڪامل جي ڪلهن تي: حضرت خواجہ خليل الرحمان خود فرمائيندا هئا تہ جڏهن آءٌ ننڍڙو هيس، ڳوٺ ڪان ٽي ميل پنڌ تي هڪ مدرسو هوندو هيو. حضرت صاحب جن مون کي پنهنجي ڪلهي مبارڪ تي ڪڻي صبح جو مدرسي ڇڏي ايندا هئا ۽ شام جو واپس وري ڪلهي تي ڪڻي ايندا هئا. اهو پيار ۽ محبت جو عجيب پنڌ هوندو هيو.

مدارس ۽ اساتذه : پوءِ پير مٺا سائين جن پنهنجي پياري فرزند کي علومِ مروجہ مختلف مڪاتيبِ فڪر جي ناميارن عالمن وٽ پڙهايو. پاڻ جتي جتي ۽ جن جن استادن وٽ پڙهيا انهن مان ڪجهہ مشهور جايون ۽ استاد هي آهن.

1. جناب مولوي نذير احمد صاحب قبي واري مسجد احمد پور شرقيہ.
2. بستي سنديلہ (مظفرڳڙهہ)
3. عبدالله ٻيلي وارا شجاع آباد.
4. عبدالله درخواستي احمد پور شرقيہ.
5. اوستا محمد بلوچستان.
6. خانقاه سيد جلال الدين رحمة الله عليه اُچ شريف.

پير مٺا سائين جي مڪتوبات ۾ آهي پاڻ خليفي رحمت الله کي 1960ع ۾ لکيل هڪ خط ۾ لکن ٿا:

خليل الرحمٰن امروز بخدمت خليفه صاحب مولوی نذير احمد صاحب روانه گرديده

عزم دارد که باقی مانده کتابها بخدمت مولانا مذکور اتمام خواهم نمود۔ (مکتوبات حضرت پير مٹھا سائيں)

پاڻ پير مٺا سائين رحمت الله عليه جي حڪم سان مولانا محمد فاروق بلوچ اوستہ محمد واري وٽ دورهء حديث ڪيائون. مولانا عبدالله پيلي واري وٽ ابتدائي تعليم پڙهيا. پاڻ ڏاڍو مارُو هوندو هيو. صاحبزاده سائين کي چوندو هيو: ”پير ٿيندئو هٿ تہ ناري وٺان“.

پاڻ ڪجھ وقت مولانا عبدالله درخواستي خانپور واري وٽ بہ پڙهيا هئا. اهو ان وقت احمد پور شرقيہ ۾ پڙهائيندو هيو.

سندن هم سبق: پاڻ جڏهن مَلڪن جي بستي ۾ مولانا دين محمد چنڙ وٽ پڙهندا هئا جيڪو ديوبند جو فارغ التحصيل هيو، تہ ان وقت پاڻ ۾ چار ڄڻا هم سبق هئا.

1. حضرت سائين خواجہ خليل الرحمٰن رحمت الله عليه

2. مولوي خليل احمد ولد حاجي عبدالرحمٰن رحمت الله عليه سندن سؤٽ.

3. مولوي احمد احسن ولد مولوي محمد اشرف رحمت الله عليه سندن سؤٽ.

4. سلطان بالادين اويسي مخدوم سيراني رحمت الله عليهما جو گادي نشين.

خواجہ خليل الرحمان ڪجھ وقت تلهيري ۾ بہ پڙهيا هئا. آخري علم پنهنجي والد گرامي وٽ پڙهيا. پير مٺا سائين فرمائيندا هئا تہ :

”ساري پاڪستان جا عالم هڪ پاسي منهنجو محمد خليل هڪ پاسي“.

ننڍپڻ ۽ جواني: سندن ننڍپڻ جو زمانو اباڻي ديس پنجاب ۾ گذريو افسوس آهي جو اهڙي ڪامل اڪمل هستي جي ننڍپڻ بابت وڌيڪ معلومات ملي نہ سگهي آهي. جڏهن پاڻ پنهنجي والد ڪريم سان گڏ سنڌ ۾ آيا تہ دستار بند عالم هئا ۽ دوره ۽ حديث بہ پڙهي آيا هئا. پاڻ فرمائيندا هئا تہ مون کي پنهنجي والد ڪريم بہ پيرا درس نظامي پڙهايو ۽ بہ پيرا دورهء حديث ڪرايو. پاڻ فرمائيندا هئا تہ مون حديث ۽ تفسير جا ڪيترا دورا مختلف شهرن ۾ وڏن مفسرن ۽ وڏن محدثن وٽ ڪيا هئا.

﴿حضرت خواجہ خليل الرحمان جو استادي سلسلو﴾

شيخ الحديث و التفسير العلامة
محمد خليل الرحمان رحمه الله

↓

العلامة القُدوة الشيخ محمد عبد الغفار رحمة الله عليه

← الشيخ العلامة عاقل محمد

← الشيخ احمد بن زيني دحلان المكي

↓ الشيخ عثمان الدمياطي

→ الشيخ محمد امير كبير

→ الشيخ على بن محمد العربي السقاط المالكى

↓ الشيخ ابراهيم الفيومى

← الشيخ احمد الفرقارى المالكى

← الشيخ على الاجهورى

↓ الشيخ نور الدين على بن ابى بكر القرافى

→ الشيخ الحافظ السيوطى

→ الشيخ علم الدين البلقينى

↓ الشيخ ابى اسحاق ابراهيم التنوخى

← الشيخ سليمان بن حمزه

← الشيخ ابوالحسن على بن الحسين بن المقير

↓ الشيخ الحافظ محمد بن ناصر السلامى

→ الشيخ الحافظ ابى القاسم عبد الرحمن بن منده

→ الشيخ الحافظ ابى بكر محمد بن عبد الله

↓ الشيخ مكى النسيا بورى

← **الشيخ امام مسلم بن حجاج القشيرى ابو الحسين**

← الشيخ يونس بن عبد الاعلى

↓ الشيخ عبد الله بن وهب

→ الشيخ مالك بن انس

→ الشيخ ابن الشهاب

↓ الشيخ ابى السلمة بن عبد الرحمن

← سيدنا ابوهريرة رضي الله عنه

← سيد الكونين هادى الثقلين
سيدنا رسول الله ﷺ

روحاني تربيت: حضرت خواجه خليل الرحمان کي پير مٺا سائين پنهنجي مرشد حضرت پير فضل علي قريشي جي بيعت ۾ داخل ڪرايو. سلوڪ جا ڪجھ اسباق حضرت قريشي رحمت الله عليہ جي قربت ۾ حاصل ڪيائون. سندن وصال بعد خواجه خليل الرحمان پنهنجي والد ڪريم جي بيعت ڪئي ۽ سلوڪ جا اسباق طئي ڪيا ۽ والد جي روحاني تربيت گاهه مان ڪمالاتِ مجدديه حاصل ڪري رچي ريتا ٿي نڪتا. ايستائين جو پاڻ علوم ظاهري و باطني ۽ ڪمالات صُوَري و معنوي ۾ اعليٰ مقام حاصل ڪري مجمع البحرين بنجي نڪتا. پاڻ زهد و تقويٰ ۽ اتباع سنت جا جامع هئا. سندن والدِ محترم جي هر وقت مٿن نظرِ خاص رهندي هئي.

قريشي ڪريم جي گود ۾: پير مٺا سائين رحمت الله عليہ پنهنجي ٻچڙي کي پنهنجي مرشد حضرت پير فضل علي قريشي رحمت الله عليہ جي خدمت ۾ کڻي ويندا هئا. قريشي صاحب ننڍڙي محمد خليل کي پنهنجي پيار ڀري گود ۾ ويهاريندا هئا. جيڏي مهل حلقهءِ ذڪر ۽ محفلِ مراقبه ٿيندي هئي ته قريشي ڪريم رحمت الله عليہ خواجه خليل الرحمان کي پنهنجي ڪڇ ۾ ويهاري پنهنجي مٿان ۽ سندس مٿان ڪپڙو وجهي پوءِ مراقبو ڪرائيندا هئا. مراقبي جي ان فيض وارين گهڙين ۾ ڪين ڇا ڇا مليو سو ڏيڻ وارو ڄاڻي يا وٺڻ وارو ڄاڻي.

مڪاشفو: طالب علمي ڪان ئي عبادت ۽ رياضت ، زهد ۽ تقويٰ، سندن طبيعت ۾ سمايل هئي. تواضع ، صبر شڪر، خشوع ۽ خضوع سندن عادتِ ثانيه بنجي چڪي هئي. الله ڪريم کين ننڍڙائپ ۾ ئي مڪاشفي (مغيبات جي علم) جي دولت سان نوازيو هيو. هڪ ڀيري پير قريشي رحمت الله عليہ کي هڪ ڳوٺ ۾ دعوت هئي. جڏهن طعام تيار ٿيو پاڻ فرمايائون ته ڪو به اسان جو مريد تيار ٿيل ٻوڙ نه کائي. رُکي ماني کائو ان راز کي ڪو به نه سمجهي سگهيو. مگر حضرت صاحبزاده محمد خليل الرحمن فقيرن کي ٻڌايو ته جيڪا ٻڪري دعوت ۾ ڪُتل آهي ان ٻڪري جي ماءُ جي چوراٽِي هئي. انڪري حضرت جن نه پاڻ کاڌي ۽ نه مريدن کي کائڻ ڇڏيائون. جڏهن اها خبر حضرت پير قريشي رحمت الله عليہ کي پئي ته پاڻ ان ڳالهه جي تصديق ڪيائون ته بيشڪ ان نينگر ڪشف سان راز کي سڃاڻي ورتو آهي.

گهر ۾ گفتگو: پير مٺا سائين جي نياڻي حضرت بيبي امة الڪريم سائڻ فرمايو تہ: بابا سائين جن فرمائيندا هئا تہ: ”**مون محمد خليل کي ايڏو پڙهايو آهي جو سنڌ ۾ مون کي ان جهڙو ڪو عالم نہ ٿو نظر اچي**“.

امان سائڻ فرمايو تہ: گهر ۾ جڏهن ساڻس ڪا ڳجهي ڳالهہ ڪندا هيا تہ فارسي ۾ ڪندا هيا.

امان سائڻ مزيد فرمايو تہ: پاڻ سائين صاحبزادي کي نصيحت ڪندا هيا تہ عاجزي ڪريو فقيرن کي پاڻي پياريو. فقيرن جي جُتي کڻو تہ توهان جي جُتي فرشتا کڻندا. فرمائيندا هئا تہ منهنجي جُتي کڻڻ وارا تہ پيا بہ آهن پر توهان کڻو تہ توهان سان مهرباني ٿئي.

تدريس يا تبليغ ؟ : پاڻ فرمائيندا هئا تہ اسان بہ پيرا دوره حديث پڙهي. جڏهن حضرت صاحب جن جي خدمت ۾ آياسين تہ فرمايائون تہ:

"ابا سائیں تبلیغ کریسو یا درس پڑھائیسو تہ تساں کوں عالیشان مدرسہ ٹھوا ڈیواں۔"

مون عرض ڪيو تہ قبلا سوچيان. فرمائيندا هئا تہ رات ۾ ڏينهن جي سوچڻ کان پوءِ مون عرض ڪيو تہ سائين تبليغ ڪندس. جيڪو نبوي ڪم آهي.

عجيب امتحان: فرمايائون جڏهن صبح ٿيو پاڻ هڪ صوفياڻو چوغو ۾ پينو فقيرن واري ٽُڪرن واري ٽوپي ۽ هڪ عصا پر ٿلهي ڏنڊي نما کڻي آيا. فرمايائون ” محمد خليل “هي صوفياڻو لباس پايو. فرمايائون : اسان عمر جو وڏو عرصو مدرسن ۾ علماء سان بحث ۽ مباحثن ۾ گهاريو هيو. صوفي صفت علماء ۽ ديوبندي عالمن وٽ بہ علم جي حصول ۾ زمانو گذاريو هيو سو اهو لباس پائڻ تہ سراسر غلط ٿي لڳوءِ ٿي ڏينهن نفس جي ڪشاڪشي رهي ۽ حضرت پير مٺا سائين وري اهي ٽئي ڏينهن اندر تسبيح خاني ۾ گذاريا. پنج وقتي نماز بہ چند فقيرن سان گڏ تسبيح خاني ۾ باجماعت ٿي ادا ڪيائون ۽ ٻاهريون احوال هر هر ٿي پڇيائون تہ محمد خليل اسان جو ڏنل لباس پاتو يا نہ؟ مسجد ۾ نماز لاءِ ڪيئن آيو؟

فرمايائون : ٽين رات اسان جي دل ۾ ان لباس کي جاءِ ملي. تهجد نماز بعد اهو لباس پائي ڏنڊي نما عصا کڻي موذن جي اذان بعد پهرين صف ۾ اچي ويناسين. غوث الوقت قطب الاقطاب پير مٺا سائين بہ فجر نماز تي دستور موجب آيا . سندن چهرو چوڏهين جي چنڊ وانگر روشن هيو. پاڻ مُرڪندي مسجد ۾ تشريف فرما ٿيا. اسان کي ڏسي فرمايائون :

"مولانا نفس هارِ گيا۔ لباس فقراء پسند آگيا۔"

پوءِ اسان کي ارشاد فرمايائون اوهان تبليغ لاءِ دهلي وڃو. سندن ارشاد سان انهيءَ لباس ۾ بي سرو ساماني جي عالم ۾ لاهور وياسين اتان پوءِ دهلي روانا ٿياسين. ڪي هم سبق مليا اهي لباس تي کلڻ لڳا. دهلي جي قيام دوران هڪ جمعي جي خطبي ڏيڻ لاءِ جامع مسجد ۾ موقعو مليو. تقرير ڪرڻ کان پوءِ هل چل مچي وئي تہ هڪ ملنگ بابا وڏو عالم ۽ اسرار معرفت جي ڄاڻ رکڻ وارو دهلي ۾ اچي ويو آهي. پوءِ جوق در جوق اهل علم علماء خطباء اچڻ لڳا. جڏهن اتي شهرت ٿي تہ پير سائين جن خواب ۾ نظر آيا فرمايائون: هاڻي دهلي کي الوداع چئي اجمير شريف وڃو. فرمايائون: ان دؤران حضرت خواجہ اجمير ۽ حضرت محمد باقي بالله ۽ حضرت مرزا مظهر جان جانان، حضرت شاهہ غلام علي دهلوي رحمۃ الله عليهم اجمعين جن جي مزارات تي مراقبو ۽ خلوت جو خوب موقعو مليو.

خدمتِ فقراءَ: جڏهن پاڻ ان سفر کان موٽيا تہ سندن طبيعت بلڪل بدلجي چڪي هئي. طبيعت ۾ مولوياڻو غرور نہ هيو بلڪ فقيراڻو انڪسار هيو. پوءِ پاڻ پنهنجي والد ڪريم سان ديس پرديس سفر حضر ۾ ساڻ رهڻ لڳا. همہ وقت فقيرن جي خدمت ۾ مشغول رهندا هئا. ٻاهرئين اچڻ واري کي خبر نہ پوندي هئي تہ ڪو پاڻ پير مٺا جا فرزند ارجمند آهن.

سادگي: پاڻ سادگي کي پسند ڪندا هئا. عاشق آباد ۾ هڪ پيري تعلقي مختيارڪار آيو. پير مٺا سائين جن ان جي مهمان نوازي ۽ سٺي لنگر لاءِ ارشاد فرمايو. مختيارڪار وري حضرت صاحب جن جو شاهانہ لباس وضع قطع ڏسي چوڻ لڳو تہ مان ماني پير صاحب جي فرزند سان گڏ کائيندس ۽ جيڪو پير صاحب کائيندو اهو طعام کائيبو. حالانڪ حضرت صاحبزاده صاحب ان مختيارڪار جي اڳيان ٻہ پيرا گذريا ۽ مصافحو بہ فرمايائون. مختيارڪار جي اسرار تي حضرت صاحبزاده صاحب گهر ۾ تيار ٿيل لنگر کڻي آيا. جيڪو ناڙي جو ساڳ ۽ ڪڻڪ جي ماني هئي. جيڪا ان وقت سندن واسطي غذا تيار ٿي هئي. فرمايائون تہ صاحب هي لنگر آهي پير صاحب ۽ آءٌ سندس اڪيلو فرزند آهيان اها ئي اسان جي غذا آهي. مختيارڪار ڏسي ۽ ٻڌي حيران ٿي ويو. حضرت جن جو معتقد بڻجي ويو.

پاڻ ڪڏهن بہ پيرن جي پٽن وانگر صاحبزادگي وارو نٺ ٺانگر پسند ڪو نہ ڪيائون. نہ وري عيش و عشرت واري رهائش جي خواهش فرمايائون. هميشہ ذڪر الله ڪثرت عبادت ۽ لنگر جي خدمت ۽ فقراء جي ننگر پهچائڻ، ڪارائڻ پيارڻ ۾ گذاريائون.

سلسلي عاليہ نقشبنديہ جي اجازت: سندن علم ۽ عمل، زهد ۽ ورع ڪي ڏسندي سندن علمي ۽ عملي مقام ڪي مدنظر رکندي قطبِ عالم ڪين سلسلہ عاليہ جي نقشبنديہ جي اجازت ڏني. ان سان گڏ ڪين ٻين ٽنهين سلسلن جي بہ اجازت عنايت ڪيائون.

سلسلہ عاليہ قادريہ جي اجازت: ڪين سلسلہ عاليہ قادريہ جي بہ اجازت هئي. پاڻ ڪڏهن قادري ذڪر بہ ڪرائيندا هئا. ان جو قصو بہ عجيب آهي. جڏهن پير مٺا سائين جن سنڌ ۾ آيا، دينپور نور پور ۽ ان ڪان پوءِ رحمتپور شريف ڪي مَسڪن بنايائون. سندن مخالفتون بہ تمام گهڻيون ٿيون. مٿن ڪوڙا ڪيس بہ ٿيا. اهڙو هڪ ڪوڙو ڪيس ڪنديارو جو ڪورٽ ۾ بہ ٿيو. ان جي پيروي لاءِ پاڻ حضرت خواجہ خليل الرحمان ڪي موڪليائون پر ڪين امر ڪيائون تہ حضرت حاجي دلمراد لوڙهائي ڪان دعا گهرائي پوءِ ڪورٽ وڃجو.

لوڙهائي بزرگ ۽ خواجہ خليل الرحمان جي ملاقات: حضرت حاجي دلمراد صاحب لوڙهي وارا رحمت الله عليہ جن جي مشهور ڪرامت آهي تہ پاڻ حج لاءِ ٿي ويا. ماڻهو جهاز ۾ چڙهيا ڪين ڪاغذن نہ هجڻ ڪري جهاز تي چڙهڻ نہ ڏنو ويو تہ پاڻ پنهنجي لٺ مبارڪ مٿان لانگ ورائي سمنڊ ۾ گهڙيا تہ سندن لٺ بحري جهاز ڪان بہ تڪي پاڻي ۾ هلي رهي هئي. حضرت خواجہ خليل الرحمان جي ان سان ملاقات ڪيئن ٿي؟ اهو قصو خود هن طرح بيان فرمايائون : مولانا محمد امين الدين خليلي بيان ڪيو تہ رحمتپور شريف ۾ يارهين جو موقعو هيو. حضرت خواجہ خليل الرحمان مٿين جاءِ ۾ تشريف فرما هئا. سندن طبيعت مبارڪ ناساز هئي. ان وقت حضرت حاجي دلمراد لوڙهائي جو پوٽو فقير جان محمد لوڙهائي سندن طبع پرسي لاءِ آيو. پاڻ ان ڪي مٿي گهرايائون. سندس خاطر تواضع فرمايائون ۽ وڏي محبت سان ساڻس ڳالهہ ٻولهہ فرمايائون. پاڻ فقير صاحب سان مخاطب ٿيندي فرمايائون تہ حضرت قيوم زمان پير مٺا سائين قدس سره تي ڪنديارو ڪورٽ ۾ علائقي جي مشهور زميندار امام بخش ڪلهوڙي ڪيس ڪيو هيو.

سندس اثر رسوخ جي ڪري ڪورٽ عملي حاضري تي ويندڙ فقيرن کي تنگ پئي ڪيو. حضرت پير سائين جن اسان کي حڪم فرمايو تہ اوهان حاضري تي وڃو پر ان کان اڳ لوڙهي شريف تي وڃي حضرت فقير صاحب حضرت حاجي دلمراد سان ملاقات ڪجو ڪيس اسان جا سلام چئجو ۽ کانئن دعا گهرائي پوءِ ڪورٽ ۾ وڃجو. پوءِ اسان پيڙيءَ تي درياهہ پار ڪري درگاه لوڙهي شريف تي تقريبا صبح جو ڏهين ڏاري پهتاسين. فقير صاحب جن حويليءَ تي هئا فقيرن جي اطلاع ڪرڻ تي پاڻ ٻاهر تشريف وٺي آيا ۽ تمام خوشي محبت ۽ پاپوهہ سان اسان جي قريب آيا. اسان بہ جيئن ملڻ لاءِ اڳتي وڌياسين تہ پاڻ فرمايائون الحمد لله نوري جماعت جا سردار اسان وٽ تشريف وٺي آيا آهن. پاڻ بي انتها محبت جي عالم ۾ فرمايائون تہ ائين حجابن سان ڪونہ ملنداسين. پاڻ پنهنجي لٺ مبارڪ رکيائون اڳيان پيل صندل تي چادر لاهي رکيائون ۽ پوءِ پيراهن مبارڪ بہ لاهي رکيائون ۽ اسان کي بہ ائين ڪرڻ لاءِ چيائون پوءِ پاڪر پائي سينو مبارڪ ملائي مليا ۽ زور سان جهري ذڪر لاالہ الا الله فرمايائون ۽ ايڏو آواز ٿيو جو پاسي جي ڳوٺ چنن جا ماڻهو ٻاهر نڪري آيا ۽ ان وقت اسان جي سيني جا وار بلڪل ختم ٿي ويا. پوءِ جذبي واري ڪيفيت پيدا ٿي ويئي ۽ ملڻ بعد پاڻ پيراهن مبارڪ پائي هٿ ۾ هٿ ڏئي هڪ جاءِ تي اسان کي وٺي ويا اسان جي مٿان گريہ جي ڪيفيت طاري ٿي ويئي ان جاءِ تي پهچڻ کان پوءِ وري فرمايائون تہ هيءَ جاءِ بهتر نہ آهي وري ٻي پوءِ ٽين جاءِ تي وٺي پنهنجي چادر لاهي وڇايائون ۽ فرمايائون تہ نبي ڪريم صلي الله عليہ وسلم پنهنجن مهمانن جي ويهڻ لاءِ چادر ٻاٿارينداهئا . پوءِ ويهي حال احوال ورتائون اسان سندن خدمت عاليہ ۾حضرت قيوم زمان پير مٺار سائين رحمت الله عليہ جا سلام بہ عرض ڪيا احوال بہ ڏنا ۽ سندس ارشاد موجب دعا لاءِ بہ عرض ڪيو پاڻ گريہ فرمائيندي تواضعًا فرمايائون تہ پاڻ مثل درياه جي آهن اسين مثل موڪ جي آهيون دعا لاءِ اسان کي پيا فرمائن. *نهد شاخ پُر ميوه سر بر زمين*

پاڻ فرمايائون تہ دعا گهرندا سين پر شرط آهي تہ اوهان اسان کي هٽ مسجد ۾ پنج وقت نماز پڙهايو پوءِ اسين اتي رهياسين. اذان ۽ تڪبير پاڻ ٿي چيائون نماز اسان ٿي پڙهائي. ظهر نماز کان صبح جي نماز تائين پنج وقت نماز جا پڙهاياسين.

سندس فرزند ۽ فقيرن تمام گهڻي خدمت ڪئي طعام ۽ قيام جو سهڻو بندوبست ڪيائون. صبح جي نماز بعد پاڻ مسجد شريف ۾ اندر ويا ۽ دروازو بند ڪري ڇڏيائون. اشراق بعد گهڻو وقت اندر تشريف رکيائون گهڻي مهل بعد اندران ٻاهر نڪتا ۽ مرڪندي فرمايائون تہ الله پاڪ جل جلالہ جي دربار عاليہ ۾ عرض ڪيوسين تہ اهل دنيا ڪڏڙو مردن کي (الله وارن) کي تڪليف پيو ڏئي انشاءَالله تعاليٰ هاڻي تڪليف ڪانہ ٿيندي پوءِ موڪلائڻ وقت فرمايائون تہ ترسو مان گهران ٿي اچان. ويا وري واپس وري آيا. اهڙي طرح پيو ۽ ٽيون ڀيرو حويلي تي ويا ۽ موٽيا پوءِ فرمايائون تہ پاڻ ڪريمن صلي الله عليہ وسلم جن جي سنت آهي تہ مهمانن کي سوکڙي ڏيندا هئا پر اسان وٽ ظاهري اسباب تہ ڪو نہ آهي ليڪن حضرت محبوب سبحاني رحمت الله عليہ جي سلسلہ عاليہ جي پيران ڪبار کان قادري سلسلي جي سوکڙي اوهان جي خدمت ۾ حاضر آهي.

اسان عرض ڪيو تہ اسان کي سلسلہ عاليہ نقشبنديہ ۾ پنهنجي والد صاحب کان اجازت مطلقہ آهي. پاڻ فرمايائون تہ اسان جي امانت پاڻ وٽ رکو ۽ جڏهن حضرت صاحب اجازت ڏين تہ پاڻ وٽ رکجوءِ ڪڏهن ڪڏهن اسان کي ياد رکندا ڪجو.

پاڻ فرمايائون تہ اجازت وٺي جيئن ڪنديارو آيا سين جج صاحب طرفان سڏ ٿيو اسين جيئن اندر داخل ٿيا سين تہ جج صاحب اٿي اسان سان مليو. پرسان وهاري چيائين تہ جيئن اوهان حڪم ڪريو. اسان جج صاحب کي چيو اسان کي امام بخش جي ذات سان ڪا بہ دشمني ڪانهي هن کي فقيرن سان عداوت آهي ڪوڙا ڪيس ٿاهي اسان کي تڪليف ۾ وجهي ٿو اسان دور دراز سفر ڪري درياه پار ڪري لاڙڪاڻي کان اچون ٿا اسان هينئر دين پور ۾ ڪونہ ٿا رهون بس اسان کي تڪليف نہ ڏني وڃي پوءِ جج صاحب ٻي ڌر کي گهرائي چيو تہ اوهان جو ڪيس ڪوڙو آهي اوهان کي سزا ملڻ گهرجي پر فقير ائين نہ ٿا چون انهن اوهان کي معاف ڪيو آهي. ائين چئي ڪيس خارج ڪري ڇڏيائين. پوءِ حضرت خواجہ خليل الرحمان رحمت الله عليہ جماعت کي مخاطب ٿيندي فرمايو تہ اسين انهيءَ ڪري پنهنجي مجلس ۾ ذڪر جهري لاالہ الا الله ڪندا آهيون ۽ الحمد لله اسان کي ٻنهي طريقن نقشبنديہ ۽ قادريہ جي اجازت مطلقہ آهي.

انتظامي امور جي نگراني: پنجاب ۾ رهڻ دوران يا سنڌ ۾ اچڻ بعد حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليه درگاهه جي انتظامي امور ۽ درگاهي معاملات حضرت سائين صاحبزاده صاحب جن جي حوالي ڪيا هئا. نووارد علماء ۽ مشائخ ايندا هئا يا هر وقت مهمان وڏي تعداد ۾ موجود رهندا هئا تہ انهن جو انتظام، انصرام، اهتمام صاحبزاده سائين جن جي حوالي هوندو هيو.

رحمتپور جي زمين جو انتخاب: دينپور ۽ نورپور ڪچي جي درگاهن ۾ جيڪي اچڻ وارن فقيرن کي تڪليفون ٿينديون هيون سي بيان کان ٻاهر آهن. هڪ ڏينهن حضرت پير مٺا سائين جن صاحبزاده صاحب جن کي گهرائي فرمايو تہ هاڻي طبيعت گهڻي سفر جي متحمل نہ آهي. ان لاءِ ڪنهن اهڙي جاءِ جو انتخاب ڪيو جتي مستقل رهائش اختيار ڪجي ۽ تبليغ لاءِ مرڪز قائم ڪجي. جتي آمد رفت ۽ سواري جي سهولت هجي. جماعت کي اچڻ وڃڻ ۾ دشواري نہ ٿئي. پوءِ خواجہ صاحب پنهنجي پدر بزگوار جي حڪم جي تعميل ۾ جڳہ جي تلاش شروع ڪئي. ڪجهہ خلفاءَ جي مشوري سان لاڙڪاڻي جنڪشن ريلوي اسٽيشن جي قريب رحمتپور واري زمين منتخب ڪيائون. جنهن کي پير سائين جن بہ پسند فرمايو. اها جاءِ ئي رامپور مان رحمتپور ٿي. جيئن اڳ بيان ٿي چڪو. رحمتپور شريف جي جاءِ جو انتخاب حضرت خواجہ خليل الرحمان جي پسند هئي.

اسلاف جي هڪ عجيب ادا:

پنجاب توڙي سنڌ ۾ حضرت سائين صاحبزاده صاحب جن پنهنجي والد ڪريم جا دستِ راست رهيا. صلاحون مشورا ساڻن ڪيا ويندا هئا. ديس پرديس ۾ پاڻ پنهنجي پياري پيءُ جا انيس ۽ جليس رهيا. پوءِ ڪجهہ معاملات اهڙا ٿيا جو پير سائين جن پاڻ پنهنجي نورِ نظر لختِ جگر کي ڪجهہ وقت لاءِ پاڻ کان جدا ڪيو.

اسان جي اسلاف صوفياءَ ۽ صلحاءَ ۾ هڪ اهو بہ طريقو رهيو آهي تہ پنهنجي ڪنهن پياري خليفي يا صاحبزادي کي ڪن مصلحتن خاطر، يا ڪن روحاني رازن خاطر، يا ان جي بلنديءِ درجات خاطر، يا محض امتحان خاطر عارضي طور پاڻ کان جدا ڪندا آهن

۽ پوءِ وري پاڻ وٽ گهرائيندا آهن. اسلاف ۾ ان جا ڪوڙ سارا مثال ملن ٿا. جيئن حضرت خواجہ غلام فريد ڪوٽ مٺڻ شريف وارن پنهنجي پياري فرزند کي پاڻ کان جدا ڪيو هيو پوءِ وصال جي وقت پاڻ وٽ گهرايائون. ان عجيب ادا تي عمل ڪندي قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ پنهنجي جگر جي ٽڪري پياري فرزند کي سندن اصلي مرڪز عاشق آباد شريف موڪليو. پر ان عارضي جدائي دوران مٺا سائين جن جي ڪيفيت اها هوندي هئي جيئن يعقوب عليہ السلام جي يوسف عليہ السلام جي جدائي وقت هئي. پر يعقوب عليہ السلام کي تہ يوسف عليہ السلام کان سواءِ ٻہ يارهن پٽ هئا. پر مٺا سائين محبوب جو تہ اهو اڪيلو ئي فرزند دلبند هيو. پوءِ وري مفاصلي جي ان گهٽي دوري کي گهٽائڻ لاءِ پاڻ پنهنجي پياري فقير عبدالحق ڏامراهہ جيڪو لاڙڪاڻي جي قريب ڏامراهن ۾ رهندو هيو ان کي حڪم فرمايائون تہ :

"تون محمد خليل کي پنجاب مان موٽائي پاڻ وٽ ڏامراهن ۾ رهاءِ."

حضرت سائين خواجہ خليل الرحمان صاحب الهجرتين هئا. پيءُ جا قرة العينين هئا. مبتلاءُ الفُرقتين هئا. ڏامراهہ ڳوٺ ۾ خليفي عبد الحق ڏامراهہ وٽ پنج سالہ قيام دوران ڳوٺ وارن جي چواڻي تہ سندن اکيون مبارڪ هميشہ حجر و فراق ۾ آليون ئي آليون رهنديون هيون. مسجد ۾ ايندي ويندي لڙڪ وهائيندا ويندا هئا. بقول شيرازي:

عاشقاں را شش نشانی اے پسر آہ سرد و رنگ زرد و چشم تر

صبح جي وقت ڏامراهہ مسجد ۾ مراقبو ۽ درسِ قرآن سندن معمول هوندو هيو. باقي سمورو وقت فرقتِ يار ۾ سينہ بريان ديده گريان رهندا هئا. پير مٺا سائين جن بہ ان الم ۽ فراق جي ڪري همہ هم وقت غمگين ۽ حزين ۽ اڪثر اوقات گوشہ نشين رهندا هئا. اهو ئي سبب سندن طبيعت جي ناسازي جو بہ هيو.

دوري دور ٿي وئي: مشيت ايزدي ۽ مصلحتِ سرمدي وارا اهي ڏهاڙا ان وقت پڄاڻي تي پهتا جڏهن سنہ 1964ع ۾ پير مٺا سائين جن عمر جي آخري ايام ۾ هئا. ان وقت خليفہ ميان عبدالحق ۽ سيد پلي رکيو شاهہ نورپور وارو ۽ انجي اهليہ محترم بيبي لال خاتون سائڻ جيڪا اهلِ ذڪر ۽ صاحبِ حال هئي.

پير مٺا سائين جي حڪم سان سائين صاحبزاده صاحب جن کي ڏامراهن کان دربار رحمتپور وٺي آيا.

وصل جو عجيب منظر : جنهن وقت خواجہ خليل الرحمان حويلي پاڪ ۾ پهتا ان وقت پير سائين جن جي طبيعت مبارڪ گهڻي ناساز هئي. ان جي باوجود پاڻ اٿي ويٺا ۽ خواجہ خليل الرحمان کي پنهنجي گود ۾ ائين ويهاريائون جيئن ننڍي ٻار کي جهولي ۾ ويهاربو آهي. ان وقت پير سائين جن اوچنگار ڏئي رنا ۽ خواجہ خليل الرحمان ائين روئي رهيا هئا جيئن ڪو ننڍڙو ٻار سُڏڪندو آهي. ان وقت پير سائين جن مٿن خصوصي شفقت فرمائي ۽ کيس خلعتِ خاص سان نوازيائون. يعني پنهنجي پوشاڪ ۽ پنهنجو شاهي لباس جيڪو پاڻ زيبِ تن فرمائيندا هئا سو گهرائي کيس پهرايائون.

پوءِ پاڻ پنهنجي سيني خلفاء ۽ فقراء ۽ رحمتپور جي رهواسين کي پنهنجي حويلي پاڪ ۾ اندر گهرايائون ۽ فرمايائون اڄ کان پوءِ جيئن مان اوهان جو مرشد ۽ رهنما آهيان، ائين محمد خليل الرحمان بہ اوهان جو مرشد ۽ امام آهي. پوءِ پاڻ پنهنجو مصلو، امامت، مراقبہ سندس حوالي فرمايائون. پاڻ پندرهن ڏينهن برابر رحمتپور شريف جي مصلي تي امامت جي منصب تي فائز رهيا. پير مٺا سائين جن جي طبع مبارڪ ۾ ڏينهون ڏينهن ضعف وڌندو رهيو ۽ پاڻ سندس تيمارداري ۾ همہ وقت مصروف رهندا هئا. جڏهن طبيعت گهڻو ناساز ٿي تہ کين سول اسپتال لاڙڪاڻي جي پرائيويٽ وارڊ نمبر چار ۾ داخل فرمايائون. ان وقت خواجہ خليل الرحمان خدمت ۾ پيش پيش هئا.

وصالِ مرشد ۽ سجاده نشيني : نيٺ اهو وقت آيو جنهن بابت پاڻ فرمايو هئائون تہ:

جے توں رهیں ساری عمر آخر فنا آخر فنا۔

آفتابِ ولايت، قيومِ زمان، قطبِ جهان 84 ورهن جي عمر ۾ 25 ڊسمبر 1964ع بمطابق 8 شعبان المعظم 1384 ھ ۾ دارفاني کان روانگي فرمائي تہ هر طرف صدا بلند ٿي وئي.

اے فلک آہستہ روکارنہ آسان کردہء خوبرویاں رابزیرِ خاک پنہاں کردہء

حضرت سائين صاحبزاده صاحب جن پنهنجي پياري پيءُ جي تجهيز تڪفين ۽ تدفين جو اهتمام فرمايو ۽ پاڻ سندس وصيت موجب تجرنُما مرقد مبارڪ ٺهرايائون.

سندن نماز جنازه پڙهايائون ۽ پوءِ سندن والد ڪريم جي سجاده شريف جا مستقل مسند نشين ٿيا. جيڪو سندن شرعي ۽ روحاني حق هيو.

سجاده نشيني عظيم امتحان : سجاده نشيني سندس واسطي عظيم امتحان هئي. والد جي وڇوڙي جو غم، اجا پنهنجا ابي سان هجر وارا حال اوريا ئي نه هيائون ته اهي اکين جا انور نگاهن کان پرده پوش ٿي ويا. ان فراق سندن جيءُ جهوري ڇڏيو هيو ۽ وري جماعت جي اختلافات ۽ خلفاء جي جدا ٿيڻ سندن غمن ۾ ويتر واڌارو آندو. وري ڪورٽن جي ڪيسن سندن ملال کي ٻوٻالا ڪيو. پر والد مڪرم جيئن ته چوندي سندن نام نامي اسم گرامي خليل الرحمٰن رکيو هيو. سو واقعي به پاڻ اسم بامسميٰ ثابت ٿيا. پنهنجا سڀ ڪم الله پاڪ جي سپرد ڪري الله تعاليٰ جي پيغام کي عام ڪرڻ ۾ مشغول ٿي ويا. حضرت قريشي صاحب ۽ پنهنجي محبوب والد ڪريم جي ڏسيل ڪم تي ڪمربسته ٿي ويا. سنڌ جي گادين جي سجاده نشينن طرفان ڪين مدد جا پيغامات موصول ٿيا. امراء جي طرفان امدادي آڇون ٿيون. پر پاڻ سڀني جو شڪريو بجاء آڻيندي فرمايائون :

الله سائيں ته اساڈے نال ہے اساڈا سارا کم الله سائیں دے حوالے ہے

پاڻ درگاهه عاليه رحمتپور جي نئين سرجوڙجڪ تي ڌيان ڏنائون. اصلاحات فرمايائون شريعت جي پائبندي ۽ طريقه عاليه جي ترويج جو ڪم ڪيائون. اڪيلي سر سڀني معاملات کي منهن ڏنائون.

عظيم اقدامات: والد ڪريم جي وصال بعد جڏهن پاڻ مسند نشين ٿيا ته جماعت عاليه غفاريه جي نئين سر تنظيم سازي ڪيائون. دربار شريف جو انتظام ۽ اهتمام خود سنڀاليائون. اختلافات ۽ اختراعات کي نظر انداز ڪندي، دنيا ۽ دولت ، مال ۽ ملڪيت جي محبتن کان بالاتر ٿيندي ثابت قدمي سان درگاهه شريف تي اصلاحات ۽ جماعت جي بهبودي ۽ بهتري جا عظيم اقدامات فرمايائون.

ڏاڍي جي ٽنڊڻ سان جيئن مٽڪا ڪٺو ڪٽي کان ڌار ٿي ويندا آهن. ائين پير سائين جن جي وصال بعد جماعت انتشار جو شڪار ٿي وئي هئي. پاڻ پيار ۽ محبت جي ڌاڳي ۾ جماعت کي پوئي دوبارو تسبي تيار ڪيائون. مخالفتن کي منهن ڏنائون.

والدِ گرامي جي مشن کي اڳتي وڌائڻ لاءِ ملڪ گير دؤرا ڪيائون. ڪراچي، پنجاب، سنڌ جي ڳوٺن ۾ عشق الاهي جي شمع کي فروزان ڪيائون. شڪسته دليون جوڙيائون. نور پور شريف ۾ راڌڻ تي به هر ماهه جي پندرهين تاريخ خليفه محمد سليمان ڪلهوڙو جي مسڪن کي تبليغ دين جو مرڪز بنايائون. هر يارهين شريف تي رحمتپور شريف تي ساڳي نموني فيض برڪات سان بهرور فرمايائون جو هر ايندڙ ويندڙ ائين محسوس ڪندو هيو ته چڻڪ پير مٺا سائين جن خود موجود آهن. ساڳيو رنگ ڍنگ، ساڳيو فيض ۽ فضل ساڳيا جوش ۽ جذبا.

فنا في الشيخ: حضرت خواجه خليل الرحمان رحمت الله عليه مسند نشيني بعد بلڪل فنا في الشيخ ٿي ويا هئا. ايستائين جو سندن صورت به هوبهو پير مٺا سائين وانگر بنجي وئي هئي. جنهن جي نظر سندن چهري تي پوندي هئي ته بي اختيار حق پير مٺا جا نعرا هڻندو هيو. ڪڏهن ڪڏهن پاڻ ٽانگي تي چڙهي ڪيڏانهن تبيلغ تي نڪرندا هئا ته ماڻهو چوندا هئا ته ڪيئن ٿا چون ته پير مٺو وفات ڪري ويو آهي. قسم سان اڄ اسان کين ٽانگي تي ويندي ڏٺو آهي. مولانا رضا محمد صاحب جيڪي خليفه حضرت سهڻا سائين رحمت الله عليه جا استاد هئا سي مدينه منوره کان حضرت پير مٺا سائين جي تعزيت لاءِ آيا ته حضرت سائين خليل الرحمان کي سُڃاڻي نه سگهيا. ته صاحبزاده سائين جن آهن يا خود حضرت پير مٺا سائين پاڻ آهن. اهڙو اظهار پاڻ رحمتپور شريف ۾ تقرير ڪندي فرمايائون.

صورت ۽ سيرت : بيبي امة الڪريم سائڻ فرمايو ته: ادا سائين جن جو رنگ ڪڻڪ رنگو هيو. بابا سائين جن جو رنگ پورو هيو. پر جڏهن صاحبزاده سائين گادي تي ويٺا ته ڪجهه عرصي بعد سندن رنگت بلڪل بابا سائين جن جهڙي ٿي وئي. سندن چهري کي ڏسڻ سان ائين لڳندو هيو چڻڪ پاڻ بابا سائين جن ويٺا آهن.

امان سائڻ فرمايو ته : سائين صاحبزاده جن بابا سائين جي وصال کان پوءِ گادي تي وڌو ڪم ڪيو، ڪافي نئين جماعت به جوڙيائون.

سجاده نشيني جي تيرهن سالہ عرصي ۾ پاڻ پنهنجي والد ڪريم قيومِ زمان حضرت پير مٺا سائين جي سلسلي عاليه نقشبنديه مجدديه غفاريه جي بي پناهه خدمت ڪيائون.

درگاهہ عاليہ رحمتپور شريف کي چوڏهن چنڊ لڳايائون. مخالف موافق سڀ سندن مدح خوان ٿي رهيا. رنل ماٺهو وري دروازي تي نيازڪشي لاءِ آيا. مٺي پير جي فيض جو سمنڊ ڇوليون هڻڻ لڳو.

غورطلب: ڪوتاهہ فهم ۽ ڪج ذهن معترض ماڻهن کي هيءَ ڳالهہ سمجهڻ گهرجي تہ: فقراءَ يا خلفاءَ جيڪي پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي صحبت ۾ چند سال رهيا سي تہ سندن فيض ۾ رنگجي ڪامل اڪمل ٿي ويا. وڃي پنهنجون درگاهون کوليائون ۽ وڃي غفاري فيض کي ماڻهن ۾ ونڊيائون ۽ ورهايائون. انهن جا قائم ڪيل مرڪز اڄا تائين مخلوق لاءِ رهنمائي جا روشن مينار بنيل آهن. بيشڪ چشمِ ماروشن دلِ ماشاد

ڀلا پير مٺا سائين جو اهو اڪيلو ۽ پيارو پٽ؟ جنهن اڌ صدي کان وڌيڪ ڪامل مرشد پياري پدر جي صحبتن ۾ گذاريو. جنهن کي پاڻ پيار سان پاليائون، گود ۾ کڻي نپايائون ۽ ڪلهن تي کڻي پڙهايائون. جنهن کي ڪامل قريشي مراقبي جي مهل ۾ پنهنجي قريب ڪري قرب واري ڪپڙي ۾ لپيٽيو. جنهن جي تربيت پير مٺا سائين پاڻ ڪئي. جنهن کي پاڻ هٿن سان پڳ ٻڌائيندا هئا. جيڪو نہ صرف سندن فرزند دلبند ارجمند هيو پر هو واقعي صاحبِ ڪمال، صاحبِ شريعت واقفِ اسرار و معرفت هيو. علم ۽ عمل جي ان تاجدار جي فيض ۽ فضل جو عالم ڇا هوندو؟ پر جي چمڙي کي سج جي روشني نظر نہ اچي تہ ان ۾ سج جو ڪهڙو قصور!!

علامہ رهڙوي جو فرمان عاليشان: استاذ العلماء شيخ الحديث علامہ عبدالحي رهڙي شريف وارا فرمائيندا هئا تہ خواجہ خليل الرحمان جهڙو عالم،عارف، اهل الله هن زماني ۾ پيو مشڪل آهي. پاڻ پنهنجن شاگردن کي سندن مريد ٿيڻ جي ترغيب ڏيندا هئا.

صاحبزاده صاحب جن جو علمي مقام : پاڻ قرآن پاڪ جا بهترين مفسر هئا. حديث شريف تي ڪين ڪامل درڪ حاصل هيو. پاڻ فقہ جا امام هئا. بيان ۽ تقرير جو ملڪو تہ ڪين ورثي ۾ مليل هيو. هڪ ڀيري پاڻ صرف لا الہ الا الله جي تشريح ۾ پورا ٽي ڪلاڪ لڳايائون اهي سندن آواز ۾ ڪيسٽون اڄ بہ موجود آهن.

هڪ ڀيري پاڻ فرمايائون: اي طالب مولىٰ سلوڪ قرآن ۽ حديث آهي. ان کان ٻاهر نہ آهي ۽ الحمدلله مون کي پنهنجي والد ڪريم پير مٺا سائين بہ ڀيرا دوره قرآن ۽ بہ ڀيرا دوره حديث پڙهايو. اهو سندن وڏو احسان آهي.

عربي ۾ گفتگو : مولانا فضل محمد جمالي ڳڙهي خيرو واري بيان ڪيو تہ هڪ ڀيري خواجہ خليل الرحمٰن حاجي محمد ابراهيم ملڪ جي دعوت تي ڳڙهي خيرو آيا. وعظ ڪونہ ڪيائون باقي ويٺي جماعت کي نصيحت ڪيائون. مولوي نصر الله ديوبندي آيو اچي ساڻن مليو. پاڻ ان سان پنج ڏهہ منٽ عربي ۾ گفتگو ڪيائون. پوءِ اهو اٿي هليو ويو.

علمي معيار : هڪ پناڻ جيڪو ڪٽر اهلحديث هيو. حضرت خواجہ خليل الرحمٰن رحمة الله عليه وٽ ايندو هيو ڪين پنهنجون علمي صلاحيتون ڏيکاريندو هيو. هڪ ڏينهن پاڻ ڪراچي ۾ فجر نماز کان پوءِ درس ڏئي رهيا هئا تہ علماء جو هڪ وفد سندن خدمت ۾ آيو. پاڻ توحيد جي حوالي سان "لا محبوب الا الله ۽ لا مقصود الا الله" بابت بيان فرمائي رهيا هئا. اهو پناڻ اٿيو ۽ روئندي حضرت سائين جن جي پيش پيو. توبہ ڪيائين ۽ سندن هٿ تي بيعت ڪيائين.

طالب علمن سان شفقت: پاڻ عالمن ۽ طالب علمن سان تمام گهڻي شفقت سان پيش ايندا هئا. تبليغ جي سفر دوران ساٿين ۽ رفيقن سان وڏي پاٻوهہ سان پيش ايندا هئا. هر وقت سندن مجلس ۾ ڪا نہ ڪا علمي گفتگو ٿيندي رهندي هئي.

گنبذ جي تعمير: خواجہ خليل الرحمان پنهنجي پير ڪامل جي مزار مٿان حسين گنبذ تعمير ڪرايو. ان جي تعمير ۾ ڪنهن کان بہ چندو ۽ سوال نہ ڪيو ويو.

گفتار جي تاثير: هڪ ڳوٺ ۾ صرف چار گهر خواجہ خليل الرحمان رحمة الله عليه جي مريدن جا هئا، باقي ساري ڳوٺ جي رهواسين جو تعلق اهل تشيع سان هيو. مريدن اتي ميلاد شريف جو پروگرام رکايو. ان ۾ آيل مقرر مولوي صاحب فرمايو تہ شيعن جو ڪاڻ پيڻ سؤر جي ڪاڌي کان بہ برو آهي. جنهنڪري وڏو جهڳڙو ٿي پيو. پوءِ فقيرن حضرت سائين خواجہ خليل الرحمان جي دعوت ڪئي. پاڻ ان طرف اسريا تہ رستي ۾ گاڏيءَ جو ٽائر پنچر ٿي پيو. رستو سنسان ويران هيو. ٽائر ڪٽي شهر آيا. جڏهن نهرائي واپس آيا، تہ ڪافي دير ٿي چڪي هئي. پاڻ لڙي رات اتي پهتا. ڪافي جماعت واپس وڃي چڪي هئي.

پر جڏهن سندن آمد جو ٻڌائون تہ ويل ماٺهو بہ واپس وري آيا. ڳوٺ جو چڱو مڙس جيڪو خود اهلتشيعت وارن مان هيو. اهو بہ اچي ويٺو. پاڻ صحابہ ڪرام ۽ اهلبيت اطهار جي فضائل ۽ خلافتِ را شده جي باري ۾ اهڙي مدلل ۽ موثر تقرير دلپذير ڪيائون جو پورو ڳوٺ اهڙو متاثر ٿيو جو سندن اچي مريد ٿيا. اهو وڏيرو بہ سندن مريد ٿيو. ان بيان ۾ پاڻ هي بہ فرمايو هئائون: ”حضور نبيﷺ کي نبوت پهريائين ملي پر سندن آمد آخر ۾ ٿي. جيئن نبين جي سلسلي کي مڪمل ڪيائون. اهڙي طرح حضرت علي رضي الله عنه بہ آخر ۾ آيا تہ جيئن خلافت را شده سندن آمد سان مڪمل ٿئي.

اندازِ بيان : سندن اندازِ بيان نهايت دلنشين هوندو هيو. جڏهن پاڻ وعظ نصيحت فرمائيندا هئا تہ جماعت جي دلين مٿان نظر فرمائي انهن جي خيالن ۽ ارادن جي مطابق تقرير فرمائيندا هئا. ٻڌڻ وارن مان هر ڪو اهو سوچيندو هو تہ اها ڳالهہ خاص طرح سان مون کي فرمائي رهيا آهن. هر ڪنهن جي اندر ۾ آيل سوالن جا جواب تقرير جي دوران ئي ڏئي ڇڏيندا هئا. سندن صورت مبارڪ کي ڏسي وسريل رب ياد اچي ويندو هيو. ڪافي طالب ڪين ڏسي جذبي ۾ اچي ويندا هئا. پاڻ سلسلہ عاليہ نقشبنديہ جي فروغ لاءِ پاڻ پتوڙيائون. ايتري قدر جو تبليغ لاءِ ڏکئي ڪان ڏکيو بہ سفر ڪيائون. پاڻ پنهنجي والد گرامي جي زندگي مبارڪ جي دوران پنهنجي والد جي هدايت مطابق بہ تبليغي سفر شروع ڪيائون. هڪ دفعي سفر جي دوران ڪين سخت بک لڳي. ڪيسي ۾ هڪ پائي پيسو بہ نہ هيو. چندو سوال بہ منع هيو پر پاڻ ضبط نفس سان ڪم ڪيو ۽ ان ڪيفيت جو اظهار ڪنهن سان بہ نہ ڪيائون. عين ان وقت هڪ معتقد شخص ماني ڪڻي حاضر ٿيو ۽ ڪاڏو لنگر طور سندن جي خدمت ۾ پيش ڪيائين. پاڻ ۽ پين ساٿين بہ گڏجي اها ماني کاڌي. بعد ۾ تبليغ شروع ڪئي وئي. بيان جي دوران سيني تي وجد جي ڪيفيت طاري ٿي وئي. ڪو وجد ۾ اچي الله الله جا نعره هڻڻ لڳو، ڪو ٽڏيون آهون ڀرڻ لڳو ڪو عشق و محبت ۾ اچي روئڻ لڳو ڪو وري مڇيءَ وانگر ڦٿڪڻ لڳو. ايتري قدر جو هر طرف کان حق پير مٺا حق پير مٺا جا نعرا گونجڻ لڳا.

عادات: پاڻ ڏاڍا شريف بردبار متواضع ۽ انڪساري ۾ ڪمال جي درجي پهتل هئا.

سندن پوشاڪ: پاڻ طبعاً سادگي پسند هئا. پاڻ فرمائيندا هئا تہ طالب علمي جي زماني کان کدڙ (بافتو يا کانڌي) پائيندو هئس. اڄ بہ اهو لباس وڻندو آهي پر والد گرامي جن جي ارشاد موجب هي شاهانہ لباس پايان ٿو.[1] پوءِ جڏهن پاڻ خلوت ۾ ويندا هئا تہ اهو زيبِ تن ٿيل لباس لاهي نيري گوڏ ۽ سادو پهرياڻ مبارڪ پائيندا هئا. ان ڪري سندس هڪ وڳو پورو هفتو هلندو هيو.

سندن خوراڪ: پاڻ اڪثر ڪري هڪ ويلو ڏينهن جو يارهن ، ٻارهن بجي طعام تناول فرمائيندا هئا. ڪاڌي ۾ سبزي ۽ بصر ۽ لسي تمام گهڻو پسند ڪندا هئا. رات جو صرف ڏيڍ پاءُ يا اڌ ڪلو کير اڪثر ڳئون جو يا مينهن جو استعمال فرمائيندا هئا. اڪثر سفر ۾ آرام ڪرڻ کان اڳ ۽ ڪڏهن تهجد نماز تي اٿڻ وقت استعمال ڪندا هئا. پاڻ سادو کائيندا هئا ۽ سادي طعام کي گهڻو پسند ڪندا هئا. سٺا طعام موجود هوندي بہ سادي کاڌي کي ترجيح ڏيندا هئا.

مولانا محمد امين الدين خليلي بيان فرمايو تہ: هڪ ڀيري رحمتپور شريف سندن خدمت ۾ حاضر ٿيس ان وقت پاڻ تفسير روح البيان عربي مطالعو فرمائي رهيا هئا. اوڏي مهل نور پور شريف وارن سيدن طرفان ٿي چار عدد تتر ۽ چٽن جي پلي خدمت ۾ پيش ڪئي وئي. پاڻ فرمايائون تہ حويلي ۾ چئو تہ منهنجي لاءِ لنگر ۾ پلي ڪاهن باقي هي تتر پاڻ پنهنجي لاءِ محمد جان جانان لاءِ تيار ڪن.

مولانا محمد امين هڪ ٻيو واقعو هن طرح بيان فرمايو تہ: ”هڪ ڀيري نور پور شريف ۾ سائين جن سان گڏ هيس. پاڻ نور پور کي پنهنجو گهر تصور ڪندا هئا ۽ فرمائيندا هئا لنگر جڏهن مان چوان پوءِ تيار ڪندا ڪيو. هڪ وقت تي آخوند محمد موسيٰ ۽ محمد هارون عرض ڪيو تہ سائينجن لاءِ لنگر تيار ڪجي. پاڻ فرمايائون دوست محمد فقير چانڊيو جيڪو سندن واسطي سوير ماڪ ۾ پلي پٽڻ ويندو هيو. فرمايائون ان کي چئوتہ اڄ زميندار ۽ هاري کان موڪلائي ناڙو پٽي اچي (جيڪو اونهاري ۾ مال لاءِ زمين مان گاهہ طور

[1] چو تہ حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ فرمائيندا هئا تہ مرشد کي گهرجي تہ صاف سٿرا ۽ سهڻا ڪپڙا پائي، انجا ڪپڙا بہ مريدن کي فيض ڏيندا آهن.

استعمال ٿيندو آهي) ان جي پنن جو ساڳ تاهي اچو مون کي وٺندو آهي. طالب علمي جي زماني ۾ کائيندو هئس. پوءِ ائين کيو ويو پاڻ ڏاڍا خوش ٿيا.

انڪساري ۽ عاجزي: منجهن نهايت انڪسار ۽ عاجزي هئي. پنهنجي نالي سان گڏ فقير لاشيءِ لکندا هئا. فقيرن کي پنهنجي لاءِ دعا جو عرض ڪندا هئا. حالانڪ اهي خود سندن دعائن جا محتاج هوندا هئا. پير مٺا سائين جن عاشق آباد مان خليفي رحمت الله کي هڪ خط لکيو انجي آخر ۾ حضرت سائين خليل الرحمان هي لفظ لکيا هئا:

از طرف لاشيءِ خليل الرحمٰن

حضرت خليفه صاحب گذارش ہے کہ بندہ کو دعا سے نہ بھلاویں اوراوقات مخصوصہ میں ضرور یاد فرماویں

چونکہ یہ بندہ مستحق اور قابل رحم ہے فقط والسلام

زهد و عبادت: آڌي رات کان پوءِ پاڻ اٿي تهجد نماز ادا فرمائيندا هئا. قيام الليل ڪثير فرمائيندا هئا. تهجد نماز نفل ادا ڪرڻ کان پوءِ سجدو ادا فرمائيندا هئا پر اهو تمام طويل هوندو هيو. دعا ۾ بيحد الحاح ۽ زاري ڪندا هئا. پاڻ رقيق القلب هئا. گريہ تمام گهڻو فرمائيندا هئا. گريہ ڪندي ڪڏهن ايترو روئندا هئا جو پاسي واري ماڻهوءَ کي بہ خبر پئجي ويندي هئي. ائين ڪندي صبح ٿي ويندو هيو.

قصو هڪ رات جو: مولانا محمد امين الدين خليلي جي علم جي دستار بندي جو راڌڻ ۾ هڪ جلسو رکيو ويو هيو. ان ۾ حضرت خواجہ خليل الرحمان کي دعوت عرض رکي وئي. پاڻ قبول فرمايائون ۽ تشريف فرما ٿيا. حضرت محمد جان جانان بہ ساڻن گڏ هئا. جمعي نماز تي جامع مسجد ۾ جلسو ٿيو. ڪثير علماء پيرانِ ڪبار خاص طور رهڙڪي شريف وارا ۽ پير نياز حسن سرهندي بہ موجود هئا. حضرت صاحب جن رات جو مولانا محمد امين جي گهر قيام فرمايو. ان رات جو قصو مولانا صاحب جن پاڻ بيان فرمايو: رات جو پاڻ اسان وٽ قيام فرمايائون، مون رات جي پهري جي ڊيوٽي طلب ڪري ورتي. سندن واسطي اڇا چانور ۽ فقيرن جي چوڻ موجب چار ڪلو ڳائو کير بہ رکايم. پاڻ رات جو ٻہ بجي تهجد جي نماز لاءِ اٿيا. وضو فرمايائون مون کين وضو ڪرايو. پاڻ فرمايائون:

ڪير آهي؟ مون عرض ڪيو قبلا ڪير ۽ اچا چانور بہ موجود آهن. پاڻ فرمايائون مان رات جو صرف ڪير استعمال ڪندو آهيان. مون ڪير پيش ڪيو. اٽڪل ڏيڍ پاءُ ڪير پيتائون. مون محبت طور عرض ڪيو سائين اچا پيئو. پاڻ فرمايائون اچا گهڻو آهي؟ مون عرض ڪيو سائين اچا ساڍا ٽي سير ٿيندو. پاڻ فرمايائون مان ايترو پيئندو آهيان جيترو پيتم. باقي فقيرن پنهنجي لاءِ چيو هوندو انهن کي پياريو پوءِ پاڻ تهجد نماز شروع ڪيائون. ٻيا فقير تهجد ادا ڪري سمهي رهيا. مان پهري تي هئس. پاڻ تهجد جا نفل پڙهيائون ۽ پوءِ مصلي تي سجده ريز ٿيا. ايترو طويل سجدو فرمايائون جو مان بيٺي بيٺي ٿڪجي پيس پوءِ ويهي رهيس. ويٺي ويٺي مون کي ننڊ اچي وئي. گهڻي دير کان پوءِ پاڻ ڳالهايائون. مان اٿي بيٺس. پاڻ بستري تي ليٽيا مون کين زور ڏنا ٿوري دير ۾ مؤذن جامع مسجد ۾ اذان چئي. فرمايائون فقيرن کي نماز لاءِ اٿاريو. پاڻ بہ نماز جي تياري فرمايائون.

استغنيٰ دنياوارن کان بي پرواهي :

هڪ ڀيري ميهڙ جي جامع مسجد علي اڪبر شاهہ ۾ علامہ مفتي ڪريم بخش ۽ سندس شاگرد مولوي عبدالقادر سهتو حضرت خواجہ خليل الرحمان جي دعوت ڪئي. پاڻ تشريف فرما ٿيا. مٿين جاءِ تي سندن رهائش هئي. مستانو فقير محمد قاسم جتوئي دروازي تي دربان مقرر هيو. علامہ مفتي عبدالحليم بلوچ مهيسر قوم جي سردار رئيس عبدالله خان مهيسر کي ملاقات لاءِ وٺي آيو. محمد قاسم فقير انهن کي نہ ڇڏيو چيائين حضرت صاحب سان نماز بعد ملاقات ڪجو. جمعي جي نماز ۽ جلسي کان پوءِ وري مفتي صاحب ۽ وڏيرو صاحب آيا ۽ ملاقات ۾ شڪايت ڪيائون تہ اسان ملاقات لاءِ آياسين دربان ملاقات ڪرڻ لاءِ نہ ڇڏيو. پاڻ فرمايائون سلطان محمود غزنوي هندستان ۽ افغانستان جو بادشاهہ هيو. هڪ ڀيري حضرت خواجہ ابوالحسن خرقاني رحمت الله عليہ جي ملاقات لاءِ آيو. کيس دربان اندر نہ ڇڏيو چيائين سائينجن آرامي آهن. نماز تي نڪرندا پوءِ اوهان ملاقات ڪجو. سلطان ڪاوڙجي هليو ويو. ٻيو ڀيرو آيو ساڳيو واقعو پيش آيو. ٽيون ڀيرو سلطان محمود ملاقات جو پختو ارادو ڪري دربار عاليہ تي ويهي رهيو. حضرت صاحب تشريف فرما ٿيا. نماز ادا فرمايائون. سلطان محمود سان ملاقات ٿي. عرض

معروض پيش ڪيائين. آخر ۾ شڪايت ڪيائين تہ شوق زيارت گهڻي عرصي کان هيو. دربان اسان کي واپس پئي ڪيو. پوءِ حضور ۾ عرض ڪيائين حضرتا بزرگان را در بان نباید
حضرت خواجہ ابوالحسن خرقاني رحمت الله عليہ فرمايو : بباید تا سگِ دنیا نیاید

زبان جي تاثير : مولانا محمد امين الدين بيان ڪيو تہ 1975ع ۾ هڪ ڀيري رئيس عبدالحميد خان جتوئي جيڪو دادو ضلعي جو وڏو زميندار هيو. ان ٽرڙي محبت جي ايس ايچ او محمد صادق سليري کي منهنجي گرفتاري لاءِ زور رکيو. هن عاجز جاءِ پناه سمجهي دربار عاليہ رحمتپور شريف پهتو. حضرت جن وٽ حاضر ٿيس. ان وقت سندن طبيعت ناساز هئي. پاڻ آرام فرما هئا. زيارت وقت سندس قدمن شريفن کي بوسو ڏنم. پاڻ بجلي جي ڪرنٽ وانگر اٿي ويٺا ۽ نهاري فرمايائون " ڇا ڪيئي"مون عرض ڪيو قبلا مشڪل آهي دعا لاءِ حاضر ٿيو آهيان ۽ پيرن کي بوسو ڏيڻ بہ ثابت آهي.
هڪدم سندس طبيعت ڪريمانہ ٿي وئي. فرمايائون تہ برابر ثبوت آهي. صحابہ ڪرام رسولِ عربي ﷺ جي پاءِ بوسي ڪئي آهي. سلف صالحين اولياءِ ڪرام پنهنجي شيوخ جي قدم بوسي ڪئي آهي. ليڪن اوهان علماء ائين ڪندا تہ عام ماڻهو سجدو ڪندا. علماء ۽ اڳواڻن کي برملا ماڻهن اڳيان ائين ڪرڻ نہ گهرجي ۽ نہ قبرِ شيخ کي بوسو ڏجي البتہ خلوت ۾ جواز جي صورت آهي. اسان الله تعاليٰ جي دربار عاليہ ۾ عرض ڪيو آهي. سلسلہ عاليہ نقشبنديہ غفاريہ جي غلامن جي عزت ۾ خلل نہ ايندو. اوهان کي ڪجهہ بہ نہ ٿيندو. بس سندس ڇوڻ جي دير هئي. الله وارن جو ڇوڻ مشڪل جو حل هوندو آهي. انهيءَ صوبيدار صاحب تمام گهڻي ڪوشش ڪئي روبرو ملڻ بہ ٿيو پر مون کي گرفتار نہ ڪري سگهيو تان تہ ٽرڙي ٽاٽي تان ئي سندس بدلي ٿي وئي.

تعميرات کان بي نيازي : دنيا ۽ دنيا جي رنگيني عجيب آهي. اڄ پاڻ کي عارف چوائيندڙ عجيب قسم جي محلات ۾ آرامي آهن. دنيا جا عيش لذتون ۽ سهولتون موجود آهن. پر طالبِ موليٰ انهن شين کان بي نياز هوندا آهن. ان جو مثال حضرت خواجہ خليل الرحمان جي ذات ستوده صفات هئي. هڪ ڀيري جو واقعو آهي، 1973ع جي زوردار برساتن ۾ اهو تسبيح خانو جُهري پيو. جنهن ۾ قطبِ عالم پير مٺا سائين رحمت الله عليہ رهائش

پذير هوندا هئا پوءِ سائين صاحبزاده رحمت الله عليه ان ۾ رهندا هئا. پاڻ مٿين جاءِ ۾ رهائش پذير ٿيا. مولانا محمد امين ، مولانا بيخرچ، بانگو عبدالڪريم ۽ ڊاڪٽر انعام اتي موجود هئا. پاڻ فرمايائون تہ حويلي وارن (گهر وارين) مطالبو ڪيو آهي تہ اسان ڪي تسبيح خانہ واري جاءِ نئين نموني جوڙائي ڏني وڃي. پاڻ آبديده ٿيندي فرمايائون :

میکوں تے می ڈے والد صاحب کوں قریشی صاحب فرمایا

سندھ وچ اللہ اللہ دا اسم ذات بتلاوائیں تہ نہ فرمایں جایاں بناوَ۔

پوءِ پنهنجي فرزند ارجمند حضرت محمد جان جانان "قلندر" جو نالو وٺي فرمايائون :

"اھو انھاں کوں جایاں ب ݨ اڈیوے اے عاجز جایاں بناوݨ تہ نہیں آیا۔"

پوءِ بيان ڪندي فرمايائون:

"ہجی دنیا میکوں چھوڑ وَنجے می ڈی گلا کرے میکوں مندے ڈیوے تے می ڈا رب میں نال راضی ہووے میکوں کافی ہے ۔ میکوں کنھ دی لوڑ نہیں ۔ اگر دنیا ساری میکوں غوث تے قطب آکھے می ڈی پابوسی کرے تے می ڈا رب اگر ناراض ہووے تے میکوں غوثی قطبی دی لوڑ نہیں ۔ ھر وَقت رضا الاھی مطلوب ہے ۔"

ائين چئي پاڻ زارزار رنا ۽ حاضرين مٿان وجد طاري ٿي ويو.

پيڪرِ صبر و شڪر: جڏهن سندن طبيعت مبارڪ ناساز هئي. راقم (ڪرم الله) جا والد ڪريم حضرت محبوب الاهي رحمت الله عليه سندن عيادت لاءِ رحمتپور شريف آيل هئا. هي فقير ننڍڙو هيو پر اهو منظر اڄ بہ ياد آهي. فقير ڪي زندگي ۾ پهريون ۽ آخري ڀيرو سندن ديدار جي سعادت نصيب ٿي هئي. پاڻ هڪ ننڍن پاون واري کٽ تي سُتل هئا. مٿان چادر اوڍيل هئي. صرف چهرو ظاهر هيو. مون ڪي سندن چهرو اڃا تائين ياد آهي ائين سفيد ۽ روشن نظر پئي آيو جيئن چوڏهين جو چنڊ گول ۽ روشن هوندو آهي. آواز نهايت نحيف هين پر هر لفظ چيده چيده هين. پاڻ اٿي ويٺا بابا سائين جن سان ياڪر پاتائون تہ مون ڪي اهو منظر ياد آهي تہ ٻنهين جي اکين مان ڳوڙها وسي رهيا هئا. فرمايائون:

تساڈے آوݨ نال دل بڑا مسرور تھی گیا ہے

بابا سائين جن پڇيو طبيعت مبارڪ ڪيئن آهي فرمايائون:

الحمد للہ اللہ کریم دا وڈا احسان ہے، جس حال دے وچ اور کھے اس دا فضل تے اس دا احسان

واقعي پاڻ صبر ۽ شڪر رضا ۽ تسليم جا پيڪر هئا.

خواجہ خليل الرحمان داتا دربار ۾:

حضرت پير مٺا رحمت الله عليہ جي وصال ڪان پوءِ پاڻ هڪ دفعو لاهور داتا درٻار تي حاضري لاءِ اسريا. سندن عادت هئي تہ ڪاڏي بہ سفر تي نڪرندا هئا تہ اول والد ڪريم جي درٻار تي حاضري ڀري اجازت وٺي پوءِ نڪرندا هئا. ان ڏينهن گاڏي تي پهچڻ جي جلدي سبب اجازت وٺڻ بنا سفر تي روانا ٿي ويا. پوءِ جڏهن پاڻ لاهوراسٽيشن تان لهي داتا صاحب جي حاضري لاءِ وڃڻ لڳا. اجنبي شهر هيو پر جيئن پاڻ درٻار جي ويجهو پهتا تہ سندن شخصيت ڪان متاثر ٿي ماڻهو ڪَشان ڪشان سندن زيارت لاءِ اچڻ لڳا. ڏسندي ڏسندي زيارت لاءِ اچڻ وارن جون بہ ڊگهيون قطارون لڳي ويون. پاڻ ينهين قطارن جي وچان لگهندي، زيارت ڪرائيندي مزارِ اقدس تي پهتا. مزار مبارڪ تي پاڻ مراقبو فرمايائون تہ روحاني طور داتا گنج بخش علي هجويري رحمت الله عليہ سان ملاقات ٿي. داتا صاحب فرمايو: "پُتَ! توهان جي والد گرامي توهان جي مون ڪي پارت ڪئي آهي ۽ فرمايو اٿن تہ منهنجو پٽ جلدي سبب موڪلائڻ بنا نڪري اوهان جي شهر ۾ آيو آهي. ان جو خيال رکندا مان توهان کي هن جي پارت ڪيان ٿو. هي جيڪو ڪجهہ توهان مزار جي ٻاهران ڏٺو آهي اهو سڀ توهان جي عزت افزائي ۽ استقبال لاءِ ڪيو ويو آهي."

اولادُنا اڪبادُنا: رسول الله ﷺ فرمايو آهي تہ: اولادنا اڪبادنا. اسان جو اولاد اسانجي جگر جا ٽڪر آهن. بيان ڪيل ڪشف مان اهو معلوم ٿئي ٿو تہ الله وارن کي پنهنجو اولاد ڪيترو پيارو آهي ۽ پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي پنهنجي فرزند دلبند سان ڪيتري محبت آهي. انهن ماڻهن جي حال مٿان ارمان آهي جيڪي حضرت خواجہ خليل الرحمان مٿان تنقيد ڪندا آهن. انهن کي اهو سوچڻ گهرجي تہ : "جنهن يار جو پار نہ سڃاتو تنهن يار کي بہ نہ سڃاتو".

پير مٺا سائين رحمة الله عليه بيان فرمائيندا هئا ته هڪ ڀيري حضرت قريشي صاحب رحمة الله عليه ويٺا هئا ته هڪ ماڻهو آيو. جيڪو بظاهر متبع شريعت به نه هيو، پر قريشي ڪريم ان جي آجيان ۾ اٿي بيٺا ، ان جي خدمت ۾ ڪا ڪسر ڪو نه ڇڏيائون. رخصت مهل ان کي نذرانو به ڏنائون. ان جي وڃڻ بعد مريدن مان ڪنهن عرض ڪيو حضرتا اهو آدمي ڪير هيو؟ پاڻ فرمايائون اهو ماڻهو بابا فريد الدين رحمة الله عليه جي اولاد مان هيو. جنهن وقت اهو آيو ته مون "ڪشف اعياني" سان ڏٺو پئي ته بابا فريد رحمة الله عليه پنهنجي مزار مان نڪتا مون ڏانهن نهاري رهيا هيا ته قريشي منهنجي ٻچي جي عزت ڪري ٿو يا نه؟ سو مون ان بزرگ ڏانهن پئي ڏٺو.

ڪشف القلوب: مولانا خدا بخش بيخرچ صاحب جن ٻڌايو ته هڪ ڀيري سائينجن سان سفر ۾ گڏ هئاسين. شايد ڳوٺ باگو پٽو ۾ سندن قيام هيو ۽ مون کين وضو تي ڪرايو. مون کي خيال آيو ته منهن مبارڪ ڌوئندي ڪَنَ جي پرسان ڪا ٿوري جاءِ خشڪ رهجي وئي آهي. پر ادب جي ڪري عرض نه ڪري سگهيس ۽ پاڻ وضو ڪامل فرمايائون. منجي تان اٿي وري فرمايائون بيخرچ صاحب پاڻي ڏي هٿ ۾ پاڻي وٺي ان جاءِ تي هنيائون ۽ فرمايائون مولوي صاحب هاڻي ته وضو صحيح آهي. [1](1)

مولوي مکڻ کي سچاتائون: هڪ ڀيري پاڻ تبليغي سفر ۾ جهلم ۾ هئا. اتي هڪ مولوي صاحب جنهن جو نالو ئي مکڻ هيو. اهو سندن تقرير دلپذير کان متاثر ٿي طريقي عاليه ۾ داخل ٿيو. پاڻ ان تي توجه فرمايائون. پاڻ ته هليا آيا. يارهن سالن پوءِ مولوي صاحب پڇائيندو اچي درگاهه شريف تي پهتو. ان وقت پاڻ معمول مطابق درس ڏئي رهيا هئا. هي

---

[1] ڪشف جي معنيٰ آهي ڪنهن ڳجهه جو کُلي پوڻ. اهو ٽن قسمن جو هوندو آهي. (1) ڪشف القلوب: ڪنهن جي دل جي ڳالهه کُلي پوڻ. (2) ڪشف القبور: قبرن جو حال کُلي پوڻ. (3) ڪشف اعياني: ڪا دور واري شيءِ اکين سان ڏسڻ. ڪشف بابت حديث شريف ۾ آيو آهي ته: اتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ، فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنورِ اللَّهِ

المعجم الكبير للطبراني (ج 7/ص 109) تفسير القرآن العظيم لابن كثير (ج 1/ص 705)

مؤمن جي فراست کان ڊڄو اُهو الله جي نور سان ڏسندو آهي.

آيو ۽ اچي خاموشي سان آخري صف ۾ ويهي رهيو ۽ سندن مٺڙي گفتار کان لطف اندوز ٿيندو رهيو.
دل ۾ خيال ٿيس تہ يارهن سال گذري ويا آهن هاڻي تہ پاڻ مون کي سڃاڻندا بہ نہ هوندا. بس ايجا اهو سوچي ئي رهيو هيو تہ پاڻ فقير الله بچائي کي سڏ ڪري فرمايائون: الله بچايا آخري صف ۾ مولوي مکڻ وينو اٿئي ۽ سوچي رهيو آهي تہ مان ان کي سڃاڻيان بہ نہ ٿو الائي نہ وچ ان کي مون وٽ وني اچ. فقير الله بچايي ان کي اٿاريو تہ هو ٿڙڪڻ لڳو. ڏڪندو وڃي حضرت جن جي قدمن تي ڪريو. پاڻ ان کي مٿي ڪري سيني سان لڳايائون ۽ فرمايائون فقير الله توکي نيڪ بنائي اهو سڀ منهنجي پير جو ڪمال آهي.
گجراتي جي گواهي: جناب حضرت حافظ احمد قصبہ گجرات وارن فرمايو تہ حضرت خواجہ خليل الرحمان کي ڪشف الصدور سان گڏ بي انتها ڪشف القبور حاصل هيو. جڏهن پاڻ گجرات جي پرسان درڪان واري بستي ۾ تبليغي سلسلي ۾ آيل هئا. پاسي ۾ هڪ قبرستان هيو. پاڻ ڪنهن قبر واري طرف توجہ فرمائيندا هئا تہ صاحبِ قبر جو نہ صرف نالو بلڪہ پورو حُليو ٻڌائيندا هئا جيڪو بلڪل صحيح ثابت ٿيندو هيو.
طبيعت جي ناسازي جي باوجود تبليغي ڪاوشون:
سجاده نشيني بعد پاڻ اڻ ٿڪ تبليغي دورا ڪيائون. پنجاب، سنڌ، ڪراچي ۽ ٻين وسندين ۾ دين جي پرچار ۽ فيض برڪات جي پالوٽ ڪيائون. ڏهہ سال مسلسل اڻ ٿڪ محنت جي ڪري مسافري جي مسافتن ڪري سندس طبع مبارڪ ناساز رهڻ لڳي. ڪثرت عبادت ۽ طويل قيام الليل جي ڪري سندس مزاج مبارڪ مسلسل ناساز رهڻ لڳي. 1974ع ۾ سندن جسم شريف ۾ شگر جي موذي مرض جو حملو ٿيو پر ان هوندي بہ تبليغ جو سلسلو جاري رکيائون. علاج بہ ٿيندو رهيو ليڪن تبليغ جو حرص ۽ اصلاح فقراء جو شوق ويتر وڌيڪ ٿيندو ويو.
ڪراچي ۾ تبليغ: پاڻ ڪراچي ۾ گهڻي تبليغ ڪيائون. ڪراچي جا گهڻا ماڻهو حلقہِ ارادت وعقيدت ۾ شامل ٿيا. مولانا محمد امين الدين خليلي بيان فرمايو تہ هڪ ڀيري پاڻ ڪراچي ۾ قيام پذير هئا. هي عاجز ۽ ميان عبدالرحيم ڪلهوڙو سندن مزاج پُرسيءَ لاءِ

ڪراچي وياسين ان وقت پاڻ ٻڙا بورڊ واري علائقي ۾ رهيل هئا. عصر نماز بعد وري صبح جي نماز کان پوءِ مراقبه بعد تقرير شروع ڪيائون ۽ مسلسل ٻه ڪلاڪ ارشاد فرمايائون. اسان ائين محسوس پئي ڪيو ته پاڻ بلڪل تندرست آهن. مجلس جي اختتام کان پوءِ جماعت رواني ٿي وئي. اسان عرض ڪيو ته قبلا حضرت جن جي طبع ناساز آهي وري ايتري ويهڪ بهتر نه آهي. پاڻ فرمايائون ته دوا جي بهاني ڪراچي ۾ اسم ذات جي پرچار لاءِ آيا آهيون. هتان جا ماڻهو پڙهيل سمجهدار آهن. فائدو جلد ونن ٿا.

اتي هڪ پٺاڻ ديوبندي مولوي ڪي ڏٺوسين جيڪو زارو قطار روئي رهيو هيو ۽ چوي پيو ته پيءُ جي مرڻ تي به نه رنو هيس. قرآن جي خبر مون کي اڄ پئي آهي جڏهن نئون مسلمان ٿيو آهيان. پاڻ ان کي وڏين مهربانين سان نوازيائون.

خواجه مظهر جان جانان مٺان مهر: ان ناچاڪائي وارن ڏهاڙن ۾ پاڻ پنهنجي اڪيلي فرزند دلبند خواجه مظهر جان جانان سائين مٺان مسلسل توجهات ۽ نگاهِ ڪرم ڪندا رهيا. حڪمت عملي تحت پنهنجي حياتي مبارڪ ۾ ئي جماعت کي صاحبزادي طرف متوجه ڪيائون. هڪ يارهين شريف جو موقعو هيو. پاڻ ڪراچي رهيل هئا. اتان مولانا محمد امين ۽ سائين صاحبزادي کي جلسي ملهائڻ لاءِ لاڙڪاڻي روانو ڪيائون. فرمايائون جماعت کي اسان جا سلام چئجوءِ وجي الله ڪريو. اسان به جلد ايندا سين.

معالج ۽ طبيب : سندس طبيعت مبارڪ ۾ ڏينهون ڏينهن ضعف ايندو ويو. علاج به مسلسل جاري رهيو. نصير آباد جي مولانا محمد عظيم شيدا کان، پانن جي پرسان ڪارڻن واري حڪيم کان به دوا ورتائون. هڪ حڪيم صاحب سندن علاج لاءِ گهرايو ويو. اهو لاڙڪاڻه جي هوٽل توريسٽ اِن ۾ رهيو. علاج ڪيائين ۽ تاڪيد ڪيائين ته حضرت جن کي ڪافي ۽ چانهه صبح و شام ضرور پياريندا رهو.

مرشد جي طريقي سان پيار : مولانا محمد امين جي اها خوشنصيبي هئي جو کيس حضرت سائين جن جي علاج معالجي جي سلسلي ۾ سندن خدمت ۽ حضوري ۾ رهڻ جو گهڻو موقعو نصيب ٿيو. مولانا صاحب بيان ڪيو ته حضرت صاحب جن ڪافي يا چانهن قطعي ڪو نه پيئندا هئا. جڏهن حڪيم صاحب ڪافي ۽ چانهن پيئڻ جو حڪم ڏنو آءُ

لاڙڪاڻي شهر جي مشهور دڪان تان ڪافي جي دٻي جيڪا ان وقت اعليٰ ڪواليٽي جي هئي، پنجٽيهه روپين ۾ ملي سا وٺي آيس. تاهڻ لاءِ عرض ڪيو ويو. پاڻ فرمايائون:
" تيار ڪرو" پوءِ هڪ جست جي وڏي وٽي ۾ ڪافي تيار ڪئي وئي جنهن ۾ پاڻ پاڻي پيئندا هئا. [1] (1) ڪافي پيش ڪئي وئي پر پاڻ نه پيتائون. ائين اها نري ۽ ضايع ٿي وئي. وري شام جو ساڳي نموني تيار ڪئي وئي پر پاڻ نه پيتائون. وري ٽيون ڀيرو صبح جو تيار ڪئي وئي پاڻ نه پيتائون. پوءِ مولانا محمد امين کي فرمايائون:

مياں انهں وچ گرم پاݨی والی صفت ہے متقی لوگ نہیں پیندے

اساڈے حضور پیر مٹھا سائیں بہ کڈھں چائے کا نہ پیتی اے عاجز کونہ پیسیں

قريشي ڪريم جو عيادت لاءِ اچڻ: اها سندن وصال کان ٽي چار ڏينهن اڳ جي ڳالهه آهي جو سندس طبيعت تمام ناساز هئي بدن ۾ گهڻو ضعف نمايان هيو. سور جي شدت هئي. سردي جي موسم هئي. پاڻ مٿئين جاءِ تي تشريف فرما هئا. مولانا محمد امين، مولانا بيخرچ، حافظ محمد امين ۽ ڊاڪٽر انعام الحق ان وقت حضور ۾ موجود هئا. پاڻ مولانا بيخرچ کي فرمايائون ته : حضرت صاحب جن ٽن ڏينهن کان اسان جي طبع پُرسيءَ لاءِ نه آيا آهن. اسان کي درد تمام شديد آهي. دربار ۾ وڃي مراقبو ڪري هي حال سندن حضور ۾ عرض گذاريو. مولانا بيخرچ اٿي ويو. ٻيا خدمتگار حضور ۾ موجود رهيا. پاڻ حافظ محمد امين گاڏهي کي فرمايائون : "حافظ صاحب تلاوت کلام فرمائو سورة یسٓ شروع کرو۔"
حافظ صاحب سورة يلس پوري ڪئي وري مولانا محمد امين کي ارشاد فرمايائون :
"امین سلسلہ پاک چا پڑھو۔" مولانا صاحب سلسله عاليه پيران ڪبار پڙهڻ شروع ڪيو.

"داد گرائے داورا اپنے رضا کے واسطے"

---

[1] مولانا محمد امين الدين خليلي جي چواڻي پير مٺا سائين توڙي خواجه خليل الرحمان پاڻي پيئڻ لاءِ جست جو وٽو استعمال ڪندا هئا. گلاس يا ڪوپ ڪڏهن استعمال ڪو نه ڪيائون. چانهه جو ڪوپ يا اهڙي چيني جي شيءِ حويلي ۾ وٽن موجود ئي نه هوندي هئي.

جڏهن قيومِ زمان حضرت پير مٺا سائين جي اسم پاڪ تي پهتو تہ حضرت صاحب جن کي ننڊ اچي وئي ۽ بلڪل آرامي ٿي ويا. درد هتي ويو ۽ کين آرام اچي ويو. منو ڪلاڪ کن آرام ڪرڻ بعد سجاڳ ٿيا تہ کين درد بلڪل نہ هيو. بانگي عبدالڪريم فقير کي فرمايائون تہ مولوي بيخرچ کي روضي شريف تان وني اچو. مولوي صاحب آيو. پاڻ بلڪل هشاش بشاش هئا. فرمايائون يارو هاڻي هن وقت حضرت قريشي صاحب قدس سره ۽ حضرت والدي المڪرم پير مٺا جن منهنجي طبع پُرسي لاءِ آيا ۽ وڏي ڪار جنهن ۾ صدر ۽ وزير اعظم چڙهندا آهن اهڙيءَ گاڏيءَ ۾ آيا هئا. حضرت قريشي صاحب فرمايو تہ تي ڏينهن اوهان جا والد اسان وٽ هئا اسان انهن کي رهايو هيو تہ اسان اوهان جي فرزند محمد خليل جي طبع پُرسيءَ لاءِ هلنداسين. پوءِ حاضرين کي مخاطب ٿي فرمايائون اوهان کي خبر آهي گاڏي تہ مان هلائيندو آهيان پر اڄ حضرت قريشي صاحب مون کي پاڻ سان گڏ وچ ۾ ويهاري ڇڏيو ۽ محمد جان جانان کي گاڏي هلائڻ لاءِ چيائون. پاڻ بهترين نموني گاڏي هلائي رهيو هيو.

پوءِ چند ڳالهيون فرمائي سيني کي وجي آرام ڪرڻ جي اجازت ڏنائون. مولوي بيچرچ صاحب ٻڌايو تہ مون کي حضرت پير مٺا سائين جن جي مزار شريف تي مراقبي ۾ ڪو حال ڪونہ ٿيو. امر موجب وينو هئس تہ عبدالڪريم فقير اچي سڏ ڪيو ۽ سندن حضور ۾ حاضر ٿيس. وڏيڪ ڪنهن کي بہ سندس روبرو ڳالهائڻ يا پڇڻ جي طاقت نہ رهي.

آخري ايام: علالت واري وقت ۾ بہ صبح ۽ شام تبليغ ۽ ارشاد جو سلسلو جاري رکيائون. جڏهن پاڻ بيان ڪرڻ ويهندا هئا ان وقت معلوم نہ ٿيندو هيو تہ ڪو پاڻ ناچاڪ آهن ۽ هي الفاظ اڪثر ڪري هر محفل جي اختتام ۾ فرمائيندا هئا:

يا رب جان ميری جس دم بدن سے نکلے صل علیٰ کا کلمہ میرے دھن سے نکلے
اللہ و رسول زبان پر ہو جاری جس دم یہ میرا چرخ کہن سے نکلے

وصال پُر ملال: پاڻ هميشہ فراقِ يار ۾ بيقرار رهندا هئا. مجلسن ۾ اڪثر گريہ ڪندا هئا. ان ڪيفياتِ حجر ۾ مخلوقِ خدا کي الله جي راهہ ڏسيندي 6 ذوالقعد 1396 هہ ڇنڇر ڏينهن صبح جو 10.00 بجي ذاري دار فاني کي الوداع چئي پنهنجي حقيقي محبوب سان وڃي مليا. انا لله وانا اليه راجعون

مَوتُ الُعَالِمِ مَوتُ الُعَالَمِ عالم جو موت جهان جو موت هوندو آهي. ڪامل جي ان جدائي ۾ هر اک اشڪبار ٿي وئي.

درگاهه عاليه رحمت پور شريف پيو پيرو غمگين ۽ حزين بلڪ دارالحزن بڻجي وئي. محبت ڪيش فقير چشم گريان سينه بريان هئا. مستن ۽ جذب وارن لب بند ٿي قرآن ڪريم جو ورد شروع ڪيو. آسمان پڻ حزن ۾ رنگيني آندي.

هرگز نميرد آنکه دلش زنده شد بعشق ثبت است برجريدهء عالم دوام ما

ٻئي ڏينهن 7 ذي القعد صبح جو ساڍي اٺ بجي صحنِ مسجد ، دربار عاليه رحمتپور شريف ۾ آچر ڏينهن 1396 هه بمطابق 1976-10-21 سندس نماز جنازه حقيقي وارث فيض ۽ فضل جي صاحب مردِ قلندر تارڪ ماسويٰ الله حضرت محمد مظهر جان جانان پڙهائي. هزارين عارف، عالم، خلفاء، ديده وَر ۽ لکين مريد جيڪي سندن روحاني اولاد موجود هئا. نمازِ جنازه بعد کين پنهنجي والد ڪريم قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليه جي روضي پاڪ ۾ سندن مزار شريف جي اوپر ۾ دفن ڪيو ويو. پنهنجي ڪريم والد ڏانهن رخ ڪري آرامي ٿيا. ابر رحمت رحمتپور شريف ۾ سدائين مٺن وسندو رهي. دان انهن کي مصطفيٰ ڪان اڻميو ملندو رهي. آمين يا رب العالمين.

خدماتِ خليليه : پاڻ پوري زندگي خدمتِ خلق ۽ تبليغ دين کي ارپي ڇڏيائون. پنجاب توڙي سنڌ جي تبليغي سفرن ۽ تبليغي مراڪز ۾ پنهنجي والد سان همرڪاب رهيا. سندن نظرِ ڪرم سان ڪيترا شهر ڳوٺ سڌري ويا. خاص ڪري علماءِ ڪرام ڪانئن تمام گهڻو متاثر هوندا هئا. ڇو ته پاڻ به ته جيد عالم هئا. هر يارهين شريف جي جلسي تي مخلوق پري پري کان سندن دربار تي ايندي هئي. پاڻ ڏوهي بڻجي انهن جون دليون ڌوئيندا هئا. قلبن جي مَـرُ مير لاهي انهن کي عشقِ حبيب جو اوجر ڪندا هئا. سندن صحبت ۾ دليون نرم ٿي پونديون هيون. رحمتپور شريف ۾ پنهنجي والد ڪريم وارو ساڳيو نظام جاري ڪيائون. رحمتپور شريف ۾ مدرسه عربيه جو بنياد وڌائون. جنهن مدرسي ۾ حضرت سائين مظهر جان جانان ۽ موجوده گادي نشين پڻ پڙهيا.

شاديون ۽ اولاد : سپ کان اول پاڻ پنجاب ۾ پنهنجي سڳي سوٽ، سندن چاچي مولانا عبد الستار جي نياڻي سان شادي ڪيائون. سنڌ ۾ اچڻ کان پوءِ ٻه شاديون ڪيائون. پهرئين شادي عبدالله فقير سيهڙ تعلقه ڏوڪري ضلع لاڙڪاڻو جي نياڻي سان ڪيائون. جنهن مان ڪين هڪ فرزند دلبند حضرت محمد مظهر جان جانان پيدا ٿيو. ٻين شادي فقير گل محمد سهتہ جي نياڻي سان فرمايائون.

حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ **جو ڪين لکيل خط:**

جنهن وقت نئون پاڪستان نهيو هيو ان وقت پاڻ هي خط لکيائون:

786

برخوردار سعادت اطوار محمد خلیل سلمہ اللہ الجمیل،

اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ ! مولوی عاشق محمد موصول بخدمت است ماجرا اینجانب بوضاحت خواہد شنوانید لہذا تاکیداً نوشتہ میشود کہ بیتوقف بمجرد خواندن خط بریں اندریں وقت احتمال ورود سخت تصدیعہ است اعاذ ناللہ سبحانہ وتعالیٰ مخلوق را از قواعد شدیدہ پاکستان ھراس و خطرہ جائست بس زیادہ ازیں چہ گویم۔ لاشيء محمد عبدالغفار فضلی

ٻيو خط :

فرزند ارجمند محمد خلیل طولعمرہ اسلام علیکم

تیری بڑی والدہ نے تیری بابت ایک خواب دیکھا ہے جس کی تعبیر تو اچھی ہے انشاء اللہ تعالیٰ لیکن بسبب شفقت پدری دل میں ایک گونہ تشویش پیدا ہو رہی ہے لہذا ایک رات یا ایک دن کیلئے آجانا تانکہ دل مطمئن ہو جاوے۔ لاشيء محمد عبدالغفار فضلی

ٽيون خط: برخودار نور الابصار محمد خلیل سلمکم اللہ الجلیل الجمیل،

اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ ومغفرتہ اول دعوات جدید ملحوظ خاطر داشتہ بالتفصیل بلا تعجیل ادابکید والقضائے موقعہ یا زدھم ہیچ پروره ندارید چراکہ اصل مطلوب این است کہ خلقت را فائدہ شود واز جاہائے تواند کے گر بر توقف رواندارید شاباش شاباش ہمت برگماختہ دارداز تبلیغ ہیچ دقیقہ فرومگذار۔ لاشيء محمد عبدالغفار فضلی

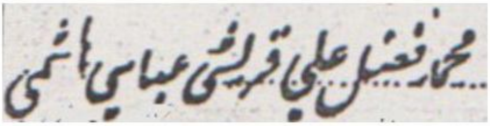

حضرت پير فضل علي قريشي رحمہ اللہ علیہ جي صحيح
سندن هٿ اکر

ملفوظات خليليہ

فرمايائون : سلوڪ جا متلاشي پڇندا وتن ٿا تہ سلوڪ ڇا آهي؟ انجون منزلون ڇا آهن. ٻڌو سارو سلوڪ حضرت شيخ سعدي ٻن سِٽُن ۾ ٻڌائي ڇڏيو آهي.

مرا پير داناء روشن شهاب' دو اندرز فرمود بر روئے آب
یکے آنکه بر غیر بد بین مباش' دگر آنکه بر خویش خود بین مباش

هڪ تہ ٻين کي برو نہ سمجهجي، ٻيو تہ پاڻ کي ٻين کان ڀلو نہ ڀائنجي.

حقيقيتِ ذڪر: پاڻ فرمايائون: نقشبندي قلبي ۽ خفي ذڪر آهي. ذڪر ائين ڪيو جيئن اڃئي کي پاڻي جو ۽ بکئي کي ماني جو خيال هوندو آهي. بمقتضاءِ اڃ ان کي پاڻي جي تانگهہ رهندي آهي ۽ پاڻي جو خيال هوندو آهي. ان طرح ذڪر جي تخيل ۽ تصور سان دل ۾ الله جي محبت مشتق ٿي ويندي آهي. ذڪر خيالي توجہ خالي.

قلب جا قسم: فرمايائون قلب ٻن قسمن جو آهي. 1. قلب لحميہ 2. قلب لطيفہ ربانيہ.

1. قلب لحميہ : جيئن جانور جو پچ هوندو آهي. اها صنوبري شڪل جي آهي. کٻي پاسي طرف ڪريل آهي. انڪري ماڻهو جا حالات بدلبا رهندا آهي. ڪڏهن نيڪي طرف ڪڏهن بدي طرف. قلب جي حالت بدلجڻ سبب انسان جي حالت بدلبي رهندي آهي.

2. لطيفہ رباني: اهو هن لطيفہ لحمي سان ملحق آهي. علوم باطنيہ، علوم معارف ۽ تحصيل علوم جو تعلق هن سان آهي. تحفيظ علوم جو مرجع آهي. نماز ۾ حضور احڪام الاهيہ سڀ ان سان محلق آهن. لحميہ جان جو مخزن آهي. ربانيہ ۽ ظرفِ ايمان آهي.

قلبِ لحميہ هلاڪ ٿئي تہ جان ويندي. قلبِ ربانيہ جي نقصان سان زوال ايمان آهي.
دل ۾ خيال رکو تہ دل چوي ٿي الله الله.

طريقہ نقشبندي: فرمايائون: طريقہ نقشبنديہ خيالي آهي. ذڪر خيالي توجہ خيالي آهي. اهو انعڪاسي بہ آهي تہ انصباغي بہ آهي. شيخ ڪامل جي توجہ سان فيض مريد جي دل تي منعڪس ٿيندو آهي.

هر وقت مريد مرشد جي باطني احوال سان رنگين ٿيندو رهي ٿو. منصبغ ٿيندو آهي. بذريعہ رابطہ. جنهن مريد کي مرشد سان رابطو آهي تہ جيڪي باطني انوار ۽ اسرار مرشد جي دل تي وارد ٿين ٿا سي رابطہ جي ذريعي مريد جي دل تي وارد ٿين ٿا. توجہ خيالي، ذڪر خيالي. تصور توهم ۽ تخيل ۾ دل خيالاً چوي الله الله الله زبان خيال سان. ذڪر لساني اهو آهي جو ”مايتلفظ به الانسان“ جيڪو لفظن سان ادا ڪيو وڃي. قلبي اهو آهي جو تصور ۽ تخيل ۾ ذڪر هجي. اهو تصور بہ هجي تہ الله اهو آهي، جيڪو مستجمع جميع صفاتِ ڪمال، مستجمع جامع صفات ڪمالات آهي. هر عيب ۽ نقص حدوث کان پاڪ آهي. ان معنيٰ جو خيال هجي، هٿ ڪار سان دل پروردگار سان.ان تصور ڪرڻ سان دل زنده ٿي وڃي ٿي.

ڪرامت اولياءَ الله: فرمايائون: اولياء جي وڏي ڪرامت اها آهي جو توجه سان دل زنده ڪن ٿا. **مثال:** حضرت موسيٰ عليه السلام جو معجزو هٿ ۾ لٺ هئي. هٿ ۾ لٺ آهي. اڇلائن تہ ازدها ٿي وڃي. منڪرين کي ڏيکارڻ لاءِ اڇلائن تہ ازدها وري وٺن تہ عصا ٿي وڃي. عصا (لٺ) جي جسمانيت لائق روحانيت نہ آهي. بيجان لڪڙي آهي. پر جاندار ٿي هلي وڃي گهمي. الله وارا هٿ قلب تي رکن تہ دل ۾ جان پيدا ٿي وڃي. سڀ ڪرامتون هڪ پاسي دل جيارڻ هڪ پاسي.اگر ڪرامت سان مردي کي جيارن تہ وري مري ويندو. پر جي دل جيارن تہ قيامت تائين وري نہ مرندي. اولياء جي هٿ لڳڻ سان دل زنده ٿي وڃي ٿي. يورث الحياة الحقيقة لافناءَ لها. حديث ۾ آهي: من يذكر من الحي من لم يذكر كمثل الميت.
هي ڪلام نبوي لف نشر مرتب آهي. ذاڪر قبر ۾ بہ زنده آهي.

حياتي جا قسم: فرمايائون: حياتي طبعي، اها ختم ٿي ويندي.

حياتي حقيقي، لافناء لها اها قيامت تائين رهندي.

اجتماع ضدين محال آهي: فرمايائون: ضدان لايجتمعان في وقت واحد

هڪ وقت ۾ ٻه ضد جمع نٿا ٿي سگهن. ڏينهن هوندو تہ رات نہ هوندي، ذڪر آيو تہ غفلت نہ ايندي. هڪ وقت ۾ ضدن جو جمع ٿيڻ محال آهي.

ذڪر جا اثرات: فرمايائون: ذڪر جي ڪرڻ سان گناهہ جيئن چوري، زوري، زنا نہ ڪندو برائي نہ ٿيندي. ڇو تہ اهي شيون حرام آهن. رسول الله ﷺ فرمايو:

كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ عِرْضُهُ وَمَالُهُ وَدَمُهُ [1] (1)

هر مسلمان جو ٻئي مسلمان تي سامان مال ۽ رت حرام آهي.

ٽني سزا ڇا لاءِ ؟ فرمايائون : قرآن شريف ۾ آهي تہ :

وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَالِكَ يَلْقَ أَثَامًا (68) يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا [الفرقان/68، 69]

فرمايائون هنن آيتن ۾ مشار اليہ ٽي شيون آهن . انهن ٽن گناهن جي منع آهي.

شرڪ، قتل، زنا. ومن يلقي احد من الثلاثة. انهن ٽن مان هڪ بہ ڪري تہ ان جي سزا الله ڪريم فرمائي تہ : يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا

شرڪ، قتل، زنا تي ٻيڻو عذاب آهي.

سوال: سبب تضعيف ڇا آهي ؟

ٻيڻي عذاب ٿيڻ جو حڪم ڇو آهي ؟ حالانڪہ قرآن ۾ آهي تہ:

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ [الأنعام/160]

نيڪي جو بدلو ڏهوڻ آهي ۽ بدي جو بدلو ان بدي جي برابر هڪوڻ آهي. گناهن تي سزا هڪوڻ جو قانون آهي. هتي ٻيڻ چوڻ ۾ تعارض ٿي پيو. قرآن ۾ تعارضات نہ آهي منا فات نہ آهن. ان جو توافق ۽ تطابق هي آهي تہ:

---

[1] سنن الترمذي (ج 7/ ص 166)

آيتون هڪ ٻئي جي مخالف نہ آهن. بشرط الشيء الآخر. پيٺو عذاب ٿئي ٿو.

حضرت عبد الله بہ مسعود رضي الله عنہ عرض ڪيو: اي ذنب اڪبر. ①(2)

يا رسول الله ، الله وٽ سڀ کان وڏو گناھ ڪهڙو آهي؟ پاڻ فرمايائون. الله تو کي پيدا ڪيو آهي پوءِ ان سان شريڪ ڪرين. مون چيو ان کان پوءِ ڪهڙو گناھ وڏو آهي؟ فرمايائون. بک جي سبب اولاد کي قتل ڪرڻ. پوءِ فرمايائون پاڙيسرڻ عورت سان زنا ڪرڻ. زنا ڪبيرو گناھ آهي. هڪ ان جي سزا آهي. پيو ابطال حق قرب الجوار. پاڙيسرين جي حق جو تلف ڪرڻ آهي. امانتداري ديانتداري سان رهڻو هيو. حقِ امانت ٽوڙيائين.

1. زنا 2. تلف حق جا بہ جرم ثابت ٿي ويا. ان لاءِ يضاعف فرمايائين.

شرط الشيء سان ڪبيرو اڪبر ٿي ويندو آهي. هاڻي آيت ۾ نہ منافات رهي نہ تعارض.

حد جاري ٿيڻ سان آخرت جو عذاب ختم آهي يا نہ؟

زاني کي حد جاري ڪئي وئي تہ ان جو گناہ ختم ٿيو يا اجا آخرت ۾ عذاب ٿيندس؟ دنيا ۾ جنهن مٿان حد جاري ٿي وئي ان کي آخرت ۾ عذاب ٿيندو يا نہ؟ امام شافعي رحمة الله عليه فرمايو تہ: جنهن کي دنيا ۾ سزا ملي ان کي آخرت ۾ عذاب نہ ٿيندو. حديث ۾ آهي تہ:

من عقب فهو كفارة له جنهن کي سزا ڏني وئي اها ان جي گناھ جو ڪفارو آهي.

شافعي چيو تہ سزا ڪفارو آهي.

امام اعظم چيو تہ: سزا ڪفارو نہ آهي. اصل ۾ توبہ ۽ ندامت ڪفارو آهي.

امام اعظم فرمايو تہ عذاب ڪفارو نہ آهي. توبہ ۽ ندامت ڪفارو آهي.

مثلاً: هڪ ماڻهو کي ماريو وڃي هٿ ڪٽيو وڃي، چوي ٿو تہ ڇا ٿي پيو؟ بيحيائي تہ قائم آهي تہ ڪفارو نہ ٿيو. ندامت اول آهي. پوءِ توبہ آهي جيئن قرآن ۾ آهي:

---

① عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّ الذَّنْبِ أَعْظَمُ عِنْدَ اللَّهِ قَالَ أَنْ تَجْعَلَ لِلَّهِ نِدًّا وَهُوَ خَلَقَكَ قُلْتُ إِنَّ ذَلِكَ لَعَظِيمٌ قُلْتُ ثُمَّ أَيُّ قَالَ وَأَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ تَخَافُ أَنْ يَطْعَمَ مَعَكَ قُلْتُ ثُمَّ أَيُّ قَالَ أَنْ تُزَانِيَ حَلِيلَةَ جَارِكَ صحيح البخاري (ج 13 / ص 394)

امام اعظم جو دليل نص قطعي مان هي آهي تہ: أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ [البقرة/34]
انكار كيائين ۽ وڏائي كيائين كافرن مان ٿي پيو.

انكار ۽ تكبر. هن كلام ۾ تقديم ۽ تا خير آهي.اول تكبر آهي پوءِ انكار آهي. انكار جو سبب تكبر آهي. ٿيڻ ائين کپي ها."استكبرو ابيٰ" جنهن لفظ تي پكڙ ٿي اهو ابيٰ آهي. "استكبر" منّ ۾ هيو. مواخذو نہ ٿيو. ارادن تي پكڙ نہ آهي. معلوم ٿيو تہ دل جي ڳالھ تي مواخذو نہ آهي. جڏهن ظهور ٿئي تہ سزا آهي. ندامت ناهي تہ توبہ قبول نہ آهي.

قرب الاهي: پاڻ فرمايائون :

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ [ق/16]

انسان نہ تہ از خود پيدا ٿيو آهي نہ ان كي كنهن ٻئي پيدا كيو آهي ان كي اسان پيدا كيو آهي. اسان كي علم آهي ۽ ڇو نہ هجي جو اسان ان جي قريب آهيون. هتي ٻہ ڳالهيون آهن. تخليق ۽ علم الاهي. حبل بہ رڳ آهي ۽ وريد بہ رڳ آهي. حبل ۽ وريد رڳون آهن. مٿي كان قلب ڏانهن وڃن ٿيون. نڙي ذريعي وريد كي كٽيو وڃي تہ ماڻهو مري وڃي. حبل جي وريد ڏانهن اضافت بيانيہ آهي. الله علت العلل آهي ۽ علت كي پنهنجي معلول جو علم حاضر آهي. رڳ اجزاءِ لحميہ ۾ حاجب آهي. الله جو قرب مكاني نہ آهي، ذاتي آهي. انسان ان وجود مطلق جو تعين آهي. انسان كي پنهنجو علم ايترو نہ آهي جيترو مون كي تنهنجو علم آهي. علت جو تعلق معلول سان هوندو آهي. علت كي پنهنجي معلول سان ايترو قرب نہ آهي جيترو رب كي ٻانهي سان قرب آهي.

جان در جسم او او اندر جان نهاں در نهاں اے جان جان

الله جو قرب ۽ معيت ٻہ قسم آهن. قرب عامہ: جيكو نيك بد كي حاصل آهي. ان ۾ نہ محنت آهي نہ اجر آهي. قرب خاصہ: اهو ثمرات عبادت آهي. جيكو اجر عبادات آهي. ثمرات عبوديت و اطاعت آهي.تفضلات رحماني عنايت سبحاني ان تي نازل ٿيندي.

اها ذات جا چون چگون كان بي كيف آهي. جڏهن انسان كي پنهنجي جان جي خبر نہ آهي تہ اهو رب كي ڇا سمجهي سگهندو؟ جسم ۽ جان مليل آهن. پر توكي انهن جي خبر نہ آهي تہ توكي الله جي خبر كيئن پوندي.

خلفاءِ خليليہ

رئيس العلماءِ تاج الفقراءِ حضرت خواجہ خليل الرحمان سلسلي جي ترويج ۽ اشاعت لاءِ ۽ گمراهن کي گس لائڻ لاءِ، ڀٽڪلين کي راهہ راست تي آڻڻ لاءِ ڪافي خوشنصيبن کي خرقہءِ خلافت سان نوازيو. انهن خليفن پنهنجي علائقن ۾ وڏيون دين جون خدمتون سرانجام ڏنيون ۽ سندن خدمات جو اهو سلسلو اڃا بہ جاري آهي ۽ انشاءَ الله قيامت تائين جاري رهندو. سندن خلفاءَ جي تذڪري لاءِ هڪ جدا دفتر درڪار آهي. مالايدرك كله لايترك كله تي عمل ڪندي سندن خلفاءِ ڪرام جو ڪجهہ احوال پيش آهي.

خليفو ڊاڪٽر سعيد احمد رحمت الله عليہ ڪراچي

ڪراچيءَ ۾ ٻڙا بورڊ ڀرسان سندن گهر ۽ ڪلنڪ هوندي هئي. بسم الله مسجد ۾ نماز پڙهندا هيا ۽ حلقہ مراقبہ ڪرائيندا هيا. سندس صحبت ۾ ڪثير ماڻهو سڌري صالح ٿيا. ۽ اهي محبت جا متوالا ٿيا. حضرت سائين خواجہ خليل الرحمان رحمت الله عليہ ڪيئي ڀيرا سندن دعوت تي تشريف وٺي ويا. پاڻ بہ درگاهہ عاليہ رحمتپور شريف تي گهڻو ايندا هئا. عرس جي موقعي تي حاضر ٿيندا هئا تہ جماعت ساڻ وٺي ايندا هئا. هڪ يارهين ڇڏي ٻي يارهين تي وڏي ادب ۽ محبت سان اچي مرشد جي در جي حاضري ڀريندا هئا. تبليغ دين ڪندي پاڻ دار البقا جا راهي ٿيا. پاڻ بہ شاديون ڪيائون جن مان ڪين بہ پٽ پيدا ٿيا. جيڪي سندن حياتي ۾ الڳ ٿي ويا.

خليفو حافظ محمد اسحاق ڪورائي

ولادت : 1933ع ڪوٽڙي. سندن والد جو نالو حاجي مصري خان هيو. حافظ صاحب جو اصل ڳوٺ ملڪ لڳ قلجي هيو. دادوءَ جي ڀرسان پڙين وارن حافظن جي مدرسي ۾ پڙهيا جيڪو مشهور حفظ جو مرڪز هيو. پوءِ فائينل پاس ڪري پرائمري استاد ٿيا. حضرت پير مٺا سائين جن جي بيعت ڪيائون ۽ حضرت صاحبزاده قدس سره کان ڪين

خرقہ خلافت عطا ٿيو. تمام زاهد، عابد اهل ذڪر هئا. بهترين ڪاتب هئا. سلسلہ عاليہ جي بهترين ڪتابت ڪيائون. حضرت صاحب جا مقرب هئا. ڪثرت اولاد ۽ انهن جي پڙهائي ڪري هجرت ڪري نانگا لائين ڪوٽڙي ۾ اچي آباد ٿيا. ورڪشاپ مين اسڪول جا هيڊ ماستر رهيا. اتان رٽائر ٿيا. جامع مسجد نور ڪبريا نانگا لائين جا خطيب ۽ امام رهيا. پير مٺا سائين جي صحبت اثر سبب ڪڏهن بہ امامت جي پگهار نہ ورتائون. اتي بي لوث سلسلہ عاليہ جي خدمت ڪيائون. پاڻ لاطمع ۽ خود دار انسان هئا.

پاڻ 18 جولاءِ 2004ع ۾ وفات ڪيائون. سندس وصيت موجب مولانا محمد امين الدين خليلي سندس نمازِ جنازه پڙهائي. سندس مزار ڪوٽڙيءَ ۾ بچاء بند درياه واري قبرستان ۾ آهي. پاڻ ٻہ شاديون ڪيائون انهن مان سندس هڪ گهر واري درگاهہ عاليہ رحمتپور شريف ۾ تعليمِ قرآن ڪريم ڏيندي هئي. حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي هڪ اهليہ بہ ڪانئس قرآن شريف پڙهيو هيو. پاڻ پنهنجي اولاد کي يونيورسٽي ۾ پڙهايائون. سندس گهر قرآني تعليم جو مرڪز هيو. سندس هڪ فرزند مشتاق مدينہ طيبہ زادها الله شرفاً وتعظيماً ۾ يونيورسٽي جو پروفيسر آهي. ڪثير اولاد اٿس. اهي سڀ عهدن تي فائز آهن. پنهنجي هڪ فرزند تي پير ڪامل سان محبت پاران پنهنجي مرشد جو اسم "خليل احمد" رکيو اٿس. اهو حافظ قرآن ۽ درس نظامي پڙهي والد وانگر خدمتِ خلق ڪري رهيو آهي. درگاهہ شريف سان ساڳيو تعلق اٿن. اچڻ وڃڻ ۾ ڪوتاهي ڪونہ ڪندا آهن.

خليفو محمد قاسم ڀائي ڪراچي

پاڻ پراڻي ڏراجي ڪراچي جا رهواسي آهن. سندن تعلق ميمڻ ڪميونٽي سان آهي. سندن سڪ ۽ صداقت کي ڏسي حضرت صاحب جن ڪيس خلافت عطا فرمائي. پاڻ محبت ڪيش ۽ ذڪر جو ذوق رکڻ وارا آهن. جڏهن دربار عاليہ تي ايندا آهن تہ سندن اڪثر وقت روضي شريف ۾ مراقبي ۾ گذرندو آهي. سندن اهليہ بہ سلسلۂ عاليہ ۾ داخل آهي. پاڻ زهد و تقويٰ وارا ۽ سخي دل انسان آهن. درگاهہ شريف جا خدمتگار آهن. دربار شريف جي مسجد ۽ مسافر خانن جي تعمير سندن محبت جو عملي ثبوت آهي.

ڪين مرشد ڪريم ۽ سندن اولاد سان سخت محبت آهي. سندن صحبت ۾ ڪيترا ماڻهو اهلِ دل بڻجي ويا آهن. حضرت صاحب جن بارها سندس دعوت تي ڪراچي تشريف وٺي ويا. پير مٺا سائين جي وصال کان پوءِ درگاهه عاليه سان والهانه محبت رکندا اچن ٿا. هر عرس شريف جي موقعي تي پاڻ پائبندي سان شريڪ ٿيندا آهن. هن وقت طويل العمر ۽ ضعف ڪري خانه نشين آهن. سندس هڪ فرزند محمد امين ٻائي واپاري آهي اهو به سلسلهءِ عاليه سان وابسته محبت وارو پنهنجي والد جي نقش قدم تي هلڻ وارو آهي.

خليفه مولوي حاجي عزيز الله جتوئي پيٽو ضلع دادو

مولوي صاحب ذات جا جتوئي سندس والد جو نالو ميان لاٽو خان هيو. سندن ولادت 1916ع ۾ ٿي. زميندار پيشي سان وابسته هئا. حضرت ابوالفيض مولانا غلام عمر جتوئي سونو جتوئي وارن جا شاگرد ۽ حضرت علامه مفتي مولانا محمد قاسم مشوري شريف وارن جا هم سبق ۽ دوست هئا. حضرت پير مٺا سائين سان سلسله عاليه نقشبنديه ۾ بيعت ڪيائون. پاڻ نهايت عابد زاهد ۽ متقي هئا. حضرت خواجه خليل الرحمن ڪين خلافت جو شرف عطا فرمايو. پاڻ پنهنجي استاد محترم جي فرمان تي پيٽو جتوئي تعلقه ميهڙ ۾ سلسلهءِ تعليم شروع ڪيائون. پاڻ معلم، مدرس ، خطيب، امام ۽ استاد رهيا.

ڪو زمانو هيو جو پيٽي جتوئي ۾ اڪثريت اهل تشيع جي هئي پر مولانا صاحب جي ڪاوشن سان سواءِ چند جي سڀ عقيده اهلسنت وارا بنجي ويا. پاڻ مهمان نواز هئا. اڪثر فقراء ۽ سلسله عاليه جا علماءَ وٽن ايندا رهندا هئا. مراقبو سندن معمولات مان هوندو هيو. پير جي ياد هميشه موجود هوندي هئن. ڳوٺ جي مردن توڙي عورتن جي اڪثريت سندس شاگرد هئا ڇو ته سندن گهر ۾ درس قرآن هلندڙ هيو ۽ گهر وارا به سلسله عاليه سان منسلڪ هئا. حضرت صاحب جن جي هر سال دعوت ڪندا هئا ۽ ذڪر جي لذت حاصل ڪندا هئا.

سندن ادب ۽ تقويٰ جو اهو عالم هيو جو پاڻ حج جي اعظم رڪن لاءِ سال 1977ع ۾ ويا ته به ڇپا ڪچن پيرن جا پيري ساڻ کڻي ويا ته مان پاڪ سرزمين جي پيرن سان وَٽُ ڪيئن پچائيندس. وري اهي واپس آڻي پنهنجي ملڪ ۾ ڦٽا ڪيائون.

اختلافات واري وقت ۾ به درگاهه رحمتپور شريف سان منسلڪ رهيا. هميشه ڇهو هٿ ۾ هوندو هين ان ۾ وٽ جا پتر ساڻ رکندا هئا. کؤنرو ۽ چادر به ساڻ رکندا هئا. يارهين شريف تي پهرئين صف ۾ موجود هوندا هئا. پنهنجي پير ڪامل سان پيار شديد هوندو هين. پاڙي وارن خلفاء جهڙوڪ خليفه سائين الله ڏتا رحمت الله عليه غفار آباد وارن سان به سهڻا مراسم هوندا هئن. پنهنجي ڳوٺ جي آس پاس پرڙا، پتيجي ۾ سلسله جي تبليغ ڪيائون. ساڻن گڏ ڳوٺ جي جماعت جو حلقو هميشه موجود هوندو هيو. ماڻهن جا آبائي پير اگر حضرت صاحب جن جي شان ۾ ڪجهه چوندا هئا ته پاڻ انهن سان عالمانه بحث ڪري پنهنجي پير جي عظمت اعليٰ مقام ڪي مڃائيندا هئا نه ته وري رسمي پير پيٽي شهر جو رخ نه ڪندا هئا.

پاڻ سنه 1405هه بمطابق 1985ع ۾ وفات فرمايائون. سندن مزار جامع مسجد پيٽي جي اتر طرف موجود آهي. کين هڪ فرزند مولوي حاجي عبدالوهاب نالي آهي. اهو به دستاربند عالم آهي. مولانا مفتي ڪريم بخش مگسي ميهڙ وارن جو شاگرد رشيد آهي. حضرت صاحب وڏن سان بيعت ڪيائين. پنهنجي والد صاحب سان گڏ سلسله عاليه ۾ رهيو. دربار جي موجوده سجاده نشين پير مٺا ثاني جي خاص مريدن مان آهي. پاڻ نهايت برجستو ۽ همت پريو زميندار آهي. زميني ڪمن ۾ گهڻو مشغول رهڻ ۽ امراءَ سان ڪثير تعلقات هجڻ جي باوجود پنهنجي مرشد سان مضبوط نسبت اٿس.

خليفه آخوند حاجي محمد موسيٰ چانڊيو، نور پور شريف ضلع دادو:

سندن والد جو نالو آخوند محمد ۽ ڏاڏي جو نالو آخوند درياء خان هيو. پاڻ ناري ڳوٺ جا رهواسي هئا. آباء و اجداد ڪان شهر وارن جا معلم هئا. فائينل پاس ڪري پرائمري استاد ۽ ڳوٺ جي مسجد جا امام ۽ قرآن شريف جا استاد ٿيا. نور پور شريف (ناري) جا سادات ڪرام، چانڊيه، ڪنير، چنا، ماڇي، ملاح سندس شاگرد هئا. پاڻ اصل ڪان شريف النفس، ذڪي، عبادت گذار ۽ نيڪ صالح هئا. معرفت الاهي لاءِ نقشبندي سلسله جي بزرگ خواجه ميان محمود ٻوڙن لاڪيرن واري جي صحبت ڪيائون. جڏهن ميان محمود سائين ڪاڇي واري ٻوڏ سبب هجرت ڪري ڪجهه وقت ناري ۾ اچي رهيا هئا ۽ هتي پير مٺا

سائين جي اچڻ جي پيشگوئي فرمائي هئائون. تہ اها آخوند صاحب ٻڌي هئي. پوءِ جڏهن اهو ولايت جو آفتاب دين پور ۾ اڀريو تہ سندس روشني ڏسي آخوند محمد موسيٰ بہ ناري جي سيدن پيلي رکيو شاهہ، احمد شاهہ، صالح شاهہ، محمد تقي شاهہ سان گڏجي پير مٺا سائين جي دست حق پرست تي نقشبندي سلسلہ ۾ بيعت ڪئي ۽ ذڪر اذڪار شروع ڪيائين. ناري جي سيدن جي خلوص محبت ۽ اسرار تي حضرت پير مٺا سائين ڪي ناري شهر وٺي آيا ۽ ناري جو شهر "نور پور شريف" بنجي ويو.

حضرت صاحب جن جي قيام دوران آخوند صاحب سلسلہ عاليہ جي وابستگي سان گڏ سندن خدمت ۾ رهيا. پوءِ انڙ پور رحمت پور شريف پيرين پنڌ ويندا رهيا. پير مٺا سائين جي وصال کان پوءِ بہ رحمتپور شريف سان قوي نسبت رکيائون. حضرت خواجہ خليل الرحمان کان خلافت ماڻيائون ۽ نور پور شريف ۾ جماعت کي ذڪر اذڪار ۽ مراقبہ ۾ مشغول رکيائون. سندس طبيعت اصل کان سفر ڪرڻ کان ڪيٻائيندي هئي انڪري نوڪري خاطر مسافري ڪرڻ کان لنوائيندي .P.T.C وغيره نہ ڪيائون ۽ فڪس پگهار تي رٽائر ٿيا. تبليغ بہ ڳوٺ ۾ ڪيائون. پاڻ سالڪِ راهِ خدا ۽ حق گو هيا. سدائين سچ ڳالهايائون. تَـرَ جو مشهور مُصلح زميندار رئيس عبدالحميد خان جتوئي بنا ساک جي آخوند صاحب جي شاهدي قبول ڪندو هيو ۽ ڪيترا معاملا آخوند صاحب ڏانهن موڪليندو هيو. 1973ع ۾ حج جي سعادت حاصل ڪيائون. پنهنجن مرشدن جي شان ۾ عشق و محبت جا شعر بہ چيائون. هر سال دعوت ڪندڙن ۾ شامل هئا. حضرت صاحب جن جي استقبال لاءِ جماعت سان گڏ ڪچي جي بچاءِ بند تي عشق سان شعر چوندا هئا.

اڱڻ منهنجي مٺو مرشد آيو مٺتار بسم الله
قدم پنهنجا پريںءَ پياري گهمايا يار بسم الله
ڏينهان راتيان ديواني دل ڪڏهن ايندو مٺو مرشد
آيو اڄ ڏينهن سو سڀڻو، پيارو وار بسم الله

آخر عمر تائين پنهنجي شيخ سان ۽ انجي اولاد سان نسبت قائم رکندي 30 صفر 1987ع تي وفات ڪيائون. مزار نور پور شريف ۾ مسجد جي پرسان قبرستان ۾ آهي.

پاڻ ٻه شاديون ڪيائون ڇهه نياڻيون، ٽي پٽ ٿين. سڀ تقريباً وفات ڪري ويا آهن. هڪ پٽ نالي فقير محمد هارون ۽ هڪ نياڻي زنده آهي. فقير محمد هارون نيڪ سيرت، نيڪ صورت ۽ سلسله عاليه سان منسلڪ آهي. درگاهه عاليه رحمتپور شريف سان وابسته آهي ۽ موجوده سجاده نشين پير مٺا ثاني جي خاص مقربن مان آهي. درگاهه عاليه جو نانگري آهي. ننگر جي ڪم ۾ ننگر جي زمين جو اونو اٿس. همه تن ان خدمت ۾ مصروف هوندو آهي. حڪمت پيشو اٿس ذڪي ۽ اهل ذڪر آهي.

خليفه ماستر محمد سليمان ڪلهوڙو، راڌڻ اسٽيشن ضلع دادو

ميان محمد سليمان بن ڪريم ڏنو بن محمد يوسف ڪلهوڙو سنه 1919ع ۾ مريد لاڪير ۾ پيدا ٿيا. پرائمري تعليم ڪان پوءِ فائينل ڪري پرائمري استاد مقرر ٿيا. سندن وڏا نقشبندي سلسلي ۾ پاٽ شريف وارن بزرگن سان منسلڪ هئا. خواجه محمود الحسن صديقي پاٽائي (اول) ماستر صاحب جي والده ماجده کي پنهنجي فرزند نظام الدين ثاني جي رضاعت لاءِ پاٽ شريف گهرايو هيو ڇو جو سندن اهليه بيمار هئي. خواجه صاحب ننڍڙي محمد سليمان کي ڏسندي سندس والده کي فرمايو ته هي فرزند وقت جي ڪامل قيومِ زمان جي بيعت ڪندو ۽ ڪامل بڻبو. انهيءَ بشارت جي مصداق ماستر صاحب نور پور شريف ۾ حضرت قيومِ زمان حضرت پير مٺا سائين جي بيعت ڪري سلسله عاليه ۾ داخل ٿي سالڪ ٿيا. سندس پٺي لطيفا قلبي ۽ روحي ظاهر ظهور هلندا هئا. ڪين جذبي جو حال اهو هيو جو نور پور شريف جا وڻ لانديون هجن يا رحمت پور شريف جي جڙنڊڙ جامع هجي، ماستر صاحب کي جذبو ٿيو ته الله ڪندي پيت ٻه پار ڪري ويندو هيو. پير مٺا سائين فرمائيندا هئا : "شير کوں پکڑو۔" پير مٺا سائين جن ڪيس خلافت ٻه ڏني هئي پنهنجي شيخ سان بي پناهه محبت هيس. هميشه پير جو ذڪر زبان تي هوندو هيس. مريد لاڪير ڪان هجرت ڪري بالي شاهه وري اتان هجرت ڪري 1962ع ۾ راڌڻ اسٽيشن تي قيام پذير ٿيو ۽ راڌڻ اسٽيشن جي مين پرائمري اسڪول جو هيڊ ماستر، تعلقي ماستر، يونين ڪائونسل جو سيڪريٽري ٻه رهيو. تعلقي جي پڳهار جو پاڻ امين هوندو هيو. ايماندار، سچار، نهايت ذهين ۽ ناميارو استاد هيو.

تـَـرَ جي عالمن سان سندن گهرا تعلقات هوندا هيا. پاڻ مهمان نواز ۽ دستار خوان جو ڪشادو هيو. آفيسر، علماء ۽ فقراء سندس مهمان ٿيڻ ۾ خوش ٿيندا هئا. هر مشڪل ۾ هر ڪنهن ڪي ڪم اچڻ وارو هيو. طالب علمن سان محبت ڪرڻ وارو هيو. پوءِ اهي اسڪول جا شاگرد هجن يا مدرسي جا طالب علم.

25 ڊسمبر 1964ع تي جڏهن قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين جي وصال جو دل جهوريندڙ واقعو رونما ٿيو تہ هن مرد پنهنجي پير جو آستانو ڪو نہ ڇڏيو. سائين صاحبزاده جن سان منسلڪ رهيو. بلڪ سندن خدمت ۾ پيش پيش رهيو. پنهنجا ٻہ فرزند شهاب الدين ۽ عبدالرحيم سائين صاحبزاده جي پهريداري لاءِ مقرر ڪيائين.

حضرت خواجہ خليل الرحمان رحمت الله عليہ سندن محبتن خدمتن ڪي ڏسندي ڪين خلافت نقشبنديہ جي اعليٰ اعزاز سان نوازيو. پوءِ گهڻين مصروفيتن جي باوجود بہ راڌڻ، گرماٽي، بالي شاهہ ۾ تبليغ ڪيائون. جذبي جي غالب رهڻ ڪري هميشہ پُر جوش رهندا هئا. پنهنجي محبوب مرشد ڪريم خواجہ خليل الرحمان جي منزل هر ماه 15 تاريخ راڌڻ اسٽيشن تي مقرر فرمايائون. پاڻ هر ماهہ اتي ايندا هئا. اتي خليلي مسجد جوڙايائون. طريقہ عاليہ جي ترويج جو ڪم ڪيائون .

ماستر صاحب ٻہ شاديون ڪيون. ڪيس اٺ پٽ هڪ نياڻيءَ جو اولاد ٿيو. سڀئي سلسلہ عاليہ سان وابستہ ۽ مرشدن ڪريمن جا محبتي آهن. سندن وڏو پٽ شهاب الدين اصلي ڳوٺ مريد لاکير ۾ رهي ٿو ۽ پاڻ وارن بزرگن جي زمين سنڀالي ٿو. سندن ٻيو پٽ ميان عبدالرحيم ديني شوق سبب نوڪري دوران ديني علم پڙهڻ شروع ڪيو. خليلي مسجد ۾ مولانا محمد امين خليلي وٽ فارسي شروع ڪيائين پوءِ حضرت صاحب رهڙي شريف وارن مولانا محمد مهيسر ۽ مولانا عبدالحليم وٽ شوق سان درس نظامي پڙهي دستار فضيلت حاصل ڪيائين. سلوڪ ۾ حضرت صاحبن سان منسلڪ آهي. خليلي مسجد جو امام ۽ مرڪزي عيد گاهہ راڌڻ اسٽيشن جو خطيب و امام آهي. ديني خدمت ۾ مصروف آهي. سندس ٽيون پٽ غلام قادر ڊاڪٽري پيشي سان منسلڪ آهي. چوٿون پٽ ڊاڪٽر مجيب الرحمٰن ايم بي بي ايس ڊاڪٽر آهي. پنجون پٽ عزيز الرحمٰن روينيو ۾

مختيارڪار ميھڙ ۾ عمر ڪوٽ رھي چڪو آھي. ڇھون پٽ عبد الجبار وڏو آفيسر آھي. انهن ڪان علاوه علي اڪبر ۾ محمد منير سندن سڀ پٽ دينددار ۾ درگاھ عاليہ سان شديد شوق ۾ تعلق رڪندڙ خدمتگار آھن. موجوده سجاده نشين حضرت پير مٺا ثاني جا مقرب ۾ دعوتي آھن. ماستر صاحب جن 1971 ع ۾ وفات ڪئي. سندس مزار شريف راڌڻ اسٽيشن جي اتر طرف مشهور قبرستان عارف شهيد ۾ آھي.

حضرت مولانا خدا بخش "بيخرچ" سيتارجا خيرپور ميرس

مولوي خدا بخش ولد جند وڏا ذات جا گوپانگ هئا. لياقت پور پنجاپ جي چڪ 3 ضلع رحيم يار خان جا ساڪن هئا. ابتدائي تعليم پنهنجي علائقي جي مختلف مدارس ۾ ورتائون پر گهڻو علم ديوبنديين وٽ پڙهيا. پاڻ عالم باعمل هئا. جهڙا صورت جا سهڻا هئا اهڙا عادتن ۾ اخلاقن جا ملوڪ موچارا هئا. پاڻ مولانا ڪريم بخش جي تبليغ تي حضرت پير مٺا سائين جي صحبت ۾ پهتا. پنهنجي آمد جو احوال عجيب ۾ دلڪش انداز ۾ ملفوظاتِ غفاريہ جي منڍ ۾ لکيو اٿن. جڏهن پير مٺا سائين وٽ پهتا ماٺهو پير سائين جن جا هٿ پير چمي رهيا هئا تہ سندس دل ۾ اعتراضات پيدا ٿيا. پير مٺا سائين جيئن مصلي مبارڪ تي اچي ويٺا صفون سڌيون ٿيون بي خرچ جي من ۾ جيڪي اعتراض هئا دل جو دل ۾ چوندو ويو پاڻ مصلي تي ويٺي ويٺي انهن جو جواب ڏيندا ويا. تيستائين اقامت شروع نہ ٿي جيستائين مولوي صاحب جي دل جي تسلي نہ ٿي. پوءِ لکن ٿا تہ :

الحمدللہ ایسے روشن ضمیر اور صاحبِ فراست متقی ولی اللہ کی زیارت کا اور سات سال ان کی صحبت میں حاضری دینے کا شرف حاصل ہوتا رہا۔ (ملفوظات غفاریہ: ص ۱۳)

پاڻ قادر الڪلام شاعر بہ هئا. سندن شاعري ۾ رس ۾ چس آهي. سندس هڪ شعر آهي:

نام ہے رحمان تیرا ہم بڑے نادان ہیں
بھول ہوجاتی ہے آخر کیا کریں انسان ہیں

حضرت پير مٺا سائين جي وصال کان پوءِ صاحبزاده سائين خواجہ خليل الرحمان سان روحاني رشتو جوڙيائون. گهر کي الوداع چئي حضرت جن جي حضور ۾ اچي رهيا. سفر ۾ حضر ۾ هميشہ هم رڪاب رهيا. خوب صحبت ڪيائون. سنڌ، پنجاب جا سفر ڪيائون.

خوش خلق، خوش طبع هئا. حضرت صاحب جن جا ڪثير معتقد راڻي پور، گمبٽ ۽ سيٺارجا طرف هئا. انهن جي اسرار تي جامع مسجد سيٺارجا جي خطابت امامت قبول ڪيائون. حضرت صاحب جن ڪيس خلافت سان نوازيو. پاڻ دوري جي باوجود به حضوري ۾ هئا. هر محفل، عرس شريف، يارهين شريف ۾ موجود رهندا هئا . چٽڪ رحمتپور ۾ رهيل هجن. حضرت صاحب جن جي اولاد ۽ درگاهه سان قلبي لڳاءُ هين. هر محفل ۾ نئون شعر زبان تي هوندو هين. ظامي صاحب جا ساٿي دوست هئا. بهترين خطيب هئا. تبليغ ڪيائون جماعت ۾ مقبول هئا. پير ڪامل جا عاشق هئا. سندس چيل شعر آهي :

رک چلے کٹ اڻ دی لوڑ نہ توں، هک دامن پیر دا چھوڑ نہ توں
بس تار محبت تروڑ نہ توں، تکھے آپے یار پچاڈیندے
می ڈا پیر خلیل دعا ڈیندئے، سھڻا مردہ دل جیوا ڈیندیے
بد بخت ازل دے مارئیندے، ول سُتے بخت جگا ڈیندے

خواجه خليل الرحمان جي وصال بعد حضرت مظهر سائين رحمت الله عليه سان والهانه محبت رکيائون. انهن جي به وصال تي وڇڻ بعد پاڻ اڪثر غمزده ۽ افسرده رهندا هيا ۽ پر پوءِ به مرشد جي باربار حاضري ڀريندا رهندا هئا. هڪ ڀيري محرم شريف جي يارهين تي دربار شريف تي آيا. واپسي ۾ سيٺارجا ويندي سوزوڪي جي معمولي ايڪسيڊنٽ ۾ زخمي ٿي پيا. ڪين سول اسپتال لاڙڪاڻي ۾ داخل ڪيو ويو. اتي 11 محرم الحرام سنه 2000ع ۾ وفات ڪيائون. درگاهه عاليه جا موجوده سجاده نشين فقراء غفاريه جي چيبر ۽ چانؤ. حضرت پير مٺا ثاني مد ظله جن اسپتال پهتا سندن جسد ڪڻي دربار تي آيا. رحمت پور شريف ۾ سندن ڪفن ۽ نمازِ جنازه ٿي پر سندس جماعت ۽ احباب جي ڪثير اسرار تي ڪيس سيٺارجا ڪڻائي ويا. سندس شعر جي مصداق :

ہم مسافر بے وطن ہیں اے خدا امداد کر
کیا ہوا بے خرچ پر طالب ایمان ہیں

سيٺارجا جي قبرستان ۾ سندن مزار شريف آهي.

تخلص "بيخرچ" جو سبب: حضرت خواجہ خليل الرحمان جو هڪ ٻيو خليفو خدا بخش ظامي نالي آهي. هي ٻئي حضرت جن جا منظورِ نظر هوندا هئا. خدابخش ظامي مالدار هيو. جڏهن حضرت سائينجن سان گڏ ٻئي سفر ۾ نڪرندا هئا. خدابخش ظامي پنهنجي خرچ سان سفر ڪندو هيو. ان ڪري پاڻ کين باخرچ سڏيائون ۽ هي خدابخش بظاهر مسڪين هيو. ننگر جي خرچ تي سفر ڪندو هيو ان ڪري پاڻ خوشطبعي ۾ ڪيس بي خرچ سڏيائون. پوءِ هن پنهنجو شاعراڻو تخلص ئي "بيخرچ" مقرر ڪيو.[1] (1)

خليفہ حضرت خدا بخش "باخرچ" ظامي

بن امام بخش ورياء . سندن ولادت 1929ع ۾ موضع نظام پور تحصيل احمد پور شرقيہ ضلعہ بهاولپور ۾ ٿي. ابتدائي تعليم مولوي غلام حسن کان حاصل ڪيائون. خان ٻيلہ ضلع رحيم يار خان ۾ ۽ ان کان پوءِ جامع سعيديہ لياقت پور ۾ مولوي محمد عبدالله تونسوي وٽ پڙهيا، جيڪو خواجہ نظام الدين تونسوي جو مريد هيو. صرف ۽ نحو مولوي عبدالمجيد صاحب کان حاصل ڪيائون جيڪو امين آباد جو مشهور عالم هيو. ڳوٺ جا سڀ ٻار ان جا شاگرد آهن. جيڪي حافظ ۽ قاري آهن. پاڻ پهريائين پيرڪالو شاهہ لعل دي ڳوٺ ڪوٽ ضلع بهاول پور وارن سان بيعت هئا. جيڪو سندن خانداني پير هيو. ان کان پوءِ پاڻ پير مٺا سائين جي خليفي مولانا ڪريم بخش سان بيعت ڪيائون جيڪو عاشق آباد ۾ حضرت پير مٺا سائين جو جائنشين هيو ۽ هڪ سال سندن خدمت ۾ رهيا پوءِ ان جي رفاقت ۾ اچي حضرت خواجہ خليل الرحمٰن سان بيعت ٿيا. ڇو تہ ان دوران پير مٺا سائين رحمة الله عليه پردو فرمائي چڪا هئا. پوءِ سائين صاحبزاده رحمة الله عليه جن ڪيس خرقۂ خلافت بہ عطا فرمايو. پاڻ ٻہ حج ۽ چار عمرا ادا ڪيا اٿن. پيرانہ سالي جي باوجود هيئنر بہ پاڻ وڏي محنت ۽ دل لڳي سان تبليغ دين ۾ مصروف آهن.

---

[1] هڪ ڀيري قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي عرس مبارڪ ۾ رحمتپور شريف ۾ هي عاجز بہ حاضر هيو. مولانا بيخرچ اعلان ڪيو تہ مان اڄ کان پنهنجو تخلص مٽائي "مسرور" مقرر ڪيان ٿو. پوءِ جڏهن تقرير ڪري لٿو تہ ڪنهن چيس توکي مرشدن جو عطا ڪيل لقب "بيخرچ" نہ وڻيو ڇا؟ ان تي پاڻ پشيمان ٿيو. پوءِ باقي پوري عمر پنهنجو تخلص "بيخرچ" ئي سڏايائين.

سندن ديني مراڪز:

1. الجامعه الخليل چڪ A-15 لياقت پور ضلع رحيم يار خان

هتي هر مهيني جي پهرئين خميس تي محفلِ ذڪر ملهائي ويندي آهي ۽ سالانہ محفل بہ سجائي ويندي آهي. سندن نائب مفتي محمد اقبال صاحب آهي جيڪو سندس ڏوهٽو بہ آهي جيڪو اچڻ وارن جي خدمت ۽ لنگر شريف جي اهتمام لاءِ مقرر هوندو آهي.

2. صابري مسجد پرسان پيپل واري پل محلہ ملڪ ساجد فيروز ضلع رحيم يار خان.

گوالہ ڪالوني لاهور. (3) ميرانہ اڏه شاهي والا بنگلہ ضلع بهاولپور.

انهن مراڪز تي وڃڻ ڪان علاوه پاڻ تبليغ لاءِ سنڌ، پنجاب، بلوچستان جي مختلف علائقن ۽ بنگال، ڍاڪا تائين بہ ڪافي علائقن ۾ سفر ڪيا اٿن. پاڻ شاعر آهن. پنهنجي پير و مرشد جي شان ۾ تمام بهترين شعر پڙهيا اٿن.

ڪو وقت پير جي وطن ڪي پنهنجو وطن سمجهي راتيون ۽ ڏينهن رحمتپور شريف ۾ رهيا. سفر ۽ حضر ۾ سائين جن سان گڏ گذاريائون. راڌڻ هجي يا نور پور شريف، قلجي هجي يا ٽرڙي محبت، دادو هجي يا قاضي احمد، پنجاب هجي يا سنڌ. سائين خواجہ خليل الرحمان جي خطاب ڪان اڳ ظامي صاحب شعر چوندو هيو:

”مي ڈا سائيں مي ڈي پارت ہئی درپکڑیم ول نہ چھڑیساں دم دلبر در تے ڈیساں“

پاڻ ڪيس خرقۂ خلافت عطا ڪيائون ۽ سلسلہ عاليہ جي تبليغ جو تاڪيد ڪيائون. ان وقت ڪان هن وقت تائين ظامي صاحب رات ڏينهن تبليغ ۾ مصروف آهن. 1976ع ۾ حضرت خواجہ خليل الرحمان جي وصال ڪان پوءِ ظامي صاحب مرشد ڪريم جي نورِ نظر حضرت خواجہ محمد جانان ”قلندر“ جي بيعت ڪئي ۽ سندس ارشاد سان پنهنجي ڳوٺ چڪ 15 لياقت پور ۾ آستانو اڏيائون ۽ پنجاب ۾ سلسلۂ تبليغ جاري رکيائون. ان سان گڏ پنهنجي ڏوهٽي اقبال احمد جي تعليم تي ڌيان ڏنائون. ڪيس انوارالعلوم ملتان ۾ علامہ ڪاظمي صاحب جي مدرسہ ۾ تعليم لاءِ موڪليائون. پاڻ خوب تبليغ جو ڪم ڪيائون. جماعت ۾ واڌارو ٿيندو رهيو ليڪن سيني جو رخ رحمتپور شريف ڏانهن ڪيائون. هر سال حضرت خواجہ صاحب جن جو عرس مبارڪ پنهنجي آستانہ لياقت پور

وڏي شان شوڪت سان ڪندا آهن ۽ ان ۾ هميشه پنهنجن مرشدن ڪريمن ڪي مدعو ڪندا آهن. جلسي جي صدارت به موجوده سجاده نشين پير مٺا ثاني جن فرمائيندا آهن. هينئر صحت جي ناسازي ۽ دراز عمري ۽ پيِن سببن هوندي به تبليغ ۾ هلندا رهن ٿا ۽ هر عرس شريف ۽ موقعي تي يارهين شريف ۾ درگاهه عاليه رحمتپور شريف ۾ جماعت سان گڏ موجود هوندا آهن. الله پاڪ کين صحت ۽ خضري عمر عطا فرمائي ۽ هرطالب کي ظامي صاحب جهڙي محبت ۽ استقامت نصيب فرمائي آمين.

خليفه فقير حاجي عبدالحق ڏامراهو ڏامراها لاڙڪاڻو

فقير عبدالحق ولد عبدالحي ڏامراهو (پنهور) ضلع لاڙڪاڻي جي مشهور شهر ڏامراها ۾ ڄاوا. ابتدائي تعليم پنهنجي ڳوٺ ۽ پوءِ لاڙڪاڻي ۾ ورتائون. ننڍپڻ کان ديني ڪمن ۾ مصروف رهيا. سندس وڏا به ديندار هئا. والد جي وفات کان پوءِ زميندارِي ڪمن ۾ مشغول رهيا. مشهور زميندار هئا. مشهور سياستدانن سان تعلقات هين. پاڻ يڪ سخن ، قول جا سچا وعدي جا پڪا ۽ پاسدار هئا. سنڌ جي مشهور سياستدان خان بهار محمد ايوب کهڙي جا گهاٽا دوست هئا. سنڌ ۾ قيوم زمان حضرت پير مٺا جي آمد جو ٻڌي سندن زيارت لاءِ نور پور شريف پهتا، اتي ساڻن بيعت ٿيا ۽ صاحبِ جذب بنجي نڪتا. بس ذڪر وٺڻ کان پوءِ هن نوجوان زميندار جي دل عشق الاهي ڏانهن مائل ٿي وئي. ڪيس شوق ذوق ديدارِ يار جو پيدا ٿيو. ڳوٺ ۾ ذڪر اذڪار جي تبليغ شروع ڪيائين. سندس پاءُ عزيز ۽ تقريباً سارو ڳوٺ سلسله عاليه ۾ داخل ٿي ويو. حضرت پير مٺا سائين جي دعوت ڪري کين ڏامراهه ڳوٺ وٺي آيو. هڪ مهيني جي دعوت ڪيائين. حضرت صاحب جن ۽ خلفاء به باعيال آيا. سيني لاءِ فقير صاحب گهر خالي ڪرايا. ڄڻ ته ڏامراها شهر درگاهه بنجي ويو. حضور پير مٺا سائين فرمائيندا هئا :

"ڈیکھو نوجوان زمیندار دین دی محبت وچ سرشار ہے۔"

فقير صاحب اهڙيون دعوتون ڪثرت سان ۽ ڪيترا ڀيرا حضرت پير مٺا سائين ۽ سائين صاحبزاده جن جون ڪيون. پاڻ اٺ پندرهن ڏينهن سندس دعوت تي ڏامراهه ڳوٺ ۾ اچي رهندا هئا.

هن نوجوان زميندار جو نالو فقير عبدالحق جي نالي سان مشهور ٿي ويو. سياستدان ٻ کيس ”فقير صاحب“ جي نالي سان ياد ڪندا هئا. هي صاحبِ شرع زميندار ڏاڙهي پٽڪي سان محفل جي زينت هوندو هيو. لاڙڪاڻي شهر ۾ سندس بنگلو اوطاق مشهور هئي. پاڻ اهل و عيال سميت حضرت صاحب جن مريد هيو. فقير صاحب جو جذبو قابلِ ديد هوندو هيو. حضرت خواجہ خليل الرحمان سان سندس گهاٽي دوستي هئي ۽ سندس توصل سان زميندارن تائين تبليغ جو سلسلو پهتو. حضرت خواجہ صاحب جا زميندار، وڪيل ۽ ٻيا افسران معتقد ٿيا. حضرت صاحب جن آخر عمر ۾ سفر ڪرڻ ڇڏي ڏنو هيو ۽ مستقل طور رحمتپور شريف کي مسڪن بنايو هئائون پوءِ ٻ نور پور شريف سيدن وٽ ۽ فقير عبدالحق جي دعوت تي ڏامراهن ضرور ويندا هئا.

حضرت پير مٺا سائين جي برگزيده نياڻي جيڪا سندن مرشد مربي حضرت قريشي صاحب قدس سره جي اهليہ محترمہ هئي ان سائڻ جي وفات ۽ جدائي حضرت صاحب جن کي تمام گهڻو ڏک رسايو. سندس جدائي بعد گهڻن مسئلن منهن ڪڍيو. ڪجهہ بدخواهہ ماڻهن عجيب قسم جو ماحول پيدا ڪيو جو حضرت پير مٺا سائين ۽ سندن دل پياري پٽ جي وچ ۾ عارضي جدائي ٿي.

حضرت خواجہ خليل الرحمان والد ڪريم جي حڪم سان پنجاب هجرت ڪئي ۽ عاشق آباد شريف سڪونت اختيار ڪيائون. انهيءَ جدائي حضرت پير مٺا سائين جي طبيعت تي ٻہ وڏو اثر ڪيو. ان معاملي ۾ فقير عبد الحق صاحب وڏو ڪردار ادا ڪيو. حضرت خواجہ خواجگان جي حڪم موجب حضرت سائين صاحبزاده جن کي پاڻ وٽ ڏامراهہ شهر ۾ رهايائين. سندن واسطي پنهنجي جاءِ خالي ڪيائين پورا پنج سال همہ وقت غلامي ۾ رهي اهڙي تہ مهمان نوازي ڪيائين جنهن جو مثال ملڻ مشڪل آهي. فقير صاحب جي انهيءَ عمل حضرت پير مٺا سائين کي ڏاڍو خوش ڪيو ۽ انتظار کي دور ڪيو. صاحبزادي سائين جي ويجهڙي جاءِ تي قيام ويتر فقير صاحب لاءِ حضرت پير مٺا سائين جي دل ۾ مقام پيدا ڪيو. پاڻ وقتاً فوقتاً فقير عبد الحق کان صاحبزادي جو حال احوال ۽ خيريت معلوم ڪندا هئا. ڪڏهن ڪيس اڪيلائي ۾ گهرائي حال پڇندا هئا.

سندس هٿان صاحبزاده سائين جن لاءِ سوکڙيون ۽ رقم موڪليندا هئا. فقير صاحب کي دعائون ڏيندا هئا. انهيءَ ابدي خدمت فقير صاحب کي اخروي سعادت سان مالا مال ڪري ڇڏيو هيو. حضرت سائين صاحبزاده جن فقير عبدالحق کي پنهنجو ڀاءُ سڏيندا هئا ۽ ڏامراهه کي پنهنجو گھر چوندا هئا ۽ اڄ تائين درگاهه شريف جا سڀ حضرات موجوده سجاده نشين پير مٺا ثاني مد ظلہ العالي جن بہ فرمائيندا آهن تہ اسان جو ٻيو گھر فقير عبدالحق صاحب جو گھر ڏامراهه آهي.

فقير عبد الحق صاحب سلسلۂ عاليہ سان گڏ حضرت پير مٺا سائين جي ڇهن پيڙهين ۾ آل جي خدمت ڪئي. هر وقت هر موقعي تي فقير صاحب پنهنجي اهل و عيال سان گڏ رحمتپور شريف تي موجود هوندو هيو. سيني فرزندن جا نالا بہ پير مٺا سائين جن پاڻ ٻڌايا هئا جيئن نور الحق، شمس الحق، فضل الحق، بدر الحق. پاڻ سڀ ٻچڙن سميت جمعي جي نماز درگاهه عاليہ رحمتپور شريف ۾ ادا ڪندو هيو. سندس اولاد بہ اڄ تائين جمعي نماز درگاهه شريف تي ادا ڪندا آهن.

جڏهن فقير صاحب جو وصال ٿيو تہ سندس تدفين، تجهير ۽ جنازه نماز حضرت پير مٺا ثاني مدظلہ العالي ڏامراهه ڳوٺ ۾ اچي پڙهايائون. پاڻ ٽن ڏينهن تائين فقير صاحب جي تڏي تي عذر خواهي لاءِ تشريف فرما رهيا.

انهن کان علاوه هي سڳورا بہ حضرت خواجہ خليل الرحمان جا خليفا هئا.

- خليفہ مولانا محمد دين علوي. نور والي بستي ضلعہ رحيم يار خان جو رهاڪو هيو.
- مولانا خليفہ امير بخش اعواڻ چشتيان.
- مولانا خليفہ احمد خان پناڻ فيصل آباد لڳ چڪ احمد خان.
- سيد پلي رکيو شاهہ . سيد محمد تقي شاهہ .. سيد محمد صالح شاهہ: هي ٽئي سڳورا نور پور جا سيد هئا. هنن ٽنهين کي پير مٺا سائين ۽ پوءِ سائين صاحبزادن خلافت ڏني هئي. عرض ڪيائون اسان وڏيرا آهيون اها محنت اسان کان مٿان نہ ٿي سگھي. پاڻ پوءِ بہ انهن مٿان عنايت فرمايائون.
- مولانا قادر بخش سهتو: اصل ڳوٺ قلي ڪوٺڙي ڪبير هاٽي رهائش درگاه رحمتپور.

- مولانا غلام رسول بروهي: درگاهہ رحمتپور شريف.
- حافظ حاجي احمد بروهي: جمعہ خان بروهي لڳ باقراڻي پاڻ حضرت حافظ امام بخش رحمت الله عليہ جي پهرين شاگردن مان هيا. رحمتپور ۾ گهڻو وقت پڙهايائون صاحبزاده مظهر جان جانان جا پاڻ استاد هيا. کين پير مٺا سائين جن سان گڏ سائين صاحبزاده جن کان خلافت مليل هئي.
- مولانا عبدالحليم ميمڻ راڻيپور وارا.
- مولانا جمال الدين کهڙو تعلقہ گمبٽ.

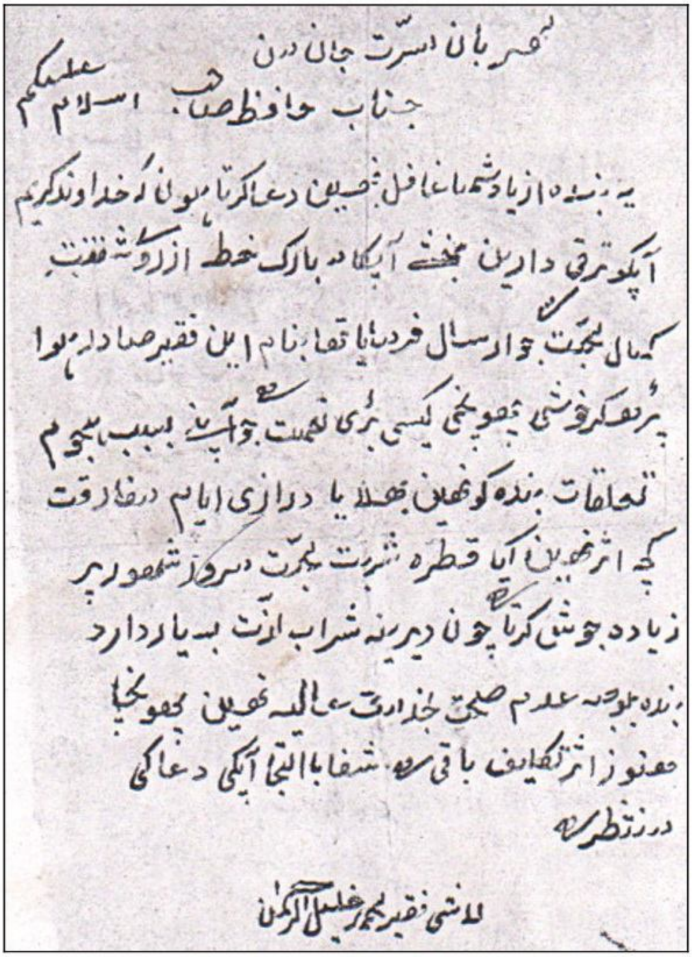
کھر بان دسرت جان درن
جناب حافظ صاحب السلام علیکم
یہ بندہ از یاد شما غافل نہیں دعا کرتا ہوں کہ خداوند کریم
آپکو ترقی دارین بخشے آپکا مبارک خط از روئے شفقت بر
کمال محبت جو ارسال فرمایا تھا بنام این فقیر صادر ہوا
پڑھکر خوشی ہوئی کیسی بڑی نعمت ہے جو آپنے بسبب ہجوم
تعلقات بندہ کو نہیں بھلایا درازی ایام در فرقت
کچھ اثر نہیں کیا قطرہ شربت محبت در روز شہود دیر
زیادہ جوش کرتا ہے چون دیرینہ شراب لذت بسیار دارد
بندہ بوجہ عدم صحت جذارت سے الیہ نہیں لکھ سکا
ہنوز از تکالیف باقی ہے شفا بالتجا آپکی دعا کی
در نظر ہے
لاشی فقیر محمد خلیل الرحمن

حضرت خواجہ محمد خليل رحمت الله عليہ جو خط سندن هٿ اکر

سجاده نشين ثاني

صاحبزاده حضرت خواجہ
محمد مظهر جان جانان رحمت الله عليہ

ڪين تاج العارفين، محبوب الڪاملين، محمد مظهر جان جانان ۾ "مرد قلندر" جي لقبن سان ياد ڪيو وڃي ٿو.

اهو 01-12-1956 وارو سڀاڳو ڏينهن ۽ سدورو سال هيو جو رحمتپور شريف جي مانَ واري ماڳ تي ڪامل اڪمل ولي حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي گهر ۾ خوشين ۽ مُسرتن جي گهڙي هئي. سندن اڪيلي ۽ پياري پٽ خواجہ خليل الرحمان رحمت الله عليہ جي گهر ۾ سهڻي صورت ۽ نوراني پيشاني وارو پيارو پُٽُ پيدا ٿيو.

جڏهن پير مٺا سائين جن مسجد مان گهر آيا تہ خوشيءَ ۾ سندن چهرو ٻهڪي رهيو هيو. ٻچڙي کي گود ۾ کنيائون. سندس نالو "**محمد جان جانان**" رکيائون سندس ساڄي ڪن ۾ اذان ۽ کاٻي ۾ تکبير چيائون. وري جيڏي مهل پاڻ حويلي مان ٻاهر مسجد ۾ آيا تہ سندن چهري تي مُرڪ هئي ۽ خوشيءَ جا آثار هئا. جيڪي محبت وارا مريد مرشد جي خوشي کي پنهنجي خوشي سمجهندا هئا انهن لاءِ اهو ڏينهن عيد کان گهٽ نہ هيو.

پير سائين جن پاڻ پنهنجي نگاهہِ بصيرت سان نهاري رهيا هئا تہ هي نوراني نينگر سندن مسند جو مالڪ ٿيندو. ان ڪري ان جي ڄمڻ تي خوشي ملهائي وئي ۽ عمر جي آخري ايام ۾ پاڻ پنهنجي پڳ مبارڪ هن پياري پوٽي کي پهرائي هئائون.

عجيب ڳالهہ آهي تہ حضرت پير مٺا سائين جن کي هڪ پٽ ٿيو تہ وري سائين صاحبزاده جن کي بہ صرف هڪ پٽ پيدا ٿيو. وري حضرت جان جانان سائين کي بہ صرف هڪ پٽ پيدا ٿيو . بقول سعدي : توآں دُرِ مکنون یک دانہ کہ پیرایہ سلطنت خانہ

هي اهو وقت هيو جو غفاري فيض جون جهر جهنگ تنوارون هيون. حضرت پير مٺا سائين جي ڪمالات ظاهر ۽ تجليات باطن جي اوج ۽ عروج جو زمانو هيو. پاڻ جنهن تي نگاه ٿي ڪيائون ان جي تقدير مٽائي ٿي ڇڏيائون. ان وقت هن نومولود نينگر مٺان پنهنجي فيوضات روحاني جي ڇا پالوٽ فرمائي هونداءون؟ پاڻ هميشه جانان سائين ڪي پنهنجي نگراني ۾ رکيائون.

1959 ع وارو سال جيڪو درگاهه عاليه رحمت پور شريف لاءِ نهايت نازڪ دور هيو جنهن ۾ قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليه پنهنجي فرزند ارجمند دلبند خواجه خليل الرحمان کي پنجاب هجرت جو حڪم فرمايو هيو. پاڻ ان فراقي فرمان تي عمل ڪندي ڦوڙائي ۽ فراق جا سور سيني ۾ سانديي پاڻ وڃي عاشق آباد ۾ ديرو دمايائون. ان وقت به حضرت جانان سائين قطبِ عالم جي آغوش ۾ ئي رهيا. هن نورِ نظر کي پير سائين جن پاڻان پري نه ڪيو. وري جڏهن پاڻ پنهنجي لختِ جگر کي ڏامراهه وليج ۾ رهڻ جو حڪم فرمايائون ته سندن اهل عيال به ساڻن گڏ رهيا. ان وقت جان جانان سائين پنهنجي والد ڪريم رئيس العلماءَ جي نگراني ۽ سندن تربيت ۾ رهيا. قرآن شريف ۽ پرائمري جا چار درجا ڏامراه اسڪول ۾ پڙهيا.

قضا جا ڪم عجيب هوندا آهن. 1964 ع ۾ جڏهن پير مٺا سائين هن جهانِ رنگ وبُو مان يَنْتَقِلُونَ مِنْ دَارٍ اِلىٰ دَارٍ جا سانباها پئي ڪيا ته ان وڇوڙي جي ويل کان ڪجهه ايام اڳ پنهنجي نورِ نظر لختِ جگر خواجه خليل الرحمان کي پاڻ وٽ گهرايائون. جڏهن پاڻ پنهنجي اباڻي گهر جي در تي رسيا ته بي قدر دربان جيڪي: مِيانِ عاشق و معشوق رمزيست جي مخفي مام پروڙڻ کان عاجز هئا تن هِنَ حقيقي وارث ۽ مٺا سائين جي مڏي جي مالڪ کي اوڏو اچڻ ۽ اندر وڃڻ کان روڪيو ۽ دروازي تي پُرخار پهريدارن ڪين اندر وڃڻ نه ڏنو. پاڻ پنهنجي ٻچڙي محمد جان جانان کي مٺا سائين محبوب جي حضور ۾ روانو ڪيائون ۽ پوءِ ان وقت حريف حيران ٿي ويا، ڏاهن جي ڏاهپ ڪو نه هلي سگهي جڏهن قيوم زمان پير مٺا سائين پنهنجو تاج يعني مٿي مبارڪ واري دستار حضرت محمد جان جانان کي پهرائي.

فرمايائون تہ هاڻي وچي منهنجي دل بند ديدهءِ دل خليل الرحمان کي مون وٽ وٺي اچ. کين اهو اعزاز حاصل ٿيو جو پير مٺا سائين جن پاڻ پنهنجي پڳ کيس پهرائي.

مٺا سائين محبوب جي دستار جي اها ڪلاه مبارڪ جيڪا پاڻ خواجہ مظهر جان جانان کي پهرائي هئائون.

خواجہ مظهر جان جانان سائين درگاهہ عاليہ تي اچڻ کان پوءِ پرائمري تعليم لاءِ پنجين درجي ۾ رحمت پور شريف جي پرائمري اسڪول ۾ داخل ٿيا. حضرت پير مٺا سائين جي وصال بعد پاڻ ديني تعليم بہ پنهنجي والد کان رحمت پور شريف ۾ وٺڻ شروع ڪيائون ۽ سفر توڙي حضر ۾ پنهنجي والد محترم سان هر وقت گڏ رهيا. ڇو تہ پاڻ پنهنجي والد جا اڪيلا فرزند هئا ۽ تمام گهڻا پيارا هئا. سندن پڙهائڻ لاءِ مختلف استاد بہ مقرر ڪيا ويا جن ۾ مولانا حافظ احمد بروهي صاحب جن قابل ذڪر آهن . والد ڪريم جي ٽي سال طبيعت ناساز رهڻ ڪري سندن تعليم ۾ وچوٿيون بہ پونديون رهيون پاڻ شرح وقايہ تائين پنهنجي والد کان تعليم ورتائون ۽ سندن علاج معالجي جي هميشہ نگراني ڪندا رهيا.

سجاده نشيني : والد ڪريم جي ناسازيءِ طبع سبب درگاهي امور جي نگراني والد ڪريم جي وقت ۾ ئي سندن ذمي ٿي چڪي هئي. جڏهن والد ڪريم دنيا تان پرده پوش ٿيا تہ پوري جماعت سندن هٿ مبارڪ تي بيعتِ ثانيہ ڪئي. پاڻ باقي تعليم مسند نشيني دوران حاصل ڪيائون.

دنيا کان ڪناره ڪشي : پاڻ ننڍڙي عمر ۾ 1976ع ۾ مسند نشين ٿيا ايڏي وڏي ذميواري جماعت ۽ درگاهہ جي سنڀالڻ ڪو معمولي ڪم ڪو نہ هيو ۽ وري قضا الاهي يارهن مهينن جي قليل عرصي ۾ ئي سندس والده ماجده جيڪا سندس سهارو هئي سا بہ هن دنيا کي ڇڏي دارالبقا ڏانهن رواني ٿي . والد جو فراق وري والده جي جدائي کين تمام

گهڻو ڏک رسايو ۽ پاڻ اڪيلا بنا ڀاءُ برادر ۽ پيڻ جي صرف روحاني ساٿين سان گهارڻ لڳا ۽ سندس طبيعت بہ نهايت نازڪ ۽ نحيف هئي. پاڻ سفر ۽ ٻيا معمولات ترڪ ڪري دنيا کي پشت ڏئي صرف درگاهہ عاليہ رحمت پور شريف کي وسايائون. تبليغي دورا ۽ سفر تمام گهٽ فرمايائون ۽ سڄو توجهہ درگاهہ رحمت پور شريف جي معاملات ۽ پنهنجي نور نظر خواجہ عبدالغفار (پير مٺا ثاني)جي تعليم و تربيت تي صرف فرمايائون.

پاڻ تارڪ الدنيا ٿي ويا. ڪڏهن بہ ڪيسي کي دنيا سان پيرڻ جو خيال بہ من ۾ نہ آندائون. بلڪہ هٿ ۽ دل هميشہ دنيا جي محبت کان خالي رکيائون. جماعت دعوتن جو اصرار ڪندي هئي تہ پوءِ ڪڏهن ڪڏهن ڪنهن خاص محبت ڪيش جي دعوت قبول ڪندا هئا. پر اهو سفر بہ سالن بعد ٿيندو هيو.

سندن مزاج ۾ روحاني التفات قلندرانہ بنجي ويو. ڪڏهن رات جو سيوهڻ شريف حضرت سيدنا عثمان مروندي لعل شهباز قلندر جي دربار تي بنا ڪنهن پروگرام جي نڪري ويندا هئا. اگر ڪو مخلص اتي ملي ويندو هيو تہ ان کي فرمائيندا هئا تہ اسان جي اچڻ جي ڪنهن سان ڳالهہ نہ ڪجو. قلندرانہ صفتون سندن وجود ۾ گهر ڪري ويون هيون. اڪثر اوقات دنيا کان الڳ ٿلڳ رهڻ لڳا. جماعت جي انتظام انصرام لاءِ پاڻ پنهنجي لائق ۽ فائق فرزند ارجمند کي تيار ڪيائون. کيس ظاهري علم پڙهائي، عمل جي زيور سان سينگاري 1993 ۾ سندس دستاربندي ڪرايائون پوءِ کيس خرقہءِ خلافت عطا ڪري سجاده (مصلو) سندس حوالي ڪيائون ۽ پوري جماعت جي واڳ سندس حوالي ڪري پاڻ گوشہ نشيني اختيار ڪيائون ۽ اڪثر ڪري طعام تناول نہ فرمائڻ ڪري نحيف البدني زور وٺي وئي هئي جو 24 ڪلاڪن رات ۽ ڏينهن ۾ صرف هڪ ويلو ماني کائيندا هئا اها بہ اڪثر ڪري چانورن جي ماني کير سان تناول فرمائيندا هئا. کين "سلول الانف" جي تڪليف ٿي پئي. انڪري پاڻ اڪثر ڪري ننڊ بہ ڪونہ فرمائيندا هئا. وري پنهنجي والد مڪرم حضرت خواجہ خليل الرحمان سائين جي علاج معالجي ۾ انجيڪش جي گهڻي استعمال ٿيڻ کي ڏسي ڏسي پاڻ علاج ڪرائڻ کان ئي دل برداشتہ ٿي چڪا هئا. ان ڪري پاڻ ڊاڪٽري علاج کان ڪناره ڪش هئا. بارها

اصرار جي ڪري حڪيم عبدالحميد خليفه ۽ ڊاڪٽر آسودومل سرجن اِي اين ٽِي کي طبيعت ڏيکارڻ لاءِ رضامند ٿيا. پنهين آپريشن جو مشورو ڏنو. پر پاڻ نظر انداز فرمايائون. آخر ۾ تمام گهڻي اصرار ۽ تڪليف وڌي وڃڻ کان پوءِ ڪراچي جي پرائيوٽ اسپتال ميڊيڪيئر ۾ ڊاڪٽر شبيه الحسنين کان آپريشن ڪرايائون ۽ آپريشن تي خود ڊاڪٽر صاحب به حيران هيو. ان کان پوءِ سندس طبيعت ۾ ڪافي بهتري آئي ۽ افاقه ٿيو ۽ پاڻ قيوم زمان حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليه جي عرس مبارڪ جي موقعي تي جماعت سان ملاقاتون فرمايائون ۽ لنگرخانه ۽ نانگري ۽ خدمتگارن سان ڪچهري ڪيائون محفل ختم شريف کان پوءِ حلقهءِ ذڪر ۾ تلقين ذڪر به فرمايائون.

وصال پر ملال : پاڻ پنهنجي زندگي جا 43 بهار رحمت پور شريف ۾ رحمت واري ڇانوَ ۾ گذاري 13 رمضان مبارڪ 1420 هجري مطابق 22 ڊسمبر 1999ع اربع جي رات وصال فرمايائون. سندس نمازِ جنازه ظهر نماز بعد رحمت پور شريف ۾ ادا ڪئي ويئي. نماز جي امامت سندن جانشين حضرت پير مٺا سائين ثاني جن فرمائي ۽ سندن جسد عالي کي سندن جد امجد قيوم زمان پير مٺاسائين قدس سره جن جي پير ۾ اولهه طرف روضي شريف ۾ رکيو ويو. *"خدا رحمت کند این عاشقان پاک طینت را"*

سندن عادتون: پاڻ سليم الطبع ، مانيٺا ۽ محبت ڀريا هئا. پير مٺا سائين ثاني فرمايو ته پاڻ اگر هڪ جاءِ تي ويٺا هوندا هئا پر سندن هر پاسي نگاهه هوندي هئي.

سندن ڪرامات بي انتها ۽ ڪمالات بي پايان آهن. پاڻ مستجاب الدعوات هئا. رڳو زبان مان الفاظ جي چوڻ جي دير هوندي هئي ته سندن الفاظ تقدير الاهي بنجي ويندا هئا.

مولانا عبد الرب جي چواڻي پاڻ جنهن کي ذڪر جي تلقين ڪندا هئا ته ان کي جذبو ٿي ويندو هيو. مولانا غلام حسين چنا جي بقول: پاڻ عمر ڀر خاموش طبع رهيا. نه ڪنهن کي ڏکويائون نه ڪنهن جي گلا ٻڌائون، نه ڪنهن جي گلا ڪيائون. نه دشمن جي مهڻن مٿان ڪن ڌريائون نه دوستن جي دلدارين تي هام ڀريائون. جيئن ٻاهر خاموش رهيا تيئن حويلي ۾ به خاموشي سان گهڙيون گذاريائون.

شاديون ۽ اولاد: پاڻ والد ڪريم جي وقت ۾ ٻہ شاديون ڪيائون ڪين هڪ فرزند ارجمند حضرت خواجہ محمد عبد الغفار (ثاني) ۽ ٻہ نياڻيون پيدا ٿيون.

سندن خلفاءِ ڪرام

1. **مولانا محمد امين الدين خليلي راڌڻ وارا:** پاڻ مخدوم محمد عبدالحي رهڙوي وٽ ديني علم پڙهي دستار فضيلت حاصل ڪيائون. سندن والد ڪريم باڪرامت ۽ باصلاحيت صالح ۽ درويش انسان هئا. جيڪي قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جا پيارا فقير هئا. مولانا محمد امين اجا طفلِ مڪتب هئا تہ والد صاحب جن ڪيس پير مٺا سائين جي بارگاه ۾ پيش ڪيو. ان وقت پاڻ تسبيح خاني ۾ جلوه نما هئا. پاڻ سندس قلب تي آڱر مبارڪ رکي ٽي ڀيرا الله الله چيائون. سي ڏينهن وري هي ڏينهن سندن نس نس ۾ غفاري غوث ۽ سندن پاڪ ذُرية جي محبت ۽ الفت سمايل آهي. پير مٺا سائين جي وصال بعد سندن سجاده نشينن سان منسلڪ رهندا اچن ٿا. دربار شريف تي يارهين پاڪ جي جلسي جي خدمت سندن ذمي هوندي آهي. الله ڪريم سندن علم ۽ عمل ۾ مزيد ترقي عطا فرمائي.[①] (1)
2. مولانا علي حسن مديجي سنڌ وارا.
3. مولانا حاجي عبدالوهاب جتوئي ڀيٽو جتوئي وارا.
4. مولوي ماستر عبدالرحيم ڪلهوڙو بن ماستر محمد سليمان ڪلهوڙو.
5. فقير غلام محمد ڀٽو ڳوٺ باگو ڀٽو ڏهرڪي.
6. محترم سيد محمد علي شاهہ رحيم يار خان.
7. مولانا محمد اسحاق گريس وليج ماڙيپور ڪراچي.
8. خليفہ محمد هارون نور پور شريف.

---

① هن ڪتاب جي لکجڻ ۾ پاڻ هن فقير سان نهايت مهربان رهيا آهن. خصوصاً هن باب "سجاده نشينان" جو اڪثر مواد پاڻ عنايت ڪيو هئائون.

سجاده نشين ثالث

صاحبزاده حضرت خواجہ

محمد عبد الغفار عرف پير مٺا سائين ثاني حفظہ الله تعاليٰ و اطال الله عمره

زبدة العارفين، محبوب الكاملين بقية السلف خواجہ محمد عبدالغفار الملقب "پير مٺا ثاني" مدظلہ العالي ٽيان سجاده نشين درگاھہ عاليہ رحمت پور شريف.

سندن ولادت با سعادت شهر المعراج رجب المرجب جي ستين تاريخ سنہ 1395 هجري مطابق 27 جولاءِ 1975 ع بروز آچر درگاھہ عاليہ رحمت پور شريف لاڙڪاڻہ ۾ قيوم زمان پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي حويلي ۾ ٿي. ولادت وقت سندن ڏاڏا سائين خواجہ خليل الرحمان سندس ڪن مبارڪ ۾ اذان چئي ۽ سندس اسم مبارڪ پاڻ پنهنجي والد ڪريم قيوم الزمان جي نالي جي نسبت سان محمد **عبدالغفار** رکيائون. ان ڪري پنهنجا توڙي پراوا کين " **نالي مٺا سائين**" جي لقب سان سڏن ۽ پڪارن ٿا.

سندس ولادت باسعادت رحمت پور شريف لاءِ باران رحمت وانگر هئي هر طرف خوشيءَ جو سامان نمايان ٿيو. سندس ولادت وقت حضرت سائين خواجہ خليل الرحمان رحمت الله عليہ جيڪي ان وقت طبيعت جي ناسازي واري ڪيفيت ۾ هئا پاڻ خوشيءَ مان ٻاهر دروازهءِ رحمت ڏيڊي شريف تي نڪري اچي ويٺا. ان وقت ڪافي جماعت موجود هئي سندن خليفي مولانا خدابخش بي خرچ صاحب اتي مولود چيو:

مرحبا مرحبا صد مبارک ہووے چا یا صاحبزادہ جان جانان دا
اسم حضرت محمد عبدالغفار پوتا مرشد خلیل الرحمان دا

ان وقت پاڻ ايڏا تہ خوش هئا جو سندن سيني کيسن ۾ جيڪي بہ پئسا هئا سي سڀ ڪيڏي بي خرچ صاحب کي ڏنائون.

الله ڪريم ڪين ڄمندي سان ئي اعليٰ خوبين ۽ سهڻين صلاحيتن سان نوازيو آهي. پاڻ ابتدائي تعليم رحمت پور شريف ۾ ورتائون پ سال راڻ جي اسڪول ۾ بہ پڙهيا آهن. پوءِ درگاهہ شريف ۾ تعليم ورتائون. سندس تعليم لاءِ لائق ۽ فائق استادن جو انتخاب ڪيو ويو جن ۾ قاري مولانا عبدالرب پنجابي ۽ حافظ قاري احمد بروهي صاحب ۽ مولانا مفتي عبد الحليم قابلِ ذڪر آهن.

درگاهہ رحمتپور شريف جي مدرسہ عربيہ مظهر العلوم غفاريہ مان حضرت پير مٺا سائين جي خليفي حضرت مولانا در محمد ڪنبائي جي لائق ۽ فائق فرزند حضرت علامہ مفتي عبدالحليم مدظلہ وٽان درسِ نظامي جي تڪميل ڪيائون. رحمتپور شريف ۾ ساليانے عرس مبارڪ جي عظيم الشان جلسي ۾ سندن دستار بندي ٿي. والدِ گرامي حضرت مظهر جان جانان ۽ ناميارن عالمن پڳ جا پيچ ورايا.

دستار فضيلت کانپوءِ سندن والد گرامي مصلو ۽ درگاهہ جو انتظام ۽ جماعت جي سنڀال سندن حوالي فرمائي ۽ ڪين سلسلہ عاليہ جو خرقہءِ خلافت بہ عطا فرمايائون. پاڻ پنهنجي جداعليٰ حضرت پير مٺا سائين وانگر تبليغي جوش خروش رکن ٿا. پاڻ پنهنجي اسلاف جي مشن کي جاري ۽ ساري رکندي سنڌ پنجاب جا دورا ڪندا رهندا آهن. هڪ پيرو هر انهيءَ ڳوٺ ۾ ويا جتي حضرت پير مٺا سائين جن قدم گهمايا هئا. جماعت کي منظم فرمايائون سلسلہ عاليہ کي عام ڪيائون ۽ پنهنجي والد جي دعا ۽ تربيت سان جماعت کي وڌايائون.

پاڻ 1995ع ۾ رمضان المبارڪ جي مهيني ۾ عمري شريف جي سعادت حاصل ڪيائون ۽ مدينہ منوره زادها الله شرفا وتعظيما جي حاضري دوران محبوب عالم نور مجسم صلي الله عليہ جي خاص نگاهہ رحمت سان نوازيا ويا.

1998 ۾ حج اڪبري جي سعادت ماڻيائون ۽ اهو حج اڪبر مطلع جي لحاظ کان پوري دنيا عرب وعجم ۾ هڪ ڏينهن جمعة المبارڪ تي هيو. 2000ع ۾ وري عمري شريف جي سعادت ماڻيائون 2003ع ۽ 2007ع ۾ يڪي بعد ديگري عمري شريف جو سعادتون ماڻيائون.

درگاه عاليه رحمتپور شريف جي تعمير ۽ توسيع جو ڪم نهايت سهڻي نموني سرانجام ڏئي رهيا آهن. مدرسي تي به سندن خصوصي نگاهه آهي. پنهنجي استاد علامه مفتي عبدالحليم کي مدرس اعليٰ مقرر فرمايو اٿن. ٻيا به استاد مقرر ڪيا اٿن. درگاهه عاليه جي جامع مسجد جي عظيم الشان توسيع فرمايائون جيڪا هيئنر ڏسڻ وٽان آهي. ان کان سواءِ ٻاهر عظيم الشان مسافر خانن ۽ ننگرخانن جي توسيع فرمائي اٿن. اندر ننگر خانه اهل النسا جو تعمير ۽ تجديد فرمايائون ۽ حويلي شريف به نئين نموني جوڙايائون تبليغي مشن کي وڌايائون ڪراچي ۾ هر مهيني جا 3 ڏينهن مقرر فرمايا اٿن جماعت کي منظم ڪيو اٿن. سلسله عاليه ۽ مشائخ عظام جي زيارت لاءِ به دور دراز جا سفر فرمايا اٿن. به ڀيرا حضرت مجدد منور الف ثاني امام رباني رحمت الله عليه جي زيارت لاءِ قابلِ اعتماد ساٿين سميت عرسِ مجدد تي حاضري ڀري اٿن. سرهند شريف ۾ عروة الوثقيٰ قيوم ثاني حضرت خواجه محمد معصوم رحمت الله عليه ۽ حضرت سيف الدين حضوري جي مزارات تي مراقبه ۾ اڪتسابِ فيضان لاءِ هر روز حاضري ڏيندا هئا. الله تعاليٰ کين خداداد صلاحيتن سان نوازيو آهي . پاڻ غفاري جماعت لاءِ ڇپر ۽ ڇانوَ آهن. سندن تقريرون ۽ تحريرون فقيرن لاءِ مشعل راه آهن.

پاڻ هر وقت جماعت غفاريه جي ترقي لاءِ ڪوشان ۽ فيض غفاري جي عام ڪرڻ ۾ فڪرمند رهندا آهن. هر سال پنهنجي جد اعليٰ قيوم اعليٰ قيوم الزمان حضرت پير مٺا سائين قدس سره ۽ خواجه محمد خليل الرحمان ۽ والد مڪرم حضرت خواجه محمد جان جانان جي عرس مبارڪ جو اعليٰ نموني اهتمام فرمائيندا آهن ۽ هر مهيني جي يارهين شريف جي موقعي تي روحاني تربيت لاءِ مراقبه ۽ شريعت مطهره جي مسائل ۽ سلسله عاليه جي فيوضات برڪات لاءِ جماعت کي تلقين ۽ تقرير سان نوازيندا آهن ۽ ان کانسواءِ جماعت ۽ دوستن جي ڏک سک ۾ سندن دلجوئي به فرمائيندا رهن ٿا. روزانو فجر نماز کان بعد مراقبه ۽ تبليغ ۾ مصروف رهندا آهن.

❖ شعبان جي اٺين تاريخ جي شام نائين جي رات حضرت پير مٺا سائين جو ساليانو عرس مبارڪ شايانِ شان ملهايو ويندو آهي.

❖ ذي القعد جي ستين تاريخ جي شام ائين جي رات حضرت خواجہ خليل الرحمن جو ساليانو عرس مبارڪ ملهايو ويندو آهي.

❖ رمضان المبارڪ جي تيرهين جي شام چوڏهين جي رات حضرت خواجہ محمد مظهر جان جانان سائين جو ساليانو عرس مبارڪ ملهايو ويندو آهي.

انهن موقعن تي تمام گهڻا علماء ۽ مداحي ايندا آهن. عظيم الشان جلسا ٿيندا آهن ۽ وڏي پيماني تي لنگر جو بندوبست بہ ٿيندو آهي. الحمد لله قطبِ عالم جا لفظ آهن تہ هي درگاهہ رحمت پور شريف قيامت تائين قائم ۽ دائم هوندي اهو اثر آهي جو روز بروز درگاهہ ترقي ۾ آهي. اللهم زد فزد .

شادي خانہ آبادي: 1993ع ۾ پاڻ سنڌ جي مشهور درگاهہ صديقيہ شهدادڪوٽ شريف جي خانواده مان شادي فرمائي اٿن ڪين بہ فرزند ارجمند، خواجہ محمد خليل الرحمان ۽ خواجہ محمد معصوم نامي آهن ۽ نياڻين جو اولاد ۽ هزارين روحاني اولاد مريدن جي صورت ۾ آهي دعا آهي تہ الله تعاليٰ سندن فيضان کي تا ابد جاري فرمائي ۽ درگاهہ عاليہ رحمت پور شريف آباد تا قيامت فرمائي ۽ چشمہ فيض باري کي جاري ۽ ساري رکي آمين.

تصنيفات: تمام گهڻي مصروفيات جي باوجود جماعت جي اصلاح ۽ طريقہ عاليہ جي ترويج لاءِ هڪ ڪتاب "تحفہ غفاريہ" شايع ڪرائي جماعت ۾ مفت تقسيم فرمايائون ۽ هيئنر مڪتوبات غفاريہ زير طبع آهي ۽ خطبات غفاريہ ۽ ملفوظات غفاريہ تي ڪم ڪن پيا ۽ جلد شايع ڪرايا ويندا انشاءَ الله تعاليٰ.

پير مٺا سائين جي دور جي ڪجي جو وڻ اڄ بہ دربار تي موجود آهي.

باب سورهون: تَذْكِرَةُ الْخُلَفَاءِ الغَفَّارِيّة

خلفاءِ ڪرام

قطب الاولياء حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ،

جن خوشنصيبن کي خلافت جي خلعت سان نوازيو هيو انهن جو تعداد ڪيترو هيو؟ ڪن چيو ٿي سؤ سٺ هئا. ڪن چيو هڪ سؤ سٺ هئا، ڪن چيو هڪ سؤ ٽيئياليھ هئا. گهڻي جاکوڙ ۽ ڳولا بعد اسان کي هڪ سئو سترهن خليفن جا نالا ملي سگهيا آهن. انهن جي مبارڪ نالن جي لسٽ هن باب ۾ شامل آهي. پاڻ پنهنجي خليفن لاءِ ڪجھ قانون ٺاهيا هئائون. خليفن کي تبليغ لاءِ علائقا مقرر ڪري ڏنا هئائون. انهن کي وقتاً فوقتاً خاص خاص هدايتون ڏيندا رهندا هيا.

خلفاءِ ڪرام بہ وري پنهنجي ڪامل مرشد جي در جون خدمتون ڪيون. ٻي زر وڪاڻل ٻول ٻڌل ٻانهن وانگر پنهنجي پير ومرشد جي در جي نوڪري ڏنائون. پنهنجي پير جي تعليمات کي عام ڪرڻ لاءِ ڏينهن رات پاڻُ پتوڙيائون.

هن باب ۾ پير مٺا سائين جون خليفن لاءِ جاري ڪيل هدايتون، شرائط ناما بيان ڪيا ويا آهن. خلافت ڏيڻ جو انداز، خليفن کان باز پرس، خليفن جي مٿان نظر داري خلفاءَ جي خدمات ، وغيره جو بيان ڪيو ويو آهي. انشاءَ الله هن ڪتاب جو ٻيو حصو عنقريب ايندو جنهن ۾ پير مٺا سائين جي خليفن جي سوانح حيات ۽ سندن حالات پيش ڪيا ويندا. خلفاء بابت وڌيڪ تفصيلات لاء حاضر آهي اسانجو ڪتاب:

تذڪرة الخلفاءِ الغفارية

شرائطِ خلافت

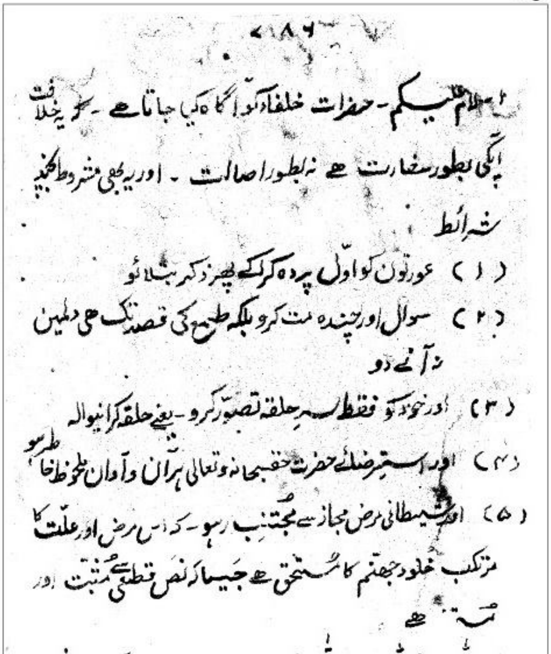

786

اسلام علیکم ـــ حضرات خلفاء کو آگاہ کیا جاتا ہے کہ یہ خلافت آپ کی بطور سفارت ہے نہ بطور اصالت اور یہ بھی مشروط بچند شرائط

(۱) عورتوں کو اول پردہ کرا کے پھر ذکر بتلائو۔

(۲) سوال اور چندہ مت کرو بلکہ طمع کا قصد تک بھی دل میں نہ آنے دو۔

(۳) اور خود کو فقط سر حلقہ تصور کرو یعنے حلقہ کرانے والا۔

(۴) اور استرضائے حق سبحانہ و تعالیٰ ہر آن و آوان ملحوظ خاطر ہو

(۵) اور شیطانی مرض مجاز سے مجتنب رہو کہ اس مرض اور علت کا مرتکب خلود جہنم کا مستحق ہے جیسا کہ نص قطعی سے مثبت اور مستند ہے۔

یا اللہ یا اللہ یااللہ تو حاضر ہے اور ناظر ہے جو کوئی انہیں شرائط مسبوق الذکر کا محترز اور مستخفف اور مستحقر ہے اور باوجود عدم لحاظ تعمیل کے مسلک سفارت میں منسلک ہے اور میان میں گھسا ہوا ہے تو یہ بندہ تیرا لاشیء اس سے دونوں عالم میں استبراء چاہتا ہے اور بیزار ہے اور ایسے غدار سے فرّار ہے۔[1] (1)

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

---

[1] هن شرائط نامي جي اصل ڪاپي درگاهه مسڪين پور شريف مان سائين رفيق احمد شاهه فضلي وٽان حاصل ٿي جيڪا هن فقير وٽ محفوظ آهي. هي شرائط پاڻ مبتدي خلفاءَ ڪان ورتا هئائون.

حلف نامو

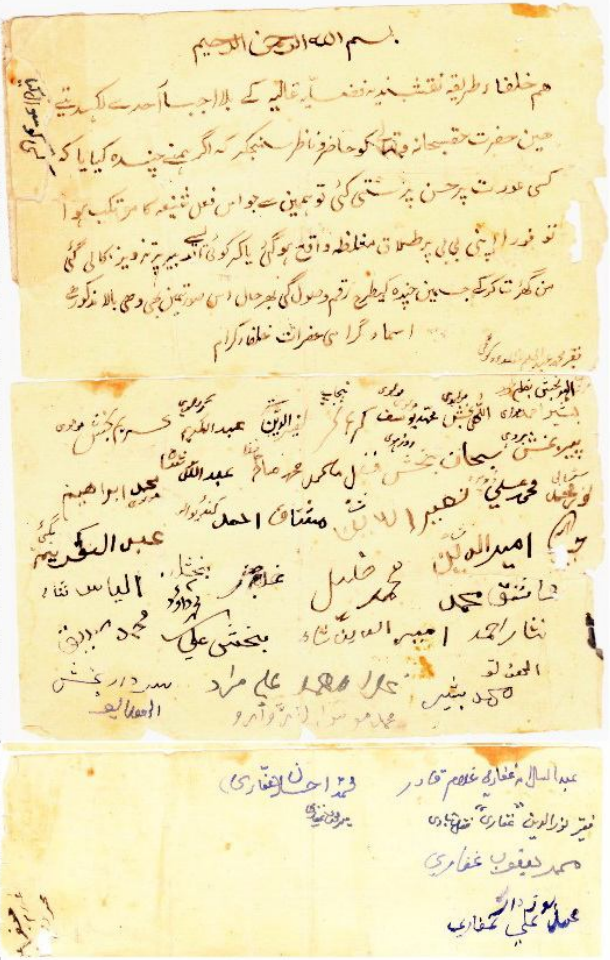

بسم اللہ الرحمن الرحیم

ہم خلفاء طریقہ نقشبندیہ فضلیہ عالیہ کے بلا اجبار احدے لکھ دیتے ہیں حضرت حقسبحانہ وتعالیٰ کو حاضر ناظر سمجھ کر کہ اگر ہم نے چندہ کیا یا کہ کسی کو سوال کیا، یا کسی عورت پر حسن پرستی کی تو ہم میں سے جو اس فعل شنیعہ کا مرتکب ہوا تو فوراً اپنی بی بی پر طلاق مغلظہ واقع ہوگئی یا کہ کوئی ایسی تدبیر پُر تزویر نکالی گئی من گھڑت کر کے جس میں چندہ کی طرح رقم وصول کی گئی بہر حال اس صورت میں بھی وہی بالا مذکور ہے۔

اسماء گرامی حضرات خلفاء کرام:

فقیر محمد عبدالحلیم غفاری شہداد کوٹی، مولوی اللہ بخش بقلم خود، بشیر احمد مولوی، الٰہی بخش مولوی، مولوی محمد یوسف، مولوی کریم بخش پنجاپ، ماسٹر نصیر الدین، مولوی عبدالکریم، مولوی کریم بخش، پیر بخش بروہی، سبحان بخش روہڑوی، فضل محمد، محمد صالح حافظ، عبد اللہ شاہ، مولوی محمد ابراھیم، نور محمد ستابی، محمد علی وڈیرہ، نصیر الدین شاہ، مشتاق احمد کنڈے والا، عبدالکریم بگٹی، حبیب اللہ، امیر الدین شاہ، محمد خلیل، غلام جعفر، بجتل، الیاس شاہ، عاشق محمد، نثار احمد، امیر الدین شاہ، بخش علی، محمد داؤد، محمد صدیق، الھڈتہ، محمد بشیر، غلام محمد، علی مراد، سردار بخش، محمد موسیٰ لاڑ وارو، اللھورایو، عبد السلام غفاری، غلام قادر، محمد احسان (غفاری) فقیر نور الدین غفاری فضل آبادی، پیر محمد غفاری، محمد یعقوب غفاری، محمد علی بوزدار غفاری، غلام جعفر.[1] (1)

---

[1] هن حلف نامي جي اصل ڪاپي درگاھ مسڪين پور کان ملي. هن عاجز وٽ محفوظ آهي.

﴿شرائط خلافت برائے خلفاء کرام﴾

ا۔ موقع گیارھویں پر حاضر ہوتے رہنا اور بسبب عذر شرعی کے تار کریں یا کوئی آدمی روانہ کریں۔

۲۔ اپنی پُر عفت پُر عصمت اہلیہ کو جماعت اہلذکر کی دعوتوں میں ساتھ نہ لیجاویں۔

۳۔ اور جماعت اہل ذکر والوں سے خواہ اپنی جماعت کے ہوں دوسرے خلیفہ کی جماعت کے نقد اور ادھار نہ مانگیں۔

۴۔ اور موجب قاعدہ و نظام حضرات خلفاء یہاں کے شب پاسداری کیلئے بوجہ احسن پوری شمولیت کریں۔

۵۔ اور کوئی خلیفہ صاحب چندہ یا سوال نہ کرے خواہ بالتصریح یا بالکنایہ۔

۶۔ اور کوئی خلیفہ صاحب طریقہ نقشبندیہ عالیہ میں افراط و تفریط نہ کرے جیسا کہ بصورت حضرات چشتیہ وحضرات قادریہ حلقہ میں ذکر جہریہ کراوے یا کہ حلقہ میں تسبیح موٹی مٹکوں والی کے چلانے سے عار کرے علیٰ ھذاالقیاس۔

۷۔ اور تمام حضرات خلفاء کو اجازت خلافت مقید ہے نہ کہ مطلق یعنی دوسروں کو خلافت دینے کی اجازت نہیں ہے۔

۸۔ اور جو خلیفہ خلافِ اتباع شریعت کرے مثلاً نماز نہ پڑھے یا روزہ نہ رکھے یا حقہ بیڑی نوشی کرے یا حُسن پرستی کرے یا پیر کے مخالفوں سے دوستی یا بے دینوں یا بد عقائد بد مذہبوں سے صلہ کرے یا ریش قبضہ پر نہ رکھے یا کہ مابین اہلذکر کوئی مناقشہ یا تناقض پر مانے تو شریعت کو چھوڑ کر حکومت کی طرف رجوع کرے۔ اب انہیں آٹھ شرائط بالا مذکورہ میں سے کوئی حضرت خلیفہ صاحب برخلاف کرے تو بیک نوبت خلافت سے علحدہ تصور کیا جاویگا اور تازندگی دنیا اور آخرت میں یہ عاجز راقم اس سے بری الذمہ ہے۔

واللہ ثم تاللہ۔ ثم باللہ یہ عاجز بیزار ہے اور وہ طریقہ نقشبندیہ کے فیوضات وبرکات صوری و معنوی سے محروم ہے اور مسلوب المجاز ہے اور بعد میں وہ تبلیغ کرے تو غادرین اور کذابوں میں محشور ہوگا۔ [1] (1)

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

---

[1] قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ خليفن کي خلافت ۾ مدارج ۾ ڏيندا هئا. اول جنهن کي بہ خلافت عنايت ڪندا هئا تہ اها مقيد ۽ مذڪوره شرائط سان مشروط هوندي هئي. ان خلافت نامي جي ڪابہ لک پڙهہ نہ ڏيندا هئا. ان ۾ ان خليفي کي صرف تبليغ ڪرڻ ۽ جماعت کي درگاه رحمتپور ۾ وٺي اچڻ جي ذميداري ڏني ويندي هئي. ان ڪان پوءِ جڏهن اهو خليفو پنهنجي سلوڪ جا سبق مڪمل ڪري وٺندو هيو تہ پوءِ ان کي لکت ۾ اهڙي ئي اجازتِ مطلق ڏيندا هئا. جهڙي کين پنهنجي مرشد حضرت پير قريشي رحمت الله عليہ کان ملي هئي. ان اجازت نامي ۾ ان خليفي کي شيخ ڪامل جو لقب ڏيندا هئا. خلافت ۽ اجازت جو مزيد بحث اسان جي ڪتاب "تذڪرة الخلفاءِ الغفارية" ۾ پڙهندا.

﴿ہدایات برائے حضرات خلفاء کرام﴾

ا۔ ہر ہر ماہ بہر حال دین پور تشریف لے آنویں اور بسبب بعض واقعات شدیدہ رکاوٹ ہو جاوے اور مہینہ کے آنے سے متعذر ہو جاوے تو بذریعہ خط اپنا تمام احوال بمعہ معذرت و کیفیت تبلیغ سے مطلع فرمانوے۔

۲۔ اپنی کوشش بلیغ اور تبلیغ کا اندازہ اور اثر دکھلاوے مہما امکن سعی فرماوے اور جماعت جدید پرانی کو بہ رفاقت وصحابت خود یہاں ساتھ لے آیا کریں۔

۳۔ اور عورتوں کو پردہ میں بٹھا کر بیعت اور ذکر مراقبہ کرایا کریں اور انہوں سے رغبت اور مخاطبت نہایت ممنوع اور خلاف طریقت کے متصور فرمانویں۔

۴۔ اتباعِ شریعت اور اتباعِ پیر فرمانویں اور محبت پیر میں کوئی دقیقہ فروگذاشت نہ فرمانویں اور اسی شعر مثنوی شریف پر بس عمل کیا جاوے اور وہ شعر یہ ہے : گر تو ذاتِ پیر را کردی قبول ❊ ہم خدا در ذاتش آمد ہم رسول

۵۔ صریحاً تبلیغ اور سفر کرنے سے بلا کسی عوارضات کے معرض اور محروم ہو جانا اور گھر کے رہنے کو سفر پر ترجیح دینا یہ استعداد باطن کی کمی کی علامت ہے۔

۶۔ عقائد مذہب اہلسنت وجماعت کے رکھنے چاہئیں کیونکہ ہمارے پیران کبار مذہب حنفیہؒ رکھتے تھے۔

۷۔ سفر اور حضر میں بلا ناغہ تہلیل لسانی اور ذکر اسم ذات بہت ہی کرتے رہیں۔

۸۔ دل کو ماسوی اللہ سے ہر وقت مصفیٰ اور مصقل رکھیں۔

۹۔ اور استیلائے دید قصور دریں طریق نہایت مفید ثابت ہوا ہے اور اسی شخص پر ہرگز فیض منقطع نہیں ہو سکتا اور اصلاً زوال پذیر نہیں ہوتا اور ہر حین ہر آواں اسی شعرِ سعدی رحمۃ اللہ علیہ کو جو اس میں دو نصیحتیں مندرجہ ہیں نصب العین رکھنا چاہیے۔ یکے آنکہ بر خویش خود بیں مباش ❊ دگر آنکہ بر غیر بد بیں مباش

اور اسی نو ہدایات میں سے بعض ایسے ہیں جو وہ بمنزلہ مشروط کے ہیں اور شرط کی تعریف یہ ہے۔اذا فات الشرط فات المشروط تو ہدایت نمبر ۳ اور ۴ اور ۵ کے مخطی کی سلب اجازت کا احتمال ہے۔ وماعلینا الا البلاغ

(1)[1]

لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

---

[1] هي شرائط نامو بہ آغاز واري دور دينپور ۾ رهائش واري وقت جو آهي جنهن ۾ پاڻ اجا نوان نوان سنڌ ۾ رونق افروز ٿيا هئا. ان وقت سيني خلفاء کي اجازتِ مقيد ۽ مشروط ڏني هئائون، جيئن هن لکت مان واضع ٿي رهيو آهي.

(ہدایات برائے خلفاء کرام اور تمام جماعت اہلذکر)

خلفاء کرام یا جماعت اہلذ کر صلہ رحمی کریں اقارب اقربا میں یا پیر برادر، پیر بھائیوں کے ساتھ، سندھی ہو خواہ پنجابی تو وہ چند شرائط حسب ذیل ہیں، انہیں کے مطابق صلہ رحمی کریں۔

اول سسرال اپنے لئے اور دختر نیک اختر کیلئے داماد سے بالمشافہ شاہداں معتبراں کے اسٹامپ سرکاری پر تحریر کرالیا جاوے تاآنکہ وقت ضرورت وہ سند کام دے وہ شرائط یہ ہیں۔

مثلاً منکہ مسمّٰی غلام علی ذات کوریجہ ساکن رحمت پور شریف ضلع لاڑکانہ بثبوت عقل و حواس خمسہ بلا اجبار احدے لکھ دیتا ہوں بالمشافہ شاہداں حسب ذیل اپنے سسرال میاں قالو ولد راموں خان ذات بلوچ ساکن رحمت پور شریف ضلع لاڑکانہ میں اس کی لڑکی مسماۃ جگن خاتون سے نکاح کرتا ہوں انہیں شرائط پر :

ا۔ کہ میں اسی زوجہ اپنی مسماۃ مذکورہ کو تادمِ زیست مار کوٹ اور دست درازی زود کوب نہ کرونگا۔

۲۔ اور خورش خوراک کا پورا بندوبست کرتا رہوں گا۔

۳۔ اور رحمت پور شریف کو چھوڑ کر بغیر اجازت سسرال کے کسی اور جگہ سکونت اختیار نہ کروں گا۔

۴۔ اور داڑھی قبضہ پر رکھوں گا اور بیڑا بیڑی اور بھنگ حقہ اور باقی نشی اشیاء سے پرہیز کرتا رہونگا اور مذہب حنفی پر رہونگا اور بد مذہبوں سے اور ان کی محبت مجلس سے اور پیر طریقت کے مخالف سے اجتناب کرونگا۔

۵۔ اور بے دین اقرباء اور لوفروں اور ڈاکوؤں اور چوروں سے اور دھاڑیلوں سے دور رہونگا۔

۶۔ اور شرائط بالا مذکور کے برخلاف کرونگا تو میری زوجہ مسمات مذکورہ کو طلاق بائن واقع ہو جاویگی اور دوبارہ برخلاف کرنے طلاق مغلظہ واقع ہو جاونگی۔

۷۔ اور اگر باختیار طلاق دے دوں تو ۲۰۰ دوسوئر روپیہ ڈنڈ سسرال کو ادا کرونگا۔

شاہدان کے تمام زیر شرائط۔ [1] لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

---

[1] مختلف قومن ۽ ذاتين جي فقيرن جڏهن پاڻ ۾ رشتيداريون ڪيون، پوءِ انهن ۾ جهيڙا جهڳڙا بہ ٿي پوندا هئا. ڪي زالن ڪي گهڻي مارڪٽ ڪندا هئا. ڪي وري بي دين ٿي ويندا هئا. يا زالن کي وٺي فقيرن جو ڳوٺ ڇڏي ويندا هئا. ان وقت پاڻ خليفن ۽ فقيرن لاءِ هي شرائط نامو لکيائون. نڪاح کان اڳ ان تي صحيح ٿيندي هئي پوءِ نڪاح ٿيندو هيو.

خلفاءَ کي نصيحتون

غفاري خلافت جي شرطن جو خلاصو هي تہ:

1. هر خليفي لاءِ لازم هوندو تہ اهو عقيدا اهلسنت وارا رکندو.
2. سنت تي عمل ۽ شريعت جي احڪامن تي جيستائين ٿي سگهي عمل ڪندو.
3. ڪنهن کان گهُر سوال يا چندو نہ ڪندو.
4. حسن پرستي نہ ڪندو. عورتن جي فتني کان پاڻُ بچائيندو.
5. هر مهيني درگاهہ تي جماعت کي وٺي ايندو.
6. هر مهيني تبليغي سفر ۾ ناغو نہ وجهندو.
7. پنهنجي تبليغي مساعي کان آگاهہ ڪندو رهندو.
8. سفر ۽ خواهہ گهر ۾ تهليل لساني ۽ ذڪر اسم ذات جو گهڻو ڪندو.
9. دل ۾ الله تعاليٰ ۽ انجي حبيب ﷺ سان محبت رکندو. غير جي محبت کان بچندو.
10. پنهنجي پير ڪامل سان محبت الفت رکندو ۽ صحبت ۾ گهڻو ايندو رهندو.

نظامِ خلافت: حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ پنهنجي خليفن جو هڪ بهترين مضبوط ۽ مربوط نظام ٺاهيو هيو. ان نظام تحت پاڻ اهل ۽ لائق ماڻهن کي خلافت ڏئي انهن کي مختلف علائقن ڏانهن تبليغ تي موڪليندا هئا. انهن جي مالي سهائتا ڪندا هئا. انهن جي گهر ٻچن جو خرچ پاڻ برداشت ڪندا هئا. انهن کي ڪرايو ڀاڙو رستي جو خرچ تہ ڏيندا هئا پر انهن جي ٻچڙن جي دوا درمل، ماني ٽِڪي جو اهتمام بہ خود ڪندا هئا.

خليفن کي خطاب: هڪ ڏينهن فرمايائون رحمتپور شريف شهر جا خليفا موجود آهن؟ پوءِ جيڪي موجود هيا سي اٿي بيٺا. پاڻ انهن کي خطاب ڪندي فرمايائون هن فقير اوهان کي اولاً ثانياً، ثلاثاً رابعاً خامساً ڪرات مرات چيو آهي هاڻي بہ چوان ٿو تہ جنهن وقت تبليغ تي وڃو تہ گهر جو، عورتن، ٻارن جو ڪو خيال نہ ڪيو. انهن کي ننگر مان ماني ملندي ڪٽي توهان ڇهہ مهينا نہ اچو. انهن کي ڪا تڪليف ڪانہ پهچندي.

اوهان جو خرچ بہ فقير پريندو. مثال اوهان کي ڪراچي تبليغ تي وڃڻو آهي تہ ڪراچي پنهين پاسن جو ڪرايو ارڙهن روپيا آهي پيو واٽ جو خرچ جيڪو بہ اچي اهو بہ فقير توهان کي ڏيندو. تبليغ جي ڪم ۾ سستي نہ ڪيو. وارو ڪيو جو خلق تباهہ ٿي رهي آهي. وڃو ماڻهن کي شيطان جي چنبي مان ڇڏايو. انهن کي ذڪر اسم ذات سمجهايو. ڏسو بدمذهب پنهنجي مذهب جي پرچار لاءِ ڪيڏيون ڪوششون ٿا ڪن. اوهان حق جي پيغام پهچائڻ ۾ ڇو نہ ٿا همت ڪيو.

فرموداتِ غفاريہ براءِ خلفاءِ غفاريہ:

اخلاص رکو: فرمايائون اي خليفئو تبليغ ڪيو تہ خالص الله جي رضا خاطر ڪيو. پنهنجي عزت آبرو ۽ ننگ ناموس جي طلب نہ رکو. سڀ دنياوي آسرا پلي پوءِ تبليغ تي نڪرو پوءِ ڏسو تہ اوهان جي زبان ۾ اثر پيدا ٿيندو ۽ اوهان جي ضرورتن جي بہ رب ڪريم پورت ڪندو. ماڻهن جي ڏيڻ ڪان وڌيڪ الله پنهنجي غيبي خزانن مان عنايت ڪندو.

خلافت جو مطلب: فرمايائون اسان طريقي جي ترويج ۽ اشاعت خاطر ماڻهن ۾ حسنِ ظن رکي خلافت ڏيون ٿا پوءِ جيڪو طريقي تي هلندو اهو دنيا آخرت ۾ ڪامياب ٿيندو. پر جيڪو پيچڪڙي ڪندو سو پنهنجي دنيا عقبيٰ وڃائيندو. اسان کي ان جي پرواهہ نہ آهي.

سوال نہ ڪيو: فرمايائون اسان خليفن کي چئون ٿا تہ اهي ماڻهن ڪان گهر ۽ سوال صراحةً ۽ اشارة ڪنايةً بہ نہ ڪن. صراحتاً تہ سڀڪو سمجهي ٿو ڪنايہ هي آهي جو پنهنجو افلاس ظاهر ڪري مون کي اولاد گهڻو آهي مفلسي آهي. تنهنڪري سفر ڪرڻ ۾ تڪليف ٿئي ٿي تنهنڪري دير سان اچان ٿو اهو ڪنايو آهي. پر دل ۾ طمع بہ نہ رکو تہ ڪو ماڻهو مون کي ڏيندا. طمع الله جي ذات ۾ رکو. کير جي مَٽَ ۾ هڪ قطرو بہ پيشاب جو پوي تہ سارو پليت ٿي پوندو. خليفي ۽ مبلغ جو سينو بہ کير جي خالص مٽ وانگر آهي جيڪو ماڻهن ۾ تقسيم ڪري ٿو. اگر ان ۾ ذرو بہ طمع جي ناپاڪائي جو پئجي ويو تہ سينو ان جو پليت ٿي پوندو.

خلافت جي شرطن سان هلو: هڪ ڏينهن پاڻ پنهنجي سڀ خليفن کي تسبيح خاني ۾ اندر گهرائي فرمايائون: هي فقيرُ آزاد آهي. جيڪڏهن ڪو خلافت ڪري تہ چڱي طرح

شرطن سان ڪري نہ تہ پڇي پري ٿي وڃي. شينهن جي قطار مان نڪري وڃي. نہ تہ جيڪڏهن شينهن جو پاسو لڳندس تہ مٽڪو ئي ٽٽي پوندس.

فرمايائون: ڪافي اهي خليفا جيڪي چالاڪ هئا ۽ واعظي هئا. پر بيقدري سبب محروم ٿي ويا. حضرت قريشي صاحب فرمائيندا هئا افسوس صد افسوس جو مون خليفن کي خلافت ڏئي پانيم تہ اهي هن نعمت جو قدر ڪندا پيا دنياوي تعلقات قطع ڪندا پين کي بہ سڌاريندا پر هي تہ اڳي کان وڌيڪ دنيا ۾ گپجي پيا.

فرمايائون : چئو ٿا تہ دنيا بہ ملي خدا بہ ملي سو محال ۽ مشڪل آهي. اهي ٻئي شيون هرگز گڏ ٿي نہ سگهنديون. هم خدا خواهي وهم دنياۓ دون اين خيال است و محال است زبون

فرمايائون اسان چڱو گمان رکي ڪن ماڻهن کي خلافت ڏني سين اهي وري اچ ڦري اسان جا مخالف ٿي بيٺا آهن پر اسان آزاد آهيون اسان کونہ ڇنو آهي پاڻ ڇنائون. هن فقير جو ڇنڻ ڪم نہ آهي فقير جو ڪم ڳنڍڻ آهي.

فرمايائون: ڪو خليفو اگر خلافت ملڻ بعد ڪا غير شرعي حرڪت ڪندو تہ اڳي کان وڌيڪ خانو خراب ٿيندس. صفا پنهنجي پاڙ پٽائي ڇڏيندو. قيامت واري ڏينهن ان مٿان مدعي آءُ نہ پر منهنجا پيرانِ ڪبار هوندا. فرمايائون : جيڪو خليفو ٿي ڪري هن طريقي کي بدنام ٿو ڪري هن طريقي ۾ اسان جا مشائخ شيرانِ خدا آهن، اهي ان کان حساب وٺندا. اگر ڪو حرڪت ڪندو تہ پنهنجي پاڙ پٽائيندو. هن فقير کي ڇا ڪندو؟

مبتدي خليفا عورتن وچ ۾ ويهي وعظ نہ ڪيو:

فرمايائون خليفن کي سختي سان منع ڪيان ٿو عورتن جي وچ ۾ ويهي وعظ نہ ڪن بلڪ پردي ۾ نصيحت ڪن. اگر پير اهڙي منزل تي پهچي جو ان تي شيطان غالب نہ ٿو ٿئي ۽ وسوسو نہ ٿو پويس تہ ان کي عورتن اڳيان ويهي وعظ ڪرڻ جائز آهي.

خليفن کي فرمايائون : پنهنجي دل واري ٿانوَ کي صاف رکي رابطو پيدا ڪيو. هن طريقي جي آغاز ۾ عالم توڙي جاهل کي هڪ جهڙو سبق ڏنو ويندو آهي. هي طريقو جدارو آهي. هتي رڳي دل جي صفائي ۽ انکساري جي ضرورت آهي. جنهن کي جيترو رابطو هوندو اوترو جذبو جوش نصيب ٿيندس.

خلافت جو طريقو

بيعت جي ڪجھ عرصي بعد اگر ڪنهن مريد ۾ پاڻ تبليغي لياقت ۽ اهليت ڏسندا هئا تہ تبليغ دين لاءِ ان کي خلافت ڏيندا هئا. ان خلافت ۾ اهو پين کي صرف ذڪر قلبي ڏسيندو ۽ تبليغ ڪندو. ان دؤران اهو پاڻ بہ پنهنجي سلوڪ جا سبق طئي ڪندو رهندو.

سندِ خلافت: جڏهن اهو خليفو صاحب سلوڪِ نقشبديہ جا سبق پورا ڪندو هيو تہ پوءِ ان کي لکت ۾ خلافت ۽ اجازت ڏيندا هئا. ان خلافت وارو پين کي بہ اسباق طئي ڪرائڻ جو مجاز هوندو هيو. ان جي اجازت نامي ۾ ان کي شيخ ڪامل لکندا هئا. جيئن خليفي نور الدين جي سند ۾ پاڻ لکن ٿا:

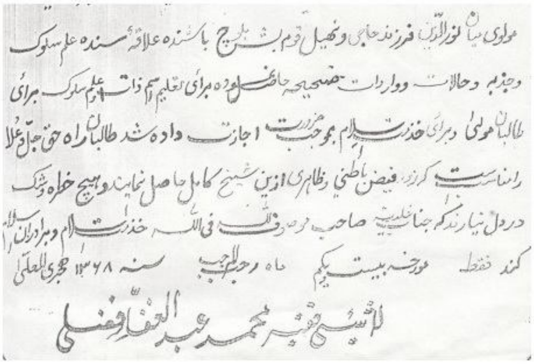
مولوی میان نور الدین فرزند حاجی ونهیل قوم بشر بلوچ باشنده علاقهٔ سنده علم سلوک وجذبه وحالات وواردات صحیحه حاصل نموده برای تعلیم اسم ذات و علم سلوک برای طالبان مولی وبرای خدمت اسلام بموجب ضرورت اجازت داده شد طالبان راه حق جل و علا را مناسب است کہ زود فیض باطنی و ظاهری ازین شیخ کامل حاصل نمایند و هیچ خطره و شک در دل نیارند کہ جناب خلیفه صاحب موصوف للّٰه فی اللّٰه خدمت اسلام و برادران اسلام را کنند فقط مورخہ بیست و یکم ماه رجب المرجب سنہ ۱۳۶۸ هجری العلی

لاشیئ فقیر محمد عبد الغفار فضلی

”مولوي ميان نور الدين پٽ حاجي ونهيل قوم بشر بلوچ سنڌ جو رهواسي آهي ان علم سلوڪ ۽ جذبو ۽ حالات ۽ واردات صحيحہ حاصل ڪيون ۽ هاڻي الله جي طالبن کي ذڪر اسم ذات ۽ سلوڪ جي علم جي تعليم ڏيڻ ۽ اسلام جي خدمت ڪرڻ لاءِ ضرورت موجب ان کي اجازت ڏني وئي آهي. الله جي رستي جي طالبن کي مناسب آهي تہ جلدي فيض ظاهري ۽ باطني هن **شيخ ڪامل** کان حاصل ڪن ۽ ڪوبہ شڪ يا خطرو دل ۾ نہ آڻن ڇو جو جناب خليفو صاحب موصوف الله واسطي خدمت اسلام ۽ برادرانِ اسلام جي خدمت ڪندو. لاشيءِ فقير محمد عبد الغفار فضلي

اجازت نامن جي ڪتابت: سندم والد ڪريم حضرت خليفہ محمد الاهي بخش رحمت الله عليہ جا اکر سهڻا هوندا هئا. حضرت پير مٺا سائين جن کو ڪتاب يا ڪا تحرير لکائڻي هوندي هئي تہ منهنجي والد گرامي کان لکائيندا هئا. اڪثر خلفاءِ ڪرام جي خلافت جون سَنَدُون ڪاڻن لکايون هئائون. پاڻ سَنَدَ امانتداري سان لکندا هئا. ان ۾ لفظن جو گهٽاءُ يا وڌاءُ ڪو نہ ڪندا هئا. پوءِ سند تي صحيح پير مٺا سائين جن پاڻ پنهنجي دستِ ڪرم سان ڪندا هئا. حضرت خليفہ سيد غلام حسين شاھ قمبر وارن جو اجازت نامو بہ والد ڪريم جي هٿن جو لکيل آهي.

حضرت خليفه مولانا مير محمد جي سندِخلافت:

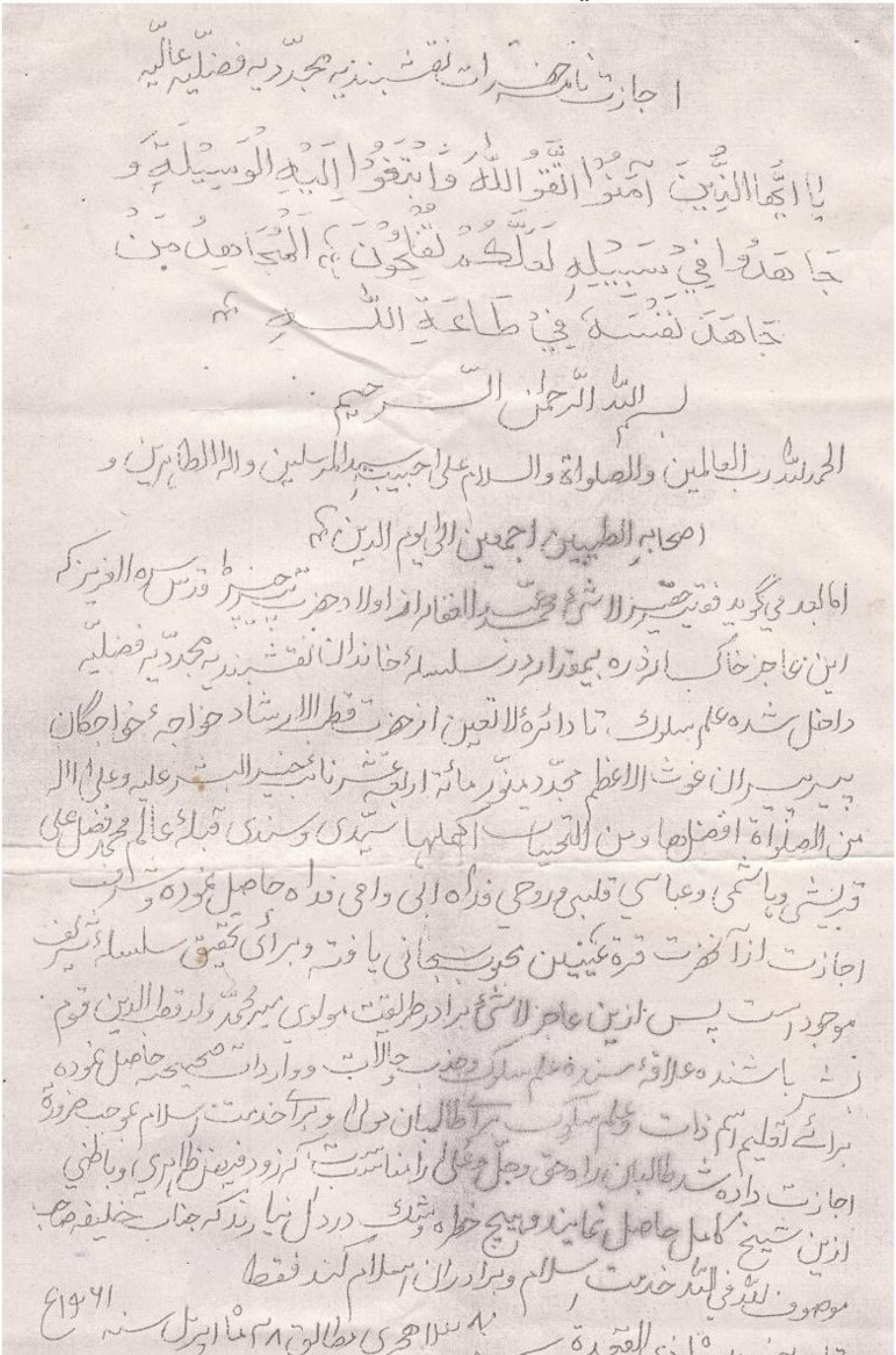

اجازت نامہ حضرات نقشبندیہ مجددیہ فضلیہ عالیہ

يا ايها الذين آمنوا اتقوا الله وابتغوا اليه الوسيلة و
جاهدوا في سبيله لعلكم تفلحون ۞ المجاهد من
جاهد نفسه في طاعة الله ۞

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلوٰة والسلام على احب حبيبه سيد المرسلين وآله الطاهرين و
اصحابه الطيبين اجمعين الى يوم الدين ۞

اما بعد می گوید فقیر حقیر الاشیع محمد عبد الغفار از اولاد حضرت پیر جیو قدس سره العزیز کہ
این عاجز خاک از ذره بیمقدار در سلسله خاندان نقشبندیه مجددیه فضلیه
داخل شده علم سلوک تا دائرة لا تعین از حضرت قطب الارشاد خواجه خواجگان
پیر پیران غوث الاعظم مجدد منور مائة اربعة عشر نائب خیر البشر علیه وعلى آله
من الصلوٰة افضلها ومن التحیات اکملها سیدی وسندی قبلهٔ عالم محمد فضل علی
قریشی وہاشمی وعباسی قلبی وروحی فداه ابی وامی فداه حاصل نموده و شرف
اجازت از آنحضرت قرة عینین محبوب سبحانی یافته وبرای تحقیق سلسله شریف
موجود است پس ازین عاجز الاشیع برادر طریقت مولوی میر محمد ولد قطب الدین قوم
نر باشنده علاقه سنده علم سلوک وجذب جالاب و واردات صحیحه حاصل نموده
برای تعلیم اسم ذات وعلم سلوک برای طالبان مولیٰ و برای خدمت اسلام بموجب ضرورت
اجازت داده شد طالبان راه حق جل وعلیٰ را لازم است که ازو فیض ظاهری وباطنی
ازین شیخ کامل حاصل نمایند وهیچ خطره وشک در دل نیارند که جناب خلیفه صاحب
موصوف للّٰه فی الله خدمت اسلام وبرادران اسلام کند فقط

تاریخ ۱۲ ماه ذی القعده سنه ۱۳۸۰ هجری مطابق ۲۸ ماه اپریل سنه ۱۹۶۱ع

فقیر الاشیع محمد عبد الغفار سگ آستانه فضلی

خليفي مير محمد جي هي سند حضرت خليفه محمد الاهي بخش محبوب الاهي رحمت الله عليه جي هٿ سان لکيل آهي.

اجازت نامه حضرات نقشبندیه مجددیه فضلیه عالیه

لَّہَ وَابۡتَغُوۡاِلَیۡہِ الۡوَسِیۡلَۃَ وَجَاھِدُوۡا فِی سَبِیۡلِہٖ لَعَلَّکُمۡ تُفۡلِحُوۡنَ

المجاهد من جاهد نفسه فی طاعة الله

الحمد لله رب العالمین والصلواة والسلام علیٰ حبیبه سید المرسلین واٰله الطاهرین

واصحابه اللطیبین اجمعین الیٰ یوم الدین

بسم الله الرحمن الرحیم

امابعد می گو، ید فقیر حقیر لاشیءِ محمد عبدالغفار از اولاد حضرت پیرچ نڑ قدس سره العز، یز که ایں عاجز خاکسار ذره بیمقدار در سلسلهء خاندان نقشبندیه مجددیه فضلیه داخل شده علم سلوک تا دائره لاتعین از حضرت قطب الارشاد خواجهء خواجگان پیر پیران غوث الاعظم مجدد منور ماته اربعه عشر نا ئب خیر البشر علیه وعلیٰ اٰله من الصلواة افضلها و من التحیات اکملها سیدی وسندی قبلهء عالم محمد فضل علی قریشی وہاشمی وعباسی قلبی وروحی فداه ابی وامی فداه حاصل نموده وشرف اجازت از آنحضرت قرة عینین محبوب سبحانی ، یافته و، برائی تحقیق سلسلهء شریف موجود است پس ازیں عاجز لاشیء ، برادر طریقت مولوی میر محمد ولد قطب الدین قوم بشر بلوچ باشنده علاقه سندھ علم سلوک وجذب وحالات و واردات صحیحه حاصل نموده برائے تعلیم اسم ذات و علم سلوک ،برائے طالبان مولیٰ و ،برائے خدمت اسلام بموجب ضرورت اجازت داده شد طالبان راه حق وجل وعلیٰ را مناسب ست که زود فیض ظاہری و ،باطنی ازیں شیخ کامل حاصل نمایند وہیچ خطره وشک در دل نیارند که جناب خلیفه صاحب موصوف لله فی الله خدمت اسلام و برادران اسلام کند فقط۔

تاریخ ماه ذی القعدة ھجری مطابق ماه اپریل سـ ۓ

فقیر لاشیء محمد عبدالغفار سگ آستانه فضلی

خليفي محمد دائود ڪي سهڻن اخلاقن جو سرٽيفڪيٽ ڏنائون:

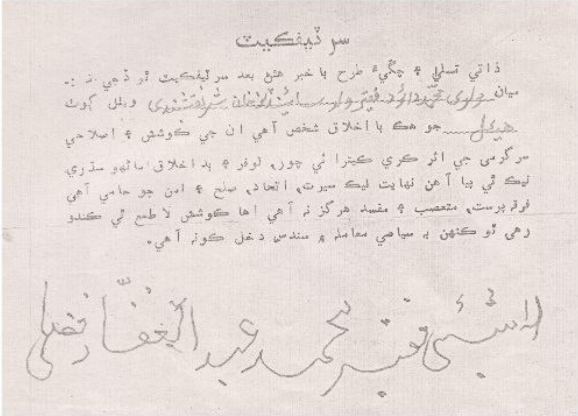
سرٽيفڪيٽ
ذاتي تسليءَ ۽ چڱيءَ طرح باخبر هئڻ بعد سرٽيفڪيٽ ٿو ڏجي تہ:
ميان مولوي محمد دائود فقير ولد سائينڏنو خان شر نقشبندي ويٺل ڳوٺ
هيڪل جو هڪ با اخلاق شخص آهي ان جي ڪوشش ۽ اصلاحي
سرگرمي جي اثر ڪري ڪيترا ئي چور، لوفر ۽ بد اخلاق ماڻهو سڌري
نيڪ ٿي پيا آهن نهايت نيڪ سيرت، اتحاد، صلح ۽ امن جو حامي آهي
فرقہ پرست، متعصب ۽ مفسد هرگز نہ آهي اها ڪوشش لاطمع ٿي ڪندو
رهي ٿو ڪنهن بہ سياسي معاملہ ۾ سندس دخل ڪونہ آهي.
الشيء فقير محمد عبدالغفار فضلي

سرٽيفڪيٽ

ذاتي تسليءَ ۽ چڱي طرح باخبر هئڻ بعد سرٽيفڪيٽ ٿو ڏجي تہ:

ميان مولوي محمد دائود فقير ولد سائينڏنو خان شر نقشبندي ويٺل ڳوٺ هيڪل جو هڪ با اخلاق شخص آهي. ان جي ڪوشش ۽ اصلاحي سرگرمي جي اثر ڪري ڪيترا ئي چور لوفر ۽ بد اخلاق ماڻهو سڌري نيڪ ٿي پيا آهن نهايت نيڪ سيرت،اتحاد،صلح ۽ امن جو حامي آهي فرقيہ پرست، متعصب ۽ مفسد هرگز نہ آهي اها ڪوشش لاطمع ٿي ڪندو رهي ٿو ڪنهن بہ سياسي معاملہ ۾ سندس دخل ڪونہ آهي.

لاشيءِ فقير محمد عبدالغفار فضلي

خليفي خواجہ الاهي بخش جي ولايت جي شاهدي ڏنائون:

فقير عبد القادر سومري بيان ڪيو تہ هڪ ڏينهن آءُ حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي محفل ۾ ويٺو هيس تہ حضرت خليفہ محبوب الاهي رحمت الله عليہ جو والد قاضي خدابخش سائين جن جي مجلس ۾ آيو ۽ پنهنجي پٽ (خليفي صاحب) جون شڪايتون ڪرڻ لڳو. گهرو اختلافات بيان ڪرڻ لڳو. تنهن تي پير سائين جن فرمايايس:

قاضي صاحب ٻڌ ! توهان ڪي ڪوڙو ڪو نہ ٿو چوان باقي هي حقيقت ياد رکو تہ نبي گناهن کان معصوم هوندا آهن ۽ وليءَ گناهن کان محفوظ هوندا آهن. منهنجو خليفو مولوي الاهي بخش ولي الله آهي. ان جي ولايت ۾ ڪو شڪ شبهہ ناهي. ولين کي گناهن کان معصوم نہ ڄاڻبو مگر محفوظ ضرور آهن. ڪڏهن ڪڏهن صغيرا سهو خطائون ولين کان بہ سرزد ٿينديون آهن ڪبيرن گناهن کان قطعي محفوظ آهن. سو مولوي صاحب کان نا انصافي جهڙا ڪم ڪڏهن نہ ٿي سگهندا. اوهان ان جي گلا ڪري پاڻ کي گنهگار نہ بنايو. پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي اها گوهر جهڙي گفتار ٻڌي قاضي صاحب خاموش ٿي ويو.

خليفن جي دلجوئي: پير مٺا سائين جي عادت هئي جو خليفن مٿان وڏي شفقت فرمائيندا هئا. انهن جا ڏک غم پنهنجا ڏک سمجهندا هئا. فرمائيندا هئا خليفا منهنجي جسم جا عضوا آهن. ڪڏهن انهن کي خط پٽ لکي انهن جي تسلي ۽ تشفي فرمائيندا هئا. هڪ ڀيري خليفي مير محمد پير سائين جن کي خط لکيو ته ماڻهن کي ذڪر ڏسيان ٿو پر انهن کي فائدو نه ٿو ٿئي. ان جي جواب ۾ پاڻ هن طرح خط لکيائون:

محترمی ماسٹر میر محمد صاحب !

اسلام علیکم ' عزیزا کارِ تبلیغ میں بدل و جان مصروف رہو اور استقامت سے کام لو اور تم ذکر بتلاتے جاؤ اور انگلی لگاتے جاؤ فائدہ ہو یا نہ ہو آپ کا اس میں کوئی دخل نہیں ہے۔ تمہارا کام ہے ذکر بتلانا اور انگلی لگانا۔ ہدایت حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ کے بس میں ہے اور تمہارا سفر کرنا اور جد و جہد کرنا انشاء اللہ تعالی ضائع نہ ہو گا اس کا عند اللہ آپ کو اجر ملے گا۔ اور خود ذکر میں رات دن بھرپور کوشش کرو تاکہ تاکہ کاسہء دل محبت میں پُر ہو جاوے اور غیر کی الفت ایک ذرہ بھی نہ سماوے۔ لاشیء فقیر محمد عبدالغفار فضلی

خليفن مٿان توجهات: جڏهن پاڻ پنهنجي مرشد حضرت قريشي ڪريم رحمت الله عليه جو ساليانو عرس ملهائيندا هئا ته ان دؤران خليفن کي خلوتِ خاص ۾ سڏائيندا هئا پوءِ انهن مٿان خصوصي توجه ڪندا هئا. پوءِ حلوو نهرائي انهن کي کارائيندا هئا.

حضرت مرشد ڪريم محبوب الاهي رحمت الله عليه بيان فرمايو ته : هڪ ڀيري رحمتپور شريف ۾ ساليانو عرس هيو. پاڻ خلفاءِ ڪرام کي اندر گهرايائون. سيني جا سبق مٿايائون پوءِ انهن تي خصوصي توجه ڪيائون. هر خليفي مٿان ڪيفيت طاري هئي. پوءِ مولانا محمد سعيد ۽ مولانا غلام فريد حلوي جا ٿانوَ کڻي آيا. پاڻ فرمايائون: "ترسو اول ڪير به نه کائي. پوءِ پاڻ ويا سو گينڊي ۽ ڪؤنرو کڻي آيا. فرمايائون هٿ اوري ڪيو ته مان اوهان جا هٿ ڌئاريان. پوءِ ته سيني مٿان جذبو چالو ٿي ويو. زار و زار روئڻ لڳا. پوءِ خليفي مولوي حڪيم ڪوٽ لالو واري جا پاڻ هٿ ڌئاريائون ٻين خليفن هڪ ٻئي جا هٿ ڌئاريا.

خليفن لاءِ جامع نصيحت: خليفه مولانا عبدالرحمان جي ملفوظات ۾ آهي ته :

13 رجب 1380 ھ تي پاڻ خليفن کي اندر گهرائي نصيحت ڪيائون. تبليغ جو ڪم نبين وارو آهي ساري دنيا جي نيڪي هڪ طرف هڪ ماڻهو جو سڌرڻ ٻئي طرف.

تبليغ ۾ ڪوشش ڪيو. سڀ ڪنهن وٽ وڃو. ڪير به هجي عالم هجي يا زميندار هجي خواه جاهل هجي. هن طريقي ۾ وصول لاءِ ٻه واٽون آهن. هڪ ڪسر نفسي يعني پاڻ کي گهٽ سمجهڻ. ٻيو مرشد سان رابطو رکڻ. رابطو اهڙو مضبوط هجي جو پير جو شهود حاصل هجي. اهو رستو سڀني کان اعليٰ ۽ اتم اقرب آهي. جنهن کي پير سان رابطو هوندو شيطان ان کي هرگز نه ڀُلائيندو. تبليغ خاص خدا ڪارڻ ڪيو. طمع ماني جي به نه رکو. طمع جو دل ۾ قصد به نه ڪيو. هر حاجت الله کان طلب ڪيو. ثواب جي اميد به ان کان رکو. نيت رڳو خلق جي سڌاري جي رکو. شريعت جي تابعداري ڪيو. اسان جي طريقي وارن فرمايو آهي ته : *آخر خواهند داد محنتِ سنين بساعت می دهند*

آخر عطا ڪندا، سالن جون محنتون ساعتن ۾ اجر عطا ڪندا.

ان ڏينهن سيد غلام حسين شاهه قنبر واري، مولانا عبدالرحمان وڳڻ، حاجي الله بچايو جهول واري ۽ کي خلافت عطا ڪيائون. ﴿ملفوظات مخطوط : ص 85﴾

خلافت جي طلب: پير مٺا سائين رحمت الله عليه فرمايو ته: جيڪو خلافت جي طلب ڪري سو هرگز خلافت جي لائق نه آهي. پاڻ فرمايائون ته حضرت پير قريشي رحمت الله عليه جو پوري زندگي اهو دستور رهيو ته پاڻ طلب ڪرڻ واري کي هرگز خلافت نه ڏيندا هئا. پير مٺا سائين مولانا محمد شريف کي لکيل خط ۾ ان ڳالهه جو اظهار فرمائيندي لکن ٿا:

786 محترمی و مولوی محمد شریف شاہ صاحب سلمکم اللہ تعالیٰ اسلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ

عزیزا حضرت صاحب قبلہ عالم قلبی وروحی فداہ ہرکسے کہ طالب خلافت بودہ اور اجازت نفر مودہ وتادم زیست بریں و تیرہ می بوند ودر تعجیل اسباق نیز مبادرت نفر مودہ ودرہر موقعہ عرس حضرات خلفاء راجمع فرمودہ ایں موعظت فرمودند ے برائے مہربانی دراسباق وخلافت دادن تعجیل مکنید وخلافت مبتدی رادادن متوط بود برچند مصالح وشرائط وآن شرائط دریں قرطاس کوتاہ گنجایش املا ندارند وکرات مرات حضرت قبلہ عالم قطب الارشاد دائرہ زمان قلبی وروحی فداہ میفرمودہ کہ من دربعض موضع بحسن ظن درمجاز کردن عجلت نمودہ وبدونِ ضرر ہائے کثیر ھیچ پدید ـــــ وعزیزا مولوی غلام محی الدین بنگالی قبل از رسیدن بہ نزد ایں فقیر از دو مشائخ نقشبندیہ مجاز است ودرخدمت ہر دواز قلب تادائرہ لاتعین سلوک بامنتہارسانیدہ واکنوں بندہ نیز اولا از قلب شروع کنانیدہ واکنوں برہر ہر اسباق حقائق ومطرف سبق برود کشف میشود ودرہر شب ۲۴ ہزار نفی اثبات دورا و ۲۴ ہزار تہلیل لسانی میکند ومرید او در بنگال بسیارند

ویکے خط از خطوط مریداں او بمطالعہ ایں بندہ رسیدہ عزیزا قطع نظر از تخیلات لاحاصلہ نمود دل را بر یکے بسیار ید شعر

یکے دان ویکے بین ویکے گو' یکے خوان ویکے خواہ ویکے جو'

خلیل آسا در ملکِ یقیں زرہ' نورئے لا احب الافلین زن

لاشیء محمد عبدالغفار فضلی

ترجمو: محترمي و مڪرمي مولوي محمد شريف شاهہ صاحب سلمڪم الله تعاليٰ اسلام عليڪم و رحمة الله و برڪاتہ ؛ عزيزا حضرت صاحب قبلہ عالم قلبي و روحي فداه ان شخص ڪي خلافت نہ ڏيندا هئا جيڪو خلافت جي طلب رکندڙ هوندو هيو ۽ پڇاڙي حياتي تائين سندن اها عادت مبارڪ رهي ۽ سبق ڏيڻ ۾ بہ تڪڙ نہ فرمائيندا هئا ۽ هرڪنهن عرس شريف جي موقعي تي مڙني خليفن ڪي گڏ ڪري ڪين اها نصيحت فرمائيندا هئا تہ مهرباني ڪري خلافت ۽ سبق ڏيڻ ۾ تڪڙ نہ ڪريو ۽ سلوڪ جي راهہ ۾ نئين هلندڙ ڪي خلافت ڪن خاص شرطن جي پابندي سان ڏيندا هئا. اهي شرط هن ننڍڙي ڪاغذ تي لکي نہ ٿا سگهجن ۽ وقت بوقت حضور قبلہ عالم قطب الارشاد دائره زمان قلبي و روحي فداه فرمائيندا رهندا هئا تہ اسان بعض ڪن موقعن تي ڪن ماڻهن ڪي چڱو گمان رکي ۽ ڪين چڱو سمجهي خلافت ڏيڻ ۾ تڪڙ ڪئي آهي جن وٽان سواءِ ڪافي نقصانن جي پيو ڪي بہ ظاهر نہ ٿيو ۽ . عزيزا مولوي غلام محي الدين بنگالي هن عاجز وٽ پهچڻ کان اڳ ۾ ٻين نقشبندي بزرگن وٽان اجازت وٺي آيل آهي ۽ ٻنهين وٽان سلوڪ دائره لاتعين تائين ڪمايل اٿس ۽ بنده انکي وري قلب کان شروع ڪرايو آهي ۽ هاڻي ان تي هر هڪ سبق جون حقيقتون ۽ رمزون کلي رهيون آهن ۽ هر هڪ رات ۾ 24 هزار نفي اثبات ۽ 24 هزار تهليل لساني جو ورد ڪندڙ آهي ۽ ان جا مريد بنگال ۾ گهڻا آهن. سندس مريدن جي خطن مان هڪڙو خط مطالعي لاءِ بنده وٽ پهتل آهي. عزيزا اجاين خيالن کي صفا ڇڏي ڏيو ۽ دل کي هڪڙي خيال تي بيهاريو. بيت :

هڪ ڄاڻ، هڪ ڏس ۽ هڪ چؤ، هڪ پڙهہ هڪ گهُرُ ۽ هڪ ڳول. حضرت ابراهيم خليل الله وانگر يقين جو دروازو کول ۽ "گم ٿيندڙن سان محبت نہ ٿو رکان" اهو نعرو هڻ.

لا شيءِ محمد عبدالغفار فضلي

خلفاءَ جي تبليغ لاءِ علائقن جو تعين:

پاڻ پنهنجي هر هڪ خليفي کي هڪ علائقو مخصوص ڪري ڏنو هئائون. پوءِ هي قانون ناهيائون ته:

- هر خليفو پنهنجي پنهنجي علائقي ۾ تبليغ ڪري.
- خليفي کي لازم آهي ته پنهنجي تبليغي علائقي ۾ هر مهيني ۾ ضرور وڃي.
- اگر ڪو خليفو ٻئي خليفي کي پنهنجي مدد ۾ سندس جماعت ۾ وٺي وڃڻ چاهي ته وٺي وڃي سگهي ٿو.
- پر وڃڻ وارو خليفو ان جماعت کي حد جي خليفي ڏانهن راغب ڪندو.
- اگر ڪو نئون ماڻهو ذڪر پڇندو ته حد وارو خليفو ذڪر ڏسيندو.
- مدد ۾ وڃڻ واري خليفي کي ضروري آهي ته اهو حد جي خليفي جي تعريف ڪري.
- هر خليفي کي لازم آهي ته پنهنجي جماعت کي يارهين تي درگاهه تي وٺي اچي.

خليفن جي ڪم جي پڙتال: ڪڏهن ڪنهن يارهين جي موقعي تي پاڻ فرمائيندا هئا ته هر خليفو پنهنجي جماعت کي قطار ۾ بيهاري. پوءِ سڀ خليفا پنهنجي جماعتن کي قطارن ۾ ڪري بيهاريندا هئا. پوءِ پاڻ نفسِ نفيس اچي انهن جو معائنو ڪندا هئا. پوءِ جنهن جي جماعت گهٽي ڏسندا هئا ان کي شاباس ڏيندا هئا ۽ ان تي وڌيڪ باطني ۽ روحاني توجه فرمائيندا هئا.

خليفي غلام جعفر کي لکيل خط:

ڪين اطلاع ڏنو ويو ته خليفو غلام جعفر ٻين خليفن جي حد ۾ جلسن تي تقرير ڪرڻ وڃي ٿو، پاڻ ان کي هنن لفظن ۾ خط لکيائون.

بخدمت مولوی جعفر صاحب ! اسلام علیکم

ایسا سماعت میں آیا ہے کہ آپ خلفاؤں کے علاقہ میں جانا چاہتے ہیں واعظ کیلئے۔ عزیزا اپنے علاقہ میں جاؤ اور اپنی جماعت بناؤ اور اب تھوڑا دو دن رہ کر پھر دوسری طرف چلے جاؤ اور اپنے علاقہ میں واعظ سناؤ اور خوب جماعت بناؤ۔ خلفاؤں کی دعوتیں چھوڑ دو۔

لاشیء محمد عبدالغفار فضلی

خلفاءَ جون ڪاميابيون : سندن اخلاص جي برڪت هئي ۽ خلفاء جي بهترين تربيت هئي جو اهي جنهن بہ ڳوٺ ۾ ويا ٿي تہ فيض ۽ برڪت جا نغارا وڄائيندا ويا ٿي. جڏهن يارهين جي جلسي تي ايندا هئا تہ فوجن جون فوجون جماعت قطاري ايندا هئا. پاڻ ڪڏهن جلسي واري ڏينهن خليفن کي فرمائيندا هئا تہ هر ڪو پنهنجي جماعت جدا قطار ۾ ويهاري. پوءِ جنهن جي جماعت گهڻي هوندي هئي ان کي شابس ڏيندا هئا. ان جي همت افزائي ڪندا هئا ۽ مٿس مزيد نوري نظر ڪندا هئا.

خطن جو سلسلو: خلفاءِ ڏيهي سفر تي ويندا هئا تہ انهن کي حڪم هوندو هو تہ تبليغي سفر جو فيض ۽ فائدي جو حال احوال لکن. پوءِ خط ايندا هئا ٽيهري نماز کان بعد هڪ خليفو پڙهندو هو پاڻ ٻڌندا هئا. تبليغي فائدي جي خبر ٻڌي تمام گهڻو سرها ٿيندا هئا.

حافظ محمد صالح جو خط : هڪ ڏينهن حافظ محمد صالح جو خط آيو تہ اهو جنگ شاهي ضلعي ٺٽي تبليغ تي ويو اتي ٻارهن سؤ ماڻهو طريقي ۾ داخل ٿيا. اهو ٻڌي پاڻ تمام گهڻو خوش ٿيا. سندن خليفا جتي ويندا هئا تہ ويران مسجدون آباد ٿي وينديون هيون انهن ڳوٺن ۾ ٻچن ٻارن ۾ الله الله جي تنوار جاري ٿي ويندي هئي.

خدماتِ خلفاءَ: سندن خلفاء تر پاسي کان وٺي دور درواز علائقن تائين تبليغ لاءِ پهتا ۽ اهي جتي بہ پهچندا ويا اتي تمام وڏو فائدو ٿيندو ويو. ڳوٺن جا ڳوٺ سڌري ويا ذڪر ۾ داخل ٿيندا ويا. خليفہ محمد ابراهيم کي ڪير تر موڪليائون. جڏهن اتي پهتو ڪيس چيو ويو هتان جا ماڻهو تمام سخت آهن اڳي هڪ ٻن مولوين کي مار ڪيڏي اٿن. چيائين منهنجو بيان تہ ٻڌو. پوءِ اهڙي اثرائتي تقرير ڪيائين جو سارو ڳوٺ متاثر ٿيو. ذڪر پڇيائون. هن کي پوءِ تہ ڇڏن نہ پيا. پورو ڳوٺ ذڪر ۾ داخل ٿيو.

خليفہ خدا بخش پنجابي : خط لکيو تہ مان هڪ ڳوٺ ۾ ويس چوڌري تمام سخت هيو. ڪنهن مولوي کي تقرير ڪرڻ ڪونہ ڏيندو هيو. پوءِ مون وڃي تقرير ڪئي تہ بابا اسان پنڻ وارا ناهيون وٺڻ وارا ناهيون ڏيڻ وارا آهيون پوءِ پورو ڳوٺ چوڌري سميت مريد ٿيو.

خليفو محمد سعيد صاحبِ حال هيو : سندن باري ۾ فرمايائون: سعيد احمد کي حال ٿيندو آهي. ان تي غيبي اسرار منڪشف ٿيندا آهن ۽ ان جو حال سچو هوندو آهي. ﴿ملفوظات وڳڻ ص 9﴾

پير غفاري جاهلن کي عالم بنايو:

خليفه مولانا غلام جعفر: سندس اصل نالو ڦوٽو خان هيو. پير سائينجن جو جڏهن اچي مريد ٿيو تہ پاڻ ان جو نالو بدلائي غلام جعفر رکيائون. وڏو ڏاميش مرد هوندو هيو. ساري عمر ڪيسن ۾ رهيو. خون جا ڪيس مٿس هئا. سنڌي ۾ ٽي درجا پڙهيل هيو. پر جڏهن پير مٺا سائين جي مٿس نگاهہ پئي تہ عالم بنجي ويو.

حضرت محبوب الاهي فرمائيندا هئا تہ اسان سان تبليغ ۾ گڏ هليو تہ هر رات ۾ نئون وعظ ڪندو هيو. چوندو هيو مون سان پورو مهينو گڏ هلو تہ هر رات ۾ نئون وعظ ڪندس. جيڪا ڳالهہ هڪ ڀيرو بيان ڪيم سا وري نہ ڪندس.

حضرت پير مٺا سائين ان جي باري ۾ فرمائيندا هئا تہ اسان وٽ پنجاپڪي ۾ ڦوٽو گار آهي. سنڌي ۾ ڦوٽو الائچي کي چوندا آهن. هي منهنجي پير جي نگاهہ آهي جو توهان پوري لاڙڪاڻي جي مولوين کي گڏ ڪيو هيڏهون غلام جعفر کي اٿاريو. سڀ مولوي ان سان پورا نہ پوندا. مولوين جي مٿن کي چڪرائي ڇڏيندو.

قاضي برهان الدين جي دربار تي : حضرت مرشد محبوب الاهي فرمايو تہ هڪ ڀيري قاضي برهان الدين (لڳ خانپور) جي دربار تي ماهہ ڀهرئين سومر جو جلسو هيو. مولانا قاضي دوست محمد بلبل سنڌ بہ آيل هيو. اول خليفي غلام جعفر تقرير ڪئي. پاڻ اصلاحي بيان ڪيائين. صالح عملن تي زور ڀريائين ڏاڙهي مٺ رکڻ بابت بيان ڪيائين. ان وقت حضرت علامہ قاضي دوست محمد رحمت الله عليہ جي سونهاري مٺ کان گهٽ هئي. پوري ملڪ ۾ مشهور واعظ هيو. پوءِ ان تقرير ڪئي. تقرير ۾ جوش ۾ چيائين قيامت واري ڏينهن رسول الله ﷺ ٽن مٺين واري ڏاڙهي وارن سان گڏ ڪونہ هوندا اسان جهڙن گنهگارن سان گڏ هوندا. جڏهن تقرير پوري ڪيائين تہ اچانڪ خليفو غلام جعفر اٿي بيٺو. مائڪ وٺي چيائين اي مولوي! صاحب تون عالم آهين ماڻهن کي عملن صالحن کان باغي بنائين ٿو. تون قيامت واري ڏينهن رسول الله ﷺ اڳيان ڪهڙو جواب ڏيندين. مولانا غلام جعفر اهڙي جوش سان حق بيان ڪيو جو مولانا دوست محمد جي اکين مان لڙڪ وهڻ لڳا. مولانا بلبلِ سنڌ تمام رقيق القلب هوندو هيو.

جڏهن پاڻ تقرير ڪري بس ڪيائين تہ مولانا دوست محمد روئندي دوبارو بيان ڪيو. مولانا غلام جعفر سچ چيو. مون اول جيڪو بيان ڪيو هيو سو نفسانيت جي آڌار تي ڪيم. مان پنهنجا لفظ واپس وٺان ٿو. پوءِ قاضي صاحب سونهاري پوري مٺ رکائي.

خليفہ حافظ محمد صالح جو ڪشف :

خليفي عبدالرحمٰن جي لکيل ملفوظات مطابق اربع 16 رجب 1380 هہ صبح جو حضرت پير مٺا سائين تقرير فرمائي رهيا هئا تہ حافظ محمد صالح حال واري عرض ڪيو تہ يارهين ڪان بعد ضلع ٺٽي پهتس. مڪلي جو وڏو قبرستان آهي جتي لک ولي آرامي آهن. ان مقام ۾ ٻہ بزرگ معروف آهن. 1. عبدالله شاهہ اصحابي. 2. مخدوم محمد هاشم ٺٽوي.

آءٌ ٻن سنگتين سان گڏجي اتي ويس. پهريون عبدالله شاهہ اصحابي جي مزار تي ويس. ان بزرگ جي روح سان ملاقات ٿي. فرمايائون تہ مون کي هزار ڪان مٿي سال ٿيا آهن. آءٌ ظاهر ڪونہ هئس هن وقت مالڪ جي حڪم سان ظاهر ٿيو آهيان. مگر آءٌ جيڪو حڪم ڪيان ٿو خدمتگار ان جي ابتڙ ڪن ٿا. انهن ۾ هڪ ماڻهو آهي جيڪو مون ڪان فائدو وٺي رهيو آهي ٻيا خالي آهن. منهنجي طرفان پنهنجي پير مٺا سائين کي سلام چئجو منهنجي توهان کي دعوت آهي پندرهين شعبان تي مهرباني ڪري اچجو. پوءِ مخدوم محمد هاشم ٺٽوي جي مزار تي آيس. اتي اچي سلام ڪيم. اسلام عليڪم يا اهل القبور تہ بزرگ جواب ڏنو و عليڪم السلام يا اهل الذڪر. پوءِ مراقبو ڪيم. فرمايائين مون کي ظاهر ۽ باطن ۾ جو مليو آهي سو علم جي ذريعي نہ پر منهنجي مرشد مون کي نوازي هن مقام تي رسايو آهي. پوءِ فرمايائين هي دؤر نقشبندين جو آهي. مون کي فرمايائين تہ خدا ڪارڻ منهنجي ملڪ وارن کي دعوت ڏيو پنهنجي طريقي ۾ داخل ڪيو. هتي ڪجهہ وقت قيام ڪيو. اوهان جي اچڻ تي آءٌ ڏاڍو خوش ٿيو آهيان. اوهان جي مرشد جي فيض جو ذڪر حضور نبي ڪريم ﷺ جي دربار معليٰ ۾ روز هوندو آهي. اوهان جي مرشد کي نبي ڪريم ﷺ جي دربار ۾ روز ڏسندا آهيون. پوءِ فرمايائين تہ منهنجي مسجد ۾ هڪ وقت نماز جو ادا ڪيو. پوءِ ٻاهر نڪتس تہ نماز ظهر جو وقت هو. پوءِ اتي نماز ادا ڪيم.

﴿ملفوظات ڪاتب مخطوط : ص 87_88﴾

خليفن کان باز پرس: حضرت پير مٺا سائين جن شريعت جي معاملي ۾ تمام سخت هوندا هئا. خليفو ڪيترو به قريب ڇو نہ هجي ان ۾ اگر ذري برابر شريعت جي خلاف ڳالھ ڏسندا هئا تہ سخت لفظن ۾ تنبيہ ڪندا هئا. ائين لڳندو هو ڄڻڪ ان کي سڃاڻندا ئي نہ هجن. دين جي معاملي ۾ ڪنهن سان رک رکان ڪونہ ڪندا هئا.

خليفن جي ڪمن جي نگراني: هڪ ڀيري درگاھ رحمتپور شريف ۾ خليفي عاشق محمد ۽ امير الدين ٻڪري ڪُني. ان جو گوشت فقيرن ۾ وڪيو. هڪ فقير ان مان ٻارهن سير گوشت وٺي ننگر ۾ ڏنو. ٻڪري بيمار ۽ ڪراڙي هئي ۽ گوشت ۾ گهڻا ڇيڙا هئا. جڏهن ڪين اها خبر پئي تہ تمام گهڻو ڪاوڙيا. اهو جمعو 19 جمادي الثاني 1380ھ جو ڏينهن هو. صبح جو 9 بجي جو وقت هيو. پاڻ ٻنهين خليفن ۽ ٻين خليفن کي پاڻ وٽ اندر تسبيح خاني ۾ گهرايائون. اول ڳالھ جي تصديق ڪيائون پوءِ ٻنهين کي سخت تنبيہ ڪيائون. بيمار ۽ ڪراڙي ٻڪري فقيرن کي ڇو کارائي وئي؟

فرمايائون ذڪر ان لاءِ ڪبو آهي تہ دل مرضن کان پاڪ ٿئي. سينو صاف ٿئي دل متوجہ الي الله ٿئي دنيا جي محبت من مان نڪري. جيڪڏهن خليفا اهڙو ڪم ڪن تہ معلوم ٿيو تہ اندر ۾ کوٽ ۽ خرابي اٿن.

امام اعظم ابو حنيفہ رحمت الله عليہ جي واپاري ڪپڙن ۾ صرف هڪ ٿانُ عيب وارو هيو. غلام کي فرمايائون تہ گراهڪ کي ٻڌائجانءِ ۽ هي ٿانُ جدا گهٽ ملھ ۾ وڪڻجانءِ. غلام سڀ ٿانَ هڪ اگھ ۾ کپايا. پاڻ ناراض ٿيا تہ تو منهنجو سارو مال مشڪوڪ بنائي ڇڏيو پوءِ اها سڀ رقم خيرات ڪري ڇڏيائون. پوءِ ٻنهين خليفن معافي ورتي ۽ اڳتي لاءِ توبہ ڪيائون.

وعظ ۾ اثر: فرمايائون وعظ ۾ اثر تڏهن ٿئي ٿو جڏهن مرشد سان نسبت ۽ محبت هجي. اگر اها نہ آهي تہ سهڻيون تقريرون ۽ عجيب وعظ تہ مولوي بہ ڪن ٿا پر سڌارو اصل نہ آهي نہ اثر آهي. مخلوق خود بخود ڪو نہ ٿي سڌري هي حضرات نقشبندين جو فيض آهي جيڪو خلق کي سڌاري ٿو. اهو فيض ان خليفي کي پهچندو جنهن جو پنهنجي مرشد سان دل جو تعلق قوي هوندو.

ناراضگي جي معافي:

پير مٺا سائين ڪڏهن ڪنهن خليفي تي ناراض ٿيندا هئا، پوءِ ان جي توبہ تائب ٿيڻ تي ان کي معاف فرمائي ڇڏيندا هئا. هڪ ڀيري ڪنهن شرعي مسئلي تي خليفي عاشق محمد تي ڪاوڙيا پوءِ اهو معافي طلب ٿيو تہ پاڻ ان کي معاف ڪيائون ۽ ڪيس لکيائون:

اين حرکت کہ واقع شده است علاج اين توبہ و انابت است بجناب حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ و تقدس۔ عزیزا بنده بر شما راضی است و دوباره حلفاً میگویم کہ بر تو راضیم مطمئن باشید بر تو راضیم راضیم و حضرت رب العالمین و نبی کریم علیٰ الہ افضل الصلوات والتسلیمات بر شما دائما راضی بودند و باشند آمین۔

لا شيء محمد عبدالغفار فضلی

ترجمو: اها حرڪت جيڪا توهان کان سرزد ٿي آهي ان جو علاج الله تعاليٰ جي بارگاه ۾ توبہ زاري ۽ رجوع ڪرڻ آهي. عزيزا! بنده توهان تي راضي آهي ۽ وري بہ قسم کڻي چوان ٿو تہ توهان تي راضي آهيان تسلي ڪريو توهان تي راضي آهيان، راضي آهيان ۽ حضرت رب العالمين ۽ حضور اڪرم ﷺ توهان تي تمام گهڻو هميشہ راضي آهن ۽ هوندا آمين.

لا شيءِ محمد عبدالغفار فضلي

سلبِ خلافت (خلافت ڦري وٺڻ):

پاڻ ڪڏهن ڪنهن خليفي کان صادر ٿيل ڪنهن شرعي غلطي سبب يا خليفي پاران خلافت جي شرائط جي ڀڃڪڙي سبب انجي خلافت سلب ڪري وٺندا هئا. پوءِ وري ڪن جي خلافت بحال بہ ڪندا هئا تہ ڪن جي خلافت هميشہ لاءِ سلب ڪري ڇڏيندا هئا. سيد صالح شاهہ نور پور واري کي پاڻ خلافت ڏنائون پوءِ خبر پئي تہ شاهہ صاحب حقو پيئي ٿو ان ڳالهہ جي پوري تصديق ڪيائون. پڪ ٿيڻ بعد ان جي خلافت ڦري ورتائون. پوءِ ان معافي ورتي ۽ سچي طرح تائب ٿيو پوءِ ان جي خلافت بحال ڪيائون. عبد اللطيف پنجابي، امير الدين ۽ حافظ محمد زمان جماعت مان چندو ڪيو انهن جي خلافت هميشہ لاءِ سلب ڪري ڇڏيائون. ان جي خلافت جي ڦري وٺڻ بابت جماعت طرف هن طرح خط لکيائون.

بعد از اسلام علیکم واضح باد سماعت میں آیا ہے کہ عبداللیف پنجابی اور امیر الدین اور حافظ محمد زمان بلوچ اور عبدالعلیم باشندہ رانی پوری اور عبداللہ باشندہ رانی پوری جماعت میں سے چندہ وصول کر رہے ہیں لہٰذا اطلاعاً مرقوم یہ تین شخص مسمیاں مذکور امیر الدین اور عبداللطیف اور حافظ محمد زمان انہوں کی خلافت سلب کی گئی ہے اور مریدیت سے بھی علحدہ کیا گیا ہے اور یہاں ہر اطراف ونواح آگاہ کیا گیا ہے۔

اور عبدالعلیم اور عبداللہ یہ دونوں مریدیت سے نکالے گئے ہیں اور چندہ اور سوال کرنا اس طریقہ عالیہ نقشبندیہ میں مطلقاً کالحرام متصور کیا گیا ہے اور سوال اور چندہ کرنا یہ بھی علامت فاحشہ اور مبینہ ہے انہوں کے مردود ہونے کا افسوس صد افسوس کہ تم لوگ باوجود علم ہونے کے انہوں جنیشوں کو چندہ کیوں دیا۔ اب توبہ کرو اور استغفار کرو انہوں رذیلوں اور غداروں کی صحبت سے بچو ورنہ جس عقوبت کے وہ مستحق ہیں تم لوگ بھی اس میں شمار کئے جاؤ گے۔ الحذر الحذر الحذر۔ لاشیء محمد عبدالغفار فضلی

جماعت طرف بیو خط :

(جماعت اہل ذکر کی خدمت میں اطلاعاً مرقوم ہے)

کہ یہ تین شخص میاں حافظ محمد زمان اور عبداللطیف پنجابی انگریزی خواں اور امیر الدین پنجابی بسبب نافرمانی کے انہوں کی خلافت سلب کی گئی ہے اور یہاں لاڑکانہ میں ہزاروں ہا مجمع میں متنبہ اور مطلع کیا گیا ہے۔ مریدیت اور خلافت کے سلسلہ سے انہوں کو خارج کیا گیا ہے۔ اب یہ تین اور چہارم عبدالعلیم بافندہ اور عبداللہ بافندہ رانی پوریاں ریاست کے انہوں تینوں مامبردگاں کے ساتھ شامل ہو کر اہلذکر کی جماعت میں سے اس فقیر کا نام کہہ کر چندہ وصول کر رہے ہیں۔ خذلهم الله واخذهم الله تعالیٰ بنکال الاٰخرۃ والاولیٰ وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ عزیزو یہ فقیر تقریباً چالیس سال سندھ میں تبلیغ کر رہا ہے سوال اور چندہ کو نہایت مذموم سمجھتا ہے کیونکہ سلوک کا یہ مسئلہ ہے کہ مبلغ بے طمع ہو کر تبلیغ کرے ورنہ افادہ اور استفادہ کا باب مسدود ہو جائیگا اور سماعت میں آیا ہے کہ اکاڑا اور ملتان اور ـــــ۔ اور مظفر گڑھ اور سٹانواں بکھری وغیرہ وغیرہ ہر ہر اطراف چندہ کی نہایت عرق ریزی اور کوشش فرما رہے ہیں اور ایک خط کراچی والی جماعت سے بھی آیا ہے کہ جھوٹ بول کر تیرا نام کہہ کر وصول کر رہے ہیں۔ لہٰذا اطلاعاً لکھا گیا ہے کہ یہ چند افراد کذاب اور بطال ہیں۔ یہ خلیفہ مولوی خدا بخش ریاست بہاولپوری روانہ ہے اسکی پوری پوری اطاعت کرو اور بے طمع ہو کر آپ کو واعظ سناویگا اور طریقہ ذکر کا بتلاویگا۔ وما علینا الا البلاغ۔ لاشیء محمد عبدالغفار فضلی

خلفاءَ جا باهمي تعلقات: هي حضرت پير مٺا سائين جي تعليمات جو اثر هيو جو سندن خلفاءَ هڪ ٻئي ۾ والهانه محبت رکندا هئا. هڪ خليفو ٻئي خليفي جي جماعت ۾ ويندو هيو ته ان جي بيحد تعظيم ،تڪريم ۽ تعريف ڪندو هيو. ان محبت جو اندازو حضرت سهڻا سائين جي هن خط مان لڳائي سگهجي ٿو. جيڪو پنهنجي پير ڀائي خليفي محمد دائود جي پٽ ڪي لکيو اٿن:

حضرت سهڻا سائين رحمت الله عليه **جو خط خليفي محمد دائود جي پٽ ڏانهن**

بخدمت جناب مشفقي مڪرمي ميان عبدالقادر صاحب سلمه الله تعاليٰ

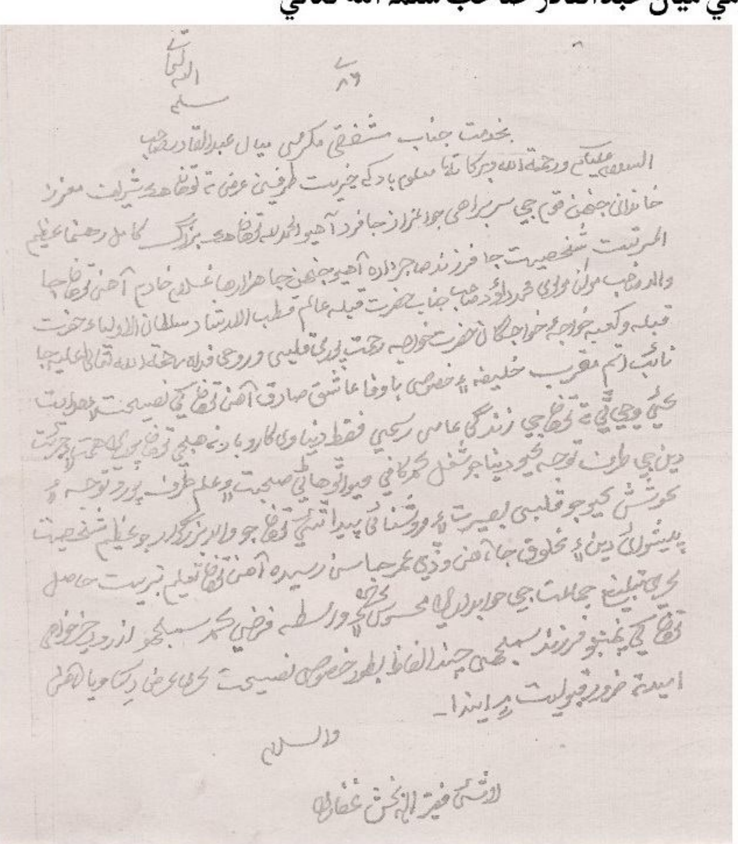

السلام عليڪم ورحمة الله وبرڪاته معلوم باد ڪه خيريت طرفين عرض ته توهان هڪ شريف معزز خاندان جنهن قوم جي سربراهي جو اعزاز جا فرد آهيو الحمد لله توهان هڪ بزرگ ڪامل رهنما عظيم والد صاحب مولانا مولوي دائود صاحب جناب حضرت قبله عالم قطب الارشاد سلطان الاولياء حضرت قبله وڪعبه خواجه خواجگان حضرت خواجه رحمت پوري قلبي وروحي فداه رحمة الله تعاليٰ عليه جا نائب اتم مقرب خليفه ۽ خصوصي باوفا عاشق صادق آهن توهان ڪي نصيحت ۽ هدايت ڪئي وڃي ٿي ته توهان جي زندگي عامي رسمي فقط دنياوي ڪاروبار نه هجي توهان پوري همت ۽ جرئت دين جي طرف توجه ڪيو. دنيا جو شغل ڪم ڪافي ڪيو اٿوَ هاڻي صحبت ۽ علم طرف پورو توجه ۽ ڪوشش ڪيو جو قلبي بصيرت ۽ روشنائي پيدا ٿئي توهان جو والد بزرگوار جو عظيم شخصيت پيشوائي دين ۽

مخلوق جا آهن وڏي عمر جا سن رسيده آهن توهان تعليم تربيت حاصل ڪري تبليغ جماعت جي جوابداري محسوس ڪري ۽ واسطہ فرضي ڪم سمجهو از روءِ خير خواهي توهان کي پنهنجو فرزند سمجهي چند الفاظ بطور خصوصي نصيحت ڪري عرض رکيا ويا آهن اميد تہ ضرور قبوليت ۾ ايندا. والسلام لاشيءِ فقير الٰہ بخش غفاري.

ٻن خليفن جي ملاقات جو حسين منظر:

بلال فقير پتوجو ڳوٺ ڪلر لڳ ميهڙ واري بيان ڪيو تہ آءُ ان منظر جو اکين ڏٺو شاهد آهيان. هڪ ڀيري خليفہ حضرت **سهڻا سائين** رحمت الله عليہ جي طبيعت مبارڪ ناساز هئي. پاڻ ڄامشوري اسپتال ۾ داخل هئا. خليفہ حضرت **محبوب الاهي** رحمت الله عليہ کي خبر پئي تہ پاڻ سندن عيادت لاءِ ڄامشورو اسپتال آيا. اول اندر اطلاع ڪيو ويو. پاڻ اجازت عنايت ڪيائون. پوءِ جيئن حضرت محبوب الاهي اندر داخل ٿيا، ٻنهين هڪ ٻئي کي ڏٺو تہ ٻنهين جي اکين ۾ آب جاري ٿي ويو. غفاري غوث جي فيوضات جا وارث لکين ماڻهن جي ايمان ۽ عقيدن جا محافظ الله جا عارف، رسول الله ﷺ جا عاشق ٻئي جڏهن هڪ ٻئي کي ڀاڪر پائي مليا تہ ٻئي زارزار روئي رهيا هئا ۽ گهڻي دير تائين روئندا رهيا. شايد ٻنهين کي رحمتپور وارو دور ۽ گڏ گذاريل گهڙيون ياد اچي ويون هيون. سهڻا سائين رحمت الله عليہ ان وقت شديد جسماني تڪليف ۾ مبتلا هئا. پاڻ فرمايائون اوهان جي مهرباني جو اوهان عيادت لاءِ آيا. پوءِ پاڻ ڪسر نفسي ڪندي فرمايائون مان پنهنجي گناهن جي شامت ۾ مبتلا آهيان. محبوب الاهي رحمت الله عليہ فرمايو : اوهان الله جا پيارا آهيو. رسول الله ﷺ جي حديث آهي تہ الله ڪريم پنهنجي ٻانهن لاءِ اهڙا درجا ٺاهيا آهن جن تي عابد عباتن سان پهچي نہ ٿا سگهن. پر الله جي تڪليفن تي صبر ڪرڻ وارا انهن درجن کي پهچي وڃن ٿا. (1)[1] پوءِ ٻنهين بزرگن جي گهڻي دير پاڻ ۾ ڪچهري ٿي ۽ پاڻ ۾ محبتون ونڊيائون. خدا رحمت کند این عاشقانِ پاک طینت را

---

[1] شايد سندن اشارو رسول الله صلي الله عليہ وسلم جي هن حديث پاڪ ڏانهن هيو:
عن النبي صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قال : إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا سَبَقَتْ لَهُ مِنَ اللّٰهِ مَنْزِلَةٌ لَمْ يَبْلُغْهَا بِعَمَلِهِ ابْتَلَاهُ اللّٰهُ فِي جَسَدِهِ أَوْ فِي مَالِهِ أَوْ فِي وَلَدِهِ قَالَ أَبُو دَاوُد زَادَ ابْنُ نُفَيْلٍ ثُمَّ صَبَّرَهُ عَلَى ذَلِكَ ثُمَّ اتَّفَقَا حَتَّى يُبْلِغَهُ الْمَنْزِلَةَ الَّتِي سَبَقَتْ لَهُ مِنَ اللّٰهِ تَعَالَى سنن أبي داود -(ج 8 / ص 334)

عشق ومحبت ۽ وفاداري و جانثاري جو عجيب منظر:

ڪجهہ "حُب الوطن من الايمان" ۽ ڪجهہ فقيرن جو بي قدريون.....

حضرت پير مٺا سائين جن واپس پنجاب موٽڻ جو ارادو ڪيو. ريل گاڏيءَ ۾ سيٽون رزرو ڪرايون ويون. اسٽيشن تي سامان آندو ويو. پاڻ اهل و عيال سميت اچي اسٽيشن تي پهتا. فقيرن پنجاب نہ وڃڻ لاءِ ڏاڍيون آزيون ۽ التجائون ڪيون پر ان وقت پاڻ جوش ۽ جلال جي ڪيفيت ۾ هئا. جيڏي مهل ريل گاڏي آئي تہ پاڻ ان ۾ چڙهي ويٺا.

ان وقت فقراءَ بي اختيار دانهون ڪري روئڻ لڳا. فقيرياڻيون باپردهہ روئنديون رڙنديون گهرن مان نڪري اسٽيشن تي پهچي ويون. آزي ۽ نيزاري جو عجيب سماءُ هيو. اسٽيشن تي قيامت جهڙو منظر ٿي ويو. خلفاءَ پنهنجي جماعتن سميت ريل جي پٽڙي تي ريل اڳيان سمهي پيا. ريل گاڏي سيٽيون پئي وڄايون پوليس پريشان هئي. مسافر حيران هئا اهڙو روح راڙي جو منظر انهن اڳ نہ ڏٺو هيو. ڪي فقير پٽڙي تي پيا هئا تہ ڪي وري پاڻ ڳچيءَ ۾ پائي چٽي رهيا هئا.

تون سمون آءُ گندري مون ۾ عيب هزار،
ڏسي منهنجا ٻچڙا پار متان ماڳر مٽئين.
تون سمون آءُ گندري مون ۾ عيب لک،
هيٺي منهنجي حال جي توکي سڀ پرک،
ڪارڻ رب الک متان ماڳر مٽئين.

فقير ۽ فقيرياڻيون مرشد جي جدائي ۽ فراق جو ڀيانڪ تصور ڪندي پاڻ کي اڪيلو ۽ ويڳاڻو محسوس ڪندي روئي رڙي رهيا هئا. درد منجهان دانهون ڪري رهيا هئا. پاڻ سنڌي سڀاجهڙن جي اها عجيب محبت ڏسي انهن جون آزيون ۽ التجائون ٻڌي، انهن جو اهڙو نماڻو حال ڏسي واپس درگاهہ رحمتپور شريف موٽي آيا. وري واپس وڃڻ جي وائي نہ وارايائون، تانجو پنهنجي مدفن لاءِ بہ سنڌ ڌرتي جو انتخاب ڪيائون.

فجزاه الله خير الجزاءِ عن سائر المريدين و المحبين

اسماءِ خلفاءِ ڪرام

جن خلفاءِ ڪرام جا نالا مهيا ٿي سگهيا آهن سي پيش آهن:

نمبر	نالو	علائقو	موجوده ضلعو
1.	خليفءِ اعظم، جانشينِ اول حضرت صاحبزاده خواجہ **خليل الرحمان** نَوَّرَاللہ مَرقَدَہ	رحمتپور شريف	لاڙڪاڻو
2.	حضرت خليفہ اڪبر **سهڻا سائين** رحمت الله عليہ	الله آباد شريف	ڪنڊيارو
3.	حضرت خليفہ سيد **غلام حسين** شاهہ بخاري	قمبر	قمبر شهدادڪوٽ
4.	حضرت خليفہ **نور محمد** رتڙ رحمت الله عليہ	نورپور گمبٽ	خيرپور ميرس
5.	حضرت خليفہ **محبوب الاهي** رحمت الله عليہ	فضل آبادماتلي	بدين
6.	حضرت خليفہ **سيد عبدالله شاهہ** رحمت الله عليہ	رحمتپور شريف	لاڙڪاڻو
7.	حضرت خليفہ محمد يعقوب عباسي صاحب	رحمتپور شريف	لاڙڪاڻو
8.	حضرت خليفہ محمد علي ڪوڏراڻي صاحب	رحمتپور شريف	لاڙڪاڻو
9.	حضرت خليفہ سعدالله سومرو صاحب	رحمتپور شريف	لاڙڪاڻو
10.	حضرت خليفہ حبيب الله سومرو صاحب	رحمتپور شريف	لاڙڪاڻو
11.	حضرت خليفہ محمد صالح پتو صاحب	لاڙڪاڻو	لاڙڪاڻو
12.	حضرت خليفہ عبدالڪريم منگي صاحب	لاڙڪاڻو	لاڙڪاڻو
13.	حضرت خليفہ سائين ڏنو صاحب	لاڙڪاڻو	لاڙڪاڻو
14.	حضرت خليفہ غلام محمد پتي صاحب	غريب آباد	لاڙڪاڻو
15.	حضرت خليفہ محمد صديق سنديلو صاحب	حب	لاڙڪاڻو
16.	حضرت خليفہ ميان فضل الله صاحب	سونو جتوئي	لاڙڪاڻو
17.	حضرت خليفہ مولا بخش جتوئي صاحب	سونو جتوئي	لاڙڪاڻو
18.	حضرت خليفہ محمد حسن جهتيال صاحب	عالماڻي	لاڙڪاڻو
19.	حضرت خليفہ محمد ابراهيم جهتيال صاحب	عالماڻي	لاڙڪاڻو

20. حضرت خليفه محمد بشير چوهاڻ صاحب	نئون ديرو	لاڙڪاڻو
21. حضرت خليفه قاري عبدالحميد قريشي	نئون ديرو	لاڙڪاڻو
22. حضرت خليفه احمد بروهي صاحب صاحب	جمعوخان بروهي	لاڙڪاڻو
23. حضرت خليفه قاري خان محمد پنهور صاحب	نصير آباد	لاڙڪاڻو
24. حضرت خليفه مفتي الله ڏنو جمارائي صاحب	باڏهه	لاڙڪاڻو
25. حضرت خليفه پير بخش بروهي صاحب	باڏهه	لاڙڪاڻو
26. حضرت خليفه انورالدين فاروقي صاحب	باڏهه	لاڙڪاڻو
27. حضرت خليفه محمد صديق بروهي صاحب	وارهه	لاڙڪاڻو
28. حضرت خليفه غلام رسول چانڊيو صاحب	قمبر	قمبر شهدادڪوٽ
29. حضرت خليفه قائم دين صاحب	قمبر	قمبر شهدادڪوٽ
30. حضرت خليفه علي گل مغيري صاحب	آبڙي قمبر	قمبر شهدادڪوٽ
31. حضرت خليفه غلام صديق بروهي صاحب	مسڪين پور	قمبر شهدادڪوٽ
32. حضرت خليفه عبدالحليم صاحب	شهدادڪوٽ	قمبر شهدادڪوٽ
33. حضرت خليفه محمد زمان مگسي صاحب	بهرام	قمبر شهدادڪوٽ
34. حضرت خليفه مولوي محمد صاحب	دوست علي	قمبر شهدادڪوٽ
35. حضرت خليفه خدا بخش سولنگي صاحب	ميرڻ ماڇي	قمبر شهدادڪوٽ
36. حضرت خليفه امير بخش مگسي صاحب	ڪنيڙ ميرو خان	قمبر شهدادڪوٽ
37. حضرت خليفه رضا محمد چانڊيو صاحب	ميرڻ ماڇي	قمبر شهداد ڪوٽ
38. حضرت خليفه بشير احمد واڍو صاحب	راڏڻ	دادو
39. حضرت خليفه ولي الله شاهه صاحب	راڏڻ	دادو
40. حضرت خليفه رحيم داد صاحب	ٻڍل لاڪير،ميهڙ	دادو
41. حضرت خليفه محمد سليمان ڪلهوڙو	مريد لاڪير ميهڙ	دادو
42. حضرت خليفه نثار احمد ڪوسو صاحب	فقيرپور	دادو
43. حضرت خليفه عبدالرحمان ايري صاحب	فقير پور	دادو

44. حضرت خليفه علي مراد ڪلهوڙو صاحب	دين پور	دادو
45. حضرت خليفه محمد تقي شاهه صاحب	نور پور	دادو
46. حضرت خليفه پلي رکيو شاهه صاحب	نورپور	دادو
47. حضرت خليفه صالح محمد شاهه صاحب	اگهاماٽي ميهڙ	دادو
48. حضرت خليفه علي محمد شاهه صاحب	اگهاماٽي ميهڙ	دادو
49. حضرت خليفه محمد بخشل سوڍر صاحب	اگهاماٽي، ميهڙ	دادو
50. حضرت خليفه مولوي يار محمد جويو صاحب	نئون ڳوٺ ميهڙ	دادو
51. حضرت خليفه الله ڏنه ڪوسو صاحب	غفار آباد ميهڙ	دادو
52. حضرت خليفه غلام قادر شاهه صاحب	پٽيجي ميهڙ	دادو
53. حضرت خليفه محمد الياس شاهه صاحب	اسلام پور	دادو
54. حضرت خليفه حامد علي شاهه صاحب	چتو واهڻ	دادو
55. حضرت خليفه حافظ محمد صالح سوهو	لونگ تنيو ميهڙ	دادو
56. حضرت خليفه محمد بروهي صاحب	قاضي عارف ميهڙ	دادو
57. حضرت خليفه مولوي محمد مهيسر صاحب	پپري ميهڙ	دادو
58. حضرت خليفه در محمد چانديو صاحب	ميهڙ	دادو
59. حضرت خليفه عبدالسلام چانديو صاحب	قصبو ڪاڇو	دادو
60. حضرت خليفه مشتاق احمد جمالي صاحب	ڪاڇو	دادو
61. حضرت خليفه قاضي نصير الدين هاشمي	پيارو ڳوٺ	دادو
62. حضرت خليفه عبدالله شاهه صاحب	مرڪ پور	دادو
63. حضرت خليفه محمد عمر پيچوهو صاحب	دادو	دادو
64. حضرت خليفه محمد مگسيجو صاحب	دادو	دادو
65. حضرت خليفه علي محمد تنگا صاحب	دادو	دادو
66. حضرت خليفه گل حسن جوکيو صاحب	ڪانوڙ	ملير ڪراچي
67. حضرت خليفه مولوي ڪريم بخش آگرو صاحب درساٽو چنو		ملير ڪراچي

68. حضرت خليفه مولوي ولي محمد صاحب	ميرپور بٺورو	ٺٽو
69. حضرت خليفه محمد موسيٰ رند صاحب	گولاڙچي	بدين
70. حضرت خليفه امير الدين شاهه صاحب	ماتلي	بدين
71. حضرت خليفه محمد اسماعيل ڏيپر صاحب	ماتلي	بدين
72. حضرت خليفه محمد ايوب چانڊيو صاحب	پراڻو دمبالو	بدين
73. حضرت خليفه عاشق محمد سيال صاحب	طاهر آباد	ٽنڊوالهيار
74. حضرت خليفه محمد علي بوزدار صاحب	طاهر آباد	ٽنڊو الهيار
75. حضرت خليفه نصير الدين شاهه صاحب	طاهر آباد	ٽنڊو الهيار
76. حضرت خليفه الله بچايو لغاري صاحب	رڪن پرڙا	سانگهڙ
77. حضرت خليفه فضل احمد بروهي صاحب	نوابشاهه استيشن	نوابشاهه
78. حضرت خليفه نور محمد موجائي صاحب	ڪوٽ لالو	نوشهرو فيروز
79. حضرت خليفه حڪيم الله بخش پٺاڻ صاحب	ڪوٽ لالو	نوشهرو فيروز
80. حضرت خليفه غلام قادر ميمڻ صاحب	مورو	نوشهروفيروز
81. حضرت خليفه خدا بخش سومرو صاحب	سهڙا مورو	نوشهروفيروز
82. حضرت خليفه علي گوهر شاه صاحب	مٺياڻي مورو	نوشهروفيروز
83. حضرت خليفه خير محمد ڪلهوڙوصاحب	ڪنڊيارو	نوشهروفيروز
84. حضرت خليفه بخش علي ڪوسو صاحب	ڪنڊيارو	نوشهروفيروز
85. حضرت خليفه عبدالرحمان وگڻ صاحب	ڪنڊيارو	نوشهروفيروز
86. حضرت خليفه شفيع محمد ڪوريجو صاحب	شهمير ديرو	نوشهروفيروز
87. حضرت خليفه مولوي نبي بخش همائو صاحب	محبت ديرو	نوشهروفيروز
88. حضرت خليفه غلام جعفر سهتو صاحب	ڪوٺڙي ڪبير	نوشهروفيروز
89. حضرت خليفه محمد يوسف چنه صاحب	محراب پور	نوشهروفيروز
90. حضرت خليفه عطا محمد موجائي صاحب	پيير وسڻ	خيرپورميرس
91. حضرت خليفه مولوي محمد دائود شر صاحب	ٽري ميرواهه	خيرپورميرس

92.حضرت خليفه مير محمد شر صاحب	ٽري ميرواهه	خيرپورميرس
93.حضرت خليفه نورالدين شر صاحب	ٽري ميرواهه	خيرپورميرس
94.حضرت خليفه وڏيرو محمد علي پتي صاحب	فيض پورڪنمب	خيرپورميرس
95.حضرت خليفه رحمت الله صاحب	راٽي پور	خيرپورميرس
96.حضرت خليفه مولوي محمد يوسف پهنور	گمبٽ	خيرپورميرس
97.حضرت خليفه مولوي عبدالڪريم پنهورصاحب	گمبٽ	خيرپور ميرس
98.حضرت خليفه عبدالڪريم ڪليري صاحب	ڪهڙا	خيرپورميرس
99.حضرت خليفه پير بخش ڪليري صاحب	ڪهڙا	خيرپورميرس
100. حضرت خليفه سبحان بخش صاحب	روهڙي	سکر
101. حضرت خليفه عبدالحڪيم پنجابي صاحب	سکر	سکر
102. حضرت خليفه عبدالواحد پتو صاحب	باگو پتوڏهرڪي	گهوٽڪي
103. حضرت خليفه خاوند بخش پتو صاحب	باگو پتو ڏهرڪي	گهوٽڪي
104. حضرت خليفه مولوي محمد ابراهيم صاحب	ڳڙهي خيرو	جيڪب آباد
105. حضرت خليفه الله ورايو پير صاحب	ڳڙهي خيرو	جيڪب آباد
106. حضرت خليفه ڪريم بخش صاحب	اوچ شريف	پنجاب
107. حضرت خليفه حافظ خدا بخش وريا	ڪرمپور	بهاولپور
108. حضرت خليفه محمد سعيد صاحب	ملتان	پنجاب
109. حضرت خليفه اميرالدين صاحب	مظفرڳڙه	پنجاب
110. حضرت خليفه حبيب الرحمان صاحب	سناوان شريف	پنجاب
111. حضرت خليفه سردار احمد صاحب	بچيڪي	فيصل آباد
112. حضرت خليفه محمد بخش صاحب	قلات	بلوچستان
113. حضرت خليفه محمد سليمان صاحب	ڪيرٿر	بلوچستان
114. حضرت خليفه عبدالحي صاحب	بنگال	بنگلاديش
115. حضرت خليفه مولانا منير احمد صاحب	بمبئي	ڀارت

116. حضرت خليفہ جلال الدين صاحب ايران ايران
117. حضرت خليفہ عبداللطيف پنجابي

مراڪزِ غفاريہ

قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ هڪ ڏينهن فرمايو هيو تہ: ”هينئر هي فيض هڪوڙ آهي، منهنجي وڃڻ کان پوءِ پيٽو چؤٽو ٿيندو“. الله جي ولين جو ڪلام سچو هوندو آهي. الحمد لله هن وقت فضلي غفاري فيض پوري پاڪستان ۽ ان کان علاوه دنيا جي ڪيترن ملڪن ۾ ڦهلجي چڪو آهي. ڪيئي درگاهون خانقاهون آهن جيڪي سلسلہ جي اشاعت ۾ شب و روز مصروفِ عمل آهن. خليفن جا صاحبزادا، صاحبزادن جا صاحبزادا، خليفن جا خليفا ، هر علائقي ۾ ڪم ڪري رهيا آهن. غفاريت جي نسبت سان سوين مدرسا قائم آهن جتي هر سال عالم فاضل، قاري، خطيب، معلم ، مدرس، مقرر، پيدا ٿي رهيا آهن. غفاري مراڪز شب وروز ماڻهن جي اصلاح عقائد ۽ اصلاح احوال جو تعميري ڪم ڪري رهيا آهن. ماڻهن جي دلين ۾ حُبِ الاهي عشقِ رسول ﷺ جي شمع کي روشن ڪرڻ ۾ ڀرپور ڪوششون ڪري رهيا آهن. اللهم زد فزد .

1. دربار رحمتپور شريف ۽ ان سان منسلڪ مراڪز

مرڪز المراڪز: اُم المراڪز الغفارية ، باب الفيوضات، دار الارشاد ، منبع ولايت، مصدر اولياءَ، مرڪز صلحاء دربار عاليہ **رحمتپور شريف** لاڙڪاڻو. جيڪا قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين ڪريم جو قائم ڪيل مرڪز آهي. جنهن لاءِ پاڻ فرمايائون هي آستانو قيامت تائين قائم هوندو. هن وقت سندن پڙ پوٽا حضرت سائين خواجہ محمد عبد الغفار عرف **پير مٺا سائين ثاني** سجاده نشين آهن.

شاخون : پوري دنيا ۾ جتي بہ غفاري دربارون آهن سي سڀ هن مرڪز جون شاخون آهن.

- **مرڪزي دربار** رحمپتپور شريف ۾ هر اسلامي مهيني جي ڏهين جي شام يارهين جي رات ماهوار مجلس ٿيندڙ آهي.
- قطبِ عالم پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جو ساليانو عرس هر سال اٺين شعبان المعظم جي شام نائين جي رات ٿيندڙ آهي.
- رئيس العلماء حضرت خواجہ محمد خليل رحمت الله عليہ جو ساليانو عرس مبارڪ ستين ذوالقعد جي شام اٺين جي رات ملهايو ويندو آهي.
- حضرت خواجہ مظهر جان جانان رحمت الله عليہ جو ساليانو عرس مبارڪ هر سال تيرهين رمضان المبارڪ جي شام چوڏهين جي رات ملهايو ويندو آهي.
- هر سال ستاويهين رجبي ، پندرهين شعبان ، ستاويهين رمضان جون راتيون عظيم الشان شب بيدارين جون مجلسون ملهايون ويندين آهن.
- **عورتن جي مجلس:** دربار شريف جي موجوده سجاده نشين مد ظلہ جي والده ماجده مخدومہ محترمہ جي تبليغي ڪاوشن جو مظهر دربار شريف تي هر جمعي جي ڏينهن عورتن ۾ محفلِ ذڪر ۽ محفلِ نعت ٿيندي آهي. ان ۾ امان سائڻ صلواة التسبيح پڙهائيندي آهي ۽ عورتن کي نصيحت فرمائيندي آهي.
- حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي لختِ جگر، نورِ نظر مخدومہ محترمہ بيبي امة الڪريم سائڻ وٽ درگاهہ غريب آباد ۾ بہ محفل ٿيندڙ آهي.

ان ڪان علاوه : حضرت سائين پير مٺا سائين ثاني ڪافي جاين تي ماهانہ ۽ ساليانہ محفلون بہ ملهائيندا آهن. انهن مان مکيہ هي آهن:

- ڪراچي ايوب گوٺ ۾ ربيع الاول آخري آچر ۽ مختلف مواقع تي مجلسون ڪندا آهن.
- جامعہ مسجد حنفيہ ماڙيپور ڪراچي.
- اورنگي ٽائون نزد قطر هاسپيٽل ڪراچي.
- ڪورنگي ڪراچي پٺاڻي ڪالوني ۾ مختلف مواقع تي پاڻ روحاني عرفاني مجلسون ملهائيندا آهن.

باگو پتو مولانا
غلام محمد خليفہ
سائين جان جانان

المراڪن

نور پور
نانگري محمد
هارون

الغفارية

راڌڻ اسٽيشن
مولانا محمد امين
خليلي
خليفہ محمد سليمان

الروحانية

گريڪس وليج
ڪراچي،
مولانا محمد
اسحاق خليلي

رحيم يار خان
محمد علي
شاهہ
خليلي

لاهور

چڪ 15 لياقت
پور خدا بخش
ڦامي خليلي

2. درگاهہ حسين آباد شريف قمبر:

هي روحاني اصلاحي غفاري مرڪز **حضرت سيد غلام حسين شاهہ بخاري** مدظلہ العالي جو قائم ڪيل آهي. جنهن جي نگراني خود فرمائي رهيا آهن.

- هتي هر هفتي جمعي نماز تي هڪ عظيم اجتماع ٿيندو آهي.
- هر سال ڏهہ محرم الحرام تي شهداء ڪربلا جو عظيم الشان ڏهاڙو ملهائيندا آهن.
- پندرهن شعبان جي رات عظيم الشان شب بيداري ملهائيندا آهن.
- ربيع الاول جو آخري جمعہ ميلاد مصطفيٰ ﷺ جي روح پرور مجلس ٿيندي آهي جنهن ۾ ماڻهن جو هڪ سمنڊ ڇوليون هڻندي نظر ايندو آهي.

سنڌ پنجاب بلوچستان ۽ سرحد پوري پاڪستان ۾ سندن مريدين متعلقين جو حلقو ڏينهون ڏينهن وسيع ٿي رهيو آهي. اللهم زد فزد.

سندن خدمات جو مزيد بيان ڪتاب جي ٻئي جلد ۾ پڙهندا.

3.

دربار الله آباد شريف ۽ ان سان منسلڪ مراڪز

هي دربار قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي وفادار جانثار خليفي حضرت خواجہ الله بخش عرف سهڻا سائين رحمت الله عليہ جو قائم ڪيل آهي. هن وقت سندن نورِ نظر لختِ جگر حضرت خواجہ محمد طاهر عرف **سڄڻ سائين** مدظلہ العالي سجاده نشين آهن. هن دربار جو مرڪز الله آباد شريف ڪنڊيارو آهي ۽ پوري پاڪستان ۾ توڙي ٻاهرين ملڪن ۾ هن مرڪز جون گهڻيون شاخون مصروفِ عمل آهن. جن جو تفصيل انشاءَ الله هن ڪتاب جي ٻئي حصي "تذڪرة الخلفاءِ الغفارية" ۾ ڪيو ويندو. مختصراً هي تہ:

1. **مرڪز:** درگاهہ الله آباد شريف ڪنڊيارو هر انگريزي مهيني جو پيو آچر محفل ظهر کان مغرب تائين.
2. درگاهہ فقير پور شريف راڌڻ هر انگريزي مهيني جو پيون جمعو جو ڏينهن.
3. طاهر آباد شريف ٽنڊو الهيار ساليانو پروگرام ۽ مختلف مواقع تي ٿيندڙ پروگرام.
4. اصلاح المسلمين ٽول پلازه ڪراچي : انگريزي مهيني جو پهريون آچر.
5. المرڪز الروحاني : مهاجر ڪيمپ، خليفہ غلام نبي.
6. مرڪز روحاني : عجمان اسٽيل ٽائون .

4. درگاهہ مسڪين پور

هي دربار حضرت خليفہ خواجہ محمد صديق بروهي شهدادڪوٽ وارن جي قائم ڪيل آهي. هينئر سندن فرزند حضرت سائين حضور بخش گادي نشين آهن.

1. درگاهہ مسڪين پور شهدادڪوٽ هر اسلامي مهيني جي16جي شام 17 جي رات
2. درگاهہ احسن پور نوري آباد سپر هاءِ وي ساليانو پروگرام اسلامي مهيني جو پهريون آچر ملهائيندا آهن.
3. درگاهہ رحيم آباد حب چوڪي بلوچستان. هر اسلامي ماهہ ڇهين جي شام ستين جي رات سائين جن جو وڏو پٽ حضرت مولانا هادي بخش ملهائيندا آهن.

5.

دربار فضل آباد شريف ۽ ان سان منسلڪ مراڪز

هي دربار حضرت خليفه خواجه محمد الاهي بخش انصاري المعروف **محبوب الاهي** رحمت الله عليه جي قائم ڪيل آهي. هن وقت سندن دربار جي نوڪري ۽ خدمت جي سعادت هن فقير ، حقير، ڪمتر، بدتر ڪرم الله (هن ڪتاب جي لکڻ واري ناچيز) جي ذمي آهي.

هن وقت دربار جو هڪ مرڪز ۽ چار شاخون سر گرمِ عمل آهن.

1. **مرڪز:** درگاهه فضل آباد شريف ماتلي آهي جتي هر اسلامي مهيني جي 23 جي شام 24 جي رات روحاني مجلس ٿيندي آهي.
2. درگاهه ڪرمپور شريف دادو جتي هر اسلامي مهيني جي 11 جي شام 12 جي رات.
3. درگاهه دلبر آباد شريف مورو هر اسلامي مهيني جو پيون آچر ڏينهن جو.
4. درگاهه جامعه مدينة العلم صالح آباد لڳ دمبا ڳوٺ ملير ڪراچي هر اسلامي مهيني جو ٽيون آچر ڏينهن جو ڏهين بجي کان شام عصر تائين. نيز خواتين ۾ به مجلس ٿيندي آهي.
5. ڳوٺ لاهوري لڳ خير پور ناٿن شاهه پيرِ طريقت حضرت خليفه محمد حسين مدظله هر اسلامي مهيني جي اٺيهين جي رات محفل ملهائيندا آهن.

5. دربار عاليه نور پور شريف ۽ ان سان منسلڪ مراڪز

هي دربار حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليه جي منظورِ نظر خليفي، حضرت سائين خواجه نور محمد رتڙ رحمت الله عليه جي قائم ڪيل آهي. هن وقت سندن گادي نشين حضرت سائين حضور احمد مدظله آهن.

1. درگاهه نور پور شريف گمبٽ ۾ هر مهيني ڏهين جي شام يارهين رات .
2. درگاهه روهڙي شريف ۾ هر اسلامي مهيني جو ٽيون جمعه ملهائيندا آهن.
3. هر اسلامي مهيني جو آخري جمعه غالب نگر روڊ لاڙڪاڻو ۾ ملهائيندا آهن.

مراڪز غفاريه:

4. خليفه محمد صديق بروهي نور آباد واره لاڙڪاڻو.

5. حضرت خليفه سعد الله سومرو دبئي .
6. حضرت خواجه الله ڏنه جي درگاه غفار آباد شريف ميهڙ هر ماه ائين تاريخ.
نيز سندن درگاه اويس پور ڪشمور ۾ به آهي. جتي به پروگرام ٿيندا آهن.
7. حضرت خواجه خليفه محمد علي رحمت الله عليه درگاه فيض پور ڪنب . ماهوار چوڏهين
8. پي درگاه ماڙي پور ڪراچي جتي هر اسلامي مهيني جي 27 جي رات.
9. حضرت خواجه خليفه حبيب الرحمان رحمت الله عليه درگاه سناوان شريف هر اسلامي مهيني جي 11 جي رات. سندن ٽي مرڪز پيا به آهن.
- درگاه ملتان شريف هر اسلامي مهيني جو پهريون آچر شام بعد نماز مغرب.
- گلزين ڪالوني ملتان ۾ هر اسلامي مهيني جو ٻيون آچر شام.
- درگاه مچن آباد ضلع بهاؤلنگر دينالخورد ضلع اوڪاڙه.

10. حضرت خواجه خليفه سبحان بخش (بيدل ثاني) قريشي. درگاه بيدل بيڪس روهڙي ماه پهريون جمعه جي شام.
- واعظ واري روهڙي هر مهيني جي پهرين تاريخ جي رات.

11. حضرت خواجه خليفه محمد دائود بشر رحمت الله عليه درگاه عاليه دائوديه ٺري ميرواه هر مهيني جي 14 جي رات.
12. خليفه عبدالسلام چانڊيو سم ڪاڇو دادو، هن وقت سندن فرزند مولانا عبد الستار آهن، جيڪي ديني خدمتون سرانجام ڏئي رهيا آهن. پاڻ سم ڪاڇو دادو ۾ هر اسلامي مهيني جو آخري جمعو ڪندا هئا.
13. حضرت خواجه خليفه محمد يوسف چنه غفاري مسجد چنه محلا محراپور هر اسلامي مهيني جي 15 جي رات شام 16 جي رات.

هتي خلفاءِ غفاريه ۽ مراڪز غفاريه جو اجمالي ذڪر آندو ويو آهي.
انشاءَ الله ايندڙ ڪتاب ۾ سڀني خليفن جي جامع سوانح پيش ڪئي ويندي.

فيضِ غفاري بطريقہ اُويسي :

هڪڙن خوشنصيبن قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ کان روبرو اچي فيض حاصل ڪيو سلسلي جا اسباق حاصل ڪيا وري ائين بہ ٿيو جو پاڻ غائبانہ طرح ماڻهن کي خوابن ۾ اچي بيعت ڪري سلسلي جي تڪميل ڪرايائون.

حضرت خليفہ ڪريم بخش ڪراچي وارن بيان ڪيو تہ ڪين هڪ شخص سفيد ريش نيڪ صورت ۽ نيڪ سيرت ڪراچي جي هڪ مسجد ۾ مليو ان چيو تہ منهنجو اويسي طريقو آهي. مون کي لاڙڪاڻي واري حضرت صاحب سارو سلوڪ پورو ڪرايو آهي پوءِ حضرت جن جو پورو حليہ لباس قد قامت بيان ڪيائين.

ڪير ولوڙيندي جذبو:

هن فقير سان هڪ ثقہ ماڻهو بيان ڪيو تہ اسان جي پاڙي ۾ هڪ فقيرياڻي هئي. صبح جو ڪير پئي ولوڙي تہ پاڙي واري هڪ عورت جيڪا روزانہ ڪانئس لسي وٺڻ ايندي هئي ان چيس تہ امان ﭘہ ڏينهن تون ڪونہ هئينءَ. ڪير واري فقيرياڻي چيو ادي اسان پنهنجي مرشد پير غفاري جي جلسي تي يارهين شريف تي ويا هئاسين. مائي چيو امان مرشد وٽ ڇا لاءِ ويا هيئو؟. چيائين ادي فيض محمدي وٺڻ. چيائين وٺي آيئو؟ چيائين هائو. ان مذاق ڪندي چيو تہ ادي ڀلا جيڪو مرشد کان فيض وٺي آئي آهين ان مان ذرو مون کي بہ ڏينديئن؟ چيائين ادي هائو ڇو نہ. منهنجو پير ڪامل سخي آهي. پوءِ ڪير جي چاڏي کي ڇڏي ان کي چيائين ادي مٿو رئي سان ڍڪ منهن بہ ڍڪ پوءِ فقيرياڻي چيو "الله" تہ ان پاڙيسرڻ بہ چيو الله ۽ ڪيس جذبو ٿي ويو پوري گهر ۾ ڦٿڪڻ لڳي. جڏهن هوش آيس تہ پڇيائونس ادي توکي ڇا ٿي ويو؟ چيائين ادي جيڏي مهل منهن ڍڪيم ۽ فقيرياڻي الله ڪيو تہ ڏٺم هڪ سهڻي صورت وارا جوان ڪُلي تي پڳ ٻڌل هئس اهو ظاهر ٿيو. ان کي ڏسڻ سان مون کي جذبو وٺي ويو. پوءِ اها عورت نمازڻ ۽ دينـدار ٿي وئي.

باب سترهون: اَلْمُوَافِقِيْنَ وَالْمُعَانِدِيْنَ وَالْخَادِمِيْنِ مِنَ الْمُعَاصِرِيْنَ لِشَيْخِنَا مُحَمَّد عَبْدِ الْغَفَّار

المُعاصرين

جڏهن حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليه پنهنجا قربائتا قدم سنڌ ڌرتيءَ تي ڌريا، ته واديءِ مهراڻ الله الله جي ضربن سان گونجِي وئي. ڌنار ۽ پنهنوار به قال الله ۽ قال الرسول جون ٻوليون ٻولڻ لڳا. سندن فيض ۽ روحانيت سان جهر جهنگ ۾ ذڪر جون تنوارون جاري ٿي ويون. سندن تبليغ هڪ تحريڪ جي صورت اختيار ڪري وئي. اها ڳالهه ڪن ڪوتاهه فهمن کي ڪونه وڻي انهن سندن خلاف مخالفتن جا ڪيئي محاذ کڙا ڪيا. جڏهن انهن مخالفن جي هِڪَ نه هَلِي ته انهن وقت جي علماءَ کي غلط سلط ڳالهيون ٻڌائي سندن خلاف ڀڙڪايو. پوءِ جيڪي اهلِ بصيرت علماءَ هيا انهن ته ان ڳالهين مٿان ڪَنُ ڪو نه ڌريو، باقي ظاهر جي عالمن مان ڪن سندن خلاف فتويٰ بازي شروع ڪري ڏني.

ڏٺو وڃي ته سندن دوَر جي ناميارن ماڻهن جا ٽي گروهه ٿي ويا. هڪڙا سندن مُحب ۽ مُريد ٿيا. ٻيا موافق ٿيا جن ڪنهن نه ڪنهن صورت ۾ سندن منشور سان موافقت ۽ سندن حمايت ڪئي. ٽيان سندن مخالف ۽ مُعَانِدَ ٿيا جن ڪنهن نه ڪنهن صورت ۾ ساڻن مخالفت ڪئي ۽ ”غفاري تحريڪ“ جي راهه روڪڻ جي ڀرپور ڪوشش ڪئي.

هن باب ۾ اسان بيان ڪنداسين ته پير مٺا سائين رحمت الله عليه مٿان مخالفن پاران ڪهڙا ڪهڙا اعتراض اٿاريا ويا هئا؟ ۽ ڪهڙن عالمن سندن مخالفت ڪئي هئي؟ ۽ پاڻ انهن جي جواب ۾ ڇا فرمايائون؟ يا ڪهڙا عملي قدم کنيائون؟ سندن دوَر جي بزرگن، عالمن، پيرن، مشائخن، مستن ۽ مجذوبن سندن باري ۾ ڇا چيو؟ رجال الغيب (غيبي مردن) سندن باري ۾ ڇا فرمايو؟ موافقن جون محبتون ڪيتريقدر هيون ۽ مخالفن جون مخالفتون ڪهڙي انداز ۾ هيون؟ سندن خلاف ڪهڙا ڪتاب لکيا ويا؟ پاڻ انهن جي جواب ۾ ڇا چيائون ۽ ڇا ڪيائون؟

﴿ پير مٺا سائين جي دور جي بعض مشاهير جي سندن باري ۾ آراءَ ﴾

رجال الغيب ڪير آهن؟ الله جي هڪ غيبي مخلوق آهي جيڪا عام طور ماڻهن جي نظرن کان مستور رهندي آهي. پر جڏهن انهن کي ڪو الاهي امر ٿيندو آهي يا ڪنهن جي رهبري ۽ رهنمائي ڪرڻ جو اشارو ملندو آهي تہ پوءِ اهي ظاهر ٿي اهو ڪم سرانجام ڏيندا آهن. ان مخلوق کي رجال الغيب سڏبو آهي. حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي دؤر ۾ ڪثرت سان اهڙا واقعات ٻڌڻ ۾ ايندا هئا جو رجال الغيب اچي ماڻهن کي چوندا هئا تہ لاڙڪاڻي وڃو الله جي ڪامل ولي کان وڃي فيض حاصل ڪيو.

شامي رجال الغيب جو فرمان: شهر ميهڙ جو هارون نالي هڪ شخص بيان ڪندو هيو تہ مان بلوچستان جي "هَڙَانِيُو" علائقي ۾ ويس اتي ٻہ سهڻي صورت وارا جُوان ڏٺم ماڻهن کي دين جي تبليغ ڪن پيا. مون انهن کي چيو مون کي مريد ڪيو. چيائون تون لاڙڪاڻي پير عبدالغفار وٽ هليو وڃ. مون چيو مان متان اُتي پهچي نہ سگهان چيائون اوهان جي ميهڙ جي پاسي ۾ ان جو خليفو حافظ محمد صالح رهي ٿو ان وٽ وڃ ان کان ذڪر پڇ. مون چيو اوهان ڪيرَ ڪٿان جا آهيو؟ چيائون اسان رجال الغيب آهيون شام کان آيا آهيون.

خاران ۾ رجال الغيب جي بشارت: هڪ شخص حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ وٽ بلوچستان جي شهر خاران مان آيو. چيائين مون کي مريد بنايو. پاڻ فرمايائونس ڪيئن آيو آهين؟ چيائين اتي هڪڙا ماڻهو سُهڻين صورتن وارا اچن ٿا اسان کي دين جي باري ۾ نصيحتون ڪن ٿا. هفتي ۾ ٻہ ڀيرا اچن ٿا. مون انهن کي چيو مون کي مريد بنايو. چيائون لاڙڪاڻي وڃ اتي بزرگ صاحب پير عبدالغفار نالي اٿئي ان جو وڃي مريد ٿيءُ. پوءِ پُڇائي پُڇائي هتي پهتو آهيان. پاڻ ان کي مريد ڪيائون. ان وقت پاڻ آبديده ٿي فرمايائون تہ: "هي عاجزُ فقيرُ وارثن وارو آهي. ڏسو رجال الغيب بہ تائيد ۽ مدد ڪن پيا".

رجال الغيب جذبي ۾: حضرت پير سائين جن جي خليفي محمد بخش بيان ڪيو تہ آءٌ هڪ جاءِ تي تبليغ تي ويس. اتي ڪجھ اوپرا عجيب ماڻهو آيا. پر اهي هوا ۾ مٿان ڪان سڌا سڌا اچي هيٺ لٿا. مجلس ۾ ويٺا. پوءِ جڏهن تسبي وجائي مراقبو ڪرايم تہ انهن کي جذبو ٿي ويو. مجلس جي ختم ٿيڻ بعد نظرن کان غائب ٿي ويا.

هڪ جِنّ جي بياني:

خليفي مولانا ڪريم بخش بيان ڪيو تہ ملير ڪراچي ۾ هڪ سيد نور محمد نالي هيو. پاڻ مريدن خادمن وارو هيو. ان کي فقير گل حسن ملير واري حضرت صاحب جن جي خدمت ۾ هلڻ جي دعوت ڏني. شاهہ صاحب چيو تہ منهنجي هٿ ۾ هڪ جِنُ آهي ان کان حقيقت پڇندس پوءِ آءٌ توهان جي پير ڏانهن هلندس. هڪ ڏينهن شاهہ صاحب مون کي ڳولي اچي لڌو ءِ وڏي حُب ۽ هيج مان چوڻ لڳو تہ مون کي جلدي حضرت صاحب جن وٽ وٺي هلو. مون ان کان ايڏي اشتياق جو سبب پڇيو؟ چيائين مون پنهنجي جِنَ کي لاڙڪاڻي موڪليو. ان اچي ٻڌايو تہ لاڙڪاڻي اسٽيشن جي ڀر ۾ دربار رحمتپور آهي، اتي پنجن قبن واري مسجد آهي. مون اتي وڃي فجر نماز ادا ڪئي، ان مسجد جي محراب ۾ صبح نماز بعد هڪ نوراني جوان خوبصورت حسين اهڙو ڏسي آيو آهيان جو هن دؤر ۾ ان جو مٽ مثال ڪونهي. وڏو فياض، صاحبِ ولايت آهي. صاحبِ شريعت آهي. سندس جماعت بہ پوري پوري شريعت جي پابند آهي. جِنّ چيو مون ڀيريون خيال ڪيو هيو تہ صرف حال حقيقت کان واقف ٿي توهان کي اچي ٻڌائيندس ۽ پوءِ توهان جي صلاح سان توهان سان گڏ هلي ذڪر پڇندس مگر ڏسڻ سان دل هٿن مان کسجي وئي ۽ آءٌ تہ ذڪر پڇڻ کان سواءِ نہ رهي سگهيس. توهان بہ جلد پهچو جو حياتي تي اعتبار ناهي. پوءِ نور محمد شاهہ حضرت صاحبن وٽ آيو ۽ اچي مريد ٿيو.

مجذوبن جا اشارا:

حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ اجا سنڌ ۾ قربائتا قدم ڪو نہ گهمايا هئا تہ هتان جا اهل مماتي وارا بزرگ ۽ اهل حياتي وارا بزرگ خوشخبريون پيا ڏيندا هئا تہ عنقريب پنجاب مان هڪ مرد جي سنڌ ۾ آمد آمد آهي. پر سنڌ جا مست مجذوب فقير بہ اشارن ۽ ڪِنايِن ۾ سندن آمد جا اشارا پيا ڏيندا هئا.

حيدرآبادي مجذوب جو اشارو:

حيدرآباد ۾ هڪ مجذوب فقير رهندو هيو. جيڪو حضرت مولانا عبدالغفور همايوني رحمة الله عليه جو فيض يافتہ هيو. اهو مست بنا لباس جي حيدرآباد جي روڊن رستن جي ڪنارن تي ويٺو هوندو هيو. پاڻ مستجاب الدعوات هيو. بي انتها ڪشف ٿيندو هيس.

هڪ مولوي صاحب بيان ڪيو تہ مون کي مرشد جي تلاش هوندي هئي. ڏاڍي تانگھہ هيم تہ ڪو ڪامل ملي جيڪو منهنجو اندرُ اوجاري. پوءِ ان مست وٽ ويس وٽس ڙالن مردن جو ميلو متل هيو. مون وجي کيس عرض ڪيو تہ مون کي ٻڌايو تہ مون کي فيض ڪٿان ملندو؟ ڪنهن جو مريد ٿيان؟ فقير چُپ رهيو. گهڻو چيومانس پوءِ چوڻ لڳو "اُچ مان ايندو." بس وڌيڪ نہ ڳالهايائين. آءٌ سندس راز سمجهي نہ سگهيس. پوءِ ڪافي وقت گذري ويو. هڪ دوست چيو تہ هل پنجاب مان هڪ پير آيو آهي ان جو ديدار هلي ڪر. جڏهن آءٌ حضرت پير متا سائين جي صحبت ۾ آيس تہ پاڻ مون ڏانهن نهاري مُسڪرائي فرمايائون : **"اُچ ، اُچ" اسان اُچ مان آيا آهيون"**. اچانڪ مون کي ان مست جا لفظ ياد اچي ويا. پوءِ آءٌ سندن بيعت ٿيس.

مجذوبُ مٺيادار:

مولانا نور محمد اگڙن وارو حضرت پير متا سائين رحمت الله عليہ جي خدمت ۾ آيو. پاڻ سان هڪ پيو ماٺهو بہ آندو هئائين. چيائين سائين هن کي بيعت ڪيو ذڪر جي تلقين ڪيوس. پوءِ بيان ڪيائين تہ هي اسان جي ڳوٺ جو ماستر آهي. آءٌ هن کي گهڻي وقت کان چوندو هيس تہ منهنجي مرشد وٽ هل ذڪر حاصل ڪر پر نہ ايندو هيو. هڪ ڏينهن پاڻ مون وٽ هلي آيو چيائين تہ مون کي "پير غفاري" وٽ وٺي هل. مون سبب پڇيومانس چيائين مان ڳوٺ پئي ويس تہ هڪ مجذوب اسان جي علائقي جو آهي. جيڪو ڪنهن سان ڳالهائيندو نہ آهي. ان ڏينهن مون کي سڏي چيائين "تو کي پير غفاري وٽان فائدو ٿيندو". پوءِ مون کي اچي چيائين تہ مون کي هاڻي جو هاڻي پير غفاري وٽ وٺي هل. پوءِ اهو ماستر مريد ٿيو نهايت نيڪ صالح بنجي ويو.

هڪ مجذوب جي ڳالهہ :

جناب خليفہ محمد داؤد بيان فرمايو تہ شهر جهول جي پاسي هڪ مست رهندو هيو. هڪ ڏينهن ماڻهن کي وڏي سڏِ پڪاري چوڻ لڳو تہ: "جنهن وٽ پير غفاري جو پيغام پچي ۽ ان جي طريقي ۾ داخل نہ ٿيندو تہ قيامت واري ڏهاڙي اگڙيون وات ۾ وجهي ائين چٻاڙيندو جيئن جانور ڪڙب جي ڪاني چٻاڙيندا آهن".

مصيبت جو سبب :

خليفي محمد داؤد بيان ڪيو تہ هڪ ماڻهو حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جو سخت مخالف هوندو هيو. سندن گلائون ڪندو هيو. هڪ ڀيري مٿس ڪا وڏي مصيبت آئي. ان مست وٽ دعا لاءِ ويو. ان مست چيس تون بزرگ لاڙڪاڻي واري جو مخالف آهين ان ڪري توتي اها مصيبت پئي آهي. وڃ جيسين ان کان معافي نہ وٺندين مصيبت نہ لهندئي.

گرهوڙي جي پيشگوئي:

حضرت بيبي امة الڪريم سائڻ فرمايو تہ پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي سنڌ ۾ اچڻ بابت حضرت مخدوم عبدالرحيم گرهوڙي رحمت الله عليہ اڳ پيش گوئي ڪئي هئي تہ :

” اتر کان ايندو هڪ ولي ڪاڇي هٿ ۾ هوندس وڏو ۽

اهو هوندس ڇتو، ماڻهو چوندس مٺو ۽ اکين سان جن ڏٺو“ .

اهي سڀ علامتون حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ ۾ هيون.

سنڌ جي بزرگن جي گذارش:

فقير عبد القادر سومري ڪاڇي واري هن فقير سان بيان ڪيو تہ : جڏهن پير مٺا سائين سنڌ ۾ آيا تہ جماعت ۾ بي حد جذبو هوندو هيو. فقير ٻہ ٽي ٽي ڏينهن بي هوش پيا هوندا هئا. نوان ماڻهو اچن، سائينجن انهن ڏانهن نيڻ کڻي نهارن تہ انهن کي بہ جذبو ٿي وڃي. پوءِ ڪو وقت اهڙو آيو جو جماعت ۾ جذبو بلڪل گهٽجي ويو. وري اوچتو فقيرن ۾ زور شور سان جذبو چالو ٿي ويو. ماڻهو پهرن جا پهر جذبي ۾ مدهوش پيا هوندا هئا. نہ کاڌي پيتي جو اونو رهندو هُين نہ سردي گرمي جو فڪر. پوءِ هڪ ڏينهن مون سائينجن کي عرض ڪيو سائين وچ ۾ ڪجھ وقت جذبو بند ٿي ويو هيو ان جو ڇا سبب هيو؟ پاڻ فرمايائون، اسان جو ڪم تبليغ ڪرڻ آهي. گهڻي جذبي جي ڪري ماڻهو متنفر ٿيڻ لڳا هئا ان ڪري جذبو بند ڪيوسين. پوءِ هڪ ڏينهن اسان وٽ سنڌ جي بزرگن جا ارواح مبارڪ آيا. انهن ۾ حضرت قلندر لال شهباز، حضرت شاھ عبد اللطيف ڀٽائي، حضرت مخدوم سرور نوح ءِ پيا هئا، چيائون تہ جذبو ڇو بند ڪيو اٿوَ؟ ان جذبي لاءِ سنڌ سِڪي رهي هئي. مهرباني ڪري جذبا وري چالو ڪيو. الله جي فضل سان جذبا وري چالو ٿي ويا آهن.

لوڙهي وارن بزرگن جي عقيدت رحمة الله عليه:

حضرت حاجي دلمراد رحمت الله عليه لوڙهي شريف وارا جن جي دربار ڪنڊياري شهر جي قريب آهي. پاڻ نهايت عابد، زاهد، متقي ۽ گوشه نشين بزرگ هئا. "لوڙهائي بزرگن" جي نالي سان مشهور هئا. پاڻ طريقه قادريه جي بزرگ فقير فيض محمد رحمة الله عليه جا مريد هئا. سندن مشهور ڪرامت آهي جو پاڻ ڏنڊي تي چڙهي حرمين شريف روانا ٿيا هئا. پاڻ فرمايائون: اسان گهڻو اڳ جوانيءَ ۾ خواب ڏٺو هيو ته اتر ڪان هڪ وڏو ڪڪر ظاهر ٿيو آهي ۽ ان مان خوب مينهن انو آهي. تان ته اهو ڪڪر اچي سنڌ جي مٿان بيٺو آهي ۽ سڄو ملڪ سرسبز ٿي ويو آهي. اسان اهو خواب پنهنجي مرشد ڪريمن کي ٻڌايو. پاڻ فرمايائون ته پنجاب مان هڪ بزرگ سنڌ ۾ ايندو ۽ اچي سنڌ کي رنگ لائيندو. فرمايائون اسان کي ان خواب جي تعبير جو انتظار هيو. پوءِ الله اسان جي من جي مراد پوري ڪئي ۽ گهڻي عرصي کان پوءِ حضرت خواجه محمد عبدالغفار رحمة الله عليه پنجاب مان سنڌ اندر آيا. جن جي اچڻ سان اها رحمت ۽ برڪت جي بوند قلبن واري سڪل زمين تي اُتي ۽ غيرآباد دليون الاهي عشق محبت سان آباد ٿي ويون. حضرت لوڙهائي رحمت الله عليه پير مٺا سائين جي جماعت کي نوري حضوري جماعت سڏيندا هئا. جڏهن جذبن تي ماڻهن اعتراض ڪيا ته پاڻ فرمايائون ماڻهن کي ڪهڙي ڪل؟ جذبو هڪ اُڪريل باغ جو ميوو آهي. جيڪو هن پير اچي ماڻهن کي ملايو آهي. پاڻ پير مٺا سائين جي گهڻي تعريف ڪندا هئا ڪنهن چيو ته سائين اوهان ڪين ڏٺو به نه آهي پوءِ به ايڏي تعريف ڪريو ٿا. پاڻ فرمايائون ته ابا جيئن مون ڏٺو آهي تيئن اوهان به ڪونه ڏٺو آهي.

حضرت پير غلام مجدد سرهندي جو فرمان:

پير غلام مجدد سرهندي سنڌ جا مڃيل سُني عالم ۽ واعظ هئا. پوري سنڌ ۾ تبليغ ڪيائون. ڪيترا ڀيرا وهابين ڪان مناظرا ڪتيائون. هڪ ڀيري پنهنجي خطاب ۾ فرمايائون: پير مٺي صاحب جِنن کي به نيڪوڪار متقي بنائي ڇڏيو آهي. ڪنهن پڇيو ته سائين اهو ڪيئن؟ پير سرهندي صاحب فرمايو ته ابا چوڏهين صديءَ ۾ عورتن کي پنج وقت نماز جو پابند نيڪوڪار بنائڻ چڻ جنن کي سڌارڻو آهي.

شيخ الاسلام حضرت علامہ محمد قاسم رحمت الله عليہ مشورين وارا :

پاڻ هڪ طرف زبردست رباني عالم هيا تہ ٻئي طرف زبردست روحانيت جا صاحب ۽ الله جا ڪامل اڪمل ولي الله هئا. جڏهن حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي سنڌ ۾ آمد ٿي ڪن ماڻهن پير مٺا سائين مٿان اعتراض ڪيا تہ حضرت مشوري صاحب رحمت الله عليہ فرمايو تہ پير مٺو الله جو ڪامل ولي آهي. ان مٿان اعتراض نہ ڪيو.

ميان محمد عمر ٻڙدي پنهنجي والد محمد عثمان کان روايت ڪئي تہ هڪ دفعي اسان جي سامهون حضرت پير مٺا سائين جي تقرير دوران حضرت علامہ پير طريقت واقفِ رموزِ شريعت حضرت سائين محمد قاسم مشورن وارا ۽ حضرت سائين مخدوم حافظ امام بخش ۽ صاحبزاده مشورن وارن جا محمد عرف نالي مٺو سائين آيا ۽ سائينجن سان مليا ۽ مشورن وارن سائين حضرت پير مٺا سائين کان پنهنجي صاحبزادي سائين نالي مٺي لاءِ دعا گهرائي. ان کان بعد هميشہ پير مٺا سائين فرمائيندا هئا تہ مشوري شريف وارا بزرگ نيڪ پرهيزگار ۽ رباني عالم آهن ۽ انهن جون تقريرون ٻڌو ۽ انهن جي فتوائن تي عمل ڪيو ۽ پاڻ بہ مسئلن جا جواب زباني ڏيندا هئا. تصديق لاءِ مسئلا مشوري شريف موڪليندا هئا تہ جواب اهو ئي ملندو هيو جيڪو پاڻ ڏيندا هئا.

خليفہ روشن علي مزاري ڪراچي وارن بيان ڪيو تہ حضرت سائين مشوري صاحب رحمت الله عليہ فرمايو تہ اسان بہ ساري عمر رسول الله ﷺ جي دين جي خدمت ڪئي آهي. اسان محبوب ڪريم ﷺ جي امت جون ٻيڙيون ٻِري دربارِ مصطفيٰ ۾ پهچايون آهن. پير مٺي حضور جي امت جا جهاز ٻري رسول الله ﷺ جي خدمت ۾ پهچايا آهن.

حضرت مولانا عبدالڪريم صاحب ديروي رحمۃ اللہ علیہ :

پاڻ عالم باعمل، نهايت متقي پرهيزگار هئا. پنهنجي سموري زندگي تعليم تدريس ۽ خدا جي خلق جي خدمت ۾ گذاريائون. علم تجديد قرات، فقہ، تصوف ۽ ٻين علمن ۾ بہ ڪافي ڪتاب تصنيف ڪيائون. علم تجويد لاءِ پنهنجي ڀائٽي قاري محمد صاحب کي مدينہ عاليہ "زادها الله تعالیٰ شرفاً و تعظيماً" موڪليائون. جتي قاري صاحب علم تجويد باقاعده حاصل ڪيو. سنڌ ۾ مولوي صاحب جن جي حرص سان علم تجويد جو رواج پيو.

جيئن سندن علم تجويد سان ذوق شوق هو، اهڙي طرح صحيح تصوف ۽ فقيريءَ ڏانهن بہ لاڙو هوندو هين. جڏهن حضرت پير مٺا سائين جن فريدآباد جي ويجهو ڪاڇيءَ ۾ حاجي محمد صالح رند وٽ دعوت تي آيا تڏهن پاڻ، حضرت صاحب جن کي پنهنجي جاءِ تي وٺي آيا ۽ پنهنجي اهل النساء کي ذڪر جي تلقين ڪرايائون. راڌڻ ڪان دين پور تائين تقريبا ٻارهن ميل مفاصلو آهي. مولانا صاحب جن بيماريءَ ۽ ڪمزوريءَ سبب پنڌ ڪرڻ جهڙا نہ هئا ۽ نہ وري ڪو سواريءَ جو بہ خاص انتظام هيو، ان جي باوجود صالحن جي صحبت کي ضروري سمجهي، پنهنجو پاڻ ڏوليءَ ۾ ڪٽائي بہ دين پور پهتا. پاڻ خطن ذريعي پنهنجن پراڻن دوستن احبابن کي گهرائي، حضرت صاحب جن جي صحبت جو تاڪيد ڪندا هئا. سندن ترغيب سان ميهڙ تعلقي جا گهڻا ماڻهو فيضياب ٿيا.

حضرت مولانا غلام محمد مهيسر رحمة الله عليه :

سندن ڳوٺ ڪمال ديرو رياست خيرپور ۾ آهي. پاڻ ظاهري علم حضرت مولانا غلام صديق صاحب شهداد ڪوٽيءَ وٽ پڙهيا هئا. پاڻ عالم باعمل، نهايت نيڪوڪار پرهيزگار مستجاب الدعوات هئا. پري اوري جا ماڻهو وٽن دعا لاءِ ايندا هئا. سندن باطني تعلق ڪٽپار وارن بزرگن سان هيو. پير مٺا سائين سنڌ ۾ تبليغي سفر ۾ آيا تہ علامہ غلام محمد کين ڏسي ڏاڍا خوش ٿيا. پوءِ هڪ ڀيري پنهنجي ڳوٺ ۾ پير سائين کي دعوت ڏياري موڪليائون. پنهنجي متعلقين کي فرمايائون تہ هي ميدان صاف ڪيو، جهنگ ۽ ڪجيءَ جا ٽڙ وڍيو جو پير سائين جي جماعت کي جذبو ٿيندو آهي متان انهن کي ڪا تڪليف نہ پهچي. پوءِ پير مٺا سائين جن جي پهچڻ کان ٽي ڏينهن اڳ 10 شعبان 1358 هہ بمطابق 1939ع تي علامہ غلام محمد وصال فرمايو. پنهنجي اولاد کي سائينجن جي صحبت جو تاڪيد ڪيائون. سندن اولاد اڄ بہ پير مٺا سائين ۽ سندن گهراڻي سان محبت رکڻ وارو آهي.

حضرت مخدوم محمد عثمان رحمة الله عليه :

پاڻ رهڙي شريف تعلقہ ميهڙ جا عالم با عمل هئا. سندن سموري زندگي درس و تدريس ۾ گذري ويئي. جڏهن حضرت صاحب جن هن علائقي ۾ آيا ۽ تعلقي ميهڙ جا ماڻهو سندن صحبت ۾ سڌري نيڪوڪار بنجي پيا تہ ڪن ماڻهن وري سندن مخالفت بہ ڪئي. جڏهن حضرت صاحب جن مولوي شهاب الدين قاضيءَ جي دعوت تي آيا تہ اتي جيڪي پيا قاضي صاحب سرمايہ دار ۽ طاقت وارا هئا انهن مخالفت شروع ڪئي.

اها حقيقت جڏهن مخدوم صاحب کي پهتي تہ پاڻ فرمايائون بزرگ صاحب جن نهايت فياض آهن جن جي صحبت ۾ هزارين ماڻهو سڌري نيڪ بنجي ويا آهن. چورن چوري ڇڏي ڏني آهي. بي نماز نمازي ٿي ويا آهن. ڀنگ نوش نشي کان بيزار ٿي ويا آهن. هيءُ فيض محمدي ﷺ آهي. انهن جي مخالفت ڪرڻ بلڪل بيجا آهي.

پاڻ ڪسر نفسي ڪندي فرمايائون تہ اسان جي نصيحت تي ڪنهن ماڻهوءَ مڃ بہ نہ ڪئي آهي، پر هنن بزرگن جي صحبت مان سوين چور، زاني، شرابي سڌري نيڪوڪار بنجي ويا آهن.

حضرت سيد علي اڪبر شاهہ رحمة الله عليه :

پاڻ ميهڙ شهر جا رهندڙ هڪ نيڪوڪار ۽ اهل علم بزرگ شخصيت هئا. پاڻ حضرت حافظ حفيظ الله صاحب جن جا خاص مريد هئا جن کان طريقہ نقشبنديہ حاصل ڪيو هئائون. شاهہ صاحب ديني علم لاءِ ڪافي جدوجهد ڪئي. سندس ڪوشش سان ميهڙ شهر ۾ هڪ وڏو عربي مدرسو قائم ٿيو.

حيدرآباد ۾ جامعہ عربيہ جو بنياد وڌائون گهڻو وقت اڳي سنڌ اسيمبليءَ جا ميمبر بہ هئا. پاڻ حضرت صاحب جن وٽ گهڻو ايندا هئا ۽ بقول بعض بيعت بہ ڪئي هئائون. شاهہ صاحب پنهنجن دوستن احبابن کي ٻڌائيندا هئا تہ هيءُ طريقو حق تي آهي. بزرگن کي نهايت حرص آهي تہ مسلمان سڌري نيڪ با اخلاق بنجن. بي حيائي، برائي، بي اتفاقي، فتنو فساد ختم ٿي وڃي ان لاءِ قلبي اصلاح تي خاص توجهہ ڏين ٿا. انهن جي صحبت ۾ وري وري وڃڻ گهرجي.

واعظ الاسلام حضرت مولانا محمد سليمان صاحب رحمة الله عليه:

پاڻ ٽرڙي محبت تعلقو ميهڙ جا وڏا عالم ۽ مشهور معروف واعظ هئا. کين ”واعظ الاسلام“ جي لقب سان سڏيو ويندو هيو. پاڻ پنهنجا ٻه پٽ هڪ ميان عبدالرحيم، ٻيو ميان عبدالرحمان وٺي نورپور ۾ حضرت صاحب جن جي خدمت ۾ پهتا. پاڻ ڏاڍي ڏک ۽ درد مان دانهن ڪري چيائين ته سائين آءٌ مشهور واعظ آهيان. ننڍيو وڏو مون کي سڃاڻي. سڄي عمر وعظ نصيحت ڪندي گذري آهي. پنهنجن پٽن ڏانهن اشارو ڪندي چيائين ته سائين منهنجي وعظ جو اثر اجهو هيءُ آهي. ان وقت صاحبزادن جي ظاهري صورت به سنت نبوي مطابق ڪانه هئي. پوءِ پاڻ ٻنهين کي بيعت ڪرڻ جو عرض ڪيائين. حضرت صاحب جن کيس فرمايو ته اوهان پنهنجي پٽن کي ڪجهه وقت اسان وٽ رهايو ته انهن جي طبيعت ۾ ذڪر فڪر جو پورو پورو اثر پيدا ٿئي. مولوي صاحب چيو ته سائين واقعي صحبت ضروري آهي اهو آءٌ به محسوس ڪريان ٿو پر مون کي ماڻهو ڇڏين نه ٿا ۽ هي ڇوڪرا وري مون کان سواءِ رهي نه سگهندا. ٻئي ڏينهن ساهڙن جي شهر جو هڪ دعوتي آيو جو مجبور ڪري مولانا صاحب کي وٺي ويو. پاڻ اتي بيمار ٿي پيا ۽ اتان ئي پنهنجي ڳوٺ روانا ٿي ويا. سندن صاحبزادا بيماريءَ جو ٻڌي پنهنجي ڳوٺ هليا ويا ۽ پوءِ اهي ڪڏهن ڪڏهن صحبت ۾ به ايندا ويندا هئا.

حضرت مولانا محمد سليمان رحمة الله عليه:

پاڻ ڪيرٿر علائقي جا وينل هئا ۽ سندن باطني تعلق ڪٽپار وارن بزرگن سان هيو. جڏهن حضرت صاحب جن جي جذبي، حال وارن فقيرن کي ڏٺائون ته انهن کان پڇا ڪري پنجاب ڏانهن ”عاشق آباد“ شريف ويا ۽ اتي حضرت صاحب جن وٽ بيعت ٿيا.

فقير عبد القادر سومري بيان ڪيو ته هڪ ڏينهن مولانا محمد سليمان مولانا غلام رسول چانڊيه سان پنهنجي ڳالهه بيان ڪري رهيا هئا آءٌ به پاسي ۾ ويٺو هيس مون پنهنجي ڪنن سان ڪانئس ٻڌو. چيائين ته: جڏهن منهنجا مرشد دنيا مان رحلت ڪري ويا ان ڳالهه جو ڏاڍو درد هيم. ان فراق دل چاڪ ڪري ڇڏي هئي رات ڏينهن اهو سور ۽ سوداء هيو ته وري اهڙو ڪو ڪامل مرشد ملي.

پوءِ هڪ رات روئندي روئندي ستس ته خواب ۾ ڇا ٿو ڏسان اسان جي مسجد جي اڳيان هڪ جماعت آئي آهي جيڪي ميدانُ ميڙي صاف ڪري رهيا آهن . هر گهٽيءَ تي چونڪي دار بيهي ويا آهن. مون پڇيو هي ڇا لقاء آهي؟ انهن مان هڪ شخص چيو ته هت قيوم زمان قطب الارشاد صدي جو سلطان اچڻ وارو آهي ۽ جيڪي رستن تي بيهي ويا آهن اهي ابدال آهن. اهي سڀ انتظار ۾ آهن اهو اوهان جي دعوت تي اچي رهيو آهي. پوءِ مان ڏاڍو خوش ٿيس ۽ گهر واري کي وڃي چيم ته طعام تيار ڪر اسان جي الله اميد پوري ڪئي آهي جو اڄ اسان وٽ صدي جو سلطان اچڻو آهي ۽ ٻيا جماعتي فقير اوتاد ابدال سڀ پهچي ويا آهن. پوءِ فقيرياڻي ڪيئي قسمن جا طعام تيار ڪري ورتا پوءِ آئون ٻاهر اچي ڏسان ته هڪ شخص نوراني شڪل ڪلي تي پٽڪو سفيد ريش سان مهري تي سوار اچي لٿو ان جي ارد گرد وڏي جماعت هئي پوءِ مان پيار مان مليس ۽ ڀاڪر پائي روئڻ لڳس ته فرمايائون ته فقير ڏک نه ڪر اسان تنهنجي دعوت تي پهچي ويا آهيون هاڻي غم فڪر جا ڏينهن گذري ويا. پوءِ مونکي قلب تي آڱر رکيائون ته دل جاري ٿي پئي. ذڪر هلڻ لڳو جماعت ۾ جذبا جاري ٿي ويا. آئون به خواب ۾ بيهوش ٿي ويس. جڏهن هوش ۾ آيس تڏهن فقيرن کي ماني کاريم ۽ سائين جن موڪلائڻ لڳا ته مان ٻانهون ٻڌي عرض ڪيو اي الله جا پيارا توهان ڪير آهيو ۽ ڪٿي جا آهيو؟ پاڻ فرمايائون منهنجو شهر نئون عاشق آباد آهي. روهڙي کان چڙهبو چني ڳوٺ اسٽيشن تي لهبو. اتان چار ميل پاسي پنڌ تي اسان جي درگاه آهي پڇا ڪرڻ سان پهچي ويندين. ايتري ۾ مونکي ڏاڍو روئڻ آيو ۽ آءُ جاڳي پيس. پوءِ خواب جو عجيب واقعو پنهنجي گهر واري سان بيان ڪيم ڇو جو هو به فراق جي قتيل سورن جي ستيل هئي. پوءِ اسان جلد ئي تيار ٿي اچي روهڙي اسٽيشن تي پهتاسين پس غائبانه دعوت تي اسان کي پورو يقين هيو . پر ڪجهه سستي ۽ دڄ هيو جو ڪيئي خواب گهٽ وڌ ٿيندا آهن . پوءِ مون دل ۾ چيم ته جيڪڏهن بابُو ان اسٽيشن جي ٽڪيٽ ڏني ته پڪ پير ملي ويو . ڇو جو پير جيڪا خواب ۾ اسٽيشن ڏسي هئي وري بابو ٻي ٽڪيٽ ڏني پوءِ ڪهڙو شڪ رهيو. پوءِ برابر اهائي ٽڪيٽ ملي. پوءِ اتي وڃي لٿاسين ۽ عاشق آباد جي پڇا ڪرڻ لڳاسون.

مگر ڪوئي ڏس نہ پيو ڏئي ڏاڍا حيران ٿياسون پوءِ ڀرواڙي تي نڪري پڇا ڪئي سون تہ هڪڙي ٽانگي واري چيو تہ هيڏي اچو اچي چڙهو تہ مان توهان کي عاشق آباد پهچايان. پوءِ اسان بگي تي چڙهي ويناسين تہ درگاه تي وڃي لاٿائين تہ چا ڏسون تہ جنهن خواب ۾ قرب ڪيو هيو سو ساڳيو سلطان العارفين ويٺو آهي مون ڏي ڏسي مشڪڻ لڳو ۽ فرمايائين پيئي پهچ ڳيون. پوءِ آئون قدمن تي ڪِري پيس ۽ چيم قبلا اسانجي پارت اٿئي اسان پرديسي مسافر آهيون . پوءِ جيڪي قرب ڪيائون سي بيان ڪان ٻاهر آهن ۽ منهنجي گهر واري بہ ڏاڍي خوش ٿي .

سچڻ ڏٺئون سو جنهن خوش ڪيو خواب ۾، نينهن لائي ننڊ ۾ ويو جوش جاڳائي جو

ڏسي نشانيون ڏيهہ جون ويو عبدالقادر پوءِ، اهڙو ڪامل ڪو مشڪل لهين هن ماڳ ۾.

چيائين خواب واري مجلس ۾ جيڪي قطب يا ابدال ڏٺا هيم ساڳين چهرن وارا مٺي پير جي محفلن ۾ موجود ڏٺم. بلڪل انهن کي سڃاتم.

هڪ عارفہ عورت جي ديدِ بصيرت :

حضرت بيبي ڪامُل رحمت الله عليها جيڪا هن فقير جي والد ڪريم حضرت محبوب الاهي بخش رحمت الله عليہ جي ڏاڏي هئي. ڀريائين پاڻ حضرت پير پنهل جي مريدياڻي هئي انجي وصال بعد حضرت ميان محمود رحمت الله عليہ ٻوڙن لاڪيرن واري سان بيعت ڪئي هئائين. سائڻ نهايت عابده زاهده ۽ عارفہ عورت هئي. پوري رات ننڊ نہ ڪندي هئي. نوافل ۽ ذڪر اذڪار ۽ درود ۾ مصروف رهندي هئي. پاڻ نوَ ڪروڙ ڀيرا درود پڙهيو هئائين. الله ڪريم ڪيس وڏي بصيرت سان نوازيو هيو.

سندس مشهور ڪرامت آهي جو هڪ ڀيري قحط سالي جي وقت ۾ پاڻ ان جي رکڻ واري گُندڙي کي درود شريف پڙهي مُنهن بند ڪري فرمايائين هن جو منهن نہ کوليو باقي هيٺان آنُ ڪيندا رهو. پوءِ پورو سال ان گُندڙي مان آنُ ڪيندا رهيا پر آنُ ختم نہ ٿيو. پوءِ سندس ننهن گندڙي جو مٿان ڍڪ کوليو پوءِ ان ختم ٿي ويو.

منهنجا والد ڪريم رحمت الله عليہ اجا ڪڙيو غلام الله ۾ مولانا محمد اسحاق وٽ پڙهندا هئا تہ حضرت سائين علامہ محمد قاسم مشورن واري رحمت الله عليہ سان بيعت ڪري آيا.

پاڻ جيئن گهر پهتا تہ ڏاڏي سائڻ فرمايو: ابا بيعت تہ ڪري آيو آهين پر تنهنجي فيض جو حصو اڃا ٻي جاءِ تي آهي. پنجاب مان هڪ بزرگ ايندو. ڪلاه تي زريدار پٽڪو ٻڌندو. ان جي جماعت زور زور سان الله الله ڪندي. توکي فيض ان وٽان ملندو. پر منهنجي وفات کان پوءِ تون ان سان ملندين. پوءِ ائين ٿيو جو جنهن رات ڏاڏي سائڻ وصال ڪيو. سندس تجهيز ۽ تڪفين جي تياري ٿي رهي هئي، تہ اوطاق تي ٻہ ماڻهو باشرع ديندار اچي مهمان ٿيا. چيائون اسان ڪڇي جي ڳوٺ دينپور مان آيا آهيون. اتي پنجاب مان هڪ بزرگ آيو آهي، ان جا مريد آهيون. پاڻ انهن کان پورا پار پتا پڇيائون. پوءِ پنهنجي هم سبق مولانا نبي بخش زرداري سان گڏجي دينپور ويا تہ ڏاڏي صاحبہ جون ٻڌايل سڀ نشانيون پير مٺا سائين ۾ نظر آيون. پوءِ پاڻ حضرت پير مشوري صاحب رحمت الله عليہ جي اجازت سان اچي پير مٺا سائين جي بيعت ڪيائون. پير سائين جي قلب تي آڱر لڳڻ سان سندن دل مان الله الله جا آواز اچڻ لڳا ۽ دل ذڪر ۾ جاري ٿي وئي.

پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جا مريد علماءِ ڪرام:

جڏهن سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ غفاري فيض جون ڇوليون هيون تہ ان وقت جا گهڻا علماءِ ڪرام سندن خدمت ۾ اچي دست بيعت ٿيا ۽ اڪتسابِ فيض ڪيائون. انهن مان اڪثر عالمن کي پاڻ خلافت سان بہ نوازيائون. انهن مريد عالمن مان مشهور هي هئا.

1. مولانا مولوي مفتي محمد صالح آگاٽين وارا.
2. مولانا مولوي ولي محمد ميرپور بٺوري وارا.
3. مولانا مولوي مولا بخش جتوئي لاڙڪاڻي وارا.
4. حضرت خليفہ علامہ الاهي بخش خانپور وارا. (سندم والد ڪريم)
5. حضرت علامہ مولوي نور محمد رتڙ خيرپور وارا.
6. مولانا مولوي مفتي الله ڏنو صاحب جمار اٽي.
7. مولانا حافظ احمد صاحب بروهي باقراڻين وارا .
8. حضرت مولانا مولوي مفتي ڪريم بخش صاحب ميهڙ وارا.
9. مولانا مولوي مفتي محمد صاحب پپري وارا.
10. حضرت مولانا مولوي ڪريم بخش صاحب آڱروي.
11. حضرت مولانا مولوي يار محمد صاحب خيرپور ناٿن شاهہ وارا.
12. حضرت مولانا قاري احمد صاحب ميهڙ وارا.
13. حضرت مولانا مولوي محمد ابراهيم عالماڻين وارا.
14. حضرت مولانا مولوي محمد يوسف پنهور گمبٽ وارا.
15. حضرت مولانا مولوي عبدالڪريم پنهور گمبٽ وارا.
16. حضرت مولوي غلام رسول ڪوسو ڪمانگرن وارا.
17. حضرت مولانا مولوي محمد ابراهيم مگسي پٽيءَ وارا.
18. حضرت مولانا مولوي بشير احمد واڍو راڏڻ وارو.
19. حضرت مولانا مولوي حڪيم الله بخش صاحب ڪوٽ لالو وارا.
20. حضرت مولانا مولوي عبد الرحمان مجذوب ڪنڊياري وارا . وغيره

پير مٺا سائين مٿان اعتراضات

قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جڏهن سنڌ ۾ آيا ۽ هر طرف سندن فيض جو غلغلو ٿي ويو. فقيرن جي ذڪر ۽ جذبن جي ڌماچو ڪڙي لڳي وئي. مستن ۽ متوالن جي زبانن تي حق پير مٺا حق پير مٺا جون ضربون جاري ٿي ويون. مريدين متعلقين جي زندگين ۾ اسلامي انقلاب اچي ويو. مسجدون آباد ٿي ويون. ڏاڙهي ڏندڻ ۽ پٽڪي وارا ماڻهو ڳوٺن ۽ ڳلين ۾ نظر اچڻ لڳا . هڪ سنڌي عالم جي چواڻي:
"اسان ڏاڙهين ڏسڻ ڪاڻ سڪندا هئا سين پير مٺي اچي ڏاڙهين وارا جوان تيار ڪيا".
هيڏو وڏو دين جو ڪم ٿيو تہ لازماً شيطان ڪي بہ مَچ لڳا هوندا. پوءِ مختلف طرفن ۽ مختلف طرحن سان پير مٺا سائين جي مخالفت جا جهنڊا ڦڙڪايا ويا. بلڪ سندن چوٽان چوٽ مخالفت ڪئي وئي. ڪي آفيسر سندن مخالف ٿي پيا تہ ڪي وڏيرا وڙهڻ لاءِ تيار ٿي پيا. ڪن وڃي ڪورٽن جا در کڙڪائي، مٺا سائين مٿان ڪوڙا ڪيس ڪيا. ڪي رسمي پير رنجور رهڻ لڳا. ڪن سندن خلاف ڪتاب لکي ڪيئي ڪاغذ ڪارا ڪري ڇڏيا. سندن سڀ کان وڏي مخالفت بعض مولوين ڪئي. انهن جيڪي اعتراض ڪيا هئا انهن مان اهم اعتراض هي هئا.

1. غفاري جماعت ڏاڍيان ذڪر ڇو ٿي ڪري؟ نقشبندي طريقي ۾ ذڪر جهر نہ آهي.
2. غفارين جو جذبو ڪوڙو آهي؟
3. پير مٺي وٽ جادو آهي. پاڻ جادو جو سرمو پائي ٿو.
4. پير مٺي اڳيان ماڻهو سندس تعريف ڪن ٿا اها خود ٻڌي ٿو.
5. سنها ڪپڙا ڇو ٿو پائي؟
6. ٽپهري ۽ فجر نماز دير سان ڇو ٿو پڙهي؟
7. مريد حق پير مٺا ڇو ٿا ڪن؟ ڪن ڪي وري سندن مسلڪ تي اعتراض هيو.

پهريون اعتراض:

ذڪر بالجهر

مخالفن جو وڏو اعتراض هي هيو تہ نقشبندي مجددي سلسلي ۾ ڏاڍيان ذڪر جائز نہ آهي. پوءِ پير مٺا سائين جي جماعت ڏاڍيان ذڪر ڇو ٿي ڪري؟ ان جو جواب هي آهي :

اولاً : حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ پنهنجي مرشد حضرت پير قريشي رحمت الله عليہ جي محبت ۾ فنا هئا. پاڻ پنهنجي طرفان سلسلي ۾ يا اسباق ۽ اشغال ۾ نہ ڪجهہ گهٽاءُ ڪيو هئائون نہ وڌاءُ. جيڪا تعليم ڪين پنهنجي پير کان ملي هئي ان تي پوري عمر قائم دائم رهيا. سندن مرشد حضرت پير فضل علي قريشي سلسلي جا مجدد هئا. انهن پنهنجي سلسلي ۾ ڪافي شين جي ردوبدل ڪئي هئي. مثلاً ٿلهن مڻڪن واري تسبي سلسلي نقشبندي ۾ اڳ بلڪل ڪو نہ هئي. اها وڄائڻ ۽ غزل پڙهي مراقبو ڪرڻ اها سلسلي ۾ حضرت قريشي ڪريم جي ايجاد هئي. ان طرح ذڪر بالجهر ڪرڻ مجدد پاڪ کان پوءِ طريقي ۾ بلڪل نہ هيو. اهو حضرت پير قريشي جي اوليات منجهان آهي.

ڇو تہ سلسلي جي مجدد ڪي حالات جي موافق اهڙين تبديلين جو اختيار هوندو آهي. جيئن حضرت عبد الخالق غجدواني ۽ حضرت مجدد الف ثاني سلسلي ۾ ڪافي شين جو اضافو ڪيو آهي. جيڪي شيون اڳين نقشبندين ۾ بلڪل نہ هيون.

مثلاً : دم بند ڪري نفي اثبات جو ذڪر ڪرڻ، وقوف عددي، وقوف زماني، هوش دم دم، نظر بر قدم وغيره وغيره اهي اصطلاحات حضرت عبد الخالق غجدواني سلسلي ۾ شامل ڪيا هئا. سلسلي جي سبقن ۾ پنجٽيهن تائين اضافو ڪرڻ حضرت مجدد پاڪ جو اضافي ڪارنامو آهي. اڳيان نقشبندي وحدة الوجود جا قائل هئا. امام رباني مجدد منور الف ثاني رحمت الله عليہ سالڪن کي ان اوکي رستي تان آزاد ڪري وحدة الشهود جي شاهراهہ محمدي تي هلايو. ان طرح سلسلن ۾ وقت جي اولياءَ تبديليون ڪيون آهن. بلڪل اهڙي طرح سلسلي نقشبنديہ جي مجدد پنهنجي متعلقين لاءِ آساني ڪندي سلسلي ۾ خفي سان گڏ جهري ذڪر بہ شامل ڪيو.

ثانياً: حضرت قريشي كريم وٽ رڳو نقشبندي طريقو نہ هيو پر پاڻ چئني سلسلن جا مجاز هئا. اهڙي طرح حضرت پير مٺا سائين بہ چئني سلسلن جا مجاز هئا. ذكر بالجهر قادري سلسلي جي جان آهي. پوءِ اگر پاڻ الله جو ذكر ڏاڍيان آواز ۾ كرايائون تہ ان ۾ گناهہ كهڙو آهي؟

ثالثاً: لساني ذكر كو غير شرعي عمل نہ آهي ان جا دلائل قرآن ۽ حديث ۾ تمام گهڻا آيل آهن. حضور كريم ﷺ امت كي ڏاڍيان ذكر جي ترغيب ڏني آهي. ملاحظہ كيو:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُسْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ شَرَائِعَ الْإِسْلَامِ قَدْ كَثُرَتْ عَلَيَّ فَأَخْبِرْنِي بِشَيْءٍ أَتَشَبَّثُ بِهِ قَالَ لَا يَزَالُ لِسَانُكَ رَطْبًا مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ رواه الترمذي (ج 11/ ص 226)

قَالَ لَا يَزَالُ لِسَانُكَ رَطْبًا مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ

مسند أحمد (ج 36/ ص 82) جمع الجوامع أو الجامع الكبير للسيوطي (ج 1/ ص 19438) والترمذى وابن أبى شيبة، وابن ماجه، وابن حبان، والطبرانى، والحاكم، والبيهقى عن عبد الله بن بسر)

قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى أَنَا مَعَ عَبْدِي حَيْثُمَا ذَكَرَنِي وَتَحَرَّكَتْ بِي شَفَتَاهُ صحيح البخاري (ج 23/ ص 50)

عَنْ مُعَاذٍ أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَفْضَلِ الْإِيمَانِ قَالَ أَنْ تُحِبَّ لِلَّهِ وَتُبْغِضَ لِلَّهِ وَتُعْمِلَ لِسَانَكَ فِي ذِكْرِ اللَّهِ مسند أحمد (ج 45/ ص 106)

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْإِيمَانُ مَعْرِفَةٌ بِالْقَلْبِ وَقَوْلٌ بِاللِّسَانِ وَعَمَلٌ بِالْأَرْكَانِ سنن ابن ماجه (ج 1/ ص 74)

قال بلال بن سعد: «الذكر ذكران ذكر الله باللسان حسن جميل، وذكر الله عند ما أحل أو حرم أفضل» شعب الإيمان للبيهقي (ج 2/ ص 246)

سمعت يحيى بن معاذ الرازي، يقول: وقرأ هذه الآية (واذكروا نعمة الله عليكم «فمن نعمته أن جعل قلبك وعاء لمعرفته، وأطلق لسانك بحلاوة ذكره

شعب الإيمان للبيهقي (ج 10/ ص 32)

هنن حديثن ۾ اقوالِ سلف مان زباني ذڪر جي ثابتي ملي رهي آهي. حبيب ڪريم ﷺ پنهنجي غلامن کي زباني ڪرڻ جو تاڪيد فرمائي رهيا آهن. نقشبندي به ته آخر حبيب ڪريم جا غلام آهن. انهن زبان سان الله چيو ته ان ۾ گناهه ڪهڙو آهي؟

رابعاً: نقشبندين ۾ هي ڏاڍيان ذڪر رڳو پير مٺا سائين يا پير قريشي رحمت الله عليه ته ڪونه جاري ڪيو هيو. سلسلي نقشبندي جا اڳيان بزرگ به ته ڏاڍيان ذڪر ڪري ويا هئا. حضرت مجدد پاڪ جي مشائخن منجهان چار شيوخ به ذڪر جهر ڪرڻ وارا هئا. امام رباني مجدد الف ثاني جو خليفو لکي ٿو:

"بزرگانِ سلسله خواجه محمود فغنوي کان وٺي سيد امير ڪلال تائين ذڪر خفي کي ذڪر جهري سان گڏ ڪندا هئا". (حضرات القدس ج 1 ص 164 ، تذڪره مشائخ نقشبنديه ص 83)

(1) حضرت سيد محمود انجير فغنوي. رحمت الله عليه

(2) حضرت خواجه عزيزان علي راميتني. رحمت الله عليه

(3) حضرت خواجه محمد بابا سماسي. رحمت الله عليه

(4) حضرت سيد امير ڪلال رحمت الله عليه

اهي چارئي بزرگ خفي سان گڏ جهري ذڪر به ڪندا هئا.

جڏهن خواجه محمود انجير فغنوي ذڪر جهر شروع ڪيو ته ڪائنس حضرت اولياءَ ڪبير پڇيو ته اوهان جو مرشد ته آهستي ذڪر ڪندو هيو اوهان ڇو ڏاڍيان ذڪر ڪيو ٿا؟ چيائين مون کي منهنجي مرشد آخري عمر ۾ فرمايو هيو ته ڏاڍيان ذڪر ڪر.

(ڏسو حضرات القدس ج 1 ص 139 تاليف شيخ بدر الدين سرهندي خليفه حضرت امام رباني مجدد الف ثاني)

ساڳي ڪتاب ۾ آهي ته حضرت خواجه عزيزان علي راميتني رحمت الله عليه کان پڇيائون ته اسان ٻڌو آهي ته اوهان جهري ذڪر ڪيو ٿا؟ پاڻ فرمايائون : اسان به ٻڌو آهي ته اوهان خفي ذڪر ڪيو ٿا. ته پوءِ اوهان جو ذڪر به ته جهري ٿيو جو ٻڌڻ ۾ آيو. (خفي اهو آهي جنهن جي ڪنهن کي خبر نه هجي). (حضرات القدس ج 2 ص 143، نفحات ص 341)

جا شيءِ متقدمين ۾ هئي ۽ متوسطين مصلحتن کي مدِ نظر رکندي ان کي بند ڪيو وري متاخرين مان ڪنهن دوباره ان جو اجراءُ ڪيو ته ان ۾ ڪهڙي قباحت آهي؟

ذڪر جهر بابت پير مٺا سائين جا فرمودات:

پاڻ فرمايائون: مخالف اعتراض ڪن ٿا تہ حضرت خواجہ باقي بالله جي سامهون ڪمال فقير ڏاڍيان "الله" ڪيو هيو تہ پاڻ ان کي مجلس مان اٿاري ڇڏيو هئائون. هتي تہ ڏاڍيان الله الله جا نعرا لڳا پيا آهن. اسان چئون ٿا تہ مرشد جي آڏو نفلي عبادت ۽ ذڪر لساني تہ ڇا پر قلبي ذڪر ڪرڻ بہ درست نہ آهي رڳو مرشد ڏانهن متوجہ ٿي سندن صورت ڏانهن نهارجي ۽ فيض جو انتظار ڪرڻ گهرجي. اڳيان بزرگ بي ادبي سهي نہ سگهندا هئا. فقير ڪمال جو مرشد جي اڳيان ڏاڍيان ذڪر ڪرڻ سوءِ ادب هيو. انڪري پاڻ ان کي مجلس مان اٿاري ڇڏيائون.

پيو تہ هر صدي ۾ هڪ مجدد ٿيندو آهي، جيڪو دين جي تجديد ڪندو آهي. منهنجو پير بہ چوڏهين صدي جو مجدد آهي. ڪيس قادري، چشتي، سهروردي سلسلن جي بہ اجازت هئي. تنهنڪري ڏاڍيان ذڪر ڪرڻ جي اجازت عطا فرمايائون. هاڻي جڏهن پير اجازت فرمائي تہ بي ادبي ڇا جي؟

فرمايائون: حضرت قريشي صاحب ڪاڏي ويندا هئا تہ هر طرف فقيرن جا الله الله جا نعرا لڳا پيا هوندا هئا.

غفاري فقير: زور سان الله الله ڪندا هئا. هڪ ٻئي کي سڏيندا هئا تہ ڏاڍيان الله الله چوندا هئا. حضرت جن جي ڏيڊي تي سَڏُ ڪندا هئا تہ بجاءِ ڪنهن نالي وٺڻ جي الله الله چوندا هئا ان تي بعض ماڻهو سخت معترض هوندا هئا تہ پير صاحب پاڻ کي الله ٿو سڏائي. هڪ پيري کين اهڙي مضمون جو هڪ خط مليو.

پاڻ فرمايائون: مون کي چاليهہ سال ٿيا آهن ڪو ملان روبرو اچي سوال نہ ٿو ڪري پرپٺ گهڻو ڪجهہ چوندا رهن ٿا. روبرو اچي ڳالهائن تہ افهام تفهيم ٿئي باقي اهڙن معترضن جو جواب لکڻ وقت وڃائڻ آهي. پوءِ فرمايائون مُلن جي جهالت جو اندازو تہ ڪيو الله جي نالي کي ڪفر ۽ شرڪ چون ٿا تہ پوءِ بانگ بہ ماڻهن کي سڏڻ لاءِ آهي ان ۾ بہ ڇهہ پيرا الله اڪبر چئجي ٿو پوءِ اهو بہ شرڪ ٿيو. جلسن ۾ علماء الله اڪبر جا نعرا لڳائن ٿا اهو بہ شرڪ ٿيو. عيدن ۾ رستن تي الله اڪبر تڪبيرون چوڻ اهو بہ شرڪ ٿيو.

فرمايائون: ڪنهن معترض ملان روبرو اچي مون کان نہ پڇيو آهي. غائبانہ بڙ بڙ ڪندا رهن ٿا. اگر روبرو اچن تہ انهن کي جواب باصواب ملي وڃي باقي پرپٺ مخالفت ڪندا رهن ٿا اسان کي بہ انهن جي مخالفت جي ڪا پرواهہ ڪانهي.

فرمايائون: فقيرو مخالفتن کي ڏسي هرگز دلگير نہ ٿيو. بلڪہ استقامت ڪيو. استقامت پينو فقيرن کان سکي وٺو. جڏهن ڪو پينو فقير پنڻ ڪنهن ڳوٺ ۾ ويندو آهي تہ ڪتا چوڌاري ڦِري ويندا اٿس. وڏن واتن وارا، وڏين ڄنگهن وارا ڀاڳيا ڪتا ڀؤن ڀؤن ڪري ڦري ويندا اٿس پر فقير کي انهن جي ڪا پرواهہ نہ هوندي آهي. بہ لٺيون پيو ڦيرائيندو آهي ڪنهن کي مٿي تي لڳي ڪنهن کي ڏونگي تي لڳي. ائين سارو شهر پني گودڙيون ٽُٻائي پوءِ موٽندو آهي. فقيرن کي پنندي سال ٿي ويا، ڪتن کي ڀؤنڪندي سال ٿي ويا. نہ ڪتن ڀؤنڪڻ ڇڏيو نہ فقيرن پنڻ ڇڏيو. اوهان الله جي راهہ ۾ ثابت قدم ٿي وڃو. مخالفن جي بدڪلامي کان هرگز نہ ڏڄو.

فرمايائون: وعظ ٻڌڻو آهي تہ اهلِ دل ۽ اهلِ ذڪر علماء جو وعظ ٻڌو. بي درد ۽ بي ادب ملن جي وعظ جي مجلس ۾ هرگز نہ وڃو.

ڪامورن جو اعتراض: فرمايائون ڪي ڪامورا ۽ آفيسر چون ٿا تہ ڏاڍي ذڪر نہ ڪيو پار ڏڄن ٿا بي آرامي ٿئي ٿي. افسوس انهن کي موٽر گاڏين جي آواز تي بي آرامي نہ ٿي ٿئي. هارون ڏين ٿا اتي انهن جا پار نہ ٿا ڏڄن. الله جي ذڪر تي ڏڄن ٿا. ريڊيا، دهل دماما ٿين ٿا ان ۾ انهن جي آرام ۾ خلل نہ ٿو پوي! باقي الله جي نالي ٻڌڻ سان انهن کي تڪليف ٿي ٿئي.

ٻيون اعتراض:

جذبو ۽ وجد

پير مٺا سائين ۽ سندن جماعت تي جذبي جي باري ۾ مختلف حلقن پاران چوٽان چوٽ مخالفت ٿي پر پاڻ مخالفن کي قطعي جواب نہ ڏيندا هئا. پنهنجي ڪم سان ڪم رکيائون. پاڻ فرمائيندا هئا تہ :

”فقيرُ صرف نياپي پهچائڻ وارو آهي باقي معترضن کي پاڻهي پيرانِ ڪبار پُڇندا.“

جذبي بابت پير مٺا سائين جا فرمودات :

ڪوڙو جذبو: فرمايائون جذبي جا ٻہ قسم آهن هڪ جذبو اختياري ٻيو اضطراري.

اختياري اهو جو دل ۾ حال هجي ئي نہ باقي هٿراڌو ڪوڙو جذبو ڪري تہ اهو ڪوڙ آهي. مڪر ۽ فريب آهي ان ڪان منع آهي. اسين ان جا مخالف آهيون.

ٻيو جذبو اضطراري آهي جيڪو ذڪر ڪرڻ سان يا مرشد جي توجہ سان پيدا ٿئي. ان ۾ رڙيون دانهون واڪا ڪوڪون ٿين. نَچڻَ ٽَپڻَ لڳي، جسم ۾ لرزو طاري ٿئي اهي سڀ ان جون صورتون آهن. ان جذبي جا ٻہ قسم آهن.

1. جنهن ۾ هوش هجي.
2. اهو جنهن ۾ هوش نہ هجي.

اهو جذبو سڀ اولياء جي جماعت ۾ هيو.

فرمايائون: جذبي جو انڪار پنهنجي جِهل جو اقرار آهي. جيڪو چوي ٿو تہ جذبو آهي ئي ڪونہ اهو اقرار ڪري ٿو تہ مان شريعت ۽ طريقت ڪان جاهل آهيان.

جذبو رحماني ۽ جذبو شيطاني:

فرمايائون جذبي جا ٻہ قسم آهن. 1. جذبو شيطاني 2. ٻيو جذبو رحماني .

ڪنهن ماڻهو کي ڪاوڙ ايندي آهي واهي تباهي ٻيو ٻَڪندو آهي. اهو شيطاني جذبو آهي. جيڪي ماڻهو ڌاڙا ٿا هڻن، خونَ ٿا ڪن. جوش مان انهن کي ڀهريائين تہ خبر نہ ٿي پوي پوءِ جڏهن جيلن ۾ پون ٿا پوءِ جذبو ٻہ ڍرو ٿئين ٿو. پوءِ خبر پوين ٿي. هي جيڪي جيل پيريا پيا آهن اهي شيطاني جذبي وارا آهن. جيڪو ماڻهو جذبي جو انڪار ٿو ڪري

کھڙن بہ سٺن اخلاقن وارو آهي ٿورو آزمائي تہ ڏسوس. گار ڏئي ڏسوس کيئن ٿو جذبو وٺيس. هن کي گار تي، گندي لفظ تي جذبو وٺي ٿو. الله وارن کي الله ذکر اسم ذات تي جذبو وٺي ٿو. ان کي جذبو رحماني سڏبو آهي.

نبي ڪريم ﷺ جو جذبو:

فرمايائون جڏهن سهڻي نبي ڪريم ﷺ تي پهرئين وحي جو نزول ٿيو.

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (1) خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ [العلق: 1، 2]

تہ سندن قلب مبارڪ کي اهڙو جوش جذبو آيو جو سندن بدن مبارڪ ۾ جذبي جا آثار ظاهر ٿيا. حويلي ۾ آيا تہ بيبي خديجہ رضي الله عنها کي فرمايائون:

زَمِّلُونِي زَمِّلُونِي فَدَثِّرُونِي پوءِ وري ڪجھ عرصي بعد جڏهن پاڻ چادر پائي ستل هئا تہ رب جي وحي آئي. هي آيتون نازل ٿيون: { يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ إِلَى قَوْلِهِ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ (1)
①

اهو نبي ڪريم ﷺ جو جذبو هيو.

حضرت موسيٰ عليہ السلام جو جذبو:

فرمايائون: الله تبارڪ وتعاليٰ جل جلالہ جڏهن حضرت موسيٰ عليہ السلام سان ڪلام ڪيو تہ ڪلام الاهي ٻڌڻ سان مٿس جذبو طاري ٿي ويو عرض ڪرڻ لڳو:

قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ [الاعراف: 143]

اي پالڻهار مون کي پنهنجو ديدار ڪراءِ. رب فرمايس قَالَ لَنْ تَرَانِي [الأعراف:143] تون هر گز ڏسي نہ سگھندين. وري بہ ديدار جو عرض ڪيائين. رب فرمايس:

وَلَكِنِ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي

پر جبل ڏانهن نهار اگر جبل پنهنجي جاءِ تي بيٺو تہ تون بہ جلد ڏسي سگھندين.

پوءِ پهرئين آسمان ٻئي آسمان ٽئين آسمان تي تسبيحن جا آواز ۽ ڪڙڪات ٿيا.

---

① صحيح البخاري (1/5) سنن الترمذي (11/149)

ان تجلي جي اقبال ۾ احترام واسطي ستن آسمانن جا ملائڪ لٿا پوءِ حضرت موسيٰ عليہ السلام جي جسم پاڪ تي لرزو طاري ٿي ويو. پر پنهنجي عرض تي قائم رهيو. آخر ڪار

فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا [الاعراف: 143]

اهو جذبو نہ هيو تہ ڇا هيو؟ حضرت موسيٰ عليہ السلام ٽي ڏينهن بي هوش رهيو.

موسیٰ زهوش رفت زيک پر توصفات
تو عين ذات رامے نگری و تبسمی

حضرت موسيٰ عليہ السلام صفاتي تجلي جو هڪ پرتوو ڏسي بي هوش ٿي ويو پر هي محبوب محمد ڪريم ﷺ جو شان آهي جو عين ذات کي ڏسن ٿا پوءِ بہ مُرڪن ٿا.

فرمايائون: دنيا ۾ ڪو بہ اهڙو ولي الله ڪو نہ ٿيو آهي جنهن کي جذبو نہ ٿيو هجي. پر هر ڪنهن جي جذبي جون صورتون جدا هيون.

مٺا سائين جي نگاهہ جي تاثير :

حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي نگاهہ ۾ الله ڪريم عجيب تاثير رکي هئي. پاڻ جنهن طرف نگاهہ ڪڻي ڏسندا هئا تہ ان طرف ماڻهو مدهوش ٿي جذبي ۾ اچي ويندا هئا. هر طرف هُو هُو ۽ حق پير مٺا جي هُونگار جاري ٿي ويندي هئي. اُفتان خِيزان آه و نالہ جاري ٿي ويندو هيو. جڏهن بيان فرمائيندا هئا تہ ماڻهو بي خود ٿي نچندا هئا. ڪي باهہ جي چرين ۾ ڪِري پوندا هئا تہ باهہ انهن کي ڪو نہ ساڙيندي هئي. ڪي دُرويش جهول ۾ ٽانڊا ڪنيون پيا هلندا هئا، تہ نہ انهن جو جسم جلندو هيو نہ انهن جي ڪپڙن کي لَهس ايندي هئي. ڪي فقير تہ ٻہ ٻہ ٽي ٽي ڏينهن جذبي ۾ پيا رهندا هئا.

نظر جنهان دي ڪيما:

فقير نهال الدين جلباڻي بيان ڪيو تہ : هڪ ڀيري هڪ مولوي پير مٺا سائين رحمت الله عليہ کان ڪجهہ سوالَ ڪرڻ آيو. ڪتابَ ڪڇ ۾ هيس. پاڻ جيئن سومهڻي نماز پڙهائڻ لاءِ نڪتا تہ مولوي ڪين ٻانهن کان پڪڙي چيو تہ ماڻهن کي هي ڇاجا جذبا ۾ رڙيون ٿا ڪرايو. پاڻ منهن مبارڪ ان ڏانهن ڪري فرمايائون تہ پنهنجي دل کان پڇ. بس سائينجن جو ائين چوڻ ۾ اهو مولوي الله الله ڪندي ڏوڙيو ڪري وڃي زمين تي ڪريو.

ان وقت پير سائين جي چهري جي ڪيفيت عجيب ٿي وئي. پاڻ جلال ۾ اچي ويهي رهيا بيان ڪندا رهيا ۽ ڪيئي ڪلاڪن تائين لڳاتار سندن بيان جاري رهيو. فقيرن ۾ اچي جذبا چالو ٿيا هر فقير آهون ۽ دانهون ڪرڻ لڳو. پاڻ عشاء جو فرض پڙهائي حويلي ڏانهن ويا ته فقيرياڻين ۾ جذبا شروع ٿي ويا. پوءِ سڄي رات فقيرن فقيرياڻين ۾ اندر ٻاهر جذبا جاري رهيا، ڪنهن کي هوش هواس نه رهيو. تانجو صبح ٿي ويو.

نگاهن ۾ مرشد جي تاثير هئي * جياري ڇڏيائين ٿي دلڙي مُئي.

هڪ عالمَ جو اعتراف:

هڪ عالمُ جيڪو حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليه جو ننڍپڻ جو سنگتي هيو. مُقرر به ڏاڍو سُٺو هيو. پاڻ ان کي هڪ پيري پنهنجي محفل ۾ دعوت ڏنائون. ان تقرير ڪئي. هڪ فقير کان زور سان "الله" جي ضرب نڪري وئي. مولوي صاحب کي ڏاڍي ڪاوڙ لڳي. چوڻ لڳو توهان بي تهذيب جماعت آهيو. مان چوندو هيس اوهان ادب ۽ تهذيب واري جماعت آهيو پر اصل ادب ڪونه اٿوَ تقرير ۾ گوڙ ٿا ڪيو. حضرت جن ويٺا هئا پاڻ ڪجهه نه فرمايائونس. پوءِ فرمايائون مون کي ڏاڍي ڪاوڙ آئي پر ان وقت ڪجهه ڪو نه چيومانس ڇو جو اسان جي دعوت تي آيل هيو. پوءِ پاڻ ڪيس ڪڏهن به دعوت نه ڏنائون پر اهو ٻنا دعوت جي ايندو هيو پر پاڻ ان کي تقرير لاءِ نه چوندا هئا تانجو اهو عالم سندن بيعت ٿيو ۽ ڪيس ڏاڍو جذبو ٿيو ته فقيرن چيس : "مولوي صاحب هاڻي تنهنجي تهذيب ۽ ادب ڪاڏي ويو." چيائين مون کي حقيقت جي خبر هاڻي پئي آهي ته جذبو ڪيڏي لذيذ شيءِ آهي.

جذبي جو مخالف مولوي:

علامه غلام محمد مهيسر ڪمال ديري وارو جيڪو زبردست عالم هيو، انجو ڏوهٽو مولانا عبيدالله حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليه جو مريد ٿيو. اهو اڃا مدرسي ۾ پڙهندو هيو انجي استاد جذبي تي سخت اعتراض ڪيا. چوڻ لڳو ته نقشبندين ۾ جذبو آهي ئي ڪونه. اوهان جي پير ڪٿان آندو آهي؟ عبيد الله حضرت جن کي تي خط لکيا پر پاڻ انجو ڪو جواب نه ڏنائونس ڇو ته اڪثر ڪري پاڻ مخالفت جي خطن جا جواب نه لکندا هئا. پر ان صاحبزادي جي تسلي لاءِ پاڻ لکيائونس ته :

"اعتراضين جو ڪو خيال نہ ڪيو. پنهنجو ڪم جاري رکو. جذبي بابت حضرت امام رباني لکيو آهي تہ :

ولولہء عشق و طنطنہء محبت و نعرہاے شوق انگیز وصیحھاے دردآمیز ووجدور قص ور قاصی ہمہ در مقامات ظلال پیدامی شود (مکتوبات امام ربانی مجددالف ثانی)

هن طريقي ۾ پهريون توحيد وجودي آهي پوءِ شهودي آهي. جذبي جاڪوڙ سارا ثبوت آهن باقي تنهنجي استاد ڪي يا ان جي پير کي جذبو نہ ٿو ٿئي تہ چون پنهنجي قسمت ڪي.

عبيدالله اهو خط آڻي مولوي صاحب جي اڳيان رکيو. سمورو پڙهيائين ۽ چپ ڪري گهر اٿي هليو ويو. گهران وچي مڪتوبات ڪڍي آيو. مڪتوبات شريف جو جيڪو حوالو لکيل هيو اهو کوليائين تہ سمورو ائين ئي لکيل هيو. اها ساڳي عبارت نڪتي پڙهي پوءِ اچي شاگرد تي ڪاوڙيو تہ تو مون تي چغلي ڇو هنئي آهي؟ پوءِ ان مولوي صاحب حضرت پير مٺا سائين رحمة الله عليه کي خط لکيو تہ مون کي معاف فرمائيندا. مان الله وارن جو مخالف نہ آهيان.

پاڻ ان جي جواب ۾ لکيائونس منهنجي تو تي ڪا ڪاوڙ ڪانهي.

واعظ الاسلام جو جذبو:

مولوي محمد سليمان ٽرڙي وارو جنهن کي ڪماڙو سڏيندا هئا. هڪ ڀيري هڪ جلسي ۾ حضرت پير مٺا سائين جن سان گڏ هيو. نماز مغرب شروع ٿي تہ نماز ۾ مولوي سليمان صاحب جذبي سان بلند آواز الله الله جا نعرا هڻڻ لڳو . تانجو نماز ختم ٿيڻ شرط مولوي قمر الدين شڪارپور وارو ڇوڙڻ لڳو هي ڪهڙو جاهل آهي جو نماز ۾ ٿو ضربون هڻي صفن کي چيريندو اچي ڏنئين تہ مولوي سليمان صاحب آهي ۽ سنت ۾ شروع ٿي ويو آهي . پوءِ شرم سار ٿي پنتي هٽي سنت پڙهڻ لڳو حالانڪ هوڏانهن وڏي ڪاوڙ ۾ آيو هيو. پر مولوي محمد سليمان صاحب کي ڏسي خاموش ٿي ويو. پوءِ سارو جلسو گذري ويو ڪوئي اعتراض نہ ڪيائين. پوءِ حضرت پير سائين جن فرمايو مولوي صاحب مولوي کي جذبي ۾ ڏسي خاموش ٿي ويو پر جيڪڏهن ڪو جاهل ائين ڪري ها تہ مولوي صاحب گهڻو ئي جوش ڪري ها پر بيوس لاچار ٿي ويو .

جذبي بابت ڪتاب:

جڏهن قطبِ عالم حضرت پير مٺا سائين جي جماعت جو نشان جذبو بڻجي ويو. هر وقت فقيرن جي آه و فغان گريه وزاري هاءِ هوءِ جاري هوندي هئي. جذبن جي اها ڌُم ڏڙي سنڌ واسين لاءِ نئين ڳالهه هئي. جاهلن چيو تہ پير صاحب وٽ جِنُ آهي.

بعض مولوين چيو پير صاحب وٽ جادو آهي.

بعض پيرن چيو جذبو ڪوڙ ۽ مڪر آهي. دجل ۽ فريب آهي.

رسالو هدايت نامہ:

ڪنڊياري جي قرب وجوار جي ڪن پيرن جي چوڻ تي سنڌ جي هڪ عظيم روحاني درسگاهہ ٽنڊو سائينداد جي ناميارن مشائخن منجهان زماني جي رهبر خانواده امام رباني جي چشم و چراغ حضرت سائين شاهہ آغا رحمت الله عليہ سرهندي مجددي ذڪر بالجهر ۽ جذبي جي رد ۾ ايڪٽيهہ صفحن تي مشتمل هڪ رسالو لکيو:

"المقالة البديعة في منع الحالات الشنيعة" المعروف بہ "هدايت نامہ"

ان ۾ ص نمبر 18 تي پاڻ لکن ٿا ←

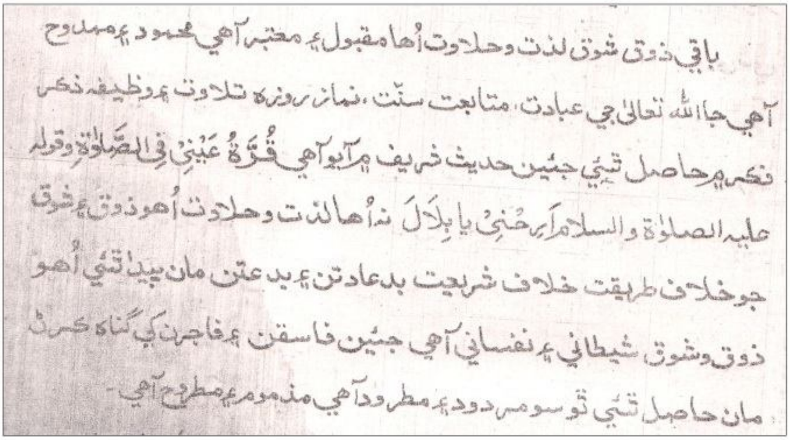
باقي ذوق شوق لذت وحلاوت اُها مقبول ۽ معتبر آهي محمود ۽ ممدوح آهي جا الله تعالىٰ جي عبادت، متابعت سنّت، نماز روزه تلاوت ۽ وظيفه ذڪر فڪر ۾ حاصل ٿيئي جنهن حديث شريف ۾ آيو آهي قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلٰوةِ وقوله عليه الصلوٰة والسلام اَرِحْنِي يا بِلَالَ ته اُها لذت وحلاوت اُهو ذوق ۽ شوق جو خلاف طريقت خلاف شريعت بدعادتن ۽ بدعتن مان پيدا ٿئي اُهو ذوق وشوق شيطاني ۽ نفساني آهي جنهن فاسقن ۽ فاجرن کي گناه ڪرڻ مان حاصل ٿئي ٿو سو مردود ۽ مطرود آهي مذموم ۽ مطروح آهي -

ان رسالي ۾ پاڻ غفاري جماعت کي سهڻي صلاح ڏني اٿن تہ ڏاڍيان ذڪر بہ نہ ڪيو، اهو ڪوڙو جذبو بہ نہ ڪيو. ان رسالي جي تصديق سنڌ جي جن ناميارن عالمن ڪئي آهي. انهن مان ڪجهہ هي آهن: مخدوم امير احمد ، مولانا قمر الدين مهيسر، مولانا عبد الرئوف بختيار پوري،

حضرت خواجه غلام مجدد جان سرهندي مٽياري وارا، حضرت سائين امير محمد اميناڻين وارا، مولانا محمد ابراهيم ڳڙهي ياسين وارا وغيره.

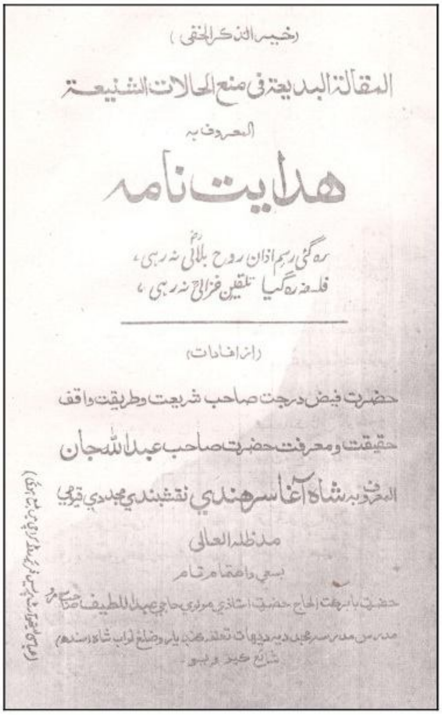

(خير الذكر الخفي)

المقالة البديعة في منع الحالات الشنيعة

المعروف به

هدايت نامه

رہ گئی رسم اذان روح بلالی نہ رہی،
فلسفہ رہ گیا تلقین غزالی نہ رہی،

(از افادات)

حضرت فيض درجت صاحب شريعت وطريقت واقف حقيقت ومعرفت حضرت صاحب عبدالله جان المعروف به شاه آغا سرهندي نقشبندي مجددي قيومي

مدظله العالي

بسعي واهتمام تمام

حضرت بابرکت الحاج حضرت استاذي مولوي حاجي عبداللطيف صاحب

مدرس مدرسه ... تعلقه ... وضلع نواب شاه (سنڌ)

شائع ڪيو ويو.

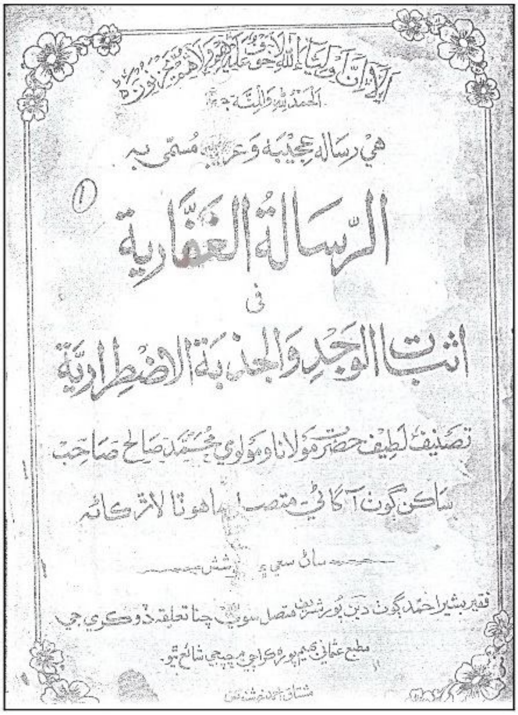

ألا إن أولياء الله لا خوف عليهم ولا هم يحزنون

الحمد لله والمنة

هي رساله عجيبه و... مسمى به

الرسالة الغفارية

في

اثبات الوجد والجذبة الاضطرارية

تصنيف لطيف حضرت مولانا و مولوي محمد صالح صاحب ساکن گوٺ آگاڻي متصل ... لاڙڪاڻه

... ساڻ سعي ... شش ...

فقير بشير احمد ڳوٺ دين پور شريف متصل سوڍي چنا تعلقه ڏوڪري جي

مطبع عثماني ... ڪراچي ۾ ڇپجي شائع ٿيو.

الرسالة الغفارية في اثبات الوجد والجذبة الضطرارية:

چوونجاهه صفحن تي مشتمل هي رسالو جماعت عاليه غفاريه جي هڪ مستند عالم حضرت علامه محمد صالح پيتو نعيمي رحمت الله عليه آگاڻين واري لکيو. جنهن ۾ پاڻ جذبي جي ثبوت ۾ قرآن حديث ۽ سلسلي جي مشائخ جي حوالن سان مدلل جواب لکي ثابت ڪيائون ته جذبو سلف کان خلف تائين آيل هڪ نعمتِ عظميٰ ۽ سعادتِ ڪبريٰ آهي.

اقتباسات الرسالة الغفارية:

سماع ور قص وصيحه واضطراب وامثال آنها در ذوق يافت پيدا مي شود (وذوق يافت در ابتدا باشد نزد اين طائفه عليا. ملخصاً مکتوبات امام رباني مجدد الف ثاني. مکتوب چهل و سوم مطبوعه نولکشور.

سماع ۽ نچڻ ۽ دانهن ڪرڻ ۽ ڦٿڪڻ ۽ ان جي مثل پيون حالت ذوق يافت ۾ ٿينديون آهن ۽ ذوق يافت طريقه نقشبنديه عاليه جي ابتدا ۾ آهي.

﴿مكتوبات امام رباني مجدد الف ثاني مكتوب 43 نولكشور﴾

فائدو : معلوم ڪرڻ گهرجي تہ انهيءَ مڪتوب ۾ امام صاحب کولي لکيو آهي تہ :

اهي حالتون ٻين طريقن جي انتها وارن کي ٿينديون آهن ۽ انهن کي مقاصد ۽ ارڪان ولايت ۾ لکندا آهن پر اسان جي طريقہ نقشبندي ۾ ابتدا وارن کي ئي اها حالت ٿيندي آهي. امام صاحب مبدأ و معاد ۾ لکي ٿو تہ :

"درے اول کہ بایں فقیر بکشادند ذوق یافت بود نہ یافت۔"

يعني مون تي پهريائين ذوق يافت جو دروازو کوليائون. پيو تہ امام صاحب مڪتوب شريف ۾ لکيو آهي تہ مبتدي جو جذبو قلبي آهي ۽ ان سان سالڪ جي آساني آهي. اتان اهل فن سمجهندا تہ جذبو قلبي چوني آهي ۽ ان جو اثر ظاهر ڏسڻ ۾ ايندو آهي. ان کان مٿي ٻي حالت آهي تہ ان کي يافت چئبو آهي. ان ۾ عضون تي اثر معلوم نہ ٿيندو آهي. جڏهن تہ پير ڪامل کي ابتدا ۾ اها حالت ٿيل هوندي آهي تنهنڪري احسانا توجہ ڪري مبتدي مريد کي اها حلاوت ۽ لذت چکائيندا آهن تہ بي نصيب نہ ٿئي ۽ طلب ۾ بہ لڳو رهي.

ولولہ عشق و طنطنہ محبت و نعرہائے شوق انگیز و صیحہائے درد آمیز و وجد و رقص و رقاصی

ہمہ در مقامات ظلال پیدامی شود۔ ﴿مکتوبات امام ربانی مجدد الف ثانی﴾

عشق سبب واويلا ۽ دانهون فرياد ڪرڻ ۽ غلبہ محبت ڪري سالڪ کان طنبور جي مثل آواز نڪرڻ ۽ شوق اٿاريندڙ نعرا ۽ درد ڀريون دانهون ڪرڻ. وجد ۽ نچڻ اهي سڀ حالتون مقام ظلال ۾ ٿينديون آهن.

فائدو : مقام ظلال هن طريقي جي ابتدا آهي الهي اسمن ۽ صفتن جي انوارن جا پرتوا سالڪ جي قلب تي پهچن ٿا ان ڪري مٿيون حالتون ٿينديون آهن. ڏسو حضرت امام رباني رحمت الله عليہ جو وڏو فرزند حضرت خواجہ محمد صادق رحمت الله عليہ گهڻو ڪري مجذوب هوندو هيو. شيخ بديع الدين صاحب حضرت امام رباني صاحب رحمت الله عليہ جي مدرسي ۾ توضيح تلويح پڙهندو هيو پر ان جو هي حال هيو جو نماز بہ نہ پڙهندو هيو. عشق مجازيءَ ۾ گرفتار هيو. امام صاحب نصيحت ڪيس جواب ڏنائين تہ زباني نصيحت مون کي اثر نہ ڪندي. باطني توجہ ڪيو. امام صاحب توجہ ڪيس جنهن ۾ هو زمين تي ڪري

پيو ۽ ٻہ ٽي ڏينهن بيهوش پيو هيو. ان کان پوءِ نيڪ ۽ متقي ٿيو. آخرڪار امام صاحب جو خليفو ٿيو. ﴿زبدة المقامات﴾

ولولہ ء شوق و طنطنہ ء محبت و بے قراری و بے آرامی کہ از حد فزون است۔ در عشق چنیں بوالعجبیہا باشد این قسم شوق و محبت آرزوے طلاب و متمنائے سالکان کہ پردہ از روئے کار میکشاید و معاملہ ء سنین رابساعات می آرد در محبو سان عقیلہ عقل قدر این محبت راند نند و این جنون راعیب و علت می نگارند اگر مقدار سر موئے ازیں معمار برایشاں پردہ بکشاید دیوانہ ایں جنون گردند و بصد آرزو از بند عقل یکسو شوند

عقل گرداند کہ دل در بند زلفش چوں خوش است عاقلاں دیوانہ گردند از پئے زنجیرہا۔

ایں جنون سرمایہ ء سعادت است و مثمر قرب و معرفت است در حدیث است لن یؤمن احدکم حتیٰ یقال انہ مجنون. والذی فی الحصن الحصین للجزری. اکثروا ذکر اللہ حتیٰ یقولوا انہ مجنون.

(رواہ احمد مکتوبات معصومی .3)

عشق ۽ محبت جي سبب سالڪ کان واويلا ۽ دانهون فرياد ڪرڻ ۽ طنبور جي مثل آواز نڪرڻ ۽ ايترو تہ بيقرار ۽ بي آرام ٿيڻ جو حد کان ئي وڌيڪ هجي. عشق جي غلبي ۾ اهڙيون عجيب ڳالهيون هونديون آهن. هن قسم و شوق ۽ محبت جي طالب ۽ سالڪ سڌ ڪندا آهن. سو مقصودي ڪم جو پردو کولي ٿو ۽ سالن جي معاملي کي ٿورين ساعتن ۾ پورو ڪري ٿو. عقل جا قيدي يعني زماني جا داناء هن محبت جو قدر نہ ٿا ڄاڻن ۽ هن عشق جي مستي ۽ چريائي کي عيب ۽ بيماري ٿا ڀائن پر جيڪڏهن هڪ وار جي مٿي جو قدر هن راز مان انهن تي کُلي پوي تہ خود اهي عقل جا قيدي عيب سمجهڻ وارا ان محبت جي چريائي ۾ چريا ٿي پون. جيڪڏهن عقل ڄاڻي تہ ان محبوب جي زلف جي قيد ۾ دل ڪيئن خوش آهي تہ داناء پاڻ ان جي زلف وارين زنجيرن پويان چريا ۽ مست ٿي پون. هي جنون نيڪ بختيءَ جي موڙي ۽ الـلهي قرب ۽ معرفت جو سبب آهي. حديث شريف ۾ آهي تہ توهان مان ڪو بہ هرگز ڪامل مؤمن نہ آهي جيستائين ان کي چريو نہ چيو وڃي. ٻي حديث ۾ آهي تہ الله تعاليٰ جو ذڪر ايترو تہ گهڻو ڪيو جو توهان کي چريو چون.

﴿مڪتوبات معصومي جلد 3﴾

ولتنظر نفس ماقدمت لغد و آنکہ بعضے مردم بے آنکہ توجہ کردہ شود می افتند و از خود میروند سر آں

ظاہر است کہ از تاثیر صحبت است۔ ﴿مکتوبات معصومی جلد سوم مکتوب صد و ہشتاد و ہشتم﴾

ڪي ماڻهو سواءِ توجہ ڏيڻ جي ڪِري پون ٿا ۽ هوش ڪان نڪري وڃن ٿا. ظاهر آهي تہ اهو صحبت جو اثر آهي.

حضرت میر محمد نعمان رحمتہ اللہ (خلیفہ حضرت مجدد صاحب رحمتہ اللہ) بہ تعمیل حکم حضرت پیر دستگیر مجدد صاحب برہانپور گئے۔ وہاں آپ کو قبولیت عظیم حاصل ہوئی اور آپ کی صحبت کے اثرات کشش اور جذب قلوب اس درجہ لوگوں پر مؤثر ہوئی کہ ان کی تفصیل کے لئے دوسری کتاب کے تصنیف کرنے کی ضرورت ہو گی۔ آپ کے اثرات صحبت اور تصرف اس درجہ فقرا اور اُمرا اور غافلین اور ارباب حضور پر غلبہ کرتے تھے کہ حالتِ مستی اور عالمِ بیخودی میں لوگ کپڑے پھاڑ کر مثل مرغ نیم جان زمین پر تڑپتے تھے۔ تیس تیس اور چالیس چالیس شخص آپ کی توجہ میں دفعتاً بے طاقت ہو جاتے تھے اور بے اختیار زمین پر گر پڑتے تھے بلکہ تماشائی لوگ مثل صوفیوں کے اور منکرین مانند معتقدین کے بے ہوشی اور بے خودی سے زمین پر لوٹنے اور تڑپنے لگتے تھے۔ آپ کے تصرف کا کاروبار یہاں تک پہنچ گیا تھا کہ اس شہر کے پیران کبار کے مریدان بے اختیار ہو کر آپ کے حلقہ ارادت میں داخل ہو گئے۔ فاسق اور فاجرین نے صلاح اور تقویٰ اختیار کیا اور اکثر ہوشیاروں نے شراب بیخودی اور جذبہ پیا۔

﴿حضرات القدس دفتر دوم صفحہ مولانا بدرالدین سرہندی۔﴾

جمع بمجرد دیدن ایشاں (حضرت خواجہ باقی باللہ) بیہوش می شدند و مغلوب میگر دیدند۔ گویند کہ یک بار خطیب بر منبر بودہ نظرش بر جمال کشود صیحہ زد و از منبر بزیر افتاد۔

آوردہ اند کہ از شبہائے ماہ مبارک رمضان حضرت مجدد الف ثانی رحمتہ اللہ علیہ بدست خادمے فالودہ (حضرت خواجہ صاحب) فرستادند آں خادم از سادہ دلی بدر وازہ خاص رفتہ حالقہ بدر زد حضرت خواجہ رحمتہ اللہ علیہ خود بدر وازہ مبارک تشریف آوردند ظرف راازدست او گرفتہ فرمودند کہ چوں خادم شیخ احمد مائی بامائی۔ بمجرد مراجعت ایشاں خادم راجذبہ فرو گرفت فریاد کناں افتاں و خیزاں خود را بخدمت ایشاں (امام ربانی صاحب) رسانید ﴿عمدۃ المقامات﴾

حضرت امام رباني رحمت الله عليه صاحب جي مرشد حضرت خواجه باقي بالله رحمهم الله تعاليٰ جي رڳي زيارت ڪرڻ سان گهڻي جماعت بيهوش ۽ مجذوب ۽ مغلوب الحال ٿي ويندي هئي. هڪ دفعي خطيب منبر تي ويٺو هو ان جي نظر خواجه صاحب جي جمال لايزال تي پئي دانهن ڪري منبر کان هيٺ ڪري پيو.

رمضان شريف جي مهيني ۾ هڪ رات حضرت امام رباني پنهنجي پير حضرت خواجه باقي بالله رحمت الله عليه ڏانهن هڪ خادم هٿان فالوده ڏياري موڪليو. انهيءَ خادم حضرت خواجه صاحب جي خاص دروازي تي وڃي ڪڙو ڪڙڪايو. حضرت خواجه صاحب پاڻ دروازي تي آيا ۽ ٿانؤ وٺي خادم کان پڇيائون ته ڪٿان آيو آهين؟ خادم جواب ڏنو ته شيخ احمد يعني امام رباني صاحب جو خادم آهيان. حضرت خواجه صاحب فرمايو ته اسان جي شيخ احمد جو خادم آهين ته اسان جو آهين. ايتري ۾ موٽڻ سان ئي خادم کي جذبي ورتو. دانهون ڪندو ڪرندو ڪرندو حضرت امام رباني جي خدمت ۾ پهتو.

مسموع گردیده که آں قدر جذب در صحبت ایشاں (حضرت شاه غلام حسن سرهندی مجددی رحمته الله علیه) بود که اکثر مردم حلقه ایشاں بیهوش می شدند و بعضے بجنوں مے رسید باوجود مراعت طریقه که مدار آں خفیه است اہل حلقه ایشاں ضبط خود نمی توانستند نمود و مآل بوجد مے کشیدند واز کثرت تواجد غلغله در تمامی محلّه می افتاد در ہگذار از ہجوم خلائق بسته مے شد و بر ہمه آنها وجد سرایت می نمود و در کوچه و بازار مدہوشان سرشار افتاده بودند۔ ﴿عمدۃ المقامات ص: ﴾

حضرت شاهه غلام حسن صاحب سرهندي مجددي رحمت الله عليه جي صحبت ۾ ايترو ته جذبو هوندو هو جو سندن حلقي ۾ ويٺل ماڻهن مان گهڻا بيهوش هوندا هئا ڪي ته چريا ٿي ويندا هئا. توڙي سندن طريقي ۾ لِڪَ ۽ ڳُجهائي هئي ته به حلقي وارا ماڻهو بي اختيار ٿي ويندا هئا. پاڻ کي روڪي ۽ بند ڪري نه سگهندا هئا. وجد ۾ اچي ويندا هئا. وجد ۽ تواجد جي گهڻائيءَ سبب سڄي پاڙي ۾ لُڙ ٿي ويندو هو. رستو ماڻهن جي هجوم ڪري روڪجي ويندو هو. جنهن ڪري ماڻهو بيهي رهندا هئا ۽ انهن تي به وجد جو اثر ٿي ويندو هو ۽ گهٽيون جذبي وارن مستن ۽ مدهوشن سان ڀرجي وينديون هيون.

فائدو : معلوم ڪرڻ گهرجي تہ حضرت شاهہ غلام حسن رحمت الله عليہ حضرت خواجہ خواجگان محمد حسن جان سرهندي مجددي صاحب ٽنڊو سائينداد وارن جو ڏاڏو آهي ان جي حالات ڪتاب "عمدة المقامات" ۾ لکيو آهي.

اهو ڪتاب بہ حضرت خواجہ صاحب جن جو ڇپايل آهي. مٿي لکيل عبارت مان معلوم ٿيو تہ شاهہ غلام حسن صاحب رحمت الله عليہ جي صحبت ۾ تمام گهڻو جذبو هو جو شهر ۾ ئي لُڙ مچي ويندو هو. اهو صاحب بہ تہ نقشبندي خفي ذڪر وارو هو ان تي ڪو بہ اعتراض نہ آهي.

آپ (حضرت مجدد صاحب) نے فرمایا کہ اس راہ میں پیر و جوان، عورتیں و بچے سب برابر ہیں۔ انوار و فیوض الٰہی سب کو علی التساوی پہنچ سکتے ہیں۔ ﴿زبدۃ المقامات ص : مصنف خواجہ ھاشم کشمی خلیفہ حضرت مجدد صاحب﴾

آپ (حضرت مظہر جان جانان شہید رحمۃ اللہ علیہ) فرماتے ہیں کہ حضرت سید نور محمد بدایونی کے پیر حضرت سیف الدین رحمۃ اللہ علیہ تہجد کے لئے اٹھے کہ بانسری کی آواز سنی بیتاب ہوکر گرپڑے جس سے دست مبارک میں چوٹ آگئی تو فرمایا کہ لوگ ہمیں بے درد کہتے ہیں بے درد تو وہ خود ہیں جو سماع کی تاثیر پر صبر کرتے ہیں۔ اس طریقہ (نقشبندیہ) کا ایک بزرگ راستہ چل رہا تھا کہ سماع کی آواز سنی۔ اس کی تاب نہ لاکر بیٹھ گیا اور شورش کو ضبط کیا۔ گرمی کی تیزی سے سر کی کھوپری پھٹ گئی۔

﴿مقامات مظہری ص : مصنف حضرت شاہ غلام علی دھلوی﴾

ایک مرتبہ آپ شاہ غلام علی دہلوی کا نام لیا گیا تو لوگ بے ہوش ہوگئے۔ ﴿مقامات مظہری﴾

آپ (شیخ محمد احسان رحمۃ اللہ علیہ خلیفہ حضرت جان جانان شہید رحمۃ اللہ علیہ) کی نسبت میں نہایت سخت جذبہ اور شورش تھی ولایت قلبی کی سیر میں سخت بیتابی اور بے خودی کے نعرہ مارتے تھے۔ شوق کی حرارت اور باطنی گرمی کی وجہ سے اسم اللہ یا آواز سماع کی تاب نہ لاسکتے۔ ﴿مقامات مظہری ص : ﴾

در وقت وعظ در میان کلام می فرمودند (حضرت پیر دستگیر شیخ عبدالقادر جیلانی قدس سرہ)

مضی القال وعطفنا بالحال ایں گفتن و در مردم اضطراب و وجد و حال در آمدن یکے در گریہ و فریادے در آمد و دیگرے جامہ پارہ میکرد و راہ صحرا می گرفت و دیگرے بیہوشی می افتاد و جان میداد۔

﴿اخبار الاخیار ص : مصنف شاہ عبدالحق محدث دہلوی﴾

حضرت پير دستگير شيخ عبدالقادر جيلاني محبوب سبحاني قدس سره وعظ وقت چوندا هئا تہ "مضى القال وعطفنا بالحال". انهن لفظن ٻڌڻ سان ماڻهو وجد ۾ ڦٿڪڻ لڳندا هئا.

ڪي روئندا ۽ دانهون ڪندا هئا. ڪي ڪپڙا ڦاڙي وجهندا هئا. ڪي جهنگل ڏي ڀڄندا هئا. ڪي تہ بيهوش ٿي ڪري پوندا هئا ۽ مري ويندا هئا. ﴿اخبار الاخيار ص: 13﴾

رسالي جي آخر ۾ وقت جي ناميارې علماءِ ڪرام جي تصحيح ٿيل آهي.

رسالہ غفاريہ تي شيخ الاسلام حضرت علامہ محمد قاسم مشوري رحمت الله عليہ جي تصديق

تصَادِيق

بسم الله الرحمن الرحيم

• باسمك اللهم نحمدك ونصلي على حبيبك الكريم وعلى اله واصحابه هداة المنهج القويم. اما بعد. فقد اطلعت على ما في التحرير من التقرير فوجدته صحيحا على ما اسس المجيب المصيب عليه الكلام وبه ورعليه رحى الاحكام وملخص المرام في المقام ان التواجد الصحيح وهو ما يكون من فرط حب الله تعالى والشوق الى لقائه ثابت بالكتاب والاخبار الصحيحة وآثار العلماء الراسخين و الاتقياء الكاملين ولا يغرنك ما تفوه به بعض ابناء الزمان في تفرقة الصحيح من الفاسد ان الوجد الصحيح هو الذي لا يبقى فيه شعور لصاحبه والفاسد ما تكون الحواس فيه سالمة فان الوجد الصحيح لا يشترط له غيبوبة الحواس وعدم الشعور باقوال الناس بل الوجد الشرعي قد يكون بفقد الحواس عند غلبة الوارد مغلوبية المريد وقد يكون بسلب الاختيار مع صحة الحواس كما قال الامام الغزالي قدس سره في الاحياء وهذا نصه ولا يبعد ان يغلب الوجد بحيث يمزق ثوبه وهو لا يدري لغلبة سكر الوجد عليه او يدري ولكن يكون كالمضطر الذي لا يقدر على ضبط نفسه وتكون صورته صورة المكره اذ يكون له في الحركة او التمزيق متنفس فيضطر اليه اضطرار المريض الى الانين الخ.

هذا والعلم وعلمه احكم واتم قاله بفمه ورقمه بقلمه العبد المفتقر الى رحمة ربه ذي المراحم

قاسم عفى عنه المأثم والمغرم ـ صاحبخان مشوري.

راشدي جا رنگ: رسالہ غفاريہ جي باري ۾ سنڌ جو سنئو ليکڪ، لاڙڪاڻي وارو سائين حضرت پير زين العابدين شاهہ راشدي پنهنجي ڪتاب .انوار علماءِ اهلسنت سنڌ ۾ لکي ٿو تہ:

رسالہ غفاریہ (سندھی): آپ کے نام سے شائع ہوا تھا باوثوق ذرائع سے پتہ چلا کہ وہ آپ کی تصنیف نہ تھا۔ آپ صحیح العقیدہ سنی عالم دین تھے ایسی غیر معتبر تحریر آپ کی نہیں ہوسکتی بلکہ آپ کی سادگی سے ناجائز فائدہ اٹھایا گیا۔

بہر حال اس رسالہ کا علماء اہل سنت نے نوٹس لیا اور کئی کتابیں اس دور میں مارکیٹ میں آئیں اس میں سے مولانا عبدالطیف دیہاتی کی کتاب "الهداية الضرورية لاصحاب الوجد الاختيارية" مشہور ہے جس پر وقت کے نامور وجید علماء اہل سنت کی تقاریظ رقم ہیں۔ مثلاً حضرت سرکار مشوری شریف۔ مفتی صاحبداد خان وغیرہ

انوارِ علمائے اہلسنّت سندھ ص 837

شاھ سائين جن جا الائي ڪھڙا باوثوق ذريعا آھن جن سندس ڪَنَ ۾ اچي اھو الھام ڪيو آھي. تہ ھي ڪتاب سائين محمد صالح جو لکيل نہ آھي. جڏھن تہ رسالو غفاريہ تقريباً 1950 ع ۾ شايع ٿيو آھي.

جڏھن تہ مولانا محمد صالح 24 آڪٽومبر 1992 ع تي وصال ڪيو آھي. ٻائيتاليھ سالن جي عرصي ۾ مولانا صاحب پاڻ يا وري سندس شاگردن مان ڪنھن ان جي ترديد ڇو نہ ڪئي؟ تہ ھي غير معتبر ڪتاب ڏانھس منسوب ڪيل آھي. سائين مشوري صاحب رحمت الله عليہ تہ ان جي تصديق ۽ تصحيح ڪئي آھي. جن جو تصديقي ڪلام اسان پيش ڪيو ويو آھي.

مرشد مشوري ڪريم رحمت الله عليہ جا ايمان افروز الفاظ:

منھنجا والد ڪريم حضرت علامہ محمد الاھي بخش رحمت الله عليہ جيڪي اول حضرت سائين مشوري صاحب رحمت الله عليہ سان دست بيعت ھئا. پوءِ سندن حڪم سان حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي بيعت ڪئي ھئائون. سندن زبان مبارڪ مان تمام گھڻا ڀيرا ھن عاجز خود ٻڌو پاڻ فرمايائون تہ جڏھن رسالي غفاري جي رد ۾ لکجڻ وارو ڪتاب حضرت سائين مشوري صاحب رحمت الله عليہ جي خدمت ۾ آندو ويو تہ حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ مون کي فرمايو تہ: اوھان جا بزرگ مشوري صاحب جن سان پراڻا تعلقات آھن اوھان وڃي ڪين حقيقت کان آگاھ ڪيو. پاڻ فرمايائون پير مٺا سائين جي حڪم سان آءٌ جڏھن پير سائين مشوري صاحب رحمت الله عليہ جي خدمت ۾ آيس. ڪين پوري حال حقيقت کان آگاھ ڪيم. حضرت سائين مشوري صاحب جن فرمايو تہ :

”اوھان پير سائين جن کي منھنجا سلام چئجو ۽ عرض ڪجو تہ پاڻ تسلي رکن آءٌ سندن خلاف نہ لکندس. پوءِ پاڻ فرمايائون:

”الله منھنجي قلم کي طاقت نہ ڏيندو جو الله جي وليءَ جي خلاف لکي.

الله منھنجي زبان کي طاقت نہ ڏيندو جو الله جي ولي جي خلاف ڳالھائي“.

پوءِ فرمايائون: ” آسمان تان ڪو ڪِري پوي اميد آھي تہ مٺان بچي پوي.

اڻ تارُو ماڻھو درياءَ جي ڪُنّ ۾ پئجي وڃي تہ بہ اميد آھي تہ مٺان بچي پوي.

ڪو شينهن جي وات ۾ پوي اميد آهي متان بچي پوي. پر جيڪو ماٺهو الله جي ولين جو دشمن ٿيو سو پڪ سان الله جي قهر ڪان ڪو نہ بچي سگهندو“.

اسماءِ گرامي حضرات علماءِ ڪرام جن رسالي غفاري جي تصديق ڪئي

1. علامة الدهر فقيہ العصر حضرت مولانا محمد قاسم مشوري .
2. حضرت مولانا و مولوي عبدالڪريم صاحب مگسي.
3. حضرت مولانا و مولوي محمد سليمان صاحب، واعظ الاسلام ٽرڙي محبت
4. حضرت مولانا و مولوي عبدالواحد صاحب ساهڙائي
5. حضرت مولانا و مولوي عبدالڪريم صاحب ديروي، ميهڙ
6. حضرت مولانا و مولوي محمد عثمان صاحب، رهڙو شريف
7. حضرت مولانا و مولوي محمود صاحب دڙائي
8. حضرت مولانا و مولوي عبدالحي صاحب
9. حضرت مولانا و مولوي شفيع محمد صاحب جلباڻي
10. حضرت مولانا و مولوي سيد علي اڪبر شاهہ صاحب، ميهڙ
11. حضرت مولانا و مولوي ولي محمد صاحب، ڪانڌڙا
12. حضرت مولانا و مولوي محمد عالم صاحب، ملا ابڙا
13. حضرت مولانا و مولوي تاج محمد صاحب، آريجا
14. حضرت مولانا و مولوي علي محمد صاحب، ٽاٽڙي
15. حضرت مولانا و مولوي محمد يوسف صاحب، سونو جتوئي
16. حضرت مولانا و مولوي عبدالرحيم صاحب، سونو جتوئي
17. حضرت مولانا و مولوي محمد احمد، مدرس مدرسہ اشاعة العلوم لاهوري
18. حضرت مولانا و مولوي محمد جعفر صاحب، باڊه
19. حضرت مولانا و مولوي غلام قادر صاحب، قنبر
20. حضرت مولانا و مولوي غلام رسول صاحب، قائم خان شيخ

21. حضرت مولانا و مولوي عبدالحليم صاحب، سجاده نشين شهداد كوٽ
22. حضرت مولانا و مولوي محمد صاحب قاري، شكارپور
23. حضرت مولانا و مولوي محمد فضل الله صاحب شكارپوري
24. حضرت مولانا و مولوي عبدالباقي صاحب همايوني
25. حضرت مولانا و مولوي غلام حيدر صاحب، بلوچستان
26. حضرت مولانا و مولوي نور محمد صاحب، اگڙا ميرس
27. حضرت مولانا و مولوي حافظ نور محمد صاحب، پوڪ دادو
28. حضرت مولانا و مولوي جان محمد صاحب، بكار روهڙي
29. حضرت مولانا و مولوي رضا محمد صاحب، شهداد كوٽ
30. حضرت مولانا و مولوي نور الله صاحب هيسباٽي
31. حضرت مولانا و مولوي مخدوم امير احمد صاحب، مدرس الجامعة العربية، حيدرآباد سنڌ
32. حضرت مولانا و مولوي محمد صاحب، بختيار پور
33. حضرت مولانا و مولوي محمد قاسم صاحب، سيد جو ڳوٺ، ميهڙ
34. حضرت مولانا و مولوي محمد اسماعيل صاحب، ڪڙيو غلام شاهہ باگراٽي، حيدرآباد سنڌ
35. حضرت مولانا و مولوي محمد عيسيٰ صاحب، زونر ٽنڊو محمد خان
36. حضرت مولانا و مولوي ولي محمد صاحب، مير پور بٺورو
37. حضرت مولانا و مولوي الهہ بخش صاحب پٺاڻ پنجابي، ضلع جهنگ سيال، پنجاب
38. حضرت مولانا و مولوي غلام محمد صاحب، ضلع سرگودها، پنجاب
39. حضرت مولانا و مولوي حبيب الرحمن صاحب، علي پور ضلع مظفر گڙهہ
40. حضرت مولانا و مولوي نذير احمد صاحب، ڊيره نواب خليفہ حضرت قريشي صاحب، مسڪين پور شريف
41. حضرت مولانا و مولوي علاء الدين بنگالي.
42. حضرت مولانا و مولوي محمد ظريف صاحب، اوچ شريف

43. حضرت مولانا و مولوي غلام حسن صاحب، مدرس مدرسہ فياض العلوم قريہ نئون ديره ضلع مظفر گڑھ.

44. مولانا و مولوي محمد اعزاز علي صاحب، مفتي اعظم مدرسہ دار العلوم ديوبند

45. مولانا و مولوي سيد احمد علي سعيد، نائب مفتي مدرسہ دار العلوم ديوبند

الرسالة الغفارية جو رد :

"الهداية الضرورية لاصحاب الوجد الاختيارية"

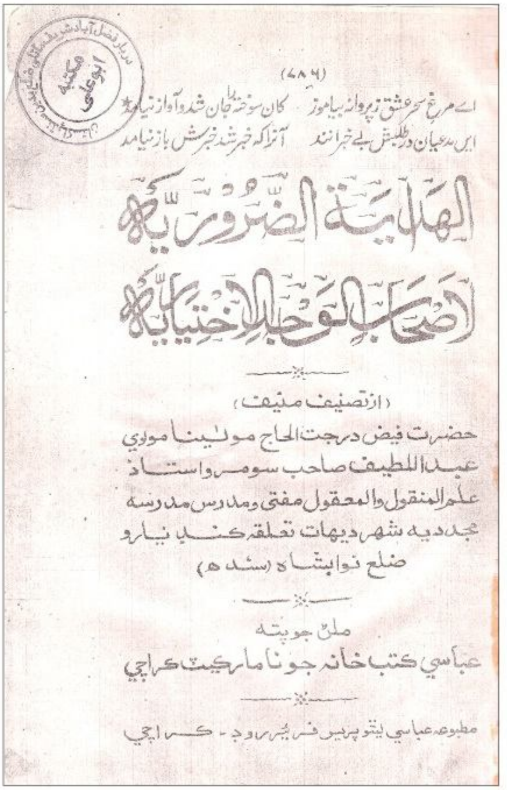
(۴۸۶)
اے مرغ سحر عشق ز پروانہ بیاموز کان سوختہ را جان شد و آواز نیامد
این مدعیان در طلبش بے خبرانند آنرا کہ خبر شد خبرش باز نیامد
الهداية الضرورية
لاصحاب الوجد الاختيارية
(از تصنيف منيف)
حضرت فيض درجت الحاج مولٰينا مولوي
عبد اللطيف صاحب سومرو استاذ
علم المنقول والمعقول مفتي ومدرس مدرسة
مجدديه شهر ديهات تعلقه كنڊيارو
ضلع نوابشاه (سنڌ)
ملڻ جو پتہ
عباسي ڪتب خانہ جونا مارڪيٽ ڪراچي
مطبوعہ عباسي ليٿو پريس فريئر روڊ - ڪراچي

"الرسالة الغفارية" جي رد ۾ حضرت علامہ مولانا عبد اللطيف سومرو ديهات وارن هڪ ڪتاب لکيو "الهداية الضرورية لاصحاب الوجد الاختيارية" جنهن ۾ "الرسالة الغفارية" جو ترڪي بہ ترڪي جواب ڏنائون.

پير مٺا سائين جن جو فرمان:

حضرت علامہ عبد اللطيف سومرو جو ڪتاب جڏهن حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي خدمت ۾ پهتو تہ پاڻ مسڪرايا فرمايائون :

"نانگن جي پير نانگن کان پڇيو تہ توهان جڏهن شاديون ڪندا آهيو تہ پاهت ڇا ڏيندا آهيو؟ چيائون ڦوڪون شوڪون."

فرمايائون: مولوي صاحب بہ ڪا علمي ڳالهہ تہ ڪانہ لکي آهي باقي ڦوڪون شوڪون سو خوب ڏنيون اٿس. اسان بہ انهن جي ڦوڪن شُوڪن کان ڊڄڻ وارا ناهيون.

فرمايائون: جيڪو رد لکيو اٿن تنهن ۾ پڻ اسان جي تائيد ڪئي اٿن تہ جذبو ۽ وجد حالتِ محموده آهي. باقي اسان لاءِ لکيو اٿن تہ "هنن کي اُهو نہ آهي". ان ڪتاب هئڻ اسان کي فائدو ڏنو آهي. اهو ڪتاب ڏسي اسان جا مخالف خود اچي اسان جي طريقي ۾ داخل ٿيا آهن. ترديد تہ اصل ڪانہ اٿس باقي عورتن جي جهڳڙي وانگر رڳو مهڻا ڏنا اٿس.

ڪتاب جو رد لکڻ کان منع :

جڏهن مذڪوره ڪتاب شايع ٿي آيو تہ : غفاري جماعت جا علماءَ ، مختيارڪار منگي صاحب جي معيت ۾ حضرت پير مٺا سائين جي خدمت ۾ آيا. عرض ڪيائون اجازت ملي تہ ان ڪتاب جو رد ۽ جواب لکون. پاڻ فرمايائون:

اُن کي علم ئي ڪونہ آهي ڪلاڻ جون ڳالهيون لکيون اٿس.

جوابِ جاهلان باشد خموشي جاهلن جو جواب چپ رهڻ آهي.

اهو رسالو خود اسان جو مُمد (مددگار) ثابت ٿيو آهي نقصانڪار نہ آهي. ڇو جو رد لکڻ ئي ڪونہ آيو اٿس ڪنهن بہ عبارت کي ڪوڙو ڪونہ ڪيو اٿس. باقي عورتن وانگر مهڻا ڏنا اٿس ۽ تهمتون هنيون اٿس. سنڌ جي جن عالمن ان تي صحيح ڪئي آهي مرن تہ اڳتي پاڻهي پتو پوندن. باقي امام رباني جي اولاد مان جن صاحبزادگان ان ڪتاب ۾ حصو ورتو آهي مون انهن کي معاف ڪري ڇڏيو آهي توڙي منهنجي سامهون مون کي گهٽ وڌ ڳالهائن مون کي ڪاوڙ ڪونہ لڳندي ڇو تہ اهي اسان جي مرشدن جو اولاد آهن اسان انهن جا غلام آهيون. هي حضرات سرهندين جو ئي تہ فيض آهي. اوهان بہ ڪنهن کي گهٽ وڌ نہ ڳالهايو. نہ ڪنهن تي ڪاوڙ ڪيو مٿان ڪو وقت اچي جو انهن جا پويان فائدو وٺن.

ٽيون اعتراض:

حق گوئي

غوث الزمان حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ مٿان ٽيو وڏو اعتراض هي هيو جو پاڻ ظاهر جي عالمن جا سخت نقاد هئا. پنهنجي مجلسن ۾ ظاهر بين عالمن مٿان وڏي تنقيد ڪندا هئا. انهن جي نفساني ۽ شهواني ڪردار کي عوام اڳيان وائکو ڪندا هئا. جڏهن پاڻ انهن بي عمل بلڪ بد عمل مولوين جي دنيا طلبي، زرپرستي، قول ۽ ڪردار جي تضاد، شهوت پرستي کي ظاهر ڪيائون ۽ انهن نفس پرستن جي ڪوڙي تقويٰ واري پِندار جي قلعي کوليائون تہ اهي سندن سخت خلاف ٿي بيٺا پوءِ هو ڪوڙا الزام هڻڻ لڳا، ماڻهن کي روڪڻ لڳا. ڪي چوڻ لڳا تہ پنجاب مان جادوگر آيو آهي. ڪي چون تہ سرمو ٿو پائي، ان

۾ جادو جو اثر آهي. تڏهن ماڻهو سندس پويان لڳن ٿا. هيڏهون هنن جي مخالفت جو زور هوڏهون غفاري تحريڪ بہ زور شور سان سنڌ ۾ ڦهلجڻ لڳي. ان باطل جي ايوانن ۾ لرزو طاري ڪري ڇڏيو. سنڌ جي اهلِ حق، اهلِ دل، اهلِ معرفت علماء ۽ مشائخ تہ ڪين ڀرپور انداز ۾ خوش آمديد چئي. رباني علماء ۽ حقاني فقراءَ ۽ صوفياءَ سندن حمايت ڪئي.

پر جيڪي نفس پرست هئا انهن سندن شديد مخالفت ڪئي. پاڻ جيئن تہ ظاهر جي نفس پرست مولوين جا زبردست نقاد هئا. ڪلي مجلسن ۾ مدرسن ۾ ٿيندڙ بي رواهہ روين مٿان زبردست تنقيد ڪندا هئا. لازمي آهي تہ جنهن ڪي بہ اها تنقيد جي لٺ لڳي هوندي سو ضرور مخالفت لاءِ ڪمرڪشي بيٺو هوندو. پر پاڻ هڪ لمحي لاءِ بہ انهن جي مخالفت ڏانهن نہ نهاريائون. پنهنجي مشن کي جاري ۽ ساري رکيائون.

هڪ ڏينهن فرمايائون: ”هي فقير مولوين جو مخالف نہ آهي. هن فقير وٽ تہ ايڏو ڪتب خانو آهي جو ڪنهن ملان وٽ مٿان نہ هجي. ڇا علم ان لاءِ پڙهبو آهي تہ علم پڙهجي پر عمل نہ ڪجي! علم پڙهجي وري الله وارن مٿان تنقيد ڪجي؟ علم پڙهي ۽ پنڻ شروع ڪجي. اڳيان عالم تہ ائين ڪو نہ هوندا هئا“.

هڪ مسئلي جو مُلهہ سُني مينهن:

فرمايائون: اسان پنجاب ۾ هئاسين اتي هي مسئلو ٿيو جو هڪ ملان نڪاح تي نڪاح پڙهيو. جڏهن مسئلو زور اٿيو تہ اهو ملان ڀڄي وڏي ملان وٽ ويو. ان ڇيس سني مينهن وٺندس پوءِ مسئلو ناهي ڏيندس. هو بہ مجبور هيو ، سو سني مينهن ڪاهي ڪلي تي ٻڌائينس هن بہ مسئلو ناهي حرام کي حلال بنائي ڏنس. ڇا عالمن جو اهو ڪم آهي؟

سندن حق گوئي سبب بي عمل مولوين سندن مٿان زبردست تنقيد جا طوفان ڪڙا ڪيا. ڪي حسد وچان ڪين ساحر سڏيندا هئا. ڪي ڪين طرحين طرحين تڪليفون ڏيڻ جي ڪوشش ڪندا هئا. مٿن ڪوڙا ڪيس ڪرايا ويا.

ظاهر جي عالمن لاءِ حق گوئي:

پاڻ ڪهڙي طرح ظاهر جي عالمن جا وَڪا پڌرا ڪيائون ان جا ڪجهہ مثال پيش آهن.

فرمايائون: اڄ دين کي جيترو نقصان مُلن پهچايو آهي اوترو ڪنهن نہ پهچايو آهي. ڏاڍيان ذڪر ڪرڻ کي ڪفر چون ٿا. مون وٽ فتويٰ موجود آهي.

افسوس چوں کفر از کعبہ بر خیزد کجاماند مسلمانی کفر ڪعبي مان نڪري تہ مسلماني ڪٿي ڳولجي.
ملان قرآن هٿ ۾ ڪٽي آيتون پڙهي در در پنندا وتن ٿا. الله تعاليٰ فرمايو آهي تہ :
وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا [البقرة: 41] منهنجي آيتن کي ٿورڙي ملهہ ۾ نہ وڪڻو.

ظاهربين عالمن جي مجلس ۾ نہ ويهو:

فرمايائون: اهو مُلان جنهن جي ڪشتي درياءِ ضلالت ۾ غرق آهي. اهو مخلوقِ خدا کي ڇا سيکاريندو؟ اهو ٻين کي ڇا هدايت ڏيندو جيڪو خود گمراه آهي.

آنکہ خود گم است کرا رهبری کند

اهلِ ذڪر فقيرن کي اهڙي بدمذهب مُلان جي مجلس ۾ هرگز ويهڻ نہ گهرجي. ڇو تہ ان جي ڪسافت آميز گفتگو ٻڌڻ سان خود دل پراگندہ ٿيئي ٿي.

فرمايائون: ڪانوَ جي عادت آهي جو درياء پاڻي جا پريا وهن اتان نہ پيئندو باقي اچي دلي جي ڍڪٽي لاهيندو سو مولوين جو حال بہ اهو آهي. گناهن جي بازار گرم آهي اتي ڪجھ ڪو نہ ٿا ڪُڇن باقي فقيرن جي مخالفت ۾ هرويرو ڪاغذ ڪارا ڪن ٿا.

طالبِ دنيا جو وعظ :

فرمايائون هڪ جاءِ تي وعظ جي مجلس هجي ملان وعظ شروع ڪيو تہ هڪ ماڻهو روپيہ ڏيڪاريس. تہ مولوي استيج تان لهي اهو وٺي آيو. وري اچا اچي ويٺو تہ ٻئي ماڻهو روپيو ڏيڪاريس وري اهو لهي وٺڻ ويو. ماڻهن کي اچي رئونشو لڳو سو اچا مولوي استيج تي ويهي تہ وري ڪو روپيو ڏيڪاريس تہ وجي ان ڪان وٺي. هاڻي ٻڌايو تہ اهي جيڪي وعظ کي ائين پئسن تي وڪڻن ٿا انهن جي وعظ مان اوهان کي ڇا ملندو؟ اي الله جا ٻانها اهڙن دنيا پرست مولوين جي صحبت ڪان بچو. اوهان کي خبر آهي تہ قرآن ٻڌڻ جو ڇا طريقو آهي. ٻڌو الله جو قرآن ڇا ٿو فرمائي؟جاهل نہ ٿيو جڏهن وعظ هلي قرآن پڙهجي تہ خاموش ٿي ويهي وعظ ٻڌو.

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ [الاعراف: 204]

پوءِ جنهن وقت قرآن پڙهيو وڃي تہ ان جي ٻڌڻ لاءِ خاموش ٿي وڃو تہ اوهان مٿان رحمت ڪئي وڃي.

وعظ جو وِڪرو:
فرمايائون: هي مولوي صاحب جيڪي وعظ ڪن ٿا اڳيان ٽيبل رکي ويهن ٿا ته ماڻهو اچي ان تي پيسا رکن. اهي پنهنجي دين کي ۽ قرآن کي وڪڻن ٿا.
خيرات جو ته حڪم آهي ته ساڄي سان ڪيو ته کاٻي کي خبر نه پوي. هي گهور ڪرڻ ڪهڙي حديث ۾ آهي؟

چندي کان منع : حضرت پير مٺا سائين چندي جا سخت مخالف هوندا هئا. چندي سبب ملن مٺان وڏي جرح ڪندا هئا. هڪ ڏينهن فرمايائون حضرت سهڻي نبي ڪريم ﷺ يا صحابہ ڪرام ڪڏهن پنهنجي ذات واسطي چندو نہ ڪيو توڙي بک هوندي هئي تہ بہ گهر يا سوال ڪونہ ڪندا هئا. باقي دين جي خدمت لاءِ اسلام جي اشاعت لاءِ يا جهاد لاءِ چندو ڪيو ويو. ان مقصد لاءِ چندو تہ ڇا اصحابن تہ پنهنجا سِرَ بہ ڏئي ڇڏيا.

مدرسن جي حالت : فرمايائون بدمذهب مولوين جي صحبت هندن جي صحبت کان بہ بڇڙي آهي. اڄ مدرسن جي اها حالت آهي جو ڪو مدرسو لواطت کان خالي ناهي رهيو. الا ماشاءَ الله جنهن کي رب بچائي باقي اڪثر مدرسن ۾ تہ ڪِنُ لڳو پيو آهي.
اسان ڇوڪرن کي مدرسن ۾ پڙهائڻ بند ڪيو آهي. مدرسن ۾ اصل نہ پڙهايو باقي ڪو نيڪ عالم صالح رکو ان جي خدمت ڪيو اڪين آڏو ٻارن کي تعليم ڏياريو. علم فرضي ٻارن کي پڙهايو. باقي دستاربندي نہ اها فرض آهي نہ واجب.
فرمايائون اسان مدرسن ۽ عالمن جا مخالف نہ آهيون پر انهن جي حالت ڏسي ارمان ٿئي ٿو تہ اهي پنهنجي علم کي ڪيئن ٿا لڄائن.
فرمايائون: علم بہ سٺو، مدرسا بہ سُٺا پر بعض مولوين جي حالت خراب آهي. ڪُوئن ٻاڙ ۾ ٻڏي ڪئي تہ اسان گهڻا آهيون ٻلي اچي ٿي تہ سيئي گڏجي چڪ وجهونس ٻوٿي ٻوٿي مس ايندي. وڏي ڪُوئي چين اها صلاح تہ چڱي آهي پر جنهن وقت ٻلي "ميائو" ڪندي تہ توهان تہ بي هوش ٿي ويندؤ باقي ٻلي کي ماريندو ڪير.
سو علم پڙهائڻ تہ چڱو آهي پر مولوين جي ميائو کي ڪير پڇي؟

مولوي جي ڪاوڙ: فرمايائون جاهل کي ڪنهن تي ڪاوڙ اچي ته ان کي گاريون ڏئي، مولوي کي ڪنهن تي ڪاوڙ اچي ته ان کي ڪافر يا مشرڪ چوي.

فرمايائون: عوام جي ڪاوڙ کان مولوين ۾ چوڻ پنجوڻ ڪاوڙ آهي سواءِ انهن کي جن کي الله بچائي.

فرمايائون : اڄ ڪله مولوي هڪ ٻئي کي ڪافر چوندي دير ڪو نه ٿا ڪن. حالانڪه ڪافرن لاءِ خلود في النار جي سزا آهي. الله شال مسلمانن کي جهنم جي باه کان بچائي.

فرمايائون اڄ جا مولوي نيرن منجهند رات ڪفر ۽ شرڪ جي فتوائن تي ڪن ٿا.

مُلن جو حال: فرمايائون هڪ شڪاري ۽ هڪ ملان شڪار تي ويا. هڪ هرڻ هڪ ڳڏهه جهليائون. ڪُٺا وڌائون ته ڳڏهه ملان جي حصي ۾ آيو ته ڳڏهه روئي پيو. هرڻ چيو روئان ته مان. ڇو جو حلال آهيان ڪسجي ويندس تون ڇو ٿو روئين؟ چيائين ملان جي حصي ۾ آيو آهيان جڏهن گوشت کائڻ جو شوق ٿيندس ڪتان نه ڪتان فتويٰ ڦيرائي حلال بنائي کائي ويندم. آهيان به حرام کاڄي به ويندس تڏهن ٿو روئان.

پير غفاري جي تعليم:

هڪ مولوي صاحب حضرت پير مٺا سائين جي خدمت ۾ آيو. بيعت ڪيائين پوءِ گهر وارن کي به وٺي ايندو هيو. هڪ ڏينهن چيائين منهنجي گهرواري هتي اچي حيض نفاس جا مسئلا سکيا آهن. هاڻي خبر پئي اهي ته اسان ناپاڪائي ۾ ڪيئن پاڻ کي گنهگار پئي ڪيو آهي. اسان سدائين مدرسن ۾ پڳهارن تي پار پڙهائڻ ۾ ڪڏهن گهرواري کي ڪونه سيکاريوسين ته حيض جا رنگ ڪيترا آهن مدت گهٽي آهي. حيض ڇا آهي استحاضو ڇا آهي؟ زال به بي خبري ۾ رهي. پوءِ اسان ناپاڪائي ۾ به ملندا رهيا سين. اگر مرشد ڪامل نه ملي ها ته الائي ڪهڙو قيامت ۾ حال ٿئي ها.

عالمن کي صحبتِ اولياء:

فرمايائون جاهل الله وارن جي صحبت ڪندو ته ان جو جهل علم ٿي ويندو. عالم الله وارن جي صحبت ڇڏيندو ته ان جو علم جهل ٿي ويندو.

مخالفت جو لوڙهو:

فرمايائون: ملن هر طرف کان اسان جي چوڌاري مخالفت جو لوڙهو ڦيرايو آهي تہ ماڻهو هن فقير وٽ نہ اچن پر ڪنهن جي لوڙهي سان منهنجي پير جو فيض رڪجي تہ ڪونہ سگهندو. هن فيض وچي جبل ڪنيا آهن. لس ٻيلي قلات ۽ بنگال وچي پهتو آهي.

هر کجا چشمہ بود شیرین * مردم و مرغ و مور گرد آیند

جتي مٺي پاڻي جو چشمو هوندو آهي ماڻهو جانور پکي ڪوليون اچي ڪٺيون ٿينديون آهن.

تڪبر ۽ وڏائي:

فرمايائون : اڄ ملن ۾ وڏو تڪبر ۽ هٺ اچي ويو آهي. بہ ڪتاب پڙهي پوءِ پاڻ جهڙو ڪنهن کي ڪو نہ ٿا سمجهن. منهنجا مرشد قريشي رحمت الله عليہ فرمائيندا هئا تہ:

خودی تکبر ڑائے گھر مُٹھے مُلا سید مصر

وڈا وڈا آپ س ڈاون وڈا کیونے وسر

فرمايائون: علم وارن کي تڪبر هرگز ڪونہ ٿو ٺهي. جنهن تڪبر ڪيو سو پنهنجي اباڻي مَڏي وڃائي ويهندو.

گرفتِ الاهي :

فرمايائون اها الله جي گرفت آهي جو وڏيرا امير غريب سڀ دنيا جي فڪر ۾ مبتلا آهن. هر ڪو پريشان آهي ان مرض ۾ عوام تہ مبتلا آهي، دنيادار تہ مبتلا آهن پر پير ۽ مولوي بہ ان مرض ۾ مبتلا آهن. ملان در در تي دنيا ڪارڻ پِني رهيا آهن.

فرمايائون: بعض مولوين جو اندر سارو دنيا جي محبت سان ڀريو پيو آهي. بعض پيرن جو اندر دنيا جي درد سان رذل ۽ دنيا جي درد سان ڀريل آهي. دنيا جا غم تڏهن لهندا جڏهن الله جو ذڪر ڪندؤ.

غم دیں خور کہ غم غم دین است * ھمہ غمہا فرو ترازین است

دين جو غم ڪر جو غم تہ آهي دين جو غم ڪائڻ ٻيا سڀ غم ان کان هيٺ آهن.

اگر دين جو غم نہ آهي تہ ڪافر ۽ مسلمانن ۾ ڪهڙو فرق آهي.

لَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ [الرعد: 28]

خبردار الله جي ذڪر سان دليون اطمينان واريون ٿين ٿيون.

فرمايائون: اڄ جا پير چٽيءَ رهيا آهن ڏي ڏي مريدا ڏي.
فرمايائون: اڄ خانقاهن جي زيارت وِڪجي رهي آهي. مولوي دنيا لاءِ سرگردان آهن.
ڪيس : حضرت جن مٿان نت نوان ڪيس ٿيندا رهندا هئا. مخالفتون چوٽان چوٽ هيون پر پاڻ ڪنهن ڳالهه جي پرواهه ڪونه ڪيائون.

ٻڪري جي سرمي جو الزام :

پير مٺا سائين جي دور ۾ سندن مخالفن پاران هڪ وڏو الزام اهو هنيو ويندو هيو ته پير صاحب وٽ جادو جو سرمو آهي. جنهن ڏانهن نهاري ٿو اهو سندس مريد بنجي پوي ٿو. پوءِ مخالف ماڻهن هڪ ڪوڙو داستان گهڙيو ته :
پير مٺا سائين کي هڪ ماڻهو چيو ته آءٌ اوهان جو مريد آهيان پر منهنجي زال نه ٿي مڃي. پوءِ پاڻ ان کي سرمو پڙهي ڏنائون. ته وڃي زال کي پاراءِ ته پاڻهي اسان وٽ ايندي. ان ماڻهو وڃي اهو سرمو ٻڪري کي پارايو ته ٻڪري ٻيڪات ڪندي رحمتپور آئي.
اها ڳالهه سراسر ڪوڙي هئي.
حق پير مٺا جي لفظ تي اعتراض: جڏهن پاڻ نور پور شريف ۾ جلوه افروز هئا. فقير حق پير مٺا حق پير مٺا پيا چوندا هئا. ان تي ڪن ماڻهن اعتراض ڪيو ته : حق الله تعاليٰ آهي. يعني پير صاحب پاڻ کي نعوذ بالله منها الله ٿو ڪوٺائي. اهو ٻڌي پاڻ استغفار پڙهندي فرمايائون :

"انسان کوں کیا مجال ہے جو خود کوں اللہ سڈاوے اوڈوں انسان کوں اپݨے پیٹ دی ہوا

جڈاں خارج تھیندی ہے تہ اپݨاں نک بندپیا کریندا ہے۔"

موقعي جي مناسبت سان پاڻ عاجزانه جواب ڏنائون.
حالانڪ حق جو لفظ ٻين ڪيترين ئي جاين تي استعمال ڪيو ويندو آهي جيئن حق نبي، حق چار يار، حق مهر، حق ملڪيت، حق باهو، حق بهاول الحق وغيره پر پاڻ وڏائي ۽ من پسندي جي سخت خلاف هوندا هئا.

حضرت پير مٺا سائين جو مسلڪ

حضرت پير مٺا سائين رحمت الله عليہ جي شخصيت آفاقي ، همہ گير، جامع صفات ۽ بين الاقوامي هئي. پاڻ پنهنجي دؤر جا وڏا مصلح ۽ حڪيم هئا. الله ڪريم ڪين علم وحڪمت جي نعمت سان مالامال ڪيو هيو. سندن حڪيمانہ تبليغ سبب هر مڪتبۂ فڪر جو سليم الطبع ماڻهو ڪانئن اچي فيض برڪت حاصل ڪندو هيو.

پاڻ فرمائيندا هئا: اسان نہ ديوبندي آهيون نہ بريلوي آهيون. اسان مذهباً حنفي ۽ مشرباً نقشبندي آهيون. اهي ٻئي هڪ ٻئي کي ڪافر ٿا چون. اسان امام ابوحنيفہ جي مذهب مطابق ڪنهن کي ڪافر ڪونہ ٿا چئون. ٻنهين پاسي عالم آهن. منهنجو مذهب اهو آهي جيڪو منهنجي پير جو آهي. حديث ۾ آهي تہ : الشيخ في قومه كالنبي في امته
مرشد نبي نہ آهي پر پنهنجي مريدن ۾ ائين آهي جيئن نبي پنهنجي قوم ۾ هوندو آهي. مريد اهو آهي جيڪو پير جي فرمان تي عمل ڪري.

فرمايائون: منهنجو مرشد حنفي هيو آءٌ بہ حنفي آهيان. اگر منهنجو مرشد شافعي هجي ها تہ بلا دير شافعي ٿي وڃان ها. منهنجا عقيدا اهي آهن جيڪي منهنجي پير جا آهن. انهن جا عقيدا اهي هئا جيڪي امام رباني جا هئا.

پير مٺا سائين جا عقائد:

جن عقائد ۾ بريلويہ ۽ ديوبنديہ جا پاڻ اختلافات آهن، انهن ۾ سندن عقيدا بلڪل اهي آهن جيڪي بريلوين وارا آهن. انهن اختلافي عقائد ۾ پاڻ ديوبندين مٿان سخت تنقيد بہ ڪندا هئا. پاڻ پنهنجي بياض ۾ سندن مرشد جا عقيدا لکيا اٿن ، انهن عقيدن کي صاحبزاده خواجہ خليل الرحمان جي خليفي حضرت مولانا خدابخش بيخرچ هڪ رسالي جي صورت ۾ شايع ڪرايو هيو. ان جو نالو "عقائدِ فضليہ و عقائد ديوبنديہ" رکيو هئائين.

حضرت قريشي جو مذهب :

فرمايائون مون کي هڪ ماڻهو چيو تہ حضرت قريشي رحمت الله عليہ تہ ديوبندي هيو. مون هڪ ئي جملي ۾ ان کي لاجواب ڪري ڇڏيو. تہ پير قريشي هرگز ديوبندي ڪو نہ هيو.

حضرت قريشي صاحب جڏهن خواجہ معين الدين اجميري رحمت الله عليہ جي عرس مبارڪ ۾ اجمير هليا تہ سيني فقيرن کي قوالي ٻڌڻ جي اجازت ڏنائون اگر ديوبندي هجن ها تہ اصل اجازت نہ ڏين ها. مزيد برين جڏهن پاڻ موٽڻ جي تياري ڪيائون تہ فرمايائون اسان اڄا بزرگن جي هڪ سنت ادا نہ ڪئي آهي. پوءِ وري قوال آيا انهن سرودن تي غزل پڙهيا. پاڻ ٻڌائون قوالن کي پئسا بہ ڏنائون. پر هن فقير کي منع ڪيائون چو تہ فقير کي جذبو تمام گهڻو هوندو هيو سرود بہ وڻندا هئا. هندو بہ سرود وڄائيندا هئا تہ ٻڌڻ سان جذبو ٿي ويندو هيو.

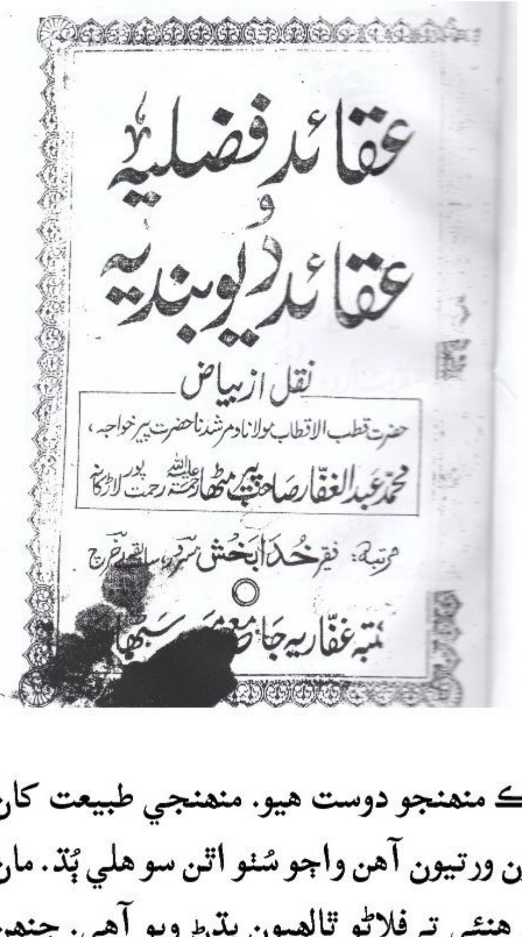
عقائد فضليه
و
عقائد ديوبنديه
نقل از بياض
حضرت قطب الاقطاب مولانا و مرشدنا حضرت پير خواجه،
محمد عبدالغفار صاحب پير مٹھا رحمۃ اللہ علیہ رحمت پور لاڑکانہ
مرتبه: فقير خدا بخش
مکتبه غفاريه جامع

فرمايائون هڪ ڀيري قريشي صاحب سان سفر ۾ هئاسين هڪ جاءِ تي آيا سين اتي هڪ منهنجو دوست هيو. منهنجي طبيعت کان واقف هيو. مون کي چيائين مون ٿالهيون نيون ورتيون آهن واڄو سُٺو اٿن سو هلي ٻُڌ. مان وڃي ٻڌم. هڪ فقير سندن حضور ۾ چغلي هنئي تہ فلاڻو ٿالهيون ٻڌڻ ويو آهي. جنهن وقت آيس تہ مون کان پڇيائون چيم هائو ويو هئس پر ڏاڍو مزو آيو ۽ لطيفن ۾ جوش پيدا ٿيو. پاڻ جواب ۾ فرمايائون :

زنده دلان راشنيدن رواست ہر چہ چنیں نیست شنیدن خطاست

زنده دلن کي ٻڌڻ جائز آهي، جيڪو زنده دل نہ آهي ان کي ٻڌڻ خطا آهي.

حاسدن ۽ چغلخورن اڳيان اهو جواب ڏنائون پوءِ فقير کي فرمايائون:

تو ڪي تہ جائز آهي پر پيا جيڪي تنهنجي پيروي ڪن انهن جي تہ پيڙي ٻڏي وئي. تنهنڪري نہ ٻڌندو ڪر.

فرمايائون: گهڻا مولوي اسان جا مخالف آهن. تازو ٽي هزار روپيہ خرچ ڪري منهنجي خلاف ڪتاب ڇپايو اٿن. اڳيان ديوبندي تہ پيرن جي مڃڻ وارا بلڪ پيرن جا مريد هئا. هاڻوڪا ان ڪي پير پرستي ۽ ڪفر سڏن ٿا. جاهل وري مولوين جي جهيڙي مان چسڪو وٺڻ لاءِ تيار ويٺا آهن. باقي عمل اصل ڪونہ ڪن.

ڪفر جي فتويٰ: فرمايائون ڪنهن کي ڪافر سڏڻ ڪيڏو قبيح آهي. امام اعظم ابو حنيفہ فرمايو آهي تہ جنهن ۾ نوانوي صفتون ڪفر جون هجن هڪ صفت ايمان جي هجي ان کي بہ ڪافر نہ سڏيو.

فرمايائون: گهڻا فرقا پيدا ٿي پيا آهن. اسان انهن فرقن کان بيزار آهيون. اسان جماعت اهلسنت آهيون.

فرمايائون: ڪنهن کي ڪافر نہ سڏيو باقي جيڪي غلطيون اٿن تہ الله معاف ڪرڻ وارو آهي. ڪافر ڪڏهن بہ بهشت ۾ ڪونہ ويندو.

وهابي جي صحبت: فرمايائون : وهابي جي صحبت بد آهي. ڪافر جي صحبت کان بہ وهابي جي صحبت بد آهي. اها بي ادبي جي باهہ نجد مان نڪتي ساري پنجاب ۽ سنڌ ۾ پکڙجي وئي آهي. بےادب خود را نہ تنہا داشت بد * بلکہ آتش در ہمہ آفاق زد

بي ادب رڳو پاڻ کي خوار نہ ٿو ڪري بلڪ جڳ کي باهہ لائي ٿو ڇڏي.

خليفہ عبدالرحمان جي ملفوظات ۾ آهي پاڻ فرمايائون: وهابين جي صحبت ۽ سنگت کان پاسو ڪيو انهن جي صحبت ڪافرن جي صحبت کان وڌيڪ نقصان واري آهي.

﴿ملفوظاتِ غفاريہ مخطوط ص : 113﴾

قريشي جي قربت ۾: فرمايائون حضرت قريشي رحمۃ اللہ علیہ جي مجلس ۾ پنهين ڏرين وارا ويٺا هوندا هئا. پاڻ ڪنهن کي ڪافر ڪونہ سڏيندا هئا.

بي ادب مولوي: فرمايائون مدرسي ۾ مولوي اهو ويهاريو جيڪو الله وارن جو مخالف نہ هجي نہ تہ ان جي مخالفت جو اثر طالبن تي پوندو. ثواب بجاءِ نقصان ۽ عذاب پهچندو.

فرمايائون وهابي الله وارن جو مخالف نہ ٿو سمجهي تہ الله وارن جي صدقي رزق ڏنو وڃي ٿو مينهن وسايو وڃي ٿو. بهم يرزقون وبهم يمطرون

انهن جي صدقي رق ڏنا وڃن ٿا ۽ انهن جي مهابي مينهن وسايا وڃن ٿا.

اگر ڪو محب نہ ٿو ٿئي تہ مخالف بہ نہ ٿئي. محب لاءِ نفعا مخالف جو نقصان آهي.

حضرت پير قريشي رحمت الله عليہ **ديوبندي هرگز ڪونہ هئا:**

حضرت سائين رفيق احمد شاه بيان ڪيو تہ : حضرت مولانا عبدالمالڪ رحمت الله عليہ پير قريشي رحمت الله عليہ جو خليفو هيو. پاڻ تبليغ جي سلسلي ۾ جمن شاه ضلع ليہ ۾ آيو. مولوي محمد رمضان جي مدرسي رحمانيہ ۾ رهيل هيو. اتي گهڻا ديوبندي مولوي آيل هئا. سندن تقرير دوران صوفي الله بخش ڪانتي واري ڪين عرض ڪيو تہ ڇا حضور ﷺ جي نالي مبارڪ تي آڱوٺا چمڻ جائز آهي؟ تہ پاڻ فرمايائون تہ منهنجا مرشد پير قريشي بہ آڱوٺا چمي اکين تي رکندا هئا ۽ مان بہ انهيءَ طرح ڪندو آهيان پوءِ اوڏي مهل پاڻ چيائين: قرة عيني بڪ يا رسول الله پوءِ آڱوٺا چمي پنهنجي اکين تي رکيائين. هي مدرسو ديوبندي مسلڪ وارن جو هيو ۽ اجتماع بہ ديوبندي مسلڪ وارن جو هيو. اهي سڀ سندس ان عمل تي حيران ٿي ويا.

مولانا محمد صالح نعيمي جي وهابي ملان کي تنبيہ:

هڪ ڀيري هڪ وهابي مولوي حضرت پير مٺا سائين بابت نا شائستہ لفظ ڳالهايا. ان مجلس ۾ مولانا محمد صالح نعيمي پٺتو آگاٽين وارو بہ موجود هيو پر ملان کي خبر نہ هئي تہ هي پير غفاري جو مريد آهي. مولوي محمد صالح صاحب چيس تہ عالمن جو حق آهي تہ هو هر ڳالهہ جي تحقيق ڪن. توهان جاهلن وانگر بنا تحقيق جي ڳالهيون ٿا ڪيو. مان پير مٺي جو مريد آهيان. مون ڪڏهن بہ کين مسلڪِ اهلسنت جي خلاف نہ ڏٺو آهي. نہ وري ڪانئن ڪو غير شرعي ڪم ڏٺو آهي. سندن محبت ۽ صحبت ۾ گناهن کان بچاءَ جي توفيق ملي ٿي. اوهان خوامخواهہ الله وارن مٿان اعتراض ڪيو ٿا. مولانا محمد صالح جي چوڻ کان بعد مولوي لاجواب ٿي خاموش ٿي ويو.